ŞERH-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi

SÛDÎ-İ BOSNEVÎ

3. Cilt

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 155

Edebiyat ve Sanat Serisi	: 35
Kitabın Adı	: ŞERH-İ DÎVÂN-I HÂFIZ Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi
Müellifi	: Sûdî-i Bosnevî (ö. 1008/1599-1600)
Özgün Dili	: Farsça - Osmanlı Türkçesi
Hazırlayan	: Prof. Dr. İbrahim Kaya Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi (Türk İslam Edebiyatı)
Proje Koordinatörü	: İsmet İpek
Son Okuma	: Uğur Öztürk
Arşiv Kayıt	: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Koğuşlar, nr. 933, 934 Millet Yazma Eser Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1641 Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Nafiz Paşa, nr. 965 *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* (3 cilt), İskenderiye Bulak Baskısı, 1250/1834
Kapak Görseli	: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye nr. 3816M-1'de kayıtlı *Hâfız Dîvânı*
Yapım	: Yüksel Yücel
Baskı	: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716
Baskı Yeri ve Yılı	: İstanbul 2020
Baskı Miktarı	: 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Sûdî-i Bosnevî,
Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*

1. Hâfız, 2. Sûdî-i Bosnevî, 3. Şerh, 4. Dîvân, 5. Fars Edebiyatı, 6. Türk Edebiyatı
ISBN: 978-975-17-4570-5 (Tk), 978-975-17-4576-7 (3. c)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ŞERH-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

SÛDÎ'NİN HÂFIZ DÎVÂNI ŞERHİ

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN)

3. CİLT

SÛDÎ-İ BOSNEVÎ
(ö. 1599-1600)

Hazırlayan
İbrahim Kaya

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

خیز تا خرقهٔ صوفی بخرابات بریم	1995
خیز تا از در میخانه گشادی طلبیم	2001
خیال روی تو چون بگذرد بگلشن چشم	2005
خرم آن روز کز این منزل ویران بروم	2009
در خرابات مغان نور خدا می‌بینم	2013
دوستان وقت گل آن به که بعشرت کوشیم	2017
دی شب بسیل اشك ره خواب می‌زدم	2020
دوش سودای رخش گفتم ز سر بیرون کنم	2024
دیده دریا کنم و صبر بصحرا فکنم	2027
دوش بیماریئ چشم تو ببرد از دستم	2030
دردم از یارست و درمان نیز هم	2035
در نهانخانهٔ عشرت صنمی خوش دارم	2038
دیدار شد میسر و بوس و کنار هم	2041
روزگاری شد که در میخانه خدمت می‌کنم	2047
ز دست کوته خود زیر بارم	2052
در خرابات مغان گر گذر افتد بازم	2056
زلف بر باد مده تا ندهی بر بادم	2060
صنما با غم عشق تو چه تدبیر کنم	2063
گر دست رسد در سر زلفین تو بازم	2067
سالها پیروئ مذهب رندان کردم	2070
سرم خوشست و ببانگ بلند می‌گویم	2075
صوفی بیا که خرقهٔ سالوس برکشیم	2079
عمریست تا من در طلب هر روز گامی می‌زنم	2083
روز عیدست و من امروز در آن تدبیرم	2087
عشقبازی و جوانی و شراب لعل فام	2090
ما پیش خاك پای تو صد رو نهاده‌ایم	2094
عاشق روی جوانی خوش نوخاسته‌ام	2098
غم زمانه که هیچش کران نمی‌بینم	2101
فاش می‌گویم و از گفتهٔ خود دلشادم	2105
فتویئ پیر مغان دارم و قولیست قدیم	2109
گرچه ما بندگان پادشهیم	2113

آن که پامال جفا کرد چو خاك راهم 2117
گرچه از آتش دل چون خم می در جوشم 2120
گر من از سرزنش مدعیان اندیشم 2124
گر ازین منزل غربت بسوی خانه روم 2128
گرچه افتاد ز زلفش گرهی در کارم 2130
من دوستدار روی خوش و موی دلکشم 2134
ما بر آریم شبی دست و دعایی بکنیم 2138
ما ز یاران چشم یاری داشتیم 2141
مرحبا طائر فرخ پی فرخنده پیام 2144
ما بی غمان مست دل از دست داده‌ایم 2147
مزن بر دل ز نوك غمزه تیرم 2150
من ترك عشق و شاهد و ساغر نمی‌کنم 2154
ما درس سحر در ره خمخانه نهادیم 2157
خیال روی تو در کارگاه دیده کشیدم 2160
ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده‌ایم 2163
ما نگوییم بد و میل بناحق نکنیم 2166
مرا عهدیست با جانان که تا جان در بدن دارم 2172
من که باشم که بر آن خاطر عاطر گذرم 2178
مرا می‌بینی و دردم زیادت می‌کنی در دم 2182
من نه آن رندم که ترك شاهد و ساغر کنم 2187
مژدهٔ وصل تو کو کز سر جان برخیزم 2194
نماز شام غریبان چو گریه آغازم 2197
هر چند پیر و خسته دل و ناتوان شدم 2201
این چه شورست که در دور قمر می بینم 2204
[Nūn Harfi] 2206
افسر سلطان گل پیدا شد از طرف چمن 2206
ای نور چشم من سخنی هست گوش کن 2212
بالابلند عشوه‌گر نقشباز من 2216
چندان که گفتم غم با طبیبان 2221
ای روی ماه منظر تو نوبهار حسن 2224
بهار و گل طرب انگیز گشت و توبه شکن 2227
چو گل هر دم ببویت جامه در تن 2230
چون شوم خاك رهش دامن بیفشاند ز من 2233

خدا را کم نشین با خرقه پوشان 2236
خوشتر از فکر می و جام چه خواهد بودن 2239
دانی که چیست دولت دیدار یار دیدن 2242
ز در درآ و شبستان ما منور کن 2245
شراب لعل کش و روی مه جبینان بین 2251
نکتهٔ دلکش بگویم خال آن مه رو ببین 2254
شاه شمشاد قدان خسرو شیرین دهنان 2258
گلبرگ را ز سنبل مشکین نقاب کن 2261
صبحست ساقیا قدحی پرشراب کن 2265
فاتحهٔ چو آمدی بر سر خستهٔ بخوان 2267
منم که شهرهٔ شهرم بعشق ورزیدن 2270
میفکن بر صف رندان نظری بهتر ازین 2274
می‌سوزم از فراقت روی از جفا بگردان 2277
گرشمهٔ کن و بازار ساحری بشکن 2280
مرغ دلم طائریست قدسئ عرش آشیان 2283
یا رب آن آهوی مشکین بختن باز رسان 2286
در بدخشان لعل اگر از سنگ می آید برون 2288
[Vāv Harfi] 2290
ای قبای پادشاهی راست بر بالای تو 2290
ای خونبهای نافهٔ چین خاك راه تو 2294
ای آفتاب آینه دار جمال تو 2297
بجان پیر خرابات و حق نعمت او 2302
تاب بنفشه می‌دهد طرهٔ مشك سای تو 2305
خط عذار یار که بگرفت ماه ازو 2310
گلبن عیش می‌دمد ساقئ گلعذار کو 2314
مرا چشمیست خون افشان ز دست آن کمان ابرو 2317
ای پیك راستان خبر یار ما بگو 2320
مزرع سبز فلك دیدم و داس مه نو 2324
گفتا برون شدی بتماشای ماه نو 2329
[He Harfi] 2332
ای که با سلسلهٔ زلف دراز آمدهٔ 2332
از خون دل نوشتم نزدیك یار نامه 2335

از من جدا مشو که توام نور دیدهٔ 2339
ای از فروغ رویت روشن چراغ دیده 2341
خنك نسیم معنبر شمامهٔ دلخواه 2346
در سرای مغان رفته بود و آب زده 2349
دوش رفتم بدر میکده خواب آلوده 2354
دامن کشان همی رفت در شرب زرکشیده 2359
سحرگاهان که مخمور شبانه 2363
چراغ روی ترا گشته شمع پروانه 2367
عیشم مدامست از لعل دلخواه 2371
گر تیغ بارد در کوی آن ماه 2375
عیدست و موسم گل ساقی بیار باده 2378
نصیب من چو خرابات کرده‌است اله 2381
ناگهان پرده برانداختهٔ یعنی چه 2384
وصال او ز عمر جاودان به 2386
[Lām - Elif Harfi] 2390
[Yā Harfi] 2391
ای دل بکوی دوست گذاری نمی‌کنی 2391
ای دل آن دم که خراب از می گلگون باشی 2395
احمد الله علی معدلة السلطانی 2399
ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی 2404
اتت روایح رند الحمی و زاد غرامی 2409
ای دل گر از آن چاه زنخدان بدر آیی 2416
آن غالیه خط گر سوی ما نامه نوشتی 2420
ای که مهجورئ عشاق روا می‌داری 2426
ای که دایم بخویش مغروری 2429
ای که در کوی خرابات مقامی داری 2431
ای که بر ماه از خط مشکین نقاب انداختی 2435
ای در رخ تو پیدا انوار پادشاهی 2442
ای قصهٔ بهشت ز کویت حکایتی 2451
این خرقه که من دارم در رهن شراب اولی 2455
ای که در کشتن ما هیچ مدارا نکنی 2458
ای بی‌خبر بکوش که صاحب خبر شوی 2461
با مدعی مگویید اسرار عشق و مستی 2464

ای دل مباش خالی یك دم ز عشق و مستی 2467
بشنو این نکته که خود را ز غم آزاده کنی 2470
بصوت بلبل و قمری اگر ننوشی می 2474
بفراغ دل زمانی نظری بماهرویی 2479
بگرفت کار حسنت چون عشق من کمالی 2482
بلبل ز شاخ سرو بگلبانگ پهلوی 2485
بیا با ما مورز این کینه داری 2491
بچشم کرده‌ام ابروی ماه سیمایی 2494
بجان او که گرم دسترس بجان بودی 2499
چه بودی ار دل آن یار مهربان بودی 2502
تو مگر بر لب آبی بهوس ننشینی 2505
خوش کرد یاوری فلکت روز داوری 2511
دو یار زیرك و از بادهٔ کهن دو منی 2515
در همه دیر مغان نیست چو من شیدایی 2520
دیدم بخواب دوش که ماهی برآمدی 2524
روزگاریست که ما را نگران می‌داری 2529
رفتم بباغ صبحدمی تا چنم گلی 2535
زین خوش رقم که بر گل رخسار می‌کشی 2537
ز دلبرم که رساند نوازش قلمی 2542
ز کوی یار می‌آید نسیم باد نوروزی 2547
زان می عشق کزو پخته شود هر خامی 2553
سحرگه رهروی در سر زمینی 2557
سلیمی منذ حلت بالعراقی 2562
سحر با باد می‌گفتم حدیث آرزومندی 2571
ساقیا سایهٔ ابرست و بهار و لب جوی 2576
سلام الله ما کر اللیالی 2580
سلامی چو بوی خوش آشنایی 2587
سحرم هاتف میخانه بدولت خواهی 2591
سینه مالامال دردست ای دریغا مرهمی 2596
ساقی بیا که شد قدح لاله پر ز می 2601
شهریست پرظریفان وز هر طرف نگاری 2607
صبا تو نکهت آن زلف مشك بو داری 2610
طفیل هستئ عشقند آدمی و پری 2614

2621 ای با غم تو ما را پیوند لا یزالی
2624 ای ز شرم عارضت گل غرق خوی
2628 بیار باده و بازم رهان ز مخموری
2631 ای باد نسیم یار داری
2633 پدید آمد رسوم بی وفایی
2636 برو زاهد بامیدی که داری
2639 ترا که هر چه مرادست در جهان داری
2643 چو سرو اگر بخرامی دمی بگلزاری
2646 جان فدای تو که هم جانی و هم جانانی
2649 چون در جهان خوبی امروز کامگاری
2652 ساقی اگرت هواست با می
2655 خوشتر از کوی خرابات نباشد جایی
2658 صبحست و ژاله می‌چکد از ابر بهمنی
2660 عمر بگذشت ببی‌حاصلی و بوالهوسی
2664 کتبت قصة شوقی و مدمعی باکی
2669 که برد بنزد شاهان ز من گدا پیامی
2674 گفتند خلایق که تویی یوسف ثانی
2677 لبش می‌بوسم و در می‌کشم می
2681 مخمور جام عشقم ساقی بده شرابی
2683 می خواه و گل افشان کن از دهر چه می‌جویی
2686 نوبهارست در آن کوش که خوشدل باشی
2689 نسیم صبح سعادت بدان نشان که تو دانی
2692 نوش کن جام شراب یك منی
2694 وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی
2701 هواخواه توام جانا و می‌دانم که می‌دانی
2705 هزار جهد بکردم که یار من باشی
2708 یا مبسما یحاکی درجا من اللآلی
2715 سبت سلمی بصدغیها فؤادی
2720 نور خدا نمایدت آینهٔ مجردی
2723 [KITʿALAR]
2723 دل منه بر دنیی و اسباب او
2727 ساقیا باده که اکسیر حیاتست بیار
2729 بگوش هوش رهی منهیئ ندا در داد

دل مبند ای مرد بخرد بر سخای عمرو و زید	2730
روح القدس آن سروش فرخ	2732
بعهد سلطنت شاه شیخ ابواسحاق	2734
گدا اگر گهر پاك داشتی در اصل	2737
بسمع خواجه رسان ای ندیم وقت شناس	2739
تو نیك و بد خود هم از خود بپرس	2741
بر تو خوانم ز دفتر اخلاق	2742
سرای مدرسه و بحث علم و طاق و رواق	2744
حسود خواجهٔ ما را بگو که بد مپسند	2745
شاها مبشری ز بهشتم رسیده است	2747
بدین ظلمت سرا تا کی ببوی دوست بنشینم	2749
ساقیا پیمانه پر کن زانکه صاحب مجلست	2751
پادشاها لشکر توفیق همراه تو اند	2753
ای معرا اصل عالی جوهرت از حقد و حرص	2755
حسن این نظم از بیان مستغنیست	2756
خسروا دادگرا بحرکفا شیر دلا	2757
قوت شاعرهٔ من سحر از فرط ملال	2760
فساد چرخ نبینند و نشنوند همی	2762
بمن پیام فرستاد دوستی دی روز	2765
گلقند شعر من ز بنفشه شکر رباست	2768
بگذشتن فرصت ای برادر	2770
صباح جمعه بد و سادس ربیع نخست	2770
آن میوهٔ بهشتی کآمد بدستت ای جان	2771
برادر خواجه عادل طاب مثواه	2772
رحمن لایموت چو این پادشاه را	2774
آصف دور زمان جان جهان توران شاه	2775
بهاء الحق و الدین طاب مثواه	2776
مجد دین سرور سلطان قضات اسماعیل	2777
اعظم قوام دولت و دین آنکه بر درش	2778
ایام بهارست و گل و لاله و نسرین	2779
آن کیست تا بحضرت سلطان ادا کند	2780
زان حبهٔ خضرا خور کز روی سبك هضمی	2782
سال و فال و حال و مال و اصل و نسل و تخت و بخت	2783

2784 سرور اهل عمایم شمع بزم انجمن
2786 کو فرصتی که خدمت پیر مغان کنم
2787 حکیم فکر من از عقل دوش کرد سؤال
2788 دریغا خلعت روز جوانی
2790 ای باد صبا اگر توانی
2791 بعلمست آدمی انسان مطلق

2793 [RUBÂ'ÎLER]

2793 من حاصل عمر خود ندارم جز غم
2794 مردی ز کنندهٔ در خیبر پرس
2795 گر همچو من افتادهٔ این دام شوی
2796 در سنبلش آویختم از روی نیاز
2797 چون غنچهٔ گل قرابه پرداز شود
2798 زان بادهٔ دیرینهٔ دهقان پرورد
2799 ای آن که نهند مهر و ماه از سر تمکین
2800 با دوست نشین و بادهٔ جام طلب
2801 تا حکم قضای آسمانی باشد
2802 نی دولت دنیا بستم می‌ارزد
2803 امشب ز غمت میان خون خواهم خفت
2804 در آرزوی بوس و کنارت مردم
2805 جانا چو شبی با تو بروز آوردم
2806 تا کی بود این جور و جفا کردن تو
2806 لب باز مگیر یك زمان از لب جام
2807 گفتی که ترا شوم مدار اندیشه
2808 عشق رخ یار بر من زار مگیر
2809 نی قصهٔ آن شمع چگل بتوان گفت
2810 خوبان جهان صید توان کرد بزر
2811 ماهی که قدش بسرو می‌ماند راست
2812 قسام بهشت و دوزخ آن عقده گشای
2813 جز نقش تو در نظر نیاید ما را
2814 چشمت که فسون و رنگ می‌بارد ازو
2815 هر دوست که دم زد ز وفا دشمن شد
2816 ای باد حدیث من نهانش می‌گو
2817 گفتم که لبت گفت لبم آب حیات

ماهم که رخش روشنئ خور بگرفت	2818
چون جامه ز تن برکشد آن مشکین خال	2819
سیلاب گرفت گرد ویرانهٔ عمر	2820
از چرخ بهر گونه همی‌دار امید	2821
چشم تو که سحر بابلست استادش	2822
با می بکنار جوی می‌باید بود	2823
ای شرمزده غنچهٔ مستور از تو	2824
اول بوفا می وصالم در داد	2825
با مردم نیك بد نمی باید بود	2826
ای سایهٔ سنبلت سمن پرورده	2827
هر روز دلم بزیر باریئ دگرست	2828
چون باده ز غم چه بایدت جوشیدن	2829
ایام شبابست شراب اولیتر	2830
باز آی که جانم بجمالت نگرانست	2831
بر گیر شراب طرب انگیز و بیا	2832
هجرت که بجان من درویش آمد	2833
شیرین دهنان عهد بپایان نبرند	2834
زلفین تو پیچ و خم و تاب از چه گرفت	2835
راه طلب تو خار غمها دارد	2836
بر دار دل از مادر دهر ای فرزند	2837
من باکمر تو در میان کردم دست	2838
مقبول دل خواص و مشهور عوام	2839
آواز پر مرغ طرب می شنوم	2840
با شاهد شوخ شنگ و با مطرب و نی	2841
در هجر تو من ز شمع افزون گریم	2842
عیبیست عظیم بر کشیدن خود را	2842
جانم بفدای آن که او اهل بود	2843
سر تا سر آفاق بهاون سودن	2844
تا کار بکام دل مجروح بود	2844
ای دوست دل از جفای دشمن درکش	2845
ای کاج که بخت سازگاری کردی	2846
عمری ز پی مراد ضایع دارم	2847
یاران چو بهم دست در آغوش کنید	2848

امروز درین زمانهٔ عهد شکن 2849
ای دوست بکام دشمنانم کردی 2850
از عاجزی و سلیمی و مسکینی 2851
غافل منشین ای یار از تیزیئ آه 2852
بر دل غم روزگار تا کی داری 2853
من جای غم تو در دل خویش کنم 2854
گفتم که چه خالست بدین شیرینی 2854
اشکم چو رخ نگار من گلگون شد 2855
در غربت اگر کسی بماند ماهی 2856
یا رب چو بر آرندهٔ حاجات تویی 2856
[MESNEVÎLER] 2859
الا ای آهوی وحشی کجایی 2859
بیا ساقی آن می که حال آورد 2871
مغنی کجایی بگلبانگ رود 2909
سگ بر آن آدمی شرف دارد 2920
ایا ریح الصبا قلبی کئیب 2921
هر که آمد در جهان پر ز شور 2924
[KASÎDELER] 2929
شد عرصهٔ زمین چو بساط ارم جوان 2929
ز دلبری نتوان لاف زد بآسانی 2941
[MUHAMMES] 2955
در عشق تو ای صنم چنانم 2955
EKLER 2963

ŞERH-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

SÛDÎ-İ BOSNEVÎ

TENKİTLİ METİN

388

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

خیز تا خرقهٔ صوفی بخرابات بریم
دلق طامات ببازار خرافات بریم

Ḫīz tā ḫırḳa-i ṣūfī be-ḫarābāt berīm
Delḳ-i ṭāmāt be-bāzār-ı ḫurāfāt berīm

Ḫīz fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ḫīzīden'den, ḳalḳ yaʿnī ṭur yuḳarı dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ḫırḳa-i ṣūfī** lāmiyyedir. **Ḫarābāt** meyḫāne. **Delḳ-i ṭāmāt** beyāniyye, **delḳ** ḫırḳa-i fuḳarā, **ṭāmāt** ıṣṭılāḥāt u rüsūm-ı ṣūfiyyedir. **Ḫurāfat** ḫurāfe'niñ cemʿidir, ḫā-i muʿcemeniñ żammıyla. Ve **Ḫurāfe** ḳabīle-i ʿUẓre'den[1] bir şaḫṣın ismidir ki anı cin taṣarruf eyledi, pes, her nesneyi ki ol ḥāletde müşāhede iderdiyse[2] bu cānibe ḫaber virürdi ve ʿArab bunı ikẓāb idüp *'ḥadīṯu Ḫurāfete'* dirlerdi, ammā Ḥażret-i Muḥammed *ʿaleyhi's-selām*[3] *'Ḫurāfetu ḥaḳḳun'* dimişdir, ṣoñra ʿArab teşbīh ṭarīḳiyle gice söylenen[4] efsānelere **ḫurāfāt** didiler. Ammā bunda **bāzār-ı ḫurāfāt**'dan murād eski püski ṣatılan bāzārdır, Rūm'da bit bāzārı gibi meṣelā.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ḳalk tā geydügümüz ṣūfīler ḫırḳasını meyḫāneye iledüp rehn-i bāde idelüm, şaṭḥ u ṭāmāt ḫırḳasını bāzār-ı ḫurāfāta iledelim, zīrā ([S+] bezzāzistānda) bunuñ gibilere kimse iʿtibār idüp bir pul virmez, ḫāṣılı, riyā ḫırḳasıdır, anı yine mürāyīler alur, bī-riyā olanlar almazlar. **Delḳ u ṭāmāt** diyü vāv-ı ʿāṭıfa ile yazanlarıñ[5] maʿnāya vuṣūli yoġımış[6].

گوش بستیم و ز افسانهٔ واعظ رستیم
چند چون بی خبران ننگ خرافات بریم

Gūş bestīm u zi-efsane-i vāʿiẓ restīm
Çend çun bī-ḫaberān neng-i ḫurāfāt berīm

1 S, M: ʿAẓrā'dan
2 M: iderdi.
3 S: Ḥażret-i Resūl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muḥterem *ṣalle'llāhu ʿaleyhi ve sellem*.
4 S: gicelenen.
5 T: yazan.
6 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Bunda **ḫurāfāt** gice efsāneleri maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳulaġımız baġladıḳ ve vāʿiẓ efsānesinden ḳurtulduḳ, niçeye dek bī-ḫaberler gibi vāʿiẓler efsānesiniñ ʿār u nāmūsını iledevüz[1]. Yaʿnī niçe bir efsāne diñlemek ʿārını çekevüz, ḥāṣılı, vāʿiẓleriñ bārid sözlerini niçe istimāʿ idelim? Bunda da **neng u ḫurāfāt** diyü vāv-ı ʿāṭıfa ile yazan[2] Ḫurāfe gibi lā-yaʿḳil imiş[3].

تا همه خلوتیان جام صبوحی گیرند
چنگ صبحی بدر پیر خرابات بریم

Tā heme ḫalvetiyān cām-ı ṣabūḥī gīrend
Çeng-i ṣubḥī be-der-i pīr-i ḫarābāt berīm

Baʿżı nüsḫada **pīr-i münācāt (385b)** vāḳiʿdir, gine murād **pīr-i ḫarābāt**'dır. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Çeng-i ṣubḥī; yā** ḥarf-i nisbet olıcaḳ iżāfet beyāniyyedir, ammā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr olıcaḳ lāmiyyedir. **Be-der-i pīr-i ḫarābāt; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Çeng, berīm**'iñ muḳaddem mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **be-der** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Cemīʿ ḫalvetīler cām-ı ṣabūḥı ṭutmaġiçün yaʿnī bāde-nūş olmaġiçün ṣabāḥ çengini pīr-i münācātıñ[4] ḳapısına iledelim, yaʿnī pīr-i ḫarābātıñ[5] ḳapusında çeng u çegāne ile meclis peydā idelim, tā cemīʿ ʿābid ü zāhidler ıṭṭırāden bāde-nūş olsunlar.

سوی رندان قلندر بره آورد سفر
دلق پشمینه و سجادهٔ طامات بریم

Sūy-ı rindān-ı ḳalender be-reh-āverd-i sefer
Delḳ-i peşmīne vu seccāde-i ṭāmāt berīm

Rindān-ı ḳalender beyāniyyedir. **Reh-āverd** yol armaġanı, pes, **sefer** ẕikri tecrīd ṭarīḳıyledir. **Delḳ-i peşmīne** beyāniyye, **peşmīne**'de **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i teʾkīd ve **hā** edāt-ı taḫṣīṣ[6], yüñden ḫırḳa ki ekser fuḳarā anı giyer. **Seccāde-i ṭāmāt** beyāniyyedir.

1 S: idevüz.
2 S: vāv'la yazanlar.
3 <T+ Redd-i Şemʿī>
4 S, M: pīr-i ḫarābātıñ
5 T: pīr-i münācātıñ.
6 M: teşbīh.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳalender rindler cānibine sefer armaġanıyla delḳ-i peşmīneyi ve ṭāmāt seccādesini iledelim, yaʿnī sefer armaġanıyla bu riyā esbābını anlara pīş-keş çekelim, bāde bahāsına beyʿ eylesünler dimekdir.

ور نهد در ره ما خار ملامت زاهد
از گلستانش بزندان مکافات بریم

V'er nihed der-reh-i mā ḫār-ı melāmet zāhid
Ez-gulistān'ş be-zindān-ı mukāfāt berīm

Ḫār-ı melāmet beyāniyyedir. **Gulistān'ş**; żarūret-i vezniçün nūn sākin oḳunur. **Zindān-ı mukāfāt** beyāniyye, **mukāfat** cezā ve pādāş maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Rindān-ı ḳalenderāna luṭf u iḥsān üzere oluruz ve eger zāhid bizim yolumuza ḫār-ı melāmet ḳorsa. Yaʿnī rindlere meẕkūr ʿaṭāyā içün bizi levm iderse anı gülistān-ı ẕevḳ u ṣafādan zindān-ı mükāfāt u cezāya iletürüz, ḥāṣılı, cezāsını yine ḫār-ı melāmet ideriz. Niteki dimişler. *'Kemā tedīnu tudānu ve kemā tekīlü tukālü'*[1].

شرممان باد ز پشمینهٔ آلودهٔ خویش
گر بدین فضل و هنر نام کرامات بریم

Şermemān bād zi-peşmīne-i ālude-i ḫīş
Ger bedīn fażl u huner nām-ı kerāmāt berīm

Şermemān; Fārisīde żamā'ir cemʿ olıcaḳ ẕevi'l-ʿuḳūl gibi elif ve nūnla cemʿ olur, şermemān, şermetān, şermeşān dirler, *fe-ḳıs*. **Peşmīne-i ālūde-i ḫīş** iżāfetleri beyāniyye ve lāmiyyedir. Mıṣrāʿ-ı evvel cezā ve mıṣrāʿ-ı ṣānī şarṭ maʿnāsını mutażammındır.

Maḥṣūl-i Beyt: Şermimiz ve ḫacāletimiz olsun kendi şarāb-ālūde peşmīne ḫırḳamızdan, yaʿnī giydigimiz fuḳarā ḫırḳasından utanalım eger bu fażl u hünerle kerāmāt adını iledürsek. Yaʿnī ḫırḳamızdan şermende olalım eger bu rindlik ve ḳalenderlikle kerāmāt adın ẕikr idersek. **Şermemān** żamīriniñ beyānında **mā** biz ve **mān** bizler diyen żamā'ir-i Fārisīyi ʿaceb iḥāṭa eylemiş imiş[2].

1 Nasıl ceza verirsen öyle ceza görürsün. Nasıl ölçersen sana da aynı ölçüyle karşılık verirler.
2 F: ʿaceb ḫūb iḥāṭa eylemiş imiş. <T+ Redd-i Şemʿī>

قدر وقت ار نشناسد دل و کاری نکند
بس خجالت که ازین حاصل اوقات بریم

Ḳadr-i vaḳt er ne-şināsed dil u kārī ne-koned
Bes ḫacālet ki ezīn ḥāṣıl-ı evḳāt berīm

Ḳadr-i vaḳt lāmiyye ve **ne-şināsed**'iñ muḳaddem mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **dil** fāʿili. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Kārī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bes** bisyār maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥāṣıl-ı evḳāt** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül naḳd-i vaḳtin ḳadrini bilmezse ve bir iş işlemezse yaʿnī vaḳte münāsib iş işlemezse çoḳ ḫacālet ki bu **(386a)** evḳātıñ ḥāṣılından çekeriz, yaʿnī evḳātımızı mālāyaʿnīye ṣarf eyledigimize peşīmān oluruz.

فتنه می بارد ازین سقف مقرنس برخیز
تا بمیخانه پناه از همه آفات بریم

Fitne mī-bāred ezīn saḳf-ı muḳarnes ber-ḫīz
Tā be-mey-ḫāne penāh ez-heme āfāt berīm

Saḳf-ı muḳarnes'den murād felekdir ve iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu saḳf-ı muḳarnesden fitne yaġar, yaʿnī felekden bārān-ı ḥavādiṣ yaġar, ḳalḳ tā meyḫāneye cemīʿ āfat u ʿāhātdan penāh iledelim, yaʿnī beliyyāt-ı rūzgārdan ṣıġınalım, zīrā anda belā nāzil olmaz.

در بیابان فنا گم شدن آخر تا چند
ره بپرسیم مگر پی بمهمات بریم

Der-beyābān-ı hevā gum şuden āḫir tā çend
Reh bi-pursīm meger pey be-muhimmāt berīm

Beyābān-ı hevā beyāniyye. **Gum şuden** yitmek ve żāyiʿ olmaḳ maʿnāsınadır. **Āḫir** edāt-ı teʾkīd. **Tā** bunda intihā-i ġāyetiçündür. **Pey** bunda iz maʿnāsınadır. **Muhimmat**; taḳdīri **aḥvāl-i muhimmāt**'dır, yaʿnī mevṣūf maḥẕūfdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendiye naṣīḥat ṭarīḳiyle buyurur: Hevā beyābānında güm olup żāyiʿ olmaḳ niçeye dek, yaʿnī hevāya tābiʿ olup ḍalālete düşmek niçeye dek? Yol ṣoralım yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīmi ṣoralım, ola ki mühimmāta iz sürevüz, yaʿnī lāzım u mühim olan aḥvāle vāṣıl olavuz, yaʿnī ola ki ṭarīḳ-i ḥaḳḳa ṣora ṣora vāṣıl olavuz.

با تو آن عهد که در وادئ ایمن بستم
همچو موسی ارنی گوی بمیقات بریم

Bā-tu ān ʿahd ki der-Vādī-i Eymen bestem
Hemçu Mūsā erinī-gūy be-mīḳāt berīm

Vādī-i Eymen şol vādīdir ki Ḥażret-i Ḥaḳ, Mūsā'ya anda tecellī eyledi. **Erinī-gūy** vaṣf-ı terkībīdir, (اَرِنِی) *ʿerinī*[1] diyerek dimekdir. (M,T+ *ʿErinī'* bańa kendiń göster dimekdir,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab ve **nūn** ḥarf-i viḳāye ve yā-yı mütekellimden mürekkeb cümledir. **Mīḳāt** ism-i mekāndır vaḳtden, meṣelā *mīḳātu ehli'ş-Şām* dirler iḥrām baġladıḳlara yere ve her işin vaḳtine dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Seninle ol ʿahdi ki Vādī-i Eymen'de baġladım, Mūsā gibi *ʿerinī'* diyerek ol ʿahdi mīḳāta iledelim. Vādī-i Eymen'den murād kūy-ı cānāndır, mīkāt da oldur, yaʿnī kūyuńda ʿahd eylemişidik[2] ki bize dīdār gösterüp viṣāl müyesser ola. Mūsā gibi bańa kendińi göster diyü ol ʿahdi mīḳāta iledelim, yaʿnī dīdār-ı viṣāl ümīdiyle kūyuńa varalım.

کوس ناموس تو بر کنگرهٔ عرش زنیم
علم عشق تو بر بام سماوات بریم

Kūs-ı nāmūs-ı tu ez-kungure-i ʿarş zenīm
ʿAlem-i ʿışḳ-ı tu ber-bām-ı semāvāt berīm

Kūs-ı nāmūs-ı tu beyāniyye ve lāmiyyedir. (M,T+ **Kungure** mināre ve ḥiṣār ḳorḳuluġı, **ʿarş**'a iżāfet beyāniyyedir. **ʿAlem-i ʿışḳ-ı tu** beyāniyye ve lāmiyyedir.) **Bām-ı semāvāt** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń nāmūsuń kūsını ʿarş künguresinden çalalım ve seniń ʿışḳıń sancaġını eflāk ṭamı üstine iledelim, yaʿnī viṣālin ṭalebinde böyle ideriz, ḥāṣılı, viṣāliń ümīdiyle pādişāhlıḳlar[3] ideriz.

خاك کوی تو بصحرای قیامت فردا
همه بر فرق سر از بهر مباهات بریم

Ḫāk-i kūy-ı tu be-ṣaḥrā-yı ḳıyāmet ferdā
Heme ber farḳ-ı ser ez-behr-i mubāhāt berīm

1 "Göster kendini, göreyim seni." A'râf 7/143.
2 S: ʿahd bağlamış idik.
3 S: pādişālıḳ.

Mubāhāt mufāḫaret maʿnāsına maṣdardır mufāʿale bābından.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ maḥalleñ ṭopraġını yarın ḳıyāmet ṣaḥrāsında hepimiz[1] (M,T+ başımız) depesi üzere mufāḫaretiçün götürürüz, yāḫud ḳıyāmet ṣaḥrāsına iledürüz mufāḫaretiçün. Ḥāṣılı, ḫāk-i kūy-ı cānāndır diyü tefāḫur ṭarīḳiyle taʿẓīmen başımız üzre maḥşere iledürüz.

حافظ آب رخ خود بر در هر سفله مریز
حاجت آن به که بر قاضئ حاجات بریم

Ḥāfıẓ āb-ı ruḫ-ı ḫod ber-der-i her sifle me-rīz
Ḥācet ān bih ki ber-i Ḳāḍī-i ḥācāt berīm

Āb-ı ruḫ-ı ḫod lāmiyyelerdir. **Ber** ḥarf-i ṣıla. **Me-rīz** fiʿl-i nehy müfred muhātābdır, rīzīden'den, dökme **(386b)** dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ber** ḳat[2] maʿnāsına ismdir, mużāf olmuşdur **Kādī**'ya. **Kādī**'nıñ **ḥācāt**'a iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, yüzüñ ṣuyını her bir alçaġın ḳapısına dökme, yaʿnī ibtiẕāl ḳabūl idüp ʿırżıñı pāy-māl eyleme, yaʿnī her denīye ʿarż-ı ḥācet idüp ʿırżıñı telef eyleme. Ol yegdir ki ḥācetiñi Ḳādī-i ḥācāta iledelim. Yāḫud iltifāt ṭarīḳiyle dinile[3]; ḥācetimizi, ol yegdir ki Ḳādī-i ḥācāt olan Allāh'a iledevüz, yaʿnī Allāh'dan ġayrı kimseye ʿarż-ı ḥācet eylemek sefāhet u ibtiẕāldir.

1 S, M: cümlemiz.
2 M, T: ʿinde.
3 S, M: diñle.

389

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

خیز تا از در میخانه گشادی طلبیم
در ره دوست نشینیم و مرادی طلبیم

Ḫīz tā ez-der-i mey-ḫāne guşādī ṭalebīm
Der-reh-i dōst nişīnīm u murādī ṭalebīm

Ḫīz fiʿl-i emr müfred muhātāb, ḫīzīden'den, ḳalḳ dimekdir, ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle. **Guşādī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ṭalebīm** fiʿl-i mużāriʿ nefs-i mütekellim maʿa ġayrih veyā fiʿl-i emr mütekellim maʿa ġayrih. Bu ġazelde **ṭalebīm** lafẓı āḫire varınca böyle vāḳiʿ olmuş. Ve **yā** ki bunda ḥarf-i vaṣl vāḳiʿdir[1], baʿżı beytde ḥarf-i vaḥdet ve baʿżında ḥarf-i tenkīr vāḳiʿ olmuş, ġaflet olunmaya, her beytde ḥarf-i vaḥdet degildir baʿżılar ẓann eyledigi gibi[2]. **Murādī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳalk, tā der-i meyḫāneden fetḥ-i bāb ṭaleb idelim. Dostuñ yolında oturalım ve bir murād[3] ṭaleb idelim, yaʿnī cānānıñ yolunda oturalım ve andan maḳṣūdımızı ṭaleb idelim. Bu maʿnālar ṭalebīm fiʿl-i emr mütekellim maʿa ġayrih olduġına göredir, zīrā maʿnā-yı mużāraʿat münāsib ü mülāyim degildir.

زاد راه حرم وصل نداریم مگر
بگدایی ز در میکده زادی طلبیم

Zād-ı rāh-ı ḥarem-i vaṣl ne-dārīm meger
Be-gedāyī zi-der-i meykede zādī ṭalebīm

Zād-ı rāh-ı ḥarem-i vaṣl iżāfetleri lāmiyyeler ve beyāniyyedir[4]. **Be-gedāyī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Vaṣl ḥaremi yolına zādımız ve azığımız yoḳdur, pes, dilencilikle meykede ḳapusından zād isteyelim. Yaʿnī bāde-nūşlar saḫī olaġandır[5],

1 S, F: yā ki bunda ḥarf-i vaṣl vāḳiʿdir, ḥarf-i vaṣl ḥurūf-ı ḳāfiyeden ḥarf-i revīye muttaṣıl olan ḥarfe dirler.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 T: murādımız.
4 S: beyāniyyelerdir.
5 S, M: saḫīlerdir.

pes, meyḫāne ḳapısında oturup bunlardan azıḳ ḫarcını ṭaleb idelim, yaʿnī vaṣl-ı cānāna rindān-ı bāde-nūşlardan esbāb ṭaleb idelim.

اشك آلودهٔ ما گرچه روانست ولی
برسالت سوی او پاك نهادی طلبیم

Eşk-i ālūde-i mā gerçi revān'est velī
Be-risālet sūy-ı ū pāk-nihādī ṭalebīm

Eşk-i ālūde-i mā; taḳdīri **eşk-i ḫūn-ālūde-i mā**'dır. **Velī** edāt-ı istidrākdır, mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūn. **Ū** żamīri dilde merkūz olan cānāna rāciʿdir. **Pāk-nihād** vaṣf-ı terkībīdir, pāk ṭabīʿatli dimekdir, zīrā **nihād** ṭabʿ u ḫilḳat maʿnāsınadır, ([M,T+] **yā** bunda ḥarf-i vaḥdet.) **Pāk-nihād**'dan murād pāk göz yaşıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim eşk-i ḫūn-ālūdemiz gerçi revān u cārīdir, ammā anıń cānibine risāletle yaʿnī risālet ve ilçilikle[1] göndermege bir ([S,T+] pāk-ṭabʿ u) pāk-żamīr isteriz veyā isteyelim. Risālet mektūba ve ilçilige[2] dirler. Yaʿnī ḳanlı yaş ardınca ṣāfī yaş aḳıdalım dimekdir. Pāk-nihāddan murād göńlidir diyen pāk söylememiş[3].

لذت داغ غمت بر دل ما باد حرام
اگر از جور غم عشق تو دادی طلبیم

Leẕẕet-i dāġ-ı ġamet ber-dil-i mā bād ḥarām
Eger ez-cevr-i ġam-ı ʿışḳ-ı tu dādī ṭalebīm

Leẕẕet-i dāġ iżāfeti **(387a)** maṣdarıń fāʿiline iżāfetidir ve **ġam**'a iżāfet beyāniyyedir. Mıṣrāʿ-ı evvel ṣānīye cezā ḥükminde vāḳiʿdir. **Cevr-i ġam** iżāfeti maṣdarıń fāʿilinedir, bāḳīsi lāmiyyelerdir. **Dādī; yā** ḥarf-i tenkīr, egerçi **dād** bunda ʿadl maʿnāsınadır, ammā Türkī lisāna nisbet **dād**'la **leẕẕet** cemʿi leṭāfetden ḫālī degil.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń ġamıń dāġınıń leẕẕeti bizim dilimize ḥarām olsun eger seniń ʿışḳıń ġamı cevr ü ẓulminden ʿadl ü emān ([M,T+] ṭaleb idersek,) yaʿnī cevr u cefāńdan şikāyet idersek.

1 T: elçilıġla.
2 T: elçilıġa.
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

نقطهٔ خال تو بر لوح بصر نتوان زد
مگر از مردمك دیده مدادی طلبیم

Noḳṭa-i ḫāl-i tu ber-levḥ-i baṣar ne-tvān zed
Meger ez-merdumek-i dīde midādī ṭalebīm

Noḳṭa-i ḫāl beyāniyye ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Levḥ-i baṣar** beyāniyyedir. **Meger** edāt-ı istiṣnādır. **Merdumek-i dīde** lāmiyyedir, **merdumek** merdumuñ taṣġīridir ve **dīde**'den bunda murād çeşmdir. **Midād** mürekkebdir ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫāliñ noḳṭasını levḥ-i baṣara urmaḳ olmaz, yaʿnī mümkün ve lāyıḳ degil, meger gözüñ bebeginden mürekkeb ṭaleb idevüz. Yaʿnī levḥ-i dīdede anı taṣvīr eylemege merdümek-i dīdeden midād gerek, ḥāṣılı, levḥ-i baṣarda anı şekl eylemege böyle midād lāyıḳdır.

عشوهٔ از لب شیرین تو دل خواست بجان
بشکرخنده لبت گفت مزادی طلبیم

ʿİşve'i ez-leb-i şīrīn-i tu dil ḫāst be-cān
Be-şeker-ḫande lebet goft mezādī ṭalebīm

ʿİşve lüġatde göñül aldamaḳdır, ammā bunda şīve ve ḥareket murāddır; **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Leb-i şīrīn** beyāniyyedir. **Be-cān; bā** ḥarf-i muḳābele veyā ḥarf-i muṣāḥabet. **Şeker-ḫande** ṭatlı gülüş dimekdir. **Lebet** mübtedā ve **goft** ḫaberi ve **be-şeker** ḫabere müteʿalliḳ. **Mezādī** mā-baʿdiyle maḳūl-i ḳavl, **mezād** bunda maṣdar-ı mīmīdir, ziyāde maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül seniñ lebi-i şīrīniñden bir ʿişveyi cāna veyā cānla[1] diledi, yaʿnī bir şīvesine cānı bahā virdi, ammā lebiñ şeker-ḫande ile didi; ziyāde isteriz, yaʿnī lebiñ bir ʿişvesine cān ḳalīl bahādır, andan ziyāde bir nesne isteriz didi. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; seniñ şīrīn ([M,T+] lebiñden) dil cāna ʿivaż bir būse istedi diyen ḥaḳ edāyı eylememiş[2].

تا بود نسخهٔ عطری دل سودازده را
از خط غالیه سای تو سوادی طلبیم

Tā buved nusḫa-i ʿıṭrī dil-i sevdā-zede-rā
Ez-ḫaṭ-ı ġāliye-sāy-ı tu sevādī ṭalebīm

1 S: cānānla.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Tā edāt-ı taʿlīl. **Nusḫa-i ʿıṭrī** iżāfeti lāmiyyedir, **yā** ḥarf-i tenkīr veyā ḥarf-i vaḥdet. **Dil-i sevdā-zede** beyāniyye, sevdā urulmuş göñül yaʿnī sevdāyī göñül. **Ḫaṭ-ı ġāliye-sāy** beyāniyyedir, **ġāliye-sāy** vaṣf-ı terkībīdir, ġāliye ezici dimekdir, ziyāde ḳoḳudan kināyettir, **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Sevād** siyāhlıḳ ve **yā** ḥarf-i tenkīrdir veyā ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Dil-i sevdā-zedeye bir ḫoş ḳoḳu nüsḫası olsun içün seniñ ġāliye-sāy ḫaṭṭıñdan bir sevād isteriz, yaʿnī sevād-ı ḫaṭṭıñı nüsḫa-i ʿıṭr eylemek isteriz. Dil-i sevdāzedeye ṭaleb-i ʿıṭrdan ġaraż anı muʿaṭṭar ḳılup ḫoş ḳoḳulu eylemek degildir, belki sevdāsını defʿ eylemekiçün anıñla dutuzdurmaḳdır[1]. ([S,F+] Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ġāliye rāyiḥalu ḫaṭṭıñdan bir sevād ṭaleb ideriz diyen ġāliye-sāyı bilmez-imiş[2].) ʿIṭrī yā'sını ḥarf-i nisbet iʿtibār eylemek maʿnāya ʿadem-i şuʿūrdan **(387b)** gelür[3].

چون غمت را نتوان یافت مگر در دل شاد
ما بامید غمت خاطر شادی طلبیم

Çun ġamet-rā ne-tuvān yāft meger der-dil-i şād
Mā be-ummīd-i ġamet ḫāṭır-ı şādī ṭalebīm

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki seniñ ġamıñı şād göñülden ġayrı yerde bulmaḳ olmaz, biz seniñ ġamıñ ümīdiyle, yaʿnī ġamıñı taḥṣīl eylemek ümīdiyle şād ḫāṭır isteriz, yaʿnī ġam-ı cānān şād ḫāṭırda bulunduġıçün şād ḫāṭır isteriz, ḥāṣılı, anıñ ġamına mālik olan dā'imā şādān u ferhāndır, zīrā genc-i bī-pāyāna mālikdir.

بر در مدرسه تا چند نشینی حافظ
خیز تا از در میخانه گشادی طلبیم

Ber-der-i medrese tā çend nişīnī Ḥāfıẓ
Ḫīz tā ez-der-i mey-ḫāne guşādī ṭalebīm

Maḥṣūl-i Beyt: Medrese ḳapusında niçeye dek otururs un ey Ḥāfıẓ, yaʿnī medreseye niçeye dek mülāzemet eylersin? Ḳalḳ tā meyḫāne ḳapusından fetḥ-i bāb u güşāyiş-i ḥāl[4] ṭaleb idelim. Yaʿnī medresede taḥṣīl-i ders-i ʿışḳ olmaz, varalım pīr-i muġān mülāzemetinde taḥṣīl-i fenn-i ʿışḳ eyleyelim. Bu ṣanʿata redd-i maṭlaʿ dirler, reddu'l-ʿacuz ʿale'ṣ-ṣadr diyen iẓhār-ı cehl eylemiş.[5]

1 S, M: tütüzdürmekdir. Bu cümle S'de Maḥṣūl-i Beyt'ten önce yazılmış.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>
4 M, T: fetḥ-i bāb u güşāyiş-i māl. S: fetḥ u güşāyīş-i ḥāl. F nüshası tercih edildi.
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>

390

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

خیال روی تو چون بگذرد بگلشن چشم
دل از پی نظر آید بسوی روزن چشم

Ḫayāl-i rūy-ı tu çun bi-gẕered be-gulşen-i çeşm
Dil ez-pey-i naẓar āyed be-sūy-ı revzen-i çeşm

Ḫayāl-i rūy-ı tu lāmiyyelerdir. **Çun** edāt-ı taʿlīl. **Bi-gẕered** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾibdir, giçe yaʿnī mürūr eyleye dimekdir. **Be-gulşen; bā** ḥarf-i ṣıla, **gulşen** güllük maʿnāsınadır gülistān gibi, **çeşm**'e iżāfet beyāniyyedir. **Dil** mübtedā, **āyed** ḫaberi, bāḳīsi ḫabere müteʿalliḳdir. **Revzen** baca ve pencere dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rūyuñ ḫayāli çünki gülşen-i çeşme uġraya ve andan giçe, göñül naẓar içün yaʿnī ḫayāl-i rūyuñı seyr içün çeşm revzeni cānibine gelür. Niteki ʿādettir, pādişāh geçdigi yerde bacadan ve pencereden seyr iderler.

بیا که لعل و گهر در نثار مقدم تو
ز گنجخانهٔ دل می‌کشم بمخزن چشم

Bi-y-ā ki laʿl u guher der-niṣār-ı maḳdem-i tu
Zi-genc-ḫāne-i dil mī-keşem be-maḫzen-i çeşm

Niṣār'dan mużāf maḥẓūfdur, taḳdīri **der-ḳaṣd-ı niṣār** dimekdir, żarūret-i vezniçün ḥaẕf olundı. **Maḳdem** maṣdar-ı mīmīdir, ḳudūm maʿnāsına, iżāfetler lāmiyyelerdir. **Genc-ḫāne**, kāf'ıñ fetḥiyle, ḫazīne maʿnāsınadır, **dil**'e iżāfet beyāniyyedir. **Be-maḫzen; bā** ḥarf-i ṣıla, **maḫzen** ism-i mekāndır naṣara bābından, ḫazīne maʿnāsına, **çeşm**'e iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, gel ki seniñ ḳudūmüñ ṣaçısı ḳaṣdında laʿl ü güheri, yaʿnī envāʿ u elvān gözüm yaşlarını göñül ḫazīnesinden çeşm maḫzenine çekerim, ḥāṣılı, gel ki saña kemāl-i iştiyāḳla müştāḳız. Mıṣrāʿ-ı s̱ānīniñ maʿnāsını; göñül evi bucaġından diyen maʿnāyı beytiñ bucaġından iḫrāc eylemişdir[1].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>

سزای تکیه گهت منظری نمی‌بینم
منم ز عالم و این گوشهٔ معین چشم

Sezā-yı tekyegehet manẓarī ne-mī-bīnem
Menem zi-ʿālem u īn gūşe-i muʿayyen-i çeşm

Sezā lāyıḳ ve **tekyegeh**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūlün fīhine iżāfeti ḳabīlindendir. **Tekye kerden** ṭayanmaḳdır, **geh** gāh'dan muḫaffefdir, bunda ẓarf-ı mekān vāḳiʿ olmuş, müsteḳarr u ḳarārgāh maʿnāsına. **Manẓar** naẓargāhdır yaʿnī seyrāngāh, ḳaṣr ve şāh-nişīn gibi, **yā** ḥarf-i vaḥdet. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde **vāv** maʿa maʿnāsınadır. **Gūşe-i muʿayyen-i çeşm** beyāniyye ve lāmiyyelerdir. **(388a)**

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, saña tekyegāh u ḳarārgāh olmaġa bir seyrāgāhı lāyıḳ görmezem, belki tamām ʿālemden saña tekyegāh u seyrāngāh olmaġa lāyıḳ u sezāvār benim ve çeşmim gūşe-i muʿayyenidir, yaʿnī saña lāyıḳ maḳām bu ikisidir, ġayrısı degil. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ netīcesinde; yaʿnī ʿālemden hemān buña mālikim diyen nesneye mālik degil imiş[1].

نخست روز که دیدم رخ تو دل می‌گفت
اگر رسد خللی خون من بگردن چشم

Nuḫust rūz ki dīdem ruḫ-ı tu dil mī-goft
Eger resed ḫalelī ḫūn-ı men be-gerden-i çeşm

Nuḫust evvel, murād rūz-ı ezeldir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dil** mübtedā, **mī-goft** ḫaberi ve cümle mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ḫalelī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Rūz-ı ezelde ki seniñ yüzüñi gördüm, göñül didi; eger baña bir ḫalel ü żarar irişürse benim ḳanım gözüñ boynına. Yaʿnī göz görmekle göñül sevdi, pes, göñüle ne belā gelürse gözden gelür dimekdir.

سحر سرشك روانم سر خرابی داشت
گرم نه خون جگر می‌گرفت دامن چشم

Seḥer sirişk-i revānem ser-i ḫarābī dāşt
Gerem ne ḫūn-ı ciger mī-girift dāmen-i çeşm

Seḥer'den murād vaḳt-i seḥerdir, bir mużāf taḳdīriyle. **Sirişk-i revān** beyāniyyedir. **Revān** ṣıfat-ı müşebbehedir Fārisīde, aḳaġan[2] maʿnāsına,

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 M: aḳıcı.

ammā cārī lafẓıyla taʿbīr iderler, yaʿnī aḳıcı sirişkim dimekdir. **Ser** bunda sevdā ([M,T+] ve hevā) maʿnāsınadır. **Ḫarābī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Daşt; mī** taḳdīriyle ḥikāyet-i ḥāl-i māżī murāddır. **Gerem; mīm**-i żamīr maʿnā cihetinden **çeşm**'e muḳayyeddir, **dāmen-i çeşmem** taḳdīrinde. **Ne** edāt-ı nefydir, maʿnā cihetinden **mī-girift** fiʿline muḳayyeddir, **ne-mī-girift** taḳdīrinde, ḥikāyet-i ḥāl-i māżī murāddır. **Dāmen-i çeşm** mefʿūl-i **ne-mī-girift**'dir, gözüñ etegi dimekdir mecāzen.

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde benim sirişk-i revānım ḫarāblıḳ sevdāsın ṭutardı, yaʿnī rāz-ı ʿışḳımı ifşā idüp beni rüsvā eylemek ḳaṣd iderdi eger ciger ḳanı gözümde müncemid olup dāmen-i çeşmimi ṭutup bend eylemeyeydi. Yaʿnī cigerim ḳanları gözümde pişüp mecārī-i demʿi sedd eylemeyeydi, eşk-i revān beni rüsvā idüp ḫarāb eylemişdi. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ṣabāḥ cārī yaşımıñ ḫarāblıġı başı var idi diyen var ise bu maʿnāyı ʿālem-i istiġrāḳda iken söylemiş[1]. Seḥer vaḳti cereyān idici göz yaşı beni ḫarāb eylemek hevesini ṭutdı diyen daḫi maʿnā-yı mıṣrāʿı eyice icrā[2] eylememiş[3].

ببوی مژدهٔ وصل تو تا سحر شب دوش
براه باد نهادم چراغ روشن چشم

Be-būy-ı mujde-i vaṣl-i tu tā seḥer şeb-i dūş
Be-rāh-ı bād nihādem çerāġ-ı rūşen-i çeşm

Be-būy; bā ḥarf-i muṣāḥabet, **būy** bunda ümīd maʿnāsınadır, **būy-ı vaṣl-ı tu** iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Tā** intihā-yı ġāyet içündür, ilā ve ḥattā maʿnāsına. Lafẓ-ı **şeb** müstedrekdir żarūret-i vezniçün. **Dūş** dün gice dimekdir. **Be-rāh-ı bād; bā** ḥarf-i ṣıla. **Çerāġ-ı rūşen-i çeşm** beyāniyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ vaṣlıñ müjdesi ümīdiyle seḥere dek dün gice çeşmiñ rūşen çerāġını bād yolına ḳodum, yaʿnī ḳibel-i kūy-ı cānāndan hubūb iden rīḥıñ yolına gözüm açup nāẓır u muntaẓır **(388b)** oldum bād seniñ viṣāliñ müjdesin getürmek ümīdiyle. Niteki ʿuşşāḳ bād-ı ṣabāya muntaẓırlardır ḫaber-i cānān ümīdiyle. Mıṣrāʿ-ı evvelde būyı ḳoḳu maʿnāsına alup ümīd maʿnāsından ġaflet eyleyen ʿaceb ġāfil imiş[4].

---

1 S: bu maʿnāyı ʿālem-i istiġrāḳda iken söylemiş, *ʿafe'llāhu ʿanhu.* <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. F: <Redd-i Sürūrī>.

2 S: iḫrāc.

3 <[F+] Redd-i Şemʿī>

4 <[T+] Redd-i Sürūrī>

بر انتظار کسی رحم کن که شب همه شب
برخ روانه کند خون دل ز روزن چشم

Ber-intiẓār-ı kesī raḥm kon ki şeb heme şeb
Be-ruḫ revāne koned ḫūn-ı dil zi-revzen-i çeşm

Kesī yā'sı ḥarf-i vaḥdetdir ve **kes**'den murād mütekellimdir, kināye ṭarīḳiyle. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Be-ruḫ; bā** ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān bir kimseniñ ıżṭırāb u intiẓār u ıżṭırārına[1] raḥm eyle ki gice bütün gice revzen-i çeşminden ḫūn-ı dili yüzine aḳıda, yaʿnī gice ṣabāḥa dek aġlayı aġlayı[2] ḳanlı yaş aḳıda. Bu beyt dīvānlarda bulunmayup ḳāfiyesi mükerrer geldiginden maʿlūmdur ki Ḫāce'niñ degildir.

بمردمی که دل دردمند حافظ را
مزن بناوك دلدوز مردم افکن چشم

Be-merdumī ki dil-i derdmend-i Ḥāfiẓ-rā
Me-zen be-nāvek-i dil-dūz-ı merdum-efken-i çeşm

Be-merdumī; bā ḥarf-i ḳasem ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dil-i derdmend** iżāfeti beyāniyyedir ve **Ḥāfiẓ**'a iżāfet lāmiyyedir ve **rā** iżāfetden müstefād olan taḫṣīṣi te'kīd ider, ammā evlā ve aḥrā budur ki **rā** edāt-ı mefʿūl ola, *te'emmel*. **Me-zen** cevāb-ı ḳasemdir, fiʿl-i nehy-i muḫāṭab, urma dimekdir. **Nāvek** (M,T+ ḳoġuş oḳı yaʿnī) zenbūrek oḳı, **dil-dūz**'a iżāfet beyāniyyedir. **Dil-dūz** vaṣf-ı terkībidir, dūzīden'den, be-ḥaseb-i lüġat yürek dikici dimekdir, (M,T+ zīrā dūḫten ve dūzīden dikmekdir, meṣelā derzileriñ ve ġayrılarıñ dikmesi gibi,) ammā bunuñ gibi yerlerde mīḫlamaḳ murāddır, niteki *Gülistān*'da vāḳiʿdir:

Ḳıṭʿa:

شریف اگر متضعف شود خیال مبر
که پایگاه بلندش ضعیف خواهد شد

ور آستانهٔ سیمین به میخ زر دوزد
گمان مبر که یهودی شریف خواهد شد

Şerīf eger muteżaʿʿif şeved ḫayāl me-ber
Ki pāygāh-i bulendeş żaʿīf ḫāhed şud

V'er āsitāne-i sīmīn be-mīḫ-i zer dūzed
Gumān me-ber ki Yehūdī şerīf ḫāhed şud[3]

1 S: ıżṭırāb u intiẓārına.
2 S, M: aġlayu aġlayu.
3 Şerefli bir kimse zayıf ve güçsüz bir duruma düşerse yüceliğine bir eksiklik olacağını düşünme. Bir yahudi gümüşten eşiğini altın çivi ile mıhlarsa da onun şerefli olacağını zannetme.

Be-mīh-i zer dūzed altun mīḫla mīḫlaya dimekdir. **Merdūm-efken**'e iżāfet de beyāniyyedir ve vaṣf-ı terkībīdir, efkenīden'den, er yıḳıcı dimekdir, şecāʿat ve şehāmetden kināyetdir, **çeşm**'e iżāfet de beyāniyyedir[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Merdümlük ḥaḳḳıçün ki Ḥāfiẓ'ıñ derdli göñlini çeşmiñ merdüm-efken dil-dūz nāvekiyle urma, yaʿnī yürek mīḫlayıcı nāvek-i çeşmile urma, ḥāṣılı, tīr-i çeşmle Ḥāfiẓ'ıñ derdli yüregini mecrūḥ eyleme.

391

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

خرم آن روز کز این منزل ویران بروم
راحت جان طلبم وز پی جانان بروم

Ḫurrem ān rūz k'ezīn menzil-i vīrān bi-revem
Rāhat-ı cān ṭalebem v'ez-pey-i cānān bi-revem

Ḫurrem şād[2] dimekdir, **rūz**'ı **ḫurrem**'le ḳayd eylemek mecāzdır, zīrā murād ol rūzda kendiniñ şādlıġıdır[3]. **K'ezīn; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i beyān. **Menzil-i vīrān**'dan murād dünyā ola veyā iddiʿā ṭarīḳiyle olduġı mekān ola. **Rāhat-ı cān** maṣdarıñ fāʿiline iżāfeti ḳabīlindedir ve **ṭalebem**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Pey** bunda iz ve ard maʿnālarına müteḥammildir ve **bi-revem**'iñ muḳaddem mefʿūlidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫurrem ol gün ki bu menzil-i vīrāndan gidem, cān rāḥatın ṭaleb idem ve cānānıñ ardınca **(389a)** gidem, yaʿnī cāna rāḥat ṭaleb eylemek bu menzil-i vīrāndan gidüp cānānıñ ardınca varmaġla olur.

گرچه دانم که بجایی نبرد راه غریب
من ببوی خوش آن زلف پریشان بروم

Gerçi dānem ki be-cāyī ne-bered rāh ġarīb
Men be-būy-ı ḫoş-ı ān zulf-i perīşān bi-revem

1 S: böyledir.
2 S: şādī.
3 S: şāẕılığıdır.

Ki ḥarf-i beyān. **Be-cāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-būy; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **ḫoş**'a iżāfet beyāniyyedir, **ān zulf**'e lāmiyyedir ve **perīşān**'a beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi bilürem ki ġarīb bir yere yol iletmez, ([M,T+] yaʿnī yolını murād olan yere iletmez,) ḥāṣılı, murādına vāṣıl olmaz, ammā ben ol zülf-i perīşānıñ güzel ḳoḳusıyla giderim, yaʿnī anı delīl ü pīşvā idüp ardınca giderim.

چون صبا با دل بیمار و تن بی‌طاقت
بهواداریٔ آن سرو خرامان بروم

Çun ṣabā bā-dil-i bīmār u ten-i bī-ṭāḳat
Be-hevā-dārī-i ān serv-i ḫırāmān bi-revem

Çun edāt-ı teşbīh. **Dil-i bīmār** ve **ten-i bī ṭāḳat** iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Be-hevā-dārī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **hevā-dār** muḥibb maʿnāsınadır, **yā** ḥarf-i maṣdar, **ān serv**'e iżāfet lāmiyyedir, yaʿnī maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir, **ḫırāmān**'a iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabā gibi dil-i bīmār ve ten-i bī-ṭāḳatla, yaʿnī ḫasta göñül ve ṭāḳatsız tenle ol serv-i ḫırāmānıñ muḥabbetiyle giderim, yaʿnī gerçi bende yürümege ṭāḳat u ḳudret yoḳ, ammā muḥabbet-i cānānla giderim.

دلم از وحشت زندان سکندر بگرفت
رخت بربندم و تا ملك سلیمان بروم

Dilem ez-vaḥşet-i zindān-ı Sikender bi-girift
Raḫt ber-bendem u tā mulk-i Süleymān bi-revem

Vaḥşet ürkmekdir. **Zindān-ı Sikender** Iṣfahān'dır. **Bi-girift** bunuñ gibi yerlerde yigrendi[1] ve munḳabıż oldı maʿnāsındadır, niteki mükerrer mürūr eylemişdir. ([S,T+] Iṣfahān'a iżāfet mecāzīdir. aṣlı ḥiṣār-ı Iṣfahān'dır.) **Raḫt** esbāb. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Tā** intihā-yı ġāyetiçündür. **Mulk-i Süleymān** memleket-i Fārs'dır ki bunda murād Şīrāz şehridir.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlüm zindān-ı İskender vaḥşetinden yigrendi, esbābımı baġlayayın, mülk-i Süleymān'a dek gideyim. Yaʿnī Iṣfahān şehrinden usandım, yüküm baġlayup şehr-i Şīrāz'a dek gideyim. Su'āl olunursa ki meşhūr budur ki Ḫāce kendi şehrinden, şehr-i Yezd'den[2] ġayrı yere varmamış ve bu beyt delālet ider ki şehr-i Iṣfahān'a varmış ola. Cevāb budur ki mümkündür ki Iṣfahān'a

1 M: igrendi.
2 S: kendi şehrinden ve şehr-i Yezd'den.

varması iddiʿā'ī ola yāḫud Iṣfahān'a da varmış ola, zīrā Yezd u Şīrāz u Iṣfahān biri birine müteḳārib şehirlerdir. Ġaraż bu ki uzaḳ sefere gitmemiş, niteki kendi buyurur:

Beyt: هر که گوید سفر دور ندارد حافظ
گو درازئ سفر سر نبرد از سر ما

Her ki gūyed sefer-i dūr ne-dāred Ḥāfiẓ
Gū dirāzī-i sefer ser ne-bered ez-ser-i mā[1]

تازیان را چو غم حال گران باران نیست
پارسایان مددی تا خوش و آسان بروم

Tāziyān-rā çu ġam-ı ḥāl-i gīrān-bārān nīst
Pārsāyān mededī tā ḫoş u āsān bi-revem

Tāziyān tāzī'niñ cemʿidir ki segirdiciler dimekdir, (M,T+ çevikler[2] ve) çāpüklerden kināyetdir, maṣdarı tāḫten ve tāzīden'dir, **Türk-tāz** didikleri bundandır, bunda murād ṣalt atlılardır, yāḫud taḳdīri **esbān-ı tāziyān** ola, ʿArabī atlar dimekdir, zīrā ʿArabī atlara yük urmazlar, belki hemān binmege maḫṣūṣdur[3], *ve'l-ʿilmu ʿinde'llāh*[4]. **Ġam**'ıñ **ḥāl**'e iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **ḥāl**'iñ **girān-bārān**'a iżāfeti lāmiyyedir, taḳdīri merdān-ı girān-bārān'dır, yāḫud esbān-ı[5] girān-bārān'dır, żarūret-i vezniçün taḫfīf oldı. **(389b) Girān-bārān** girān-bār'ıñ cemʿidir, aġır yükliler dimekdir. **Pārsāyān** cemʿ-i pārsādır, ʿābidler ve zāhidler maʿnāsınadır. **Mededī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr, taḳdīri **mededī konīd**'dir, żarūret-i vezn ve ḳarīne ḳā'im olduġıçün taḫfīf ḳılındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣalt atlı olan çāpük ü çālāklara veyā ʿArabī atlara çünki aġır yükliler ḥāli ġamı yoḳdur, yaʿnī aġır yüklileriñ ḥāli ġamını yimezler ve anlarıñ ḥālini ḳayırmazlar, ey ʿābid ü zāhid olan erenler, bir meded ü himmet eyleñ, tā āsān ve ḳolay gideyim, (M,T+ yaʿnī siziñ himmetiñiz muʿāvenetiyle gideyim.)

در ره او چو قلم گر بسرم باید رفت
با دل زخم کش و دیدهٔ گریان بروم

Der-reh-i ū çu ḳalem ger be-serem bāyed reft
Bā-dil-i zaḫm-keş u dīde-i giryān bi-revem

1 13. gazel 8. beyit.
2 T, F: çevıḳlar.
3 S: maḫṣūṣ atlardır.
4 İlim Allah katındadır/Doğrusunu Allah bilir.
5 S: esbāb-ı.

Ger be-serem bāyed reft eger başımla yürümek ([M,T+] lāzım) olursa dimekdir, yaʿnī başdan ayaḳ eylemek lāzım gelürse. **Zaḫm-keş** vaṣf-ı terkībīdir, zaḫm çekici yaʿnī mecrūḥ. **Dil-i zaḫm-keş** beyāniyye ve **dīde-i giryān** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānān yolında eger baña başımla yürümek lāzım olursa, yaʿnī tamām zaḥmet[1] ü meşaḳḳat çekmek lāzım gelürse mecrūḥ göñül ve giryān gözle giderim, yaʿnī ḫasta-ḫāṭır olup aġlayu aġlayu giderim.

نذر کردم گر ازین غم بدرآیم روزی
تا در میکده شادان و غزل خوان بروم

Nez̲r kerdem ger ezīn ġam be-der āyem rūzī
Tā der-i meykede şādān u ġazel-ḫān bi-revem

([M+] **Ġazel-ḫān** vaṣf-ı terkībīdir, ġazel oḳuya oḳuya[2] dimekdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Nez̲r eyledim ki eger bu ġamdan bir gün ṭaşra çıḳarsam meykede ḳapusına dek şādān ve ġazel oḳuyaraḳ[3] gideyim, yaʿnī giriftār olduġum belādan[4] ḫalāṣ olursam böyle ideyim. Menẕūrı mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnıdır.

بهوادارئ او ذره صفت رقص کنان
تا لب چشمهٔ خورشید درخشان بروم

Be-hevā-dārī-i ū z̲erre-ṣıfat raḳṣ-konān
Tā leb-i çeşme-i ḫurşīd-i diraḫşān bi-revem

Z̲erre-ṣıfat z̲erreveş yaʿnī z̲erre gibi dimekdir. **Raḳṣ-kon**[5] ([M+] vaṣf-ı terkībīdir, raḳṣ idici maʿnāsına,) **elif** ve **nūn** mübālaġa ifāde ider, raḳṣ ide ide dimekdir. **Leb** bunda kenār maʿnāsınadır, leb-i deryā gibi. **Çeşme-i ḫurşīd-i diraḫşān** beyāniyyelerdir[6].

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānānıñ muḥabbetiyle z̲erre gibi raḳṣ iderek çeşme-i ḫurşīd-i dıraḫşān kenārına dek varayım. Bu beyt daḫi cümle-i menẕūrındandır.

ور چو حافظ نبرم ره ز بیابان بیرون
همره کوکبهٔ آصف دوران بروم

1 S: miḥnet.
2 T: oḳıyı oḳıyı. F: oḳuyu oḳuyı.
3 S: şādān ve ġazel-ḫān yaʿnī ġazel oḳuyaraḳ. T: şādān ve ġazel oḳuyarek.
4 M: giriftār oldıġımdan.
5 S: Raḳṣ-konān.
6 S: lāmiyyelerdir.

V'er çu Ḥāfiẓ ne-berem reh zi-beyābān bīrūn
Hemreh-i kevkebe-i Āṣaf-ı devrān bi-revem

Bu beyt neẕr beytinden müsteṣnādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger Ḥāfiẓ gibi ġam-ı beyābān-ı firāḳdan ṭaşra yol iletmezsem, yaʿnī ġam-ı hicrāndan ḫalāṣ bulmazsam devrān vezīriniñ ʿaskeri ve tevābiʿiyle giderim, ḥāṣılı, ġam-ı dünyādan vezīrin muʿāvenetiyle giderim. Ḫāce kināyetle ḥüsn-i ṭaleb buyurur.

392

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

در خرابات مغان نور خدا می‌بینم
این عجب بین که چه نورست و کجا می‌بینم

Der-ḫarābāt-ı muġān nūr-ı Ḫudā mī-bīnem
Īn ʿaceb bīn ki çi nūr'est u kucā mī-bīnem

Ḫarābāt meyḫāne. **Muġān** muġ'uñ cemʿidir, yaʿnī keşişler dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Muġlar meyḫānesinde Ḫudā'nıñ nūrını görürüm, yaʿnī meyḫānede bāde-nūşlarıñ biri birine ḫulūṣ-ı ṭaviyyetle muḥabbetini görürüm, nūr-ı Ḫudā'dan murād ʿilletsiz muḥabbetdir. Bu ʿacebi gör ki[1] ne nūrdur ve ne yerde görürüm, yaʿnī mezkūr muḥabbet medreselerde ve ḫāneḳāhlarda olmayup anda olmaḳ ġarībdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; bu ʿacebi gör ki ne bir nūrı ne yerde görürüm diyen ve bu ʿacebi gör ki **(390a)** ne ʿaceb bir nūrı ḳanda görürüm diyen nūr-ı maʿnāyı görmemişler[2].

کیست دردی کش این میکده یا رب که درش
قبلهٔ حاجت و محراب دعا می بینم

Kīst durdī-keş-i īn meykede yā Rab ki dereş
Ḳıble-i ḥācet u miḥrāb-ı duʿā mī-bīnem

1 M, T: Gör ki.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Īn meykede yaʿnī **meykede-i ʿışḳ**. **Yā Rab** ʿacabā maʿnāsınadır, niteki mirāren mürūr eylemişdir. **Ki dereş** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur, **şīn**-i żamīr mıṣrāʿ evvelinde **ki**'ye rāciʿdir veyā **meykede**'ye. **Ḳıble-i ḥācet** ve **miḥrāb-ı duʿā** lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā bu meykede-i ʿışḳıñ dürdī-keşī kimdir, yaʿnī ehl-i muḥabbeti kimdir ki ḳapusını ḳıble-i ḥācet-i ʿuşşāḳ u miḥrāb-ı duʿā-yı ehl-i derd görürüm[1].

منصب عاشقی و رندی و شاهدبازی
همه از تربیت لطف شما می‌بینم

Manṣıb-ı ʿāşıḳī vu rindī vu şāhid-bāzī
Heme ez-terbiyyet-i luṭf-i şumā mī-bīnem

Manṣıb-ı ʿāşıḳī beyāniyyedir. **Şāhid-bāz** vaṣf-ı terkībīdir, maḥbūb-dost maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Terbiyyet-i luṭf** iżāfeti maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir ve **şumā**'ya iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ġaybetden ḫiṭāba iltifāt ṭarīḳiyle buyurur: ʿĀşıḳlıḳ manṣıbı ve rindlik ve maḥbūb-dostluḳ, yaʿnī bu üç şerīf manṣıbı cemīʿan siziñ luṭfuñuz terbiyesinden görürüm, yaʿnī bunları sizden kesb eyledim.

جلوه بر من مفروش ای ملك الحاج که تو
خانه می‌بینی و من خانه خدا می‌بینم

Cilve ber-men me-furūş ey meliku'l-ḥāc ki tu
Ḫāne mī-bīnī vu men ḫāne-ḫudā mī-bīnem

Cilve bunda nāz u şīve maʿnāsınadır. **Ber** bunda bā-yı ṣıla maʿnāsınadır. **Meliku'l-ḥāc**'dan murād Rūm'da emīr-i ḥāc didikleridir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Tu** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ḫāne-ḫudā** ṣāḥib-i ḫāne dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey melikü'l-hāc, bańa nāzlanup tekebbür ü taʿaẓẓum ṣatma, zīrā sen Mekke evini görürsin ancaḳ, ammā ben Mekke'niñ ṣāḥibini görürüm. Raḳībe ḫiṭāb idüp buyurur: Ey raḳīb, kūy-ı cānāna varup ḫāne-i cānānı görmekle bize tekebbür ṣatma[2], zīrā sen cānānıñ ḫānesin görürseñ biz cānānıñ kendin[3] görüp ([M,T+] dīdārın) müşāhede ideriz dimekdir.

1 M: miḥrāb-ı duʿā görürüm.
2 S, F: tekebbür ve ʿaẓamet ṣatma.
3 T: cānānı kendiyi.

کس ندیدست ز مشك ختن و نافهٔ چین
آنچه من هر سحر از باد صبا می‌بینم

Kes ne-dīde'st zi-muşk-i Ḫoten u nāfe-i Çīn
Ān-çi men her seḥer ez-bād-ı ṣabā mī-bīnem

Maḥṣūl-i Beyt: Müşk-i Ḫoten u nāfe-i Çīn'den kimse görmemişdir ol nesneyi ki ben her seḥer bād-ı ṣabādan görürüm. Yaʿnī her seḥer ben bād-ı ṣabādan būy-ı zülf-i cānān görürüm ki anlardan biñ mertebe ḫoş-būterdir. Bunda **mī-bīnem** mī-şinevem belki mī-būyem maʿnāsınadır, zīrā ḥavāss-ı ẓāhiri biri biriniñ maʿnāsında istiʿmāl iderler, niteki sābıḳan tenbīh olmuşdur.

نیست در دائره از نقطهٔ وحدت کم و بیش
که من این مسئله بی چون و چرا می بینم

Nīst der-dā'ire ez-noḳṭa-i vaḥdet kem u bīş
Ki men īn mes'ele bī-çūn u çirā mī-bīnem

Dā'ire'den mużāfun ileyh maḫẓūfdur, taḳdīri **dā'ire-i vucūd** dimekdir. **Dā'ire**'ye dā'ire didikleri mecāzdır, zīrā **dā'ire** olan pergārdır, yaʿnī devr eyleyen ālet-i devrdir, **dā'ire** degildir. **Noḳṭa-i vaḥdet** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Çūn**, vāv-ı aṣliyye ile, ʿArabīde keyfe maʿnāsınadır, nice[1] dimekdir ve **çirā**, (M+ cīm'iñ fetḥi ve kesriyle) ʿArabīde **lime** maʿnāsınadır, yaʿnī niçün dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dā'ire-i vücūdda noḳṭa-i vaḥdetden ġayrı eksik ve artuḳ yoḳ, yaʿnī vaḥdet-i ṣırfdır ki ol nūr-ı Ḫudā'dır ki, cemīʿ eşyāda sārīdir. Zīrā ben bu mes'eleyi çūn u çirāsız görürüm, yaʿnī baña ʿayne'l- **(390b)** yaḳīn maʿlūmdur ki cemīʿ eşyāda sārī olan bir ḥaḳīḳatdir *fe-ḥasebu*[2].

خواهم از زلف بتان نافه گشایی کردن
فکر دورست همانا که خطا می‌بینم

Ḫāhem ez-zulf-i butān nāfe-guşāyī kerden
Fikr-i dūr'est hemānā ki ḫaṭā mī-bīnem

Nāfe-guşā vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Hemānā** ke'enne maʿnāsınadır, yaʿnī beñzer ki dimekdir.

1 S: nite.
2 'sadece' anlamında.

Maḥṣūl-i Beyt: Maḥbūblar zülfinden nāfe-güşālıḳ ([M,T+] eylemek) isterim. Uzaḳ fikirdir, beñzer ki bu fikirde ḫaṭā mülāḥaẓa iderin. Yaʿnī benim[1] gibi teng-dest müflis böyle maʿnālara ḳaṣd eylemek beñzer ki ḫaṭā-yı fāḥişdir. Zülf ve nāfe ve ḫaṭā[2] cemʿi mürāʿāt-ı naẓīrdir.

سوز دل اشك روان نالهٔ شب آه سحر
این همه از نظر لطف شما می بینم

Sūz-ı dil eşk-i revān nāle-i şeb āh-ı seḥer
Īn heme ez-naẓar-ı luṭf-ı şumā mī-bīnem

Maḥṣūl-i Beyt: Yürek yangını, aḳaġan[3] göz yaşı, gice nālesi, seḥer vaḳtinde āh u fiġān, bu cemīʿ hünerleri ve fünūnı siziñ luṭf-ı naẓarıñızdan görürüm, yaʿnī size muḥabbet eylemek sebebiyle bu fünūn baña el virdi ki bunlar esbāb-ı viṣāl olduġıçün maḳbūldür. Baʿżı nüsḫada şumā yerine Ḫudā vāḳiʿdir, ammā biz ekṣer nüsḫada bunı bulup ekṣerine tābiʿ olduḳ[4], egerçi ḳāfiye mükerrerdir.

هر دم از روی تو نقشی زندم راه خیال
با که گویم که درین پرده چها می‌بینم

Her dem ez-rūy-ı tu naḳşī zenedem rāh-ı ḫayāl
Bā-ki gūyem ki derīn perde çihā mī-bīnem

Naḳşī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Zenedem; mīm**-i żamīr maʿnā cihetinden **ḫayāl**'e muḳayyeddir, **rāh-ı ḫayālem** taḳdīrinde. **Rāh-ı ḫayāl**'den murād ḳuvvet-i müteḫayyiledir yaʿnī ḥāsse-i ḫayāldir. **Bā** ḥarf-i ṣıla, **ki** ismdir kim maʿnāsına. İkinci **ki** rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Derīn perde** yaʿnī perde-i ḫayāl. **Çihā** çi'niñ cemʿidir, **hā** ile.

Maḥṣūl-i Beyt: Her dem ve her sāʿat senin rūyuñdan bir naḳş u bir ṣūret ḫayālim yolını urur, yaʿnī her bārī ki bir maʿnā ḫayālime getürem, seniñ rūyuñ görünce ol maʿnā ḥāsse-i ḫayālimde mużmaḥill olur rūyuñ görmek dehşetinden, yaʿnī rūyuñ görünce bende ḳuvvet-i vehm ü ḫayāl ḳalmaz, zīrā tecellīniñ şānı böyledir. Pes, kime diyebilürem ki bu perde-i ḫayālde neler görürüm, yaʿnī her sāʿat rūy-ı cānān tecellīsini görürüm.

---

1 S: bizim.
2 'Ḫaṭā' kelimesi 'Ḫıṭā' olarak da okunabilmesi sebebiyle bu sanata dâhil edilmiştir.
3 M: aḳıcı.
4 M, T: biz ekṣer nüsḫaya tābiʿ olduḳ.

دوستان عیب نظربازئ حافظ مکنید
که من او را ز محبان شما می‌بینم

Dōstān ʿayb-ı naẓar-bāzī-i Ḥāfiẓ me-konīd
Ki men ū-rā zi-muḥibbān-ı şumā mī-bīnem

ʿAyb-ı naẓar-bāzī iżāfeti maṣdarıń mefʿūlinedir ve **Ḥāfiẓ**'a iżāfet lāmiyye. **Me-konīd** fiʿl-i nehy cemʿ-i muḫāṭab. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dostlar, Ḥāfiẓ'ıń maḥbūb-dostluġını ʿayb eylemeń, zīrā ben anı siziń muḥiblerińizden görürüm, yaʿnī ẓāhiren anı size muḥibb görürüm, egerçi bāṭına ıṭṭılāʿ mümkün degil, ḥāṣılı, maḥbūb severse[1] sizi de sever, muḥabbeti hemān maḥbūb sevdāsına maḳṣūr degil.

393

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

دوستان وقت گل آن به که بعشرت کوشیم
سخن پیر مغانست بجان بنیوشیم

Dōstān vaḳt-i gul ān bih ki be-ʿişret kūşīm
Suḫan-ı pīr-i muġān'est be-cān bi-nyūşīm

Dōstān münādā. **Vaḳt-i gul** lāmiyye, belki iżāfet bi-maʿnā fī'dir. **Be-ʿişret; bā** ḥarf-i ṣıla. **Kūşīm** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l-ġayr, kūşīden'den, dürüşmek ve saʿy eylemek maʿnāsına. **Bi-nyūşīm**; bu da fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l-ġayrdır, niyūşīden'den, diñlemek maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dostlar, gül vaḳtinde ol yegdir ki **(391a)** ʿayş u ʿişrete saʿy idevüz, yaʿnī ẕevḳ u ṣafā eyleyevüz, pīr-i muġānıń sözidir, cānla diñleyelim, ḥāṣılı, pīriń bu pendini ḳabūl eylemek gerek.

1 S: mümkün degil, muḥaṣṣal maḥbūb sever.

نیست در کس کرم و وقت طرب می‌گذرد
چاره آنست که سجاده بمی بفروشیم

Nīst der-kes kerem u vaḳt-i tarab mī-guẕered
Çāre ān'est ki seccāde be-mey bi-frūşīm

Maḥṣūl-i Beyt: Kimsede kerem yoḳ, şenlik zamānı ise geçiyor, çāre oldur ki seccādeyi meye beyʿ idevüz, yaʿnī seccādeyi beyʿ idüp bahāsını bādeye[1] virevüz. Ḥāṣılı, kimse bāde bāhasını iḥsān eylemeyince seccādeyi bādeye degişelim.

خوش هواییست فرح بخش خدایا بفرست
نازنینی که برویش می گلگون نوشیم

Ḫoş hevāyī'st feraḥ-baḫş Ḫudāyā bi-firist
Nāzenīnī ki be-rūyeş mey-i gulgūn nūşīm

(M,T+ **Hevāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Feraḥ-baḫş** vaṣf-ı terkībīdir, baḫşīden'den, feraḥ bağışlayıcı.) **Bi-firist; bā** ḥarf-i teʾkīd, **firist**, fāʾnıń ve rāʾnıń kesriyle, fiʿl-i emr-i muḫāṭab, gönder yaʿnī irsāl eyle dimekdir, firistīden'den. **Ḫudāyā bi-firist** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Nāzenīnī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-rūyeş**; taḳdīri **be-şevḳ-i rūyeş**'dir. **Mey-i gulgūn** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Havā feraḥ bağışlayıcı bir ḫoş havādır. Yā Rab, bir nāzenīn maḥbūb irsāl eyle ki anıń yüzi şevḳine mey-i gülgūn içelim, zīrā meclis-i bādede maḥbūb olunca şenlik ziyāde olur.

ارغنون ساز فلك رهزن اهل هنرست
چون ازین غصه ننالیم و چرا نخروشیم

Erġanūn-sāz-ı felek reh-zen-i ehl-i huner'est
Çūn ezīn ġuṣṣa ne-nālīm u çi-rā ne-ḫrūşīm

Erġanūn-sāz vaṣf-ı terkībīdir, sāzīden'den, erġanūna düzen verici yaʿnī erġanūn çalıcı ve cāʾizdir ki **erġanūn-sāz**'dan murād erġanūn yapıcı ola, **felek**'e iżāfet beyāniyyedir, taḳdīri **felek-i erġanūn-sāz**'dır. **Reh-zen** vaṣf-ı terkībīdir, (M,T+ yol urıcı yaʿnī) ḳuttāʿ-ı ṭarīḳ ve ḥarāmī maʿnāsına. **Çūn** nice[2] dimekdir, keyfe maʿnāsına. **Ne-ḫurūşīm** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel mütekellim maʿaʾl-ġayrdır, ḫurūşīden'den, çoḳramaḳ maʿnāsına.

1 S: meye.
2 S: nite.

Maḥṣūl-i Beyt: Felek erġanūn-sāzı[1] ehl-i hüneriñ yolın urıcıdır, yaʿnī ehl-i hüneriñ düşmenidir ki murādınıñ ʿaksini eyler. Pes, bu ġuṣṣadan nice iñlemeyelim ve niçün çoḳramayalım, yaʿnī niçün feryād u fiġān eylemeyelim? Erġanūn'a nāle ve ḫurūş[2] ziyāde münāsibdir, zīrā anıñ āvāzı sā'ir sāzlarıñ āvāzına beñzemez. Beytden murād devr-i felekden şikāyetdir.

گل بجوش آمد و از می نزدیمش آبی
لاجرم ز آتش حرمان و هوس می‌جوشیم

Gul be-cūş āmed u ez-mey ne-zedīmeş ābī
Lā-cerem z'āteş-i ḥırmān u heves mī-cūşīm

Be-cūş āmed yaʿnī açıldı, ([S,F+]gülüñ ḳızarmasını be-cūş āmed dimekle taʿbīr eylemişdir.). **Ne-zedīmeş** fiʿl-i caḥd-i muṭlaḳ mütekellim maʿa'l-ġayr, urmadıḳ dimekdir, **şīn**-i żamīr güle rācidir. **Ābī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Lā-cerem** bī-şekk ü şübhe dimekdir. **Āteş-i ḥırmān** beyāniyyedir, **ḥırmān** maṣdardır, maḥrūm olmaḳ maʿnāsına. ([M,T+] **Mī-cūşīm** fiʿl-i muzarīʿ mütekellim maʿa'l-ġayr, cūşīden'den, ḳaynamaḳ maʿnāsına.)

Maḥṣūl-i Beyt: Gül açılup ḳıpḳızıl oldı, ammā ḥālbuki bādeden aña ṣu urmadıḳ, yaʿnī cūşını bāde ile söyündürmedik[3], ḥāṣılı, gül zamānında bāde eylemedik. Pes, şeksiz ḥırmān u heves āteşinden[4] ḳaynarız, yaʿnī bāde-nūşluḳdan maḥrūm olduġumuz içün mużṭarib u mużṭarr oluruz. **(391b)**

می‌کشیم از قدح لاله شراب موهوم
چشم بد دور که بی مطرب و می مدهوشیم

Mī-keşīm ez-ḳadeḥ-i lāle şerāb-ı mevhūm
Çeşm-i bed dūr ki bī-mutrīb u mey medhūşīm

Ḳadeḥ-i lāle beyāniyye. **Şerāb-ı mevhūm** da böyledir, **şerāb-ı mevhūm** buyurduġı[5] anıñçündür ki lāle şarābla ṭolı ḳadeḥe beñzer, ammā şarābdan ḫālīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳadeḥ-i lāleden şarāb-ı mevhūm çekeriz yaʿnī içeriz, yaramaz göz ıraġ olsun yaʿnī degmesün, muṭrib u meysiz medhūşız, yaʿnī ḥayrān u mestāneyiz, ḥāṣılı, şarāb içmeksizin mestāneyiz.

---

1 S, M: Erġanūn düzici felek.
2 S: nāle ve feryād ve ḫurūş.
3 T: ṣoyündürmedik.
4 S: ḥırmān ve hevesinden.
5 T: buyurdügi.

حافظ این حال عجب با که توان گفت که ما
بلبلانیم که در موسم گل خاموشیم

Ḥāfıẓ īn ḥāl-i ʿaceb bā-ki tuvān goft ki mā
Bulbulānīm ki der-mevsim-i gul ḫāmūşīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, bu ʿaceb ḥāli kime dimek olur ki biz bülbülleriz ki mevsim-i gülde ḫāmūşuz. Yaʿnī gül zamānı ki cūş u ḫurūş zamānıdır, bizim gibi laṭīf-ṭabʿ sākit olup nāle ve efġān eylememek ġarīb ü ʿacībdir.

394

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

دی شب بسیل اشك ره خواب می‌زدم
نقشی بیاد خط تو بر آب می‌زدم

Dī şeb be-seyl-i eşk reh-i ḫāb mī-zedem
Naḳşī be-yād-ı ḫaṭṭ-ı tu ber-āb mī-zedem

Dī şeb; dūş diyecek yerde **dī şeb** dimiş, maʿnā birdir. **Be-seyl; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **eşk**'e iżāfet beyāniyyedir. **Reh-i ḫāb** lāmiyye ve **mī-zedem**'iń muḳaddem mefʿūli. **Naḳşī; yā** ḥarf-i tenkīr veyā ḥarf-i vaḥdet. **Be-yād; bā** ḥarf-i sebeb. **Yād-ı ḫaṭṭ-ı tu** iżāfetleri lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice eşk seliyle uyḳu yolını ururdum, yaʿnī aġlamaḳdan uyḳum ([M,T+] gelmezdi.) İltifāt ṭarīḳiyle buyurur: Seniń ḫaṭṭıń ([S,F+] yādı sebebiyle ṣu üzerine naḳş ururdum, yaʿnī seniń ḫaṭṭıń) ḫayālini dīde-i nemnākimde taṣvīr iderdim. Żımnen cānānıń rūyını āba[1] teşbīh buyurmuşdur.

ابروی یار در نظر و خرقه سوخته
جامی بیاد گوشهٔ محراب می‌زدم

Ebrū-yı yār der-naẓar u ḫırḳa sūḫte
Cāmī be-yād-ı gūşe-i miḥrāb mī-zedem

1 M: aya.

Vāv ḥarf-i ḥāl. **Ḫırḳa sūḫte**; **hā**-yı resmī bunda ḥarf-i terettübdür, ḫırḳayı yaḳup dimekdir. **Cāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāriń ebrūsı ([M,T+] naẓarımdadır,) ḥālbuki ḫırḳamı yaḳup gūşe-i miḥrāb şevḳine ve yādına ḳadeḥ ururdum, yaʿnī cānānıń miḥrāba beńzer ebrūsını seyr idüp bāde nūş iderdim. ʿĀdetdir ki miḥrāblarda siyāh Mekke örtüsi asarlar, **ḫırḳa sūḫte** ʿibāretini ol münāsebetle ẕikr eylemişdir, yāriń ebrūsı da siyāh olmaḳ muʿteberdir. Bu ġazelde redīf vāḳiʿ olan mī-zedem ʿibāreti ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir, **dī şeb** buńa ḳarīnedir. Pes, māżī-i ṣırf maʿnāsını virüp urdum[1] diyen maʿnāya eyi bünyād urmamış[2].

روی نگار در نظرم جلوه می‌نمود
وز دور بوسه بر رخ مهتاب می‌زدم

Rūy-ı nigār der-naẓarem cilve mī-numūd
Ve'z-dūr būse ber-ruḫ-ı meh-tāb mī-zedem

Vāv ḥarf-i ḥāl. **Būse** maʿnā cihetinden **mī-zedem** lafẓına muḳayyeddir, **būse mī-zedem** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıń rūyı naẓarımda cilve gösterirdi, yaʿnī cānān ʿarż-ı cemāl iderdi, ḥālbuki ben anıń şevḳine ıraḳdan mehtābı būs iderdim, yaʿnī rūyını būs eylemek ārzūsıyla mehtābı būs **(392a)** iderdim ki nūrāniyyetde ve żiyā ve ṣafā virmede rūyına beńzer. Beytiń maʿnāsını; cānān ʿarż-ı cemāl itdi[3], anıń sebebiyle ġayrıdan ferāġat itdim, zīrā **būse mī-zedem** bunda vedāʿdan kināyetdir diyen kimse maʿnā-yı beyte külliyyen vedāʿ eylemiş[4].

چشمم بروی ساقی و گوشم بقول چنگ
فالی بچشم و گوش درین باب می‌زدم

Çeşmem be-rūy-ı sāḳī vu gūşem be-ḳavl-i çeng
Fālī be-çeşm u gūş derīn bāb mī-zedem

Fālī; yā ḥarf-i tenkīr. **Derīn bāb** bu maʿnāda ve bu ḫuṣūṣda dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çeşmim rūy-ı sāḳīye nāẓır ve ḳulaġım ḳavl-i çengi sāmiʿ, bu maʿnāda çeşm ü gūşla fāl ururdum, yaʿnī rūy-ı sāḳīye baḳmaḳ ve ḳavl-i

1 S: ururdum.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 M: ʿarż itdi.
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>

çengi diñlemek bābında çeşm ü gūşla teyemmün iderdim, ḥāṣılı, bunları ḫayr-ı maḥż añlardım, fāl didügi bu maʿnāyadır.

نقش خیال روی تو تا وقت صبحدم
بر کارگاه دیدهٔ بی‌خواب می‌زدم

Naḳş-ı ḫayāl-i rūy-ı tu tā vaḳt-i ṣubḥ-dem
Ber-kārgāh-ı dīde-i bī-ḫāb mī-zedem

Naḳş'dan bunda murād ṣūret u şekildir. **Tā** ḥarf-i intihā. **Vaḳt** bunda müstedrekdir, żarūret-i vezniçündür, zīrā **ṣubḥdem** ṣabāḥ vaḳti dimekdir. **Kārgāh-ı dīde-i bī-ḫāb** beyāniyyelerdir, **kārgāh** bunda kār-ḫāne maʿnāsına degildir[1], belki maḥall-i kār murāddır, yaʿnī ol işlenen şeyʾ ki bunda murād **dīde-i bī-ḫāb**'dır. Mışrāʿ-ı evvel mışrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rūyuñ ḫayāli şeklini ve ṣūretini ṣabāḥa dek dīde-i bī-ḫāb kārgāhı üzre ururdum, yaʿnī ṣabāḥa dek rūyuñ ṣūreti uyḳusuz gözümden gitmezdi, ḥāṣılı, şekl-i rūyuñ ṣabāḥa dek çeşm-i bī-ḫābımda muṣavver olurdı. Beytiñ netīcesinde; murād cemāl-i cānān müşāhedesiniñ ḫayāliyle ṣabāḥa degin uyurdum dimekdir diyen beytiñ maʿnāsını düşinde söylemiş[2].

ساقی بقول این غزلم کاسه می‌گرفت
می‌گفتم این سرود و می ناب می‌زدم

Sāḳī be-ḳavl-i īn ġazelem kāse mī-girift
Mī-goftem īn surūd u mey-i nāb mī-zedem

Ḳavl'den bunda murād ehl-i naġme ıṣṭılāḥında vāḳiʿ olan ḳavldir. **Ġazelem; mīm**-i żamīr maʿnā cihetinde **mī-girift** lafẓına muḳayyeddir, żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl maʿnāsına, baña ṭutdı yaʿnī ṣundı dimekdir. **Mī-goftem; mīm**-i mütekellim żamīr-i merfūʿ olursa fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde ṣīġası olur, ammā żamīr-i manṣūb olursa fiʿl-i māżī müfred ġāʾib olur, baña söylerdi dimek olur, bu taḳdīrce mīm **surūd**'a muḳayyed olur maʿnā cihetinde, **mī-goft īn surūdem** taḳdīrinde. **Surūd** bunda ismdir, ır maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Mey-i nāb** beyāniyye, ḫāliṣ şarāb dimekdir.

1 S: maʿnāsınadır.
2 S: diyen maʿnāyı düşinde de görmemiş. <T+ Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳī bu yazdıġım[1] ḳavlile baña kāse ṭutardı, yaʿnī bu ġazeli ṣavt u ʿamele getürüp baña ḳadeḥ ṣunardı, ben de bu ırı yaʿnī ḳavl-i sāḳī ırını ırlardım, mey-i nāb ururdum yaʿnī ṣāfī şarāb içerdim. Yāḫud sāḳī baña bu ırı ırlardı, (M,T+ yaʿnī ḳavl didigimiz ırı ırlardı ve) ben mey-i nāb içerdim, ḥāṣılı, ol ḫānendelik iderdi ve ben bāde nūş iderdim.

هر مرغ فکر کز سر شاخ طرب پرید
بازش ز طرۀ تو بمضراب می‌زدم

Her murġ-i fikr k'ez-ser-i şāḫ-ı ṭarab perīd
Bāzeş zi-ṭurra-i tu be-mıżrāb mī-zedem

Murġ-i fikr beyāniyye, **şāḫ-ı ṭarab** da böyledir. **(392b) Bāzeş; şīn** żamīri **murġ**'a rācidir. **Be-mıżrāb; bā** ḥarf-i istiʿānet.

Maḥṣūl-i Beyt: Her fikir murġı ki şenlik şāḫı ucından uçdı yaʿnī şenlikden ayrıldı, ḥāṣılı, her fikrim ki andan ṭarab u şenlik ḳalḳup aña ġam ṭārī oldı, yaʿnī şādān u ferḥān iken maġmūm u mehmūm oldı, girü anı seniñ ṭurrañdan mıżrābla ururdum, bülbül gibi nālişe gelüp feryād u fiġān eylesün, yaʿnī seniñ ṭurrañ mıżrābıyla anı şevḳe ve ẕevḳe getürürdüm, ḥāṣılı, ṭurrañ mıżrābıyla anı nālişe getürürdüm, mıżrāb sāz cinsini āvāza getürdügi gibi.

خوش بود وقت حافظ و فال مراد و کام
بر نام عمر و دولت احباب می‌زدم

Ḫoş būd vaḳt-i Ḥāfıẓ u fāl-i murād u kām
Ber-nām-ı ʿomr u devlet-i aḥbāb mī-zedem

Būd bunda edāt-ı ḥikāyetdir, ḫoş idi dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Fāl-i murād u kām** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Murād u kām** ḥaşv-i ḳabīḥ ṣanʿatıdır. **Ber** bunda bā-yı ṣıla maʿnāsındadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice Ḥāfıẓ'ıñ vaḳti ḫoşidi, ḥālbuki murād u kām fālını aḥbābıñ ʿömr ü devleti adına ururdum, yaʿnī kendi ḥāli ḫoş olduġıçün aḥbābıñ ʿömr ü devleti nāmına mübārek fāl ururdı. Beytde ġaybetden ḫiṭāba iltifāt var. Maʿlūm ola ki ġazelde vāḳiʿ olan ḥikāyet-i ḥāl-i māżīler **dī şeb**'den ḥikāyetdir, yaʿnī dün gice böyle vāḳiʿ olurdı dimek olur.

1 T: yazdigim.

395

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

دوش سودای رخش گفتم ز سر بیرون کنم
گفت کو زنجیر تا تدبیر این مجنون کنم

Dūş sevdā-yı ruḫeş goftem zi-ser bīrūn konem
Goft kū zencīr tā tedbīr-i īn mecnūn konem

Sevdā-yı ruḫeş maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir, **şīn**-i żamīr dilde merkūz olan cānāna rācidir. **Bīrūn konem** çıḳaram dimekdir, terkden kināyetdir. **Tedbīr-i īn mecnūn** maṣdarıń mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice didim ki sevdā-yı ruḫını başdan ṭaşra idem, yaʿnī muḥabbetini terk idem. Cānān didi, ḳanı zincīr, tā bu mecnūnuń tedbīrini ideyim. Yaʿnī benim muḥabbetimi terk eylemek istedigi delālet ider ki dimāġı muḫtell olmuşdur, pes, zincīre muḥtāc dīvāne olmuş. İmdi ḳanı zincīr, bāşed ki bu mecnūnı uṣladam.

قامتش را سرو گفتم سر کشید از من بخشم
دوستان از راست می‌رنجد نگارم چون کنم

Ḳāmeteş-rā serv goftem ser keşīd ez-men be-ḫışm
Dōstān ez-rāst mī-renced nigārem çūn konem

Rāst lafẓ-ı müşterekedir, ṣaġ ele ve ṣaġ cānibe dirler ve ṭoġrı maʿnāsına, meṡelā ṭoġrı söze ve ṭoġrı nesneye dirler, bunda ẓāhiren ṭoġrı söz maʿnāsındadır, ammā **ḳāmet** ve **serv** ẕikriyle ṭoġrılıḳ maʿnāsını īhām ider. **Mī-renced** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib, incinür dimekdir, fiʿl-i lāzımdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıń ḳāmetine serv didim, yaʿnī ḳāmetini serve teşbīh eyledim, pes, benden ḫışm u ġażabla baş çekdi yaʿnī iʿrāż eyledi. Ey dostlar, nigārım ṭoġrıdan incinür, nice ideyim?

نکته ناسنجیده گفتم دلبرا معذور دار
عشوهٔ فرمای تا من طبع را موزون کنم

Nukte nā-sencīde goftem dil-berā maʿẕūr dār
ʿİşve'i fermāy tā men ṭabʿ-rā mevzūn konem

Nukte kelām-ı daḳīḳe dirler, ammā bunda muṭlaḳ söz murāddır, zīrā nā-sencīdelikle ḳayd eyledi. **Sencīde** lüġatde mīzanla **(393a)** ve ġayrıyla tartılmış nesnedir, ammā bunuñ gibi yerlerde mevzūnluḳ murāddır, pes, **nā-sencīde** nā-mevzūn dimekdir. **ʿİşve'i; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Tā** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,T+] Sözi nā-mevzūn söyledim, yaʿnī seni mevzūn kelāmla vaṣf u medḥ eyledim.) Pes, ey dilber maʿẕūr ṭut, bir ʿişve buyur, tā ki ben ṭabʿımı mevzūn ideyim, yaʿnī bir ḥālet eyle nā-mevzūnluġum gitsün, tā ki seni mevzūn kelāmla medḥ ideyin. Mıṣrāʿ-ı evvelde nā-sencīde'yi fikr olunmamış maʿnāsına alan fikirsiz söylemişdir[1].

زرد رویی می‌کشم زان طبع نازك بی‌گناه
ساقیا جامی بده تا چهره را گلگون کنم

Zerd-rūyī mī-keşem zān ṭabʿ-ı nāzik bī-gunāh
Sāḳiyā cāmī bi-dih tā çihre-rā gulgūn konem

Zerd-rū vaṣf-ı terkībīdir, ṣarı beñizli dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ nāzik ṭabʿından bī-günāh beñiz ṣarılığın çekerim, yaʿnī nāzik ṭabʿından şermendelik çekerim. Pes, ey sāḳī, bir ḳadeḥ bāde vir, tā kim içüp beñzimi surḫ ideyim, zīrā bāde ḥicābı götürür. Bu beytiñ mażmūnı beyt-i sābıḳın mażmūnına ḳarībdir. Zerd-rūyī ḫavf u ḫaclet maʿnāsınadır diyen lāzım u melzūmı bilmez-imiş[2].

ای نسیم منزل لیلی خدا را تا بکی
ربع را برهم زنم اطلال را جیحون کنم

Ey nesīm-i menzil-i Leylī Ḫudā-rā tā-be-key
Rubʿ-rā berhem zenem eṭlāl-rā Ceyḥūn konem

Nesīm-i menzil-i Leylī lāmiyyelerdir. **Ḫudā-rā; rā** ḥarf-i taḫṣīṣ, ([M,T+] Allāh içün dimekdir.) **Tā** ḥarf-i intihā. **Be-key; bā** ḥarf-i ṣıla. **Rubʿ** menzil ü maḥalle, **rā** edāt-ı mefʿūl. **Berhem zenem** ḳarış murış idem dimekdir. **Eṭlāl** ṭalel'iñ cemʿidir, yurt yeri. **Ceyḥūn** Ḫorasan'la Semerḳand beyninde bir büyük ırmaḳdır.

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Leylā menziliniñ nesīmi, ([M,T+] Ḫudā içün) niçeye dek menzil ü maḥalleyi ([M,T+] āhımla) ḳarış murış idüp ḫarāb ideyim ve yurd yerlerini gözüm yaşıyla ırmaḳ ideyim, yaʿnī niçeye dek āh çeküp giryān olayım. Baña cānāndan bir meserret ḫaberin getür ki giryān u nālān olmaḳdan ḫalāṣ bulayın.

من که ره بردم بگنج حسن بی‌پایان دوست
صد گدای همچو خود را بعد ازین قارون کنم

Men ki reh burdem be-genc-i ḥusn-i bī-pāyān-ı dōst
Ṣed gedā-yı hemçu ḫod-rā baʿd ezīn Ḳārūn konem

Reh burdem yaʿnī vüṣūl buldum. **Genc-i ḥusn-i bī-pāyān** beyāniyyelerdir, **dōst**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ki cānānıñ genc-i ḥüsn-i bī-pāyānına vuṣūl buldum, bundan ṣoñra yüz kendim gibi gedāyı Ḳārūn iderim. Yaʿnī her ʿāşıḳ ki viṣāl-i[1] cānāndan maḥrūmdur, anı viṣāl-i cānānı ṭarīḳine sevḳ iderim, ḥāṣılı, aña viṣāl-i cānāna delīl olurum. Bunuñ gibi kelimāt iddiʿāʾīdir vuḳūʿī degildir, pes, ziyāde teʾvīle muḥtāc degildir.

ای مه صاحب قران از بنده حافظ یاد کن
تا دعای دولت آن حسن روز افزون کنم

Ey meh-i ṣāḥib-ḳırān ez-bende Ḥāfıẓ yād kon
Tā duʿā-yı devlet-i ān ḥusn-i rūz-efzūn konem

Ṣāḥib-ḳırān ol kimsedir ki Sebʿa-i Seyyāre'niñ ikisi bir burcda bir derecede iken mütevellid ola, pes, ol iki kevkebiñ ḥükmi aña virilür. Meṡelā Mirrīḫ'le Zuḥal ḳırān iderse ziyāde bahādır olur. ʿUṭārid'le Zühre olursa bī-naẓīr kātib olur. Güneş'le[2] Müşterī olursa bī-naẓīr ehl-i ʿilim olur, *ve ḳıs ʿalā hāẕā*[3]. **Yād kon** añ dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Duʿā-yı devlet-i ān** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Ḥusn-i rūz-efzūn** beyāniyyedir, **rūz-efzūn** günden **(393b)** güne ziyāde olıcı nesneye dirler[4].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣāḥib-ḳırān meh, Ḥāfıẓ-ı bendeden yād eyle, yaʿnī Ḥāfıẓ'ı unutma, tā kim ol ḥüsn-i rūz-efzūnuñ duʿā-yı devletin eyleye. Ḥāṣılı, Ḥāfıẓ'ı viṣāliñe taḫṣīṣ eyle ki[5] dāʾimā saña duʿācı ola. Bu beytde de ṣanʿat-ı iltifāt riʿāyet eyledi.

1 S: vüṣūl-i.
2 S: Şems'le.
3 **Anlam**: Buna göre kıyas et. T: *ve ḳıs.*
4 S, M: ziyāde olıcı dimekdir.
5 M, T: eyle, tā kim.

396

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

دیده دریا کنم و صبر بصحرا فکنم
و اندرین کار دل خویش بدریا فکنم

Dīde deryā konem u ṣabr be-ṣaḥrā fikenem
V'enderīn kār dil-i ḫīş be-deryā fikenem

Dīde, konem'iń mefʿūl-i evveli ve **deryā** mefʿūl-i ṯānīsi. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ṣabr, fikenem**'iń mefʿūl-i ṣarīḥi ve ([M,T+] **be-ṣaḥrā** ġayr-i ṣarīḥi. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Enderīn kār; īn** ism-i işāretdir ḳarībe. **Īn kār** mıṣrāʿ-ı evveliń mażmūnına işāretdir. **Dil-i ḫīş** lāmiyye ve **fikenem**'iń mefʿūl-i ṣarīḥi ve) **be-deryā** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Keşret-i giryeden dīdemi deryā ideyim ve bu deme dek eyledügüm ṣabrı ṣaḥrāya bıraġayım, yaʿnī keşret-i bükā sebebiyle ketm eyledügüm ṣabrı fāş eyleyeyim ve bu iki maṣlaḥatda kendi dilimi rüsvālıḳ deryāsına bıraġayım. Ḥāṣılı, göz gördügiçün anı aġlamaġla deryā ideyin ve göńül sevdügiçün anı rüsvā[1] ideyin.

از دل تنگ گنهگار برآرم آهی
کآتش اندر گنه آدم و حوا فکنم

Ez-dil-i teng-i gunehgār ber-ārem āhī
K'āteş ender-guneh-i Ādem u Ḥavvā fikenem

Dil-i teng-i gunehgār beyāniyyelerdir. **K'āteş; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i taʿlīl. **Ender** bunda edāt-ı ṣıladır. **Guneh-i Ādem u Ḥavvā** iżāfeti mecāzīdir, yaʿnī anlarıń ʿiṣyānı gibi ʿiṣyān ki bende de ḥāṣıldır dimek olur. Ne ki anlarıń cennetde eyledigi ʿiṣyān, yāḫud ṣaʿnat-ı ġuluvv ṭarīḳiyle anlarıń eyledigi ʿiṣyān murād ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Günāhkār olan bī-ṣabr u ḳarār göńlümden bir āh iḫrāc ideyin ki Ādem ü Ḥavvā ʿiṣyānı gibi ʿiṣyānıma veyā anlarıń eyledigi ʿiṣyānına çekdügüm āhla āteş urayım. Yaʿnī bir tevbe ve nedāmet iẓhār ideyin ki eyledigim günāhları Allāh'ıń luṭf u ʿināyetiyle ol tevbe ve nedāmet maḥv eyleye.

1 S: deryā.

خورده‌ام تیر فلك باده بده تا سرمست
عقده دربند کمر ترکش جوزا فکنم

Ḫordeem tīr-i felek bāde bi-dih tā ser-mest
ʿUḳde der-bend-i kemer-terkeş-i Cevzā fikenem

Tīr lafẓ-ı müşterekdir, oḳ ve ʿUṭārid yıldızı ve ḥiṣṣe, bunda oḳ murāddır. **Bi-dih** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ser-mest** serḫoş maʿnāsındadır. **ʿUḳde**, (M,T+ ʿayn'ıñ żammı ve kāf'ıñ sükūniyle,) dügüm maʿnāsındadır. **Bend** muṭlaḳ baġdır[1]. (M,T+ **Kemer** ḳuşaḳ. **Terkeş** maʿrūf.) **Cevzā** bir burcuñ ismidir ki ʿArabca ẕü'l-cesedeyn ve ʿAcemce du-peyker dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Felegiñ oḳın yemişim, yaʿnī çoḳ cevr u cefāsın çekmişim, ey sāḳī, bāde vir, tā mestāne Cevzā'nıñ terkeşiniñ ḳuşaġı bağına dügüm bıraġayım ki daḫi kimseye oḳ atmaġa ḳādir olmasun, ḥāṣılı, bend-i kemer-terkeşine mużāyaḳa vireyim ki tīr-endāzlıġa mecāli ḳalmasun.

جرعهٔ جام برین تخت روان افشانم
غلغل چنگ درین گنبد مینا فکنم

Curʿā-i cām berīn taḫt-ı revān efşānem
Ġulġul-ı çeng derīn gunbed-i mīnā fikenem

Bu beyt beyt-i sābıḳıñ mażmūnı tetimmesindendir. **Taḫt-ı revān**'dan murād felekdir, **gunbed-i mīnā**'dan da murād oldur, nihāyeti, üsti iʿtibāriyle **taḫt-ı revān**, altı iʿtibāriyle **gunbed-i mīnā** dimiş.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bāde vir, tā kim ḳadeḥiñ cürʿāsını bu taḫt-ı revān üzerine ṣaçayın, çengiñ ġulġulını daḫi bu günbed-i mīnāya **(394a)** bıraġayım. Yaʿnī bāde vir, tā kim kām-rān olup bu ḥāletleri iẓhār ideyin. Taḫt-ı revāndan murād dünyādır diyenler taḫt-ı revānı bilmez-imiş[2].

مایهٔ خوشدلی آن جاست که دلدار آنجاست
می‌کنم جهد که خود را مگر آنجا فکنم

Māye-i ḫoş-dilī ān-cā'st ki dil-dār ān-cā'st
Mī-konem cehd ki ḫod-rā meger ān-cā fikenem

1 S: Bend muṭlaḳ dügüm maʿnāsınadır.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Māye aṣıl maʿnāsındadır. **Ḫoş-dil** vaṣf-ı terkībī ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül ḫoşluġı sermāyesi andadır ki dil-dār andadır, yaʿnī dil-dār ḳanda ise göñül ḫoşluġı andadır. Pes, cehd iderim, ola ki kendimi oraya bıraġam, yaʿnī kendimi dil-dār olduġı yere düşürem ki ḫoş-dil olam.

بگشا بند قبا ای مه خورشیدکلاه
تا چو زلفت سر سودا زده در پا فکنم

Bi-guşā bend-i ḳabā ey meh-i ḫurşīd-kulāh
Tā çu zulfet ser-i sevdā-zede der-pā fikenem

Bend-i ḳabā'dan murād anlarıñ ḳoltuḳ altında baġladıḳları baġdır, zīrā anlarda dügme ve ilik olmaz, meger ʿaskerī ola. **Meh-i ḫurşīd-kulāh** beyāniyyedir. **Ḫurşīd-kulāh** vaṣf-ı terkībīdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Zulfet** tā'sı maʿnā cihetinden **pāy**'a muḳayyeddir, **der-pāyet** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫurşīd külāhlı māh, ḳaftānıñ baġını çöz, tā zülfüñ gibi ser-i sevdā-zedemi ayaġıña bıraġayım, yaʿnī laṭīf teniñe ḥayrān olup bī-iḫtiyār başımı ayaġıña bıraġayım. Ḫāce'niñ bu beyti ve ġayrı şuʿarānıñ yaʿnī şuʿarā-yı ʿAcemiñ ebyātı delālet ider ki zülf ziyāde uzun olan ṣaçda müstaʿmel ola, ḥattā kemāl-i uzunluġından ayaġa inüp düşer. Niteki *Enīs-i ʿUşşāḳ*'da taḥḳīḳ buyurmuşdur.

حافظا تکیه بر ایام چو سهوست و خطا
من چرا عشرت امروز بفردا فکنم

Ḥāfiẓā tekye ber-eyyām çu sehv'est u ḫaṭā
Pes çi-rā ʿişret-i imrūz be-ferdā fikenem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, eyyāma iʿtimād çünki sehv ü ḫaṭādır, pes, bugünki ʿişreti niçün irteye ṣalayın, yaʿnī dünyā ẕevḳini niçün te'ḫīr ideyin.

397

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

دوش بیماریئ چشم تو ببرد از دستم
لیکن از لطف لبت صورت جان می‌بستم

Dūş bīmārī-i çeşm-i tu bi-burd ez-destem
Līkin ez-luṭf-i lebet ṣūret-i cān mī-bestem

Bīmārī-i çeşm-i tu lāmiyyelerdir. **Destem; mīm** maʿnā cihetinde **bi-burd**'a muḳayyeddir, żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl maʿnāsına, beni elden iletdi, yaʿnī benī bī-ṭāḳat u ḳudret eyledi. **Līkin** edāt-ı istidrāk. **Luṭf-i lebet** maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **Ṣūret-i cān** beyāniyyedir. **Mī-bestem** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, bāġlardım dimekdir. **Bi-burd** egerçi ẓāhiren māżī-i ḥāliṣ maʿnāsındadır, ammā **dūş** ḳarīnesiyle ḥikāyet-i ḥāl-i māżī maʿnāsı yaḳışır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice seniñ çeşmiñ ḫasteligi beni bī-ḳudret u ṭāḳat iderdi, ammā lebiniñ luṭf u iḥsānından yine cān ṣūretin baġlardım, yaʿnī tāze cān kesb idüp ḥayāt bulurdum, ḥāṣılı, lebiñ baña ḥayāt virürdi.

عشق من با خط مشکین تو امروزی نیست
دیرگاهست کزین جام هلالی مستم

ʿIşḳ-ı men bā-ḫaṭ-ı muşkīn-i tu imrūzī nīst
Dīrgāh'est k'ezīn cām-ı hilālī mestem

Bā-ḫaṭ-ı muşkīn-i tu; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler beyāniyye ve lāmiyyedir. **İmrūzī; yā** ḥarf-i maṣdar veyā nisbet. **Dīrgāh; dīr** lüġatde geç ve çoḳdan maʿnāsına müstaʿmeldir, bunda **gāh**'la terkīb olup çoḳ zamān maʿnāsınadır. **K'ezīn; ki** ḥarf-i beyān. **Hilālī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ʿışḳ u muḥabbetim seniñ müşkīn ḫaṭṭıña hemān bugünlük degildir, belki niçe zamāndır ki bu hilāle mensūb cāmdan mestim, yaʿnī cānānıñ ḫaṭṭ-ı müdevverinden ezelī ve ezelden **(394b)** mest u ḥayrānım. Cānānıñ ḫaṭṭ-ı müdevverini cām-ı hilāliye teşbīh eylemişdir ki bir dürli söbüce[1] ḳadeḥdir ki Rūm abdālları keçkül[2] yerine istiʿmāl iderler.

1 T, F: söbice.
2 M: keşkül.

Baʿżı nüsḫada **hilālī** yerine **helāhil** vāḳiʿ olmuş ve baʿżı muʿavvec-ṭabʿ bu nüsḫaya tābiʿ olup ḫaṭṭ-ı müşkīn-i cānānı semm-i helāhilden memlū cāma teşbīh idüp ḫaylī nā-maʿḳūl terzīḳāt söylemiş[1]. Ḥaḳ bu ki, ṭabʿında ẕerre miḳdārı istiḳāmeti olan böyle teşbīhi düşinde görse ḳalḳıcaḳ biñ kez istiʿāẕe ider. Böyle nā-maʿḳūl teşbīhden aġreb budur ki zehr-i helāhil bir nevʿi zehrin adıdır ki ziyāde ḳattāldir, Sürūrī Efendi cām-ı helāhil yerine cām-ı hilālī iḫtiyār itmişdir, lākin cemīʿ nüsḫada cām-ı helāhil vāḳiʿ olmuş diyü[2] kiẕb u firye eylemişdir[3], zīrā aḳall-i nüsaḫ helāhil vāḳiʿ olmuş.

از ثبات خودم این نکته خوش آمد که بجور
بر سر کوی تو از پای طلب ننشستم

Ez-ṣebāt-ı ḫodem īn nukte ḫoş āmed ki be-cevr
Ber-ser-i kūy-ı tu ez-pāy-ı ṭaleb ne-nşestem

Ki ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i beyān. **Be-cevr; bā** ḥarf-i sebeb. **Ki be-cevr** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Pāy-ı ṭaleb** beyāniyyedir, **ṭaleb**'e **pāy** istiʿāre eyledi Āṣafī eyledügi gibi.

Beyt:
در ره بادیه شب ناقهٔ لیلی گم شد
بود در خواب مگر پای طلب مجنون را

Der-reh-i bādiye şeb nāḳa-i Leylī gum şud
Būd der-ḫāb meger pāy-ı ṭaleb Mecnūn-rā[4]

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ içinde kendi ṣebātımdan bañā bu nükte ḫoş geldi, yaʿnī ʿışḳda ṣābit-ḳadem oldugumdan[5] bañā bu ḥālet ḫoş geldi ki cevr sebebiyle seniñ ser-i kūyuñda pāy-ı ṭalebden oturmadım, yaʿnī eylediginñ cevr-i firāvān sebebiyle senden uṣanup teḳāʿud eylemedim.

عافیت چشم مدار از من میخانه نشین
که دم از خدمت رندان زده‌ام تا هستم

ʿĀfiyet çeşm me-dār ez-men-i mey-ḫāne-nişīn
Ki dem ez-ḫidmet-i rindān zedeem tā hestem

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 S: cemīʿ nüsḫada cām-ı helāhil vāḳiʿ olmuş. M: cemīʿ nüsḫada cām-ı helāhil vāḳiʿ diyü.
3 <[F+] Redd-i Şemʿī>
4 Çöl yolunda gece vakti Leyla'nın devesi kayboldu. Mecnun bundan sonra artık onu rüyasında görebilir.
5 T: oldugümden.

ʿĀfiyet, me-dār'ıñ mefʿūl-i evveli ve **çeşm** mefʿūl-i ṣānīsi, **çeşm** bunda ümīd maʿnāsındadır. **Ez-men, me-dār**'a müteʿalliḳdir, **mey-ḫāne-nişīn**'e iżāfet beyāniyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ḫidmet-i rindān** iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir. **Tā** bunda ibtidā-i ġāyet içündür zamānda, ʿArabīde münẕü gibi, **tā hestem** var olaldan beri dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ben meyḫāne-nişīnden ʿāfiyyet ümīdin, yaʿnī benden perhīzkārlıḳ umma, zīrā vücūda gelelden beri[1] rindler ḫidmetinden nefes urmışım, yaʿnī anlarıñ ḫidmetkārlıġına[2] iʿtirāf eylemişim. Ve cāʾizdir ki tā tevḳīt içün ola, pes, maʿnā; mādemki varım yaʿnī mādemki mevcūdum dimek olur, *ve li-kullin vichetun*.

در ره عشق از آن سوی فنا صد خطرست
تا نگویی که چو عمرم بسر آمد رستم

Der-reh-i ʿışḳ ez-ān sūy-ı fenā ṣed ḫaṭar'est
Tā ne-gūyī ki çu ʿomrem be-ser āmed restem

Ez-ān sūy-ı fenā fenānıñ öte cānibinde yaʿnī mevt u fevtden ṣoñra. **Ḫaṭar** bunda ḫavf u ḫaşyet maʿnāsındadır. **Tā** bunda edāt-ı tenbīhdir, taḳdīri **zinhār tā ne gūyī**'dir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Be-ser āmed; bā** ḥarf-i ṣıla, **ser** bunda ḥadd ü ġāyet maʿnāsındadır, yaʿnī bir nesneniñ ucı. **Restem** fiʿl-i māżī nefs-i mütekellim vaḥde, ḳurtuldum dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ yolında fenānıñ öte cānibinde yaʿnī mevtden ṣoñra maḥşer günine dek yüz dürli ḥesāb u ʿaẕāb vardır[3]. ([S,M+] Āgāh ol, ṣaḳın söylemeyesin kim, ʿömrüm başa geldi de ḳurtuldum, yaʿnī öldüm de ḳurtuldum[4].) ([S+] Zīrā ölmekden ṣoñra yüz dürlü ḥisāb **(395a)** u ʿaẕāb vardır.) Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ʿışḳ yolunda ol fenā cānibinden yüz ḫaṭar vardır diyen ʿaceb ḫaṭarlu edā eylemiş[5].

بعد ازینم چه غم از ناوك آزار حسود
که بمحبوب کمان ابروی خود پیوستم

Baʿd ezīnem çi ġam ez-nāvek-i āzār-ı ḥasūd
Ki be-maḥbūb-ı kemān-ebrū-yı ḫod peyvestem

1 S: gelelden.
2 T: ḫidmetkārligine.
3 S: günine dek yüz ḫavf var.
4 S: zinhār dimeyesin, çü öldüm ḳurtuldum.
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Ezīnem; mīm maʿnā cihetinden **ġam**'a muḳayyeddir, **çi ġamem** taḳdīrinde. **Nāvek-i āzār** beyāniyye ve **ḥasūd**'a iżāfet lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Be-maḥbūb; bā** ḥarf-i ṣıla. **Maḥbūb-ı kemān-ebrū** beyāniyye ve **ḫod**'a iżāfet lāmiyyedir. **Peyvestem** fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde, ulaşdım dimekdir. **Ebrū**'ya nisbet peyvestelik mülāyim ü münāsibdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra benim ne ġamım var ḥasūduñ nāvek-i āzārından, yaʿnī şimden girü ḥasūd cefāsından zaḥmet çekmem, zīrā kendimiñ kemān ḳaşlı maḥbūbuma vāṣıl oldum, ḥāṣılı, vāṣıl-ı cānān oldum, daḫi[1] aġyār ḥasedinden pervā çekmem dimekdir.

بوسه بر درج عقیق تو حلالست مرا
که بافسوس و جفا مهر و وفا نشکستم

Būse ber-durc-i ʿaḳīḳ-i tu ḥelāl'est merā
Ki be-efsūs u cefā mihr u vefā ne-şkestem

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Be-efsūs; bā** ḥarf-i sebeb, **efsūs** ḥayf u ẓulüm maʿnāsındadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Seniñ ʿaḳīḳ ḥoḳḳası gibi dehāniña būse baña ḥelāldir, zīrā cevr u ẓulmüñ sebebiyle mihr ü vefāñı ṣımadım, yaʿnī her ne ḳadar ki baña cevr u ẓulm eylediñse ʿahd u vefāñı terk eylemedim, ḥāṣılı, vefā-dārlıḳda ṯābit oldum.

صنمی لشکریم غارت دل کرد و برفت
آه اگر عاطفت شاه نگیرد دستم

Ṣanemī leşkeriyem ġāret-i dil kerd u bi-reft
Āh eger ʿāṭıfet-i şāh ne-gīred destem

Ṣanemī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Leşkerī**'de **yā** ḥarf-i nisbet. **Ġāret;** aṣlı **iġāret**'dir, ammā ʿAcem taḫfīf-i hemze ile istiʿmāl ider, **dil**'e iżāfet maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **ʿĀṭıfet** şefḳat u muḥabbet[2] maʿnāsındadır, **şāh**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAskere mensūb biri maḥbūb göñlümi yaġmāladı ve gitdi. Āh eger şāhıñ muḥabbet ü şefḳati elim dutmazsa, yaʿnī eger şāh baña vuṣlata bāʿiṯ u bādī olmazsa, ḥāṣılı, baña teraḥḥum eylemezse.

1 S: daḫi ḥāṣılı.
2 S: merḥamet.

رتبت دانش حافظ بفلك برشده بود
كرد غمخوارئ شمشاد بلندت پستم

Rutbet-i dāniş-i Ḥāfıẓ be-felek ber-şude būd
Kerd ġam-ḫārī-i şimşād-bulendet pestem

Rutbet mertebe maʿnāsınadır, **dāniş**'e iżāfet beyāniyyedir. **Dāniş** ism-i maṣdardır, biliş maʿnāsına, **Ḥāfıẓ**'a iżāfet lāmiyyedir. **Be-felek ber; bā**'yı maʿnā-yı istiʿlāyı taẓmīn eyledügiçün **ber** ḥarfiyle te'kīd eyledi, niteki mevāżiʿ-i müteʿaddidede vārid olmuşdur, **be-deryā der** ve **be-şukr endereş** gibi[1]. **Ġam-ḫār** be-ḥaseb-i lüġat ġam yiyici dimekdir, ammā muḥabbet maʿnāsında müstaʿmeldir, **yā** ḥarf-i maṣdar, **şimşād**'a iżāfet maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **bulend**'e iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ'ıñ ʿilmi mertebesi felek üzre çıḳmışdı, yaʿnī bülend-mertebe ehl-i ʿilm olmuş idi, ammā seniñ bülend ḳāmetiñe[2] muḥabbet beni pest ([M,T+] eyledi,) yaʿnī saña ʿāşıḳ olmaḳ sebebiyle ẕelīl ([M,T+] olup) ḫāke berāber oldum, zīrā ʿışḳ u muḥabbetiñ muḳteżāsı yoḳluḳdur. ʿİlim ise vücūd ve varlıḳ iktiżā ider. Mıṣrāʿ-ı ṡānīniñ maʿnāsını; seniñ yüce şimşādıñ mūnisligi eṭrāfında alçaġın diyen ʿaceb alçaḳ söylemiş[3]. Bu beytde de ṣanʿat-ı iltifāt var.

1 S: gibi, *ve ḳıs*.
2 S: mertebeńe.
3 <[F+] Redd-i Sürūrī>

398

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

دردم از یارست و درمان نیز هم
دل فدای او شد و جان نیز هم

Derdem ez-yār'est u dermān nīz hem
Dil fedā-yı ū şud u cān nīz hem

Fedā-yı ū maṣdarıń mefʿūline **(395b)** iżāfetidir. **Nīz** edāt-ı ʿaṭfdır, vāv'ıń maʿnāsını te'kīd ider ve **hem** lafẓı tezyīn-i lafẓ u tekmīl-i vezniçün gelmişdir, gelmese maʿnāya ḫalel gelmez.

Maḥṣūl-i Beyt: Derdim yārdandır, dermānım da andandır. Dil yāre fedā oldı, cān daḫi böyle oldı.

این که می‌گویند آن بهتر ز حسن
یار ما این دارد و آن نیز هم

Īn ki mī-gūyend ān bihter zi-ḥusn
Yār-ı mā īn dāred u ān nīz hem

Mıṣrāʿ-ı ṯānīde **īn** ḥusn'e ve **ān** ān'a işāretdir ve **ān** işāreti bunuń gibi yerlerde leṭāfetden ḫālī degildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bunı ki ḫalḳ dirler ki ān ḥüsnden yegrekdir, gerçek böyledir, ammā bizim yārimiziń ḥüsni de var ānı da, yaʿnī ikisini bile cāmiʿdir.

هر دو عالم یك فروغ روی اوست
گفتمت پیدا و پنهان نیز هم

Her du ʿālem yek furūġ-ı rūy-ı ū'st
Goftemet peydā vu pinhān nīz hem

Goftemet; tā żamīri ʿumūm-i ḫiṭāb ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: İki ʿālem bile cānānıń rūyınıń bir żiyāsıdır, yaʿnī iki ([M,T+] ʿālem) bile bir perteviniń eṣeridir, ben sańa āşikāre de gizli de söyledim, yaʿnī meẕkūr müddeʿā ḫafī degildir.

دوستان در پرده می‌گویم سخن
گفته خواهد شد بدستان نیز هم

Dōstān der-perde mī-gūyem suḫan
Gofte ḫāhed şud be-destān nīz hem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dostlar, ʿışḳ sözini ḫafī ve pinhān söylerim, lākin āşikāre de söyleniserdir, gerek ḳıṣṣa ile ve gerek efsāne ile. Destāndan ẓuhūr murāddır, yaʿnī sırr-ı ʿışḳ mestūr ḳalmayup ẓāhir olısardır.

خون ما آن نرگس مستانه ریخت
و آن سر زلف پریشان نیز هم

Ḫūn-ı mā ān nergis-i mestāne rīḫt
V'ān ser-i zulf-i perīşān nīz hem

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim ḳanımızı ol nergis-i mestāne ([M,T+] dökdi) ve ol zülf-i perīşānıń ucı daḫi. Yaʿnī şikāyetimiz nergis-i mestāne ile ser-i zülf-i perīşān-dandır.

اعتمادی نیست بر کار جهان
بلکه بر گردون گردان نیز هم

İʿtimādī nīst ber-kār-ı cihān
Belki ber-gerdūn-ı gerdān nīz hem

İʿtimādī; yā ḥarf-i tenkīr. **Gerdān** ṣıfat-ı müşebbehedir, gerdīden'den, dönegen dimekdir, ammā dönici dimekle taʿbīr iderler.

Maḥṣūl-i Beyt: Cihānıń işine iʿtimād yoḳdur, belki dönegen felege bile. Yaʿnī ʿulviyyāt u süfliyyāt cemīʿan fenā-peẕīrdir, beḳāsına iʿtimād yoḳdur.

یاد باد آن کو بقصد خون ما
عهد را بشکست و پیمان نیز هم

Yād bād ān k'ū be-ḳaṣd-ı ḫūn-ı mā
ʿAhd-rā bi-şkest u peymān nīz hem

Maḥṣūl-i Beyt: Yād olup añılsun ki ol ki bizim ḳanımız içün yaʿnī bizi helāk eylemek içün ʿahdi ve peymānı ṣıdı, yaʿnī eyledigi ʿahd ü peymāndan rücūʿ eyledi.

چون سر آمد دولت شبهای وصل
بگذرد ایام هجران نیز هم

Çun ser-āmed devlet-i şebhā-yı vaṣl
Bi-gẕered eyyām-ı hicrān nīz hem

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki vaṣl gicelerinin devleti nihāyet ü ġāyet buldı yaʿnī pāyāna irdi, eyyām-ı hicrān da geçer, yaʿnī ol ḳalmadı, bu da ḳalmaz.

نقش خالش خون چشمم بارها
آشکارا ریخت پنهان نیز هم

Naḳş-ı ḫāleş ḫūn-ı çeşmem bārhā
Āşkārā rīḫt pinhān nīz hem

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān ḫāliñiñ naḳşı ve şekli gözümüñ ḳanını kerrātla āşikāre dökdi, gizli daḫi.

عاشق از قاضی نترسد می بیار
بلکه از یرغوی سلطان نیز هم

ʿĀşıḳ ez-ḳāḍī ne-tersed mey bi-y-ār
Belki ez-yarġūy-ı sulṭān nīz hem

Yarġūy yasaġa dirler

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳ ḳāḍīdan ḳorkmaz bāde getür, belki pādişāh yasaġından bile.

محتسب داند که حافظ عاشقست
و آصف ملك سلیمان نیز هم

Muḥtesib dāned ki Ḥāfiẓ ʿāşıḳ'est
V'Āṣaf-i mulk-i Süleymān nīz hem

Maḥṣūl-i Beyt: Muḥtesib bilür ki Ḥāfiẓ ʿāşıḳdır, **(396a)** mülk-i Süleymān'ıñ vezīr-i aʿẓamı daḫi yaʿnī memleket-i Fāris'iñ vezīri de bilür.

399

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

در نهانخانهٔ عشرت صنمی خوش دارم
کز سر زلف و رخش نعل در آتش دارم

Der-nihān-ḫāne-i ʿişret ṣanemī ḫoş dārem
K'ez-ser-i zulf u ruḥeş naʿl-i der-āteş dārem

Nihān-ḫāne ḫazīne ve kilār maʿnālarında müstaʿmeldir, **ʿişret**'e iżāfet beyāniyyedir ve cā'izdir ki lāmiyye ola mecāzen. **Ṣanemī; yā** ḥarf-i vaḥdet, **ḫoş** ṣıfat-ı **ṣanem**'dir, vāv-ı resmīyle, (M+ **ḫā** revm żammıyla oḳunmaḳ gerek ḳāfiye żarūreti içün.) **K'ez; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ser** bunda taʿlīl ifāde ider. **Naʿl-i der-āteş** aḳsām-ı siḥirdendir ki bir kimseyi bir kimseye ʿāşıḳ idüp göñline āteş-i muḥabbet düşürmek isteseler naʿliñ üzerine Süryānīce baʿżı esmā yazup naʿli āteşe bıraġurlar ve baʿżı ḫavāṣṣ oḳurlar, ʿale'l-fevr ʿāşıḳ olup göñli menvī olan kimseye meyl ider. Ġarāyib-i siḥrden birisi budur ki bunda ḳullāb-ı zülfi **naʿl**'e ve ruḫ-ı cānānı **āteş**'e teşbīh eylemişdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİşret nihān-ḫānesinde bir güzel maḥbūbum vardır ki ser-i zülf u ruḫından yaʿnī bu ikisi ucından ve cihetinden āteş üzre naʿl ṭutarım, yaʿnī ʿışḳ u muḥabbetim bu ikisi ucından cānāna ziyādedir, ḥāṣılı, zülf u ruḫınıñ mesḥūrıyım.

عاشق و رندم و میخواره بآواز بلند
وین همه منصب ازین حور پریوش دارم

ʿĀşıḳ u rindem u mey-ḫāre be-āvāz-ı bulend
V'īn heme manṣıb ezīn ḥūr-ı perīveş dārem

Be-āvāz; bā ḥarf-i muṣāḥabet, **mey-ḫāre**'ye müteʿalliḳ ve cā'izdir ki üçine bile ḳayd ola. **Āvāz-ı bulend** beyāniyye. **Ḥūr-ı perīveş** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳım ve rindim ve āvāz bülendle mey-ḫāreyim, yaʿnī bī-pervā bāde-nūşum ve bu üç manṣıb ol ḥūr-ı perīveşdendir baña. Ḥāṣılı, bu manṣıblar baña cānān muḥabbetindendir, yaʿnī muḳteżā-yı ʿışḳdandır.

گر تو زین دست مرا بی سر و سامان داری
من بآه سحرت زلف مشوش دارم

Ger tu zīn dest merā bī-ser u sāmān dārī
Men be-āh-ı seḥeret zulf-i muşevveş dārem

Zīn dest bunuñ gibi ve bu gūne dimekdir. **Ser** bunuñ gibi yerlerde **sāmān**'la ʿaṭf-ı tefsīrī vāḳiʿ olur, [**bī-ser u sāmān**] bī-ārām u ḳarār ve bī-intiẓām-ı ḥāl dimekdir. **Seḥeret** tā'sı maʿnā cihetinden **zulf**'e muḳayyeddir, **zulfet** taḳdīrinde. **Muşevveş** perīşān dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger sen beni bu gūne bī-ser u sāmān ṭutarsañ yaʿnī şimdi ṭutduġuñ gibi, ben āh-ı seḥerle ([T+] zülfüñi müşevveş ṭutarım, yaʿnī sen baña raḥm eylemezseñ ben āh-ı sehergāhla) zülfüñi tārumār iderim, yaʿnī her ne ḳadar maẓlūm isem müstecābu'd-daʿvetim[1].

ور بکاشانهٔ رندان قدمی خواهی زد
نقل شعر شکرین و می بی‌غش دارم

V'er be-kāşāne-i rindān ḳademī ḫāhī zed
Nuḳl-i şiʿr-i şekerīn u mey-i bī-ġeş dārem

V'er; bu şarṭiyye beyt-i sābıḳda olan şarṭiyyeye maʿṭūfdur. **Be-kāşāne; bā** ḥarf-i ṣıla, **kāşāne** lafẓ-ı müşterekdir, ammā bunda muṭlaḳā ḫāne murāddır, **rindān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Ḳademī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Zed** bunda zeden maʿnāsındadır, zīrā **ḫāhī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭabdır. **Nuḳl**, nūn'uñ żammı ([M+] ve ḳāf'ıñ sükūniyle) çerez ve meze ki meclisde yinür. **Nuḳl**'uñ **şiʿr**'e ve **şiʿr**'iñ **şekerīn**'e iżāfeti beyāniyyelerdir. **Mey-i bī-ġeş** ṣāfī mey dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger rindler **(396b)** kāşānesine ḳadem urmaḳ yaʿnī ḳomaḳ isterseñ, yaʿnī benim ḫāneme tenezzül buyurursañ şekerli ṭatlı şiʿr çerezim ve ṣāfī bī-ġış bādem vardır, yaʿnī şeker gibi şīrīn kelāmım ve ḫāliṣ şarābım var.

ور چنین چهره گشاید خط زنگاریٔ دوست
من رخ خویش بخونابه منقش دارم

V'er çunīn çihre guşāyed ḫaṭ-ı zengārī-i dōst
Men ruḫ-ı ḫīş[2] be-ḫūn-ābe munaḳḳaş dārem

1 S: müstecābu'd-daʿveyim.
2 S: Men ruḫ-ı zerd-i ḫīş.

Çehre-güşālıḳdan[1] murād ḫūb görünmekdir. **Ḫaṭ-ı zengārī** beyāniyyedir, zengāra mensūb ḫaṭ dimekdir. Ḫaṭṭ-ı cānānı yeşillikle vaṣf ide gelmişler ve **zengār** yeşil olduġıçün aña nisbet eylemişlerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger cānānıñ zengāra mensūb ḫaṭṭı buncılayın maḳbūl ü maṭbūʿ görinüp giderse ben ṣarı beñzimi ḫūn-ābe ile munaḳḳaş ṭutarım[2], yaʿnī ḳanlu yaşla tezyīn ü tenḳīş iderim, ḥāṣılı, ḥasretinden ḳanlı yaş dökerim.

ناوك غمزه بیار و زره زلف که من
جنگها با دل مجروح بلا کش دارم

Nāvek-i ġamze bi-y-ār u zirih-i zulf ki men
Cenghā bā-dil-i mecrūḥ-ı belā-keş dārem

Ki ḥarf-i taʿlīl ve **men** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġamze nāvekini ve zülf zırhını[3] getür ki ben dil-i mecrūḥ-ı belā-keşle cengler ṭutarım, yaʿnī dil-i mecrūḥ-ı belā-keşle ṣavaşım vardır ki niçün beni bu belālara düşürdi diyü.

حافظا چون غم و شادئ جهان در گذرست
بهتر آنست که من خاطر خود خوش دارم

Ḥāfiẓā çun ġam u şādī-i cihān der-guẕer'est
Bihter ān'est ki men ḫāṭır-ı ḫod ḫoş[4] dārem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, çünki cihānıñ ġam u şādīlığı geçmededir, yaʿnī ne ġamda ṣebāt var ve ne sürūrda, ikisi de müteʿāḳib u güẕerāndır. Pes, ol yegdir ki ben kendi ḫāṭırımı ḫoş ṭutam, ḥāṣılı, ol yegdir ki ne ġamdan müte'ellim ve ne şādīden mesrūr olam.

1 S: çehre-güşālikden.
2 S: munaḳḳaş iderim ve ṭutarım.
3 S: girihini.
4 Bu kelime kafiye için ḫeş şeklinde okunması gerekir.

400

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

دیدار شد میسر و بوس و کنار هم
از بخت شکر دارم و از روزگار هم

Dīdār şud muyesser u būs u kenār hem
Ez-baḫt şukr dārem u ez-rūzgār hem

Maḥṣūl-i Beyt: Dīdār müyesser oldı, būs u kenār daḫi yaʿnī dil-beri pehlüye çekmek de müyesser oldı. Kendi ṭāliʿimden şükrüm vardır, rūzgārdan da. Yaʿnī ṭāliʿimle rūzgār muvāfıḳ ve aña müsāʿid oldı[1].

زاهد برو که طالع اگر طالع منست
جامم بدست باشد و زلف نگار هم

Zāhid bi-rev ki ṭāliʿ eger ṭāliʿ-i men'est
Cāmem be-dest bāşed u zulf-i nigār hem

Zāhid münādā. **Cāmem; mīm**-i żamīr maʿnā cihetinde **dest**'e muḳayyeddir, **be-destem bāşed** taḳdīrinde, **bā** ḥarf-i ẓarf.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zāhid, var git, ṭāliʿ eger benim ṭāliʿim ise yaʿnī ṭāliʿim ben bildigüm ṭāliʿ ise ḳadeḥ elimde olur, zülf-i cānān da, yaʿnī ṭāliʿim bañа müsāʿiddir her vecihle.

ما عیب کس بمستی و رندی نمی‌کنیم
لعل بتان خوشست و می خوشگوار هم

Mā ʿayb-ı kes be-rindī vu mestī ne-mī-konīm
Laʿl-i butān ḫoş'est u mey-i ḫoş-guvār hem

ʿAyb-ı kes maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Be-rindī; bā** ḥarf-i sebeb ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **mestī** de böyledir. **Mey-i ḫoş-guvār** ([T+] eyi siñici, guvārīden'den, ṭaʿām siñmek yaʿnī hażm olmaḳ maʿnāsına, iżāfet) beyāniyyedir.

1 S: yaʿnī rūzgār muvāfıḳ ve ṭāliʿ aña müsāʿid oldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz kimseye rindlik ve mestlik[1] sebebiyle ʿayb eylemeziz, zīrā maḥbūblarıñ laʿl gibi ḳırmızı ṭuṭaġı ve bāde-i ḫoş-güvār ḫoşdur, yaʿnī bu iki leẕīẕ nesne ile taḳayyüd eyleyene biz ʿayb eylemeziz.

ای دل بشارتی دهمت محتسب نماند
وز می جهان پرست و بت میگسار هم

Ey dil bişāretī **(397a)** dehemet muḥtesib ne-mānd
V'ez-mey cihān pur'est u but-i mey-gusār hem

Mey-gusār bāde-nūş

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, saña muştuluḳ vireyin veyā vireyin mi? Muḥtesib ḳalmadı yaʿnī fevt oldı, cihān da bādeden pürdür, maḥbūb-ı bāde-nūşdan da.

آن شد که چشم بد نگران بود از کمین
خصم از میان برفت و سرشك از کنار هم

Ān şud ki çeşm-i bed nigerān būd ez-kemīn
Ḫaṣm ez-miyān bi-reft u sirişk ez-kenār hem

Şud bunda reft maʿnāsındadır, taḳdīri **ān ḥāl reft**'dir[2]. **Ki** ḥarf-i beyān. **Çeşm-i bed** beyāniyye. **Nigerān** ṣıfat-ı müşebbehedir, baḳaġan maʿnāsına, ammā ekẕer ism-i fāʿil maʿnāsını virürler yaʿnī baḳıcı. **Kemīn** pusı. **Sirişk** kenārdan gitmek terk-i giryeden kināyetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ḥālet gitdi ki yaramaz göz pusıdan nāẓır idi, yaʿnī nā-gehānī muḥtesib pençesine giriftār olmaḳ ḥāleti gitdi. Ḫaṣım aradan gitdi, göz yaşı da kenārımızdan aḳmadan gitdi, yaʿnī muḥtesib ḫavfından aġlamaḳdan ḳurtulduḳ.

خاطر بدست تفرقه دادن نه زیرکیست
مجموعهٔ بخواه و صراحی بیار هم

Ḫāṭır be-dest-i tefriḳa dāden ne-zīrekī'st
Mecmūʿa'ī bi-ḫāh u ṣurāḥī bi-y-ār hem

1 T: rindlıḳ ve mestlıḳ.
2 S: taḳdīri ān reft'dir.

Tefriḳa tefʿīl bābından maṣdardır, yā-yı maṣdar ḥaẕf olunup bedeline tā virilmişdir, bu ḥaẕf ve bedeline tā virmek tefʿīl bābınıñ nāḳıṣında ḳıyās-ı muṭṭaridir, ammā sālimde semāʿīdir, *fa'ḥfaẓ*.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāṭırı perīşānlıḳ eline virmek zīreklik degildir, yaʿnī göñli maġmūm u mehmūm ṭutmaḳ ʿāḳıl işi degil. Bir mecmūʿa-i ġazel iste ve bir ṣürāḥī daḫi getür, yaʿnī bir dīvān-ı ġazel ve bir ṣürāḥīyle ḫāṭırıñ ḫoş ṭut.

بر خاکیان عشق فشان جرعهٔ لبش
تا خاك لعل گون شود و مشکبار هم

Ber-ḫākiyān-i ʿışḳ feşān curʿa-i lebeş
Tā ḫāk laʿl-gūn şeved u muşk-bār hem

Ḫākiyān ḫākī'niñ cemʿidir, **yā** ḥarf-i nisbetdir, ḫākī-nihād ve dervīş-meşreb dimekdir ve cā'izdir ki ḫāk olan mevtā murād ola yaʿnī mürde ʿāşıḳlar, **ʿışḳ**'a iżāfet lāmiyyedir. **Feşān** fiʿl-i emr muḫāṭab, (M,T+ ṣaç) yaʿnī niṣār u beẕl eyle dimekdir. **Curʿa-i lebeş** beyāniyyedir mecāzen. **Tā** hārf-i taʿlīl. **Laʿl-gūn** laʿl gibi. **Muşk-bār** vaṣf-ı terkībīdir, bārīden'den, müşk yaġdırıcı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳıñ ḫākī-nihādlarına cānānıñ veyā mürde ʿāşıḳlarına cürʿa-i lebini sāç, tā kim ḫāk laʿl gibi ola ve müşk yaġdırıcı daḫi.

چون کائنات جمله ببوی تو زنده‌اند
ای آفتاب سایه ز ما برمدار هم

Çun kā'ināt cumle be-būy-ı tu zindeend
Ey āftāb sāye zi-mā ber-me-dār hem

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki kā'ināt yaʿnī maḫlūḳāt cümle seniñ ümīdiñle zindedir. Ey āfitāb, sāye-i luṭfuñı bizden ḳaldırma, yaʿnī biz de seniñ luṭfuñla ḥayāt bulalım[1].

چون آب روی لاله و گل فیض حسن تست
ای ابر لطف بر من خاکی ببار هم

Çun āb-ı rūy-ı lāle vu gul feyż-i ḥusn-i tu'st
Ey ebr-i luṭf ber-men-i ḫākī bi-bār hem

1 M, T: yaʿnī maḫlūḳāt cümlesiniñ, biz de seniñ luṭfuñla ḥayāt bulalım.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki lāle ve gülüñ yüzi ṣuyı seniñ ḥüsnüñ feyżindendir, ey luṭf u iḥsān buludı, ben ḫākīniñ üzerine de bārān-ı feyżiñ yaġdır, ben de feyżinden maḥrūm ḳalmayayın.

اهل نظر اسیر تو شد از خدا بترس
وز انتصاف آصف جم اقتدار هم

Ehl-i naẓar esīr-i tu şud ez-Ḫudā bi-ters
V'ez-intiṣāf-ı Āṣaf-ı Cem-iḳtidār hem

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Ehl-i naẓar seniñ esīriñ oldı, Allāh'dan ḳork, daḫi Cem ḳudretli pādişāhıñ vezīri intiṣāfından. İntiṣāf ẓālime, eyledigi ẓulmüñ cezāsın virmege[1] dirler.

برهان ملك و دين كه ز دست وزارتش
ايام كان يمين شد و دريا يسار هم

Burhān-ı mulk u dīn ki zi-dest-i vezāreteş **(397b)**
Eyyām-ı kān yemīn şud u deryā-yesār hem

Burhān Āṣaf'ıñ ʿaṭf-ı beyānıdır, **mulk u dīn'**e iżāfet lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Dest-i vezāret** beyāniyye, **şīn**-i żamīr **Burhān**'a rāciʿdir. **Vezāret;** vāv'ıñ kesriyle lüġat meşhūrdur, ammā fetḥ-i vāv'la da lüġatdir. **Eyyām-ı kān** beyāniyyedir veyā lāmiyyedir mecāzen. **Yemīn;** taḳdīri **ṣāḥib-i yemīn şud**'dur. **Yemīn** bunuñ gibi yerlerde ḳudret u ḳuvvet maʿnāsınadır. **Deryā-yesār** ([M,T+] yaʿnī ṣāḥib-i yesār) dimekdir, **yesār** bunuñ gibi yerlerde ġınā ve māl maʿnāsınadır. Bu iki ʿibāret ḳaṣā'id-i müteḳaddimīnde çoḳ gelür. Niteki Ḳıvāmuddīn Gencī'niñ *Bedīʿiyye*'sinde vāḳiʿdir:

Beyt:

به يسار تو جود خورد يمين
شد يمين زمانه پر ز يسار

Be-yesār-ı tu[2] cūd ḫord yemīn
Şud yemīn-i zemāne pur zi-yesār[3]

1 S: eylemege.
2 M: Tā be-yād-ı tu.
3 Cömertlik senin yesârın (sol elinin, zenginliğinin) üzerine yemin etti. Böylece zamanın insanlarının yemini (sağ eli, avucu) yesârla (servetle ve malla) dopdolu oldu.

Maḥṣūl-i Beyt: Āṣaf didigimiz Burhānuddīn'dir ki anıń vezāreti elinden maʿādin zamānı ṣāḥib-i ḳudret u ḳuvvet ve deryā zamānı ṣāḥib-i ġınā vü māl oldı, yaʿnī anıń yümn-i vezāretiyle tamām ʿālem ġınā ve servet ṣāḥibi ([F+]oldı.)

بر یاد رای انور او آسمان بصبح
جان می‌کند فدا و کواکب نثار هم

Ber-yād-ı rāy-i enver-i ū āsmān be-ṣubḥ
Cān mī-koned fedā vu kevākib niṯār hem

Rāy-i enver beyāniyyedir. **Be-ṣubḥ; bā** ḥarf-i ẓarf, ṣabāḥ vaḳtinde dimekdir, mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Burhānuddīn'iń nūrānī fikri yādına āsumān ṣabāḥ vāktinde cānını fedā ider ve kevākib daḫi cānını beẕl ider, ḥāṣılı, āsumān u kevākib anıń re'y-i enverine cānını fedā ider. Ṣabāḥ ẓuhūr idince kevākib ufūl eylemek żarūrīdir, bu ḥālete niṯār dimiş.

گوی زمین ربودهٔ چوگان عدل تست
وین برکشیده گنبد نیلی حصار هم

Gūy-ı zemīn rubūde-i çevgān-ı ʿadl-i tu'st
V'īn ber-keşīde gunbed-i nīlī-ḥiṣār hem

Gūy-ı zemīn beyāniyye. **Rubūde** rā'nıń fetḥi ve żammı ile lüġatdir, ḳapılmış[1] dimekdir. **Çevgān-ı ʿadl** beyāniyye ve **rubūde**'niń fāʿili, yaʿnī fāʿiline mużāfdır. **Ber-keşīde** ḳaldırılmış[2] yaʿnī bülend olmuş maʿnāsına. **Gunbed-i nīlī-ḥiṣār** beyāniyye. **Gunbed** ḳubbe. **Nīlī; yā** ḥarf-i nisbet, **nīl** çivit. **Nīlī-ḥiṣār** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır.

Maḥṣūl-i Beyt: Yer ṭopı yaʿnī küre-i arż seniń ʿadāletiń çevgānınıń rubūdesidir, yaʿnī yeryüzinde olan maḫlūḳātı ʿadāletińle kendińe mā'il eylemişsin. Ve bu ḳaldırılmış çivit renkli ḥiṣār ḳubbesini de, yaʿnī nīl renkli āsumān ḳubbesini de çevgān-ı ʿadlińle ḳapmışsın, ḥāṣılı, zemīn ü āsumān seniń ʿadliń esīridir.

عزم سبك عنان تو در جنبش آورد
این پایدار مرکز عالی مدار هم

ʿAzm-i sebuk-ʿinān-ı tu der-cunbiş āvered
Īn pāy-dār-merkez-i ʿālī-medār hem

1 M: ḳapmış.
2 M, T: ḳaldırmış.

ʿAzm ḳaṣd. **Sebuk-ʿinān** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, yeyni dizginli, aralarında müstaʿmel ʿibāretdir, çüstlükden ve çāpüklükden kināyetdir, **ʿazm**'iñ iżāfeti beyāniyyedir ve **tu**'ya iżāfet lāmiyye. **Der** bunda bā-yı ṣıla maʿnāsınadır. **Cunbiş** ism-i maṣdardır, cunbīden'den, depreniş ve ḥareket maʿnāsına. Mıṣrāʿ-ı ṯānī **āvered**'iñ mefʿūlidir. **Pāy-dar-merkez** ṯābit-merkez maʿnāsınadır, **ʿālī-medār**'a iżāfet beyāniyyedir. **Medār** ism-i mekāndır, maḥall-i devr dimekdir ki āsumāndan ʿibāretdir, zīrā merkezi ṯābit ve medārı ʿālī āsumāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ sebük-ʿinān ʿazmiñ cünbişe getürür bu merkezi ṯābit, medārı ʿālī felegi, yaʿnī āsumānı tahrīk iden seniñ ʿazm-i sebük-ʿinānıñdır. ʿĀlī-medārı merkeze ʿaṭf idenler **(398a)** maḥṣūl-i beyti bilmez-imiş[1].

تا از نتیجهٔ فلك و طور دور اوست
تبدیل سال و ماه و خزان و بهار هم

Tā ez-netīce-i felek u ṭavr-ı devr-i ū'st
Tebdīl-i sāl u māh u ḫazān u bahār hem

Tā edāt-ı tevḳīt. **Ṭavr** üslūb u ḳāʿide. Mıṣrāʿ-ı evvel ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Mādāmki felegiñ netīcesinden ve anıñ devr u seyri ḳāʿidesindendir sāl ü māhıñ tebdīli, ḫazān ve bahārın da, yaʿnī *ilā yevmi'l-ḳıyāme*[2].

خالی مباد کاخ جلالت ز سروران
وز ساقیان سرو قد گلعذار هم

Ḫālī me-bād kāḫ-ı celālet zi-serverān
V'ez-sāḳiyān-i serv-ḳad-i gul-ʿiẕār hem

Kāḫ-ı celālet beyāniyyedir. **Sāḳiyān-ı serv-ḳad-i gul-ʿiẕār** iżāfetleri de beyāniyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāṣılı, ḳıyāmete dek ḫālī olmasun kāḫ-ı celāliñ yaʿnī ʿaẓametiñ sarāyı serverlerden ve serv ḳāmetli gül yañaḳlı sāḳīlerden de ḫālī olmasun. Ḫāṣılı, vezīre te'bīdle[3] duʿādır.

حافظ که در ثنای تو چندین گهر فشاند
پیش کفت بود خجل و شرمسار هم

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 Kıyamet gününe kadar.
3 S, M: te'yīdle.

Ḥāfıẓ ki der-ṣenā-yı tu çendīn guher feşānd
Pīş-i kefet buved ḫacil u şermsār hem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ ki seniñ ṣenāñda bu ḳadar güher ṣaçdı, yaʿnī seni medḥ ve sañа duʿā eylemede bu ḳadar laṭīf ebyāt söyledi, seniñ saḫī avucuñ ḳatında ḫacil ü şermsārdır, yaʿnī seniñ eliñden çıḳan cevāhir u emvāl ḳatında ve añа nisbet hīç nesne degildir.

401

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

روزگاری شد که در میخانه خدمت می‌کنم
در لباس فقر کار اهل دولت می‌کنم

Rūzgārī şud ki der-mey-ḫāne ḫidmet mī-konem
Der-libās-ı faḳr kār-ı ehl-i devlet mī-konem

Rūzgārī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Kār-ı ehl-i devlet** iżāfetleri lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir zamān oldı ki meyḫānede ḫidmet eylerim, faḳr libāsında ehl-i ([M,T+] devletiñ) işin eylerim[1], yaʿnī zeyy-i fuḳarāda ekābir işin işlerim[2]. Yaʿnī pīr-i muġānıñ ḥidmeti ulu devletdir, anıñçün añа meşġūlüm.

واعظ ما بوی حق نشنید بشنو کین سخن
در حضورش نیز می‌گویم نه غیبت می‌کنم

Vāʿiẓ-i mā būy-ı ḥaḳ ne-şnīd bi-şnev k'īn suḫan
Der- ḥużūreş nīz mī-gūyem ne ġıybet mī-konem

K'īn aṣlı **ki īn** idi, **ki** ḥarf-i taʿlīl, **īn suḫan** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ġıybet**, ġayn'ıñ kesriyle, şol söze dirler ki bir kimse ardınca söylenicek işitse ġam-nāk ola. Eger ol söz gerçek olursa **ġıybet** dirler ve eger kiẕb olursa bühtān dirler. Ḫāce ḥużūra muḳābil istiʿmāl eylediginden ẓāhiren mütebādir olan budur ki ġayn'ıñ fetḥiyle ola.

1 S: işlerim.
2 M: eylerim.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim vāʿiẓimiz ḥaḳ ḳoḳusını işitmedi yaʿnī ṭuymadı, sen işid, zīrā bu sözi ḥużūrında da söylerim, ġıybet ü mesāvī eylemem, yaʿnī ehl-i ḥaḳḳ olmayup[1] mürāyī olduġını[2] yüzine söylerim, iġtiyāb eylemem.

تا که اندر دام وصل آرم تذروی خوش خرام
در کمینم انتظار وقت فرصت می‌کنم

Tā ki ender-dām-ı vaṣl ārem teẕervī ḫoş-ḫırām
Der-kemīnem intiẓār-ı vaḳt-i furṣat mī-konem

Tā ḥarf-i taʿlīl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ender** edāt-ı ṣıla. **Dām-ı vaṣl** beyāniyye. **Ārem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, getürem dimekdir. **Teẕerv**, tā'nıń ve ẕāl-ı muʿcemeniń fetḥālarıyla ve rā'nıń sükūniyle, süńlün ḳuşı, **ḫoş-ḫırām**'a iżāfeti beyāniyyedir, ([S+] **ḫoş-ḫırām**) vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, güzel ṣalınışlı teẕerv dimekdir. **Kemīnem; mīm**-i żamīr müstedrekdir, żarūret-i vezniçün. **İntiẓār-ı vaḳt** maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir, **furṣat**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Vaṣl duzaġına ḫoş-ḫırām bir teẕervi getürmek içün, yaʿnī teẕerv ṣalınışlı bir nigāra vāṣıl olmaġıçün pusıda[3] furṣat vaḳtine **(398b)** intiẓār iderim, yaʿnī furṣat vaḳtine muntaẓırım. Bir nüsḫada **Der-kemīnem u'ntiẓār-ı**[4] **vaḳt-i furṣat mī-konem**; bu taḳdīrce mīm-i żamīr müstedrek olmaz, *ve li-kullin vichetun*.

چون صبا افتان و خیزان می‌روم تا کوی دوست
وز ریاحین و گل استمداد همت می‌کنم

Çun ṣabā uftān u ḫīzān mī-revem tā kūy-ı dōst
V'ez-reyāḥīn u gul istimdād-ı himmet mī-konem

Uftān ve **ḫīzān** ṣıfat-ı müşebbehelerdir, düşerek ve ḳalḳaraḳ dimekdir. **Tā** ḥarf-i intihādır, ilā maʿnāsına. **Reyāḥīn** cemʿ-i reyḥāndır, ḫoş ḳoḳulı nebātāt dimekdir. **Gul**'i **reyāḥīn**'e ʿaṭf eylemek ʿaṭfu'l-ḫāṣ ʿale'l-ʿāmm ḳabīlindendir. **İstimdād** meded ṭaleb eylemekdir, yaʿnī himmet dilemek.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabā gibi düşerek ve ḳalḳaraḳ kūy-ı dosta dek giderim, yaʿnī āheste āheste anda varurum. Daḫi yol yoldaşlarından yaʿnī reyāḥīn ü gülden himmet mededin ṭaleb iderin, yaʿnī anda varmaġa bunlardan himmet dilerim.

1 S: ehil olmayup.
2 T: oldugini.
3 T: pūşīde.
4 Vezin için 'kemīnem u intiẓār-ı vaḳt' ibaresi 'kemīnem u'ntizār-i vaḳt' şeklinde okunmuştur.

زلف دلبر دام راه و غمزه‌اش تیر بلاست
یاد دار ای دل که چندینت نصیحت می‌کنم

Zulf-i dil-ber dām-ı rāh u ġamzeeş tīr-i belā'st
Yād dār ey dil ki çendīnet naṣīḥat mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Zülf-i dilber yol ṭuzaġıdır ve ġamzesi belā oḳıdır. Ey göñül, ḫāṭırıñda ṭut ki saña bu ḳadar naṣīḥat eylerim, yaʿnī zülf ü ġamze-i dilberden perhīz eyle, ṣaḳın.

خاك كويت برنتابد زحمت ما بيش ازين
لطفها كردى بتا تخفيف زحمت مى‌كنم

Ḫāk-i kūyet ber-ne-tābed zaḥmet-i mā bīş ezīn
Luṭfhā kerdī butā taḫfīf-i zaḥmet mī-konem

Ber-ne-tābed ṭāḳat getürmez ve taḥammül eylemez dimekdir. **Bīş ezīn** bundan artuḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ maḥalleñ ṭopraġı bizim zaḥmetimize bundan artuḳ ṭāḳat getürmez, yaʿnī çoḳ gelüp gitdigimize taḥammül eylemez. Ey büt, luṭflar eylediñ, zaḥmeti taḫfīf idelim şimden girü, yaʿnī kūyuña çoḳ varmıyalım ki zaḥmet çekmeyesin.

دیدهٔ بد بین بپوشان ای کریم عیب پوش
زین دلیریها که من در کنج خلوت می‌کنم

Dīde-i bed-bīn bi-pūşān ey Kerīm-i ʿayb-pūş
Zīn dilīrīhā ki men der-kunc-i ḫalvet mī-konem

Dīde-i bed-bīn iżāfeti lāmiyye ve beyāniyyeye müteḥammildir, bedbīniñ gözüni veyā bedbīn gözi. **Bi-pūşān**; edāt-ı taʿdiye żarūret-i vezniçün gelmişdir, ve-illā **bi-pūş** müteʿaddīdir. **Kerīm-i ʿayb-pūş** ([M,T+] beyāniyye, **ʿayb-pūş**) vaṣf-ı terkībīdir, ʿayb örtici yaʿnī Settāru'l-ʿuyūb maʿnāsına, murād Ḫudā'dır. **Dilīrī; dilīr** bahādır dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **hā** edāt-ı cemʿ. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Bed-bīniñ gözini ört, yaʿnī yumdur ey Settāru'l-ʿuyūb Kerīm, bu bahādırlıḳlardan ki ḫalvet bucaġında eylerim. Yaʿnī benim ḫalvet bucaġında eyledigim küstāḫāne evżāʿı çeşm-i bed-bīne gösterme. Bu beyt żımnen ṣūfīlere taʿrīżdir.

حاش لله کز حساب روز حشرم باك نیست
فال فردا می زنم امروز عشرت می کنم

Ḥāşe lillāh k'ez-ḥesāb-ı rūz-ı ḥaşrem bāk nīst
Fāl-i ferdā mī-zenem imrūz ʿişret mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt cevāb-ı suʾāl-ı muḳadderdir. Keʾenne sāʾil dir ki; dīde-i bed-bīnden tesettür ṭaleb idüp Ġaffāruʾz̲-z̲ünūb ve Settāruʾl-ʿuyūb olan Kerīmʾden istimdād idersin, yā rūz-ı ḥaşr ḳorḳusı yoḳ mıdır ki ḫalḳdan ḳorḳup ve utanup andan ḳorkmazsın. Cevābında buyurur: ([M,T+] Ḥāşā) ki rūz-ı ḥisāb u ʿaẕābdan ḳorkmayam, **(399a)** ḳorḳarım[1], ammā bugün ʿişret idüp yarın Allāh kerīmdir direm, yaʿnī ümīdi Allāhʾıń kereminden ḳaṭʿ eylemezem dimekdir. **Fāl-i ferdā mī-zenem** yaʿnī tefeʾül iderim ve teṭayyur eylemezem. Fālı ferdāya iżāfet eylemeyen istiḳāmet-i maʿnādan ġāfil imiş[2].

از یمین عرش آمین می کند روح الامین
چون دعای پادشاه ملك و ملت می کنم

Ez-yemīn-i ʿArş āmīn mī-koned Rūḥuʾl-emīn
Çun duʿā-yı pādişāh-ı mulk u millet mī-konem

Yemīn-i ʿarş ʿarşın ṣaġ cānibi

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥażret-i ([M,T+] Cibrīl-i) emīn ʿArşʾıń ṣaġ cānibinden āmīn eyler çünki ben mülk ü millet pādişāhına duʿā eyleyem. Yaʿnī ben ki zamāne pādişāhına duʿā eyleyem, melekler āmīn dirler.

خسروا امید اوج جاه دارم زین قبل
التماس آستان بوسئ حضرت می کنم

Ḫusrevā ummīd-i evc-i cāh dārem zīn ḳıbel
İltimās-ı āsitān-būsī-i ḥażret mī-konem

Ummīd'iń iżāfeti maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir, **evc** bunda rifʿat maʿnāsınadır ve **cāh**'a iżāfet maṣdarıń fāʿiline iżāfeti ḳabīlindendir. **Ḳıbel**, ([M,T+] ḳāf'ıń kesri ve bāʾnıń fetḥiyle,) cihet maʿnāsınadır. **İltimās** bunda ṭaleb maʿnāsınadır, **āstān-būsī**'ye iżāfeti maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Āsitān-būs** vaṣf-ı terkībidir ve **yā** ḥarf-i maṣdar, āsitān öpicilik maʿnāsına, **ḥażret**'e iżāfet lāmiyyedir.

1 S, T: ḳorḳarın.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, rifʿat-i manṣıb ümīdin ṭutarım, yaʿnī ümīdim refīʿ manṣıba irişmekdir, bu cihettendir ki ḥażretiñ āsitān-būsluġı[1] iltimāsın iderim, yaʿnī seniñ āsitānıñ būs eylemek bir ulu manṣıbdır, pes, bu cihetden seniñ āsitānıñ öpiciligini iltimās iderim[2].

حافظم در محفلی دردی کشم در مجلسی
بنگر این شوخی که چون با خلق صنعت می‌کنم

Ḥāfıẓem der-maḥfilī durdī-keşem der-meclisī
Bi-nger īn şūḫī ki çūn bā-ḫalḳ ṣanʿat mī-konem

Maḥfil ve **meclis** müterādifāndır ve **yā**'lar ḥarf-i vaḥdet. **Şūḫ** bunda küstāḫ maʿnāsındadır ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve cā'izdir ki **şūḫ** ısıcaḳ ḳanlı ḥaşarı maʿnāsına ola. **Ki** ḥarf-i beyān. **Çūn**, vāv-ı aṣliyye ile, nice dimekdir, keyfe maʿnāsına. **Bā-ḫalḳ; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ṣanʿat** bunda ẓarāfet ü nezāket maʿnāsınadır ve riyā maʿnāsına olmaḳ da cā'izdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,T+] Bir meclisde ḥāfıẓım ve) bir meclisde dürdī-keş ü bāde-nūşum, bu ḥaşarılığı gör ki ḫalḳa nice ẓarāfet iderim, yaʿnī ḫalḳı nice aldarım, veyā bu küstaḫlığı gör ki ḫalḳa nice riyā iderim, yaʿnī ḫalḳa nice riyā ṣatarım.

1 S, T: āsitān-būslügi.
2 S: bu cihetden seniñ āsitān-būsuñ olmaḳ iḫtiyār iderim.

402

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

ز دست کوته خود زیر بارم
که از بالا بلندان شرمسارم

Zi-dest-i kūteh-i ḫod zīr-i bārem
Ki ez-bālā-bulendān şermsārem

Dest-i kūteh iflāsdan kināyetdir. **Bār** bunda yük maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bālā** bunda ḳāmet maʿnāsınadır. **Bulendān** elif ve nūnla cemʿ olundı, ẕevi'l-ʿuḳūle ṣıfat olduġıçün, taḳdīri **dilberān-ı bālā-bulendān**'dır. **Şermsār** mübālaġa ifāde ider, ziyāde şermende dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi ḳısa elimden yaʿnī tehī-dest olduġumdan[1] yük altındayım yaʿnī ziyāde mużṭaribim, zīrā bülend-ḳadd ü ḳāmet maḥbūblardan ziyāde şermendeyim, yaʿnī bunlara bir nesne virüp viṣāllerine mālik olmaduġumdan ziyāde ḫacil ü şermendeyim.

مگر زنجیر مویی گیردم دست
وگر نه سر بشیدایی برآرم

Meger zencīr-i mūyī gīredem dest
Vu ger ne ser be-şeydāyī ber-ārem

Gīredem; mīm maʿnā cihetinde **dest**'e muḳayyeddir, **gīred destem** taḳdīrinde. **Ser, ber-ārem**'iñ muḳaddem mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **be-şeydāyī** ġayr-i ṣarīḥi. **Ser be-şeydāyī ber-ārem** başımı dīvānelikle **(399b)** ḳaldıram, kināyetdir ḫalḳ arasında rüsvālıḳdan, zīrā dīvāne elbette rüsvāydır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meger bir zencīr-mū dilber elimi ṭutup baña muʿāvin ola, ve-illā dīvānelikle baş ḳaldırırım, yaʿnī [2] dīvāne ve rüsvā olurum.

---

1 T: oldugümden.
2 Buradan sonra T'de yazı şekli değişiyor, muhtemelen farklı bir müstensih tarafından yazılmış.

ز چشم من بپرس اوضاع گردون
که شب تا روز اختر می‌شمارم

Zi-çeşm-i men bi-purs evżāʿ-ı gerdūn
Ki şeb tā rūz aḫter mī-şumārem

Maḥṣūl-i Beyt: Benim gözümden ṣor felegiñ evżāʿ u eṭvārını ki gice ṣabāḥa dek yıldız ṣayarım, yaʿnī uyumazam[1].

بدین شکرانه می‌بوسم لب جام
که کرد آگه ز راز روزگارم

Bedīn şukrāne mī-būsem leb-i cām
Ki kerd āgeh zi-rāz-ı rūzgārem

Maḥṣūl-i Beyt: Bu şükrāne içün leb-i cāmı öpüp emerim yaʿnī bāde nūş iderim ki beni rāz-ı rūzgārdan āgāh eyledi, yaʿnī beni muġayyebātdan ḫaber-dār eyledigiçün cāmı būs iderim, yaʿnī bāde nūş iderim.

من از بازوی خود دارم بسی شکر
که زور مردم آزاری ندارم

Men ez-bāzū-yı ḫod dārem besī şukr
Ki zūr-ı merdum-āzārī ne-dārem

Bu beytiñ mıṣrāʿ-ı ṣānīsi *Gülistān*'dan taẕmīndir.

Beyt: کجا خود شکر این نعمت گزارم
که زور مردم ازاري ندارم

Kucā ḫod şukr-i īn niʿmet guzārem
Ki zūr-ı merdum-āzārī ne-dārem[2]

Maḥṣūl-i Beyt: Ben kendi bāzūmdan çoḳ şükür ṭutarım, yaʿnī çoḳ şükrüm var ki ādem incitmek zūrum yoḳdur, yaʿnī ḫalḳ incitmege ḳādir olmaduġuma ziyāde şākirim.

1 S: uyumam.
2 Bu beyit S'de biri yukardaki beytin açıklamasında olmak üzere sehven iki kere yazılmış. Anlam: İnsanları incitecek gücümün olmaması nimetinin şükrünü nasıl eda edebilirim?

اگر گفتم دعای می فروشان
چه باشد حق نعمت می‌گزارم

Eger goftem duʿā-yı mey-furūşān
Çi bāşed ḥaḳḳ-ı niʿmet mī-guzārem

Maḥṣūl-i Beyt: Eger mey-furūşlara duʿā ve ṣenā eyledim ise ne olur, yaʿnī ne lāzım gelür? Niʿmet ḥaḳḳını edā iderim, yaʿnī üzerimde nice ḥaḳları var, anı edā iderim.

تو از خاکم نخواهی بر گرفتن
بجای اشك اگر گوهر ببارم

Tu ez-ḫākem ne-ḫāhī ber-giriften
Be-cāy-ı eşk eger gevher bi-bārem

Bi-bārem; bā ḥarf-i teʾkīd, **bārem** fʿil-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, bunda müteʿaddī vāḳiʿdir ki **gevher** mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **be-cāy-ı eşk** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen beni ḫākden ḳaldırmazsın yaʿnī baña iʿtibār eylemezsin, gerekse göz yaşı yerine gevher yaġdıram, yaʿnī maḥż-ı gevher de olursam baña ʿayn-ı ʿināyetle baḳmazsın.

مکن عیبم بخونخواری درین دشت
که کار آموز آهوی تتارم

Me-kon ʿaybem be-ḫūn-ḫārī derīn deşt
Ki kār-āmūz-ı āhū-yı Tatārem

Ḫūn-ḫār vaṣf-ı terkībīdir, ([M,T+] ḳan içici maʿnāsına) ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Deşt** ṣaḥrā, murād deşt-i dünyādır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Kār-āmūz** vaṣf-ı terkībīdir, iş ögredici maʿnāsınadır, **āhū**'ya iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **Tatār**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dünyā ṣaḥrāsında beni ḫūn-ḫārlıġla ʿayb eyleme, yaʿnī ḫūn-ı ciger yutduġum[1] taʿaccüb eyleme, zīrā āhū-yı Tatar'a iş ögrediciyim. Yaʿnī ṣaḥrā-yı ʿālemde ciger ḳanın yutup zaḥmet çekdigimiçün benden ṣādır olan enfās u kelimāt maḳbūl olup merġūb-ı ʿālemdir. Pes, bu ṣanʿatı āhū-yı

1 T: yutdugüm.

Tatār'a taʿlīm iderim ki çekdügi zaḥmetden yutduġı[1] ḫūn misk-i ḫāliṣ olup merġūb u maḳbūl ola.

سری دارم چو حافظ مست لیکن
بلطف آن سری امیدوارم

Serī dārem çu Ḥāfiẓ mest līkin
Be-luṭf-i ān serī ummīdvārem[2]

Serī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Mest** ser'e muḳayyeddir, 'serī **(400a)** mest dārem' taḳdīrinde. **Līkin** edāt-ı istidrāk. **Be-luṭf; bā** ḥarf-i ṣıla, **ummīdvār**'a[3] müteʿalliḳ. **Serī** bunda ulu ve ʿazīz ([M,T+] ü şerīf) maʿnāsınadır. **Ān serī, ummīdvār**'ıñ[4] mefʿūl-i ṣarīḥidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ gibi bir mest başım vardır veyā mest başım var, yaʿnī egerçi mest ü rüsvāyım, ammā ol ulu ʿazīziñ luṭfına ümīdliyim, yaʿnī mercūdur ki benim mestāneligim taʿyīb[5] eylemeye, zīrā ʿöẕür kirām-i nās ḳatında maḳbūldür. Ben ise müdminim, içmeden perhīze ḳādir degilim[6]. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ol bir başıñ luṭfına ümīdlüyem[7] diyen ve ol bir seriñ luṭfına ümīdlüyem diyen serlerine ṣovuḳ geçüp yabana söylemişler[8]. Zīrā serī ʿArabīde saḫī ve cömerd kimseye dirler. Seriyy-i Saḳaṭī ḥażretleriniñ ism-i şerīfi bu maʿnādan me'ḫūẕdur, ammā Fārisīde serī uluya ve ʿazīz ü şerīfe ve ululamaġa[9] dirler. ʿAlā külli kāl yā nefs-i kelimeden maʿdūddur. Cā'izdir ki bunda dārem fʿil-i muẓāriʿ mütekellim vaḥde ola, ümīd ṭutarım, yaʿnī ümīdim var maʿnāsına.

1 T: yutdugi.
2 S: ummīd-dārem.
3 M: ummīd-dārem'e.
4 S: ummīd-dār'ıñ
5 S: ʿayb.
6 S: içmeden ḫālī degilim.
7 S: ümīdvārım.
8 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
9 M: ulu olmaġa.

403

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel[1]>
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

در خرابات مغان گر گذر افتد بازم
حاصل خرقه و سجاده روان دربازم

Der-ḫarābāt-ı muġān ger guẕer ufted bāzem
Ḫāṣıl-ı ḫırḳa vu seccāde revān der-bāzem

Der ḥarf-i ṣıla. **Muġān** taḥsīn-i lafẓ u tekmīl-i vezniçün gelmişdir, ve-illā **ḫarābāt** elbette muġān'ıń olur[2]. **Guẕer** ismdir, uġrama ve geçme maʿnāsına. **Bāzem; mīm** maʿnā cihetinden **guẕer**'e muḳayyed olsa cā'izdir, **guẕerem ufted** taḳdīrinde, ([M,T+] yāḫud **ufted**'e muḳayyed ola, żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl maʿnāsına, **guẕer uftedem** taḳdīrinde.) **Ḫāṣıl-ı ḫırḳa** iżāfeti lāmiyyedir ve **der-bāzem**'iń muḳaddem mefʿūli. **Revān** ʿale'l-fevr dimekdir, sürʿatden taʿbīrdir. **Der** ḥarf-i te'kīd, **bāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, bāzīden'den, bunda müteʿaddīdir, oynadam[3] yaʿnī meye ṣarf idem[4] dimekdir.[5]

Maḥṣūl-i Beyt: Eger girü muġān ḫarābātına uġramam ve geçmem vāḳiʿ olursa ḫırḳa ve seccādeniń ḫāṣılın ve bahāsın ʿale'l-fevr bādeye ṣarf ideyin, yaʿnī bu ṣarfda terāḫī eylemem. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; ḫırḳa ve seccāde ḫāṣılın oynayam diyenler ([M,T+] eyice) oynayamamışlar[6].

حلقهٔ توبه چو زهاد گر امروز زنم
خازن میکده فردا نکند در بازم

Ḫalḳa-i tovbe çu zuhhād ger imrūz zenem
Ḫāzin-i meykede ferdā ne-koned der bāzem

---

1 T: Ez-Baḥr-i Mücteẓ.
2 S: ḫarābāt muġānıń evleridir.
3 S: oynarım.
4 S: iderim.
5 <[S+] Lafẓ-ı Muġān ve Moġol Ḫıṭā ve Ḫoten vilāyetleriniń ḫalḳınıń ismidir ve ḫarābāt anlarda gūyendeler ve ḫānendeler sākin olduḳları ḫānelerdir ki diyār-ı Rūm'da ol ṭā'ifeye çengī dirler ve bābu'l-ḫāne dirler. Ol diyārda ḫarābāt maḥallesi mükellef ve müzeyyen ve māl-dār erkek ve ʿavretler olup ol diyār ḫalḳına ve eṭrāfdan varan ilçilere sāzendelik iderler. Bu diyārda maḥbūb-dostluḳ ve Hind'de zen-dostluḳ muʿteberdir. Tafṣīlin murād iden Coġrafya kitābların müṭālaʿa eylesün.>
6 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

([M,T+] **Ḥalḳa-i tovbe** beyāniyye.) **Zuhhād** cemʿ-i zāhiddir. **Zenem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, ([M,T+] zenīden'den,) bunda fiʿl-i şarṭ vāḳiʿdir, urursam[1] dimekdir. Mıṣrāʿ-ı ṯānī cezādır. **Ḫāzin** ḫazīnedār yaʿnī şāriblerden ḫamr aḳçesin ḳabż idüp żabṭ iden kimse. **Der bāzem; der** bunda ḳapu maʿnāsınadır ve **bāz** açmaḳ maʿnāsına. **Ne-koned**'iñ **der** mefʿūl-i evveli ve **bāz** mefʿūl-i ṯānīsi.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger bugün zühhād u ʿubbād gibi tevbe ḳapısınıñ ḥalḳasını urursam yaʿnī tevbeye meşġūl olursam meykede ḫazīnedārı yarın baña meyḫāne ḳapısını açmaz, yaʿnī sen zühhād u ʿubbāddān olduñ diyü beni ḳabūl eylemez.

ور چو پروانه دهد دست فراغ بالی
جز بران عارض شمعی نبود پروازم

V'er çu pervāne dehed dest ferāġ-ı bālī
Cuz ber-ān ʿāreż-i şemʿī ne-buved pervāzem

V'er aṣlı **vu eger**'dir, bu şarṭıyye beyt-i sābıḳdaki şarṭıyyeye maʿṭūfdur. **Ferāġ-ı bāl** iżāfeti lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i tenkīr veyā ḥarf-i vaḥdet. **ʿĀreż-i şemʿī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Pervāz** uçuş dimekdir, ammā aṣlında ḳanat açmaḳdır, zīrā **per** ḳanad ve **vāz** bāz maʿnāsınadır, uçmaḳ maʿnā-yı lāzımīsidir. Mıṣrāʿ-ı evvel şarṭ ve mıṣrāʿ-ı ṯānī cezāyı mutażammındır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger baña pervāne gibi ferāġat-ı ḫāṭır el vire, ol şemʿe mensūb ʿārıż üzerinden ġayrıya pervāz **(400b)** eylemezem, yaʿnī pervāne gibi ol şemʿ gibi ʿārıż üzerine pervāz iderim ve anıñ eṭrāfında ṭolanurum.

همچو چنگ ار بگشادی ندهی کام دلم
چون نی آخر ز لبانت بدمی بنوازم

Hemçu çeng er be-guşādī ne-dehī kām-ı dilem
Çun ney āḫir zi-lebānet be-demī bi-nvāzem

Baʿżı nüsḫada **be-guşādī** yerine **be-kenārī** vāḳiʿdir, **guşād** çeng'de düzen virmekde müstaʿmeldir, ammā **kenār**'dan murād yandır, zīrā çengī çengi yanına alup çalar[2]. **Lebānet** elif ve nūn'la cemʿ oldı şuẕūẕen. **Be-demī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ẓarf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Dem** bunda nefes ve vaḳt

1 S: ururum.
2 S: zīrā çengi çengī olan yanına alur çalar. M, T: çengī çengi yanına alup çeker. F nüshası esas alındı.

maʿnāsına olmaḳ ḳābildir. **Bi-nvāzem; bā** ḥarf-i teʾkīd ve **nevāz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, oḫşa dimekdir, ekṣer ḳıllı sāzlarda[1] çalmaḳ maʿnāsına istiʿmāl olunur, ammā bunda nāyda istiʿmāl eylemiş nāya barmaḳlarla yapışdıḳlarından, ḥāṣılı, murād çalmaḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çeng gibi eger bir güşādla veyā kenārıńa getürmekle göńlüm murādını virmezseń bārī nāy gibi leblerińden bir nefesle veyā bir nefesde ve bir sāʿatde beni riʿāyet idüp oḫşa, yaʿnī bir ṭatlı kelāmla beni mütesellī eyle.

صحبت حور نخواهم که بود عین قصور
با خیال تو اگر با دگری پردازم

Ṣoḥbet-i ḥūr ne-ḫāhem ki buved ʿayn-i ḳuṣūr
Bā-ḫayāl-i tu eger bā-digerī perdāzem

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Buved ʿayn-ı ḳuṣūr** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Perdāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, muḳayyed olam ve muṣāḥabet eyleyem dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ḥūruń muṣāḥabetini dilemem, zīrā maḥż-ı ḳuṣūrdur seniń ḫayālińle eger ġayriyle muḳayyed olup muṣāḥib olam, yaʿnī seniń muṣāḥabetińi terk idüp ġayra meyl idersem ʿayn-ı ḳuṣūrdur.

ماجرای دل خون گشته نگویم با کس
زان که جز تیغ غمت نیست کسی دمسازم

Mācerā-yı dil-i ḫūn-geşte ne-gūyem bā-kes
Zān ki cuz tīġ-i ġamet nīst kesī dem-sāzem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳan olmuş yüregiń mācerāsını kimseye söylemem, zīrā ki seniń ġamıń tīġinden ġayrı hīç bir kimse dem-sāzım degildir. Yaʿnī söylersem seniń tīġ-i ġamıńa söylerim, zīrā muṣāḥibim ve eglencem oldur, andan ġayrı kimse degildir. Tīġe dem-sāzlıḳ ziyāde münāsibdir.

سر سودای تو در سینه بماندی پنهان
چشم تر دامن اگر فاش نکردی رازم

Sırr-ı sevdā-yı tu der-sīne bi-māndī pinhān
Çeşm-i ter-dāmen eger fāş ne-kerdī rāzem

1 S: sāzda.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ muḥabbetiñ sırrı sīnede gizli ḳalurdı ter-dāmen göz eger rāzımı fāş eylemese. Ter-dāmen ekşeriyā nā-pāk maʿnāsına müstaʿmeldir, ammā bunda yaş aḳıtmaḳdan kināyetdir, ḥāṣılı, göz, yaşın aḳıtmasa rāzım gizli ḳalurdı ve kimse ḥālime muṭṭāliʿ olmazdı, ammā göz ġammāzlıḳ eyledügiçün rāzım ʿāleme fāş oldı.

مرغسان از قفس خاك هوایی گشتم
بهوایی که مگر صید کند شهبازم

Murġsān ez-ḳafes-i ḫāk hevāyī geştem
Be-hevāyī ki meger ṣayd koned şeh-bāzem

Sān gibi dimekdir. **Ḳafes-i ḫāk** beyāniyyedir. **Hevāyī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳafes-i ḫāk-i kūy-ı cānāndan murġ gibi hevāyī oldum yaʿnī havāda pervāz iderim bir muḥabbet sebebiyle[1], ola ki bir şeh-bāz beni ṣayd eyleye. Yaʿnī ḫāk-nişīn iken havā-pervāz oldum, ola ki cānān beni görüp ṣaydıma mā'il ola. Şeh-bāzdan murād cānāndır. Ol cihetdendir ki vaḥdetle ḳayd eylemedi.

گر بهر موی سری بر تن حافظ باشد
همچو زلفت همه را در قدمت اندازم

Ger be-her mūy serī ber-ten-i Ḥāfiẓ bāşed
Hemçu zulfet heme-rā der-ḳademet endāzem

Serī; yā ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Ḥāfiẓ'ıñ teninde **(401a)** her bir ḳılında bir baş olaydı, yaʿnī mūları ʿadedince teninde baş olaydı zülfüñ gibi cemīʿini seniñ ayaġıña atardım, yaʿnī cümlesini seniñ yoluña fedā iderdim. Ġaybetden tekellüme iltifāt eyledi.

1 M: sırr-ı muḥabbet sebebiyle.

404

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

زلف بر باد مده تا ندهی بر بادم
ناز بنیاد منه تا نبری بنیادم

Zulf ber-bād me-dih tā ne-dehī ber-bādem
Nāz-ı bunyād me-nih tā ne-burī bunyādem

Baʿżı nüsḫada **ne-burī** yerine **ne-kenī** vāḳiʿdir, nūn'uñ ve kāf'ıñ fetḥalarıyla, kenden ve kenīden ḳazmaḳdır, yer ḳazmaḳ ve ḳuyı ḳazmaḳ gibi, bunda murād taḫrībdir. **Nāz, me-nih** kelimesiniñ mefʿūl-i evveli ve **bunyād** mefʿūl-i ṯānīsi. **Me-nih**, mīm'iñ fetḥi ve nūn'uñ kesri ile, fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, ḳoma yaʿnī vażʿ eyleme maʿnāsına. **Bunyād** bunda mübāşeret ve ibtidā maʿnāsınadır. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ne-burī**, bā'nıñ żammıyla, fiʿl-i nefy-i müstaḳbel, burīden'den, kesmek maʿnāsına yāḫud bā'nıñ fetḥiyle burden ve berīden'den iletmek yaʿnī yerinden bir nesneyi ḳalʿ u ḳamʿ eylemek. ʿAlā külli ḥāl iki vech üzere bile taḫrīb u fesāddan ʿibaretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zülfüñi bāda virme, tā kim beni bāda virmeyesin, yaʿnī beni helāk eyleyemesin. Nāza başlama yaʿnī şürūʿ eyleme, tā bünyād-ı vücūdumı ḫarāb u yebāb eylemeyesin, ḥāṣılı, baña luṭf u iḥsān üzerine ol, tā kim beni fenāya ve fesāda virmeyesin.

رخ برافروز که فارغ کنی از برگ گلم
قد برافراز که از سرو کنی آزادم

Ruḫ ber-efrūz ki fāriġ konī ez-berg-i gulem
Ḳad ber-efrūz ki ez-serv konī āzādem

Maḥṣūl-i Beyt: Ruḫuñ yalıñlandır yaʿnī ḳızard, tā ki beni berg-i gülden fāriġ eyleyesin, yaʿnī gül seyrine muḥtāc olmayayım. Ḳaddiñ de yüceld, yaʿnī bülend ḳaddiñi göster, tā ki beni serv seyrinden āzād eyleyesin, yaʿnī beni serv seyrinden fāriġ eyleyesin. Servi ve sūseni āzādelikle[1] vaṣf eylediklerinin beyānı sābıḳan mürūr eylemişdir.

1 M: āzādlıḳla.

شهرهٔ شهر مشو تا ننهم سر در کوه
ناز شیرین منما تا نکنی فرهادم

Şohre-i şehr me-şev tā ne-nihem ser der-kūh
Nāz-ı Şīrīn me-numā tā ne-konī Ferhādem

Şohret maṣdar, ([M,T+] şehere-yeşheru,) fetaha bābından, bir nesne vāżıḥ u āşikāre olmaḳ, bunda maṣdar ism-i mefʿūl maʿnāsınadır. **Nāz-ı Şīrīn** iżāfeti lāmiyye ve beyāniyyeye müteḥammildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şehriñ meşhūrı olma, yaʿnī kendiñi kime olursa gösterme, tā başımı ṭaġa ḳomayam, yaʿnī dīvāne olup ṭaġlara düşmeyem. Nāz-ı Şīrīn de gösterme, tā beni Ferhād gibi ṭaġa düşürüp ḫalḳdan vaḥşī eylemeyesin.

می مخور با دگران تا نخورم خون جگر
یاد هر قوم مکن تا نروی از یادم

Mey me-ḫor bā-digerān tā ne-ḫorem ḫūn-ı ciger
Yād-ı her ḳavm me-kon tā ne-revī ez-yādem

Maḥṣūl-i Beyt: Ġayrılarla bāde içme, tā ben ciger ḳanını içmeyeyin, yaʿnī ıżṭırāb çekmeyeyin. Her ḳavmi ẕikr idüp añma, tā kim yādımdan gitmeyesin, yaʿnī muḥabbetiñi göñülden çıḳarup ʿışḳıñı terk itmeyeyin.

زلف را حلقه مکن تا نکنی دربندم
چهره را آب مده تا ندهی بر بادم

Zulf-rā ḥalḳa me-kon tā ne-konī der-bendem
Çihre-rā āb me-dih tā ne-dihī ber-bādem

Maḥṣūl-i Beyt: Zülfüñi döküp ḥalḳa eyleme, tā beni baġa ve zincīre giriftār eylemeyesin, ḥāṣılı, baġa düşürmeyesin. Çehreñi āb-dār u ter ü tāze gösterme, tā beni bāda virmeyesin. Ḥāṣılı, herkese güler yüzüñi gösterme beni aġladup seyl-i fenāya virmeyesin.

یار بیگانه مشو تا نبری از خویشم
غم اغیار مخور تا نکنی ناشادم

Yār-ı bīgāne me-şev tā ne-burī ez-ḫīşem
Ġam-ı aġyār me-ḫor tā ne-konī nā-şādem

Maḥṣūl-i Beyt: Bīgāneye yār olma, tā kim beni kendiñden bīgāne eylemeyesin[1]. Ġam-ı aġyārı yiyüp anlarıñ ḥāliyle muḳayyed olma, tā kim beni nā-şād u giryān eylemeyesin, ḥāṣılı, beni her vecihle bī-ḥużūr eylemeyesin.

شمع هر جمع مشو ور نه بسوزی ما را
سر مکش تا نکشد سر بفلك فریادم

Şemʿ-i her cemʿ me-şev v'er ne **(401b)** bi-sūzī mā-rā
Ser me-keş tā ne-keşed ser be-felek feryādem

Maḥṣūl-i Beyt: Her mecmaʿ u meclisiñ şemʿi olma, yaʿnī her meclise varma, yoḳsa bizi yaḳarsın. Serkeşlik de eyleme, tā kim benim feryādım felege baş çekmeye, yaʿnī feryād u fiġānım göklere irmeye, ḥāṣılı, āh u nāle eylemeyem.

رحم کن بر من مسکین و بفریادم رس
تا بخاك در آصف نرسد فریادم

Raḥm kon ber-men-i miskīn u be-feryādem res
Tā be-ḫāk-i der-i Āṣaf ne-resed feryādem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben miskīne raḥm eyle ve feryād u mededime iriş, tā kim vezīriñ ḳapısı ṭopraġına feryād u fiġānım irişmeye, yaʿnī vezīre senden şikāyet eylemeyeyin.

چون فلك جور مکن تا نکشی حافظ را
رام شو تا بدهد طالع فرخ دادم

Çun felek cevr me-kon tā ne-kuşī Ḥāfıẓ-rā
Rām şev tā bi-dehed ṭāliʿ-i ferruḫ dādem

Maḥṣūl-i Beyt: Felek gibi cevr u ẓulm eyleme, tā Ḥāfıẓ'ı öldürmeyesin. Rām ol yaʿnī Ḥāfıẓ'a muṭīʿ ol, tā ki mübārek ṭāliʿim dād vire yaʿnī baña ʿadālet vire[2], yaʿnī seniñ rām olmañ sebebiyle ṭāliʿ-i ferruḫum baña ʿadālet eyler. Dād bunda ʿadālet maʿnāsınadır.

1 S: beni kendiñden kesmeyesin, yaʿnī beni kendiñden bīgāne eylemeyesin.
2 S, M: ide.

405

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

صنما با غم عشق تو چه تدبیر کنم
تا بکی در غم تو نالهٔ شبگیر کنم

Ṣanemā bā-ġam-ı ʿışḳ-ı tu çi tedbīr konem
Tā be-key der-ġam-ı tu nāle-i şeb-gīr konem

Ṣanemā münādā. **Bā** ḥarf-i ṣıla veyā ḥarf-i muṣāḥabet. **Tā** intihā-yı ġāyet içündür. **Be-key; bā** ḥarf-i ṣıla, **key** ḳaçan dimekdir, ḳaçana dek dimek olur. **Nāle-i şeb-gīr** beyāniyye, gice nālesi maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣanem, seniñ ʿışḳıñ ġamına veyā ʿışḳıñ ġamıyla ne tedbīr eyleyeyin[1] yaʿnī ne çāre ideyin? Niceye dek ve ḳaçana dek seniñ ġamıñda nāle-i şeb-gīr ideyin? Yaʿnī niceye dek gicelerle seniñ ʿışḳıñ derdinden feryād u fiġān ideyin? Nāle-i şeb-gīr ṣabāḥa degin olan nāle maʿnāsınadır diyen şeb-gīri bilmez imiş. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; tā niceye dek gice[2] uyumayan nālesini idem diyen şeb-gīri bilmemekde lāḥıḳa sābıḳ olmuş[3].

دل دیوانه از آن شد که پذیرد درمان
مگرش هم ز سر زلف تو زنجیر کنم

Dil-i dīvāne ez-ān şud ki peẕīred dermān
Megereş hem zi-ser-i zulf-i tu zencīr konem

Şud bunda reft maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Peẕīred** fiʿl-i mużāri müfred ġāʾib, ḳabūl eyler dimekdir, **dermān** mefʿūlidir. **Meger** bunda edāt-ı istiṯnādır, **şīn**-i żamīr dile rāciʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dīvāne göñül ol mertebeden gitdi ki dermān ḳabūl eyleye, yaʿnī bir derde düşdi ki aña dermān olmaz. Meger aña seniñ zülfüñ ucından zincīr idem, yaʿnī aña dermān zülfüñ zincīridir.

---

1 S: ne ideyin. M: ne tedbīr eyleyem.
2 S: niçe.
3 F: sābıḳa lāḥıḳ olmuş. <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

با سر زلف تو مجموع پریشانئ خود
کو مجالی که یکایك همه تقریر کنم

Bā-ser-i zulf-i tu mecmūʿ-ı perīşānī-i ḫod
Kū mecālī ki yek-ā-yek heme taḳrīr konem

Mecmūʿ bunda cemīʿ maʿnāsınadır. **Mecālī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Yek-ā-yek** bir bir dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ser-i zülfüñle benim cemīʿ perīşānlıġımı ve ıżṭırāb u ıżṭırārımı ḳanı bir mecāl ki bir bir cemīʿini taḳrīr ideyin, yaʿnī bu miḳdār mecāl bulımazam ki aḥvāl-i perīşānımı hep taḳrir idem, zīrā ḥadden ve ḥesābdan bīrūndur ki nāmelere ṣıġmaz.

آن چه در مدت هجر تو کشیدم هیهات
در یکی نامه محالست که تحریر کنم

Ān-çi der-muddet-i hecr-i tu keşīdem heyhāt
Der-yekī nāme muḥāl'est ki taḥrīr konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ol nesne ki seniñ hicrānıñ zamānında çekdim, heyhāt, bir nāmede muḥāldir ki taḥrīr idem, yaʿnī seniñ firāḳıñda çekdügüm derd ü belā bir oransız ḳıṣṣadır ki nāmelere ṣıġmaz. **Heyhāt (402a)** maʿnā cihetinden ([M,T+] muḥāli) te'kīd ider[1].

آن زمان کارزوی دیدن جانم باشد
در نظر نقش رخ خوب تو تصویر کنم

Ān zamān k'ārzūy-ı dīden-i cānem bāşed
Der-naẓar naḳş-ı ruḫ-ı ḫūb-ı tu taṣvīr konem

K'ārzūy; aṣlı **ki ārzūy**'dur, **ki** ḥarf-i beyān, **ārzū** yā ile ve yā'sız lüġatdir, istek ve dilek maʿnāsınadır, **dīden**'e iżāfet lāmiyyedir ve **dīden**'iñ **cān**'a maṣdarıñ mefʿūlinedir. **Naḳş**'ıñ **ruḫ**'a lāmiyye ve **ruḫ**'uñ **ḫūb**'a beyāniyye ve **tu**'ya lāmiyyedir. **Tasvīr** ṣūret düzmekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol zamān ki baña cānımı görmek ārzūsı ola, yaʿnī cānımı görmek isteyem, seniñ güzel yüzüñ naḳşını naẓarımda taṣvīr iderim. Yaʿnī seniñ yüzüñ benim cānım meṣābesindedir, hemān yüzüñi görmek cānımı görmekdir.

1 S, F: te'kīd u taḳrīr ider.

Mīm-i żamīr cāna muḳayyed olunca maʿnā böyledir, ammā **bāşed**'e ḳayd olınca maʿnā böyledir[1]: Ol zamān ki muṭlaḳā cānı görmek ārzūm ola dimekdir, ḥāṣılı, rūḥ-ı muḳaddesi görmek murād idinem, *ve li-kullin vechun*[2].

گر بدانم که وصال تو بدین دست دهد
دیل و دین را همه دربازم و توفیر کنم

Ger bi-dānem ki viṣāl-i tu bedīn dest dehed
Dil u dīn-rā heme der-bāzem u tevfīr konem

Bedīn lafẓıyla mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ mażmūnuna işāretdir. **Tevfīr** ıṣṭılāḥlarında ve istiʿmāllerinde fāʾide ve naṣīb maʿnāsındadır, niteki elif ḳāfiyesinde taḥḳīḳi geçmişdir.

Beyt: باد بر زلف تو آمد شد جهان بر من سیاه
نیست از سودای زلفت بیش ازین توفیر ما

Bād ber-zulf-i tu āmed şud cihān ber-men siyāh
Nīst ez-sevdā-yı zulfet bīş ezīn tevfīr-i mā[3]

Fāʾide ve naṣīb maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger bilsem ki baña viṣāliñ bunuñla el virür, yaʿnī mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ feḥvāsıyla, dil ü dīnimi tamām[4] oynadurum ve tamām fāʾide iderim, yaʿnī viṣāliñe dil ü dīni ṣarf eylemekle tamām fāʾide iderim. Dil ü dīni oynatmaḳdan murād fedā[5] eylemekdir.

دور شو از برم ای واعظ و بیهوده مگوی
من نه آنم که دگر گوش بتذویر کنم

Dūr şev ez-berem ey vāʿiẓ u bīhūde me-gūy
Men ne ānem ki diger gūş be-teẕvīr[6] konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey vāʿiẓ, yanımdan ıraġ ol, daḫi zevāyid söyleme, yaʿnī yanıma gelüp zevāyid kelimāt söyleme, zīrā ben ol kimse degilim ki teẕvīre ḳulaḳ

1 M, T: Mīm-i żamīr cāna muḳayyed olunca maʿnā böyledir. S ve F nüshası esas alındı.
2 M, S: vichetun. T ve F nüshasında bundan sonraki kısımlarda 've li-kullin vichetun' yerine 've li-kullin vechun' yazılmaktadır.
3 10. gazel 8. beyit.
4 S: tamām dil ü dinīmi.
5 S: ṣarf.
6 M, S, T: teẕvīr. Sözlüklerde böyle bir kelime bulunamamıştır.

ṭutam, ([M,T+] yaʿnī böyle nā-dān degilim ki teẕvīre ḳulaḳ ṭutam,) yaʿnī bīhūde söz diñler degilim. Baʿżı nüsḫada ẕāl yerine zā vāḳiʿ olmuş, yaʿnī tezvīr, bühtān maʿnāsına, kelām-ı müzevver dirler düzme ḳoşma yalan sözlere ve baʿżı nüsḫada teẕkīr vāḳiʿ olmuş vaʿẓ maʿnāsına ve baʿżında teşvīr vāḳiʿ olmuş ġavġā maʿnāsına, *ve li-kullin vechun*.

نیست امید خلاصی ز فساد ای حافظ
چونکه تقدیر چنینست چه تدبیر کنم

Nīst ummīd-i ḫalāṣī zi-fesād ey Ḥāfiẓ
Çunki taḳdīr çunīn'est çi tedbīr konem

Baʿżı nüsḫada **ṣalāḥī zi-fesād-ı Ḥāfiẓ** düşmüş. **Ḫalāṣī** yā'sı ḥarf-i tenkīr. **Zi-fesād, ḫalāṣī**'ye müteʿalliḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, fesāddan ḳurtulmaḳ ümīdi yoḳdur, yaʿnī nefis elbette fesād ider, zīrā bu ḥālet üzre mecbūledir, pes, dā'imā fesād üzeredir, yaʿnī Ḫālıḳ böyle yaratdı, imdi bu ḥāli taḳdīrī olur. Pes, çünki taḳdīr böyledir ne tedbīr ideyin, zīrā taḳdīr tedbīri bozar.

Ammā nüsḫa-i āḫer, yaʿnī **ṣalāḥī zi-fesād-ı Ḥāfiẓ; yā** ḥarf-i tenkīr. **Fesād-ı Ḥāfiẓ** iżāfeti lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ'ıñ fesādından ṣalāḥ ümīdi yoḳ, yaʿnī fesādı ṣalāḥa mübeddel olmaz, zīrā taḳdīrīdir. Pes, taḳdīrī olınca tedbīr fā'ide virmez, zīrā **(402b)** taḳdīr tedbīri bozar. Pes, Ḥāfiẓ'ıñ ṣāliḥ olmaduġına ʿayb eylemek olmaz.

406

Ve lehu eyżan[1]
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

گر دست رسد در سر زلفین تو بازم
چون گوی چه سرها که بچوگان تو بازم

Ger dest resed der-ser-i zulfeyn-i tu bāzem
Çun gūy çi serhā ki be-çevgān-ı tu bāzem

Der-ser-i zulfeyn-i tu; der ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Bāzem; mīm** maʿnā cihetinden **dest**'e muḳayyeddir, **destem** taḳdīrinde. **Çi** bunda mübālaġa ifāde ider, **çi serhā** ne başlar yaʿnī mübālaġa başlar. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-çevgān-ı tu; bā** ḥarf-i istiʿānet ve iżāfet lāmiyyedir. **Bāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir, bunda müteʿaddī vāḳiʿ olmuş, mefʿūl-i ṣarīḥi **çi serhā** ve ġayr-i ṣarīḥi **be-çevgān**'dır, oynaduram dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger elim gine seniñ iki zülfüñ ucına irişürse, yaʿnī sen ve iki zülfüñ benim olursañuz[2] ṭop gibi ne kelleler ki seniñ çevgānıñla oynaduram, yaʿnī nice raḳīb kellesini meydān-ı ʿışḳ u muḥabbetde yuvalarım, ḥāṣılı, nice aġyār ġayretden helāk olur dimekdir. Çevgāndan murād ḫam-ı ser-i zülfeyndir teşbīh ṭarīḳiyle. Ḳāfiyede vāḳiʿ olan iki **bāzem** tecnīs-i mürekkebdir, bāz'la mīm'den. Ve cā'izdir ki **çi serhā** buyurduġı istiʿāre ṭarīḳiyle kendiniñ serleri ola, yaʿnī ẕevḳ u şevḳden yoluñda nice baş oynadam, ḥāṣılı, yoluña başlar fedā ideyin.

زلف تو مرا عمر درازست ولی نیست
در دست سر مویی ازین عمر درازم

Zulf-i tu merā ʿomr-i dirāz'est velī nīst
Der-dest ser-i mūyī ezīn ʿomr-i dirāzem

Mūyī'de **yā** ḥarf-i vaḥdetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ zülfüñ benim ʿömr-i dırāzımdır, ammā bu ʿömr-i dırāzdan elimde bir ḳıl ucınca ḥāṣıl yoḳdur, yaʿnī zülfüñ benim ([M,T+] elimde) degil, niteki kimseniñ ʿömri elinde degildir.

1 T: Ve lehu.
2 M, S, T: olursa. F nüshası esas alındı.

پروانهٔ راحت بده ای شمع که امشب
از آتش دل پیش تو چون شمع گدازم

Pervāne-i rāḥat bi-dih ey şemʿ ki imşeb
Ez-āteş-i dil pīş-i tu çun şemʿ gudāzem

Sābıḳan ẕikr oldıydı ki **pervāne** bunuñ gibi yerlerde ḫaṭṭ-ı hümāyūn maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **İmşeb** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Gudāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, gudāzīden'den, erimek maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şemʿ, bańa ḥużūr u rāḥat pervānesini vir ki bu gice yürek āteşinden seniñ öñüñde şemʿ gibi eriyem. Yaʿnī benim rāḥat u ḥużūrum seniñ öñüñde şemʿ gibi erimekdir. İmdi bu rāḥat u ḥużūr içün bir ḫaṭṭ-ı hümāyūn vir ki kimse mānīʿ olmaya.

آن دم که بیك خنده دهم جان چو صراحی
مستان تو خواهم که گزارند نمازم

Ān dem ki be-yek ḫande dehem cān çu ṣurāḥī
Mestān-ı tu ḫāhem ki guzārend nemāzem

Be-yek ḫande; bā ḥarf-i sebeb, **ḫande** ismdir, gülmek maʿnāsına. **Ṣurāḥī**'de **ḫande** ḳulḳul eylemesidir ve cān virmesi içindeki şarābı beẕl eylemesidir. **Mestān**'dan murād ʿuşşāḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol vaḳt ki seniñ bir ḫande eylemeñ sebebiyle ṣürāḥī gibi cān virem, yaʿnī kendimden (M,T+ geçem,) dilerim ki seniñ ʿuşşāḳ-ı mestiñ namāzımı edā ideler, zīrā sańa nisbet ü iżāfetle namāzları maḳbūldür.

چون نیست نماز من آلوده نمازی
در میکده زان کم نشود سوز و گدازم

Çun nīst nemāz-ı men-i ālūde nemāzī
Der-meykede zān kem ne-şeved sūz u gudāzem

Nemāzī'de **yā** ḥarf-i nisbetdir, namāza mensūb dimekdir, ammā pāk maʿnāsında müstaʿmeldir, yaʿnī ṭāhir u ṭayyib maʿnāsına. **Zān** edāt-ı taʿlīl. **(403a)**

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ben ālūdeniñ namāzı pāk ü ḫāliṣ degildir, yaʿnī riyā ve sümʿadan ḫālī degildir, anıñçün meyḫānede sūz u güdāzım[1] eksik degil,

1 S, T: sūz u niyāzım.

yaʿnī namāzım ḳuṣūr üzere olduġıçün meyḫānede sūz u güdāzım[1] nedāmetden eksik degil. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; çünki ben ālūdeniñ namāzı bir namāz degildir diyen namāzī degil imiş. Ve çünki ben mülevveşin vücūdı namāza mensūb degildir diyen de böyledir[2].

در مسجد و میخانه خیالت اگر آید
محراب و کمانچه ز دو ابروی تو سازم

Der-mescid u mey-ḫāne ḫayālet eger ayed
Miḥrāb u kemānçe zi-du ebrū-yı tu sāzem

Maḥṣūl-i Beyt: Mescidde ve meyḫānede[3] eger seniñ ḫayāliñ baña gelürse[4] seniñ iki ebrūñdan ([S,M+] miḥrāb u kemānçe peydā iderim, yaʿnī mescidde miḥrāb ve meyḫānede kemānçe peydā iderim) ([S,F+] iki ebrūñdan.) Beytde leff ü neşr-i müretteb riʿāyet olındı.

گر خلوت ما را شبی از رخ بفروزی
چون صبح در آفاق جهان سر بفرازم

Ger ḫalvet-i mā-rā şebī ez-ruḫ bi-furūzī
Çun ṣubḥ der-āfāḳ-ı cihān ser bi-firāzem

Bi-furūzī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, yalıñlandırasın dimekdir. **Bi-firāzem**; yine **bā** ḥarf-i teʾkīd, **firāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, yüceldirim maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger bizim ḫalvetimizi bir gice ruḫuñdan yalıñlandırasın, yaʿnī ruḫuñla rūşen eyleyesin, ṣubḥ gibi āfāḳ-ı cihānda başımı yüceldirim, yaʿnī ser-firāz u ʿālī-cenāb olurum. Zīrā ṣubḥ felek cānibinden rūşen olur, yaʿnī evvel ufḳ-ı semāda ẓāhir olur, andan ṣoñra ʿāleme münteşir olur.

محمود بود عاقبت کار درین راه
گر سر برود در سر و سودای ایازم

Maḥmūd buved ʿāḳıbet-i kār derīn rāh
Ger ser bi-reved der-ser u sevdā-yı Ayāzem

---

1 S: sūz u niyāzım.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. (F'de reddiyede önce Şemʾî'nin ismi yazılmış.)
3 S: miḥrābda.
4 S: eger seniñ iki ebrūñ baña gelürse, yaʿnī ḫayālleri gelürse.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu rāh-ı ʿışḳda işin ṣoñı maḥmūd olur yaʿnī maḳbūl ü merġūb olur eger başım Ayāz'ıñ ser u sevdāsında giderse. Yaʿnī cānānıñ muḥabbetinde başım giderse ʿāḳıbet-i kārım maḥmūd olur. Ayāz'dan murād cānāndır. Nihāyeti ḳāfiye żarūreti[1] ve Maḥmūd'la cemʿ eylemek içün ẕikr eylemişdir.

حافظ غم دل با که بگویم که درین دور
جز جام نشاید که بود محرم رازم

Ḥāfıẓ ġam-ı dil bā-ki bi-gūyem ki derīn devr
Cuz cām ne-şāyed ki buved maḥrem-i rāzem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, göñül ġamını kime dimek olur ki bu devirde, yaʿnī bu zamānda cāmdan ġayrı maḥrem-i rāzım olmaġa bir kimse lāyıḳ u sezā-vār degildir. Yaʿnī rāzıma maḥrem olmaġa cāmdan ġayrı kimse lāyıḳ degildir, pes, göñül ġamını andan ġayrıya söylemek cā'iz degil.

407

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilatün Feʿilātün Feʿilün

سالها پیروئ مذهب رندان کردم
تا بفتویی خرد حرص بزندان کردم

Sālhā peyrevī-i meẕheb-i rindān kerdem
Tā be-fetvī-yi ḫired ḥırṣ be-zindān kerdem

Sālhā sāl'ıñ cemʿidir ḳıyās üzre, elif ve nūnla cemʿi ḫilāf-ı ḳıyāsdır, sāliyān dirler. **Pey-rev** vaṣf-ı terkībīdir, ardça gidicidir, **yā** ḥarf-i maṣdar, **meẕheb**'e iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir yā-yı baṭnīyle, **rindān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Be-fetvī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **fetvī** meşhūr, yā-yı ṣānīye iżāfet içün gelmişdir, **ḫired**'e iżāfet lāmiyyedir. **Ḥırṣ, kerdem**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-fetvī** ve **be-zindān** ġayr-i ṣarīḥleridir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yıllarla rindler meẕhebine pey-revlik eyledim ve tābiʿ oldum, tā kim ʿaḳıl fetvāsıyla ḥırsı zindāna iledem, yaʿnī nice yıllar rindler

1 S: żarūret-i ḳāfiye içün.

ḫidmetinde oldum, tā kim göñlümden ḥırşı çıḳarup terk eyledim, zīrā ḥırs ki bir göñülde mütemekkin ola anı iḫrāc eylemek ḫayli düşvārdır.

من بسرمنزل عنقا نه بخود بردم راه
قطع این مرحله با مرغ سلیمان کردم

Men be-ser-menzil-i ʿAnḳā ne be-ḫod burdem rāh **(403b)**
Ḳaṭʿ-ı īn merḥale bā-murġ-i Süleymān kerdem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ʿAnḳā ser-menziline kendimle yol iletmedim, yaʿnī delīlsiz añа vāṣıl olmadım, ḥāṣılı, kūy-ı cānān ki ser-menzil-i ʿAnḳā'ya müşābihdir, añа ben delīlsiz varmadım, belki bu merḥaleyi murġ-ı Süleymān'la ḳaṭʿ eyledim. Yaʿnī cānān ki raḳīb dīvleri tesḫīr eylemede ḥükm-i Süleymān'dadır, anıñ murġıyla yaʿnī kebūteri delāletiyle ser-i kūyına vāṣıl oldum. Egerçi murġ-i Süleymān hüdhüddür, ammā cānāna[1] ([M,T+] nisbet) kebūterdir.

نقش مستوری و مستی نه بدست من و تست
آنچه سلطان ازل گفت بکن آن کردم

Naḳş-ı mestūrī vu mestī ne be-dest-i men u tu'st
Ān-çi Sulṭān-ı ezel goft bi-kon ān kerdem

Naḳş'dan murād ṣūret u şekildir. **Mestūr** perhīzkār ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Perhīzkārlıḳ ([M,T+] ve mestlik) ṣūretī, yaʿnī ṣalāḥ u fısḳ ṣūreti benim ve seniñ eliñde degildir, belki her nesneyi ki[2] Sulṭān-ı ezel eyle didi ise anı eyledim. Yaʿnī ṣalāḥ u fesād ezelī ḥükümdür, bizim anda iḫtiyārımız yoḳdur, belki taḳdīre tābiʿiz.

دارم از لطف ازل جنت فردوس طمع
گرچه دربانئ میخانه فراوان کردم

Dārem ez-luṭf-ı ezel cennet-i Firdevs ṭamaʿ
Gerçi derbānī-i mey-ḫāne firāvān kerdem

Maḥṣūl-i Beyt: Luṭf-ı ezelden cennet-i Firdevs ṭamaʿ ṭutarım, yaʿnī Ḫudā'nıñ ezelī luṭfundan cennet-i aʿlā ümīd iderim egerçi ki meyḫāne ḳapucılıġını[3]

1 T: cāna.
2 S: nesne ki. M, T: nesne. F nüshası esas alındı.
3 T: ḳapuciligini.

çoḳ eyledim. Yaʿnī egerçi ki fısḳ üzre olup feseḳaya çoḳ ḫidmet eyledim, bunuñ biriyle gine Ḫudā'nıñ luṭf-ı ezelīsinden ümīdi ḳaṭʿ eylemezem.

این که پیرانه سرم صحبت یوسف بنواخت
اجر صبریست که در کلبهٔ احزان کردم

Īn ki pīrāne-serem ṣoḥbet-i Yūsuf bi-nevāḫt
Ecr-i ṣabrī'st ki der-kulbe-i aḥzān kerdem

Bi-nevāḫt fiʿlini **ṣoḥbet**'e isnād eylemek mecāzīdir. **Ecr-i ṣabr** iżāfeti lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Kulbe-i aḥzān** da lāmiyyedir mecāzen, yaʿnī şol ḫāne[1] ki anda aḥzān u humūm u ġumūm çekilür.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ki pīrlik vaḳtinde Yūsuf'uñ ṣoḥbeti beni oḫşayup riʿāyet eyledi, yaʿnī ṣoḥbetiyle ki mükerrem u muḥterem oldum, bir ṣabrıñ ecridir ki kulbe-i aḥzānda eyledim. Yaʿnī baña ki muṣāḥabet-i Yūsuf müyesser oldı, bir ṣabrıñ kirāsıdır ki beytü'l-aḥzānda çekdim. Cānānı Yūsuf'a ve kendini Züleyḫā'ya teşbīh eyledi, teşbīh-i maḥsūs bi'l-maḥsūs ḳabīlindendir.

سایهٔ بر دل ریشم فکن ای گنج مراد
که من این خانه بسودای تو ویران کردم

Sāye'i ber-dil-i rīşem fiken ey genc-i murād
Ki men īn ḫāne be-sevdā-yı tu vīrān kerdem

Maḥṣūl-i Beyt: Dil-i rīşime bir sāye ṣal ey murād ḫazīnesi, yaʿnī dil-i mecrūḥuma merḥamet idüp riʿāyet eyle, zīrā bu ḫāneyi ben seniñ muḥabbetiñ sebebiyle vīrān eyledim. Zīrā genc vīrānelerde olur, seniñ muḥabbetiñ ise kenz-i[2] maḫfīdir, dil-i vīrānede maḫzūn u medfūn olmaḳ lāyıḳdır.

توبه کردم که نبوسم لب ساقی و کنون
می‌گزم لب که چرا گوش بنادان کردم

Tovbe kerdem ki ne-būsem leb-i sākī vu kunūn
Mī-gezem leb ki çi-rā gūş be-nā-dān kerdem

Maḥṣūl-i Beyt: Vāʿiẓ söziyle tevbe eyledim ki sāḳīniñ lebini būs eylemeyem, ammā ḥālbuki şimdi ṭudaġımı[3] ısırurum ki niçün nā-dāna ḳulaḳ ṭutdum, yaʿnī

1 S: cānān.
2 S: genc-i.
3 T: ṭuṭaġını.

vāʿiẓ didügüñ nā-dānıñ sözine niçün uyup tevbe eyledim diyü peşīmānım, zīrā ṭuṭaḳ ışırmaḳ ḥayretde ve nedāmetde vāḳiʿ olur.

از خلاف آمد عادت بطلب کام که من
کسب جمعیت از آن زلف پریشان کردم

Ez-ḫilāf āmed-i ʿādet bi-ṭaleb kām ki men
Kesb-i cemʿiyyet ez-ān zulf-i perīşān kerdem

Āmed-i ʿādet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Murādıñı ʿādetiñ muḫālif gelmesinden ṭaleb eyle, **(404a)** zīrā ben kesb-i cemʿiyyeti ol zülf-i perīşāndan eyledim. Yaʿnī ʿādete muḫālif işlerden ṭaleb eyle göñül murādını, zīrā cemʿiyyet perīşānlıġa muḫālif iken ben zülf-i perīşāndan kesb-i cemʿiyyet eyledim, perīşānlıḳdan cemʿiyyet kesbi ḫod ʿādete muḫālifdir.

گر بدیوان غزل صدرنشینم چه عجب
سالها بندگئ صاحب دیوان کردم

Ger be-dīvān-ı ġazel ṣadr-nişīnem çi ʿaceb
Sālhā bendegī-i ṣāḥib-i dīvān kerdem

Ṣadr-nişīn vaṣf-ı terkībīdir. **Ṣāḥib-i dīvān**'dan murād pādişāhlar ve paşalar ve begler ṣāḥib-i dīvānıdır[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ġazel dīvānında ṣadr-nişīn isem ne ʿaceb, yaʿnī ġazel-gūyluḳda bī-mānend isem ġarīb degildir, zīrā yıllarla ṣāḥib-i dīvānıñ ḳullugın eyledim. Ḥāṣılı, pādişāhlar dīvānına nice yıl ḫidmet ü mülāzemet eylemek sebebiyle dīvān-ı ġazelde[2] ṣadr-nişīnim, yaʿnī ṭarz-ı ġazelde ser-dār u ser-fırāzım. Ve cāʾizdir ki ṣāḥib-i dīvāndan murād dīvān-ı şiʿr ṣāḥibi ola, yaʿnī ḍīvān-ı şiʿr ṣāḥiblerine nice yıllar ḫidmet eylemek sebebiyle şiʿrim bu ḳadar revnaḳ bulup ben ṣāḥib-i dīvān oldum, yaʿnī sāʾir aṣḥāb-ı dīvāndan mümtāz dīvān ṣāḥibi oldum, *ve li-kullin vechun*.

1 S: paşalar ve beglerdir. F nüshasında derkenarda farklı bir yazı stiliyle şunlar yazılmıştır: "Ḫāce Şemseddīn-i ṣāḥib-dīvān ki Hülāgū Ḫān, baʿdehu oġlı Abaḳa Ḫān, baʿdehu diger oġlı Aḥmed Ḫān'ın Īrān'da zamān-ı salṭanatlarında istiḳlāl üzere yigirmi ṭoḳuz yıl vezāret sürmüş envāʿ-ı feżāyil ü ḫaṣāyil ile ārāste vezīr-i kār-dān idi. Aḥmed Ḫān'dan ṣoñra Arġun Ḫān bin Abaḳa Ḫān pādişāh olduḳda babam Abaḳa Ḫān'a zehir virmişsin diyü töhmet isnādıyla hicretiñ 683 senesi Şaʿbān'ında Tebrīz'de dört oġlıyla ḳatl eyledi. Allāhu aʿlem Ḫāce'niñ işbu beytde ṣāḥib-i dīvāndan murādı tecnīs olup biri ṣāḥib-i dīvān olan şuʿarā-yı selef ola ve biri meẕkūr vezīr Ḫāce Şemseddīn-i ṣāḥib-dīvān ola, *ve li-kullin vechun."*

2 S: dīvānımızda.

صبح خیزی و سلامت طلبی چون حافظ
هر چه کردم همه از دولت قرآن کردم

Ṣubḥ-ḫīzī vu selāmet-ṭalebī çun Ḥāfiẓ
Her çi kerdem heme ez-devlet-i Ḳur'ān kerdem

Ṣubḥ-ḫīẓ vaṣf-ı terkībīdir ve **selāmet-ṭaleb** de böyledir ve **yā**'lar ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣubḥ-ḫīzlik yaʿnī erken ḳalḳıcılıḳ ve selāmet ṭaleb idicilik, Ḥāfiẓ gibi her ne ki eyledim ise devlet-i Ḳur'ān'dan eyledim, yaʿnī bu iki ḥāle mālik olmaḳ devlet-i Ḳur'ān'dandır.

Ve cā'izdir ki **selāmet** ṣubḥ-ḫīẓī'ye maʿṭūf ola ve **ṭalebī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab olup maʿṭūf ile maʿṭūfun ʿaleyhe teveccüh eyleye. Pes, maḥṣūl-i beyt böyle olur ki; Ṣubḥ-ḫīzligi ve selāmeti ṭaleb iderseñ Ḥāfiẓ gibi Ḳur'ān'a mülāzemet eyle, zīrā ([S,F+] her ʿizzet ü saʿādet ki ben kesb eyledim ise devlet-i Ḳur'ān'dan eyledim, yaʿnī tilāvet-i Ḳur'ān'a mülāzemet ü) müdāvemet eylemekden bu devlet baña el virdi. Baʿżı nüsḫada maḫlaṣ beyti böyle vāḳiʿdir:

هیچ حافظ نکند در خم محراب فلك
آن تنعم که من از دولت قرآن کردم

Hīç ḥāfiẓ ne-koned der-ḫam-ı miḥrāb-ı felek
Ān tenaʿʿum ki men ez-devlet-i Ḳur'ān kerdem

Maḥṣūl-i Beyt: Felek miḥrābı ḫamında ḥuffāẓdan bir ḥāfiẓ eylemez ol tenaʿʿumı ki ben devlet-i Ḳur'ān'dan eyledim, yaʿnī Ḳur'ān-ı şerīfe ve anıñ tilāvetine mülāzemetden eyledigim tenaʿʿumı bir ḥāfiẓ u ḳārī eylememişdir, *ve'l-ʿilmu ʿinde'llāh*[1].

1 M, T: eyledigim tenaʿʿumı bir ḥāfiẓ u ḳārī eylememişdir. Arapça ibare F nüshasında da bulunmaktadır. **Anlam**: İlim Allah katındadır (Doğrusunu Allah bilir).

408

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mücteẕ[1]
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

سرم خوشست و ببانگ بلند می‌گویم
که من نسیم حیات از پیاله می‌جویم

Serem ḫoş'est u be-bāng-ı bulend mī-gūyem
Ki men nesīm-i ḥayāt ez-piyāle mī-cūyem

Serem ḫoş'est yaʿnī serḫoşum dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Bāng-ı bulend** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavl. **Nesīm-i ḥayāt** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Sarḫoşum yaʿnī mestim, ḥālbuki bülend āvāzla söylerim ki ben ḥayāt nesīmini yaʿnī būy-ı ḥayātı piyāleden isterim yaʿnī bādeden aḫẕ iderim, ẕikr-i maḥall ve irāde-i ḥāll ḳabīlindendir.

عبوس زهد بوجه خمار ننشیند
مرید خرقهٔ دردی کشان خوش خویم

ʿAbūs-ı zuhd be-vech-i ḫumār ne-nşīned
Murīd-i ḫırḳa-i durdī-keşān-ı ḫoş-ḫūyem

ʿAbūs-ı zuhd lāmiyye. **Be-vech-i ḫumār**; taḳdīri **be-vech-i ehl-i ḫumār**'dır, bir mużāf ḥaẕfiyle. **Murīd-i ḫırḳa** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir, **ḫırḳa**'nıñ **durdī-keşān**'a iżāfeti lāmiyyedir **(404b)** ve **ḫoş-ḫūy**'a beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i zühdüñ yüz ekşiligi ehl-i ḫumār yüzine oturmaz, yaʿnī ehl-i zühdüñ tekebbüri ve taʿabbusı bāde-nūşlarda olmaz, yaʿnī zühhād zühdile maġrūr olduġı gibi bāde-nūşlar dürdī-keşlikle olmaz, yaʿnī bāde-nūşlar ehl-i tevāżuʿ u ehl-i meskenet olur. Pes, ḫoş ḫūylı dürdī-keşler ḫırḳasınıñ mürīdiyim, zīrā bunlarda ʿucb u riyā olmaz. Ḫırḳa ẕikrinden ṣāḥib-i ḫırḳa murāddır, ẕikr-i maḥall ve irāde-i ḥāll ṭarīḳiyle. Ḫāṣılı, bāde-nūşlar bendesiyim ki anlarda zühd ġurūrı olmaz.

1 T, F: Ez-Baḥr-i Remel.

گرم نه پیر مغان در بروی بگشاید
کدام در بزنم چاره از کجا جویم

Gerem ne pīr-i muġān der be-rūy bi-gşāyed
Kudām der bi-zenem çāre ez-kucā cūyem

Gerem; mīm-i żamīr maʿnā cihetinde **rūy**'a muḳayyeddir, **be-rūyem** taḳdīrinde ve **nūn**-ı nāfiye **guşāyed**'e muḳayyeddir ve **bā** ḥarf-i teʾkīd.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger pīr-i muġān yüzüme ḳapıyı açmaz ise yaʿnī baña luṭf u iḥsān eylemez ise ḳanḳı ḳapıyı ḳaḳayım ve çāre ḳandan dileyeyin, yaʿnī ne yerden dermān arayayım?

مکن درین چمنم سرزنش بخود رویی
چنان که پرورشم می‌دهند می‌رویم

Me-kon derīn çemenem ser-zeniş be-ḫod-rūyī
Çunānki perverişem mī-dehend mī-rūyem

Īn çemen'den murād dünyādır. **Ser-zeniş** başa ḳaḳmaḳ, tevbīḫ maʿnāsınadır. **Be-ḫod; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **ḫod-rū** vaṣf-ı terkībīdir, rūyīden'den, bitmek maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Perveriş** ism-i maṣdardır, **mīm**-i żamīr maʿnā cihetinden **ser-zeniş**'e muḳayyeddir mıṣrāʿ-ı evvelde ve **mī-dehend**'e mıṣrāʿ-ı ṣānīde. **Mī-rūyem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde.

Maḥṣūl-i Beyt: Dünyā çemeninde baña ḫod-rūluḳla[1] yaʿnī kendi biticilikle serzeniş ü ṭaʿn eyleme, yaʿnī ʿuşşāḳ terbiyesine muḳārin olup anlardan behre almamışsın dime, zīrā ancılayın ki baña perveriş ü terbiye virürlerse biterim, yaʿnī ʿuşşāḳ terbiyesine muḳārin olmuşum ve nice ki baña terbiye virürlerse ancılayın ẓuhūr iderim, ḥāṣılı, ẓuhūrum anlarıñ terbiyesine tābiʿdir.

تو خانقاه و خرابات در میانه مبین
خدا گواست که هر جا که هست با اویم

Tu ḫāneḳāh u ḫarābāt der-miyāne me-bīn
Ḫudā guvā'st ki her cā ki hest bā-ūyem

Guvā'st; aṣlı **guvāh'est'**dir, kelimeniñ āḫirinde vāḳiʿ olan hā-yı aṣliyyeyi ḥaẕf eylemek iltibās vāḳiʿ olmayan yerlerde şāyiʿdir. Pādşā ve giyā ve guvā dirler, hā'nıñ ḥaẕfiyle, *fa'ḥfaẓ*.

1 T: ḫod-rūlükle.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen ḫāneḳāh u meyḫāneyi arada görme, Allāh şāhiddir ki her maḳām u menzil ki vardır anıñlayım, yaʿnī mescidde ve meyḫānede cānān ḫayāli ve muḥabbetiyleyim. Ḥāṣılı, her yerde ki olurum, ḫayāl-i viṣāl-i cānān benimle biledir, pes, baña nisbet mescid ü meyḫāne berāberdir.

غبار راه طلب کیمیای بهروزیست
غلام دولت آن خاك عنبرین بویم

Ġubār-ı rāh-ı ṭaleb kīmyā-yı bih-rūzī'st
Ġulām-ı devlet-i ān ḫāk-i ʿanberīn-būyem

Ġubār-ı rāh-ı ṭaleb iżāfetleri lāmiyye ve beyāniyyedir mecāzen. **Ġubār** mübtedā, **kīmyā** ḫaberi, mużāf olmuşdur **bih-rūzī**'ye. **Bih-rūz** günden güne yeg olmaḳ maʿnāsına müstaʿmeldir, āḫirinde **yā** ḥarf-i maṣdardır ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḫaber. **Ġulām-ı devlet-i ān ḫāk** iżāfetleri lāmiyyelerdir ve **ʿanberīn-būy**'a iżāfet beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ṭalebe terġīb idüp buyurur: Ṭaleb yolınıñ ṭozı eylik **(405a)** kīmyāsıdır, yaʿnī gerçekden ṭalebe mālik olan iksīr-i ekbere mālikdir, zīrā *'Men ṭalebe ve cedde vecede*[1]. İmdi añа mālik olan kimseniñ günden güni yegdir. Ḫāce terġībi tekrār idüp buyurur: Ol ʿanber ḳoḳulı ḫākiñ devleti ḳulıyam. Yaʿnī ṭaleb bir şerīf nesnedir ki anıñ yolınıñ ṭozı saʿādet[2] kīmyāsıdır, pes, anıñ devletiniñ ḳulıyam.

ز شوق نرگس مست بلند بالایی
چو لاله با قدح افتاده بر لب جویم

Zi-şevḳ-i nergis-i mest-i bulend-bālāyī
Çu lāle bā-ḳadeḥ uftāde ber-leb-i cūyem

Şevḳ'iñ **nergis**'e iżāfeti lāmiyyedir ve **nergis**'iñ **mest**'e ve **mest**'iñ **bulend-bālā**'ya beyāniyyelerdir. **Bulend-bālā** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ḳāmeti bülend cānānıñ çeşm-i mesti şevḳinden[3] lāle gibi ḳadeḥle ırmaḳ kenārına düşmüşüm, yaʿnī ırmaḳ kenārında bāde-nūş olmuşum. Ḳadeḥle lāle gibi ırmaḳ kenārına düşmekden murād bāde nūş eylemekdir[4].

1 Gerçekten ve samimi olarak arayan bulur.
2 S: ṭaleb.
3 S: çeşm-i mesti elinden ve şevḳinden.
4 S: bāde nūş eylemekdir ırmaḳ kenārında.

شدم فسانه بسرگشتگی و ابروی دوست
کشید در خم چوگان خویش چون گویم

Şudem fesāne be-ser-geştegī vu ebrū-yı dōst
Keşīd der-ḫam-ı çevgān-ı ḫīş çun gūyem

Maḥṣūl-i Beyt: Meşhūr oldum ser-geştelikle, yaʿnī ʿāleme dāstān oldum ser-gerdānlıḳla[1] ve ser-geştelikle. Ḥālbuki ebrū-yı dost beni çevgānı ḫamına ṭop gibi çekdi, ḥāṣılı, ebrū-yı dost beni kendi ḫam-ı çevgānına çeküp żabṭ eyledi, ammā gine ser-gerdānlıḳla[2] ve ser-geştelikle meşhūr-ı āfāḳım.

بیار می که بفتوای حافظ از دل پاك
غبار زرق بفیض قدح فرو شویم

Bi-y-ār mey ki be-fetvā-yı Ḥāfıẓ ez-dil-i pāk
Ġubār-ı zerḳ be-feyż-i ḳadeḥ furū-şūyem

Furū edāt-ı teʾkīddir. **Şūyem** fiʿl-i emr mütekellim vaḥde, yuyam dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde getür ki Ḥāfıẓ fetvāsiyle pāk göñülden zerḳ tozını feyż-i ḳadeḥle yaʿnī (M,T+ bāde ile) yuyam, ḥāṣılı, riyāyı refʿ eyleyen bādedir, imdi bāde getür ki içüp riyādan ḳurtulayım, zīrā içince kimse ḥaḳḳımda ḥüsn-i ẓann eylemez, pes, riyādan ḫalāṣ bulurum.

1 T: ser-gerdānlikle.
2 T: ser-gerdānlikle.

409

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilāt

صوفی بیا که خرقهٔ سالوس برکشیم
وین نقش زرق را خط بطلان بسر کشیم

Ṣūfī bi-y-ā ki ḫırḳa-i sālūs ber-keşīm
V'īn naḳş-ı zerḳ-rā ḫaṭ-ı buṭlān be-ser keşīm

Buṭlān, bā'nıń żammı ve ṭā'nıń sükūniyle, maṣdardır, baṭale-yebṭulu yaʿnī naṣara bābından[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣūfī, gel ki riyā ḫırḳasını üstümüzden çeküp giderelim. Daḫi bu riyā naḳşınıń üzerine ḫaṭṭ-ı buṭlān çekelim, yaʿnī riyānıń buṭlānına ḥükm idelim. Riyā fi'l-vāḳiʿ bāṭıldır, belki küfürdür, *el-ʿiyāẕu bi'llāh*[2].

نذر و فتوح صومعه در وجه می نهیم
دلق ریا بآب خرابات در کشیم

Neẕr u futūḥ-ı ṣavmaʿa der-vech-i mey nihīm
Delḳ-i riyā be-āb-ı ḫarābāt der keşīm

Neẕr bunda menẕūr maʿnāsına, yaʿnī maṣdar ism-i mefʿūl maʿnāsınadır, yaʿnī ol neẕr eyledikleri nesne. **Futūḥ** ṣadaḳa maʿnāsınadır, **ṣavmaʿa**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Vech** ʿibāretini ekṣerī nuḳūdda istiʿmāl iderler, ammā bunda bahā-yı mey maʿnāsınadır, **mey**'e iżāfet lāmiyyedir. **Nihīm** fiʿl-i emr mütekellim maʿa ġayrih. Bu ġazelde **keşīm** ki redīf vāḳiʿ olmuşdur, ekṣeri fiʿl-i emr maʿnāsını mutażammındır. **Delḳ-i riyā** lāmiyye. **Be-āb-ı ḫarābāt; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyye. **Der** bā'nıń maʿnāsını te'kīd ider, **keşīm** fiʿl-i emr mütekellim maʿa ġayrih, çekelim dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣavmaʿamıza gelen nüẕūr[3] ü ṣadaḳātı bāde bahāsına ḳoyalım, yaʿnī aña taʿyīn idelim. Mürāyīlıḳ ḫırḳasını āb-ı ḫarābāta çekelim, yaʿnī

1 S: Buṭlān naṣara bābından maṣdardır.
2 T, F: *El-ʿiyāẕu bi'llāhi Teʿālā.* (Allah'a sığınırız.)
3 M, S, T: neẕr. F nüshası esas alındı.

bādeden geçürelim ki yunup arınup reng-i[1] riyādan pāk ü ḫāliṣ olsun dimekdir. Bu ḫiṭāblar hep ṣūfīyedir.

بیرون جهیم سرخوش و از بزم مدعی
غارت کنیم باده و شاهد بدر کشیم

Bīrūn cehīm serḫoş u ez-bezm-i muddeʿī
Ġāret konīm bāde **(405b)** vu şāhid be-der keşīm

Cehīm, cīm-i ʿArabīniñ fetḥiyle, ṣıçrayalım dimekdir, yaʿnī fiʿl-i emr mütekellim maʿa'l-ġayrdır. **Ez-bezm-i muddeʿī** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣūfī, ṣavmaʿadan ṭaşra serḫoş ṣıçrayalım ve müddeʿī ve raḳīb bezminden bādeyi ġāret idüp yaġmālayalım ve maḥbūbı meclisden ṭaşra çekelim, ḥāṣılı, ey ṣūfī, rindlik ve evbāşlıḳ[2] idelim, ʿāleme dāstān olsun.

سر قضا که در تتق غیب منزویست
مستانه‌اش نقاب ز رخسار برکشیم

Sırr-ı ḳażā ki der-tutuḳ-ı ġayb munzevī'st
Mestāneeş niḳāb zi-ruḫsār ber-keşīm

Sırr-ı ḳażā iżāfeti lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Tutuḳ**, iki tā'nıñ żammeleriyle, perde maʿnāsınadır, **ġayb**'a iżāfet beyāniyyedir. **Munzevī** ism-i fāʿil-dir, infiʿāl bābından, gūşe-nişīn maʿnāsına, zīrā zāviye[3] bucaġa dirler ve **munzevī** bir zāviye yaʿnī bir bucaḳ iḫtiyār idici kimse, ammā bunda murād gizli ve muḫtefīdir. **Mestāneeş; şīn** żamīri **sırr-ı ḳażā**'ya raʿcīdir. **Niḳāb, ber-keşīm**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **zi-ruḫsār** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Sırr-ı ḳażā ve ḳader ki ġayb perdesinde muḫtefī ve mestūrdur, yaʿnī andan kimse āgāh degildir, mestāne niḳābını yüzinden çekelim, yaʿnī sırr-ı ḳażāyı mestāne keşf idelim, muḫtefī ḳalmasun. Zīrā ayıḳ olan kimse vehhām olur, pes, sırrı fāş eylemez ḳorḳar, niteki elif ḳāfiyesinde buyurmuşdur:

Beyt:
راز درون پرده ز رندان مست پرس
کین حال نیست زاهد عالی مقام را

Rāz-ı derūn-ı perde zi-rindān-ı mest purs
K'īn ḥāl nīst zāhid-i ʿālī-maḳām-rā[4]

1 M: jeng-i.
2 S, T: evbāşlik.
3 T: zu'ye.
4 4. gazel 6. beyit.

کاری کنیم ور نه بخجالت بر آورد
روزی که رخت جان بجهان دگر کشیم

Kārī konīm v'er ne ḫacālet ber-āvered
Rūzī ki raḫt-ı cān be-cihān-ı diger keşīm

(M,T+ **Kārī; yā** ḥarf-i vaḥdet,) **kār**'dan murād ʿameldir. **V'er ne** ve-illā maʿnāsınadır. **Ḫacālet ber-āvered** şermendelik getürür dimekdir. (M,T+ **Rūzī; yā** ḥarf-i vaḥdet.) **Ber-āvered** fiʿlini **rūz**'a isnād mecāzīdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Raḫt-ı cān** beyāniyyedir. **Cihān-ı diger**'den murād āḫiret evidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣūfī bir ʿamel-i ḫayr idelim, yoḳsa şermendelik getürür bir gün ki cān esbābını ġayri ʿāleme çekevüz, yaʿnī bu cihānda ʿamel-i ḫayr işlemeyicek ol cihānda ki dar-ı cezādır, şermendelik getürür. Pes, saʿy idüp bu mezraʿ-ı[1] dünyāda dāne-i ḫayr ekmek gerek ki ol cihānda ḫirmen-i ḫayr taḥṣīl eyleyesin.

فردا اگر نه روضهٔ رضوان بما دهند
غلمان ز غرفه حور ز جنت بدر کشیم

Ferdā eger ne ravża-i Rıḍvān be-mā dehend
Ġılmān zi-ġurfe ḥūr zi-cennet be-der keşīm

Ravża lüġatde çemen maʿnāsınadır. **Rıḍvān** cennet ḳapıcısına dirler. Pes, **ravża**'nıñ **Rıḍvān**'a iżāfeti ednā mülābese iledir. **Ġılmān** ġulāmıñ cemʿidir, bunda ehl-i cennete ḫidmet eyleyen oġlanlar murāddır. **Ġurfe**'den murād ḳaṣr-ı cennetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yarın yaʿnī āḫiret güninde eger cenneti bize virmezlerse ġılmānı cennet ḳaṣrından ve ḥūrīleri (M,T+ cennetden) ṭaşra çekeriz veyā çekelüm. Yaʿnī murādımız dīdār-ı cānāndır, bunlarla mütesellī degilüz, ḥāṣılı, cennet dilemekden murād anda müşāhede-i dīdār-ı Raḥmān'dır, ẕevḳ-i nefsānī degildir.

کو عشوهٔ ز ابروی او تا چو ماه نو
گوی سپهر در خم چوگان زر کشیم

Kū ʿişve'i zi-ebrū-yı ū tā çu māh-ı nev
Gūy-ı sipihr der-ḫam-ı çevgān-i zer keşīm

1 S, M: mezraʿa-i.

ʿİşve'i; yā (M,T+ ḥarf-i vaḥdet. **Tā** ḥarf-i) taʿlīl. **Gūy-ı sipihr** beyāniyyedir. **Ḫam-ı çevgān** lāmiyye, **zer**'e iżāfet beyāniyye. **Çevgān-ı zer**'den murād ebrū-yı cānāndır veyā **māh-ı nev**'dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanı bir ʿişve cānān ebrūsından, tā ki māh-ı nev gibi felek **(406a)** ṭopını altun çevgān ḫamına çekelüm[1]. Ebrū-yı cānānı māh-ı neve teşbīh eylemişdir ki çevgān-ı zerden de murād oldur. Ebrū-yı cānāndan bir ʿişve ister ki kemāl-i kām-rānlıġından gūy-ı felegi altun çevgān ḫamına çeke, zīrā gūyı meydāndan (M,T+ çevgānla) ḳapan mütefāḫirdir ve bu ḳapmaġı ziyāde meymūn bilür.

حافظ نه حد ماست چنین لافها زدن
پای از کلیم خویش چرا بیشتر کشیم

Ḥāfiẓ ne ḥadd-i mā'st çunīn lāfhā zeden
Pāy ez-kilīm-i ḫīş çi-rā bīşter keşīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, buncılayın lāflar urmaḳ bizim ḥaddimiz degildir, ayaġımızı kendi kilimimizden niçün ziyāderek çekeriz? Yaʿnī kendi ḥaddimizden ziyāde söz söylemek maʿḳūl degildir. Mıṣrāʿ-ı ṯānī bir ḍarb-ı meṯeli mutażammındır, niteki Türkīde (M,T+ ayaġıñı) yorġanıña göre uzat (S,T+ ve yorġanıña göre köselt) dirler. Ḫāce bu ġazeli maḳām-ı sekrde dimişdir, zīrā maḳām-ı ṣaḥvda böyle idegen degildir.[2]

1 S: çekilürem.
2 S, F: degildir, *ʿafe'llāhu ʿanhu*.

410

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Recez-i Müṯemmen-i Sālim
Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün[1]

عمریست تا من در طلب هر روز گامی می‌زنم
دست شفاعت هر زمان در نیك نامی می‌زنم

ʿOmrī'st tā men der-ṭaleb her rūz gāmī mī-zenem
Dest-i şefāʿat her zamān der-nīk-nāmī mī-zenem

ʿOmrī; yā ḥarf-i vaḥdet, bir zamāndır maʿnāsına. **Tā** ibtidā-yı ġāyetiçündür zamānda, ʿArabīde münẕü gibi. **Gām**, kāf-ı ʿAcemīyle, adım dimekdir ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Dest-i şefāʿat** beyāniyyedir. **Der-nīk-nāmī; der** ḥarf-i ṣıla, **nīk-nām** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, eyi adlı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vāhdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir zamāndır ki ben ṭaleb-i viṣāl-i cānānda her gün adım ururum, yaʿnī viṣālini cüst ü cū idüp her gün aşaġa yuḳarıya[2] gezerim. Şefāʿat elini her zamān bir eyi adlıya ururum, yaʿnī eylikle meşhūr olan kimseyi her zamān şefīʿ ṭutarım, bāşed ki viṣāl müyesser ola.

بی ماه مهرافروز خود تا نگذرانم روز خود
دامی براهی می‌نهم مرغی بدامی می‌زنم

Bī-māh-ı mihr-efrūz-ı ḫod tā ne-gẕerānem rūz-ı ḫod
Dāmī be-rāhī mī-nihem murġī be-dāmī mī-zenem

Ne-guẕerānem baʿżı nüsḫada nūn-ı nāfiye ile ve baʿżında bā-yı istiḳbāliye ile vāḳiʿ olmuş, *ve li-kullin vechun*. **Mihr-efrūz** vaṣf-ı terkībīdir, muḥabbet yalıñlandırıcı yaʿnī ziyāde idici. **Efrūz** lafẓını iḫtiyār eyledigi **mihr**'iñ bir maʿnāsı güneş olmaḳ iʿtibāriyledir. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde vāḳiʿ olan **yā**'lar vāhdet ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi muḥabbet āteşini yalıñlandırıcı māhımsız[3] günümi geçürmemekiçün bir yola bir ṭuzaḳ ḳuram yaʿnī ḳurarım ve ṭuzaġa bir murġ ururum yaʿnī ḳorum. Zīrā ʿādetdir ki bir vaḥşī murġı ṣayd eylemekiçün

1 T'de sehven bir önceki gazelin bahri ve vezni yazılmış.
2 M: aşaġıya ve yuḳarıya. S: aşaġa yuḳaru.
3 M: māhımız olmaḳsız.

ṭuzaġa bir ḳuşı beg ḳorlar. İmdi cānān ([M+] bu ḥāli) seyr eylemek içün kendimi bu kāra meşġūl iderim. Ammā **bi-guẕerānem**, bā ile olunca, dimek olur ki; cānānsız günümi geçürmek içün yaʿnī kendimi eglendirmekiçün bu ḥāllere meşġūl olurum.

تا بو که یابم آگهی زان سایهٔ سرو سهی
گلبانگ عشق از هر طرف بر خوش خرامی می‌زنم

Tā bū ki yābem āgehī zān sāye-i serv-i sehī
Gul-bāng-i ʿışḳ ez-her ṭaraf ber-hoş-ḫırāmī mī-zenem

Tā edāt-ı taʿlīl. **Bū ki** aṣlında **buved ki** idi, dāl taḫfīfen ḥaẕf olundı, ḥāṣılı, bu fiʿl-i mużāriʿden dāl-ı istiḳbāli ḥaẕf eylemek muṭṭariddir **ki** lafẓına muḳārin olduḳda. **Yābem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, yābīden'den, bulmaḳ maʿnāsına. **Āgehī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Gul-bāng** ulu āvāza dirler. **Ḫoş-ḫırām** vaṣf-ı terkībīdir, güzel ṣalınışlı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Tā ola ki ol serv-i sehī **(406b)** sāyesinden āgāhlıḳ bulam yaʿnī andan āgāh olam, ʿışḳ gülbāngını her cānibden bir güzel ṣalınışlı maḥbūba ururum. Yaʿnī her yerde ki bir güzel görem, ʿāşıḳāne āh u nāle iderim ki baña baḳsun ki āgāh olayım ki cānān mıdır?

دانم سر آرد غصه را رنگین برآرد قصه را
این آه خون افشان که من هر صبح و شامی می‌زنم

Dānem ser ared ġuṣṣa-rā rengīn ber-ared ḳıṣṣa-rā
Īn āh-ı ḫūn-efşān ki men her ṣubḥ u şāmī mī-zenem

Ser ared başa getürür yaʿnī dükedür, fāʿili **āh-ı ḫūn-efşān**'dır ve mefʿūli **ġuṣṣa**. **Ber-ared** de böyledir, ḥāṣılı, mıṣrāʿ-ı evvel mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ḫūn-efşān** vaṣf-ı terkībīdir, ḳan ṣaçıcı dimekdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Bilürem ki ġuṣṣa dükedür ve rengīn ḳıṣṣa peydā ider bu ḳan ṣaçıcı āh ki ben her ṣabāḥ u aḫşām ururum. Yaʿnī bu āh-ı āteş-bār u ḫūn-efşān bilürem ki ġuṣṣamı giderir ve rengīn ve şīrīn ḳıṣṣa iẓhār ider, ḥāṣılı, cānāna teʾṣīr ider, elbette beni ġam u ġuṣṣadan taḫlīṣ ider. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; bilürem ġuṣṣayı başa getürürüm ḳıṣṣa-i rengīn ([S+] yuḳaru) getürür diyen murādca fāʿilin bilmemiş.[1]

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. <[F+] Redd-i Şemʿī>

اورنگ کو گلچهره کو نقش وفا و مهر کو
حالی من اندر عاشقی داو تمامی می‌زنم

Evreng kū Gul-çihre kū naḳş-ı Vefa vu Mihr kū
Ḥālī men ender-ʿāşıḳī dāv-ı[1] tamāmī mī-zenem

Evreng lafẓ-ı müşterekdir, ammā bunda bir ʿāşıḳıñ ismidir ve **Gul-çihre** maʿşūḳınıñ ismidir. **Vefā** daḫi bir ʿāşıḳıñ ismi ve **Mihr** maʿşūḳınıñ ismidir. **Ḥālī** şimdiki ḥālde dimekdir, ḥālā da dirler. **Dāv** ḳumarbāz ḳoduġı meblaġa dirler, ([M,T+] yaʿnī ol öç ki üzerine oynarlar,) ammā bunda daʿvā maʿnāsınadır ve ḫaṣma işte[2] meydān dimek maʿnāsına. **Tamāmī**'de **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanı bu ʿāşıḳlar ve maʿşūḳlar ki anlarıñ ismine ʿışḳ içinde kitāblar ve dāstānlar yazıldı? Yaʿnī bunlar meydān-ı kā'inātdan göçdi ve gitdi, meydān baña ḳaldı ki ḥālā ben ʿāşıḳlıḳda tamām daʿvā iderim, ([M,T+] yaʿnī ben ʿāşıḳ-ı kāmilim diyü daʿvā iderim.) Ḥāṣılı, anlar gitdi ise işte[3] ben şimdi daʿvā-yı ʿışḳ iderim meydān-ı muḥabbetde[4]. Tamāmī'niñ yā'sını ḥarf-i maṣdar ṭutup mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; şimdi ben ʿāşıḳlıḳda tamāmlıḳ dāvını iderim diyen ḥurūf-i ḳāfiyeyi bilmez imiş[5]. Mıṣrāʿ-ı evvelde vāḳiʿ olan esmā ʿāşıḳlar ve maʿşūḳlar ismleri olduġını bilmeyüp; Zīnet ḳanı ve gülyüz ḳanı ve vefā ve muḥabbet naḳşı ḳanı? diyen ʿuşşāḳ dāstānlarından ʿaceb bī-behre imiş.

هر چند کان آرام دل دانم نبخشد کام دل
نقش خیالی می‌کشم فال دوامی می‌زنم

Her çend k'ān ārām-ı dil dānem ne-baḫşed kām-ı dil
Naḳş-ı ḫayālī mī-keşem fāl-i devāmī mī-zenem

Naḳş-ı ḫayālī aṣlında **naḳş-ı ḫayāl-i viṣāl** idi, żarūret-i vezniçün ve ḳarīne ḳā'im olduġıçün ḥaẕf olundı. **Fāl-i devāmī** aṣlında **fāl-i devām-ı viṣāl** idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki ol ārām-ı dil bilürem ki göñül murādını baġışlamaz, yaʿnī göñül murādını iḥsān eylemedügi muḥaḳḳaḳdır, ammā ben

1 S: dāvī.
2 S: işde/uşda. T, F: işde.
3 T: işde.
4 S: ([S+] **Beyt**: Geçdi Mecnūn nevbeti şimdi benem rüsvāy-ı ʿışḳ / Ṭoġru dirler her zamān bir ʿāşıḳuñ devrānıdur. **Beyt**: Ṣavdı hengāmesini Vāmıḳ u ʿAẕrā şimdi / Sīne ṭablın dögelim geldi bizim nevbetimiz) (Fuzuli Divanı G. 86/2. Beyit Fuzuli Divanı'nda şu şekilde geçmektedir: Sürdi Mecnūn nevbetin şimdi menem rüsvā-yı ʿışḳ / Doġru dirler her zamān bir ʿāşıḳuñ devrānıdur)
5 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. <[F+] Redd-i Sürūrī>

ḫayāl-i viṣāl naḳşın ururum, yaʿnī ḫayālimde viṣālin naḳş iderim ve dāʾimī viṣāl fālın ururum, ḥāṣılı, **(407a)** viṣāl-i dāʾimī müyesser olur diyü fāl ururum. Yaʿnī her ne ḳadar ki andan ümīd-i viṣāl yoġise ben ḫayālimde viṣālini taṣavvur idüp devām-ı viṣāl içün tefeʾ'ül iderim, yaʿnī devām-ı viṣāl fālın iderim.

با آن که از خود غایبم وز می چو حافظ تایبم
در مجلس روحانیان گه گاه جامی می‌زنم

Bā-ān ki ez-ḫod ġāyibem v'ez-mey çu Ḥāfıẓ tāyibem[1]
Der-meclis-i rūḥāniyān geh gāh cāmī mī-zenem

Maḥṣūl-i Beyt: Bā-ḫuṣūṣ ki kendimden ġāyibim, yaʿnī kendü vücūdumdan ḫaber-dār degilim, daḫi meyden Ḥāfıẓ gibi tevbekārım, rūḥānīler meclisinde gāh gāh cām ururum. Yaʿnī egerçi ṭarīḳ-i muḥabbetde lā-yaʿḳilim ve eşḫāṣ u ʿavāmla[2] bāde-nūş degilim, ammā maḥbūblar meclisinde gāhī bir ḳadeḥ içerim. Bunda rūḥāniyāndan murād dilberāndır[3]. Ḥāṣılı, gāhī[4] maḥbūblarla ṣoḥbet iderim.

1 M: tāʾibem
2 T: aʿvām u eşḫāṣla.
3 S: rūḥāniyāndan murād dil-berāndır, dil-berān-ı rūḥāniyān dimekdir.
4 S: gāhīce.

411

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

روز عیدست و من امروز در آن تدبیرم
که دهم حاصل سی روزه و ساغر گیرم

Rūz-ı ʿīd'est u men imrūz der-ān tedbīrem
Ki dehem ḥāṣıl-ı sī rūze vu sāġar gīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Bugün bayrām günidir, ḥālbuki ben ol tedbīrdeyim ki otuz günlük Ramażān'ıñ ḥāṣılını ve ṣevābını virem ve bāde alup sāġar ṭutam, yaʿnī naḳde mālik degilim ki bādeye virem, pes, Ramażān'ıñ otuz günlük ṣevābı ḥāṣılını[1] bādeye virüp içerim.

دو سه روزست که دورم ز می و ساغر و جام
بس خجالت که پدید آید ازین تقصیرم

Du se rūz'est ki dūrem zi-mey u sāġar u cām
Bes ḫacālet ki pedīd āyed ezīn taḳṣīrem

Maḥṣūl-i Beyt: İki üç gündür ki bu üç şeyden dūrum, yaʿnī meyden ve iki ẓarfından, pes, imdi çoḳ ḫacālet ki ẓāhir olur bu taḳṣīrden. Yaʿnī rindler bizi taʿyīb iderler bu beṭālet içün, pes, imdi şermendelik lāzım gelür.

من بخلوت ننشینم پس ازین ور بمثل
زاهد صومعه بر پای نهد زنجیرم

Men be-ḫalvet ne-nişīnem pes ezīn v'er be-meṣel
Zāhid-i ṣavmaʿa ber-pāy nihed zencīrem

V'er vu eger'den muḫaffefdir. **V'er be-meṣel** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur, bundan ṣoñra yaʿnī rūz-ı ʿīdden ṣoñra. **Zencīrem; mīm** maʿnā cihetinden **pāy**'a muḳayyeddir, **ber-pāyem** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra ben ḫalvetde oturmam ve eger meṣelā ve farażā zāhid-i ṣavmaʿa ayaġıma zincīr ḳoya, yaʿnī eger zāhid-i ṣavmaʿa beni zincīre

1 T: ṣevābını, ḥāṣılını.

ura ki ḫalvetde otur diyü, oturmam[1], zīrā ṣavmaʿa bańa zindān gelür, pes, anda nice ḳarār ideyin. Ḫāce'niń bu sözi delālet ider ki (M+ zamān faṣl-ı bahār ola ki) ol zamānda ṭabīʿat küşāde yerlere mā'il olur.

پند پیرانه دهد واعظ شهرم لیکن
من ندانم که دگر پند کسی بپذیرم

Pend-i pīrāne dehed vāʿiẓ-i şehrem līkīn
Men ne-dānem ki diger pend-i kesī bi-pẕīrem

Pīrāne; elif ve nūn edāt-ı cemʿdir ve ḥarf-i hā-yı resmī münāsebet ü liyāḳat maʿnāsını ifāde ider, pīrlere lāyıḳ pend dimekdir. Baʿżılar didiler ki elif ve nūn ve hā-yı resmī mecmūʿı bu maʿnāyı ifāde ider, *ve'l-ʿilmu ʿinde'llāh*[2]. **Şehrem; mīm**-i mütekellim maʿnā cihetinden **dehed** kelimesine muḳayyeddir, żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl maʿnāsına, bańa virür dimekdir. **Līkīn** edāt-ı istidrāk, mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Kesī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bi-peẕīrem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, **bā**-yı istiḳbāliyede kesre de żamme de cā'iz ve bā-yı aṣliyye żarūret-i vezniçün sākin oḳunur.

Maḥṣūl-i Beyt: Bańa vāʿiẓ-i şehr pīrāne naṣīḥat virür, ammā ben ol degilim ki daḫi bir kimseniń pendini ḳabūl idem. Ḫāṣılı, bańa naṣīḥatı maḥż-ı ḫayrdır, ammā ben anıń naṣīḥatini ṭutmam, zīrā ben rindlik isterim, ol ise zühd ü ṣalāḥ ister. Pes, ṭutamadıġımı[3] bilürem ki ḳabūl eylemem.

آن که بر خاك در میکده جان داد کجاست
تا نهم بر قدمش این سر و پیشش میرم

Ān ki ber-ḫāk-i der-i meykede cān dād kucā'st
Tā nihem ber-ḳademeş īn ser u pīşeş mīrem

Īn müstedrekdir, żarūret-i **(407b)** vezniçün gelmişdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimse ki meykede ḳapısı ṭopraġında cān virdi, ḳandadır, tā kim ayaġına başım ḳoyayın ve öńinde öleyim. Yaʿnī anıń gibi muḥterem u mükerrem ḳapınıń ṭoprāġında cān virdügiçün teberrüken ve teyemmünen başım ayaġına ḳoyup teslīm-i rūḥ ideyin.

1 T: zincīre ura ki ḫalvetde oturmam diyü.
2 İlim Allah katındadır/Doğrusunu Allah bilir.
3 T: ṭutmadigimi.

می کشم باده و سجادهٔ تقوی بر دوش
وای اگر خلق شوند آگه ازین تزویرم

Mī-keşem bāde vu seccāde-i taḳvā ber-dūş
Vāy eger ḫalḳ şevend āgeh ezīn tezvīrem

Mī-keşem fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, **bāde** mefʿūl-i ṣarīḥi. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf, **seccāde** maʿṭūfdur bādeye, **taḳvā**'ya iżāfeti beyāniyyedir. **Ber** ḥarf-i istiʿlā. **Dūş** omuz, mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir **mī-keşem**'iñ. **Mī-keşem** eger ṭaşımaḳ maʿnāsına ise **bāde** ve **seccāde** ber-dūş'a müteveccih olur, yaʿnī ikisini de omuzumda götürürüm dimek olur, ammā **mī-keşem** eger çekmek yaʿnī bāde içmek maʿnāsına olursa bu teveccüh lāzım gelmez, **vāv** daḫi ḥāliyyet maʿnāsını ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde içerim, ḥālbuki taḳvā seccādesi omuzumdadır, yaʿnī seccāde-i taḳvā omuzumda iken bāde nūş iderim. Vāy eger ḫalḳ benim tezvīrimi ṭuyup riyāmdan āgāh olalar, yaʿnī bu eyledigim vażʿ emr-i riyāyīdir, ṭuyulursa rüsvāy olurum.

خلق گویند که حافظ سخن پیر نیوش
سالخورده میی امروز به از صد پیرم

Ḫalḳ gūyend ki Ḥāfiẓ suḫan-ı pīr niyūş
Sāl-ḫorde meyī imrūz bih ez-ṣed pīrem

Niyūş, nūn'uñ kesri ve yā'nıñ żammıyla, fiʿl-i emr-i muḫāṭabdır, diñle ve işit dimekdir. (M,T+ **Sāl-ḫorde** lüġatde yaşamış maʿnāsınadır, ammā bunda birḳaç yıllıḳ şarāb dimekdir.) **Meyī**'de **yā**-yı ṣānī ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalḳ dirler ki ey Ḥāfiẓ, pīriñ sözini diñle yaʿnī naṣīḥat ḳabūl eyle. Nice yıllıḳ bir şarāb bugün baña nice pīrden yegdir. Yüz pīrden murād keṣretdir, ʿaded-i muʿayyen degildir[1], ḥāṣılı, baña bir eski şarāb yüz naṣīḥat-i pīrden[2] yegdir.

1 S: murād tekṣīrdir ve keṣretdir, ʿaded-i muʿayyen degildir. M, T: murād keṣret-i ʿaded-i muʿayyen degildir. F nüshası esas alındı.

2 S: naṣīḥatçi pīrden.

412

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilāt

عشقبازی و جوانی و شراب لعل فام
مجلس انس و حریف همدم و شرب مدام

ʿIşḳ-bāzī vu civānī vu şerāb-ı laʿl-fām
Meclis-i uns u ḥarīf-i hem-dem u şurb-i mudām

Ḫāce'niñ bu ġazeli bir meclisiñ taʿrīfinde vāḳiʿdir. **ʿIşḳ-bāz** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Civānī** yā'sı da böyledir. **Şerāb-ı laʿl-fām** beyāniyyedir, **fām** reng maʿnāsınadır, laʿl renkli şarāb dimekdir. **Uns,** hemzeniñ żammı ve kesriyledir ve nūn'uñ sükūnıyla[1], maḫṣūṣ muṣāḥibde müstaʿmeldir. **Ḥarīf** bāde muṣāḥibi, ammā lüġatde ḥirfet ṣanʿata dirler ve **ḥarīf** ṣanʿatdaş maʿnāsınadır. **Ḥarīf-i hem-dem** uns'e maʿṭūfdur. **Şurb-i mudām** da **uns**'e ve **ḥarīf**'e ʿaṭf olunmaḳ ḳābildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Maḥbūb-dostluḳ ve yigitlik ve laʿl renkli şarāb içmek devridir devrānımız. Meclisimiz de maḫṣūṣ muṣāḥib meclisi ve ḥarīf-i hemdem ve şürb-i bāde meclisidir. Mudāmdan bunda murād bādedir, egerçi ki devām īhāmından ḫālī degildir. Ḥāṣılı, ehl-i meclis hep maʿḳūl kimselerdir. Şurb-i mudāmı şarāb-ı dā'imle taʿbīr eyleyen mudāmı bilmez imiş[2]. Ḥarīfi hem-ṣanʿat muṣāḥible tefsīr eyleyen de ḥarīfi bilmez imiş[3].

ساقئ شکردهان و مطرب شیرین سخن
همنشینی نیك کردار و ندیمی نیك نام

Sāḳī-i şekker-dehān u muṭrib-i şīrīn-suḫan
Hem-nişīn-i nīk-kerdār u nedīm-i nīk-nām

Kerdār aṣlında vaṣf-ı terkībīdir, kerd ile ār'dan mürekkeb, kāf'ıñ fetḥiyle[4], kerd getürici yaʿnī ʿamel getürici, ḥāṣılı, işi vücūda getürici dimekdir, ṣoñra mecmūʿ-ı mürekkebi ʿamele ism eyleyüp **nīk-kerdār** ve **bed-kerdār** didiler,

1 S: hemzeniñ żammı ve nūn'uñ sükūnıyla.
2 <F+ Redd-i Şemʿī>
3 <T+ Redd-i Şemʿī ve ġayrihi>. <F+ Redd-i Sürūrī>
4 <F+ yaʿnī kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle>

eyi işli ve yaramaz işli maʿnāsına. **Kerdār**'ı kāf'ıñ kesriyle oḳıyanlar bed-kerdārlardır[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i meclisi taʿrīf ider. **(408a)** Yaʿnī sāḳīmiz şeker-dehāndır ve muṭribimiz şīrīn-süḫan, hem-nişīnler de eyi işli kimseler, muṣāḥib de nīk-nāmdır, ḥāṣılı, erbāb-ı meclis hep biri birine muvāfıḳ u münāsib kimselerdir.

شاهدی از لطف و پاکی رشك آب زندگی
دلبری در حسن و خوبی غیرت ماه تمام

Şāhidī ez-luṭf u pākī reşk-i āb-ı zindegī
Dil-berī der-ḥusn u ḫūbī ġayret-i māh-ı tamām

Yaʿnī bunlar da dāḫil-i ehl-i meclisdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Leṭāfet ü pāklik cihetinden āb-ı ḥayāt reşk idecek bir şāhid de var. Ḥüsn ü ḫūbluḳ ([M,T+] cihetinden) māh-ı tamām ġayret çekecek bir dilber de var idi.

بزمگاهی دل ستان چون قصر فردوس برین
گلشنی پیرامنش چون روضهٔ دارالسلام

Bezmgāhī dil-sitān çun ḳaṣr-ı Firdevs-i berīn
Gulşenī pīrameneş çun ravża-i Dāru's-selām

Dil-sitān vaṣf-ı terkībīdir, sitānīden'den, göñül alıcı dimekdir, **bezmgāh**'a ṣıfatdır. **Gulşenī** ve **bezmgāhī** yā'ları vaḥdet içündür. **Pīrāmen** eṭrāf maʿnāsınadır ve **şīn**-i żamīr **bezmgāh**'a raʿcīdir. **Dāru's-selām** cennetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bezmgāh da yaʿnī meclis yeri göñül alıcıdır Firdevs-i berīn köşki gibi ve bezmgāh eṭrāfında bir gülşen var cennet gibi.

صف نشینان نیکخواه و پیشگاران باادب
دوستداران صاحب اسرار و حریفان دوستکام

Ṣaf-nişīnān nīk-ḫāh u pīşgārān bā-edeb
Dōst-dārān ṣāḥib-esrār u ḥarīfan dōst-kām

Nişīnān elif ve nūnla cemʿ oldı, ẕevi'l-ʿuḳūle ṣıfat olduġıçün, **yārān-ı ṣaf-nişīnān** dimekdir. **Ṣaf-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir, ṣaff-ı meclisde oturıcılar maʿnāsına, mübtedā vāḳiʿ olmuş ve **nīk-ḫāh** ḫaberi, bu da vaṣf-ı terkībīdir,

1 <[T+] Redd-i Şemʿī ve ġayrihi>.

dost maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Pīşgārān;** elif ve nūn edāt-ı cemʿdir, ṣadr-ı meclisde oturana pīşgār dirler, **pīşgār** mübtedā ve **bā-edeb** ḫaberi. Mıṣrāʿ-ı ṡānī de iki mübtedā ve ḫaberden mürekkebdir[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Meclisiñ ṣaf-nişīnleri eylik dileyici dostlardır ve ṣadr-nişīnler ehl-i edeb ü erkāndır[2]. Dost-dārlar[3] da ṣāḥib-i esrār, ecnebī degil, ḥarīfler de dost murādlıdır, yaʿnī dostlarıñ murādı üzeredirler.

باده گلرنگ تیز تلخ خوش خوار سبك
نقلش از لعل نگار و نقلش از یاقوت خام

Bāde'i gul-reng-i tīz-i telḫ-i ḫoş-ḫār-ı sebuk
Nuḳleş ez-laʿl-i nigār u naḳleş ez-yāḳūt-ı ḫām

([M,T+] **Bāde'i**'de **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül.) **Gul-reng** ṣıfat-ı **bāde**, yaʿnī bu beş ʿibāret bādeniñ ṣıfatıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Tīz keskin, telḫ acı, içmesi güzel ve ḫafīf ki baş aġrıtmaz yaʿnī ḫumār virmez[4], nuḳli yaʿnī mezesi laʿl-i nigārdandır ve naḳli yāḳūt-ı ḫāmdan. Yaʿnī meclisiñ bādesi bir bāde-i gül-reng ü tīz ü telḫ u ḫoş-ḫār u ḫafīfdir ki ḫumār virmez ve meclisiñ nuḳli laʿl-i yārdan ve muṣāḥabeti ve ḥikāyesi yāḳūt-ı ḫāmdan, yaʿnī erigen yāḳūtdan ki murād ṣarābdır. Baʿżı nüsḫada yāḳūt-ı cām, cīm ile, vāḳiʿ olmuş, yine ṣarāb murāddır.[5]

غمزهٔ ساقی بیغمای خرد آهخته تیغ
زلف جانان از برای صید دل گسترده دام

Ġamze-i sāḳī be-yaġmā-yı ḫired āhiḫte-tīġ
Zulf-i cānān ez-berāy-ı ṣayd-ı dil gusterde dām

Āhiḫte māżīden bir ḳısımdır, ([M,T+] āhiḫten'den,) ḳılıcı veyā bıçaġı veyā ḫançeri ḳınından çekmege dirler. **Gusterde** de māżīden bir ḳısımdır, gusterden maṣdarından, döşemiş dimekdir.

1 ([S+] Pīşgār öñde iş işleyen kimselere dirler, murād ḫidmetde pīş-rev olup çüst ü çāpük olduḳlarına ve edeblü olmaġa işāretdir. Ṣadr-ı meclisde olan mekāna pīşgāh dirler. Pīşgār ṣadr-ı meclisde olan kimse olmamaḳ ẕevi'l-ʿuḳūla maʿlūmdur.)

2 S: erkānludur.

3 M, S, T: Dostlar. F nüshası tercih edildi.

4 S: getürmez.

5 <[M+] Sūdī Efendi tīz ile telḫ ve ḫoş-ḫār ile sebük beynlerinde vāv yazmayup ve bādeniñ hemzesini yā-yı vaḥdet diyüp yine hemzeyi tevessüle ḥaml ve maḥṣūlinde tīz keskin ve telḫ acı içmesi dimesi ve nuḳleş ile naḳleş żamīrlerini şarāb-ı meẕkūre göndermeyüp meclise göndermekle meclisiñ nuḳli laʿl-i yārdan ve muṣāḥabeti ve ḥikāyesi yāḳūt-ı ḫāmdan yaʿnī erigen didigine Ḥāfıẓ ḥayātda olsa yüreginiñ yaġı erir.>

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳīniñ ġamze-i çeşmi ʿaḳıl yaġmāsıçün ḳılıç çekmiş, yaʿnī ʿuşşāḳdan ḫiredi almaġa yaraḳ çekmiş. Zülf-i cānān da göñüller ṣaydı içün ṭuzaġ döşemiş, **(408b)** yaʿnī ʿāşıḳlar göñlini almaġa duzaġ ḳurmuş.

نکته دانی بذله گو چون حافظ شیرین سخن
بخشش آموزی جهان افروز چون حاجی قوام

Nukte-dānī beẕle-gū çun Ḥāfiẓ-ı şīrīn-suḫan
Baḫşiş-āmūzī cihān-efrūz çun Ḥācī Ḳıvām

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ-ı şīrīn-süḫan gibi laṭīfe-gū bir nükte-dān da Ḥācī Ḳıvām gibi cihāna żiyā ve nūr u ṣafā virici ve baḫşis ögredici bir kimse de dāḫil-i meclisdir, ḥāṣılı, ġazelde meẕkūrlar dāḫil-i meclisdir.

هر که این صحبت نخواهد خوشدلی بر وی تباه
وان که این عشرت نجوید زندگی بر وی حرام

Her ki īn ṣoḥbet ne-ḫāhed ḫoş-dilī ber-vey tebāh
V'ān-ki īn ʿişret ne-cūyed zindegī ber-vey ḥarām

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki bu ṣoḥbeti dilemez, göñül ḫoşluġı anıñ üzerine fāsid olsun, yaʿnī hergiz ṣafā-yı ḳalbe mālik olmasun. Ve ol ki bu ʿişreti istemez, dirlik anıñ üzerine ḥarām olsun, yaʿnī helāk olsun. Ḫāce bu ġazeli meclis-i meẕkūrda bedāhetle[1] söylemişdir, ol cihetdendir ki sā'ir ġazellerinde olan çāşnī bu ġazelde yoḳdur.

1 S: bi'l-bedāhe.

413

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ[1]
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilāt

ما پیش خاك پای تو صد رو نهادهایم
روی و ریای خلق بیك سو نهادهایم

Mā pīş-i ḫāk-i pāy-ı tu ṣed rū nihādeīm
Rūy u riyā-yı ḫalḳ be-yek-sū nihādeīm

Ṣed rū yaʿnī **ṣed bār rū nihādeīm** taḳdīrindendir, yāḫud iddiʿā ṭarīḳiyle mübālaġaten **ṣed rū** dimiş ola. **Rūy u riyā** ittibāʿ ve müzāvece ḳabīlindendir, ḥasen besen gibi. **Rūy u riyā**'nıń **ḫalḳ**'a iżāfeti maṣdarıń mefʿūline iżāfeti ḳabīlinden olınca maʿnā ḫalḳa rūy u riyā eylemegi dimek olur, ammā maṣdarıń fāʿiline iżāfeti ḳabīlinden olınca maʿnā ḫalḳıń eyledigi rūy u riyā, yaʿnī kimseniń ötesiyle ve berisiyle degiliz dimekdir. **Be-yek-sū; bā** ḥarf-i ṣıla, **yek-sū** bir cānibe dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz seniń ayaġıń ṭopraġı öńine yüz kerre yüzimüz ḳomışız, yāḫud yüz yüzümüz ḳomışız, ḥāṣılı, sańa çoḳ taʿẓīm u tebcīl eylemişüz, ḫalḳıń rūy u riyāsını bir cānibe ḳomışız, yaʿnī külliyyen terk eylemişiz, ḥāṣılı, ḫalḳıń teveccüh ü teveddüdinden[2] geçmişiz. Yaʿnī seniń muḥabbetiń iẓhār eyledik, şimden ṣońra ḫalḳ bizi gerek ḳabūl eylesün ve gerek redd eylesün[3].

ناموس چند سالهٔ اجداد نیکنام
در راه جام و ساقیٔ مهرو نهادهایم

Nāmūs-ı çend sāle-i ecdād-ı nīk-nām
Der-rāh-ı cām u sāḳī-i meh-rū nihādeīm

Maḥṣūl-i Beyt: Eyi adlu dedelerimiziń nice yıllıḳ nām u nāmūsunı cāmıń ve ay yüzli sāḳīniń yolına ḳomışız, yaʿnī bāde içmekle bunlarıń ʿırż u āb-ı rūyını yollarda dökmişiz.

---

1 M: Ez-Baḥr-i Remel.
2 S, M: ḫalḳa teveccüh ve teveddüdden
3 S: gerek ḳabūl eylesün ve gerek ise redd. M: gerek ḳabūl eylesün, gerek eylemesün.

طاق و رواق مدرسه و قیل و قال فضل
در راه عیش و شاهد گلرو نهادەایم

Ṭāk u revāḳ-ı medrese vu ḳīl u ḳāl-i faẓl
Der-rāh-ı ʿayş u şāhid-i gul-rū nihādeīm

Maḥṣūl-i Beyt: Medreseniñ çardaġın[1] ve kemerin, daḫi ʿilm ü faẓlıñ ḳāl ü ḳīlini ʿayş u ṣafā ve şāhid-i gül-rū yolına ḳomışız, yaʿnī bāde ile gül yüzli dilberler yolına ḳomışız, ḥāṣılı, ʿāşıḳ olup anlardan geçdik, şimden ṣoñra[2] bunlarlayız.

ننهاده ایم بار گران بر دل ضعیف
وین کار و بار بسته بیك مو نهاده ایم

Ne-nhādeīm bār-ı girān ber-dil-i żaʿīf
V'īn kār u bār beste be-yek mū nihādeīm

Maḥṣūl-i Beyt: Dil-i żaʿīfiñ üzerine aġır yük ḳomadıḳ[3], yaʿnī dünyāya taʿlīḳ idüp māl ü menāl muḥabbetine düşürmedik ki dāʾimā ġam u ġuṣṣa yükini çeke. Belki bu kār u bār-ı dünyāyı bir ḳılla baġlayup ḳomışız, yaʿnī terk eylemişüz. Dünyāya ʿadem-i iʿtibārdan kināyetdir, yaʿnī ḳatımda hīç iʿtibārı yoḳdur ki ḳuvvetlü iplerle baġlayam. Kār u bār **(409a)** ittibāʿ ve müzāvece ḳabīlindendir, iş güç dimekdir.

ما ملك عافیت نه بلشکر گرفتەایم
ما تخت سلطنت نه ببازو نهادەایم

Mā mulk-i ʿāfiyet ne be-leşker girifteīm
Mā taḫt-ı salṭanat ne be-bāzū nihādeīm

(T+ **ʿĀfiyet** perhīzkārlıḳ ve selāmet maʿnāsınadır.)

Maḥṣūl-i Beyt: Biz mālik olduġumuz mülk-i ʿāfiyet ü selāmeti leşkerle almamışız, belki bu bize cānib-i Ḥaḳ'dan ʿaṭiyyedir ve biz taḫt-ı salṭanat-ı ʿışḳı[4] kendü bāzūmuzla ḳomadıḳ[5], yaʿnī kendi ḳuvvet-i kāhiremizle mertebe-i ʿuşşāḳa vāṣıl olmadıḳ, belki Ḫudā bizi ol mertebeye īṣāl eyledi. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ

1 S; M: çār ṭāḳın.
2 M: girü.
3 T: ḳomadik.
4 S: taḫt-ı salṭanat.
5 T: ḳomadik.

maʿnāsını; biz salṭanat taḫtını bāzūya ḳomamışız diyen ḥurūf-i Fārisīniñ maʿānīsine vuḳūfı yoġımış[1].

هم جان بدان دو نرگس جادو سپرده‌ایم
هم دل بدان دو سنبل هندو نهاده‌ایم

Hem cān bedān du nergis-i cādū supurdeīm
Hem dil bedān du sunbul-i hindū nihādeīm

Maḥṣūl-i Beyt: Biz cānımızı yāriñ ol iki nergis cādūsına yaʿnī iki çeşmine teslīm eylemişiz, göñli de ol iki sünbül hindūsına ḳomışız, yaʿnī sünbül-i hindū gibi iki zülfine virmişiz, ḥāṣılı, cānımızı iki çeşmine ve göñlümüzi iki zülfine virmişiz.

تا سحر چشم یار چه بازی کند که باز
بنیاد بر گرشمهٔ جادو نهاده‌ایم

Tā siḥr-i çeşm-i yār çi bāzī koned ki bāz
Bunyād ber-girişme-i cādū nihādeīm

Tā bunda ʿacabā maʿnāsındadır. **Siḥr-i çeşm-i yār** iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Bāzī** oyun maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bāz** (M,T+ cāʾizdir ki gine maʿnāsına ola ve) cāʾizdir ki ṣılāt-ı zevāʾid ḳabīlinden ola. **Bunyād** bunda binā maʿnāsınadır, mużāfun ileyh maḥẕūfdur, **bunyād-ı ʿışḳ u maḥabbet** dimekdir. **Girişme-i cādū**; taḳdīri **girişme-i çeşm-i cādū**'dur, mevṣūfı ḥaẕf idüp ṣıfatını yerine[2] iḳāmet eylemişdir. **Girişme**'den bunda murād çeşmden ṣādır olan nāz u şīvedir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā yāriñ çeşminiñ siḥri ne oyun oynar ve ʿaceb ne (M,T+ fitne) ḳoparur, hele biz gine bünyād-ı ʿışḳ u muḥabbeti yāriñ çeşm-i cādūsı girişmesine ḳomışız. Yaʿnī ol çeşm-i cādūsı girişmesine muḥabbet idüp ʿāşıḳ oluruz, andan ṣoñra sāʾir esbāb-ı ḥüsne birer birer. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; yāriñ çeşmi siḥri ne ʿaceb oyun ider ki işiñ bünyādını cādūnuñ girişmesi üzere ḳomışız diyen kimesneye ṣorsañ ne dimekdir, cevāb virmeyüp mebhūt olurdı[3].

در گوشهٔ امید چو نظارگان ماه
چشم طلب در آن خم ابرو نهاده‌ایم

1 <F+ Redd-i Şemʿī>
2 S: maḳāmına.
3 <F+ Redd-i Şemʿī>

Der-gūşe-i umīd çu neẓẓāregān-ı māh
Çeşm-i ṭaleb der-ān ḫam-ı ebrū nihādeīm

Gūşe-i ummīd ve **çeşm-i ṭaleb** iżāfetleri beyāniyyedir ve **ḫam-ı ebrū** lāmiyyedir. **Māh**'dan bunda hilāl murāddır yaʿnī māh-ı nev, ḳarīne ḳā'im olduġıçün **nev** ḥaẕf olındı. **Çeşm** baʿżı yerde ümīd maʿnāsına geldügiçün ekṡer ümīdle çeşmi cemʿ iderler, niteki beytiñ şerḥinde taḥḳīḳ olındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ümīd gūşesinde māh-ı nev nāẓırları gibi ṭaleb gözini ol ḫam-ı ebrū-yı cānāna ḳomışız, yaʿnī herkes[1] māh-ı neve ṭālib, ammā biz ḫam-ı ebrū-yı cānānı ṭaleb ideriz, ḥāṣılı, ümīdimiz ḥuṣūl-i vuṣūl-i cānāndır.

بی ناز نرگسش سر سودایی از خمار
همچون بنفشه بر سر زانو نهاده‌ایم

Bī-nāz-ı nergiseş ser-i sevdāyī ez-ḫumār
Hemçun benefşe ber-ser-i zānū nihādeīm

Baʿżı nüsḫada **ḫumār** yerine **melāl** vāḳiʿ olmuş, cā'izdir. **Nāz-ı nergis** iżāfeti lāmiyyedir. **Ser-i sevdāyī** beyāniyye, **yā** ḥarf-i nisbet. **Benefşe**'niñ ḳıvrılup büküldügini başını dizine ḳomış kimseye teşbīh eylemişler, belki ($^{S,T+}$ teşbīh) ber-ʿaksdir, ʿalā külli ḥāl aralarında bu teşbīh carīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānānıñ **(409b)** nergis çeşmi nāz u girişmesi olmaḳsızın[2] sevdāyī başımız ḫumār-ı ʿışḳdan veyā melāl-i hicrāndan benefşe gibi dizimiz üzerine ḳomışız, yaʿnī ser-be-zānū olduġumuz[3] ḥayretden ve ḥasretdendir, taʿabbüdden degildir.

حافظ بعیش کوش که ما نقد عقل و هوش
ازبهر یار سلسله گیسو نهاده ایم

Ḥāfıẓ be-ʿayş kūş ki mā naḳd-i ʿaḳl u hūş
Ez-behr-i yār-i silsile-gīsū nihādeīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, ʿayş u ṣafāya saʿy eyle, zīrā biz naḳd-i ʿaḳl u hūşı yāriñ silsile-i gīsūsı[4] içün ḳomışız[5], yaʿnī zincīr-i gīsū-yı yār içün ʿaḳl u hūşı terk idüp mecnūn-ṣıfat olmışız. Pes, bizden ʿayş u ʿişret gelmez, bārī sen naḳd-i ṣafāya saʿy eyle. Baʿżı nüsḫada maḫlaṣ beyti böyle vāḳiʿdir.

1 M: hergiz herkes.
2 S, T, F: nergis çeşmi nāzınsız ve girişmesinsiz.
3 T: oldigimiz.
4 S: silsile ve gīsūsı.
5 S: yāriñ silsile ve gīsūsı içün ḳomışız, yaʿnī zincīr-i gīsū-yı yār içün ḳomışuz.

گفتی که حافظا دل سرگشته‌ات کجاست
در حلقهای آن خم گیسو نهاده‌ایم

Goftī ki Ḥāfiẓā dil-i ser-geşteet kucā'st
Der-ḥalḳahā-yı ān ḫam-ı gīsū nihādeīm

Beyt cevāb u su'āli mutażammındır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur ki sen didiñ ki ey Ḥāfiẓ, ser-geşte ve ḥayrān göñlüñ ḳandadır? Seniñ ol ḫam-ı gīsūñ ḥalḳalarına ḳomışız, yaʿnī göñlüm seniñ ḫam-ı zülfüñdedir, ḥāṣılı, sendedir, yabanda degildir. ([M,T+] Su'āl) tecāhül ṭarīḳiyledir.

414

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

عاشق روی جوانی خوش نوخاسته‌ام
و از خدا شادیئ این غم بدعا خواسته‌ام

ʿĀşıḳ-ı rūy-ı civānī ḫoş-ı nev-ḫāsteem
V'ez-Ḫudā şādī-i īn ġam be-duʿā ḫāsteem

ʿĀşıḳ-ı rūy-ı civānī lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḫoş**, vāv-ı resmīyle, **civān**'a ṣıfatdır, **nev-ḫāste**'ye iżāfet beyāniyyedir. **Şādī-i īn ġam** iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Be-duʿā; bā** ḥarf-i istiʿānetdir mecāzen. **Ḫāste**, vāv-ı resmīyle, istemek ve dilemek maʿnāsınadır, ammā vāv'sız ḳalḳmaḳ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Tāze yetişmiş bir güzel civānıñ rūyına ʿāşıḳım ve Ḫudā'dan bu ġamıñ şādīliġini duʿāyla dilemişim, yaʿnī bir nev-resīde civāna ʿāşıḳ olmaġı Ḫudā'dan duʿāyla istemişim.

عاشق و رند و نظربازم و می‌گویم فاش
تا بدانی که بچندین هنر آراسته‌ام

ʿĀşıḳ u rind u naẓar-bāzem u mī-gūyem fāş
Tā bi-dānī ki be-çendīn huner ārāsteem

Fāş rūz-merrelerinde āşikāre maʿnāsına müstaʿmeldir, yā'nıń ḥaẕfıyla ve ḳıyās **fāşī** idi, yā ile, feşā-yefşū'dan yaʿnī naṣara bābından. **Ṣāf** da, yā'nıń ḥaẕfıyla, bunuń gibidir, ṣafā-yeṣfū'dan. **Tā** edāt-ı taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳ u rind ü naẓar-bāzım ve ḥālbuki āşikāre söylerim böyle olduġumı[1], tā kim sen bilesin ki bu ḳadar hünerler ile ārāste ve pīrāsteyim, yaʿnī sańa maʿlūm ola ki bu deńlü hünerlere mālikim.

شرمم از خرقهٔ آلودهٔ خود می‌آید
که برو پاره بصد شعبده پیراسته‌ام

Şermem ez-ḫırḳa-i ālūde-i ḫod mī-āyed
Ki berū pāre be-ṣed şaʿbede pīrāsteem

Ki ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Şaʿbede** maṣdardır daḥrece bābından, ḥīle-bāzlıġa ve ḥoḳḳa-bāzlıġa dirler. **Pīrāsten** ārāsten gibi bezemek maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bańa kendi şarābla bulaşıḳ ḫırḳamdan utanmaḳ gelür, zīrā anıń üzerine pāreyi yüz ḥīle ile dikmişim ve bezemişim, yaʿnī fuḳāra gibi ḫırḳamı dürlü dürlü yamalarla[2] bezemişim, ammā ne fā'ide, üstinde şarāb bulaşıḳlarından ve lekelerinden şermendeyim.

خوش بسوز از غمش ای شمع که اینك من نیز
بهمین کار کمر بسته و برخاسته‌ام

Ḫoş bi-sūz ez-ġameş ey şemʿ ki īnek men nīz
Be-hemīn kār kemer beste vu ber-ḫāsteem

Īnek işte[3] dimekdir. **(410a) Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Īnek men nīz** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Kemer** bunda bil[4] maʿnāsınadır, niteki Türkīde filān işe bil baġladım[5] dirler, anlar da **kemer bestem** dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şemʿ, cānān ġamından güzel yan ki işde ben daḫi bu işe bil baġlayup ḳalḳmışım[6], yaʿnī ben de seniń gibi yanmaġa ṭurmışım.

---

1 S: böyle olur olduġumı. T: böyle oldugümi.
2 T: ḥırḳamı dürli yamalarla.
3 T: uşda/işde.
4 M: bel.
5 S: filāna işte bil baġladım.
6 T: ḳalmışım.

با چنین حیرتم از دست بشد صرفهٔ کار
در غم افزوده‌ام آنچه از دل و جان کاسته‌ام

Bā-çunīn ḥayretem ez-dest bi-şud ṣarfe-i kār
Der-ġam efzūdeem ān-ç'ez-dil u cān kāsteem

Çunīn ḥayret buyurduġı[1] ḥayret-i ʿışḳa işāretdir. **Ṣarfe** fā'ide ve ziyāde maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Buncılayın ḥayret-i ʿışḳla elimden maṣlaḥatıñ fā'idesi ve netīcesi gitdi, yaʿnī ʿışḳ beni cemīʿ kār u bārımdan cüdā ḳıldı. Pes, ġam u ġuṣṣada ziyāde olmışım ol ḳadar ki dil ü cānımdan nāḳıṣ olmışım, yaʿnī dil ü cānımda noḳṣān vāḳiʿ oldıysa ġam u ġuṣṣada ziyādem vardır.

همچو حافظ بخرابات روم جامه قبا
بو که در بر کشد آن دلبر نوخاسته‌ام

Hemçu Ḥāfiẓ be-ḫarābāt revem cāme-ḳabā
Bū ki der-ber keşed ān dil-ber-i nev-ḫāsteem

Ḳabā bunda çāk maʿnāsınadır. **Cāme-ḳabā** cāme-çāk dimekdir, yaʿnī öñi bütün ḳaftānı gömlek gibi çāk eylemege **ḳabā** dimiş. **Bū ki** buved ki'den muḫaffefdir, niteki mükerrer beyān olundı. **Ber**'den bunda sīne murāddır. **Dil-ber-i nev-ḫāste** tāze yetişmiş civān maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ gibi meyḫāneye cāme-çāk giderim, yaʿnī ḳaftānımıñ öñini çāk idüp giderim, ola ki beni sīnesine çeke ol diber-i nev-ḫāste, yaʿnī ola ki sīne sīneye misās eyleye[2]. Zīrā ḫırḳa ve ḳabāyı çāk eylemekden murād ten biri birine ṭoḳunmaḳdır.

1 T: buyurdugi.
2 M: ola ki sīnesine misās eyleye. S: ola ki sīnesine mümāss eyleye.

415

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱[1]
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

غم زمانه که هیچش کران نمی‌بینم
دواش جز می چون ارغوان نمی‌بینم

Ġam-ı zamāne ki hīçeş kerān ne-mī-bīnem
Devāş cuz mey-i çun erġuvān ne-mī-bīnem

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Kerān**, ([M,T+] kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle,) kenār maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Zamāne ġam u ġuṣṣası ki anıñ kenārın görmezem, yaʿnī ġam u ġuṣṣanıñ pāyānı yoḳdur. Pes, anıñ devāsını mey-i erġuvāndan ġayrı görmezem, yaʿnī ḳırmızı şarābdan ġayrı devāsı yoḳdur, ḥāṣılı, çāresi erġuvān gibi ḳırmızı bādedir.

بترك صحبت پیر مغان نخواهم گفت
چرا که مصلحت خود در آن نمی‌بینم

Be-terk-i ṣoḥbet-i pīr-i muġān ne-ḫāhem goft
Çi-rā ki maṣlaḥat-ı ḫod der-ān ne-mī-bīnem

Be-terk; bā ḥarf-i zāʾid, **terk-i ṣoḥbet** maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **ṣoḥbet-i pīr-i muġān** ([S,T+] maṣdarıñ) fāʿiline ve mefʿūline iżāfetine taḥammüli var.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i muġānıñ ṣoḥbeti terkini söylemeyiserem, yaʿnī pīr-i muġānıñ ṣoḥbetini terk eyledim veyā terk eylerim[2] dimezem, ([M,T+] ḥāṣılı, ṣoḥbetini terk eylemem,) zīrā ki kendi maṣlaḥatımı ol terk-i ṣoḥbetde görmem, yaʿnī muṣāḥabetini terk eylemekde bańa ziyān u noḳṣān müterettibdir, pes, terk eylemem.

درین خمار کسم جرعهٔ نمی‌بخشد
ببین که اهل دلی در جهان نمی‌بینم

Derīn ḫumār kesem curʿaʾi ne-mī-baḫşed
Bi-bīn ki ehl-i dilī der-cihān ne-mī-bīnem

1 M: Ez-Baḥr-i Remel.
2 M: idem.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ḫumār-ı ʿışḳda kimse baña bir cürʿa baġışlamaz, yaʿnī beni kimse ʿışḳ teşneliginde esirgeyüp āb-ı zülāl-i ([M,T+] viṣāl-i) cānānla ḳandırmaz. Gör ki cihānda bir ehl-i dil ḳalmamış, yaʿnī bir ehl-i dil ʿāşıḳ ʿālemde görmezem, yaʿnī hīç ehl-i ḥāl yoḳdur ki ʿāşıḳ ḥālin añlaya.

ز آفتاب قدح ارتفاع عیش بگیر
چرا که طالع وقت آنچنان نمی‌بینم

Zi-āftāb-ı ḳadeḥ irtifāʿ-ı ʿayş bi-gīr
Çi-rā ki ṭāliʿ-i vaḳt ānçunān ne-mī-bīnem

Āftāb-ı ḳadeḥ beyāniyyedir. **(410b) İrtifāʿ-ı ʿayş** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, **irtifāʿ** güneşiñ veyā ġayrı yıldızıñ ufuḳdan ne ḳadar derece ḳalḳdıġını[1] bilmege dirler, bunı bildiren ālete ālet-i irtifāʿiyye dirler, usṭurlāb ve rubʿ-ı dāʾire gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Āfitab-ı ḳadeḥden ʿayş u ẕevḳ irtifāʿını ṭut, yaʿnī āfitāb-ı ḳadeḥi elden ḳoma, zīrā ki ṭāliʿ-i vaḳti evvelki gibi görmem, yaʿnī vaḳt ḳadeḥ ṭutmaġa müsāʿade eylemez, yā vaḳt-i ṣavm gelmekle veyā ġayri mānīʿ içün. İmdi ḳadeḥ āfitābından irtifāʿ-ı ṭāliʿ-i ʿayşı ṭut, yaʿnī irtifāʿını al ve gör, ṭāliʿ-i ʿayş saʿd midir naḥs mıdır? Eger saʿd ise müdāvemet idelim ve eger naḥs ise ferāġat idelim[2], ḥāṣılı, maḳṣūd ṭāliʿ-i ʿayşın irtifāʿını almaḳdır. Ve cāʾizdir ki **ānçunān** çendān maʿnāsına ola, yaʿnī ol ḳadar degil, yaʿnī ol ḳadar eyi görmem dimek ola. Minhusinde irtifāʿ vaḳtiñ saʿd u naḥsin ṭaleb itmekdir müneccim ıṣṭılāḥı üzere diyen irtifāʿ ve inḫifāżı bilmez imiş[3].

نشان اهل دلی عاشقیست با خود دار
که در مشایخ شهر این نشان نمی‌بینم

Nişān-ı ehl-i dilī ʿāşıḳīʾst bā-ḫod dār
Ki der-meşāyiḫ-i şehr īn nişān ne-mī-bīnem

Dilī; yā ḥarf-i maṣdardır. ʿ**Āşıḳī** yāʾsı da böyledir. **Bā-ḫod dār** kendiñle ṭut yaʿnī ʿāşıḳlıḳdan münfekk olma. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i dil olmanıñ nişānı ve ʿalāmeti ʿāşıḳlıḳdır, andan ayrılma, yaʿnī dāʾimā ʿışḳdan ḫālī olma, zīrā şehir meşāyiḫinde bu nişānı görmem, yaʿnī anlarda ʿışḳdan nişān yoḳdur, zīrā bu bir ʿaṭiyyedir, herkese müyesser olmaz.

1 T: ḳalḳdigini.
2 S: fāriġ olalım.
3 <[F+] Redd-i Şemʿī>

نشان موی میانش که دل درو بستم
ز من مپرس که خود در میان نمی‌بینم

Nişān-ı mūy-miyāneş ki dil derū bestem
Zi-men me-purs ki ḫod der-miyān ne-mī-bīnem

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Derū bestem; der** ḥarf-i ṣıla, **ū** żamīri **mūy-miyān**'a rāciʿ. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıń mūy gibi ince miyānından ki aña göńül baġladım, benden nişān ṣorma, zīrā kendimi ortada görmem, yaʿnī kendimden ḫaber-dār degilim, ḳanda ḳaldı ki mūy gibi ince miyānından. İki miyān ẕikri tecnīs-i tām ṣanʿatıdır. **Ḫod der-miyān ne-mī-bīnem** ẕikrinde leṭāfet var, *te'emmel tedri*[1].

بدین دو دیدهٔ گریان من هزار افسوس
که با دو آینه رویش عیان نمی‌بینم

Bedīn du dīde-i giryān-ı men hezār efsūs
Ki bā-du āyine rūyeş ʿiyān ne-mī-bīnem

Bedīn; bā ḥarf-i ṣıla. **Dīde-i giryān-ı men** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Efsūs** bunda ḥayf maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **ʿİyān**, ʿayn'ıń kesriyle, müfāʿale bābından maṣdardır, ḳıtāl gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim bu iki giryān gözüme biń ḥayf ki iki āyine ile rūy-ı cānānı āşikāre görmem, yaʿnī iki gözle cānānıń rūyını murādca müşāhede idemezem[2].

قد تو تا بشد از جویبار دیدهٔ من
بجای سرو جز آب روان نمی‌بینم

Ḳad-i tu tā bi-şud ez-cūybār-ı dīde-i men
Be-cāy-ı serv cuz āb-ı revān ne-mī-bīnem

Tā ibtidā-yı ġāyet içündür zamānda. **Bi-şud; bā** ḥarf-i te'kīd, **şud** reft maʿnāsınadır. **Cūybār** ırmaḳ kenārı, **dīde**'ye iżāfeti beyāniyyedir ve **men**'e lāmiyye. **Be-cāy-ı serv; bā** ḥarf-i ṣıla veyā ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyye. **Āb-ı revān** beyāniyyedir.

1 M: te'emmel tedebber.
2 S: iki gözle cānānı ve cānānıń rūyını āşikāre görmem, yaʿnī murādca müşāhede idemezem.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḳāmetiñ cūybār-ı dīdemden gidelden berü yaʿnī gözüm ırmaġından dūr olalı serv yerinde āb-ı revāndan ġayrı nesne görmem. Yaʿnī **(411a)** seniñ ḳaddiñ ki cūybār-ı dīdede idi, ol gitdikden ṣoñra yerinde[1] āb-ı revāndan ġayrı nesne görmem. Gözi pür-nem olduġını[2] beyāndır, servden murād ḳadd-i cānāndır. Ḥāṣılı, sen gözümden gideli aġlamaḳdan ġayrı kārım yoḳdur dimekdir.

من و سفینهٔ حافظ که جز درین دریا
بضاعت سخن دلنشان نمی‌بینم

Men u sefīne-i Ḥāfıẓ ki cuz derīn deryā
Biżāʿat-ı suḫan-i dil-nişān ne-mī-bīnem

Vāv ḥarf-i muḳārenet yaʿnī ḥarf-i maʿa. **Sefīne-i Ḥāfıẓ**'dan murād dīvānıdır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Deryā**'dan murād gine dīvāndır. **Biżāʿat-ı suḫan-i dil-nişān** iżāfetleri beyāniyyelerdir. Bunda **biżāʿat**'dan murād ḳumāşdır. **Dil-nişān** vaṣf-ı terkībīdir, nişānīden'den, dikmek yaʿnī aġacı yere dikmek, ḫāṭır-nişān maʿnāsına, murād, göñüle teʾṯīr idüp andan gitmeyüp ḳarār eylemekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben Ḥāfıẓ'ıñ sefīne-i dīvānıylayım, yaʿnī anıñ dīvānıyla ḳāniʿim, zīrā bu deryādan ġayrıda ḫāṭır-nişān söz ḳumāşı görmem. Yaʿnī göñülde yer idüp anda ḳarār ider söz Ḥāfıẓ dīvānından ġayrı yerde bulunmaz, ḥāṣılı, ḫāṭır-nişān söz dīvān-ı Ḥāfıẓ'a maḥṣūṣdur, andan ġayrıda yoḳdur.

1 S: dīdede.
2 T: oldugini.

416

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

فاش می‌گویم و از گفتهٔ خود دلشادم
بندهٔ عشقم و از هر دو جهان آزادم

Fāş mī-gūyem u ez-gofte-i ḫod dil-şādem
Bende-i ʿışḳem u ez-her du cihān āzādem

Maḥṣūl-i Beyt: Āşikāre söylerim ve sözümden dil-şādım, yaʿnī söyledigim sözden mesrūrum. Maḳūl-i ḳavl mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnıdır. ʿIşḳıñ ḳulıyım ve iki ʿālemden āzāde ve fāriġim, yaʿnī ʿışḳıñ esīr-i kemendiyim ve ġayrı pīşeden ḫālīyim, ḥāṣılı, ʿāşıḳ olduġumla mesrūrum.

طائر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق
که درین دامگه حادثه چون افتادم

Ṭā'ir-i gulşen-i Ḳudsem çi dehem şerḥ-i firāḳ
Ki derīn dāmgeh-i ḥādiṣe çūn uftādem

Ṭā'ir bunda ṭayr maʿnāsınadır, ḳuş dimekdir, **gulşen**'e iżāfet lāmiyyedir ve **gulşen**'iñ **Ḳuds**'e beyāniyye. **Ḳuds** ervāh-ı şühedānıñ ve ferişteleriñ maḳāmıdır. **Şerḥ-i firāḳ** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dāmgeh** ṭuzaḳlıḳ[1] yaʿnī ṭuzaḳ ḳuracaḳ yer, **ḥādiṣe**'ye iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gülşen-i Ḳuds'uñ ṭā'iriyim, nice vireyin firāḳ şerḥini ki ṭuzaḳlıḳ mehlikine nice düşdüm. Yaʿnī maḳāmım meleklerle bile olmaḳ idi, ol maḳāmdan ayrılmaḳ şerḥini saña ne diyeyim ve nice şerḥ ideyin ki bu ḥādiṣe-i dünyā dāmgāhına nice düşdüm. Bundan ṣoñra gelen beyt firāḳı şerḥ ider[2].

من ملك بودم و فردوس برین جایم بود
آدم آورد درین دیر خراب آبادم

Men melek būdem u Firdevs-i berīn cāyem būd
Ādem āverd derīn deyr-i ḫarāb-ābādem

1 S: ṭuzaḳ.
2 T: firāḳı nice şerḥ ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben melek idim ve yerim Firdevs-i berīn yaʿnī cennet-i aʿlā idi, ḥāṣılı, maḳāmım cennet idi, lākin Ādem ḥażretleri beni bu deyr-i ḫarāb-ābāda getürdi, ḥāṣılı, atanıñ cennetden çıḳması evlādıñ ḫurūcına sebeb oldı. Dünyāya deyr-i ḫarāb-ābād dimiş, yaʿnī ziyāde ḫarāblıġla muttaṣıfdır.

سایهٔ طوبی و دلجوییٔ حور و لب حوض
بهوای سر کوی تو برفت از یادم

Sāye-i Ṭūbā vu dil-cūyī-i ḥūr u leb-i ḥavż
Be-hevā-yı ser-i kūy-ı tu bi-reft ez-yādem

Dil-cū vaṣf-ı terkībīdir, cūyīden'den, istemek ve dilemek maʿnāsına ve yā-yı ṣānī ḥarf-i maṣdar, göñül alıcılıḳ[1] maʿnāsına, **ḥūr**'a iżāfeti maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **(411b) Leb** bunda kenār maʿnāsınadır ve iżāfet lāmiyye. **Be-hevā-yı ser-i kūy-ı tu; bā** ḥarf-i sebeb ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Yād** bunda ḫāṭır maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭūbā gölgesi ve ḥūruñ göñül alıcılığı[2] ve ḥavż-ı cennet kenārı seniñ ser-i kūyuñ muḥabbeti sebebiyle ḫāṭırımdan gitdi, yaʿnī saña ʿāşıḳ olalı bunları ferāmūş eyledim.

کوکب بخت مرا هیچ منجم نشناخت
یا رب از مادر گیتی بچه طالع زادم

Kevkeb-i baḫt-i merā hīç muneccim ne-şināḫt
Yā Rab ez-māder-i gītī be-çi ṭāliʿ zādem

Kevkeb-i baḫt iżāfeti beyāniyye ve lāmiyyeye taḥammüli var, **merā**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Yā Rab** ʿacabā maʿnāsınadır. **Māder-i gītī** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim devletim kevkebini hīç bir müneccim añlamadı, ʿacabā cihān anasından ne ṭāliʿle ṭoġdum? Yaʿnī müneccimler kevkeb-i ṭāliʿimi ve kevkeb-i velādetimi bilmedi, pes, ne ṭāliʿle ben māder-i gītīden ṭoġdum ʿacabā?

1 T: alıcilik.
2 T: alıciligi.

تا شدم حلقه بگوش در میخانهٔ عشق
هر دم آید غمی از نو بمبارك بادم

Tā şudem ḥalḳa be-gūş-ı der-i mey-ḫāne-i ʿışḳ
Her dem ʿāyed ġamī ez-nev be-mubārek-bādem

Tā ibtidā-i ġāyet içündür zamānda, münẕü gibi ʿArabīde. **Ḥalḳa be-gūş** ḳul maʿnāsınadır, zīrā anlar ḳullarınıñ ḳulaḳlarına ḥalḳa ṭaḳarlar, bendeligi mümtāz olsun diyü, **der**'e iżāfeti lāmiyyedir, **der**'iñ **mey-ḫāne**'ye de böyledir, **ʿışḳ**'a iżāfet beyāniyyedir. **Ġamī; yā** ḥarf-i vaḥdet. (M,T+ **Ez-nev**, nūn'uñ fetḥiyle, yeñiden dimekdir.) **Be-mubārek; bā** ḥarf-i ṣıla, **bād** bunda olsun dimekdir, mevḳiʿ-i duʿāda vāḳiʿ olmuş, mübārek olsun dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ meyḫānesi ḳapusında ḳul olaldan beri, yaʿnī bāb-ı ʿışḳ u muḥabbete esīr olup bende olalı, ḥāṣılı, ʿāşıḳ olalı her sāʿat baña yeñiden bir ġam gelür mübārek-bāda. Yaʿnī vādī-i ʿışḳa düşelden tāze tāze ġamlar baña tehniyeye ve mübārek-bāda gelür, zīrā ʿışḳ mūcib-i ġumūm u humūmdur. (M,T+ Ḥāṣılı, cennetde ġam yoḳ, ammā dünyā dār-ı ġumūm u humūmdur,) zīrā ʿışḳ u muḥabbet maḳāmıdır.

می خورد خون دلم مردمك چشم و سزاست
که چرا دل بجگر گوشهٔ مردم دادم

Mī-ḫored ḫūn-ı dilem merdumek-i çeşm u sezā'st
Ki çi-rā dil be-ciger-gūşe-i merdum dādem

(S+ Baʿżı nüsḫada **çeşm** yerine **dīde** vāḳiʿdir.) **Vāv** edāt-ı ḥāl.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüregim ḳanını içer merdümek-i çeşmim, ḥālbuki lāyıḳdır, yaʿnī her derd ü belā ki çekse aña lāyıḳ u sezāvārdır ki niçün göñlümi ḫalḳıñ ciger köşesine virdim. Yaʿnī ḫalḳıñ evlādı ki ciger köşesidir, anlara göñül virüp sevdigim içün bize her ne deñli cefā[1] eyleseler sezā-vārız.

نیست بر لوح دلم جز الف قامت دوست
چه کنم حرف دگر یاد نداد استادم

Nīst ber-levḥ-i dilem cuz elif-i ḳāmet-i dōst
Çi konem ḥarf-i diger yād ne-dād ustādem

1 S: şifā.

Elif-i ḳāmet-i dōst beyāniyye ve lāmiyyedir. **Yād ne-dād** ezberletmedi yaʿnī ḫāṭır-nişān eylemedi[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlüm levḥi üzerinde dostuñ elif ḳāmetinden ġayrı nesne yoḳdur, yaʿnī göñlüm bu elifden ġayrıdan sādedir. Nice ideyin, üstādım bundan ġayrı ḥarf yādıma virmedi yaʿnī ögretmedi ve ezberletmedi, ḥāṣılı, elif-i ḳāmet-i cānāndan ġayrı sebaḳ ve ders virmedi.

پاك كن چهرهٔ حافظ بسر زلف ز اشك
ور نه اين سيل دمادم ببرد بنيادم

Pāk kon çihre-i Ḥāfıẓ be-ser-i zulf zi-eşk
V'er ne īn seyl-i **(412a)** demādem bi-bered bunyādem

Seyl, sīn'iñ fetḥiyle, ṭaşan ṣuya dirler ve maṣdar da gelür, sāle-yesīlü'den, ḍarabe bābınıñ ecvef-i yāyīsinden, maṣdarı seyelān da gelür. **Seyl-i demādem** arası kesilmeyen seyle dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Zülfüñ ucıyla Ḥāfıẓ'ıñ çehresini göz yaşından pāk eyle, yaʿnī gözini zülfüñ ucıyla sil, pāk eyle, ve-illā bu seyl-i dā'imī benim bünyādım götürür[2]. Yaʿnī Ḥāfıẓ'ı firāḳıñla aġlatma, viṣāliñle güldür, yoḳsa göziniñ yaşı bünyād-ı vücūdını fenāya virür, ḥāṣılı, aġlatma, yoḳsa gözi yaşına ġarḳ olur. Ḫāce ġaybetden tekellüme iltifāt eyledi.

1 S: itdürmedi.
2 T: seyl daḫi benim bünyādım götürür. M: seyl bünyādım götürür.

417

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

فتویئ پیر مغان دارم و قولیست قدیم
که حرامست می آنجا که نه یارست ندیم

Fetvī-i pīr-i muġān dārem u ḳavlī'st ḳadīm
Ki ḥarām'est mey ān-cā ki ne yār'est nedīm

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i muġānıñ fetvāsın ṭutarım yaʿnī pīr-i muġāndan fetvām var, ḥālbuki eski sözdür, ḥāṣılı, ḳadīmden söyleni gelmiş sözdür, bu meẕkūrlar mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ mażmūnıdır, ki mey anda ḥarāmdır ki muṣāḥib yār olmaya, yaʿnī bir bāde meclisinde ki cānān anda muṣāḥib ([M,T+] olmaya,) mey anda ḥarāmdır. Ḥarāmdan murād mühennā ve güvār olmamaḳdır, yaʿnī cānānsız içilen bāde siñmez, belki żarar u ziyān getürür. Yāḫud kelām iddiʿā'ī ola, ke'enne ki bāde iddiʿā'en ḥelāldir, ammā cānānsız olıcaḳ ḥarāmdır.

چاك خواهم زدن این دلق ریایی چه کنم
روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم

Çāk ḫāhem zeden īn delḳ-i riyāyī çi konem
Rūḥ-rā ṣoḥbet-i nā-cins ʿaẕābī'st elīm

Maḥṣūl-i Beyt: Bu riyāya mensūb ḫırḳayı çāk idiserem. Nice ideyin, rūḥa ṣoḥbet-i nā-cins ʿaẕāb-ı elīmdir. Yaʿnī riyā ḫırḳası nā-cinsdir[1], rind ʿāşıḳlar andan elem çeker. Pes, añа muḳārenet u muṣāḥabet nā-cinse muṣāḥabetdir[2], imdi çāk olmaḳ gerekdir ki ḫırḳalıḳdan çıḳup geymege ḳābil olmaya.

تا مگر جرعه فشاند لب جانان بر من
سالها تا شده ام بر در میخانه مقیم

Tā meger curʿa feşāned leb-i cānān ber-men
Sālhā tā şudeem ber-der-i mey-ḫāne muḳīm

1 S: riyā ḫırḳa-i nā-cinsdir.
2 S: nā-cinse muḳārenet u muṣāḥabetdir.

Tā edāt-ı taʿlīl. **Meger** edāt-ı temennī. **Curʿa, feşāned**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **ber-men** ġayr-i ṣarīḥi ve **leb-i cānān** fāʿili. **Sālhā;** taḳdīri **sālhā'st**'dır, żarūret-i vezniçün edāt-ı ḫaber ḥaẕf olundı. **Tā** ḥarf-i ibtidādır, ʿArabīde münẕü gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Tā ola ki leb-i cānān benim üzerime cürʿa ṣaça, ([S,F+] yaʿnī leb-i cānāndan baña bir cürʿa ḥāṣıl ola diyü yıllardır ki tā meyḫāne ḳapusında muḳīm olmuşum.) Yaʿnī leb-i cānāndan bir reṣḥa-i mey ḥāṣıl olmaġıçün nice yıldır ki meyḫāne ḳapusuna mülāzım ve anda muḳīmim.

مگرش خدمت دیرین من از یاد برفت
ای نسیم سحری یاد دهش عهد قدیم

Megereş ḫidmet-i dīrīn-i men ez-yād bi-reft
Ey nesīm-i seḥerī yād deheş ʿahd-i ḳadīm

Megereş; şīn-i żamīr cānāna rāciʿdir. **Dīrīn-i men** lāmiyyedir. **Seḥerī; yā** ḥarf-i nisbet. ʿ**Ahd-i ḳadīm** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim eski ḫidmetim ke'enne yāriñ yādından ve ḫāṭırından gitdi, yaʿnī benim ḳadīmī ḫidmetlerim ferāmūş eyledi. Ey seḥer nesīmi, yāre añıvir ʿahd-i ḳadīmi, ḥāṣılı, cānāna iḥṭār **(412b)** eyle ḳadīmī dostluġumuzı ve ḫidmetimizi, yaʿnī ḫāṭırına getür.

بعد صد سالم اگر بوی تو بر خاك وزد
سر برآرد ز گلم رقص کنان عظم رمیم

Baʿd ṣed sālem eger būy-ı tu ber-ḫāk vezed
Ser ber-āred zi-gilem raḳṣ-konān ʿaẓm-ı remīm

Sālem; mīm-i żamīr maʿnā cihetinden **ḫāk**'e muḳayyeddir. **Vezed** filʿ-i mużāriʿ müfred ġā'ib, vezīden'den, esmek maʿnāsına. **Raḳṣ-kon** vaṣf-ı terkībīdir, elif ve nūn mübālaġa ifāde ider, raḳṣ iderek dimekdir. ʿ**Aẓm** kemikdir, ustuḫān maʿnāsına. **Remīm** çürümüş, pūsīde maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüz yıldan ṣoñra eger seniñ būyuñ benim türābıma yaʿnī ḳabrime eserse başını ḳaldırır balçıġımdan yaʿnī ḳabrim ṭopraġından raḳṣ iderek çürümüş ustuḫānım. Yaʿnī seniñ būyuñdan ḥayāt bulup raḳṣa ve ḥarekete gelür pūsīde ustuḫānım.

دلبر از ما بصد امید ستد اول دل
ظاهرا عهد فرامش نکند خلق کریم

Dil-ber ez-mā be-ṣed ummīd sited evvel dil
Ẓāhirā ʿahd ferāmūş ne-koned ḫulḳ-ı kerīm

Sited fiʿl-i māżī müfred ġāʾibdir, maṣdarı siteden ve sitānīden gelür. **Ḫulḳ-ı kerīm** iżāfeti lāmiyye ve beyāniyyeye müteḥammildir, yaʿnī kerīmiñ ḫulḳı veyā kerīm ḫulḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Dilber evvel yüz ümīdle bizden göñli aldı. Ẓāhir budur ki kerīmü'l-ḫulḳ olan kimse ʿahdi ferāmūş eylemez. Yaʿnī bize ʿahd-i viṣāl idüp ümīdvār eyledi, biz de ʿahd-i viṣāl ümīdiyle göñül virdik. Cānān ise kerīmü'l-ḫulḳdur, eyledügi ʿahdi ferāmūş eylemez, pes, viṣāline ümīdvārız.

غنچه گو تنگ دل از کار فرو بسته مباش
کز دم صبح مدد یابی و انفاس نسیم

Ġonça gū teng-dil ez-kār-ı furū-beste me-bāş
K'ez-dem-i ṣubḥ meded yābī vu enfās-ı nesīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ġoncaya söyle ki baġlanmış işden teng-dil olma, yaʿnī yumulup dürüldügüñden, ḥāṣılı, ḳat ḳat yapraḳ içinde perde-nişīn olduġuñdan[1] mużṭarib u teng-dil olma, zīrā ṣubḥ nefesinden ve nesīm enfāsından meded bulursın, yaʿnī enfās-ı nesīm göñlüñ açar. Ḥāṣılı, cemīʿ şükūfeniñ ġoncalarını[2] enfās-ı nesīm açar, seni de açar. Ġoncaya nisbet teng-dillik ve furū-bestelik ziyāde laṭīf vāḳiʿ olmuş, zīrā hem teng-dil ü hem furū-bestedir.

فکر بهبود خود ای دل ز دری دیگر کن
درد عاشق نشود به بمداوای حکیم

Fikr-i bih-būd-ı ḫod ey dil zi-der-i dīger kon
Derd-i ʿāşıḳ ne-şeved bih be-mudāvā-yı ḥakīm

Bih bunda yeg dimekdir, **būd** bunda būden maʿnāsınadır, yeg olmaḳ dimekdir, murād ṣıḥḥatdir. **Der-i dīger** iżāfeti lāmiyye ve beyāniyyeye müteḥammildir, yaʿnī ġayrınıñ ḳapusını veyā ġayrı ḳapuyı. **Mudāvā** mufāʿale bābından

1 T: oldügüñden.
2 M: ġoncanıñ şükūfelerini.

maṣdardır, lākin de'b-i Aʿcāmdır bu maṣdarı tā'nıñ ḥaẕfıyla istiʿmāl eylemek muʿtellü'l-lām olduḳda, mudāva ve muvāsā gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, kendi ṣıḥḥatiñ fikrini ġayrı ḳapıdan iste, zīrā ʿāşıḳıñ derdi ḥakīm müdāvasıyla ve ʿilācıyla ṣıḥḥat-peẕīr degildir, ḥāṣılı, maraż-ı ʿışḳ ṭabīb ʿilācıyla dermān ḳabūl eylemez, anıñ dermānı viṣāl-i cānāndır. Ḫudā müyesser eyleye.

گوهر معرفت اندوز که با خود ببری
که نصیب دگرانست نصاب زر و سیم

Gevher-i maʿrifet endūz ki bā-ḫod bi-berī
Ki naṣīb-i digerān'est niṣāb-ı zer u sīm

Endūz fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, endūzīden'den, ḳazanmaḳ ve kesb eylemek maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. İkinci **ki** ḥarf-i taʿlīl. **Niṣāb** mālıñ zekāt müterettib olan miḳdārına dirler, meṣelā ikiyüz dirhem gümişe **(413a)** mālik olan kimseye zekāt lāzımdır, bāḳī-i zekāt buña göredir.

Maḥṣūl-i Beyt: Maʿrifet gevherini ḳazan ki kendiñle āḫirete iledesin, zīrā aḳçe ve altun niṣābı ġayrılarıñ naṣībidir. Yaʿnī niṣāba mālik olmaḳ ehl-i dünyā ḥālidir, maʿrifete mālik olmaḳ ʿārifler ḥālidir. İmdi āḫiretde maʿrifetu'llāh fā'ide virür, zer ü sīm fā'ide virmez, zīrā ḥelālinde ḥesāb ve ḥarāmında ʿaẕāb var.

دام سختست مگر یار شود لطف خدا
ور نه آدم نبرد صرفه ز شیطان رجیم

Dām saḫt'est meger yār şeved luṭf-i Ḫudā
V'er ne Ādem ne-bered ṣarfe zi-şeyṭān-ı racīm

Dām aṣlında **dām-ı mekr** veyā **dām-ı şeyṭān** idi, żarūret-i vezn ve ḳarīne kā'im olduġıçün ḥaẕf[1] olundı. **Saḫt** ḳatı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dām-ı mekr-i şeyṭān ḳavīdir, meger Allāh'ıñ luṭfı yār ola, ve-illā Ādem şeyṭān-ı racīmden fā'ide iletmez yaʿnī aña ẓafer bulımaz. Yaʿnī şeyṭān ki enbiyā, mekrinden emīn degillerdir, anıñ iġvāsından ẓafer bulup ḫalāṣ olmaḳ müşkildir, meger Ḫudā'nıñ luṭfı yār ola ki insāna bir ṭarīḳle tedāḫül eylemeye.

1 M, T: terk.

حافظا سیم و زرت نیست چه شد شاکر باش
چه به از دولت لطف سخن و طبع سلیم

Ḥāfiẓā sīm u zeret nīst çi şud şākir bāş
Çi bih ez-devlet-i luṭf-i suḫan u ṭabʿ-ı selīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, sīm ü zeriñ yoḳ ise ne oldı, şākir ol, devlet-i luṭf-ı süḫan u ṭabʿ-ı selīmden yeg ne var? Yaʿnī bu devlet saña yeter ki luṭf-ı kelām u ṭabʿ-ı selīme māliksin. Sīm ü zer olmazsa olmasun, zīrā bu güẕerān ve ol pāyidārdır.

Mıṣrāʿ: آن که آن داد به شاهان به گدایان این داد

Ān ki ān dād be-şāhān be-gedāyān īn dād[1]

418

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Ḫafīf
Fāʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

گرچه ما بندگان پادشهیم
پادشاهان ملك صبحگهیم

Gerçi mā bendegān-ı pādişehīm
Pādişāhān-ı mulk-i ṣubḥgehīm

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi biz pādişāhıñ bendeleriyiz, ammā ṣabāḥ mülkiniñ pādişāhlarıyız, yaʿnī ṣabāḥ vaḳtinde eyledigimiz duʿālar müstecābdır, ḥāṣılı, maḳbūl-i Ḥażret-i Ḥaḳḳ'ız.

گنج در آستین و کیسه تهی
جام گیتی نما و خاك رهیم

Genc der-āstīn u kīse tehī
Cām-ı gītī-numā vu ḫāk-i rehīm

1 168. gazel 4. beyit.

Cām-ı gītī-numā beyāniyye. **Gītī-numā** vaṣf-ı terkībīdir, cihān gösterici cām ki[1] ʿālemde Cem'den yādigār ḳalmışdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫazīne āstīnimizde, ḥālbuki kīsemiz tehīdir, yaʿnī genc-i ʿulūm u maʿārif müheyyā ve ḥāżırdır[2], ammā māl-ı dünyāmız yoḳdur. ([M,T+] Ḥāṣılı, naḳd-i ʿulūm u maʿārif ḥāṣıl, ammā) naḳd-i sīm ü zerden ḫālīyiz. Rifʿat-i mertebede cām-ı gītī-nümāyız, yaʿnī ʿazīz u muḥteremiz, daḫi ḫāk-i rehiz, yaʿnī tevāżuʿda ḫāk-i rehiz. Yaʿnī bu ḳadar ʿulūm u maʿārifle maġrūr u mütekebbir degilüz, ḥāṣılı, ḫākī-nihād dervīş-sīretiz[3].

هوشیار حضور و مست غرور
بحر توحید و غرقهٔ گنهیم

Hūşyār-ı ḥużūr u mest-i ġurūr
Baḥr-i tevḥīd u ġarḳa-i gunehīm

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAyş u ḥużūr eylemekde uṣlıyız, ammā ġurūr bizi mest eylemişdir, ḥāṣılı, ġurūruñ mestiyiz. Baḥr-i tevḥīdiz yaʿnī muvaḥḥidiz ve ġarḳa-i günehiz, yaʿnī Ḫudāyı bir bilürüz ve ṭaġlarca günāhımıza muʿterifiz, yaʿnī keṯret-i ẕunūbumuza muʿterifiz. Bu beytiñ mıṣrāʿ-ı evvelini **Hūşyār-ı ġurūr u mest-i ḥużūr** yazup maʿnāsını; ġurūr hūşyārı ve ḥużūruñ[4] mestiyiz diyen terkībde ve maʿnāda ḫaṭā eylemiş[5].

شاهد بخت چون گرشمه کند
ماش آیینهٔ رخ چو مهیم

Şāhid-i baḫt çun girişme koned
Mā'ş āyīne-i ruḫ-ı çu mehīm

Şāhid-i baḫt beyāniyye. **Mā'ş; şīn**-i żamīr şāhide **(413b)** rāciʿdir. **Āyīne-i ruḫ-ı çu mehīm** lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭāliʿ maḥbūbı ([S,F+] çünki nāz u girişme ider, biz anıñ meh gibi ruḫınıñ āyinesiyüz, yaʿnī maḥbūb-ı baḫt) çünki nāz u girişmeye gele, biz anıñ) āyīne-dārıyız, ḥāṣılı, āṯārı bizde ẓuhūr ider.

---

1 S: gösterici dimekdir cām ki
2 S: ḥavāżırdır.
3 S: dervīş-meşrebiz.
4 S: ġurūr.
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>

شاه بیدار بخت را هر شب
ما نگهبان افسر و کلهیم

Şāh-ı bīdār-baḫt-rā her şeb
Mā nigehbān-ı efser u kulehīm

Şāh-ı bīdār-baḫt'dan murād Şāh Manṣūr'dur, niteki taṣrīḥ idecekdir. **Bīdār-baḫt** devlet ü rifʿat ü[1] ḥużūrdan kināyetdir, niteki sābıḳan tekrār ẕikr olunmuşdur. **Kulāh**'dan murād tācdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bīdār-baḫt pādişāhıñ biz her gice efser u tācını nigehbānız yaʿnī ḥāfiẓız, ḥāṣılı, duʿālarımız berekātıyle salṭanatı ḥırāset ideriz dimekdir.

گو غنیمت شمار همت ما
که تو در خواب و ما بدیده‌گهیم

Gū ġanīmet şumār himmet-i mā
Ki tu der-ḫāb u mā be-dīdegehīm

Gū ḫiṭāb-ı ʿāmm, yaʿnī pādişāha söyle. **Dīdegeh** dīdegāh'dan muḫaffefdir, bekçi ṭurduġı yere **dīdegāh** dirler, ʿArabça meryā ve merḳab dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāha söyle, bizim himmetimizi ġanīmet ṣay, zīrā sen uyḳuda ve biz saña pāsbān maḳāmındayız, yaʿnī biz seni bekleriz, ḥāṣılı, himmetimiz saña nāẓırdır.

شاه منصور واقفست که ما
روی همت بهر کجا که نهیم

Şāh Manṣūr vāḳıf'est ki mā
Rūy-ı himmet be-her kucā ki nihīm

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh Manṣūr vāḳıfdır ki biz himmet yüzini her nereye ki ḳoruz, yaʿnī himmetimiz her nereye ki ḥavāle eylesek.

دشمنان را ز خون کفن سازیم
دوستان را قبای فتح دهیم

Duşmenān-rā zi-ḫūn kefen sāzīm
Dōstān-rā ḳabā-yı fetḥ dihīm

1 M, S, T: rifʿat-i. F nüshası tercih edildi.

Maḥṣūl-i Beyt: Düşmenlere ḳandan kefen eyleriz, yaʿnī ḳana ġarḳ ideriz. Dostlara fetḥ ḳabāsın virürüz, yaʿnī fetḥ libāsın giydürürüz, ḥāṣılı, himmetimizle vardıḳları yeri fetḥ ideriz.[1]

رنگ تزویر پیش ما نبود
شیر سرخیم و افعیٔ سیهیم

Reng-i tezvīr pīş-i mā ne-buved
Şīr-i surḫīm u efʿī-i siyehīm

Reng-i tezvīr beyāniyye. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde de iżāfet böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim ḳatımızda ḥīle ve tezvīr olmaz, ḳırmızı arslanuz ve ḳara engerek yılanı. Yaʿnī yek-rengiz, ehl-i riyā vü tezvīr degiliz.

وام حافظ بگو که باز دهند
کردهٔ اعتراف و ما گوهیم

Vām-ı Ḥāfiẓ bi-gū ki bāz dehend
Kerde'i iʿtirāf u mā guvehīm

Guveh guvāhdan muḫaffefdir, ṭanıḳ dimekdir, şāhid maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh Manṣūr'a ḫiṭāb idüp buyurur: Pādişāhım buyurur ki Ḥāfıẓ'ıñ deynini edā eylesünler, zīrā iʿtirāf eylemişsin ve biz iʿtirāfıña şāhidiz.

1 <S+ Naḳl olunur ki merḥūm Sulṭān Mehmed Egre seferine müteveccih olup Dīvān-ı Ḥāfıẓ'dan tefe"ül eyledikde 'Duşmenān-rā zi-ḫūn kefen sāzīm' beyti gelür. Minhu>

419

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

آن که پامال جفا کرد چو خاك راهم
خاك می‌بوسم و عذر قدمش می‌خواهم

Ān-ki pā-māl-i cefā kerd çu ḫāk-i rāhem
Ḫāk mī-būsem u ʿoẕr-i ḳademeş mī-ḫāhem

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānān ki beni ḫāk-i rāh gibi cefā pā-māli eyledi, yaʿnī cefā ile beni ḫāke berāber eyledi, başduġı ṭopraġı öperim ve ḳadem rencīde ḳılduġınıñ ʿöẕrin dilerim.

من نه آنم که بجور از تو بنالم حاشا
چاکر معتقد و بندهٔ دولتخواهم

Men ne ānem ki be-cevr ez-tu bi-nālem ḥāşā
Çāker-i muʿteḳid u bende-i devlet-ḫāhem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ol degilim ki cevr ü cefā sebebiyle senden iñleyüp feryād u fiġān idem. Ḥāşā, böyle degilim. Belki ben çāker-i muḥibbim ve bende-i devlet-ḫāhım, yaʿnī ḫulūṣ-ı ṭaviyyetle seni sevenlerdenim.

بسته‌ام در خم گیسوی تو امید دراز
آن مبادا که کند دست طلب کوتاهم

Besteem der-ḫam-ı gīsū-yı tu ummīd-i dirāz
Ān me-bādā ki koned **(414a)** dest-i ṭaleb kūtāhem

Der-ḫam-ı gīsū-yı tu; der ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Ummīd-i dirāz** beyāniyye. **Me-bādā** edāt-ı duʿādır, nehyile. **Ki** ḥarf-i beyān. **Koned** fiʿl-i mużāriʿ ġāʾib, ismi **ḫam-ı gīsū**'ya rāciʿ taḥtında żamīr-i müstetir ve **dest-i ṭaleb** mefʿūl-i evveli ve **kūtāh** mefʿūl-i ṣānī ve **mīm**-i mütekellim maʿnāda **ṭaleb**'e muḳayyeddir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫam-ı gīsūña ümīd-i dırāz bağlamışım, ol olmaya ki seniñ ḫam-ı[1] gīsūñ benim ṭalebim elini kūtāh eyleye, yaʿnī olmaya ki beni nā-ümīd eyleye. Zīrā dest-i ṭaleb kūtāh olmaġa ḳaṭʿ-ı ümīdle olur ve ümīdle ṭaleb ziyāde olur.

ذرهٔ خاکم و در کوی توام وقت خوشست
ترسم ای دوست که بادی ببرد ناگاهم

Ẕerre'i ḫākem u der-kūy-ı tuem vaḳt ḫoş'est
Tersem ey dōst ki bādī bi-bered nā-gāhem

Ẕerre'i; yā ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Tuem; mīm**-i mütekellim maʿnāda **vaḳt**'e muḳayyeddir, **vaḳtem ḫoş'est** taḳdīrinde. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bādī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Nā-gāh** ansızın, füc'eten maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ẕerre ṭopraġım, yaʿnī ṭopraḳ gibi ḥaḳīrim ve seniñ maḥalleñde de vaḳtim ḫoşdur, yaʿnī ḥālim eyidir. Ammā ey dost, ḳorḳarım ki bir bād nā-gehanī beni kūyuñdan ilete, yaʿnī kūyuñda ḳarār eylemege bir nesne mānīʿ ola.

صوفئ صومعهٔ عالم قدسم لیکن
حالیا دیر مغانست حوالتگاهم

Ṣūfī-i ṣavmaʿa-i ʿālem-i ḳudsem līkin
Ḥāliyā deyr-i muġān'est ḥavāletgāhem

Ṣūfī'niñ **ṣavmaʿa**'ya iżāfeti lāmiyyedir ve **ṣavmaʿa**'nıñ **ʿālem-i ḳuds**'e beyāniyyedir ve **mīm**'e lāmiyye, **mīm** maʿnā cihetinden **ṣūfī**'ye muḳayyeddir. **Ḥavāletgāh** şol yere dirler ki seni anda olmaġa ḥavāle ideler, bunda murād menzilgāhdır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀlem-i ḳuds ṣavmaʿası ṣūfīsiyim, ammā şimdi ḥavāletgāh u menzilim deyr-i muġāndır.

پیر میخانه سحر جام جهان بینم داد
و اندران آینه از حسن تو کرد آگاهم

Pīr-i mey-ḫāne seḥer cām-ı cihān-bīnem dād
V'enderān āyine ez-ḥusn-i tu kerd āgāhem

1 M, S, T: ġam-ı. F nüshası esas alındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i meyḫāne seḥer vaḳtinde bańa cām-ı cihān-bīn virdi, daḫi ol āyīnede seniń ḥüsnüńden beni āgāh eyledi. Yaʿnī āyine gibi ṣāfī ḳalb virdi ve bu āyīne-i ḳalbimde seniń ḥüsnüńden beni āgāh eyledi, yaʿnī ḳalbimde seniń ḥüsnüń tecellīsin gösterdi.

با من راه نشین خیز و سوی میکده آی
تا ببینی که در آن حلقه چه صاحب جاهم

Bā-men-i rāh-nişīn ḫīz u sūy-ı meykede āy
Tā bi-bīnī ki der-ān ḥalḳa çi ṣāḥib-cāhem

Rāh-nişīn dilenci ve ḥaḳīr kimse. **Ḥalḳa**'dan murād meclisdir. **Cāh** manṣıb maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben rāh-nişīnle ḳalḳ, meyḫāne cānibine gel, tā kim göresin ol ḥalḳada ne ṣāḥib-i manṣıbım, yaʿnī anda ḥürmetim ve ʿizzetim ziyāde ẓāhir, rāh-nişīn olduġuma[1] baḳma, ḥāṣılı, rindler arasında iʿtibārım ziyādedir.

مست بگذشتی و از حافظت اندیشه نبود
آه اگر دامن حسن تو بگیرد آهم

Mest bi-gẕeştī vu ez-Ḥāfıẓet endīşe ne-būd
Āh eger dāmen-i ḥusn-i tu bi-gīred āhem

Maḥṣūl-i Beyt: Mest geçdiń ve Ḥāfıẓ'dan endīşe ve fikriń olmadı, yaʿnī Ḥāfıẓ cānibine iltifāt eylemediń, yaʿnī Ḥāfıẓ'ı ḳayırup bir selām u kelām eylemediń. Āh eger seniń ḥüsnüń dāmenini āhım ṭutarsa, ([S,F+] yaʿnī āhım) ḥüsn-i pākińe te's̱īr idüp beńzińi ṣoldurursa, pes, iʿtibār u iltifātdan ḳalursun.

خوشم آمد که سحر خسرو خاور می‌گفت
با همه پادشهی بندهٔ توران شاهم

Ḫoşem āmed ki seḥer ḫusrev-i ḫāver mī-goft
Bā-heme pādişehī bende-i Tūrān-şāhem

Ḫāver maşrıḳa dirler. **Ḫusrev-i ḫāver** güneşe ıṭlāḳ iderler. **(414b) Tūrān Şāh** Sulṭān Manṣūr'uń vezīr-i aʿẓamı olmuşdur ve yine Şāh Manṣūr'uń aḳrabasındandır.

1 T: oldugüme.

Maḥṣūl-i Beyt: Bańa ḫoş geldi seḥer vaḳtinde ki ḫüsrev-i ḫāver söylerdi. Cemīʿ pādişāhlığımla Tūrān Şāh'ıń bendesiyim, ḥāṣılı, vezīr-i aʿẓamıń ḳuluyum. Murād pādişāhı mediḥdir diyen Tūrān Şāh'ı bilmez imiş[1]. Beytiń maʿnāsında; murād ẓāhire naẓar Tūrān vilāyeti pādişāhı medḥidir veyā Tūrān Şāh-nām pādişāhı mediḥdir diyen ġarīb taṣarruf eylemişdir[2].

420

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilatün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

گرچه از آتش دل چون خم می در جوشم
مهر بر لب زده خون می‌خورم و خاموشم

Gerçi ez-āteş-i dil çun ḫum-ı mey der-cūşem
Muhr ber-leb-zede ḫūn mī-ḫorem u ḫāmūşem

Gerçi ṣūret-i teslīmdir. **Der-cūşem** ḳaynamadayım, zīrā şīre-i engūrī ve ġayrısını fuçıya[3] veyā küpe ḳosańı birḳaç gün ṭurduḳdan ṣońra ḳaynamaġa başlasa gerekdir ve köpük atmaġa, bu mertebeye varduḳda ḫamr olup şürbi ḥarām olur. **Muhr ber leb-zede** kināyetdir küpüń aġzını kerpiç ile ve balçıġla ṣıvadıḳlarından, niteki eşʿār-i ʿAcem'den fehm olunur. **Ḫūn mī-ḫorem** didügi şarābı ḫūna teşbīh eylemek ṭarīḳiyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi yürek āteşinden şarāb küpi gibi cūşdayım yaʿnī ḳaynamadayım, ḥāṣılı, ıżṭırāb u meşaḳḳatdeyim, lebime mühr urup ḳan içerim ve ḫāmūşum, yaʿnī bu ḳadar ıżṭırāb u ıżṭırār ki çekerim, hīç ṭınmam[4].

قصد جانست طمع در لب جانان کردن
تو مرا بین که درین کار بجان می‌کوشم

Ḳaṣd-ı cān'est ṭamaʿ der-leb-i cānān kerden
Tu merā bīn ki derīn kār be-cān mī-kūşem

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 <[F+] Redd-i Sürūrī>
3 M: fıçıya. S: fuçuya.
4 T: dinmem.

Şuʿarā leb-i cānāna, teşbīh ṭarīḳiyle **cān** dirler, bunda da īhām vechiyle bu maʿnāyı ḳaṣd ider. **Be-cān; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Mī-kūşem** fiʿl-i muż̇āriʿ nefs-i mütekellim vaḥde, saʿy iderim dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Leb-i cānāna ṭamaʿ eylemek cāna ḳasd eylemekdir, yaʿnī helākine saʿy eylemekdir. Sen beni gör ki bu işde veyā bu işe cānile[1] çalışırım, yaʿnī cānla saʿy iderim dimekdir. **Be-cān**'ıñ bā'sını ḥarf-i ṣıla iʿtibār idince cāna saʿy iderim[2] dimek olur, yine leb-i cānān murād olur, ḥāṣılı, beytde īhām var.

من کی آزاد شوم از غم دل چون هر دم
هندوی زلف بتی حلقه کند در گوشم

Men key āzād şevem ez-ġam-ı dil çun her dem
Hindū-yı zulf-i butī ḥalḳa koned der-gūşem

Āzād'dan ([M,T+] murād) ḫalāṣdır. **Hindū-yı zulf** beyāniyyedir, **but**'e iżāfet lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Gönül ġamından ḳaçan āzād olurum yaʿnī ḳaçan ḫalāṣ bulurum çünki her nefes[3] ü her sāʿat bir maḥbūbuñ hindū-yı zülfi ḳulaġıma ḥalḳa ider, yaʿnī ḳulaġıma ḥalḳa geçürür, ḥāṣılı, beni ḳul ider. Bunda bütden murād ism-i Ḫudā olmaḳ mümkündür diyen ḫaṭā eylemiş[4], zīrā esmā'u'llāh tevḳīfīdir[5], yaʿnī icāzet-i şerʿa mevḳūfdur, şerīʿatda ise Ḫudā'ya büt dimek vārid olmamış.

خرقه پوشئ من از غایت دینداری نیست
پردهٔ بر سر صد عیب نهان می‌پوشم

Ḫırḳa-pūşī-i men ez-ġāyet-i dīn-dārī nīst
Perde'i ber-ser-i ṣed ʿayb-ı nihān mī-pūşem

Ḫırḳa-pūş vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Dīn-dār** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Perde'i; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr ve **hemze** ḥarf-i tevessül[6].

---

1 S: bu işe saʿyile. M: bu işe ṭoġrı
2 T, F: saʿy eyledim.
3 S: her dem.
4 <[F+] Redd-i Şemʿī>
5 T: tevfīḳīdir.
6 M, T: hemze-i vaṣl tevessül.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḫırḳa-pūşluġum (M,T+ ġāyet) dindārlığımdan ve kemāl-i müselmānlığımdan degildir, belki yüz gizli ʿaybıma perde örterim, ḥāṣılı, ḫırḳa-pūş olduġum[1] zühd ü taḳvādan **(415a)** degildir, belki ʿuyūbumı setr eylemek içindür.

من که خواهم که ننوشم بجز از راوق خم
چه کنم گر سخن پیر مغان ننیوشم

Men ki ḫāhem ki ne-nūşem be-cuz ez-rāveḳ-i ḫum
Çi konem ger suḫan-ı pīr-i muġān ne-nyūşem

Rāveḳ, vāv'ıñ fetḥiyle, ṣāfī maʿnāsınadır, vāv'ı meftūḥ oḳuyup iʿlāl eylememek[2] taṣarrufāt-ı Aʿcāmdandır, Ḥātem ve kāfer ve ʿareż gibi. (M,T+ ʿArab rāyıḳ dir, ṣāfī maʿnāsına.) **Rāvek-ı ḫum**'dan murād ṣāfī şarābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ki dilerim ki şarābın ṣāfīsinden ġayrısını içmem, yaʿnī dürdīsini nūş eylemem, nice ideyin eger pīr-i muġānıñ sözini diñlemeyem. Yaʿnī pīr-i muġān sözini işidmemege ḳādir degilim, ḥāṣılı, beni dā'imā ṣāfīsine terġīb ider. Yā maʿnā böyle ola ki, pīr-i muġān baña, iç eliñe ne girerse, eger ṣāfī eger dürdī, zīrā her birinde bir keyfiyyet-i ḫāṣ vardır dimek ola.

حاش لله که نیم معتقد طاعت خویش
این قدر هست که گه گه قدحی می نوشم

Ḥāşe li'llāh ki niyem muʿteḳid-i ṭāʿat-i ḫīş
Īn ḳadar hest ki geh geh ḳadeḥī mī-nūşem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāşe li'llāh ki ben kendü ṭāʿatıma muʿteḳid olmayam, yaʿnī muʿteḳidim. Bu ḳadar var ki gāh gāh bir ḳadeḥ nūş iderim[3]. Ḥāṣılı, nefsimiñ maġlūbıyım, gāhī bāde içmemege ḳādir degilim, yaʿnī şarāb içdügüm aʿmālime ʿadem-i iʿtiḳādımdan[4] degildir, aʿmālime ġurūrumdan da degildir[5].

هست امیدم که علی رغم عدو روز جزا
فیض عفوش ننهد بار گنه بر دوشم

1 T: oldugüm.
2 M, S, T: eylemek. F nüshası esas alındı.
3 S: Bu ḳadar var ki gāh gāh bir ḳadeḥ nūş iderim, yaʿnī ṭāʿatime muʿteḳidim, bunuñ biriyle gāh gāh bāde içerim.
4 S: iʿtimādımdan.
5 S: aʿmālime ġurūrumdan da degildir, ʿadem-i iʿtiḳādımdan da degildir, belki nefsime ẓulm iderin.

Hest umīdem ki ʿalā raġmi ʿadū rūz-ı cezā
Feyż-i ʿafveş ne-nihed bār-i guneh ber-dūşem

Raġm düşmeniñ burnın yere sürtmege dirler, yaʿnī taḥḳīr u teẕlīl eylemekden kināyetdir. **Feyż** bunda luṭf u iḥsān maʿnāsınadır. **ʿAfveş; şīn**-i żamīr Ḫudā'ya rāciʿdir. **Bār** bunda yükdür, **bār-i guneh** beyāniyyedir[1]. **Dūş** bunda omuz maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ümīdim vardır ki ʿadū körlügine, cezā ve ḥaşr güninde Allāh'ıñ ʿafvı, luṭf u iḥsānı günāh yükini omuzuma ḳomaya. Yaʿnī ümīdim vardır ki günāhlarımı ʿafv u maġfiret eyleye, her ne ḳadar günāhım çoḳ ise de.

پدرم روضهٔ رضوان بدو گندم بفروخت
نا خلف باشم اگر من بجوی نفروشم

Pederem ravża-ı Rıżvān be-du gendum bi-furūḫt
Nā-ḫalef bāşem eger men be-cevī ne-frūşem

Baʿżı nüsḫada mıṣrāʿ-ı ṯānī böyle vāḳiʿdir: "Men çi-rā bāġ-ı cihān-rā be-cevī ne-frūşem".

Maḥṣūl-i Beyt: Babam yaʿnī Ḥażret-i Ādem ravża-ı Rıżvān'ı yaʿnī cenneti iki buġday dānesine ṣatdı. Nā-ḫalef olayım ben eger bir arpaya ṣatmazsam. Yaʿnī benim murādım dīdārdır, cennet degildir, cenneti de dīdār içün isteriz, zīrā cennet dīdārsız olmaz ve dīdār cennetsiz, ḥāṣılı, mütelāzımāndır.

گر ازین دست زند مطرب مجلس ره عشق
شعر حافظ ببرد وقت سماع از هوشم

Ger ezīn dest zened muṭrib-i meclis reh-i ʿışḳ
Şiʿr-i Ḥāfiẓ bi-bered vaḳt-i semāʿ ez-hūşem

Ezīn dest bunuñ gibi dimekdir. **Reh-i ʿışḳ**; taḳdīri **perde-i reh-i ʿışḳ**'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger muṭrib-i meclis perde-i rāh-ı ʿışḳı bunuñ **(415b)** gibi çalarsa ve Ḥāfiẓ'ıñ şiʿrini böyle oḳursa bilā-şekk ü şübhe Ḥāfiẓ'ıñ şiʿri semāʿ vaḳtinde beni ʿaḳlımdan ayırır[2].

Ẕikr olan maʿnā **şiʿr** mübtedā ve **bi-bered** ḫaber olduġı taḳdīrcedir, ammā **şiʿr**, **bi-bered**'iñ muḳaddem mefʿūli olduġı taḳdīrce **Maḥṣūl-i Beyt:** Eger

1 S: lāmiyyedir.
2 S: ʿaḳlımdan iletür, yaʿnī ʿaḳlımdan ayırır.

muṭrib-i meclis perde-i rāh-ı ʿışḳı bunuñ gibi çalarsa anıñ semāʿı vaḳtinde yaʿnī çalġusı zamānında[1] Ḥāfıẓ'ıñ şiʿrini ʿaḳlımdan[2] iledür.

Semāʿ çalġu maʿnāsına olduġı taḳdīrce maʿnā böyle olur, ammā istimāʿ maʿnāsına oldıġı taḳdīrce; muṭrib-i meclisi diñlemek vaḳtinde Ḥāfıẓ'ıñ şiʿrini hūşumdan iledür. **Ez-hūşem** mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir **bi-bered**'iñ. Cā'izdir ki **reh-i ʿışḳ**'dan murād perde-i ʿışḳ ola, pes, mużāf taḳdīrine iḥtiyāc olmaz. Maʿnā-yı beyti **şiʿr** mübtedā olmasına ḳaṣr idenler taḳṣīr eylemişler[3].

421

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

گر من از سرزنش مدعیان اندیشم
شیوهٔ رندی و مستی نرود از پیشم

Ger men ez-ser-zeniş-i muddeʿiyān endīşem
Şīve-i rindī vu mestī ne-reved ez-pīşem

Ser-zeniş başa ḳaḳmaḳdır, ʿArabça tevbīḫ dirler. **Şīve** bunda pīşe maʿnāsınadır yaʿnī ṣanʿat. **Rindī** ve **mestī** yā'ları maṣdariyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ben müddeʿīler ṭaʿn u tevbīḫinden endīşe çekersem yaʿnī bīm idersem rindlik ve mestlik şīvesi öñümden gitmez, yaʿnī benden ol ṣanʿat ṣādır olmaz, ḥāṣılı, ḥaḳḳından gelemezem.

زهد رندان نوآموخته راهی بدهیست
من که بدنام جهانم چه صلاح اندیشم

Zuhd-i rindān-i nev-āmūḫte rāhī bedihī'st
Men ki bed-nām-ı cihānem çi ṣalāḥ endīşem

Rāhī bedihī'st; **yā**'ları ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir, aralarında ḍarb-ı meṣeldir, ʿadem-i iʿtibārdan kināyetdir, yaʿnī nev-āmūhte rindleriñ zühdi ki ḳavī ve müstemirdir, çendān muʿteber degildir.

1 T: vaḳtinde.
2 F: ʿaḳlıñdan.
3 <F+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Tāze rindlige heves idenleriñ zühdi nā-maʿḳūldur böyle muḥkem u ḳavī iken, ben ki bed-nām-ı cihānım, ne ṣalāḥ fikr iderim. Yaʿnī anlarıñ rindligi ve mestāneligi henüz şöhret bulmamışken zühdlerine çendān iʿtibār olmayıcaḳ[1], yā ben ki ʿāleme rüsvālıġıla dāstān olmuşum, ne ṣalāḥ fikr iderim. Yaʿnī benim ḥaḳḳımda kimse zühd ü ṣalāḥ fikrini eylemez, pes, ol fikrden geçerim. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; yeñi ögrenmiş rindler yolı yaramaz yol degildir diyen beytiñ yolına girmemiş[2]. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; nev-āmūḫte rindleriñ zühdi köye mensūb bir yoldur diyen nisbetde ḫaṭā eylemiş[3].

شاه شوریده سران خوان من بی‌سامان را
زان که در کم خردی از همه عالم بیشم

Şāh-ı şūrīde- serān ḫān men-i bī-sāmān-rā
Zān ki der-kem ḫiredī ez-heme ʿālem bīşem

Şūrīde-serān elif ve nūnla cemʿ oldı, ẕevi'l-ʿuḳūle ṣıfat olduġıçün. **Şūrīde-ser** dīvāne dimekdir. **Zān** edāt-ı taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben bi-sāmāna dīvāneler ve mecnūnlar şāhı oḳı, yaʿnī bañа böyle di. Zīrā ʿaḳl eksikliginde cemīʿ ʿālemden ziyādeyim. Yaʿnī ʿālemde benim gibi ʿaḳılsız yoḳdur, pes, bañа dīvāneler şāhı dimek lāyıḳdır.

بر جبین نقش کن از خون دل من خالی
تا بدانند که قربان تو کافرکیشم

Ber-cebīn naḳş kon ez-ḫūn-ı dil-i men ḫālī
Tā bi-dānend ki ḳurbān-ı tu kāfer-kīşem

Ḫālī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Kīş** meẕheb ([M+] ü millet) maʿnāsınadır, **kāfer-kīş** kāfir meẕhebli dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḫūn-ı dilimden cebīniñe bir ḫāl naḳş ([M,T+] eyle, yaʿnī alnıña bir ben naḳş eyle,) tā bileler ki sen kāfir-kīşiñ ḳurbānıyım, yaʿnī seniñ ḳurbānıñ olduġum maʿlūm olsun. Bu ʿādetdir ki ḫasta içün bir ḳurbān eyleseler alnına ḳurbān ḳanından bir beñ ḳorlar.

1 T: olmayicek.
2 <[F+] Redd-i Sürūrī>
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. <[F+] Redd-i Şemʿī>

اعتقادی بنما و بگذر بهر خدا
تا ندانی که درین خرقه چه نا درویشم

İʿtiḳādī bi-numā vu bi-guẕer **(416a)** behr-i Ḫudā
Tā ne-dānī ki derīn ḫırḳa çi nā-dervīşem

İʿtiḳādī; yā vaḥdet veyā tenkīr. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Bańa bir iʿtiḳād göster ve geç Allāh içün, yaʿnī benim aḥvālime muḳayyed olma, tā kim bilmeyesin ki bu ḫırḳada ne nā-dervīşim, yaʿnī fuḳarā ḫırḳasında dervīş olmaduġumı bilmeyesin.

شعر خونبار من ای باد بر یار بخوان
که ز مژگان سیه بر رگ جان زد نیشم

Şiʿr-i ḫūn-bār-ı men ey bād ber-i yār bi-ḫān
Ki zi-mujgān-ı siyeh ber-reg-i cān zed nīşem

Şiʿr-i ḫūn-bār beyāniyye. **Ḫūn-bār** vaṣf-ı terkībīdir, bārīden'den, ḳan yaġdırıcı maʿnāsına. **Ber-i yār** iżāfeti lāmiyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Mujgān-ı siyeh** beyāniyye. **Reg-i cān** lāmiyyedir mecāzen. **Reg**, kāf-ı ʿAcemīyle, ṭamar dimekdir. **Nīşem; mīm** maʿnāda **cān**'a muḳayyeddir, **ber-reg-i cānem** taḳdīrinde. Bunda **nīş** nīşterdir yaʿnī ḳan aldıḳları ālet, egerçi **nīş** zehirli ḥayvānātıñ ṣoḳduġı ālete dirler, meṣelā arınıñ ve[1] (M,T+ çiyānıñ ve) ʿaḳrebiñ ṣoḳduġı ālete de **nīş** dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḳan yaġdırıcı şiʿrimi ey bād, yāriñ ḳatında oḳı, ancılayın yār ki siyāh kirpiklerinden cānım ṭamarına nīş urdı, yaʿnī şol yār ki kirpikleriyle cānımı mecrūḥ eyledi. Ve cā'izdir ki **ki** ḥarfi taʿlīl içün ola. Pes, maʿnā, zīrā müjgān-ı siyāhından benim cānım ṭamarına nīş urdı dimek olur.

دامن از رشحهٔ خون دل من درهم چین
که اثر در تو رسد گر بخراشی ریشم

Dāmen ez-reṣḥā-i ḫūn-ı dil-i men derhem çīn
Ki eṣer der-tu resed ger bi-ḫirāşī rīşem

Reşḥa sızındı, (M,T+ yaʿnī şu veyā ġayrı nesne ki bir nesneden sızar.) **Derhem çīn** divşir dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Der-tu; der** ḥarf-i ṣıla. **Bi-ḫirāşī rīşem**; **bā**

1 S: arı ve yılan ve.

ḥarf-i teʾkīd, **ḫirāşī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, ṭırmalayasın dimekdir, ([M,T+] **rīşem** mefʿūlün bihi.)

Maḥṣūl-i Beyt: Etegiñi benim yüregim ḳanı reşḥasından divşir, zīrā saña teʾsīr ider eger yaramı ṭırmalar iseñ, yaʿnī yaramı ḫırāş iderseñ reşḥa-i ḫūn-ı dilim saña teʾsīr ider ([M,T+] yaʿnī sepeler.) Pes, imdi dāmeniñi reşḥa-i ḫūn-ı dilimden ıraḳ ṭut.

من اگر رندم و گر شیخ چه کارم با کس
حافظ راز خود و عارف وقت خویشم

Men eger rindem u ger şeyḫ çi kārem bā-kes
Ḥāfıẓ-ı rāz-ı ḫod u ʿārif-i vaḳt-i ḫīşem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben eger rind-i bāde-nūşum ve eger şeyḫ-i ṣavmaʿa-dār, ne işim var kimse ile, yaʿnī kimse ḥāliyle muḳayyed degilim, belki kendi rāzımıñ ḥāfıẓı ve kendi vaḳtimiñ ʿārifiyim. Yaʿnī sırrı nā-ehilden ḥıfẓ iderim ve kendi vaḳtimi bilirim, yaʿnī evḳātımı żabṭ idüp taẓyīʿ-i evḳāt eylemezem. Ḥāṣılı, kimse ile ʿalāḳam yoḳ ve kimseniñ ḥāliyle muḳayyed degilim, belki kendi ḥālimle muḳayyedim faḳaṭ.

422

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

گر ازین منزل غربت بسوی خانه روم
دگر آنجا که روم عاقل و فرزانه روم

Ger ezīn menzil-i ġurbet be-sūy-ı ḫāne revem
Diger ān-cā ki revem ʿāḳil u ferzāne revem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce bu ġazeli Yezd şehrinde buyurmuşdur. Eger bu ġurbet menzilinden ḫāne cānibine gidersem, yaʿnī ġurbetden ḫāneye varırsam bir daḫi ol yere[1] ki varam ʿāḳıl ü dānā varam. **Ferzāne** ʿāḳil dimekdir. Yaʿnī şimden girü ġurbet evine gidersem tedārükle giderim. Ḫāce şehr-i Yezd'e pādişāhdan cā'ize almaḳ ümīdiyle varmış imiş, ammā cā'ize ḥāṣıl olmayup sefer ü ġurbet zaḥmetleri yanına ḳalur. **(416b)**

زین سفر گر بسلامت بوطن باز رسم
نذر کردم که هم از راه بمیخانه روم

Zīn sefer ger be-selāmet be-vaṭan bāz resem
Neẕr kerdem ki hem ez-rāh be-mey-ḫāne revem

Maḥṣūl-i Beyt: Eger selāmetle bu seferden vaṭanıma gine irişürsem, yaʿnī selāmetle evüme[2] vāṣıl olursam neẕr eyledim ki yoldan meyḫāneye varam, yaʿnī evvel meyḫāneyi ziyāret idüp andan evime varam[3].

تا بگویم که چه کشفم شد ازین سیر و سلوك
بدر میکده با بربط و پیمانه روم

Tā bi-gūyem ki çi keşfem şud ezīn seyr u sulūk
Ber-der-i meykede bā-barbaṭ u peymāne revem

Tā ḥarf-i tāʿlīl. Mıṣrāʿ-ı sānīye mıṣrāʿ-ı evvel ḥükm-i taʿlīldedir. **Barbaṭ**, iki bā'nıń fetḥiyle, ḳopuza dirler.

1 S: bir daḫi olayın.
2 S: ḫāneme.
3 S: evvel meyḫāneyi ziyāret idüp baʿdehu evime varam, neẕrimdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu seyr u sülūkdan baña ne ḥālet keşf oldı diyü söylemekiçün meyḫāne ḳapusına ḳopuzla ve peymāne ile giderim, ḥāṣılı, sāzla ve bāde ile giderim. Yaʿnī bu seferde ne istifāde eyledim beyān eylemek içün meyḫāneye bu vażʿ ile giderim.

آشنایان ره عشق گرم خون بخورند
ناکسم گر بشکایت بر بیگانه روم

Āşināyān-ı reh-i ʿışḳ gerem ḫūn bi-ḫorend
Nā-kesem ger be-şikāyet ber-i bīgāne revem

Āşināyān-ı reh-i ʿışḳ iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Gerem; mīm** maʿnāda **ḫūn**'a muḳayyeddir. **Ber-i bīgāne** lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ ṭarīḳiniñ ʿāşināları eger ḳanım içerlerse nā-kesim eger şikāyetle bīgāne yanına varırsam. Yaʿnī ʿāşıḳlar baña ne ḳadar cefā ve eẕā iderlerse nā-merdim eger müddeʿīlere ve aġyāra şikāyet idersem.

بعد ازین دست من و زلف چو زنجیر نگار
چند چند از پی کام دل دیوانه روم

Baʿd ezīn dest-i men u zulf-i çu zencīr-i nigār
Çend çend ez-pey-i kām-ı dil-i dīvāne revem

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra benim elim[1] ve nigārın zincīr gibi zülfi, yaʿnī cānānıñ zülfi ileyim bundan ṣoñra, ḥāṣılı, anıñla eglenirim. Nice nice, tekrār teʾkīd içündür, yaʿnī nice bir dīvāne göñül murādı ardınca gidem, ḥāṣılı, nice bir ārzū-yı nefs u hevā-yı[2] dil ardınca gidem.

گر ببینم خم ابروی چو محرابش باز
سجدهٔ شکر کنم وز پی شکرانه روم

Ger bi-bīnem ḫam-ı ebrū-yı çu miḥrābeş bāz
Secde-i şukr konem vʾez-pey-i şukrāne revem

Miḥrābeş; şīn-i żamīr dilde merkūz olan cānāna rāciʿdir. **Bāz** bunda cāʾizdir ki girü maʿnāsına ola ve cāʾizdir ki maḥż-ı teʾkīd içün ola.

1 S, T, F: el benim.
2 S: murād-ı.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger cānānıń miḥrāb gibi ḫam-ı ebrūsını girü görürsem secde-i şükr iderim ve şükrāneye tābiʿ olup ardınca giderim. Yaʿnī bu şükrāne içün nice ṣadaḳalar vireyin, yaʿnī neẕr olsun dā'imā ṭarīḳ-i şükre gitmek.

خرم آن دم که چو حافظ بتولای وزیر
سرخوش از میکده با دوست بکاشانه روم

Ḫurrem ān dem ki çu Ḥāfıẓ be-tevellā-yı vezīr
Ser-ḫoş ez-meykede bā-dōst be-kāşāne revem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫurrem u şād ol sāʿat ki Ḥāfıẓ gibi, (T+ vezīriń ṣoḥbetiyle serḫoş olup meyḫāneden ḫāneye gidem, yaʿnī) vezīriń luṭf u iḥsānıyla meykedede bāde-nūş olup ve serḫoş olup[1] cānānla kāşāneye varam. Sürūr u şādmanlıġı deme isnād mecāzīdir.

423

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

گرچه افتاد ز زلفش گرهی در کارم
همچنان چشم گشاد از کرمش می‌دارم

Gerçi uftād zi-zulfeş girihī der-kārem
Hemçunān çeşm-i guşād ez-keremeş mī-dārem

Girihī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Der-kārem; der** ḥarf-i ṣıla. **Hemçunān** ancılayın dimekdir, ʿArabīde keẕālik gibi[2]. **Çeşm-i guşād** lāmiyye, **çeşm** bunda ümīd maʿnāsınadır, **guşād** ismdir maṣdar maʿnāsına, ümīd-i fetḥ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi cānānıń zülfinden işime bir dügüm düşdi, yaʿnī zülfine giriftār olduġumdan işim münʿaḳid olup ileri gelmedi, ancılayın ümīd-i fetḥi de anıń kereminden ṭutarım, yaʿnī cānān kereminden veyā zülfi kereminden, żamīr-i ġā'ib ikisine de rāciʿ olmaḳ mümkündür. Yaʿnī kārım

1 S: vezīriń muḥabbetiyle serḫoş olup.
2 M, T: hemçunān ancılayın, keẕālik maʿnāsınadır.

zülfinden münʿaḳid olduġı gibi ümīd-i güşāyiş-i kārı da andan ṭutarım veyā cānāndan. **(417a)**

بطرب حمل مکن سرخئ رویم که چو جام
خون دل عکس برون می‌دهد از رخسارم

Be-ṭarab ḥaml me-kon surḫī-i rūyem ki çu cām
Ḫūn-ı dil ʿaks birūn mī-dehed ez-ruḫsārem

Maḥṣūl-i Beyt: Beñzimiñ ḳızıllıġını şenlik ve şādmānlıġa ḥaml eyleme, yaʿnī yüzüm ḳızardıġı sürūrumdan degildir, belki yüregim ḳanı yüzümden ṭaşra ʿaks virür ki yüzümüñ ḳızardıġı andandır, şenlikden degil.

پردهٔ مطربم از دست برون خواهد برد
آه اگر زان که درین پرده نباشد بارم

Perde-i muṭribem ez-dest birūn ḫāhed burd
Āh eger zān ki derīn perde ne-bāşed bārem

Maḥṣūl-i Beyt: Muṭribiñ perdesi beni elimden ṭaşra ilediserdir yaʿnī beni bī-iḫtiyār idiserdir. Āh eger şöyle ki bu perdeye icāzetim olmazsa, yaʿnī perde-i ʿuşşāḳa duḫūl eylemege baña bār[1] olmazsa yaʿnī icāzet olmazsa vāḥasretā. Perde-i evvelden murād sāzlar perdesidir ve ṣānīden ṭarīḳ u ḳānūndur, yaʿnī perde-i ʿışḳ u ṭarīḳ-i ʿışḳ dimekdir.

پاسبان حرم دل شده‌ام شب همه شب
تا درین پرده جز اندیشهٔ او نگذارم

Pāsbān-ı ḥarem-i dil şudeem şeb heme şeb
Tā derīn perde cuz endīşe-i ū ne-gẕārem

Pāsbān'ıñ **ḥarem**'e iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **ḥarem**'iñ **dil**'e beyāniyye. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Perde**'den murād dildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül ḥaremine pāsbān olmışım gice bütün gice, yaʿnī nefy-i ḫavāṭırla muḳayyedim, tā ki bu perdeye anıñ fikrinden ġayrı nesne ḳomayam[2]. Yaʿnī göñül ḥareminden cānān fikrinden ġayrı ḫavāṭırı iḫrāc iderim ki anıñ endīşesine müzāḥame ve müżāyaḳa virmeye.

1 T: yār.
2 M, T: ḳomazam.

دیدهٔ بخت بافسانه او شد در خواب
کو نسیمی ز عنایت که کند بیدارم

Dīde-i baḫt be-efsāne-i ū şud der-hāb
Kū nesīmī zi-ʿināyet ki koned bīdārem

Dīde-i baḫt lāmiyye. **Be-efsāne; bā** ḥarf-i sebeb. **Şud** reft maʿnāsınadır. **Nesīmī; yā** ḥarfi vaḥdet. **Zi-ʿināyet**; mużāfun ileyh maḥẕūfdur, taḳdīri **zi-ʿināyet-i Ḫudā**'dır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl

Maḥṣūl-i Beyt: Baḫt gözi cānān efsānesiyle ḫāba vardı. Ḳanı ʿināyet-i Ḫudā'dan bir nesīm yaʿnī bir feyż-i Rabbānī ki beni bīdār eyleye? Ḳıyās żamīr-i ġā'ib getürüp bīdāreş dimekidi, mīm īrād eylemek żarūret-i ḳāfiye içündür[1]. Ve cā'izdir ki mīm'e bir mużāf taḳdīr idevüz, yaʿnī **koned bīdār baḫtem**. Pes, koned'iñ baḫt mefʿūl-i evveli, bīdār mefʿūl-i ṯānīsi olur.

منم آن شاعر ساحر که بافسون سخن
از نی کلك همه قند و شکر می‌بارم

Menem ān şāʿir-i sāḥir ki be-efsūn-ı suḫan
Ez-ney-i kilk heme ḳand u şeker mī-bārem

Ḳand ve **şeker** müterādifāndır. (M+ **Kilk** bunda ḳalemdir.) **Ney-i kilk** ḳalem ḳamışı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ol şāʿir-i sāḥirim ki söz siḥriyle ḳalemim ḳamışından hep şehd ü şeker yaġdırırım, yaʿnī ḳalemimden ṣādır olan eşʿār şeker gibi leẕīẕdir.

بصد امید نهادیم درین بادیه پای
ای دلیل دل گم گشته فرو مگذارم

Be-ṣed ummīd nihādīm derīn bādiye pāy
Ey delīl-i dil-i gum-geşte furū me-gẕārem

Bādiye'den murād ṣaḥrā-yı ʿışḳdır. **Furū** bunda te'kīd ifāde ider ancaḳ. **Me-guẕārem** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, beni ḳoma yaʿnī terk eyleme.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüz ümīdle bu vādī-i ʿışḳa ayaḳ ḳodum, (M,T+ yaʿnī yüz ümīdle ʿāşıḳ oldum.) Ey güm olmuş göñlümüñ delīli, beni terk idüp ihmāl

1 M, T: īrād eylemek ḳāfiye żarūretidir.

([M,T+] eyleme,) yaʿnī ümīdvāra bir meded idüp ümīdine yaʿnī viṣāl-i cānāna īṣāl eyle.

چون منش در گذر باد نمی‌یارم دید
با که گویم که بگوید سخنی با یارم

Çun meneş der-guẕer-i bād ne-mī-yārem dīd
Bā-ki gūyem ki bi-gūyed suḫanī bā-yārem

Meneş; şīn-i żamīr iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle beytiñ āḫirinde **yār**'a rāciʿdir. **Ne-mī-yārem** ḳādir degilim dimekdir. **Bā** bunda ḥarf-i ṣıladır. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. İkinci **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Suḫanī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bā-yārem; bā** ḥarf-i ṣıla, iki yerde vāḳiʿ olan **yārem** ʿibāretleri tecnīs-i tāmdır, belki tecnīs-i mürekkeb.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ben cānānı yel geçidinde görmege ḳādir degilim, yaʿnī bād gibi sürʿatle geçdüginde anı görmege ḳādir **(417b)** degilim, pes[1], kime söyleyeyin ki bir söz söyleye yārime. Yaʿnī ben ki anı memerr-i bādda göremem, yā ġayrı kimse nice görebilür ki aña söz söylemege ḳādir ola.

دوش می‌گفت که حافظ همه رویست و ریا
بجز از خاك درت با که بگو در کارم

Dūş mī-goft ki Ḥāfiẓ heme rūy'est u riyā
Be-cuz ez-ḫāk-i deret bā-ki bi-gū der-kārem

Rūy u riyā ittibāʿ ve müzāvece ḳabīlindendir, hemān riyādan ʿibāretdir. **Der-kār** muḳayyed maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice cānān söylerdi ki Ḥāfiẓ hep rūy u riyādır, yaʿnī hep işi mürāyīlikdir. Cevāb virür ki seniñ ḳapıñ ṭopraġından ġayrı kimiñle muḳayyedim. Yaʿnī mürāyīlik iki yüzlilikdir, ben ḫod seniñ ḳapıñ ṭopraġından ġayrıya teveccüh idüp iltifāt eylemem, ḥāṣılı, gözüm ve göñlüm seniñ āsitānıñ ḫidmetine muḳayyeddir. Riyā ḫod iki yüzlilikdir, pes, yek-rū ve yek-cihet olan kimse mürāyī olmaz.

1 S: yaʿnī.

424

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

من دوستدار روی خوش و موی دلکشم
مدهوش چشم مست و می صاف بی‌غشم

Men dōst-dār-ı rūy-ı ḫoş u mūy-ı dil-keşem
Medhūş-ı çeşm-i mest u mey-i ṣāf-ı bi-ġeşem

Dōst-dār vaṣf-ı terkībīdir, dost ṭutıcı maʿnāsına, maʿnā-yı lāzımīsi muḥib-dir. **Rūy-ı ḫoş** ve **mūy-ı dil-keş** beyāniyyelerdir. **Medhūş** ʿalime bābından ism-i mefʿūldür, ammā binā-i mefʿūl ṣīġalarında istiʿmāli ekserdir, meselā *'du-hişe'r-reculu fe-huve medhūş'* dirler, müteḥayyir oldı dimekdir, zīrā dehşet ḥayret maʿnāsınadır, **çeşm-i mest**'e iżāfeti lāmiyyedir ve bāḳīsi beyāniyyedir. **Bī-ġeş** mey-i ṣāf'ı te'kīd ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben güzel rūyuñ ve göñül alıcı mūyuñ muḥibbiyim, çeşm-i mestiñ ve mey-i ṣāf-ı bī-ġışşıñ ḥayrānıyım, bī-ġış ṣāf maʿnāsınadır, yaʿnī bu mezkūrlarıñ ʿāşıḳı ve ṭālibiyim.

گفتی ز سر عهد ازل یك سخن بگو
آن گه بگویمت که دو پیمانه درکشم

Goftī zi-sırr-ı ʿahd-i ezel yek suḫan bi-gū
Ān geh bi-gūyemet ki du peymāne der-keşem

Beytde su'āl u cevāb ṣanʿatı var ([S,T,F+] ve siyāḳatu'l-aʿdād.)

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur ki, sen didiñ ki ʿahd-i ezel sırrından baña bir söz söyle, yaʿnī ibtidā-i muḥabbetde vefā-dār olmaġa ʿahd eylemişidiñ, andan baña bir söz söyle. Cevāb virür ki ol vaḳt söylerim ki iki ḳadeḥ çekem, yaʿnī iki ḳadeḥ bāde içdügümden ṣoñra ʿahd-i ezel sırrından seni ḫaber-dār ideyin.

در عاشقی گزیر نباشد ز سوز و ساز
استاده‌ام چو شمع مترسان ز آتشم

Der-ʿāşıḳī guzīr ne-bāşed zi-sūz u sāz
İstādeem çu şemʿ me-tersān zi-āteşem

Guzīr ʿArabīde büdd maʿnāsınadır ve **nā-güzīr** lā-büdd maʿnāsınadır. Pes, bunda **guzīr ne-bāşed** lā-büd maʿnāsınadır. *Gülistān*'ın '**Çu ceng āverī bā-kesī ber-sitīz**' beytiniñ şerḥinde **guzīr** lafẓını taḥḳīḳ eylemişiz, murād idinen[1] anda görsün. **Me-tersān** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, ḳorḳutma dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳlıḳda sāz u sūzdan büd yoḳdur, yaʿnī ʿāşıḳa āteş-i muḥabbete yanup derd-i ʿışḳla ḳāniʿ u ṣābir olmaḳ lāzım u lā-büddür. Pes, ben şemʿ gibi yanmaġa ṭurmışım, beni āteş-i ʿışḳla ḳorḳutma. Guzīr'i bunda gurīḫ-ten'den ḳaçmaḳ maʿnāsına aḫẕeyleyen guzīr ile nā-guzīr maʿnāsınıñ taḥḳīḳine vāṣıl olmamış imiş[2].

من آدم بهشتیم اما درین سفر
حالی اسیر عشق جوانان مهوشم

Men ādem-i behiştiyem ammā derīn sefer
Ḥālī esīr-i ʿışḳ-ı civānān-ı mehveşem

Derīn sefer'den murād dünyā evine gelmekdir. **Ḥālī** ve **ḥāliyā** şimdiki ḥāl-de dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben cennet ādemīsiyim, ammā bu dünyāda ([M,S+] ḥāliyā) mehveş civānlar ʿışḳına esīrim, yaʿnī maḥbūblar muḥabbetiyle dünyāda ḳarār eylemişim, ve-illā şimdi cennetde olurdum.

بخت ار مدد دهد که کشم رخت سوی دوست
گیسوی حور گرد فشاند ز مفرشم

Baḫt er meded dehed ki keşem raḫt sūy-ı dōst **(418a)**
Gīsū-yı ḥūr gerd feşāned zi-mefreşem

Baʿżı nüsḫada **sūy-ı dōst** yerine **ezīn diyār** düşmüş.

Maḥṣūl-i Beyt: Baḫt eger meded virürse ki esbābımı yār cānibine çekem yaʿnī yār cānibine varam, gīsū-yı ḥūr benim mefreşimden ġubārı silker. Yaʿnī dost yanına varırsam ḥūr u ġılmān ḥidmetkārım olur ki ehl-i cennetiñ ḫade-mesidir.

1 M: murād iden.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>

شیراز معدن لب لعلست و کان حسن
من جوهرئ مفلس ازان رو مشوشم

Şīrāz maʿdin-i leb-i laʿl'est u kān-i ḥusn
Men cevherī-i muflis ezān-rū muşevveşem

Maḥṣūl-i Beyt: Şehr-i Şīrāz laʿl gibi ḳırmızı ṭudaḳ maʿdini ve ḥüsn kānıdır, yaʿnī ḳızıl ṭuṭaḳlı[1] güzel maḥbūblar kānıdır, ammā ben müflis cevherīyim, (M,T+ anıńçün müşevveşim.) <T,F+ Cevherīyim buyurduġı anıń içündür ki yaʿnī cevher-i ḥüsni bilürem dimekdir.[2]> Yaʿnī müflis olduġumçün teşvīş ü zaḥmet çekerim, ḥāṣılı, maḥbūblara riʿāyet eylemeye ḳādir olmaduġumdan müşevveş-ḫāṭırım.

از بس که چشم مست درین شهر دیده‌ام
حقا که می نمی‌خورم اکنون و سرخوشم

Ez-bes ki çeşm-i mest derīn şehr dīdeem
Ḥaḳḳā ki mey ne-mī-ḫorem eknūn u ser-ḫoşem

Çeşm-i mest beyāniyye, ammā mużāf olmasa da cā'izdir civānān-ı çeşm-mest, yaʿnī mest-çeşm[3] maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu şehirde çoḳ mest çeşm gördügümden ḥaḳ budur ki şimdi şarāb içmem ḥālbuki serḫoşum, yaʿnī çoḳ mestāne çeşm gördügümden mest olmuşum.

شهریست پر گرشمهٔ خوبان ز شش جهت
چیزیم نیست ور نه خریدار هر ششم

Şehrī'st pur-girişme-i ḫūbān zi-şeş cihet
Çīzīm nīst v'er ne ḫarīdār-ı her şeşem

Şehrī'st; yā ḥarf-i vaḥdet. **Girişme-i ḫūbān** lāmiyyedir. **Çīzīm; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḫarīd-ār** aṣlında vaṣf-ı terkībīdir, ḫarīd getürici maʿnāsına, ṣońra müşterīye **ḫarīdār** didiler.

Maḥṣūl-i Beyt: Şīrāz altı cihetden ḫūblar nāz u şīvesinden ṭolu bir şehirdir.

1 S: ḳırmızı ṭudaḳlu.
2 S: yaʿnī cevher-i ḥüsni bilürem, pes, cevherīyim buyurduġı anıńçündür. Pes, müflis cevherīyim.
3 T: çeşm-i mest.

Bir nesnem yoḳdur, yoḳsa[1] altısını bile ṣatun alurdum, yaʿnī nesneye ḳādir degilim, yoḳsa şehriñ cemīʿ ḫūblarını alurdum. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; bir şehirdir nāz naẓarı ile mālāmal ve ḫūblar[2] cihat-ı sitteden var diyen elfāẓda ve maʿnāda ḫaṭā eylemişdir[3].

حافظ عروس طبع مرا جلوه آرزوست
آیینهٔ ندارم ازان آه می‌کشم

Ḥāfıẓ ʿarūs-ı ṭabʿ-ı merā cilve ārzū'st
Āyīne'i ne-dārem ezān āh mī-keşem

ʿArūs-ı ṭabʿ beyāniyye. **Āyīne'i; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ezān** edāt-ı taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, benim ṭabʿım ʿarūsınıñ cilve ārzūsı var, yaʿnī ʿuşşāḳa ʿarż-ı cemāl ārzū ider, ammā benim āyīnem yoḳdur, anıñçün āh çekerim. Yaʿnī cilve eylemekiçün düzenüp kendini tezyīn eylemege muḥtācdır, buña ise āyīne lāzımdır, bende ise āyīne yoḳ, anıñçün āh çekerim. Āhla āyīne ḳıṣṣası meşhūrdur, yaʿnī āyine āhdan paslanur. Baʿżı nüsḫada maḫlaṣ beytini böyle yazar:

حافظ ز تاب فکرت بی حاصلان بسوخت
ساقی کجاست تا زند آبی بر آتشم

Ḥāfıẓ zi-tāb-ı fikret-i bī-ḥāṣılān bi-sūḫt
Sāḳī kucā'st tā zened ābī ber-āteşem

Tāb bunda ḳızgın ve ḥarāret maʿnāsınadır. **Fikret**'de **tā** ʿalāmet-i naḳldir, yaʿnī ʿArabīden naḳliñ nişānıdır. **Ābī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ ḥāṣılsızlar fikri ḥarāretinden yandı, yaʿnī nā-ḳābilleri fikr eylediginden yandı, ḥāṣılı, ḳābil-i feyż olmadıḳlarından bī-ḥużūrdur. Sāḳī ḳandadır kim **(418b)** āteşime ṣu ura, yaʿnī ḥarāretimi bāde ile söyündüre[4]. Zīrā bāde içince ḳābil ü nā-ḳābil, ḳatında berāber olur, kendi ẕevḳ u şevḳine meşġūl olur ancaḳ.

1 S: ki.
2 T: ḫūrīler.
3 <F+ Redd-i Sürūrī>
4 T: ṣoyündüre.

425

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

ما بر آریم شبی دست و دعایی بکنیم
غم هجران ترا چاره ز جایی بکنیم

Mā ber-ārīm şebī dest u duʿāyī bi-konīm
Ġam-ı hicrān-ı tu-rā çāre zi-cāyī bi-konīm

Ber-ārīm bunda lafẓ-ı müşterekdir, yaʿnī fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l-ġayr, fiʿl-i emr-i mütekellim maʿa'l-ġayrla, evvelkiniñ maʿnāsı ḳaldırırız[1] dimekdir ve ikinciniñ maʿnāsı ḳalduralımdır. **Şebī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Duʿāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr[2]. **Bi-konīm;** bu da bunda iştirāk ṭarīḳiyle meẕkūrdur, yaʿnī fiʿl-i mużāriʿ ve fiʿl-i emr beyninde, niteki beyān olundı. **Zi-cāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bi-konīm** gine fiʿl-i müşterekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz bir gice el ḳaldururuz ve duʿā ideriz, yāḫud el ḳalduralım ve duʿā idelim. Seniñ hicrānıñ ġamına bir yerden çāre ideriz veyā çāre idelim dimekdir, yaʿnī duʿā sebebiyle viṣāliñe bir çāre idelim.

دل بیمار شد از دست رفیقان مددی
تا طبیبش بسر آریم و دوایی بکنیم

Dil-i bīmār şud ez-dest refīḳān mededī
Tā ṭabībeş be-ser ārīm u devāyī bi-konīm

Dil-i bīmār beyāniyye. **Şud** reft maʿnāsınadır. **Refīḳān** münādā. **Mededī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ṭabībeş;** żamīr **dil**'e rāciʿdir ve maʿnāda **be-ser**'e muḳayyeddir, **be-sereş** taḳdīrinde. **Ārīm** getürürüz veyā getürelim dimekdir ve devā ve ʿilāc ideriz veyā idelüm.

Maḥṣūl-i Beyt: Dil-i bīmār elden gitdi, ey refīḳler, bir meded eyleñ veyā meded eyleñ, tā kim başı üzerine bir ṭabīb getürelim ve bir devā idelim, yaʿnī derdine devāya saʿy idelim. Ṭabībden murād cānāndır.

---

1 T: ḳaldırırlar.
2 S: Şebī ve duʿāyī yā'ları ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

آن که بی جرم برنجید و بتیغم زد و رفت
بازش آرید خدا را که صفایی بکنیم

Ān ki bī-curm bi-rencīd u be-tīġem zed u reft
Bāzeş ārīd Ḫudā-rā ki ṣefāyī bi-konīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ki günāhsız ve ṣuçsuz incindi ve beni tīġla urdı ve gitdi, anı gine getürüñ Allāh içün ki ṣafā idelim, yaʿnī[1] ḫāṭırımız ḫoş olmaġiçün anı gine getürüñ dimekdir. **Bi-rencīd** lāzım olunca maʿnā böyle olur, ammā müteʿaddī olunca maʿnā böyle olur. Ol ki beni günāhsız incitdi ve tīġile urdı ve gitdi, anı yine getürüñ Allāh içün ki muṣālaḥa idüp ṣafā ve muṣāfāt üzre olalım.

مدد از خاطر رندان طلب ای دل ور نی
کار صعبست مبادا که خطایی بکنیم

Meded ez-ḫāṭır-ı rindān ṭaleb ey dil v'er nī
Kār ṣaʿb'est me-bādā ki ḫaṭāyī bi-konīm

Maḥṣūl-i Beyt: Mededi ve ʿināyeti rindler ḫāṭırından iste ey göñül, ([S,F+] yoḫsa kār-ı ʿışḳ müşkildir, olmaya ki ḫaṭā ideriz. Yaʿnī ṭarīḳ-i ʿışḳı bilen ʿāşıḳlardan istimdād-ı himmet eyle) ve-illā kār-ı ʿışḳ müşkil kārdır, mebādā ki ʿuşşāḳ himmet eylemeyicek ḫaṭā idevüz[2].

در ره نفس کزو سینهٔ ما بتکده بود
تیر آهی بگشاییم و غزایی بکنیم

Der-reh-i nefs k'ezū sīne-i mā butkede būd
Tīr-i āhī bi-guşayīm u ġazāyī bi-konīm

Maḥṣūl-i Beyt: Nefs yolunda ki andan[3] bizim sīnemiz bütkededir, bir āh oḳını açalım ve ġazā eyleyelim, yaʿnī bir oḳa küşād virüp ġazā idelim, ḥāṣılı, nefs-i ẓālime ġazā idüp anı helāk idelim.

خشك شد بیخ طرب راه خرابات کجاست
تا در آن آب و هوا نشو و نمایی بکنیم

Ḫuşk şud bīḫ-i ṭarab rāh-ı ḫarābāt kucā'st
Tā der-ān āb u hevā neşv u nemāyī bi-konīm

1 S: ḥāṣılı.
2 M: ideriz.
3 S: nefisden.

([M,T+] **Bīḫ**, bā'nıń kesriyle, kök yaʿnī aġacıń ve sā'ir nesneniń köki.) **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Neşv u nemā,** nūn'larıń fetḥalarıyla, artmaḳdır yaʿnī ziyāde **(419a)** olmaḳ, büyümekle. Ekṣer nebātātda müstaʿmeldir, bunda murād ḥużūr u ṣafā idelim dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şādīlıḳ köki ḳurudı, yaʿnī ġam u ġuṣṣa ġalebe eyledi. Meyḫāne yolı ḳandadır, tā kim ol āb u havāda neşv ü nemā idüp ẕevḳ u ṣafā idelim, zīrā bāde ṭaġlarca ġamları giderir.

سایهٔ طائر کم حوصله کاری نکند
طلب از سایهٔ میمون همایی بکنیم

Sāye-i ṭā'ir-i kem-ḥavṣala kārī ne-koned
Ṭaleb-i sāye-i meymūn-ı humāyī bi-konīm

Ṭā'ir bunda ṭayr maʿnāsınadır. **Kem-ḥavṣala** ḥavṣalasız dimekdir, zīrā **kem** bunuń gibi yerlerde nefy-i ṣırf içündür, niteki sābıḳan mükerrer tenbīh olunmuşdur ve **ḥavṣala** ḳuşuń ḳursağına dirler. **Ṭaleb-i sāye** maṣdarıń mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **meymūn**'a iżāfet beyāniyyedir ve **humā**'ya lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥavṣalasız murġuń sāyesi bir iş işlemez, yaʿnī anıń sāyesi müfīd olmaz hümānıń sāyesi gibi. Pes, bir hümānıń mübārek sāyesini ṭaleb eyleyelim. Yaʿnī herkesiń muḳāreneti ve mülāzemeti müfīd olmaz, imdi hümā sāyesi gibi bir bülend-himmet kimseniń taḳarrubını ṭaleb eyleyelim. Yaʿnī her dilberden vefā gelmez, pes, ʿālī-naẓar ṣāḥib-i saʿādet ki meḳādīr-i ʿuşşāḳı bile ve añlaya, ṭaleb eyleyelim. Ḥāṣılı, her ḫasīs u dūndan mürüvvet gelmez belki saḫiyyü'n-nefs ü kerīmü'l-ḫulḳ olandan gelür.

دلم از پرده بشد حافظ خوش لهجه کجاست
تا بقول و غزلش ساز و نوایی بکنیم

Dilem ez-perde bi-şud Ḥāfiẓ-ı ḫoş-lehce kucā'st
Tā be-ḳavl u ġazeleş sāz u nevāyī bi-konīm

Ez-perde bi-şud; taḳdīri **ez-perde-i ṣabr bi-şud** yaʿnī **bi-reft**. **Lehce** bunda dildir, lisān maʿnāsına. **Ḫoş-lehce** vaṣf-ı terkībīdir, ṭatlı dilli dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Be-ḳavl u ġazel; bā** ḥarf-i sebeb, bunda murād ehl-i naġme ıṣṭılāḥı üzre ḳavl ü ġazeldir ki sābıḳan mufaṣṣal ẕikr olunmuşdur ve **sāz** ve **nevā** buńa

kārīnedir, egerçi īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, zīrā **sāz** düzen ve ālet-i lehve ve uymaġa dirler ve **nevā** niʿmet ve bir naġmeniñ ismidir. **Nevāyī** yā'sı ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Gönlüm ṣabır perdesinden çıḳdı ve gitdi, ḫoş-lehce Ḥāfiẓ ḳandadır? Tā anıñ ḳavl ü ġazeli sebebiyle düzenlik ve tenaʿʿum idelim, yaʿnī Ḥāfiẓ'ıñ güzel oḳuması sebebiyle ẕevḳ u ṣafā eyleyelim.

426

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilāt

ما ز یاران چشم یاری داشتیم
خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

Mā zi-yārān çeşm-i yārī dāştīm
Ḫod ġalaṭ būd ān-çi mā pendāştīm

Çeşm bunda ümīd maʿnāsınadır. **Yārī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir yārāndan yārlıḳ ümīdini ṭutduḳ yaʿnī yārāndan yoldaşlıḳ ümīd eyledik, ammā biz ẓann eyledigimiz ġalaṭ imiş, yaʿnī yārāndan yārlıḳ ve dostluḳ gelmez imiş.

تا درخت دوستی کی بر دهد
حالیا رفتیم و تخمی کاشتیم

Tā diraḫt-i dōstī key ber dehed
Ḥāliyā reftīm u toḫmī kāştīm

Tā ʿacabā maʿnāsınadır. **Diraḫt-i dōstī** beyāniyyedir. **Key** ḳaçan. **Ber** bunda meyve maʿnāsınadır. **Toḫmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā dostluḳ dıraḫtı ḳaçan yemiş (M+ ve netīce) virür, yaʿnī dostluḳ ne vaḳt ẓuhūr ider, hele şimdi gitdik ve toḫum ekdik. Yaʿnī biz dostluġı mūcib esbāb-ı meveddet iẓhār eyledik, tā ne vaḳt ẓuhūra gele. Ḥāṣılı, bizim cānibimizden lāzım olan iẓhār-ı meveddet ü muḥabbetdir, tā görelim

yārān ne işler, yaʿnī biz vefā-dārlıḳ eyledik, dostlar ne işler görelim. ([S,F+] Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; **(419b)** biz gitdik şol ḥālde ki toḫumı ekdik diyen eyü toḫum ekmemiş[1].)

نکتها رفت و شکایت کس نکرد
جانب حرمت فرو نگذاشتیم

Nuktehā reft u şikāyet kes ne-kerd
Cānib-i ḥurmet furū ne-gẕāştīm

Nuktehā bunda deḳāyıḳ-ı kelimāt maʿnāsına ve daḫl ü taʿaruz eylemek. **Reft** ṣādır u vāḳiʿ oldı maʿnāsınadır. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Şikāyet** mübtedā, **kes ne-kerd** ḫaberi. **Furū ne-guẕāştīm; furū** edāt-ı teʾkīd, **ne-guẕāştīm** terk eylemedik dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Nice nükteler vāḳiʿ oldı, ḥālbuki kimse şikāyet eylemedi ve ḥürmet cānibini terk eylemedik, yaʿnī nice vefāsızlıḳlar ve ġaddārlıḳlar aramızda vāḳiʿ oldı, ammā kimse şikāyet eylemedi. Kimseden murād kendidir kināyet ṭarīḳiyle. Yaʿnī bize bu ḳadar cevr u cefālar ki oldı hīç şikāyet eylemedik, ([M,T+] ḥürmet cānibini terk) ve cānāna ḥürmet ü ʿizzeti terk eylemedik, ḥāṣılı, incinüp terk-i vefā eylemedik.

گفت و گو آیین درویشی نبود
ور نه با تو ماجراها داشتیم

Guft u gū āyīn-i dervīşī ne-būd
V'er ne bā-tu mācerāhā dāştīm

Mācerāhā; hā edāt-ı cemʿdir, ẕevi'l-ʿuḳūluñ ġayrında.

Maḥṣūl-i Beyt: Güft ü gū yaʿnī söz ve ṣav dervīşlik āyīni ve ḳānūnı degildir, yoḳsa seniñle mācerālarımız varidi. Yaʿnī fuḳarā ṭarīḳi terk-i mācerādır ve eger böyle olmasa seniñle çoḳ daʿvālarımız varidi, ḥāṣılı, ṭarīḳimiz terk-i daʿavī ve kitmān-i maʿānīdir.

شیوهٔ چشمت فریب جنگ داشت
ما ندانستیم و صلح انگاشتیم

Şīve-i çeşmet firīb-i ceng dāşt
Mā ne-dānistīm u ṣulḥ engāştīm

1 <[F+] Redd-i Sürūrī>

Maḥṣūl-i Beyt: Çeşmiñ şīvesiniñ ceng firīb u ḫudʿası var imiş, yaʿnī şīve-ī çeşmiñ mekkār u ġaddār imiş. *ʿEl-ḥarbu ḫudʿatun*[1] ḥadīṯiyle ʿāmildir, ([M,T+] ḥāṣılı, murādı cengdir, ammā) biz bilmedik ve ṣulḥ ẓann eyledik. Yaʿnī ol ceng fikrinde olduġını[2] bilmezdik ve murādı ṣulḥ olduġını añlardıḳ[3]. **Engāşten** ẓann eylemekdir.

گلبن حسنت نه خود شد دلفریب
ما دم همت برو بگماشتیم

Gulbun-ı ḥusnet ne ḫod şud dil-firīb
Mā dem-i himmet berū bi-gmāştīm

Gulbun gül ocaġı.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḥüsnüñ gülbüni kendi kendiye dil-firīb olmadı, yaʿnī güzelligi ẕātī degildir, belki biz himmet nefesini aña ḥavāle eyledik, yaʿnī bizim himmetimiz ile güzellendi. Ḥāṣılı, ḥüsn-i maʿşūḳa bāʿiṯ ʿışḳ u muḥabbet-i ʿuşşāḳdır.

گفت خود دادی بما دل حافظا
ما محصل بر کسی نگماشتیم

Goft ḫod dādī be-mā dil Ḥāfiẓā
Mā muḥaṣṣıl ber-kesī ne-gmāştīm

Muḥaṣṣıl ḫalḳıñ huḳūḳını taḥṣīl eyleyen kimsedir, çavuş ve muḥżır ve ḳapıcı gibi[4].

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān didi ki, ey Ḥāfıẓ, göñlüñi baña kendiñ virdiñ, biz bir kimse üzerine muḥaṣṣıl ḥavāle eylemedik, yaʿnī seni güçle kendimize ʿāşıḳ eylemedik, belki sen kendiñ ʿāşıḳ olduñ, yaʿnī kendi iḫtiyārıñla.

1 Harp hiledir.
2 T: oldugini.
3 T: anlardik.
4 S: ḳapıcı ve defterdārlar muḥaṣṣılları gibi.

427

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

مرحبا طائر فرخ پی فرخنده پیام
خیر مقدم چه خبر یار کجا راه کدام

Merḥābā ṭā'ir-i ferruḫ-pey-i ferḫande-peyām
Ḫayr maḳdem çi ḫaber yār kucā rāh kudām

Ṭā'ir münādā, murād peyk-i cānândır. **Pey** bunda iz maʿnāsınadır. **Ferḫande,** fā'nıń ve ḫā'nıń fetḥalarıyla, mübārek, ḳutlı maʿnāsına. **Ferḫande-peyām** ($^{S+}$ vaṣf-ı terkībīdir) mübārek ḫaberli dimekdir. **Ḫayr maḳdem** ḳudūmuń ḫayırlı[1] olsun dimekdir, ammā üslūb-ı ʿArabiyet üzre bir fiʿil ve bir maṣdar taḳdīrine muḥtācdır, taḳdīri *'ḳadimte ḳudūmen ḫayre maḳdemin'* dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Merhāba ey şād izli, mübārek ḫaberli ṭā'ir, yaʿnī ey rūşen izli, mübārek ḫaberli peyk. Gelmegiń ḳutlı ve ḫayırlı ola. Ne ḫaber, yār ḳanda ve cānibine ve semtine yol ḳanḳısıdır, yaʿnī yāre **(420a)** īṣāl iden yol[2] ḳanġısıdır ve yār ḳandadır?

یا رب این قافله را لطف ازل بدرقه باد
که ازو خصم بدام آمد و معشوقه بکام

Yā Rab īn ḳāfile-rā luṭf-ı ezel bedraḳa bād
Ki ezū ḫaṣm be-dām āmed u maʿşūḳa be-kām

Bedraḳa ḳulaġuz ve bekçi. **Ki** ḥarf-i taʿlīl veyā rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Allāh, bu ḳāfileniń luṭf-ı ezel bedraḳası olsun, zīrā andan ḫaṣm u düşmen ṭuzaġa geldi, yaʿnī bend-i belāya giriftār oldı ve maʿşūḳ murādına vāṣıl oldı, yaʿnī bu ḳāfileden iki eylik ẓuhūr eyledi, ḫaṣmıń giriftārlıġı ve cānānıń kāmrānlıġı[3].

---

1 S: ḫayr.
2 M, T: rāh.
3 T: giriftārligi ve cānānıń kāmrānligi.

ماجرای من و معشوق مرا پایان نیست
هر چه آغاز ندارد نپذیرد انجام

Mācerā-yı men u maʿşūḳ-ı merā pāyān nīst
Her-çi āġāz ne-dāred ne-peẕīred encām

Maḥṣūl-i Beyt: Benimle maʿşūḳumuñ mācerāsınıñ pāyānı yoḳdur yaʿnī ḥaddi yoḳdur, zīrā her nesneniñ ki evveli olmaya, āḫir ḳabūl eylemez yaʿnī āḫiri olmaz. İmdi benimle cānānıñ mācerāsınıñ ne ibtidāsı var ve ne intihāsı. Cānānıñ keşret-i cefāsından şikāyetdir.

زلف دلدار چو زنار همی‌فرماید
برو ای خواجه که شد بر تن ما خرقه حرام

Zulf-i dil-dār çu zunnār hemī-fermāyed
Bi-rev ey ḫāce ki şud ber-ten-i mā ḫırḳa ḥarām

Maḥṣūl-i Beyt: Zülf-i dil-dār çünki zünnār buyurup küfre daʿvet ider, ey ḫāce, var git, bizim tenimiz üzre ḫırḳa ḥarām oldı. Yaʿnī yār küfre daʿvet idince ḫırḳa ve kisve-i fuḳarā[1] giymek cā'iz degildir, zīrā ṣūret-i nifāḳ u riyādır, bu ḫod küfürdür.

مرغ روحم که همی‌زد ز سر سدره صفیر
عاقبت دانهٔ خال تو فکندش در دام

Murġ-i rūḥem ki hemī-zed zi-ser-i Sidre ṣafīr
ʿĀḳıbet dāne-i ḫāl-i tu fikendeş der-dām

Maḥṣūl-i Beyt: Benim rūḥum murġı ki Sidretü'l-Müntehā üzerinden ṣafīr ururdı, yaʿnī sidreden ṣıḳlıḳ virürdi, ḥāṣılı, maḳāmı ve ḳarārgāhı Sidretü'l-Müntehā idi ki Ḥażret-i Cibrīl-i Emīn'iñ[2] maḳāmıdır, ʿāḳıbet seniñ dāne-i ḫāliñ anı dāma bıraḳdı. Yaʿnī maḳāmı Sidre iken dāne-i ḫāliñ anı ḫarāb-ābād dünyāya giriftār eyledi, Ḥażret-i Ādem'i dāne-i gendüm giriftār eyledügi gibi.

گل ز حد برد تنعم نفسی رخ بنما
سرو می‌نازد و خوش نیست خدا را بخرام

Gul zi-ḥad burd tenaʿʿum zi-kerem ruḫ bi-numā
Serv mī-nāzed u ḫoş nīst Ḫudā-rā bi-ḫırām

1 S: ḫırḳa ve kisveyi
2 S: Cibrīl *ʿaleyhi's-selām*ıñ.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül tenaʿʿumı ve teʿaẓẓumı ḥadden aşırdı, yaʿnī ziyāde raʿnālıḳ ṣatar. Keremiñden ruḫuñı göster, ḥaddini bilüp şermende-i rūyuñ olsun ve daḫi bāġda tenaʿʿum üzre olmasun. Serv de nāzlanur, ḥālbuki nāzı ḫoş degil, Allāh içün ṣalın, yaʿnī mevzūn ḳāmetiñi ḫırāmān eyle ki ḥicāb idüp nāzı terk eylesün.

چشم خونبار مرا خواب چه درخور باشد
من له یقتل داء دنف کیف ینام

Çeşm-i ḫūn-bār-ı merā ḥāb çi derḫor bāşed
Men lehu yaḳtulu dā'un denefun keyfe yenām

Derḫor lāyıḳ. **Dā'** derde dirler. **Denef**, dāl'ıñ ve nūn'uñ fetḥalarıyla, maraż-ı mülāzım yaʿnī mümtedd olan maraż, böyle olunca müfred ve teṣniye ve cemʿ ve teẕkīr ve te'nīṯ berāber gelür, meṯelā *'reculun denefun'* ve *'imre'etun denefun'* dirler. Ammā nūn'uñ kesriyle olıcaḳ berāber gelmez, meṯelā *'reculun denifun'* ve *'imre'etun denifetun'* dirler. Pes, bunda iki vech üzre oḳumaḳ cā'iz. **Yenāmu** fīʿl-i mużāriʿ müfred müẕekker gā'ib, uyur dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḳan yaġdırıcı gözüme uyḳu ne lāyıḳ ola, yaʿnī gözüme uyḳu girmek lāyıḳ degil. Zīrā bir kimseyi[1] maraż-ı mümtedd ü mühlik ḳatl eylemek ḳaṣd eyleye, nice uyur? Yaʿnī şol kimseyi ki maraż-i mudnif idnāf u zebūn u naḥīf eyleye, aña nevm ḥarām olur.

تو ترحم نکنی بر من بی دل گفتم
ذاك دعوای و ها انت و تلك الایام

Tu teraḥḥum ne-konī ber-men-i bī-dil goftem
Ẕāke daʿvāye ve hā ente ve tilke'l-eyyām

Ẕāke ism-i işāretdir, ([M,S+] maḥallen merfūʿ) **(420b)** mübtedā veyā muḳaddem ḫaber ve **daʿvāye** taḳdīren merfūʿ ḫaberi veyā mu'aḫḫar mübtedā ve **hā** ḥarf-i tenbīh. **Ente** maḥallen merfūʿ mübtedā, ḫaberi maḫẕūf, taḳdīri **ḥāżırun**. **Ve tilke'l-eyyām** ente żamīrine maʿṭūfdur. Nihāyeti, ḫaberini cemʿ iʿtibār ideriz, taḳdīri *'Ve ente ḥāżırun ve tilke'l-eyyāmu ḥāżırātun'* dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna didim ki sen ben bī-diliñ üzerine hergiz raḥm eylemezsin, zīrā ẓālimsin, daʿvām da budur yaʿnī bu daʿvāyı iderim, işte sen ve

1 T: kimse ki.

işte şol gördügüñ eyyām. Yaʿnī benim sözümi mürūr-ı eyyāmla taṣdīḳ idersin, ḥāṣılı, bu daʿvā seniñ muṣaddaḳıñ olup ẓuhūra gelür inşāʾa'llāhu Teʿālā, zamāndır[1]. Ḥāṣılı, teraḥḥum eylemediginе bir zamān nādim olursun[2], zamāndır bu.

حافظ ار میل بابروی تو دارد شاید
جای در گوشهٔ محراب کنند اهل کلام

Ḥāfiẓ er meyl be-ebrū-yı tu dāred şāyed
Cāy der-gūşe-i miḥrāb konend ehl-i kelām

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Ḥāfiẓ eger seniñ ebrūña meyl iderse lāyıḳ u ḥarīdir, zīrā ehl-i remz u kelām gūşe-i miḥrābda maḳām idinürler. Pes, Ḥāfiẓ seniñ gūşe-i ebrūña mā'il olsa lāyıḳ, zīrā ol da ehl-i remz u kelāmdır. Ḫāce ebrū-yı cānānı gūşe-i miḥrāba teşbīh buyurmuşdur.

428

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilāt

ما بی غمان مست دل از دست دادهایم
همراز عشق و همنفس جام بادهایم

Mā bī-ġamān-ı mest dil ez-dest dādeīm
Hem-rāz-ı ʿışḳ u hem-nefes-i cām-ı bādeīm

Mā mübtedā, **bī-ġamān-ı mest** ṣıfatı. **Dil, dādeīm**'iñ muḳaddem mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **ez-dest** ġayr-i ṣarīḥi ve mecmūʿı ḫaber-i mübtedādır ve mıṣrāʿ-ı ṯānī ḫaber baʿde'l-ḫaberdir, yaʿnī taʿaddüd-i ḫaber ḳabīlindendir. **Hem-rāz-ı ʿışḳ** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Hem-nefes-i cām-ı bāde** hem-rāz-ı ʿışḳ gibidir iʿrābda.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz serḫoş ġamsızlar göñlümüzi elden virmişiz yaʿnī aldırmışız, ʿışḳa hem-rāz ve cām-ı bādeye dem-sāz olmışız. Ḥāṣılı, hem ʿāşıḳ u hem fāsıḳız, yaʿnī rind-i ʿālemiz, bī-pervā geçinürüz.

1 M, S, T: zamānda. F nüshası esas alındı.
2 S: olasın.

بر ما بسی کمان ملامت کشیده‌اند
تا کار خود ز ابروی جانان گشاده‌ایم

Ber-mā besī kemān-ı melāmet keşīdeend
Tā kār-ı ḫod zi-ebrū-yı cānān guşādeīm

Besī, yā ile, çoḳ maʿnāsınadır. **Kemān-ı melāmet** beyāniyye. **Tā** ibtidā-yı ġāyetiçündür. **Kār-ı ḫod** ve **ebrū-yı cānān** lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAvām bizim üzerimize çoḳ melāmet yayını çekmişlerdir ol vaḳtden beri ki kendi işimizi ebrū-yı cānāndan açmışız. Yaʿnī ebrū-yı yārdan işimiz ileri gelüp fetḥ-i bāb bulaldan beri ʿavām u müddeʿīler bizi levm iderler, ḥāṣılı, ebrū-yı cānāndan murādımuz el virelden beri ḫalḳ bize ṭaʿn u teşnīʿ ider.

ای گل تو دوش داغ صبوحی کشیدهٔ
ما آن شقایقیم که با داغ زاده‌ایم

Ey gul tu dūş dāġ-ı ṣabūḥī keşīde'i
Mā ān şaḳāyıḳīm ki bā-dāġ zādeīm

Şaḳāyıḳ lāleye dirler. **Zādeīm** ṭoġmışız dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey gül, sen dün gice dāġ-ı ṣabūḥı çekmişsin yaʿnī ġoncadan çıḳup ṣabūḥī dāġını dün gice çekmişsin, yaʿnī açılup ḳırmızı dāġa beñzemeñ dün gice olmuşdur, ammā biz ol lāleyiz ki dāġla ṭoġmışız. Yaʿnī biz dāġ-dār-ı ezeliz ve seniñ dāġıñ dün gicelikdir. Güli ḳırmızı dāġa teşbīh eylemiş.

پیر مغان ز توبهٔ ما گر ملول شد
گو باده صاف کن که به عذر ایستاده‌ایم

Pīr-i muġān **(421a)** zi-tovbe-i mā ger melūl şud
Gū bāde ṣāf kon ki be-ʿoẕr īstādeīm

Gū ḫiṭāb-ı ʿāmm.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger pīr-i muġān bizim tevbemizden melūl oldıysa yaʿnī bāde içmekden ferāġat eledigimize melūl oldıysa pīr-i muġāna söyle ki bādeyi ṣāf eyle ki biz tevbeniñ ʿöẕrine ṭurmışız. Yaʿnī tevbemiz iḫtiyārī degildir, ıżṭırārīdir ve iḫtiyārī olmayan tevbeye iʿtibār olmaz.

کار از تو میرود نظری ای دلیل راه
کانصاف می‌دهیم و ز راه اوفتاده‌ایم

Kār ez-tu mī-reved naẓarī ey delīl-i rāh
K'inṣāf mī-dehīm zi-kār ūftādeīm

Mī-reved vāḳiʿ ve ḥāṣıl olur. **Naẓarī**'de **yā** ḥarf-i vaḥdet, taḳdīri **naẓarī kon**'dur. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey yol ḳulaġuzı, iş senden ḥāṣıl olur, bize bir iltifāt eyle yaʿnī bize meded eyle, zīrā inṣāf virürüz ki işden muḥkem düşmişiz, yaʿnī ziyāde düşkünüz ki elimizden bir iş ḥāṣıl olmaz. İmdi ey delīl-i rāh, işimiz biterse senden biter, ġayrıdan degil. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnı bī-tāb u ṭāḳat olduġını[1] beyān ider.

چون لاله می مبین و قدح در میان کار
این داغ بین که بر دل پر خون نهاده‌ایم

Çun lāle mey me-bīn u ḳadeḥ der-miyān-ı kār
Īn dāġ bīn ki ber-dil-i pur-ḫūn nihādeīm

Me-bīn fiʿl-i nefy müfred muḫāṭabdır, görme ve[2] baḳma dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Lāle gibi ortada bāde ve ḳadeḥ görme, yaʿnī bāde-nūşluġumuza ve ḳadeḥ-gerdānlıġımıza baḳma, ([M,T+] yaʿnī lāle gibi ḳadeḥ-gīr olduġumuza baḳma) ẓāhiren, belki bu dāġı gör ki dil-i pür-ḫūnumuza ḳomışız. Yaʿnī ẓāhiren lāle gibi cām-ı bāde ṭutduġumuza baḳma ki dil-i ḫūnīnimiz dāġ-dārdır lāle gibi.

گفتی که حافظ این همه رنگ و خیال چیست
نقش غلط مخوان که همان لوح ساده‌ایم

Goftī ki Ḥāfiẓ īn heme reng u ḫayāl çīst
Naḳş-ı ġalaṭ me-ḫān ki hemān levḥ-i sādeīm

Maḥṣūl-i Beyt: Sen didiñ ki, ey Ḥāfiẓ, bu ḳadar reng nedir, yaʿnī eşʿārıńda bu ḳadar ince ḫayāl ([M,S+] nedir? Cevāb virür ki; ġalaṭ naḳş oḳuma ki biz bildigiñ levḥ-i sādeyiz. Yaʿnī eşʿārımı ġalaṭ oḳumayınca ḫayāl) bulmazsın, belki kelām-ı sāde bulursın. Ḥāṣılı, Kemāl-i Ḫocendī gibi eşʿārımda ben ḫayal ḳaṣd

1 T: oldıgini.
2 M: veyā.

eylemezem ki maʿnāsına ṣuʿūbetle intiḳāl oluna, yaʿnī benim şiʿrimde iġlāḳ yoḳdur, sādedir ki herkes fehm eylemege ḳādirdir.

429

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hecez
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

مزن بر دل ز نوك غمزه تیرم
که پیش چشم بیمارت بمیرم

Me-zen ber-dil zi-nūk-i ġamze tīrem
Ki pīş-i çeşm-i bīmāret bi-mīrem

Tīrem; mīm maʿnāda **dil**'e muḳayyeddir. **Nūk** nūn'uñ fetḥiyle ve żammıyla lüġatdır, her nesneniñ sivri ucı, meṣelā **nūk-i sinān** dirler demren ucına. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüregime nūk-ı ġamzeden tīr urma, yaʿnī nūk-i ġamze ile beni helāk eyleme, tā ki çeşm-i bīmārıñ öñinde öleyin. Yaʿnī nūk-ı ġamze ile beni helāk eyleme ki çeşmiñ öñinde fedā[1] olayın, yaʿnī çeşmiñe fedā olayın.

نصاب حسن در حد کمالست
زکاتم ده که مسکین و فقیرم

Niṣāb-ı ḥusn der-ḥadd-i kemāl'est
Zekātem dih ki miskīn u faḳīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Güzellik niṣābı ḥadd-i kemāldedir, yaʿnī ḥüsünde ḳuṣūruñ yoḳ, esbāb-ı ḥüsn hep yerlü yerinde, imdi baña zekāt vir ki **(421b)** miskīn ü faḳīrim[2]. Yaʿnī niṣāb kāmil olunca müsteḥaḳḳına zekāt virmek farż olur, ḥālbuki ḥüsn zekātına benden müsteḥaḳḳ olmaz, pes, zekātını baña taʿyīn eyle.

من آن مرغم که هر شام و سحرگاه
ز بام عرش می‌آید صفیرم

1 S: helāk.
2 M ve T'de buraya ikinci bir Maḥṣūl-i Beyt yazılmış.

Men ān murġem ki her şām u seḥergāh
Zi-bām-ı ʿArş mī-āyed ṣafīrem

Ṣafīrem; mīm żamīr-i manṣūb olunca baña ṣafīr gelür dimek olur, żamīr-i merfūʿ olunca benim ṣafīrim gelür dimek olur, *ve li-kullin vechun*.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ol murġum ki her ṣabāḥ u aḫşām ʿArş üzerinden gelür ṣıḳlığım, yaʿnī maḳām u pervāzgāhım[1] ʿArş'dır ki ṣıyt u ṣadām andan gelür.

قدح پر کن که من در دولت عشق
جوان بخت جهانم گرچه پیرم

Ḳadeḥ pur kon ki men der-devlet-i ʿışḳ
Civān-baḫt-ı cihānem gerçi pīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ḳadeḥi ṭoldur ki ben ʿışḳ devletinde cihānıñ civān-baḫtıyım, gerçi ẕātımda pīrim. Yaʿnī ṣūretā pīrim, ammā baḫtım ve tāliʿim civāndır. Ke'enne cevāb-ı su'āl-i muḳadderdir, yaʿnī su'āl geldi ki, sen pīrsin şimden ṣoñra[2] ḳadeḥi ve bādeyi neylersin? Cevāb virür ki gerçi ben pīrim, ammā baḫtım civāndır, civānlıġla[3] içerim.

چنان پر شد فضای سینه از دوست
که فکر خویش گم شد از ضمیرم

Çunān pur şud feżā-yı sīne ez-dōst
Ki-fikr-i ḫīş gum şud ez-żamīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Sīne ṣaḥrāsı dostdan ancılayın ṭopṭolu oldı ki kendi fikrim ḫāṭırımdan güm oldı, yaʿnī kendim bile unutdum[4], degil ki ʿaġyārı. Ḫāṣılı, derūn u bīrūnumı dost muḥabbeti ḳapladı, şöyleki, kendi vücūdum ḫāṭırıma gelmez.

مبادا جز حساب مطرب و می
اگر حرفی کشد کلك دبیرم

Me-bādā cuz ḥisāb-ı muṭrib u mey
Eger ḥarfī keşed kilk-i debīrem

Me-bādā fiʿl-i nehy müfred ġā'ib, olmasun dimekdir.

1 T: maḳām-ı pervāzgāhım.
2 M: şimden girü.
3 T: baḫtım civānlıġıyla.
4 M: yaʿnī kendi kendimi bile unutdum.

Maḥṣūl-i Beyt: Muṭrib u mey ḥisābından ġayrı olmasun eger ḳatibimiñ ḳalemi bir ḥarf çekerse. Yaʿnī Kirāmen Kātibīn eger ḥisāb defterine bir nesne yazarsa muṭrib u meyden ġayrı nesne yazmasun.

در آن غوغا که کس کس را نپرسد
من از پیر مغان منت پذیرم

Der-ān ġavġā ki kes kes-rā ne-pursed
Men ez-pīr-i muġān minnet peẕīrem

Minnet, peẕīrem ṣıġāsınıñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-pīr-i muġān** ġayr-i ṣarīḥi. Ve cā'izdir ki **minnet-peẕīr** vaṣf-ı terkībī ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ġavġāda ki kimse kimseyi ṣormaz yaʿnī ḥaşr güninde, ben pīr-i muġāndan minnet ḳabūl iderim yāḫud minnet ḳabūl idiciyim, yaʿnī ol günde niʿmetiçün minnet-peẕīrim, ḥāṣılı, niʿam-ı keṯīresiçün memnūnıyım ve muʿterif-i iḥsānı.

چو طفلان تا کی ای زاهد فریبی
بسیب بوستان و شهد و شیرم

Çu ṭıflān tā key ey zāhid firībī
Be-sīb-i bōstān u şehd u şīrem

Firībī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, aldarsın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zāhid, oġlancıḳlar gibi beni niceye dek aldarsın cennet elmasıyla ve balıyla ve sütiyle, yaʿnī cennetde filān vardır diyü[1] dünyā ẕevḳlerinden beni uṣandırırsın.

قراری کرده‌ام با می فروشان
که روز غم بجز ساغر نگیرم

Ḳarārī kerdeem bā-mey-furūşān
Ki rūz-ı ġam be-cuz sāġar ne-gīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde-fürūşlarla ʿahd u peymān eylemişim ki ġam güninde sāġardan ġayrı elime alup ṭutmayayın, yaʿnī rūz-ı ġamda bāde-nūş olayın.

1 S: cennetde filān vardır, falān vardır diyü.

خوشا آن دم که استغنای مستی
فراغت بخشد از شاه و وزیرم

Ḫoşā ān dem ki istiġnā-yı mestī
Ferāġat baḫşed ez-şāh u vezīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Ne ʿaceb ḫoşdur ol dem ([M,S+] ve ol sāʿat) ki mestlik istiġnāsı şāh u vezīrden bańa ferāġat baġışlaya. Yaʿnī mestānelik vaḳtinde **(422a)** dünyā ve māfīhā ādemiń gözine çöpçe görünmez, ḳanda ḳaldı ki şāh u vezīr.

فراوان گنجها در سینه دارم
اگرچه مدعی بیند حقیرم

Firāvān genchā der-sīne dārem
Egerçi muddeʿī bīned ḥaḳīrem

Firāvān çoḳ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sīnede çoḳ ḫazīnelerim ([M,S+] var, yaʿnī sīnemde maʿārif u ʿulūm ḫazīnelerim) vardır egerçi müddeʿī beni ḥaḳīr görür. Yaʿnī ẓāhiren ṣūret-i faḳrda[1] olduġum içün aġyār u müddeʿī beni faḳīr u ḥaḳīr iʿtibār ider, ammā sīne ḫazīnesi cevāhirle ṭoludur.

من آن گه بر گرفتم دل ز حافظ
که ساقی گشت یار نا گزیرم

Men ān geh ber-giriftem dil zi-Ḥāfiẓ
Ki sāḳī geşt yār-i nā-guzīrem

Ki ḥarf-i beyān. **Nā-guzīr** żarūrī dimekdir, ʿArabīde lā-büd dirler, niteki bundan esbaḳ beyān olınmışdı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben Ḥāfiẓ'dan göńlümi ol vaḳt ḳaldırdım yaʿnī anıń selāmet ve ʿāfiyetinden ol dem ümīdimi kesdim ki yār-i nā-güzīrim aña[2] sāḳī oldı, yāḫud sāḳī aña[3] ([M+] yār-ı) nā-güzīrim oldı, yaʿnī żarūrī ve sevgili yārim aña sāḳī olduġından bilürem ki rüsvāy-ı ʿālem olısardır.

1 M: ṣūret-i fuḳarāda. S: faḳīr ṣūretinde.
2 M, S: bańa.
3 M, S: bańa.

430

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

من ترك عشق و شاهد و ساغر نمی‌کنم
صد بار توبه کردم و دیگر نمی‌کنم

Men terk-i ʿışḳ u şāhid u sāġar ne-mī-konem
Ṣed bār tovbe kerdem u dīger ne-mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ʿışḳ u şāhid u sāġar terkini eylemem, yüz kerre tevbe eyledim, daḫi eylemem, yaʿnī tevbe eylemem veyā terk-i meẕkūrāt[1] eylemem.

باغ بهشت و سایهٔ طوبی و قصر حور
با خاك کوی دوست برابر نمی‌کنم

Bāġ-ı behişt u sāye-i Ṭūbā vu ḳaṣr-ı ḥūr
Bā-ḫāk-i kūy-ı dōst berāber ne-mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Cennet bāġını ve Ṭūba gölgesini ve ḥūruñ ḳaṣrını dostuñ maḥallesi türābına berāber eylemem. Yaʿnī ḫāk-i kūy-ı cānānı tercīḥ iderim bunlardan.

تلقین درس اهل نظر یك اشارتست
گفتم کنایتی و مکرر نمی‌کنم

Telḳīn-i ders-i ehl-i naẓar yek işāret'est
Goftem kināyetī vu mukerrer ne-mī-konem

Telḳīn'den murād taʿlīmdir, **ders**'e iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **ehl-i naẓar**'a lāmiyyedir. **Telḳīn** mübtedā, **yek işāret** ḫaberi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i naẓarıñ yaʿnī ʿuşşāḳıñ ders taʿlīmi bir işāretdir, yaʿnī anlarıñ taʿlīmi remz ü imā iledir. Bir kināyet söyledim, mükerrer eylemem[2]. Yāḫud işāreti bir eyledim, artıḳ eylemem dimek ola[3].

1 S: terk-i meẕkūr.
2 S: bir kināyet söyledim, mükerrer eylemem, yaʿnī kināyeti mükerrer eylemem.
3 S: işāreti bir eyledim, ġayri eylemem.

شیخم بطیره گفت برو ترك عشق کن
محتاج جنگ نیست برادر نمی‌کنم

Şeyḫem be-ṭīre goft bi-rev terk-i ʿışḳ kon
Muḥtāc-ı ceng nīst birāder ne-mī-konem

Terk-i ʿışḳ maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **muḥtāc-ı ceng** ism-i fāʿiliñ mefʿūlinedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şeyḫ baña ġażabla, var ʿışḳı terk eyle didi, ey birāder, cenge iḥtiyāc yoḳ, ʿışḳı terk eylemem, yaʿnī ġażabla söylemege iḥtiyāc yoḳ terk eylemem. Ḥāṣılı, ([M,S+] ʿāşıḳ geldim,) ʿāşıḳ giderim ve bu pendi ḳabūl eylemem.

این تقویم تمام که با شاهدان شهر
ناز و گرشمه بر سر منبر نمی‌کنم

Īn taḳviyem tamām ki bā-şāhidān-ı şehr
Nāz u girişme ber-ser-i minber ne-mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Bu taḳvā baña yeter ki şehriñ dilberleriyle minber üzere nāz u girişme eylemem, yaʿnī vāʿiẓler gibi minbere çıḳup kimini medḥ eyleyüp kimini ẕemm eylemem, ḥāṣılı, minbere çıḳup mürāyīlik eylemem. Pes, benim gibi rindden bu ḳadar zühd ü taḳvā yeter.

هرگز نمی‌شود ز سر خود خبر مرا
تا در میان میکده سر بر نمی‌کنم

Hergiz ne-mī-şeved zi-sırr-ı ḫod ḫaber merā
Tā der-miyān-ı meykede ser ber-ne-mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Hergiz benim kendi başımdan ḫaberim olmaz mādām ki meyḫāne ortasında baş ḳaldırmayam, yaʿnī anda peydā olup ẓāhir olmayınca. **(422b)** Ḥāṣılı, ol devlet-ḫāneye varup ʿayyāş rindlerle ḥaşr olmayınca ʿaḳlım başıma gelüp kendimden ḫaberdar olmam, yaʿnī bir iki ḳadeḥ bāde ile ʿaḳlım başıma gelür.

ناصح بطنز گفت حرامست می مخور
گفتم بچشم گوش بهر خر نمی کنم

Nāṣiḥ be-ṭanz goft ḥarām'est mey me-ḫor
Goftem be-çeşm gūş be-her ḫar ne-mī-konem

([S,F+] **Nāṣiḥ** mübtedā, **goft** ḫaberi, mā-baʿdi maḳūl-i ḳavldir. **Be-çeşm, goftem** kelimesine müteʿalliḳdir, yaʿnī maḳūl-i ḳavldir. **Gūş, ne-mī-konem**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-her** ġayr-i ṣarīḥi.)

Maḥṣūl-i Beyt: Nāṣiḥ baña ṭaʿn ṭarīḳiyle didi, şarāb ḥarāmdır, anı içme. Didim *ʿale'r-re'si ve'l-ʿayn*[1], ḳulaġımı her eşege ṭutmam, yaʿnī her ḫarıñ[2] sözini diñlemem. Ḫāce vāʿiẓi ḫar eyledi, ol zamānıñ vāʿiẓlerini ḫar eyleyen bu zamānıñ vāʿiẓlerini görse ʿaceb ne dirdi ola[3]. Mıṣrāʿ-ı ṣānīde gūşı çeşme ʿaṭf eyleyen maḳṣūd-ı beyte vāṣıl olmamış[4].

پیر مغان حکایت معقول می کند
معذورم ار محال تو باور نمی کنم

Pīr-i muġān ḥikāyet-i maʿḳūl mī-koned
Maʿẕūrem er muḥāl-i tu bāver ne-mī-konem

Maḥṣūl-i Beyt: Nāṣiḥ-ı sābıḳa buyurur ki, pīr-i muġān maʿḳūl ḥikāyet ider, pes, anıñ maʿḳūl ḥikāyesini ḳoyup eger seniñ muḥālātıñı inanmazsam maʿẕūrum, yaʿnī anıñ gerçegi ṭururken seniñ iftirālarıña inanmazsam ġarīb degil.

حافظ جناب پیر مغان جای دولتست
من ترك خاك بوسیۀ این در نمی کنم

Ḥāfiẓ cenāb-ı pīr-i muġān cāy-ı devlet'est
Men terk-i ḫāk-būsī-i īn der ne-mī-konem

Bunda **cenāb**'dan murād āsitānedir. **Terk-i ḫāk-būsī** iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir. **Ḫāk-būsī** vaṣf-ı terkībīdir, ṭopraḳ öpüci dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar, türāb būs idicilik maʿnāsına, **īn der**'e iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, pīr-i muġānıñ āsitānesi devlet yeridir yaʿnī anda devletler kesb olunur, zīrā anda varanıñ ḳoyunı biñe yeter, ulu devletlü olur[5]. Pes, imdi ben bu ḳapınıñ ḫāk-būsluġını terk eylemezem, yaʿnī dā'imā bu saʿādet-ḫāneniñ āsitānesini bālīn idinürem ve mülāzemetini terk eylemem dimekdir.

1 Baş göz üstüne.
2 S: her ḫar-ṭabʿıñ.
3 S: görse ne dirdi.
4 <[F+] Redd-i Sürūrī>
5 S: ḳoyunı biñe yeter olur ve devletlü olur.

431

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Mefāʿīl

ما درس سحر در ره خمخانه نهادیم
محصول دعا در ره جانانه نهادیم

Mā ders-i siḥr der-ser-i ḫum-ḫāne nihādīm
Maḥṣūl-i duʿā der-reh-i cānāne nihādīm

Ser bunda sevdā ve hevā maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz siḥir dersini meyḫāne hevāsına ḳoduḳ, yaʿnī dersi terk idüp meyḫāneye düşdük, ḥāṣılı, dersi bādeye degişdik. Duʿā maḥṣūlini de cānāne yolına ḳoduḳ, ḥāṣılı, eyledigimiz duʿāları cānānıñ yolına fedā eyledik yaʿnī cānāna bağışladıḳ, ḥāṣılı ṣevābını aña hibe eyledik.

در خرمن صد عالم عاقل زند آتش
این داغ که ما بر دل دیوانه نهادیم

Der-ḫirmen-i ṣed ʿālim-i ʿāḳil zened āteş
Īn dāġ ki mā ber-dil-i dīvāne nihādīm

Der ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüz ʿālim-i ʿāḳılıñ ḫarmanına āteş urur bu dāġ ki biz dīvāne göñüle urduḳ, yaʿnī her ʿālim-i ʿāḳıl ki bizim dilimiziñ dāġını görür, acıduġın-dan[1] yüregi yanar.

سلطان ازل گنج غم عشق بما داد
تا روی درین منزل ویرانه نهادیم

Sulṭān-i ezel genc-ı ġam-ı ʿışḳ be-mā dād
Tā rūy derīn menzīl-i vīrāne nihādīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ezel pādişāhı ʿışḳ ġamı ḫazīnesini bize virdi ol vaḳtden beri ki bu menzil-i vīrāna teveccüh eyledik. Yaʿnī dünyāya yüz ḳoyaldan beri, ḥāṣılı, dünyāya gelelden berü[2] Ḫudā ġam-ı ʿışḳı bize naṣīb eyledi.

1 T: acıdıginden.
2 S: gelelden.

در خرقه ازین بیش منافق نتوان بود
بنیادش ازین شیوهٔ رندانه نهادیم

Der-ḫırḳa ezīn bīş munāfıḳ ne-tuvān būd **(423a)**
Bunyādeş ezīn şīve-i rindāne nihādīm

Ezīn; ez ḥarf-i ibtīda ve **īn** ḳarībe işāretdir ve cāʾizdir ki **ezīn** edāt-ı taʿlīl ola, bunuñiçün maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫırḳada bundan artıḳ münāfıḳ ([F+] olmaḳ) olmaz, yaʿnī fuḳarā[1] libāsını giyüp aña şāyeşte ʿamel eylememek[2] münāfıḳlıḳdır. Pes, fuḳarā ḫırḳasınıñ bünyādını bu rindāne şīveden ḳoduḳ, yāḫud bünyādını bunuñ içün şīve-i rindāne ḳoduḳ. Yaʿnī nifāḳ añlanmasın diyü ḫırḳada rindāne ṭavra bünyād urduḳ[3], yaʿnī rindlige başladıḳ, tesettürden ferāġat eyledik dimekdir.

در دل ندهم ره پس ازین مهر بتان را
مهر لب او بر در این خانه نهادیم

Der-dil ne-dehem reh pes ezīn mihr-i butān-rā
Muhr-i leb-i ū ber-der-i īn ḫāne nihādīm

Der ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra maḥbūblar muḥabbetine göñlüme yol virmem, yaʿnī şimden ṣoñra[4] dilber sevmem. Cānanıñ lebi mührini bu ḫāneniñ ḳopusuna ḳoduḳ, yaʿnī göñül ḫānesiniñ ḳapısına cānān mührin urduḳ ki andan ġayrı kimseniñ ḥükmi nāfiẕ olmasun ol ḫānede.

آن بوسه که زاهد ز پیش دست بما داد
از روی صفا بر لب پیمانه نهادیم

Ān būse ki zāhid zi-peyeş dest be-mā dād
Ez-rūy-ı ṣefā ber-leb-i peymāne nihādīm

Pey bunda edāt-ı taʿlīldir, ecl maʿnāsına, anıñçün dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol būse ki zāhid elini bize ol būse içün virdi, yaʿnī elin bize ṣundı ki būs idevüz, ammā biz elin būs eylemeyüp belki ṣafā yüzinden ol

1 M, S, T: faḳīr. F nüshası tercih edildi.
2 T: şāyeste maḥall eylemek.
3 T: urdük.
4 S: ve şimden girü.

būseyi leb-i peymāneye ḳoduḳ. Yaʿnī teberrüken leb-i peymāneyi būs eyledik, anıń elini būs eylemedik, egerçi ki elini bize virmekden murādı būs itdürmekidi. Pey lafẓını bunda ard ve ṣoń maʿnāsına aḫẕ eyleyeni muʾāḫeẓe eylemek gerek[1].

المنة لله که چو ما بی‌دل و دین بود
آن را که خرد پرور و فرزانه نهادیم

El-minnetu liʾllāh ki çu mā bī-dil u dīn būd
Ān-rā ki ḫired-perver u ferzāne nihādīm

([T+] **Ḫired-perver** vaṣf-ı terkībīdir, ʿāḳıl maʿnāsına. **Ferzāne** ʿāḳıl.)

Maḥṣūl-i Beyt: Minnet Ḫudāʾnıńdır ki bizim gibi bī-dil ü dīn imiş ol kimseyi ki ḫired-perver u ferzāne ḳoduḳ. Yaʿnī ʿāḳıl ü dānā taʿyīn eyledügümüz kimse bizim gibi rüsvāy-ı ʿālem imiş.

چون میرود این کشتئ سرگشته که آخر
جان در سر آن گوهر یکدانه نهادیم

Çūn mī-reved īn keştī-i ser-geşte ki āḫir
Cān der-ser-i ān gevher-i yek-dāne nihādīm

Çūn bunda keyfe maʿnāsınadır. **Keştī-i ser-geşte**'den murād vücūdıdır ve **gevher-i yek-dāne**'den cānānı.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu keştī-i ser-geşte nice gidebilür ki cānı ol gevher-i yekdāneniń sevdāsına ḳoduḳ. Yaʿnī cānān sevdāsı ve muḥabbeti var iken vücūdımız ġayrı yere gitmege ḳādir degil, ḥāṣılı, cānān sevdāsını terk idüp ġayrı yere gidemeziz. Mıṣrāʿ-ı evveliń maʿnāsını; çünki bu ser-geşte keştī ʿāḳibet gider yaʿnī ġarḳ olur diyen ʿaceb sergeşte-vücūd imiş[2].

قانع بخیالی ز تو بودیم چو حافظ
یا رب چه گدا همت و بیگانه نهادیم

Ḳāniʿ be-ḫayālī zi-tu būdīm çu Ḥāfiẓ
Yā Rab çi gedā-himmet u bīgāne-nihādīm

Nihād bunda ṭabʿ maʿnāsınadır.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 <[F+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ gibi senden bir ḫayālile ḳāniʿ u rāżī idik. Yā Rab, ne gedā himmetli ve bīgāne-ṭabʿız. Yaʿnī ḫayāl-i cānānla ḳāniʿ olup viṣāline ṭālib olmamaḳ ziyāde dūn-himmet ve alçaḳ ṭabīʿatlilikdendir, ḥāṣılı, viṣāl ḳābil iken ḫayālile ḳāniʿ olmaḳ denāʾet ü nā-keslikdir.

432

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilātün

خیال روی تو در کارگاه دیده کشیدم
بصورت تو نگاری ندیدم و نشنیدم

Ḫayāl-i rūy-ı tu ber-kārgāh-ı dīde keşīdem
Be-ṣūret-i tu nigārī ne-dīdem u ne-şenīdem

Ḫayāl-i rūy-ı tu lāmiyyelerdir. **Kārgāh-ı dīde (423b)** beyāniyye. **Nigārī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rūyuñ ḫayālini dīde kārgāhına çekdim, seniñ ṣūretiñle[1] bir nigārı ne gördüm ve ne işitdim.

امید خواجگیم بود بندگئ تو جستم
هوای سلطنتم بود خدمت تو گزیدم

Umīd-i ḫācegiyem būd bendegī-i tu custem
Hevā-yı salṭanatem būd ḫidmet-i tu guzīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Bende ḫācelik[2] ümīdi var idi, seniñ ḳulluġuñı istedim, yaʿnī seniñ bendeligiñ ḫācelikdir, ḥāṣılı, saña ḳul olmaḳ efendi olmaḳdır. Bende salṭanat ārzūsı var idi, seniñ ḫidmetiñ iḫtiyār eyledim, yaʿnī seniñ ḫidmetiñ salṭanatdır.

اگرچه در طلبت همعنان باد شمالم
بگرد سرو خرامان قامتت نرسیدم

1 M, S: ṣūretinde.
2 T: ḫācelıḳ.

Egerçi der-ṭalebet hem-ʿinān-ı bād-ı şemālem
Be-gerd-i serv-i ḫırāmān-ı ḳāmetet ne-resīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi seni ṭaleb eylemede bād-ı şimāle hem-ʿinānım yaʿnī dizgindeşim ki bile yiler yöpürürüm, bunuñ biriyle[1] seniñ serv-i ḫırāmān gibi ḳāmetiñ ġubārına irişmedim, yaʿnī seniñ ḳāmetiñe vāṣıl olmadım.

امید در شب زلفت بروز عمر نبستم
طمع بدور دهانت ز کام دل ببریدم

Umīd der-şeb-i zulfet be-rūz-ı ʿomr ne-bestem
Ṭamaʿ be-devr-i dehānet zi-kām-ı dil bi-burīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ şeb-i zülfüñde ʿömür günine ümīd baġlamadım, yaʿnī ʿömrüme iʿtimādım yoḳ. Ve seniñ dehānıñ devrinde göñül murādından ṭamaʿı kesdim, yaʿnī seniñ dehānıñ devrinde baña göñül murādı ḥāṣıl olmaz.

گناه چشم سیاه تو بود و گردن دلخواه
که من چو آهوی وحشی ز آدمی برمیدم

Gunāh-i çeşm-i siyāh-ı tu būd u gerden-i dil-ḫāh
Ki men çu āhū-yı vaḥşī zi-ādemī bi-remīdem

Gunāh-ı çeşm lāmiyyedir ve **siyāh**'a iżāfet beyāniyye ve **tu**'ya lāmiyyedir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Gerden-i dil-ḫāh** beyāniyye. **Dil-ḫāh** vaṣf-ı terkībīdir, ḫāhī-den'den, göñül dilegi yaʿnī göñül isteyüp ārzū eyledügi nesne. **Ki** ḥarf-i beyān. **Āhū-yı vaḥşī** beyāniyye. **Ādemī**, yā ile, insān dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḳara gözüñ ve göñül alıcı gerdeniñ günāhıdır ki ben āhū-yı vaḥşī gibi ādemden ürkdüm, yaʿnī çeşm-i siyāh ve gerden-i dil-ḫāhıñ muḥabbeti beni āhū-yı vaḥşī gibi merdümden ürkidüp ṭaġlara düşürdi.

ز شوق چشمهٔ نوشت چه قطرها که فشاندم
ز لعل باده فروشت چه عشوها که خریدم

Zi-şevḳ-i çeşme-i nūşet çi ḳaṭrehā ki feşāndem
Zi-laʿl-i bāde-furūşet çi ʿişvehā ki ḫarīdem

Çeşme-i nūş bal çeşmesi dimekdir ki dehān-ı cānāndan kināyetdir. **Ḳaṭ-re**'den murād eşk ḳaṭreleridir ki keşret-i giryeden kināyetdir. **Şevḳ-i çeşme-i nūş** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Laʿl-i bāde-furūş** beyāniyyedir.

1 S: bunuñ birle.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ çeşme-i nūşuñ şevḳinden ne ḳaṭreler ki ṣaçdım yaʿnī ne giryeler ki eyledim. Bāde-furūş lebiñden de ne ʿişveler ki ṣatun aldım, yaʿnī ne aldanışlar ki aldandım, ḥāṣılı, bāde-i laʿliñ ṣatun almaḳ sevdāsında ziyāde aldandım.

ز غمزه بر دل ریشم چه تیرها که گشادی
ز غصه بر سر کویت چه بارها که کشیدم

Zi-ġamze ber-dil-i rīşem çi tīrhā ki guşādī
Zi-ġuṣṣa ber-ser-i kūyet çi bārhā ki keşīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Mecrūḥ yüregime ġamzeden ne oḳlar ki urduñ yaʿnī mübālaġa oḳlar urduñ. Ser-i kūyuñda ġam u ġuṣṣadan ne yükler ki[1] çekdim, yaʿnī ne zaḥmetler çekdim dimekdir.

ز کوی یار بیار ای نسیم صبح غباری
که بوی خون دل ریش از آن تراب شنیدم

Zi-kūy-ı yār bi-y-ār ey nesīm-ı ṣubḥ ġubārī
Ki būy-ı ḫūn-ı dil-i rīş ez-ān turāb şenīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey nesīm-i ṣubḥ, kūy-ı yārdan[2] bir ġubār getür, zīrā mecrūḥ diliñ ḳanı ḳoḳusını ol türābdan işitdim.

چو غنچه بر سرم از کوی او گذشت نسیمی
که پرده بر دل مسکین ببوی او بدریدم

Çu ġonçe ber-serem ez-kūy-ı ū guẕeşt nesīmī
Ki perde ber-dil-i miskīn be-būy-ı ū bi-derīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Ġonca gibi başım üzerinden **(424a)** cānān kūyından bir nesīm geçdi ki dil-i miskīniñ üzerinde anıñ ḳoḳusı sebebiyle perdeyi yırtdım, yaʿnī anıñ ḳoḳusıyla bī-iḫtiyār olup perde-i dili çāk eyledim. Ḥāṣılı, nesīm būy-ı cānānı getürmek sebebiyle perde-i dili çāk eyledim.

بخاك پای تو سوگند و نور دیدهٔ حافظ
که بی رخ تو فروغ از چراغ دیده ندیدم

1 T: ne yürekler.
2 S: kūy-ı dostdan.

Be-ḫāk-i pāy-i tu sevgend u nūr-ı dīde-i Ḥāfıẓ
Ki bī-ruḫ-ı tu furūġ ez-çerāġ-ı dīde ne-dīdem

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫāk-i pāyine yemīn iderim ve Ḥāfıẓ'ıñ nūr-ı dīdesine ki seniñ ruḫuñsuz çerāġ-ı dīdeden fürūġ u żiyā görmedim, yaʿnī seniñ ruḫuñsuz gözümi rūşen görmedim, ḥāṣılı, gözüm aydını seniñ ruḫuñdur.

433

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده‌ایم
از بد حادثه اینجا بپناه آمده‌ایم

Mā bedīn der ne pey-i ḥışmet u cāh āmedeīm
Ez-bed-i ḥādiṯe īn-cā be-penāh āmedeīm

Pey edāt-ı taʿlīl. **Ḥışmet**, ḥā-yı mühmeleniñ kesriyle, ʿAcem ʿaẓamet maʿnāsına istiʿmāl ider. ([M,T+] **Cāh** manṣıb.)

Maḥṣūl-i Beyt: Biz bu cānānıñ ḳapısına ʿaẓamet u manṣıb içün gelmemişiz, belki ḥādiṯe ẓulminden bunda ṣığınmaġa gelmişiz. Bed-i ḥādiṯe'niñ taḳdīri, ḥādiṯe-i bed'dir, żarūret-i vezniçün taḳdīm u te'ḫīr olundı.

ره رو منزل عشقیم و ز سرحد عدم
تا باقلیم وجود این همه راه آمده‌ایم

Reh-rev-i menzil-i ʿışḳīm u zi-ser-ḥadd-i ʿadem
Tā be-iḳlīm-i vucūd īn heme rāh āmedeīm

Reh-rev vaṣf-ı terkībīdir, yola gidici, **menzil**'e iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **ʿışḳ**'a iżāfet lāmiyyedir, edāt-ı tekellüme[1] de böyledir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ser-ḥadd-i ʿadem** lāmiyyedir. **Tā** intihā-yı ġāyetiçün, ilā maʿnāsınadır. **Be-iḳlīm-i vucūd; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyye veyā lāmiyyedir mecāzen. **Īn heme** bu ḳadar dimekdir. **Ser-ḥadd-i ʿadem** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

1 (yani 'biz' zamirine izafeti anlamında)

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ menziliniñ reh-reviyiz ve ser-ḥadd-i ʿademden iḳlīm-i vücūda dek bu ḳadar yol gelmişiz, yaʿnī ʿademden vücūda gelmişiz.

سبزهٔ خط تو دیدیم و ز بستان بهشت
بطلبگارئ این مهرگیاه آمده‌ایم

Sebze-i ḫaṭṭ-ı tu dīdīm u zi-bostān-ı behişt
Be-ṭalebgārī-i īn mihr-giyāh āmedeīm

Sebze-i ḫaṭṭ-ı tu beyāniyye ve lāmiyyedir. **Zi-bostān-ı behişt** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Mihr-giyāh** bir otdur, yaʿnī nebātāt cinsinden bir nebātın ismidir, aṣlında **giyāh-ı mihr** idi iżāfetle, ṣoñra iżāfetden ḳaṭʿ idüp terkīb-i mezcī eylediler, ḥāṣılı, muḥabbet otı dimektir, yaʿnī anı bile getüren[1] maḥbūbu'l-ḳulūb olurmuş. Rūy-ı maḥbūba da **mihr-giyah** dirler. Ve baʿżılar didiler ki şemsī didikleri nebātdır ki şems yaʿnī güneş ne cānibde ise çiçegi ol cānibe döner. Pes, yine aṣlı giyāh-ı mihr idi, güneş otı maʿnāsına, ednā mülābese ile, yaʿnī şemsiñ çiçegi, şemsiñ ḥareketine tābiʿ olduġıçün.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ sebze-i ḫaṭṭıñı gördük ve bostān-ı cennetden bu mihr-giyāhın ṭalebkārlıġına gelmişiz, yaʿnī sebze-i ḫaṭṭ-ı cānān ṭalebkārlıġına[2]. Ḫaṭṭ-ı cānāna mihr-giyāh dimiş, anıñçün sebze ẕikr eyledi. Pes, sebz-ḫaṭ diyen, hā-yı resmīsiz, meẕkūr nükteye vāṣıl olmamış ve cemīʿ nüsḫalara muḫālif yazmış[3].

با چنین گنج که شد خازن او روح امین
بگدایی بدر خانهٔ شاه آمده‌ایم

Bā-çunīn genc ki şud ḫāzin-i ū Rūḥ-ı Emīn
Be-gedāyī be-der-i ḫāne-i şāh āmedeīm

Genc'den murād Ḥażret-i Ḳur'ān'dır ve sā'ir ʿulūm u maʿārif ki Ḳur'ān'a tābiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce, ḥuffāza ve sā'ir ulemāya taʿrīż ṭarīḳiyle buyurur: Buncılayın ḫazīne ile ki ḫazīne-dārı Ḥażret-i Cibrīl[4] oldı, gedālıġla **(424b)** şāhıñ sarāyı ḳapısına gelmişiz.

---

1 S: yaʿnī bile gösteren. T, F: yaʿnī anı bile götüren.
2 T: talebkārligine. (iki yerde de bu şekilde yazılmış)
3 <F+ Redd-i Şemʿī>
4 S: Hażret-i Cibrīl *ʿaleyhi's-selām.*

لنگر حلم تو ای کشتئ توفیق کجاست
که درین بحر کرم غرق گناه آمده‌ایم

Lenger-i ḥilm-i tu ey keştī-i tevfīḳ kucā'st
Ki derīn baḥr-i kerem ġarḳ-ı gunāh āmedeīm

Lenger-i ḥilm-i tu beyāniyye ve lāmiyyedir. (M,T+ **Keştī-i tevfīḳ** beyāniyye.) **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Baḥr-i kerem** beyāniyye. **Ġarḳ-ı gunāh** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Tevfīḳ-i Ḫudā'ya nidā edip buyurur ki; ey keştī-i tevfīḳ-i Ḫudā, seniñ ḥilmiñ lengeri ḳandadır ki bu dünyā baḥrında günāha ġarḳ gelmişiz[1]. Yaʿnī dünyā maḳām-ı kesb-i ṣevāb u günāhdır, lākin biz baḥr-ı günāha ġarḳ olmışız, imdi ey keştī-i tevfīḳ-i Ḫudā, ḥilm gösterüp bizi baḥr-ı ʿiṣyān u ḫaṭādan taḫlīṣ eyle. Ve cā'izdir ki maʿnā böyle ola ki; ey keştī-i tevfīḳ-i Ḫudā, lenger-i ḥilmiñ ḳandadır ki baḥr-ı keremde[2] ġarḳ-ı günāh gelmişüz baḥr-ı kereme ṭalmaḳ ümīdiyle, pes, bizi taḫlīṣ eyle.

آب رو میرود ای ابر خطا شوی ببار
که بدیوان عمل نامه سیاه آمده‌ایم

Āb-ı rū mī-reved ey ebr-i ḫaṭā-şūy bi-bār
Ki be-dīvān-ı ʿamel nāme-siyāh āmedeīm

Ebr-i ḫaṭā-şūy beyāniyyedir, ḫaṭā arıdıcı ebr dimekdir. **Bi-bār** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, yaġdır dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Be-dīvān-ı ʿamel; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyyedir[3]. **Nāme-siyāh** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüzimüz ṣuyı gideyorır[4] ey ḫaṭā yuyıcı ebr-i bārān, raḥmetiñi yaġdır, zīrā ʿamel dīvānına nāme-siyāh yaʿnī günāhkār gelmişiz. Ebr-i ḫaṭā-şūy meẕkūr tevfīḳ-i Ḫudā'dır. Ve cā'izdir ki dīvān-ı ʿamelden murād defter ola, pes, ol zamān bā ḥarf-i muṣāḥabet olur, maʿnā; defter-i ʿamelle günāhkār gelmişiz dimek ola.

1 S: olmuşuz.
2 M: baḥr-ı kerem-i Ḫudā'da.
3 S: Be-dīvān; bā ḥarf-i ṣıla.
4 M: gidiyor.

حافظ این خرقهٔ پشمینه بینداز که ما
از پی قافله با آتش آه آمده‌ایم

Ḥāfıẓ īn ḫırḳa-i peşmīne bi-y-endāz ki mā
Ez-pey-i ḳāfile bā-āteş-i āh āmedeīm

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Mā** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Āteş-i āh** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, bu ḫırḳa-i peşmīneyi bırak yaʿnī terk eyle, zīrā biz ehl-i riyā ḳāfilesiniñ ardından āh-ı āteşīnle gelmişiz. İmdi bu ḫırḳa-i peşmīneyi terk eyle ki cāme-i riyādır, yoḳsa āh-ı āteş-bārım[1] seni de ḫırḳayı da yaḳar, yandırır. Ḥāṣılı, ḫırḳa-i peşmīne esbāb-ı riyādandır, anı terk eyle ki āteş-i dūzaḫdan sālim olasın, zīrā riyā küfürdür, kāfir ise ehl-i dūzaḫdır.

434

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

ما نگوییم بد و میل بناحق نکنیم
روی کس را سیه و دلق خود ازرق نکنیم

Mā ne-gūyīm bed u meyl be-nā-ḥaḳ ne-konīm
Rūy-ı kes-rā siyeh u delḳ-i ḫod ezraḳ ne-konīm

Bu ġazelde redīf vāḳiʿ olan efʿāl ekşerī fiʿl-i emr mütekellim maʿa'l-ġayrdır, baʿżısı fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l-ġayrdır, baʿżısı fiʿl-i müşterekdir beynehumā. İmdi maṭlaʿda **ne-gūyīm** ve **ne-konīm**'ler müşterek vāḳiʿ olmuşlar. **Bed, ne-gūyīm**'iñ mefʿūli yaʿnī maḳūl-i ḳavlidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Meyl** mefʿūl-i ṣarīḥidir **ne-konīm**'iñ ve **be-nā-ḥaḳ** ġayr-i ṣarīḥi ve **bā** ḥarf-i ṣıla. **Nā-ḥaḳ; nā** ḥarf-i nefy-i tavṣīf, yaʿnī medḫūliniñ vaṣfiyyeti ḥükmini nefy ider, **nā-ḥaḳ** ḥaḳ degil dimekdir. **Ḥaḳ** ṣıfat-ı müşebbehedir **nā** ile menfī. **Ne-konīm** eylemeziz veyā eylemeyelim, iştirāk üzredir. **Rūy-ı kes** lāmiyye, **rā** edāt-ı te'kīd,

1 S: āh-ı āteşīn-bārım.

yaʿnī iżāfetden mefhūm olan maʿnā-yı mefʿūliyeti teʾkīd ider, niteki **delḳ-i ḫod** iżāfeti buña ḳarīnedir, *fe-teʾemmel*. **Rūy-ı kes** ve **delḳ-i ḫod, ne-konīm**'iñ mefʿūl-i evvelleridir ve **siyeh** ve **ezraḳ** mefʿūl-i ṡānīleri.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz yaramaz söylemeziz veyā söylemeyelim, yaʿnī şerʿan ve ʿaḳlen meẕmūm olan nesneleri söylemeziz ([M,S+] veyā söylemeyelim) ve ḥaḳ olmayan aḥvāli ve ḥālātı eylemeziz veyā eylemeyelim, yaʿnī umūr-ı bāṭılaya meyl eylemeziz ([M,S+]veyā eylemeyelim,) **(425a)** ([M,T+] yaʿnī kimseniñ yüzini siyeh ve kendi ḫırḳamızı gök renk eylemeziz veyā eylemeyelim,) yaʿnī kimseniñ riyāsın iẓhār idüp, rüsvāy idüp yüzin ḳara eylemeziz[1] ve ne kendimiz ḫırḳasını ezraḳ-renk idüp mürāyī oluruz, veyāḫud olalım. Ḫāṣılı, ne kimseniñ riyāsın iẓhār ideriz ve ne kendimiz mürāyī oluruz.

Ḫāce ḥażretleriniñ **delḳ-i ḫod ezraḳ ne-konīm** ile Ezraḳ-pūşlara taʿrīżdir, niteki sābıḳan tafṣīli geçmişdir. İddiʿā buyurur ki, Ezraḳ-pūşlar mürāyīlerdir, pes, biz anlar gibi olmayalım, yaʿnī ezraḳ-renk ḫırḳa giymeyelim, zīrā riyā şiʿārıdır. Baʿżı nüsḫada **Ḫāne-i kes siyeh u delḳ-i ḫod ezraḳ ne-konīm** vāḳiʿ olmuşdur. Ḫāne-siyeh ve ḫāne-siyāh mātem-zedeye dirler, yaʿnī kimseyi mātem-zede eylemeziz, ḥāṣılı, kimseye muṣībet irişdirmeziz dimekdir. Bir nüsḫada **cāme-i kes siyeh**[2] vāḳiʿ olmuş, yaʿnī kimseye mātem libāsın geydürmeziz, ḥāṣılı, kimseyi mutażaccir u mutażarrir eylemeziz. Ḫırḳa'ya cāme nüsḫası ziyāde münāsibdir, *fe-teʾemmel*.

عیب درویش و توانگر بکم و بیش بدست
کار بد مصلحت آنست که مطلق نکنیم

ʿAyb-ı dervīş u tuvānger be-kem u bīş bed'est
Kār-ı bed maṣlaḥat ān'est ki muṭlaḳ ne-konīm

ʿAyb-ı dervīş iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir ve **tuvānger** dervīş'e maʿṭūfdur. **Be-kem; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. ([M,T+] **Kem** eksik ve **bīş** artuḳ.) **ʿAyb** mübtedā ve **bed'est** ḫaberi. **Kār-ı bed** beyāniyye ve **ne-konīm**'iñ muḳaddem mefʿūli. **Maṣlaḥat ān'est** mübtedā ve ḫaber. Cümle-i ibtidā'iyye ve **kār-ı bed**'iñ maʿnā cihetinde maḳāmı ḥarf-i beyāndan ṣoñradır, taḳdīri **Maṣlaḥat ān'est ki kār-ı bed muṭlaḳ ne-konīm**'dir.

1 S: eyleriz.
2 S: cāme-i siyeh. M, T: cāme-i kes siyāh. F nüshası esas alındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce leff ü neşr ṭarīḳiyle buyurur: Dervīş ü tüvāngeri eksik ve artuḳ ile taʿyīb eylemek yaramazdır, yaʿnī dervīşi ṣaġāʾir sebebiyle ve tuvāngeri kebāʾir sebebiyle ʿayıblamaḳ[1] yaramazdır. ([S+] Eksige ve artuġa baḳmamaḳ gerek ve ṭarīḳde kimseye daḫl ü ṭaʿn cāʾiz degildir. Pes, maṣlaḥat oldur ki muṭlaḳā yaramaz iş işlemeyelim ve kimseyi ʿayb eylemeyelim,) ([M,T+] yaʿnī ṭarīḳde hīç kimseyi ʿayıblamayalım.) **Muṭlaḳ** ḳaydı **kem u bīş**'e nisbetdir. Ve cāʾizdir ki leff ü neşr iʿtibār eylemeyüp herbirine **kem u bīş**'i ṣarf eyleyevüz. Yaʿnī faḳīr u ġanīyi ṣaġāʾir u kebāʾirle taʿyīb yaramazdır, ([M,T+] kimseye daḫl ü ṭaʿn cāʾiz degildir.) Pes, maṣlaḥat oldur ki ([M,T+] muṭlaḳā yaramaz iş işlemeyelim, yaʿnī) ṣaġāʾir ü kebāʾir işlemeyelim, yaʿnī hīç bir vechile kimseyi taʿyīb eylemeyelim[2].

خوش برانیم جهان در نظر راهروان
فکر اسب سیه و زین مغرق نکنیم

Ḫoş bi-rānīm cehān der-naẓar-i rāh-revān
Fikr-i esb-i siyeh u zīn-i muġarraḳ ne-konīm

Cehān, cīm'iñ fetḥiyle, ṣıfāt-ı müşebbedir, cehīden'den, ṣıçramaḳ ve ḳalḳımaḳ maʿnāsına. Niteki *Gülistān*'da vāḳiʿdir:

Beyt: بگفت احوال ما برق جهان است
دمی پیدا و دیگر دم نهان است

Bi-goft aḥvāl-i mā berḳ-i cehān'est
Demī peydā vu dīger dem nihān'est[3]

Rāh-revān vaṣf-ı terkībīdir yolcılar maʿnāsına. **Fikr-i esb-i siyeh** lāmiyye ve beyāniyyedir, ḳara at fikri dimekdir. Bu söz anı gösterir ki ḳara at aralarında muʿteber ola. Baʿżı Aʿcām bunda bir söz söyledi, eger ṣaḥīḥ ise vecihden ḫālī degil. Didi ki **esb-i siyeh** degildir, **esb-i sipeh**'dir yaʿnī ʿasker atı, ḥāṣılı, er atı[4] dimekdir[5]. ([M,T+] **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf.) **Zīn-i muġarraḳ** beyāniyyedir, murād muraṣṣaʿ egerdir.

1 S: taʿyīb.
2 T: kimseye taʿyīb eylemeyevüz.
3 Bizim hâlimiz bir anda parlayıp sönen şimşek gibidir, bazen eşya gözümüzün önünde, bazen ise büsbütün gizli.
4 S, T: eger atı.
5 ([S+] Eger esb-i sipeh ki ʿasker maʿnāsına olursa 'Fikr-i esb u sipeh u zīn-i muġarraḳ'[şeklinde,] esb'e ve sipeh'e birer vāv ziyāde idüp oḳumaḳ daḫi müvecceh olur.)

Maḥṣūl-i Beyt: Yolcular naẓarında ḳalḳıyı ḳalḳıyı güzel sürelim, yaʿnī ehl-i sülūk naẓarında eyice sülūk idelim, ḥāṣılı, ṭarīḳ-i ḥaḳḳa ḫoş ḫoş gidelim dimekdir. Esb-i siyeh ve muraṣṣaʿ eger fikini eylemeyelim, ([S+] yaʿnī sülūkde) tecemmül ü tekellüf ḳaṣd eylemeyelim. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ḫoş sürelim segirdici yolcular naẓarında diyen ([M,T+] eyice) segirdememiş[1].

رقم مغلطه بر دفتر دانش نکشیم
سر حق بر ورق شعبده ملحق نکنیم

Raḳam-ı maġlaṭa ber-defter-i dāniş ne-keşīm
Sırr-ı Ḥaḳ bā-varaḳ-ı şaʿbede mulḥaḳ ne-konīm

Maġlaṭa ʿalime bābından ism-i mekāndır, **(425b)** ġalaṭ idecek mekān yaʿnī yañılacaḳ yer, maṣdar-i mīmī olmaḳ da cāʾizdir, ġalaṭ maʿnāsına. **Raḳam-ı maġlata** beyāniyye. **Defter-i dāniş** de böyledir. **Sırr-ı Ḥaḳ** lāmiyye. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Varaḳ-ı şaʿbede** gine beyāniyyedir. **Mulḥaḳ** ism-i mefʿūldür ifʿāl bābından.

Maḥṣūl-i Beyt: Dāniş defterine ġalaṭ raḳam çekmeziz, yaʿnī ʿilmimize uġlūṭa[2] ḳarışdırmazız, ḥāṣılı, kimseyi aldayup yañıltmazız. Sırr-ı Ḫudāʾyı da ḥoḳḳa-bāzlıḳ varaḳına ilḥāḳ eylemeziz, yaʿnī ([M+] ḥaḳḳı) bāṭıla ḥalṭ eylemeziz. Ḥāṣılı, kimseyi aldamaġiçün bāṭılı ḥaḳ ṣūretinde iẓhār eylemeziz.

زاهد ار منع من از باده کند آن بهتر
کالتفاتش بمی صاف مروق نکنیم

Zāhid er menʿ-i men ez-bāde koned ān bihter
K'iltifāteş be-mey-i ṣāf-ı muravvaḳ ne-konīm

Yanımızda vāḳiʿ olan nüsḫalarda bu vażʿ üzeredir. Pes, bu beytiñ mıṣrāʿ-ı ṯānīsini şāh beytine mıṣrāʿ-ı ṯānī ve şāh beytiniñ mıṣrāʿ-ı ṯānīsini bu beyte mıṣrāʿ-ı ṯānī vażʿ eylemek ziyāde ḳıllet-i teʾemmüldendir[3], *fe-teʾemmel*. **Zāhid** mübtedā ve cümle-i şarṭiyye ḫaberi. **Menʿ-i men** maṣdarıñ mefʿūl-i ṣarīḥine iżāfetidir ve **ez-bāde** menʿ'e müteʿalliḳdir, yaʿnī mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir. **Ān bihter** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ki** ḥarf-i beyān. **İltifāteş; şīn** maʿnā cihetinden **muravvaḳ**'a muḳayyeddir, **ṣāf-ı muravvaḳeş** taḳdīrinde. **Ṣāf** ʿāmmdır

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 <[T, F+] uġlūṭa ġalaṭa düşüren nesnelere dirler.>. S: maġlaṭa.
3 <[F+] Redd-i Şemʿī>

ve **muravvaḳ** ḫāṣdır, yaʿnī bir nesneden[1] geçürmekle ḫāliṣ ola[2]. **Be-mey-i ṣāf-ı muravvaḳ** iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Be-mey; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **iltifāt**'a ve **ne-konīm** kelimelerine müteʿalliḳ olmaḳ mümkündür[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Eger zāhid bizi bādeden menʿ iderse ol yegdir ki aña mey-i ṣāf-ı muravvaḳ ile iltifāt eylemeyelim[4], yaʿnī mey-i ṣāf-ı muravvaḳla aña ḥürmet eylemeyelim[5]. Ḥāṣılı, mey-i nābı aña teklīf idüp riʿāyet eylemeyelim[6].

شاه اگر جرعهٔ رندان نه بحرمت نوشد
هیچ کارش ز سر صدق برونق نکنیم

Şāh eger curʿa-i rindān ne be-hurmet nūşed
Hīç kāreş zi-ser-i ṣıdḳ be-revnaḳ ne-konīm

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāh eger rindler cürʿasını ḥürmetle nūş eylemezse, yaʿnī bunlarıñ kelāmını taʿẓīm u tebcīlle ıṣġā eylemezse hīç bir işini ṣıdḳ cihetinden revnaḳla eylemeziz veyā eylemeyelim, yaʿnī rindlere düşen işlerini ṣafā-yı ḫāṭırla laṭīf ü pāk eylemeziz, ḥāṣılı, her işini ihmālile ideriz, yaʿnī aña ʿan ṣamīmi'l-ḳalb himmet eylemeziz[7].

آسمان کشتئ ارباب هنر می‌شکند
تکیه آن به که برین بحر معلق نکنیم

Āsmān keştī-i erbāb-ı huner mī-şikened
Tekye ān bih ki berīn baḥr-ı muʿallaḳ ne-konīm

Maḥṣūl-i Beyt: Āsumān erbāb-ı hüneriñ keştīsini ṣır[8] yaʿnī pāreler. Ḥāṣılı, erbāb-ı hüneriñ ʿadūsıdır ki murādınıñ ʿaksini işler ve hünersizleriñ murādıncadır. Pes, ol yegdir ki[9] bu muʿallaḳ deryāya tekye eylemeyelim, yaʿnī hīç bir ḥāline iʿtimād eylemeyelim, zīrā mütelevvin ü gerdāndır ki iʿtimāda ve ittikāya lāyıḳ u sezāvār degildir. Felegi bunda baḥr-i muʿallaḳa teşbīh eylemiş.

1 S: nesne.
2 <F+ yaʿnī pālūde ve çekīde maʿnāsına. Minhu, *ʿufiye ʿanhu.*>
3 S: kelimelerine müteʿalliḳdir.
4 S: eylemeyem.
5 S: iltifāt eylemeyelim. F nüshası esas alındı.
6 S: eylemeyeler.
7 S: ideriz, ʿan ṣamīmi'l-ḳalb eylemeziz.
8 M: ṣınur.
9 M: evlādır ki.

گر بدی گفت حسودی و رفیقی رنجید
گو تو خوش باش که ما گوش باحمق نکنیم

Ger bedī goft ḥasūdī vu refīḳī rencīd
Gū tu ḫoş bāş ki mā gūş be-ahmaḳ ne-konīm

Mıṣrāʿ-ı evvelde **yā**'lar vaḥdet ifāde ider. **Gū** ḫiṭāb-ı ʿāmm.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger bir ḥasūd bir yaramaz söz söyleyüp yārānıń birisi, sözinden rencīde-ḫāṭır oldıysa sen refīḳa ḫoş ol di ki biz aḥmaḳa ḳulaḳ ṭutmazız[1] yaʿnī sözine iʿtibār eylemeziz. Pes, bize yār iseń sen de sözine iʿtibār eyleme ki aḥmaḳıń sözine iʿtibār olmaz.

حافظ ار خصم خطا گفت نگیریم برو
ور بحق گفت جدل با سخن حق نکنیم

Ḥāfiẓ er ḫaṣm ḫaṭā goft ne-gīrīm berū
V'er be-ḥaḳ goft cedel bā-suḫan-ı ḥaḳ ne-konīm

Ne-gīrīm berū yaʿnī anı taḫṭiʾe idüp muʾāḫeẕe eylemeziz. **V'er be-ḥaḳ goft; bā** ḥarf-i teʾkīd. **Bā-suḫan-ı ḥaḳ; bā** ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, eger ḫaṣım ḫaṭā söylediyse biz anı muʾāḫeẕe **(426a)** eylemeziz, yaʿnī söyledügi sözi üzerine ṭutup ḫaṭā söylediń dimeziz. Ve eger ḥaḳḳ u ṣavāb söylediyse ḥaḳ söze cedel eylemeziz. Yaʿnī nā-ḥaḳḳ u nā-ṣavāb söylediyse kendiye żarardır, saña degil. ($^{S,F+}$ Ve eger ḥaḳḳ u ṣavāb söylediyse ḥaḳ söze cedel eylemeziz, yaʿnī ḥaḳ söze cidāl u ʿinād eylemek cāʾiz degildir.)

1 S: biz aḥmaḳa yoldaş olmazız ve ḳulaḳ ṭutmazız.

435

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Hezec-i Müṣemmen-i Sālim
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

مرا عهدیست با جانان که تا جان در بدن دارم
هواداران کویش را چو جان خویشتن دارم

Merā ʿahdī'st bā-cānān ki tā cān der-beden dārem
Hevā-dārān-ı kūyeş-rā çu cān-ı ḫīşten dārem

ʿAhdī'st; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ki** ḥarf-i beyān. **Tā** ḥarf-i tevḳīt. **Hevā-dārān** eḥibbā dimekdir, **kūy**'e iżāfet lāmiyyedir, **şīn**-i żamīr cānāna rāciʿdir. **Cān-ı ḫīşten** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim cānānla ʿahdim vardır mādāmki cānım bedendedir, ki maḥallesiniñ eḥibbāsını kendi cānım gibi ṭutam, yaʿnī maḥallesiniñ ʿāşıḳlarını cānım gibi sevgili ṭutam.

صفای خلوت خاطر از آن شمع چگل جویم
فروغ چشم و نور دل از آن ماه ختن دارم

Ṣafā-yı ḫalvet-i ḫāṭır ez-ān şemʿ-i Çigil bīnem
Furūġ-ı çeşm u nūr-ı dil ez-ān māh-ı Ḫoten dārem

Ṣafā-yı ḫalvet-i ḫāṭır lāmiyye ve beyāniyyedir. **Şemʿ-i Çigil** lāmiyye. **Çigil**, (M+ cīm-i ʿAcemīyle ve kāf'iyle,) Türkistān'da yaʿnī Ḫıṭā ve Ḫoten cānibinde bir yeriñ ismidir ki erkegi ve dişisi ġāyet güzel olurmuş. Aṣlında bir kilīsānıñ ismidir, ṣoñra ol kilīsā olan memlekete ıṭlāḳ eylediler. **Furūġ-ı çeşm** lāmiyye, **nūr-ı dil** de böyledir. **Māh-ı Ḫoten** lāmiyyedir mecāzen. **Furūġ-ı çeşm**, **şemʿ-i Çigil** gibi[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalvet-i ḫāṭır ṣafāsını ol şemʿ-i Çigil'den görürüm, yaʿnī ḫāṭırımızıñ ṣafāsı Çigil maḥbūbı gibi maḥbūbdandır. Gözümüñ aydını ve göñlümüñ nūrı daḫi ol māh-ı Ḫoten'dendir, yaʿnī Ḫoten maḥbūbı gibi maḥbūbdandır.

1 S: Māh-ı Ḫoten lāmiyyedir mecāzen, şemʿ-i Çigil gibi.

بکام و آرزوی دل چو دارم خلوتی حاصل
چه فکر از خبث بدگویان میان انجمن دارم

Be-kām u ārzū-yı dil çu dārem ḫalvetī ḥāṣıl
Çi fikr ez-ḫubṯ-ı bed-gūyān miyān-ı encumen dārem

Be-kām; bā ḥarf-i muṣāḥabet. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ārzū-yı dil** lāmiyye. **Ḫalvetī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ḫubṯ**, ḫā'nıñ żammı ve bā'nıñ sükūnıyla, murdār dimekdir, ṭayyibiñ żıddıdır. **Encumen** dernek yaʿnī cemʿiyyet[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül murādınca ve ārzūsınca çünki baña bir ḫalvet ḥāṣıldır yaʿnī bir ḫalvetim vardır, pes, böyle olınca dernek ortasında bed-gūlar ḫabāṯetinden ne fikr ü endīşem var? Yaʿnī baña ṣafā-yı ḫāṭır ḥāṣıl olduḳdan ṣoñra bed-gūlar her ne dirse disün. Ḥāṣılı, cānānla ḫalvet-i ḫāṣṣa mālik olduġumdan ṣoñra bed-gū ḫabīṯler ḥaḳḳımızda ne dirlese disünler.

Beyt: Eger yārim benimle yār olursa
Ne ġam ʿālem ḳamu aġyār olursa

Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; göñül murādı ve ārzūsı ile çün bir ḫalvet ṭutam diyen edāyı eyice ṭutamamış ve maʿnāyı ḳaçırmış[2].

گرم صد لشکر از خوبان بقصد دل کمین سازند
بحمد الله و المنه بتی لشکرشکن دارم

Gerem ṣed leşker ez-ḫūbān be-ḳaṣd-ı dil kemīn sāzend
Bi-ḥamdi'llāhi ve'l-minne butī leşker-şiken dārem

Gerem; mīm maʿnāda **dil**'e muḳayyeddir. **Be-ḳaṣd; bā** ḥarf-i ṣıla veyā ḥarf-i taʿlīl, **dil**'e iżāfet maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Butī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Leşker-şiken** vaṣf-ı terkībīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger yüz leşker maḥbūblardan, benim göñlüm almaḳ ḳaṣdına pusı ḳurarlarsa yaʿnī beni ʿāşıḳ eylemek ḳaṣd iderlerse ḥamd u minnet Allāh'ıñdır[3] ki leşker ṣıyıcı bir bütüm var. Yaʿnī bir cānānım vardır ki esbāb-ı ḥüsüde cemīʿsine[4] ġālib ve ḫūblar hep ṣoḥbetine rāġıb u ṭālibdir. Ḥāṣılı, bu

1 S: Encumen dernek ve cemʿiyyet dimekdir.
2 S: diyen eyü ṭutmayup maʿnāyı ḳaçurmış. <T+ Redd-i Şemʿī>
3 M: Allāh'adır. F: Allāh'ıñdır.
4 M, T: cemīʿine.

güneş, sā'ir ḫūblar nücūmdur. Pes, her bārī ki āfitāb ṭulūʿ eyleye, nücūm muż-maḥill olup nā-peydā olur. Niteki Ḫāce buyurmuşdur: **(426b)**

چندان بود گرشمه و ناز سهی قدان
کاید بجلوه سرو صنوبرخرام ما

Çendān buved girişme vu nāz-ı sehī-ḳadān
K'āyed be-cilve serv-i ṣanevber-ḫirām-ı mā[1]

خدا را ای رقیب امشب زمانی دیده برهم نه
که من با لعل خاموشش نهانی صد سخن دارم

Ḫudā-rā ey raḳīb imşeb zemānī dīde berhem nih
Ki men bā-laʿl-i ḫāmūşeş nihānī ṣed suḫan dārem

Zemānī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Dīde berhem nih** gözi biri biri üzerine ḳo yaʿnī uyu dimekdir, ([M,T+] **nih** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ḳo dimekdir.) **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Laʿl-i ḫāmūşeş** beyāniyye, murād ṭuṭaḳdır. **Nihānī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Allāh içün ey raḳīb, bu gice bir zamān gözüñ yum, ([M,T+] yaʿnī uyu,) zīrā ben laʿl-i ḫāmūşile gizleyin yüz söz ṭutarım, yaʿnī lebiyle yüz sözüm var. İmdi uyu ki sırr-ı lebine muṭṭāliʿ olmayasın.

چو در گلزار اقبالش خرامانم بحمدالله
نه میل لاله و نسرین نه برگ نسترن دارم

Çu der-gulzār-ı iḳbāleş ḫırāmānem bi-ḥamdi'llāh
Ne meyl-i lāle vu nesrīn ne berg-i nesteren dārem

Gulzār-ı iḳbāl lāmiyyedir. *Ṣıḥāḥ-ı ʿAcem*'de **nesrīn** ve **nesteren**[2] ve **nesterūn** ve **nesterden**, ([M,T+] dāl-ı mühmele ile,) hep bir maʿnāyadır didi, bir ḫoş ḳoḳulı çiçekdir, ammā Ḫāce'niñ kelāmı terādüf maʿnāsını virmez. **Berg** ārzū ve ḳonuḳluḳ esbābı ve yapraḳ maʿnāsınadır.[3]

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki cānānıñ iḳbāli gülzārında ḫırāmānım yaʿnī ṣalınırım, bi-ḥamdi'llāh, ne lāle ve nesrīne meylim ve ne nesterene[4] ārzūm var. Yaʿnī gülzār-ı iḳbāl-i cānān beni bunlardan fāriġu'l-bāl eyledi, yaʿnī cānānıñ devlet ü iḳbāli esbāb-ı seyr ü teferrücden beni bī-niyāz eyledi.

1 3. gazel 3. beyit.
2 M: nesterīn.
3 S'de cümle sıralaması farklı ve bozuk.
4 M: nesterīne.

الا ای پیر فرزانه مکن منعم ز میخانه
که من در ترك پیمانه دلی پیمان شکن دارم

Elā ey pīr-i ferzāne me-kon menʿem zi-mey-ḫāne
Ki men der-terk-i peymāne dilī peymān-şiken dārem

Elā ḥarf-i istiftāḥ veyā ḥarf-i tenbīh. **Pīr-i ferzāne** beyāniyyedir, **ferzāne** ʿāḳıl dimekdir. **Menʿ**[1]**, me-kon**'uñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **zi-mey-ḫāne** ġayr-i ṣarīḥi ve **mīm**-i mütekellim maʿnāda **mey-ḫāne**'ye muḳayyeddir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Terk-i peymāne** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Dilī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Peymān-şiken** vaṣf-ı terkībīdir, şikenīden'den, ʿahd u peymān ṣıyıcı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pīr-i ferzāne, beni meyḫāneden menʿ eyleme, zīrā ben peymāne terkinde peymān-şiken bir dil ṭutarım, yaʿnī peymān-şiken bir dilim vardır. Yaʿnī tevbe idüp peymāneyi terk eylesem peymān-şiken göñlüm tevbeyi şikest idüp terk-i peymāne ʿahdini terk ider, peymāneyi terk eylemez, ḥāṣılı, peymāne-keşligi ve bāde-nūşluġı terk eylemez. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; āgāh ol ey ferzāne pīr, beni meyḫānede taʿyīb eyleme diyen zā'yı[2] ḥarf-i ẓarf ṭutmaḳda ġarīb ẓarāfet eylemiş.

شراب خوشگوارم هست و یاری چون نگارم هست
ندارد هیچ کس باری چنین یاری که من دارم

Şerāb-ı ḫoş-guvārem hest u yārī çun nigārem hest
Ne-dāred hīç kes bārī çunīn yārī ki men dārem

Şerāb-ı ḫoş-guvār beyāniyye, **ḫoş-guvār** vaṣf-ı terkībīdir, eyi ṣiñici şarāb, yaʿnī ([M,T+] haẓm olıcı maʿnāsına, ḥāṣılı,) ṣudāʿ virmez. **Yārī** bir muṣāḥib dimekdir. **Nigār**'dan murād cānāndır. **Bārī**, bā-yı ʿArabīyle, ḥāṣılı dimekdir. **Yārī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫoş-güvār şarābım var ve cānānım gibi bir muṣāḥib yārim var, yaʿnī muṣāḥibim cānāndır, niteki ʿArab *'miṯlüke lā-yebḫalü'*[3] der, muḫāṭabıñ ʿadem-i buḫlinden kināyet ider, yaʿnī *'ente lā-tebḫalü'* maʿnāsına. Bunda da nigārim gibi bir yārim var, yaʿnī yār u muṣāḥibim nigārımdır. Ḫāṣılı, hīç

1 M: menʿem.
2 M, S, T, F : bā'yı. (beyitte 'zi-meyḫāne' geçmektedir.)
3 Senin gibi bir adam cimri olamaz.

kimse ṭutmaz buncılayın bir yār ki ben ṭutarım, yaʿnī hīç kimseniñ benim yārim gibi bir yāri yoḳdur dimekdir. ([M,S+] Baʿżı nüsḫada bārī yerine, noḳṭa-i vāḥide ile, yārī düşmüş iki noḳṭa ile[1]. Pes, maʿnā benim yārim gibi hīç bir kimseniñ **(427a)** yāri yoḳdur,) yaʿnī benim yārim gibi yāre kimse mālik degildir. ([S,T+] Bunda nigār naḳış maʿnāsınadır diyen nigārı bilmez imiş[2].)

مرا در خانه سروی هست کاندر سایهٔ قدش
فراغ از سرو بستانی و شمشاد چمن دارم

Merā der-ḫāne servī hest k'ender-sāye-i ḳaddeş
Ferāġ ez-serv-i bostānī vu şimşād-i çemen dārem

([M,S+] **Servī; yā** ḥarf-i vaḥdet.) **K'ender; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Sāye-i ḳadd** lāmiyyedir. **Serv-i bostān** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Şimşād-i çemen** iżāfeti) iżāfetü'l-ḫāṣ ile'l-āmm ḳabīlindendir, ([M,T+] ednā mülābese ile,) zīrā **şimşād** aḳsām-ı çemendendir. **Serv**'i **bostān**'a ve **şimşād**'ı **çemen**'e nisbetde tefennüñ ḳaṣd olunmuşdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḫānemde[3] bir serv vardır ki ḳaddi sāyesinde bostān servinden ([S+] ve çemen şimşādından) ferāġım var. Yaʿnī bir cānānım vardır ki bāġ u bostān seyrinden baña ferāġ virür, yaʿnī dilberligi ve güzelligi seyri ġayri seyrānları unutdurur.

سزد کز خاتم لعلش زنم لاف سلیمانی
چو اسم اعظمم باشد چه باك از اهرمن دارم

Sezed k'ez-ḫātem-i laʿleş zenem lāf-ı Süleymānī
Çu İsm-i Aʿẓamem bāşed çi bāk ez-ehrimen dārem

Sezed fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḫātem-i laʿl** beyāniyyedir. **Zenem** fiʿl-i mużāriʿ nefs-i mütekellim vaḥdedir. **Lāf-ı Süleymānī** beyāniyye, **yā** ḥarf-i nisbet. **Lāf-ı Süleymānī**'den murād daʿvā-yı Süleymānīdir, yaʿnī vuḥūş u ṭuyūra ḥükm daʿvāsın eylemek. **İsm-i Aʿẓam** cevāb-ı su'āl-i muḳadderdir, yaʿnī ḫātem-i laʿline mālik olmaḳdan Süleymānlıḳ daʿvāsını eylemek gerek. Cevab virür ki cānānıñ ḫātem-i laʿli mühr-i Süleymān'dır ki nigīninde İsm-i Aʿẓam menḳūş idi ki anıñ ḫāṣṣası Ḥażret-i Süleymān elinde olmaḳ

1 S: noḳṭateyn ile.
2 <[F+] Redd-i Şemʿī>
3 S: cānımda.

şarṭıyla vuḥūş u ṭuyūrı tesḫirdir. **Ehrimen** ve **āhrimen**, elif-i maḳṣūre ve memdūde ile, şeyṭān *ʿaleyhi'l-laʿne*'ye[1] dirler ve yaban adamı ki ḫalḳ aña dev[2] dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ laʿli gibi lebi ḫāteminden yaʿnī aña mālik olmaḳdan Süleymānlıḳ daʿvāsın eylesem lāyıḳdır. Zīrā çünki İsm-i Aʿẓam var, şeyṭāndan ne bāk yaʿnī ne pervā veyā dīv-i Süleymān'dan ([S,F+] ne pervā?) Ḥāṣılı, bu daʿvāda baña ins ü cinden kimse muʿārıż olımaz, zīrā cānānıñ ḫātem-i laʿli ki İsm-i Aʿẓam'dır, elimdedir. Pes, baña dīv ve şeyṭān kār idemez.

برندی شهره شد حافظ پس از چندین ورع لیکن
چه غم دارم که در عالم امین الدین حسن دارم

Be-rindī şohre şud Ḥāfıẓ pes ez-çendīn veraʿ līkin
Çi ġam dārem çu der-ʿālem Emīnuddīn Ḥasen dārem

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,S+] Ḫāce beytde ṣanʿat-ı iltifāt riʿāyet idüp buyurur:) Bu ḳadar veraʿdan ṣoñra Ḥāfıẓ rindlikle meşhūr oldı, lākin ne ġamım var, çünki ʿālemde Emīnüddīn Ḥasanım var. *Menāḳıb-ı Ḫāce*'de buyurmuşdur ki Emīnüddīn Ḥasan, Sulṭān Üveys'iñ nişāncısıdır. Pes, Emīnüddīn Ḥasan'dan murād Ḥācī Ḳıvām'dır diyen iftirā eylemiş[3].

1 S: *ʿaleyhi mā yesteḥiḳḳ*'a. (Lanet onun üzerine olsun./ Neye müstehaksa onun üzerine o olsun.)
2 S, F: dīv.
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

436

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

من که باشم که بر آن خاطر عاطر گذرم
لطفها می‌کنی ای خاك درت تاج سرم

Men ki bāşem ki ber-ān ḫāṭır-ı ʿāṭır guẕerem
Luṭfhā mī-konī ey ḫāk-i deret tāc-ı serem

Ki ismdir kim maʿnāsına ve ikinci **ki** ḥarf-i beyān. **Ber-ān ḫāṭır-ı ʿāṭır**[1] yaʿnī **ḫāṭır-ı cānān** ve iżāfet beyāniyyedir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, taḳdīri ey cānān'dır. **Ḫāk-i deret tāc-ı serem** iḫbāra ve inşāyā müteḥammildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān Ḫāce'ye luṭflar gösterüp selām u kelām irsāl idüp aḥvālini tefaḳḳud eylemiş ve Ḫāce buyurur ki; ben kimim ki ol ḫāṭır-ı ʿāṭıra uġrayam, yaʿnī ol ṭabʿ-ı pāk ü ṭayyibden geçem, yaʿnī seniñ gibi ālī-miḳdār benim gibi gedāyı añup selām u kelām irsāl eylemek baña ziyāde taʿẓīmdir. Luṭflar ve iḥsānlar idersin ey cānān ki ḳapıñ **(427b)** türābı tāc-ı serimdir ve tāc-ı serim olsun. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; luṭflar idersin ey kimse ki seniñ ḫāk-i deriñ benim tāc-ı serimdir diyenler ḥaḳ edāyı eylememişler[2].

دلبرا بنده نوازیت که آموخت بگو
که من این ظن برقیبان تو هرگز نبرم

Dilberā bende-nevāzīt ki āmūḫt bi-gū
Ki men īn ẓann be-raḳībān-ı tu hergiz ne-berem

Dilberā münādā. **Bende-nevāz** vaṣf-ı terkībī, ([M,T+] ḳul oḫşayıcı, yaʿnī) ḳul[3] riʿāyet idici ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Āmūḫt** fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, ögretdi dimekdir, bunda müteʿaddīdir, lāzım da gelür. **Ki** ḥarf-i taʿlīl[4]. **Be-raḳībān-ı tu; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Ne-berem** fiʿl-i nefy-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, iletmem dimekdir yaʿnī eylemem.

1 M, T: ḫāṭır-ı ʿāṭır guẕerem.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 M: ḳula.
4 S: ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Selām irsāl eyleyen cānāna buyurur[1]: Ey dilber, bende-nevāzlığı sañа kim ögretdi söyle, yaʿnī ʿāşıḳlara riʿāyeti sañа kim taʿlīm eyledi?[2] Zīrā ben seniñ raḳībleriñe bu ẓannı hergiz iletmem, yaʿnī raḳībler sañа bende-perverligi taʿlīm eylemedügini bilürem, pes, kimden ögrendiñ?

همتم بدرقهٔ راه کن ای طائر قدس
که درازست ره مقصد و من نو سفرم

Himmetem bedraḳa-i rāh kon ey ṭāʾir-i ḳuds
Ki dirāz'est reh-i maḳṣad u men nev-seferem

Himmetem; mīm maʿnā cihetinden **rāh**'a muḳayyeddir, **bedraḳa-i rāhem kon** taḳdīrinde. **Bedraḳa-i rāh** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Ṭāʾir-i ḳuds** aṣlında Ḥażret-i Cibrīl'dir[3], ammā bunda selām irsāl eyleyen kimse murāddır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Reh-i maḳṣad** lāmiyyedir. **Nev-sefer** ilk[4] sefere çıḳan kimseye dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṭāʾir-i ḳuds, himmetiñi bañа yol ḳulaġuzı eyle, zīrā yol uzaḳdır ve ben ise yeñi sefere çıḳmışım, yaʿnī bundan evvel sefer görmüş degilim. Murādı cānān cānibinden kendiyi daʿvetdir.

ای نسیم سحری بندگئ من برسان
که فراموش مکن وقت دعای سحرم

Ey nesīm-i seḥerī bendegī-i men bi-resān
Ki ferāmūş me-kon vaḳt-i duʿā-yı seḥerem

Nesīm-i seḥerī beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Bendegī; yā** ḥarf-i maṣdar, **men**'e iżāfet lāmiyyedir. **Bi-resān; bā** ḥarf-i teʾkīd, irişdir dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān, bendeligi beyāndır, yaʿnī cānāndan mışrāʿ-ı ṯānīniñ mażmūnını temennī ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey seḥer nesīmi, benim bendeligimi yaʿnī ubūdiyyetimi cānāna irişdir. Ol irişdürdügi[5] budur ki; seḥer duʿāsı vaḳtinde beni duʿādan unutma. Ḥāṣılı, duʿālar maḳbūl olacaḳ zamāndır, pes, beni ol vaḳt duʿādan

1 S: cānāna nidā idüp buyurur.
2 S: ʿāşıḳlara sañа riʿāyeti kim taʿlīm eyledi.
3 S: Ḥażret-i Cibrīl *ʿaleyhi'ṣ-selām*dır.
4 T: eylemek.
5 T: irişdigi.

unutma[1]. ([M,T+] Ve cā'izdir ki maʿnā böyle ola ki; seḥer vaḳtinde benim duʿāmı unutma,) yaʿnī seḥerde eyledügüm duʿāyı ferāmūş eyleme.

خرم آن روز کزین مرحله بربندم رخت
وز سر کوی تو پرسند رفیقان خبرم

Ḫurrem ān rūz k'ezīn merḥale ber-bendem raḫt
V'ez-ser-i kūy-ı tu pursend refīḳān ḫaberem

Ḫurrem'i **rūz**'a isnād mecāzīdir. **K'ezīn; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Merḥale** ḳonacaḳ yer. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **bendem raḫt** raḫtımı baġlayam, yaʿnī bundan göçüp gidem. **Ḫaberem; mīm** maʿnāda **pursend** kelimesine maṣrūfdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫurrem ol gün ki yükümi[2] baġlayup bu merḥaleden göçüp gidem[3] ve yārān ser-i kūyuñ ḫaberini benden ṣoralar, yaʿnī cānānıñ ser-i kūyından ne ḫaber diyeler. Yāḫud maʿnā; seniñ kūyuñda olan ʿuṣṣāḳdan benim ḫaberimi ṣoralar, yaʿnī Ḥāfiẓ ser-i kūy-ı cānānda görünmez, ʿaceb nice oldı? Zīrā anıñ muḳīm mülāzımlarındandır, pes, görünmedigine bāʿiṯ nedir diyeler.

راه خلوتگه خاصم بنما تا پس از این
می خورم با تو و دیگر غم دنیا نخورم

Rāh-ı ḫalvetgeh-i ḫāṣem bi-numā tā pes ez-īn
Mey ḫorem bā-tu vu dīger ġam-ı dunyā ne-ḫorem

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur ki; ḫalvet-i ḫāṣṣıña baña yol göster, tā kim bundan ṣoñra bādeyi seniñle içem ve daḫi dünyā ġamını yimeyem. Yaʿnī baña ḫalvet-i ḫāṣṣına icāzet vir, tā kim seniñle **(428a)** ʿişret idüp dünyā ġamını yemeyeyim. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; seniñle şarāb içem ve girü dünyā ġamını yimeyem diyen ileriden ve girüden ḫaber-dār degilmiş[4].

پایهٔ نظم بلندست و جهان گیر بگو
تا کند پادشه بحر دهان پرگهرم

Pāye-i naẓm-ı bulend'est u cihāngīr bi-gū
Tā koned pādişeh-i baḥr dehān pur guherem

1 M, T: ferāmūş eyleme.
2 M: esbābımı.
3 T, F: Ḫurrem ol gün ki bu merḥaleden esbābımı baġlayup göçem gidem.
4 <[F+] Redd-i Şemʿī>

Pāye-i naẓm lāmiyye. **Cihān-gīr** ([M,T+] vaṣf-ı terkībīdir, gīrīden'den, cihān ṭutıcı yaʿnī) şöhret virici. **Bi-gū** ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Pādişeh-i baḥr**'dan murād Hürmüz pādişāhıdır ki Ḫāce'ye ġāyibāne iḥsān üzre imiş. Niteki bir ḳıṭʿada buyurur:

Beyt: شاه هرموزم ندیده یک زمان صد لطف کرد
شاه یزدم دید و مدحش کردم و هیچم نداد

Şāh-ı Hurmūzem ne-dīd u yek-zamān ṣed luṭf kerd[1]
Şāh-ı Yezdem dīd u medḥeş kerdem u hīçem ne-dād[2]

Dehān, koned'iñ mefʿūl-i evveli ve **pur guher** mefʿūli ṯānīsi. **Guherem; mīm**'i maʿnāda **dehān**'a maṣrūfdur, **dehānem** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Naẓm-ı kelāmıñ mertebesi bülend ü cihān-gīrdir. Hürmüz pādişāhına söyle ki dehānımı pür-güher eylesün, zīrā benim naẓmım sā'iriñ naẓmından[3] bülend-ter ü cihāngīr-terdir. Şāh-ı Hürmüz'i maḫṣūṣ bi'ẕ-ẕikr eyledi, zīrā inci Hürmüz deñizinden çıḳar ve hem Ḫāce'niñ ḳadrini ol eyi bilürmiş, niteki sebḳ eyledi. Baʿżı nüsḫada baḥr yerine dehr düşmüş ve baʿżılar anı iḫtiyār eylemiş. Ḥaḳ budur ki güheriñ baḥrile münāsebeti ziyādedir ve ʿale'l-ḫuṣūṣ ki pādişāh-i baḥrdan Hürmüz pādişāhı murād ola, *fe-te'emmel*.

حافظا شاید اگر در طلب گوهر وصل
دیده دریا کنم از اشك و درو غوطه خورم

Ḥāfıẓā şāyed eger der-ṭaleb-i gevher-i vaṣl
Dīde deryā konem ez-eşk u derū ġavṭa ḫorem

Ṭaleb-i gevher maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **gevher-i vaṣl** beyāniyyedir. **Ū** żamīri deryāya rāciʿdir. **Ġavṭa**, ([M,T+] ġayn'ıñ fetḥiyle,) mevc ve ṣuya ṭalmaḳ. ([M,S+] **Ġavṭa ḫorem** ṭalam veyā mevc yiyem, ʿalā külli ḥāl ṭalmaḳ) murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, lāyıḳdır eger vaṣl gevheri ṭalebinde eşkden dīdemi deryā idüp anda ([M,S+] ġavṭa yiyem, yaʿnī gözüm yaşı deryāsına ṭalam. Yaʿnī viṣāl-i cānān içün keṣret-i bükā ve giryeden dīdemi deryā idüp anda) ṭalsam lāyıḳdır[4].

1 Bu mısra kıtʿada 'Şāh-ı Hurmūzem ne-dīde bī-suḫan ṣed luṭf kerd' şeklinde geçmektedir.
2 4. kıtʿa 3. beyit.
3 T: sā'ir naẓmdan.
4 S: ṭalsam maḥall ve lāyıḳdır.

437

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Hezec-i Müṣemmen-i Sālim
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

مرا می‌بینی و دردم زیادت می‌کنی در دم
ترا می‌بینم و میلم زیادت می‌شود هر دم

Merā mī-bīnī vu derdem ziyādet mī-konī der-dem
Tu-rā mī-bīnem u meylem ziyādet mī-şeved her dem

Derdem; mīm żamīr-i mütekellim, benim derdim dimekdir. **Der** ḥarf-i ẓarf ve **dem** nefes, **der-dem** fi'l-ḥāl dimekdir, taḳrīriñ ʿaksi de cā'izdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīde **ziyādet** iki maʿnāya müteḥammildir, biri ziyāde, artıḳ maʿnāsına, biri de **yād**'la żamīr-i ḫiṭābdan mürekkeb ola[1], yaʿnī seniñ ḫāṭırıñdan. **Mī-şeved** de iki maʿnāya müteḥammildir, biri olur ve biri gider maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Meylem; mīm**'i żamīr-i mefʿūl ve fāʿil olmaġa ḳābildir, yaʿnī sañā meylim veyā bañā meyliñ.

Maḥṣūl-i Beyt: Beni görürsün yaʿnī bañā naẓar ṣalarsın ([M,T+] ve fi'l-ḥāl derdimi ziyāde idersin yāḫud derdimi fi'l-ḥāl ziyāde idersin.) Ben de seni görürüm ve meylim sañā ziyāde olur her dem. Yāḫud bañā meyliñ yādıñdan ve ḫāṭırıñdan her dem gider olduġı ḥālde görürüm seni.

بسامانم نمی‌پرسی نمی‌دانم چه سر داری
بدرمانم نمی‌کوشی نمی‌دانی مگر دردم

Be-sāmānem ne-mī-pursī ne-mī-dānem çi ser dārī
Be-dermānem ne-mī-kūşī ne-mī-dānī meger derdem

Be-sāmānem; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve **sāmān** ṣalāḥ-ı ḥāl ü ārām-ı sūrī. **Ser** sīn'iñ fetḥiyle olıcaḳ[2] sevdā ve hevā maʿnāsınadır ve kesr-i sīnle olıcaḳ[3] rāz maʿnāsınadır.

1 Yani 'zi-yādet' şeklinde.
2 T: olıcek.
3 M: ve sır kesr-i sīnle olıcaḳ. T: ve sır kesr-i sīnle olıcek.

Maḥṣūl-i Beyt: Beni ṣalāḥ-i ḥālile ṣormazsın, yaʿnī nedir ḥāliñ dimezsin. Bilmezem ne sevdāñ ve hevāñ var veyā ne sırrıñ var[1]. Dermānıma da kūşīş eylemezsin, meger derdimi bilmezsin. Ḥāṣılı, bilmezem ki derdimi bilüp bilmezlenür misin yoḳsa gerçekden bilmez misin[2].

نه راهست این که اندازی مرا بر خاك و بگذاری
گذاری آر و بازم پرس تا خاك رهت گردم

Ne rāh'est īn ki endāzī merā ber-ḫāk u bi-gzārī
Guẕārī ār u bāzem purs tā ḫāk-i rehet gerdem

Ne ḥarf-i **(428b)** nefy. **Rāh** bunda inṣāf maʿnāsınadır, Türkīde yol degildir dirler, yaʿnī inṣāf u ḳānūn degildir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Endāzī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, **merā** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ber-ḫāk** ġayr-i ṣarīḥi. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **bi-guẕārī** endāzī'ye maʿṭūf, ḳoyasın yaʿnī terk eyleyesin dimekdir. **Guẕār** ismdir geçme ve uġrama maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ār** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ārīden'den, [**guẕārī ār**] uġrama getür dimekdir, maʿnā-yı lāzımīsi uġra dimekdir. **Bāz** edāt-ı te'kīddir. **Purs** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ṣor dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Gerdem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, olam dimekdir. **Ḫāk-i reh**'e nisbet **gerdem** münāsib düşmüş.

Maḥṣūl-i Beyt: İnṣāf degildir ki beni ḫāke bıraġasın ve ḳoyup gidesin, yaʿnī beni ol ḥālde terk eyleyesin. Bir güẕār getür yaʿnī uġra ve ḥālim ṣor, tā ki ḫāk-i rehiñ olayım, yaʿnī yoluñ ṭopraġı olayım.

ندارم دستت از دامن بجز در خاك و آن دم هم
چو بر خاکم روان گردی بگیرد دامنت گردم

Ne-dārem destet ez-dāmen meger der-ḫāk u ān dem hem
Çu ber-ḫākem revān gerdī bi-gīred dāmenet gerdem

Destet; tā-yı żamīr maʿnāda **dāmen** kelimesine maṣrūfdur. **Der-ḫāk** yaʿnī der-ḳabr. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ān dem**; **dem** vaḳt maʿnāsınadır, **ān dem hem** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Çu** edāt-ı taʿlīl. **Revān** ṣıfat-ı müşebbehe, revīden'den, yürügen maʿnāsına. **Gerdī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, bunda olursın yaʿnī revān olursın dimekdir, ṣayrūret maʿnāsına. **Bi-gīred** ṭutar. **Gerd** tozdur, ġubār

1 S: ne sırrıñ ve ne rāzıñ var.
2 T: bilmezlenürsin yoḳsa gerçekden bilmezsin.

maʿnāsına. **Gerdī** ve **gerdem** ([M,T+] tecnīs-i muṭarraf olur eger żamīrleri cüz'-i kelime iʿtibār eylesek, ammā iʿtibār eylemesek) tecnīs-i tām[1] olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur ki; etegiñden elim ṭutmam yaʿnī ([M,T+] etegiñ elimden) ṣalıvirmem, meger maḳberede. Ol vaḳt daḫi çünki ḫākim ve ḳabrim üzre revān olasın, benim tozum dāmānıñı ṭutar. Ḥāṣılı, sañа taʿalluḳum ve taʿaşşuḳum bir mertebededir ki öldügümden ṣoñra ġubārım da dāmānıñı elden ḳomaz.

فرو رفت از غم عشقت دمم دم می‌دهی تا کی
دمار از من برآوردی نمی‌گویی برآوردم

Furū reft ez-ġam-ı ʿışḳet demem dem mī-dehī tā key
Dimār ez-men ber-āverdī ne-mī-gūyi ber-āver dem

Furū reft ṭaldı ve batdı maʿnāsında müstaʿmeldir. **Dem** nefes. **Dem mī-dehī** fırīb virürsin yaʿnī aldarsın. **Tā key** maʿnāda teʾḫīr u taḳdīme maḥmūldür, **tā key dem mī-dehī** dimekdir. **Dimār** intiḳām u helākdir. **Ber-āverdī** yuḳarı getürdüñ yaʿnī çıḳardıñ ve ḥāṣıl eylediñ, ḥāṣılı, benden intiḳām aldıñ dimekdir. **Ber-āver** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, çıḳar ve getür maʿnāsına. **Dem, ber-āver**'iñ mefʿūlidir, nefes maʿnāsına, nefes çıḳar yaʿnī teneffüs idüp ḥużūr eyle maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ʿışḳıñ ġamından nefesim batdı yaʿnī nefesim çıḳmaz oldı, niteki Türkīde sesi çıḳmaz oldı dirler. Yaʿnī ʿışḳıñ ġamından bir mertebe żaʿīf u zebūn[2] oldum ki nefesim alımaz oldum. Pes, beni viṣāliñ vaʿdeleriyle nice bir aldarsın? Yaʿnī cān virmege ḳarīb oldum, daḫi bañа merḥamet eylemezsin. Benden dimār ḥāṣıl eylediñ yaʿnī intiḳām aldıñ, dimezsin teneffüs idüp ḥużūr eyle, yaʿnī bir pāre ṣoluḫlan[3]. Niteki Türkīde ṣoluġum alayım dirler yaʿnī rāḥat olayım. Mıṣrāʿ-ı evvelde **tā key** yerine **çun ney** yazup maʿnāsını; ṭaldı ve batdı ve gitdi seniñ ʿışḳıñ ġamından, benim nefesim urursın[4] ney gibi diyen kendi bilür ancaḳ maʿnāsını[5]. Ve maʿnāsını; seniñ ʿışḳıñ ġamından benim nefesim aşaġa gitdi diyen daḫi ḳatı aşaġa gitmiş[6]. Ve mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; **(429a)** beni helāk eylediñ, dimezsin ki nefes yuḳarı getür diyen eyi nefes getürmemiş[7].

1 S: cins-i tām.
2 S: zār u żaʿīf.
3 S: ṣoluḳlaş.
4 S: üfürsün.
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>. <[F+] Redd-i Sürūrī>
6 <[T+] Redd-i Şemʿī>
7 <[T+] Redd-i Şemʿī>

شبی دل را بتاریکی ز زلفت باز می‌جستم
رخت می‌دیدم و جامی ز لعلت باز می‌خوردم

Şebī dil-rā be-tārīkī zi-zulfet bāz mī-custem
Ruḫet mī-dīdem u cāmī zi-laʿlet bāz mī-ḫordem

Şebī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Be-tārīkī; bā** ḥarf-i ẓarf, ([M,T+] **tārīk** ḳarañlıḳ) ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **zulf**'e iżāfet lāmiyyedir. **Bāz** edāt-ı teʾkīd. **Mī-custem** isterdim, arardım dimekdir. **Cāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Zi-laʿlet** yaʿnī **zi-lebet**. **Bāz** yine edāt-ı teʾkīddir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir gice göñlümi zülfüñ ḳarañlıġında arardım, bu ḥālde iken ruḫuñı görürdüm ve lebiñden cām-ı bāde içerdim, ḥāṣılı, bir gice bu ḥāller vāḳiʿ olurdı. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; bir gice göñli ḳarañuluḳda seniñ zülfüñden istedim diyen ve bir gice ḳarañuluḳda göñlümi seniñ zülfüñden istedim ([M,T+] diyen, yaʿnī) almaġa ḳaṣdeyledim diyenler lafẓı da maʿnāyı da eyi almamışlar[1].

کشیدم در برت ناگاه و شد در تاب گیسویت
نهادم بر لبت لب را و جان و دل فدا کردم

Keşīdem der-beret nā-gāh u şud der-tāb gīsūyet
Nihādem ber-lebet leb-rā vu cān u dil fedā kerdem

Şud der-tāb yaʿnī büküldi ve buruldı, ḥāṣılı, pür-pīç oldı, niteki gīsūnuñ ḥāli pür-pīç ü tāb olmaḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seni nā-gāh sīneme çekdim ve gīsūñ pür-pīç ü tāb oldı. Lebim de lebiñ üzerine ḳodum ve cān u dilimi fedā eyledim. Yaʿnī seni sīneme çekdügüm içün gīsūñ müşevveş oldı ve lebimi lebiñ üzerine ([M,T+] ḳoduġumdan yaʿnī) ḳoduġumçün[2] saña cān u dilimi fedā eyledim.

بعزم سبزه و صحرا چو می گردی روان بی ما
سرشك سرخ می گردد روان بر چهرهٔ زردم

Be-ʿazm-i sebze vu ṣaḥrā çu mī-gerdī revān bī-mā
Sirişk-i surḫ mī-gerded revān ber-çihre-i zerdem

1 <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 T: ḳodugümden yaʿnī ḳodugümiçün.

Çu ḥarf-i taʿlīl. **Mī-gerdī** olursın dimekdir. **Revān** yürügen yaʿnī gidici, **mī-gerdī revān** yürüyici olursın dimekdir. **Mī-gerded revān** ([M,T+] revān[1]) olur dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sebze ve ṣaḥrā ḳaṣdına çünki ([M+] bizsiz) revān olasın yaʿnī seyre gidesin, ḳızıl göz yaşı benim ṣarı çehrem üzere revān olur, yaʿnī ḳanlı yaş ṣarı beñzim üzere aḳar. Ḥāṣılı, seyre bizsiz aġyārla varduġuñçün[2] ġayretden ḳanlı yaş aḳıdırım.

تو خوش می‌باش با حافظ برو گو خصم جان می‌ده
چو گرمی از تو می‌بینم چه باك از خصم دم سردم

Tu ḫoş mī-bāş bā-Ḥāfiẓ bi-rev gū ḫaṣm cān mī-dih
Çu germī ez-tu mī-bīnem çi ġam ez-ḫaṣm-ı dem-serdem

Baʿżı nüsḫada **mī-dih** yerine **mī-ken** düşmüş, cān çekiş maʿnāsına, **cān kenden**[3] dirler cān çekişmege. **Germī** ısıcaḳlıḳ yaʿnī mülāyemet ü mülāṭefet. **Dem-serd** nefesi ṣovuḳ[4].

Maḥṣūl-i Beyt: Sen Ḥāfiẓ'la eyi ol ve ḫaṣma di, var cān vir yaʿnī helāk ol. Çünki senden mülāyemet ü luṭf görürüm, ṣovuḳ sözli ḫaṣımdan baña ne ġam? Yaʿnī sen benimle ısıcaḳ olıcaḳ ṣovuḳ sözli düşmenden ġam çekmem.

1 M: yürüyici.
2 T: vardugünçün.
3 <[F+] Kenden; kāf ʿArabīdir. Minhu.>
4 M: ṣoġuḳ.

438

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

من نه آن رندم که ترك شاهد و ساغر کنم
محتسب داند که من کاری چنین کمتر کنم

Men ne ān rindem ki terk-i şāhid u sāġer konem
Muḥtesib dāned ki men kārī çunīn kemter konem

Terk-i şāhid maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Kārī çunīn; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr ve **çunīn** kār'ıñ ṣıfatı. **Kemter konem** hīç eylemem dimekdir, niteki mükerrer ẕikr oldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ol rind degilim ki şāhid ü sāġarı terk eyleyem, yaʿnī maḥbūb ü meyden geçmem. Muḥtesib bilür ki ben buncılayın işi hīç eylemem, yaʿnī benim ʿayyāş olduġumı muḥtesib bilür, ammā baña riʿāyet idüp ṭınmaz.

من که عیب توبه گاران کرده باشم سالها
توبه از می وقت گل دیوانه باشم گر کنم

Men ki ʿayb-ı tovbegārān kerde bāşem sālhā
Tovbe ez-mey vaḳt-i gul dīvāne bāşem ger konem

Baʿżı nüsḫada **sālhā** yerine **bārhā** vāḳiʿdir, nice kerre dimekdir. **ʿAyb-ı tovbegārān** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, ([M,T+] **gār**, kāf-ı ʿAcemīyle, -ci maʿnāsınadır,) **tovbegār** tevbeci. **(429b)**

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ki yıllarla tevbekārlara ve perhīzkārlara ʿayb eylemiş olam, imdi gül vaḳtinde meyden tevbe idersem dīvāne olmuş olurum, ([M,T+] yaʿnī dīvāneyim.)

عشق دردانست و من غواص و دریا میکده
سر فرو بردم در آنجا تا کجا سر برکنم

ʿIşḳ dur-dāne'st u men ġavvāṣ u deryā meykede
Ser furū-burdem der-ān-cā tā kucā ser ber-konem

ʿIşḳ mübtedā ve **dur-dāne** ḫaberi, inci dānesi dimekdir. **Men** ʿışḳ'a maʿṭūf mübtedā ve **ġavvāṣ** ḫaberi. Ve **deryā** ve **meykede** mübtedā ve ḫaber, maʿṭūfdur māsebeḳa. **Ser, furū-burdem**'iñ mefʿūli. Lüġatde **furū-burden** yutmaḳ[1] ve ṭaldırmaḳ ve **furū-reften** ṭalmaḳ ve **furū-ḫorden** yudḳunmaḳ yaʿnī ḥilm göstermek[2]. **Der-ān-cā** yaʿnī meykedede. **Tā** ʿacabā maʿnāsınadır. **Ser, ber-konem**'iñ mefʿūlidir. **Ser ber-kerden** başın ḳaldırmaḳdır, bunda çıḳarmaḳ maʿnāsını mutażammındır, başım ne yerde çıḳaram dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ inci dānesidir, yaʿnī bir ẕī-ḳıymet gevherdir ve ben ise bu dür-dāneye ṭālib ġavvaṣ ve meykede bu dür-dāne maḥallidir. İmdi deryā-yı meykedeye başımı ṭaldırdım, ʿacabā ne yerde bu deryādan başımı çıḳaram yaʿnī ḳaldıram. Ḥāṣılı, deryā-yı meykedeye ṭaldım tā ne yerde andan baş ḳaldıram, zīrā ṭalġıç bir yerde ṭalar ve bir ġayrı yerde[3] çıḳar, ṭaldıġı yerde çıḳmaz.

من که از یاقوت و در اشك دارم گنجها
کی طمع در فیض خورشید بلند اختر کنم

Men ki ez-yāḳūt u durr-i eşk dārem genchā
Key ṭamaʿ der-feyż-i ḫurşīd-i bulend-aḫter konem

Feyż-i ḫurşīd-i bulend-aḫter lāmiyye ve beyāniyyedir. **Bulend-aḫter** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, yüksek yıldızlı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ki göz yaşı dürr ü yāḳūtından ḫazīnelerim var, yaʿnī ḳanlu yaşdan yāḳūt ve ṣāfī yaşdan inci ḫazīnesi var, bülend-aḫter ḫurşīdiñ feyżine ḳaçan ṭamaʿım ola? Zīrā yāḳūt u laʿl rengi güneşden alur. Yaʿnī ẕātī renkli cevāhirim variken ḫurşīd feyżine iḥtiyācım yoḳ.

من که دارم در گدایی گنج سلطانی بدست
کی طمع در گردش گردون دون پرور کنم

Men ki dārem der-gedāyī genc-i sulṭānī be-dest
Key ṭamaʿ der-gerdiş-i gerdūn-ı dūn-perver konem

Gedāyī; yā ḥarf-i maṣdar. **Sulṭānī; yā** ḥarf-i nisbetdir. **Der** ḥarf-i ṣıla[4]. **Gerdiş** ism-i maṣdardır, **gerdūn**'a iżāfet lāmiyyedir. **Dūn-perver** vaṣf-ı terkībīdir, alçaḳ besleyici maʿnāsına.

1 M: yutḳunmaḳ. T, F: yudmaḳ.
2 S: furū-reften ve furū-ḫorden yutḳunmaḳ yaʿnī ḥilm göstermekdir.
3 S: bir yerde.
4 M: Bā ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ki faḳr ṭarīḳinde pādişāh genci elimdedir, yaʿnī pādişāha mensūb ḫazīnem var, dūn-perver ve sifle-nevāz gerdūnuñ gerdişine ḳaçan ṭamaʿ iderim? Ḥāṣılı, ben ki tevekkül ü ḳanāʿat ḫazīnesine mālikim, gerdūn-ı dūn-pervere ḳaçan iḥtiyācım ola? Yaʿnī gedā ṣūretinde pādişāhım, felege iḥtiyācım yoḳ. Sulṭānī yā'sını ḥarf-i maṣdar iʿtibār iden bī-iʿtibār imiş[1].

لاله ساغرگیر و نرگس مست و بر من نام فسق
داوری دارم بسی یا رب کرا داور کنم

Lāle sāġar-gīr u nergis mest u ber-men nām-ı fısḳ
Dāveri dārem besī yā Rab ki-rā dāver konem

Sāġar-gīr vaṣf-ı terkībīdir, ḳadeḥ ṭutıcı dimekdir. **Dāverī; yā** ḥarf-i maṣdar, ḥükūmet dimekdir, **dāver** ḥākim maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Lāle sāġar ṭutıcıdır, nergis ise mest, ḥālbuki fısḳ adı benim üzerimde. Yaʿnī sāġar ṭutup mest olan ġayrılar ve fāsıḳlıḳ adı benim üzerimdedir. Pes, nice[2] ḥükūmetim var, ʿacabā kimi ḥākim ittiḫāẕ ideyin? Yaʿnī ʿacabā bu ḳażiyyede baña kim ḥākim olur ki inṣāf u ʿadāletle ḥükm eyleye.

وقت گل گویی که زاهد شو بچشم و سر ولی
می روم تا مشورت با شاهد و ساغر کنم

Vaḳt-i gul gūyī ki zāhid şev be-çeşm u ser velī
Mī-revem tā meşveret bā-şāhid u sāġar konem

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,T+] Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur:) Gül vaḳtinde baña dirsin ki zāhid ol, yaʿnī bāde-i ḥamrā nūş **(430a)** eylemekden fāriġ ol. Cevāb virür ki **ber-ser u çeşm**, yaʿnī sözüñi ḳabūl eyledim, ammā varayım tā şāhid ü sāġarla meşveret ideyim, yaʿnī şāhid ü sāġar icāzet virürlerse didügüñ ideyim. Ḥāṣılı, bahār u gül zamānında şāhid ü sāġarsız olmaḳ ziyāde müşkildir, eger ṣabr idebilürsem sözüñ ṭutayın.

عاشقان را گر در آتش می‌پسندد لطف دوست
تنگ چشمم گر نظر در چشمهٔ کوثر کنم

ʿĀşıḳān-rā ger der-āteş mī-pesended luṭf-ı dōst
Teng-çeşmem ger naẓar der-çeşme-i Kevṯer konem

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 S, F: çoḳ.

([M,S+] **Teng-çeşm** ḳāṣıru'n-naẓar ve ḫasīsü'l-baṣar yaʿnī aç gözlü, ḥāṣılı, sifle ve leʾīm maʿnāsınadır. **Der** ḥarf-i ṣıla. **Çeşme-i Kevṯer** beyāniyye.)

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ʿāşıḳları dostuñ luṭfi āteş üzre lāyıḳ görürse yaʿnī āteşde yanmaġa lāyıḳ görürse, ḫasīs ü dūn-naẓar olayım eger çeşme-i Kevṯer'e naẓar idersem. Yaʿnī āteşimi iṭfā eylemekiçün āb-ı Kevṯer ise de iltifāt eylemem, çünki dostuñ murādı beni yaḳmaḳdır, ḥāṣılı, her vechile rıżā-yı dostı riʿāyet iderim.

گر چو بید بی ثمر ناگه چنین صافی شوم
بعد ازین از شرم روی گل کجا سر بر کنم

Ger çu bīd-i bī-ṯemer nā-geh çunīn ṣāfī şevem
Baʿd ezīn ez-şerm-i rūy-ı gul kucā ser ber-konem

Ṯemer meyve.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger yemişsiz sögüt aġacı gibi[1] nā-gehān böyle ṣāfī ḳalam yaʿnī ʿışḳ-ı cānāndan ḫālī olam, bundan ṣoñra rūy-ı gül şerminden ḳaçan başım ḳaldıram? Yaʿnī gül yüzine baḳmaġa ḳādir olamam utanduġumdan[2] ki ʿışḳdan bī-behresin diyü baña ṭaʿn ider.

چون صبا مجموعهٔ گل را بآب لطف شست
کج دلم خوان گر نظر در صفحهٔ دفتر کنم

Çun ṣabā mecmūʿa-i gul-rā be-āb-ı luṭf şust
Kec-dilem[3] ḫān ger naẓar der-ṣafḥa-i defter konem

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ṣabā gül mecmūʿasını leṭāfet ṣuyıyla yudı, yaʿnī gül açup üstüne çiy düşdi, beni kec-dil oḳı eger ṣafḥa-i deftere naẓar idersem. Yaʿnī gül zamānında kitāba naẓar idersem baña kec-ṭabʿ di, zīrā gül zamānı bāde zamānıdır kitāb zamānı degil[4] ve ḫoş-ṭabʿ ʿāşıḳlar gül vaḳtinde bāde-nūş olurlar ve ders ü tedrīse muḳayyed olmazlar.

گرچه گرد آلود فقرم شرم باد از همتم
گر بآب چشمهٔ خورشید دامن تر کنم

1 T: Çünki ṣabā eger yemişsiz sögüt aġacı gibi.
2 T: utandugümden.
3 S: Kej-dilem
4 S: zīrā gül zamānı bāde zamānıdır. M: zīrā gül zamānıdır

Gerçi gerd-ālūd-ı faḳrem şerm bād ez-himmetem
Ger be-āb-ı çeşme-i ḫurşīd dāmen ter konem

Gerd-ālūd vaṣf-ı terkībīdir, toza bulaşıḳ maʿnāsına, **faḳr**'a iżāfeti lāmiyye veyā beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi faḳr gerd-ālūdıyım yaʿnī faḳr tozına bulaşıġım, ḥāṣılı, gerçi faḳīrim, himmetimden utanayım eger çeşme-i ḫurşīd ṣuyıyla dāmenimi ter idersem. Ḫurşīdden murād pādişāhdır. Yaʿnī egerçi ki faḳīrim, lākin pādişāhdan emvāl ü esbāb istemezem[1]. Āb'dan murād müzīl-i ġubār-ı faḳrdır.

عهد و پیمان فلك را نیست چندان اعتبار
عهد با پیمانه بندم شرط با ساغر کنم

ʿAhd u peymān-ı felek-rā nīst çendān iʿtibār
ʿAhd bā-peymāne bendem şarṭ bā-sāġer konem

Maḥṣūl-i Beyt: Felegiñ ʿahd u peymānına ol ḳadar iʿtibār yoḳdur, yaʿnī felek peymān-şikendir, ʿahdine iʿtimād cā'iz degildir. Pes, şimden girü ʿahdi peymāne ile baġlarım ve her ne şarṭ idersem sāġar ile eylerim. Ḥāṣılı, ʿahd u peymānım şimden girü sāġar u peymāne iledir, yaʿnī bunlardan münfekk ü munfaṣıl olmam.

باز کش یك دم عنان ای ترك شهرآشوب من
تا ز اشك و چهره راهت پر زر و زیور کنم

Bāz keş yek-dem ʿinān ey Türk-i şehr-āşūb-ı men
Tā zi-eşk u çihre rāhet pur-zer u zīver konem

Keş fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, çek dimekdir. **ʿİnān** uyan dizgini[2] ve **keş**'iñ mefʿūli. **Şehr-āşūb** vaṣf-ı terkībīdir, āşūbīden'den, şehri delürdici maʿnāsına, **men**'e iżāfet lāmiyyedir. **(430b) Tā** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey benim Türk-i şehr-āşūbum, ʿinānıñı girü çek yaʿnī gitme, bir miḳdār ṭur, tā kim yoluñı eşk ü çehreden pür-zer u zīver ideyin, yaʿnī ḳanlu yaşdan pür-zer ($^{S,F+}$ ve ṣaru çehreden pür-zīver u zīnet) ideyin[3]. Baʿżı nüsḫada **pur-zer u gevher** vāḳiʿdir. Pes, zerden murād çehre ve gevherden eşk-i çeşm.

---

1 S: lākin pādişāhdan hīç bir nesne tevaḳḳuʿ eylemezem. Ḥāṣılı, faḳr tozını yumaġa pādişāhdan emvāl ve erzāḳ istemezem.

2 T: uyanıñ dizgini.

3 T: ḳanlu yaşdan pür-zer ü zīver ü zīnet ideyin

شیوهٔ رندی نه لایق وضعم را کنون
چون در افتادم چرا اندیشهٔ دیگر کنم

Şīve-i rindī ne lāyıḳ būd vaż'em-rā kunūn
Çun der-uftādem çi-rā endīşe-i dīger konem

Kunūn ibtidā-yı kelām ve mıṣrā'-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim vaż'ıma rindlik şīvesi lāyıḳ degil idi, ammā çünki şimdi rindlige düşdüm, niçün ġayrı fikr idem. Ya'nī egerçi rindlik fenni baña lāyıḳ degil idi, ammā çünki şimdi rindlige düşdüm, andan ġayrı gikri niçün eyleyem, ya'nī ġayrı fikri terk eylemek gerekim[1]. **Kunūn**'ı[2] mıṣrā'-ı evvelden i'tibār idenler mu'tebir-i bed imişler[3].

دوش می گفتند لعلت قند می بخشد ولی
تا نبینم در دهان خود کجا باور کنم

Dūş mī-goftend la'let ḳand mī-baḫşed velī
Tā ne-bīnem der-dehān-ı ḫod kucā bāver konem

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Dün gice didiler ki la'l-i lebiñ ḳand baġışlar, ammā kendi aġzımda görmeyince ḳanda inanuram, ya'nī emmeyince[4] inanmam, zīrā *'Men lem yeẕuḳ lem ya'rif'*[5]dir.

گوشهٔ محراب ابروی تو می خواهم ز بخت
تا در آنجا صبح و شامی درس عشق ازبر کنم

Gūşe-i miḥrāb-ı ebrū-yı tu mī-ḫāhem zi-baḫt
Tā der-ān-cā ṣubḥ u şāmī ders-i 'ışḳ ezber konem

Gūşe-i miḥrāb-ı ebrū-yı tu lāmiyye ve beyāniyye ve lāmiyyedir[6]. **Şāmī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭāli'imden seniñ gūşe-i ebrūñı isterim, tā kim anda ṣabāḥ u aḫşām 'ışḳ dersini ezberleyem, ya'nī gūşe-i ebrūñı ṭalebden murād anda 'ilm-i 'ışḳı taḥṣīldir, zīrā 'ulūm u ma'ārif gūşelerde ve zāviyelerde taḥṣīl olur.

1 M, S: andan ġayrı fikri niçün eyleyem, ya'nī ġayrı fikri terk eylemek gerek. T: andan ġayrı fikri niçün eyleyem, ya'nī ġayrı fikri niçün eyleyem, ya'nī ġayrı fikri terk eylemek gerekim. F nüshası esas alındı.
2 T: Eknūn.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şem'ī>
4 S: itmeyince. M: almayınca.
5 Tatmayan bilmez.
6 M, S: lāmiyye ve beyāniyyedir.

من که امروزم بهشت نقد حاصل می شود
وعدهٔ فردای واعظ را کجا باور کنم

Men ki imrūzem behişt-i naḳd ḥāṣıl mī-şeved
Vaʿde-i ferdā-yı vāʿiẓ-rā kucā bāver konem

Ki ḥarf-i beyān[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ki bugün baña naḳd-i cennet ḥāṣıl ola, yaʿnī bugün ki baña ḥāżır cennet müyesser ola, vāʿiẓiñ irte vaʿdesine ḳanda inanırım? Yaʿnī fırdevs-i berīn aña ve viṣāl-i cānān baña, ki cennet didigümüz viṣāl-i cānāndan kināyetdir.

من غلام شاه منصورم نباشد دور اگر
از سر تمکین تفاخر بر شه خاور کنم

Men ġulām-ı Şāh Manṣūrem ne-bāşed dūr eger
Ez-ser-i temkīn tefāḫur ber-şeh-i ḫāver konem

Ser-i temkīn lāmiyyedir, **temkīn** ḳudret maʿnāsındadır. **Şeh-i ḫāver** güneşdir ve iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben, Şāh Manṣūr'uñ ḳulıyam, pes, baʿīd degildir eger temkīn ü ḳudret cihetinden pādişāh-ı ḫāver üzre faḫr eylesem. Yaʿnī anıñ bendesi olmaḳ sebebiyle şāh-ı ḫāver üzre tefāḫur eylesem ġarīb degildir.

دوش لعلت عشوهٔ می‌داد حافظ را ولی
من نه آنم کز وی این افسانها باور کنم

Dūş laʿlet ʿişve'i mī-dād Ḥāfiẓ-rā velī
Men ne ānem k'ez-vey īn efsānehā bāver konem

ʿİşve göñül aldamaḳ ve **yā** ḥarf-i tenkīr ve **hemze** ḥarf-i tevessül.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice seniñ laʿl-i lebiñ Ḥāfiẓ'a ʿişve virürdi yaʿnī göñlini aldardı, ammā ben ol degilim ki andan bu efsānelere inanam. Yaʿnī nice kerre viṣāl vaʿdesini idüp ḫulf-i vaʿde eylemişdir, imdi anıñ efsānesine inanır degilim ki işi ʿuşşāḳ aldamaḳdır, yaʿnī baña nice kerre fırīb virmişdir. Baʿżı nüsḫada maḫlaṣ beyti böyle vāḳiʿ olmuş:

1 M: ḥarf-i taʿlīl.

زهد وقت گل چه سوداییست حافظ هوش دار
تا اعوذ خوانم و اندیشهٔ دیگر کنم

Zuhd vaḳt-i gul çi sevdāyī'st Ḥāfıẓ hūş dār
Tā eʿūẕu[1] ḫānem u endīşe-i dīger konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, gül vaḳti zāhidlik ne sevdā-yı bāṭıldır, ʿaḳlıń **(431a)** uyar, tā kim *eʿūẕu* oḳuyam ve ġayrı fikr ü endīşe eyleyem, yaʿnī teʿavvüẕ idüp seni bu sevdādan geçürmege bir özge tedārük eyleyem[2]. Ḥāṣılı, gül zamānı ʿayş u nūş u ḳadeḥ-peymālıḳ zamānıdır, zühd ü taḳvā zamānı degil, pes, bu zamānda tevbe ve taḳvā sevdā-yı ḫāmdır. İmdi bu sevdāyı defʿ[3] eylemege taʿavvüẕ idüp baʿżı tedārüke meşġūl olmaḳ gerek.

439

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

مژدهٔ وصل تو کو کز سر جان برخیزم
طائر قدسم و از دام جهان برخیزم

Mujde-i vaṣl-ı tu kū k'ez-ser-i cān ber-ḫīzem
Ṭā'ir-i ḳudsem u ez-dām-ı cihān ber-ḫīzem

Mujde-i vaṣl-ı tu lāmiyyelerdir. **Kū** ḳanı dimekdir. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ser** sevdā ve hevā maʿnāsınadır. **Ṭā'ir-i ḳuds** lāmiyyedir. **Dām-ı cihān** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń viṣālin müjdesi ḳanı? Tā ki cān sevdāsından ḳalḳam, yaʿnī cānımı müjdegāneye beẕl ideyim. Ṭā'ir-i ḳudsüm ve dām-ı cihāndan ḳalḳam, yaʿnī cānı fedā eylemekle cihān ıżṭırābından ḫalāṣ olup ḳurtulam.

بولای تو که گر بندهٔ خویشم خوانی
از سر خواجگئ کون و مکان برخیزم

Be-velā-yı tu ki ger bende-i ḫīşem ḫānī
Ez-ser-i ḫācegī-i kevn u mekān ber-ḫīzem

1 M, T, F: eʿūẕī.
2 M, S: tedārük taʿlīm eyleyem.
3 M, F: refʿ.

Be-velā-yı tu; bā ḥarf-i taḫṣīṣ veyā ḥarf-i ḳasem ve iżāfet maṣdarıñ mefʿūlinedir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bende-i ḫīş** lāmiyyedir, **ḫīş** bunda kendi dimekdir. **Ser** sevdā ve hevā maʿnāsınadır. **Ḫāce** efendi ve **kāf** ḥarf-i tevessül ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Be-velā-yı tu** ve **ez-ser-i ḫācegī, ber-ḫīzem** fiʿline müteʿalliḳdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sañа muḥabbetim içün veyā muḥabbetim ḥaḳḳıçün ki eger bañа kendi ḳulum diyü oḳursañ, yaʿnī ḳulum dirseñ[1] tamām ʿāleme efendi olmaḳ sevdāsından ḳalḳarım, yaʿnī ʿāleme pādişāhlıḳ ārzūsından geçerim. Ḥāṣılı, seniñ bendeligiñi cihānıñ salṭanatına degişmem.

یا رب از ابر هدایت برسان بارانی
پیشتر زان که چو گردی ز میان برخیزم

Yā Rab ez-ebr-i hidāyet bi-resān bārānī
Bişter zān ki çu gerdī zi-miyān ber-ḫīzem

Ebr-i hidāyet beyāniyyedir. **Bi-resān; bā** ḥarf-i teʾkīd, **resān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, irişdir dimekdir, elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir. **Bārānī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Çu** edāt-ı teşbīh. **Gerd** toz ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Allāh, hidāyet buludından bir yaġmur irişdür andan evvelrek[2] ki toz gibi aradan ḳalḳam, zīrā bārān tozı oturdur yaʿnī teskīn ider. Ḥāṣılı, ölmezden evvel bañа hidāyet eyle dimekdir.

بر سر تربت من بی می و مطرب منشین
تا ببویت ز لحد رقص کنان برخیزم

Ber-ser-i turbet-i men bī-mey u muṭrib me-nişīn
Tā be-būyet zi-laḥad raḳṣ-konān ber-ḫīzem

Tā edāt-ı taʿlīl. **Būy** bunda ḳoḳı ve ümīd maʿnāsınadır. **Laḥad** ḳabir maʿnāsınadır. **Raḳṣ-kon** vaṣf-ı terkībī, **elif** ve **nūn** edāt-ı mübālaġadır, raḳṣ iderek maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḳabrim ucında mey ü muṭribsiz oturma, tā kim seniñ būyuñ sebebiyle ḳabirden raḳṣ iderek ḳalḳam.

---

1 T: oḳusañ yaʿnī ḳulum diseñ.
2 T: evvelraḳ.

گرچه پیرم تو شبی تنگ در آغوشم گیر
تا سحرگه ز کنار تو جوان برخیزم

Gerçi pīrem tu şebī teng der-āġūşem gīr
Tā seḥergeh zi-kenār-ı tu civān ber-ḫīzem

Baʿżı nüsḫada **teng** yerine **nīk** vaḳʿidir, ([M,T+] yā üzre nūn'uñ taḳdīmiyle,) ikisiniñ de maʿnāsı birdir, muḥkem dimekdir. **Āġūş**, ([M,T+] elif-i memdūde ile,) ḳucaḳ maʿnāsınadır. **Kenār** yan maʿnāsınadır, bunda murād pehlūdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi pīrim, ammā sen beni muḥkem ḳucaġıña ṭut yaʿnī beni muḥkem pehlūya çek, tā kim seḥer vaḳtinde seniñ yanıñdan yaʿnī pehlūñdan civān ḳalḳam, yaʿnī beni muḥkem sīneye çek, tā kim yeñiden civān olayım.

خیز و بالا بنمای ای بت شیرین حرکات
که چو حافظ ز سر جان و جهان برخیزم

Ḫīz u bālā bi-numāy ey but-i şīrīn-ḥarekāt
Ki çu Ḥāfiẓ zi-ser-i cān u cihān ber-ḫīzem

Bālā bunda boy maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i tāʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳalk ve boy göster ey maḳbūl ḥareketli civān, tā kim Ḥāfiẓ gibi cān u cihān sevdāsından ḳalḳam, yaʿnī cān u cihāna taʿalluḳum ḳalmaya. Ḥāṣılı, ḳaddiñ görüp ḥayrān olayım ve cān u cihān hevāsından[1] giçeyim dimekdir. **(431b)**

1 S: cihāndan ve hevāsından.

440

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

نماز شام غریبان چو گریه آغازم
بمویهای غریبانه قصه پردازم

Nemāz-ı şām-ı ġarībān çu girye āġāzem
Be-mūyehā-yı ġarībāne ḳıṣṣa perdāzem

Nemāz-ı şām-ı ġarībān iżāfetleri lāmiyyelerdir, bir mużāf taḳdīriyle taḳdīri **vaḳt-i nemāz-ı şām-ı ġarībān**'dır, ġarībleriñ aḫşām namāzı vaḳtinde. Maʿlūm ola ki ġarībleriñ aḫşām namāzınıñ başḳa vaḳti olmaz, ammā ġurebā ekṣer aḫşām vaḳtinde müteḥazzin olaġandır, pes, ol cihetden **nāmaz-ı şām-ı ġarībān** didi. **Girye** aṣlında **be-girye** idi, **bā** żarūret-i vezniçün ḥaẕf olundı, giryeye başlayam dimekdir. **Be-mūyehā; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **mūye** de giryedir, ammā mātem-zedeler giryesidir ki Türkīce aña saġu dirler, yaʿnī meyyit üzerine aġlamaḳ ve **hā** edāt-ı cemʿdir, **ġarībān**'a iżāfet beyāniyyedir. **Ḳıṣṣa perdāzem** ḳıṣṣa peydā iderem, **ḳıṣṣa**'dan murād merṣiyedir. Perdāzīden lüġatde tamām eylemekdir, ammā ekṣer īcād u iḫtirāʿ maʿnāsında istiʿmāl iderler, niteki **ḳıṣṣa-perdāz** dirler ḳıṣṣa-ḫān'a. **Perdāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġarībleriñ aḫşām namāzı vaḳtinde çünki girye ve bükāya başlayam, ġarībāne mūyelerle ḳıṣṣa ve efsāne peydā iderim, yaʿnī ġarīb merṣiyeler peydā iderim. Mışrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ġarībleriñ gice aḫşāmı[1] namāziçün çünki aġlamaġa başlayam diyen ve ġarībleriñ aḫşām namāzında çünki giryeye başlayam diyen maḳṣūd-ı beyte vāṣıl olmamışlar[2].

بیاد یار و دیار آنچنان بگریم زار
که از جهان ره و رسم سفر براندازم

Be-yād-ı yār u diyār ānçunān[3] bi-griyem zār
Ki ez-cihān reh u resm-i sefer ber-endāzem

1 S: ġarībler aḫşāmı.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 M: ānçunīn.

Be-yād-ı yār u diyār; bā ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ṣıla. **Diyār** dār'ıń cemʿidir, ammā bunuń gibi yerlerde memleket maʿnālarında müstaʿmeldir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Reh u resm** ʿaṭf-ı tefsīrī ḳabīlindendir, **sefer**'e iżāfet lāmiyyedir. **Ber** ḥarf-i teʾkīd, **endāzem** fiʿl-i mużāriʿ müfred mütekellim, bunda atam ve bıraġam dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yār u diyār yādıyla yāḫud yādına ancılayın zār aġlayam ki cihāndan sefer ḳānūn u ḳāʿidesini bıraġam. Yaʿnī benim feryād u fiġānımı görüp işiden müteʾeṣṣir olsun ve sefere gitmegi terk eylesün ki sefer dostlar firāḳ u hicrānını mūriṣdir, bu ise maḳdūr-ı beşer degildir. Pes, bu ḫavfdan seferi terk ider.

Beyt: فراق دوستان دیدن نشانی باشد از دوزخ
معاذالله غلط گفتم که دوزخ زو نشان باشد

Firāḳ-ı dōstān dīden nişānī bāşed ez-dūzaḫ
Maʿāẕa'llāh ġalaṭ goftem ki dūzaḫ z'ū nişān bāşed[1]

من از دیار حبیبم نه از بلاد غریب
مهیمنا برفیقان خود رسان بازم

Men ez-diyār-ı ḥabībem ne ez-bilād-ı ġarīb
Muheyminā be-refīḳān-i ḫod resān bāzem

Muheyminā münādā. **Muheymin** şāhid-i ʿadldir, Fārisīce guvāh-ı rāst dirler, bunda murād Ḫudā'dır. **Be-refīḳān; bā** ḥarf-i ṣıla. **Resān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, irişdir dimekdir, elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir. **Der-bāzem; mīm** maʿnāda **resān**'a maṣrūfdur, taḳdīri **resānem bāz**'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben diyār-ı ḥabībdenim, diyār-ı ġarībden degilim, yaʿnī merd-i ġarīb diyārından veyā ġarīb diyārdan degilim, iżāfet lāmiyye veyā beyāniyyedir. Ey Ḫudā, beni gine kendü refīḳlerime īṣāl eyle, diyār-ı ġurbetde ḳalmayam.

خدای را مددی ای دلیل ره تا من
بکوی میکده دیگر علم بر افرازم

Ḫudāy-rā mededī ey delīl-i reh tā men
Be-kūy-ı meykede dīger ʿalem ber-efrāzem

1 Dostların ayrılığını görmek cehennemden bir nişandır/belirtidir. Bu sözümden Allah'a sığınırım, yanlış söyledim, bilakis cehennem dostların ayrılığını görmekten bir nişandır.

Mededī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Tā men** mıṣrāʿ-ı ṣānī-ye merhūndur. **Dīger** gine dimekdir. **Ber** ḥarf-i teʾkīd, **efrāzem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, **ʿalem** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-kūy-ı meykede** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫudā içün ey yol ḳulaġuzı, bir meded eyle, tā ki ben meyḫāne maḥallesinde **(432a)** gine sancaḳ ḳaldırayım, yaʿnī meyḫāneye varup ʿayş u ʿişret ideyin. Sancaḳ ḳaldırmaḳdan murād anda ṣübūt u ḳarārdır.

خرد ز پیرئ من کی حساب بر گیرد
که باز با صنمی طفل عشق می‌بازم

Ḫired zi-pīrī-i men key ḥisāb ber-gīred
Ki bāz bā-ṣanemī ṭıfl ʿışḳ mī-bāzem

Bā ḥarf-i muṣāḥabet. **Ṣanemī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ṭıfl** ṣanemden bedeldir veyā ṣıfatı. **ʿIşḳ mī-bāzem** ʿāşıḳlıḳ iderim dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl benim pīrligimden ([M,T+] ḳaçan ḥesāb ṭutar yaʿnī pīrli-gimden) nice ḫaber alur ki gine bir ṭıfl-ı maḥbūbla ʿāşıḳlıḳ eylerim, yaʿnī pīrlik vaḳtinde civānlıḳ işini işlerim. Pes, ʿaḳıl benim pīrligim miḳdārını nice bilsün.

بجز صبا و شمالم نمی‌شناسد کس
عزیز من که بجز باد نیست دمسازم

Be-cuz ṣabā vu şemālem ne-mī-şināsed kes
ʿAzīz-i men ki be-cuz bād nīst dem-sāzem

ʿAzīz-i men münādā. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Dem-sāz** muṣāḥib.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey benim ʿazīzim, beni ṣabā ve şimālden ġayri kimse añla-maz, zīrā bāddan ġayrı muṣāḥibim yoḳdur, yaʿnī esrār-ı cānānı ṣabā ve şimāl-den ġayrıya ifşā eylemezem, zīrā muṣāḥib u hem-rāzım anlardan ġayrı kimse yoḳdur, anlar ise cānān sırrına muṭṭaliʿdir ve ʿāşıḳlarıñ emīni.

هوای منزل یار آب زندگانئ ماست
صبا بیار نسیمی ز خاك شیرازم

Hevā-yı menzil-i yār āb-ı zindegānī-i mā'st
Ṣabā bi-y-ār nesīmī zi-ḫāk-i Şīrāzem

Menzil-i yār'dan murād Şīrāz'dır, niteki kendileri buyurur. **Nesīm** bunda ḳoḳu içün tecrīd ḳılınmışdır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāriñ menzili havāsı bizim āb-ı ḥayātımızdır. İmdi ey ṣabā, baña ḫāk-i Şīrāz'dan bir ḳoḳu getür, yaʿnī kūy-ı cānāndan beni bir ḳoḳu ile[1] mesrūr u müşerref eyle.

سرشکم آمد و عیبم بگفت روی بروی
شکایت از که کنم خانگیست غمازم

Sirişkem āmed u ʿaybem bi-goft rūy-be-rūy
Şikāyet ez-ki konem ḫānegī'st ġammāzem

Maḥṣūl-i Beyt: Sirişkim çeşmimden geldi ve ʿaybımı rū-be-rū söyledi. Pes, kimden şikāyet ideyim ki ġammāzım evdendir. Yaʿnī ġammāzım evden olunca ḫāricden kimseye şikāyet cā'iz degildir, zīrā rāzım ziyāde fāş olmaḳ lāzım gelür.

ز چنگ زهره شنیدم که صبحدم می‌گفت
غلام حافظ خوش لهجهٔ خوش آوازم

Zi çeng-i Zuhre şenīdem ki ṣubḥ-dem mī-goft
Murīd-i Ḥāfiẓ-ı ḫoş-lehce-i ḫoş-āvāzem

Lehce dildir, lisān maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabāḥ vaḳtinde Zühre çenginden işitdim ki söylerdi, ḫoş-āvāz u ḫoş-lehçe Ḥāfiẓ'ıñ mürīdiyim, yaʿnī Ḥāfiẓ-ı ḫoş-gūyuñ[2] muḥibbiyim.

1 S, T: bir būyla.
2 T: Ḥāfiẓ-ı gū'nuñ. F: Ḥāfiẓ-ı ḫoş-gū'nuñ.

441

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

هر چند پیر و خسته دل و ناتوان شدم
هر گه که یاد روی تو کردم جوان شدم

Her çend pīr u ḫaste-dil u nā-tuvān şudem
Her geh ki yād-ı rūy-ı tu kerdem civān şudem

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki pīr u ḫasta-dil ü żaʿīf oldum ise her vaḳt ki seniñ rūyuñ yād eyledimse civān oldum. Ḥāṣılı, saña bir mertebe muḥabbetim vardır ki ([M,T+] her bār ki[1]) rūyuñı añdım ise ʿışḳıñ beni civān eyledi.

شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا
بر منتهای همت خود کامران شدم

Şukr-i Ḫudā ki her çi ṭaleb kerdem ez-Ḫudā
Ber-muntehā-yı himmet-i ḫod kām-rān şudem

Muntehā ism-i mefʿūldür iftiʿāl bābından, **himmet**'e iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şükür Allāh'a, her nesneyi ki Allāh'dan ṭaleb eyledimse nihāyet himmetim üzere kām-rān oldum, yaʿnī kendi himmetimiñ ġāyetine ẓafer buldum. Ḥāṣılı, her ne ki Ḫudā'dan diledim ise muḳteżā-yı himmetim üzere virdi.

در شاهراه دولت سرمد بتخت بخت
با جام می بکام دل دوستان شدم

Der-şāh-rāh-ı devlet-i sermed be-taḫt-ı baḫt
Bā-cām-ı mey be-kām-ı dil-i dōstān şudem

Mıṣrāʿ-ı evvelde olan iżāfetler beyāniyyelerdir. **Sermed** bī-evvel ü bī-āḫir dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Devlet-i sermed şāh-rāhında baḫt taḫtında yaʿnī devlet taḫtında cām-ı meyle dostlarıñ göñli murādınca oldum, yaʿnī dostlarıñ murādınca oldum, zīrā ṭāliʿim baña müsāʿade eyledi.

1 T: her bārī.

ای گلبن جوان بر دولت بخور که من
در سایهٔ تو بلبل باغ جهان شدم

Ey gulbun-i civān ber-i devlet bi-ḫor ki men
Der-sāye-i tu bulbul-i **(432b)** bāġ-ı cihān şudem

Gulbun gül ocağı. **Civān** ṣıfat-ı **gulbun**'dur. **Ber-i devlet** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Men** mübtedā ve mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey tāze gül ocaġı, devlet meyvesin yi, yaʿnī devletden behremend ü berḫordar ol, zīrā ben seniñ sāye-i devlet ü ḥimāyetinde cihān bāġına bülbül oldum[1]. Yaʿnī sen bañā iltifāt eylemek sebebiyle şāʿirlikde dāstān-ı ʿālem oldum.

اول ز حرف و صوت وجودم خبر نبود
در مکتب غم تو چنین نکته دان شدم

Evvel zi-ḥarf u ṣavt-ı cihānem ḫaber ne-būd
Der-mekteb-i ġam-ı tu çunīn nukte-dān şudem

Maḥṣūl-i Beyt: Evvel cihānıñ ḥarf u ṣavtından ḫaberim yoġıdı, seniñ ġamıñ mektebinde buncılayın nükte-dān oldum. Yaʿnī cihānıñ evvel ḫurd u buzurgından ḫaber-dār degil idim, ammā sañā ʿāşıḳ olalı[2] nükte-dān-ı cihān oldum, ḥāṣılı, beni ([M,T+] pīr-i) ʿışḳıñ ẕū-fünūn ([M,F+] ʿālim) eyledi.

از آن زمان که فتنهٔ چشمت بمن رسید
ایمن ز شر فتنهٔ آخرزمان شدم

Ez-ān zamān ki fitne-i çeşmet be-men resīd
Īmin zi-şerr-i fitne-i āḫir-zamān şudem

Maḥṣūl-i Beyt: Ol zamāndan ki çeşmiñ fitnesi bañā irişdi yaʿnī ol zamāndan beri ki çeşmiñ beni meftūn eyledi, āḫir zamān fitnesiniñ şerrinden emīn oldum. Yaʿnī çeşmiñ meftūnı olalı ġayrı fitneden sālim oldum dimekdir.

آن روز بر دلم در معنی گشاده شد
کز ساکنان درگه پیر مغان شدم

Ān rūz ber-dilem der-i maʿnā guşāde şud
K'ez-sākinān-ı dergeh-i pīr-i muġān şudem

1 S: cihān bāġında bülbül oldum, yaḫud cihān bāġına bülbül oldum.
2 S, F: olmaġla.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol gün benim göñlüme maʿnā ḳapusı açıldı ki pīr-i muġānıñ dergehi sākinlerinden oldum, yaʿnī pīr-i muġāna mülāzım olalı maʿānī ḳapusı göñlüme meftūḥ oldı.

قسمت حوالتم بخرابات می‌کند
چندان که اینچنین زدم و آنچنان شدم

Ḳısmet ḥavāletem be-ḫarābāt mī-koned
Çendān ki īnçunīn zedem u ānçunān şudem

([M,S+] **Ḳısmet** yaʿnī ḳısmet-i Ezelī. **Be-ḫarābāt; bā** ḥarf-i ṣıla.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳısmet-i Ezelī beni meyḫāneye ḥavāle eyler, yaʿnī naṣībim meyḫāneye ṣalar her ne ḳadar ki ṣalāḥ üzre olmaya fāl urdum ise[1] ve bī-ṣalāḥ oldum ise. Niteki Türkīde her ne ḳadar aşaġa urdum ve yuḳarı urdum dirler. Yaʿnī her nesne ki taḳdīr-i Ezelī taʿyīn eylemişdir, ol elbette olur, her ne ḳadar ki aşaġa uram ve yuḳarı uram.

من پیر سال و ماه نیم یار بی‌وفاست
بر من چو عمر می‌گذرد پیر ازان شدم

Men pīr-i sāl u māh niyem yār bī-vefā'st
Ber-men çu ʿomr mī-guẕered pīr ezān şudem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben yıl ve ay ḳocası degilim, yaʿnī çoḳ yaş yaşamış ḳoca degilim[2], belki yār bī-vefādır ki benim yanımdan ʿömür gibi[3] geçer, anıñçün pīr oldum. Ḥāṣılı, yār vefāsız olup yanımdan iltifātsız geçdügiçün beni pīr eyledi[4].

دوشم نوید داد عنایت که حافظا
باز آ که من بعفو گناهت ضمان شدم

Dūşem nevīd dād ʿināyet ki Ḥāfiẓā
Bāz ā ki men be-ʿafv-i gunāhet ḍamān şudem

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice ʿināyet-i Ḫudā baña müjde virdi ki, ey Ḥāfiẓ, hevā ve hevesden rücūʿ eyle ki ben günāhlarıñ ʿafvına kefīl oldum. Yaʿnī maʿāṣīden tevbe ve rücūʿ senden, ʿafvıña kefālet benden, ḥāṣılı, sen tevbe eyle, Allāhu Teʿālā tevbeñi ḳabūl eyler[5].

1 S: fāl oldum ise.
2 T: çoḳ yaş yaşamışım degilim.
3 S: yil gibi.
4 S: yār iltifātsız olup yanımdan tīz geçüp vefā itmedügiçün beni pīr eyledi, Allāh inṣāf vire.
5 S: Allāhu Teʿālā tevbeñi ḳabūl eyler, ben ḍāmin.

442

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

این چه شورست که در دور قمر می بینم
همه آفاق پر از فتنه و شر می بینم

Īn çi şūr'est ki der-devr-i ḳamer mī-bīnem
Heme āfāḳ pur ez-fitne vu şer mī-bīnem

Şūr nice maʿnāya gelür, bunda ḳarışıḳlıḳ murāddır yaʿnī ġavġā ve fitne. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Āfāḳ** eṭrāf dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ne ġavġā ve ḳarışıḳlıḳdır ki ḳamer devrinde görürüm. Cemīʿ āfāḳı fitne ve şerden ṭopṭolu görürüm. **(433a)** Ḫāce bu ġazeli ḫurūc-ı Timur'da buyurmuşdur ki bir ʿaẓīm fitnedir ki andan özge olmaz[1].

دختران را همه جنگست و جدل با مادر
پسران را همه بد خواه پدر می بینم

Duḫterān-rā heme ceng'est u cedel bā-māder
Puserān-rā heme bed-ḫāh-ı peder mī-bīnem

Bed-ḫāh vaṣf-ı terkībīdir, ʿadū maʿnāsına, **peder**'e iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Mī-bīnem**'iñ **puserān** mefʿūl-i evveli ve **bed-ḫāh** mefʿūl-i ṣānīsi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳızlarıñ anaları ile işi hep ceng ü cedeldir ve oġlancıḳları cemīʿan babalarınıñ düşmeni görürüm, ḥāṣılı, ʿālemiñ ḳarışıḳlığından kināyetdir.[2]

---

1 S: andan āzurde fitne olmaz.

2 <M+Hīç mihrī ne bīrāder be-birāder dāred / Hīç şevḳī ne peder-rā be-puser mī-bīnem>
<M+Duḫterān-rā heme cengest *'ilā āḫirihi'* beyt-i şerīfinden şonra baʿzı nüsaḫ-ı muṣaḥḥaḥada ve kütüb-i ʿadīdede yazıldığı görüldiginden her ne ḳadar ʿindimizde mevcūd Dīvān-ı Ḫāce'de ve şerḥinde meẕkūr beyit meẕkūr degil [ise de] bu maḥalle ḳayd olundı. *Va'llāhu aʿlemu bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāl, ʿinde'llāhi'l-Müteʿāl.*> [**Tercüme:** Kardeşin kardeşe hiç bir sevgisi yok. Hiç bir babanın da çocuğuna karşı bir iştiyakı/arzusu olduğunu görmüyorum.]

ابلهان را همه شربت ز گلابست و شکر
قوت دانا همه از خون جگر می بینم

Eblehān-rā heme şerbet zi-gul-āb'est u şeker
Ḳūt-ı dānā heme ez-ḫūn-ı[1] ciger mī-bīnem

Maḥṣūl-i Beyt: Eblehleriñ şerbeti gül-āb-āmiz şekerdendir, ammā dānālarıñ ḳutı ve azıġını ḫūn-ı cigerden görürüm. ([S,F+] ʿArabīde ve Fārisīde ve Türkīde bunuñ emṡāli ebyāt çoḳdur.)

اسب تازی شده مجروح بزیر پالان
طوق زرین همه در گردن خر می بینم

Esb-i tāzī şude mecrūḥ be-zīr-i pālān
Ṭavk-ı zerrīn heme der-gerden-i ḫar mī-bīnem

Pālān semere dirler. **Ṭavk** ḥalta[2] yaʿnī boyuna ṭaḳdıḳları nesne.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿArabī at mecrūḥ olmuş semer altında, yaʿnī yaġır olmuş, ammā altunlı ḥaltayı[3] hep ḥimār boynında görürüm, yaʿnī eʿālīyi edānī maḳāmında ve edānīyi eʿālī maḳāmında[4] görürüm.[5]

پند حافظ بشنو خواجه برو نیکی کن
که من این پند به از گنج گهر می بینم

Pend-i Ḥāfiẓ bi-şinev ḫāce bi-rev nīkī kon
Ki men īn pend bih ez-genc-i guher mī-bīnem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ'ıñ pendini işit ey ʿazīz, var eylik eyle. Zīrā ben bu pendi gevher ḫazīnesinden yeg görürüm[6], ([M,T+] yaʿnī söz güheri ṭaş güherinden ʿazīz ü şerīfdir.)

---

1 S: ḫān-ı.
2 M, S: ḥalḳa.
3 M, S: ḥalḳayı.
4 T, F: yaʿnī eʿālīleri edānī maḳāmında ve edānīleri eʿālī maḳāmında.
5 <[M+]Merdumān rūz-bihī mī-ṭalebend ez-eyyām / Muşkil īn'est ki her rūz beter mī-bīnem>
<[M+] Keẕālik dīvān ve şerḥlerinden maʿadā mevażiʿ-i müteʿaddidede maḫlaṣ beytinden muḳaddem şu beyt-i şerīf manẓūr-ı ʿacizāneleri olmuşdur.> [**Tercüme:** İnsanlar zaman geçtikçe işlerin daha iyi olacağını bekleyip duruyorlar. Fakat gerçekte zor olan şudur ki her günü bir önceki günden daha kötü görüyorum.]
6 S: Ḥāfiẓ'ıñ naṣīḥatin diñle yaʿnī işit ve yüri eyülük eyle. Ben bu pend ü naṣīḥati gevher ḫazīnesinden yeg ve aʿlā bilürem. Yaʿnī eyülük itmek iki cihānda memdūḥdur.

[NŪN HARFİ]

Ve lehu eyżan fī ḥarfi'n-nūn[1]

443

Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

افسر سلطان گل پیدا شد از طرف چمن
مقدمش یا رب مبارك باد بر سرو و سمن

Efser-i sulṭān-ı gul peydā şud ez-ṭarf-ı çemen
Maḳdemeş yā Rab mubārek bād ber serv u semen

Efser-i sulṭān-ı gul iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Ṭarf-ı çemen** lāmiyye. **Maḳdem** maṣdar-ı mīmīdir, ḳudūm maʿnāsına. Bu ẕikr olan ḳıṣṣa Şāh Manṣūr'uñ gine taḫta cülūs eylediginden kināyetdir, zīrā Şāh Manṣūr'dan Terekeme[2] Şīrāz memleketini bir kerre almışlar idi. Tekrār ʿasker-i ʿaẓīm cemʿ idüp ʿadūsını ḳahr idüp taḫt-ı salṭanata cülūs eyledi. **Serv u semen**'den murād aʿyān-ı memleketdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül sulṭānınıñ tācı çemen ṭarafından peydā oldı, yā Rab, ḳudūmı serv ü semene mübārek olsun. Maʿlūm ola ki şükūfeniñ pādişāhı güldür, ol cihetdendir ki Ḫāce aña efser iṡbāt eyledi.

خوش بجای خویشتن بود این نشست خسروی
تا نشیند هر کسی اکنون بجای خویشتن

Ḫoş be-cāy-ı ḫīşten būd īn nişest-i ḫusrevī
Tā nişīned her kesī eknūn be-cāy-ı ḫīşten

Be-cāy-ı ḫīşten; bā ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyyedir, **ḫīşten** kendi dimekdir, **būd** edāt-ı ḫaber, kendi yerindedir dimek olur. **Nişest** lafẓ-ı müşterekdir, oturuş ve fiʿl-i māżī beyninde, ammā bunda nişestegāhdan muḫaffefdir, taḫt maʿnāsına. **Ḫusrevī; yā** ḥarf-i nisbet. **Tā** ḥarf-i taʿlīl.

1 T, S: Fī ḥarfi'n-nūn.
2 M, S: Terākime

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫūb kendi yerindedir bu pādişāha mensūb oturuş veyā oturacaḳ, tā herkes şimdi kendi yerinde otura. Yaʿnī Terekeme[1] umūr-ı salṭanatı bilmeyüp taḫta müsteḥaḳ degiller idi, ammā şimdi taḫt lāyıḳ u müsteḥaḳḳını buldı. Pes, herkes yerinde otursun, yaʿnī vüzerā ve ḳużāt-ı ʿasākir[2] ve defter-dārlar ve sāʾir erbāb-ı dīvān herkes yerinde otursun dimekdir.

خاتم جم را بشارت ده بحسن خاتمت
کاسم اعظم کرد ازو کوتاه دست اهرمن

Ḫātem-i Cem-rā bişāret dih be-ḥusn-i ḫātimet
K'ism-i Aʿẓam **(433b)** kerd ezū kūtāh dest-i ehrimen

Ḫātem-i Cem'den murād mühr-i Süleymān'dır ki dīvleriñ birisi bir ḥīle ile anı Süleymān'dan almışdı, baʿdehu Allāhu Teʿālā gine anı Ḥażret-i Süleymān'a müyesser eyledi, niteki baʿżı ḳıṣaṣ-ı enbiyāda mufaṣṣal beyān eylemişler. Ḥāṣılı, Ḫāce Şāh Manṣūr'uñ taḫtından cüdā düşüp gine mālik olduġını Ḥażret-i Süleymān'ıñ mührinden ayrılup gine mālik olduġına tanẓīr buyurur. Bunda **ehrimen**'den murād dīvdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥażret-i Süleymān'ıñ ḫātemine ḥüsn-i ḫātimet ü ʿāḳıbet ḫayırligine[3] beşāret vir, zīrā İsm-i Aʿẓam ol ḫātemden dīviñ elini kūtāh eyledi, yaʿnī dīve lāyıḳ olmaduġıçün gine Süleymān'a müyesser oldı. Bunda da Terekeme birer dīve müşābih olduġıçün mülk-i Şīrāz'ı Allāhu Teʿālā anlardan taḫlīṣ idüp Şāh Manṣūr'a ʿaṭiyye eyledi ki lāyıḳ u müsteḥaḳḳıdır.

تا ابد معمور باد این خانه کز خاك درش
هر نفس با بوی رحمان می‌وزد باد یمن

Tā ebed maʿmūr bād īn ḫāne k'ez-ḫāk-i dereş
Her nefes bā-būy-i Raḥmān mī-vezed bād-ı Yemen

Tā ebed; tā intihā-yı ġāyetiçündür, **ebed** bī-intihā. **Ḫāne**'den murād Şāh Manṣūr'uñ sarāyıdır. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl ve mā-baʿdi mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur ve żamīr **ḫāne**'ye rāciʿdir. **Nefes** maḳām-ı īhāmda vāḳiʿdir. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **būy-i Raḥmān**'dan murād rīḥ-i Raḥmān'dır, niteki ḥadīṯ-i şerīfde vāḳiʿdir. *'İnnī le-ecidu rīḥe'r-Raḥmāni min ḳıbeli'l-Yemen*[4]. Ḫāce, Şāh Manṣūr'ı

1 M, S: Terākime.
2 M, S: ḳużāt ve ʿasākir.
3 M: ḥayırlığına. S: ḥayırligiyle.
4 Ben Rahman'ın Yemen tarafından gelen nefesini/rüzgârını hissediyorum.

Üveys-i Ḳarenī ḥażretlerine teşbīh idüp bu ḥadīṯ-i şerīfi tercüme ṭarīḳiyle īrād buyurmuşdur, zīrā Şāh Manṣūr ʿulemādan imiş[1]. **Būy-ı Raḥmān** ve **bād-ı Yemen** lāmiyyelerdir. **Mī-vezed; mī** bunda ḥarf-i istimrār, **vezed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib. **Būy-i Raḥmān**'dan murād būy-ı Ḥaḳ'dır, niteki ḥadīṯ-i şerīfde böyle buyurulmuş. Ehl-i te'vīl ($^{S+}$ didiler;) Ḫāce'niñ būy-ı Raḥmān buyurduġı delālet ider ki ḥadīṯ-i şerīfde rīḥ būy maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ebede dek maʿmūr olsun bu sarāy, zīrā bu sarāyıñ ḳapısı ṭopraġından dā'imā būy-ı Raḥmān'la bād-ı Yemen eser, yaʿnī būy-ı ʿadālet ü kerāmet ẓāhir olur.

شوکت پور پشنگ و تیغ عالمگیر او
در همه شهنامها شد داستان انجمن

Şevket-i pūr-ı Peşeng u tīġ-i ʿālem-gīr-i ū
Der-heme şeh-nāmehā şud dāstān-ı encumen

Şevket lafẓ-ı ʿArabīdir, şiddet-i ḫavfa dirler, ammā böyle yerlerde gāh ḥiddet ü gāh ʿaẓamet maʿnālarında istiʿmāl iderler, **pūr**'a iżāfeti ve **pūr**'uñ **Peşeng**'e lāmiyyelerdir. **Pūr** mürādif-i ferzenddir, oġul maʿnāsına. **Peşeng**, ($^{M,T+}$ bā-yı ʿAcemīniñ ve şīn'iñ fetḥalarıyla,) aʿlām-ı ricāldendir, bir meşhūr ʿayyār uġrınıñ ismidir[2] ve bu **Peşeng**'iñ bir ziyāde bahādır oġlı ẓuhūr eyledi. Eyyām-ı sābıḳada Timur gibi ve Ḳızılbaş gibi azacıḳ zamānda çoḳ memlekete mālik oldı. Pes, bunuñ salṭanatı zamānında ve andan ṣoñra bunuñ ʿaẓameti ve şevketi ḫuṣūṣında kütüb-i tevārīḫ yazıldı ve şāh-nāmeler baġlandı, meẕkūr Timur ve Ḳızılbaş[3] ḫuṣūṣında baġlandıġı gibi. **Tīġ-i ʿālem-gīr** beyāniyyedir. ($^{M,T+}$ **ʿĀlem-gīr** vaṣf-ı terkībīdir, gīrīden'den, ʿālem ṭutıcı maʿnāsına, yaʿnī) ʿālemi alup mālik olmaḳ maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Peşeng oġlınıñ şevket ü ʿaẓameti ve anıñ ʿālem fetḥedici ḳılıcı cemīʿ kütüb-i tevārīḫde ve şāh-nāmelerde mecālis dāstānıdır, yaʿnī mecālisde oḳunur ve söylenir. Ḫāce ẓarāfetle Şāh Manṣūr'ı Terekeme fetḥine terġīb buyurur, yaʿnī sende de anlarda olan ḳudret ü meknet var. Hemān himmet gerek ki tevārīḫ u şāh-nāmelerde dāstān-ı encümen olasın.

1 S, F: Şāh Manṣūr ṣuleḥā-yı ʿulemādan idi.
2 M, S, T: bir meşhūr ve ʿayyār uġrınıñ ismidir. F nüshası esas alındı.
3 S, F: Ḳızılbaş evbāş.

خنگ چوگانئ چرخت رام شد در زیر زین
شهسوارا چون بمیدان آمدی گویی بزن

Ḫing-i çevgānī-i çarḫet rām şud der-zīr-i zīn
Şeh-suvārā **(434a)** çun be-meydān āmedī gūyī bi-zen

Ḫing boz at ve gök at maʿnāsında müstaʿmeldir, **çevgānī; yā** ḥarf-i nisbet, çevgāna mensūb at, ([S,T+] yaʿnī şol at) ki anıńla çevgān oyını oynarlar. Mıṣır atı ve Şām ve Baġdād atları ki cirid oyunı anlarla oynanır, her atla çevgān ve cirid oynanmaz. **Ḫing-i çevgānī-i çarḫ** iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Çarḫet** tāʾsı maʿnā cihetinden **rām**'a maṣrūfdur veyā **zīn**'e. **Der** ḥarf-i teʾkīd. **Zīr-i zīn** iżāfeti fī maʿnāsınadır, **der-zīr-i zīnet** taḳdīrinde. **Şeh-suvārā** münādā. **Çun** ḥarf-i taʿlīl, çünki maʿnāsınadır. **Be-meydān; bā** ḥarf-i ṣıla. **Gūyī; yā** ḥarf-i vaḥdet, **gūy**'dan murād bir ʿameldir, yaʿnī bir ʿamel ṭopını çal, ḥāṣılı, bir iş işle ki ʿālemde dāstān olasın.[1]

Maḥṣūl-i Beyt: Felek ḫing-i çevgānīsi yaʿnī felek atı seniń eyeriń[2] altında rām oldı, yaʿnī felek saña muṭīʿ oldı ve senden yañadır. İmdi ey pādişāh, çünki çevgān oynayacaḳ meydāna geldiń[3] yaʿnī çünki taḫt-ı salṭanata ḳadem basdıń, fetḥ-i memālike meşġūl ol, tā ki ʿālemde seniń de adıń tevārīḫ u şāh-nāmelerde masṭūr u meẕkūr ola. Ḥāṣılı, Şāh Manṣūr'ı fetḥ-i memālike terġīb ider.

جویبار ملك را آب روان شمشیر تست
تو درخت عدل بنشان بیخ بدخواهان بکن

Cūybār-ı mulk-rā āb-ı revān şimşīr-i tuʾst
Tu diraḫt-i ʿadl bi-nşān bīḫ-i bed-ḫāhān bi-ken

Cūybār lüġatde ırmaḳ kenārı, ([S,T+] ammā bunda dere murāddır, **mulk**'e iżāfet beyāniyyedir, **rā** edāt-ı iżāfet. **Āb-ı revān** beyāniyye. **Şimşīr-i tuʾst** lāmiyyedir.) **Diraḫt-ı ʿadl** beyāniyye. **Bi-nşān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, **bā** ḥarf-i teʾkīd, ʿadālet dıraḫtını dik yaʿnī ʿadālet eyle ve bed-ḫāhlarıń yaʿnī Terekemeʾniń kökini ḳaz, ([M,F+] ḥāṣılı, bīḫ u tebārını fāsid eyle.)

Maḥṣūl-i Beyt: Memleket ırmaġınıń ṣuyı seniń şimşīrińdir, yaʿnī memleket tīġińden ḥayāt bulur, zīrā ẓālimleriń aṣlını ve kökini ([M,S+] ḳalʿ u ḳamʿ eyler. Pes,

1 S'de cümle sıralaması bozuk.
2 T: egeriń.
3 S: çevgān oynayacaḳ meydān eliñe girdi ve meydāna geldiń.

böyle olunca ʿadālet dıraḫtını dik ve bed-ḫāhlarıñ kökini) ḳaz, yaʿnī adūlarıñ ve ẓālimleriñ evlād u ensābını helāk eyle ki ʿālemde eṡer u nişānı ḳalmasun. Bu beyt fetḥ-i memālik ve ʿadālete terġīb ider.

بعد ازین نشکفت اگر با نکهت خلق خوشت
خیزد از صحرای ایرج نافهٔ مشك ختن

Baʿd ezīn ne-şkuft eger bā-nekhet-i ḫulḳ-ı ḫoşet
Ḫīzed ez-ṣaḥrā-yı Īrec nāfe-i muşk-i Ḫoten

(M,T+ **Ne-şukuft; nūn** ḥarf-i nefy.) **Şukuft**, şīn'iñ kesri[1] ve żammıyla, lafẓ-ı müşterekdir, çiçek açılmaḳ ve ʿaceblemek beyninde, maṣdarı şukuften ve şukufīden gelür. **Bā** ḥarf-i sebeb veyā ḥarf-i istiʿānet. **Nekhet**, (M+ nūn'uñ fetḥi ve kāf-ı ʿArabīniñ sükūnıyla ve hā'nıñ fetḥiyle,) aġzıñ dadlı[2] ḳoḳusı ki eṭfālde vāḳiʿ olur, ʿalime ve ḥasibe bābından müstaʿmel lüġatdır, **ḫulḳ**'a iżāfeti lāmiyyedir mecāzen ve **ḫulḳ**'uñ **ḫoş**'a beyāniyye. **Ḫīzed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, ḳalḳar yaʿnī peydā olur maʿnāsına. **Ṣaḥrā-yı Īrec** beyāniyyedir. **Īrec**, (M,T+ kesr-i hemze ve cīm-i muʿceme ile,) Şīrāz ile Lār beyninde bir ṣaḥrānıñ ismidir, ṭopraġı şūrdur ki nebātat bitmez[3], ḥāṣılı, bir otsuz, ṣusuz yerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra ʿaceb degildir ki seniñ güzel ḳoḳulu ḫulḳuñ sebebiyle Īrec ṣaḥrāsında nāfe-i müşk-i Ḫoten peydā olsa. Yaʿnī seniñ ḫulḳuñ sebebiyle ṣaḥrā-yı Īrec ṣaḥrā-yı Ḫoten gibi nāfe-i misk iẓhār idecek yer olsa ġarīb degil.

گوشه گیران انتظار جلوهٔ خوش می‌کنند
برشکن طرف کلاه و برقع از رخ بر فکن

Gūşe-gīrān intiẓār-ı cilve-i ḫoş mī-konend
Ber-şiken ṭarf-ı kulāh u burḳaʿ ez-ruḫ ber-fiken

Gūşe-gīr vaṣf-ı terkībīdir, gūşe ṭutıcı yaʿnī gūşe-nişīnler, ḥāṣılı, evliyā ve meşāyiḫ. **İntiẓār-i cilve-i ḫoş mī-konend; intiẓār**'ıñ **cilve**'ye iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **ḫoş**'a iżāfet beyāniyye. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **şiken** fiʿl-i **(434b)** emr müfred muḫāṭab, ḳıvır dimekdir, şikenīden'den. **Ṭarf-ı kulāh** lāmiyyedir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Burḳaʿ** yüz örtisi. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **fiken** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, bıraḳ dimekdir.

1 S: fetḥi.
2 S: ṭatlu.
3 S: ṭopraġı şūrdur ki aṣlā ve ḳaṭʿā nebātat bitmez.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehlu'llāh ve meşāyiḫ seniñ güzel cilveñe muntaẓırlardır, ([M,S+] pes, külāhıñ ṭarfını ḳıvır ve yüzüñden burḳaʿı bıraḳ. Yaʿnī eḥibbā ve dostlarıñ cemāl-i bā kemāliñe muntaẓırlardır,) imdi ʿarż-ı cemāl eyle ki ziyāde duʿālara sebeb olasın. Pādişāhı evliyā ve meşāyiḫ mülāzemetine terġībdir.

مشورت با عقل کردم گفت حافظ باده نوش
ساقیا می ده بقول مستشار مؤتمن

Meşveret bā-ʿaḳl kerdem goft Ḥāfiẓ bāde nūş
Sāḳiyā mey dih be-ḳavl-i musteşār-ı mu'temen

Ḳavl-i musteşār masdārıñ fāʿiline iżāfetidir, **mu'temen**'e iżāfet beyāniyyedir. **Musteşār** ism-i mefʿūldür istifʿāl bābından, meşveret eylediginñ kimse ve **mu'temen** ṣıfatı, bu da ism-i mefʿūldür iftiʿāl bābından, aḥvāliñe ([M,S+] emīn) iʿtiḳād eylediginñ kimse dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi aḥvālimde ʿaḳılla meşveret eyledim, didi ki ey Ḥāfiẓ, bāde iç. Pes, ey sāḳī, mey vir yaʿnī bāde ṣun emīn müsteşār ḳavliyle. Yaʿnī ʿaḳıl ki emīn müsteşārdır, anıñ emriyle bāde vir, nūş idelim. *'El-musteşāru mu'temen*[1] ḍarb-ı meṯel ve ḥadīṯ-i şerīfdir. Cemīʿ nüsḫalarda müsteşār lām-ı taʿrīfden muʿarrā vāḳiʿdir, pes, muʿarref bi'l-lām īrād eyleyenler nüsḫalara muḫālefet eylemişler[2]. *'El-musteşāru mu'temen'* müşāvere olunmuş kimse żarar u belādan emīndir ki ṣoñra peşīmān olmaz diyen kimse bu ḥadīṯ-i şerīfin maʿnāsına vāṣıl degil imiş.

ای صبا بر ساقئ بزم اتابك عرضه دار
تا از آن جام زرافشان جرعهٔ بخشد بمن

Ey ṣabā ber-sāḳī-i bezm-i Atabeg ʿarża dār
Tā ez-ān cām-ı zer-efşān curʿa'i baḫşed be-men

Atabeg lüġatde cümletü'l-melik maʿnāsınadır, ammā ulu pādişāh maʿnāsına da istiʿmāl iderler. **ʿArża** hā'sı ḥarf-i naḳildir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Cām-ı zer-efşān** beyāniyye. **Curʿa'i; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣabā, Atabeg bezminiñ sāḳīsine Ḥāfiẓ cānibinden ʿarż eyle, tā kim ol zer-efşān cāmdan baña bir cürʿa baġışlaya. Beytden murād ḥüsn-i ṭalebdir.

1 Kendisiyle istişare edilen kimse güvenilir olmalıdır.
2 <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 T: ḥarf-i tavassuṭ.

444

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

ای نور چشم من سخنی هست گوش کن
چون ساغرت پرست بنوشان و نوش کن

Ey nūr-ı çeşm-i men suḫanī hest gūş kon
Çun sāġaret pur'est bi-nūşān u nūş kon

Maḥṣūl-i Beyt: Ey benim gözüm nūrı, bir söz vardır diñle. Ol söz mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnıdır. Çün sāġarıñ ṭoludur iç ve içür, yaʿnī çünki saña devlet el virmişdir, hem yi ve hem yidür. Ḫāce'niñ erbāb-ı devlete pendidir.

پیران سخن ز تجربه گویند گفتمت
هان ای پسر که پیر شوی پند گوش کن

Pīrān suḫan be-tecrube gūyend goftemet
Hān ey puser ki pīr şevī pend gūş kon

Pīrān mübtedā. **Suḫan, gūyend**'iñ maḳūli. **Be-tecrube; bā** ḥarf-i taḫṣīṣ, **gūyend**'e muteʿallikdir. **Gūyend** ḫaber-i mübtedādır. **Goftemet; tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Goftem**'iñ maḳūli cā'izdir ki cemīʿ mā-ḳabli ola ve cā'izdir ki mıṣrāʿ-ı ṣānī ola siḥr-i ḥelāl ṭarīḳiyle. **Hān** ism-i fiʿldir **zūd bāş** maʿnāsına, yaʿnī tīz ol dimekdir. **Ki pīr şevī** ḥaşv-i melīḥ ḳabīlindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīrler sözi tecrübe ile söylerler, yaʿnī bir işde tecrübesiz söz söylemezler, ben saña ([M,T+] söyledim, yaʿnī) saña söyledügüm söz benim mücerrebimdir, imdi ṣaḳın ey oġul ki pīr olasın, yaʿnī inşā'a'llāh[1] pīr olasın naṣīḥat diñle, ḥāṣılı, terk-i naṣīḥatdan ṣaḳın. Bunda pendden murād maṭlaʿıñ mıṣrāʿ-ı ṣānīsidir.

بر هوشمند سلسله ننهاد دست عشق
خواهی که زلف یار کشی ترك هوش کن

Ber-hūşmend **(435a)** silsile ne-nhād dest-i ʿışḳ
Ḫāhī ki zulf-i yār keşī terk-i hūş kon

1 M: yaʿnī niteki. T: yaʿnī şāle (شاله). (inşā'a'llāh'ın kısaltması bu şekilde yazılmaktadır.)

Dest-i ʿışḳ lāmiyyedir mecāzen. **Terk-i hūş** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ eli ʿāḳıl kimseye zincīr urmadı, yaʿnī ʿışḳ u ʿaḳl eżdāddandır. Pes, imdi ʿāḳıl ʿāşıḳ olmaz, yaʿnī ʿışḳ ʿāḳıl kimseye taʿalluḳ eylemez, zīrā ʿāşıḳıñ mizācı ʿāḳıl mizācından ġayrıdır. İmdi isterseñ ki yāriñ zülfini çekesin, yaʿnī zülf-i yār seniñ elinde ola, ʿaḳlı terk eyle, ḥāṣılı, ʿāşıḳ ol.

تسبیح و خرقه لذت مستی نبخشدت
همت درین عمل طلب از می فروش کن

Tesbīḥ u ḫırḳa leẕẕet-i mestī ne-baḫşedet
Himmet derīn ʿamel ṭaleb ez-mey-furūş kon

Leẕẕet-i mestī lāmiyye ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Himmet, ṭaleb kon**'uñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-mey-furūş** ġayr-i ṣarīḥi. **Ṭaleb** maṣdardır, maʿnāda **kon**'a muḳayyeddir, **ṭaleb kon** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Tesbīḥ u ḫırḳa yaʿnī ṣūfīler kisvesi mestānelik leẕẕetini bağışlamaz, bu ʿamelde himmeti mey-furūşdan ṭaleb eyle. Yaʿnī mestlik leẕẕeti ḫumārdan ḥāṣıl olur, zühhād u ʿubbāddan ḥāṣıl olmaz. ʿAmelden murād mestlik leẕẕetidir.

با دوستان مضایقه در عمر و مال نیست
صد جان فدای یار نصیحت نیوش کن

Bā-dōstān mużāyaḳa der-ʿomr u māl nīst
Ṣed cān fedā-yı yār-ı naṣīḥat- niyūş kon

ʿOmr'den murād cāndır. **Fedā-yı yār** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **yār**'iñ **naṣīḥat-niyūş**'a beyāniyye. **Naṣīḥat-niyūş** vaṣf-ı terkībīdir, niyūşīden'den, diñlemek maʿnāsına. **Fedā-yı yār** maʿnāda **kon**'a muḳayyeddir, **fedā-yı yār kon** ṭaḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Cān u māl ḫuṣūṣında dostlarla mużāyaḳa yoḳdur, yaʿnī dostlara cān u māl fedā eylemekde mużāyaḳa cā'iz degildir[1]. Yüz cān naṣīḥat diñleyici yāra fedā eyle. Yaʿnī dostlardan māl ü cān dirīġ eyleme, benden naṣīḥat işit, yüz cān saña ([M,T+] fedā) olsun.

1 S: cān u māl fedā eylemek mużāyaḳa degildir.

در راه عشق وسوسهٔ اهرمن بسیست
هش دار و گوش دل بپیام سروش کن

Der-rāh-ı ʿışḳ vesvese-i ehrimen besī'st
Huş dār u gūş-ı dil be-peyām-ı surūş kon

Huş hūşdan muḫaffefdir, vāv'ıñ ḥaẕfiyle, **hūş dār** ʿaḳlıñ uyar dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Gūş-ı dil** lāmiyyedir mecāzen. **Be-peyām-ı surūş; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir, **surūş** ferişteye dirler. **Gūş-ı dil**[1]**, kon**'uñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-peyām-ı surūş** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ yolında şeyṭān vesvesesi çoḳdur, ʿaḳlıñ uyar ve göñül ḳulaġını ferişte ḫaberine eyle. Yaʿnī ferişteniñ ḫaberi kelām-ı münzeldir, aña ḳulaḳ ṭut ve anı diñleyüp anıñla ʿamel eyle ve şeyāṭīn vesāvisinden ḥaẕer eyle. Ḥāṣılı, cānān ḫaberin diñle ve raḳīb sözin işitme.

برگ و نوا تبه شد و ساز طرب نماند
ای چنگ ناله برکش و ای دف خروش کن

Berg u nevā tebeh şud u sāz-ı ṭarab ne-mānd
Ey çeng nāle ber-keş u ey def ḫurūş kon

Berg u nevā bunda müterādifāndır, azıḳ ve niʿmet maʿnāsına. **Tebeh şud** fāsid oldı dimekdir, **tebāh**'dan muḫaffefdir ki fesād maʿnāsınadır. **Sāz-ı ṭarab** lāmiyyedir. **Sāz** düzen ve yaraḳ. **Ṭarab** şenlik.

Maḥṣūl-i Beyt: Berg u nevā fāsid oldı ve şenlik esbābı ve yaraġı kalmadı. Pes, ey çeng, nāle çek yaʿnī nāle eyle ve ey def, ḫurūş eyle. Ḥāṣılı, berg u nevā fāsid olduġına ve sāz u esbāb-ı ṭarab ḳalmaduġına[2] muṣībet çeküp feryād u fiġān eyleñ, yaʿnī ẕevḳ u şevḳ u ṭarab esbābı ḳalmaduġına mātem çekiñ. Nevā ve sāz ve ṭarab ve çeng ve nāle ve def ve ḫurūş ẕikri mürāʿāt-ı naẓīr ṣanʿatıdır. **(435b)** Bu beytiñ taḥḳīḳinde baʿżılarıñ ziyāde bārid te'vīlātı vardır ki hīç bir vechile iltifāta lāyıḳ degil[3].

1 S: gūş.
2 T: ḳalmadıgine.
3 <F+ Redd-i Şemʿī>

ساقی که جامت از می صافی تهی مباد
چشم عنایتی بمن درد نوش کن

Sāḳī ki cāmet ez-mey-i ṣāfī tehī me-bād
Çeşm-i ʿināyetī be-men-i durd-nūş kon

Sāḳī münādā ve mübtedā ve mıṣrāʿ-ı ṯānī ḫaberi. **Ki cāmet ez-mey-i ṣāfī tehī me-bād** ḥaşv-i melīḥ ṣanʿatıdır. **Çeşm-i ʿināyet** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Be-men-i durd-nūş kon; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet, yā-yı baṭnīyle, beyāniyye. **Çeşm, kon**'uń mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-men** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ki ḳadehiń mey-i ṣāfīden ḫālī olmasun, bir ʿināyet naẓarını ben dürd-nūşa eyle, yaʿnī ben dürd-nūşa ʿayn-ı ʿināyetle naẓar eyle.

سرمست در قبای زرافشان چو بگذری
یك بوسه نذر حافظ پشمینه پوش کن

Ser-mest der-ḳabā-yı zer-efşān çu bi-gẕerī
Yek būse neẕr-i Ḥāfıẓ-ı peşmīne-pūş kon

Ḳabā-yı zer-efşān beyāniyyedir, **zer-efşān** vaṣf-ı terkībīdir, efşānīden'den, altun sepilmiş dimekdir. **Neẕr-i Ḥāfıẓ** maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir, **peşmīne-pūş**'a iżāfet beyāniyyedir. **Peşmīne** yüńden yaʿnī yapaġıdan olan libāsa dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Zer-efşān libās içinde çünki ser-mest geçesin, yaʿnī üzerime ([M,S+] mestāne) uġrayasın, bir būse Ḥāfıẓ-ı peşmīne-pūşa neẕr eyle, yaʿnī bir būse ʿaṭā kıl.

445

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

بالابلند عشوه‌گر نقشباز من
کوتاه کرد قصهٔ زهد دراز من

Bālā-bulend-i ʿişveger-i naḳş-bāz-ı men
Kūtāh kerd ḳıṣṣa-i zuhd-i dirāz-ı men

Bālā bunda ḳadd u ḳāmet maʿnāsınadır. **Bulend** yüce, **ʿişveger**'e ve **ʿişveger**'iñ **naḳş-bāz**'a iżāfeti beyāniyyelerdir. **Naḳş-bāz** ḥīle-bāz dimekdir. **Bālā-bulend** mübtedā ve **kūtāh kerd** ḫaberi. **Ḳıṣṣa-i zuhd-i dirāz** lāmiyye ve beyāniyyedir ve **kerd**'iñ mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim bülend-ḳāmet, ʿişveger, naḳş-bāz maḥbūbum benim uzun ve uzaḳ zühdüm ḳıṣṣasını kūtāh eyledi, yaʿnī beni zühd ü taḳvādan uṣandırdı ve ʿışḳ hevāsına düşürdi[1].

دیدی دلا که آخر پیری و زهد و علم
با من چه کرد دیدهٔ معشوقه باز من

Dīdī dilā ki āḫir-i pīrī vu zuhd u ʿilm
Bā-men çi kerd dīde-i maʿşūḳa-bāz-ı men

Dīdī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, maʿnā-yı istifhāmı mutażammın, gördüñ mi dimekdir. **Dilā** münādā. **Ki** ḥarf-i beyān. **Āḫir** mıṣrāʿ-ı ṣānīde **kerd**'iñ mefʿūlün fīhidir yaʿnī ẓarfıdır, **pīr**'e iżāfeti fī maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Āḫir-i pīrī** maʿṭūflarıyla mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Bā-men, kerd**'iñ mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥi. **Dīde-i maʿşūḳa-bāz** beyāniyyedir ve vaṣf-ı terkībīdir, bāzīden'den, ([M,T+] **maʿşūḳa-bāz**) gördügini sevici maḥbūb-dost maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Gördüñ mi ey göñül ki pīrlik ve zühd ü ʿilm āḫirinde[2] baña ne iş işledi maʿşūḳa-bāz dīdem. Yaʿnī zühd ü taḳvā vü ʿilm ü pīrlik ṣoñında dīdem cānānı gördi ve sen ʿāşıḳ olduñ ey göñül ve benim başıma belālar getürdüñüz.

1 M: ʿışḳ hevāsına düşürdi, ẕikriyle ziyāde meşġūl eyledi.
2 T: pīrlik ve zühd āḫirinde. S, F: zühd ü taḳvā āḫirinde.

از آب دیده بر سر آتش نشسته ام
کو فاش کرد در همه آفاق راز من

Ez-āb-ı dīde ber-ser-i āteş nişesteem
K'ū fāş kerd der-heme āfāḳ rāz-ı men

Ber-ser-i āteş āteş üzerinde dimekdir. **K'ū; ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözüm yaşından āteş üzere oturmışım, yaʿnī gözüm yaşından miḥnet ü ġama düşdüm. Zīrā rāz-ı nihānımı cemīʿ āfāḳa yaʿnī ʿāleme fāş eyledi. Ḥāṣılı, miḥnet ü ġam āteşine düşdügüm āb-ı çeşmim rāz-ı nihānımı fāş eyledigiçün, yaʿnī ḫalḳ aġladuġumı[1] görüp ʿışḳımı āşikāre eyledigiçün. K'ū'nuñ kāf'ını ʿAcemī iʿtibār eyleyüp kerd lafẓıyla fiʿl-i emr ṭutan ve maʿnāsını; di benim rāzım dükeli ʿāleme fāş olsun diyen kimse kec-ṭabʿ olduġınıñ rāzını fāş eylemiş[2].

گفتم بدلق زرق بپوشم نشان عشق
غماز بود اشك و عیان کرد راز من

Goftem be-delḳ-i zerḳ bi-pūşem nişān-ı ʿışḳ **(436a)**
Ġammāz būd eşk u ʿiyān kerd rāz-ı men

Maḥṣūl-i Beyt: Didim ki zerḳ u riyā ḫırḳasıyla ʿışḳ nişānını setr ideyin, eşk-i çeşmim ġammāzlıḳ eyledi ve rāz-ı ʿışḳımı fāş eyledi. Ḥāṣılı, eşk-i çeşmiñ ġammāzlığından şikāyetdir.

مستست یار و یاد حریفان نمی‌کند
ذکرش بخیر ساقیٔ مسکین نواز من

Mest'est yār u yād-ı ḥarīfān ne-mī-koned
Ẕikreş be-ḫayr sāḳī-i miskīn-nevāz-ı men

Ẕikreş; şīn-i żamīr iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle **sāḳī**'ye rāciʿdir yāḫud **yār**'a, böyle olunca **sāḳī** münādā olur. **Miskīn-nevāz** vaṣf-ı terkībīdir, nevāzīden'den, miskīn oḫṣayıcı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Yār mestdir ve bāde muṣāḥiblerini añmaz, ẕikri ḫayr-ıla olsun benim miskīn-nevāz sāḳīmin ki ol dā'imā yārānı bāde-i ḫoş-güvārla añar,

1 T: aġladugümi
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

yaʿnī bunlara dāʾimā feyżi vāṣıldır. Yāḫud yāriñ ẕikri be-ḫayr olsun ([M,T+] ey benim miskīn-nevāz sāḳīm, yaʿnī yār bizi añmazsa ṣaġ olsun,) biz anıñ duʿācısıyız.

می‌ترسم از خرابئ ایمان که می‌برد
محراب ابروی تو حضور نماز من

Mī-tersem ez-ḫarābī-i īmān ki mī-bered
Miḥrāb-ı ebrū-yı tu ḥużūr-ı nemāz-ı men

Ḫarābī-i īmān lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Mī-bered** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: İmānımıñ ḫarāblıġından ḳorḳarım, zīrā seniñ miḥrāb-ı ebrūñ namāzımıñ ḥużūrını iledür. Yaʿnīn seniñ miḥrāb-ı ebrūña māʾil olduġumdan benden ṣafā-yı ʿibādet gitdi, pes, bu cihetden īmānımıñ ḫarāblıġından ḳorḳarım, zīrā ʿibādete noḳṣān gelince īmāndan kemāl gider.

بر خود چو شمع خنده زنان گریه می‌کنم
تا با تو سنگ دل چه کند سوز و ساز من

Ber-ḫod çu şemʿ ḫande-zenān girye mī-konem
Tā bā-tu seng-dil çi koned sūz u sāz-ı men

Ḫande-zenān vaṣf-ı terkībīdir, elif ve nūn mübālaġa ifāde ider, gülerek dimekdir. **Tā** bunda ʿacabā maʿnāsınadır. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Seng-dil** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır. **Şemʿ**e nisbet **ḫande-zenān**'lıḳ parlayı parlayı yanmasıdır ve şāʿire nisbet sevini sevini aġlamasıdır[1] ve güle güle giryesidir. Ve **sūz** şemʿe nisbet bedīhīdir ve şāʿire nisbet ḥarāret ü ıżṭırābıdır. Ve **sāz** şemʿe nisbet çatırdayı çatırdayı yanmasıdır ve kendiye nisbet ınçḳırı ınçḳırı girye eylemesidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendüme şemʿ gibi gülerek aġlarım, ʿacabā sen ṭaş göñüllüye ne eyleyiserdir benim sūz u sāzım. Yaʿnī benim yanup girye eyledügüm saña elbette teʾṯīr ider.

نقشی بر آب می‌زنم از گریه حالیا
تا کی شود قرین حقیقت مجاز من

Naḳşī ber-āb mī-zenem ez-girye ḥāliyā
Tā key şeved ḳarīn-i ḥaḳīḳat mecāz-ı men

1 S: şāʿire nisbet sevinüp sevinüp aġlamasıdır, yaḫud sevini sevini aġlamasıdır.

Naḳşī ber-āb; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Naḳş, mī-zenem**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ber-āb** ġayr-i ṣarīḥi ve **ez-girye** de aña müteʿalliḳ. **Ḥāliyā** ve **ḥālā** el-ān yaʿnī şimdi maʿnāsınadır[1]. Giryeden āb üzre naḳş urmadan murād tezvīr ü riyā ve ḥīle ile giryesidir. **Tā** ʿacabā maʿnāsınadır. **Key** ḳaçan. **Mecāz**'dan murād meẕkūr tezvīr ü riyā ile giryesidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāliyā giryeden ṣu üzre naḳş ururum, yaʿnī muṣannaʿ aġlarım, ḥāṣılı, girye-i mecāzī eylerim şimdiki ḥālde. Āyā benim bu mecāzım ḳaçan ḥaḳīḳate muḳārin olur, yaʿnī bu ḥīle ve mekrile aġlamam ḳaçan ḥaḳīḳate muḳārin ola? Ḥāṣılı, ḳaçan mecāz u ḥaḳīḳatim bir ola, ([M,T+] yaʿnī girye-i mecāzīmiz ḳaçan ḥaḳīḳi ola?) Mıṣrāʿ-ı ṡānīniñ taḥḳīḳinde; murād *'El-mecāzu ḳanṭaratu'l-ḥaḳīḳati'*[2] ḥasebince bende olan ʿışḳ-ı mecāzī ḳaçan ḥaḳīḳate mübeddel olur diyü girye ve tefekkürdeyim diyen maʿnā-yı beytden mecāz ve ḥaḳīḳat mābeyni miḳdārı dūr düşmüşdür[3].

یا رب کی آن صبا بوزد کز نسیم او
گردد شمامهٔ کرمش کارساز من

Yā Rab key ān ṣabā bi-vezed k'ez-nesīm-i ū
Gerded şemāme-i keremeş kār-sāz-ı men

Yā Rab lafẓını erbāb-ı Furs[4] bunuñ gibi yerlerde ʿacabā maʿnāsınadır dirler, ẓāhir budur ki taʿaccüb maʿnā-yı lāzımīsi **(436b)** veyā mecāzīsi ola ve maʿnā-yı ḥaḳīḳisi, *'Yā rabbbenā*[5] *dullenā ʿale'l-ḫayr'*[6] ola. **Bi-vezed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, eser dimekdir, bā'da kesre ve żamme lüġatdır. **K'ez; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Nesīm** bunda ṣırf ḳoḳu içün tecrīd ḳılınmışdır. **Ū** żamīri **ṣabā**'ya rāciʿdir. **K'ez-nesīm-i ū** mıṣrāʿ-ı ṡānīye merhūndur. **Gerded**, kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥiyle, fiʿl-i mużāriʿdir, ṣayrūret maʿnāsına, olur dimekdir. **Şemāme** lafẓ-ı müşterekdir ḳoḳu maʿnāsıyla yıylaġaç beyninde. Yıylaġaç ḳavun ve ḳarpuz zamānında ufacıḳ ḳavuncuḳlardır[7], elmadan irice olur ve elma deñli, ḳavun gibi güzel ḳoḳusı var. **Kār-sāz** vaṣf-ı terkībīdir, iş düzici yaʿnī maṣlaḥat ([M,T+] bitürici.)

1 S: Ḥāliyā ve ḥālā el-ān dimekdir.
2 Mecaz gerçeğin köprüsüdür.
3 S: dūr düşmüşdür, *'cezāhu'llāh'*. (Allah cezasını/karşılığını versin.) <[F+] Redd-i Şemʿī>
4 T: erbāb-ı ḳuds.
5 M: yā rabbi.
6 Ya Rab! Bize hayrı ve iyiyi göster.
7 S: uvacıḳ ḳavunlar, ḳavuncuḳlar. T: uvacıḳ ḳavuncuḳlardır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā ol ṣabā ḳaçan eser ki anıñ nesīminden keremi şemāmesi benim kār-sāzım ola, yaʿnī ḳibel-i cānāndan esmek sebebiyle baña dermān olur[1].

زاهد چو از نماز تو کاری نمیرود
هم مستیٔ شبانه و سوز و نیاز من

Zāhid çu ez-nemāz-ı tu kārī ne-mī-reved
Hem mestī-i şebāne vu sūz u niyāz-ı men

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zāhid, çünki seniñ namāzıñdan bir iş ḥāṣıl olmaz, yaʿnī riyā ile ḳıldıġıñ[2] namāzıñ çünki fāʾidesi yoḳdur, gine bizim gice mestligimiz ve sūz u ([M,T+] niyāzımız ḫoşdur. Yaʿnī seniñ riyā ile ḳıldıġıñ namāzdan, çünki fāʾidesi yoḳdur, gice bizim mestāne sūz u niyāzımız yegdir. Hem lafẓı bunuñ gibi yerlerde gine, yeg maʿnāsını ifāde ider. Mışrāʿ-ı ṯānīde **hem** yerine **v'ez** getürüp maʿnāsını; ve benim gicelerle olan mestligimden ve sūz u güdāzdan,) yaʿnī bunlardan daḫi nesne ḥāṣıl olmaz, öyleyse maġrūr olma diyen hem lafẓda ve hem maʿnāda ḫaṭā eylemiş[3], *fe-teʾemmel*.

حافظ ز غصه سوخت بگو حالش ای صبا
با شاه دوست پرور دشمن گداز من

Ḥāfiẓ zi-ġuṣṣa sūḫt bi-gū ḥāleş ey ṣabā
Bā-şāh-ı dōst-perver-i duşmen-gudāz-ı men

Dōst-perver ve **duşmen-gudāz** vaṣf-ı terkībīlerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ ġam u ġuṣṣadan yandı, ey ṣabā, ḥālini söyle benim dost riʿāyet idüp düşmān eridici şāhıma. Yaʿnī ey ṣabā, pādişāha ḥālini iʿlām eyle ki ḥālini tefaḳḳud u tedārük eylesün, ḥāṣılı, faḳr virdigi kesri cebr eylesün yine. Beyt ḥüsn-i ṭalebi mutażammındır.

1 M: ola.
2 T: ḳıldıgiñ.
3 S, F: hem lafẓda ḫaṭā eylemiş ve hem maʿnāda ve hem ḳāfiyede. <[F+] Redd-i Şemʿī>

446

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müteḳārib
Faʿlün Feʿūlün Faʿlün Feʿūlün[1]

چندان که گفتم غم با طبیبان
درمان نکردند مسکین غریبان

Çendān ki goftem ġam bā-ṭabībān
Dermān ne-kerdend miskīn ġarībān

Miskīn ġarībān'dan murād cā'izdir ki maġmūm olan ʿāşıḳlar ola ki Ḫāce anlardandır ve cā'izdir ki ṭabībler ola ve anlara **miskīn ġarībān** (M,T+ buyurdıġı) taḫfīfen ola. Ve cā'izdir ki **miskīn ġarībān** müstaḳil kelām ola ve mā-ḳabline irtibātı olmaya ve taḥassür ü taḥazzün ṭarīḳiyle böyle buyura, niteki Türkī-de taḥazzün maḳāmında hey miskīn ġarībler hey dirler. **Ġarībān**'dan murād maġmūmlar olınca miskīn ġarībān **rā** taḳdīriyle **ne-kerdend**'iñ mefʿūli olur, **ġarībān-rā** maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ḳadar ki ġam u ġuṣṣamı ṭabīblere söyledim, dermān eylemediler (M,S+ bu miskīn ġarīblere, yaʿnī ġam-nāk ʿāşıḳlara. Yāḫud miskīn ṭabībler ġama ʿilāc bilmediler, anıñçün dermān eylemediler.) Veyāḫud hey miskīn ġarīb ʿāşıḳlar[2] ki ʿilācsız ḳaldılar.

درج محبت بر مهر خود نیست
یا رب مبادا کام رقیبان

Durc-i maḥabbet ber-muhr-i ḫod nīst
Yā Rab me-bādā kām-ı raḳībān

Durc-i maḥabbet beyāniyye. **Durc** lüġatde ḥoḳḳaya dirler. **Muhr,** mīm'iñ żammı ve hā'nıñ sükūnıyla Fārisīdir, ʿArabīsi ḫātemdir, **ḫod**'a iżāfet lāmiyyedir. **Yā Rab** bunda münādādır, Yā Allāh maʿnāsına. **Me-bādā** fiʿl-i nehy-i ġāyibdir, duʿā maḳāmında müstaʿmeldir, olmasun ve olmaya maʿnāsına. **Kām-ı raḳībān** lāmiyye.

---

1 S: Mefʿūlü Faʿlün Mefʿūlü Feʿilāt.
2 S: hey miskīn ġarībler yaʿnī miskīn ġarīb ʿāşıḳlar.

Maḥṣūl-i Beyt: Dürc-i muḥabbet-i cānān kendi mühri üzre degil, yaʿnī mühriyle degil dimekdir, ḥāṣılı, cānānıñ mihr ü muḥabbetine noḳṣān ṭārī olmuş, evvelki gibi degil, meger raḳībler iġvā eylemiş imiş. Yā Allāh, raḳībleriñ murādı olmasun, zīrā anlarıñ murādı cānānı bizden ṣoġutmaḳdır[1], pes, anlarıñ murādı olmasun. Ḥaḳīḳaten cānānıñ ṣovumamasından[2] kināyetdir.

آن گل که هر دم در دست خاریست
گو شرم بادت از عندلیبان

Ān gul ki her-dem **(437a)** der-dest-i ḫārī'st
Gū şerm bādet ez-ʿandelībān

Gū ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Bād** fiʿl-i emr-i ġā'ibdir, maḳām-ı duʿāda müstaʿmeldir, olsun dimekdir ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol gül ki her dem ve her sāʿat bir diken elindedir, yaʿnī ol dilber ki her dem bir nā-kes denīniñ muṣāḥibi ve hem-nişīni ola, sen ol güle di ki, utan bülbüllerden, yaʿnī ol dilbere di ki, utan ʿāşıḳ-ı ṣādıḳlardan, zīrā nā-sezālarla muṣāḥibsin.

یا رب امان ده تا باز بیند
چشم محبان روی حبیبان

Yā Rab emān dih tā bāz bīned
Çeşm-i muḥibbān rūy-ı ḥabībān

Bāz bunda edāt-ı te'kīddir. Mıṣrāʿ-ı ṡānīde iżāfetler lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Allāh, ʿömre emān vir, ol ḳadar ki muḥibleriñ gözi maḥbūblarıñ yüzini göre, yaʿnī yüzini görince ecelden emān vir yā Rab dimekdir.

ما درد پنهان با یار گفتیم
نتوان نهفتن درد از طبیبان

Mā derd-i pinhān bā-yār goftīm
Ne-tvān nuhuften derd ez-ṭabībān

Maḥṣūl-i Beyt: Biz gizli derdimizi yāre söyledik, zīrā ṭabīb-i bīmārān-ı ʿışḳdır, pes, ṭabīblerden derdi gizlemek cā'iz degildir, zīrā görmeyince ḫastaya[3] nice ʿilāc eyler ṭabīb.

1 T, F: ṣovutmaḳdır.
2 S: ḥaḳīḳati cānānıñ ṣoġumasından. M: ḥaḳīkaten cānānıñ ṣoġumamasından.
3 S, T: ḫastayı.

ای منعم آخر بر خوان وصلت
تا چند باشیم از بی نصیبان

Ey munʿim āḫir ber-ḫān-ı vaṣlet
Tā çend bāşīm ez-bī-naṣībān

Munʿim, ([M,T+] mīm'iñ żammı ve ʿayn'ıñ kesriyle,) niʿmetli kimseye dirler. **Āḫir** edāt-ı te'kīddir. **Ber-ḫān-ı vaṣlet** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Tā** bunda ilā maʿnāsınadır. **Tā çend** niceye dek dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey münʿim yaʿnī ey cānān, seniñ vaṣlıñ sofrasında niceye dek naṣībsizlerden olavuz, yaʿnī niʿmet-i vaṣlıñdan ḳaçana dek bī-naṣīb olavuz? Ḥāṣılı, nice bir mehcūr olavuz, bizi bir gün vaṣlıñ niʿmetiyle ṭoyla dimekdir.

حافظ نگشتی شیدای گیتی
گر می‌شنیدی پند ادیبان

Ḥāfıẓ ne-geştī şeydā-yı gītī
Ger mī-şenīdī pend-i edībān

Ne-geştī ve **şenīdī** yā'ları cā'izdir ki ḥikāye içün ola ve cā'izdir ki żamīr-i ḫiṭāb ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ, cihān şeydāsı olmazdıñ eger edībler pendini diñleyeydiñ[1], yaʿnī ʿāḳıl üstādlar sözin diñleseñ şeydā-yı ʿālem olmazdıñ.

1 M: Ḥāfıẓ cihān şeydāsı olmazdı eger edībler pendini diñleyeydi. S: Ḥāfıẓ cihān şeydāsı olmazdı eger pend-i edībānı diñleyeydi. Yāḫud maʿnā, ey Ḥāfıẓ, cihānıñ şeydāsı olmazdıñ eger edībler pendini diñleyeydiñ.

447

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātū Mefāʿīlü Fāʿilāt

ای روی ماه منظر تو نوبهار حسن
خال و خط تو مرکز لطف و مدار حسن

Ey rūy-ı māh-manẓar-ı tu nev-bahār-ı ḥusn
Ḫāl u ḫaṭ-ı tu merkez-i luṭf u medār-ı ḥusn

Rūy-ı māh-manẓar beyāniyye ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Māh-manẓar** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, ay[1] görünüşli yaʿnī ay naẓargāhlı, ḥāṣılı, ay gibi dimekdir. **Nev-bahār-ı ḥusn** lāmiyyedir mecāzen. **Merkez** dā'ire ortasında pergārıñ ayaġı ṭurduġı[2] noḳṭaya dirler. **Merkez-i luṭf** lāmiyyedir mecāzen. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Medār-ı ḥusn** de lāmiyyedir mecāzen.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ māh-manẓar rūyuñ ḥüsn nev-bahārıdır, yaʿnī güzelligin tāze bahārıdır ve ḫāliñ luṭf maḥalli ve ḫaṭṭıñ ḥüsn maḳāmıdır, yaʿnī her yeriñ laṭīf u ḥasendir. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde leff ü neşr riʿāyet eylemiş.

در چشم پرخمار تو پنهان فسون سحر
در زلف بی‌قرار تو پیدا قرار حسن

Der-çeşm-i pur-ḫumār-ı tu pinhān fusūn-ı siḥr
Der-zulf-i bī-ḳarār-ı tu peydā ḳarār-ı ḥusn

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ pür-ḫumār gözüñde siḥir efsūnı gizlidir, yaʿnī siḥir nüsḫası mestūrdur ve seniñ ḳarārsız zülfüñde güzelligiñ ṯübūt u ḳarārı ẓāhirdir, yaʿnī zülfüñde ḥüsn ü leṭāfet hüveydādır.

ماهی نتافت همچو تو از برج نیکویی
سروی نخاست چون قدت از جویبار حسن

Māhī ne-tāft[3] hemçu tu ez-burc-ı nīkuyī
Servī ne-ḫāst çun ḳadet ez-cūybār-ı ḥusn

1 M, T: māh.
2 T: durdugi.
3 S: ne-yāft.

Maḥṣūl-i Beyt: Güzelligiñ burcından seniñ gibi bir māh tābān olmadı, yaʿnī leṭāfet burcından seniñ gibi bir ay ṭulūʿ eylemedi ve ḥüsn cūybārından ḳaddiñ gibi bir serv ḳalḳmadı yaʿnī bitmedi. Ḥāṣılı, ne seniñ gibi bir māh ẓāhir oldı evc-i leṭāfetden ve ne ḳaddiñ gibi bir serv bitdi cūybār-ı ḥüsnden.

خرم شد از ملاحت تو عهد دلبری
فرخ شد از لطافت تو روزگار حسن

Ḫurrem şud ez-melāḥat-i tu ʿahd-i dil-berī
Ferruḫ şud ez-leṭāfet-i tu rūzgār-ı ḥusn

Maḥṣūl-i Beyt: Dilberlik zamānı seniñ melāḥatiñden ḫurrem u şād oldı, yaʿnī sen **(437b)** melīḥ olduġuñdan[1] dilberlik zamānı şādān u ferḥān oldı. Ve ḥüsn eyyāmı seniñ leṭāfetiñden mübārek oldı, yaʿnī sen leṭāfet ṣāḥibi olaldan rūzgār-ı ḥüsn ḳutlı oldı.

از دام زلف و دانهٔ خال تو در جهان
يك مرغ دل نماند نگشته شكار حسن

Ez-dām-ı zulf u dāne-i ḫāl-i tu der-cihān
Yek murġ-i dil ne-māND ne-geşte şikār-ı ḥusn

Dām-ı zulf ve **dāne-i ḫāl** ve **murġ-i dil** beyāniyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ dām-ı zülfüñden ve dāne-i ḫāliñden cihānda bir göñül murġı ḳalmadı ḥüsnüñ şikārı olmadıḳ. Yaʿnī seniñ dām-ı zülfüñ ve dāne-i ḫāliñ esbāb-ı ḥüsnden olduġıçün murġ-ı dil-i ʿuşşāḳ ḥüsnüñ şikārı oldı, yaʿnī ḥüsne ʿāşıḳ oldı.

گرد لبت بنفشه ازان تازه و ترست
كاب حيات می‌خورد از چشمه سار حسن

Gird-i lebet benefşe ezān tāze vu ter'est
K'āb-ı ḥayāt mī-ḫored ez-çeşmesār-ı ḥusn

Maḥṣūl-i Beyt: Lebiñ eṭrāfında benefşe-i ḫaṭ anıñçün ter ü tāzedir, yaʿnī anıñçün pejmürde olmaz ki āb-ı ḥayāt içer ḥüsn bıñarı başından. Yaʿnī ḥüsn ü leṭāfet çeşmesārından neşv ü nemā bulduġıçün tāze ve ter ḳalup ṣolmaz.

1 T: oldugüñden.

دائم بلطف دایهٔ طبع از میان جان
می‌پرورد بناز ترا در کنار حسن

Dā'im be-luṭf-i dāye-i ṭabʿ ez-miyān-ı cān
Mī-pervered be-nāz tu-rā der-kenār-ı ḥusn

Dāye-i ṭabʿ beyāniyye, oġlancıḳları emziren ḫatuna **dāye** dirler. **Miyān-ı cān** lāmiyye. **Kenār** bunda yan ve ḳucaḳ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dā'imā luṭf u iḥsānla ṭabʿ dāyesi cān ortasından yaʿnī cān u göñülden seni ḥüsn ḳucaġında nāzla besler, yaʿnī seni ẕevḳ u ṣafāyla ḥüsn kenārında terbiye ider.

حافظ طمع برید که بیند نظیر تو
دیار نیست جز رخت اندر دیار حسن

Ḥāfiẓ ṭamaʿ burīd ki bīned naẓīr-i tu
Deyyār nīst cuz ruḫet ender-diyār-ı ḥusn

Deyyār eḥad maʿnāsınadır ve **diyār**, ([M,T+] dāl'ıñ kesriyle,) dār'ıñ cemʿidir, evler dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ ümīdini ḳaṭʿ eyledi ki seniñ naẓīriñ göre, yaʿnī seniñ naẓīriñ görmekden ḳaṭʿ-ı ṭamaʿ eyledi, zīrā bī-naẓīr-i ʿālemsin, seniñ ruḫuñdan ġayrı diyār-ı ḥüsnde bir eḥad yoḳdur. Yaʿnī memālik-i ḥüsnde bī-naẓīrsin, pes, naẓīriñ görmeden anıñçün Ḥāfiẓ ümīdini kesdi.

448

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

بهار و گل طرب انگیز گشت و توبه شکن
بشادئ رخ گل بیخ غم ز دل برکن

Bahār u gul ṭarab-engīz geşt u tovbe-şiken
Be-şādī-i ruḫ-ı gul bīḫ-i ġam zi-dil ber-ken

Cāʾizdir ki **bahār** fiʿl-i maḫẕūfuñ fāʿili ola, **āmed bahār** taḳdīrinde ve cāʾizdir ki **bahār** mübtedā ve **gul** aña maʿṭūf ve mā-baʿdi ḫaber-i mübtedā ola. **Be-şādī; bā** ḥarf-i sebeb ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **ruḫ**'a ve **ruḫ**'uñ **gul**'e iżāfetleri lāmiyyelerdir mecāzen. **Bīḫ-i ġam** beyāniyye. **Ber-ken** ḳopar dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bahār geldi ve gül ṭarab ḳoparıcı oldı yaʿnī sürūr peydā idici ve tevbe-şiken oldı. İmdi gül ruḫıñıñ şādīligi[1] sebebi ile ġam kökini göñlüñden ḳopar, yaʿnī gül zamānında mey-nūş olup göñlüñden ġamı gider.

رسید باد صبا غنچه از هواداری
ز خود برون شد و بر خود درید پیراهن

Resīd bād-ı ṣabā ġonçe ez-hevā-dārī
Zi-ḫod birūn şud u ber-ḫod derīd pīrāhen

Maḥṣūl-i Beyt: Bād-ı ṣabā irişdi, ḥālbuki ġonca kemāl-i muḥabbetden kendinden ṭaşra gitdi, yaʿnī ġoncalıḳdan[2] çıḳdı ve üzerinde pīrāhenin yırtdı yaʿnī açılup gül oldı, zīrā ġonca açılmaḳ sebebiyle gül olup ġoncalıḳdan[3] çıḳar. Ḥāṣılı, bād-ı ṣabā esmekle ġonca açılup gül oldı ve ġoncalıḳdan çıḳdı dimekdir.

طریق صدق بیاموز از آب صافی دل
براستی طلب آزادگی ز سرو چمن

Ṭarīḳ-i ṣıdḳ bi-y-āmūz ez-āb-ı ṣāfī-dil
Be-rāstī ṭaleb āzādegī zi-serv-i çemen

1 S: şāẕīlıġı.
2 S: ġonçelikden. T: ġoncelikden.
3 S: ġonçelikden. T: ġoncelikden.

Ṭarīḳ-ı ṣıdḳ beyāniyye. **Āb-ı ṣāfī-dil** de böyledir. **Ṣāfī-dil** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır. **Be-rāstī; bā** ḥarf-i ẓarf veyā ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ṭaleb** fiʿl-i emr-i muḫāṭab, ṭaleb eyle yaʿnī iste.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣadāḳat ṭarīḳini ṣāfī-dil ṣudan **(438a)** ögren, yaʿnī ṣafā-yı bāṭın isteriseñ āb-ı ṣāfīden ṭaleb eyle, zīrā ẓāhiri ve bāṭını birdir ve eger bir nesnesi var ise ẓāhirindedir, bāṭınında degil. Rāstlıḳda da veyā rāstlıġla āzādeligi serv-i çemenden ṭaleb eyle, yaʿnī āzāde-i ʿālem olmaḳ isteriseñ her ḫuṣūṣda serv gibi istiḳāmet üzre ol. Yaʿnī serv rāst olup ber u bārdan[1] berī olduġıçün aña kimse seng u çūb atmaz, āzādedir.

عروس غنچه بدین زیور و تبسم خوش
بعینه دل و دین می‌برد بوجه حسن

ʿArūs-ı ġonçe bedīn zīver u tebessum-i ḫoş
Bi-ʿaynihi dil u dīn mī-bered be-vech-i hasen

ʿArūs-ı ġonçe beyāniyye. **Zīver** zīnet maʿnāsınadır. **Tebessum-i ḫoş** beyāniyyedir. **Bi-ʿaynihi** yaʿnī āşikāre dimekdir. **Vech-i ḥasen** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġonca ʿarūsı bu zīnetle ve bu güzel tebessümle ve vech-i ḥasenle yaʿnī güzel şekl ü şemāyille āşikāre dil ü dīni iledür, yāḫud vech-i hasenle yaʿnī maʿḳūl ṭarīḳle dil ü dīni alur götürür. Zīverden murād altun gibi içindeki ṣarısı ve ḳırmızı[2] ve yeşil yapraġı ve ẓarfı ve tebessümi. Ḫod bedīhīdir ki herkes ġonca-i ḫandānı bilür.

صفیر بلبل شوریده و نفیر هزار
برای وصل گل آمد برون ز بیت حزن

Ṣafīr-i bulbul-i şūrīde vu nefīr-i hezār
Berā-yı vaṣl-ı gul āmed birūn zi-beyt-i ḥazen

Ḥazen, ([M+] ḥāʾnıñ ve zāʾnıñ fetḥalarıyla,) ġam u ġuṣṣadır, ḥüzn gibi, ([M+] ḥāʾnıñ żammı ve zāʾnıñ sükūnıyla.) **Beyt-i ḥazen** lāmiyyedir mecāzen, yaʿnī ġam u ġuṣṣa çekilen odaya[3] dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Bülbülüñ ṣıḳlığı ve hezārıñ nāle ve efġānı vaṣl-ı güliçün beytü'l-ḥazenden ṭaşra geldi. Yaʿnī bunlarıñ feryād u fiġānı ki beyt-i ḥazenden çıḳar, viṣāl-i gül içündür, ḥāṣılı, ʿāşıḳ olduḳlarıçün viṣāl-i gül hevāsıyla[4] feryād iderler.

1 M, S: meyve ve bārdan.
2 M, T: ḳırmızısı.
3 S: oṭaya.
4 M: viṣāl-i gül içün.

ز دستبرد صبا گرد گل کلاله نگر
شکنج گیسوی سنبل ببین بروی سمن

Zi-dest-burd-i ṣabā gird-i gul kulāle niger
Şikenc-i gīsū-yı sunbul bi-bīn be-rūy-ı semen

Dest-burd ġalebe maʿnāsınadır, ammā bunda dest-dırāzlıḳ murāddır yaʿnī teʿaddī, ḥāṣılı, el uzunluġı. **Kulāle** ḳıvırcıḳ ṣaça dirler ve ʿArabca muca"ad ve Pehlevīce neġūle dirler. **Şikenc** büklüm. **Gīsū** cānānıñ ḳulaġı tozından inüp gerdenine ṭolanan ṣaça dirler. **Şikenc-i gīsū-yı sunbul** beyāniyyedir. **Semen**'den murād rūy-ı cānāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabā dest-dırāzlıġından gül eṭrāfında külāleyi gör, yaʿnī rūy-ı cānān eṭrāfında pür-şiken ṣaçını seyr eyle. Gīsū-yı sünbül-şikenini daḫi semen yüzinde gör, yaʿnī bād-ı ṣabā, rūy-ı cānān eṭrāfında kākül ü gīsūsını perīşān eyledügini seyr eyle. Beytiñ feḥvāsını añlamayanlar bunda envāʿ-ı taṣarrufāt eylemişler ki iltifāta sezāvār degil[1].

حدیث قصهٔ دوران ز جام جو حافظ
بقول مطرب و فتویئ پیر صاحب فن

Ḥadīṯ-i ḳıṣṣa-ı devrān zi-cām cū Ḥāfıẓ
Be-ḳavl-ı muṭrib u fetvī-i pīr-i ṣāḥib-fen

Ḥadīṯ-i ḳıṣṣa-ı devrān iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Cū** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, cūyīden'den, iste dimekdir. **Be-ḳavl; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **muṭrib**'e iżāfet maṣdarıñ fāʿilinedir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Fetvī-i pīr-i ṣāḥib-fen** lāmiyye ve beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, devrān ḳıṣṣasınıñ ḫaberini cām-ı bādeden dile muṭrib ḳavliyle ve pīr-i ṣāḥib-fenn yaʿnī pīr-i muġān fetvāsıyla. Yaʿnī aḥvāl-i ʿālem ḫaberini cām-ı bādeden ṭālib ol bunlarıñ ḳavl ü fetvāsıyla. Ḥāṣılı, cām-ı bāde cām-ı gītī-nümādır, muġayyebātı āşikāre ider, pes, esrār-ı ʿālemi andan iste. Maʿlūm ola ki Ḫāce bu ġazeli eyyām-ı bahārda buyurmuşdur.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

449

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hecez
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

چو گل هر دم ببویت جامه در تن
کنم چاك از گریبان تا بدامن

Çu gul her-dem be-būyet cāme der-ten
Konem çāk ez-girībān **(438b)** tā be-dāmen

Be-būyet; būy bunda ḳoḳı ve ümīd maʿnāsına müteḥammildir. **Der-ten**; ḳıyās **ber-ten** dimek idi, lākin yanımızda vāḳiʿ olan nüsḫalar cemīʿan böyle vāḳiʿ olmaġın[1] taḳlīden bunı iḫtiyār eyledik, ammā gine bir maʿnāsını virürüz. **Cāme der-ten** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Cāme** mübtedā, **konem çāk** ḫaberi ve **der-ten** ḫabere müteʿalliḳdir, **ez-girībān** ve **be-dāmen** de aña müteʿalliḳdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül gibi dāʾimā seniñ būyuñla cāmeyi tende veyā ten üzerinde yaḳadan etegime dek çāk iderim.

تنت را دید گل گویی که در باغ
چو مستان جامه را بدرید بر تن

Tenet-rā dīd gul gūyī ki der-bāġ
Çu mestān cāme-rā bi-drīd ber-ten

Bu beytde **ber-ten** vāḳiʿdir cemīʿ nüsḫalarda, ġālibā tefennüñ ḳaṣd ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Gūyiyā gül baġda seniñ teniñi gördi ki mestler gibi cāmesini teni üzere yırtdı. Ḳıyās, gül yerine ġoncayı ẕikr eylemek idi, zīrā ġonca cāmesini çāk idince gül olur, ammā gülüñ cāmesi yoḳdur ki çāk eyleye, meger ki güle ġonca maʿnāsını taẓmīn idevüz veyā gülüñ yapraḳ yapraḳ olduġını[2] çāk ile taʿbīr eyleyevüz taḫyīl ṭarīḳiyle, *ve li-kullin vechun*.

1 S: olmayan.
2 T: oldugini.

من از دست غمت مشکل برم جان
ولی دل را تو آسان بردی از من

Men ez-dest-i ġamet muşkil berem cān
Velī dil-rā tu āsān burdī ez-men

Dest-i ġam beyāniyye veyā lāmiyyedir mecāzen. **Muşkil berem** yaʿnī **ne-mī-berem** dimekdir, murād nefydir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben seniñ ġamıñ elinden müşkil cān ḳurtarırım, yaʿnī ġamıñdan cān ḳurtaramam, ammā göñli sen benden āsān iletdiñ, yaʿnī ḳolay aldıñ. Ḥāṣılı, seniñ işiñ ḳolay, ammā benim işim güç.

بقول دشمنان برگشتی از دوست
نگردد هیچ کس با دوست دشمن

Be-ḳavl-i duşmenān ber-geştī ez-dōst
Ne-gerded hīç kes bā-dōst duşmen

Ber ḥarf-i teʾkīd, **geştī** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, döndüñ maʿnāsına, yaʿnī iʿrāż eylediñ dimekdir. **Ne-gerded** iḫbār ve inşāya müteḥammildir[1], yaʿnī olmaz veyā olmasun dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Düşmen ḳavliyle dostdan iʿrāż eylediñ, hīç kimse dostla düşmān olmasun veyā olmaz gerekse düşmen ḳavliyle ve gerekse ([M,T+] ġayrı) sebeb-ile. Ne-gerded ṣīġasını iḫbāra taḫṣīṣ idenler ([M,T+] taḫṣīṣ) bilā-muḫaṣṣıṣ eylemişler[2].

مکن کز سینه‌ام آه جگرسوز
برآید همچو دود از راه روزن

Me-kon kʾez-sīneem āh-ı ciger-sūz
Ber-āyed hemçu dūd ez-rāh-ı revzen

Me-kon; taḳdīri **kārī me-kon**'dur veyā **bergeşten me-kon** ki sābıḳan geçdi[3]. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i beyān. **Āh-ı ciger-sūz** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ciger-sūz** vaṣf-ı terkībīdir, ciger yandırıcı dimekdir[4].

1 T: müteʿalliḳdir.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <[F+] yaʿnī beyt-i sābıḳda.>
4 S'de cümle sıralaması bozuk.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir iş işleme veyā dostlardan dönmek eyleme ki benim sīnemden ciger yandırıcı āh bacadan dütün çıḳduġı gibi çıḳar veyā çıḳa. Yaʿnī bańa āh-ı āteşīn çekdirme ki sańa żararı vardır, zīrā āh-ı ʿāşıḳān müʾeṯṯirdir, vāṣıl olduġı yeri yaḳup yandırır. Mecmūʿ-ı beytiń maʿnāsını; muḫālefet eyleme ki sīnemden ciger-sūz āh yuḳarı gelür, revzen yolından tütün yuḳarı geldügi gibi diyen ḥaḳ edāyı idememiş[1].

تنت در جامه چون در جام باده
دلت در سینه چون در سیم آهن

Tenet der-cāme çun der-cām bāde
Dilet der-sīne çun der-sīm āhen

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń teniń nāzik ü laṭīf cāme içinde cāmda bāde gibidir, yaʿnī ṣırça ḳadeḥde şarāb göründügi gibi görinür libāsıń leṭāfetinden. Yüregiń de sīnede, sīm içinde demür gibidir[2], yaʿnī ([M,S+] beyāż) sīneńde pek[3] yüregiń sīm içinde āhen gibidir.

ببار ای شمع اشك از دیده چون میغ
که شد سوز دلت بر خلق روشن

Bi-bār ey şemʿ eşk ez-dīde çun mīġ
Ki şud sūz-ı dilet ber-ḫalḳ rūşen

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şemʿ, gözüńden göz **(439a)** yaşını bulut gibi yaġdır, zīrā sūz-ı diliń ḫalḳa rūşen oldı. Yaʿnī sırr-ı ʿışḳıń ḫalḳa ʿayān u ʿāşikāre olduġıçün giryān u sūzān ol.

دلم را مشکن و در پا میانداز
که دارد در سر زلف تو مسکن

Dilem-rā me-şken u der-pā me-y-endāz
Ki dāred der-ser-i zulf-i tu mesken

Maḥṣūl-i Beyt: Göńlümi ṣıma ve ayaġa[4] bıraḳma, zīrā seniń ser-i zülfüńde-dir meskeni. Yaʿnī göńlüm senińdir, ġayrınıń degildir, imdi ḳıyma ańa, ḫāṣılı, ṣıyup ayaġa bıraḳma.

1 <[F+] Redd-i Şemʿī>
2 M, S, T: Yüregiń de sīnede demür içinde sīm gibidir. F nüshası esas alındı.
3 M, T: peyk.
4 S: ayaġıńa.

چو دل در زلف تو بستست حافظ
بدینسان کار او در پا میفکن

Çu dil der-zulf-i tu beste'st Ḥāfiẓ
Bedīnsān kār-ı ū der-pā me-y-efken

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki Ḥāfıẓ göñlini seniñ zülfüñe baġlamışdır, bunuñ gibi işini ayaġına ṣalma, yaʿnī bu vechile aña taḥḳīr eyleme, çünki saña müteʿalliḳdir. Ḥāṣılı, Ḥāfıẓ seniñ bendeñdir, artıḳ cefāya ḥarī ve lāyıḳ degildir, aña ḳıyma.

450

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

چون شوم خاك رهش دامن بیفشاند ز من
ور بگویم دل بگردان رو بگرداند ز من

Çun şevem ḫāk-i reheş dāmen bi-y-efşāned zi-men
V'er bi-gūyem dil bi-gerdān rū bi-gerdāned zi-men

Çun edāt-ı taʿlīl. Baʿżı nüsḫada **çun** yerine ḥarf-i şarṭ vāḳiʿdir. **Dāmen bi-y-efşāned** iʿrāż u inḥirāfdan taʿbīrdir. **Dil, bi-gerdān**'ıñ mefʿūlidir, **bi-gerdān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, göñlüñi döndür, yaʿnī göñlüñde olan şiddet-i ḳahr u ʿadāveti terk eyle dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki veyā eger ki cānānıñ ḫāk-i rehi yaʿnī yolı ṭopraġı olam, etegini benden silker, ḥāṣılı, benden nefret ider. Ve eger ki diyeyim, ey cānān, göñlüñi ([M,S+] benden) döndür, yüzini benden döndürür, yaʿnī yüzüme baḳmaz. Ḥāṣılı, hīç bir vechile baña meyli ve iltifātı yoḳdur.

عارض رنگین بهر کس می‌نماید همچو گل
ور بگویم باز پوشان باز پوشاند ز من

ʿĀreż-i rengīn be-her kes mī-numāyed hemçu gul
V'er bi-gūyem bāz pūşān bāz pūşāned zi-men

ʿĀreż-i rengīn beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül gibi ʿārıż-ı rengīnini herkese gösterir ve eger ki ey cānān, yüzüñi ört disem yüzini benden örter, yaʿnī yüzini benden pinhān[1] ider.

گر چو شمعش پیش میرم بر غمم خندد چو صبح
ور برنجم خاطر نازك برنجاند ز من

Ger çu şemʿeş pīş mīrem ber-ġamem ḫanded çu ṣubḥ
V'er bi-rencem ḫāṭır-ı nāzik bi-rencāned zi-men

Şemʿeş; şīn-i żamīr maʿnāda **pīş**'e muḳayyeddir, **pīşeş** taḳdīrindedir. **Ber-ġamem ḫanded** ġamıma güler, yaʿnī benim maġmūm olduġuma güler, **çu ṣubḥ** yaʿnī ṣubḥ gibi güler. **Ṣubḥ**'a gülmek isnādı açılup aġardıġı[2] cihetdendir, ḥāṣılı, isnād-ı mecāzī ḳabīlindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger şemʿ gibi cānānıñ öñinde ölürsem yaʿnī maġmūm u maḥzūn olursam ṣubḥ gibi ġamıma güler yaʿnī mesrūr olur. Ve eger ġamıma ṣubḥ gibi güldügine incinsem yaʿnī alınup bī-ḥużūr olsam nāzik ḫāṭırını benden incidür, yaʿnī incindigime incinür, ḥāṣılı, benim laṭīfe ṭarīḳiyle güldügüme incinür dimekdir.

دیده را گفتم که آخر یك نظر سیرش ببین
گفت می‌خواهی مگر تا جوی خون راند ز من

Dīde-rā goftem ki āḫir yek naẓar sīreş bi-bīn
Goft mī-ḫāhī meger tā cūy-ı ḫūn rāned zi-men

Maḥṣūl-i Beyt: Dīdeme didim ki elbette bir naẓar[3], yaʿnī bir kerre ol cānānı ṭoyınca seyr eyle, ḥāṣılı, rūy-ı pākine vāfir baḳ. Dīde didi ki[4] meger istersin ki benden ḳan ırmaġını süre yaʿnī aḳıda. Ḥāṣılı, beni ḳan aġlatmaḳ istersin, zīrā naẓara döymeyüp bī-ḥużūr olur ve baña cefā ider dimekdir.

او بخونم تشنه و من بر لبش تا چون شود
کام بستانم ازو یا داد بستاند ز من

Ū be-ḫūnem teşne vu men ber-lebeş tā çūn şeved
Kām bi-stānem ezū yā dād bi-stāned zi-men

Mıṣrāʿ-ı ṣānī maʿnā-yı istifhāmı mutażammındır.

1 M: nihān.
2 T: aġardıgi.
3 S: dīdeme didim ki, āḫir ve elbette bir naẓar.
4 S: ve didi ki.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānān benim ḳanıma teşnedir ve ben anıñ lebine. ʿAcabā nice olur ben[1] andan murādımı mı alam, yoḳsa ol benden intiḳāmı mı ala, yaʿnī ʿacabā benim murādım mı ḥāṣıl olur yoḫsa anıñ mı? Ḥāṣılı, lebinden ḥayāt mı bulam yoḳsa ḥasretinden memāt mı?

دوستان جان داده‌ام بهر دهانش بنگرید
کو بچیزی مختصر چون باز می‌ماند ز من

Dōstān cān dādem ez-behr-i dehāneş bi-ngerīd
K'ū be-çīzī muḫtaṣar çun bāz mī-māned zi-men

Dōstān (439b) münādā. **Bi-ngerīd** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **K'ū; ki** ḥarf-i beyān. **Be-çīzī muḫtaṣar; yā** ḥarf-i vaḥdet, murād dehānıdır ve iḫtiṣār-dan murād ḫurdelikdir. **Bāz mī-māned** lüġatde girü ḳalır dimekdir, ammā ıṣṭılāḥda ʿaczden ʿibāretdir, yaʿnī bir cāna bir būse virmede ʿāciz olup virmez.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dostlar, dehānından bir būse içün cān virdim ammā ol ḳā'il degil. Naẓar idüñ ki bir muḫtaṣar nesne içün benimle mübāyaʿada nice ʿāciz ḳalur, yaʿnī muḳābele[2] idemez.

گر چو فرهادم بتلخی جان برآید باك نیست
بس حکایتهای شیرین باز می‌ماند ز من

Ger çu Ferhādem be-telḫī cān ber-āyed bāk nīst
Bes ḥikāyethā-yı şīrīn bāz mī-māned zi-men

Be-telḫī; yā ḥarf-i maṣdar. **Mī-māned** bunda lüġat maʿnāsınadır, yaʿnī ḳalur dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Ferhād gibi cānım acılıġla çıḳarsa bāk degildir, yaʿnī Ferhād gibi zehr-i ḳahrile helāk olursam ḳayırmazam[3], zīrā benden çoḳ ṭatlı ḥikāyeler ḳalısardır Ferhād'dan ḳalduġı gibi. Yaʿnī cānān yolında öldügüme acımam, tek ʿālemde Ferhād gibi dāstān olayım.

ختم کن حافظ که گر زین گونه خوانی درس عشق
عشق در هر گوشهٔ افسانهٔ خواند ز من

Ḫatm kon Ḥāfıẓ ki ger zīn gūne ḫānī ders-i ʿışḳ
ʿIşḳ der-her gūşe'i efsāne'i ḫāned zi-men

1 T: nice olurın.
2 S: mübāyaʿa.
3 T: ḳayırmaz.

Ḥāfıẓ münādā. **Zīn gūne** bunuñ gibi dimekdir. **Gūşe'i** ve **efsāne'i** yā'ları vaḥdetiçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Sözüñi ḫatm eyle ey Ḥāfıẓ ki eger ʿışḳ dersini bunuñ gibi oḳursañ, yaʿnī bu yüzden oḳursañ ʿışḳ her bir gūşede benden bir efsāne oḳur, yaʿnī beni ʿāleme dāstān ider. Beytde ṣanʿat-ı iltifāt var.

451

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hecez
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīl

خدا را کم نشین با خرقه پوشان
رخ از رندان بی‌سامان مپوشان

Ḫudā-rā kem nişīn bā-ḫırḳa-pūşān
Ruḫ ez-rindān-i bī-sāmān me-pūşān

Ḫudā-rā; rā ḥarf-i taḫṣīṣ. **Kem** bunuñ gibi yerlerde terk-i küllīden ʿibāretdir, hīç oturma dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Allāh içün ḫırḳa-pūşlarla oturma, yaʿnī ṣūret-perest ṣūfīlerle oturma, ammā yüzüñi bī-sāmān rindlerden örtme yaʿnī gizleme. Ḥāṣılı, mürāyī ḫırḳa-pūşlara ḳarışma ve ṣāfī-dil rindlerden ṣaḳınma[1], yaʿnī anlarla iḫtilāṭ eyle.

درین خرقه بسی آلودگی هست
خوشا وقت قبای باده نوشان

Derīn ḫırḳa besī ālūdegī hest
Ḫoşā vaḳt-i ḳabā-yı bāde-nūşān

Ālūdegī; yā ḥarf-i maṣdardır. **Ḫoşā** ne ʿaceb ḫoşdur dimekdir. **Vaḳt-i kābā-yı bāde-nūşān** iżāfetleri lāmiyye ve beyāniyyedir. **Vaḳt** mübtedā ve **ḫoşā** muḳaddem ḫaberi. Ḫoşluġı vaḳte isnād eylemek mecāzīdir, zīrā ḥaḳīḳatde ḫoş olan bāde-nūşlardır ki **ḳabā**'nıñ maẓrūfıdır, ḥāṣılı, mecāz-ı mürsel ḳabīlindendir.

1 S: kesilme.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu meẕkūr ḫırḳada çoḳ ālūdelik[1] yaʿnī bulaşıḳlıḳ ve televvüş vardır. Ne ḫoşdur bāde-nūşlar[2] ḳabāsınıń vaḳti, yaʿnī anlarıń ḳabāsı pāk ü ṭāhirdir. Ḥāṣılı, ol ḫırḳayı giyenler mürāyīlerdir ve bu ḳabāyı giyenler muḫlişīndir.

تو نازك طبعی و طاقت نداری
گرانیهای مشتی دلق پوشان

Tu nāzik-ṭabʿī vu ṭāḳat ne-dārī
Girānīhā-yı muştī delḳ-pūşān

Girānī; yā ḥarf-i maṣdar. **Muştī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā sen nāzik-ṭabʿsın ve ṭāḳat getüremezsin yaʿnī müteḥammil olımazsın bir avuç delḳ-pūşlar ṣıḳletine. Bu beyt maṭlaʿ beytine maḳām-ı taʿlīldedir.

درین صوفی وشان دردی ندیدم
که صافی باد عیش درد نوشان

Derīn ṣūfīveşān derdī ne-dīdem
Ki ṣāfī bād ʿayş-ı durd-nūşān

([M,S+] **Derdī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı duʿādır.)

Maḥṣūl-i Beyt: (440a) Bu ṣūfī gibilerde hergiz derd görmedim, yaʿnī bunlarda ehl-i derd görmedim, ṣāfī olsun dürd-nūşlar ʿayş u ṣafāsı. Yaʿnī anlar bir bölük bī-derd mürāyīlerdir. Ṣūfī-veş dimekle muḳallid mürāyīlerden kināyet eyledi[3] ve dürd-nūşlara duʿā eyledigi ṣāfī-dil ü bī-riyā olduḳları içündür.

بیا وز غبن این سالوسیان بین
صراحی خون دل و بربط خروشان

Bi-y-ā v'ez-ġabn-i īn sālūsiyān bīn
Ṣurāḥī ḫūn-dil u barbaṭ ḫurūşān

Ġabn, ([M,T+] ġayn-ı muʿcemeniń fetḥi ve bā'nıń, bir noḳṭa ile, sükūnıyla,) ziyān ve ḫüsrān maʿnāsınadır. **Sālūs** mürāyī dimekdir ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cemʿ. **Bīn** fiʿl-i emr-i muḫāṭab, gör dimekdir. **Ḫūn-dil** vaṣf-ı

1 T: ālūdelıḳ.
2 T: ḳabā-nūşlar.
3 M: kināyet oldıġı. T: kināyet oldugi.

terkībī aḳsāmındandır. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Barbaṭ**, (M,T+ iki bā'nıñ fetḥalarıyla ve rā'nıñ sükūnıyla,) ḳopuz. **Ḫurūşān** ṣıfāt-ı müşebbehedir, ḫurūşīden'den, çoḳraġan yaʿnī nālān dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Gel ve bu sālūsīleriñ ġabn-ı fāḥişinden ṣürāḥīyi ḳan yürekli (M,T+ yaʿnī ṣürāḥīniñ yüregi) pür-ḫūn ve ḳopuzı nālān gör. Yaʿnī bunlarıñ riyā sebebiyle maġbūn olduġını acıyup ḫūn-dil ü nālāndırlar[1].

چو مستم کردۀ مستور منشین
چو نوشم دادۀ زهرم منوشان

Çu mestem kerde'i mestūr me-nşīn
Çu nūşem dāde'i zehrem me-nūşān

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki beni mest eylemişsin, mestūr oturma, yaʿnī perhīz idüp benden fāriġ olma. Ve çünki baña dadlı[2] şerbet virmişsin, ardınca zehir içürme, yaʿnī baña luṭf u iḥsānıñdan ṣoñra cevr u cefā eyleme dimekdir.

لب میگون و چشم مست بگشای
که از شوقت می لعلست جوشان

Leb-i mey-gūn u çeşm-i mest bi-gşāy
Ki ez-şevḳet mey-i laʿl'est cūşān

Bi-gşāy müşterekdir **leb-i mey-gūn** ve **çeşm-i mest** beyninde. **Leb-i mey-gūn**'ı açmaḳ tekellümden kināyetdir ve **çeşm-i mest**'i açmaḳ ʿayn-ı ʿibretle naẓardan kināyetdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Cūşān** ṣıfat-ı müşebbehedir, cūşīden'den, ḳaynaġan maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Leb-i mey-gūn u çeşm-i mestiñi aç, yaʿnī tekellüme gelüp ʿayn-ı ʿibretle naẓar idüp gör ki seniñ şevḳiñden bāde-i ḥamrā cūşāndır, yaʿnī saña müştāḳ olup cūş u ḫurūş ider ʿuşşāk-ı müştāḳān gibi. (M,S+ Bu beytiñ maḫlaṣ beytiyle ḳāfiyesi bir olup ekser devāvīnde[3] bulunmadığından maʿlūmdur ki Ḫāce'niñ olmaya.)

ز دلگرمیٔ حافظ بر حذر باش
که دارد سینۀ چون دیگ جوشان

Zi-dil-germī-i Ḥāfıẓ ber-ḥaẓer bāş
Ki dāred sīne'i çun dīg-i cūşān

1 S: nālāndadırlar. T: nālāndır.
2 S: ṭatlu.
3 M: dīvānda.

Dil-germ vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **hemze** iżāfet içün gelmişdir, **Ḥāfiẓ**'a iżāfet lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Sīne'i; yā** ḥarf-i tenkīr. **Çun** edāt-ı teşbīh. **Dīg-i cūşān** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ'ıñ yüregi ḳızgınlıġından ḥaẕer üzre ol, tā ki seni yaḳmasun, zīrā sīnesi dīg-i çūşān gibidir, ([M,T+] yaʿnī ḳaynayıcı çömlek gibidir.) Ḥāṣılı, Ḥāfiẓ'a cefā eyleme ki yüregi yanġınından[1] sańa āh idüp gül rūyuñı pejmürde eylemeye. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; Ḥāfiẓ'ıñ ḥiddet ü tīzliginden ḥaẕer üzre ol diyen kimseniñ ʿaceb keskin ṭabʿı var imiş[2]. Mıṣrāʿ-ı ṣānīnin maʿnāsını; ki vardır bir sīnesi ḳaynayıcı çömlek gibi ve ([M,S+] zīrā cūş idici çömlek gibi) bir sīnesi vardır diyenler ḫūb edā idememişler[3].

452

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

خوشتر از فکر می و جام چه خواهد بودن
تا ببینم که سرانجام چه خواهد بودن

Ḫoşter ez-fikr-i mey u cām çi ḫāhed būden
Tā bi-bīnem ki ser-encām çi ḫāhed būden

Fikr-i mey iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir. **Tā** intihā-yı ġāyetiçündür, ilā maʿnāsına. **Ser-encām** her nesneniñ āḫirine ve ʿāḳıbetine dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Mey ü cām **(440b)** fikrinden eyirek ve ḫoşraḳ[4] ne olısardır? ([S,F+] Gör nice ki ʿāḳıbet-i kār ne olısar?) Gör nice ki bu fikirden ḫoşraḳ[5] fikir olmaz.

غم دل چند توان خورد که ایام نماند
گو نه دل باش و نه ایام چه خواهد بودن

Ġam-ı dil çend tuvān ḫord ki eyyām ne-mānd
Gū ne dil bāş u ne eyyām çi ḫāhed būden

1 M, S, T: yanıġından. F nüshası esas alındı.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 M, T: ḫoşrek.
5 M: ḫoşrek.

Eyyām ne-mānd'ıñ taḳdīri **eyyām-ı ẕevḳ u ṣafā ne-mānd**'dır. **Gū** ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Ne dil bāş**; taḳdīri **ne dil bāşed**'dir, egerçi **bāş** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab ṣīġasıdır ve emir maʿnāsını virmek mümkündür, keʾenne ki dile ḫiṭāb idüp buyurur ki göñül ne sen ol ve ne eyyām, *fe-teʾemmel*.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül ġamını nice yemek olur ki eyyām-ı ḥużūr u ṣafā ḳalmadı diyü. Ey yār, sen di ki ne göñül olsun ve ne eyyām, yāḫud ey göñül ne sen ol ʿālemde ve ne eyyām, ne olsa gerekdir. Mıṣrāʿ-ı evveli, **Ġam-ı eyyām me-ḫor yār ki eyyām ne-ḫāhed māND** yazan ġarīb mevzūn yazmış, *ṭayyebeʾllāhu enfāsehu*.

باده خور غم مخور و پند مقلد مشنو
اعتبار سخن عام چه خواهد بودن

Bāde ḫor ġam me-ḫor u pend-i muḳallid me-şinev
İʿtibār-ı suḫan-i ʿām çi ḫāhed būden

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde iç, ġam yeme ve muḳallid pendini diñleme, zīrā ʿavām söziniñ iʿtibārı ne olısardır? Yaʿnī muḳallid ʿavāmdandır, pes, anıñ sözine ne iʿtibār?

مرغ کم حوصله را گو غم خود خور که برو
رحم آن کس که نهد دام چه خواهد بودن

Murġ-ı kem-ḥavṣala-rā gū ġam-ı ḫod ḫor ki berū
Raḥm-i ān kes ki nihed dām çi ḫāhed būden

Ḥavṣala lüġatde ḳuş ḳurṣaġıdır, ammā bunuñ gibi yerlerde ʿadem-i ṣabrdan kināyetdir. **Gū** ḫiṭāb-ı ʿāmmdır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Berū; ū** żamīri[1] **murġ**'a rāciʿdir ve mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥavṣalasız murġa söyle ki kendi ġamını yisün yāḫud kendi ġamıñı yi diyü söyle, zīrā bu murġuñ üzerine ol kimseniñ merḥameti ki duzaḳ ḳor yaʿnī duzaḳ ḳurar[2], ne olısardır? Yaʿnī raḥm[3] idüp anı āzād eylemez. Kem-ḥavṣala buyurduġı anıñçündür ki bege[4] meyl eylemekde bī-ṣabr u ārāmdır, pes, dāma giriftār olması żarūrīdir. İmdi ṣabr idüp bege[5] meyl eylemesün ki giriftār olmaya. Ḥāṣılı, ṭālib-i dünyāya naṣīḥatdır ki dünyāya ziyāde mütehālik olmasun ki ʿāḳıbeti nıḳmet ü nedāmetdir.

1 T: vāv żamīri.
2 M: ol kimseniñ merḥameti ki duzaḳ ḳurar. T: ol kimseniñ merḥameti ki ḳuraġ ḳurar.
3 S: teraḥḥum.
4 M, S: buña.
5 M, S: buña.

دست رنج تو همان به که شود صرف بکام
دانی آخر که بناکام چه خواهد بودن

Dest-renc-i tu hemān bih ki şeved ṣarf be-kām
Dānī āḫir ki be-nā-kām çi ḫāhed būden

Dest-renc terkīb-i mezcī, el emegi dimekdir. **Be-nā-kām** bi'ż-żarūrī maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur ki; seniñ eliñ emegi ol yegdir ki göñlüñ murādına ṣarf ola, zīrā bilürsin bi'ż-żarūrī ne olısardır, yaʿnī sen fenā bulup mālıñı aġyār yiyecekdir. Ḥāṣılı, ṣaġlığıñda sen yi ki senden ṣoñra aġyār yimesün.

پیر میخانه همی‌خواند معمایی دوش
از خط جام که فرجام چه خواهد بودن

Pīr-i mey-ḫāne hemī-ḫānd muʿammāyī dūş
Ez-ḫaṭ-ı cām ki fercām çi ḫāhed būden

Ki ḥarf-i beyān. **Fercam** encām gibi āḫir ü ʿāḳıbet maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i meyḫāne dün gice ḫaṭṭ-ı cāmdan bir muʿammā oḳudı ki ʿāḳıbet-i kār ne olısardır diyü, yaʿnī ol muʿammā dünyānıñ āḫiri fenā olduġını[1] beyān ider.

بردم از ره دل حافظ بدف و چنگ و غزل
تا جزای من بدنام چه خواهد بودن

Burdem ez-reh dil-i Ḥāfiẓ be-def u çeng u ġazel
Tā cezā-yı men-i bed-nām çi ḫāhed būden

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ'ıñ göñlini def u çeng u ġazelle yoldan iletdim yaʿnī yoldan çıḳardım. ʿAcabā ben bed-nāmıñ cezāsı ne olısardır? ([M,T+] Yaʿnī bir ḥāfiẓ-ı Ḳur'ān müselmānı iḍlāl eyledigimiñ pādaşı ʿacabā ne olısardır?)

1 T: oldugini.

453

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün[1]

دانی که چیست دولت دیدار یار دیدن
در کوی او گدایی بر خسروی گزیدن

Dānī ki çīst devlet dīdār-ı **(441a)** yār dīden
Der-kūy-ı ū gedāyī ber-ḫusrevī guzīden

Dānī istifhāmı mutażammın ([S+] fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır.) **Ki** ḥarf-i beyān. Ve beyt suʾāl u cevāb ṣanʿatını müşʿirdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce buyurur ki; bilür misin ki devlet nedir? Cevāb virür ki dīdār-ı yārı görmekdir. Ḥāṣılı, dīdār-ı cānānı görmek devletdir[2] ve anıń maḥallesinde gedālıġı pādişāhlıḳ üzerine iḫtiyār eylemekdir[3].

از جان طمع بریدن آسان بود ولیکن
از دوستان جانی مشکل توان بریدن

Ez-cān ṭamaʿ burīden āsān buved velīkin
Ez-dōstān-ı cānī muşkil tuvān burīden

([M,S+] **Cānī** yāʾsı ḥarf-i nisbetdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāndan ricāyı ḳaṭʿ eylemek āsāndır, ammā cāndan sevgili dostlardan kesilmek olmaz, yāḫud cān gibi ʿazīz dostlardan munḳaṭıʿ olmaḳ müşkildir, yaʿnī kesilmek olmaz[4].

خواهم شدن ببستان چون غنچه با دل تنگ
وانجا بنیکنامی پیراهنی دریدن

Ḫāhem şuden be-bostān çun ġonçe bā-dil-i teng
Vʾān-cā be-nīk-nāmī pīrāhenī derīden

---

1 S: Müstefʿilün Feʿülün Müstefʿilün Feʿülün.
2 S: devlet-i ʿuẓmādır.
3 S: iḫtiyār itmek gerekdir.
4 S: yaʿnī dostlardan kesilmek olmaz.

Bostān vāv'la ve vāv'sız lüġatdır. **Be-nīk; bā** ḥarf-i sebeb veyā ḥarf-i taḫṣīṣ. **Nāmī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Nīk-nām** vaṣf-ı terkībīdir, eyi adlı maʿnāsına, yā'yla eyi adlılıḳ maʿnāsınadır. **Pīrāhenī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Bostāna gitmek isterim ġonca gibi teng dille ve anda ad eyligiçün[1] pīrāhenim yırtmaḳ dilerim. Yaʿnī ḳalaḳ u ıżṭırāb-ı dille bostāna varup cānān ḥasretinden pīrāhenimi gül gibi çāk eylemek isterim. Ġoncayı teng-dillikle vaṣf iderler, yürege müşābih olup dürülmüş ve ḳıvrılmış olduġıçün[2]. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; anda eyü adluluḳ ile bir gömlek yırtmaḳ ve anda[3] nīk-nāmlıḳ ile bir pīrāhen yırtmaḳ diyenler beytiñ maʿnāsını çāk idüp ḫarāb eylemişlerdir[4].

گه چون نسیم با گل راز نهفته گفتن
گه سر عشقبازی از بلبلان شنیدن

Geh çun nesīm bā-gul rāz-ı nuhufte goften
Geh sırr-ı ʿışḳ-bāzī ez-bulbulān şenīden

Nesīm'den bunda muṭlaḳā bād murāddır. **Nuhufte** gizli dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bostāna varup gāhī nesīm gibi güle gizli rāzı söylemek ve gāh maḥbūb-dostluḳ sırrını bülbüllerden işitmek isterim. Ḥāṣılı, bostāna varmaḳdan murād göñüle tesellīdir, her ne vecihle olursa.

بوسیدن لب یار اول ز دست مگذار
کاخر ملول گردی از دست و لب گزیدن

Būsīden-i leb-i yār evvel zi-dest me-gẕār
K'āḫir melūl gerdī ez-dest u leb gezīden

Me-gẕār ḳoma yaʿnī elden ṣalıverme[5]. **K'āḫir; ki** ḥarf-i taʿlīl, **āḫir** bunda evvel muḳābilidir. **Gerdī**, kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥiyle, fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭabdır, olursın maʿnāsına, ḥāṣılı, ṣayrūret maʿnāsını ifāde ider. **Gezīden** ısırmaḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Evvel yāriñ lebini öpmegi elden ḳoma furṣat el virürse, yaʿnī leb-i yārī būs eyle furṣatla. Zīrā yāriñ lebini öpmezseñ melūl olursın

1 S: eylemekiçün.
2 T: oldugiçün.
3 S: onda.
4 <F+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
5 T: ṣavurma.

eliñle[1] ṭuṭağıñ ısırmaḳdan. Yaʿnī leb-i yāri būs eylemegi fevt iderseñ nedāmetden kendi leb ü destiñi ısırırsın, niteki bir işde peşīmān olan böyle ider. ([M,S+] Baʿżı nüsḫada **ez-dest-i leb gezīden** düşmüş, iżāfetle, yaʿnī ṭudağıñ ısırmaḳ elinden.)

فرصت شمار صحبت کز این دوراهه منزل
چون بگذریم دیگر نتوان بهم رسیدن

Fursat şumār ṣoḥbet k'ez-īn du rāhe menzil
Çun bi-gẕerīm dīger ne-tvān behem resīden

Şumār fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ṣay yaʿnī furṣat bil. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Rāhe; hā**-yı resmī bunuñ gibi yerlerde nisbet ve iḫtiṣāṣ maʿnāsını ifāde ider, iki yollu menzil ki dünyādır, derdmend insān bir yoldan gelür ve bir yoldan gider[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur ki; dostlarla muṣāḥabeti furṣat ṣay yaʿnī ġanīmet bil, zīrā dünyānıñ bu iki yollı menzilinden çünki geçüp gidevüz, yaʿnī āḫiret evine varavuz, **(441b)** bir daḫi biri birimize irişmek olmaz. Yaʿnī dostlarla muṣāḥabeti ġanīmet bilmek gerek, zīrā ölicek bir daḫi mülāḳāt iḥtimāli yoḳ, meger dār-ı āḫiretde.

گویی برفت حافظ از یاد شاه منصور
یا رب بیادش آور درویش پروریدن

Gūyī bi-reft Ḥāfiẓ ez-yād-ı Şāh Manṣūr
Yā Rab be-yādeş āver dervīş perverīden

Gūyī iki maʿnāya müteḥammildir, biri keʾenne maʿnāsınadır, gūyā gibi ve biri fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, dirsin maʿnāsına, ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle. **Bi-reft; bā** ḥarf-i teʾkīd. Ekṣer nüsḫada böyle vāḳiʿdir ve baʿżısında **bā** yerinde **ki** vāḳiʿdir, ikisi de cāʾizdir. **Yād-ı Şāh Manṣūr** iżāfeti lāmiyyedir. **Yā Rab** münādā. **Be-yādeş; bā** ḥarf-i ṣıla ve żamīr **Şāh Manṣūr**'a rāciʿdir. **Āver**, elif-i memdūde ile ve vāv'ıñ fetḥasıyla, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, āverīden'den, getür dimekdir. **Perverīden** beslemek.

1 T, F: lebiñle.
2 T: iki yollı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Didiñ veyā dirsin ki Ḥāfıẓ Şāh Manṣūr'uñ ḫāṭırından gitdi, yaʿnī pādişāh unutdı ([M,T+] Ḥāfıẓ'ı,) Sulṭān Murād Sūdī-i duʿā-gūyını unutduġı[1] gibi. Yā Allāh, pādişāhıñ ḫāṭırına getür dervīş terbiye eylemegi, yaʿnī dervīş aḥvālini tefaḳḳud eylemegi pādişāhıñ yādına getür.

454

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

ز در درآ و شبستان ما منور کن
هوای مجلس روحانیان معطر کن

Zi-der der-ā vu şebistān-ı mā munevver kon
Hevā-yı meclis-i rūḥāniyān muʿaṭṭar kon

Der-ā; bunuñ gibi yerlerde **der** ṣīġası derūn maʿnāsınadır, **ā**, elif-i memdūde ile, **āy**'dan muḫaffefdir, **āy** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, gel dimekdir, āyīden'den, **der** ile terkīb olunca içeri gir maʿnāsına olur. **Şebistān** ẓarf-ı mekān, giceleyecek yer maʿnāsınadır, bunda ḫāne murāddır. **Munevver** ism-i mefʿūldür tefʿīl bābından. **Hevā-yı meclis-i rūḥaniyān** lāmiyyelerdir, bunda **hevā**'dan murād küre-i havādır. **Hevā-yı meclis**'den murād meclisi iḥāṭa eyleyen havādır ki ḳoḳı anda münteşirdir, yaʿnī rīh būyı anda neşr ider ki damāġlar andan muʿaṭṭar olur, ḥāṣılı, rīḥıñ ḥareketi sebebiyle ḳoḳılar küre-i havāda münteşir olur ki damāġları muʿaṭṭar ider. **Rūḥāniyān** rūḥānīniñ cemʿidir. **Rūḥānī**, rāʾnıñ żammıyla, rūḥuñ ism-i mensūbıdır ḫilāf-ı ḳıyās üzre, zīrā ḳıyās rūḥī idi, ammā ʿArab baʿżı esmāyı şüẕūẕla nisbet ider, Ṣanʿānī ve Behrānī gibi, aṣlı Ṣanʿāʾ ve Behrāʾ idi, hemze ile. Pes, ḳıyās Ṣanʿāvī ve Behrāvī idi. İmdi *mā-naḥnu fīhi*[2]de de elif ve nūn nisbetde şüẕūẕla ziyāde olmuş. Ammā **revḥānī**, rāʾnıñ fetḥiyle, revhā ismine mensūbdur ki bir belde veyā ḳabīleniñ ismidir. Bu da Ṣanʿānī ve Behrānī gibi ḫilāf-ı ḳıyāsla nisbet olmuş. Maʿlūm ola ki her nesneniñ ki rūḥı ola meṣelā ins ü cinn ü melek gibi, anıñ nisbeti **rūḥānī** gelür, rāʾnıñ żammıyla.

1 T: unutdugi.
2 Bizim ele aldığımız yer.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳapıdan içeri gir ve bizim şebistānımızı yaʿnī ḫānemizi münevver eyle ve rūḥānīler meclisiniñ havāsını muʿaṭṭar eyle, ḥāṣılı, bizi ḳudūmuñla müşerref eyle.

بچشم و ابروی جانان سپرده‌ام دل و جان
بیا بیا و تماشای طاق و منظر کن

Be-çeşm u ebrū-yı cānān supurdeem dil u cān
Bi-y-ā bi-y-ā vu temāşā-yı ṭāḳ u manẓar kon

Be-çeşm; bā ḥarf-i ṣıla. **Supurdeem** teslīm eylemişim. **Ṭāk** kemer. **Manẓar** baca ve[1] pencere.

Maḥṣūl-i Beyt: Leff ü neşr ṭarīḳiyle buyurur: Cānānıñ çeşm u ebrūsına dil ü cānı teslīm eylemişim, imdi gel gel ve ṭāḳ u manẓar temāşāsın eyle, yaʿnī cānānıñ çeşm u ebrūsını seyr eyle ki ṭāḳ u manẓara beñzer. Manẓar çeşme nisbet ziyāde ḫūb vāḳiʿ olmuş.

ز خاك مجلس ما ای نسیم باغ بهشت
ببر شمامه بفردوس و عود مجمر کن

Zi ḫāk-i meclis-i mā ey nesīm-i bāġ-ı behişt
Bi-ber şemāme be-Firdevs u ʿūd-ı micmer kon

Maḥṣūl-i Beyt: (442a) Bizim meclisimiz ḫākinden ey cennet bāġınıñ nesīmi, şemāme ilet Firdevs'e ve micmerine ʿūd eyle, yaʿnī meclisimiz şemāmesiyle Firdevs'i muʿaṭṭar eyle. Baʿżı nüsḫada bu beyt böyle vāḳiʿdir:

بگو بخازن جنت که خاك این مجلس
بتحفه بر سوی فردوس و عود مجمر کن

Bi-gū be-ḫāzin-i cennet ki ḫāk-i īn meclis
Be-tuḥfe ber sūy-ı Firdevs u ʿūd-ı micmer kon

Bi-gū ḫiṭāb-ı ʿāmmdır. **Be-tuḥfe; bā** ḥarf-i muḳābele veyā ḥarf-i zā'id.

Maḥṣūl-i Beyt: Cennet ḫazīne-dārına söyle ki bu meclisiñ ṭopraġını Firdevs cānibine tuḥfe bedeli veyā tuḥfe diyü ilet ve micmerine ʿūd eyle, yaʿnī meclisimiz, ḫākiyle Firdevs'i muʿaṭṭar eyle. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; tuḥfe ile Firdevs cānibine ilet ve micmerde ʿūd eyle diyen maʿnāyı eyice iledememiş[2].

1 M: veyā.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

حجاب دیدهٔ ادراك شد شعاع جمال
بیا و خرگه خورشید را منور کن

Ḥicāb-ı dīde-i idrāk şud şuʿāʿ-ı cemāl
Bi-y-ā vu ḫirgeh-i ḫurşīd-rā munevver kon

Ḥicāb-ı dīde-i idrāk lāmiyyelerdir. **Şuʿāʿ-ı cemāl**; taḳdīri şuʿāʿ-ı cemāl-i cānān'dır ([M,T+] veyā şuʿāʿ-ı cemālet'dir.) Pes, evvelki vech üzre ġā'ibden muḫāṭaba iltifātdır ve ṯānīde degildir. **Ḫirgeh** ḫirgāhdan muḫaffefdir, ḳara ev ki ʿArab-ı ṣaḥrā-nişīniñ ve Ekrād'ıñ olur, **ḫurşīd**'e iżāfeti beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: İdrāk dīdesine ḥicāb olur şuʿāʿ-ı cemāl-i dilber, yaʿnī idrāk gözini cemāl-i cānāna naẓar eylemek ḳamaşdırır. İmdi ey cānān, gel ve ḫurşīd ḫirgehini münevver eyle. Yaʿnī güneş ayı münevver eyledigi gibi sen cemāliñle güneşi münevver eyle.

ستارهٔ شب هجران نمی‌فشاند نور
ببام قصر برآ و چراغ مه برکن

Sitāre-i şeb-i hicrān ne-mī-feşāned nūr
Be-bām-ı ḳaṣr ber-ā vu çerāġ-ı meh ber-kon

Sitāre-i şeb-i hicrān lāmiyye ve beyāniyyedir. **Ne-mī-feşāned** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl, ṣaçmaz dimekdir, **nūr** mefʿūli. **Be-bām; bā** ḥarf-i ṣıla, **ḳaṣr**'a iżāfet lāmiyyedir. **Ber-ā**, elif-i memdūde ile, çıḳ dimekdir, **der-ā** içeri gir didikleri gibi, ḥāṣılı, **ā** elif-i memdūde ile fiʿl-i emrdir, gel maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Çerāġ-ı meh** beyāniyye. **Ber-kon** uyar yaʿnī şuʿlelendir, ḥāṣılı, yalıñlandır.

Maḥṣūl-i Beyt: Hicrān gicesiniñ yıldızı nūr ṣaçmaz yaʿnī żiyā virmez. Sitāreden bunda māh murāddır, yāḫud şeb-i hicrāna bir sitāre istiʿāre eyleye. Pes, imdi köşküñ damına çıḳ ve meh çerāġını rūşen eyle, māhı güneş rūşen eyledigi gibi. Rūy-ı cānānı güneşe teşbīh eylemiş. Ve cā'izdir ki çerāġ-ı mehden rūy-ı cānān murād ola. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; köşküñ damına çıḳ ve ay çerāġın yuḳarı ḳıl diyen ve ḳaṣrın damına gel ve māh çerāġını refʿ eyle, yaʿnī sen gelmekle aña iḥtiyāc ḳalmaz diyen ʿindiyyāt söylemede biri birine ʿaceb peyrev olmuşlar[1].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

چو شاهدان چمن زیردست حسن تواند
گرشمه بر سمن و جلوه بر صنوبر کن

Çu şāhidān-ı çemen zīr-i dest-i ḥusn-i tu-end
Girişme ber-semen u nāz ber-ṣanevber kon

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki çemen maḥbūbları seniñ ḥüsn ü cemāliñ altındadırlar, semene girişme ve ṣanevbere nāz u şīve eyle, yaʿnī üzerlerine tefāḫur eyle.

فضول نفس حکایت بسی کند ساقی
تو کار خود مده از دست و می بساغر کن

Fużūl-nefs ḥikāyet besī koned sāḳī
Tu kār-ı ḫod me-dih ez-dest u mey be-sāġar kon

Fużūl-nefs; aṣlı **nefs-i fużūl**'dur, iżāfetle, iki ṣūretde bile żarūret-i vezniçün taḳdīm u teʾḫīr olundı, alçaḳ nefis maʿnāsına. **Sāḳī** münādā ve mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur siḥr-i ḥelāl ṭarīḳi üzre.

Maḥṣūl-i Beyt: Nefs-i fużūl çoḳ zevāyid ḥikāyet ider. İmdi ey sāḳī, sen kendi işüñi elden ṣalıvirme ve sāġara bāde ṭoldur, yaʿnī nefsiñ fużūlluġına iltifāt eylemeyüp **(442b)** kendi işüñe yaʿnī sāḳīlik ādābına meşġūl ol.

طمع بنقد وصال تو حد ما نبود
حوالتیم بلب لعل همچو شکر کن

Ṭamaʿ be-naḳd-i viṣāl-i tu ḥadd-i mā ne-buved
Ḥavāletīm bedān laʿl-i hemçu şekker kon

Be-naḳd-i viṣāl; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyye ve **tu**'ya lāmiyyedir. **Ḥavāletīm**, mütekellim-i maʿaʾl-ġayr, bizi ḥavāle eyle dimekdir. **Bedān; bā** ḥarf-i ṣıla. **Laʿl-i hemçu şekker** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Naḳd-i viṣāle ṭamaʿ eylemek bizim ḥaddimiz degildir, pes, bizi ol şeker gibi leb-i laʿliñe ḥavāle eyle. Yaʿnī naḳd-i viṣāl ümīd eylemek bizim miḳdārımız degildir, pes, bizi lebiñ būsesine ḥavāle eyle ki andan mütemettiʿ olavuz.

لب پیاله ببوس آنگهی بمستان ده
بدین دقیقه دماغ خرد معنبر کن

Leb-i piyāle bi-būs ān-gehī be-mestān dih
Bedīn daḳīḳa damāġ-ı ḫired muʿanber kon

Leb bunda ṭuṭaḳdır yaʿnī piyāleniñ kenārı ve iżāfet lāmiyyedir. **Bi-būs; bā** ḥarf-i teʾkīd. **Daḳīḳa** nükte ve ẓarāfet. **Damāġ-ı ḫired** lāmiyyedir mecāzen. **Muʿanber** ism-i mefʿūldür daḥrece bābından.

Maḥṣūl-i Beyt: Piyāleniñ ṭuṭaġını öp, andan ṣoñra mestlere vir, ʿādetdir ki bir taʿẓīmi lāzım kimesneye bir nesne virmeli olsalar evvel ol nesneyi öperler andan ṣoñra ṣunarlar. İmdi buyurur ki mestlere taʿẓīm içün[1] evvel leb-i piyāleyi būs eyle, andan ṣoñra anlara vir, bu daḳīḳa ve nükte ile damāġ-ı ʿaḳlı muʿanber eyle, yaʿnī piyāleniñ lebini būs eylemek sebebiyle meşāmm-ı ḫiredi muʿaṭṭar u muʿanber eyle.

اگر فقیه نصیحت کند که عشق مباز
پیالهٔ بدهش گو دماغ را تر کن

Eger faḳīh naṣīḥat koned ki ʿışḳ me-bāz
Piyāleʾi bi-diheş gū damāġ-rā ter kon

Maḥṣūl-i Beyt: Eger faḳīh naṣīḥat iderse ki maḥbūb-dostluḳ eyleme, bir piyāle vir aña ve damāġını ter eyle di. Yaʿnī faḳīhe di ki damāġıñ yābis olmuşdur, bunuñla damāġıñı ter eyle, yübūseti gitsün, ḫāṣılı, bāde iç, ʿaḳlıñ başıña gelsün.

از آن شمائل و الطاف خلق خوش که تراست
میان بزم حریفان چو شمع سر بر کن

Ez-ān şemāʾil u elṭāf-ı ḫulḳ-ı ḫoş ki tu-rāʾst
Miyān-ı bezm-i ḥarīfān çu şemʿ ser ber-kon

Şemāʾil cemʿ-i şemālʾdir ki bunda ḫulḳ maʿnāsınadır. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭfdır. **Elṭāf-ı ḫulḳ-ı ḫoş** iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ser ber-kon** başıñ ḳaldır yaʿnī kendiñi iẓhār eyle.

1 S: taʿẓīmen.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol şemā'il-i ḫoş ve ol elṭāf-ı ḫulḳ ki seniñdir, yaʿnī sen mālik olduġuñ aḫlāḳ-ı ṭayyibe sebebiyle bāde-nūş yārān arasında şemʿ gibi ser-efrāz ol.

ازین مزوجه و خرقه نیك در تنگم
بیك گرشمهٔ صوفی کشم قلندر کن

Ezīn muzevvece vu ḫırḳa nīk der-tengem
Be-yek girişme-i ṣūfī-kuşem ḳalender kon

Muzevvece Rūm'da mücevveze didikleri nesnedir ki taʿrīfe iḥtiyāc yoḳ, ammā bunda murād ṣūfīler tācıdır, **ḫırḳa** ḳarīnesiyle. **Nīk** bunuñ gibi yerlerde muḥkem maʿnāsınadır. **Be-yek; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Ṣūfī-kuş** vaṣf-ı terkībīdir, ṣūfī öldürici dimekdir; **mīm** maʿnāda **ḳalender**'e maṣrūfdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu müzevvece ve ḫırḳadan muḥkem ṭarlıḳdayım, yaʿnī ṣūfīler kisvesinden ḳatı ıżṭırābdayım. Pes, ey cānān, bir ṣūfī ḳatl idici girişme ile beni ḳalender eyle, yaʿnī ṣūfīlıġa māniʿ baña bir ḥālet eyle ki ṣūfīlıḳ esbābını pīr-i muġāna rehn-i şarāb ideyin, ḥāṣılı, ṣūfī-kuş ṣūfīlıġa māniʿ işdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; bu müzevvece ve ḫırḳadan eyü ṭarlıḳdayım diyen eyü söylememiş. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde **kuş** yerine **veş** yazup maʿnāsını; **(443a)** bir ṣūfīyāne girişme ile beni ḳalender eyle diyen beytiñ murādına vāṣıl olmaduġından ġayrı mıṣrāʿıñ maʿnāsı fāsid olur[1].

پس از ملازمت عیش و عشق مه رویان
ز کارها که کنی شعر حافظ ازبر کن

Pes ez-mulāzemet-i ʿayş u ʿışḳ-ı meh-rūyān
Zi-kārhā ki konī şiʿr-i Ḥāfıẓ ezber kon

Mulāzemet-i ʿayş maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **ʿışḳ** maʿṭūfdur mā-ḳabline ve **meh-rūyān**'a iżāfeti lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Ẕevḳ u ṣafā vü ʿayşe ve meh-rūlar ʿışḳına mülāzemetden ṣoñra işledigiñ işlerden Ḥāfıẓ'ıñ şiʿrini ezber eyle, yaʿnī ol mülāzemetden ṣoñra işiñ Ḥāfıẓ'ıñ şiʿrini ezberlemek olsun, ḥāṣılı, andan ṣoñra buña meşġūl ol dimekdir.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

455

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

شراب لعل کش و روی مه جبینان بین
خلاف مذهب آنان جمال اینان بین

Şerāb-ı laʿl keş u rūy-ı meh-cebīnān bīn
Ḫilāf-ı meẕheb-i ānān cemāl-i īnān bīn

Maḥṣūl-i Beyt: Şarāb-ı laʿl çek ve meh-cebīnler yüzine baḳ, yaʿnī bāde iç ve maḥbūbları seyr eyle. Ṣūret-perest ṣūfīler meẕhebiniñ ḫilāfınca dilberler cemāline baḳ, yaʿnī rūy-ı maḥbūbānı seyr eyle.

بزیر دلق ملمع کمندها دارند
دراز دستیٔ این کوته آستینان بین

Be-zīr-i delḳ-i mulemmaʿ kemendhā dārend
Dirāz-destī-i īn kūteh-āstīnān bīn

Delḳ-i mulemmaʿ envāʿ-i renkli yamalarla yamanmış ḫırḳaya dirler. **Kemendhā dārend** buyurduġı[1] ṣārıḳlıḳdan kināyetdir, zīrā ḳadīmü'l-eyyāmda uġrılar kemend vāsıṭasıyla uġrılıḳ idermiş. Meẕelā eviñ bir yerine kemend atarlarmış ve ol kemendle eviñ üstine çıḳup yine kemendle aşaġa inerler imiş ve el virdügi deñlü eşyāyı uġrılayup[2] giderler imiş. **Dirāz-destī** meẕkūr taḳrīri teʾkīd ider, el uzunluġı[3] dimekdir, **īn** kelimesine iżāfet lāmiyyedir. **Kūteh-āstīn** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, ḳıṣa yeñli dimekdir, **elif** ve **nūn** edāt-ı cemʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Mülemmaʿ ḫırḳa altında uġrılar kemendin ṭutarlar, yaʿnī yanlarınca esbāb-ı sirḳa ve fesād gezdirirler, bu ḳıṣa yeñlileriñ el uzunluġını[4] gör seyr eyle, yaʿnī ẓāhirleri ṣūfī ve bāṭınları sārıḳdır. Meẕkūr taḳrīri bilmeyenler bu beytiñ maʿnāsında ḫayli ʿindiyyāt söylemişler[5].

1 T: buyurdugi.
2 S, T: esbābı uġurlayup.
3 T: uzunlugi.
4 T: uzunlugini.
5 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

بخرمن دو جهان سر فرو نمی‌آرند
دماغ و کبر گدایان و خوشه چینان بین

Be-ḫirmen-i du cihān ser furū ne-mī-ārend
Dimāġ u kibr-i gedāyān-ı ḫūşe-çīnān bin

Be-ḫirmen; bā ḥarf-i ṣıla, **ḫirmen-i du cihān** iżāfeti lāmiyye veyā beyāniyyedir. **Ser furū ne-mī-ārend** baş indirmezler dimekdir, yaʿnī tenezzül eylemezler. **Dimāġ u kibr** ʿaṭf-ı tefsīrīdir. **Kibr-i gedāyān-ı ḫūşe-çīnān** lāmiyye ve beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Vaḳtā ki ṣūfīlere baʿżı ʿuyūb u ḳabāyiḥ iṡbāt itdiyse gedā-ṣıfat olan ʿuşşāḳıń istiġnāsını ẕikr idüp buyurur: İki ʿālem ḫarmanına baş egmezler, yaʿnī istiġnā idüp tenezzül eylemezler, ḫūşe-çīn gedālarıń dimāġ u kibrini gör seyr eyle. Ḫūşe-çīnlikden murād cānānıń iltifāt u naẓarına iḥtiyācdır, yaʿnī cānān iltifātından ġayrıya tenezzül eylemezler, belki dünyā ve uḫrādan müstaġnīlerdir. Ḫūşe-çīnānı gedāyāna ʿaṭf idenleriń dimāġlarına meẕāḳ-ı Fārisī girmemişdir[1].

گره ز ابروی پر چین نمی گشاید یار
نیاز اهل دل و ناز نازنینان بین

Girih zi-ebrū-yı pur-çīn ne-mī-guşāyed yār
Niyāz-ı ehl-i dil u nāz-ı nāzenīnān bīn

Baʿżı nüsḫada **pur-çīn** yerine **pur-ḫam** düşmüşdür, ikisiniń maʿnāları birdir, zīrā **çīn** de **ḫam** da büklüm maʿnāsınadır, ammā imʿān-ı naẓar olunsa **çīn** eʿamdır **ḫam**'dan.

Maḥṣūl-i Beyt: Yār pür-çīn ebrūsından girihi açmaz, yaʿnī ḫışm u ġażabını terk eylemez, yaʿnī ʿuşşāḳ cānibinden her ne ḳadar ki niyāz u meskenet vāḳiʿ olsa cānān andan munbasıṭ[2] olup çīn-i ebrūyı gidermez. Pes, ehl-i **(443b)** diliń niyāzını ve nāzenīn maḥbūblarıń nāz u istiġnāsını gör. Ḥāṣılı, ʿuşşāḳa niyāz ve maḥbūblara nāz lāzım olduġın beyāndır.

1 <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 S: munḳabıż.

حدیث عهد محبت ز کس نمی شنوم
وفای صحبت یاران و همنشینان بین

Ḥadīṯ-i ʿahd-i maḥabbet zi-kes ne-mī-şinevem
Vefā-yı ṣoḥbet-i yārān u hem-nişīnān bīn

Ḥadīṯ-i ʿahd-i maḥabbet lāmiyyelerdir. **Vefā-yı ṣoḥbet** lāmiyye ve **yārān**'a iżāfet maṣdarıń fāʿiline veyā mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Hem-nişīnān** yārāna maʿṭūfdur.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAhd u muḥabbet sözini kimseden işitmem, yaʿnī muḥabbete vefā ve ʿahd ider kimse işitmem, yārān u hem-nişīnānıń vefā-yı ṣoḥbetini gör. Yaʿnī kimse ṣoḥbet ḥaḳḳını riʿāyet eylemez, cemīʿ yārān u hem-nişīnler bī-vefādırlar dimekdir, yāḫud ṣoḥbete vefā eylemek yārān u hem-nişīnānıń ḥālidir, ġayrınıń degil.

اسیر عشق شدن چارهٔ خلاص منست
ضمیر عافیت اندیش پیش بینان بین

Esīr-i ʿışḳ şuden çāre-i ḫalāṣ-i men'est
Żamīr-i ʿāfiyet-endīş-i pīş-bīnān bīn

ʿĀfiyet fā'yla olunca selāmet maʿnāsınadır ve ḳāf'la olunca ṣoń maʿnāsınadır, bunda ikisine de taḥammüli var. **Pīş-bīnān** elif ve nūnla cemʿ oldı, ẕevi'l-ʿuḳūle ṣıfat olmaġla. **Pīş-bīn** vaṣf-ı terkībīdir, öńin görici, yaʿnī ṣońın fikr idici ki kendiniń vaṣfıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳa esīr olmaḳ benim dünyā ibtilāsından ḫalāṣıma çāredir, yaʿnī ʿışḳ sebebiyle dünyā ıżṭırābından[1] ḳurtulmama çāredir, ḥāṣılı, ben ʿāşıḳ olmaġla ḳuyūd-ı dünyādan ḫalāṣ buldum. Pes, pīş-bīn ʿāşıḳlarıń ʿāfiyet-endīş fikrini gör veyā ṣońın görüp gözedici ve ilerisin ve ʿāḳıbetin endīşe eyleyen ʿāşıḳları gör, yaʿnī ḳuvvet-i fākirelerini gör. Ḥāṣılı, ben pīş-bīn ü ʿāḳibet-endīş olmaḳ sebebiyle ʿāşıḳ oldum ve dünyā ʿaẕābından[2] ḫalāṣ buldum dimekdir.

غبار خاطر حافظ ببرد صیقل عشق
صفای آینهٔ پاك پاکدینان بین

Ġubār-ı ḫāṭır-ı Ḥāfıẓ bi-burd ṣayḳal-ı ʿışḳ
Ṣāfā-yı āyine-i pāk-i pāk-dīnān bīn

1 S: dünyā ibtilāsından ve ıżṭırābından.
2 S: ġażabından.

Ġubār-ı ḫāṭır-ı Ḥāfıẓ lāmiyyelerdir. **Ṣayḳal-ı ʿışḳ** beyāniyye. **Ṣafā-yı āyine-i pāk** lāmiyye ve beyāniyyedir ve **pāk-dīnān**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ'ıń ḫāṭırı ġubārını ʿışḳ ṣayḳalı iletdi, yaʿnī ʿışḳ ṣayḳalı ḫāṭırından küdūreti giderdi[1]. Pāk dīnlileriń āyīne-i pāk-ṣafālarını gör, yaʿnī pāk dilleriniń ṣafāsını gör. Āyīneden bunda murād ḳalbdir, yaʿnī Ḥāfıẓ pāk dilli[2] olduġıçün pāk dīnlidir ve diliniń ṣafāsına sebeb ʿışḳdır. Pāk-dīnān yerine pāk-bīnān yazan tekrār-ı ḳāfiye ʿaybına muṭṭāliʿ degil imiş[3].

456

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

نکتهٔ دلکش بگویم خال آن مه رو ببین
عقل و جان را بستهٔ زنجیر آن گیسو ببین

Nukte-i dil-keş bi-gūyem ḫāl-i ān meh-rū bi-bīn
ʿAḳl u cān-rā beste-i zencīr-i ān gīsū bi-bīn

Nukte-i dil-keş beyāniyyedir. **Meh-rū** vaṣf-ı terkībīdir. **Beste-i zencīr-i ān gīsū** lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Göńül çekici yaʿnī göńül alıcı ve ceẕb idici nükte söyleyem, yāḫud iżāfetden munḳaṭıʿ ola ve yā ḥarf-i vaḥdet ve hemze ḥarf-i tevessül ([M,T+] ü tavassuṭ) ola. Pes, maʿnā; bir dil-keş nükte diyeyim, ol meh-rūnuń ḫālini gör ve seyr eyle, yaʿnī nükte-i dil-keş ol cānānıń ḫālini gör dimekdir. ʿAḳl ü cānı ol zincīr-i gīsūnuń baġlanmışı gör, yaʿnī ʿaḳl ü cān cānān gīsūsınıń muḳayyedidir. Mıṣrāʿ-ı ṯānī **nukte-i dil-keş** tetimmesidir.

عیب دل کردم که وحشی وضع و صحرایی مباش
گفت چشم نیم مست ترك آن آهو ببین

ʿAyb-ı dil kerdem ki vaḥşī-vaż' u ṣaḥrāyī me-bāş
Goft çeşm-i nīm-mest-i Türk-i ān āhū bi-bīn

1 M, T: iletdi.
2 S: pāk dilleri.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī>

ʿAyb-ı dil iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **kerdem**'iñ mefʿūlidir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Vaḥşī-vażʿ** vaṣf-ı **(444a)** terkībī aḳsāmındandır, **vażʿ**'dan murād ṭabʿdır, vaḥşī ṭabīʿatlı[1] dimekdir. **Ṣaḥrāyī; yā** ḥarf-i nisbet. **Me-bāş** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, olma dimekdir. **Çeşm-i nīm-mest** beyāniyye, ḳatı serḫoş olmayana **nīm-mest** dirler[2], **Türk**'e iżāfet de beyāniyyedir, **ān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Āhū**'dan murād cānāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Gönlüme ʿayb eyledim[3] ki vaḥşī ṭabīʿatlı ve ṣaḥrāyī olma, yaʿnī mecnūn gibi ṭaġlara düşme[4]. Didi ki ol āhūnuñ nīm-mest Türk çeşmini gör, yaʿnī beni kūhī ve ṣaḥrāyī eyleyen ol āhūnuñ Türk çeşm-i nīm-mestidir.

حلقهٔ زلفش تماشاخانهٔ باد صباست
جان صد صاحب دل آنجا بستهٔ هر مو ببین

Ḥalḳa-i zulfeş temāşā-ḫāne-i bād-ı ṣabā'st
Cān-ı ṣed ṣāḥib-dil ān-cā beste-i her mū bi-bīn

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ zülfi ḥalḳası bād-ı ṣabānıñ temāşā-ḫānesidir yaʿnī seyrāngāhıdır, yüz ṣāḥib-diliñ cānı anda her bir mūyuñ muḳayyedi gör, yaʿnī her bir ḳılına yüz ṣāḥib-diliñ cānı giriftārdır, seyr eyle gör.

عابدان آفتاب از دلبر ما غافلند
ای ملامتگو خدا را رو مبین و رو ببین

ʿĀbidān-ı āftāb ez-dil-ber-i mā ġāfil'end
Ey melāmet-gū Ḫudā-rā rū me-bīn u rev bi-bīn

ʿĀbidān-ı āftāb ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Ez-dil-ber-i mā** lāmiyye. **ʿĀbidān** mübtedā ve **ġāfil'end** ḫaberi. **Rū me-bīn** ve **rev bi-bīn** ḍarb-ı meṡeldir, yaʿnī ṣūrete baḳma sīrete baḳ diyecek yerde istiʿmāl iderler, niteki Ḫüsrev buyurmuşdur:

Beyt:
زاهدا بهر خدا تو رو مبین و رو ببین
گر کند دعوی به رویش ماهروی او مبین

Zāhidā behr-i Ḫudā tu rū me-bīn u rev bi-bīn
Ger koned daʿvī be-rūyeş māh rūy-ı ū me-bīn[5]

1 S: vaḥşī-ṭabʿ.
2 S: ḳatı mest olmayana dirler.
3 S: gönlüm taʿyīb itdüm.
4 S: ṭaġlarda gezme.
5 Ey zahit, Allah aşkına surete/dış görünüşe değil sirete/karaktere bak. Şayet ay sevgilinin yüzüne karşı güzellik iddiasında bulunursa onun yüzüne de bakma.

Maḥṣūl-i Beyt: Āfitāba ʿibādet idüp ṭapanlar bizim cānānımızdan ġāfillerdir, yaʿnī bizim cānānımız māhiyetinden āgāh degillerdir, ve-illā aña taparlardı. Pes, ey melāmet ü levm iden kimse, Allāh içün her güzeliñ rūyına baḳma, bizim cānānımız yüzine baḳ ki āfitābdan aʿlādır ve perestişe lāyıḳ u sezā-vārdır. İmdi bizi anı sevdigimiz içün levm eyleme ki ḥüsünde bī-naẓīrdir ve anı sevmede iḫtiyārımız yoḳdur.

زلف دل دزدش صبا را بند بر گردن نهاد
با هوا خواهان رهرو حیلهٔ هندو ببین

Zulf-i dil-duzdeş ṣabā-rā bend ber-gerden nihād
Bā-hevā-ḫāhān-ı reh-rev ḥīle-i Hindū bi-bīn

Dil-duzd vaṣf-ı terkībīdir, duzdīden'den, göñül uġrısı dimekdir, **şīn** cānāna rāciʿdir. **Hevā-ḫāh** vaṣf-ı terkībī, ḫāhīden'den, muḥibb u dost maʿnāsınadır, **reh-rev**'e iżāfeti beyāniyyedir. **Reh-rev** vaṣf-ı terkībīdir, yola giden kimseye ve seyyāha **reh-rev** dirler. **Ḥīle-i Hindū** lāmiyyedir. **Hindū** Hind'e mensūb dimekdir, vāv'la ve yā'yla lüġatdır, ammā vāv'la Hind memleketinde mütevellid ü ḥāṣıl olana dirler ve yā'yla ʿāmmdır, gerek Hind diyārında ḥāṣıl olsun, gerek olmasun, lākin bunda żarūret-i ḳāfiye içün vāv'la olmaḳ lāzımdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ göñül uġrılayıcı[1] zülfi ṣabānıñ boynına bend bıraḳdı, yaʿnī boynına zencīr urdı, yolcı muḥibbe Hindū'nuñ ḥīlesini gör. Yaʿnī ṣabā ki yolcıdır ve zülfle yār u hem-rāhdır, ḥīle ile gerdenine zencīr urdı. Reh-revden murād ṣabādır ve Hindū'dan zülf-i cānāndır ve ṣabāya gerden ve zülfe bend istiʿāre eyledi. Maʿlūm ola ki Hindīler ḫā'in ü gürīz-pā yaʿnī ḳaçaġan[2] ve misāfir-küş ü ḥīle-bāz olaġandır, anıñçün ḥīle-i Hindū buyurdı.

آن که من در جست و جوی او ز خود یك سو شدم
کس ندیدست و نبیند مثلش از هر سو ببین

Ān ki men der-cust u cūy-ı ū zi-ḫod yek-sū şudem
Kes ne-dīde'st u ne-bīned miṯleş ez-her sū bi-bīn

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānān ki ben anı arayup irdemede kendimden bir cānibe gitdim, yaʿnī anıñ ṭalebinde kendimden geçdim, kimse anıñ miṯlini ne görmüşdür ve ne görecekdir, her cānibden seyr eyle.

1 S, F: uġurlayıcı.
2 S: ḳaçḳın.

حافظ ار در گوشهٔ محراب رو مالد رواست
ای ملامتگو خدا را آن خم ابرو ببین

Ḥāfiẓ er der-gūşe-i miḥrāb rū māled revā'st
Ey melāmet-gū Ḫudā-rā ān ḫam-ı ebrū bi-bīn

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Ḥāfiẓ miḥrāb köşesine **(444b)** yüzin sürterse[1] revādır yaʿnī cā'izdir. Ey melāmet söyleyici, Allāh içün ol ḫam-ı ebrū-yı cānānı gör ki nice gūşe-i miḥrāba müşābihdir. Pes, ol vecihle gūşe-i miḥrāba yüzüm sürterim, imdi ey beni levm u melāmet eyleyen kimse, beni bu işde maʿẕūr ṭut.

از مراد شاه منصور ای فلك سر بر متاب
تیزئ شمشیر بنگر قوت بازو ببین

Ez-murād-ı Şāh Manṣūr ey felek ser ber-me-tāb
Tīzī-i şemşīr bi-nger ḳuvvet-i bāzū bi-bīn

Maḥṣūl-i Beyt: Ey felek, Şāh Manṣūr'uñ murādından başıñ döndürme yaʿnī serkeşlik eyleme, ḳılıcıñ keskinligini gör ([M,T+] ve ḳuvvet-i bāzūyı gör, yaʿnī ḳılıcı keskin) ve bāzūsı ḳavīdir. İmdi ṣaḳın emrine muḫālefet eyleme, ḥāṣılı, emrine muṭīʿ u munḳād ol dimekdir.

1 S: sürerse.

457

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

شاه شمشاد قدان خسرو شیرین دهنان
که بمژگان شکند قلب همه صف شکنان

Şāh-ı şimşād-ḳadān ḫusrev-i şīrīn-dehenān
Ki be-mujgān şikened ḳalb-i heme ṣaf-şikenān

Şāh-ı şimşād-ḳadān lāmiyye. **Şimşād-ḳad** vaṣf-ı terkībīdir, şimşād ḳāmetli dimekdir. **Şimşād,** şīn'iñ fetḥi ve kesriyle, çimşir aġacı, elif ve nūn edāt-ı cemʿ-dir. **Ḫusrev-i şīrīn-dehenān**; bu da lāmiyyedir. **Şīrīn-dehen** vaṣf-ı terkībīdir, dadlı aġızlı dimek olur ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Şāh** mübtedā ve **ḫusrev** andan bedel ve beyt-i ṡānī ḫaber-i mübtedādır ve mıṣrāʿ-ı ṡānī ṣıfat-ı mübtedā. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḳalb**'den murād bunda leşkeriñ ortasıdır ki pādişāhlar ve serdārlarıñ yeridir. **Ḳalb-i heme** iżāfeti lāmiyyedir. **Heme**, **ṣaf-şikenān**'ı te'kīd ider. Fārisīde edāt-ı te'kīd muḳaddem olmaḳ cā'izdir. **Ṣaf**'dan murād ʿasker ṣaf-fıdır, yaʿnī ʿasker ṣaffını hezm u kesr idici, **ṣaf-şiken** vaṣf-ı terkībīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şimşād ḳāmetlileriñ şāhı, şīrīn dehenleriñ pādişāhı, ancılayın şāh ki müjġānıyla cemīʿ ṣaf-şikenleriñ ḳalbini hezm u kesr ider, yaʿnī alaylar ṣır.

مست بگذشت و نظر بر من درویش انداخت
گفت کای چشم و چراغ همه شیرین سخنان

Mest bi-gzeşt u naẓar ber-men-i dervīş endāḫt
Goft k'ey çeşm u çerāġ-ı heme şīrīn-suḫenān

Mest bi-guẕeşt ḫaber-i mübtedā. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Naẓar, endāḫt**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ber-men** ġayr-i ṣarīḥi. **Men-i dervīş** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh mest geçdi ve ben dervīşe naẓar ṣaldı ve didi ki; ey cemīʿ dadlı sözlileriñ gözi ve göziniñ nūrı ve aydını.

تا کی از سیم و زرت کیسه تهی خواهد بود
بندهٔ من شو و برخور ز همه سیمتنان

Tā key ez-sīm u zeret kīse tehī ḫāhed būd
Bende-i men şev u berḫor zi-heme sīm-tenān

Bu beyt maḳūl-i ḳavliñ tetimmesidir, yaʿnī evvel beyt bu beyte merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh ben dervīşe didi: Ḳaçana dek kīseñ sīm ü zerden ḫālī olısardır, yaʿnī nice bir iflās u faḳr çekersin? Benim ḳulum ol ve cemīʿ sīm-tenlerden[1] berḫordār u behremend ol, yaʿnī benim ḳulum olmaḳ sebebiyle cemīʿ maḥbūblar saña muṭīʿ u munḳād olur, zīrā ben hep ḫūblarıñ şāhıyım.

کمتر از ذره نهٔ پست مشو مهر بورز
تا بخلوتگه خورشید رسی چرخ زنان

Kemter ez-ẕerre neʾi pest me-şev mihr bi-verz
Tā be-ḫalvetgeh-i ḫurşīd resī çarḫ-zenān

Bu beyt de tetimme-i maḳūl-i ḳavldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ẕerreden eksik degilsin, alçaḳ olma yaʿnī alçaḳda ḳalma, muḥabbet üzere ol yaʿnī muḥabbete saʿy eyle, tā ki ḫalvetgeh-i ḫurşīde irişesin raḳṣ iderek. Yaʿnī baña ʿāşıḳ ol, tā ki mertebe-i ḫurşīde irişesin döne döne, ẕerreler yerden ḳalḳup ḫurşīde irişdigi gibi. Ḥāṣılı, benim muḥabbetim seni çarḫ-ı çārumīne irişdürür.

بر جهان تکیه مکن ور قدحی می داری
شادئ زهره جبینان خور و نازك بدنان

Ber-cihān tekye me-kon v'er ḳadeḥī mey dārī
Şādī-i Zuhre-cebīnān ḫor u nāzik-bedenān

Ḳadeḥī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Mey dārī (445a)** iki veche müteḥammildir. Birisi **mey**, mīm'iñ fetḥiyle, şarāb, birisi de mīm'iñ kesriyle edāt-ı ḥāl ola. Pes, evvelki vecih üzere **mey** munfaṣıl yazılmaḳ gerek ve ikinci veche üzere muttaṣıl. **Zuhre-cebīn** ve **nāzik-beden** vaṣf-ı terkībīlerdir, Zühre alınlı ve nāzik bedenli dimekdir, Zühre yılduzı bir berrāḳ kevkeb olduġıçün alına iṡbāt iderler, yaʿnī berrāḳ alınlı dimekdir.

1 S: sīm tenlülerden.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt de maḳūldendir. Cihāna dayanma yaʿnī iʿtimād eyleme ve eger bir ḳadeḥ şarābıń var ise Zühre-cebīn ü nāzik-beden maḥbūblar ʿışḳına iç ve dünyānıń vefāsına inanma, ḥāṣılı, ʿayş u nūşa meşġūl ol ve dünyā ḥāline muʿtemid olma, zīrā dünyānıń beḳāsı yoḳdur, yaʿnī dünyā kimseye bāḳī degil[1].

پیر پیمانه کش ما که روانش خوش باد
گفت پرهیز کن از صحبت پیمان شکنان

Pīr-i peymāne-keş-i mā ki revāneş ḫoş bād
Goft perhīz kon ez-ṣoḥbet-i peymān-şikenān

Peymāne-keş vaṣf-ı terkībīdir, keşīden'den, peymāne çekici yaʿnī ḳadeḥ içici[2]. **Ki revāneş ḫoş bād** ḥaşv-i melīḥ ṣaʿnatıdır. **Peymān-şiken** vaṣf-ı terkībīdir, ʿahd ṣıyıcı yaʿnī vefāsız ve ġaddār.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim peymāne-keş ü bāde-nūş pīrimiz ki rūḥ-ı revānı ḫoş olsun didi ki peymān-şikenler ṣoḥbetinden perhīz eyle, yaʿnī muṣāḥabetlerinden iʿrāż eyle, ḥāṣılı, vefāsız ve ġaddārlara muḳārenet eyleme.

بصبا در چمن لاله سحر می‌گفتم
که شهیدان که‌اند این همه خونین کفنان

Be-ṣabā der-çemen-i lāle seḥer mī-goftem
Ki şehīdān-ı ki-end īn heme ḫūnīn-kefenān

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavl. **Şehīdān-ı ki** iżāfeti lāmiyye ve **ki** ismdir kim maʿnāsına ve **end** estʾiń cemʿi. **Ḫūnīn-kefen** vaṣf-ı terkībīdir, ḳanlı kefenli[3] dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde lāle çemeninde ṣabāya didim ki kimiń şehīdleridir bu ḳadar ḳanlı kefenliler[4]. Lāleleri ḫūnīn-kefen şühedāya teşbīh eylemiş tecāhül ṭarīḳiyle.

گفت حافظ من و تو محرم این راز نه‌ایم
از می لعل حکایت کن و سیمین ذقنان

Goft Ḥāfıẓ men u tu maḥrem-i īn rāz neīm
Ez-mey-i laʿl ḥikāyet kon u sīmīn-ẕeḳenān

1 S: kimse bāḳī ḳalmaz.
2 S: peymāne çekici yaʿnī ḳadeḥ içici, yaʿnī bāde-nūş.
3 S: kefeni ḳanlu.
4 S: kefeni ḳanlular.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabā didi ki ey Ḥāfiẓ ben ve sen bu rāzıń maḥremi degiliz, pes, ḳırmızı şarābdan ḥikāyet eyle ve simīn-ẕeḳan puserlerden. Yaʿnī maḥsūsātı terk idüp muġayyebātdan muṣāḥabeti[1] ḳo ki ġāʾibi Ḫudā bilür ancaḳ. Ḥāṣılı, bunuń gibiler ḳażā ve ḳadere ve ʿilm-i Ḫudāʾya müfevvażdır, bunlardan baḥs menhīdir.

دامن دوست بدست آر و ز دشمن بگسل
مرد یزدان شو و ایمن گذر از اهرمنان

Dāmen-i dōst be-dest ār u zi-duşmen bi-gusil
Merd-i Yezdān şev u īmin guẕer ez-ehrimenān

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt de ṣabānıń maḳūlindendir. Dostuń etegini ele getür ve düşmenden kesil. Yezdān yaʿnī Ḫudā eri ol ve dīvlerden ve şeyāṭīnden emīn[2] geç. Yaʿnī Ḫudā-perest ol ve şeyṭānlardan sālim ü müsellem gec, zīrā Ḫudā, dostlarını ḥıfẓ ider anlardan.

458

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

گلبرگ را ز سنبل مشکین نقاب کن
یعنی که رخ بپوش و جهانی خراب کن

Gul-berg-rā zi-sunbul-i muşkīn niḳāb kon
Yaʿnī ki ruḫ bi-pūş u cihānī ḫarāb kon

Gul-berg gül yapraġı, murād ruḫ-ı cānāndır. **Sunbul-i muşkīn** kākül ü gīsū ve zülf olmaḳ cāʾizdir. **Niḳāb** yüz örtüsi. **Cihānī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül yapraġına[3] sünbül-i müşkīnden niḳāb eyle, yaʿnī yüzüńi zülfüńle ve gīsū ve kākülle ört, kimse görmesün, yaʿnī ki yüzüńi ört ve cihānı ḫarāb eyle. Ḥāṣılı, cemīʿ ʿālem seniń yüzüńi görmege müştāḳdır, pes, yüzüń bunlarla setr idince ʿālem ḥasret ü iştiyāḳdan ḫarāb olur.

1 M: baḥṣi.
2 M: īmin.
3 M: yapraġını.

بفشان عرق ز چهره و اطراف باغ را
چون شیشهای دیدهٔ ما پرگلاب کن

Bi-fşān ʿaraḳ zi-çihre vu eṭrāf-ı bāġ-rā
Çun şīşehā-yı dīde-i mā pur-gul-āb kon

Bi-fşān fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, silk ve ṣaç maʿnāsına, aṣlı **bi-y-efşān** idi, żarūret-i vezniçün taḫfīf ḳılındı. **ʿAraḳ** ter. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **(445b) Eṭrāf-ı bāġ** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Şīşehā-yı dīde** beyāniyye ve **mā**'ya iżāfet lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Çehreńden ʿaraḳı ṣaç ve bāġıń eṭrāfını bizim gözümüz şīşeleri gibi pür-gül-āb eyle. Gözyaşına bunda gül-āb ıṭlāḳ eyledi, zīrā gül-āb gibi ṣāfī ve şūrdur. Bu beyt cānānıń ʿaraḳınıń keşretini [ḫaber] virür.

بگشا بشیوه نرگس پرخواب مست را
وز رشك چشم نرگس رعنا بخواب کن

Bi-gşā be-şīve nergis-i pur-ḫāb-ı mest-rā
V'ez-reşk çeşm-i nergis-i raʿnā be-ḫāb kon

Şīve bunda nāz maʿnāsınadır. **Nergis-i pur-ḫāb-ı mest** beyāniyyelerdir, murād bunda çeşm-i cānāndır, teşbīh-i kināye ṭarīḳiyle. **V'ez-reşk; vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Reşk** ḥaseddir ve ġıbṭaya da dirler. **Çeşm** mübtedā, **nergis**'e iżāfeti lāmiyyedir mecāzen ve **raʿnā**'ya iżāfet beyāniyye. **Be-ḫāb; bā** ḥarf-i ṣıla, **ḫāb** uyḳu. **Be-ḫāb kon** uyut dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çeşm-i mest-i pür-ḫābıńı şīve ve nāzla aç, andan ṣońra nergis-i raʿnā çeşmińi ḫāba eyle, yaʿnī çeşm-i nergisi uyut. Ḥāṣılı, seniń mestāne çeşmiń şīve ve nāzından ḥicāb idüp reşkden kendini uyḳuya ura. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; ([S,F+] güniden) nergis-i raʿnā gözini uyḳuda ḳıl diyen ve reşkden raʿnā nergisiń çeşmini ḫābda eyle diyen gözlerin yumup ʿindiyyāt söylemişler[1].

ایام گل چو عمر برفتن شتاب کرد
ساقی بدور بادهٔ گلگون شتاب کن

Eyyām-ı gul çu ʿomr be-reften şitāb kerd
Sāḳī be-devr-i bāde-i gulgūn şitāb kon

1 M: gözlerin uyḳudan açmamışlar ve gözlerin yumup ʿindiyyāt söylemişler S: gözlerin açmamışlar ve ḫayli ʿindiyyāt söylemişler. <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Be-reften; bā ḥarf-i ṣıla. **Sāḳī** münādā. **Be-devr-i bāde-i gulgūn; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül zamānı ʿömür gibi gitmege şitāb eyledi yaʿnī ʿacele eyledi. Çünki böyledir, ey sāḳī, sen de bāde-i gülgūn devrine şitāb eyle yaʿnī ʿacele eyle. Ḥāṣılı, sen de ḳırmızı şarāb ḳadeḥini tīzcecik devre getür, yaʿnī ṭurma, döndür ḳadeḥi, nūş idelim bāde-i gülgūn.

بوی بنفشه بشنو و زلف نگار گیر
بنگر برنگ لاله و عزم شراب کن

Būy-ı benefşe bi-şnev u zulf-i nigār gir
Bi-nger be-reng-i lāle vu ʿazm-i şerāb kon

Būy-ı benefşe lāmiyye ve **bi-şnev**'iñ muḳaddem mefʿūli. Bunda **bi-şnev** bi-būy maʿnāsınadır, yaʿnī ḥavāss-ı ẓāhire biri biriniñ maʿnāsına gelür. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Zulf-i nigār** lāmiyyedir ve **gīr**'iñ muḳaddem mefʿūli. **ʿAzm-i şerāb** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benefşe ḳoḳusını işit ve nigārın zülfini ṭut, zīrā rengde ve būyda benefşeye beñzer. Lāle rengine de naẓar eyle yaʿnī lāleyi seyr eyle, andan ṣoñra şarāba ʿazm eyle, yaʿnī ol üçe bu dördünciyi yār eyle[1], ḥāṣılı, bahār zamānında bāde-nūş ol dimekdir.

همچون حباب دیده بروی قدح گشا
وین خانه را قیاس اساس از حباب کن

Hemçun ḥabāb dīde be-rūy-ı ḳadeḥ guşā
V'īn ḫāne-rā ḳıyās-ı esās ez-ḥabāb kon

Ḥābāb, ḥāy-ı mühmeleniñ fetḥiyle, ṣuyuñ ḳabarcıġı, ammā ḥā'nıñ żammıyla ḳara yılan cinsine dirler. **Dīde**'yi **ḥabāb**'a teşbīh eyledi. **Be-rūy-ı ḳadeḥ; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **V'īn ḫāne-rā; vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **ḫāne**'den murād cihāndır ve **rā** ḥarf-i taḫṣīṣ. **Ḳıyās-ı esās** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözüñi ḥabāb gibi ḳadeḥiñ yüzine aç yaʿnī ḳadeḥiñ yüzine baḳ ḥabāb gibi, zīrā ḥabāb ḳadeḥiñ yüzinde olur, andan ṣoñra bu cihānıñ temelini ve beḳāsını ḥabābdan ḳıyās eyle. Yaʿnī ḥabāb bī-beḳā olduġı müşaḫḫaṣdır,

1 M, S: vaż' eyle.

pes, esās-ı cihānı da andan[1] ḳıyās eyle, yaʿnī ṣebātı yoḳ ḥabāb gibi. Ḥāṣılı, bāde-nūş ol ve dünyāyı ḥabāb gibi żaʿīf-bünye ve serīʿü'z-zevāl iʿtibār eyle.

زانجا که رسم و عادت عاشق‌کشئ تست
با دشمنان قدح کش و با ما عتاب کن

Z'ān-cā ki resm u ʿādet-i ʿāşıḳ-kuşī-i tu'st
Bā-duşmenān ḳadeḥ keş u bā-mā ʿitāb kon

Z'ān-cā ki; (446a) bu terkībīñ maʿnāsı ol mertebeden ve ol maḳāmdan dimekdir. **ʿĀdet** ve **resm** bir maʿnāyadır. **ʿĀşıḳ-kuş** vaṣf-ı terkībīdir, ʿāşıḳ öldürici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Bā-duşmenān; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **U bā-mā ʿitāb; bā** ḥarf-i ṣıla, **ʿitāb** āzārlamaḳ ve ḳaḳımaḳ[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Ol mertebeden ki seniñ ʿāşıḳ öldüricilik resm u ʿādetiñdir, yaʿnī ʿāşıḳ-küşlük saña ḫūy olduġı ([M,T+] cihetden) düşmenlerile bāde iç ve bize ʿitāb eyle, yaʿnī bizi bī-ḥużūr eyle. Ḥāṣılı, düşmenlerile bāde nūş idüp bize ʿitāb eylemek[3] bizi öldürür, ([M,T+] zīrā ʿāşıḳız,) seniñ ise ʿāşıḳları öldürmek ḫūyuñdur.

حافظ وصال می‌طلبد از ره دعا
یا رب دعای خسته دلان مستجاب کن

Ḥāfiẓ viṣāl mī-ṭalebed ez-reh-i duʿā
Yā Rab duʿā-yı ḫaste-dilān mustecāb kon

Ez-reh-i duʿā duʿā cihetinden yaʿnī duʿāyla.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ duʿāyla viṣāl ister, yā Allāh, ḫasta diller duʿāsını müstecāb eyle. Yaʿnī Ḥāfiẓ-ı ḫasta-dil duʿāyla viṣāl diler. Yā Rab, duʿāsını ḳabūl eyle, yaʿnī cānānına īṣāl eyle.

1 M: bu ḥāneden.
2 S: ḳakımak, bī-ḥużūr.
3 M: bāde içüp ve bizi muʿāteb eylemek. T: bāde idüp bizi muʿāteb eylemek.

459

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

صبحست ساقیا قدحی پرشراب کن
دور فلك درنگ ندارد شتاب کن

Ṣubḥ'est sāḳiyā ḳadeḥī pur-şerāb kon
Devr-i felek direng ne-dāred şitāb kon

Direng, dāl'ıń fetḥi ve kesriyle, eglenmek maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ṣabāḥdır, bir ḳadeḥi şarāb ile pür eyle içelim, zīrā devr-i felek direng ṭutmaz yaʿnī direng eylemez, şitāb eyle yaʿnī eglenme, bāde vir, nūş idelim. Ḥāṣılı, furṣat ġanīmetdir, teʾḫīr cāʾiz degil.

زان پیشتر که عالم فانی شود خراب
ما را ز جام بادهٔ گلگون خراب کن

Zān pīşter ki ʿālem-i fānī şeved ḫarāb
Mā-rā zi-cām-ı bāde-i gulgūn ḫarāb kon

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, andan evvel ki ʿālem-i fānī ḫarāb olur yaʿnī ʿālem-i fānī ḫarāb olmazdan evvel bizi cām-ı bāde-i gülgūndan ḫarāb eyle. Ḥāṣılı, dünyā yıḳılmazdan evvel biz mest olup yıḳılalım.

خورشید می ز مشرق ساغر طلوع کرد
گر برگ عیش می‌طلبی ترك خواب کن

Ḫurşīd-i mey zi-maşrıḳ-ı sāġar ṭulūʿ kerd
Ger berg-i ʿayş mī-ṭalebī terk-i ḫāb kon

Ḫurşīd-i mey ve **maşrıḳ-ı sāġar** beyāniyyelerdir. **Berg** bunuń gibi yerlerde sebeb, ḥavāyic maʿnāsınadır, meṣelā berg-i rāh ve berg-i sefer dirler. **Berg-i ʿayş** lāmiyye. Ve **terk-i ḫāb** maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bāde ḫurşīdi[1] maşrıḳ-ı sāġardan ṭulūʿ itdi. İmdi sebeb-i ẕevḳ u ʿayş dilerseń uyḳuyı terk eyle. Yaʿnī bāde ẕevḳini eylemek isterseń

1 M, S: bāde-i ḫurşīd.

gice uyumayup içkiye[1] meşġūl olmaḳ gerek, zīrā kendiniñ maḳbūli gice içkisidir[2], niteki dāl ḳāfiyesinde geçmişdir.

روزی که چرخ از گل ما کوزها کند
زنهار کاسهٔ سر ما پرشراب کن

Rūzī ki çarḫ ez-gil-i mā kūzehā koned
Zinhār kāse-i ser-i mā pur-şerāb kon

Rūzī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Kūze**, hā-yı resmīyle Fārisīdir ve hā'sız ʿArabī. **Kāse-i ser-i mā** beyāniyye ve lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şol bir gün ki felek bizim vücūdımız balçığından bardaḳlar eyleye, yaʿnī vücūdımız çüriyüp[3] ṭopraḳ ve balçıḳ olduġı gün elbette bizim kellemiz kāsesini pür-şarāb eyle, yaʿnī ol zamānda da bādeden ḫālī olmayalım.

ما مرد زهد و توبه و طامات نیستیم
با ما بجام بادهٔ صافی خطاب کن

Mā merd-i zuhd u tovbe vu ṭāmāt nīstīm
Bā-mā be-cām-ı bāde-i ṣāfī ḫiṭāb kon

Maḥṣūl-i Beyt: Biz zühd ü tevbe vü ṭāmāt eri degiliz, bizimle cām-ı bāde ile ḫiṭāb eyle. Yaʿnī bize cām-ı bāde-i ṣāfī ḫaberin vir, biz ṣūfīlıḳ[4] eri degiliz dimekdir.

کار صواب باده پرستیست حافظا
برخیز و روی عزم بکار صواب کن

Kār-ı ṣavāb bāde-perestī'st Ḥāfıẓā
Ber-ḫīz u rūy-i ʿazm be-kār-ı ṣavāb kon

Kār-ı ṣavāb beyāniyye. **Bāde-perest** vaṣf-ı terkībīdir, ([M,T+] bādeye tapıcı yaʿnī) müdmin-i ḫamr dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Rūy-i ʿazm** beyāniyye veyā lāmiyyedir istiʿāre **(446a)** ṭarīḳiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, bāde-perestlik eyi işdir yaʿnī ṭoġrı ṭarīḳdir. Pes, imdi ḳalḳ ve ʿaẓm u niyyet yüzini kār-ı ṣavāba eyle, yaʿnī ḳaṣdıñ ve niyyetiñ bāde-perestlik olsun, bu niyyetden ayrılma.

1 M: içmekle.
2 M, S: içmesidir.
3 M: vücūdumuzı çürütüp.
4 M, S: ṣūfilik.

460

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Recez
Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün

فاتحهٔ چو آمدی بر سر خستهٔ بخوان
لب بگشا که می‌دهد لعل لبت بمرده جان

Fātiḥaʾi çu āmedī ber-ser-i ḫasteʾi bi-ḫān
Leb bi-guşā ki mī-dehed laʿl-i lebet be-murde cān

([M,T+] **Fātiḥaʾi; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ḫasteʾi** de böyledir.) **Ber-ser, āmedī**'ye ve **bi-ḫān**'a mütteʿalliḳ olmaḳ ḳābildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ḫastanıń başı üzerine geldiń, bir Fātiḥa oḳu. Lebiń aç ki seniń laʿl-i lebiń mürdeye cān virsün veyāḫud virür. Ḫāce ḫasta olup Pīr-i Gülreng ʿiyādesine geldikde bu ġazeli buyurmuş.

آن که بپرسش آمد و فاتحه خواند و میرود
گو نفسی که روح را می‌کنم از پی اش روان

Ān ki be-pursiş āmed u Fātiḥa ḫānd u mī-reved
Gū nefesī ki rūḥ-rā mī-konem ez-peyeş revān

Pursiş ism-i maṣdardır, ṣoruş maʿnāsına. **Gū** ḫiṭāb-ı ʿāmmdır. **Nefesī; yā** ḥarf-i vaḥdet, taḳdīri **nefesī ṣabr kon**'dur, żarūret-i vezniçün ḥaẕf olundı. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimse ki ʿiyādeye geldi ve Fātiḥa oḳudı ve gitdi, aña di ki bir nefes ṣabr eylesün ki rūḥumı ardınca revān ideyin. Rūḥ u revān cemʿinde leṭāfet var, zīrā rūḥ-ı insānīye revān dirler. Bunda ise revān yürimek ve gitmek maʿnāsınadır, pes, revān ideyin yaʿnī irsāl ideyin dimekdir.

ای که طبیب خستهٔ روی زبان من ببین
کین دم و دود سینه‌ام بار دلست بر زبان

Ey ki ṭabīb-i ḫasteʾi rūy-i zebān-ı men bi-bīn
K'īn dem u dūd-ı sīneem bār-ı dil'est ber-zebān

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḫẕūf, taḳdīri **ey ān kes ki**'dir. **Ṭabīb-i ḫaste** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Ḫaste'i; yā** żamīr-i ḫiṭābdır. **Rūy-i zebān-ı men** lāmiyyelerdir. **K'īn**; aṣlı **ki īn** idi, **ki** ḥarf-i taʿlīl. **Dem** bunda nefesdir ve **dūd** dütün, **sīne**'ye iżāfet lāmiyyedir. **Bār-ı dil** de böyledir. **Bār** yükdür, bunda ṣiḳlet murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ol kimse ki ḫastanıñ ṭabībisin, benim dilimiñ yüzini yaʿnī üstini gör ki bu nefesle bu sīnemiñ tütüni dilimiñ üzerinde göñül yükidir, yaʿnī dilden teṣāʿud idüp dilimde ḳarār ider, ḥāṣılı, göñlümüñ ṣiḳleti nefes ve tütünle teṣāʿud idüp dilime bār-ı girān olur.

گرچه تب استخوان من کرد ز مهر گرم و رفت
همچو تبم نمیرود آتش مهر از استخوان

Gerçi teb ustuḫān-ı men kerd zi-mihr germ u reft
Hemçu tebem ne-mī-reved āteş-i mihr ez-ustuḫān

Teb (M,T+ ısıtma,) mübtedā. **Ustuḫān-ı men** lāmiyye. **Kerd** ḫaber-i mübtedā. **Tebem; mīm** maʿnāda **ustuḫān**'a maṣrūfdur. **Āteş-i mihr** lāmiyyedir mecāzen. Evvelki **mihr** güneş maʿnāsınadır ve ikincisi muḥabbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi ḥummā benim kemigimi güneşden ısıcaḳ[1] eyledi, yaʿnī güneş ısıcağından[2] ziyāde eyledi, yaʿnī ustuḫānımı muḥkem ḳızdırdı ve gitdi, ammā ısıtma gibi muḥabbet āteşi ustuḫānımdan gitmez. Yaʿnī her ne ḳadar ki marażım şiddet eylese mihr-i cānān ustuḫānımda ṣābitdir maġz gibi. **Hemçu tebem ne-mī-reved** iki veche müteḥammildir, yaʿnī ısıtma gitmedügi gibi gitmez veyā ısıtma gitdügi gibi gitmez, *te'emmel*.

حال دلم چو خال تو هست بر آتشش وطن
چشمم ازان چو چشم تو خسته شدست و ناتوان

Ḥāl-i dilem çu ḫāl-i tu hest ber-āteşeş vaṭan
Cismem ezān çu çeşm-i tu ḫaste şude'st u nā-tuvān

Maḥṣūl-i Beyt: Benim göñlümüñ ḥāli seniñ beñiñ gibidir ki āteş üzeredir vaṭanı. Yaʿnī benim göñlüm ʿışḳ veyā ḥummā āteşi üzeredir, seniñ ḫāliñ āteş-i ruḫsār üzere olduġı gibi, yaʿnī ikisi daḫi āteşi vaṭan eylemişdir. Pes, tenim anıñçün seniñ çeşmiñ gibi ḫasta ve nā-tuvāndır, yaʿnī āteşde vaṭan eyledügiçün

1 M: sıcaḳ.
2 M: sıcağından.

çeşmiñ gibi ḫasta ve nā-tuvāndır. Maḥbūblar çeşmine żaʿf u maraż[1] iżāfeti meşhūrdur, zīrā baʿżı güzeliñ baḳışında nevʿan fütūr melḥūẓdur.

باز نشان حرارتم ز آب دو دیده و ببین
نبض مرا که می‌دهد هیچ ز زندگی نشان

Bāz nişān ḥarāretem z'āb-ı du dīde vu bi-bīn **(447a)**
Nabż-ı merā ki mī-dehed hīç zi-zindegī nişān

Bāz edāt-ı te'kīd. **Nişān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, nişānīden'den, lafẓ-ı müşterekdir, āteş söyündürmege ve bir nesneyi yere dikmege dirler. **Bi-bīn** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Nabż-ı merā** lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Mī-dehed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, maʿnā-yı istifhāmı mutażammındır, virür mi dimekdir. **Zindegī** dirlikdir yaʿnī ḥayāt. **Nişān** ʿalāmet. İki **nişān** tecnīs-i tām ṣanʿatıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ḥarāretimi söyündür iki gözüm yaşıyla ve nabżımı gör ki hīç ḥayātdan nişān virür mi, yaʿnī gör ki bende hīç ḥayātdan nişān var mıdır? Ḥāṣılı, maraż bende ḥayātdan eṣer[2] ḳomadı.

آن که مدام شیشه‌ام از پی عیش داده بود
شیشه‌ام از چه می‌برد پیش طبیب هر زمان

Ān ki mudām şīşeem ez-pey-i ʿayş dāde būd
Şişeem ez-çi mī-bered pīş-i ṭabīb her zamān

Mudām bunda dā'im maʿnāsınadır ve **şīşe** ḳarīnesiyle bāde ile münāsebeti var. Bunda **şīşe**'den ṣırça ḳadeḥ murāddır. **Pey** edāt taʿlīldir. **ʿAyş**'den murād bāde ẕevḳ u ṣafāsıdır. İkinci **şīşe**'den murād ḳārūradır ki içine bevl iderler ve ṭabībe marīżiñ bevlini anıñla gösterirler[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimse ki dā'imā baña bāde içmekiçün ṣürāḥī şīşesini virmişidi, her zamān ṭabīb öñine şīşemi yaʿnī ḳārūramı ne içün iledür? Ḥāṣılı, benim marażım ziyāde müştedd olduġıçün ölmek ḳorḳusından[4] ḳārūramı ṭabībe gösterir.

1 S: żaʿf-ı baṣar.
2 S: nişān.
3 S: ṭabībe bevlini anın gösterirler.
4 S: ölmek ḳorḳusıdır ki.

حافظ از آب زندگی شعر تو داد شربتم
ترك طبيب كن بيا نسخهٔ شربتم بخوان

Ḥāfıẓ ez-āb-ı zindegī şiʿr-i tu dād şerbetem
Terk-i ṭabīb kon bi-y-ā nusẖa-i şerbetem bi-ẖān

Terk-i ṭabīb maṣdarıń mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Nusẖa-i şerbet** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, seniń şiʿriń bańa āb-ı ḥayātdan şerbet virdi, yaʿnī seniń şiʿriń āb-ı ḥayātdır. Ḥāfıẓ buyurur: Pes, imdi ṭabībi terk eyle, gel benim şerbetim nüsẖasını oḳu. Yaʿnī benim şiʿrim āb-ı ḥayātdır, gel anı oḳu ki ḥayāt-ı ebedī bulasın. Ḫāce ẖiṭābdan tekellüme iltifāt eyledi.

461

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

منم كه شهرهٔ شهرم بعشق ورزيدن
منم كه ديده نيالوده ام ببد ديدن

Menem ki şohre-i şehrem be-ʿışḳ verzīden
Menem ki dīde ne-y-ālūdeem be-bed dīden

Şohre-i şehr lāmiyye. **Verzīden** bir nesneyi ʿādet ü ẖūy idinmek ve çalışmaḳ ([M+] yaʿnī emek yemek[1].) **Ne-y-ālūdeem** fiʿl-i nefy-i māżī mütekellim vaḥde, bulaşdırmadım dimekdir. **Be-bed dīden; bā** ḥarf-i muṣāḥabet.

Maḥṣūl-i Beyt: Benem ki şehriń meşhūrıyım ʿışḳ u muḥabbete çalışmaġla yaʿnī ʿāşıḳlıġla meşhūrum. Benem ki gözümi yaramaz görmekle bulaşdırmadım, yaʿnī ḥarāma baḳmaġla gözümi ḥarāmla mülevves̱ eylemedim, yaʿnī günāhkār eylemedim.

1 S: bir nesneyi ʿādet ve ẖūy idinmege ve çalışmaġa dirler.

وفا کنیم و ملامت کشیم و خوش باشیم
که در شریعت ما کافریست رنجیدن

Vefā konīm u melāmet keşīm u ḫoş bāşīm
Ki der-şerīʿat-i mā kāfirī'st rencīden

Konīm ve **keşīm** ve **bāşīm** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l- ġayr olmaḳ cā'iz ve her birisi mā-ḳabliyle vaṣf-ı terkībī olmaḳ cā'iz. **Şerīʿat** yola yaʿnī ṭarīḳa dirler. **Rencīden** incinmek ve incitmek, lāzımla müteʿaddī beyninde müşterekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Vefā ideriz yaʿnī vefā-dārız ve levm ü melāmet çekeriz yaʿnī melāmet-keşiz ve iyilikle geçiniriz yaʿnī evḳāt u eyyāmımızı ḫoşluġla geçürürüz, zīrā bizim ṭarīḳimizde ḫalḳı incitmek ve ḫalḳdan incinmek kāfirlikdir, yaʿnī ṭarīḳimizde memnūʿdur, zīrā ʿāşıḳa cefāya taḥammül lāzımdır.

بپیر میکده گفتم که چیست راه نجات
بخواست جام می و گفت راز پوشیدن

Be-pīr-i meykede goftem ki çīst rāh-ı necāt
Bi-ḫāst cām-ı mey u goft rāz pūşīden

Maḥṣūl-i Beyt: Meykede pīrine didim ki cihānda ṭarīḳ-i necāt nedir, yaʿnī elem ü belādan cihānda ḫalāṣ olmaġa çāre nedir? Pīr daḫi cām-ı mey diledi ve didi ki rāz örtmek. Yaʿnī ḥużūr u ṣafā ḥıfẓ-ı esrār-ı ḫalḳdır, ḥāṣılı, sır ṣaḳlamaḳ. Cām-ı **(447b)** mey dilemekden murādı, yaʿnī içenleriñ sırrını gizlemek de rāh-ı necātdır.

مراد ما ز تماشای باغ عالم چیست
بدست مردم چشم از رخ تو گل چیدن

Murād-ı mā zi-temāşā-yı bāġ-ı ʿālem çīst
Be-dest-i merdum-i çeşm ez-ruḫ-ı tu gul çīden

Be-dest-i merdum-i çeşm; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Merdum**'e **dest** iṣbātı istiʿāre ṭarīḳiyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Su'āl u cevāb ṭarīḳiyle buyurur: Bizim murādımız bāġ-ı ʿālem temāşāsından nedir? Göz bebegi eliyle seniñ ruḫuñdan gül dirmekdir. Yaʿnī merdüm-i çeşm ile seniñ gül gibi ruhuñı seyr eylemekdir, ḥāṣılı, seniñ cemāl-i cemīliñi görmekdir.

بمی پرستی ازان نقش خود بر آب زدم
که تا خراب کنم نقش خود پرستیدن

Be-mey-perestī ezān naḳş-ı ḫod ber-āb zedem
Ki tā ḫarāb konem naḳş-ı ḫod-perestīden

Maḥṣūl-i Beyt: Mey-perestlikle yaʿnī bāde-nūşluġla[1] anıñçün kendi naḳşımı ṣu üzere urdum, yaʿnī vücūdum naḳşını bī-ṣebāt u beḳā iʿtibār eyledim ṣu üzre naḳş gibi, tā kim ḫarāb idem kendime ṭapmaḳ naḳşını. Yaʿnī ġurūr u enāniyyetimi ifnā eylemekiçün vücūdum naḳşını ṣu üzre naḳşa beñzetdim ʿadem-i ṣebāt u beḳāda.

برحمت سر زلف تو واثقم ور نی
کشش چو نبود از آن سو چه سود کوشیدن

Be-raḥmet-i ser-i zulf-i tu vāṣıḳem v'er nī
Keşiş çu ne-bved ez-ān sū çi sūd kūşīden

Be-raḥmet-i ser-i zulf-i tu; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Vāṣıḳ** ism-i fāʿildir, ṭayanıcı dimekdir. **V'er nī** yoḳsa dimekdir. **Keşiş** ism-i maṣdardır, çekiş yaʿnī ceẕbe maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ser-i zülfüñ merḥametine muʿtemidim. Yoḳsa çünki ol cānibden ceẕbe olmaya, ne fāʾide çalışmaḳ? Yaʿnī seniñ ser-i zülfüñ ḳullābına iʿtimādım var ki beni senden yana ceẕb eyleye yaʿnī çeke, yoḳsa ol cānibden ki çekiş ve ceẕbe olmaya, çalışmaḳ ne fāʾide virür? Yaʿnī ḳullāb-ı zülfüñ ki bizi senden yana çekmeye, bizim cānibimizden saʿy fāʾide virmez.

ز خط یار بیاموز مهر با رخ خوب
که گرد عارض خوبان خوشست گردیدن

Zi-ḫaṭṭ-ı yār bi-y-āmūz mihr bā-ruḫ-ı ḫūb
Ki gird-i ʿārez-ı ḫūbān ḫoş'est gerdīden

Mihr muḥabbet. **Bā-ruḫ-ı ḫūb; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Gird** bunda eṭrāf maʿnāsınadır, **ʿāreż**'e iżāfeti lāmiyyedir ve **ḫūbān**'a keẕālik. **Gerdīden** çigzinmek[2].

1 T: bāde-nūşlükle.
2 S: çizginmek.

Maḥṣūl-i Beyt: Ruḫ-ı ḫūba muḥabbeti ḫaṭṭ-ı yārdan ögren, zīrā ḫūblar ʿārıżı eṭrāfında çigzinmek ḫoşdur, yaʿnī ḫaṭṭ-ı ḫūbān ʿārıż-ı ḫūbāna muḥabbet idüp eṭrāfından gitmez. Gird-i ʿārıż-ı ḫūbān ḫaṭṭa ziyāde mülāyimdir ki ḫaṭ dāʾimā eṭrāf-ı ruḫsārda olur.

عنان بمیکده خواهیم تافت زین مجلس
که وعظ بی عملان واجبست نشنیدن

ʿİnān be-meykede ḫāhīm tāft zīn meclis
Ki vaʿẓ-ı bī-ʿamelān vācibʾest ne-şnīden

Tāft bunda fiʿl-i māżīdir, maṣdar maʿnāsına, döndürmek dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu meclisden ʿinānımızı meyḫāneye döndürmek dileriz, yaʿnī meykede cānibine gitmek isteriz, zīrā ʿamelsiz vāʿiẓleriñ[1] ([M,S+] naṣīḥat u pendini diñlememek vācibdir. Yaʿnī bir vāʿiẓ ki kendi söziyle ʿamel eylemeye, anıñ vaʿẓını) diñlemek gerekmez, zīrā sāmiʿīne teʾṯīr eylemez.

مبوس جز لب معشوق و جام می حافظ
که دست زهد فروشان خطاست بوسیدن

Me-būs cuz leb-i maʿşūḳ u cām-ı mey Ḥāfiẓ
Ki dest-i zuhd-furūşān ḫaṭāʾst būsīden

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, leb-i māʿşūk u cām-ı mey lebinden ġayrıyı būs eyleme, zīrā zühd ṣatan mürāyīler elini öpmek ḫaṭādır, zīrā şerīʿatda ʿazīzler elini öpmege icāzet var, ammā zerrāḳ vāʿiẓler elini öpme ki [hīç] bir milletde cāʾiz degildir.

1 T: vāʿiẓler.

462

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

میفکن بر صف رندان نظری بهتر ازین
بر در میکده می کن گذری بهتر ازین

Mī-fiken ber-saf-ı rindān naẓarī bihter ezīn
Ber-der-i meykede mī-kon guẕerī bihter ezīn

Mī-fiken; mī bunda ḥarf-i teʾkīddir, zīrā **fiken** ansız maʿnā virür, ḥālbuki emr istiḳbāl içün mevżūʿdur ([T+] ve **mī** ḥāl içün,) pes, teʾkīd içün ṭutulmasa ictimāʿ-ı żıddeyn lāzım gelür, maṣdarı **(448a)** efkenden ve efkenīden gelür, taḫfīf-i hemze ile de lüġatdır, bir nesneyi bıraḳmaḳ, ekẕer elde müstaʿmeldir, meẕelā elden bıraḳ dirler. **Ṣaf** bunuñ gibi yerlerde alay ve bölük maʿnāsınadır. **Naẓarī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Bih** yeg ve **ter** ([M,T+] Fārisīde) edāt-ı tafḍīldir, **bihter** yegrek dimekdir. **Ezīn** işāretdir bi'l-fiʿil olan naẓara. **Ber-der-i meykede; ber** ḥarf-i ṣıla**. Mī-kon** da **mī-fiken** gibidir meẕkūr ḳavāʿidde. **Guẕerī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, rindler alayına naẓarı bundan eyirek bıraḳ, yaʿnī bi'l-fiʿil olan naẓardan yegrek bir naẓar ṣal. Meykede ḳapısına da bundan eyirek güẕer eyle, yaʿnī bi'l-fiʿil geçdügüñden yegrek geç ve uġra, ḥāṣılı, meẕkūr müddeʿālarda teraḳḳī ve teṣāʿud buyur dimekdir.

در حق من لبت این لطف که می‌فرماید
سخت خوبست ولیکن قدری بهتر ازین

Der-ḥaḳ-ı men lebet īn luṭf ki mī-fermāyed
Saḫt ḫūb'est velīkin ḳaderī bihter ezīn

Luṭf'dan murād efsūsdur ki leb-i dilberān anıñla mevṣūfdur. **Saḫt** bunda ziyāde maʿnāsınadır. **Ḳaderī**, ([M+] dāl'ıñ fetḥiyle ve **ḳadrī**, sükūnıyla,) miḳdār maʿnāsınadır[1] ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

1 S: ḳaderī; ḳader miḳdār maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḥaḳḳımda seniñ lebiñ bu luṭf u iḥsānı ki buyurur, ziyāde ḫūbdur ve maḳbūlümüzdür, ammā bir miḳdār bundan yegrek gerek. Yaʿnī lebiñ bi'l-fiʿil eyledigi efsūsı ḳabūl eyledik, ammā yegrekini dileriz. Ḥāṣılı, lebiñden, ziyāde envāʿ-i füsūs me'mūldür, zīrā ʿāşıḳ andan müteleẕẕiẕ olur.

آن که فکرش گره از کار جهان بگشاید
گو درین نکته بفرما نظری بهتر ازین

Ān ki fikreş girih ez-kār-i cihān bi-gşāyed
Gū derīn nukte bi-fermā naẓarī bihter ezīn

Ān ki aṣlında **ān kes ki** idi, żarūret-i vezniçün taḫfīf ḳılındı. **Fikreş**; **fikr** bunda tertīb-i umūr-i maʿlūme maʿnāsınadır, **naẓar** da dirler ve **şīn**-i żamīr maʿhūd **kes**'e rāciʿdir. **Girih**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniñ ve rā'nıñ kesriyle,) dügüm maʿnāsınadır, ʿArabça ʿuḳde dirler, (M,T+ ʿayn'ıñ żammıyla.) **Ez-kār-ı cihān** aṣlında **ez-muşkilāt-ı kār-ı cihān**'dır, ḳarīne ḳā'im olduġıçün terk olındı. **Bi-gşayed; bā** ḥarf-i te'kīd, **guşāyed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ibdir, fāʿili taḥtında müstetir **kes**'e rāciʿdir, açar dimekdir. **Gū** ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Nukte** daḳīḳ yaʿnī ince söze dirler. **Derīn nukte; īn** ism-i işāretdir ḳarībe ve **nukte**'den murād kār-ı cihāndan girih açmaḳdır. **Naẓar**'dan bunda murād taʿrīf olan fikirdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimse ki fikri cihān işinden dügümi[1] açar, sen aña di ki bu nüktede yaʿnī müşkilāt-ı kār-ı cihānı açmaḳ nüktesinde bundan yegrek tertīb-i umūr-i maʿlūme eyleñ[2]. Yaʿnī bu tertīb ki eylemişsiz, müsellemimizdir, ammā bundan eyürek tertīb dileriz. Ḥāṣılı, cānān ki anıñ fikri ʿuşşāḳ-ı cihān kārından girihi fetḥ u keşf eyler, sen cānāna di ki bu tertīb eyi müntic tertībdir, ammā biz daḫi yegrek tertīb isteriz. Bu taḳdīr u taḳrīrce[3] aṣlında **ez-kār-ı ʿuşşāḳ-ı cihān** olur. Pes, ʿuşşāḳı ṭard u ṭarḥ eylediler.

دل بدان رود گرامی چه کنم گر ندهم
مادر دهر نزاید پسری بهتر ازین

Dil bedān rūd-ı girāmī çi konem ger ne-dehem
Māder-i dehr ne-zāyed puserī bihter ezīn

1 S: cihān dügüminden işi.
2 T: eylemek.
3 S: bu taḳdīrce.

Rūd bunda güzel oġlan maʿnāsınadır, ḥāṣılı, dilber murāddır. **Girāmī** (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniñ kesri ve żammıyla lüġatdır,) ʿazīz maʿnāsına. **Rūd-ı girāmī** puser-i ʿazīz dimekdir. **Çi konem ger ne-dehem**; böyle terkībler suʾāl maʿnāsını mutażammındır, niteki mevārid-i istiʿmālātın gören kimesneye maʿlūmdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ʿazīz pusere göñül virmeyeyin nice ideyin, yaʿnī virmemege ḳādir degilim. Zīrā dehr anası bundan yegrek oġul ṭoġurmaz[1]. Pes, buña göñül virmemege kim ḳādirdir ki ben ḳādir olam.

ناصحم گفت که جز غم چه هنر دارد عشق
گفتم ای خواجهٔ عاقل هنری بهتر ازین

Nāṣıḥem goft ki cuz ġam çi huner dāred ʿışḳ
Goftem ey ḫāce-i ʿāḳil hunerī bihter ezīn

Maḥṣūl-i Beyt: Nāṣiḥ bañа didi ki ʿışḳıñ ġamdan ġayrı ne hüneri var? Yaʿnī ʿışḳ derd ü belā ve miḥnetden mürekkeb bir marażdır[2]. Nāṣiḥa didim ki; ey ḫāce-i ʿāḳıl, bundan yegrek bir hüneriñ var mıdır? Yaʿnī ʿışḳ u muḥabbetden yegrek iş **(448b)** olmaz ve ġam-ı cānāne ki bunlara müterettibdir, bir ʿaẓīm ʿaṭıyyedir ki andan maḳbūl hüner olmaz.

من که گویم که قدح گیر و لب ساقی بوس
بشنو ای جان که نگوید دگری بهتر ازین

Men ki gūyem ki ḳadeḥ gīr u leb-i sāḳī būs
Bi-şnev ey cān ki ne-gūyed digerī bihter ezīn

Baʿżı nüsḫada **men ki gūyem** yerine **men çu gūyem** vāḳiʿdir, böyle olunca **çu** edāt-ı taʿlīldir, çünki maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ben ki sañа diyem ki ḳadeḥ ṭut yaʿnī bāde nūş eyle ve sāḳīniñ lebini öp. Benden bu sözi işid ey cān ki bir ġayri kimse bundan yegrek ve eyirek söz söylemez. Yaʿnī benden bu pendi ṭut ki sañа bundan yegrek pend kimse virmez.

كلك حافظ شكرين ميوه نباتيست بچين
كه درين باغ نبينى ثمرى بهتر ازين

Kilk-i Ḥāfıẓ şekerīn mīve nebātī'st bi-çīn
Ki derīn bāġ ne-bīnī ṯemerī bihter ezīn

1 M, S: ṭoġurmadı.
2 S: derd u belā ve miḥnetden mürekkeb bir maʿnādır ve bir marażdır.

Bunda **kilk**'den murād ḳalemdir. **Şekerīn** şekerli dimekdir. **Nebāt**'dan murād çimen cinsidir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bi-çīn** fiʿl-i emr-i muḫāṭabdır, divşir maʿnāsına[1]. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Derīn bāġ**'dan murād dünyādır. **Ş̱emer** meyve maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce nezāketle şiʿrin vaṣf ider. Ḥāfiẓ'ıń ḳalemi şeker meyveli bir nebātdır, divşir ve rūḥuńa ġıdā eyle, zīrā bu bāġ-ı ʿālemde bundan yegrek meyve bulmazsın[2]. Ḥāṣılı, eşʿār-ı Ḥāfiẓ'dan yegrek eşʿār bulımazsın, hemān ṭurmayup ezber eyle.

463

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

می‌سوزم از فراقت روی از جفا بگردان
هجران بلای ما شد یا رب بلا بگردان

Mī-sūzem ez-firāḳet rūy ez-cefā bi-gerdān
Hicrān belā-yı mā şud yā Rab belā bi-gerdān

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna buyurur: Seniń firāḳıńdan yanayorum[3], rūyuńı cefādan döndür yaʿnī cefāyı terk eyle, zīrā hicrān bizim belāmız oldı[4] yaʿnī bize belā oldı. Yā Allāh, belāyı bizden döndür yaʿnī bizi belādan ṣaḳla.

مه جلوه می‌نماید بر سبز خنگ گردون
تا او بسر درآید بر رخش پا بگردان

Meh cilve mī-numāyed ber-sebz-ḫing-i gerdūn
Tā ū be-ser der-āyed ber-raḫş pā bi-gerdān

Sebz-ḫing, zā'nıń sükūnı ve ḫā'nıń kesriyle, gök at ve yaġız at, terkīb-i mezcī ḳabīlindendir, **gerdūn**'a iżāfeti beyāniyyedir. **Tā** edāt-ı taʿlīl. **Be-ser**

1 S: dir ve divşir dimekdir.
2 S: bundan yegrek meyve bolmaz ve bulmazsın.
3 S: yanayoruram.
4 T: zīrā hicrān bizim belālarımızı.

der-āyed depesi üzere gelsün dimekdir, yaʿnī yıḳılsun, düşsün dimekdir. **Raḫş** bunda boz at ve ebreş atdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meh felek atı üzre cilve gösterir, ol depesi üzere gelsün içün raḫş üzerine ayaġıñ döndür, yaʿnī raḫşına süvār ol. Ḥāṣılı, atıña bin, tā ki māh maġlūb u münhezim olup maġribe dek ḳaça.

یغمای عقل و دین را بیرون خرام سرمست
بر سر کلاه بشکن در بر قبا بگردان

Yaġmā-yı ʿaḳl u dīn-rā bīrūn ḫırām ser-mest
Ber-ser kulāh bi-şken der-ber ḳabā bi-gerdān

Yaġmā-yı ʿaḳl u dīn maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **rā** edāt-ı taʿlīl. **Kulāh bi-şken** külāhı ḳıvır yaʿnī levendāne giy, bunuñ gibi yerlerde şikesten ve şikenīden ḳıvırmaḳ maʿnāsınadır. **Der-ber ḳabā bi-gerdān** ḳabāyı döndür dimekdir. ʿAcem ve Tatar levendleri ferācesiniñ bir dügmesini ilikler ve yeñlerin giymeyüp bir miḳdār ferācesini[1] öñine getürür ve ṣaġ eli ferāceden ṭaşra ḳalur. Pes, **ḳabā bi-gerdān** buyurduġı bu vażʿ üzere ḳabāñı giy dimekdir, ḥāṣılı, külāh u ḳabāñı levendāne giy maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳl ü dīn-i ʿuşşāḳı yaġmālamaḳ içün ṭaşra sermest ṣalın, yaʿnī mestāne ḫırām eyleyüp külāhıñı ḳıvır ve ferāceñi levendāne döndür, ḥāṣılı, levendāne giy.

مرغول را برافشان یعنی برغم سنبل
گرد چمن بخوری همچون صبا بگردان

Merġūl-rā ber-efşān yaʿnī be-raġm-ı sunbul
Gird-i çemen baḫūrī hemçūn ṣabā bi-gerdān

Merġūl, mīm'iñ fetḥi ve żammıyla, Pehlevīce kāküle dirler. **Ber-efşān; ber** ḥarf-i te'kīd, **(449a) efşān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, silk dimekdir. **Be-raġm; bā** ḥarf-i ṣıla, **raġm** nisbet ve körlük didikleri maʿnāyadır, **sunbul**'e iżāfet lāmiyyedir. **Be-raġm-ı sunbul** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Gird-i çemen** lāmiyye, çemen eṭrāfı dimekdir. **Baḫūrī**, bā'nıñ fetḥiyle, tütsi virdikleri nesne, ḥāṣılı, güzel ḳoḳulı cinsinden bir meşhūr nesnedir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

1 M, S: ferāce.

Maḥṣūl-i Beyt: Kākülüñü silk, yaʿnī sünbülüñ körlügine çemen eṭrāfında ṣabā gibi bir baḫūr ṭolandır, yaʿnī çemeniñ eṭrāfını mubaḫḫar u muʿaṭṭar eyle. Baʿżı nüsḫada mıṣrāʿ-ı ṯānī böyle vāḳiʿdir.

Gerd-i baḫūr-ı ʿanber gird-i ṣabā bi-gerdān

Maḥṣūl-i maʿnā-yı mıṣrāʿ[1]**:** ʿAnber baḫūrı tozını ṣabā eṭrāfında ṭolandır, tā ki ṣabā ʿālemi andan muʿaṭṭar u mubaḫḫar eylesün, niteki ṣabānıñ ṣānıdır ʿāleme ḳoḳular neşr eylemek yaʿnī yaymaḳ[2].

ای نور چشم مستان در عین انتظارم
چنگ حزین و جامی بنواز یا بگردان

Ey nūr-ı çeşm-i mestān der-ʿayn-i intiẓārem
Çeng-i ḥazīn u cāmī bi-nvāz yā bi-gerdān

ʿ**Ayn-i intiẓār**'dan murād maḥż-ı intiẓārdır ki aña ġayrı nesne ḳarışmaya. **Ḥazīn** bunda nerm yaʿnī mülāyim maʿnāsınadır. **Bi-nvāz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, lüġatde oḫşa dimekdir, ammā bunuñ gibi yerlerde çalmaḳ maʿnāsınadır. **Çengī** ve **cāmī** yā'ları vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey mestleriñ gözi nūrı, ʿayn-ı intiẓārdayım, bir mülāyim çeng çal veyā bāde ḳadeḥin döndür, yaʿnī yā çeng çal eglenelim veyā ḳadeḥ döndür içüp eglenelim, ḥāṣılı, bu ikisinden birini eyle. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde leff ü neşr var.

دوران چو می‌نویسد بر عارضت خطی خوش
یا رب نوشتهٔ بد از یار ما بگردان

Devrān çu mī-nuvīsed ber-ʿāreżet ḫaṭī ḫoş
Yā Rab nuvişte-i bed ez-yār-ı mā bi-gerdān

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki devrān ʿārıżıñ üzere ḫūb ḫaṭ yazar, yā Rab, yaramaz yazıyı bizim yārimizden döndür. Yaʿnī devrān ʿārıżına ḫūb ḫaṭ yazsun, bed ḫaṭ yazmasun. Ḥāṣılı, ḫaṭ güzel ʿārıżına keder virmesün yaʿnī leṭāfetini bozmasın.

حافظ ز خوبرویان بختت جز آن قدر نیست
گر نیستت رضایی حکم قضا بگردان

Ḥāfiẓ zi-ḫūb-rūyān baḫtet cuz ān ḳadar nīst
Ger nīstet rıżāyī ḥukm-i ḳażā bi-gerdān

1 S: maḥṣūl-i mıṣrāʿ.
2 S: neşr idüp yaymaḳ.

Rıżāyī yā'sı tenkīr içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, güzellerden seniñ ṭāliʿiñ bu miḳdārdan ġayri degildir, yaʿnī ṭāliʿiñ şimdi olandan ġayri degildir, eger bu ṭāliʿe rıżāñ yoġ-ise ḥükm-i ḳażā ve ḳaderi döndür. Ḥāṣılı[1], saña ezelde ḫūblardan cefā çekmek virildi, begenmezseñ ḥükm-i ezelīyi döndür ve diledigiñ gibi eyle. Bunuñ gibiler muḥāle ḥavāledir.

464

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

گرشمهٔ کن و بازار ساحری بشکن
بغمزه رونق ناموس سامری بشکن

Girişme'i kon u bāzār-ı sāḥirī bi-şiken
Be-ġamze revnaḳ-ı nāmūs-ı Sāmirī bi-şiken

Girişme'i; yā ḥarf-i vaḥdet. **Sāḥirī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Revnaḳ-ı nāmūs** lāmiyye, **nāmūs** bunuñ gibi yerlerde ʿırż maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir girişme ve nāz u şīve eyle ve seḥḥārlıḳ bāzārını ṣı, yaʿnī seḥḥārlıġı ibṭāl eyle, ([M,S+] ḥāṣılı, bir girişme ile ʿālemi mesḥūr eyle sāḥirler mesḥūr eyledügi gibi. Ve siḥre vücūd virme, belki girişme ile anı ibṭāl eyle) ve ġamze ile Sāmirī'niñ nāmūsı revnaḳını ve leṭāfetini kesr eyle, yaʿnī ʿırż u vaḳārını boz. Sāmirī ḳıṣṣası sābıḳan mufaṣṣal ẕikr olunmuşdur[2].

بباد ده سر و دستار عالمی یعنی
کلاه گوشه بآیین دلبری بشکن

Be-bād dih ser u destār-ı ʿālemī yaʿnī
Kulāh-gūşe be-āyīn-i dil-berī bi-şiken

ʿĀlemī; yā ḥarf-i tenkīr. **Yaʿnī** mıṣrāʿ-ı s̱ānīye merhūndur. **Be-āyīn; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **āyīn** resm u ḳānūn **(449b)** maʿnāsınadır.

1 S: yaʿnī.
2 M'de cümle sıralaması bozuk.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalḳ-ı ʿālemiñ ser u destārını bāda vir, yaʿnī ser-efkende ve perīşān-destār eyle. Yaʿnī külāh-gūşeyi dilberlik resm u ḳānūnıyla ḳıvır. Ḥāṣılı, külāh-gūşeyi dilberlik āyīn u üslūbıyla ḳıvırup ʿuşşāḳı ḫarāb idüp destārını perīşān eyle, yaʿnī ehl-i ʿālemi dīvāne ve mecnūn eyle.

بزلف گوی که آیین سرکشی بگذار
بغمزه گو که سپاه ستمگری بشکن

Be-zulf gūy ki āyīn-i ser-keşī bi-guẓār
Be-ġamze gū ki sipāh-i sitemgerī bi-şiken

Maḥṣūl-i Beyt: Zülfüñe di ki serkeşlik resmini terk eyle. Ġamzeñe de di ki sitemgerlik ve ẓulüm ʿaskerini kesr eyle, yaʿnī serkeş ü ẓālim olma dimekdir.

برون خرام و ببر گوی خوبی از همه کس
سزای حور بده رونق پری بشکن

Birūn ḫırām u bi-ber gūy-i ḫūbī ez-heme kes
Sezā-yı ḥūr bi-dih revnaḳ-ı perī bi-şiken

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭaşra çıḳup ṣalın ve güzellik gūyını herkesden ilet, yaʿnī cemīʿ güzellere ḥüsn ü leṭāfetde ġālib ol. Ḥūruñ lāyıḳını vir ve perīniñ revnaḳını ṣı ve şikeste eyle, yaʿnī ḥūr u perīniñ de revnaḳ u leṭāfetini kesr eyle, ḫalḳ ḳatında iʿtibārı ḳalmasun.

بآهوان نظر شیر آفتاب بگیر
بابروان دوتا قوس مشتری بشکن

Be-āhuvān-ı naẓar şīr-i āftāb bi-gīr
Be-ebruvān-ı du-tā ḳavs-i Muşterī bi-şiken

Āhuvān cemʿ-i āhūdur, murād gözlerdir[1], **naẓar**'a iżāfet beyāniyyedir. **Şīr-i āftāb** lāmiyye, bunda **şīr**'den murād burc-ı Esed'dir ki āfitāba mensūb burcdur. **Ebruvān** ebrūnuñ cemʿidir, **du-tā**'ya iżāfet beyāniyyedir. **Ḳavs-i Muşterī** lāmiyye, murād burc-ı Ḳavs'dır ki Müşterī'ye mensūb burcdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Naẓar āhūlarıyla şīr-i āfitābı şikār eyle, yaʿnī şīr-i āfitāba bir naẓar ([M,T+] ṣal) ki meftūnuñ olup ṣayd u şikārıñ olsun. Du-tā ebrūlar ile de Müşterī'niñ ḳavsini kesr eyle, yaʿnī ḳadr u ḳıymetini ve revnaḳ u iʿtibārını kesr eyle, ḥāṣılı, ebrūlarıñ ḳavsi var iken aña iʿtibār u iḥtiyāc yoḳdur.

1 M: güzellerdir.

چو عطرسای شود زلف سنبل از دم باد
تو قیمتش بسر زلف عنبری بشکن

Çu ʿıṭr-sāy şeved zulf-i sunbul ez-dem-i bād
Tu ḳıymeteş be-ser-i zulf-i ʿanberī bi-şiken

ʿIṭr-sāy vaṣf-ı terkībīdir, ʿıṭr ezici dimekdir, zīrā baʿżı ʿıṭrı ezicek ziyāde ḳoḳu virür, ḫuṣūṣıyla misk ü ʿanber ü laḫlaḫa.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki zülf-i sünbül bād nefesinden ʿıṭr-sāy ola yaʿnī güzel ḳoḳular vire, sen anıñ ḳıymetini ʿanberli zülfüñ ucıyla kesr eyle yaʿnī añа iʿtibār ḳoma.

چو عندلیب فصاحت فروشد ای حافظ
تو قدر او بسخن گفتن دری بشکن

Çu ʿandelīb feṣāḥat furūşed ey Ḥāfıẓ
Tu ḳadr-i ū be-suḫan goften-i Derī bi-şiken

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ʿandelīb feṣāḥat ṣata ey Ḥāfıẓ, sen anıñ ḳadrini Derī söz söylemekle kesr eyle, yaʿnī Fārisī şiʿr söylemekle ḳadrini ve revnaḳını kesr eyle. **Derī** (M,T+ yā ḥarf-i nisbetdir,) dere mensūb, (M,T+ yaʿnī ḳapıya mensūb) dimekdir, zīrā Behrām-ı Gūr salṭanatına dek[1] aḥkām u berevāt Pehlevī[2] diliyle idi, andan ṣoñra yasaġ eyledi ki benim ḳapımda şimden girü umūr-ı salṭanata müteʿalliḳ meṣāliḥ Fārisī diliyle yazılsın. Pes, anıñ ḳapısına mensūb olduġıçün Derī didiler Fārisī dile.

1 S: daḳ.
2 S, T: Pehle.

465

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Münseriḥ
Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün

مرغ دلم طائریست قدسئ عرش آشیان
از قفس تن ملول سیر شده از جهان

Murġ-i dilem ṭāʾirīʾst ḳudsī-i ʿArş-āşiyān
Ez-ḳafes-i ten melūl sīr şude ez-cihān

Murġ-i dilem beyāniyyedir. **Ṭāʾirīʾst; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḳudsī; yā** ḥarf-i nisbet, **ʿArş**'a iżāfeti beyāniyyedir. **ʿArş-āşiyān** vaṣf-ı terkībīdir. **Ḳafes-i ten** beyāniyye. **Sīr şude** ṭoymuş yaʿnī usanmış.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim murġ-ı dilim ʿArş **(450a)** āşiyānlı bir ṭāʾir-i ḳudsīdir, yaʿnī bir pāk murġdur ki pervāzgāhı ʿArş-ı ʿaẓīmdir, yaʿnī murġ-ı bülend-pervāzdır ki ʿArş'dan ġayri yerde ḳarār[1] eylemez. Ten ḳafesinden melūl olup cihāndan usanmışdır[2], ḥāṣılı, ʿālem-i ṣuġradan bīzār olup ʿArş'da ḳarār ider.

از سر این خاکدان چون بپرد مرغ جان
باز نشیمن کند بر در آن آستان

Ez-ser-i īn ḫākdān çun bi-pered murġ-i cān
Bāz nişīmen koned ber-der-i ān āsitān

Ḫāk-dān çöplükdür. **Nişīmen**, nūn'uñ kesri ve fetḥiyle, oturacaḳ yer ve arslan yatağı ve gice ḳuşlarıñ mekān idindigi yer.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu dünyā ḫāk-dānından çünki murġ-ı cān uça[3], gine ḳarārgāh ider ol dergāhıñ ḳapısını yaʿnī ʿArş-ı ʿaẓīmi. Ḥāṣılı, dünyādan ḳalḳınca ʿArş'da ḳarār ider.

چون بپرد مرغ دل سدره بود جای او
تکیگه باز ما کنگرهٔ عرش دان

Çun bi-pered murġ-i dil Sidre buved cā-yı ū
Tekyegeh-i bāz-ı mā kungure-i ʿArş dān

1 S: pervāz.
2 S, T: uçunmuşdur.
3 S: çünki murġ-ı cān uça yaʿnī pervāz eyleye.

Tekyegeh bunda ḳarārgāh maʿnāsınadır. **Tekyegeh-i bāz-ı** (F+ **mā**) lāmiyyelerdir. **Kungure**, kāf-ı evvel ʿArabīdir ve mażmūm ve kāf-ı ṯānī ʿAcemī ve mażmūm, ḥiṣār bedeni ve mināre şerefesi ve köpriler ḳorḳuluġı ve bunlar gibi nesneler. **Kungure** bunda mecāzen ẕikr olunmuşdur, zīrā ʿArş ehl-i şerʿ ḳatında felekü'l-eflāke dirler, anda ise **kungure** mutaṣavver degildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki murġ-ı dilimiz pervāz eyleye bu dünyā ḫākdānından, anıñ maḳāmı ve cāygāhı Sidretü'l-müntehā'dır. Pes, imdi bizim bāz-ı dilimiziñ tekyegāhı ve ḳarārgāhını ʿArş bil. Ḥāṣılı, dilimiziñ maḳāmı ʿArş-ı ʿaẓīmdir.

سایهٔ دولت فتد بر سر عالم همه
گر بکشد مرغ ما بال و پری بر جهان

Sāye-i devlet futed ber-ser-i ʿālem heme
Ger bi-keşed murġ-i mā bāl u perī ber-cihān

Bāl ḳanatdır, ammā **per** ḳanat ve[1] yelekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cemīʿ ʿālemiñ başına devlet gölgesi düşer eger bizim murġ-ı dilimiz cihān üzre bāl ü per çekerse yaʿnī ṭayerān iderse. Ḥāṣılı, bizim murġ-ı dilimiz hümāyūn-āṣārdır, her ne yerde ki ṭā'ir olup gölgesi kimiñ üzerine düşerse pādişāh veyā bir ṣāḥib-i devlet olur, niteki Hümā'nıñ[2] ḫāṣṣasıdır.

در دو جهانش مکان نیست بجز فوق چرخ
جسم وی از معدنست جان وی از لا مکان

Der-du cihāneş mekān nīst be-cuz fevḳ-i çarḫ
Cism-i vey ez-maʿdin'est cān-ı vey ez-lā-mekān

Maʿdin, dāl'ıñ kesriyle, kāndır, pes, taḳdīri **ez-maʿdin-i ervāḥ'est**'dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim murġ-ı dilimiziñ mekānı felek üstinden ġayrı degildir, yaʿnī mekānı ʿanāṣırdan yuḳarıdur, anıñ cismi maʿdin-i ervāḥdan ve cānı lā-mekāndandır, yaʿnī ʿArş-ı Raḥmān'dandır.

1 M: veyā.
2 T: hümāyūnuñ.

عالم علوی بود جلوگه مرغ ما
آبخور او بود گلشن باغ جنان

ʿĀlem-i ʿulvī buved cilvegeh-i murġ-ı mā
Ābḫor-ı ū buved gulşen-i bāġ-ı cinān

Ābḫor ṣuvad[1] yaʿnī ṣulanacaḳ yer.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim murġ-ı dilimiziñ cilvegāhı ʿālem-i ʿulvīdir ve anıñ ṣuvadı bāġ-ı cinān gülşenidir, yaʿnī tenaʿʿumı cennet gülşenindendir.

تا دم وحدت زدی حافظ شوریده حال
خامهٔ توحید کش بر ورق انس و جان

Tā dem-i vaḥdet zedī Ḥāfıẓ-ı şūrīde-ḥāl
Ḫāme-i tevḥīd keş ber-varaḳ-ı ins u cān

Ḥāfıẓ münādā.

Maḥṣūl-i Beyt: Tā kim vaḥdetden nefes urduñ ey Ḥāfıẓ-ı şūrīde-ḥāl, tevḥīd ḳalemini çek ins ü cānn varaḳına, yaʿnī ins ü cānn taʿaddüd iktiżā ider, vaḥdet ḫod birlikden ʿibāretdir. Pes, imdi anlara tevḥīd ḫāmesin çek bir ġalaṭ nesneye çekdigin gibi. Zīrā tevḥīd-i ṣırf taʿaddüdi māniʿdir.

Maʿlūm ola ki bu ġazel yanımızda olan dīvānlarda bulunmadı, ammā şārihler şerḥ eyledügiçin bu miḳdār ile iktifā eyledik, egerçi Ḫāce kelimātına beñzemez[2].

1 T: ṣuvat.
2 S: beñzer.

466

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

یا رب آن آهوی مشکین بختن باز رسان
وان سهی سرو روان را بچمن باز رسان

Yā Rab ān āhū-yi muşkīn be-Ḫoten bāz resān
V'ān sehī-serv-i revān-rā be-çemen bāz resān

Āhū-yı muşkīn misk āhūsına dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Allāh, ol müşkīn āhūyı[1] yine Ḫoten'e irişdir ve ol ṭoġrı serv-i revānı çemene gine **(450b)** irişdir. Ḫoten'den ve çemenden murād kendi şehridir. Ḫāce'niñ cānānı ġurbete gitmiş imiş ki temennī ider girü gelmesini.

بخت پژمردهٔ ما را بنسیمی بنواز
یعنی آن جان ز تن رفته بتن باز رسان

Baḫt-ı pejmurde-i mā-rā be-nesīmī bi-nevāz
Yaʿnī ān cān-ı zi-ten refte be-ten bāz resān

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim pejmürde ṭāliʿimizi bir nesīm irsāl eylemek sebebiyle oḫşa, yaʿnī cānān cānibinden[2] bir ḫaberci göndermekle ṭāliʿimizi saʿd eyle. Mıṣrāʿ-ı ṣānī maḳṣūdı şerḥ ider. Yaʿnī ol tenden gitmiş cānı gine tene irişdir, ([M,T+] ḥāṣılı, ben ten-i bī-cānım, cānı tene irişdir, yaʿnī cānānı baña irişdir) dimekdir.

ماه و خورشید بمنزل چو بامر تو رسند
یار مه روی مرا نیز بمن باز رسان

Māh u ḫurşīd be-menzil çu be-emr-i tu resend
Yār-i meh-rūy-ı merā nīz be-men bāz resān

Yār-ı meh-rūy beyāniyye. **Meh-rūy** vaṣf-ı terkībīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rab, māh u ḫurşīd, menziline çünki seniñ emriñle varup irişürler, benim ay yüzli yārimi de baña irişdir.

1 S: müşk āhūsını.
2 M, S: cānibine.

دیدها در طلب لعل یمانی خون شد
یا رب آن کوکب رخشان بیمن باز رسان

Dīdehā der-ṭaleb-i laʿl-i Yemānī ḫūn şud
Yā Rab ān kevkeb-i raḫşān be-Yemen bāz resān

Yemānī Yemen'e mensūb dimekdir, ḫilāf-ı ḳıyās üzre. Yemen'e laʿl iżāfeti iddiʿā'īdir, zīrā Yemen'de laʿl olmaz, belki ʿaḳīḳ olur. **Raḫşān** ṣıfat-ı müşebbehedir, yaldıraġan maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözlerimiz laʿl-i Yemānī ṭalebinde ḳan oldı, yā Rab, ol raḫşān kevkebi gine Yemen'e irişdir, yaʿnī şehr-i Şīrāz'a gönder.

سخن اینست که ما بی تو نخواهیم حیات
بشنو ای پیك خبرگیر و سخن باز رسان

Suḫan īn'est ki mā bī-tu ne-ḫāhīm ḥayāt
Bi-şnev ey peyk-i ḫaber-gīr suḫan bāz resān

Ḫaber-gīr vaṣf-ı terkībīdir, ḫaber ṭutıcı (M,T+ yaʿnī ḫaber iletici[1]) maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġā'ibde olan cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Söz budur ki biz sensiz dirlik dilemeziz, ey ḫaberci peyk, söyledügüm sözi işit ve cānāndan gine bize bir ḫaber irişdir.

برو ای طایر میمون همایون آثار
پیش عنقا سخن زاغ و زغن باز رسان

Bi-rev ey ṭā'ir-i meymūn-ı humāyūn-āṡār
Pīş-i ʿAnḳā suḫan-ı zāġ u zaġan bāz resān

Zāġ ḳarġa ve ḳuzḳun. **Zaġan** çaylaḳ

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce peyk-i cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Var ey mübārek eṡerli tā'ir, ʿAnḳā ḳatına zāġ u zaġan sözini irişdir, yaʿnī cānān ki ʿAnḳā meṡābesindedir ve ben aña nisbet zāġ u zaġan mertebesindeyim[2], imdi benim sözümi aña irişdir.

1 F: ḫaber alıcı.
2 S: mertebesindeyin.

آن که بودی وطنش دیدهٔ حافظ یا رب
بمرادش ز غریبی بوطن باز رسان

Ān ki būdī vaṭaneş dīde-i Ḥāfıẓ yā Rab
Be-murādeş zi-ġarībī be-vaṭan bāz resān

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānān ki vaṭanı dīde-i Ḥāfıẓ idi, Yā Rab, ol cānānı kendi murādınca veyā Ḥāfıẓ'ıñ murādınca gine vaṭanına irişdir, yaʿnī selāmetle şehr-i Şīrāz'a īṣāl eyle.

467

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilāt

در بدخشان لعل اگر از سنگ می آید برون
آب رکنی چون شکر از تنگ می آید برون

Der-Bedaḫşān laʿl eger ez-seng mī-āyed birūn
Āb-ı Ruknī çun şeker ez-teng mī-āyed birūn

Bedaḫşān Türkistān'da bir şehriñ ismidir, yanında bir ṭaġda laʿl maʿdeni var. **Āb-ı Ruknī** Şīrāz'ıñ yanında bir ṣuyuñ ismidir ki çıḳdıġı yeriñ adı **Teng**'dir ve her ṣarp dereye **teng** dirler. **Teng-i şeker** ol ḳalıba dirler ki şekeri içinde uyudurlar.

Maḥṣūl-i Beyt: Bedaḫşān vilāyetinde eger laʿl ṭaşdan çıḳarsa āb-ı Rükn-ābād şeker gibi, tengden ṭaşra çıḳar.

در درون شهر شیراز از در هر خانهٔ
دلبری رعنای شوخ شنگ می آید برون

Der-derūn-i şehr-i Şīrāz ez-der-i her ḫāne'i
Dil-berī raʿnā-yı şūḫ-ı şeng mī-āyed birūn

Maḥṣūl-i Beyt: Şehr-i Şīrāz'ın içinde her bir ḫāneniñ ḳapısından bir güzel şūḫ raʿnā dilber ṭaşra çıḳar. **Şeng** güzel maʿnāsınadır.

از سرای قاضی و مفتی و شیخ و محتسب
بادهای بی غش گلرنگ می آید برون

Ez-serāy-ı kādī vu muftī vu şeyḫ u muḥtesib
Bādehā-yı bī-ġaş-ı gul-reng mī-āyed birūn

Serāy'dan bunda ḫāne murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳāḍī **(451a)** ve müftī ve şeyḫ u muḥtesib ḫānesinden çirksiz gül-reng yaʿnī ḳırmızı şarāb ṭaşra çıḳar.

بر سر منبر بوقت وجد و زراقئ حال
از سر دستار واعظ بنگ می آید برون

Ber-ser-i minber be-vaḳt-i vecd u zerrāḳī-i ḥāl
Ez-ser-i destār-i vāʿiẓ beng mī-āyed birūn

Maḥṣūl-i Beyt: Minber üzerinde vecd vaḳtinde ve zerrāḳlıḳ ḥālinde vāʿiẓiñ destārı ucından beng ṭaşra çıḳar. Yaʿnī vāʿiẓler minberde vecd u ḥāl iderken dülbendi ucından beng kāġıdları düşer. Ḥāṣılı, ẓāhirleri bāṭınlarına uymaz dimekdir.

در درون باغها ز آواز مطرب صبح و شام
وای بلبل با نوای چنگ می آید برون

Der-derūn-i bāġhā z'-āvāz-ı muṭrib ṣubḥ u şām
Vāy-ı bulbul bā-nevā-yı çeng mī-āyed birūn

Vāy bunda feryād u fiġān maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāġlar içinde muṭrib āvāzından ṣabāḥ ve aḥşām bülbülüñ vāyı yaʿnī feryād u fiġānı çeng āvāzıyla ṭaşra çıḳar, yaʿnī bāġçelerinde bülbüller muṭribleriñ çeng u çegānesi āvāzından cūşa gelüp feryād u fiġān iderler.

در چنین شهری بهجر یار و اندوه فراق
حافظ از خانه چنین دلتنگ می آید برون

Der-çunīn şehrī be-hecr-i yār u endūh-ı firāḳ
Ḥāfiẓ ez-ḫāne çunīn dil-teng mī-āyed birūn

Maḥṣūl-i Beyt: Buncılayın şehirde yāriñ hecri ve firāḳı ġuṣṣasıyla Ḥāfiẓ ḫānesinden böyle dil-teng ṭaşra çıḳar, yaʿnī ġam-nāk ü derd-nāk çıḳar ḫānesinden dimekdir.

[VĀV HARFİ]

Ve lehu eyżan fī ḥarfi'l-vāv[1]

468

Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

ای قبای پادشاهی راست بر بالای تو
زینت تاج و نگین از گوهر والای تو

Ey ḳabā-yı pādişāhī rāst ber-bālā-yı tu
Zīnet-i tāc u nigīn ez-gevher-i vālā-yı tu

Ḳabā-yı pādişāhī beyāniyye. **Pādişāhī; yā** ḥarf-i nisbetdir. **Rāst** bunda tamām maʿnāsınadır, yaʿnī ne uzun ve ne ḳıṣa. **Bālā** bunda boydur, ḳadd u ḳāmet maʿnāsınadır. **Zīnet-i tāc** lāmiyye. **Nigīn** lüġatde yüzük ḳaşına dirler, ammā bunda ḫātem-i salṭanat maḳṣūddur. ([M,T+] **Gevher-i vālā** beyāniyyedir. **Gevher**'den murād aṣl ü ẕātdır. **Vālā** bülend yaʿnī aʿlā maʿnāsınadır.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, libās-ı salṭanat tamāmdır seniñ ḳāmetiñe, yaʿnī zībā ve yaraşıḳdır, ḥāṣılı, pādişāhlıḳ saña lāyıḳdır. Tāc u taḫt u nigīniñ zīneti seniñ bülend aṣlıñdan ve ẕātıñdandır, ḥāṣılı, salṭanatıñ zīb u zīnetisin. Şāh Manṣūr ikinci kerre taḫta geçdikde bu ġazeli naẓm eylemişdir.

آفتاب فتح را هر دم طلوعی می‌دهد
از کلاه خسروی رخسار مه سیمای تو

Āftāb-ı fetḥ-rā her dem ṭulūʿī mī-dehed
Ez-kulāh-ı ḫusrevī ruḫsār-ı meh-sīmā-yı tu

Āftāb-ı fetḥ beyāniyye, **rā** edāt-ı mefʿūl. **Ṭulūʿī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Mī-dehed**'iñ fāʿili **ruḫsār**'dır, ([M,T+] **ez-kulāh, mī-dehed**'e müteʿalliḳdir.) **Ḫusrevī; yā** ḥarf-i nisbetdir. **Ruḫsār-ı meh-sīmā** beyāniyye ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Meh-sīmā** vaṣf-ı terkībīdir, meh nişānlı dimekdir.

1 M, T: Fī ḥarfi'l-vāv

Maḥṣūl-i Beyt: Fetiḥ āfitābına dā'im ṭulūʿ virür pādişāhāne külāhdan seniñ meh nişānlı ruḫsārıñ, yaʿnī māh gibi yüzüñ.

گرچه خورشید فلك چشم و چراغ عالمست
روشنایی بخش چشم اوست خاك پای تو

Gerçi ḫurşīd-i felek çeşm u çerāġ-ı ʿālem'est
Rūşenāyī-baḫş-ı çeşm-i ū'st ḫāk-i pāy-i tu

Rūşenāyī-baḫş vaṣf-ı terkībīdir, baḫşīden'den ve **yā** ḥarf-i maṣdar, aydınlıḳ baġışlayıcı dimekdir, **çeşm**'e ve **çeşm**'iñ **ū**'ya iżāfeti lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi ḫurşīd-i felek ʿālemiñ çeşm u çerāġıdır yaʿnī aydınlıġıdır, ammā anıñ gözine aydınlıḳ[1] baġışlayıcı seniñ ḫāk-i pāyiñdir. Yaʿnī māh ḫurşīdden żiyā aldığı gibi, ḫurşīd ([M,S+] żiyāyı) seniñ ḫāk-i pāyiñden alır.

جلوه گاه طائر اقبال گردد هر کجا
سایه اندازد همای چتر گردون سای تو

Cilvegāh-ı ṭā'ir-i iḳbāl gerded her kucā
Sāye endāzed humā-yı çetr-i gerdūn-sāy-ı tu

Ṭā'ir-i iḳbāl beyāniyyedir. **Her kucā** mıṣrāʿ-ı ṡānīye merhūndur. **Humā-yı çetr-i gerdūn-sāy-ı tu** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Çetr** bir dürli gölgelikdir ki seferlerde yaz günlerinde pādişāhlar üzre ṭutarlar. **Gerdūn-sāy** vaṣf-ı terkībīdir, sāyīden'den, ezmek ve sürtmek ve sürüşdürmek maʿnāsına, gerdūna sürtünici çetr dimekdir, pādişāhıñ rifʿat-i mertebesinden ʿibāretdir, bülend-çetr dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: (451b) Devlet u iḳbāl murġınıñ cilvegāhı ve seyrāngāhı olur her yerde ki sāye ṣala seniñ gerdūn-sāy hümā-yı çetriñ. Yaʿnī hümā ḫāṣṣalı çetr-i gerdūn-sāyıñ her ne memlekete ki uġrayup sāye ṣala, devlet u iḳbāl ṭā'irī anda cilve ider, ḫāṣılı, devlet u iḳbāl çetr-i gerdūn-sāyıña[2] tābiʿdir. Mıṣrāʿ-ı ṡānīniñ maʿnāsını; gölge itse seniñ felege sürtünici çādırıñ[3] diyen çetri bilmez imiş. Ve gerdūn-sāy feleki aşındırıcı maʿnāsınadır diyen maḥalle münāsib söylememişdir[4].

1 T: aydınligidir, (...) aydınlik.
2 S, T: çetr-i gerdūn-sā'ña.
3 M: çetriñ.
4 <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

در رسوم شرع و حکمت با هزاران اختلاف
نکتهٔ هرگز نشد فوت از دل دانای تو

Der-rusūm-ı şerʿ u ḥikmet bā-hezārān iḫtilāf
Nukte'i hergiz ne-şud fevt ez-dil-i dānā-yı tu

Rusūm resmiñ cemʿidir, ḳānūn ve ḳāʿide maʿnāsına. **Hezārān iḫtilāf** işāretdir bu iki ʿilimde iḫtilāfāt-ı keṯīre olduġına. **Nukte'i; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳavāʿid-i şerʿ u ḥikmetde nice biñ iḫtilāfla seniñ dānā diliñden hergiz bir nükte fevt olmadı, yaʿnī bu iki ʿilimde ol ḳadar çoḳdur iḫtilāf ki ḥaṣr u iḥāṭaya mümkün degil, böyle iken seniñ dānā diliñden bir nüktesi fevt olmadı, belki cemīʿini żabṭ u iḥāṭa eylediñ.

آب حیوانش ز منقار بلاغت می‌چکد
طوطئ خوش لهجه یعنی کلك شکرخای تو

Āb-ı ḥayvāneş zi-minḳār-ı belāġat mī-çeked
Ṭūṭī-i ḫoş-lehce yaʿnī kilk-i şekker-ḫāy-ı tu

Āb-ı ḥayvāneş beyāniyye, **şīn**-i żamīr iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle **ṭūṭī**'ye rāciʿdir. **Minḳār** ḳuş burnına dirler, naḳrdan müştaḳdır ki bir nesneyi oymaḳdır, aṣlında ism-i āletden menḳūldür, **belāġat**'a iżāfet beyāniyyedir. **Mī-çeked** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, ṭamar dimekdir. **Ḫoş-lehce** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, **lehce** dile dirler lisān maʿnāsına. Pes, **ṭūṭī-i ḫoş-lehce** iżāfeti beyāniyyedir, dadlı dilli ṭūṭī dimekdir. **Kilk**'den bunda ḳalem murāddır. **Şekker**; teşdīd żarūret-i vezniçündür. **Şekker-ḫā** vaṣf-ı terkībīdir, ḫāyīden'den, şeker çiyneyici maʿnāsına. **Kilk-i şekker-ḫā** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ṭūṭī-i ḫoş-lehceñ ki şeker çiyneyici ḳalemiñdir, minḳār-ı belāġatıñdan āb-ı ḥayvān ṭamar. Minḳārdan murād nūk-ı ḳalemdir, yaʿnī ḳalemiñ yazı yazan ucı, yaʿnī ṭūṭī-yi ḳalemiñ nūkından āb-ı ḥayvān gibi şiʿr u inşā ṣādır olur dimekdir. Ḳalemi ṭūṭīye ve nūkını minḳār-ı ṭūṭīye teşbīh eylemiş. Maʿlūm ola ki ibtidā-i şerḥden bu maḥalle[1] gelince ebyātıñ ancaḳ maʿānī-i manṭūḳısı şerḥ olundı ve ṣanāyi-i şiʿriyyeye taʿarruż olunmadı, meger nādir. Zīrā ġaraz bunuñ gibi kitāblarıñ şurūḥından taḥṣīl-i Fārisīdir ve

1 S, T: bunda.

ʿale'l-ḫuṣūṣ ki meşrūḥ kitābı şerḥden taḥṣīl-i ṣanāyiʿ-i beyān u bediʿ degildir[1], anlarıń taḥṣīli kitāblarından olmayınca olmaz.

آنچه اسکندر طلب کرد و ندادش روزگار
جرعهٔ بود از زلال جام جان افزای تو

Ān-çi İskender ṭaleb kerd u ne-dādeş rūzgār
Curʿa'i būd ez-zulāl-i cām-ı cān-efzāy-ı tu

Curʿa'i; yā ḥarf-i vaḥdet. **Būd** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir. **Zulāl**, (M,T+ zā-yı muʿcemeniń żammıyla,) dadlı ṣu (M,T+ yaʿnī gereń olmaya maʿnāsınadır,) bunda murād şarāb-ı nābdır, **cām**'a iżāfeti lāmiyyedir ve **cān-efzā**'ya beyāniyye. **Cān-efzā** vaṣf-ı terkībīdir, efzāyīden'den, artırmaḳ maʿnāsına, cān artırıcı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol nesneyi ki İskender ṭaleb eyledi ve rūzgār anı aña virmedi, seniń cām-ı cān-efzā[2] zülālińden bir cürʿa idi, ḥāṣılı, seniń ḳadeḥiń şarābından bir cürʿa idi ṭaleb eyledigi, lākin müyesser olmadı, ve-illā ölmeyüp Ḫażret-i Ḫıżır gibi ḥayāt-ı ebedī bulurdı.

عرض حاجت در حریم حضرتت محتاج نیست
راز کس مخفی نماند با فروغ رای تو

ʿArż-ı ḥācet der-ḥarīm-ḥażretet muḥtāc nīst
Rāz-ı kes maḫfī ne-māned bā-furūġ-ı rāy-ı tu

ʿArż-ı ḥācet maṣdarıń mefʿūline iżāfetīdir. **Der-ḥarīm-i (452a) ḥażretet; ḥarīm** ḥavlıya dirler ve iżāfeti fī maʿnāsınadır ve **tā**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Furūġ** żiyā yaʿnī aydınlıḳ[3], **rāy**'a iżāfet ve **rāy**'ıń **tu**'ya lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ḥüsn-i ṭaleb ṭarīḳiyle buyurur ki; seniń ḥużūruń ḥarīminde yaʿnī saʿādet-ḫāneńde ʿarż-ı ḥācete iḥtiyāc yoḳdur, zīrā kimseniń rāzı gizli ḳalmaz seniń rāyıń żiyāsıyla. Yaʿnī seniń rāy-ı rūşenińle herkesiń rāzı rūşen ü bāhirdir, ʿarż-ı ḥācete iḥtiyāc yoḳdur. Pādişāhıń ḳuvvet-i fākiresine işāret buyurur.

1 S: kitābı şerḥden taḥṣīl-i ṣanāyiʿ u bedīʿdir.
2 S: cihān-efzā.
3 T: aydinlik.

خسروا پیرانه سر حافظ جوانی می‌کند
بر امید عفو جان بخش گنه بخشای تو

Ḫusrevā pīrāne-ser Ḥāfıẓ civānī mī-koned
Ber-umīd-i ʿafv-ı cān-baḫş-ı guneh-baḫşā-yı tu

Ḫusrevā münādā. **Pīrāne-ser** pīrlik vaḳti. **Civānī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Umīd-i ʿafv-ı cān-baḫş** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Cān-baḫş** vaṣf-ı terkībīdir, baḫşīden'den, cān bağışlayıcı maʿnāsına. **Guneh-baḫşāy** vaṣf-ı terkībīdir, baḫşāyīden'den, müşterekdir esirgemek ve ʿafv eylemek beyninde. Pes, **guneh-baḫşāy** günāhı ʿafv idici maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, Ḥāfıẓ pīrlik vaḳtinde civānlıḳ eyler yaʿnī yigitlik muḳteżāsınca deprenür seniñ günāh bağışlayıcı cān-baḫş ʿafvıñ ümīdiyle. Yaʿnī civānlıḳ[1] işini işledügi seniñ güneh-baḫşā-yı cān-baḫş ümīdiñledir.

469

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

ای خونبهای نافهٔ چین خاك راه تو
خورشید سایه پرور طرف کلاه تو

Ey ḫūn-bahā-yı[2] nāfe-i Çīn ḫāk-i rāh-ı tu
Ḫurşīd sāye-perver-i ṭarf-ı kulāh-ı tu

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẓūfdur. **Ḫūn-bahā** terkīb-i mezcīdir, **nāfe-i Çīn**'e iżāfeti lāmiyyedir. **Sāye-perver** vaṣf-ı terkībīdir, gölgede beslenici maʿnāsına, **ṭarf-ı kulāh**'a iżāfeti lāmiyyedir, **ṭarf**'ıñ **kulāh**'a iżāfeti de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, nāfe-i Çīn'iñ ḳanı bahāsı seniñ yoluñ ṭopraġıdır, yaʿnī ʿizz u şerefde nāfe-i Çīn gibi maḳbūldür. Ḫurşīd seniñ külāhıñ gūşesiniñ sāye-perveridir, yaʿnī ṭarf-ı külāhıñ sāyesinde mürebbādır. Rūy-ı cānānı

1 T: civānlik.
2 S: cān-bahā-yı.

ḫurşīde teşbīh eylemiş. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ey kimse ki seniñ ḫāk-i rāhıñ Çīn nāfesininiñ ḫūn bahāsıdır diyen edāda ḫaṭā eylemiş[1].

نرگس گرشمه می‌برد از حد برون خرام
ای من فدای شیوهٔ چشم سیاه تو

Nergis girişme mī-bered ez-ḥad birūn ḫırām
Ey cān fedā-yı şīve-i çeşm-i siyāh-ı tu

Girişme mī-bered kelām-ı mecāzīdir, zīrā **girişme** iledilir ve götürülür nesne degildir, pes, **girişme mī-koned** maʿnāsını mutażammındır. Nihāyeti, **ez-ḥadd** ʿibāretine **mī-bered** mülāyimdir. **Birūn** ʿibāretini mā-ḳabline ve mā-baʿdine ṣarf eylemek ḳābildir[2]. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūfdur, taḳdīri **birūn ḫırām ey cānān**'dır. **Cān fedā-yı şīve-i çeşm-i siyāh-ı tu bād**[3]**;** cümle-i duʿā'iyye ḥaşv-i melīḥ ḳabīlindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Nergis nāz u şīveyi ḥadden iledir yaʿnī ḥadden aşırır, pes, ey cānān ṭaşra ṣalın yaʿnī nergistān seyrine gel, tā kim seniñ çeşmiñ girişmesin görüp[4] nāz u şīvesin ferāmūş eyleye, ḥāṣılı, şermende-i çeşm-i mestiñ ola. İmdi ey cānān, ṭaşra buyur, cān çeşm-i siyāhıñ şīvesine fedā olsun ki nergis ḥaddini bilsün dimekdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; nergis girişme ve şīveyi ḥadden ziyāde iledür, ṣalın diyen żaʿīf ṣalınmış[5]. Ve mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ey kimse ki cān seniñ **(452b)** siyāh çeşmiñ şīvesine fedā olsun diyen edāda ḫaṭā eylemiş[6].

خونم بخور که هیچ ملك با چنین جمال
از دل نیایدش که نویسد گناه تو

Ḫūnem bi-ḫor ki hīç melek bā-çunīn cemāl
Ez-dil ne-y-āyedeş ki nuvīsed gunāh-ı tu

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Hīç melek** yaʿnī melā'ikeden hīç bir melek dimekdir. **Bā-çunīn cemāl; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **çunīn cemāl** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ez-dil ne-y-āyedeş**; żamīr-i ġā'ib meleke rāciʿdir, gönlinden gelmez dimekdir, yaʿnī ([M,S+] kemāl-i) güzelligiñden günāhın yazmaġa ikdām idemez.

1 <[F+] Redd-i Şemʿī>
2 S: Birūn ʿibāreti mā-ḳabline ve mā-baʿdine ṣarf eylemege ḳābiliyyet vardır.
3 Mısrada 'olsun' anlamına gelen 'bād' kelimesi bulunmamaktadır, bu kelime vezin gereği düşürülmüştür.
4 S: seniñ çeşmiñ yaʿnī çeşm-i mestiñ girişmesin görüp.
5 <[F+] Redd-i Şemʿī>
6 <[F+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, benim ḳanımı iç, zīrā meleklerden hīç bir melek göñlinden gelmez ki seniñ günāhıñ yaza, yaʿnī benim demim saña hederdir, beni ḳatlden üşenme.

آرام خلق و خواب جهان را سبب تویی
زان شد کنار دیده و دل تکیه گاه تو

Ārām-ı ḫalḳ u ḫāb-ı cihān-rā sebeb tuyī
Zān şud kenār-ı dīde vu dil tekyegāh-ı tu

Ārām-ı ḫalḳ lāmiyyedir. **Ḫāb-ı cihān** da böyledir. **Zān** edāt-ı taʿlīl. **Kenār-ı dīde** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalḳıñ ārām u ḥużūrına ve cihānıñ ḫāb u ḳarārına sebeb sensin, anıñçün dīde ve dil kenārı seniñ tekyegāhıñdır, yaʿnī gözden ve göñülden gitmezsin hergiz.

با هر ستارهٔ سر و کاریست هر شبم
از حسرت فروغ رخ همچو ماه تو

Bā-her sitāre'i ser u kārī'st her şebem
Ez-ḥasret-i furūġ-ı ruḫ-ı hemçu māh-ı tu

Sitāre'i; yā ḥarf-i vaḥdet.([M,S+] **Ser u kārī'st** iş güç dimekdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.) **Ḥasret-i furūġ-ı ruḫ-ı hemçu māh-ı tu** lāmiyyeler[1] ve beyāniyye ve lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her bir sitāre ile her gice benim bir işim gücüm vardır, yaʿnī her birine ʿalāḳam var seniñ māh gibi ruḫuñ fürūġı ḥasretinden. Ḫāṣılı, māh gibi ruḫsārıñ ḥasretinden sitārelerle eglenürüz.

یاران همنشین همه از هم جدا شدند
ماییم و آستانهٔ دولت پناه تو

Yārān-ı hem-nişīn heme ez-hem cudā şudend
Māyīm u āsitāne-i devlet-penāh-ı tu

Maḥṣūl-i Beyt: Hem-nişīn yārān cemīʿan biri birinden cüdā oldılar, ammā biz seniñ devlet u saʿādet ṣıġınıcı āsitāneñleyiz, yaʿnī yārān biri birinden

1 S: lāmiyye.

ayrılışdılar, ammā biz āsitāne-i devlet-me'ābıńdan cüdā olup mülāzemetini terk eylemedik. Ḥāṣılı, muḥabbetde ṣābit-ḳadem olup vefā-dārlıġını beyān ider.

حافظ طمع مبر ز عنایت که عاقبت
آتش زند بخرمن غم دود آه تو

Ḥāfiẓ ṭamaʿ me-bur zi-ʿināyet ki ʿāḳıbet
Āteş zened be-ḫirmen-i ġam dūd-ı āh-ı tu

Zi-ʿināyet; taḳdīri **zi-ʿināyet-i Ḫudā**'dır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **ʿĀḳıbet** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ḫirmen-i ġam** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, ʿināyet-i Ḫudā'dan ṭamaʿ kesme, zīrā ʿāḳıbet seniń dūd-ı āhıń ġam ḫarmanına āteş urur, yaʿnī seniń āb-ı āteş-bārıń sebeb-i teraḥḥum-ı cānān olup vuṣūle vesīle olur ve ġamdan ḫalāṣ olursun dimekdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; seniń āhıń ḫarman-i ġam tütünine āteş urur diyen beytiń maʿnāsını ġam tütüniyle[1] rū-siyāh eylemiş[2].

470

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

ای آفتاب آینه دار جمال تو
مشك سیاه مجمره گردان خال تو

Ey āftāb āyine-dār-ı cemāl-i tu
Muşk-i siyāh micmere-gerdān-ı ḫāl-i tu

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūfdur. **Āyīne-dār** vaṣf-ı terkībīdir, maʿnāsı sābıḳan mufaṣṣal beyān olunmuşdur, **cemāl**'e ve **tu**'ya iżāfetler lāmiyyelerdir. **Muşk-i siyāh** beyāniyye ve mübtedā. **Micmere-gerdān** vaṣf-ı terkībī ve ḫaber-i mübtedādır. **Micmere-gerdān**'ıń da maʿnāsı sābıḳan beyān olunmuşdur, **ḫāl**'e ve **tu**'ya iżāfetler lāmiyyelerdir.

1 M: beytiń maʿnāsını tütüniyle.
2 <F+ Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, āfitāb seniñ cemāliñ **(453a)** āyīne-dārıdır yaʿnī āfitāb cemāliñe āyīnedir. Müşk-i siyāh da seniñ ([S,T+] ḫāliñ micmere-gerḍānıdır, yaʿnī müşk-i siyāh) ḫāliñe micmere ṭutar ki anıñla mubaḫḫar[1] olup dūdından siyāh olmuşdur, ḥāṣılı, cemāliñ āfitāb ve ḫāliñ müşk-i siyāhdır, yāḫud āfitāb āyīne-dār ḫidmetkārıñdır, müşk-i siyāh micmere-gerdān ḫidmetkārıñdır.

صحن سرای دیده بشستم ولی چه سود
کین گوشه نیست درخور خیل خیال تو

Ṣahn-ı serāy-ı dīde bi-şustem velī çi sūd
K'īn gūşe nīst derḫor-ı ḫayl-i ḫayāl-i tu

Ṣahn-ı serāy-ı dīde lāmiyye ve beyāniyyedir. **Velī çi sūd** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **K'īn; ki** ḥarf-i taʿlīldir. **Derḫor** lāyıḳ u sezāvār maʿnāsınadır. **Derḫor-ı ḫayl-i ḫayāl-i tu** iżāfetleri lāmiyye ve beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ḫayl** bölük ve ʿasker maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sarāy-ı dīde meydānını yudum ve arıtdım, ammā ne fā'ide ki bu gūşe-i dīde seniñ ḫayl-i ḫayāliñe lāyıḳ degil. Yaʿnī girye ile ṣahn-ı dīdeyi[2] pāk yudum, bunuñ biriyle[3] seniñ ḫayāliñ ʿaskeriniñ nüzūline lāyıḳ u sezā-vār degildir, zīrā ḫarāb olmuşdur, yumaġla maʿmūr olmaz.

این نقطهٔ سیاه که آمد مدار نور
عکسیست در حدیقهٔ بینش ز خال تو

Īn noḳṭa-i siyāh ki āmed medār-ı nūr
ʿAksī'st der-ḥadīḳa-i bīniş zi-ḫāl-i tu

Noḳṭa-i siyāh beyāniyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Medār-ı nūr** lāmiyye, sebeb-i nūr dimekdir. **Ḥadīḳa-i bīniş** beyāniyye. **Hadīḳa** bāġçe, ammā **ḥadeḳa**, yā'sız, gözüñ ḳarasına dirler. **Bīniş** ism-i maṣdardır, binīden'den, görüş dimekdir. **Noḳṭa-i siyāh** bebekdir, **medār-ı nūr** da oldur.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu siyāh noḳṭa ki medār-ı nūr geldi yaʿnī bāʿiṯ-i nūr olmuşdur, yaʿnī her dīde-ver eşyāyı anıñla görüp teşḫīṣ u temyīz ider, pes, bu meẕkūr noḳṭa bir ʿaksdir bīniş bāġçesinde seniñ ḫāliñden, yaʿnī başar bāġında benim

1 S: mubaḫḫarun bih.
2 S: ṣaḥn-ı sarāyı.
3 S: bunuñ birle.

siyāh bebegim seniñ ḫāliñiñ ʿaksidir. Ḫāṣılı, merdüm-ı çeşmim seniñ ḫāliñ ʿaksidir, bir müstaḳil ʿużuv degil dimekdir.

تا پیش بخت باز شوم تهنیت کنان
کو مژدهٔ ز مقدم عید وصال تو

Tā pīş-i baḫt bāz şevem tehniyet-konān
Kū mujdeʾi zi-maḳdem-i ʿīd-i viṣāl-i tu

Mıṣrāʿ-ı evveliñ ḥaḳḳı ṣānīden muʾaḫḫar olmaḳdır, lākin żarūret-i ḳāfiye ve redīf içün muḳaddem vāḳiʿ olmuş. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Pīş-i baḫt** lāmiyye, (M+ baḫt) öñine ve ḳarşusına maʿnāsınadır. **Bāz** edāt-ı teʾkīd. **Şevem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, **revem** maʿnāsınadır. **Tehniyet** tefʿīl bābından maṣdardır, yaʿnī hennā-yuhennīʾden, yā-yı maṣdar ḥaẕf olunup bedeline tā virilmişdir, tefʿīl bābınıñ nāḳışından maṣdar böyle gelür, *fe-teʾemmel*. **Tehniyet-konān;** elif ve nūn mübālaġa ifāde ider, zīrā **tehniyet-kon** vaṣf-ı terkībīdir, tehniye idici dimekdir, yaʿnī bir kimseye bir ḫuṣūṣda mübārek olsun dimekdir, niteki Fārisīde mubārek-bād dirler, pes, **tehniyet-konān** tehniye iderek dimekdir. **Kū**, (M,T+ kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla,) ḳanı dimekdir, ʿArabīde eyne maʿnāsına, edāt-ı istifhāmdır. **Mujdeʾi; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Maḳdem** maṣdar-ı mīmīdir, ḳudūm maʿnāsına, gelmek dimekdir. **ʿĪd-i viṣāl-i tu** beyāniyye ve lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ʿīd-i viṣāliñ ḳudūminden ḳanı bir muştuluḳ? Tā kim tehniyet iderek ṭāliʿimiñ ḳarşusına varayım, yaʿnī ṭāliʿime ʿīd-i viṣāl mübārek olsun diyeyim, nitekim ʿādetdir, bir ḫuṣūṣda dirler.

تا آسمان ز حلقه بگوشان ما شود
کو عشوهٔ ز ابروی همچون هلال تو

Tā āsmān zi-ḥalḳa be-ġūşān-ı mā şeved
Kū ʿişveʾi zi-ebrū-yı hemçun hilāl-i tu

Tā ḥarf-i taʿlīl. **Ḥalḳa be-ġūş** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, ḳulaġı küpeli dimekdir, evṣāf-ı bendegāndandır, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **ʿİşveʾi; yā** ḥarf-i vaḥdet. Bu beytde de mıṣrāʿlar taḳdīm u teʾḫīre ḥaml olmaḳ gerek ʿillet-i sābıḳa içün.

Maḥṣūl-i Beyt: (453b) Seniñ hilāl gibi ebrūlarıñdan ḳanı bir nāz u şīve, tā kim āsumān bizim ḳullarımızdan ola. Yaʿnī seniñ ebrūlarıñ şīvesini görüp

āsumān begene ve bi'ż-żarūre ve bī-iḫtiyār bize kendüyi teslīm idüp kulumuz ola seni sevdügümüz içün.

در اوج ناز و نعمتی ای آفتاب حسن
یا رب مباد تا بقیامت زوال تو

Der-evc-i nāz u niʿmetī ey āftāb-ı ḥusn
Yā Rab me-bād tā be-ḳıyāmet zevāl-i tu

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḥüsn āfitābı, nāz u niʿmet evcindesin, yaʿnī kemāl-i niʿmetdesin, Allāh'dan dilerim ki ḳıyāmete dek zevāliñ olmasun, ḥāṣılı, isterim ki mü'ebbed olup ḳıyāmete dek bāḳī ḳalasın.

در چین زلفش ای دل مسکین چه گونهٔ
کاشفته گفت باد صبا شرح حال تو

Der-çīn-i zulfeş ey dil-i miskīn çi gūne'i
K'āşufte goft bād-ı ṣabā şerḥ-i ḥāl-i tu

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dil-i miskīn, çīn-i zülf-i cānānda nicesin, ḥāliñ nedir? Zīrā bād-ı ṣabā ḥāliñ şerḥini ziyāde perīşān söyledi, yaʿnī çīn-i zülf-i cānānda göñlüñ ḥāli ziyāde āşüftedir didi.

مطبوعتر ز نقش تو صورت نبست باز
طغرا نویس ابروی مشکین مثال تو

Maṭbūʿter zi-naḳş-ı tu ṣūret ne-best bāz
Ṭuġrā-nuvīs-i ebrū-yı muşkīn-miṣāl-i tu

Ṭuġrā-nuvīs vaṣf-ı terkībīdir, **ebrū**'ya iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir, ([T,F+] **muşkīn-miṣāl**'e iżāfet beyāniyyedir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ naḳşıñdan maṭbūʿrek ve maḳbūlrek ṣūret baġlamadı seniñ müşkīn-miṣāl ebrūñuñ ṭuġra-nuvīsi. Yaʿnī seniñ ebrūñı çeken nişāncı rūyuñ naḳşından maṭbūʿrek ṣūret baġlamadı. Ḥāṣılı, Ḫallāḳ-ı ʿālem seniñ rūyuñ naḳşından güzelrek naḳış baġlamadı.

برخاست بوی گل ز در آشتی درآی
ای نوبهار ما رخ فرخنده فال تو

Ber-ḫāst būy-ı gul zi-der-i āştī der-āy
Ey nev-bahār-ı mā ruḫ-ı ferḫunde-fāl-i tu

Āştī barşıḳlıḳdır[1]. **Der-āy** içeri gir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẓūfdur. **Ruḫ-ı ferḫunde-fāl-ı tu** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ferḫunde-fāl** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, mübārek fāllı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Būy-ı gül ḳalḳdı yaʿnī bahār geldi, ṣulḥ ḳapusından içeri gir ey cānān, bizim nev-bahārımız seniñ mübārek fāllı ruḫuñdur. Yaʿnī gül vaḳti geldi, bizimle ṣulḥ üzere ol ey bizim nev-bahārımız, yüzi mübārek fāllı olan cānān. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ey kimse ki bizim nev-bahārımız seniñ ferḫunde-fāl ruḫuñdur diyen ([M,S+] edāda) ḫaṭā eylemiş[2].

در پیش خواجه عرض کدامین جفا کنم
شرح نیازمندئ خود یا ملال تو

Der-pīş-i ḫāce ʿarż-ı kudāmīn cefā konem
Şerḥ-i niyāzmendī-i ḫod yā melāl-i tu

Ḫāce'den murād vezīr-i aʿẓamdır. **ʿArż-ı kudāmīn** maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Kudām** ḳanḳı ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i teʾkīd. **Kudām** ve **kudāmīn** maʿnāda **cefā**'ya mużāfdır, yaʿnī nitekim ʿArabīde eyyü lāzımü'l-iżāfetdir, Fārisīde **kudām** ve **kudāmīn** öyledir, nihāyeti, iżāfeti lafẓī degil taḳdīrīdir. **Şerḥ-i niyāzmendī-i ḫod** lāmiyyelerdir. **Melāl** ve **melālet** küsüp incinmekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, vezīr-i aʿẓam öñinde ḳanḳı cefāyı ʿarż ideyim? Kendi niyāzmendligim şerḥini mi, yoḳsa seniñ incinüp küsmeñ şerḥini mi? Zīrā seniñ küsüp incinmeñ baña cefādır.

حافظ درین کمند سر سرکشان بسیست
سودای کج مپز که نباشد مجال تو

Ḥāfıẓ derīn kemend ser-i ser-keşān besī'st
Sevdā-yı kec me-pez ki ne-bāşed mecāl-i tu

Derīn kemend'den murād ʿışḳdır. **Ser-i ser-keşān** lāmiyye. **Ser-keş** vaṣf-ı terkībīdir, keşīden'den, baş çekici yaʿnī kimseye ser-fürū eylemeyen kimseye dirler, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Besī'st; yā** ḥarf-i tenkīr. **Sevdā-yı kec** beyāniyye. **Me-pez** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭabdır, pezīden'den, pişürme dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ne-bāşed mecāl-i tu** yaʿnī seniñ ḥaddiñ degil dimekdir.

1 S: barışmaḳdır.
2 <[F+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḫāfıẓ, bu kemend-i ʿışḳda çoḳ serkeşler başı var, yaʿnī çoḳ fedāyī pehlevānlar buña giriftārdır, imdi egri sevdā pişürme ki ʿāşıḳlıḳ seniñ ḥadd u miḳdārıñ degildir. Yaʿnī serkeşler maġlūb-ı ʿışḳ olınca, seniñ mecāliñ degildir ʿāşıḳ olmaḳ.

471

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

بجان پیر خرابات و حق نعمت او
که نیست در سر من جز هوای خدمت او

Be-cān-ı pīr-i ḫarābāt **(454a)** u ḥaḳḳ-ı niʿmet-i ū
Ki nīst der-ser-i men cuz hevā-yı ḫidmet-i ū

Be-cān; bā ḥarf-i taḫṣīṣ veyā ḥarf-i ḳasem. **Be-cān-ı pīr-i ḫarābāt** lāmiyyelerdir. **Ḥaḳḳ-ı niʿmet** de böyledir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Hevā** muḥabbet, **ḫidmet**'e iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. Tamām ġazelde **ū** lafẓına iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i ḫarābāt cānıçün ve anıñ niʿmeti ḥaḳḳıçün ki benim başımda anıñ ḫidmeti muḥabbetinden ġayri ([M,T+] nesne yoḳdur,) yaʿnī aña ḫidmet eylemekden ġayri murādım yoḳdur.

بهشت اگرچه نه جای گناهگارانست
بیار باده که مستظهرم برحمت او

Behişt egerçi ne cāy-ı gunāhgārān'est
Bi-y-ār bāde ki mustaẓhirem be-raḥmet-i ū

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Mustaẓhir** istifʿāl bābından ism-i fāʿildir, arḳalanıcı dimekdir. **Be-raḥmet; bā** ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Cennet egerçi günāhkārlar yeri degil, bāde getür ki ben Ḫudā'nıñ raḥmetine müstaẓhirim, yaʿnī ʿafv u ġufrānına ümīdvārım, zühd ü taḳvāma müstaẓhir degilim.

چراغ صاعقهٔ آن سحاب روشن باد
که زد بخرمن ما آتش محبت او

Çerāġ-ı ṣāʿıḳa-i ān seḥāb rūşen bād
Ki zed be-ḫirmen-i mā āteş-i maḥabbet-i ū

Çerāġ-ı ṣāʿiḳa-i ān seḥāb lāmiyyelerdir. **Ṣāʿiḳa** yıldırımdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol seḥābın yıldırımı çerāġı rūşen olsun yaʿnī hergiz söyünmesün ki cānānıñ muḥabbeti āteşini bizim vücūdumuza urdı. Ve cā'izdir ki çerāġ-ı ṣāʿiḳadan ruḫsār murād ola ve seḥābdan zülf ü ḳaḳül ü ġīsū murād ola ve ū żamīri yine cānāna rāciʿ ola. Yaʿnī cānānıñ ṣāʿiḳa-i ruḫı çerāġı seḥab-ı zülfinde dā'imā rūşen olsun ki ol ṣāʿiḳa-i ruḫı çerāġı bizim ḫirmen-i vücūdumuza āteş-i muḥabbet-i cānānı urdı, yaʿnī vucūdımuza ve göñlümüze cānānıñ āteş-i ʿışḳını bıraḳdı.

بیار باده که دوشم سروش عالم غیب
نوید داد که عامست فیض رحمت او

Bi-y-ār bāde ki dūşem surūş-ı ʿālem-i ġayb
Nuvīd dād ki ʿām'est feyż-i raḥmet-i ū

Ki ḥarf-i taʿlīl. ([M,S+] **Surūş** ferişte-i vaḥye dirler. **Nuvīd** muştuluḳ. **Ki** ḥarf-i beyān. **Feyż** bunda yaġmurdur, **raḥmet**'e iżāfeti maṣdarıñ fāʿiline iżāfeti ḳabīlindendir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde getür ki dün gice baña ʿālem-i ġayb ferişteti muştuluḳ virdi ki Allāh'ıñ raḥmetiniñ yaġmurı ʿāmmdır ve cemīʿ eşyāyı şāmildir, pes, bizim bāde-nūşluġumuzı da şāmildir. İmdi bāde getür, nūş idelüm ve ʿālem ġamını ferāmūş idelüm ve raḥmet u ʿafvına ümīdvār olalım.

بر آستانهٔ میخانه گر سری بینی
مزن بپای که معلوم نیست نیت او

Ber-āsitāne-i mey-ḫāne ger serī bīnī
Me-zen be-pāy ki maʿlūm nīst niyyet-i ū

Maḥṣūl-i Beyt: Meyḫāne āsitānesinde eger bir baş yaʿnī bir kelle görürseñ ayaġıñla urma yaʿnī depme, zīrā niyyeti maʿlūm degildir, yaʿnī meyḫāneye varmaḳdan murādı ne idügini[1] kimse bilmez.

1 S, F: olduġını.

مکن بچشم حقارت نگاه در من مست
که نیست معصیت و زهد بی مشیت او

Me-kon be-çeşm-i ḥaḳāret nigāh der-men-i mest
Ki nīst maʿṣiyet u zuhd bī-meşiyyet-i ū

Maʿṣiyet maṣdar-ı mīmidir, ʿiṣyān maʿnāsına. **Meşiyyet** de böyledir, irādet maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ben meste ḥaḳāret naẓarıyla nigāh eyleme, zīrā maʿṣiyet ü zühd anın yaʿnī Ḫudā'nıñ irādesinsiz degildir. Ḫāṣılı, kimini ʿāsī ve kimini muṭīʿ eyleyen Ḫudā'dır. Minhusinde nigāh bunda ḥıfẓ maʿnāsınadır diyen lüġat-i ʿAcemīyi eyice ḥıfẓ eylememiş[1].

نمی‌کند دل من میل زهد و توبه ولی
بنام خواجه بکوشیم و فر دولت او

Ne-mī-koned dil-i mā meyl-i zuhd u tovbe velī
Be-nām-ı ḫāce bi-kūşīm u ferr-i devlet-i ū

Meyl-i zuhd maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Velī** mışrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Bi-kūşīm; bā** ḥarf-i teʾkīd, **kūşīm** fiʿl-i emr-i mütekellim maʿaʾl-ġayrdır. **Fer** bunda ḳuvvet maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim göñlümüz zühd ü tevbeye meyl eylemez, ammā ḫāceniñ mübārek ismiyle ve anıñ devleti ḳuvvetiyle zühd ü tevbeye kūşiş eyleyelüm, Ḫudā müyesser eyleye. Mışrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ḫāce adına ve anıñ **(454b)** devleti ferrine saʿy idelim diyenler bī-fer imişler[2].

دلا طمع مبر از لطف بی نهایت دوست
که می رسد همه را لطف بی نهایت او

Dilā ṭamaʿ me-bur ez-luṭf-i bī-nihāyet-i dōst
Ki mī-resed heme-rā luṭf-ı bī-nihāyet-i ū

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, dostuñ nihāyetsiz luṭfından ṭamaʿı kesme yaʿnī recāñı ḳaṭʿ eyleme, zīrā cemīʿ maḫlūḳāta ([M,T+] luṭf-i) bī-nihāyeti irişür, pes, saña da irişür.

1 <[F+] Redd-i Şemʿī>
2 <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

مدام خرقهٔ حافظ بباده در گروست
مگر ز خاك خرابات بود فطرت او

Mudām ḫırḳa-i Ḥāfiẓ be-bāde der-girev'est
Meger zi-ḫāk-i ḫarābāt būd fıṭrat-ı ū

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ'ıń ḫırḳası dā'imā bāde içün rehindedir, meger anıń ṭīneti ve ḫilḳatı ḫāk-i ḫarābātdandır, yaʿnī meyḫāne türābından ḫalḳ olmuşdur.

472

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Recez
Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün

تاب بنفشه می‌دهد طرهٔ مشك سای تو
پردهٔ غنچه می‌درد خندهٔ دلگشای تو

Tāb-ı benefşe mī-dehed ṭurra-i muşk-sāy-ı tu
Perde-i ġonçe mī-dered ḫande-i dil-guşā-yı tu

Tāb ism-i masdadır, **benefşe**'ye iżāfeti mefʿūline iżāfetidir ve **mī-dehed**'e muḳayyeddir, taḳdīri **benefşe-rā tāb mī-dehed** dimekdir. **Ṭurra-i muşk-sāy** beyāniyye. **Muşk-sāy** vaṣf-ı terkībīdir, sāyīden'den, müşk ezici dimekdir, mecāzen ziyāde ḳoḳudan taʿbīrdir, zīrā müşk ü ʿanber ü laḫlaḫa ezildikde ziyāde ḳoḳı virür. **Perde-i ġonçe** lāmiyye. **Ḫande-i dil-guşāy-ı tu** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Dil-guşāy** vaṣf-ı terkībīdir, göńül açıcı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Benefşeye tāb virür yaʿnī benefşeyi dürer ve büker seniń ṭurra-i müşk-sāyıń[1], yaʿnī reşk u ḥasedden benefşe bürülür ve bükülür. Perde-i ġoncayı yırtar yaʿnī ʿırż u nāmūsını pāreler seniń göńül açıcı gülüşüń. Ḥāṣılı, benefşe zülfüń reşkinden pür-tāb u pīç ve ġonca-i ḫandān tebessümüńden perde-i nāmūsı pārelenmiş bir rüsvādır. Mıṣrāʿ-ı evveliń maʿnāsını; benefşe büklümin[2] virür seniń müşk ezici ṣaçın bölügi, yaʿnī seniń ṣaçıń bölügi ki müşk

1 T: ṭurra-i müşk-sā'ń.
2 M: benefşeye bükülmek.

ezmiş gibi rāyiḥa-i ṭayyibe virür, yā müşki ezüp maḥv ider, benefşeyi büker ve dürer diyen maʿnā-yı beytden hergiz būy almamış[1]. Ve seniñ müşk rāyiḥalu ṭurrañ benefşeye ḥarāret ve ıżṭırāb virür diyen ġarīb ḥarāreti var imiş[2].

ای گل خوش نسیم من بلبل خویش را مسوز
کز سر صدق می‌کند شب همه شب دعای تو

Ey gul-i ḫoş-nesīm-i men bulbul-i ḫīş-rā me-sūz
K'ez-ser-i ṣıdḳ mī-koned şeb heme şeb duʿā-yı tu

Maḥṣūl-i Beyt: Ey benim ḫoş ḳoḳulı gülüm, kendi bülbülüñi yaḳma, zīrā ṣıdḳ cihetinden bütün gice saña duʿā ider. Yaʿnī ben ki seniñ bübülüñüm, beni yaḳup yandırma[3], zīrā ṣabāḥa dek seniñ duʿāña meşġūlüm.

دولت عشق بین که چون از سر فخر و احتشام
گوشهٔ تاج سلطنت می‌شکند گدای تو

Devlet-i ʿışḳ bīn ki çun ez-ser-i faḫr u iḥtişām
Gūşe-i tāc-ı salṭanat mī-şikened gedā-yı tu

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ devletini gör ki nice faḫr u iḥtişām cihetinden salṭanat tācınıñ gūşesini seniñ gedāñ ṣır[4]. Yaʿnī ey cānān, seniñ ʿışḳıñ devletini gör seyr eyle, nice ve ne vechile faḫr u ʿaẓamet cihetinden salṭanat tācını seniñ gedāñ kesr ider. Ḥāṣılı, ben ki seniñ gedāñım, tāc-ı salṭanatı başıma giymege ʿār ide-rim, yaʿnī pādişāhlıġa tenezzül eylemem. Gedā-yı tu yerine berāy-ı tu yazup beytiñ maʿnāsını; ʿışḳıñ devletini gör ki faḫr u iḥtişām ucından nice seniñiçün salṭanat tācınıñ gūşesini ṣır diyen maʿnā-yı beyti kesr eylemiş[5].

من که ملول گشتمی از نفس فرشتگان
قال و مقال عالمی می‌کشم از برای تو

Men ki melūl geştemī ez-nefes-i ferişteġān
Ḳāl u maḳāl-i ʿālemī mī-keşem ez-berāy-ı tu

ʿĀlemī; yā ḥarf-i tenkīr.

1 S: maʿnā-yı beyti ʿaceb dürmüş ve bükmüş. <F+ Redd-i Sürūrī>
2 S: ġarīb ḥarāret ve ıżṭırāb itmiş. <F+ Redd-i Şemʿī>
3 S: beni bütün gice yaḳup yandırma.
4 M: ḳırar. S: ṣıyar. (S'de kelime harekeli)
5 <F+ Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ki ferişteler nefesinden melūl olup bī-ḥużūr olurdum, ʿālemiñ yaʿnī ḫalḳ-ı ʿālemiñ ḳāl ü maḳālini yaʿnī sözini ve ṣavını seniñiçün çekerim. Yaʿnī yanımda ferişte nefes alsa elem çekerdim, **(455a)** şimdi seniñ içün ḫalḳ-ı ʿālemiñ ġavġāsın çekerim. Mışrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ben ki ferişteler sözinden melūl oldum diyen sözi yerinde söylememiş[1].

عشق تو سر نوشت من خاك درت بهشت من
مهر رخت سرشت من راحت من رضای تو

ʿIşḳ-ı tu ser-nuvişt-i men ḫāk-i deret behişt-i men
Mihr-i ruḫet sirişt-i men rāḥat-ı men rıżā-yı tu

Ser-nuvişt başa yazılandır. **Sirişt** ḫilḳat ü ṭīnet dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ʿışḳıñ başıma yazıdır yaʿnī ezelden baña muḳadderdir, ḳapıñ ṭopraġı cennetimdir. Ruḫuñ muḥabbeti ḫilḳat ü tīnetimdir, yaʿnī ezelde vücūdum mihriñle ḫalḳ olmuş, benim rāḥatım seniñ rıżāñdır. Ḥāṣılı, ʿışḳ içinde seniñle her ne ki vāḳiʿ olursa ezelden muḳadderdir, taḳlīdī ve ʿārıżī degildir[2].

خرقهٔ زهد و جام می گرچه نه درخور همند
این همه نقش می‌زنم از جهت رضای تو

Ḫırḳa-i zuhd u cām-ı mey gerçi ne derḫor-ı hem'end
Īn heme naḳş mī-zenem ez-cihet-i rıżā-yı tu

Derḫor, vāv-ı resmīyle, lāyıḳ maʿnāsınadır. **Naḳş**'dan murād ṣūretdir. **Cihet-i rıżā-yı tu** maṣdarıñ fāʿiline veye mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Rıżā-yı tu** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zühd ü taḳvā ḫırḳasıyla cām-ı mey biri birine lāyıḳ degildir, yaʿnī *ʿEż-żıddāni lā-yectemiʿān*[3]dır, ammā ben bu ḳadar naḳş u ṣūret ururum seniñ rıżān için, yaʿnī seniñ rāżī olmañ içün veyā ben seni rāżī eylemegim içün. Ḥāṣılı, seniñ rıżāñ içün ben ḫırḳa-i zühdi ve cām-ı meyi cemʿ iderim veyā seni irżā eylemek içün hem zāhidim ve hem bāde-nūş. Naḳş u ṣūret urmaḳdan murād bu iki żıddı cemʿ eylemekdir.

1 <F+ Redd-i Şemʿī>
2 S: taḳlīdī ve ʿārıżī degildir, yaʿnī ber-beste degildir, ber-rustedir.
3 İki zıt asla bir araya gelemez.

دلق گدای عشق را گنج بود در آستین
زود بسلطنت رسد هر که بود گدای تو

Delḳ-i gedā-yı ʿışḳ-rā genc buved der-āstīn
Zūd be-salṭanat resed her ki buved gedā-yı tu

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ gedāsınıñ ḫırḳası yeñinde ḫazīne olur, yaʿnī gedā-yı ʿışḳıñ āstīn-i delḳi maḫzendir. Pes, salṭanata tīz irişür her kimse ki seniñ gedāñ olur, yaʿnī saña ʿāşıḳ olan az zamānda pādişāh olur.

شاهنشین چشم من تکیه گه خیال تست
جای دعاست شاه من بی تو مباد جای تو

Şāh-nişīn-i çeşm-i men tekyegeh-i ḫayāl-i tu'st
Cāy-ı duʿā'st şāh-ı men bī-tu me-bād cāy-ı tu

Şāh-nişīn-i çeşm-i men beyāniyye ([M,S+] ve lāmiyyedir.) **Tekyegeh** ẓarf-ı mekāndır, söykenüp ṭayanacaḳ yer yaʿnī muʿtemed, **ḫayāl**'e ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyelerdir. **Cāy-ı duʿā'st** lāmiyye, maḥall-i duʿādır dimek olur. **Şāh-ı men** lāmiyye ve münādā, **bī-tu me-bād cāy-ı tu** ḫaber-i münādā, yaʿnī maḳṣūd bi'n-nidādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, benim çeşmim şāh-nişīni seniñ ḫayāliñ tekyegāhıdır, duʿā maḥallidir ey benim şāhım, sensiz olmasun seniñ yeriñ, yaʿnī çeşmiñ tekyegāhı senden ḫālī olmasun, ḥāṣılı, gözümden ve naẓarımdan ḫālī olma. **Şāh-ı men** siḥr-i ḥelāl ṭarīḳiyle mā-ḳabline ve mā-baʿdine maṣrūf olmaḳ ḳābildir, *fe-te'emmel*.

شور شراب و سر عشق آن نفس میرود ز سر
کین سر پرهوس شود خاك در سرای تو

Şūr-ı şerāb u sırr-ı ʿışḳ ān nefes mī-reved zi-ser
K'īn ser-i pur-heves şeved ḫāk-i der-i sarāy-ı tu

Maḥṣūl-i Beyt: Şarāb ġavġāsı ve sırr-ı ʿışḳ ġavġāsı ol nefesde ve sāʿatde başımdan gider ki bu pür-heves başım seniñ sarāyın ḳapısınıñ ṭopraġı ola. Yaʿnī göñlüm seniñ ḳapıñ ṭopraġı olmaġıla āsūde-ḥāl olup cemīʿ şūr u teşvīşden[1] fāriġu'l-bāl olur.

1 S: teşvīrden.

خوش چمنیست عارضت خاصه که در بهار حسن
حافظ خوش کلام شد مرغ سخنسرای تو

Ḫoş çemenī'st ʿāreżet ḫāṣṣa ki der-bahār-ı ḥusn
Ḥāfıẓ-ı ḫoş-kelām şud murġ-ı suḫan-serā-yı tu

ʿĀreż bunda kendi maʿnāsındadır, yaʿnī ṣaḳal ki bunda ḫaṭṭ-ı cānān **(455b)** murāddır, ammā eşʿārda maʿrūż maʿnāsında müstaʿmeldir. **Ḫāṣṣa** bunda maṣdardır, ḫuṣūṣ maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i beyāndır. **Bahār-ı ḥusn** beyāniyyedir ve mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ḥāfıẓ-ı ḫoş-kelām** beyāniyye, **ḫoş-kelām** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, güzel sözli dimekdir. **Murġ-ı suḫan-serā-yı tu** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Suḫan-serā** vaṣf-ı terkībīdir, serāyīden'den, ([M,T+] yırlamaḳ[1] maʿnāsına.) [**Suḫan**]; sīn'de ve ḫā'da fetḥa ve żamme cā'izdir, *ʿale't-teʿāküs*[2], *fe-te'emmel.*

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ʿārıżıñ yaʿnī tāze ḫaṭṭıñ bir güzel çemendir, ḫuṣūṣā ki seniñ ḥüsnüñ ve güzelligiñ bahārında Ḥāfıẓ-ı ḫoş-kelām da ([S,T+] söz) ırlayıcı murġuñ oldı, yaʿnī bülbül-i süḫan-serāñ oldı. Ḥāṣılı, ʿārıżıñ ve ḫaṭṭıñ bir zībā çemendir, ḫuṣūṣen ḥüsnüñ bahārında Ḥāfıẓ-ı şīrīn-kelām da bülbül-i destān-serāñ oldı. Yaʿnī sen güzelsin ve böyle bī-naẓīr ʿāşıḳıñ[3] var.

1 M: ırlamaḳ.
2 yani 'seḫan, seḫun, suḫan, suḫun' şeklinde okunabilir anlamında.
3 S: şāʿiriñ.

473

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

خط عذار یار که بگرفت ماه ازو
خوش حلقه‌ایست لیك بدر نیست راه ازو

Ḫaṭṭ-ı ʿiẕār-ı yār ki bi-grift māh ezū
Ḫoş ḥalḳaī'st līk be-der nīst rāh ezū

Ḫaṭṭ-ı ʿiẕār-ı yār lāmiyyelerdir. **ʿİẕār** ṣaḳal biten yerdir, baʿżıları ṣaḳalla ḳulaḳ arasına dirler didiler. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Bi-grift; bā** ḥarf-i teʾkīd, **girift** bunda īhām ṭarīḳiyle vāḳiʿdir, biri ay ṭutulmaḳ, ḫusūf maʿnāsına ve birisi ditsinmek[1] yaʿnī münfaʿil ü şermende oldı maʿnāsına. **Bi-grift māh** iki vechiledir[2]; biri ʿiddiʿā ṭarīḳiyle māhıń ḫusūfı murād ola ve biri de māhdan murād rūyı ola ve ṭutulmaḳdan murād ḫaṭṭ iḥāṭa eylemekdir, pes, **ḫaṭṭ-ı ʿiẕār**[3] māh gibi rūyını ḫasf eyledi, yaʿnī altına aldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāriń ḫaṭṭ-ı ʿiẕārı ki māh andan ṭutuldı, güzel ḥalḳadır, ammā andan ṭaşra çıḳmaġa yol yoḳdur. Yaʿnī aña giriftār olan hergiz ḫalāṣ bulmaz.

ابروی دوست گوشهٔ محراب دولتست
آنجا بمال چهره و حاجت بخواه ازو

Ebrū-yı dōst gūşe-i miḥrāb-ı devlet'est
Ān-cā bi-māl çihre vu ḥācet bi-ḫāh ezū

Gūşe-i miḥrāb-ı devlet lāmiyyelerdir mecāzen. **Bi-māl; bā** ḥarf-i teʾkīd, **māl** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, mālīden'den, ovmaḳ ve sürtmek maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Dostuń ebrūsı gūşe-i miḥrāb-ı devletdir, yaʿnī maḥż-ı devletdir, anda çehreńi sürt ve andan ḥācet dile ki saña devlet-i vuṣlat müyesser ola. Maʿlūmdur ki duʿālar müstecāb olan mübārek yerlere yüz sürtüp ḥācet dilerler, ammā ebrū-yı cānāna rū-māl olmaḳ ẓāhiren muḫālifdir, egerçi kelām iddiʿāʾīdir.

1 S: didsinmek.
2 S: iki vecihle müveccehdir.
3 S: pes, ʿiẕār-ı yār.

ای جرعه نوش مجلس جم سینه پاك دار
کآیینه‌ایست جام جهان بین که آه ازو

Ey curʿa-nūş-ı meclis-i Cem sīne pāk dār
K'āyīneī'st cām-ı cihān-bīn ki āh ezū

Curʿa-nūş vaṣf-ı terkībīdir, ([M,F+] **meclis**'e) ve **meclis**'iñ **Cem**'e iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Sīne, dār**'ıñ mefʿūl-i evveli ve **pāk** mefʿūl-i ṣānīsi. **K'āyīne; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Āyīneī'st; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Cām-ı cihān-bīn** beyāniyye. **Cihān-bīn** vaṣf-ı terkībīdir, bīnīden'den, cihān görici maʿnāsına, yaʿnī cihān anıñ sebebiyle görüldügiçün **cihān-bīn** dirler, ekser istiʿmālde cihān-nümādır, cihān gösterici dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Cem meclisiniñ cürʿa-nūşı, sīneñi pāk ṭut, yaʿnī derūnuñda muḫālif fikr iżmār eyleme, zīrā cām-ı cihān-bīn bir āyīnedir ki āh ol āyīneden ki hīç bir nesneyi gizlemeyüp āşikāre ider. Yaʿnī pādişāhıñ cāmı meẕkūr ṣıfatlı[1] bir āyīnedir ki her ne ki göñlüñden geçerse anı gösterir. Āyīne ile āhı cemʿ eyledikleri **(456a)** ol cihetdendir ki[2] āyīne āhdan pas ṭutar.

کردار اهل صومعه‌ام کرد می پرست
این دود بین که نامهٔ من شد سیاه ازو

Kerdār-ı ehl-i ṣavmaʿa-em kerd mey-perest
Īn dūd bīn ki nāme-i men şud siyāh ezū

Kerdār, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle, vaṣf-ı terkībīdir, ʿamel maʿnāsına, zīrā **kerd** bunda ismdir, fiʿl maʿnāsına ve **ār**, ārīden'den muḫaffef ism-i fāʿildir[3], getürici maʿnāsınadır, ([T,F+] yaʿnī fiʿli ve ʿameli vücūda getürici dimekdir.) **Kerdār**'ıñ maʿnāsını ṣoñra muṭlaḳ[4] ʿamele taḫṣīṣ eylediler, kerdār-ı ḫūb ve kerdār-ı zişt didiler, güzel ʿamel ve çirkin ʿamel maʿnāsına. **Ṣavmaʿa-em; mīm**-i żamīr maʿnāda **mey-perest**'e muḳayyeddir, **mey-perestem** dimekdir. **Dūd**'dan murād **kerdār-ı ehl-i ṣavmaʿa**'dır. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i ṣavmaʿanıñ ʿameli beni mey-perest eyledi, yaʿnī anlarıñ ʿameliyle ʿāmil olmaḳ beni rüsvā eyledi. Bu kerdār-ı ehl-i ṣavmaʿa dütünini gör ki benim nāme-i ʿamelim andan siyāh oldı. Yaʿnī ehl-i ṣavmaʿanıñ ʿameli beni günāhkār eyledi, ḥāṣılı, mey-perest olmama bāʿiṣ oldı

1 S: ṣayḳalī. M: ṣanʿatlı.
2 S: anıñçündür ki.
3 S: ārīden'den muraḫḫam ve muḫaffefdir, ārende ism-i fāʿildir.
4 S: muṭlakan.

شیطان غم هر آنچه تواند بگو بکن
من بردهام بباده فروشان پناه ازو

Şeyṭān-ı ġam her ān-çi tuvāned bi-gū bi-kon
Men burdeem be-bāde-furūşān penāh ezū

Şeyṭān-ı ġam beyāniyye. **Bi-gū** ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Bi-kon** da böyledir

Maḥṣūl-i Beyt: Ġam u ġuṣṣa şeyṭānı her nesneye ki ḳādir ise eyledi, ben andan ḫavf eylemem, zīrā ben bāde-furūşlara andan penāh iletmişim[1], yaʿnī ben meykedeye ṣığınmışım, andan emīnim. Ḥāṣılı, bāde-nūşa[2] ġam ṭārī olmaz.

ساقی چراغ می بره آفتاب دار
گو برفروز مشعلهٔ صبحگاه ازو

Sāḳī çerāġ-ı mey be-reh-i āftāb dār
Gū ber-furūz meşʿale-i ṣubḥgāh ezū

Sāḳī münādā. **Çerāġ-ı mey** beyāniyye. **Reh-i āftāb** lāmiyye. **Gū;** ḫiṭāb **sāḳī**'yedir. **Ber** ḥarf-i teʾkīd, **furūz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, yalıñlardır dimekdir. **Meşʿale-i ṣubḥgāh** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, çerāġ-ı meyi āfitābıñ yolına ṭutup di, ṣubḥgāh meşʿalesin çerāġ-ı meyden rūşen eyle, yaʿnī āfitāba söyle, ʿālemi çerāġ-ı meyden pür-żiyā eyle diyü.

آبی بروزنامهٔ اعمال ما فشان
بتوان مگر سترد حروف گناه ازو

Ābī be-rūz-nāme-i aʿmāl-i mā feşān
Bi-tvān meger suturd ḥurūf-ı gunāh ezū

Ābī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Be-rūz-nāme; bā** ḥarf-i ṣıla, **rūz-nāme**'den murād defterdir. **Rūz-nāme-i aʿmāl-i mā** lāmiyyelerdir. **Feşān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ṣaç yaʿnī sep dimekdir. **Suturd** bunda suturden maʿnāsınadır. **Ḥurūf-i gunāh** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bizim aʿmālimiz rūz-nāmesine bir ṣu sep, yaʿnī rūz-nāme-i aʿmālimizi bāde ile ışlat, ola ki günāh ḥarflerini andan yülümek[3] ola, yaʿnī ola ki ḥurūf-i günāhı andan tırāş idüp maḥv idevüz.

1 S: eylemişim.
2 S: bāde-fürūşa.
3 S: yülimek.

آیا درین خیال که دارد گدای شهر
روزی بود که یاد کند پادشاه ازو

Āyā derīn ḫayāl ki dāred gedā-yı şehr
Rūzī buved ki yād koned pādişāh ezū

Āyā ʿacabā maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā bu ḫayālde ki[1] şehriñ gedāsınıñ vardır, bir gün olur mı ki pādişāh andan yād eyleye. Yaʿnī gedānıñ ḫayāli budur ki pādişāh anı teẕekkür eyleye yaʿnī añа. ʿAcabā bir gün olur mı ki pādişāh anı yād eyleye, yaʿnī ʿacabā cānān bī-çāre ʿāşıḳını bir gün yād ider mi?

حافظ که ساز مجلس عشاق راست کرد
خالی مباد عرصهٔ این بزمگاه ازو

Ḥāfiẓ ki sāz-ı meclis-i ʿuşşāḳ rāst kerd
Ḫālī me-bād ʿarṣa-i īn bezmgāh ezū

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Sāz-ı meclis-i ʿuşşāḳ** iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Rāst kerd** tekmīl eyledi ([M,T+] yaʿnī düzdi.) **ʿArṣa** sarāy ortasında olan meydāna dirler, ammā bunda meclis-i ʿuşşāḳ meydānı murāddır. **ʿArṣa-i īn bezmgāh** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ ki ʿuşşāḳ meclisiniñ esbābını tertīb ü tekmīl eyledi, ḫālī olmasun ʿuşşāḳ bezmgāhı meydānı andan, yaʿnī dāʾimā bu ḫidmet üzerine olsun. **(456b)** Sāz ve ʿuşşāḳ ve rāst mürāʿāt-ı naẓīr ḳabīlindendir.

1 S: ḫayāl ki.

474

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Recez
Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün

گلبن عیش می‌دمد ساقئ گلعذار کو
باد بهار می‌وزد بادۀ خوشگوار کو

Gulbun-ı ʿayş mī-demed sāḳī-i gul-ʿiẕār kū
Bād-ı bahār mī-vezed bāde-i ḫoş-guvār kū

Gulbun gül ocaġı, **ʿayş**'e iżāfet beyāniyyedir. **Mī-demed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, bunda belürür ve biter maʿnāsınadır[1]. **Sāḳī-i gul-ʿiẕār** (S,F+ beyāniyye, **gul-ʿiẕār**) vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, gül yañaḳlı dimekdir. **Bād-ı bahār** lāmiyyedir. (M,T+ **Mī-vezed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, eser maʿnāsına.) **Bāde-i ḫoş-guvār** beyāniyyedir, **ḫoş-guvār** eyi siñici bāde dimekdir[2].

Maḥṣūl-i Beyti: ʿAyş u ṣafā gülbüni ẓāhir oluyor, sāḳī-i gül-ʿiẕār ḳanı ki ḫidmetinde olsun? Bahār yeli eseyor[3], eyi (T+ siñici) bāde ḳanı ki nūş idelim?

هر گل نو ز گلرخی یاد همی‌دهد ولی
گوش سخن شنو کجا دیدۀ اعتبار کو

Her gul-i nev zi-gul-ruḫī yād hemī-dehed velī
Gūş-ı suḫan-şinev kucā dīde-i iʿtibār kū

Gul-i nev beyāniyye. **Gul-ruḫ** vaṣf-ı terkībīdir, gül yañaḳlı maʿnāsına, **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Gūş-ı suḫan-şinev** beyāniyye. **Suḫan-şinev** vaṣf-ı terkībīdir, şinevīden'den, söz işidici dimekdir. **Dīde-i iʿtibār** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Her tāze gül bir gül-ruḫdan yād virür, yaʿnī her tāze gül bir güzeli añdırır, ammā söz işidici ḳulaḳ ḳanda, iʿtibār gözi ḳanı ki tāze gülden ibret ala? Yaʿnī iʿtibār göziyle naẓar idince yerden biten nebātıñ her birinden bir ʿibret ü pend alınur.

---

1 S: mī-demed fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, eser dimekdir.
2 T: Bāde-i ḫoş-guvār eyi siñici bāde.
3 M: esiyor.

مجلس بزم عیش را غالیهٔ مراد نیست
ای دم صبح خوش نفس نافهٔ زلف یار کو

Meclis-i bezm-i ʿayş-rā ġāliye-i murād nīst
Ey dem-i ṣubḥ-ı ḫoş-nefes nāfe-i zulf-i yār kū

Meclis-i bezm-i ʿayş lāmiyyelerdir, **bezm** ṣoḥbet maʿnāsınadır, **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Ġāliye-i murād** beyāniyye. **Ġāliye** ḳalye, misk didikleridir. **Dem-i ṣubḥ-ı ḫoş-nefes** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Ḫoş-nefes** vaṣf-ı terkībīdir. **Nāfe-i zulf-i yār** beyāniyye ve lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bezm-i ʿayş meclisiniñ ġāliye-i murādı yoḳdur, yaʿnī meclis-i bezm-i ʿayş murādça degil. Ey ḫoş-nefes ṣubḥ demi, nāfe-i zülf-i yār ḳanı ki meclis-i bezm-i ʿayşimize ġāliyelik[1] eylesün? Yaʿnī ey ḫoş-nefes ṣubḥ vaḳti, bize nāfe-i zülf-i yār gerek.

حسن فروشئ گلم نیست تحمل ای صبا
دست زدم بخون دل بهر خدا نگار کو

Ḥusn-furūşī-i gulem nīst taḥammul ey ṣabā
Dest zedem be-ḫūn-ı dil behr-i Ḫudā nigār kū

Ḥusn-furūş vaṣf-ı terkībīdir, güzellik ṣatıcı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **gul**'e iżāfet lāmiyyedir, taḳdīri **ḥusn-furūşī-i gul-rā taḥammulem nīst**'dir, żarūret-i vezniçün terk[2] olundı.

Maḥṣūl-i Beyt: Gülüñ güzellik ṣatıcılığına[3] taḥammülüm yoḳdur. Ey ṣabā, yüregim ḳanına el urdum, Allāh içün, nigār ḳanı? Yürek ḳanına el urmaḳ elem ü miḥnetden kināyetdir. Yaʿnī firāḳ-ı cānāndan elimi yüregim ḳanıyla yudum, nigārdan bir ḫaber vir ey ṣabā, zīrā nigār ḥāżır olunca gül ḥüsn-furūş olımaz[4].

شمع سحر ز خیرگی اگر لاف ز عارض تو زد
خصم زبان دراز شد خنجر آبدار کو

Şemʿ-i seḥer zi-ḫīregī lāf zi-ʿāreż-ı tu zed
Ḫaṣm zebān-dirāz şud ḫancer-i āb-dār kū

1 T: ġāliyalıḳ
2 S: terkīb.
3 T: ṣatıcılıgine.
4 M: olmaz.

Şemʿ-i seḥer lāmiyle. **Ḫīregī** ḳamaşmaḳ[1], ammā bunda donuḳluḳ maʿnāsınadır yaʿnī żiyā virmemek. **ʿĀreż-ı tu** lāmiyyedir. **Ḫaṣm** mübtedā, **zebān-dirāz şud** ḫaberi. **Zebān-dirāz** vaṣf-ı terkībīdir, uzun dilli dimekdir. **Ḫancer-i āb-dār** beyāniyye. **Āb-dār** vaṣf-ı terkībīdir, **āb-dār** bunda iki maʿnāyadır, *teʾemmel tedri*[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer şemʿi donuḳluġından ve żiyāsızlığından seniñ ʿārıżından lāf urdı, yaʿnī ʿārıżıña kendini beñzetdi. Ḫaṣm zebān-dirāz oldı yaʿnī dili uzadı, ḫānçer-i āb-dār ḳanı ki başını ḳaṭʿ idelim? Ḫançerden murād miḳrāżdır.

گفت مگر ز لعل من بوسه نداری آرزو
مردم ازین هوس ولی قدرت و اختیار کو

Goft meger zi-laʿl-i men būse ne-dārī ārzū
Murdem ezīn heves velī ḳudret u iḫtiyār kū

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān didi ki, benim laʿl-i lebimden meger būse ārzū ṭutmazsın, yaʿnī lebim **(457a)** öpmek ārzū eylemez misin? Ben didim ki bu heves ü ārzūdan öldüm, ammā ḳudret u iḫtiyār ḳanı? Yaʿnī lebiñ būs eylemege ḳudret u iḫtiyārım yoḳ, ve-illā heves ü ārzū kemāldedir ve ʿāşıḳıñ andan özge murād u maḳṣūdı yoḳdur.

حافظ اگرچه در سخن خازن گنج حکمتست
از غم روزگار دون طبع سخن گزار کو

Ḥāfıẓ egerçi der-suḫan ḫāzin-i genc-i ḥikmetʾest
Ez-ġam-ı rūzgār-ı dūn ṭabʿ-ı suḫan-guzār kū

Ḫāzin-i genc iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūlinedir ve **ḥikmet**'e iżāfet beyāniyyedir. **Ṭabʿ-ı suḫan-guzār** beyāniyye. **Suḫan-guzār** vaṣf-ı terkībīdir, söz edā idici dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi sözde Ḥāfıẓ ḥikmet ḫazīnesiniñ ḫazīne-dārıdır, yaʿnī sözde ehl-i ḥikmetdir, ammā ġam-ı rūzgārdan söz edā idici ṭabʿ ḳanı? Yaʿnī ḥakīmāne söz söylemege ġam-ı eyyām māniʿdir, yoḳsa ḳudret u vüsʿat kemāldedir.

1 T: ḳamaşıḳ.
2 M: fe-teʾemmel. T: teʾemmel.

475

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Hezec-i Müṣemmen-i Sālim
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

مرا چشمیست خون افشان ز دست آن کمان ابرو
جهان بس فتنه خواهد دید از آن چشم و از آن ابرو

Merā çeşmī'st ḫūn-efşān zi-dest-i ān kemān-ebrū
Cihān pur-fitne ḫāhed şud ez-ān çeşm u ez-ān ebrū

Çeşmī'st; yā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kemān-ebrūnuñ elinden benim çeşmim ḫūn-efşāndır yaʿnī ḳan sāçıcıdır, ḥāṣılı, gözüm ḳan aġlar. Cihān pür-fitne olısardır ol çeşm-i cānāndan ve ol ebrūsından.

غلام چشم آن ترکم که در خواب خوش مستی
نگارین گلشنش رویست و مشکین سایبان ابرو

Ġulām-ı çeşm-i ān Türkem ki der-ḫāb-ı ḫoş-ı mestī
Nigārīn gulşeneş rüy'est u muşkīn sāyebān ebrū

Ġulām-ı çeşm-i ān Türkem lāmiyyelerdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḫāb-ı ḫoş-ı mestī** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Nigārīn; yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i teʾkīd. **Gulşeneş rüy'est**; taḳdīri **gulşen'est rüyeş**'dir, żarūret-i vezniçün taḳdīm u teʾḫīr olundı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cānānıñ çeşminiñ ḳulıyam ki mestligin dadlı uyḳusında rüyı münaḳḳaş u müzeyyen gülşendir ve ebrūsı müşkīn sāyebāndır. Şīn-i żamīr Türkʾe rāciʿdir.

هلالی شد تنم زین غم که با طغرای مشکینش
که باشد مه که بنماید ز طاق آسمان ابرو

Hilālī şud tenem zīn ġam ki bā-tuġrā-yı muşkīneş
Ki bāşed meh ki bi-nmāyed zi-ṭāḳ-ı āsmān ebrū

Hilālī; yā ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ṭuġrā-yı muşkīneş** beyāniyye. **Ṭuġrā** aḥkām u berevāta çekilen nişāndır, ammā bunda ebrū murāddır. **Ki**

ismdir kim maʿnāsına. ([M,T+] **Ki** ḥarf-i beyān.) **Ṭāk** kemerdir, **āsmān**'a iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Tenim hilāl oldı bu ġamdan ki cānānıñ müşkīn ṭuġrasıyla yaʿnī müşkīn ebrūsı sebebiyle[1]. Meh kimdir ki ṭāḳ-ı āsumāndan ebrūsını göstere? Mehden murād hilāldir. Ḥāṣılı, ebrū-yi cānān variken hilāliñ ne ḥaddidir ki ṭāḳ-ı āsumāndan kendini göstere.

تو کافردل نمی‌بندی نقاب زلف و می‌ترسم
که محرابم بگرداند خم آن دلستان ابرو

Tu kāfer-dil ne-mī-bendī niḳāb-i zulf u mī-tersem
Ki miḥrābem bi-gerdāned ḫam-ı ān dil-sitān-ebrū

Kāfer-dil vaṣf-ı terkībīdir, bī-rahm ve bī-şefḳat maʿnāsına. **Niḳāb-i zulf** beyāniyye. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Mī-tersem** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḫam-ı ān dil-sitān-ebrū** lāmiyye ve beyāniyyedir, zīrā taḳdīri, **ḫam-ı ān ebrū-yı dil-sitān**'dır, żarūret-i vezn ü ḳāfiye ve redīf içün teʾḫīr ḳılındı, *fe-teʾemmel* [2].

Maḥṣūl-i Beyt: Sen bī-rahm niḳāb-ı zülfüñi baġlamazsın yaʿnī rūyuñı niḳāb-ı zülf ile setr eylemezsin, ammā ḳorḳarım ki ol dil-sitān ebrūnuñ ḫamı miḥrābımı döndüre, yaʿnī miḥrāb-ı mesācidden beni kendiye māʾil eyleye. Miḥrābı döndürmekden murād maʿhūd miḥrābı terk itdirüp[3] kendüyi ol ḫam-ı ebrū bańa miḥrāb eylemekdir.

روان گوشه گیران را جبینش طرفه گلزاریست
که بر طرف چمنزارش همی‌گردد چمان ابرو

Revān-ı gūşe-gīrān-rā cebīneş ṭurfe gulzārī'st
Ki ber-ṭarf-ı çemenzāreş hemī-gerded çemān ebrū

Gūşe-gīr vaṣf-ı terkībīdir, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir ve **rā** ḥarf-i taḫṣīṣ. **Cebīn** alındır. **Ṭurfe** ʿaceb dimekdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı **(457b)** ṣıfat. **Ṭarf-ı çemenzār** lāmiyye. **Gerded** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾibdir, **çemān** fāʿili. **Gerded** lafẓ-ı müşterekdir, olur ve çigzinür[4] beyninde. **Çemān** ṣıfat-ı müşebbehedir, ṣalınaġan ve teferrüc idegen maʿnāsına.

1 S, F: vücūdıyla.
2 S: teʾemmel ve tedri.
3 S: idüp.
4 S: çizginür.

Maḥṣūl-i Beyt: Gūşe-gīrlere yaʿnī ehl-i ʿuzlet ʿazīzlere cānānıń alnı ʿaceb gülzārdır ki çemenzārı cānibinde ebrūsı ṣalınaraḳ çigzinür veyā ebrūsı çemān olur yaʿnī ṣalınaġan olur. Ḥāṣılı, çemenzārı ṭarafında ṣalınur, yaʿnī ebrūsı cānānıń ḫaṭṭı cānibinde cilvegerdir.

همیشه چشم مستت را کمان حسن در زه باد
که از شست تو تیر او کشد بر مه کمان ابرو

Hemīşe çeşm-i mestet-rā kemān-ı ḥusn der-zih bād
Ki ez-şest-i tu tīr-i ū keşed ber-meh kemān-ebrū

Maḥṣūl-i Beyt: Dā'imā seniń mest çeşmińiń ḥüsn kemānı zih'inde olsun, yaʿnī ḳurulmuş ḥāżır olsun, ḥāṣılı, dā'imā ḥüsn-dār olsun dimekdir. Zīrā seniń şestińden çeşmiń tīri mehe kemān-ebrū çeker.

رقیبان غافل و ما را از آن چشم و جبین هر دم
هزاران گونه پیغامست و حاجب در میان ابرو

Raḳībān ġāfil u mā-rā ez-ān çeşm u cebīn her dem
Hezārān gūne peyġām'est u ḥācib der-miyān ebrū

Ḥācib ḳaş ve ḳapıcıya dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Raḳībler ġāfillerdir, ḥālbuki bizim çeşm u cebīn-i cānāndan her dem biń dürli ḫaberimiz vardır ve arada ḥācib yaʿnī vāsıṭa ebrūdur. Ḥāṣılı, cānānla ḫaberleşmede vāsıṭamız ebrūsıdır.

دگر حور و پری را کس نگوید با چنان حسنی
که این را اینچنین چشمست و آن را آنچنان ابرو

Diger ḥūr u perī-rā kes ne-gūyed bā-çunān ḥusnī
Ki īn-rā īnçunīn çeşm'est u ān-rā ānçunān ebrū

Ḥusnī; yā ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıń ḥüsni gibi ḥüsünle kimse ḥūr u perīye dimez ki bunuń buncılayın çeşmi ve anıń ancılayın ḳaşı vardır. Ḥāṣılı, cānānıń ḥüsni ḳatında kimse ḥūr u perīniń çeşm u ebrūsını begenmez. Beytde leff ü neşr-i müretteb riʿāyet olunmuşdur.

اگرچه مرغ زیرك بود حافظ در هواداری
بتیر غمزه صیدش کرد چشم آن کمان ابرو

Egerçi murġ-i zīrek būd Ḥāfıẓ der-hevā-dārī
Be-tīr-i ġamze ṣaydeş kerd çeşm-i ān kemān-ebrū

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi Ḥāfıẓ hevā-dārlıḳda yaʿnī muḥabbetde murġ-ı zīrek idi, ammā tīr-i ġamze ile anı ṣayd eyledi ol kemān-ebrūnuñ çeşmi. Yaʿnī murġ-ı zīrek iken çeşm-i cānāna şikār oldı ve zīreklik fā'ide virmedi.

476

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün[1]

ای پیك راستان خبر یار ما بگو
احوال گل ببلبل دستان سرا بگو

Ey peyk-i rāstān ḫaber-i yār-i mā bi-gū
Aḥvāl-i gul be-bulbul-i destān-serā bi-gū

Destān dāstāndan muḫaffefdir, ḥikāye ve ḳıṣṣa maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṭoġrılarıñ ve gerçekleriñ peyki, bizim yārimiziñ ḫaberin söyle. Daḫi gülüñ aḥvālini bülbül-i destān-serāya söyle, yaʿnī maʿşūḳuñ aḥvālini ʿāşıḳ-ı bī-çāreye[2] söyle.

ما محرمان خلوت انسیم غم مخور
با یار آشنا سخن آشنا بگو

Mā maḥremān-i ḫalvet-i unsīm ġam me-ḫor
Bā-yār-i āşinā suḫan-ı āşinā bi-gū

(M,S+ **Maḥremān-ı ḫalvet-i uns** lāmiyyelerdir. **Yār-i āşinā** beyāniyye. **Suḫan-ı āşinā** lāmiyyedir.)

1 S: < Müstefʿilün Mefāʿilün Müstefʿilün Faʿ>
2 S: bülbül-i destān-serāya.

Maḥṣūl-i Beyt: Peyke ḫiṭāb idüp buyurur ki; biz üns ḫalvetine maḥremleriz, ġam yeme, yaʿnī yāriñ ḫaberini bize söyle, ḳorkma ki biz yāriñ maḥremleriyiz. Āşinā yāre āşinā sözini söyle, ġam yeme.

بر این فقیر نامهٔ آن محتشم بخوان
با این گدا حکایت آن پادشا بگو

Ber-īn faḳīr nāme-i ān muḥteşem bi-ḫān
Bā-īn gedā ḥikāyet-i ān pādişā bi-gū

Maḥṣūl-i Beyt: Ey peyk, bu faḳīre ol ʿaẓamet ṣāḥibiniñ nāmesini oḳu, bu gedāya ol pādişāhıñ ḥikāyesini söyle.

دلها ز دام طره چو بر خاك می فشاند
با آن غریب ما چه گذشت از هوا بگو

Dilhā zi-dām-ı ṭurra çu ber-ḫāk mī-feşānd
Bā-ān ġarīb-i mā çi guẕeşt ez-hevā bi-gū

Mī-feşānd bunda māżī-i ṣırfdır, silkdi dimekdir. **Ġarīb-i mā** lāmiyye, **ġarīb**'den murād dildir. **Hevā**'dan murād muḥabbetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki cānān dilleri ṭurrasından ḫāk üzerine silkdi, ol bizim ġarīb göñlümüze hevādan ne geçdi söyle, yaʿnī ṭurradan ḫāke **(458a)** düşünce[1] ḥāli nice oldı.

گر دیگرت بر آن در دولت گذر بود
بعد از ادای خدمت و عرض دعا بگو

Ger dīgeret bedān der-i devlet guẕer buved
Baʿd ez-edā-yı ḫidmet u ʿarż-ı duʿā bi-gū

Maḥṣūl-i Beyt: Ey peyk, eger bir daḫi ol der-i devlete güẕeriñ olursa yaʿnī ol der-i devlete uġrarsañ edā-yı ḫidmetden ve ʿarż-ı duʿādan ṣoñra söyle.

در راه عشق فرق غنی و فقیر نیست
ای پادشاه حسن سخن با گدا بگو

Der-rāh-ı ʿışḳ farḳ-ı ġanī vu faḳīr nīst
Ey pādişāh-ı ḥusn suḫan bā-gedā bi-gū

1 S: düşende.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt maḳūl-i ḳavildir. ʿIşḳ yolında ġanī ve faḳīr beyninde farḳ yoḳdur, ey ḥüsn pādişāhı, gedāya söz söyle, yaʿnī böyle olunca ben gedā ile muṣāḥabet eylemekden ʿār eyleme[1].

هر کس که گفت خاك در دوست توتیاست
گو این سخن معاینه در چشم ما بگو

Her kes ki goft ḫāk-i der-i dōst tūtiyā'st
Gū īn suḫan muʿāyene der-çeşm-i mā bi-gū

Gū ḫiṭāb-ı ʿāmm ([S,T+] ve **bi-gū** kes'e ḫiṭābdır.)

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki didi ise ḫāk-i der-i dost tūtiyādır, sen aña di ki bu sözi āşikāre bizim gözümüz öñinde söyle, yaʿnī ḫāk-i der-i dost iksīrdir, belki iksīrden ʿazīzdir. Çeşm ve tūtiyā ve muʿāyene ḫūb vāḳiʿ olmuş.

صوفی که منع ما ز خرابات می‌کند
گو در حضور پیر من این ماجرا بگو

Ṣūfī ki menʿ-i mā zi-ḫarābāt mī-koned
Gū der-ḥużūr-ı pīr-i men īn mācerā bi-gū

Gū yine ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Menʿ-i mā** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣūfī ki bizi ḫarābātdan menʿ ider, aña di ki bu mācerāyı benim pīrim ḥużūrında söyle ve gör ki ne cevāb işidirsin, yaʿnī seniñ menʿiñi maʿḳūl edille ile defʿ ider.

آن می که در سبو دل صوفی بعشوه برد
کی در قدح گرشمه کند ساقیا بگو

Ān mey ki der-sebū dil-i ṣūfī be-ʿişve burd
Key der-ḳadeḥ girişme koned sāḳiyā bi-gū

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce iddiʿā ṭarīḳiyle buyurur: Ol mey ki sebūda iken ʿişve ile ṣūfīniñ gönlini aldı ve götürdi, ḳadeḥde ḳaçan girişme ider, sāḳiyā, söyle. Yaʿnī ne zamān bezme gelüp içilür taʿyīn eyle.

برهم چو می‌زد آن سر زلفین مشکبار
با ما سر چه داشت بیا ای صبا بگو

Berhem çu mī-zed ān ser-i zulfeyn-i muşk-bār
Bā-mā ser-i çi dāşt bi-y-ā ey ṣabā bi-gū

1 T: ʿār eyle.

Berhem ḳarış murış dimekdir. **Mī-zed** cā'izdir ki ḥikāyet-i ḥāl-i māżī ola ve cā'izdir ki māżī-i ṣırf ola[1]. **Dāşt** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki müşk-bār iki zülfüñ ucını ḳarış murış iderdi yāḫud eyledi, bizimle ne sevdā ṭutardı veyā ne sevdā ṭutdı ey ṣabā söyle, yaʿnī bize ne iş işlemek mūrādı idi ey ṣabā, söyle. Yaʿnī ser-i zülfini berhem eylemekden murādı dilimiz perīşān-ḥāl eylemekdir.

مرغ چمن ز نالهٔ من دوش می گریست
آخر تو واقفی که چه رفت ای صبا بگو

Murġ-i çemen zi-nāle-i men dūş mī-girīst
Āḫir tu vāḳıfī ki çi reft ey ṣabā bi-gū

Murġ-i çemen yaʿnī bülbül[2]. **Reft** bunda vāḳiʿ ve ṣādır oldı maʿnāsınadır. **Vāḳıfī; yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Bülbül benim nālemden dün gice aġlardı veyā aġladı, sen vāḳıfsın, ne vāḳiʿ oldı, ey ṣabā, söyle. Yaʿnī bülbül benim nālemden niçün aġlardı sen bilürsin ey ṣabā, söyle, ḥāṣılı, sebeb-i giryesi nedir bize ḫaber vir. ([M,S,F+] Bu beytiñ beyt-i sābıḳla ḳāfiyesi bir olup ve beyt-i sābıḳ devāvīnde nā-yāb olduġından maʿlūmdur ki beyt-i sābıḳ Ḥażret-i Ḫāce'niñ olmaya[3].)

جان پرورست قصهٔ ارباب معرفت
رمزی برو بپرس و حدیثی بیا بگو

Cān-perver'est ḳıṣṣa-i erbāb-ı maʿrifet
Remzī berū bi-purs u ḥadīṣī bi-y-ā bi-gū

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabāya ḫiṭāb idüp buyurur ki; erbāb-ı maʿrifetiñ ḳıṣṣası cān-perverdir, imdi ey ṣabā, ehl-i maʿrifetden var bir remiz ṣor ve ve gel bize bir ḫaber söyle[4].

هر چند ما بدیم تو ما را بدان مگیر
شاهانه ماجرای گناه گدا بگو

Her çend mā bedīm tu mā-rā bedān me-gīr
Şāhāne mācerā-yı gunāh-ı gedā bi-gū

1 S: mī-zed cā'izdir ki ḥikāyet ve cā'izdir ki ṣırf māżī ola.
2 M: yaʿnī çemen bülbüli.
3 M: nā-yāb olduġından Ḥażret-i Ḫāce'niñ olmaya.
4 S: gel bize ḫaber vir. M: gel bir ḫaber söyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki **(458b)** biz bediz, sen bizi ol yaramazlıḳ sebebiyle muʾāḫeẓe eyleme, belki pādişāhāne gedānıñ günāhı mācerāsını söyle, yaʿnī ḫiṭāb u ʿitāb ile ʿuḳūbet eyleme.

حافظ گرت بمجلس او راه می‌دهند
می نوش و ترك زرق ز بهر خدا بگو

Ḥāfiẓ geret be-meclis-i ū rāh mī-dehend
Mey nūş u terk-i zerḳ zi-behr-i Ḫudā bi-gū

Ū żamīri şāha rāciʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, eger şāhıñ meclisine saña yol virürlerse[1], yaʿnī şāh meclisine maḥrem olursañ bāde iç ve zerḳ u riyānıñ terkini Allāh içün söyle, yaʿnī zerḳ u riyāyı terk eyledim di. Bi-gū bunda bi-kon maʿnāsınadır terkle istiʿmāl olunduġından diyen böyle ʿindiyyātı terk eylese ne olaydı[2].

477

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

مزرع سبز فلك دیدم و داس مه نو
یادم از کشتهٔ خویش آمد و هنگام درو

Mezraʿ-ı sebz-ı felek dīdem u dās-ı meh-i nev
Yādem ez-kişte-i ḫīş āmed u hengām-ı direv

Mezraʿ-ı sebz-i felek beyāniyyelerdir ve **dās-ı meh-i nev** de böyledir. **Kişte-i ḫīş** lāmiyye. **Hengām-ı direv** de böyledir. **Direv**, dāl'ıñ fetḥi ve kesriyle ve rā'nıñ fetḥiyle, ismdir, direvīden'den müştaḳdır, biçim maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Yeşil felek tarlasını yā felegiñ yeşil mezraʿını ve hilāl oraġını gördüm, kendi ekinim ve biçim vaḳti yādıma geldi, yaʿnī dünyāda ʿamelim ve āḫiretde cezā ve pādāşım ḫāṭırıma geldi. Ḥāṣılı, felegi gögermiş ekine ve hilāli oraġa teşbīh eylemiş.

---

1 S, F: virilürse.

2 M: diyen böyle ʿindiyyātı terk eylese evlā idi. S: diyen nolaydı böyle ʿindiyyātı terk ideydi. <F+ Redd-i Şemʿī>

گفتم ای بخت بخسبیدی و خورشید دمید
گفت با این همه از سابقه نومید مشو

Goftem ey baḫt bi-ḫusbīdī vu ḫurşīd demīd
Goft bā īn heme ez-sābıḳa nevmīd me-şev

Bi-ḫusbīdī bā'yla mü'ekked fiʿl-i māżīʿ müfred muḫāṭabdır, ḫusbīden'den, yatmaḳ ve uyumaḳ maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Ḫurşīd** mübtedā ve **demīd** ḫaberi, demīden'den, ẓāhir oldı yaʿnī ṭulūʿ eyledi maʿnāsına. **Bā īn heme** ʿArabīde maʿa ẕālik maʿnāsınadır, Türkīde bunuñ biriyle dirler. **Sābıḳa** yaʿnī raḥmet-i sābıḳa, işāretdir *'Sebeḳat raḥmetī ʿalā ġadabī'*[1] kelāmına. **Nevmīd me-şev** me'yūs olma dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce buyurur ki baḫtıma ḫiṭāb u ʿitāb ṭarīḳiyle didim ki ey baḫt, yatdıñ ve uyuduñ, ḥālbuki güneş ṭoġdı, yaʿnī sen ḥużūra ve uyḳuya ([M,T+] varınca) ben miḥnet u elemde olurum. Zīrā beyān oldıydı ki ṭāliʿ ḫābda olsa ṣāḥibi elem ü miḥnetde olur, ammā bī-dār olsa ṣāḥibi āsāyiş ü ārām-ı dilde olur. Baḫtıma böyle ḫiṭāb u ʿitāb idince cevāb virdi ki bunuñ biriyle Ḫudā'nıñ raḥmet-i sābıḳasından me'yūs olma, zīrā *'Sebeḳat raḥmetī ʿalā ġadabī'* anıñ şānıdır. Bi-ḫusbīdī fiʿlini nūn'la yazup mışrāʿıñ maʿnāsını; eyitdim ey baḫt, uyumadıñ ve āfitāb ṭulūʿ itdi, yaʿnī ʿamel itmediñ ve ʿömür āḫire irişdi diyen miskīn daḫi uyurmuş[2], taḳrīr olan vech üzere beytiñ maʿnāsını meger düşinde göre. Minhusinde sābıḳa luṭf u naṣīb maʿnāsına istiʿmāl olunur diyen ʿindiyyāt söylemekde ʿaceb māhir imiş. **Bā-īn heme**'niñ maʿnāsını **bu dükeli ile** diyen **maʿa ẕālik** maʿnāsına vāṣıl degil imiş[3].

گر روی پاك و مجرد چو مسیحا بفلك
از چراغ تو بخورشید رسد صد پرتو

Ger revī pāk u mucerred çu Mesīḥā be-felek
Ez-çerāġ-ı tu be-ḫurşīd resed ṣed pertev

Revī fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭabdır, revīden'den, ḥarf-i şarṭla giderseñ dimekdir. **Pāk u mucerred** ʿaṭf-ı tefsīrī şeklidir. **Çu** edāt-ı teşbīh. **Mesīḥā** Ḥażret-i ʿĪsā'dır. Maʿlūm ola ki ʿĪsā veyā Mesīḥā veyā Mesīḥ ẕikr olsa **(459a)** tecerrüd bile ẕikr olunur, zīrā Ḥażret-i ʿĪsā tamām-ı ʿömrinde te'ehhül eylememişdir

1 Rahmetim gazabımdan öncedir/ilerdedir. (Rahmetim gazabımı geçti.)
2 <[F+] Redd-i Şemʿī>
3 S: vāṣıl degil imiş, *raḥimehu'llāh*. (Allah ona rahmet etsin.) F: vāṣıl degil imiş miskīn. <[F+] Redd-i Şemʿī>

Sūdī-i duʿā-gūy gibi, belki[1] ʿömri tecerrüdle[2] geçmişdir. **Çerāġ-ı tu** lāmiyye, taḳdīri **ez-çerāġ-ı ʿışḳ-ı tu**'dur, żarūret ve ḳarīne ḳā'im olduġıçün ḥaẕf olundı.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Ḥażret-i ʿĪsā gibi levṣ-i dünyādan pāk ve ʿalāyıḳ u ʿavāyıḳ-ı nefsānīden mücerred felege ʿurūc iderseñ senden güneşe yüz pertev irişür, yaʿnī güneş māhı żiyā-dār eyledügi gibi sen ḫurşīdi mużī idersin. Ḥāṣılı, ʿāşıḳ ki ārzū-yi ṭabʿ u hevā-yı nefsden ḳurtulmuş ola, elbette cānāna pertev-i ʿışḳı te'ṣīr idüp andan müstenīr olur. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; seniñ çerāġıñdan ḫurşīde yüz pertev irişür, murād budur ki ʿışḳ-ı İlāhī sebebiyle āfitābdān rūşen ü bülend olursın diyen maʿnāyı rūşen beyān eylememiş[3].

تکیه بر اختر شب دزد مکن کین عیار
تاج کاوس ببرد و کمر کیخسرو

Tekye ber-aḫter-i şeb-duzd me-kon k'īn ʿayyār
Tāc-ı Kāvūs bi-burd u kemer-i Keyḫusrev

Tekye, me-kon'a muḳayyeddir, tekye eyleme yaʿnī söykenme ve ṭayanma yaʿnī iʿtimād eyleme dimekdir. **Aḫter** yıldızdır, **şeb-duzd**'e iżāfeti beyāniyye veyā lāmiyyedir. **Şeb-duzd** gice uġrısı, ([M,S+] Türk aña ḳara uġrı[4] dirler. **K'īn; ki** ḥarf-i taʿlīl. **ʿAyyār**'dan gice uġrısı) murāddır. **Tāc-ı Kāvūs** lāmiyye. **Kāvūs** zamān-ı ḳadīmde bir ulu pādişāhıñ adıdır, Key de dirler, Keykāvus da dirler. ([S,F+] Baʿżılar Keykāvus Nemrūd-ı İbrāhīm'dir, ʿalemdir didiler.) **Keyḫusrev** de Keykāvus gibi ṣāḥib-i taḫt u kemer bir ʿaẓīm pādişāhdır. **Kemer-i Keyḫusrev** didükleri ol ḳuşaḳdır ki nıṣf-ı dünyā ḫarācını degerdi[5].

Maḥṣūl-i Beyt: Aḫter-i şeb-düzde iʿtimād eyleme, zīrā bu ʿayyār Kāvus'un tācını ve Keyḫusrev'in kemerini ḳapmışdır, yaʿnī bunları helāk idüp salṭanatdan dūr eylemişdir[6]. Cā'izdir ki aḫterden murād māh ola ve şeb-düzd olduġı uġrılar gibi gice devr ü seyr eyledügiçin ola. Ve cā'izdir ki aḫterden murād ṭāliʿ ola ve şeb-düzdden felek veyā dünyā murād ola, teşbīh ṭarīḳiyle, kimseye merḥamet eylemeyüp herkesi helāk eyledügiçün, pes, iżāfet lāmiyye olur. Ḥāṣılı, felegiñ ṭāliʿ u baḫtına iʿtimād eyleme, ([M,S+] yaʿnī saña birḳaç gün muʿīn u ẓahīr olup seni ṣāḥib-i devlet eyledügine iʿtimād eyleme,) zīrā ʿāḳıbet seni helāk idiserdir, niteki Ḥażret-i Şeyḫ ʿAṭṭār buyurur:

1 T: ki.
2 S: tecrīdle.
3 <[F+] Redd-i Şemʿī>
4 M: ḳara uġrısı.
5 S, F: nıṣf-ı dünyā ḫarācını aña ḳıymet ṭutarlardı.
6 T: helāk eylemişdir ki salṭanatdan dūr eylemişdir.

Beyt: چرخ مردم خوار اگر روزی دو مردم پرورست
نیست از شفقت مگر پرواری او لاغرست

Çarḫ-i merdum-ḫār eger rūzī du merdum-perver'est
Nīst ez-şefḳat meger pervāre-i ū lāġer'est[1]

(S+ Pervāre besiye dirler, yaʿnī boġazlamaḳ içün besledikleri nesne.)

آسمان گو مفروش این عظمت کاندر عشق
خرمن مه بجوی خوشهٔ پروین بدو جو

Āsmān gū me-furūş īn ʿaẓamet k'ender-ʿışḳ
Ḫirmen-i meh be-cevī ḫūşe-i pervīn be-du cev

K'ender; ki ḥarf-i taʿlīl. **Ḫirmen-i meh** beyāniyye. **Be-cevī; bā** ḥarf-i muḳābele, (M+ **cev**, cīm'iñ fetḥiyle, arpa dimekdir, **yā** ḥarf-i vaḥdet.) **Ḫūşe-i pervīn** beyāniyye. **Ḫūşe** üzüm ṣalḳımı ve buġdayıñ ve arpanıñ ve ġayrınıñ başağına dirler. **Pervīn** ve **Perīn**[2], (M+ bā'nıñ fetḥalarıyla), Ülker yıldızına dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Āsumāna di, bu ʿaẓameti ve tekebbüri ṣatma, zīrā ʿışḳda ay ḫarmanı bir arpaya ve pervīn ḫūşesi iki arpa-yadır, yaʿnī ʿāşıḳ ḳatında maʿşūḳdan ġayrınıñ[3] iʿtibārı yoḳdur.

گوشوار زر و لعل ار چه گران دارد گوش
دور خوبی گذرانست نصیحت بشنو

Gūşvār-ı zer u laʿl er çi girān dāred gūş
Devr-i ḫūbī guẕerān'est naṣīḥat bi-şinev

Gūşvār, kāf-ı ʿAcemīniñ **(459b)** żammıyla, küpe. **Girān**'dan bunda murād ḳulaḳ aġırlanmaḳ, ʿArabīde aña vaḳr dirler, vāv'ıñ fetḥi ve ḳāf'ıñ sükūnıyla, bunda söz işitmemekden kināyetdir. **Devr-i ḫūbī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Guẕerān** ṣıfat-ı müşebbehedir, geçegen dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zer ü laʿl küpesi gerçi ḳulaġı aġırlandırır, yaʿnī anıñ ṣāḥi-bini maġrūr idüp söz diñlemeyici ider[4], ammā güzellik zamānı geçegendir,

1 İnsan yiyen/öldüren gaddar felek şayet iki günlük hayat müddetince insana nimet veriyor ve onu besliyorsa bu onun şefkatinden değildir. Onun hâli boğazlayacağı hayvanı semiz yapmak için besleyen kimse gibidir.
2 S: Perin.
3 S: ʿāşıḳıñ maʿşūḳdan ġayrınıñ.
4 T, F: olur.

naṣīḥat işit yaʿnī naṣīḥat-peẕīr olup münteṣıḥ[1] ol. Ḥāṣılı, ṣāḥib-i meknet u ḳudret maġrūr olup söz diñlemezler, ammā diñlemek gerek, zīrā aḥvāl-i ʿālem[2] ber-ḳarār degil, müteġayyirdir. Ḫāce cānāna pend ider ki ḫūbluġuña[3] iʿtimād eyleme ki güẕerāndır.

چشم بد دور ز خال تو که در عرصهٔ حسن
بیدقی راند که برد از مه و خورشید گرو

Çeşm-i bed dūr zi-ḫāl-i tu ki der ʿarṣa-i ḥusn
Beydaḳī rānd ki burd ez-meh u ḫurşīd girev

Çeşm-i bed dūr cümle-i duʿāʾiyyedir, **çeşm-i bed dūr bād** taḳdīrindedir, yaramaz göz ırak olsun dimekdir. **Ḫāl-i tu** lāmiyye. **ʿArṣa-i ḥusn** beyāniyye, **ʿarṣa**'dan murād üzerine şatranç oynadıḳları nesnedir, ([M,T+] bez gibi ve ġayrısı.) **Beydaḳī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Girev**, kāf-ı ʿAcemīniñ kesri ve rāʾnıñ fetḥiyle, ([M,T+] lafẓ-ı müşterekdir,) bunda öç murāddır, yaʿnī ol nesne ki öç içün[4] ortaya ḳorlar, aḳçe ve eṣvāb gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫāliñden yaramaz göz ırak olsun ki ḥüsn bisāṭında bir beydaḳ sürdi ki meh ü ḫurşīdden girev aldı. Yaʿnī ḫāliñ ḥüsn bisāṭında bir iş işledi ki yaraşıḳlıḳda meh ü ḫurşīde ġālib oldı, zīrā girevi yeñen alur.

آتش زرق و ریا خرمن دین خواهد سوخت
حافظ این خرقهٔ پشمینه بینداز و برو

Āteş-i zerḳ u riyā ḫirmen-i dīn ḫāhed sūḫt
Ḥāfıẓ īn ḫırḳa-i peşmīne bi-y-endāz u bi-rev

Āteş-i zerḳ beyāniyye. **Ḫirmen-i dīn** de böyledir, **ḫırḳa-i peşmīne** de. **Bi-y-endāz**, bā ile müʾekked fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, bıraḳ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zerḳ u riyā āteşi dīn ḫarmanını yaḳısardır. Ey Ḥāfıẓ, bu ḫırḳa-i peşmīneyi bıraḳ ve git. Yaʿnī kisve-i zerḳ u riyādır, anı terk eyle, yoḳsa dīniñ ḫarmanını yaḳar, yandırır.

1 M, S, T: mütenaṣṣiḥ. F nüshası esas alındı.
2 S: aḥvāl.
3 T: ḫūblugüñe.
4 T, F: öcüşiçün.

478

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

گفتا برون شدی بتماشای ماه نو
از ماه ابروان منت شرم باد رو

Goftā birūn şudī be-temāşā-yı māh-ı nev
Ez-māh-ı ebruvān-ı menet şerm bād rev

Be-temāşā-yı māh-ı nev; bā ḥarf-i ṣıla veyā ḥarf-i taḫṣīṣ ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyelerdir. **Māh-i ebruvān-ı menet** iżāfetleri beyāniyye ve lāmiyyedir[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān didi ki ṭaşra gitdiñ māh-ı nev temāşāsına veyā temāşāsı içün, benim ebrūlarım māhından saña şerm u ḥicāb olsun, var git. Yaʿnī benim ebrūlarım hilāli temāşāsı variken hilāl-i felek temāşāsına varmaḳ utanmazlıḳdandır.

عمریست تا دلت ز اسیران زلف ماست
غافل ز حفظ جانب یاران خود مشو

ʿOmrī'st tā dilet zi-esīrān-ı zulf-i mā'st
Ġāfil zi-ḥıfẓ-ı cānib-i yārān-ı ḫod me-şev

ʿOmrī'st; ʿomr lüġatde müddet-i ḥayāt-ı zindedir[2], ammā ıṣṭılāḥda zamāndan kināyetdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḥıfz-ı cānib-i yārān-ı ḫod; ḥıfẓ-ı cānib** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetdir ve bāḳī iżāfetler lāmiyyelerdir. **Me-şev** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, şevīden'den, olma dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān buyurdı ki bir zamāndır ki ey ḫāce, seniñ göñlüñ bizim zülfümüz esīrlerindendir, imdi kendi yārānıñ cānibini ḥıfẓ u ṣıyānet eylemekden ġāfil olma, ([M,S+] yaʿnī bizim zülfümüzde göñlüñ gibi esīr olan yārān ḥaḳḳını riʿāyet ü ṣıyānet eylemekden ġāfil olma,) ḥāṣılı, zülfümde esīrleriñ ḥālini tefaḳḳud eyle.

1 M, T: lāmiyyelerdir.
2 M: müddet-i ḥayātdır.

مفروش عطر عقل بهندوی زلف یار
کانجا هزار نافهٔ مشکین بنیم جو

Me-frūş ʿıṭr-ı ʿaḳl be-hindū-yı zulf-i yār
K'ān-cā hezār nāfe-i muşkīn be-nīm cev

Me-frūş ḫiṭāb-ı ʿāmm, fiʿl-i nehy müfred muḫāṭabdır, ṣatma **(460a)** dimekdir. **ʿIṭr-ı ʿaḳl** beyāniyye, **ʿıṭr**, ʿayn'ıń kesri ve ṭā'nıń sükūnıyla, ḫoş ḳoḳuya dirler. **Be-hindū-yı zulf-i yār; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler beyāniyye ve lāmiyyedir. **K'ān-cā; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ān-cā** ẓarf-ı mekān, murād zülf-i yārdır. **Nāfe-i muşkīn** beyāniyye. **Be-nīm cev; bā** ḥarf-i muḳābele, yarım arpaya.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl ʿıṭrını yāriń hindū-yı zülfine ṣatma, zīrā zülf-i yārda biń nāfe-i müşkīn yarım arpayadır, yaʿnī yāriń zülfi öyle muʿaṭṭardır ki anda nāfe-i müşkīne kimse iʿtibār eylemez.

تخم وفا و مهر درین کهنه کشت زار
آن گه شود عیان که رسد موسم درو

Toḫm-ı vefā vu mihr derīn kohne kiştzār
Ān geh şeved ʿiyān ki resed mevsim-i direv

Toḫm-ı vefā beyāniyye. **Mihr** muḥabbet. **Kiştzār** ekinlik. **ʿİyān**, ʿayn'ıń kesriyle, mufāʿale bābınıń maṣdar-ı ṣānīsidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu eski ekinlikde ki dünyādır, mihr ü vefā toḫumı yaʿnī semere ve netīcesi ol vaḳt ẓāhir olur ki mevsim-i direv ola, yaʿnī biçim[1] vaḳti irişe. ([M,S+] Ḥāṣılı, ḳanġı ʿāşıḳda mihr u muḥabbet var idügi ol vaḳt ẓāhir olur ki mevsim-i viṣāl-i cānān irişe.) Niteki bu beytde buyurur:

Beyt: Kimde kim ʿışḳıń nişānı vardurur
ʿĀḳibet maʿşūḳa anı irgürür

ساقی بیار باده که رمزی بگویمت
از سر اختر کهن و سیر ماه نو

Sāḳī bi-y-ār bāde ki remzī bi-gūyemet
Ez-sırr-ı aḫter-i kuhen u seyr-i māh-ı nev

1 M: toḫum.

Aḫter-i kuhen'den murād ḳamerdir ve **māh-ı nev**'den hilāl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bāde getür ki sāna bir remz diyeyin eski ay sırrından ve māh-ı nev seyrinden. Yaʿnī ay gāh hilāl ü gāh bedr ü gāh miḥāḳ olduġınıñ sırrından seni āgāh ideyim, ḥāṣılı, sebʿa-i seyyāreniñ aḥvāl ü aḥkāmından seni ḫaber-dār eyleyeyim.

شکل هلال هر سر مه می‌دهد نشان
از افسر سیامك و ترك كلاه ژو

Şekl-i hilāl her ser-i meh mī-dehed nişān
Ez-efser-i Siyāmek u terk-i kulāh-ı Jev

Siyāmek baʿżılar didi ki Efrāsiyāb'ıñ oġlıdır ve baʿżılar didi Keyūmers adlı bir pādişāhıñ oġlıdır. *'Ve'l-ʿuhdetu ʿale'r-rāvī*[1]. **Jev**, zā-yı ʿAcemīniñ fetḥiyle, Rüstem-i Zāl'ıñ birāderidir. Baʿżı nüsḫada **Jev** yerine **Gev** vāḳiʿdir, kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥiyle, bir bahādır pehlivānıñ ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳiye söyleyecegi remz bu beytiñ mażmūnıdır. Hilāl şekli her ay başında nişān virür Siyāmek tācından ve Jev ve Gev külāhı terkinden. Yaʿnī Siyāmek'iñ tācı hilāl gibi müdevver idi ve Jev'iñ ve Gev'iñ tāc u külāhınıñ terki yine hilāl gibi nice pāredendir, yaʿnī hilāl gibi nice pāreden müctemiʿ bir külāh idi. ʿĀḳıbet mürūr-i eyyām ile ne tāc ḳaldı, ne terk-i külāh, ne ṣāḥibleri, belki hep bād-ı fenāya vardılar.

حافظ جناب پیر مغان مأمن وفاست
درس حدیث عشق برو خوان و زو شنو

Ḥāfiẓ cenāb-ı pīr-i muġān me'men-i vefā'st
Ders-i ḥadīs-i ʿışḳ berū ḫān u z'ū şinev

Ḥāfiẓ münādā. **Cenāb-ı pīr-i muġān** beyāniyyelerdir ve mübtedā. **Me'men-i vefā'st** lāmiyye ve ḫaber-i mübtedādır. **Ders-i ḥadīs-i ʿışḳ** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Berū ḫān** üzerine oḳu yaʿnī taḳrīr eyle dimekdir, **ber** ḳarīnesiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, cenāb-ı pīr-i muġān vefā me'menidir yaʿnī mekān-ı emn u emāndır. ʿIşḳ ḥadīsi dersini aña taḳrīr eyle ve andan işit ve ögren. Ḥāṣılı, ʿışḳ sözini pīr-i muġān eyi bilür, andan işidüp ögrenmek gerek.

1 Sorumluluk rivayet edene aittir/Günahı söyleyenin boynuna.

[HE HARFİ]

Ve lehu eyżan fī ḥarfi'l-hā[1]

479

Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

ای که با سلسلهٔ زلف دراز آمدهٔ
فرصتت باد که دیوانه نواز آمدهٔ

Ey ki bā-silsile-i zulf-i dirāz āmede'i
Fırṣatet bād ki dīvāne-nevāz āmede'i

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, niteki mirāren beyān olunmuşdur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Silsile-i zulf-i dirāz** beyāniyyelerdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Dīvāne-nevāz** vaṣf-ı terkībīdir, nevāzīden'den, oḫşamaḳ maʿnāsına, riʿāyet ü taʿahhüdden ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol cānān ki ([T+] silsile-i zülf-i dirāz ile gelmişsin, furṣatıń olsun ki) dīvāne-nevāz gelmişsin, yaʿnī silsile-i zülf-i dirāzla gelmek göńlümi aña bend eylemek **(460b)** murāddır, bu ḫod aña riʿāyet ü taʿẓīmdir. İmdi bu işi işlemege furṣatıń olsun ki maʿḳūl maṣlaḥatdır.

ساعتی ناز مفرما و بگردان عادت
چون بپرسیدن ارباب نیاز آمدهٔ

Sāʿatī nāz me-fermā vu bi-gerdān ʿādet
Çun be-pursīden-i erbāb-ı niyāz āmede'i

Sāʿatī; yā ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir sāʿat nāz buyurmayup ʿādetiñi döndür yaʿnī taġyīr eyle, çünki erbāb-ı niyāzıń ḫāṭırını ṣormaġa gelmişsin. Yaʿnī erbāb-ı niyāzıń pursişine gelince rıfḳ u luṭf ile gel ki āsūde-ḥāl ola, ḳahr ve ġażabla gelme ki mecrūḥ-ḫāṭır olmaya[2] dimekdir.

1 S: Fī ḥarfi'l-hā. T: Ve lehu eyżan.
2 S, T, F: ola.

پیش بالای تو نازم چه بصلح و چه بجنگ
چون بهر حال برازندهٔ ناز آمدهٔ

Pīş-i bālā-yı tu nāzem çi be-sulh u çi be-ceng
Ki be-her ḥāl berāzende-i nāz āmedeʾi

Nāzem fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, ḳurbān olayım dimekdir. **Çi be-sulh u çi be-ceng**; bu ʿibāretler rūz-merrelerindendir, ḥālet-i ṣulḥda ve cengde dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Berāzende-i nāz** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir, nāzıñ yaraşıġı yaʿnī nāza lāyıḳ u münāsib maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḳaddiñ öñinde ḳurbān olayım ḥālet-i ṣulḥda ve cengde, yaʿnī ḥālet-i rıżā ve suḫṭda seniñ ḳāmetiñe fedā olayım. Zīrā her ḥālde yaʿnī ṣulḥ u cengde nāza yaraşıḳ ve yaḳışıḳ gelmişsin, ḥāṣılı, rıżā ve suḫṭda nāz saña lāyıḳdır dimekdir.

آب و آتش بهم آمیختهٔ زان لب لعل
چشم بد دور که خوش شعبده باز آمدهٔ

Āb u āteş behem āmīḫteʾi zān leb-i laʿl
Çeşm-i bed dūr ki ḫoş şaʿbede-bāz āmedeʾi

Behem āmīḫteʾi ḳarışdırmışsın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Leb-i laʿliñden āb u āteşi mezc eylemişsin ([M,S+] yaʿnī ḳarışdırmışsın.) Yaramaz göz ırağ olsun ki ḫoş ḥoḳḳa-bāz u ʿayyār vāḳiʿ olmışsın. Ḫāce lebiñ ṭaşrasını āba ve içerisini āteşe teşbīh buyurmuş. **Āmedeʾi** lafẓında vāḳiʿ olan hemzeyi żamīr-i ḫiṭāb diyen maʿtūh ʿaceb zevāyid-gū imiş ki ḳābil-i ḫiṭāb degil[1].

آفرین بر دل نرم تو که از بهر ثواب
کشتهٔ غمزهٔ خود را بنماز آمدهٔ

Āferīn ber-dil-i nerm-i tu ki ez-behr-i ṣevāb
Kuşte-i ġamze-i ḫod-rā be-nemāz āmedeʾi

Dil-i nerm-i tu beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ez-behr-i ṣevāb** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Kuşte-i ġamze** ism-i mefʿūlüñ ḳāʾim-maḳām fāʿiline iżāfetidir, hemzeler iżāfetiçün gelmişdir, **ḫod**'a iżāfet lāmiyyedir. **Be-nemāz; bā** ḥarf-i ṣıla.

1 <[F+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Āferīn ([M,S+] seniñ mülayim) göñlüñe ki ṣevāb içün kendi ġamzeñ maḳtūliniñ namāzına gelmişsin. Yaʿnī taḥsīn seniñ merḥametli göñlüñe ki ṣevāb ḳaṣdıçün istinkāf itmeyüp şimşīr-i ġamzeñ küştesiniñ namāzını edā eylemekiçün gelmişsin.

زهد من با تو چه سنجد که بیغمای دلم
مست و آشفته بخلوتگه راز آمدهٔ

Zuhd-i men bā-tu çi senced ki be-yaġmā-yı dilem
Mest u āşufte be-ḫalvetgeh-i rāz āmede'i

Zuhd-i men lāmiyye. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Çi senced** ne vezn u ḳıymet getürür. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Be-yaġmā-yi dilem; bā** ḥarf-i sebeb ve iżāfet maṣdarıñ mefʿūlinedir ve mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūn. **Āşufte** ḳarış murış. **Be-ḫalvetgeh-i rāz; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim zühdüm saña ne vezn u ḳıymet getürür, yaʿnī benim zühdümüñ seniñ ḳatıñda ne vücūdı var, zīrā göñlüm yaġmāsıçün mest ü perīşān rāz ḫalvetgāhına gelmişsin. Yaʿnī ʿuşşāḳla esrār-ı ʿışḳı güft ü gū eyledigimiz ḫalvete göñlüm yaġmāsıçün gelmişsin, pes, benim zühdüm saña ne kār ider? Ḥāṣılı, zühdüme iltifāt eylemeyüp göñlümi yaġmālarsın elbette. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; benim zühdüm saña nice muḳābil olur ki göñlüm yaġmāsına gelmişsin diyen ʿindiyyātla maʿnā-yı beyti yaġmālamış[1].

گفت حافظ دگرت خرقه شراب آلودست
مگر از مذهب این طائفه باز آمدهٔ

Goft Ḥāfiẓ digeret ḫırḳa şerāb ālūde'st
Meger ez-meẕheb-i īn ṭā'ife **(461a)** bāz-āmede'i

Şerāb-ālūd vaṣf-ı terkībīdir. **Meger** bunda ke'enne maʿnāsınadır. **Bāz āmede'i** rücūʿ eylemişsin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān didi ki ey Ḥāfiẓ, yine ḫırḳañ şarāb-ālūddur, yaʿnī şarābla bulaşıḳdır. Ke'enne ṣūfīler meẕhebinden rücūʿ eylemişsin, yaʿnī zerrāḳ ṣūfīler meẕhebinden ʿudūl idüp rindler ṭarīḳine sülūk eylemişsin.

1 <[F+] Redd-i Şemʿī-i müfterī>

480

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

از خون دل نوشتم نزديك يار نامه
انى رأيت دهرا من هجرك القيامه

Ez-ḫūn-i dil nuviştem nezdīk-i yār nāme
İnnī raʾeytu dehren min hecrikeʾl-ḳıyāme

Ḫūn-i dil lāmiyye, yürek ḳanı dimekdir. **Nezdīk**, nūnʾuñ fetḥiyle, bunda ḳat maʿnāsınadır, ʿArabīde ʿinde gibi, kāfʾsız da lüġatdır, **nezd** dirler[1]. (M,T+ **Nezdīk-i yār** lāmiyye.) **Nāme, nuviştem**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-ḫūn** ġayr-i ṣarīḥi ve **nezdīk** mefʿūlün fīhi. **İnnī; inne** kesr-i hemze ile ḥarfdir ḥurūf-ı müşebbehe-i biʾl-fiʿlden ve **yā** żamīr-i mütekellim vaḥde, maḥallen manṣūb ism-i **inne**'dir ve **raʾeytu** mābaʿdıyla maḥallen merfūʿ ḫaber-i **inne**. **Raʾeytu** efʿāl-i ḳulūbdendir, iki mefʿūle taʿdiye ider, bunda mefʿūl-i evveli **dehren**'dir ve ikincisi[2] **ḳıyāme**'dir ve **min hecrike** mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫūn-i dilden yāriñ ḥużūrına bir nāme yazdım, yaʿnī yāre yürek ḳanıyla bir mektūb[3] yazdım. Ol mektūb mışrāʿ-ı ṡānīniñ mażmūnıdır ki; ey cānān, taḥḳīḳ, seniñ hicrānıñdan ʿālemi ḳıyāmet gördüm, yaʿnī ʿālem baña sensiz ḳıyāmet göründi, ḥāṣılı, hicrānıñ beni helāk eyledi dimekdir.

دارم من از فراقت در ديده صد علامت
ليست دموع عينى هذا لنا العلامه

Dārem men ez-firāḳet der-dīde ṣed ʿalāmet
Leyset dumūʿu ʿaynī hāẕā leneʾl-ʿalāme

Dārem men benim var dimekdir. (M,T+ **Leyset**, lām'ıñ ve sīn'iñ fetḥalarıyla, fiʿildir efʿāl-i nāḳıṣadan[4],) **dumūʿ** lafẓen merfūʿ ismidir, **demʿ**'iñ cemʿidir, gözyaşları dimekdir. **ʿAynī** taḳdīren mecrūr, iżāfetle ve **yā** żamīr-i mütekellim vaḥde. **Hāẕā** ism-i işāretdir **dumūʿ**'a ve maʿnā cihetinde naʿtidir, lākin ḳıyās **hāẕihi**

1 S: nezdīk ve nezd ʿArabīde ʿinde gibi lüġatdir.
2 S: ṡānīsi.
3 S: nāme.
4 T: leyset fiʿildir efʿāl-i nāḳıṣadan

idi, zīrā dumūʿ cemʿdir, **ʿayn**'a işāretde de maḫẕūr[1] var, zīrā teʾnīṯ-i maʿnevīdir. **Hāẕā**'dan ṣoñra bir lafẓ taḳdīr eylemek gerek ki maʿnā müstaḳīm ola. **Lenā;** cārr maʿa'l-mecrūr muḳaddem ḫaber, **el-ʿalāme** muʾaḫḫar mübtedā, taḳdīren merfūʿ. Cümle-i ismiyye maḥallen manṣūb ḫaber-i **leyset**'dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt de meẕkūr mektūbuñ mażmūnındandır. Ḫāce buyurur ki seniñ firāḳıñdan ey cānān, dīdemde yüz ʿalāmet-i ʿışḳ var, hemān gözyaşları ʿalamet-i ʿışḳ degildir bizde, ḥāṣılı, ([M,S+] bizde hemān eşk-i çeşm degildir ʿalāmet-i ʿışḳ, belki) dīdede andan ġayrı yüz ʿalāmet daḫi vardır, meṯelā ḫūn-i dīde ve ḫūn-āb-ı dīde ve bunlardan ġayri nice ʿalāmet daḫi var. Maḥṣūl-i beyti[2]; vardır benim gözümde anıñ firāḳından yüz ʿalāmet, degildir bu gözümüñ yaşları baña ʿalāmet, böyle taḳrīr eyleyen ve ben anıñ firāḳından gözde yüz ʿalāmet ṭutarım diyen ʿazīzler ziyāde muġlaḳ söylemişler ki maʿnāsı añlanmaz[3]. Minhusinde ʿaynī aṣlında ʿayneyn idi, iżāfetle nūn sāḳıṭ olmuşdur diyen fāżıl ʿacabā neye iżāfet ider ki maʿlūm olsa, tā aña nisbet ḳāl ü ḳīl olaydı, zīrā hāẕā'ya iżāfet fāsiddir[4].

هر چند کآزمودم از وی نبود سودم
من جرب المجرب حلت به الندامه

Her çend k'āzmūdem ez-vey ne-būd sūdem
Men cerrebe'l-mucerreb ḥallet bihi'n-nedāme

Ez-vey; żamīri cānāna rāciʿdir. **Ḥallet** fiʿl-i māżī müfred müʾenneṯ ġāʾibe, ḥulūl eyledi yaʿnī nüzūl eyledi, ḥāṣılı, ḳondı dimekdir. **Bihi;** żamīri **men**'e rāciʿdir, cārr maʿa'l-mecrūr **ḥallet**'e müteʿalliḳ mefʿūlün bih ġayr-i ṣarīḥidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki ṣınadım ise ol cānāndan baña hergiz fāʾide olmadı. Zīrā bir kimse ki tecrübe olunmuşı tecrübe eylese ol kimseye peşīmānlıḳ ḳonar yaʿnī peşīmān olur. Ḥāṣılı, cānānıñ vefā-dār olmaduġını bildikden ṣoñra tekrār **(461b)** tecrübe nedāmet virür. ʿAlā külli ḥāl, bir kimse bir kimseyi veyā bir nesneyi bir kerre tecrübeden ṣoñra tecrübe eylese ([M,S+] lā-büd) peşīmānlıḳ getürür. Bu mıṣrāʿ aṣlında ḍarb-ı meṯeldir, **mucerreb**'iñ bāʾsını iskān itmekle mevzūn idüp mıṣrāʿ-ı ṯānī eylemiş.

1 S: maḫẕūf.
2 S: maḥṣūl-i ṯānī.
3 <[F+] Redd-i Sürūrī veŞemʿī>
4 <[F+] Redd-i Şemʿī>

پرسیدم از طبیبی احوال دوست گفتا
فی قربها عذاب فی بعدها السلامه

Pursīdem ez-ṭabībī aḥvāl-i dōst goftā
Fī ḳurbihā ʿaẕābun fī buʿdihe's-selāme

Ṭabībī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ḳurbihā** ve **buʿdihā**'da olan żamīr-i mü'enneṯ **dōst**'a rāciʿdir maʿşūḳa iʿtibārıyla.

Maḥṣūl-i Beyt: Dostuñ aḥvāl ü eṭvārını bir ṭabībden ṣordum, yaʿnī dost ile iḫtilāṭ u imtizāc ne vechile olmaḳ gerek. Cevāb virüp didi ki ḳurbında ʿaẕāb buʿdında selāmet ü ʿiffet var. Yaʿnī maʿşūḳaya ḳarīb olmada aġyār u eżdād u ruḳabā müzāḥamesi var, ammā baʿīd olıcaḳ seniñle kimseniñ kārı yoḳdur. Dostdan bunda murād nefs olmaḳ rūşendir diyen dostı bilmez-imiş[1].

باد صبا ز ماهم ناگه نقاب برداشت
کالشمس فی الضحاء تطلع من الغمامه

Bād-ı ṣabā zi-māhem nā-geh niḳāb ber-dāşt
Ke'ş-şemsi fi'ḍ-ḍahā'i teṭlaʿ mine'l-ġamāme

Zi-māhem māhımdan yaʿnī cānānımdan[2]. **Ḍuhā'i,** ḍād'ıñ fetḥi ve elif-i memdūde ile, ḳabā ḳuşluḳ dimekdir, müẕekkerdir, elifi te'nīṯ içün degildir[3]. **Taṭlaʿ** żarūret-i vezniçün sükūn-ı ʿayn'la oḳunur, egerçi ki de'b-i şuʿarā-yı ʿArab[4] ʿāmilsiz fiʿl-i mużāriyi cezm eylemek degildir. **Ġamāme** ġamām'ıñ müfredidir ki ism-i cinsdir, bulut maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Bād-ı ṣabā māhımdan yaʿnī rūy-i cānānımdan nā-gāh niḳābını refʿ eyledi ve rūy-ı cānān ẓāhir ü bāhir oldı güneş gibi ki ḳaba ḳuşluḳ vaḳti bulutdan ṭulūʿ eyleye. Yaʿnī rūy-i cānāndan niḳāb merfūʿ olunca ḳuşluḳ zamānında bulutdan ṭulūʿ eyleyen güneş gibi vāżıḥ u rūşen oldı. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; bād-ı ṣabā bizden hem niḳāb ḳaldırdı diyen gün gibi rūşen ḫaṭā eylemiş[5].

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 S: Māhdan murād cānāndır.
3 S: elifi elif-i te'nīṯ degildir.
4 S: de'b-i ʿArab.
5 <T+ Redd-i Sürūrī>

گفتم ملامت آرد گر گرد کوت گردم
و الله ما رأینا حبا بلا ملامه

Goftem melāmet āred ger gird-i kūt kerdem
Va'llāhī mā ra'eynā ḥubben bilā melāme

Ḥubb, ḥā'nıń żammıyla, muḥabbet gibi ismdir. **Melāmet** ve **levm** bir kimseyi āzārlamaḳ. Mıṣrāʿ-ı ṯānī bir muḳadder goft fiʿliniń maḳūlidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna didim ki eger maḥalleń eṭrāfını ṭolanırsam bańa melāmet getürür, yaʿnī ruḳabā ve aġyār beni āzārlayup rencīde-ḫāṭır iderler[1]. Cānān cevāb virüp didi ki vallāhi biz melāmetsiz muḥabbet görmedik, yaʿnī ʿāşıḳ melūm[2] olmaḳdan ḫālī degildir.

حافظ چو طالب آمد جامی بجان شیرین
حتی یذوق منه کأسا من الکرامه

Ḥāfiẓ çu ṭālib āmed cāmī be-cān-ı şīrīn
Ḥattā yeẕūḳa minhu ke'sen mine'l-kerāme

Çu bunda edāt-ı taʿlīldir. **Cāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet, taḳdīri **cāmī bi-dih**'dir. **Be-cān-ı şīrīn; bā** ḥarf-i taḫṣīṣ ve iżāfet beyāniyyedir, taḳdīri **be-cān-ı şīrīnet**'dir. **Ḥattā** bunda edāt-ı taʿlīldir, Fārisīde tā gibi. **Yeẕūḳa** ḥattā'dan ṣońra muḳadder **en** ile manṣūb fiʿl-i mużāriʿ-i ecvef. **Ke'sen** mefʿūl-i ṣarīḥi. **Minhu;** cārr maʿa'l-mecrūr ġayr-i ṣarīḥi. **Mine'l-kerāme, ke'sen** lafẓınıń ṣıfatı. **Kerāme** eylikdir, seḫāvetde müstaʿmeldir, ḫisset muḳābili.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki Ḥāfiẓ ṭālib-i ʿışḳıń geldi yaʿnī çünki muḥabbetińe ṭālibdir, cān-ı şīrīnińiçün ańa bir cām iʿṭā eyle, tā kim iʿṭā **(462a)** eyledigiń cāmdan kerāmetden bir ke's dada yaʿnī nūş eyleye, yaʿnī siziń cām-ı kerāmetińizden bir ke's nūş eyleye. Mecmūʿ-ı beytiń maʿnāsını; Ḥāfiẓ çün ṭālibdir bir ḳadeḥe cām-ı şīrīnle, ḥattā dada andan bir çanaḳ kerāmet diyen hergiz maʿnā-yı müstaḳīmden dad almamış[3].

1 S: rencīde-ḫāṭır idüp āzār iderler.
2 S: melūl.
3 <T+ Redd-i Sürūrī>

481

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

از من جدا مشو كه توام نور ديدهٔ
آرام جان و مونس قلب رميدهٔ

Ez-men cudā me-şev ki tuem nūr-ı dīde'i
Ārām-ı cān u mūnis-i ḳalb-i remīde'i

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Ārām-ı cān** lāmiyye. **Remīde** ürkmüş.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, benden cüdā olma ki sen nūr-ı dīdemsin, cānımıñ ārām u ḥużūrı ve ürkmüş göñlümüñ mūnisisin, ḥāṣılı, benden ayrılma ki bańa ziyāde lāzımsın. ([M,S+] Nüsḫalar böyle bulundı, ammā ḳıyās **ārām**'ı nūr-i dīde'ye ʿaṭf eylemek idi, *fe-te'emmel*.)

از چشم زخم خلق مبادت گزند ازانك
در دلبرى بغايت خوبى رسيدهٔ

Ez-çeşm-i zaḫm-i ḫalḳ me-bādet gezend ezānk'
Der-dil-berī be-ġāyet-i ḫūbī resīde'i

Çeşm-i zaḫm-i ḫalḳ lāmiyyelerdir, göz degmege **çeşm-i zaḫm** dirler. **Me-bādet; tā** maʿnāda **gezend**'e muḳayyeddir. **Dil-berī** ve **ḫūbī** yā'ları maṣdariyyelerdir. **Be-ġāyet-i ḫūbī; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. Ḳāfiyede vāḳiʿ olan **hemze** ḥarf-i tevessül ve **yā** żamīr-i ḫiṭābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalḳıñ yaramaz gözinden sańa żarar olmasun, yaʿnī sańa yaramaz göz degmesün, anıñçün ki dilberlikte nihāyet ḫūbluġa irişmişsin. Ḥāṣılı, ġāyetle güzelsin, Allāhu Teʿālā seni yaramaz gözden ṣaḳlasun.

از دامن تو دست ندارند عاشقان
پيراهن صبوريئ ايشان دريدهٔ

Ez-dāmen-i tu dest ne-dārend ʿāşıḳān
Pīrāhen-i ṣabūrī-i īşān derīde'i

Dest ne-dārend el ṭutmazlar yaʿnī el çekmezler. **Pīrāhen-i ṣabūrī-i īşān** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ṣabūrī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳlar seniñ etegiñden el çekmezler, zīrā anlarıñ ṣābırlıḳ gömlegini yırtmışsın, yaʿnī ʿuşşāḳı ʿışḳ u muḥabbetle bī-ṣabr u ḳarār eylemişsin ki seni terk eylemezler.

دل بد مدار هان که رسی هم بروز وصل
شبها چو زهر فرقت جانان چشیدهٔ

Dil bed me-dār hān ki resī hem be-rūz-i vaṣl
Şebhā çu zehr-i fırḳat-i cānān çeşīde'i

Hān bunuñ gibi yerlerde edāt-ı tenbīhdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Be-rūz-ı vaṣl; bā** ḥarf-i ṣıla. ve iżāfet lāmiyyedir. **Zehr-i fırḳat-i cānān** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Çeşīde'i** ṭadmışsın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Āgāh ol, göñlüñi mużṭarib ṭutma, zīrā rūz-ı vaṣla irişürsin, çünki giceler zehr-i fırḳat-i cānānı dadmışsın. Yaʿnī,

Beyt: Firāḳa ṣabr iden irür viṣāle
Ki bīmār olana tīmār iderler[1]

منعم مکن ز عشق وی ای مفتیٔ زمان
معذور دارمت که تو او را ندیدهٔ

Menʿem me-kon zi-ʿışḳ-ı vey ey muftī-i zamān
Maʿẕūr dāremet ki tu ū-rā ne-dīde'i

Maḥṣūl-i Beyt: Ey müftī-i zamān, beni ol cānānıñ ʿışḳ u muḥabbetinden menʿ eyleme, yaʿnī ol cānānıñ ʿışḳını terk eyle dime. Pes, her ne ki söylerseñ seni maʿẕūr ṭutarım, zīrā sen ol cānānı görmemişsin, yoḳsa görseñ beni menʿ eylemezdiñ, belki sen de aña ʿāşıḳ olurduñ.

این سرزنش که کرد ترا دوست حافظا
بیش از کلیم خویش مگر پا کشیدهٔ

Īn ser-zeniş ki kerd tu-rā dōst Ḥāfiẓā
Bīş ez-kilīm-i ḫīş meger pā keşīde'i

1 Necati Bey Divanı G. 175/6.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu tevbīḫi ki saña yār eyledi ey Ḥāfiẓ, ʿabeş yere degildir, ayaġıñı meger kendi kilīminden ziyāde uzatmışsın, yaʿnī ḥaddiñden ve miḳdārıñdan ziyāde ḥareket eylemişsin ki seni tevbīḫ eyledi. Baʿżı nüsḫada dōst yerine dūş vāḳiʿ olmuş, bu taḳdīrce kerd'iñ fāʿili müftī-i zamān olur, *Allāhu aʿlem*[1].

482

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

ای از فروغ رویت روشن چراغ دیده
مانند چشم مستت چشم جهان ندیده

Ey ez-furūġ-ı rūyet **(462b)** rūşen çerāġ-ı dīde
Mānend-i çeşm-i mestet çeşm-i cihān ne-dīde

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, ey cānān dimekdir. **Furūġ-i rūyet** lāmiyyedir, rūyuñ żiyāsı dimekdir. **Çerāġ-ı dīde** beyāniyye. **Mānend-i çeşm** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **mest**'e iżāfet beyāniyye. **Çeşm-i cihān** lāmiyyedir mecāzen, taḳdīri **çeşm-i ehl-i cihān**'dır. **Ne-dīde; nūn** ḥarf-i nefy ve **dīde** māżīden bir ḳısımdır, görmüş dimekdir ve **ne-dīde** görmemiş. **Çeşm-i cihān**[2] mu'aḫḫar mübtedā ve **mānend** muḳaddem ḫaber.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ rūyuñ żiyāsından bizim çerāġ-ı dīdemiz rūşendir, yaʿnī gözümüz seniñ rūyuñ fürūġından aydındır ay güneşden aydın olduġı gibi, ḥāṣılı, gözümüñ aydınısın. Ey cānān, seniñ çeşm-i mestiñ mānendi ve müşābīhini cihān ḫalḳınıñ gözi görmemişdir, yaʿnī bī-mānendsin. Mıṣrāʿ-ı ṣānī evvelden bedeldir.

همچون تو نازنینی سر تا بپا لطافت
گیتی نشان نداده ایزد نیافریده

Hemçun tu nāzenīnī ser tā be-pā leṭāfet
Gītī nişān ne-dāde[3] Īzed ne-y-āferīde

1 En iyi bilen Allah'tır/Doğrusunu Allah bilir.
2 S: çeşm.
3 M, T, F: ne-dīde.

Nāzenīnī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ser tā be-pā** başdan ayaġa dimekdir. **Gītī**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniñ kesriyle,) cihān dimekdir. **Īzed** Ḫudā dimekdir[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Başdan ayaġa leṭāfet sencileyin bir nāzenīn[2] cihān (M+ nişān) virmemiş ve Ḫudā ḫalḳ eylememiş. Yaʿnī sencileyin laṭīf ü şerīf vücūdı ne dünyā görmüş ve ne Allāh yaratmış.

بر قصد خون عشاق ابرو و چشم مستت
گاه این کمین گشاده گاه آن کمان کشیده

Ber-ḳaṣd-ı ḫūn-i ʿuşşāḳ ebrū vu çeşm-i mestet
Gāh īn kemīn guşāde gāh ān kemān keşīde

Ḳaṣd-ı ḫūn maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, **ʿuşşāḳ**'a iżāfet lāmiyyedir. **Çeşm-i mest**[3] beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫūn-ı ʿuşşāḳa ḳaṣdiçün seniñ ebrūñla çeşm-i mestiñ, gāh çeşm-i mestiñ (M,T+ pusı açmış yaʿnī) pusı ḳurmuş ve gāh ebrūlarıñ kemān çekmiş, yaʿnī ʿuşşāḳ ḳatliçün her birisi birer sebeb peydā eylemiş. (M,S+ Beytde leff ü neşr ve ṣanʿat-ı iştiḳāḳ riʿāyet eylemiş.)

تا کی کبوتر دل چون مرغ نیم بسمل
از زخم تیر چرخت در خاك و خون طپیده

Tā key kebūter-i dil çun murġ-i nīm-bismil
Ez-zaḫm-i tīr-i çarḫet der-ḫāk u ḫūn ṭapīde

Tā intihā-yi ġāyetiçündür, **key** ḳaçan dimekdir, ikisiniñ müʾeddāsı ḳaçana dek dimekdir, ʿArabīde ilā ve metā gibi. **Kebūter-i dil** beyāniyye. **Murġ-i nīm-bismil** de böyledir. **Nīm-bismil** yarım boġazlanmış dimekdir, zīrā **bismil kerden** boġazlamaḳdır. **Çun murġ-i nīm-bismil** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Zaḫm-i tīr-i çarḫ** lāmiyyelerdir, şol yay ki kirişi alındıḳdan ṣoñra çenber gibi iki başı bir yere cemʿ olur, aña **çarḫ** dirler. **Ṭapīde** ṭalabımış dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Niçeye dek göñül kebūteri murġ-ı nīm-bismil gibi kemān ebrūlarıñ zaḫmından ṭopraġıla ḳan içinde talabımış ola? Yaʿnī niçeye dek ālūde-i ḫāk u ḫūn ola murġ-ı nīm-bismil gibi benim kebūter-i dilim seniñ ebrūlarıñ tīrinden.

1 M,F: Īzed, hemzeniñ ve zāʾnıñ kesriyle, Ḫudā dimekdir
2 S: başdan ayaġa dek seniñ gibi leṭāfet bir nāzenīn.
3 S: Çeşm-i mestet.

از سوز سینه هر دم دودم بسر بر آید
چون عود چند باشم در آتش آرمیده

Ez-sūz-ı sīne her dem dūdem be-ser ber-āyed
Çun ʿūd çend bāşem der-āteş ārmīde

Dūdem; mīm maʿnāda **be-ser**'e muḳayyeddir, **be-serem** taḳdīrinde. **Ber-āyed** çıḳar dimekdir. **ʿŪd** lüġatde her aġaca[1] dirler ve Hindistān cānibinden gelen maʿhūd aġaç ki anıńla tebaḫḫur iderler, (M,T+ yaʿnī esbābı anıńla dütüzdürürler, aña da lüġatde **ʿūd** dirler.) Bunda murād bu ʿūddur. **Ārmīde** bunda ṣābit ve ḳarār idici dimekdir, **bāşem**'e muḳayyeddir, **bāşem ārmīde** taḳdīrinde. Beyt-i sābıḳda **ṭapīde, bāşed**'e muḳayyed olduġı gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Sūz-ı sīnemden her dem başıma dütün çıḳar ʿūd gibi, **(463a)** niçeye dek āteşde ārmīde olam, yaʿnī niçeye dek āteşde ḳarār idüp ṣābit-ḳadem olayım ʿūd-ı Ḳımārī gibi. Ḫāce firāḳ-ı cānāndan şikāyet ider.

گر زان که رام گردد بخت رمیده با من
هم زان دهن بر آرم کام دل رمیده

Ger zān ki rām gerded baḫt-ı remīde bā-men
Hem zān dehen ber-ārem kām-ı dil-i remīde

Ger zān-ki eger şöyle ki dimekdir. **Rām gerded;** (F+ **rām**) muṭīʿ u munḳād maʿnāsınadır. **Gerded**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniń fetḥiyle,) olur (M,T+ ve ola) dimekdir, (M,T+ ṣayrūret maʿnāsına,) gerdīden'den müştaḳdır, aṣlında dönmek maʿnāsınadır, niteki sābıḳan mufaṣṣal ẕikri geçmişdir. **Baḫt-ı remīde** beyāniyyedir. **Bā-men; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ber-ārem** çıḳarırım yaʿnī taḥṣīl iderim. **Kām-ı dil-i remīde** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Kām, ber-ārem**'iń mefʿūl-i ṣarīḥi. **Remīde** ürkmüş dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger şöyle ki rām ola bańa remīde ṭāliʿim, (M,T+ yaʿnī ṭāliʿim) bańa yār olursa ol dehen-i cānāndan dil-i remīdeniń murādını ḥāṣıl iderim, yaʿnī vaḥşī göńlümüń murādını dehen-i cānāndan peydā iderim dimekdir.

میلی اگر ندارد با عارض تو ابرو
پیوسته از چه باشد چون قد من خمیده

Meylī eger ne-dāred bā-ʿāreż-i tu ebrū
Peyveste ez-çi bāşed çun ḳadd-i men ḫamīde

1 S: bir aġaca.

Meylī; yā ḥarf-i tenkīr. **Bā-ʿāreż-i tu; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Ebrū, ne-dāred**'iń fāʿilidir. **Ḫamīde** bükülmüş dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń ebrūlarıń eger ʿārıżıńa meyli yoġise yaʿnī ʿārıżıńa mā'il degil ise dā'imā benim ḳaddim gibi neden ḫamīdedir, yaʿnī ol cānibe egilmişdir, ḥāṣılı, ebrūnuń ucı ʿārıż üzerindedir.

گر بر لبم نهی لب یابم حیات باقی
آن دم که جان شیرین باشد بر لب رسیده

Ger ber-lebem nihī leb yābem ḥayāt-ı bāḳī
Ān dem ki cān-ı şīrīn bāşed be-leb resīde

Maḥṣūl-i Beyt: Eger lebińi lebim üzre ḳorsań ḥayāt-ı bāḳī bulurum ol vaḳt ki cān-ı şīrīnim lebime irişmiş ola. Yaʿnī ḥālet-i nezʿde lebińi aġzıma virürseń ḥayāt-ı ebedī bulurum.

تا کی فرو گذاری چون زلف خود دلم را
سر گشته و پریشان ای نور هر دو دیده

Tā key furū guẕārī çun zulf-i ḫod dilem-rā
Ser-geşte vu perīşān ey nūr-i her du dīde

Furū guẕārī terk idersin dimekdir, ([M,T+] mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur.)

Maḥṣūl-i Beyt: Niçeye dek kendi zülfüń gibi göńlümi ser-geşte ve perīşān ḳorsın, yaʿnī terk idüp ihmāl eylersin ey iki gözümüń nūrı, yaʿnī göńlüme hīç merḥamet ü şefḳatiń yoḳdur. Mıṣrāʿ-ı evveliń maʿnāsını; ḳaçana dek kendü zülfüń gibi benim göńlümi āşüfte ḳorsın diyen maʿnāyı ḳatı aşaġa ḳomış[1]. Ve mıṣrāʿıń maʿnāsını; tā niceye dek aşaġa eyleyesin[2] kendü zülfüńi göńlüm gibi diyen çoḳ aşaġaya ḳomış[3].

در پای خار هجران افتاده در کشاکش
وز گلشن وصالت هرگز گلی نچیده

Der-pāy-ı ḫār-ı hicrān uftāde der-keşākeş
V'ez-gulşen-i viṣālet hergiz gulī ne-çīde

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 T: aşaġaya iletesin.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī>

Cā'izdir ki **pāy** ḫār-ı hicrān'a mużāf ola, pes, **pāy**'dan murād dip olur, yaʿnī ḫār-ı hicrān dibinde. Ve cā'izdir ki **ḫār-ı hicrān** mu'aḫḫar mübtedā ve **der-pāy** muḳaddem ḫaber ola, ayaġında hicrān dikeni dimek ola. **Uftāde** düşmüş, fāʿili **dilem**'dir. **Der** ḥarf-i ṣıla. **Keşākeş** çekme ve çevirme maʿnāsınadır. **Gulşen-i viṣāl** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Dilim ḫār-ı hicrān ayaġında keşākeşe düşmüş, yaʿnī hicrān iżṭırābına düşmüş ve seniñ viṣāliñ gülşeninden hergiz bir gül divşirmemiş, yaʿnī viṣālinden hergiz mütemettiʿ olmayup dā'imā hicrānıñ elemin çeker dimekdir.

ما را بضاعت اینست گر در مذاقت افتد
درهای شعر حافظ بنویس در جریده

Mā-rā biżāʿat īn'est ger der meẕāḳet ufted
Durhā-yı şiʿr-i Ḥāfıẓ bi-nvīs der-cerīde

Biżāʿat sermāye. **Durhā-yı şiʿr-i Ḥāfıẓ** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ger der-meẕāḳet ufted** mışrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Cerīde** bir dürli[1] cönkdür ki müşerrez olmaz, belki iki cānibinden oḳunmaḳ ḳābildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim sermāyemiz bu şiʿr-i āb-dārdır. Eger mezāḳıña düşerse yaʿnī ẕevḳ iderseñ Ḥāfıẓ'ıñ cevāhir-i şiʿrini cerīdeye yaz. Ḥāṣılı, bizim sermāyemiz naẓm-ı kelāmdır, eger ḥaẓẓ iderseñ Ḥāfıẓ'ıñ naẓmı dürrlerini mecmūʿaña yazup **(463b)** ezberle. Ḫāce mütekellimden ġā'ibe iltifāt buyurdı.

گر دست من نگیری با خواجه باز گویم
کز عاشقان مسکین دل بردهٔ بدیده

Ger dest-i men ne-girī bā-ḫāce bāz gūyem
K'ez-ʿāşıḳān-ı miskīn dil burde'i be-dīde

Maḥṣūl-i Beyt: Eger benim elim ṭutmazsañ yaʿnī baña muʿīn u ẓahīr olmazsañ vezīr-i aʿẓama şikāyet iderim ki miskīn ʿāşıḳlardan göñüllerini çeşm-i fettānla iletmişsin, yaʿnī göñüllerini almışsın. ([M,S+] Bu ġazel yanımızda olan dīvānlarda bulunmadı, lākin şāriḥler yazmışlar, ol cihetden anlara taḳlīd ile[2] yazdıḳ, egerçi ki Ḫāce kelāmına beñzemez.)

1 S: nevʿ.
2 S: taḳlīden.

483

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

خنك نسيم معنبر شمامهٔ دلخواه
كه در هواى تو برخاست بامداد پگاه

Ḫunuk nesīm-i muʿanber-şemāme-i dil-ḫāh
Ki der-hevā-yı tu ber-ḫāst bāmdād pegāh

Ḫunuk lafẓ-ı müşterekdir, mübārek ve ṣovuḳ[1] beyninde, bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur. **Nesīm** būydan[2] tecrīd olunmuşdur. **Muʿanber** ism-i mefʿūldür daḥrece bābından. **Şemāme** bunda būy maʿnāsınadır. **Dil-ḫāh** vaṣf-ı terkībīdir, ḫāhīden'den, göñül dileyici nesne, yaʿnī ṣol nesne ki anı göñül diler. **Nesīm-i muʿanber-şemāme-i dil-ḫāh** iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i taʿlīl. **Hevā-yı tu** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Ber-ḫāst** ḳalḳdı yaʿnī ẓāhir ü hüveydā oldı. **Bāmdād** ve **bāmdādan** irte maʿnāsınadır. **Pegāh;** bu lafẓı Aʿcām bāy-ı ʿAcemīniñ fetḥi ve kāf-ı ʿAcemīyle oḳurlar ve Rūmīler bāy-ı ʿArabīyle, irken maʿnāsına. ([M,T+] **Bāmdād pegāh** irte irken maʿnāsınadır.)

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül dileyici muʿanber ḳoḳulı nesīm ḳutlıdır yaʿnī meymūndur ki seniñ muḥabbetiñde irte irken peydā odı. Yaʿnī seniñ hevā ve ārzūñda irte irken esen nesīm ḳutlı ve hümāyundur. Ḥāṣılı, bu evṣāfla muttaṣıf olan nesīm baḫtlu ve saʿādetlü nesīmdir.

دليل راه شو اى طائر خجسته لقا
كه ديده آب شد از شوق خاك آن درگاه

Delīl-i rāh şev ey ṭā'ir-i ḫuceste-liḳā
Ki dīde āb şud ez-şevḳ-i ḫāk-i ān dergāh

Delīl-i rāh ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Şev**, şīn'iñ fetḥiyle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ol dimekdir, ʿArapça **kün** dirler. **Ṭā'ir** bunda cānānla kendi beyninde vāsıṭa olandır, peyk ve kebūter gibi. **Ḫuceste-liḳā** vaṣf-ı terkībīdir,

1 S: ṣādıḳ. M: ṣoḡuḳ.
2 S: bunda.

mübārek ṣūretli maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Dīde** mübtedā, **āb şud** ḫaberi. **Şevḳ-i ḫāk** iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir, **ān dergāh**'a iżāfet lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey mübārek liḳālı ṭā'ir, bize yol ḳulaġuzı ol, zīrā gözümüz eridi, ṣu oldı cānān dergāhınıñ ([M,S+] ṭopraġı şevḳinden. Yaʿnī ol cānibden bir ḫaber) intiẓārında gözlerimiz dörd oldı dimekdir. Ḥāṣılı, ṭā'irden cānān ḳıbelinden bir meserret ḫaberini ṭaleb ider, yaʿnī cānān cānibinden icāzet var-ise bize delīl ol ol cānibe ki şevḳinden dīdemiz eriyüp ṣu oldı[1].

بیاد شخص نزارم که غرق خون دلست
هلال را ز کنار شفق کنند نگاه

Be-yād-ı şaḫṣ-ı nizārem ki ġarḳ-ı ḫūn-ı dil'est
Hilāl-rā zi-kenār-ı şafaḳ konend nigāh

Be-yād-ı şaḫṣ-ı nizārem; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Yād** añmaḳdır, ẕikir maʿnāsına. **Şaḫṣ**'dan murād vücūdıdır. Ve **nizār** arıḳ maʿnāsınadır. **Ki ġarḳ-ı ḫūn-ı dil'est; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Hilāl-rā; rā** edāt-ı mefʿūldür. **Kenār-ı şafaḳ** beyāniyyedir. **Konend** bunda fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i ġā'ib ve fiʿl-i emr cemʿ ġā'ib maʿnāsına müteḥammildir, yaʿnī eylerler ve eylesünler maʿnāsına. **Nigāh** bunda naẓar maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim arıḳ tenim ẕikriyle ki ḫūn-ı dile ġarḳdır, şafaḳ kenārından hilāle naẓar eylerler veyā naẓar eylesünler. Yaʿnī benim ḫūn-ı dile müstaġraḳ arıḳ tenim görmek isteyenler şafaḳ kenārından hilāle naẓar eylesünler. Kendiyi hilāle ve ḫūn-ı dilini şafaḳa teşbīh eylemiş. Şafaḳ yerine ufuḳ yazanlar teşbīhden ġāfil olmuşlar[2].

بعشق روی تو روزی که از جهان بروم
ز تربتم بدمد سرخ گل بجای گیاه

Be-ʿışḳ-ı rūy-ı tu rūzī ki ez-cihān bi-revem
Zi-turbetem bi-demed surḫ-i gul be-cāy-ı giyāh

Maḥṣūl-i Beyt: (464a) Seniñ rūyuñ ʿışḳıyla bir gün ki cihāndan gidem, benim ḳabrimden yeşil ot yerine ḳızıl gül biter, zīrā seniñ rūyuñ güldür.

1 S: şevḳinden eriyüp dīdemiz ṣu oldı.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

منم که بی تو نفس میزنم زهی خجلت
مگر تو عفو کنی ور نه چیست عذر گناه

Menem ki bī-tu nefes mī-zenem zihī ḫaclet
Meger tu ʿafv konī v'er ne çīst ʿoẕr-i gunāh

Maḥṣūl-i Beyt: Benem ki sensiz nefes ururum yaʿnī diri gezerim. Zihī ḫaclet yaʿnī ʿaceb şermendeliḳ ki seniñ firāḳıñla ṣaġ gezerim. Günāhımı meger sen ʿafv eyleyesin, yoḳsa ʿöẕr-i günāh nedir? Yaʿnī meger sen günāhımı ʿafv eyleyesin, yoḳsa bende taḳṣīrāt u günāha ʿöẕür yoḳdur dimekdir, ḥāṣılı, sensiz ṣaġ olmaḳ ʿaẓīm günāhdır.

ز دوستان تو آموخت در طریقت مهر
سپیده دم که هوا چاك زد شعار سیاه

Zi-dōstān-ı tu āmūḫt der-ṭarīḳat-i mihr
Sepīde-dem ki hevā çāk zed şiʿār-ı siyāh

Şiʿār-ı siyāh beyāniyye. **Şiʿār** gövdeye yaḳın libās yaʿnī iç libāsı, gömlek ve zibun ve ġayrısı. Ve **diṯār** üst libāsı, ferāce ve kürk gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Muḥabbet ṭarīḳinde seniñ dostlarıñdan ögrendi ṣabāḥ vaḳtinde ki havā siyāh libāsını çāk eyledi. Yaʿnī havā giceniñ siyāh libāsını çāk eylemegi ṭarīḳ-i muḥabbetde seniñ dostlarıñdan ögrendi. Ḥāṣılı, seniñ dostlarıñ ʿışḳ u muḥabbet ġalebesinden cāmesini çāk eyledigini havā gördi ki giceniñ siyāh libāsını vaḳt-i ṣabāḥda çāk eyleyüp ʿālemi beyāż eyledi. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; seniñ dostlarından ögrendi muḥabbet ṭarīḳinde ṭañ yeri aġarduġı vaḳt ki havā siyāh şiʿārını çāk eyledi diyenler beytiñ maʿnāsını ʿaceb ibhāmla çāk eylemişler[1].

مده بخاطر نازك ملالت از من زود
که حافظ تو خود این لحظه گفت بسم الله

Me-dih be-ḫāṭır-ı nāzik melālet ez-men zūd
Ki Ḥāfıẓ-ı tu ḫod īn laḥẓa goft bismi'llāh

Maḥṣūl-i Beyt: Nāzik ḫāṭırıña benden tīz melālet virme, yaʿnī benden fevrī usanma, ḥāṣılı, saña çoḳ şikāyetimden tīz ṭarılma[2] yaʿnī bī-ḥużūr olma. Zīrā

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 S: çoḳ çoḳ ṭarılma. F: tīz tīz ṭarılma.

seniñ Ḥāfiẓ'ıñ ḫod bu laḥẓada bismi'llāh didi, yaʿnī şikāyete henüz başladı, uṣanacaḳ vaḳt olmadı, imdi ṣabr eyle ki belā-yı hicrānı tamām saña edā eylesin. Mıṣrāʿ-ı evvelde **zūd** yerine **rāh** yazan beytiñ maʿnāsına yol bulmamış[1] ve mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ki seniñ Ḥāfiẓ'ıñ ḫod bu laḥẓa bismi'llāh didi, yaʿnī cemīʿ emriñe muṭīʿim diyen beytiñ emrine iṭāʿat eylememiş[2].

484

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

در سرای مغان رفته بود و آب زده
نشسته پیر و صلایی بشیخ و شاب زده

Der-i serāy-ı muġān rufte būd u āb-zede
Nişeste pīr u ṣalāyī be-şeyḫ u şāb zede

Maḥṣūl-i Beyt: Muġānıñ sarāy ḳapusı süpürülmüş ve ṣulanmış idi, yaʿnī meyḫāne ḳapısını pāk ü laṭīf gördüm. Pīr-i muġān da oturmuş ve pīr u cīvāna bādeye ṣalā urmuş, yaʿnī bāde içmege ṣalā eylemiş. Şeyḫ ḳocaya ve şāb yigide[3] dirler.

سبوکشان همه در بندگیش بسته کمر
ولی ز ترك کله چتر بر سحاب زده

Sebū-keşān heme der-bendegīş beste kemer
Velī zi-terk-i kuleh çetr ber-seḥāb zede

Sebū-keşān vaṣf-ı terkībīdir, desti çekici yaʿnī ṭaşıyıcı dimekdir. **Heme** edāt-ı teʾkīd. **Bendegī; yā** ḥarf-i maṣdar, ḳulluḳ dimekdir ve **şīn**-i żamīr pīre rāciʿdir. **Beste kemer** ḳuşaḳ baġlamış yaʿnī bil baġlamış. **Velī** edāt-ı iḍrāb. **Terk-i kuleh** lāmiyye. **Çetr** sābıḳan meẕkūr olan gölgelikdir ki selāṭīn üzere ṭutarlar. **Seḥāb** bulut.

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Şemʿī>
3 M, T, F: civāna.

Maḥṣūl-i Beyt: Sebū-keşler ve bāde-nūşlar cemīʿan pīriñ bendeliginde ḫidmete bil baġlamışlar, yaʿnī hep ḫidmetkārlarıdır, ammā pīr külāhı terkinden seḥāb üzere çetr urulmuş. Yaʿnī pīr-i muġān ziyāde rifʿat-i mertebede idi ki çetri seḥābdan yüce idi. ([S,T+] Mışrāʿ-ı ṯānīde velī lafẓını ehl-i velāyet ü kerāmet maʿnāsına aḫẕ eyleyen abdāl[1] velāyetde bī-naẓīr imiş[2].)

فروغ جام و قدح نور ماه پوشیده
عذار مغبچگان راه آفتاب زده

Furūġ-i cām u ḳadeḥ nūr-ı māh pūşīde
ʿİẕār-ı muġ-beçegān rāh-ı āftāb zede

Furūġ-i cām lāmiyye, **nūr-ı māh** da böyledir, **ʿiẕār-ı muġ-beçegān** da.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i meẕkūruñ cām u ḳadeḥiniñ żiyāsı ṣafā-yı bāde ile nūr-ı māhı setr eylemiş ve meyḫānede olan muġbeçeleriñ ʿiẕārı āfitābıñ yolın urmuşlar, yaʿnī ṣafā-yı **(464b)** ʿiẕārları āfitābıñ żiyāsına ġālib olmuş, ḥāṣılı, bādesi ve sāḳīleri ṣāfī[3] ve nūr-baḫşdır.

ز ناز و عربدهٔ ساقیان شیرینگار
شکر شکسته سمن ریخته رباب زده

Zi-nāz u ʿarbede-i sāḳīyān-ı şīrīngār
Şeker şikeste semen rīḫte rubāb zede

ʿArbede serḫoş ġavġasına dirler. **Şīrīngār**, kāf-ı ʿAcemīyle, şīrīnci dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīr-i muġānıñ meclisin beyān ider. Şīrīngār sāḳīleriñ nāz u ʿarbedesinden meclisde şeker şikeste olmuş ve semen dökülmüş ve rübāb çalınmış, ḥāṣılı, sāḳīleriñ ʿarbedesinden meclis perīşān-ṭavr olmuş.

عروس بخت در آن حجله با هزاران ناز
شکسته وسمه و بر زلف مشك ناب زده

ʿArūs-ı baḫt der-ān ḥacle bā-hezārān nāz
Şikeste-vesme vu ber-zulf-i muşk-i nāb zede

Baʿżı nüsḫada **Keşīde-vesme vu ber-berg-i gul gul-āb zede**. **ʿArūs-ı baḫt** beyāniyyedir. ([S,T+] Sābıḳan beyān oldıydı ki **ḥacle,** sükūn-ı cīm'le,

1 T: aḫẕ eyleyen.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 M, S: ṣāfī-meşreb.

gerdek-ḫāneye dirler, ammā bunda) **ḥacle**'den murād sarāy-ı muġāndır. **Şikeste-vesme**'den murād rāstıḳ ṭaşını ve māzūsını[1] saḥḳ idüp ḳaşına çekmekdir, niteki baʿżı nüsḫada **keşīde** vāḳiʿdir. **Zulf** mużāf olmaḳ da cāʾiz olmamaḳ da, *ve li-kullin vechun*.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭāliʿ gelini ol ḥaclede biñ nāzla vesmeyi kesr eyleyüp ḳaşlarına çekmiş ve zülfine müşk-i nāb urmuş idi, yaʿnī zülfi siyāh idi müşk gibi, yāḫud müşk-i nāb gibi zülfine urmuş ol şikest eyledigi vesmeyi. Ḥāṣılı, ʿarūs-ı baḫt kemāl-i ḥüsnle ārāste ve pīrāste idi. Bunuñ gibi kelām u kelimāta iddiʿāʾī dirler. Maḳṣūd, ṭāliʿinden ʿarż-ı rıżādır, yaʿnī ṭāliʿimiziñ eyligi varidi dimekdir. Berg-ı gül üzere gül-āb urmaḳdan murād gül yapraġı gibi ruḫını derletmekdir ki deri gül-āba teşbīh iderler ve ruḫı berg-ı güle, *teʾemmel*.

گرفته ساغر عشرت فرشتهٔ رحمت
ز جرعه بر رخ حور و پری گلاب زده

Girifte sāġar-ı ʿişret ferişte-i raḥmet
Zi-curʿa ber-ruḫ-ı ḥūr u perī gul-āb zede

Girifte; hā ḥarf-i terettüb, ṭutup dimekdir. **Sāġar-ı ʿişret** beyāniyye ve **girifte**'niñ mefʿūl-i ṣarīḥi. **Ferişte-i raḥmet** fāʿil-i **girifte** ve beyāniyye. Bunda **firişte-i raḥmet**'den murād sāḳī-i pīr-i muġāndır. **Zi-curʿa**; taḳdīri zi-curʿa-i sāġar-ı ʿişret'dir. **Ruḫ-ı ḥūr u perī** iżāfetleri lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ferişte-i raḥmet ʿişret sāġarın ṭutup cürʿasından ḥūr u perī gibi maḥbūblarıñ yüzine gül-āb urmuş yaʿnī yüzlerin derletmiş. Ḥāṣılı, sāḳī-i cānān yaʿnī pīr-i muġānıñ sāḳīsi sāġar-ı ʿişreti pīrden ṭutup bir cürʿasından ḥūrveş u perī-peyker maḥbūbları anıñ şiddet-i ḥumeyyāsından derletmiş, zīrā ḥarāret-i ḫamr elbette derledür, ḫuṣūṣā ki pīr-muġāna maḫṣūṣ ola ki ol dāʾimā güzīde ve çekīdesin içer[2].

سلام کردم و با من بروی خندان گفت
که ای خمارکش مفلس شراب زده

Selām kerdem u bā-men be-rūy-i ḫandān goft
Ki ey ḫumār-keş-i muflis-i şerāb-zede

1 S: māzıyı.
2 T: dāʾimā güzīdesin içer.

Bā ḥarf-i ṣıla. **Be-rūy-i ḫandān; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyyedir. **Goft;** fāʿili taḥtında pīre rāciʿ żamīrdir ve bundan ṣoñra iki beyt daḫi maḳūl-i pīrdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Ey** ḥarf-i nidā. **Ḫumār-keş** vaṣf-ı terkībīdir, maḫmūrluḳ çekici maʿnāsına ve iżāfetler beyāniyyelerdir. **Muflis** bunda faḳīr maʿnāsınadır. **Şerāb-zede** şiddet-i ḫumārdan kināyetdir, şarāb urmuş dimekdir. Şīn'iñ ve sīn'iñ iżāfetlerinden yā-yı baṭnī mütevellidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīre selām virdim, pīr de baña güler yüzile didi, ey maḫmūrluḳ çekici şarāb-zede müflis.

که این کند که تو کردی بضعف همت و رای
ز گنجخانه شده خیمه بر خراب زده

Ki īn koned ki tu kerdī be-żaʿf-ı himmet u rāy
Zi-genc-ḫāne şude ḫayme ber-ḫarāb zede

Ki bunda ismdir kim maʿnāsına ve ikinci **ki** ḥarf-i beyān. **(465a) Be-żaʿf-ı himmet u rāy** iki fiʿle bile[1] müteʿalliḳ olmaġa ḳābildir. **Genc-ḫāne**, fetḥ-i kāf-ı ʿAcemīyle, ḫazīne maʿnāsınadır. Ve cā'izdir ki żamm-ı kāf-i ʿArabīyle mużāf ola, yaʿnī ḫāne bucaġı. **Şude; hā** ḥarf-i terettüb. **Ḫayme, zede**'niñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ber-ḫarāb** ġayr-i ṣarīḥi, taḳdīri **ber-cāy-i ḫarāb** dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kim bunı eyler ki sen eylediñ? Żaʿf-ı himmet u re'yle maḫzenden veyā ḫāne bucaġından[2] gidüp ḫaymeñi ḫarāb yere ḳurduñ. Yaʿnī viṣāl-i cānān müyesser olacaḳ yeri ḳoyup olmayacaḳ yerde tavaṭṭun çādırın ḳurduñ. Ḥāṣılı, viṣāl-i cānān yabanlarda bulunmaz, anı yabanlarda arama. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ev ḫazīnesinden gitmiş olasın, ḫarāb üzere çādır urmuşsun[3] diyen ġarīb taṣvīr-i maʿnā buyurmuş ki ancaḳ kendi añlar[4] ve künc-i ḫāneden gitmiş ḫarābda çādır ḳurmuş[5] diyen ʿaceb rabṭ-ı kelāma mālikdir[6].

وصال دولت بیدار ترسمت ندهند
که خفتهٔ تو در آغوش بخت خواب زده

Viṣāl-i devlet-i bīdār tersemet ne-dehend
Ki ḫufte'i tu der-aġūş-i baḫt-ı ḫāb-zede

1 S: iki bilesi.
2 M: himmet ü re'yle, faḫrından ḫāne bucaġından.
3 T: urmuş.
4 <T+ Redd-i Sürūrī>
5 M, S: ḳurmuşsun.
6 <T+ Redd-i Şemʿī>

Viṣāl-i devlet iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir ve **bīdār**'a iżāfet beyāniyyedir. **Viṣāl-i devlet-i bīdār** cānān viṣālidir. **Tersemet; tā** maʿnāda **ne-dehend**'e muḳayyeddir, **ne-dehendet** taḳdīrinde. **Ḫufte** fiʿl-i māżīden bir ḳısımdır, **hemze** ḥarf-i tevessül ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb, **tu** mā-ḳablindeki yā-yı ḫiṭābı teʾkīd ider. **Aġūş** ḳucaḳ, **baḫt**'a iżāfet lāmiyyedir ve **ḫāb-zede**'ye beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt de maḳūl-i ḳavl-i pīrdir. Ḳorḳarım ki saña devlet-i bīdār viṣālini virmeyeler, zīrā ḫāb-ālūd baḫtıñ ḳucaġında yatmış uyumışsın. Yaʿnī mādāmki ṭāliʿiñ ḫābdadır, saña viṣāl-i devlet-i cānān müyesser olmaz. Ḥāṣılı, baḫtıñ bīdār olmayınca saña murād el virmez, zīrā ḫābnākden ʿavn u nuṣret mutaṣavver olmaz.

فلك جنيبه كش شاه نصرة الدينست
بيا ببين ملكش دست در ركاب زده

Felek cenībe-keş-i Şāh Nusretuddīn'est
Bi-y-ā bi-bīn melekeş dest der-rikāb zede

Cenībe, ([S+] fetḥ-i cīm'le,) yedek atı ki ekābir öñince çekilür. **Cenībe-keş** vaṣf-ı terkībīdir, yedek çekici ([M,T+] yaʿnī yedekçi,) **şāh**'a iżāfet lāmiyyedir ve **şāh**'ıñ mā-baʿdine beyāniyye. **Dest der-rikāb zede** üzengisini ṭutmuş dimekdir. ʿAdetdir ki riʿāyeti lāzım olan kimseniñ ata bindikde üzengisini ṭutarlar.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh Nusretuddīn'iñ felek cenībe-keşidir. İnanmazsañ gel gör, ferişte üzengisine el urmuş yaʿnī üzengisini ṭutmuş. Pādişāhıñ rifʿat-i şānını beyāndır.

خرد كه ملهم غيبست بهر كسب شرف
ز بام عرش صدش بوسه بر جناب زده

Ḫired ki mulhim-i ġayb'est behr-i kesb-i şeref
Zi-bām-ı ʿArş şedeş būse ber-cenāb zede

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Mulhim** ifʿāl bābından ism-i fāʿildir, ilhām idici yaʿnī iʿlām idici dimekdir, **ġayb**'e iżāfeti ([S+] ism-i fāʿiliñ) mefʿūline iżāfetidir. **Behr-i kesb-i şeref** mıṣrāʿ-ı ṡānīye merhūndur. **Behr** edāt-ı taʿlīl, **kesb**'e iżāfeti lāmiyyedir ve **kesb**'iñ **şeref**'e maṣdarıñ mefʿūlinedir. **Bām** ṭam üsti, **ʿArş**'a iżāfet lāmiyyedir. **Ṣedeş**; żamīrī maʿnāda **cenāb**'a muḳayyeddir, **cenābeş** dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl ki ġaybı bildiricidir, şeref kesbiçün ʿArş üstinden cenābına yüz būse urmuşdur, yaʿnī teşerrüfiçün dā'imā cenābını būs ider. Ḥāṣılı, ʿaḳıl bir şerīf cevheriken kesb-i devlet ü saʿādetiçün āsitānına yüz būse virür. Ẓāhir, ʿaḳıldan murād ʿAḳl-ı Evvel'dir ki ḥükemā ḳatında evvel-i maḫlūḳātdır.

بیا بمیکده حافظ که بر تو عرضه کنم
هزار صف ز دعاهای مستجاب زده

Bi-y-ā be-meykede Ḥāfiẓ ki ber-tu ʿarża konem
Hezār ṣaf zi-duʿāhā-yı mustecāb zede

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, meykedeye gel ki maḳbūl duʿālardan ([M,T+] biñ ṣaf ḳurulmuş sañā ʿarż ideyim, yaʿnī meyḫānede müstecāb duʿālardan) ṣufūf-ı keşīre sañā ʿarż ideyim yaʿnī göstereyim. Ḥāṣılı, meykedede her ne ḫuṣūṣ içün duʿā olunsa maḳbūl ü **(465b)** müstecābdır, zīrā ḫulūṣ-ı ṭabʿ u ṣafā-yı bāṭından ṣādır olur.

485

Ve lehu eyżan
Ez-B**aḥr-i Remel**
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

دوش رفتم بدر میکده خواب آلوده
خرقه تر دامن و سجاده شراب آلوده

Dūş reftem be-der-i meykede ḫāb-ālūde
Ḫırḳa ter-dāmen u seccāde şerāb-ālūde

Ter-dāmen lüġatde etegi ıslaḳ dimekdir, ammā istiʿmālde mülevveş maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice meykedeye ḫāb-ālūde gitdim, yaʿnī uyḳuya bulaşıḳ vardım. Ḫırḳa mülevveş ve seccāde şarāb-ālūde gitdim, yaʿnī ḫırḳa ve seccāde şarābla bulaşıḳ gitdim.

آمد افسوس کنان مغبچهٔ باده فروش
گفت بیدار شو ای رهرو خواب آلوده

Āmed efsūs-konān muġ-beçe-i bāde-furūş
Goft bīdār şev ey reh-rev-i ḫāb-ālūde

Efsūs, hemze ile ve hemzesiz, bunda ṭaʿn u ṭanz maʿnāsınadır. **Efsūs-kon** vaṣf-ı terkībīdir ve elif ve nūn mübālaġa ifāde ider, ṭaʿn iderek[1] maʿnāsına. **Muġ-beçe-i bāde- furūş** beyāniyyedir. **Bīdār şev** uyan dimekdir. **Reh-rev-i ḫāb-ālūde** beyāniyyedir. **Reh-rev**'den bunda sālik-i ṭarīḳ-i ʿışḳ murāddır. **Ḫāb-ālūde** ġafletden ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir bāde-furūş muġ-beçe ṭaʿn ile geldi yaʿnī ṭaʿn iderek geldi ve didi, uyan ey ḫāb-ālūde reh-rev. Yaʿnī ey ṭaleb-i viṣāl-i cānāndan ġāfil ʿāşıḳ, ki uyḳu ile dāmen-i murād el virmez.

شست و شویی بکن آنگه بخرابات خرام
تا نگردد ز تو این دیر خراب آلوده

Şust u şūyī bi-kon ān-geh be-ḫarābāt ḫırām
Tā ne-gerded zi-tu īn deyr-i ḫarāb ālūde

Maḥṣūl-i Beyt: Muġ-beçe didi ki şüst ü şū eyle yaʿnī yunmaḳ ve arınmaḳ eyle, ḥāṣılı, yun ve arın, andan ṣoñra ḫarābāta ṣalın yaʿnī meyḫāneye gel, tā kim bu deyr-i ḫarāb senden ālūde olmasun. Yaʿnī pāk gel ki meyḫānemiz senden mülevveṯ olmasun. Ḥāṣılı, ʿāşıḳ ārzū-yı ṭabʿ u hevā-yı nefsden pāk olmaḳ gerek ʿışḳ deyr-i ḫarābını[2] mülevveṯ ü ālūde eylemeye. Bunda deyrden murād dünyādır diyen sibāḳ u siyāḳ-ı kelāmı tedebbür ider degil imiş[3].

بطهارت گذران منزل پیری و مکن
خلعت شیب بتشریف شباب آلوده

Be-ṭahāret guẕerān menzil-i pīrī vu me-kon
Ḫilʿat-i şeyb be-teşrīf-i şebāb ālūde

Baʿżı nüsḫada **çu teşrīf** vāḳiʿdir, edāt-ı teşbīhle, maʿnālar müteḳāribdir. **Be-ṭahāret; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **guẕerān**'a müteʿallik ve **elif** ve **nūn** edāt-ı

1 S: ṭaʿn, ṭanz iderek.
2 S: deyr-i ḫarāb-ı ʿışḳı.
3 <T+ Redd-i Şemʿī>

taʿdiyedir, zīrā guẕeşten ve guẕerīden geçmek dimekdir, ammā guẕerānīden geçürmekdir. **Menzil-i pīrī** beyāniyye ve **guẕerān**'ıñ mefʿūl-i ṣarīḥi. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Me-kon,** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, eyleme dimekdir, mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ḫilʿat-ı şeyb** beyāniyyedir, pīrlik ḫilʿati dimekdir. **Be-teşrīf-i şebāb; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyyedir. Maʿlūm ola ki bunlarıñ ıṣṭılāḥında (M,T+ **ḫilʿat** ve) **teşrīf** bir maʿnāyadır. Niteki Ḫāce buyurmuşdur:

Beyt: هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ماست
ور نه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

Her çi hest ez-ḳāmet-i nā-sāz-ı bī-endām-ı mā'st
V'er ne teşrīf-i tu ber-bālā-yı kes kūtāh nīst[1]

Maḥṣūl-i Beyt: Muġ-beçe didi, pīrlik menzilini pāklik ile geçür, yaʿnī fusūḳ u cidālden ḫāliṣ eyle, ḥāṣılı, pīrligiñ muḳteżāsını vir ve pīrlik ḫilʿatini civānlıḳ teşrīfiyle ālūde eyleme. Yaʿnī civānlıḳ da pīrlik de Allāh'ıñ birer iḥsānıdır, ammā pīrligi civānlıḳdan ayırdı ve civānlıḳ muḳteżālarını pīrlik muḳteżālarından temyīz ü teşḫīṣ eyledi. İmdi iki muḳteżāyı birbirine ḫalṭ idüp pīrligiñ civānlıġıñ gibi ġafletle geçmesün[2] dimekdir.

بهوای لب شیرین دهانان چند کنی
جوهر روح بیاقوت مذاب آلوده

Be-hevā-yı leb-i şīrīn-dehenān çend konī
Cevher-i rūḥ be-yāḳūt-ı muẕāb ālūde

Be-hevā-yı leb-i şīrīn-dehenān; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Şīrīn-dehen** vaṣf-ı terkībīdir, dadlı aġızlı dimekdir ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Çend konī** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Cevher-i (466a) rūḥ** beyāniyye. **Be-yāḳūt-ı muẕāb; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **yāḳūt-ı muẕāb** beyāniyye. **Muẕāb** ism-i mefʿūldür (M,T+ ifʿāl bābından, yaʿnī) eẕābe-yuẕību'dan. (M,T+ Bunda **yāḳūt-ı muẕāb**'dan) murād ḳırmızı şarābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt de maḳūl-i muġ-beçedendir. Dir ki, şīrīn-dehenler lebi ārzūsıyla niçeye dek cevher-i rūḥı yāḳūt-ı müẕābla ālūde eylersin? Yaʿnī rūḥuñ niçeye dek yāḳūt-i müẕāb gibi bāde ile veyā yāḳūt-i nāb gibi leb-i

1 28. gazel 8. beyit.
2 M, S: geçürme. T'de bu paragrafta dört yerde geçen civānlıḳ kelimesi üç yerde civānlik, bir yerde ise civānlıḳ şeklinde yazılmış.

dilberlerle[1] ālūde eylersin? Ḥāṣılı, dā'imā rūḥuñ bu ārzūyla ālūdedir, zīrā fikriñ buña maṣrūfdur. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; şīrīn puserleriñ lebi ārzūsında cān cevherini şarābla niçe bir ālūde idersin diyen yāḳūt-ı müẕābdan bunda maḳṣūdı bilmemekden gelür, zīrā taḫṣīṣ bilā-muḫaṣṣıṣ eylemişdir[2].

آشنایان ره عشق درین بحر عمیق
غرقه گشتند و نگشتند بآب آلوده

Āşināyān-ı reh-i ʿışḳ derīn baḥr-i ʿamīḳ
Ġarḳa geştend u ne-geştend be-āb ālūde

Āşināyān āşinānıñ cemʿidir, lafẓ-ı müşterekdir, biliş ve ṣuda yüzgeç[3] beyninde. **Āşināyān-ı reh-i ʿışḳ** iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Baḥr-i ʿamīḳ** beyāniyye, deriñ deryā dimekdir, yaʿnī deryā-yı ʿışḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭarīḳ-i[4] ʿışḳıñ āşināları bu deryā-yı ʿamīḳ-i ʿışḳa ġarḳ oldılar, ammā āb-ı deryā-yı ʿışḳla ālūde olmadılar. Yaʿnī ʿāşıḳlar deryā-yı ʿışḳa şöyle ṭaldılar ki kimse anlarıñ ḥālinden āgāh olmadı, ḥāṣılı, bī-nişān oldılar, şöyle ki kimse anlarda ʿışḳ eṣeri olduġını bilmedi. Āşinā ve baḥr ve ʿamīk ve ġarḳa ve āb mürāʿāt-ı naẓīr ḳabīlindendir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; rāh-ı ʿışḳıñ āşināları bu ʿamīḳ baḥirde ki murād dünyādır diyen baḥr-i ʿamīki bilmemiş[5].

پاك و صافی شو و از چاه طبیعت بدرآی
که صفایی ندهد آب تراب آلوده

Pāk u ṣāfī şev u ez-çāh-ı ṭabīʿat be-der āy
Ki ṣefāyī ne-dehed āb-ı turāb-ālūde

Çāh-ı ṭabīʿat beyāniyyedir. **Be-der āy** çıḳ dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ṣafāyī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Āb-ı turāb-ālūde** beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Pāk ü ṣāfī ol ve ṭabīʿat ḳuyusından çıḳ yaʿnī ṭabīʿatıñ muḳteżāsından çıḳ, zīrā āb-ı türāb-ālūde ṣafā virmez, yaʿnī sen bir āb-ı ṣāfīsin, kendiñi türāb-ı ṭabīʿatla ālūde eyleme ki ʿāleme ṣafā ve żiyā viresin.

1 M, S: leb-i dilberle.
2 <F+ Redd-i Şemʿī>
3 S: yüzgüç.
4 S: deryā-yı.
5 <T+ Redd-i Şemʿī>

گفتم ای جان جهان دفتر گل عیبی نیست
گر شود فصل بهار از می ناب آلوده

Goftem ey cān-ı cihān defter-i gul ʿaybī nīst
Ger şeved faṣl-ı bahār ez-mey-i nāb ālūde

Cān-ı cihān lāmiyyedir. **Defter-i gul** beyāniyye ve mübtedā, **ʿaybī nīst** ḫaberi ve cümle-i ismiyye şarṭla muḳayyed. **Mey-i nāb** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna didim ki ey cihānıñ cānı, ʿayıb degildir ki gül defteri bahār faṣlında meyden ālūde ola, yaʿnī faṣl-ı bahārda gül ile bāde içmek ʿayıb degildir.

گفت حافظ لغز و نکته بیاران مفروش
آه ازین لطف بانواع عتاب آلوده

Goft Ḥāfıẓ luġaz u nukte be-yārān me-furūş
Āh ezīn luṭf-i be-envāʿ-ı ʿitāb ālūde

Ḥāfıẓ münādā. **Luġaz** ve **nukte** bunda kelām-ı daḳīḳ maʿnāsınadır. **Be-yārān; bā** ḥarf-i ṣıla. **Me-furūş** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭabdır, ṣatma dimekdir. **Luṭf-i be-envāʿ-ı ʿitāb** beyāniyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān cevābımda didi ki[1] ey Ḥāfıẓ, yārāna lüġaz ([M,S+] ü nükte) ve muʿammā ṣatma, yaʿnī bāde-nūşluġa āşikāre işāret eyle ve taʿmiye ve elġāzla işāret eyleme. Ḫāce buyurur ki, āh bu envāʿ-ı ʿitābla ālūde luṭfdan, yaʿnī āh bu ʿitāb-āmīz luṭfdan ki cānāndan ṣādır oldı.

1 S: Bāde-nūşluġa cānān cevābında didi ki.

486

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

دامن کشان همی رفت در شرب زرکشیده
صد ماهرو ز رشکش جیب قصب دریده

Dāmen-keşān hemī-reft der-şerb-i zer-keşīde
Ṣed māh-rū zi-reşkeş ceyb-i ḳaṣab **(466b)** derīde

Dāmen-keşān vaṣf-ı terkībīdir, elif ve nūn mübālaġa ifāde ider, etegin çekerek dimekdir. **Hemī-reft** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir, giderdi dimekdir, baʿżı nüsḫada **hemī-şud** vāḳiʿdir, maʿnāları birdir. **Şerb**, şīn'iñ fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla, bir dürli ince ketāna dirler, Mıṣır'da ḫamsīnī gibi. Ṣoñra ol ketāndan olan derliklere ve sāyelere[1] ıṭlāḳ eylediler. Baʿżı eṭfāliñ ve tāze ḫatunlarıñ meẕkūr derligiñ yaḳasını ṣırma ile ve ḳılābedūn[2] ile işlerler, aña **şerb-i zer-keşīde** dirler, iżāfet-i beyāniyye ile. **Ḳaṣab** da bir dürli ince ketāndan olan libāsa dirler, ammā **ḳaṣab** şerb'den ġayrıdır[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Şerb-i zer-keşīdede etegin çekerek ekābirāne giderdi veyā gitdi, yüz ay yüzli güzel aña reşkinden ḳaṣab-ı ḳaftān yaḳasını ([M,S+] bī-iḫtiyār) çāk eylemiş. ([T,F+] Yaʿnī cānānıñ böyle libāsla gitdügini gören güzel ḳaṣab ḳaftānınıñ yaḳasını bī-iḫtiyār çāk eylemiş.) Bu beytiñ maʿnāsını Mevlānā Muṣliḥuddīn Lārī böyle buyurdı ve didi ki bu zamānda meẕkūr libās ḳabā-yı nergisī gibi mehcūr u metrūkdur. Pes, mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; etegin süriyerek giderdi altun çekilmiş ḳaṭīfede, yaʿnī altunlı ḳaṭīfe ḳaftānında diyen şerbiñ maʿnāsını bilmez-imiş[4]. Ve şerb-i zer-keşīde şīb maʿnāsınadır diyen ne şerbi bilürmiş ve ne zer-keşīdeyi[5].

از تاب آتش می بر گرد عارضش خوی
چون قطرهای شبنم بر برگ گل چکیده

Ez-tāb-ı āteş-i mey ber-gird-i ʿāreżeş ḫey
Çun ḳaṭrehā-yi şebnem ber-berg-i gul çekīde

1 S: sādelere.
2 S: ḳılābūdān.
3 S: şerb'den ġayrıya dirler.
4 <[T+] Redd-i Sürūrī>
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Tāb (M,T+ ḳızmaḳ yaʿnī) ḥarāret, **tāb-ı āteş-i mey** iżāfetleri lāmiyye ve beyāniyyedir. **Gird**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniñ kesriyle,) eṭrāf maʿnāsınadır. **ʿAreżeş;** żamīri cānāna rāciʿdir. **Ḫey**, ḫā'nıñ fetḥi ve vāv-ı resmīyle, derdir yaʿnī ʿaraḳ[1]. **Çekīde** ṭammış dimekdir, fāʿili **ḫey**'dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şarāb āteşiniñ ḥarāretinden ʿārıżı eṭrāfında ʿaraḳ gül yapraġına ṭammış şebnem ḳaṭreleri gibidir. Ḥāṣılı, ʿārıżını berg-i güle ve ʿaraḳını şebnem ḳaṭrelerine teşbīh eylemiş.

لفظی فصیح شیرین قدی بلند و چاپك
رویی لطیف و دلکش چشمیی خوش کشیده

Lafẓī faṣīḥ u şīrīn ḳaddī bulend u çāpuk
Rūyī laṭīf u dil-keş çeşmī-yi ḫoş-keşīde

Lafẓī; yā ḥarf-i tenkīr, ḥāṣılı, beytde vāḳiʿ olan **yā**'lar ḥarf-i tenkīrdir, **yā** yerine şīn-i żamīr olsa mübtedī fehmine āsān idi. **Ḫoş-keşīde** beyāniyye. *Enīs-i ʿUşşāḳ*'da **keşīde** Tatar gözidir ki ḳapaḳları gözi ṭarlığından gūyā ki biri birine muttaṣıldır, kāf-ı Kūfī gibi ki aña kāf-ı musaṭṭaḥ dirler. Bunuñ gibi[2]. Niteki baʿżı nāzlı dilberler gözini süze süze baḳarlar, gūyā ki gözlerinde bir fütūr var.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr dilberiñ lafẓı fasīh u şīrīn ve ḳaddi bülend u çāpük ve rūyı laṭīf u dilkeş ve gözi güzel süzmedir, ḥāṣılı, bu ṣıfatlar ile mevṣūf idi.

یاقوت جان فزایش از آب لطف زاده
شمشاد خوش خرامش در ناز پروریده

Yāḳūt-ı cān-fezāyeş ez-āb-ı luṭf zāde
Şimşād-ı ḫoş-ḫırāmeş der-nāz perverīde

Yāḳūt-i cān-fezāyeş beyāniyyedir. **Cān-fezā** vaṣf-ı terkībīdir, cān artırıcı maʿnāsına. **Şimşād-ı ḫoş-ḫırāmeş** beyāniyye. **Ḫoş-ḫırām** vaṣf-ı terkībīdir, güzel ṣalınıcı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāḳūt gibi cān artırıcı lebleri āb-ı luṭfdan ṭoġmuş, yaʿnī āb-ı ḥayātdan ḥāṣıl olmuş. Güzel ṣalınışlı şimşād gibi ḳāmeti nāzda beslenmişdir, yaʿnī ẕevḳ u ṣafāyla terbiye olmuş.

1 S: ḫey ʿaraḳ maʿnāsınadır.
2 M, T ve F'de kûfî hattıyla kef harfinin yazılışı var.

آن لعل دلکشش بین وان خندهٔ پر آشوب
وان رفتن خوشش بین وان گام آرمیده

Ān laʿl-i dil-keşeş bīn v'ān ḫande-i pur-āşūb
V'ān reften-i ḫoşeş bīn v'ān gām-ı ārmīde **(467a)**

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ ol göñül çekici laʿl-i lebini gör ve ol pür-āşūb ḫandesini ve ol güzel yürümesini gör ve ol yavaş adımını yaʿnī diñleni diñleni adım[1] adımlamasını gör, ḥāṣılı, nāzla reftārını seyr eyle.

آن آهوی سیه چشم از دام ما برون شد
یاران چه چاره سازیم با این دل رمیده

Ān āhū-yi siyeh-çeşm ez-dām-i mā birūn şud
Yārān çi çāre sāzīm bā-īn dil-i remīde

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ḳara gözli āhū bizim ṭuzaġımızdan çıḳdı, ḳurtuldı, ey yārān, ne çāre idelim bu ürkmüş göñüle? Yaʿnī giden ḳara gözli āhū fırāḳından tevaḥḥuş eyleyen göñüle ne çāre idelim?

زنهار تا توانی اهل نظر میازار
دنیا وفا ندارد ای نور هر دو دیده

Zinhār tā tuvānī ehl-i naẓar me-y-āzār
Dunyā vefā ne-dāred ey nūr-ı her du dīde

Maḥṣūl-i Beyt: Zinhār, mādām ki ḳādirsin, ehl-i naẓar ʿāşıḳları incitme, zīrā dünyānıñ vefāsı yoḳdur ey iki gözümüñ nūrı cānān.

تا کی کشم عتابت از چشم دلفریبت
روزی گرشمهٔ کن ای یار برگزیده

Tā key keşem ʿitābet zān çeşm-i dil-firībet
Rūzī girişme'i kon ey yār-ı ber-guzīde

Zān çeşm-i dil-firībet mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİtābıñı niçeye dek çekeyim ey cānān? Ol dil-firīb çeşmiñden bir gün bir girişme eyle ey ber-güzīde yār. Yaʿnī dā'imā cefākār olma, gāhī vefā-dār ol dimekdir.

1 T: adum. (dâl'a ötre hareke konulmuş.) F: adım. (dâl'a esre konulmuş.)

گر خاطر شریفت رنجیده شد ز حافظ
باز آ که توبه کردیم از گفته و شنیده

Ger ḫāṭır-ı şerīfet rencīde şud zi-Ḥāfiẓ
Bāz ā ki tovbe kerdīm ez-gofte vu şenīde

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ḫāṭır-ı şerīfiñ Ḥāfiẓ'dan rencīde oldıysa incinmeden rücūʿ eyle ki biz tevbe eyledik didigimizden ve işitdigimizden, yaʿnī aramızda geçen güftugūdan biz geçdik, *meḍā mā meḍā*[1], sen de geç. Ḥāfiẓ cānāndan muṣālaḥa ṭaleb ider.

بس شکرها که گویم از بندگئ خواجه
گر اوفتد بدستم آن میوۀ رسیده

Bes şukrhā ki gūyem ez-bendegī-i ḫāce
Ger ūfted be-destem ān mīve-i resīde

Ūfted vāv'la ve vāv'sız lüġatdır, bunda düşe dimekdir yaʿnī vāḳiʿ ola. **Mīve-i resīde**'den murād cānāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çoḳ şükürler ki söylerim ḫāceniñ bendeliginden, yaʿnī vezīr-i aʿẓama ḳul olduġumdan ne şükürler ki iderim eger elime ol tāze irişmiş meyve düşerse. Yaʿnī cānān benim olursa vezīre ḳul olduġumdandır[2], zīrā anlara intisābla muʿazzez u muḥterem[3] olmuşum.

1 Geçen geçti.
2 T: oldugümdendir.
3 S: mükerrem.

487

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

سحرگاهان که مخمور شبانه
گرفتم باده با چنگ و چغانه

Seḥergāhān ki maḫmūr-ı şebāne
Giriftem bāde bā-çeng u çeġāne

Seḥergāhān cemʿ-i seḥergāhdır, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir, ammā maḳām-ı ifrādda istiʿmāl olunur, seḥergāh ve seḥergeh gibi, niteki bāmdādān bāmdād maḳāmında müstaʿmeldir. **Maḫmūr-ı şebāne** iżāfeti beyāniyye, giceye mensūb maḫmūr dimekdir, **giriftem**'iñ fāʿilinden ḥāl vāḳiʿ olmuş. **Çeġāne** lafẓ-ı müşterekdir, sāz āletlerinden birine dirler ki dā'ire pulları gibi pulları olur, kemançeye de dirler, ([M,S,F+] ḳaṣīde-i şiʿre de.)

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde gice maḫmūr-iken elime bāde aldım çeng u çeġāne ile, yaʿnī ([M,S+] seḥer vaḳtinde ki) sāzla bāde içdim. Bu beyt beyt-i ātīye merhūndur.

نهادم عقل را ره توشه از می
بشهر مستیش کردم روانه

Nihādem ʿaḳl-rā reh-tūşe ez-mey
Be-şehr-i mestiyeş kerdem revāne

ʿAḳl-rā, nihādem'iñ mefʿūl-i evveli **reh-tūşe** ṯānīsi, **ez-mey** ġayr-i ṣarīḥi. **Reh-tūşe** aṣlında **tūşe-i reh** idi iżāfetle, taḳdīm u te'ḫīrle terkīb-i mezcī eylediler, yol azığı maʿnāsına. **Be-şehr-i mestiyeş kerdem revāne; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyye ve **şīn** ʿaḳl'a rāciʿdir, taḳdīri **be-şehr-i mestī kerdemeş revāne**'dir. Pes, **şīn** mefʿūl-i evveli, **revāne** ṯānīsi ve **be-şehr** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde ki maḫmūr-ı şebāne olup çeng u çeġāne ile bāde içdim, ʿaḳlıma yol yaraġını bādeden ḳodum yaʿnī yol yaraġını bāde eyledim ve anı **(467b)** mestānelik şehrine revāne eyledim yaʿnī irsāl eyledim. Ḥāṣılı, ʿaḳlıma bādeyi yār eylemek sebebiyle ʿālem-i mestānelige gönderdim

anı, zīrā bāde içen elbette mest olur. Ḫāce evvel-i seḥerde mest olduġın beyān ider. Bu beytiñ mıṣrāʿ-ı ṣānīsi muḫtelif vāḳiʿ olmuş, ammā bende bu nüsḫayı iḫtiyār eyledim, zīrā mübtedīye nisbet bu nüsḫa āsāndır.

نگار می فروشم عشوۀ داد
که ایمن گشتم از مکر زمانه

Nigār-ı mey-furūşem ʿişve'i dād
Ki īmin geştem ez-mekr-i zemāne

Nigār-ı mey-furūş beyāniyye veyā lāmiyyedir, **mīm**-i żamīr maʿnāda **dād** fiʿline muḳayyeddir, **dādem** taḳdīrinde. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Īmin**, hemzeniñ ve mīm'iñ kesreleriyle, emīn maʿnāsınadır ʿArabīde. **Mekr-i zemāne** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beytiñ maʿnāsı beyt-i sābıḳa münāsibdir. Mey-furūş nigār veyā mey-furūşuñ nigārı baña bir ʿişve virdi, yaʿnī göñlümi bir aldayış aldadı ki zamāne mekrinden emīn oldum. Yaʿnī baña bāde içürdi ve lā-yaʿḳil eyleyüp dünyā mekrinden fāriġ u āzāde eyledi.

ز ساقئ کمان ابرو شنیدم
که ای تیر ملامت را نشانه

Zi-sāḳī-i kemān-ebrū şenīdem
Ki ey tīr-i melāmet-rā nişāne

Maḥṣūl-i Beyt: Kemān-ebrū sāḳīmizden işitdim, baña didi ki, ey melāmet oḳına nişāne olan ʿāşıḳ.

نبندی زان میان طرفی کمروار
اگر خود را ببینی در میانه

Ne-bendī zān miyān ṭarfī kemervār
Eger ḫod-rā bi-bīnī der-miyāne

Bu beyt ($^{S+}$ cemīʿ) nüsḫalarda iki vecihle vāḳiʿdir. **Ne-bendī** ve **bi-bīnī**; nūn-ı nāfiyeniñ ve bā'nıñ taḳaddümiyle ve ʿaksince yaʿnī **bi-bendī** ve **ne-bīnī**; yaʿnī bā'nıñ ve nūn'uñ taḳaddümiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān miyānından ḳuşaḳ gibi bir fā'ide baġlamazsın eger kendüñi ortada görürseñ. Yaʿnī kendüñe ortada vücūd u ġurur virürseñ yaʿnī ḫod-bīn olursañ cānān miyānından kemeri gibi bir fā'ide baġlamazsın, ḥāṣılı, kemeri fā'ide baġlamadıġı gibi sen de baġlamazsın. Yāḫud maʿnā ʿaksince

ola; yaʿnī miyān-ı cānāndan kemeri gibi fāʾide baġlarsın eger ortada kendüñi görmezseñ, yaʿnī kendüñe vücūd u ġurūr virmezseñ, ḥāṣılı, ḫod-bīn olmazsañ cānān saña iltifāt idüp viṣālin müyesser ider dimekdir, *ve li-kullin vechun*. Sāḳī-i kemān-ebrūdan işitdügi bu beytiñ mażmūnıdır.

برو این دام بر مرغی دگر نه
که عنقا را بلندست آشیانه

Bi-rev īn dām ber-murġ-i diger nih
Ki ʿanḳā-rā bulendʾest āşiyāne

Dām'dan bunda murād mekr u ḥīledir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **ʿAnḳā**'dan mūrad cānāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt de sāḳīden mesmūʿıdır. Bu duzağı var bir ġayrı murġa ḳur, zīrā ʿanḳānıñ āşiyānı bülenddir. Yaʿnī bu mekr ü ḥīle ile sen viṣāl-i cānāna el uramazsın, zīrā ol ʿālī-cenābdır, her bu mekr ü ḥīleye[1] meyl eylemez. İmdi, bu dām-ı mekri, var cānāndan ġayrıya ḳur ki saña el vire.

ندیم و مطرب و ساقی همه اوست
خیال آب و گل در ره بهانه

Nedīm u muṭrib u sāḳī heme ūʾst
Ḫayāl-i āb u gil der-reh bahāne

Āb u gil'den murād vücūdlarıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Nedīm ki muṣāḥib-i meclisdir ve muṭrib u sāḳī heme[2] oldur yaʿnī hep cānāndır, ḥāṣılı, cānān bunlardan ʿibāretdir, pes, āb u gil ḫayāli yaʿnī her biriniñ vücūdı ṭarīḳ-i ʿışḳda bahānedir. Ḥāṣılı, nedīm ü sāḳī ve muṭrib teşḫīṣ u temyīzine bahāne ʿanāṣırdır, ve-illā rūḥda farḳ yoḳdur, belki farḳ bu aʿrāż iʿtibāriyledir, *vaʾllāhu aʿlem*[3].

بده کشتئ می تا خوش برآییم
ازین دریای نا پیدا کرانه

Bi-dih keştī-i mey tā ḫoş ber-āyīm
Ezīn deryā-yı nā-peydā-kerāne

1 M, S: hergiz bu mekr ü ḥīleye.
2 S: hem.
3 En iyi bilen Allah'tır/ Doğrusunu Allah bilir.

Keştī-i mey ḳadeḥdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ber-āyīm** çıḳalım dimekdir. **Der-yā-yı nā-peydā-kerāne** ġam deryāsıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde keştīsini vir, tā ki güzel çıḳalım bu kenārı görünmez deryādan. Yaʿnī bāde vir ki mest **(468a)** olup ʿālemiñ bī-ḥad ġamından ḫalāṣ bulalım dimekdir.

که بندد طرف وصل از حسن شاهی
که با خود عشق بازد جاودانه

Ki bended ṭarf-i ḥusn ez-vaṣl-ı şāhī
Ki bā-ḫod ʿışḳ bāzed cāvidāne

Ki ismdir kim maʿnāsına. **Ṭarf-i ḥusn** beyāniyye. **Vaṣl-ı şāh** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **ʿIşḳ bāzed** maḥbūb-dostluḳ ider dimekdir. **Cāvidāne** ebedī.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir pādişāhıñ vaṣlından ḥüsn fāʾidesini kim baġlayabilür, yaʿnī kim ḳādirdir vaṣlından müntefiʿ olmaḳ ki kendiye ʿışḳ-bāzlıḳ ider dāʾimā? Yaʿnī kendiyi seven cānān kimseniñ ʿışḳına muḥtāc degil. Pes, andan kimse vaṣl fāʾidesini baġlayamaz.

وجود ما معماییست حافظ
که تحقیقش فسونست و فسانه

Vucūd-ı mā muʿammāyīʾst Ḥāfiẓ
Ki taḥḳīḳeş fusūnʾest u fesāne

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim vücūdımız bir muʿammādır ey Ḥāfiẓ ki ol muʿammānıñ taḥḳīḳi efsānedir yaʿnī fānīdir, beḳāsı yoḳdur. Yaʿnī vucūd-ı bāḳī Ḫudāʾnıñ vücūdıdır ve bizim vücūdımız ẓıll-i zāʾil gibidir ki hīç iʿtibārı yoḳdur. Pes, füsūn u fesānedir didigi ḥaḳdır.

488

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

چراغ روی ترا گشته شمع پروانه
مرا ز خال تو با حال خویش پروا نه

Çerāġ-ı rūy-i tu-rā geşte şemʿ pervāne
Merā zi-ḫāl-i tu bā-ḥāl-i ḫīş pervā ne

Çerāġ, cīm-i ʿAcemīniñ fetḥiyle, şemʿiñ fetīlesinde yanan āteşe dirler, **rūy**'a iżāfet beyāniyyedir ve **tu-rā**'ya lāmiyyedir. Ḳāfiye-i mışrāʿ-ı s̱ānīde vāḳiʿ olan **pervā ne**, mürekkebdir **pervā** ile **ne**'den, pes, muḥassenāt-ı lafẓiyeden tecnīs-i mürekkeb olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rūyuñ çerāġına şemʿ pervāne olmuş yaʿnī ʿāşıḳ olmuş. Seniñ ḫāliñden kendi ḥālimle benim pervām yoḳdur, yaʿnī seniñ ḫāliñ beni kendimden uṣandırdı.

خرد که قید مجانین عشق می‌فرمود
ببوی حلقهٔ زلف تو گشت دیوانه

Ḫired ki ḳayd-i mecānīn-i ʿışḳ mī-fermūd
Be-būy-i ḥalḳa-i zulf-i tu geşt dīvāne

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḳayd-ı mecānīn-i ʿışḳ** lāmiyyelerdir. **Mī-fermūd** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, buyururdı dimekdir. **Be-būy-i ḥalḳa-i zulf-i tu** lāmiyye ve beyāniyye ve lāmiyyedir[1]. **Geşt dīvāne**; ismi taḥtında **ḫired**'e rāciʿ żamīrdir ve ḫaberi **dīvāne**'dir ve **be-būy** geşt'e müteʿalliḳ. **Būy** bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl ki ʿışḳ dīvānelerine ḥabs u ḳayd buyururdı, seniñ zülfüñ ḥalḳası ümīdiyle ve ḳoḳusıyla dīvāne oldı. Būy bunda ümīd maʿnāsınadır, rāyiḥa maʿnāsına degildir, ki ḥalḳa buña ḳarīnedir diyen ḥabs u ḳayda lāyıḳ dīvāne imiş[2], zīrā ḥalḳa bunda ḳayda münāsibdir, būya ve ümīde nisbeti yoḳdur aṣlā.

1 M: lāmiyyelerdir.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

بمژده جان بصبا داد شمع در نفسی
ز شمع روی تواش چون رساند پروانه

Be-mujde cān be-ṣabā dād şemʿ der-nefesī
Zi-şemʿ-i rūy-i tueş çun resānd pervāne

Be-mujde; bā ḥarf-i ṣıla. **Cān, dād**'ıń mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-ṣabā** ġayr-i ṣarīḥi ve **şemʿ** fāʿili. **Der-nefesī** fi'l-ḥāl dimekdir. **Şemʿ-i rūy-i tu** beyāniyye ve lāmiyye, **şīn**-i żamīr maʿnāda **resānd** fiʿline muḳayyeddir, **resāndeş** dimekdir, **şemʿ**'e rāciʿdir. **Pervāne** bunda sābıḳan mükerrer ẕikr olan ḫaṭṭ-ı hümayūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabāya şemʿ muştuluġa cān virdi fi'l-ḥāl, seniń şemʿ-i rū-yuńdan çünki şemʿe bir ḫaṭṭ-ı hümāyūn irişdirdi. Şemʿińcān virmesi söyün-mesidir[1], zīrā bād şemʿ üzerine uġrasa söyünmesi[2] lāzımdır. Pes, bu maʿnāyı cānını muştuluġa virmekle taʿbīr eyledi.

ببوی زلف تو گر جان بباد رفت چه شد
هزار جان گرامی فدای جانانه

Be-būy-i zulf-i tu ger cān be-bād reft çi şud
Hezār cān-ı girāmī fedā-yı cānāne

Be-būy-i zulf-i tu; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfetler lāmiyyelerdir ve **būy** bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur. **Be-bād; bā** ḥarf-i ṣıla. **Girāmī**, ([M,T+] kāf-ı ʿAcemīniń kesri ve żammıyla ve) yā-yı aṣliyye ile lüġatdir, ʿazīz maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń zülfüń būyiyle cān yile gitdiyise yaʿnī helāk oldıysa ne oldı, yaʿnī nesne lāzım gelmez. Biń ʿazīz cān cānāna fedā olsun, ḥāṣılı, cānān **(468b)** yolına biń ʿazīz cān fedā olmaġa lāyıḳdır.

بر آتش رخ زیبای او بجای سپند
بغیر خال سیاهش که دید بهدانه

Ber-āteş-i ruḫ-ı zībā-yi ū be-cāy-ı sipend
Be-ġayr-ı ḫāl-i siyāheş ki dīd bih-dāne

Āteş-i ruḫ-ı zībā-yi ū lāmiyye ve beyāniyye ve lāmiyyedir. **Be-cāy-i sipend; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Be-ġayr-ı ḫāl-i siyāheş; bā** ḥarf-i teʾkīd ve

1 T: ṣoyünmesidir.
2 S: sönmesi. T: ṣoyünmesi.

iżāfet lāmiyye ve beyāniyyedir. Sābıḳan ẕikr oldıydı ki żamā'ire iżāfet lāmiyyedir. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Bih-dāne** ayva çekirdegidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıń zībā ruḫınıń āteşi üzere sipend yerine ḫāl-i siyāhından ġayrı bih-dāne kim gördi? Yaʿnī yaramaz göz degmesün içün yüzerlik yaḳarlar, ammā cānānıń ruḫı āteşi üzerine yüzerlik yerine ḫālińden ġayrı bih-dāne yaḳdıḳlarını kim gördi? Yaʿnī ḫāli ayva çekirdegidir ki ruḫı āteşi üzere ʿayn-ı Kemāl degmemekiçün sipend yerine ḳonmuşdur. Mecmūʿ-ı beytiń maʿnāsını; seniń yaraşıḳ yüzüń āteşi üzere yüzerlik yerine ([M,S,F+] ol ruḫuń ḳara ḫālińden ġayrı kim gördi eyü dāne[1] diyen ve zībā yüzi āteşi üzere yüzerlik[2] yerine) anıń siyāh ḫālińden yeg dāne kim gördi diyen bih-dāne'yi bilmemişler[3].

من رمیده ز غیرت فتادم از پا دوش
نگار خویش چو دیدم بدست بیگانه

Men-i remīde zi-ġayret futādem ez-pā dūş
Nigār-i ḫīş çu dīdem be-dest-i bīgāne

Men-i remīde beyāniyye. **Nigār-ı ḫīş** lāmiyye. **Be-dest-i bīgāne; bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben remīde dün gice ġayretimden ayaḳdan düşdüm, yaʿnī sürçdüm ve yıḳıldım çünki kendi nigārımı bīgāne elinde gördüm. Ḥāṣılı, nigārımı bīgāneler ile gördügümden ziyāde mużṭarib oldum.

چه نقشها که برانگیختیم و سود نداشت
فسون ما بر او گشته است افسانه

Çi naḳşhā ki ber-engīḫtīm u sūd ne-dāşt
Fusūn-i mā ber-i ū geşte-est efsāne

Çi bunda mübālaġa ifāde ider. **Naḳşhā**'dan murād ḥīlelerdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **engīḫtīm** fiʿl-i māżī mütekellim maʿa'l-ġayrdır, bunda peydā ve iẓhār eyledik maʿnāsınadır. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Fusūn**, ([M,T+] fā'nıń żammıyla,) efsūndan muḫaffefdir, siḥr ü ḥīle ve mekr maʿnāsınadır. **Ber-i ū** lāmiyyedir.

1 S: ayva dāne.
2 S: Bu kısımda geçen dört adet 'yüzerlik' kelimesi S'de 'üzerlik' olarak yazılmıştır.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ne ḥīleler ki peydā eyledik, ḥālbuki fā'ide virmedi. Pes, bizim ḥīle ve mekrimiz anıñ ḳatında efsāne oldı, yaʿnī bir emr-i zā'id oldı.

مرا بدور لب دوست هست پیمانی
که بر زبان نبرم جز حدیث پیمانه

Merā be-devr-i leb-i dōst hest peymānī
Ki ber-zebān ne-berem cuz ḥadīṯ-i peymāne

Be-devr-i leb-i dōst; bā ḥarf-i ẓarf ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Peymānī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ne-berem** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl mütekellim vaḥde, iletmeyem dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim dostuñ lebi devrinde bir ʿahdim vardır ki dilim üzere iletmeyem ḳadeḥ sözinden ġayri. Yaʿnī dilim üzere cārī olmasun illā piyāle ve peymāne sözi.

حدیث مدرسه و خانقه مگوی که باز
فتاد در سر حافظ هوای میخانه

Ḥadīṯ-i medrese vu ḫāneḳah me-gūy ki bāz
Futād der-ser-i Ḥāfiẓ hevā-yı mey-ḫāne

Me-gūy ḫiṭāb-ı ām. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bāz** bunda edāt-ı te'kīddir, girü maʿnāsına da olmaġa ḳābildir. **Der-ser-i Ḥāfıẓ; der** ḥarf-i ṣıla, **ser-i Ḥāfıẓ** lāmiyye. **Hevā-yı mey-ḫāne** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Baña medrese ve ḫāneḳāh sözini söyleme, zīrā Ḥāfıẓ'ıñ başına meyḫāne sevdāsı ve ārzūsı düşdi, pes, medrese ve ḫāneḳāh zamānı degil. Ḫiṭābdan ġaybete iltifāt buyurdı.

489

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müteḳārib
Faʿlün Feʿūlün Faʿlün Feʿūlün[1]

عیشم مدامست از لعل دلخواه
کارم بکامست الحمد لله

ʿAyşem mudām'est zān laʿl-i dil-ḫāh
Kārem be-kām'est el-ḥamdu li'llāh

Mudām īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur. **Laʿl-i dil-ḫāh** beyāniyye. **Dil-ḫāh** vaṣf-ı terkībīdir, ḫāhīden'den, göñül isteyici veyā gönli isteyici yaʿnī göñli alıcı[2] maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ʿayş **(469a)** u ẕevḳim müdāmdır ol göñül alıcı leb-i laʿlden, yaʿnī leb-i cānāndan murādımcayım ve işim murādımcadır el-ḥamdu li'llāh.

ای بخت سرکش تنگش ببر کش
گه جام زر کش گه لعل دلخواه

Ey baḫt-ı ser-keş tengeş be-ber keş
Geh cām-ı zer keş geh laʿl-i dil-ḫāh

Bunda **teng** muḥkem maʿnāsınadır ve **ber**'den murād sīnedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey serkeş baḫtım yaʿnī baña muṭāvaʿat eylemeyen baḫtım, ol cānānı muḥkem sīneye çek, yaʿnī kendüñe ma'il ü rāġıb eyle. Geh altun ḳadeḥ çek ve gāh göñül diledügi leb-i laʿl-i cānānı eger müyesser olursa. Meẕkūr ḫuṣūṣlarda ṭāliʿinden muʿāvenet ṭaleb ider.

ما را بمستی افسانه کردند
پیران جاهل شیخان گمراه

Mā-rā be-mestī efsāne kerdend
Pīrān-ı cāhil şeyḫān-ı gum-rāh

1 S: Mefūlü Feʿilātu Mefūlü Feʿilātu.
2 M, S: gönül alıcı.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizi mestlikle dāstān eylediler cāhil pīrler ve güm-rāh şeyḫler, yaʿnī ṭarīḳ-i ḥaḳdan azan yaʿnī ḍāll olan şeyḫler[1].

از قول زاهد کردیم توبه
وز فعل عابد استغفرالله

Ez-ḳavl-i zāhid kerdīm tovbe
V'ez-fiʿl-i ʿābid estaġfiru'llāh

Maḥṣūl-i Beyt: Zāhidiñ ḳavlinden tevbe eyledik ve ʿābidiñ fiʿlinden istiġfār eyleriz. Ḥāṣılı, ne anıñ ḳavliyle ve ne bunuñ fiʿliyle ʿamel ideriz.

جانا چه گویم شرح فراقت
چشمی و صد نم جانی و صد آه

Cānā çi gūyem şerḥ-i firāḳet
Çeşmī vu ṣed nem cānī vu ṣed āh

Çeşmī ve **cānī** yā'ları vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, saña firāḳıñ derdini ve miḥnetini ne şerḥ ideyim yaʿnī ne vecihle beyān ideyim? Çeşm bir ve yüz nem ve cān bir ve yüz āh u nāle. Yaʿnī çeşmimden yüz girye ve bükā ve cānımdan yüz āh u nāle peydā olur.

کافر مبیناد این غم که دیدست
از قامتت سرو از عارضت ماه

Kāfer me-bīnād īn ġam ki dīde'st
Ez-ḳāmetet serv ez-ʿāreżet māh

Me-bīnād fiʿl-i nehy-i ġā'ib, mevkiʿ-i duʿāda vāḳiʿ olmuş, görmesün dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kāfir görmesün bu ġamı ki ḳāmetiñden serv ve ʿārıżıñdan māh görmüşdür. Dīde'st, aṣlında dīde-estdir, żarūret-i vezniçün hā-yı resmīyle hemze-i müctelibe terk olmuşdur.

از صبر عاشق خوشتر نباشد
صبر از خدا خواه صبر از خدا خواه

Ez-ṣabr-ı ʿāşıḳ ḫoşter ne-bāşed
Ṣabr ez-Ḫudā ḫāh ṣabr ez-Ḫudā ḫāh

1 M, S: yaʿnī ḍāll olan şeyḫler, yaʿnī ṭarīḳ-i ḥaḳdan azan şeyḫler. T: yaʿnī ṭarīḳ-i ḥaḳdan azan şeyḫler. F nüshası tercih edildi.

Ṣabr-ı ʿāşıḳ lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳıñ ṣabrından eyirek olmaz, yaʿnī ʿāşıḳa ṣabırdan yegrek olmaz, imdi ṣabrı Ḫudā'dan dile. Yaʿnī sen ʿışḳ derdine ṣabr idemezsin, ṣabrı Ḫudā'dan dile. Tekrār te'kīd-i lafẓī ḳabīlindendir.

دلق ملمع زنار راهست
صوفی بینداز این رسم و این راه

Delḳ-i mulemmaʿ zunnār-ı rāh'est
Ṣūfī bi-y-endāz īn resm u īn rāh

Delḳ-i mülemmaʿ beyāniyyedir, şol ḫırḳaya dirler ki niçe renkli pārelerden dikilmiş ola, baʿżı Hindīleriñ ḫırḳası gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Mülemmmaʿ ḫırḳa ṭarīḳ-i ḥaḳḳın zünnārıdır, yaʿnī riyā nişānıdır. Pes, ey ṣūfī, bu resm u bu āyīni bıraḳ, yaʿnī mülemmaʿ ḫırḳa ki zünnār-ı zāhidir ve nişān-ı riyādır, anı terk eyle ki ehl-i tevḥīd olasın. Mıṣrāʿ-ı evveli **Delḳ-i mulemmaʿ çun zunnār-ı rāh'est** yazup maʿnāsını; mülemmaʿ ḫırḳası çün yol zünnārıdır diyen hem vezinde ḫaṭā eylemiş ve hem maʿnāda[1]. Ve mıṣrāʿ-ı ṣānīyi **Ṣūfī ne-dāred īn resm u īn rāh** yazup maʿnāsını; ṣūfīniñ olmaz bu resmi ve bu yolı diyen lafıẓda ve maʿnāda ḫabṭ-ı ʿaşvā[2] eylemiş[3].

وقتی برویش خوش بود وقتم
از وصل جانان صد لوحش الله

Vaḳtī be-rūyeş ḫoş būd vaḳtem
Ez-vaṣl-ı cānān ṣed levḥaşa'llāh

Levḥaşa'llāh aṣlında **lā evhaşa'llāh** idi. ʿArablar taḫfīf idüp **levḥaşa'llāh** didiler, maʿnāsı Allāhu Teʿālā vaḥşet virmesün, yaʿnī viṣāl-i cānāndan bizi baʿīd eylemesün dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir zamān cānānıñ rūyıyla vaḳtimiz ḫoş idi yaʿnī viṣāliyle ḥālimiz eyi idi. Pes, Allāhu Teʿālā viṣāl-i cānāndan bize vaḥşet virmesün yaʿnī bizi vādī-i hicrāna ṣalmasun. Ṣed lafẓı tekṣīr-i duʿā içündür. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; cānānıñ viṣālinden yüz levḥaşa'llāh yaʿnī viṣāl-i cānāne yüz taḥsīn, levḥaşa'llāh taḥsīn maʿnāsına istiʿmāl olunur diyen taḥsīne **(469b)** lāyıḳ söz söylememiş[4].

1 <T+ Redd-i Sürūrī>
2 S: ḫabṭ-ı fāḥiş.
3 <T+ Redd-i Sürūrī>
4 S: söz söylememiş, *raḥimehu'llāh.* <T+ Redd-i Şemʿī>

رخ بر نتابم از راه خدمت
سر بر ندارم از خاك درگاه

Ruḫ ber ne-tābem ez-rāh-ı ḫidmet
Ser ber ne-dārem ez-ḫāk-i dergāh

Maḥṣūl-i Beyt: Yüzümi[1] ḫidmet ṭarīḳinden döndürmem yaʿnī ḫidmet-i cānāndan iʿrāż eylemem, başım da ḳaldırmam ḫāk-i dergāh-ı cānāndan.

شوق رخت برد از یاد حافظ
ورد شبانه درس سحرگاه

Şevḳ-i ruḫet burd ez-yād-ı Ḥāfıẓ
Vird-i şebāne ders-i seḥergāh

Şebāne'deki **hā**-yı resmī taḫṣīṣ ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ruḫuñ şevḳi Ḥāfıẓ'ıñ ḫāṭırından iletdi, ḥāṣılı, ḫāṭırından çıḳardı ve giderdi gice virdini ve seḥergāh dersini. Yaʿnī Ḥāfıẓ'a ʿibādet ü ṭāʿatini unutdurdı dimekdir.

1 T: yüzi.

490

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müteḳārib
Faʿlün Feʿūlün Faʿlün Feʿūlün[1]

گر تیغ بارد در کوی آن ماه
گردن نهادیم الحکم لله

Ger tīġ bāred der-kūy-i ān māh
Gerden nihādīm el-ḥukmu li'llāh

Bu iki ġazel biri birine naẓīre vāḳiʿ olmuş, yaʿnī ikisi bile bir vezinde ve bir ḳāfiyede düşmüş.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ol māhıñ maḥallesinde ḳılıç yaġarsa boynumuz ḳomışız el-hükmü li'llāh. Yaʿnī tīġ-i cānāndan ḳaçmazız, zīrā cānāndan her ne gelürse ʿayn-ı saʿādetdir.

آیین تقوی ما نیز دانیم
لیکن چه چاره با بخت گمراه

Āyīn-i taḳvī mā nīz dānīm
Lākin çi çāre bā-baḫt-ı gum-rāh

Maḥṣūl-i Beyt: Taḳvā āyīn u uslūbını biz de bilürüz, ammā baḫt-ı güm-rāha ne çāre. Yaʿnī ʿamele baḫt müsāʿade eylemez, yoḫsa taḳvā ṭarīḳini ḫūb bilürüz.

ما شیخ و واعظ کمتر شناسیم
یا جام باده یا قصه کوتاه

Mā şeyḫ u vāʿiẓ kemter şināsīm
Yā cām-ı bāde yā ḳıṣṣa kūtāh

Kemter şināsīm hīç añlamazız dimekdir, niteki kerrātla[2] mürūr eylemişdir.

1 S: Mefʿūlü Faʿlün Mefʿūlü Feʿilāt.
2 T, F: merrātla.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz şeyḫ u vāʿiẓ añlamazız[1], yaʿnī anlarıñ mülāzemetine muḳayyed degiliz. Pes, bize yā cām-ı bāde ([M,T+] vir) veyā ḳıṣṣayı kūtāh eyle, ḥāṣılı, bize yā cām-ı bāde ṣun veyā uzatma maḳāmātı.

من رند و عاشق آن گاه توبه
استغفرالله استغفرالله

Men rind u ʿāşıḳ ān gāh tovbe
Estaġfiru'llāh estaġfiru'llāh

Maḥṣūl-i Beyt: Ben rind u ʿāşıḳ olam ve tevbekār olmaḳ, estaġfirullāh, yaʿnī ben böyle iş işlemem dimekdir. Yaʿnī rindlikden ve ʿāşıḳlıḳdan ferāġat idüp tevbe eylemem.

عکسی ز مهرت بر ما نیفتاد
آیینه رویا آه از دلت آه

ʿAksī zi-mihret ber-mā ne-y-uftād
Āyīne-rūyā āh ez-dilet āh

ʿAksī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Mihr** bunda īhām ṭarīḳiyle vāḳiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ güneş yüzüñden veyā muḥabbetiñden bizim üstümüze ʿaks düşmedi, yaʿnī bize naẓarıñ vāḳiʿ olmadı. Ey āyīne yüzlü cānān, āh seniñ pūlād gibi pek yüregiñden, yaʿnī āh seniñ merḥametsiz göñlüñden.

الصبر مر و العمر فان
یا لیت شعری حتام القاه

Es-ṣabru murrun ve'l-ʿumru fānin
Yā leyte şaʿrī ḥattāme elḳāh

Mıṣrāʿ-ı evvel iki cümle-i ismiyyeden mürekkebdir, vużūhından iʿrāb eylemege iḥtiyācı yoḳdur, ammā mıṣrāʿ-ı ṣānīyi inşā'a'llāh iʿrāb eyleyelim. **Yā** ḥarf-i nidā, münādā maḥẓūfdur, baʿżıları ḳavm u esḥāb u ṣahb ve bunlardan ġayri elfāẓ taʿyīn buyurdular, baʿżıları ṣāḥi lafẓını taʿyīn eyledi, kesr-i ḥā'yla, ḫilāf-ı ḳıyās üzere, ṣāḥibī'den murraḫḫam, ṣāḥib yār maʿnāsınadır ve yā żamīr-i mecrūr muttaṣıl, kināyetdir mütekellimden. Pes, yā sāḥi dimek ey yār dimekdir.

1 S: Biz şeyḫ ve vāʿiẓ kemter şınāsīm, yaʿnī anlamazız.

Leyte, ([M,T+] lām'ıń ve tā'nıń fetḥalarıyla ve sükūn-ı yā ile, ḥarfdir ḥurūf-i müşebbehe-i bi'l-fiʿlden,) temennī maʿnāsını ifāde ider, yaʿnī bir nesneyi ārzūyla dilemek. **Şaʿrī** taḳdīren manṣūb ismi, şiʿr ve şuʿūr maṣdarlardır ʿilim maʿnāsına yaʿnī bir nesneyi bilmek. Pes, lüġatde şāʿir dimek ʿālim dimekdir ve **yā** żamīr-i mecrūr muttaṣıl mütekellim-i vāhidden kināyetdir. **Ḥattā** bunda ḥarf-i cerdir, key maʿnāsına, yaʿnī ḥarf-i taʿlīldir ve **mīm**-i meftūḥa **mā**-i istifhāmdan ([S+] muḫaffefdir,) mecrūr olup elifi ḥaẕf olduḳdan ṣoñra ḥāli üzerine ([M,T+] ḳaldı), aṣlında **(470a) ḥattā mā** idi. Maʿlūm ola ki **mā**-i istifhām mecrūr olsa elifiniń ḥaẕfi vācibdir, niteki Naẓm-i Şerīf'de Belḳīs ḳıṣṣasında vāḳiʿdir. ﴿فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ﴾[1] *'bime'* aṣlında *'bimā'* idi, bā'yla, mecrūr olduġıçün elifi sāḳıṭ oldı. Ve daḫi [2]﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ aṣlında *"an-mā'* idi, mecrūr olduġıçün elifi düşüp *"amme'* ḳaldı. Maʿlūm ola ki ḥattā'nıń ve ʿalā'nıń ve ilā'nıń āḫirleri mīm'e ittiṣāl vaḳtinde[3] elif şeklinde yazılur, yā şeklinde yazılmaz, ḥattāme ve ʿalāme ve ilāme dirler Ḫāce buyurduġı[4] gibi. **Elḳāh** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir, leḳıye-yelḳā'dan yaʿnī ʿalime bābınıń nāḳıṣ-ı yāyīsinden, bulmaḳ maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳa ʿışḳ u muḥabbetiń belāsına ṣābir olmaḳ acıdır yaʿnī müşkildir ve ʿömür de fānīdir. Yaʿnī ṣabra zamān-ı medīd gerek, ʿömürde ise imtidād yoḳ ki ʿāşıḳ anda ṣabırla ümīd-i viṣāl eyleye. Ḥāṣılı, ʿışḳ derdine ṣabrıń acılığından[5] ve ʿömrün sürʿat-i mürūrundan şikāyetdir. Ne olaydı benim ʿilmim olaydı, cānānı bulmaġiçün. Ḥāṣılı, ṣabr acı ve ʿömür fānīdir, pes, ne olaydı bilgim[6] olaydı yaʿnī ʿilmim olaydı ol cānānı bulmaġiçün, yaʿnī cānān nice bulunur diyü ʿilmim olaydı. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniń maʿnāsını; nolaydı ʿilmim olaydı, ne vaḳt ḥuṣūl bulur ʿilmim olaydı diyen ʿaceb bu edālarla ne maʿnā ḳaṣd ider[7]. **Ḥattāme elḳāh** yerine **metāme elḳāh** yazup maʿnāsını; ne olaydı benim şuʿūrum olaydı ne vaḳt ben aña mülāḳī olurum, **metā mā elḳāhu**'dan muḫaffefdir diyen ġarīb mevzūn ([M,S+] ʿālim ü) fāżıl imiş[8], *ṭayyebe'llāhu enfāsehu*[9].

1 "Bakalım elçiler neyle dönecekler." Neml 27/35.
2 "Hangi şeyden birbirine soruyorlar." Nebe 78/1.
3 T: ḫīninde.
4 T: buyurdügi.
5 T: acılıginden.
6 T, F: bilgüm.
7 <[T+] Redd-i Sürūrī>
8 <[T+] Redd-i Şemʿī>
9 S: ṭayyebe'llāhu ṣerāhu.

حافظ چه نالی گر وصل خواهی
خون بایدت خورد در گاه و بی‌گاه

Ḥāfıẓ çi nālī ger vaṣl ḫāhī
Ḫūn bāyedet ḫord der-gāh u bī-gāh

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, ne iñlersin, eger vaṣl-ı cānān dilerseñ ḳan içmek gereksin vaḳtli ve vaḳtsiz. Ḥāṣılı, vaṣl-ı cānān isterseñ her zamān derd ü belā iḫtiyār eylemek gereksin.

491

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

عیدست و موسم گل ساقی بیار باده
هنگام گل که دیده بی می قدح نهاده

ʿĪd'est u mevsim-i gul sāḳī bi-y-ār bāde
Hengām-i gul ki dīde bī-mey ḳadeḥ nihāde

Maḥṣūl-i Beyt: Bayrāmdır ve gül zamānı, ey sāḳī, bāde getür. Gül vaḳtinde kim görmüşdür ḳadeḥiñ meysiz ḳonulduġını, yaʿnī ḳadeḥ bādesiz olduġını gül zamānında kim görmüşdür?

زین زهد و پارسایی بگرفت خاطر من
ساقی بده شرابی تا دل شود گشاده

Zīn zuhd u pārsāyī bi-grift ḫāṭır-ı men
Sāḳī bi-dih şerābī tā dil şeved guşāde

Bi-grift igrendi dimekdir. **Şerābī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Tā** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu zühd ü ʿābidlikden benim ḫāṭırım igrendi. Ey sāḳī, şarāb vir, tā kim göñlümüz ([M,T+] güşāde ola yaʿnī) açıla.

صوفی که دی نصیحت می کرد عاشقان را
امروز دیدمش مست تقوی بباد داده

Ṣūfī ki dī naṣīḥat mī-kerd ʿāşıḳān-rā
İmrūz dīdemeş mest taḳvā be-bād dāde

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣūfī ki dün ʿāşıḳlara naṣīḥat iderdi, bugün anı mest gördüm, taḳvāyı yele virmiş yaʿnī fāsıḳ olmuş.

این یك دو روز دیگر گل را غنیمتی دان
گر عاشقی طرب جوی با ساقیان ساده

Īn yek du rūz-ı dīger gul-rā ġanīmetī dān
Ger ʿāşıḳī ṭarab cūy bā-sāḳiyān-ı sāde

Ġanimetī; yā ḥarf-i tenkīr. **ʿĀşıḳī; yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Cūy** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, dile maʿnāsına ve **ṭarab** muḳaddem mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu bir iki gün daḫi güli ġanīmet bil. Eger ʿāşıḳ iseñ ṭaraba ṭālib ol sāde-rū sāḳīlerle. Yaʿnī gül zamānını rāygān geçürme, belki sāde-rū sāḳīlerle bāde içmekle geçür.

گل رفت ای حریفان غافل چرا نشینید
بی بانگ رود چنگ و بی یار و جام باده

Gul reft ey ḥarīfān ġāfil çi-rā nişīnīd
Bī-bāng-ı rūd-ı çeng u bī-yar u cām-ı bāde

Rūd bunda sāz ḳılı maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: (470b) Gül gitdi ey yārān, niçün ġāfil oturursuz çeng ḳılı āvāzınsız ve yārsız ve cām-ı bādesiz. Yaʿnī gül zamānı geçdi, siz niçün böyle evḳātıñızı ġafletle geçürürsüz sāz ve sözsüz ve yār u cām-ı bādesiz.

در مجلس صبوحی دانی چه خوش نماید
عکس عذار ساقی در جام می فتاده

Der-meclis-i ṣabūḥī dānī çi ḫoş numāyed
ʿAks-i ʿiẕār-ı sāḳī der-cām-ı mey futāde

Dānī istifhāmı mutażammın fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır. **ʿAks-i ʿiẕār-ı sāḳī** lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabūḥī meclisinde bilür misin ne güzel görinür cām-ı meye düşmüş sāḳīniñ ʿiẕārı ʿaksi, yaʿnī ziyāde laṭīf görinür.

مطرب چو پرده سازد شاید اگر بخواند
از طرز شعر حافظ در بزم شاهزاده

Muṭrib çu perde sāzed şāyed eger bi-ḫāned
Ez-ṭarz-ı şiʿr-i Ḥāfıẓ der-bezm-i şāh-zāde

Perde'den mūrad sāz düzenidir. **Şāyed eger bi-ḫāned** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ṭarz** üslūb ve ḳāʿide. **Şāh-zāde**'den murād Sulṭān Manṣūr'uñ oġlıdır ki sābıḳan '**Cevzā seḥer**' ḳaṣīdesinde ẕikri geçmişdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Muṭrib çünki sāzına düzen vire, lāyıḳdır eger şāh-zāde meclisinde Ḥāfıẓ'ıñ şiʿri ṭarzından bir nesne oḳursa dimekdir, yaʿnī Ḥāfıẓ'ıñ şiʿri ṭarzında ʿāşıḳāne sūz-nāk bir şiʿr oḳusa. Murādı şiʿr-i Ḥāfıẓ'ı oḳusa dimekdir.

492

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

نصیب من چو خرابات کرده‌است اله
درین میانه بگو زاهدا مرا چه گناه

Naṣīb-i men çu ḫarābāt kerde-est ilāh
Derīn miyāne bi-gū zāhidā merā çi gunāh

Maḥṣūl-i Beyt: Benim naṣībim çünki Allāh meyḫāne eylemişdir, ey zāhid, söyle, bu ortada benim ne günāhım var? Yaʿnī ḳısmet-i ezelde çünki benim naṣībim bāde-nūşluḳdur, pes, bāde içmekde benim ne günāhım var?

کسی که در ازلش جام می نصیب افتاد
چرا بحشر کنند این گناه ازو در خواه

Kesī ki der-ezeleş cām-ı mey naṣīb uftād
Çi-rā be-ḥaşr konend īn gunāh ezū der-ḫāh

Kesī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ezeleş; şīn** maʿnāda **naṣīb**'e muḳayyeddir. **Der-ḫāh** ṭaleb maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir kimse ki ezelde aña cām-ı mey naṣīb vāḳiʿ oldı, niçün ḥaşirde bu günāhı andan ṭaleb iderler? Yaʿnī bir maṣlaḥat ki ezelde muḳadder u muʿayyen ola, ol ḫuṣūṣda ḳuluñ ne günāhı var ki aña ḫiṭāb u ʿitāb eyleyeler?

بگو بصوفئ سالوس خرقه پوش دو رو
که کرده دست درازی و آستین کوتاه

Bi-gū be-ṣūfī-i sālūs-i ḫırḳa-pūş-i du-rū
Ki kerde dest-dirāzī vu āstīn kūtāh

Bi-gū ḫiṭāb-ı ʿāmm. **Be-ṣūfī-yi sālūs-i ḫırḳa-pūş-i du-rū; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler beyāniyyelerdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Dest-dirāzī** vaṣf-ı terkībī, el uzunluġı ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **kerde**'niñ mefʿūli. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Āstīn** maʿṭūf-dur **dest**'e, taḳdīri **vu āstīn kūtāh kerde-est**.

Maḥṣūl-i Beyt: İki yüzli ḫırḳa-pūş sālūs ṣūfīye söyle, ancılayın ṣūfī ki el uzunluġını ve āstīnini kūtāh eylemiş, yaʿnī bu iki işi ([M,T+] eyleyen) ṣūfīye söyle. Maḳūl-i ḳavl gelecek beytdir.

تو خرقه را ز برای ریا همی پوشی
که تا بزرق بری بندگان حق از راه

Tu ḫırḳa-rā zi-berāy-i riyā hemī-pūşī
Ki tā be-zerḳ berī bendegān-ı ḥaḳ ez-rāh

Ki ḥarf-i beyān ve **tā** ḥarf-i taʿlīl. **Be-zerḳ; bā** ḥarf-i sebeb. **Berī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, iledesin dimekdir, **bendegān** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-zerḳ** ġayr-i ṣarīḥi, **ez-rāh** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣūfī, sen ḫırḳañı riyā işlemek içün giyersin, tā ki Allāh ḳullarını yoldan iledesin. Yaʿnī riyā ḫırḳasını giydigiñ bendegān-ı Ḫudā'yı iḍlāl eylemekiçündür, belki Ḫudā'yı bile aldamaḳ ḳaṣd idersin kendi zuʿm-ı fāsidiñle.

غلام همت رندان بی سر و پایم
که هر دو کون نیرزد بپیششان یك کاه

Ġulām-ı himmet-i rindān-ı bī-ser u pāyem
Ki her du **(471a)** kevn ne-y-erzed be-pīşeşān yek kāh

Ġulām-ı himmet-i rindān-ı bī-ser lāmiyyeler ve beyāniyyedir. **Bī-ser u pā** kendiyle muḳayyed olmayup bī-pervā ve lā-ubālī gezen kimseye dirler. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ne-y-erzed** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred ġā'ib, degmez dimekdir. **Be** ḥarf-i ẓarf, **pīşeşān** iżāfeti lāmiyyedir, **şīn** żamīr-i ġā'ib ve elif ve nūn edāt-ı cemʿ, żamāyir elif ve nūnla cemʿ olur, meṡelā pīşeşān ve pīşemān ve pīşetān dirler ve żamāyiriñ mā-ḳabli meftūḥ olur dā'imā, illā żarūret-i vezniçün baʿżı maḳāmda sākin oḳunur, niteki Ḥażret-i Mevlānā Cāmī *Subḥatü'l-Ebrār*'da ikisini bile bir beytde cemʿ eylemiş.

Beyt:

عشق بحر از دلشان سر برزد
و آتش شوق به جانشان در زد

ʿIşḳ-ı baḥr ez-dileşān ser-ber zed
V'āteş-i şevḳ be-cān'şān der zed[1]

1 Deniz sevgisi gönüllerinde coştu ve iştiyak ateşi canlarından taşıp harice uzandı.

Maḥṣūl-i Beyt: Lā-übālī ve bī-ser u pā rindleriñ himmeti ḳulıyam ki iki ʿālem anlarıñ ḳatında bir ṣaman çöpine degmez, yaʿnī iki cihānı bir çöpe almazlar dünyāya kemal-i istiġnālarından.

مراد من ز خرابات چونکه شد حاصل
دلم ز مدرسه و خانقاه گشت سیاه

Murād-ı men zi-ḫarābāt çunki şud ḥāṣıl
Dilem zi-medrese vu ḫāneḳāh geşt siyāh

Maḥṣūl-i Beyt: Benim murādım çünki meyḫāneden ḥāṣıl oldı, göñlüm medrese ve ḫāneḳāhdan ḳarardı, yaʿnī ṣovudı[1] ve uṣandı dimekdir.

برو گدای در هر گدا مشو حافظ
مراد خویش نیابی مگر بشئ لله

Bi-rev gedā-yı der-i her gedā me-şev Ḥāfıẓ
Murād-ı ḫīş ne-yābī meger bi-şeyʾ li'llāh

(M,T+ **Gedā** dilenci ve faḳīr kimseye dirler.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, var her faḳīriñ ḳapısınıñ dilencisi olma, yaʿnī her muḥtāca muḥtāc olma, zīrā kendi murādıñı bulmazsın meger şeyʾen li'llāhla. Yaʿnī murādını aġniyā-yı maʿānīden bulursın, maʿānīden ʿuryān u ḫālīden bulımazsın. Yaʿnī vuṣūl ile'llāh dilerseñ vāṣıl olanlardan dile ki feyż bulasın[2]. **Şeyʾ li'llāh**'ıñ aṣlı **şeyʾen li'llāh**'dır, bir muḳadder fiʿliñ mefʿūlidir, *ʿaʿṭinī ve aḥsin lī şeyʾen*[3] dimekdir. Pes keṯret-i istiʿmālle ʿāmil metrūk ü mehcūr oldı.

1 M: ṣoġudı. S: ṣovıdı. (vāv'a esre hareke konulmuş.)
2 S: dile ki feyż alup vuṣūl ile'l-ḥaḳ olasın.
3 Bana bir şey ver ve bağışla.

493

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

ناگهان پرده برانداختهٔ یعنی چه
مست از خانه برون تاختهٔ یعنی چه

Nā-gehān perde ber endāḫte'i yaʿnī çi
Mest ez-ḫāne birūn tāḫte'i yaʿnī çi

Perde'den murād ḥicābdır. Ḳāfiyede vāḳiʿ olan **yā** żamīri ḫiṭābdır ve **hemze** ḥarf-i tevessül.

Maḥṣūl-i Beyt: Nā-gehān perde-i ḥicābı bıraḳmışsın, yaʿnī ne? Ḥāṣılı, böyle eylemekden ġarażıñ nedir, dimekdir. Ḫāneden mestāne ṭaşra segirtmişsin, yaʿnī ne dimek istersin, ḥāṣılı, böyle eylemekden ġarażıñ nedir?

زلف در دست صبا گوش بفرمان رقیب
اینچنین با همه درساختهٔ یعنی چه

Zulf der-dest-i ṣabā gūş be-fermān-ı raḳīb
Īnçunīn bā-heme der-sāḫte'i yaʿnī çi

Der-sāḫte'i imtizāc u iḫtilāṭ eylemişsin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zülfüñ ṣabā elinde, ḳulaġıñ raḳīb ḳavlinedir. Herkesle buncılayın imtizāc u iḫtilāṭ eylemişsin, yaʿnī ne dimek istersin, yaʿnī bundan ġarażıñ nedir?

شاه خوبانی و منظور گدایان شدهٔ
قدر این مرتبه نشناختهٔ یعنی چه

Şāh-ı ḫūbānī vu manẓūr-ı gedāyān şude'i
Ḳadr-i īn mertebe ne-şnāḫte'i yaʿnī çi

Ḫūbānī'de ve **şude'i**'de **yā**'lar żamīr-i ḫiṭābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen maḥbūblar şāhısın ve gedālarıñ manẓūrı ve maḳbūli olmışsın, bu mertebeniñ ḳadrini bilmemişsin, ne dimek istersin?

نه سر زلف خود اول تو بدستم دادی
بازم از پای درانداختهٔ یعنی چه

Ne ser-i zulf-i ḫod evvel tu be-destem dādī
Bāzem ez-pāy der-endāḫte'i yaʿnī çi

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi zülfüñ ucını evvel benim elüme virmediñ mi? İstifhām-ı inkārīdır, yaʿnī virdiñ, gine beni ayaġımdan bıraḳdıñ, yaʿnī ne dimek istersin? Ḥāṣılı, evvel baña riʿāyet eylediñ, ṣoñra ihānet eylediñ. Pes, böyle eylemekden murādıñ nedir?

سخنت سر دهان گفت و کمر سر میان
وز میان تیغ بمن آختهٔ یعنی چه

Suḫanet sırr-ı dehān goft u kemer sırr-ı miyān
V'ez-miyān tīġ be-men āḫte'i yaʿnī çi

Suḫanet; tā-yı ḫiṭāb maʿnāda **dehān**'a muḳayyeddir. **Āḫte'i** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, āḫten'den müştaḳ, yaraġı ḳınından çıḳarmaġa dirler. **(471b)**

Maḥṣūl-i Beyt: Kelāmıñ sırr-ı dehānıñ söyledi ve ḳuşaġıñ sırr-ı miyānıñ. Ve bu ikisiniñ arasında ḳılıcın baña çekmişsin, yaʿnī ne dimek istersin? Yaʿnī bunlarıñ sırrını ben fāş eylemedim, yā baña ḳılıç çekmeniñ aṣlı nedir?

هر کس از مهرهٔ مهر تو بنقشی مشغول
عاقبت با همه کج باختهٔ یعنی چه

Herkes ez-muhre-i mihr-i tu be-naḳşī meşġūl
ʿĀḳıbet bā-heme kec bāḫte'i yaʿnī çi

Bunda **muhre**'den murād nerde oyunında ṭasa ḳoduḳları zardır ve **naḳş**'dan murād zarıñ noḳṭalarıdır. **Mihr**'den murād bunda muḥabbetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse seniñ muḥabbetiñ mühresinden bir naḳşa meşġūldür, yaʿnī kimi penc, kimi şeş naḳşına meşġūldür. ʿĀḳibet cemīʿ meşġūllerle egri oynamışsın, yaʿnī ne dimek istersin? Yaʿnī aḥbāba cefā oyunını oynadıñ, ḥāṣılı, saña muḥabbet eyleyene cefā eylediñ, aṣlı nedir?

حافظا در دل تنگت چو فرود آمد یار
خانه از غیر نپرداختهٔ یعنی چه

Ḥāfiẓā der-dil-i tenget çu furūd āmed yār
Ḫāne ez-ġayr ne-perdāḫte'i yaʿnī çi

Furūd āmed ḳondı, dimekdir. **Perdāḫten** lafẓ-ı müşterekdir, bir nesneyi tamām eylemek ve boşaltmaḳ yaʿnī ḫālī ḳılmaḳ. Pes, **ne-perdāḫte'i** ḫālī ḳılmamışsın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, seniñ teng diliñe çünki yār ḳondı, ḫāne-i diliñi aġyārdan ḫālī ḳılmamışsın, yaʿnī ne dimek istersin? Fārisīde **yaʿnī çi** didikleri maḳāmda Türkīde **yaʿnī ne**' dirler[1]. Pes, maʿnāsını yaʿnī neylediñ[2] diyenlere yanı neylediñ[3] dimek gerek[4].

494

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

وصال او ز عمر جاودان به
خداوندا مرا آن ده که آن به

Viṣāl-i ū zi-ʿomr-i cāvidān bih
Ḫudāvendā merā ān dih ki ān bih

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ viṣāli ʿömr-i cāvidāndan yegdir yaʿnī ʿömr-i bāḳīden yegdir. Yā Rab, baña anı vir ki ol yegdir, yaʿnī cānānıñ viṣālini vir ki ʿömr-i cāvidāndan yegdir. Yāḫud maʿnā; yā Rab, baña ol nesneyi vir ki ol yegdir, yaʿnī ḳanḳısı yeg ise baña anı vir dimek ola.

بشمشیرم زد و با کس نگفتم
که راز دوست از دشمن نهان به

Be-şimşīrem zed u bā-kes ne-goftem
Ki rāz-i dōst ez-duşmen nihān bih

Maḥṣūl-i Beyt: Beni şimşīr ile urdı ve kimseye söylemedim, zīrā dostuñ sırrı düşmāndan gizli olmaḳ yegdir, yaʿnī cānānıñ rāzı fāş olmamaḳ yegdir.

---

1 S: Türkīde yaʿnī dirler.
2 M, T: yā neylediñ.
3 M: yaʿnī neylediñ.
4 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

دلا دائم گدای کوی او باش
بحکم آن که دولت جاودان به

Dilā dā'im gedā-yı kūy-i ū bāş
Be-hukm-i ān ki devlet cāvidān bih

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, dā'imā cānān maḥallesiniñ gedāsı ol, ol ḥükümle ki devlet ebedī olmaḳ yegdir, yaʿnī cānān (M,T+ maḥallesiniñ) gedālıġı[1] devlet-i cāvidānīdir. **Be-hukm-i ān** be-sebeb-i ān dimekdir.

بخلدم دعوت ای زاهد مفرما
که این سیب ذقن زان بوستان به

Be-ḫuldem daʿvet ey zāhid me-fermā
Ki īn sīb-i ẕeḳan zān bōstān bih

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zāhid, beni ḫulde daʿvet buyurma, zīrā cānānıñ sīb-i ẕeḳanı[2] ol bostāndan yegdir, yaʿnī nesye bāġ-ı cennetden naḳd-i viṣāl-i cānān yegdir dimekdir. Ẕeḳan ve zenaḫ bir maʿnāya gelür, eñek dimekdir[3].

بداغ بندگی مردن درین در
بجان او که از ملك جهان به

Be-dāġ-ı bendegī murden derīn der
Be-cān-ı ū ki ez-mulk-i cihān bih

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ḳapıda ḳulluḳ dāġıyla ölmek ol cānānıñ cānıçün ki mülk-i cihāndan yegdir, yaʿnī cānāna ḳul olmaḳ cihān pādişāhlıġından yegdir. **Mulk**, mīm'iñ żammı (M,T+ ve lām'ıñ sükūnıyla) memleket ve pādişāhlıḳ maʿnāsınadır.

گلی کان پایمال سرو ما شد
بود خاکش ز خون ارغوان به

Gulī k'ān pāy-māl-i serv-i mā şud
Buved ḫākeş zi-ḫūn-ı erġuvān bih

Lüġatde **gul** muṭlaḳ çiçekdir, **(472a)** ammā bunda meşhūr gül murāddır ve **serv**'den murād cānāndır.

1 T: gedāligi.
2 M, T, F: zenaḫı.
3 S: eñek dimekdir. Ẕeḳan'ıñ cemʿi eẕḳān gelür.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir gül ki bizim servimiziñ pāy-māli ola yaʿnī cānān anı çigneye, ol gülüñ ṭopraġı ḫūn-i erġuvāndan yegdir. Yegligi ḫūna isnād mecāzīdir, lākin murād nefs-i erġuvāndır.

خدا را از طبیب من بپرسید
که آخر کی شود این ناتوان به

Ḫudā-rā ez-ṭabīb-i men bi-pursīd
Ki āḫir key şeved īn nā-tuvān bih

Ḫudā-rā; rā edāt-ı taḫṣīṣ. **Bi-pursīd**, bā-yı teʾkīdle, fiʿl-i emr-i muḫāṭabdır, ṣoruñ dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Āḫir** edāt-ı teʾkīd. ([M,T+] **Key** ḳaçan dimekdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Allāh içün benim ṭabībimden suʾāl eyleñ ki bu nā-tuvān ḳaçan yeg olur, yaʿnī ḳaçan marażdan ḫalāṣ bulur? Ḫāṣılı, maraż-ı ʿışḳdan ne vaḳt ṣaġalur. Ṭabībden murād cānānıdır.

جوانا سر متاب از پند پیران
که رای پیر از بخت جوان به

Civānā ser me-tāb ez-pend-i pīrān
Ki rāy-i pīr ez-baḫt-ı civān bih

Civānā münādā, ey civān dimekdir. **Me-tāb** fiʿl-i nehy-i muḫāṭab, döndürme, **ser** muḳaddem mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **ez-pend** ġayr-i ṣarīḥi. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Reʾy,** mehmūzuʾl-ʿayn ([M,T+] muʿtellüʾl-lām,) rāʾnıñ fetḥi ve hemzeniñ sükūnıyla, fikir dimekdir. ʿArabīde telyīn-i hemze de cāʾizdir, rās gibi, ammā ʿAcem telyīn ider dāʾimā ve **pīr**'e iżāfeti lāmiyyedir. **Rāy-i pīr** mübtedā, mā-baʿdi ḫaberi. **Ez-baḫt, bih** kelimesine müteʿalliḳdir ve **civān**'a mużāf iżāfet-i beyāniyye veyā lāmiyye iledir, yaʿnī tāze baḫt veyā tāzeniñ baḫtı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey civān, pīrler naṣīḥatinden başıñı çevirme yaʿnī pendlerinden iʿrāż eyleme, zīrā pīriñ reʾyi ve tedbīri tāze ṭāliʿden veyā tāzeniñ ṭāliʿinden yegdir, yaʿnī ḳuvvetli ṭāliʿden veyā ḳuvvetliniñ ṭāliʿinden yegdir, ḥāṣılı, pīrleriñ pendiyle münteṣıḥ[1] olmaḳ ṭāliʿine iʿtimād eylemekden yegdir.

شبی می‌گفت چشم کس ندیدست
ز مروارید گوشم در جهان به

Şebī mī-goft çeşm-i kes ne-dīdeʾst
Zi-murvārīd-i gūşem der-cihān bih

1 M, S: mütenaṣṣıḥ.

Murvārīd, mīm'iñ żammı ve rā'nıñ sükūnıyla, inciye dirler, **gūş**'e iżāfeti lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān bir gice söylerdi ki cihānda benim ḳulaġım incisi gibi inciyi kimseniñ gözi görmemişdir, yaʿnī benim murvārīdim bī-naẓīr-i ʿālemdir. Pes, Ḫāce buyurur ki;

سخن اندر دهان دوست گوهر
ولیکن گفتهٔ حافظ از آن به

Suḫan ender-dehān-i dōst gevher
Velīkin gofte-i Ḥāfiẓ ez-ān bih

Dōst'dan murād **mī-goft**'uñ fāʿili olan cānāndır. (M,S+ **Gevher**'iñ aṣlı **gevher'est**'dir, żarūret-i vezniçün taḫfīf ḳılındı.) **Gofte-i Ḥāfiẓ** lāmiyye, maḳūl-i Ḥāfiẓ dimekdir yaʿnī naẓm-ı şerīfi. **Ez-ān** işāreti murvārīd-i cānāneyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dostuñ aġzında söz gevherdir, zīrā murvārīd-i gūşem dimiş idi, pes, yāriñ sözi gevher oldı, ammā naẓm-ı Ḥāfiẓ cānān ẕikr eyledügi murvārīdden yegdir, zīrā bāḳīdir *ilā yevmi'l-ḳıyāme*[1].

Ve lehu eyżan

ای دل بکوی دوست گذاری نکردهٔ
فرصت ز دست داده و کاری نکردهٔ

Ey dil be-kūy-i dōst guẕārī ne-kerde'i
Fırṣat zi-dest dāde vu kārī ne-kerde'i

Bu ġazeli ʿaynıyla tebdīl-i redīfle ḥarf-i yā'da irād eylemişler.

Beyt:
ای دل بکوی دوست گذاری نمی‌کنی
فرصت ز دست داده و کاری نمی‌کنی

Ey dil be-kūy-i dōst guẕārī ne-mī-konī
Fırṣat zi-dest dāde vu kārī ne-mī-konī

Ve yanımızda olan devāvīniñ cemīʿinde ḥarf-i yā'da mevcūd ve ḥarf-i hā'da hīçbirinde mevcūd degil, illā Sürūrī Efendi şerḥinde[2]. Pes, şerḥini inşā'a'llāh ḥarf-i yā'da idüp iki redīfle bile īrād ideriz.[3]

1 Kıyamet gününe kadar.
2 S: Sürūrī Efendi getürmiş.
3 S: inşā'a'llāh ḥarf-i yā'da şerḥ olunur.

[LĀM - ELİF HARFİ]

Ḥarf-i lām-elif, bu ḥarfde bir ġazel gelmiş, anı da dīvānlarda ḥarf-i elifiñ evāḫirinde īrād eylemişler[1], ([M,T+] pes, anda şerḥ olundı).[2]

1 S: anı da ḥarf-i elifiñ evāḫirinde īrād eyledik.

2 <[S+] Temmeti'l-kitābu bi-'avni'l-Meliki'l-Vehhāb fī yedi's-Seyyid İbrāhīm Ḥamdi 19 M. 1661> (**Anlamı**: Kitap bağışlaması sonsuz hükümdar olan Allah'ın yardımıyla Seyyid İbrahim Hamdi elinde 19 M. 1661'de tamamlandı.) (Bundan sonra yazı şekli değişiyor.)

[YĀ HARFİ]

Ve lehu eyżan fī ḥarfi'l-yā'i[1] (472b)

495

Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün[2]

ای دل بکوی دوست گذاری نمی‌کنی
اسباب جمع داری و کاری نمی‌کنی

Ey dil be-kūy-i dōst guẕārī ne-mī-konī
Esbāb-ı cemʿ dārī ve kārī ne-mī-konī

Be-kūy-i dōst; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Guẕār** ism-i maṣdardır, uġrama ve geçme maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ne-mī-konī** iḫbāra ve inşāya müteḥammildir, eylemezsin veyā eylemez misin dimekdir, istifhām ṭarīḳiyle. **Esbāb-ı cemʿ** beyāniyye, murād müsāʿadedir. **Kārī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ne-mī-konī** yine iḫbār ve inşāya taḥammüli var.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, maḥalle-i cānāna güẕār eylemezsin, yāḫud eylemez misin? Esbāb-ı cemʿiñ ve müsāʿidiñ[3] var, bir iş eylemezsin veyā eylemez misin? Diline tevbīḫ idüp kūy-i cānān mülāzemetine terġīb ider. Ammā **ne-kerde'i** redīfinde iḫbārdır ancaḳ, eylememişsin dimek olur. **Esbāb**'ı cemʿe mużāf eylemeyen esbāb-ı cemʿe mālik degil imiş[4].

چوگان کام در کف و گویی نمی‌زنی
بازی چنین بدست و شکاری نمی‌کنی

Çevgān-ı kām der-kef u gūyī ne-mī-zenī
Bāzī çunīn be-dest u şikārī ne-mī-konī

1 S: Fī ḥurūfi'l-yā'i.
2 S: Mefāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün.
3 Nüshalar böyle. Yukarda müsāʿade geçtiği için 'müsāʿadeñ' olması daha doğru görünüyor.
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Çevgān-ı kām beyāniyye. **Kām** bunda murād maʿnāsınadır. **Kef** ayadır. **Gūyī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ne-mī-zenī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, iḫbār ve inşāya müteḥammildir, urmazsın veyā urmaz mısın dimekdir. **Bāzī; yā** ḥarf-i vaḥdet[1]. **Be-dest; bā** ḥarf-i ẓarf. **Vāv**'lar ḥarf-i ḥāldir veyā ḥarf-i ʿaṭf. **Şikārī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ne-mī-konī** iḫbār ve inşāya müteḥammildir, eylemezsin veyā eylemez misin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Diline ḫiṭāb idüp buyurur: Murād çevgānı eliñde, ḥālbuki ṭop urmazsın, yaʿnī gūy-ı maḳṣūdı çelmezsin veyā çelmez misin? Buncılayın ṭoġan elindedir, ḥālbuki şikār eylemezsin veyā şikār eylemez misin? Yaʿnī çevgān-ı furṣat elinde iken gūy-ı murādı ḳapmazsın veya ḳapmaz mısın? Buncılayın bir bāz eliñdedir, şikār-i devlet eylemezsin veyā eylemez misin? Yaʿnī bāz-ı müsāʿade eliñdedir, ammā şikār-ı viṣāl-i cānān eylemezsin veyā eylemez misin? **Çunīn** elfāẓ-ı kināyedendir, yaʿnī furṣat u müsāʿade. Ḥāṣılı, murādıñ ḥuṣūline ḳudret u ḳuvvet var, ammā saʿy-i cemīlde ihmāl var.

این خون که موج می‌زند اندر جگر ترا
در کار رنگ روی نگاری نمی‌کنی

Īn ḫūn ki mevc mī-zened ender-ciger tu-rā
Der-kār-ı reng-i rūy-ı nigārī ne-mī-konī

Ki ḥarf-i beyān veyā ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Der-kār-ı reng-i rūy-i nigārī; der** ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Nigārī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ne-mī-konī** iḫbāra ve inşāya müteḥammildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ḳan ki seniñ cigeriñde mevc urur, anı bir nigāriñ reng-i rūyi işine ṣarf eylemezsin, yaʿnī bir nigāra mübtelā olup anıñ muḥabbetiyle gözüñden ḳan döküp anı surḫ-rū eylemezsin veyā eylemez misin? Ḥāṣılı, ḫūn-ı cigeri cānānıñ işine ṣarf eylemek gerek[2].

مشکین ازان نشد دم خلقت که چون صبا
بر خاك کوی دوست گذاری نمی‌کنی

Muşkīn ezān ne-şud dem-i ḫulḳet ki çun ṣabā
Ber-ḫāk-i kūy-i dōst guẕārī ne-mī-konī

1 S: Bāzī; yā ḥarf-i vaḥdet. Bāz Fārisīdir yā'sız, ve bāzī ʿArabīdir yā'yla.
2 S: gereksin.

Ezān edāt-ı taʿlīl, anıñçün dimekdir. **Dem** nefes. **Ḫulḳ** ḫūy maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Çun ṣabā** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Guẕārī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ne-mī-konī** bunda iḫbār maʿnāsını virür ancaḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫulḳuñ nefesi anıñçün müşkīn ü ḫoş-būy olmadı, zīrā ḫāk-i kūy-i dosta güẕār eylemediñ ṣabā gibi. Yaʿnī ṣabānıñ nefesi ḫoş-būy olduġı ḫāk-i kūy-i dostdan mürūr idüp andan kesb-i rāyiḥa-i ṭayyibe eyledügiçündür.

ترسم کزین چمن نبری آستین گل
کز گلشنش تحمل خاری نمی‌کنی

Tersem k'ezīn çemen ne-berī āstīn-i gul
K'ez-gulşeneş taḥammul-i ḫārī ne-mī-konī

Tersem fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, ḳorḳarım dimekdir. **K'ezīn; ki** ḥarf-i beyān. **Ne-berī** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel. **Āstīn-i gul** beyāniyye. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Gulşeneş; şīn** çemene rāciʿdir. **Taḥammul-i ḫārī** maṣdarıñ fāʿiline **(473a)** iżāfetdir. **Ne-mī-konī** iḫbārdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳorḳarım ki bu çemen-i dünyādan veyā çemen-i ʿışḳdan gül yeñini iletmezsin, yaʿnī gülinden müntefiʿ olmazsın, zīrā gülşeninden bir ḫāra taḥammül eylemezsin. Yaʿnī saña viṣāl-i cānān müyesser olmaz, zīrā aġyār u ruḳabā zaḥmetine taḥammül eylemezsin.

ساغر لطیف و پر می و می افکنی بخاك
و اندیشه از بلای خماری نمی‌کنی

Sāġar laṭīf u pur-mey u mī-efkenī be-ḫāk
V'endīşe ez-belā-yı ḫumārī ne-mī-konī

Sāġar laṭīf mübtedā ve ḫaber. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf, **vāv**-ı ṯānī ḥarf-i ḥāl. **Mī-efkenī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, bıraġursın dimekdir. Ve **belā-yı ḫumār** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāġar laṭīf ve bāde ile ṭolu, ḥālbuki sen anı ḫāke bıraġursın. Göñüle ḫiṭāb idüp buyurur ki; sen bāde ile ṭolu bir sāġar-ı laṭīfe beñzersin, ammā ḳadriñi bilmeyüp kendiñi ḫāke düşürürsin ve ḫumār belāsından endīşe eylemezsin, yaʿnī kendiñi żāyiʿ idüp ṣoñ pīşmānlıḳdan[1] endīşe eylemezsin ki ihmālde nedāmet-i ʿaẓīm var.

1 M, T: peşīmānlıḳdan.

در آستین جان تو صد نافه مدرجست
وانرا فدای طرهٔ یاری نمی‌کنی

Der-āstīn-i cān-ı tu ṣed nāfe mudrec'est
V'ān-rā fedā-yı ṭurra-i yārī ne-mī-konī

Āstīn-i cān-ı tu beyāniyye ve lāmiyyedir. **Fedā-yı ṭurra** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **yār**'a iżāfet lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ cānıñ yeñinde yüz nāfe mündericdir, yaʿnī cānıñda yüz nāfe ṣābitdir, ḥālbuki anı bir yāriñ ṭurrasına ṣarf eylemezsin. Yaʿnī sende yüz dürli ʿulūm u maʿārif var, ammā anı maḥalline ṣarf eylemezsin dimekdir.

حافظ برو که بندگئ بارگاه دوست
گر جمله می‌کنند تو باری نمی‌کنی

Ḥāfiẓ bi-rev ki bendegī-i bārgāh-i dōst
Ger cumle mī-konend tu bārī ne-mī-konī

Ḥāfiẓ münādā. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bārī** hele maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, var git ki dostuñ bārgāhı ḳulluġını eger cümle ʿuṣṣāḳ iderse sen hele eylemez misin? Yaʿnī anlar iderse sen de eyle, anlardan girü ḳalma dimekdir. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; ey Ḥāfiẓ, yüri ki dost dergāhı ḳulluġını eger cümle iderlerse sen ḥayf, yā bir kerre itmez misin diyen beytiñ maʿnāsına ḥayf eylemiş[1]. Ve mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; eger cümle iderlerse ḥayf, sen eylemezsin diyen iṯrince gitmiş[2].

1 <T+ Redd-i Sürūrī>
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

496

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

ای دل آن دم که خراب از می گلگون باشی
بی زر و گنج بصد حشمت قارون باشی

Ey dil ān dem ki ḫarāb ez-mey-i gul-gūn bāşī
Bī-zer u genc be-ṣed ḥışmet-i Ḳārūn bāşī

Ḫarāb aşlında **mest-i ḫarāb** idi, keşret-i istiʿmālle mest terk olundı, ḫuṣūṣā **mey-i gul-gūn** ḳarīnesī de var. **Bāşī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır. **Ḥışmet-i Ḳārūn** lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, ol vaḳt ki mey-i gül-gūnden mest-i ḫarāb[1] olursın, gencsiz ve ḫazīnesiz[2] yüz Ḳārūn ḥaşmetiyle olursın, yaʿnī yüz Ḳārūn deñli ḥaşmet u ʿaẓamet ṣāḥibi olursın, ḥāṣılı, mestānelik sebebiyle dünyā ve māfīhādan bī-niyāz olursın dimekdir.

در مقامی که صدارت بفقیران بخشند
چشم دارم که بجاه از همه افزون باشی

Der maḳāmī ki ṣadāret be-faḳīrān baḫşend
Çeşm dārem ki be-cāh ez-heme efzūn bāşī

Maḳāmī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ṣadāret; ṣadr** her nesneniñ evveline dirler, bundandır ki meclisiñ başına ṣadr-ı meclis dirler, maṣdarı **ṣadāret** gelür, ammā bunda ḥaşmet u ʿaẓamet maʿnāsınadır. **Çeşm** ümīd maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-cāh; bā** ḥarf-i ẓarf, **cāh** manṣıbdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir maḳāmda ki ʿizzet ü ḥürmeti faḳīrlere baġışlarlar, ümīdim var ki manṣıbda cemīʿinden ziyāde olasın, yaʿnī faḳrı ziyāde olana riʿāyet ziyāde olınca, pes, ben efḳar-ı nāsım, baña riʿāyet ziyāde olmaḳ gerek.

1 M, S: mest u ḫarāb.
2 M, S: zer ve ḫazīnesiz.

در ره منزل لیلی که خطرهاست در آن
شرط اول قدم آنست که مجنون باشی

Der-reh-i menzil-i Leylā ki ḫaṭarhā'st der-ān
Şarṭ-ı evvel ḳadem ān'est ki Mecnūn bāşī

Ki rābıṭ-ı ṣıfat ve yā ḥarf-i beyān. **Ḫaṭar** bunda ḫavf maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Leylā'nıń menzili yolında ki anda niçe dürli ḫaṭarlar vardır, **(473b)** ol yolda evvel ḳademiń şarṭı oldur ki mecnūn olasın, yaʿnī cānānıń ʿışḳı yolında evvel ḳademiń şarṭı cünūndur ve ikinci şarṭı serden geçmekdir.

نقطهٔ عشق نمودم بتو هان سهو مکن
ور نه چون بنگری از دائره بیرون باشی

Noḳṭa-i ʿışḳ numūdem be-tu hān sehv me-kon
V'er ne çun bi-ngerī ez-dā'ire bīrūn bāşī

Noḳṭa-i ʿışḳ beyāniyye ve mefʿūl-i ṣarīḥi **numūdem**'iń ve **be-tu** ġayr-i ṣarīḥi. **Hān** edāt-ı tenbīh. **Sehv, me-kon**'uń muḳaddem mefʿūli ve **me-kon** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭabdır. **V'er ne** vu eger ne'den muḫaffef edāt-ı istiṣnādır, ve-illā maʿnāsına. **Bi-ngerī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, naẓar eyleyesin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Saña ʿışḳ noḳṭasını ve merkezini gösterdim, yaʿnī ʿışḳıń ʿayne'l-fiʿlini saña taʿlīm eyledim beyt-i sābıḳda. İmdi āgāh ol, ġaflet eyleme, ve-illā çünki naẓar eyleyesin, dā'ireden ṭaşra ḳalursın. Yaʿnī noḳṭa-i ʿışḳı benim sözümden añla, ve-illā dā'ire ʿışḳdan ḫāric ḳalup maḥrūm olursın.

کاروان رفت و تو در خواب و بیابان در پیش
کی روی ره ز که پرسی چه کنی چون باشی

Kārvān[1] reft u tu der-ḫāb u beyābān der-pīş
Key revī reh zi-ki pursī çi konī çūn bāşī

Kārvān vāv'la ve bā'yla lüġatdır, zīrā vāv ve bā'nıń beyninde tebādül var, **kārvān**'dan murād bunda mevtā ve mürdegāndır. **Vāv**'lar ḥarf-i ḥāl. **Beyābān**'dan murād sarāy-i āḫiretdir, zīrā kimse bilmez ki anda ḥāli ne olacaḳdır[2].

1 S: kārbān.
2 T, F: olacaġın.

Ki ismdir kim maʿnāsına. **Pursī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab. **Çūn**, vāv-ı aṣliyye ile, keyfe maʿnāsına ismdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kārvān gitdi, ḥālbuki sen ḫāb-ı ġafletdesin ve öñüñde bī-nihayet ü payān bir beyābān var. Pes, giden kārvān ardınca gitmek lāzım, ammā sen maḥż-ı ġafletiñden teʾemmül eylemezsin. Ḳaçan gidersin ve bu bī-ḥadd u ġāyet beyābānda yolı kimden ṣorarsın ve bunda yalñız ne eyleyeceksin ve nice olacaḳsın? Ḥāṣılı, ġafletiñden zād-ı āḫirete meşġūl degilsin dimekdir.

ساغری نوش کن و جرعه بر افلاك فشان
چند چند از غم ایام جگرخون باشی

Sāġarī nūş kon u curʿa ber-eflāk feşān
Çend çend ez-ġam-ı eyyām ciger-ḫūn bāşī

Sāġarī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Çend çend** teʾkīd-i lafẓī ḳabīlindendir. **Ġam-ı eyyām** lāmiyye. **Ciger-ḫūn** vaṣf-ı terkībī, ḳanlı cigerli dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir sāġar bāde nūş eyle ve ẕevḳ u ṣafādan eflāk üzere bir cürʿa ṣaç. Yaʿnī bir sāġar bāde-i ʿışḳ u muḥabbet nūş eyle, maḳāmıñ eflākdan yuḳarı olup ẕevḳ-i bāde-i ʿışḳdan üzerine cürʿa ṣaç, zīrā eflāk ol dem saña nisbet zemīn olur. Niçe bir ġam-ı eyyāmdan ciger-ḫūn olasın, yaʿnī cigeriñ ḫūn ola. Ḥāṣılı, bāde-i ʿışḳı nūş idicek ġam-ı eyyāmı ferāmūş idersin.

تاج شاهی طلبی گوهر ذاتی بنمای
ور خود از جوهر جمشید و فریدون باشی

Tāc-ı şāhī ṭalebī cevher-i ẕātī bi-numāy
V'er ḫod ez-cevher-i Cemşīd u Ferīdūn bāşī

Tāc-ı şāhī beyāniyye, **yā** ḥarf-i nisbet, şāha mensūb tāc yaʿnī pādişāhlar giydigi muraṣṣaʿ ve mücevher tāc. **Ṭalebī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, maʿnā-yı şarṭı mutażammın ve mā-baʿdi cevābı. **Cevher-i ẕātī** beyāniyye. **Bi-numāy** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, göster dimekdir. **V'er** vu egerʾden muḫaffefdir. **Ḫod** edāt-ı teʾkīd. **Cevher** bunda aṣl u nesl maʿnāsınadır ve **Cemşīd**'e iżāfet lāmiyyedir, **Ferīdūn** Cemşīd'e maʿṭūfdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger şāhāne tāc ṭaleb iderseñ yaʿnī tāc-ı devlet u saʿādet isterseñ ẕātıñ cevherini göster, yaʿnī ẕātıñ māmelikini ve meksūbını iẓhār eyle, gerekse Cemşīd u Ferīdūn oġlı ol, gerekse olma. Yaʿnī ensābıñı iẓhār eyleme,

maʿrifet ü kemāl meksūbuñı iẓhār eyle, zīrā ensābla faḫr kişiniñ ẕātına faẓīlet olmaz ve ẕātında faẓīlet degil. Ḫāce ḫażretiniñ bu beyti ziyāde laṭīf pendi mutażammındır, *ṭābe ẕerāhu*[1].

حافظ از فقر مکن ناله که گر شعر اینست
هیچ خوشدل نپسندد که تو محزون باشی

Ḥāfıẓ ez-faḳr me-kon nāle ki ger şiʿr īn'est
Hīç ḫoş-dil ne-pesended ki tu maḥzūn bāşī

Ḥāfıẓ münādā. **Me-kon** fiʿl-i nehy-i muḫāṭabdır, **nāle** mefʿūl-i **(474a)** ṣarīḥi ve **ez-faḳr** ġayr-i ṣarīḥi. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ger şiʿr in'est**;taḳdīri **şiʿr-i tu eger īn'est**, yāḫud **eger īn'est şiʿr-i tu** dimekdir, mıṣrāʿ-ı ẕānīye merhūndur. **Ḫoş-dil** vaṣf-ı terkībīdir. **Ne-pesended,** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl begenmez yaʿnī lāyıḳ görmez. **Ki** ḥarf-i beyān. **Maḥzūn** ism-i mefʿūldür, ḥüznden, maġmūm dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, faḳr u iflāsdan nāle eyleme yaʿnī şikāyet eyleme, ḥāṣılı, faḳrdan mużṭarib olma. Zīrā eger bu yazdıġıñ[2] şiʿr seniñ ise hīç bir ʿāḳıl ü ḫoş-ṭabʿ lāyıḳ u cāʾiz görmez ki sen maḥzūn u maġmūm olasın. Yaʿnī böyle maʿrifet ü kemālle saña maḥzūn olmaḳ cāʾiz degil, belki bu niʿmet-i ʿuẓmā ve ʿaṭiyye-i kübrāyā şākir olup bunuñla ḳāniʿ olmaḳ gerek[3]. Ḥāṣılı, sīm u zeriñ yoḳ ise böyle fāḫir cevāhir-i naẓmıñ var, ne bī-ḥużūr olursın dimekdir.

1 Kabri temiz ve güzel olsun.
2 T: yazdigiñ.
3 M, S: gereksin.

497

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel[1]
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

احمد الله على معدلة السلطانى
احمد شيخ اويس حسن ايلخانى

Aḥmedu'llāhe ʿalā maʿdileti's-sulṭānī
Aḥmed-i Şeyḫ Uveys-i Ḥasan-ı İlḫānī

Aḥmedu'llāh fiʿil ve fāʿil ve mefʿūl-i ṣarīḥ, yaʿnī **aḥmedu** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, ʿalime bābından ve lafẓatu'llāh lafẓen manṣūb mefʿūl-i ṣarīḥi. **Maʿdilet**, mīm'iń fetḥi ve dāl'ıń fetḥi ve kesriyle, ʿadl maʿnāsına maṣdar-ı mīmīdir, **sulṭān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Sulṭānī**'de elif ḥarf-i redīf ve nūn ḥarf-i revī ve nūn'uń kesresinden mütevellid olan yā-yı sākin ḥarf-i vaṣl. **Aḥmed** sulṭān'ıń ʿaṭf-ı beyānıdır ve **ibn** lafẓı iki yerde bile maḥẕūfdur, taḳdīri Aḥmed ibn-i Şeyḫ Uveys bin Ḥasan-ı İlḫānī'dir, terākībde ibn lafẓını ḥaẕf eylemek şāyiʿdir, nitekim *Gülistān*'da vāḳiʿdir:

Mıṣrāʿ: به نام سعد أبى بكر سعد بن زنگيست

Be-nām-ı Saʿd-ı Ebī Bekr-i Saʿd bin Zengī'st

Taḳdīri **Be-nām-ı Saʿd bin Ebī Bekr bin Saʿd bin Zengī'st**'dir. **İlḫānī; yā** ḥarf-i nisbet. Hülāgū neslinden olan selāṭīn-i İslāmiyeye İlḫāniyān dirler, niteki bizim pādişāhlarımıza da ʿOṯmāniyān dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Allāhu Teʿālāya ḥamd iderim pādişāhıń ʿadāleti üzere, yaʿnī pādişāhıń ʿadāletine ḥamd u şükr iderim. Ol pādişāh Sulṭān Ḥasan oġlı Şeyḫ Üveysiń oġlı Sulṭān Aḥmed'dir. Mecmūʿ-ı beytiń maʿnāsını; ḥamd iderim sulṭān ʿadline ki Ḥasan oġlı Aḥmed Şeyḫ Üveys'dir ki İlḫānīdir diyen Aḥmed Şeyḫ Üveys'dir didiginde ibhām[2] eylemiş[3].

1 M: Ez-Baḥr-i Hezec.
2 S: īhām.
3 <T+ Redd-i Sürūrī>

خان بن خان و شهنشاه شهنشاه نژاد
آن که می‌زیبد اگر جان جهانش خوانی

Ḫān bin ḫān u şehenşāh-i şehenşāh-nejād
Ān ki mī-zībed eger cān-ı cihāneş ḫānī

Şehenşāh aṣlında şāhenşāh idi ve bunuñ aṣlı şāhānşāh idi ve bunuñ aṣlı şāh-ı şāhān idi, pādişāhlar pādişāhı maʿnāsına, Rūm'da paşalara beglerbegi didikleri gibi. **Nejād**, nūn'uñ fetḥi ve kesriyle, aṣıl maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā beyān. **Mī-zībed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, yaraşır dimekdir. **Cān-ı cihāneş** iżāfeti lāmiyyedir. **Ḫānī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭabdır, oḳuyasın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr Aḥmed Ḫan oġlı ḫandır ve şehenşāh aṣıllı şehenşāhdır, yaʿnī ābā ve ecdādı selāṭīndir. Ol Ḫan Aḥmed'e eger cihānıñ cānı ve rūḥı diseñ yaraşır, yaʿnī bu laḳaba erzānī ve lāyıḳdır.

دیده نادیده باقبال تو ایمان آورد
مرحبا ای بچنین لطف خدا ارزانی

Dīde nā-dīde be-iḳbāl-i tu īmān āverd
Merḥabā ey be-çunīn luṭf-ı Ḫudā erzānī

Dīde lafẓ-ı müşterektir, göz maʿnāsına ve görmüş maʿnāsına. **Nā-dīde** görmemiş maʿnāsınadır. **Be-iḳbāl-i tu; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyye, **āverd**'e müteʿalliḳ, yaʿnī mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir ve **īmān** ṣarīḥi. **Merḥabā** mefʿūl-i muṭlaḳ, ʿāmili muḳadderdir, niteki naḥiv kitāblarında mübeyyendir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādāsı Aḥmed'dir, lākin tamām-ı beytden ṣoñra taḳdīr olunur, nitekim taṣvīr-i maʿnāda maʿlūm olur. **Be-çunīn; bā** ḥarf-i ṣıla, **erzanī**'ye müteʿalliḳdir. **Luṭf-ı Ḫudā** lāmiyye. **Erzānī** lāyıḳ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Göz görmemiş iken seniñ devletiñe īmān getürdi, **(474b)** yaʿnī şāh-zāde iken ḫalḳ seni görmeksizin devlet-i salṭanat saña naṣīb olacaġına iḳrār idüb ḥükm iderlerdi. Yāḫud bir vāv taḳdīriyle maʿnā böyle ola ki; seni gören ve görmeyen, devlet şāhı[1] seniñ olacaġına iḳrār eyledi, yaʿnī henüz çelebi iken senden ol ḳadar elṭāf u aʿṭāf ṣādır oldı ki gören ve işiden ḥükm eyledi ki devlet-i salṭanat seniñdir diyü. Merḥabā ey Allāh'ıñ buncılayın luṭf u iḥsānına lāyıḳ Ḫān Aḥmed, ([M,T+] yaʿnī salṭanata lāyıḳ Aḥmed.)

1 S: devlet.

ماه اگر بی تو برآید بدو نیمش بزنند
دولت احمدی و معجزۀ سبحانی

Māh eger bī-tu ber-āyed be-du nīmeş bi-zenend
Devlet-i Aḥmedī vu muʿcize-i Subḥānī

Ber-āyed bunda ṭulūʿ ider maʿnāsınadır. **Be-du nīmeş; bā** ḥarf-i teʾkīd, **du nīm** iki pāre dimekdir. **Bi-zenend** bi-konend maʿnāsını mutażammındır. **Devlet-i Aḥmedī** beyāniyye. **Aḥmed**'den bunda murād Ḥażret-i Muḥammed'dir *ʿaleyhi's-selām*. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Muʿcize-i Subḥānī** beyāniyye, **yā**'lar ḥarf-i nisbetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Māh-ı felek eger seniñ emriñsiz ṭulūʿ iderse anı iki pāre iderler devlet-i Muḥammediyye ve muʿcize-i Ṣamediyye[1]. Yaʿnī seniñ emriñe iṭāʿat eylemeyen Allāh'a ve peyġamberine[2] ʿāṣīdir, zīrā sen bir ʿādil pādişāhsın, pes, saña muḫālefet sebeb-i ḫizy u ḫiẓlāndır ve Allāh ve peyġamberine[3] ʿişyān.

جلوۀ بخت تو دل می‌برد از شاه و گدا
چشم بد دور که هم جانی و هم جانانی

Cilve-i baḫt-ı tu dil mī-bered ez-şāh u gedā
Çeşm-i bed dūr ki hem cānī vu hem cānānī

Cilve-i baḫt-ı tu lāmiyyelerdir, seniñ ṭāliʿiñ ʿarż-ı cemāl eylemesi dimekdir. **Cilve** mübtedā ve **dil mī-bered** ḫaberi. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Cānī** ve **cānānī** yā'ları ḫiṭāb içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ baḫtıñ ʿarż-ı cemāl eylemesi şāh u gedādan göñli iledür, yaʿnī seniñ devlet ve saʿādetiñ cemāli ve güzelligi tamām ʿālemi saña muṭīʿ u munḳād ider. Yaramaz göz senden ırağ olsun, zīrā tamām ʿālemiñ hem cānı ve hem cānānısın. Minhusinde cānī ve cānānī'de olan yā'lar nisbet içündür diyen maʿlūmdur ki ne yā-yı ḫiṭābı bilür ve ne yā-yı nisbeti[4].

برشکن کاکل ترکانه که در طالع تست
بخشش و کوشش خاقانی و چنگزخانی

Ber-şiken kākul-i Türkāne ki der ṭāliʿ-i tuʾst
Baḫşiş u kūşiş-i Ḫāḳānī vu Çingiz Ḫānī

1 M, S: muʿcize-i Subḥāniyye.
2 M: peyġamberine *ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem*.
3 M: peyġamberine *ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem*.
4 <T+ Redd-i Şemʿī>

Ber-şiken pür-çīn eyle dimekdir. ([M,T+] **Kākul-i Türkāne** Türke mensūb kāküli pür-şiken eyle dimekdir.) **Ki** ḥarf-i taʿlīl. Çīn pādişāhlarına **ḫāḳān** dirler. Bundan ḳaṭʿ-ı naẓar ezmine-i sābıḳada **Ḫāḳān** ʿadlı bir saḫī pādişāh gelmişdir ve Çingiz, Hülagu'nuñ cedd-i aʿlāsıdır ki selāṭīn-i İlḫāniye aña mensūbdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Etrāk kāküli gibi kākülüñi pür-şiken eyle, zīrā seniñ devlet ü ṭāliʿiñdedir baḫşiş-i Ḫāḳānī ve saʿy u kūşiş-i Çingiz Ḫanī. Çingiz Ḫan'ıñ saʿy u kūşişi Tevārīḫ-i İlḫāniyeden maʿlūmdur ki nesl-i selāṭīnden degil iken tamām-ı ʿālemi fetḥ idüp taṣarrufına aldı. Anıñ ḫurūcı ʿāleme bir fitne ṣalmışdır ki ḳıyāmete dek söylenür. Ḫāṣılı, Ḫān Aḥmed'e dir ki, tefāḫur eyle ki seniñ ṭāliʿiñde iki ʿaẓīm pādişāhıñ aḫlāḳ u eṭvārı mündericdir, seḫā ve kerem-i Ḫāḳānī ve kūşiş u fetḥ-i Çingiz Ḫanī. Çingiz Ḫan kāfir idi, ammā baʿżı ensāli İslāma gelüp ʿaẓīm ʿādil pādişāhlar oldılar.

گرچه دوریم بیاد تو قدح می‌نوشیم
بعد منزل نبود در سفر روحانی

Gerçi dūrīm be-yād-ı tu ḳadeḥ mī-nūşīm
Buʿd-i menzil ne-buved der-sefer-i rūḥānī

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi senden ırağız[1], ammā seniñ ʿışḳıña ḳadeḥ nūş ideriz, yaʿnī ẓāhiren senden baʿīdiz, ammā ġā'ibāne ẕikr-i cemīliñe meşġūlüz, zīrā sefer-i rūḥānīde buʿd-ı menzil olmaz, yaʿnī ervāḥa nisbet ḳurb u buʿd mutaṣevver olmaz, yaʿnī tenim bunda, ammā cānım andadır. Selāṭīn-i İlḫāniye yaz günlerinde, Şīrāz'da ve ḳış günlerinde Baġdād'da olurlar imiş, zīrā Şīrāz yaylaḳ nisbetli memleketdir ve Baġdād ḫod ziyāde sāḥil. Pes, Ḫāce bu ġazeli söyledikde Ḫān Aḥmed Baġdād'da olurmuş ve ġazeli Baġdād'a irsāl buyurmuş.

از گل فارسیم غنچهٔ عیشی نشکفت
حبذا دجلهٔ بغداد و می ریحانی

Ez-gil-i Fārsiyem **(475a)** ġonçe-i ʿayşī ne-şukuft
Ḥabbeẕā Dicle-i Baġdād u mey-i reyḥānī

Gil-i Fārsī beyāniyye, murād āb u hevā-yı Fārs'dir ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Ġonçe-i ʿayş** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ḥabbeẕā** fiʿildir efʿāl-i medḥden, **ḥabbe** fiʿil ve **ẕā** fāʿili. **Dicle-i Baġdād** lāmiyye ve maḫṣūṣ bi'l-medḥ mübtedā, cümle-i fiʿliyye muḳaddem ḫaberi. Ḫāṣılı, aḳsām-ı iʿrābından bir

1 S: senden dūrız, yaʿnī ırağız.

ḳısmı budur, daḫi aḳsāmı var, ammā bu maḳām aḳsām-ı iʿrābını istīfā maḳāmı degil. **Dicle**'yi **Baġdād**'a iżāfet eyledi, zīrā Şaṭ ırmaġına Baġdād'dan ġayrı yerde Dicle dimezler. **Mey-i reyḥānī** beyāniyye, bir nevʿi şarābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Fārs gilinden baña ʿayş u ṣafā ġonçası açılmadı, yaʿnī Fārs'ıñ āb u hevāsı baña ẕevḳ u ṣafā virmedi. Ne ḫoşdur Baġdād ırmaġı ve bāde-i reyḥānīsi. Ḥāṣılı, Şāh Aḥmed Şīrāz'da olmamaġla anda ḥużūrum yoḳ. Pes, Baġdād'ı ārzū iderim ki Ḫān Aḥmed andadır ve cemīʿ murādat anıñ vücūd-ı şerīfiyle müteḥaṣṣıldır.

سر عاشق که نه خاك در معشوق بود
کی خلاصش بود از محنت سرگردانی

Ser-i ʿāşıḳ ki ne ḫāk-i der-i maʿşūḳ buved
Key ḫalāṣeş buved ez-miḥnet-i ser-gerdānī

Ser-i ʿāşıḳ lāmiyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ- ṣıfat. **Ne** edāt-ı nefy, maʿnāda **buved** fiʿline muḳayyeddir, żarūret-i vezniçün munfaṣıl olduġıçün hā-yı resmīyle yazıldı ḳāʿideleri muḳteżasınca. **Ḫāk-i der-i maʿşūḳ** lāmiyyelerdir. **Ḫalāṣeş**; **şīn**-i żamīr **ser-i ʿāşıḳ**'a rāciʿdir. **Miḥnet-i ser-gerdānī** beyāniyye. **Ser-gerdān** lüġatde başı çigzinen kimsedir, ([M,T+] buña) ḥayret lāzım olduġıçün ḥayrān diyecek yerde **ser-gerdān** dirler ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳ kellesi ki cānān ḳapısınıñ türābi olmaya, ol kelle ser-gerdānlıḳ miḥnetinden ḳaçan ḫalāṣ olur, yaʿnī ḳurtulmaz, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle. Zīrā mādām ki kelle ṣaġdır, çigzinmekden ḫālī degil, ammā türāb olunca çigzinmekden ḫalāṣ bulur. Pes, sā'ir yerde türāb olmaḳdan der-i cānānda olmaḳ evlā ve aḥrādır. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ḳaçan ḫalāṣ olur[1] aña ser-gerdānlıḳ miḥnetinden diyen edāda ḫayli ser-gerdānlıḳ eylemiş[2] ve ser-gerdānlıḳ miḥnetinden aña ḳaçan ḫalāṣ olur diyen sābıḳıñ iṣrince gitmiş[3].

ای نسیم سحری خاك در یار بیار
تا کند حافظ ازو دیدهٔ دل نورانی

Ey nesīm-i seḥerī ḫāk-i der-i yār bi-y-ār
Tā koned Ḥāfıẓ ezū dīde-i dil nūrānī

1 S: bulur.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>. Bu cümlede üç kere geçen 'ser-gerdānlıḳ' kelimesi T'de 'sergerdānlik' şeklinde yazılmıştır.

Ḫāk-i der-i yār lāmiyyelerdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ezū**; żamīri **ḫāk-i der**'e rāciʿ-dir. **Dīde-i dil** lāmiyye. **Nūrānī** ism-i mensūb, nūrlı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey seḥer nesīmi, ḫāk-i der-i yāri getür, tā kim Ḥāfiẓ andan göñli gözini rūşen ü mücellā eyleye, zīrā kim ol ḫāk ḳuḥl-i bīnişdir.

498

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün

ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی
دل بی تو بجان آمد وقتست که باز آیی

Ey pādişeh-i ḫūbān dād ez-ġam-ı tenhāyī
Dil bī-tu be-cān āmed vaḳt'est ki bāz āyī

Pādişeh-i ḫūbān lāmiyye. **Dād** bunda taẓallüm ve şikāyet maʿnāsınadır. **Ġam-ı tenhāyī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Dil** mübtedā, **be-cān āmed** ḫaberi, **bā** ḥarf-i ṣıla, cāndan bīzār oldı diyecek yerde **be-cān āmed** dirler. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bāz** bunda te'kīd içündür. **Āyī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, gelesin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey güzeller pādişāhı, dād u feryād tenhālıḳ ġamından. Göñül sensiz cāndan uṣandı ve bī-zār oldı, vaḳtidir ki gelesin. Yaʿnī dil-i bī-çāre seniñ firāḳıñdan ziyāde mużṭaribdir, pes, vaḳtidir ki viṣāliñle şādān u ferḥān ola. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsında; vaḳtidir ki girü gelesin didikden ṣoñra, ḫiṭāb Ḫudā'yadır diyen nā-Ḫudā-şināslar[1] Ḫudā'nıñ gelmeden ve gitmeden münezzeh olduġını bilmezler imiş. ﴿وَنَحْنُ اَقْرَبُ﴾ *'Ve naḥnu aḳrebu'*[2] āyet-i şerīfiniñ mażmūnını añlamazlar imiş[3].

مشتاقی و مهجوری دور از تو چنانم کرد
کز دست بخواهد شد پایاب شکیبایی

Muştāḳī vu mehcūrī dūr ez-tu çunānem kerd
K'ez-dest bi-ḫāhed şud pāyāb-ı şekībāyī

1 T: nā-ḫudā-şināslar imiş,
2 "Biz insana şah damarından daha yakınız." Kâf 50/16.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Muştāḳī ve **mehcūrī** yā'ları **(475b)** maṣdariyyedir. **Pāyāb** ḳudret u ṭāḳat maʿnāsınadır. **Şekībā** ṣıfat-ı müşebbehedir ve **yā** ḥarf-i maṣdardır, ṣabūrluḳ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, senden ıraḳ, iştiyāḳ u hicrān beni ancılayın eyledi ki elimden ṣabūrluḳ ṭāḳat u ḳudreti gidiserdir, yaʿnī ṣabr u ṭāḳat elimden gidiserdir.

ای درد توام درمان در پستر نا کامی
وی یاد توام مونس در گوشهٔ تنهایی

Ey derd-i tuem dermān ber-pister-i nā-kāmī
V'ey yād-ı tuem mūnis der gūşe-i tenhāyī

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūfdur. **Pister-i nā-kāmī** beyāniyye, **pister** döşekdir, **nā-kām** nā-murād dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **V'ey; vāv** ḥarf-i ʿaṭf, aṣlında **vu ey** idi, hemze vaṣl-ile sāḳıṭ oldı. **Yād** añmaḳdır, ẕikr maʿnāsına, **tu**'ya iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Mūnis** ism-i fāʿildir, ānese-yu'nisu'dan yaʿnī ifʿāl bābından. **Gūşe-i tenhāyī** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, murādsızlıḳ döşeginde seniñ derdiñ benim dermānımdır. Daḫi ey cānān, seni añmaḳ benim mūnisimdir tenhālıḳ köşesinde, yaʿnī seni añmaġla eglenirim tenhālıḳ bucaġında, ḥāṣılı, seniñ ẕikriñ baña yār u mūnisdir. İki mıṣrāʿıñ bile maʿnāsında **ki** lafẓını īrad eyleyen edāya ḫalel virmiş[1].

در دائره قسمت ما نقطهٔ پرگاریم
لطف آن چه تو اندیشی حکم آن چه تو فرمایی

Der-dā'ire-i ḳısmet mā noḳṭa-i pergārīm
Luṭf ān çi tu endīşī ḥukm ān çi tu fermāyī

Dā'ire-i ḳısmet beyāniyyedir, murād ḳısmet-i ezelīdir. **Mā** mübtedā, **noḳṭa-i pergār** ḫaberi ve iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳısmet-i ezelī dā'iresinde biz pergār noḳṭasıyız, yaʿnī ḫidmetiñde ṣābit-ḳadem olup muṭīʿ u munḳādız. Pes, luṭf oldur ki sen fikr idersin ve ḥüküm oldur ki sen buyurursın, yaʿnī ḥükmüñe ve emriñe her vechile maḥkūm u munḳād u fermān-peẕīriz.

1 <T+ Redd-i Şemʿī>

فکر خود و رای خود در عالم رندی نیست
کفرست درین مذهب خود بینی و خود رایی

Fikr-i ḫod u rāy-i ḫod der-ʿālem-i rindī nīst
Kufr'est derīn meẕheb ḫod-bīnī vu ḫod-rāyī

Fikr-i ḫod ve **rāy-i ḫod** lāmiyyelerdir, aṣlında **ḫod-fikr** ve **ḫod-rāy** idi, żarūret-i vezniçün taḳdīm u teʾḫīr ḳılındı, ʿaṭf-ı tefsīrīlerdir. **Ḫod-bīn** ve **ḫod-rāy** vaṣf-ı terkībīlerdir ve **yā**'lar ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫod-fikr ü ḫod-rāy rindlik ʿāleminde yoḳdur, zīrā bu meẕhebde ḫod-bīnlik ve ḫod-rāylıḳ küfürdür, yaʿnī rindlik ṭarīḳinde ġurūr nā-maʿḳūldur[1], zīrā ḫod-bīnlik ve ḫod-rāylıḳ ġurūrdan nāşī olur.

یا رب بکه شاید گفت این نکته که در عالم
رخساره بکس ننمود آن شاهد هرجایی

Yā Rab be-ki şāyed goft īn nukte ki der-ʿālem
Ruḫsāre be-kes ne-nmūd ān şāhid-i hercāyī

Yā Rab ʿacabā dimekdir. **Be-ki; bā** ḥarf-i ṣıla, **ki** ismdir kim maʿnāsına. **Şāyed** lāyıḳ maʿnāsınadır. **Goft** bunda goften maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā bu nükteyi kime dimek olur ki ʿālemde kimseye yüz göstermedi ol hercāyī şāhid, yaʿnī hercāyī ola ve kimseye yüz göstermeye, bu ġarīb ḳıṣṣadır. Bunda şāhid-i hercāyīden murād Ẕāt-ı Bārī'dir *celle ve ʿalā*.

دی شب گلهٔ زلفش با باد صبا گفتم
گفتا غلطی بگذر زین فکرت سودایی

Dī şeb gile-i zulfeş bā-bād-ı ṣabā goftem
Goftā ġalaṭī bi-gẕer zīn fikret-i sevdāyī

Gile-i zulfeş lāmiyyedir. **Ġalatī; yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Sevdāyī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice zülfiniñ şikāyetini, yaʿnī zülfinden şikāyeti bād-ı ṣabāya söyledim, yaʿnī bād-ı ṣabāya zülfinden şikāyet eyledim ki baña serkeşlik idüp cānibime meyl eylemez. Bād-ı sābā didi ki, ġalaṭsın yaʿnī ġalaṭ idersin, bu sevdāyī fikirden geç. Yaʿnī zülfi murġ-ı hevāyīdir, kimseye meyl eylemez, bu sevdā-yı cünūndan geç, ḥāṣılı, bu bir müyesser olmaz sevdādır, bundan fāriġ

1 M: nā-maḳbūldur.

ol dimekdir. Minhusinde gile'i'de olan hemze vaḥdet içündür diyen **(476a)** iżāfetden bī-ḫaber imiş, belki ḥarf-i vaḥdetden[1].

صد باد صبا اینجا با سلسله می‌رقصند
اینست حریف ای دل تا باد نپیمایی

Ṣed bād-ı ṣabā īn-cā bā-silsile mī-raḳṣend
Īn'est ḥarīf ey dil tā bād ne-peymāyī

Īn-cā yaʿnī zülf-i cānānda. **Ḥarīf**'den murād cānāndır. **Tā** edāt-ı tenbīh. **Ne-peymāyī** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred muḫāṭabdır, bād-peymālıḳdan murād emr-i muḥāle kūşiş eylemekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zülf-i cānānda yüz bād-ı ṣabā zincīrle raḳṣ ider, yaʿnī zülf-i cānānda raḳḳāṣlıḳ ider. Ey göñül, cānān işte budur, āgāh ol, zā'id sevdāya düşüp yelüp yopurma, yaʿnī zülfi ārzūsı olmaz hevādır, geç andan dimekdir.

ساقی چمن گل را بی روی تو رنگی نیست
شمشاد خرامان کن تا باغ بیارایی

Sāḳī çemen-i gul-rā bī-rūy-ı tu rengī nīst
Şimşād ḫırāmān kon tā bāġ bi-y-ārāyī

Sāḳī münādā. **Çemen u gul;** şāriḥler vāv-ı āṭıfa ile yazmışlar, ammā yanımızda olan mütūn cemīʿan iżāfet ile vāḳiʿ olmuş, *te'emmel*. **Reng**'den murād ṣūret u şekldir ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Şimşād, kon** fiʿliniñ mefʿūl-i evveli ve **ḫırāmān** mefʿūl ṣānīsi, murād ḳāmetidir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Bi-y-ārāyī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, bezeyesin yaʿnī müzeyyen eyleyesin, **bāġ** muḳaddem mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gül çemeniniñ seniñ rūyuñsuz reng u rūyı yoḳdur, yaʿnī revnaḳı seniñ rūyuñladır. İmdi ḳaddiñ şimşādını bāġ ṭarafına ḫırāmān eyle, tā kim bāġı rūyuñ güliyle müzeyyen eyleyesin ki bāġın ṣafāsı anıñladır. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ey sāḳī, çemene ve güle seniñ yüzüñsüz bir renk yoḳdur diyen ve seniñ yüzüñsüz çemen ü gülüñ bir rengi yoḳdur diyen maʿnāya bir özge renk virmişler[2].

دائم گل این بستان شاداب نمی‌ماند
دریاب ضعیفان را در وقت توانایی

Dā'im gul-i īn bostān şād-āb ne-mī-māned
Der-yāb żaʿīfān-rā der-vaḳt-i tuvānāyī

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Şād-āb tāze ve ṣuya ḳanmış. **Der-yāb** tefaḳḳud ve tedārük eyle dimekdir, **żaʿīfān** mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Dāʾimā bostān-ı rūyuñ[1] güli tāze ve ṭārī ḳalmaz, yaʿnī mürūr-ı eyyāmla pejmürde olısardır. Pes, żaʿīfleri ḳudret u tuvānālıḳ vaḳtinde tefaḳḳud u tedārük eyle. Ḥāṣılı, güzellik vaḳtinde dil-ḫaste ʿuşşāḳı riʿāyet eyle ki ṣoñra peşīmān olmayasın.

زین دائرهٔ مینا خونین جگرم می ده
تا حل کنم این مشکل در ساغر مینایی

Zīn dāʾire-i mīnā ḫūnīn-cigerem mey dih
Tā ḥal konem īn muşkil der-sāġar-ı mīnāyī

Dāʾire-i mīnā beyāniyye, bunda **mīnā** felekdir, āsumān maʿnāsına. **Ḫūnīn-ciger** cigeri ḳanlı, miḥnet u elemden kināyetdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i tenbīh. **Sāġar-i mīnāyī** ([M,T+] beyāniyye, **mīnā**) bunda yeşil[2] ṣırçadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu dāʾire-i mīnādan yaʿnī felekden ḫūnīn-cigerim, yaʿnī mümteḥan u elem-zedeyim. Ey sāḳī, bāde vir, tā kim bu müşkili sāġar-i mīnāda ḥall ideyin, yaʿnī felekden nāzil olan belāyāyı şerḥ u beyān ideyin.

حافظ شب هجران شد بوی خوش صبح آمد
شادیت مبارك باد ای عاشق شیدایی

Ḥāfıẓ şeb-i hicrān şud būy-ı ḫoş-ı ṣubḥ āmed
Şādīt mubārek bād ey ʿāşıḳ-ı şeydāyī

Ḥāfıẓ münādā. **Şeb-i hicrān** beyāniyye. **Būy-ı ḫoş-ı ṣubḥ** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Şud** bunda reft maʿnāsınadır. **Şādīt; yā** ḥarf-i maṣdar. **ʿĀşıḳ-ı şeydāyī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, hicrān gicesi gitdi ve ṣabāḥ vaḳtiniñ güzel ḳoḳusı geldi, yaʿnī ṣabāḥ-ı viṣāl ẓāhir oldı. Pes, şādīlik saña mübārek olsun ey şeydāyī ʿāşıḳ, yaʿnī ([M,S+] viṣāl) sürūrı saña mübārek olsun ey dīvāne ʿāşıḳ.

1 S: ruḫuñ.
2 T: yaşıl.

499

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilātün

اتت روایح رند الحمی و زاد غرامی
من المبلغ عنی الی سعاد سلامی

Etet revāyiḥu rendi'l-ḥimā ve zāde ġarāmī
Meni'l-mubelliġu ʿannī ilā Suʿāde selāmī

Etet fiʿl-i māżī müfred mü'enneṣ ġā'ibe mehmūzü'l-fā müʿtellu'l-lām, etā-ye'tī'den yaʿnī ḍarebe bābından, geldi dimekdir. **Revāyiḥu** lafẓen merfūʿ fāʿil-i **etet**'dir. **Revāyiḥ** rāyiḥanıń cemʿi, güzel ḳoḳular dimekdir, mużāfdır **rend**'e iżāfet-i maʿneviyye ile. **Rend**, rā'nıń fetḥi ve nūn'uń sükūniyle, bādiyede bir ḫoş ḳoḳulı aġacıń ismidir. Aṣmaʿī'den menkūldur ki ʿūd'a da **rend** dirler. Mużāfdır **ḥimā**'ya iżāfet-i ḥaḳīḳiye ile. Ve **ḥimā**, ḥā'nıń kesri ve mīm'iń fetḥiyle, ḳorıya **(476b)** dirler yaʿnī ḳorıduḳları nesne, çayır ve mīşe gibi[1], ammā bunuń gibi yerlerde kūy-ı cānān murāddır. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Zāde** fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġā'ib, ḍarebe bābından ecvef-i yāyīdir, lāzımla müteʿaddī beyninde müşterekdir, lāzım olıcaḳ[2] **ġarāmī** taḳdīren merfūʿ fāʿili olur, **ġarām** bunda ʿışḳ u muḥabbet maʿnāsınadır, ammā müteʿaddī olıcaḳ[3] fāʿili **etet** fiʿlinden müstefād **ityān** olur, yaʿnī ityān-ı revāyiḥ ʿışḳ u muḥabbeti ziyāde eyledi dimek olur. **Men** edāt-ı istifhām u istiḫbārdır. **Mubelliġ** ism-i fāʿildir tefʿīl bābındān, irişdirici yaʿnī īṣāl idici maʿnāsına. **Men** ṣadr-ı kelāmı muḳtażī mübtedā ve **mubelliġ** ḫaberi. **ʿAnnī;** cārr maʿa'l-mecrūr **mubelliġ**'e müteʿalliḳ, **ilā Suʿāde** mübelliġ'e müteʿalliḳdir. **Suʿād**, sīn'iń żammıyla, ism-i maʿşūḳa, ġayr-ı munṣarıfdır te'nīs̱ ü ʿalemiyyet içün. **Selāmī** taḳdīren manṣūb mefʿūl-i ṣarīḥ-i **mubelliġ**'dir, **yā** żamīr-i mütekellim, **yā**'lar ḥarf-i vaṣldır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥimā rendiniń ḳoḳuları geldi ve ʿışḳ u muḥabbetim ziyāde oldı veyā anıń gelmegi ʿışḳımı ziyāde eyledi, zīrā ḥimā-yı cānāndan gelür. Pes, benden Suʿād'a selāmı kim irişdürür, yaʿnī ʿışḳ u muḥabbetimi ʿarż idüp selāmımı cānāna kim īṣāl ider?

1 M: ḳorıduḳları nesne, çayır ve meşistān gibi. T: ḳurutduḳları nesne, çayır ve meşistān gibi.
2 T: olicek.
3 T: olicek.

پیام دوست شنیدن سعادتست و سلامت
فدای خاك در دوست باد جان گرامی

Peyām-ı dōst şenīden saʿādet'est u selāmet
Fedā-yı ḫāk-i der-i dōst bād cān-i girāmī

Peyām-ı dōst lāmiyye ve mefʿūl-i **şenīden**. **Fedā-yı ḫāk-i der-i dōst** lāmiyyelerdir. **Cān-ı girāmī** beyāniyye. **Girāmī,** kāf-ı ʿAcemīniñ kesri ve żammıyla, ʿazīz maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dostuñ ḫaberini işitmek saʿādet ü selāmetdir, dostuñ ḳapısı türābına fedā olsun cān-ı ʿazīz.

بیا بشام غریبان و آب دیدهٔ ما بین
بسان بادهٔ صافی در آبگینهٔ شامی

Bi-y-ā be-şām-ı ġarībān u āb-ı dīde-i mā bīn
Besān-ı bāde-i ṣāfī der-āb-gīne-i Şāmī

Be-şām; bā ḥarf-i ẓarf, **ġarībān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Āb-ı dīde-i mā** lāmiyyelerdir. **Besān-ı bāde-i ṣāfī** de böyledir. **Āb-gīne-i Şāmī** beyāniyye. **Āb-gīne** ṣırça. Ẓāhir, **Şām** ẕikri żarūret-i ḳāfiye içündür, ve-illā ʿālemde meşhūr Ḥaleb şīşesidir ki Ṭarsus'da işlenüp Ḥaleb'de ṣatılır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġarībler aḫşāmında gel ve bizim āb-ı dīdemizi gör bāde-i ṣāfī gibi āb-gine-i Şāmī'de. Kendi dīdesini şīşeye ve ḳanlı yaşını ḳırmızı şarāba teşbīh eylemiş. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; gel ġarībler aḫşāmına ve bizim gözümüz yaşını gör diyenler bā'nıñ maʿnāsını aḫşām ẓulmetinde güm eylemişler[1].

و ان رغبت بخلد و صرت ناقض عهد
فما تطیب نومی وما استطاب منامی

Ve in raġibtu bi-ḫuldin ve ṣırtu nāḳıża ʿahdin
Fe-mā teṭayyebe nevmī ve me'steṭābe menāmī

İn ḥarf-i şarṭ. **Raġibtu** fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde, ʿalime bābından fiʿl-i şarṭ. **Bi-ḫuldin**; cārr maʿa'l-mecrūr **raġibtu**'ya müteʿalliḳdir. **Ḫuld** bunda cennetdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ṣırtu** fiʿl-i māżī mütekellim vaḥdedir, efʿāl-i nāḳıṣadan ecvef-i yāyī, ḍarebe bābından, ismi **tā**-yı mütekellim ve ḫaberi **nāḳıż**, ism-i

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

fāʿil. ʿ**Ahd**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūlinedir. **Fe-mā; fā** ḥarf-i rābıṭ-ı cevāb-ı şarṭ ve **mā** hārf-i nefy. **Teṭayyebe** fiʿl-i māżī tefaʿʿul bābından, mevkiʿ-i duʿāda vāḳiʿ olmış fiʿl-i menfīdir, ṭayyib olmasun dimekdir. **Nevmī** taḳdīren merfūʿ fāʿil-i **teṭayyebe**. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf, **mā** maʿṭūfdur **mā**-yı sābıḳa. **İsteṭābe** fiʿl-i māżīdir istifʿal bābından, aṣlı isteṭyebe'dir, iʿlāl ile **isteṭābe** oldı. **Menāmī** taḳdīren merfūʿ fāʿilidir, maṣdar-ı mīmīdir nevm maʿnāsına, uyḳu dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, eger seniñ ḳapıñ ḳoyup cennete raġbet idersem, hergiz uyḳularım gökçek olmasun, yaʿnī uyḳu baña ḥarām olsun **(477a)** dimekdir. Menāmı ism-i mekān iʿtibār eyleyenler ġaflet uyḳusında imişler[1].

اذا تغرد عن ذى الاراك طائر خير
فلا تغرد عن روضها انين حمامى

İzā teġarrede ʿan ẕi'l-erāki ṭā'iru ḫayrin
Fe-lā teġarrede ʿān ravżihā enīnu ḥamāmī

İzā edāt-ı şarṭ. **Teġarrede** cā'izdir ki tefāʿʿul bābından fiʿl-i māżī ola, veyā tā'nıñ ḥaẕfiyle fiʿl-i mużāriʿ ola veyā tefʿīl bābından fiʿl-i mużāriʿ ola, zīrā **ġared**, ġayn'ıñ ve rā'nıñ fetḥalarıyla ve **ġard**, ġayn'ıñ fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla, **taġrīd** ve **teġarrud** şevḳle ve şenlikle ırlamaġa dirler, meṡelā gügerciniñ boġazın şişürmekle ötmesine dirler. ʿ**An ẕi'l-erāki;** ʿ**an** ḥarf-i cerr **taġarred**'e müteʿalliḳ, **ẕī** esmā-i sitteden, **erāk**'e mużāfdır. **Erāk** misvāk aġacına dirler, **ẕi'l-erāk** misvāk aġacı biten yere dirler. **Ṭā'ir** teġarrede'niñ fāʿili, **ḫayr**'a iżāfet lāmiyyedir, zīrā **ṭā'ir** bunda murġ maʿnāsınadır. Maʿlūm ola ki ʿArab'ın ʿādetindendir sefere veyā bir maṣlaḥat içün evinden çıḳsa ve yolında bir murġ vāḳiʿ olsa ol murġı uçurur, eger ṣaġ cānibe uçarsa teyemmün ider ve eger ṣol cānibe uçarsa teşe'üm ider. İmdi ṣaġ cānibe uçan murġa tā'ir-i ḫayr dirler ve ṣol cānibe uçana tā'ir-i şerr dirler. **Fe-lā; fā** ḥarf-i rābıṭ-ı cevāb-ı şarṭ ve **lā** ḥarf-i nefy. **Taġarrede** meẕkūr gibidir. **Ravż** ravżanıñ cemʿidir, çayır ve çimen maʿnāsınadır, żamīr-i mü'ennes meẕkūr **Suʿād**'a rāciʿdir ve bu beyt evvel beytiñ ardınca yazılmaḳ gerek idi, lākin şāriḥler tertībine tābiʿ olduḳ. **Enīn**, hemzeniñ fetḥi ve nūn'uñ kesriyle, nāledir, iñildi maʿnāsına, **teġarrede**'niñ fāʿili. **Ḥamāmī** lafẓen mecrūr mużāfun ileyhidir **enīn**'iñ. Her ḳuş ki boynı muṭavvaḳ ola, yaʿnī ḥaltalı ola, añа **ḥamām** dirler, meṡelā fāḫte ve ḳumrı ve taḫta gügercini ve bunlardan ġayri muṭavvaḳ ṭuyūra **ḥamām** dirler, ism-i cinsdir, vāḥidi **ḥamāme** gelür, tā[2] ḥarf-i

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 S: yā.

vaḥdetdir. **Hamāmī**'de **yā** ḥarf-i ıṭlāḳdır ki mīm'iñ kesrinden mütevvelliddir ve bu yā'ya fenn-i ḳāfiyede ḥarf-i vaṣl dirler. Mıṣrāʿ-ı ṣānī iḫbār u inşāya müteḥammildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳaçan Ẕi'l-erāk dimekle müsemmā olan mevżiʿden tā'ir-i ḫayr taġarrud eylese Suʿād'ıñ ravżalarından enīn-i hamām taġarrud eylemez veyā eylemesün, yaʿnī ol ötdügi[1] vaḳt bunlar ötmez veyā ötmesün. Ḥāṣılı, anıñ aṣvāt u naġāmātı bunlara ġālibdir, pes, ol ötdügi[2] zamānda bunlar ötmemek gerek. **Felā teġarrede** aṣlında **felā teteġarredu** idi, yaʿnī tefaʿʿul bābından, tefʿīl bābından degildir diyen fāżıl istiʿmālāt-ı lüġat-i ʿArab'ı ʿaceb tetebbuʿ eylemiş[3].

بسی نماند که روز فراق یار سر آید
رأیت عن هضبات الحمی قیام خیامی

Besī ne-mānd ki rūz-ı firāḳ-ı yār ser-āyed
Ra'eytu ʿan heḍabāti'l-ḥimā ḳıyāme ḫiyāmī

Besī çoḳ yaʿnī çoḳ zamān[4]. **Ne-mānd** fiʿl-i nefy-i māżī müfred ġā'ibdir, ḳalmadı dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Rūz-ı firāḳ-ı yār** lāmiyyelerdir. **Ser-āyed** āḫir ola yaʿnī dükene dimekdir, zīrā **ser** uca dirler, pes, uca gelme yaʿnī müntehī olma dimekdir. **Ra'eytu** fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde, efʿāl-i nāḳıṣ-ı yāyī'den, yaʿnī mehmūzu'l-ʿayn muʿtellü'l-lām, gördüm dimekdir, ḥiss-i baṣarla. **ʿAn** ḥarf-i cerr, **ra'eytu** fiʿline müteʿalliḳ. **Heḍabāt** heḍba'nıñ cemʿidir, depeye dirler, yaʿnī ṭaġlar depeleri ki aña **rabve** de dirler, **ekeme** de. **Heḍabāt** cemʿinde ḳāʿide var, ammā bu, maḥalli degil, **ḥimā**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Ḳıyāme ḫiyāmī** de böyledir, yaʿnī maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **Ḫiyām**, kesr-i ḫā'yla, ḫayme'niñ cemʿidir ki çādırdır, ammā bunda murād ʿArab ṣaḥrā-nişīn evleridir. **Ḫiyāmī** yā'sı ḥarf-i ıṭlāḳdır ki mīm'iñ kesrinden mütevvelliddir. **Ḳıyāme ḫiyām** çādırlarıñ ḳurılup durmasından ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çoḳ zamān ḳalmadı ki firāḳ güni dükene ve āḫir **(477b)** ola, zīrā ḥimā-yı cānān depelerinden ḳurulmuş çādırlar gördüm, pes, ʿalāmet-i vuṣlatdır, zīrā cānān, sarāyında olduḳda viṣāl müyesser degil, ammā çādırda olduḳda müyesserdir. Pes, mıṣrāʿ-ı ṣānī mıṣrāʿ-ı evvele maḳām-ı taʿlīlde vāḳiʿ

1 T: ötduġı.
2 T: ötduġı.
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>. <[F+] Bu ṭarīḳle Sürūrī'ye taʿarruż eylemiş. Minhu, *ʿufiye ʿanhu.*>
4 S: besī çoḳ zamān dimekdir.

olmuşdur, ḥāṣılı, cānānıñ çādır ḳurup oturduġı[1] ʿalāmet-i ḫayrdır, zīrā vuṣlat müyesserdir. Mıṣrāʿ-ı evveli, **Besī ne-māND ki rūz-ı firāḳ-ı mā be-ser āyed** yazup mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; çoḳ ḳalmadı ki bizim firāḳımız güni başa gele, ḥimānıñ depelerinden çādırlarıñ ḳıyāmını gördüm diyen ʿaceb neşvān mı idi bunı söyledikde?[2] *Ṭayyebe'llāhu enfāsehu*.

خوشا دمی که در آیی و گویمت بسلامت
قدمت خیر قدوم نزلت خیر مقامی

Ḫoşā demī ki der-āyī vu gūyemet be-selāmet
Ḳadimte ḫayre ḳudūmin nezelte ḫayre maḳāmī

Ḫoşā; elif maʿnā-yı taʿaccüb ifāde ider, ne ʿaceb ḫoşdur dimekdir. **Demī; dem** nefes ve sāʿat maʿnāsınadır, **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i beyān. **Der-āyī** içeri giresin dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf veyā ḥarf-i ḥāl. **Gūyemet; tā** żamīr-i ḫiṭābdır. **Be-selāmet, gūyemet**'e müteʿalliḳ olmaḳ cā'iz[3], taḳdīri **gūyemet be-şukrāne-i selāmet**'dir, şükrāne-i selāmet içün sañā diyeyim dimekdir, yaʿnī mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnını. Ve cā'izdir ki **be-selāmet, der-āyī** fiʿline müteʿalliḳ ola, yaʿnī **der-āyī be-selāmet u gūyemet** dimek ola. **Ḳadimte** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭabdır, ʿalime bābından, geldiñ dimekdir. **Ḫayre** manṣūbdur mefʿūl-i muṭlaḳlıġla, **ḳudūm**'e iżāfet sebebiyle. **Ḳudūm** maṣdardır duḫūl vezni üzre, gelmek maʿnāsına. **Nezelte** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, ḍarabe bābından, konduñ dimekdir. **Ḫayre maḳāmī** iʿrābda **ḫayre ḳudūmin** gibidir. **Maḳāmī** yā'sı ḥarf-i ıṭlaḳdır, bu yā'yı baʿżı devāvīn-i ʿArabda mā-ḳablinden munfaṣıl yazar ve baʿżında hīç yazmaz, belki hemān kesr-i mīm'le iktifā ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne ḫoşdur ol bir sāʿat ki sen selāmetle içeri giresin ve ben sañā diyeyim, ḫayırlı gelmekle geldiñ ve ḫayırlı maḳāma ḳonduñ. Bu elfāẓın ẓāhiri iḫbārdır, ammā maḳṣūd duʿādır, yaʿnī gelişin ve ḳonışıñ mübārek ve ḳutlı ola dimekdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ḫoş oldı bir dem ki içerü gelesin ve sañā diyeyim selāmıñla diyen ve ne ḫoş şol dem ki gelesin ve sañā selāmıñ sebebiyle diyeyim diyen, selāmet olsunlar, kelimāt-ı ʿAcemde ʿaceb mutaṣarrıflardır[4]. Minhusinde be-selāmet'de olan tā ḫiṭāb içündür diyen ḫiṭāba ḳābil ([M,T+] degil) imiş[5].

1 T: oturdugi.
2 T: neşvān mı idi ki bunı söyledikde. M: ʿaceb neşvān mı idi ki bunı söyledi. <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 S: müteʿalliḳdir.
4 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>

امید هست که زودت ببخت نیك ببینم
تو شاد گشته بفرماندهی و من بغلامی

Umīd hest ki zūdet be-baḫt-ı nīk bi-bīnem
Tu şād geşte be-fermān-dihī vu men be-ġulāmī

Ki ḥarf-i beyān. **Zūd** tīz dimekdir ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Be-baḫt; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **nīk**'e iżāfet beyāniyyedir. **Fermān-dihī**, yā-yı maṣdariyye ile ve bā-yı muṣāḥabetle vaṣf-ı terkībī, buyruḳ virici dimekdir. **Be-ġulāmī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **yā** ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ümīdim vardır ki eyi ṭāliʿle seni tīzcek görem, sen buyruḳ viricilikle ve ben ḳulluġla şād olmuş olam, yaʿnī sen pādişāhlığla ve ben bende olmaġla mesrūr olam.

من ار چه هیچ ندارم سزای صحبت شاهان
ز بهر کار ثوابم قبول کن بغلامی

Men er çi hīç ne-dārem sezā-yı ṣoḥbet-i şāhān
Zi-behr-i kār-ı ṣevābem ḳabūl kon be-ġulāmī

Sezā-yı ṣoḥbet-i şāhān lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi benim pādişāhlar ṣoḥbetine ([M,T+] lāyıḳ nesnem yoḳdur, yaʿnī şāhlar ṣoḥbetine) taḳarrub eylemege ser-māyem yoḳdur, bir ṣevāb işden ötüri beni ġulāmlığa ḳabūl eyle, yaʿnī Allāh içün beni bendelige ḳabūl eyle, her ne ḳadar ki liyāḳatim yoġise. Bu iki beytiñ ḳāfiyeleri bir oldığı delālet ider ki birisi Ḫāce'niñ olmaya, ʿale'l-ḫuṣūṣ ki yanımızda olan nüsḫalarda **(478a)** ([M,S+] bu beyt) mevcūd degil.

بعدت منك و قد صرت ذائبا کهلالی
اگرچه روی چو ماهت ندیده‌ام بتمامی

Beʿudtu minke ve ḳad ṣırtu ẕā'iben ke-hilālī
Egerçi rūy-ı çu māhet ne-dīdeem be-tamāmī

Beʿudtu ḥasune bābından fiʿl-i māżī mütekellim vaḥdedir, **vāv** ḥarf-i ʿaṭf veyā ḥarf-i ḥāl. **Ṣırtu** efʿāl-ı nāḳıṣadan fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde, **tā** ismi ve **ẕā'iben** ḫaberi. **Ẕā'ib** ism-i fāʿildir, ẕevebān'dan, eriyici maʿnāsına,

ẕābe-yeẕūbu'dan yaʿnī naṣara bābınıñ ecvef-i vāvīsinden. **Hilālī**'de yā ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, senden ıraḳlaşdım ve ẕā'ib oldum hilāl gibi, yaʿnī firāḳıñdan yeñi ay gibi eriyüp naḥīf u żaʿīf oldum, egerçi ki māh gibi yüzüñi tamāmiyle görmedim, yaʿnī bi't-tamām rūyuñı görmedigimden hilāl gibi eridim. Maʿlūm ola ki bu beytiñ terkībinde terkīk ve tertībinde[1] tefkīk var, *fe-te'emmel*.

چو سلك در خوشابست نظم پاك تو حافظ
كه گاه لطف سبق می‌برد ز نظم نظامی

Çu silk-i durr-i ḫoş-āb'est naẓm-ı pāk-i tu Ḥāfıẓ
Ki gāh-ı luṭf sebaḳ mī-bered zi-naẓm-ı Niẓāmī

Silk, sīn'iñ kesriyle, diziye ve dizi ipligine dirler. **Ḫoş-āb** āb-dār yaʿnī tāze ve ter[2]. **Naẓm-ı pāk-i tu** beyāniyye ve lāmiyyedir. (M,T+ **Ḥāfıẓ** münādā. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Gāh-ı luṭf** lāmiyye. **Sebaḳ, mī-bered**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Naẓm-ı Niẓāmī** lāmiyye.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, seniñ naẓm-ı pākiñ dürr-i ḫoş-āb dizisi gibidir, zīrā luṭf vaḳtinde naẓm-ı Niẓāmī'den sebaḳ iledür, yaʿnī naẓm-ı Niẓāmī'den aʿlādır[3], zīrā seniñ naẓmıñ selīs u ābdārdır ve anıñ naẓmı münʿaḳid u tāb-dārdır.

1 T: terkībinde.
2 T: tāze ve ṭarī.
3 M, S: evlādır.

500

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

ای دل گر از آن چاه زنخدان بدر آیی
هر جا که روی زود پشیمان بدر آیی

Ey dil ger ez-ān çāh-ı zeneḫdān be-der āyī
Hercā ki revī zūd peşīmān be-der āyī

Çāh-ı zeneḫdān lāmiyye, **çāh** lüġatde ḳuyıdır, ammā bunuñ gibi yerlerde çuḳur murāddır, gev maʿnāsına, kāf'ıñ fetḥiyle. **Be-der; bā** ḥarf-i ṣıla ve **der** ḳapu. **Āyī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, gelesin dimekdir, pes, ḳapuya gelmeden murād çıḳmaḳdır, anıñçün çıḳmaġıla taʿbīr iderler. (M,T+ **Ki** ḥarf-i beyān.) **Revī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭabdır, revīden'den, gidersin[1] dimekdir. (M,T+ **Zūd** tīz dimekdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, eger ol çāh-ı zeneḫdān-ı cānāneden çıḳarsañ her ḳanḳı çāha ki varırsın, tīz peşīmān olup ol çāhdan çıḳarsın bu çāh-ı cānān ārzūsıyla. Ḥāṣılı, çāh-ı zenaḫdān-ı cānānda olan ṣafā ġayrılarda yoḳdur. Yāḫud maʿnā; bu çāhdan çıḳdıḳdan[2] ṣoñra her nereye varırsañ tīzcecik peşīmān olup girü gelürsin dimek olur, pes, bu çāhı terk idüp ġayrıya meyl eyleme.

شاید که بآبی فلکت دست نگیرد
گر تشنه لب از چشمهٔ حیوان بدر آیی

Şāyed ki be-ābī feleket dest ne-gīred
Ger teşne-leb ez-çeşme-i ḥayvān be-der āyī

Şāyed fiʿl-i mużāriʿ-i müfred ġā'ibdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-ābī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, bir içim ṣuyla dimekdir. **Feleket; tā**-yı ḫiṭāb maʿnāda **dest**'e muḳayyeddir, **destet** dimekdir. **Teşne-leb** vaṣf-ı terkībī (M,T+ aḳsāmındandır,) ṣusuz ṭudaḳlı dimekdir. **Çeşme-i ḥayvān** āb-ı ḥayāt dimekdir ki murād (M,T+ āb-ı) çāh-ı zenaḫdān-ı cānāndır.

1 T: gideren.
2 T: çıḳdikden.

Maḥṣūl-i Beyt: Lāyıḳ u sezā-vārdır ey göñül, eger felek bir içim ṣu ile seniñ eliñ ṭutmazsa, yaʿnī lāyıḳsın felek saña bir içim ṣu içürmezse eger çeşme-i ḥayvāndan yaʿnī çāh-ı zenaḫdān-ı cānāndan teşne-leb çıḳarsañ, yaʿnī andan müstefīż olmazsañ felekden istifāża ricā eyleme. Ḥāṣılı, göñline pend ider ki çeşme-i ḥayvān çāh-ı zeneḫdān-ı cānāndır. Pes, ḥayāt-ı ebedī isterseñ andan münfekk olma.

هش دار که گر وسوسهٔ نفس کنی گوش
آدم صفت از روضهٔ رضوان بدر آیی

Huş dār ki ger vesvese-i nefs konī gūş
Ādem-ṣıfat ez-ravża-i Rıḍvān be-der āyī

Huş hūşdan muḫaffefdir, uṣ yaʿnī ʿaḳıl maʿnāsınadır, **dār** fiʿl-i emr müfred muḫaṭabdır, dārīden'den, ṭut dimekdir, [**huş dār**] uṣṣuñ[1] ṭut yaʿnī ʿaḳlıñ uyar, ḥāṣılı, uslı ol dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Vesvese-i nefs** lāmiyye. **Konī** fiʿl-i şarṭ müfred muḫāṭabdır, eylerseñ dimekdir, **vesvese** mefʿūl-i evveli ve **gūş** mefʿūl-i ṣānīsi. **Vesvese** daḥrece bābından maṣdardır, nefs **(478b)** sözine vesvese dirler. **Ṣıfat** bunda teşbīh maʿnāsını ifāde ider, [**Ādem-ṣıfat**] Ādem gibi dimekdir. **Ravża-i Rıḍvān** lāmiyyedir, cennet maʿnāsına. **Rıḍvān**'a iżāfet ednā mülābese iledir, yaʿnī bevvābı olduġıçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAklıñ uyar, yaʿnī uṣlı ol dimekdir ki eger nefs vesvesesini diñlerseñ Ādem gibi ravża-i Rıḍvān'dan çıḳarsın, yaʿnī nefsiñ hevāsına tābiʿ olursān Ādem-i Ṣafī ḥażretleri gibi bāġ-ı cennetden çıḳarsın, zīrā nefs ü şeyṭān benī-Ādem'e dā'imā firīb virmededir.

جان می‌دهم از حسرت دیدار تو چون صبح
باشد که چو خورشید درخشان بدر آیی

Cān mī-dehem ez-ḥasret-i dīdār-ı tu çun ṣubḥ
Bāşed ki çu ḫurşīd-i diraḫşān be-der āyī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur: Seniñ dīdārıñ ḥasretiyle ṣubḥ gibi cān virürem[2], ṣubḥuñ cān virmesi tīz geçmesidir, zīrā güneş ṭulūʿ eyledikden ṣoñra yevm u nehār dirler, ṣubḥ dimezler, ola ki ḫurşīd-i dıraḫşān gibi saʿādet-ḫāneñden çıḳup ṭulūʿ eyleyesin. Yaʿnī ṣubḥ ẓāhir olunca herkes

1 S, T, F'de ṣ harfinin üzerine şedde konulmuş.
2 S: virem.

ḫānesinden çıḳup bir şuġle muḳayyed olur. Pes, ben de cān virdügüm anıñçündür ki ḫāneden çıḳup meyyitim üzre gelüp seyrine meşġūl olasın.

چندان چو صبا بر تو گمارم دم همت
کز غنچه چو گل خرم و خندان بدر آیی

Çendān çu ṣabā ber-tu gumārem dem-i himmet
K'ez-ġonçe çu gul ḫurrem u ḫandān be-der āyī

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ḳadar ṣabā gibi seniñ üzeriñe himmet nefesini ḥavāle iderim ki ġonçadan gül gibi ḫurrem u ḫandān çıḳasın. Yaʿnī ṣabā nefesini ġonçaya ḥavāle idüp andan gül ẓāhir olur, zīrā çiçek cinsini nefes-i bād-ı havā açar, pes, ben de himmetim nefesini saña ḥavāle iderim, tā kim ġonça-i ḫāneñden gül gibi çıḳup ẓāhir olasın, ḥāṣılı, himmet iderim ki seni ḫāneñden çıḳarup seyr idem.

در تیره شب هجر تو جانم بلب آمد
وقتست که همچون مه تابان بدر آیی

Der-tīre-şeb-i hecr-i tu cānem be-leb āmed
Vaḳt'est ki hemçun meh-i tābān be-der āyī

Tīre-şeb terkīb-i mezcī, aṣlında **şeb-i tīre** idi, ḳarañlıḳ[1] gice dimekdir, **hecr**'e iżāfet beyāniyye ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ hicrānıñ ḳarañlıḳ gicesinde cānım dudaġıma geldi, yaʿnī firāḳıñda cānım çıkayorır[2], vaḳtidir ki meh-i tābān gibi ṭulūʿ eyleyesin.

بر خاك درت بسته‌ام از دیده دو صد جوی
تا بو که تو چون سرو خرامان بدر آیی

Ber-ḫāk-i deret besteem ez-dīde du-ṣed cūy
Tā bū ki tu çun serv-i ḫırāmān be-der āyī

Besteem baġlamışım yaʿnī irkmişim. **Tā** ḥarf-i taʿlīl, **bū** buved'den muḫaffefdir, **ki** ḥarf-i beyān, tā ola ki dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḳapıñ ṭopraġında ikiyüz ırmaḳ baġlamışım, tā ola ki sen ṣu şevḳiyle serv-i ḫırāmān gibi sarāyıñdan seyre çıḳasın, zīrā serv ṣuya māyildir.

1 S: ḳarañlu.
2 M: çıḳıyor.

در خانهٔ غم چند نشینی و ملامت
وقتست که از دولت سلطان بدر آیی

Der-ḫāne-i ġam çend nişīnī vu melāmet
Vaḳt'est ki ez-devlet-i sulṭān be-der āyī

Ḫāne-i ġam beyāniyye. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf, **melāmet** ġam'a maʿṭūf.

Maḥṣūl-i Beyt: Diline ḫiṭāb buyurur: Ġam u melāmet ḫānesinde niçe bir otururs ın, vaḳtidir ki pādişāh devletinden ḫāneńden çıḳasın, yaʿnī pādişāhıń eyyām-ı devletinden ġam u melāmetden ḫalāṣ bulasın.

حافظ مکن اندیشه که آن یوسف مهروی
بازآید و از کلبهٔ احزان بدر آیی

Ḥāfıẓ me-kon endīşe ki ān Yūsuf-ı meh-rūy
Bāz āyed u ez-kulbe-i aḥzān be-der āyī

Yūsuf-ı meh-rūy beyāniyyedir. **Kulbe-i aḥzān** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, endīşe eyleme yaʿnī ḳayırma, zīrā ol ay yüzli Yūsuf yaʿnī cānān girü gelür ve kulbe-i aḥzāndan çıḳarsın, yaʿnī ġam u ġuṣṣadan ḳurtulursın, ḥāṣılı, ṣabr eyle ki viṣāl-i cānān müyesser ola. Yūsuf-ı meh-rūy'dan murād Ḫudā'dır diyen Ḫudā'yı bilmez imiş[1].

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>

501

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

آن غالیه خط گر سوی ما نامه نوشتی
گردون ورق هستئ ما درننوشتی

Ān ġāliye-ḫaṭ ger sūy-ı mā nāme nuvişt̄ī
Gerdūn varaḳ-ı hest̄ī-i mā der-ne-nuvişt̄ī

Ġāliye-ḫaṭ vaṣf-ı terkībīdir. **Der** ḥarf-i teʾkīd. **Ne-nuvişt̄ī; nūn** ḥarf-i nefy, **nuvişt̄ī**, fiʿl-i māżī ḥikāyet-i ḥāl, **ne-nuvişt̄ī** dürmezdi dimekdir, **(479a)** zīrā nuvişten yazmaḳ ve mektūb ve ṭomarı dürmege dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ġāliye ḫaṭlı eger bizim cānibimize nāme ve mektūb yaza idi, felek bizim vücūdımız varaḳını ve defterini dürmezdi, yaʿnī bizi helāk eylemezdi. Nāmeye nisbet dürmek ziyāde mülāyimdir.

هر چند که هجران ثمر وصل برآرد
دهقان جهان کاج که این تخم نکشتی

Her çend ki hicrān ṯemer-i vaṣl ber-āred
Dihḳān-ı cihān kāc ki īn toḫm ne-kişt̄ī

Ṯemer meyve. **Ber-ared** ḥāṣıl ider, **ber** lafẓında īhām var[1]. **Dihḳān** ekinci yaʿnī köyli, **cihān**'a iżāfet beyāniyyedir. **Kāc** kāşki dimekdir. **Ne-kişt̄ī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir, ekmeyeydi maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki hicrān vaṣl meyvesini ḥāṣıl ider, yaʿnī vaṣla sebeb olur, zīrā fīrāḳ vāsıṭa-i viṣāldır, cihān dihḳānı kāşki bu toḫumı ekmeyeydi. Yaʿnī hicrān her ne ḳadar ki sebeb-i viṣāl ise ne olaydı dünyāya gelmeyeydi ki hemān ṣāfī viṣāl olaydı, egerçi ki eşyā żıddıyle mütebeyyindir. Dihḳān-ı cihāndan murād Ḫudāʾdır diyen Ḫudāʾyı bilmez-imiş[2].

کلکت که مریزاد زبان شکرینش
مهر از تو ندید ار نه جوابی بنوشتی

Kilket ki me-rīzād zebān-ı şekerīneş
Mihr ez-tu ne-dīd er ne cevābī bi-nuvişt̄ī

1 S, F: ber lafẓında īhām var, *teʾemmel tedri*.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Ki ḥarf-i beyān. **Me-rīzād** fiʿl-i nehy-i ġāʾibdir, murād duʿādır, dökülmesün dimekdir. **Zebān-ı şekerīn** beyāniyye, **şīn** kilkʾe rāciʿdir, kilkiñ şekerli dili[1] dimekdir. **Mihr** muḥabbet. **Cevabī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Bi-nuviştī** bā-yı teʾkīdle fiʿl-i māżī ḥikāyet-i ḥāl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ ḳalemiñ ki hergiz şekerli dili dökülmesün, yaʿnī çüriyüp dökülmesün, senden bize muḥabbet görmedi, yoḳsa bir cevāb yazardı. Yaʿnī saña irsāl eyledigimiz nāmeniñ cevābını yazardı, yaʿnī ḳalemiñ bize nāme yazmaġa māyildir, ammā sende müsāʿade görmeyüp ihmāl eyledi.

معمار وجود ار نزدی نقش تو بر عشق
ذرات محبت گل آدم نسرشتی

Miʿmār-ı vucūd er ne-zedī naḳş-ı tu ber-ʿışḳ
Ẕerrāt-ı maḥabbet gil-i Ādem ne-siriştī

Miʿmār-ı vucūd yaʿnī Ḫālıḳ-ı eşyā. **Er** egerʾden muḫaffefdir. **Ne-zedī; nūn** ḥarf-i nefy, **zedī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, urmazdı dimekdir. ([M,T+] **Naḳş**ʾdan murād ṣūret u şekildir, **tu**ʾya iżāfeti lāmiyye. **Ẕerrāt-ı maḥabbet** beyāniyye. **Gil-i Ādem** lāmiyyedir. **Ne-şiriştī** yoġurmazdı dimekdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ġuluvv ṭarīḳiyle buyurur ki; ey cānān, vücūd miʿmārı seniñ naḳşıñı ʿışḳ üzre urmayaydı, yaʿnī ʿışḳda seniñ şekliñ olmayaydı ve ʿışḳ seniñ ṣūret u şekliñle müteşekkil olmasa, ḥāṣılı, ʿışḳda seniñ ṣūretiñ olmasa muḥabbet ẕerreleri Ādemʾiñ gilini yoġurmazdı. Yaʿnī irāde-i ʿışḳ u muḥabbet olmayaydı[2] Ādem-i ([M,T+] Ṣafī) ḫalḳ olmazdı.

زاهد مکن از نسیه حکایت که بنقدم
یاریست چو حوری و سرایی چو بهشتی

Zāhid me-kon ez-nesye ḥikāyet ki be-naḳdem
Yārīʾst çu ḥūrī vu serāyī çu behiştī

Ki be-naḳdem ki biʾl-fiʿil benim dimekdir. **Yārī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḥūrī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Serāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Behiştī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zāhid, veresi cennetden ḥikāyet eyleme, yaʿnī baña āḫiretde olacaḳ cenneti ve anıñ aḥvālini ḥikāyet eyleme, zīrā biʾl-fiʿil benim ḥūr

1 S: kilk dili.
2 T: arada ʿışḳ u muḥabbet olmayaydı.

gibi bir yārim ve cennet gibi bir sarāyım var, yaʿnī ḥūra muʿādil cānānım ve behişt muʿādili evüm var, pes, baña nesye olacaḳ cenneti ḥikāyet eyleme ki benim bi'l-fiʿil cennetde olacaḳ ([M,T+] ẕevḳ u) ṣafām ḥāṣıldır. Baʿżı nüsḫada bu beyt böyle vāḳiʿ olmuş:

آمرزش نقدست کسی را که در اینجا
یاریست چو حوری و سرایی چو بهشتی

Āmirziş-i naḳd'est kesī-rā ki der-īn-cā
Yārī'st çu ḥūrī vu serāyī çu behiştī

Āmirziş ism-i masdārdır, yarlıġanış maʿnāsına. **Naḳd** bi'l-fiʿil ḥāżır dimekdir. **Kesī-rā; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **rā** ḥarf-i taḫṣīṣ. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Der-īn-cā; der** ḥarf-i te'kīd, yaʿnī bu dünyāda.

Maḥṣūl-i Beyt: Bi'l-fiʿil maġfiret ü ġufrānı yaʿnī yarlıġanması ḥāṣıldır şol kimseniñ ki bu dünyāda **(479b)** ḥūr gibi bir yāri ve cennet gibi bir maḳāmı ola. Yaʿnī bi'l-fiʿil Allāh'ıñ maʿfuv u marżī ʿabdidir şol kimse ki bu dünyāda bunlara mālikdir dimek olur.

مفروش بباغ ارم و نخوت شداد
یك شیشه می و نوش لبی و لب کشتی

Me-frūş be-bāġ-ı İrem u naḫvet-i Şeddād
Yek şīşe mey u nūş-lebī vu leb-i kiştī

Bā ḥarf-i muḳābele ve **bāġ-ı İrem** Şeddād'ıñ yapdıġı cennetdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Naḫvet,** nūn'uñ ve vāv'ıñ fetḥi ve ḫāy-ı muʿcemeniñ sükūniyle tekebbürden kināyetdir, **Şeddād**'a iżāfet lāmiyye. **Nūş-leb** vaṣf-ı terkībī, ṭatlı dudaḳlı dimekdir. **Leb-i kiştī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: İrem bāġına ve Şeddād'ıñ tekebbürine ṣatma bir şīşe bādeyi ve bir nūş-leb dilberi ve bir ekin kenārını. Yaʿnī bunları nesye[1] İrem bāġına degişme, ḥāṣılı, bi'l-fiʿil olan ẕevḳleri āḫiretde ḥāṣıl olacaḳ ẕevḳlere degişme.

جهل من و علم تو فلك را چه تفاوت
آنجا که بصر نیست چه خوبی و چه زشتی

Cehl-i men u ʿilm-i tu felek-rā çi tefāvut
Ān-cā ki baṣar nīst çi ḫūbī vu çi ziştī

1 S: nesne.

Cehl-i men ve **ʿilm-i tu** lāmiyyelerdir. **Felek-rā** felege dimekdir, yaʿnī felege nisbet. **Ḫūbī** ve **ziştī** yā'ları ḥarf-i tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Benim cehlimiñ ve seniñ ʿilminiñ felege ne tefāvüti var, yaʿnī felege göre ʿālim ü cāhil berāberdir, zīrā baṣarı ve baṣīreti yoḳdur ki ʿālim ü cāhili teşḫīṣ eyleye. Pes, ol yerde ki baṣar u baṣīret olmaya, güzel ne ve çirkin ne? Yaʿnī baṣīretsiz göze güzel ve çirkin berāberdir. Ḫūbī ve ziştī yā'larını ḥarf-i maṣdardır diyenler ḥurūf-ı ḳāfiyeyi bilmezler-imiş[1].

تنها نه منم کعبهٔ دل بتکده کرده
در هر قدمی صومعهٔ هست و کنشتی

Tenhā ne menem kaʿbe-i dil butkede kerde
Der-her ḳademī ṣavmaʿa'i hest u kuniştī

Kaʿbe-i dil beyāniyye. **Butkede** büt-ḫāne yaʿnī kilīsā. **Ḳademī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Kuniştī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Hemān ben göñül kaʿbesini bütḫāne eylemedim, belki rūy-ı zemīniñ her ḳademinde ve adımında[2] bir ṣavmaʿa ve bir künişt vardır. Yaʿnī kāfir ü müselmān her ḳanda ise Ḫudā'ya ʿibādet ider ve aña teveccüh idüb, andan maġfiret rica ider, niteki Ḫāce Ḫüsrev buyurur:

در صومعه ودیر رخت قبلهٔ دلهاست
چون رو بتو دارند چه مسجد چه کنشتی

Der-ṣavmaʿa vu deyr ruḫet ḳıble-i dilhā'st
Çun rū be-tu dārend çi mescid çi kuniştī[3]

Ḫāce buyurmuşdur:

آنجا که کار صومعه را جلوه میدهند
ناقوس دیر راهب و نام صلیب هست

Ān-cā ki kār-ı[4] ṣavmaʿa-rā cilve mī-dehend
Nāḳūs-ı deyr-i rāhib u nām-ı ṣalīb hest[5]

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 S: aṭımında.
3 Senin yanağın/yüzün mabetlerde ve kiliselerde gönüllerin kıblesidir. Yüzü sana çevirdiklerinde ha mescit ha kilise, fark etmez.
4 M, S, T, F: ḥusn-i. Gazelde 'kâr-ı' şeklinde yazılmıştır.
5 79. gazel 5. beyit.

Ḥāṣılı, küfr ü īmān biri birine nisbetle mütebeyyindir. Kaʿbe-i dili bütḫāne eylemekden murād dilberler eşkāliyle müşekkel ü muṣavver eylemekdir.

در مصطبهٔ عشق تنعم نتوان کرد
چون بالش زر نیست بسازیم بخشتی

Der-maṣṭaba-i ʿışḳ tenaʿʿum ne-tuvān kerd
Çun bāliş-i zer nīst bi-sāzīm be-ḫiştī

Maṣṭaba-i ʿışḳ beyāniyyedir. **Tenaʿʿum** niʿmet içinde olmaḳdır. **Bi-sāzīm** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l-ġayr veyā fiʿl-i emr mütekellim maʿa'l-ġayrdır, ḳanaʿat ideriz veyā ḳanaʿat idelim dimekdir. **Be-ḫiştī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **ḫişt**, ḫā'nıñ kesriyle, bunda kerpiç maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ maṣṭabasında tenaʿʿum u ḥużūr eylemek olmaz, yaʿnī ʿāşıḳlıḳda ḥużūr yoḳdur. Pes, çün bāliş-i zer yoḳdur yaʿnī çünki altunlı yasdıḳ yoḳdur, bir kerpiçle ḳanaʿat ideriz veyā ḳanāʿat idelim. Ḥāṣılı, ṣuffa-i ʿışḳda tenaʿʿum müyyesser olmayıcaḳ yoḳluġla ve faḳīrlıġla ḳanāʿat idelim dimekdir. Ḫişti bāliş idinmek faḳīrlıḳdan kināyetdir, yaʿnī ġınā mümkün olmayıcaḳ bi'ż-żarūrī faḳīrlikle ḳāniʿ oluruz, zīrā ṭarīḳ-ı ʿışḳ fenā iktiżā ider, niteki dimişler: *'Tecerred teṣil*[1].

تا کی غم دنیای دنی ای دل دانا
حیفست ز خوبی که شود عاشق زشتی

Tā key ġam-ı dunyā-yı denī ey dil-i dānā
Ḥayf'est zi-ḫūbī ki şeved ʿāşıḳ-ı ziştī

Tā intihā-i ġāyet içündür, ilā maʿnāsına. **Dunyā-yı denī** beyāniyye, **dil-i dānā** da böyledir. **Ḫūbī** ve **ziştī** yā'ları vaḥdetiçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dānā göñül, alçaḳ dünyānıñ ġamını çekmek niçeye dek, yaʿnī denī dünyā içün ḳaçana dek mużṭarib u bī-ḥużūr olursın? Zīrā bir güzelden **(480a)** ḥayfdır ki bir çirkine ʿāşıḳ ola. Yaʿnī sen insān-ı mükerremsin[2], dünyā ise cīfedir, pes, mükerrem ü muʿazzez, cīfeye taʿalluḳ eylemek ẓulümdur, ḥāṣılı, güzel çirkine meyl eylemek ḥayfdır.

1 Her şeyden tecerrüt et/soyutlan ki sevgiliye ulaşabilesin.
2 S: bir insān mükerremdir.

آلودگئ خرقه خرابئ جهانست
کو راهروی اهل دلی پاك سرشتی

Ālūdegī-i ḫırḳa ḫarābī-i cihān'est
Kū rāh-revī ehl-i dilī pāk-sirişṭī

Ālūdegī; yā ḥarf-i maṣdar, **ḫırḳa**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Ḫarābī-i cihān'est** de böyledir. **Rāh-rev** vaṣf-ı terkībīdir, ṭarīḳ-i ʿışḳa sālik olan kimse, **yā**'lar hep maʿnā-yı vaḥdet ifāde ider. **Ehl-i dil** lāmiyye. **Pāk-sirişt** vaṣf-ı terkībīdir, pāk yaradılışlı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫırḳa bulaşıḳlığı cihānıñ ḫarāblığıdır, yaʿnī ḫırḳayı riyā ve tezvīrle giymek cihānıñ ḫarāblığına bāʿiṣdir, zīrā ḫalḳı iḍlāl ider. Pes, ḳanı bir pāk-ḫilḳat bir ehl-i dil, bir sālik-i ʿışḳ? Yaʿnī ḫırḳa-pūşlar hep mürāyī ve müzevvirdir, pes, bir pāk-rev ve bir ehl-i dil ve bir pāk-ṭīnet ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ ḳandadır? Yaʿnī bu evṣāfla muttaṣıf ḫırḳa-pūş bulunmaz, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle.

از دست چرا هشت سر زلف تو حافظ
تقدیر چنین بود چه کردی که نهشتی

Ez-dest çi-rā hişt ser-zulf-i tu Ḥāfiẓ
Taḳdīr çunīn būd çi kerdī ki ne-hişṭī

Hişt fiʿl-i māżī müfred ġā'ibdir. **Ne-hişṭī** fiʿl-i ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, ṣalıvirmeyeydi dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Su'āl u cevāb ṭarīḳiyle buyurur: Ḥāfiẓ seniñ ser-i zülfüñi elinden niçün ṣalıvirdi, yaʿnī ser-i zülfüñi niye terk eyledi? Cevāb virür ki taḳdīr-i Ḫudā böyle idi[1], ne eylerdi ki ṣalıvirmeyeydi, yaʿnī neye ḳādir idi ki elden ḳomayaydı? Ḥāṣılı, taḳdīr-i Ḫudā olıcaḳ terk eylememege ḳādir degil idi, zīrā muḳadder elbette vücūd bulur.

1 S: taḳdīr-i Ḫudā böyle idi ve böyle eyledi,

502

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

ای که مهجورئ عشاق روا می‌داری
عاشقان را ز بر خویش جدا می‌داری

Ey ki mehcūrī-i ʿuşşāḳ revā mī-dārī
ʿĀşıḳān-rā zi-ber-i ḫīş cudā mī-dārī

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, taḳdīri ey cānāndır. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Mehcūrī; yā** ḥarf-i maṣdar, **ʿuşşāḳ**'a iżāfet ism-i mefʿūlüñ ḳā'im-maḳām fāʿiline iżāfeti ḳabīlindendir[1]. **Revā**, ([M,T+] rā'nıñ fetḥiyle,) cā'iz maʿnāsınadır. **Ber-i ḫīş** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol cānān ki ʿuşşāḳıñ mehcūrlığını[2] cā'iz ṭutarsın ve ey şol cānān ki ([T,F+] ʿāşıḳları kendi yanıñdan cüdā ṭutarsın, yaʿnī) ʿāşıḳları elem u miḥnet-i firāḳda ṭutarsın. Bu beyt tamām münādāya ṣıfatdır bedel ṭarīḳiyle ve maḳṣūd bi'n-nidā bundan ṣoñra gelen beytdir.

تشنهٔ بادیه را هم بزلالی دریاب
بامیدی که درین ره بخدا می‌داری

Teşne-i bādiye-rā hem be-zulālī der-yāb
Be-umīdi ki derīn reh be-Ḫudā mī-dārī

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ bādiyesiniñ teşnelerini bir zülāl-i viṣālle tefakḳud eyle, yaʿnī viṣāliñle ḥālini tedārük eyle[3], bir ümīdle ki bu ṭarīḳ-ı ʿışḳda Ḫudā'ya ṭutarsın. Yaʿnī tārik-ı ʿışḳda Ḫudā'ya olan ümīdiñle teşne-i ʿışḳı zülāl-i viṣāliñle ḳandır. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; bādiye ṣusuzına hem bir zülālle iriş bir ümīd ḥaḳḳıçün ki bu yolda Ḫudā'ya ṭutarsın diyen ʿindiyyāt söylemede ʿaceb māhir imiş[4].

1 S: fāʿiline işāretdir.
2 T: mehcūrligini.
3 S: ḥālini tefaḳkud eyle ve tedārük eyle.
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>

دل ربودی و بحل کردمت ای جان لیکن
به ازین دار نگاهش که مرا می‌داری

Dil rubūdī vu be-ḥil kerdemet ey cān līkin
Bih ezīn dār nigāheş ki merā mī-dārī

(M,T+ **Be-ḥil**, bā'nıń fetḥi ve ḥā-yı mühmeleniń kesriyle, ḥelāl dimekdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Göńlümi ḳapdıń ve ben de sańa ḥelāl eyledim, ammā ey cān, benim göńlümi beni riʿāyetińden yeg riʿāyet eyle, yaʿnī bańa olan iltifātıń-dan ańa artıḳ iltifāt eyle dimekdir. Zīrā ziyāde nāzik-mizācdır, degme iltifātla mütesellī degildir.

ساغر ما که حریفان دگر می‌نوشند
ما تحمل بکنیم ار تو روا می‌داری

Sāġar-ı mā ki ḥarīfān-ı diger mī-nūşend
Mā taḥammul bi-konīm er tu revā mī-dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim sāġarımızı ki ġayri bāde nūşlar içerler, biz taḥammül ideriz eger sen revā ṭutarsań. Yaʿnī bize olacaḳ riʿāyeti ki ġayrıya idersin, biz ḳabūl ideriz eger sen cā'iz ṭutarsań.

ای مگس حضرت سیمرغ نه جولانگه تست
عرض خود می‌بری و زحمت ما می‌داری

Ey meges ḥażret-i sīmurġ ne cevlāngeh-i tu'st
ʿIrż-ı ḫod mī-berī vu zaḥmet-i mā mī-dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey meges, ʿAnḳā'nıń ḥużūrı seniń cevlāngāhıń degil, yaʿnī sen perr u bāl uracaḳ yer degil. Pes, kendi ʿırżıńı **(480b)** żāyiʿ idersin ve bize zaḥmet virürsin. Yaʿnī ey raḳīb, ḳurb-ı cānān sańa lāyıḳ maḳām u menzil degil, imdi ṣaḳın, kendi ʿırżıńı telef idüp bize zaḥmet virürsin[1]. Ḫāṣılı, seniń taḳarrubuńdan ziyāde bī-ḥużūrız. Sīmurġdan murād Ḫudā'dır diyen Ḫudā'yı bilmez imiş[2].

تو بتقصیر خود افتادی ازین در محروم
از که می‌نالی و فریاد چرا می‌داری

Tu be-taḳṣīr-i ḫod uftadī ezīn der maḥrūm
Ez-ki mī-nālī vu feryād çi-rā mī-dārī

1 S: ṣaḳın, kendi ʿırżıńı żāyiʿ idersin.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

Be-taḳṣīr-i ḫod; bā ḥarf-i sebeb ve iżāfet maṣdarıñ fāʿilinedir. **Ki** ismdir kim maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Raḳīb-i megese ḫiṭāb idüp buyurur: Sen kendi eksikligiñ sebebiyle bu ḳapıdan dūr düşdüñ ve maḥrūm olduñ. Pes, kimden iñlersin ve niçün feryād ṭutarsın, yaʿnī sen saña eylediñ, kimden şikāyet idersin?

حافظ از پادشهان پایه بخدمت طلبند
کار نا کرده چه امید عطا می‌داری

Ḥāfıẓ ez-pādişāhān pāye be-ḫidmet ṭalebend
Kār nā-kerde çi ummīd-i ʿaṭā mī-dārī

Pāye bunda cāh u manṣıb maʿnāsınadır. **Ummīd-i ʿaṭā** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, pādişāhlardan pāye ve manṣıbı ḫidmet sebebiyle ṭaleb iderler. İş işlemediñ, yaʿnī iş eylemeksizin[1] ne ümīd-i ʿaṭā idersin? Yaʿnī ḫidmetsiz ümīd-i ʿaṭā eyleme.

1 M: işlemeksizin.

503

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Ḫafîf[1]
Fāʿilatün Mefāʿilün Feʿilun

ای که دایم بخویش مغروری
گر ترا عشق نیست معذوری

Ey ki dāyim be-ḫīş maġrūrī
Ger tu-rā ʿışḳ nīst maʿẕūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol kimse ki dāʾimā kendi ʿilmiñle maġrūrsın, eger seniñ ʿışḳıñ yoġise maʿẕūrsın, yaʿnī ʿışḳ-ı cānāna mübtelā degil iseñ maʿẕūrsın, zīrā ʿidād-ı insāndan degilsin.

گرد دیوانگان عشق مگرد
که بعقل عقیله مشهوری

Gird-i dīvānegān-ı ʿışḳ me-gerd
Ki be-ʿaḳl-ı ʿaḳīle meşhūrī

ʿ**Aḳīle** şerīf ü nefīs maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ dīvāneleri eṭrāfında çigzinme yaʿnī anlara taḳarrub eyleme, zīrā sen ʿaḳl-ı nefīs u şerīfile meşhūrsın. Ḥāṣılı, ([M,S+] ehl-i ʿaḳlıñ) ehl-i ʿışḳla münāsebeti yoḳdur, pes, yanlarına uġrama. Beyt ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle vāḳiʿdir.

مستئ عشق نیست در سر تو
رو که مست شراب انگوری

Mestī-i ʿışḳ nīst der-ser-i tu
Rev ki mest-i şerāb-ı engūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ başıñda ʿışḳ mestāneligi yoḳdur, yaʿnī mest-i ʿışḳ degilsin, var imdi ki üzüm şarābı mestisin, yaʿnī ʿışḳ mestleri yanına gelme, zīrā sen üzüm bādesiniñ mestisin, ʿışḳ mesti degilsin.

1 T: Ez-Baḥr-i Remel.

روی زردست و آه درد آلود
عاشقان را گواه رنجوری

Rūy-ı zerd'est u āh-ı derd-alūd
ʿĀşıḳān-rā guvāh-ı rencūrī

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳlar marażınıñ şāhidi rūy-ı zerd u āh-ı derd-ālūddur[1], yaʿnī ʿışḳ derdiniñ nişānı ve delīli ṣarı beñiz ve derdli āhdır.

نبود باغ خلد را رونق
بی می راوق و لب حوری

Ne-buved bāġ-ı ḫuld-rā revnāḳ
Bī-mey-i rāveḳ u leb-i ḥūrī

Rāveḳ, vāv'ıñ fetḥiyle, ḫāliṣ ve ṣāfī dimekdir. **Leb-i ḥūr** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Cennet bāġınıñ revnāḳ u ṣafāsı olmaz ṣāfī bādesiz ve leb-i ḥūrsuz. Yaʿnī bir yerde ki bāde ile leb-i dilber olmaya, anda revnāḳ u ṣafā olmaz.

مهر آن ماه بایدت ورزید
گرچه چون آفتاب مشهوری

Mihr-i ān māh bāyedet verzīd
Gerçi çun āftāb meşhūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Ol māhıñ muḥabbetine kūşiş eylemek gereksin, yaʿnī ol cānānı sevmek gereksin egerçi devlet ü saʿādetle āfitāb gibi meşhūrsın. Ḥāṣılı, baḫt u saʿādet cānān ʿışḳıdır, pes, anı iḫtiyār idüp añа saʿy eylemek gerek.

بگذر از نام و ننگ خود حافظ
ساغر می‌طلب که مخموری

Bi-gẕer ez-nām u neng-i ḫod Ḥāfiẓ
Sāġar-ı mey ṭaleb ki maḫmūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, kendi nām u nengiñden geç, yaʿnī ʿār u nāmūsuñdan geç ve sāġar-ı mey ṭaleb eyle ki maḫmūrsın, yaʿnī ḫumār-ı ʿışḳı defʿ eylemekiçün sāġar-ı bāde ṭaleb eyle, zīrā bāde defʿ-i ġumūm u humūma sebebdir.

1 S: āh-ı derddir.

504

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilatün Feʿilatün Feʿilatün Feʿilün

ای که در کوی خرابات مقامی داری
جم وقت خودی ار دست بجامی داری

Ey ki der-kūy-ı ḫarābāt maḳāmī dārī
Cem-i vaḳt-i ḫodī er dest be-cāmī dārī

Ey ḥarf-i nidā, münādā ʿāmm. **Maḳāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **(481a) Cem-i vaḳt-i ḫodī** lāmiyyelerdir. **Cem** cām-ı cihān-nümāyı peydā eyleyen pādişāhdır ve baʿżılar Ḥażret-i Süleymān'dır didiler. Ḫāce'niñ de meẕhebi budur, hele bunda pādişāhdan kināyetdir, yaʿnī kendi vaḳtiniñ pādişāhısın. **Er**, ([M,S+] fetḥ-i hemze ile,) eger'den muḫaffefdir. **Dest be-cāmī dārī** cümle-i şarṭiyye ve mā-ḳabli cezāsı ve cevābıdır. Bu ʿibāret ḳudretden kināyetdir, bir cāma ([S,T+] eliñ var ise yaʿnī bir cāma) eliñ irişüp ḳādir olursañ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol kimse ki kūy-ı ḫarābātda bir maḳāmıñ var veyā maḳāmıñ var, kendi vaḳtiñiñ pādişāhısın eger bir cām-ı bādeye mālik iseñ. Ḥāṣılı, kūy-ı ḫarābātda olup cām-ı bādeye mālik olmaḳ bir gizli pādişāhlıḳdır.

ای که با زلف و رخ یار گذاری شب و روز
فرصتت باد که خوش صبحی و شامی داری

Ey ki bā-zulf u ruḫ-i yār guẕārī şeb u rūz
Furṣatet bād ki ḫoş ṣubḥī vu şāmī dārī

Guẕārī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, geçürürsin dimekdir, **şeb u rūz** mefʿūli. **Ki** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i beyān. **Ṣubḥī** ve **şāmī**'de olan **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Dārī** fiʿl-i mużāriʿı müfred muḫāṭabdır, ṭutarsın dimekdir, yaʿnī māliksin.

Maḥṣūl-i Beyt: Leff ü neşr ṭarīḳiyle buyurur: Ey şol kimse ki cānānıñ ruḫ u zülfiyle şeb u rūzuñı geçürürsin, yaʿnī cānāna gice gündüz vāṣılsın, furṣatıñ olsun ki güzel ṣubḥ u şāmıñ var, yaʿnī ruḫ-ı cānān gibi ṣubḥuñ ve zülfi gibi şāmıñ var, yaʿnī Ḫudā furṣat virsün, eyü ḥāliñ var.

وی که با وصل دل آرام گزیدی خلوت
بغنیمت شمر این لحظه که کامی داری

V'ey ki bā-vaṣl-ı dil-ārām guzīdī ḫalvet
Be-ġanīmet şumer īn laḥẓa ki kāmī dārī

Vāv ḥarf-i ʿaṭf. **Ey** ḥarf-i nidā, hemzesi vaṣl ile sākıṭ olmış. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Vaṣl-ı dil-ārām** maṣdarıń mefʿūline veyā fāʿiline iżāfetidir, ḥāṣılı, lāmiyye ve beyāniyyeye müteḥammildir, **dil-ārām** vaṣf-ı terkībīdir, ārāmīden'den, diñlenmek yaʿnī göñül diñlendirici[1], ḥāṣılı, göñle rāḥat ve ḥużūr virici vaṣl. **Guzīdī**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniń żammıyla ve zā'nıń kesriyle,) fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, iḫtiyār eylediń, yaʿnī ügürtlediń ve ürindilediń dimekdir, **ḫalvet** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **bā-vaṣl** ġayr-i ṣarīḥi. **Be-ġanīmet; bā** ḥarf-i te'kīd, taḥsīn-i lafẓ u tekmīl-i vezn içün gelmiş. **Şumer**, (M,T+ şīn'iń żammı ve mīm'iń fetḥiyle lüġatdır,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ṣay dimekdir. **Laḥẓa**'dan bunda murād vaḳt ve sāʿatdır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Kāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve ey şol kimse ki vaṣl-ı dil-ārāmile ḫalvet iḫtiyār eylediń, bu vaḳti ve bu sāʿati ġanīmet ṣay ki murādıń var yaʿnī murādıń ḥāṣıldır, yaʿnī murādıń ḥuṣūlini ġanīmet bil dimekdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; ġanīmet ṣay bu laḥẓayı ki bir murād ṭutarsın diyen nā-murād edā-yı maʿnādan murād almamış[2].

ای صبا سوختگان بر سر ره منتظرند
گر از آن یار سفرکرده پیامی داری

Ey ṣabā sūḫtegān ber-ser-i reh muntaẓır'end
Ger ez-ān yār-i sefer-kerde peyāmī dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣabā, göyünmiş ʿāşıḳlar yol ucında muntaẓırlardır, ḫabere baḳarlar, eger ol sefer eylemiş yārdan bir ḫaberiń var ise vaḳtidir. Yaʿnī ʿuşşāḳ senden ḫaber-i cānāna intiẓār çekerler, eger ḫaberiń var ise īṣāl eyle.

گو بهنگام وفا گرچه ثباتیت نبود
می‌کنم شکر که بر جور دوامی داری

Gū be-hengām-ı vefā gerçi ṣebātīt ne-būd
Mī-konem şukr ki ber-cevr devāmī dārī

1 T, F: dignenmek yaʿnī göñül dignendirici vaṣl.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

Gū ṣabāya ḫiṭāb ider. **Be-hengām; bā** ḥarf-i ẓarf. **Hengām** vaḳt. **Devām** maṣdardır, dāme-yedūmu'dan, ḳā'im u ṯābit olmaḳ maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabāya ḫiṭāb buyurur: Ey ṣabā, cānāna söyle ki vefā eylemek vaḳtinde egerçi ṯebāt u ḳarārıñ yoḳdur, yaʿnī vefāda **(481b)** ṯābit-ḳadem degilsin, ammā ben şükr iderim ki cevr u cefā üzre devām u ṯebātıñ var, yaʿnī dā'imā cevr u cefā üzeresin. Mışrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; şükr iderim ki cevrde bir devām ṭutarsın diyen biri ikiyi farḳ eylemez imiş[1].

خال سرسبز تو خوش دانهٔ عیشست ولی
بر کنار چمنش وه که چه دامی داری

Ḫāl-i ser-sebz-i tu ḫoş dāne-i ʿayş'est[2] velī
Ber-kenār-ı çemeneş veh ki çi dāmī darī

Ḫāl-i ser-sebz beyāniyye ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Dāne-i ʿayş** da böyledir, **dāne**'den murād toḫumdur. **Velī** mışrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Kenār-ı çemen** lāmiyye, **şīn** ḫāl'e rāciʿdir. **Veh** vāhdan muḫaffef edāt-ı taḥassür ü teġābundur. **Ki** ḥarf-i ([M,T+] beyān.) **Çi** edāt-ı mübālaġa. **Dāmī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ tāze ve yeşil ḫāliñ güzel toḫm-ı ʿayşdır, ammā çemeni kenārında ḥayfā ki ʿaceb dāmıñ var, yaʿnī ʿaceb ʿayş u ṣafā toḫumıdır, ammā ṭuzaġa ḳonılmış dāne gibidir, andan iḥtirāz gerekdir, sebeb-i helāk olmaya. Ḥāṣılı, dāne-i ḫāliñ ḳatında dām-ı zülfüñ ḳonulmuş, andan ḥaẕer gerek. Çemenden murād ḫaṭṭ-ı sebzdir ki zülf anıñ kenārında olaġandır. Çemenden bunda murād rūydur diyen lā-yaʿḳil, çemeni rūydan ([M,T+] teşḫīṣ u) temyīz eylemez imiş[3].

بوی جان از لب خندان قدح می‌شنوم
بشنو ای خواجه اگر زان که مشامی داری

Būy-ı cān ez-leb-i ḫandān-ı ḳadeḥ mī-şinevem
Bi-şnev ey ḫāce eger zān ki meşāmī dārī

Būy-ı cān lāmiyyedir. **Leb-i ḫandān-ı ḳadeḥ** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Eger zān ki** eger şöyleki diyecek yerde istiʿmāl iderler. **Meşāmī; yā** ḥarf-i tenkīr.

---

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 M: dāne-i 'ışḳ'est. Beytin açıklamalarında da bu kelime M'de hep ''ışḳ' olarak yazılmaktadır.
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳadeḥiñ leb-i ḫandānından cān ḳoḳusını işidirim, yaʿnī ḥayāt virmek ḳoḳusını duyarım. Ey ḫāce, leb-i cāmdan cān ḳoḳusını işid eger şöyle ki[1] meşāmmıñ var ise. Yaʿnī eger bāde ḳoḳusın añlar damaġıñ var ise leb-i ḫandān-ı cāmdan cān ([M,T+] ve ḥayāt) ḳoḳusın işid, ḥāṣılı, bāde ḳoḳusı hemān cān ḳoḳusıdır. Mışrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; işit ey kişi, eger andan ki bir meşām ṭutarsañ diyen edā-yı maʿnādan meşāmmında būy-ı istiḳāmet yoḳ imiş[2].

نامی ار می طلبد از تو غریبی چه شود
تویی امروز درین شهر که نامی داری

Nāmī er mī-ṭalebed ez-tu ġarībī çi şeved
Tuyī imrūz derīn şehr ki nāmī dārī

Nāmī; yā ḥarf-i tenkīr. **Ġarībī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Tuyī; yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Ki nāmī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ġarīb senden nāmıñı ṭaleb iderse yaʿnī ism-i şerīfiñ nedir diyü ṭaleb iderse ne olur, yaʿnī nesne lāzım gelmez, zīrā bu şehirde bugün sensin ki nāmıñ vardır. Yaʿnī bugün bu şehirde nām-dār sensin, yaʿnī ṣāḥib-i nām sensin, pes, senden bir ġarīb nām ṭaleb iderse nesne lāzım gelmez. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; eger bir ad isterse senden bir ġarīb nola, sensin bugün bu şehirde ki bir adıñ vardır diyen maʿnā-yı beyti ḫūb taṣvīr eylemiş[3], *ʿafa'llāhu ʿanhu*. Nāmī yerine luṭfī yazup mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; bir ġarīb eger senden bir luṭf ṭaleb ide ne olur, sensin bugün bu şehirde ki bir nām ṭutarsın diyen taḥḳīḳ-i māḳamda sābıḳın iṣrince tālī olmuş[4], *ṭayyebe'llāhu enfāsehu*.

بس دعای سحرت حارس جان خواهد بود
تو که چون حافظ شبخیز غلامی داری

Bes duʿā-yı seḥeret ḥāris-i cān ḫāhed būd
Tu ki çun Ḥāfiẓ-ı şeb-ḫīz ġulāmī dārī

Seḥeret; tā-yı żamīr maʿnāda **cān**'a maṣrūfdur. **Şeb-ḫīz** vaṣf-ı terkībīdir, ḫīzīden'den, gice ḳalḳıcı dimekdir yaʿnī müteʿabbid. **Ġulāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet **(482a)** veyā tenkīr

1 S: işit, şöyle ki.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 <[F+] Redd-i Sürūrī>
4 S: iṣrince gitmiş. <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Çoḳ[1] seḥer duʿāları seniñ cānıña mūnis olısardır, ḥāṣılı, cānıñı yaramazdan ḥāfıẓ u ṣā'in olısardır seniñ ki Ḥāfıẓ gibi müttaḳī ve müteʿabbid bir ḳuluñ vardır. Yaʿnī seniñ ki Ḥāfıẓ gibi bir duʿā-gūyuñ vardır, çoḳ seḥer duʿāları seniñ cān-ı ʿazīziñi ḥāris ü pāsbān olısardır.

505

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

ای که بر ماه از خط مشکین نقاب انداختی
لطف کردی سایهٔ بر آفتاب انداختی

Ey ki ber-māh ez-ḫaṭ-ı muşkīn niḳāb endāḫtī
Luṭf kerdī sāye'i ber-āftāb endāḫtī

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥżuf. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Sāye'i; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol cānān ki māh gibi rūyuñ üzerine misk gibi ḫaṭdan niḳāb atdıñ, yaʿnī rūyuñı ḫaṭṭ-ı müşkīn ḳapladı, luṭf u iḥsān eylediñ ki āfitāb üzre sāye bıraḳdıñ. Yaʿnī āfitāb gibi rūyuñ üzerine sāye gibi siyāh ḫaṭṭıñı ṣaldıñ, ḥāṣılı, ḫaṭṭıñ beyāż rūyuñı[2] örtdi.

تا چه خواهد کرد با ما آب و رنگ عارضت
حالیا نیرنگ نقش خود بر آب انداختی

Tā çi ḫāhed kerd bā-mā āb u reng-i ʿāreżet
Ḥāliyā nīreng-i naḳş-ı ḫod ber-āb endāḫtī

Tā bunda ʿacabā maʿnāsınadır. **Çi ḫāhed kerd** ne eyleyiserdir. **Bā-mā; bā** ḥarf-i ṣıla. **Āb u reng, ʿāreż**'e mużāflardır. **Āb** revnaḳ maʿnāsınadır. **Reng** maʿrūf. **ʿAreż,** rā'nıñ kesriyle ʿArabīdir, ammā ʿAcem rā'nıñ fetḥiyle oḳur żarūret-i ḳāfiye olmaduġı yerde, ḥāṣılı, ṣaḳal biten yere[3] dirler. **Nīreng-i naḳş-ı ḫod**

1 S: çün.
2 S: ruḫuñı.
3 S: yerlere.

lāmiyyelerdir. **Nīreng** bunda naḳḳāşlarıñ naḳş idecek yeri evvel beyāż nesne ile ṣıvarlar ve üstini naḳş iderler, aña da ʿAcem naḳḳāşları **nīreng** dirler ve naḳş idecek yeri evvel resm iderler, ol resme de **nīreng** dirler. Mıṣrāʿ-ı evvelde **āb** nīreng münāsebetiyle ve **reng** naḳş münāsebetiyle ẕikr olunmuşdur ([M,T+] ve mıṣrāʿ-ı ṣānīde **āb, ʿāreż** münāsebetiyle ẕikr olınmışdır.)

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAcabā bize ne eyleyiserdir seniñ ʿārıżıñ āb u rengi yaʿnī revnaḳ u leṭāfeti, hele şimdi kendi naḳşıñ nīrengini ṣu üzere ṣaldıñ. Ḫāṣılı, şimdi güzellenmege başladıñ, yaʿnī güzelligiñ ibtidāsıdır. ʿAcabā vara vara bize ḥüsnüñ ne iş işlese gerek? Yaʿnī ibtidā-yı ḥüsnüñde bizi bī-tāb u ṭāḳat eylediñ, ʿacabā kemāl-i ḥüsne vāṣıl olıcaḳ bizim ḥālimiz ne olısardır? Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ḥāliyā kendi naḳşıñ resmini ṣuya atdıñ diyen maʿnā-yı beyti ṣuya atmış ve ḥāliyā kendi naḳşıñ nīrengini āb üzere atdıñ diyen ṣaḥīḥ maʿnāyı yabana atmış[1].

گوی خوبی بردی از خوبان عالم شاد باش
جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

Gūy-ı ḫūbī burdī ez-ḫūbān-ı ʿālem şād bāş
Cām-ı Keyḫusrev ṭaleb k'Efrāsiyāb endāḫtī

Cām'dan murād cām-ı Cem'dir. **Keyḫusrev** ḳadīmü'l-eyyām pādişāhlarından bir meşhūr pādişāhdır. **Efrāsiyāb** da böyledir. **Ṭaleb** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Endahtī; yā** żamīr-i ḫiṭāb, atdıñ yaʿnī yıḳdıñ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Güzellik ṭopını aldıñ ḳapdıñ cemīʿ ʿālem ḫūblarından, şād u ḫurrem ol, cām-ı Keyḫusrev'i ṭaleb eyle yaʿnī cām-ı bāde ṭaleb eyle ve bezm ḳurup mesrūr ol, zīrā Efrāsiyāb gibi ʿālī-şān pādişāhı yıḳdıñ yaʿnī helāk eylediñ. Ḫāṣılı, ḫūbluḳ gūyını cemīʿ ʿālem ḫūblarından iletmek yaʿnī hüsnde cemīʿ ḫūblara ġalebe eylemek Efrāsiyāb gibi ḳahhār düşmeni helāk eylemekdir, imdi bāde içüp mesrūr ol. Bu beytiñ maʿnāsında baʿżı kimseniñ terzīḳ te'vīline **(482b)** iʿtibār olunmasun ki ṣudāʿ virür[2].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

گنج عشق خود نهادی در دل ویران ما
سایهٔ رحمت برین کنج خراب انداختی

Genc-i ʿışḳ-ı ḫod nihādī der-dil-i vīrān-ı mā
Sāye-i raḥmet berīn kunc-i ḫarāb endāḫtī

Genc ḫazīne, **ʿışḳ**'a iżāfet beyāniyyedir ve **ḫod**'a lāmiyye. **Nihādī** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, ḳoduń dimekdir. **Dil-i vīrān** beyāniyye ve **mā**'ya iżāfet lāmiyye. **Sāye-i raḥmet** beyāniyye. **Kunc**, kāf-ı ʿArabīniń żammıyla, bucaḳ, **ḫarāb**'a iżāfet beyāniyyedir[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, kendi ʿışḳıń gencini bizim vīrān göńlümüze ḳoduń yaʿnī bizi kendüńe ʿāşıḳ eylediń, bu ḫarāb bucaġa raḥmet sāyesini ṣaldıń. Yaʿnī seniń ʿışḳıń ve muḥabbetiń ki sāye-i raḥmetdir, anı göńlüme ṣaldıń, luṭf eylediń.

هر کسی با شمع رخسارت بوجهی عشق باخت
زان میان پروانه را در اضطراب انداختی

Her kesī bā-şemʿ-i ruḫsāret be-vechī ʿışḳ bāḫt
Zān miyān pervāne-rā der-ıżṭırāb endāḫtī

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse seniń ruḫsārıń şemʿine bir vecihle maḥbūb-dostluḳ eyledi, ol aradan pervāne-i bī-çāreyi ıżṭırāba ṣaldıń. Yaʿnī ruḫuń şemʿine herkes ʿāşıḳdır, ammā pervāneveş kimse yanmadı, yaʿnī şemʿ-i ruḫsārıńa hemān pervāne yandı ancaḳ[2].

طاعت من گرچه از مستی خرابم رد مکن
کاندرین شغلم بامید ثواب انداختی

Ṭāʿat-i men gerçi ez-mestī ḫarābem red me-kon
K'enderīn şuġlem be-ummīd-i ṡevāb endāḫtī

Gerçi ez-mestī ḫarābem cümle-i muʿterıżādır. **Ṭāʿat, red me-kon**'uń muḳaddem mefʿūlidir. **K'enderīn; ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ṭāʿatımı redd eyleme egerçi ki mestlikden ḫarābım, zīrā bu muḥabbet u ʿışḳ şuġline beni ṡevāb ümīdiyle bıraḳdıń, pes, ṭāʿatim merdūd olunca ṡevābım olmaz.

1 S: sāye-i raḥmet beyāniyye. Kunc-i ḫarāb da böyledir.
2 M: hemān pervāne yandı.

پرده از رخ برفکندی یك نظر در جلوه گاه
وز حیا حور و پری را در حجاب انداختی

Perde ez-ruḫ ber-fikendī yek-naẓar der-cilvegāh
V'ez-ḥayā ḥūr u perī-rā der-ḥicāb endāḫtī

Maḥṣūl-i Beyt: Cilvegāhda bir naẓar yüzüñden perdeyi bıraḳdıñ yaʿnī yüzüñden niḳābı giderdiñ ve ḥūr u perīyi ḥayādan ḥicāba düşürdüñ. Yaʿnī seniñ yüzüñ göreli muḥtecib olup görünmez oldılar.

خواب بیداران ببستی وانگه از نقش خیال
تهمتی بر شب روان خیل خواب انداختی

Ḫāb-ı bīdārān bi-bestī v'ān-geh ez-naḳş-ı ḥayāl
Tohmetī ber-şeb-revān-ı ḥayl-i ḫāb endāḫtī

Ḫāb-ı bī-dārān lāmiyye ve **bi-bestī**'niñ muḳaddem mefʿūli. **Tohmetī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Şeb-revān-i ḥayl-i ḫāb** beyāniyye. **Şeb-rev** vaṣf-ı terkībīdir, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Ḫayl** ʿasker ve bölükdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözi açıḳlarıñ uyḳusın baġladıñ, andan ṣoñra rūyuñ ḥayāli naḳşından ḫāb ʿaskeri şeb-revleri üzre töhmet baġladıñ, yaʿnī düş ʿaskeri uġrılarına töhmet baġladıñ ki ḫāb-ı bīdārları anlar baġladı diyü. Yaʿnī rūyuñ naḳşı ḥayāli kimseniñ düşine girmesün diyü bīdārlarıñ uyḳusını baġladıñ, andan ṣoñra düş uġrılarına töhmet ṣaldıñ ki anlar baġladı diyü.

از فریب نرگس مخمور و لعل می پرست
حافظ خلوت نشین را در شراب انداختی

Ez-firīb-i nergis-i maḫmūr u laʿl-i mey-perest
Ḥāfiẓ-ı ḫalvet-nişīn-rā der-şerāb endāḫtī

Firīb-i nergis-i maḫmūr lāmiyye ve beyāniyyedir. **Laʿl-i mey-perest** beyāniyye. **Mey-perest** vaṣf-ı terkībīdir, bāde-nūş maʿnāsına. Mey-perestligi lebe isnād renkde bādeye müşābih olduġıçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Nergis-i maḫmūruñ ve leb-i mey-gūnuñ firībinden yaʿnī çeşm ü lebiñ firībinden Ḥāfiẓ-ı ḫalvet-nişīni şarāba ṣaldıñ yaʿnī bāde-nūş eylediñ. Ḥāṣılı, çeşm ü lebiñe ʿāşıḳ idüp anı mey-perest eylediñ.

وز برای صید دل در گردنش زنجیر زلف
چون کمند خسرو مالك رقاب انداختی

V'ez berāy-ı ṣayd-ı dil der-gerdeneş zencīr-i zulf
Çun kemend-i ḫusrev-i **(483a)** mālik-riḳāb endāḫtī

Vāv ḥarf-i ʿaṭf. **Ṣayd-ı dil** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Gerdeneş; şīn** Ḥāfıẓ'a rāciʿdir. **Zencīr-i zulf** beyāniyyedir. **Kemend-i ḫusrev-i mālik-rikāb** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Riḳāb** raḳabeniñ cemʿidir, boyunlar dimekdir, **mālik-riḳāb** boyunlara mālik dimekdir, ẕikr-i cüz' ve irāde-i küll ḳabīlindendir, boyunlara mālik olmaḳdan murād ṣāḥiblerine mālik olmaḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Daḫi göñlini ṣayd eylemekiçün boynına zincīr-i zülfüñi mālik-riḳāb[1] pādişāhıñ kemendi gibi atdıñ. Yaʿnī pādişāh, boynına luṭf u iḥsān kemendini bıraḳdıġı gibi göñlini ṣayd eylemek içün sen zincīr-i zülfüñi bıraḳdıñ.

نصرة الدین شاه یحیی ای که خصم ملك را
از تف شمشیر چون آتش در آب انداختی

Nuṣretuddīn Şāh Yaḥyā ey ki ḫaṣm-ı mulk-rā
Ez-tef-i şemşīr-i çun āteş der-āb endāḫtī

Nuṣretuddīn laḳab ve **Şāh Yaḥyā** ʿaṭf-ı beyān-ı ḫusrevdir. **Ey** ḥarf-i nidā, taḳdīri ey Nuṣretuddīn Şāh Yaḥyā. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḫaṣm-ı mulk** lāmiyye ve **rā** edāt mefʿūl. **Tef** bunda şuʿle maʿnāsınadır, **şemşīr**'e iżāfeti lāmiyyedir mecāzen. **Şemşīr**'in iżāfeti de lāmiyyedir. **Çun** edāt-ı teşbīh, **āteş** müşebbehün bih ([M,T+] ve **şemşīr** müşebbeh.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ġaybetden ḥiṭāba iltifāt idüp buyurur: Ḫusrev-i mālik-riḳāb Nuṣretuddīn[2] laḳābıyla mülaḳḳab olan Şāh Yaḥyā'dır. Ey Şāh Yaḥyā, ancılayın Şāh Yaḥyā ki memleket ü ṣalṭanat ḫaṣmını ve ʿadūsını āteş gibi şemşīrīn tef ü tābıyla ṣuya bıraḳdıñ. Ṣuya bıraḳması āb-dār şemşīrle başın kesmesidir[3]. Şemşīri ḥiddetde āteşe ve revnāḳda ṣuya teşbīh eylemiş. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; dīniñ nuṣreti Şāh Yaḥyā ki mülk ḫaṣmını od gibi ḳılıcın ṭudaġından ṣuya atdı diyen ancaḳ kendi bilür söyledügi sözüñ maʿnāsını[4]. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsında; şemşīrīn ḥarāretinden āteş gibi āba atdı diyen iṣrince gitmiş[5]. **Ey**

1 S: ṣāḥib-riḳāb.
2 T: Naṣruddīn.
3 M, T: kesdigidir.
4 <[T+] Redd-i Sürūrī>
5 <[T+] Redd-i Şemʿī>

yerine yaʿnī ḥarf-i nidā yerine **ān** yazanlar lafıẓda ve maʿnāda ḫaṭā eyledikle-rinden ġayrı rabṭ-ı kelām da yoḳ ẕerre deñli[1]. Şemşīri iżāfetle oḳımayan ġarīb teşbīhler eylemiş ki ẕevi'l-ʿuḳūlden ṣādır olmaz[2]. Nuṣret bunda nāṣır maʿnāsı-nadır diyen ʿacabā ne mülāḥaẓa sebebiyle bu ḥükmi eyledi[3].

داور دارا شکوه ای آن که تاج آفتاب
از سر تعظیم بر خاك جناب انداختی

Dāver-i Dāra-şukūh ey ān ki tāc-ı āftāb
Ez-ser-i taʿẓīm ber-ḫāk-i cenāb endāḫtī

Dāver-i Dāra-şukūh beyāniyye. **Dāver** ḥākime dirler ve **Dārā** İskender-i Ẕü'l-ḳarneyn'iñ babasıdır ve **şukūh** ʿaẓamet. **Dārā-şukūh** vaṣf-ı terkībīdir, Dārā ʿāzametli dimekdir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā meẕkūr şāh Yaḥyā'dır, taḳdīri **ey ān Şāh Yaḥyā**. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Tāc-ı āftāb** beyāniyye veyā lāmiyyedir mecāzen, mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ser-i taʿẓīm** lāmiyye, **ser** bunda cihet ve uç maʿnāsınadır. **Ḫāk-i cenāb** lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh Yaḥyā, Dārā şevketli ḥākimdir, ey şol Şāh Yaḥyā ki āfitāb tācını veyā āfitābıñ tācını taʿẓīm cihetinden ḳapıñ türābına bıraḳdıñ, yaʿnī āfitāba taʿẓīm ([M,T+] idüp) tācını ḫāk-i cenābıña atdıñ. Ḥāṣılı, sende ol ḳadar nebāhet-i şān vardır ki āfitābı[4] ḫāk-i cenābıña bıraḳmaġıla şeref kesb ider, zīrā ḫāk-i cenābıñ seniñ āfitābdan niçe derece eşrefdir. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; Dārā şevketli bir pādişāhdır ey ol kimse ki āfitāb tācını taʿẓīm ucın-dan[5] cenābı ḫāki üzre atdı diyen kendini maʿnā-yı beytden ıraḳ atmış[6]. Bu iki endāḫtī'de yā ḫiṭāb içün **(483b)** degildir diyen ne münādā maʿnāsını bilürmiş ve ne żamīr-i ḫiṭāb maʿnāsını[7].

باده نوش از جام عالم بین چو بر اورنگ جم
شاهد مقصود را از رخ نقاب انداختی

Bāde nūş ez-cām-ı ʿālem-bīn çu ber-evreng-i Cem
Şāhid-i maḳṣūd-rā ez-ruḫ niḳāb endāḫtī

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>
4 M, S: tāc-ı āfitābı.
5 S: cihetinden.
6 <[T+] Redd-i Şemʿī>
7 T: degildir diyen kendini maʿnā-yı beyitden ıraḳ atmış. <[T+] Redd-i Şemʿī>

Nūş fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, **bāde** muḳaddem mefʿūli. **Cām-ı ʿālem-bīn**'den murād cām-ı cihān-nümādır, nitekim mufaṣṣal beyān olunmuşdur ve bu cāmı ʿālem-bīnlikle vaṣfıñ da beyānı[1] sābıḳ olmuşdur. **Çu** ḥarf-i taʿlīl.[2] ([T,F+] **Evreng-i Cem** lāmiyye.) **Evreng** bunda taḫt maʿnāsınadır ve **Cem**'den Ḥażret-i Süleymān peyġamber murāddır ki taḫtı iḳlīm-i Fāris idi. Ol cihetdendir ki **ber-evreng-i Cem** buyurmuşdur. **Şāhid-i maḳṣūd** beyāniyye ve **rā** edāt-ı mefʿūl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Şāh Yaḥyā, cām-ı ʿālem-bīnden bāde nūş eyle, zīrā taḫt-ı Süleymān üzre maḳṣūd maḥbūbınıñ ([M,T+] ruḫından) niḳābı atdıñ, yaʿnī niḳābın yüzinden giderdiñ. Yaʿnī maḳṣūd maḥbūbı eliñe girdi, ḥāṣılı, maḳṣūduña mālik olduñ, pes, şimden girü ʿayş u nūş idüp ẕevḳ u ṣafā sür.

زینهار از آب شمشیرت که شیران را از آن
تشنه لب کردی و گردان را در آب انداختی

Zīnhār ez-āb-ı şemşīret ki şīrān-rā ez-ān
Teşne-leb kerdī vu gurdān-rā der-āb endāḫtī

Baʿżı nüsḫada **Teşne-leb kuştī nehengān-rā der-āb endāḫtī**; yaʿnī aḳviyānıñ kimini[3] teşnelikle helāk eylediñ ve kimini ṣuya atdıñ yaʿnī ṣuya ġarḳ eylediñ, ḥāṣılı, ṣu gibi şimşīrle ḳatl eylediñ dimekdir. **Zīnhār**, zā'dan ṣoñra yā-yı sākine ile, amān maʿnāsınadır, gāh olur ki yā'yı terk idüp zinhār dirler. Niteki *Gülistān*'da ikisin bir mıṣrāʿda cemʿ eylemiş.

Mıṣrāʿ: زنهار از قرین بد زنهار

Zīnhār ez-ḳarīn-i bed zinhār[4]

Āb-ı şemşīr beyāniyye veyā lāmiyyedir mecāzen, **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i taʿlīl. **Şīrān-rā; rā** edāt mefʿūl, yaʿnī **kerdī**'niñ mefʿūl-i evveli ve **teşne-leb** mefʿūl-i ṡānīsi. **Ez-ān; ān** ism-i işāretdir **şemşīr**'e. **Kerdī** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, eylediñ dimekdir. **Gurdān**, kāf-ı ʿAcemīniñ żammı ve rā'nıñ sükūnıyla, **gurd**'uñ cemʿidir ki bahādır maʿnāsınadır, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir.

1 S: bu cāmıñ ʿālem-bīnlik vaṣfında beyānı.
2 T'de derkenarda < (silik kelime) gelmişdir 1089 rubʿ-ı āḫirinde> notu bulunmaktadır.
3 S: baʿżısını.
4 Sakın kötü arkadaştan sakın.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Şāh Yaḥyā, amān seniñ ḳılıcıñ ṣuyından yaʿnī ḳılıcıñdan ki şīrleri ol ḳılıcıñla teşne-leb eylediñ ve bahādırları ṣuya atdıñ, yaʿnī ṣu gibi şemşīriñe atdıñ, ḥāṣılı, ṣu gibi ṣāfī ve pāk şemşīriñ yalmanına virüp helāk eylediñ. Ve cā'izdir ki teşbīh murād olmayup āb kendi maʿnāsına ola, yaʿnī ḳavī ʿadūlarıñ kimini teşnelikle ve kimini ṣuya ġarḳ eylemekle helāk eylediñ.

506

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

ای در رخ تو پیدا انوار پادشاهی
در فکرت تو پنهان صد حکمت الهی

Ey der-ruḫ-i tu peydā envār-ı pādişāhī
Der-fikret-i tu pinhān ṣed ḥikmet-i ilāhī

Ey ḥarf-i nidā, münādā memdūḥı olan pādişāhdır ve mā-baʿdi maḳṣūd bi'n-nidādır. **Envār-ı pādişāhī** lāmiyye veyā beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet. ([S,T+] **Ḥikmet-i İlāhī** beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, seniñ rūyuñda pādişāha mensūb nūrlar peydādır ve seniñ fikriñde yüz ḥikmet-i ilāhī pinhāndır, yaʿnī bir maʿnāda tefekkür eyleseñ yüz ḥikmet-i ilāhī iẓhār idersin.

كلك تو بارك الله بر ملك دين گشاده
صد چشمه آب حيوان از قطرهٔ سياهی

Kilk-i tu bāreke'llāh ber-mulk-i dīn guşāde
Ṣed çeşme āb-ı ḥayvān ez-ḳaṭre-i siyāhī

([M,T+] **Kilk-i tu** lāmiyye. **Bāreke'llāh** maḳām-ı taḥsīnde müstaʿmeldir. **Mulk-i dīn** beyāniyye. **Ḳaṭre-i siyāhī** lāmiyye, **siyāhī**'den murād ḳara mürekkebdir, anlar ḳara mürekkebe) **siyāhī** dirler. **Çeşme āb-ı ḥayvān**; żarūret-i vezniçün **çeşme**'yi iżāfetden ḳaṭʿ idüp **āb-ı ḥayvān**'ı andan[1] bedel eyledi.

1 S: ābdan.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāreke'llāh, seniñ ḳalemiñ mülk-i dīn **(484a)** üzre bir ḳaṭre siyāhīden yüz āb-ı ḥayvān çeşmesini açmış yaʿnī aḳıtmış, ḥāṣılı, ḳalemiñ żabṭ-ı memālik eyledigi sebebiyle memālik-i dīne ḥayāt virmiş ki hīç kimse senden müteşekkī degil, belki memālik-i İslāmiye hep senden rāżīdır.

بر اهرمن نتابد انوار اسم اعظم
ملك آن تست و خاتم فرمای هر چه خواهی

Ber-ehrimen ne-tābed envār-ı ism-i aʿẓam
Mulk ān-ı tu'st u ḫātem fermāy her çi ḫāhī

Ehrimen dīv-i ner yaʿnī erkek[1] dīv. **Ne-tābed** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel, yaldıramaz, yaʿnī üzerine pertev ṣalmaz. **Envār** fāʿil-i **ne-tābed**'dir, **ism**'e iżāfeti lāmiyyedir mecāzen ve **aʿẓam**'a iżāfet beyāniyye. **Mulk** mübtedā, **ān-ı tu'st** lāmiyye ve ḫaber-i mübtedādır. **Ḫātem** mulk'e maʿṭūf, taḳdīri **vu ḫātem ān-ı tust**'dur. **Fermāy** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, buyur dimekdir. **Her çi ḫāhī**; **ḫāhī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, her ne dilerseñ dimekdir[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Dīv-i ner üzerine[3] ism-i aʿẓam pertev ṣalmaz, yaʿnī ism-i aʿẓam dīv eline düşicek anda ḫāṣṣası ẓāhir olmaz, niteki Ḥażret-i Süleymān'ıñ ḫātemi dīv eline girdikde eṣerī ẓāhir olmadı. Pes, mülk-i salṭanat ve ḫātem-i şāhī seniñdir, buyur her ne dilerseñ. Yaʿnī iḳlīm-i Pars'a, ḥāṣılı, Süleymān taḫtına mālik olduñ, her ne dilerseñ buyur ki ʿālem saña musaḫḫar oldı.

در حشمت سليمان هر كس كه شك نمايد
بر عقل و دانش او خندند مرغ و ماهى

Der-ḥışmet-i Suleymān herkes ki şek numāyed
Ber-ʿaḳl u dāniş-i ū ḫandend murġ u māhī

Ḥışmet, ḥā-yı ḥuṭṭī'niñ kesriyle, ʿAcem ʿaẓamet ve şevket ([M+] yaʿnī ululuḳ) maʿnāsında istiʿmāl ider. **Suleymān**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥażret-i Süleymān'ıñ ʿaẓametinde ve ululuġında her kimse ki şekk gösterirse anıñ ʿaḳlına ve ʿilmine murġ u māhī gülerler, yaʿnī istihzā iderler. Ḥāṣılı, insāndan ḳaṭʿ-ı naẓar berr u baḥrıñ ḥayvānatı bile anı temesḫur ider. Yaʿnī şekk yoḳ ki sen ḥaşmet u ʿaẓamet ṣāḥibi Süleymān'ıñ ḳā'im-maḳāmısın,

1 T: irkek.
2 T, F: bunda dilerseñ dimekdir.
3 T: dīvler üzerine.

pes, seniñ salṭanatıñda şākk olan[1] anıñ salṭanatında şākkdir, imdi Süleymān'a musaḫḫar olan ḥayvānat aña suḫriyye eylese vechi var.

باز ار چه گاه گاهی بر سر نهد کلاهی
مرغان قاف دانند آیین پادشاهی

Bāz er çi gāh gāhī ber-ser nihed kulāhī
Murġān-ı Ḳāf dānend āyīn-i pādişāhī

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi ṭoġan gāh gāh başına külāh ḳor yaʿnī üsküf çeker, ammā resm u āyīn-i salṭanatı bilmez, yaʿnī gāh gāh başına üsküf ḳomaġıla şāh-ı ṭuyūr olmaġa lāyıḳ olmaz, belki pādişāhlıḳ āyīn u üslūbını ʿAnḳā cinsi bilür ki bilād u ḳurāyı sā'ir murġān gibi gezmez, belki taḫt-ı salṭanat-ı Ḳaf'da ṣābit-ḳadem olup yerin bekler ve ḫalḳ-ı ʿāleme ʿaẓametinden kendini göstermez. Yaʿnī pādişāhlıġa seniñ gibi ʿalī-şān kimesne lāyıḳdır, her ḫafīf-mizāc pādişāh olmaġa lāyıḳ degildir, ḥāṣılı, taḫt-ı Süleymān'a sen lāyıḳ ve sezāvārsın, ġayrılar degil. Memdūḥı olan pādişāhı ʿAnḳā'ya ve sā'ir vāriṣ-i salṭanatı bāz-ı külāh-dāra teşbīh eylemiş.

تیغی که آسمانش از فیض خود دهد آب
تنها جهان بگیرد بی منت سپاهی

Tīġī ki āsmāneş ez-feyż-i ḫod dehed āb
Tenhā cihān bi-gīred bī-minnet-i sipāhī

Tīġī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Feyż** bunda luṭf u iḥsān maʿnāsınadır. ([M,T+] **Sipāhī**, yā-yı nisbetle, bunda ʿasker maʿnāsınadır.)

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ḳılıc ki āsumān aña kendi feyżinden ṣu vire, yaʿnī āsumān kendi yapdıġı şimşīr, cihānı yalñız ṭutar ʿasker minnetinsiz. Yaʿnī bir kimse ki mü'eyyed min ʿindi'llāh ola, leşker ü sipāh muʿāvenetine muḥtāc degil dimekdir. Sipāhī yā'sını vaḥdetiçün ṭutan ʿilm-i ḳāfiyeden bī-behre imiş ve maʿānīye de ıṭṭılāʿı yoġ-imiş[2].

كلك تو خوش نویسد در شان یار و اغیار
تعویذ جان فزایی افسون عمر کاهی

Kilk-i tu ḫoş **(484b)** nuvīsed der-şān-ı yār u aġyār
Tāʿvīẕ-i cān-fezāyī efsūn-ı ʿomr-kāhī

1 S: şekki olan.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Şān mehmūzu'l-ʿayndır, hemzesini elif eylemek de cā'izdir, rās gibi. ʿAcem dā'imā elifle istiʿmāl ider bundaki[1] gibi, ḥāl maʿnāsınadır ʿArabīde, ammā Fārisīde bir niçe maʿnāsı var, bunda beyānı lāzım degil. **Taʿvīẕ** tefʿīl bābından maṣdardır, ḥıfẓ eylemek maʿnāsına, ammā ʿAcem ḥamāyil maʿnāsında istiʿmāl ider, pes, **cān**'a iżāfet lāmiyye olur. **Cān-fezā** vaṣf-ı terkībīdir, fezāyīden'den, cān artırıcı yaʿnī ḥayāt virici maʿnāsına ve **yā**-yı ṯānī ḥarf-i maṣdardır. **Efsūn**, hemze ile ve hemzesiz, bügi yaʿnī siḥr ü mekr ü ḥīle maʿnāsına gelür. **ʿOmr-kāh** vaṣf-ı terkībīdir, kāhīden'den, ʿömür eksildici, yaʿnī ʿömre noḳṣān virici dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, seniñ ḳalemiñ yār u aġyār ḥaḳḳında ʿaceb güzel yazar, dost ḥaḳḳında ḥayāt-efzālıḳ taʿvīẕini ve ʿadū ḥaḳḳında cān-kāhlıḳ efsūnını. Yaʿnī pādişāh ṣāḥib-i seyf u ḳalemdir, imdi seyfi aḥvāl ü evṣāfını beyān buyurdı, şimdi ḳaleminiñ hünerlerin beyān ider. Yaʿnī seniñ ḳalemiñ bir ḫaṭṭ-ı hümāyūn yazar ki filān dosta bu ḳadar ʿaṭāyā iʿṭā eyleñ ki ḥayātına ḥayāt ḳatsın, pes, bu ḫaṭṭ-ı hümāyūn dosta taʿvīẕ-i cān oldı. Ve bir ḫaṭṭ-ı hümāyūn yazar ki filān ʿadūyı siyāset eyleñ, bī-cān olsun yaʿnī helāk olsun ve bu ḫaṭṭ-ı hümāyūn ʿadūya efsūn-ı cān-kāh oldı.

ای عنصر تو مخلوق از کیمیای عزت
و ای دولت تو ایمن از صدمت تباهی

Ey ʿunṣur-ı tu maḫlūḳ ez-kīmyā-yı ʿizzet
V'ey devlet-i tu īmin ez-ṣadmet-i tebāhī

Ey ḥarf-i nidā, münādā meẕkūr pādişāhdır. **ʿUnṣur**'dan murād çār erkāndır, yaʿnī ḫāk ü āb[2] u havā ve nār. **ʿUnṣur** mübtedā ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Maḫlūk** ḫaber-i mübtedā, **ez-kīmyā** maḫlūḳ'a müteʿalliḳ ve **ʿizzet**'e iżāfet beyāniyyedir. Baʿżı nüshāda **kīmyā** yerine **kibriyā** düşmüş, ʿaẓamet maʿnāsına, gine iżāfet beyāniyyedir. **V'ey; vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **ey** ḥarf-i nidā ve münādā meẕkūr pādişāhdır. **Devlet-i tu** lāmiyye. **Īmin** emīn maʿnāsınadır. **Ṣadm**, ([M,T+] ṣād'ıñ fetḥi ve dāl'ıñ sükūniyle,) cesedle yaʿnī gövdeyle urmaḳ, ammā bunuñ gibi yerlerde şiddet ü belā maʿnāsınadır. Baʿżı nüshāda **ṣadmet** yerine **vaṣmet**, ([M,T+] vāv'ıñ fetḥi ve ṣād'ıñ sükūniyle,) vāḳiʿdir, ʿayb maʿnāsına. **Ṣadmet**'deki **tā** ʿalāmet-i naḳldir. **Tebāhī** yā-yı maṣdariyye ile fesād maʿnāsınadır.

1 S: bundaġı.
2 S: arż u āb. T, F: arż u mā.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, seniñ ʿunṣuruñ yaʿnī vücūduñ kīmyā-yı ʿizzet ü ḥürmetden maḫlūḳdur ve ey pādişāh seniñ devletiñ fesād şiddetinden emīn ü maṣūndur, yaʿnī vücūd-ı şerīf[1] bir ʿādil pādişāhsın, Allāhu Teʿālā seniñ devletiñi zevālden ṣaḳlasın. Münādā vāḳiʿ olan ebyāt u meṣāriʿiñ maʿānīsinde ki ḥarfini ẕikr eyleyen maʿnāya ḫalel virdüginden āgāh u ḫaber-dār degil imiş[2].

گر پرتوی ز تیغت بر کان و معدن افتد
یاقوت سرخ رو را بخشند رنگ کاهی

Ger pertevī zi-tīġet ber-kān u maʿdin ufted
Yāḳūt-ı surḫ-rū-rā baḫşend reng-i kāhī

Pertevī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Kān u maʿdin**, dāl'ıñ kesriyle, ʿaṭf-ı tefsīrī ḳabīlindendir. **Yāḳūt-ı surḫ-rū** beyāniyyedir, **surḫ-rū** vaṣf-ı terkībīdir, ḳızıl beñizli yāḳūt, **rā** edāt-ı mefʿūl. Ẓāhiren Ḫāce'niñ kelāmı delālet ider ki **yāḳūt** hemān ḳızıl ola[3], bā-ḫuṣūṣ ki ṣarı da olur siyāh da. Niteki rivāyet olunur ki Mekke-i Mükerreme'niñ[4] Ḥacerü'l-Esved'i yāḳūtdur. Ḥattā Ḳarāmıṭa **(485a)** *laʿanehumu'l-lāhu Teʿālā*[5] Mekke-i Mükerreme'yi ġāret idüp mübārek Ḥacerü'l-Esved'i aldılar ve ehl-i islām ikiyüzbiñ sikke-i ḥasene[6] cemʿ eylediler ellerinden taḫlīṣ eylemek içün ve mübārek Ḥacer'i yāḳūt ḫavāṣṣıyla tecrübe eylediler. Pes, gördiler ki ḫāṣṣaları kāmil, mālı virüp Ḥacerü'l-Esved'i ellerinden aldılar. **Baḫşend** fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i ġā'ib, baġışlarlar dimekdir, fāʿili **kān u maʿdin**'dir. **Reng-i kāhī** beyāniyye. **Kāh**, ([M,T+] kāf-ı ʿArabīyle,) ṣaman maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger seniñ ḳılıcıñdan kān u maʿdine bir pertev düşerse ḳızıl beñizli yāḳūta ṣaman rengini baġışlarlar, yaʿnī ḳızıl renkli yāḳūta ṣarı yāḳūt rengini virürler seniñ tīġıñ ḫavf u ḫaşyetinden. Ḥāṣılı, heybetiñden maʿādin yaraḳān marażına mübtelā olur.

عمریست پادشاها کز می تهیست جامم
اینك ز بنده دعوی وز محتسب گواهی

ʿOmrī'st pādişāhā k'ez-mey tehī'st cāmem
Īnek zi-bende daʿvī v'ez-muḥtesib guvāhī

1 S: vücūd-ı şerīf.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 M: olandır.
4 M, T: Ḥażret-i Mekke'niñ.
5 S: leʿanehum. (Allah'ın lâneti onların üzerine olsun.)
6 S: altun.

ʿOmr bunuñ gibi yerlerde zamān maʿnāsınadır ([M+] ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.) **K'ez-mey; ki** ḥarf-i beyān. **Tehī**, tā'nıñ fetḥi ve kesriyle ([M,T+] ve hā'nıñ kesriyle,) boş maʿnāsınadır. **Guvāh** şāhiddir, ([M,T+] ṭanıḳ maʿnāsına.) Pes,

Maḥṣūl-i Beyt: Bir zamāndır ey pādişāh ki ḳadeḥim bādeden ḫālīdir, yaʿnī ḫarclıġım[1] yoḳdur ki bāde ṣatun alup içem, ḥāṣılı, bāde nūş eylemege üsʿātim yoḳdur. İşde benden daʿvā ve muḥtesibden şehādet, yaʿnī muḥtesib şāhiddir ki ben bāde ḫarcına mālik olmadım[2]. Ḫāce beytde ḥüsn-i ṭaleb riʿāyet eyledi.

دانم دلت ببخشد بر عجز شب نشینان
گر حال من بپرسی از باد صبحگاهی

Dānem dilet bi-baḫşed ber-ʿacz-i şeb-nişīnān
Ger ḥāl-i men bi-pursī ez-bād-ı ṣubḥgāhī

Bi-baḫşed fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ibdir, esirger dimekdir. **Ber** bunda ḥarf-i ṣıladır. **ʿAcz-i şeb-nişīnān** lāmiyyedir. **Şeb-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir, gice oturıcı maʿnāsına yaʿnī iḥyā-yı leyl eyleyen kimse ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Ṣubḥgāhī; yā** ḥarf-i nisbet. Mıṣrāʿ-ı ṯānī şarṭ ve mıṣrāʿ-ı evvel cezādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bilürem ki göñlüñ şeb-nişīnler ʿacz u iftiḳārına teraḥḥum eyler eger ṣabāḥ vaḳti nesīminden benim ḥālimi ṣorarsañ, yaʿnī bād-ı ṣabādan benim ḥālim ṣorarsañ saña benim ebter ḥālim maʿlūm olur. Ve bu vāsıṭa ile her ḳanda ki bir ʿāşıḳ-ı şeb-nişīniñ var ise aña merḥamet idersin benim ḥālime ḳıyāsla, zīrā ben maḥall-i teraḥḥumum. Ṣubḥgāhī yā'sını vaḥdet içün ṭutan aḥvāl-i ḳāfiyeden āgāh degil imiş[3].

ساقی بیار آبی از چشمهٔ خرابات
تا خرقها بشوییم از عجب خانقاهی

Sāḳī bi-y-ār ābī ez-çeşme-i ḫarābāt
Tā ḫırḳahā bi-şūyīm ez-ʿucb-ı ḫāneḳāhī

Sāḳī münādā. **Ābī; yā** ḥarf-i vaḥdet, **āb**'dan murād bādedir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **ʿUcb**, ([M,T+] ʿayn'ıñ żammı ve cīm'iñ sükūniyle,) kibir maʿnāsınadır. **Ḫāneḳāhī; yā** ḥarf-i nisbet.

1 T: ḫarcım.
2 M: olmadıġıma. T: olmadıgime.
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ḫarābāt çeşmesinden bir ṣu getür, tā kim ḫāneḳāh tekebbürlüginden ḫırḳalarımızı yuyalım. Yaʿnī bāde getür, tā kim içüp meskenet kesb idelim ve ḫāneḳāhda kesb eyledigimiz ʿucb u riyādan ḫalāṣ olalım.

در دودمان آدم تا وضع سلطنت هست
مثل تو کس ندانست این علم را کما هی

Der-dūdmān-ı Ādem tā vaż'-ı salṭanat hest
Miṯl-i tu kes ne-dānist īn ʿilm-rā kemāhī

Dūdmān, dāl-i evveliñ żammı ve ṯānīniñ[1] sükūnıyle, ḳavm u ḳabīle maʿnāsınadır, **Ādem**'e iżāfet lāmiyyedir. **Tā** ḥarf-i ibtidā veyā ḥarf-i tevḳīt, mādām maʿnāsına. **ʿİlm**'den murād ʿilm-i salṭanatdır. **Kemāhī; kāf** ḥarf-i teşbīh ve **mā**-yı mevṣūl ve żamīr-i mü'enneṯ ġā'ibeden mürekkeb lafıẓdır. Ḳıyās **kemā-huve** idi, zīrā żamīr ʿilme rāciʿdir, lākin taḳdīri ʿilm-i salṭanat'dır, pes, mużāfun ileyhden ḥükm-i te'nīṯ aḫẕ eyledi ki aña żamīr-i te'nīṯ rāciʿ oldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ādem-i Ṣafī evlādında salṭanat vażʿ olalı ʿilm-i salṭanatı seniñ gibi ḥaḳīḳatıyla kimse bilmedi, yaʿnī dünyā pādişāhları ʿilm-i salṭanatı seniñ gibi **(485b)** bilmediler.

جور از فلك نیاید با تو ملك صفاتی
ظلم از جهان بر من شد تو جهان پناهی

Cevr ez-felek ne-y-āyed bā-tu melek-ṣıfātī
Ẓulm ez-cihān ber-men şud tu cihān-penāhī

Bā-tu; bā ḥarf-i muṣāḥabet. **Ṣıfātī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ber** ḥarf-i istiʿlādır, ʿalā maʿnāsına. **Şud** bunda vāḳiʿ ve ṣādır oldı maʿnāsınadır. **Cihān-penāh** vaṣf-ı terkībīdir, cihān ṣıġınıcı veyā ṣıġındırıcı[2] maʿnāsına ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ile yaʿnī sen melek-ṣıfātla felekden cevr gelmez, yaʿnī seniñ gibi bir ʿādil melek-sıfāt pādişāhıñ vücūdıyla felekden cevr gelmez, yaʿnī felek kimseye cevr u cefā eylemez, ammā cihāndan benim üzerime ẓulm vāḳiʿ oldı sen cihān-penāh iken. Ḥāṣılı, seniñ gibi cihānı ḥimāyet idici pādişāh variken cihān baña ẓulm eyledi. Ne-y-āyed fiʿlini ne-tābed yazup maʿnāsını;

1 S: dāl-i ṯānīniñ.
2 S: ṣıġıncağı veyā ṣıġındıracağı.

felekden cevr yaldıramaz ([M,T+] sen melek-ṣıfātla) diyen maʿnāyı rūşen söylememiş[1]. Ve mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; sen melek-ṣıfāta felekden cevr gelmez diyen beytiñ maʿnāsına cevr eylemiş[2]. Ve mıṣrāʿ-ı ṯānīde **ber** lafẓını **men** lafẓına mużāf idüp maʿnāsını; ẓulüm cihāndan oldı benim ḳatıma diyen beytiñ maʿnāsına belki beytiñ kendine ẓulm eylemiş[3] ve cihāndan baña ẓulm oldı, ḥālbuki sen pādişāhsın diyen iṯrince gitmiş[4].

جایی که برق عصیان بر آدم صفی زد
ما را چه گونه زیبد دعوای بی‌گناهی

Cāyī ki berḳ-i ʿiṣyān ber-Ādem-i Ṣafī zed
Mā-rā çi gūne zībed daʿvā-yı bī-gunāhī

Cāyī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Berḳ-i ʿiṣyān** beyāniyye, **Ādem-i Ṣafī** de böyledir. **Berḳ** şimşege dirler. **Gunāhī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,T+] Bir yerde ki berḳ-i ʿiṣyān Ādem-i Ṣafī üzerine urdı, yaʿnī) bir yerde ki Ḥażret-i Ādem peyġāmber iken Allāh'a ʿiṣyān eyleye, yā bizim gibi bī-çārelere günāhsızlıḳ daʿvāsı ne vecihle yaraşır. Yaʿnī enbiyādan günāh ṣādır olduġı yerde bize günāhımız yoḳdur diyü daʿvā eylemek[5] yaḳışmaz. Bu beyt anı müşʿirdir ki Ḫāce'den bir mezlaḳa ṣādır olmuş ola ve bu beytle iʿtiẓār eyleye.

حافظ چو پادشاهت گه گاه می‌برد نام
رنجش ز بخت منما باز آ بعذرخواهی

Ḥāfiẓ çu pādişāhet geh gāh mī-bered nām
Renciş zi-baḫt me-nmā bāz-ā be-ʿoẓr-ḫāhī

Pādişāhet; tā maʿnā cihetden **nām**'a muḳayyeddir, **nāmet** taḳdīrinde. **Renciş** ism-i maṣdardır, inciniş maʿnāsına. **Bāz ā; ā** elif-i memdūde ile fiʿl-i emr-i muhātābdır. **Be-ʿoẓr-ḫāhī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **ʿoẓr-ḫāh** vaṣf-ı terkībīdir, ʿöẓür dileyici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 <[T+] Redd-i Sürūrī>
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>
5 M, T: günāhımız yoḳ daʿvāsı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, çünki pādişāh gāh gāh[1] nāmıńı iledür yaʿnī adıńı ańar, ṭāliʿińden bī-ḥużūrluḳ gösterme, ʿöẕr dileyicilikle gel, yaʿnī eyledigiń günāh sebebiyle ʿöẕr getür[2], (M,T+ ḥāṣılı, eyledigiń taḳṣīrden ʿöẕr dile.) Bu beyt, beyt-i sābıḳa nāẓırdır. Bāz lafẓını bunda girü maʿnāsına ṭutanlar, müstaḳīm maʿnādan girü gitmişler[3], belki bunda[4] teʾkīd-i maḥż içündür.

يا ملجأ البرايا يا واهب العطايا
عطفا على مقل حلت به الدواهى

Yā melceʾe'l-berāya yā vāhibe'l-ʿaṭāyā
ʿAtfen ʿalā muḳıllin ḥallet bihiʾd-devāhī

Yā ḥarf-i nidā. **Melceʾ** bunda ism-i mekāndır, leceʾe-yelceʾu yaʿnī feteḥa bābından, ṣıġınacak yer dimekdir[5], maṣdar-ı mīmīsi de melceʾ gelür. **Berāyā** (M,T+ bāʾnıń fetḥiyle,) ḫalḳ maʿnāsınadır[6]. **Vāhibe'l-ʿaṭāyā** ism-i fāʿiliń mefʿūline iżāfetidir. **Vāhib** ism-i fāʿildir, vehebe-yehebuʾdan, yine feteḥa bābındandır, muʿtellüʾl-fā, baġışlayıcı maʿnāsına[7]. **ʿAṭāyā** ʿaṭiyyeniń cemʿi, baḫşiş dimekdir. **ʿAṭfen** manṣūbdur maṣdarlıġla, taḳdīri **iʿṭif ʿaṭfen** dimekdir. **ʿAṭf** bunda işfāk maʿnāsınadır (S,T+ yaʿnī esirgemek,) bu maʿnāya olunca ʿalā ḥarfiyle müstaʿmeldir bundaki[8] gibi. Pes, **ʿalā** maṣdara müteʿalliḳdir. **Muḳıll** lafẓen mecrūr **ʿalā** ile, ism-i fāʿildir, eḳalle-yuḳıllu'dan yaʿnī ifʿāl bābınıń mużāʿafından, aṣlı muḳlil idi, idġām ile muḳıll oldı, faḳīr maʿnāsına[9]. **(486a) Ḥallet,** fiʿl-i māżī müfred müʾenneṯ ġāʾibe, naṣara bābından, nāzil oldı ve ḳondı maʿnāsına. (M,T+ Bu maʿnāya) olunca ḥarf-i **bā** ile müstaʿmeldir bundaki[10] gibi. **Devāhī**, dāhiyeʾniń cemʿidir[11], ulu belā maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāha nidā buyurur: Ey ḫalḳıń ṣıġınacaḳ yeri, zīrā ẓıllu'l-lāhsın, ey baḫşişler baġışlayıcı, zīrā ṣāḥib-i ḳudret u meknet bir saḫī pādişāhsın, pes, ey pādişāh, bu faḳīri esirge yaʿnī beni esirge, ancılayın faḳīr ki ańa ulu belālar nāzil oldı (M,T+ ve ḳondı, yaʿnī başına ulu belālar geldi.) Bu beyt de delālet ider ki Ḫāce rūzgārdan bir mekrūh görmüş ola.

1 M: geh geh. T: geh.
2 M, S: göster.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 M: birinde.
5 M: melceʾ bunda mefʿal bābından ṣıġınacaḳ yer dimekdir.
6 S: Berāyā beriyyeniń cemʿidir, ḫalḳ maʿnāsınadır.
7 S: vāhib feteḥa bābından ism-i fāʿildir.
8 S: bundaġı.
9 S: Muḳıll ifʿāl bābından ism-i fāʿildir.
10 S: bundaġı.
11 M, T: devāhī, dāl'ıń fetḥiyle cemʿ-i dāhiyedir.

507

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

ای قصهٔ بهشت ز کویت حکایتی
شرح جمال حور ز رویت روایتی

Ey ḳıṣṣa-i behişt zi-kūyet ḥikāyetī
Şerḥ-i cemāl-i ḥūr zi-rūyet rivāyetī

Ey ḥarf-i nidā, münādā cānāndır. **Ḳıṣṣa-ı behişt** ([M,T+] lāmiyye.) **Ḥikāyetī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Şerḥ-i cemāl-i ḥūr** lāmiyyelerdir. **Rivāyetī; yā** ḥarf-i vaḥdet. Bu ġazelde vāḳiʿ olan ḥarf-i vaṣl vaḥdetiçündür, āḫir-i ġazele varınca.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, cennet ḳıṣṣası seniñ kūyuñdan bir ḥikāyetdir, yaʿnī niçe ḥikāyesi var, cennet de ([M+] ḥikāyelerinden bir ḥikāyetdir.) Ḥūr güzelliginiñ şerḥi seniñ rūyundan bir rivāyetdir, yaʿnī seniñ rūyuñuñ niçe rivāyeti var, bu da andan bir rivāyetdir.

انفاس عیسی از لب لعلت لطیفهٔ
و آب خضر ز نوش دهانت کنایتی

Enfās-ı ʿĪsā ez-leb-i laʿlet laṭīfe'i
V'āb-ı Ḫıżır zi-nūş-ı dehānet kināyetī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥażret-i ʿĪsā nefesleri ki anıñla mevtā iḥyā iderdi[1], seniñ leb-i laʿliñden bir laṭīfedir, yaʿnī ([M,T+] lebiñden) bir laṭīf ḥaṣletdir. Daḫi āb-ı ḥayvān seniñ dadlı dehānıñdan bir kināyetdir, yaʿnī āb-ı ḥayvān ki ẕikr olunur, seniñ dehānıñ kināyelerinden bir kināyetdir, yaʿnī āb-ı ḥayvān ki ẕikr olunur, seniñ dehānıñdır dimekdir. ([M,T+] Laṭīfe'i'de olan hemze vaḥdet içündür diyen laṭīf söylememiş[2].)

هر پاره از دل من و از غصه قصهٔ
هر سطری از خصال تو از رحمت آیتی

Her pāre ez-dil-i men u ez-ġuṣṣa ḳıṣṣa'i
Her saṭrī ez-ḫiṣāl-i tu ez-raḥmet āyetī

1 S, T: iḥyā-yı mevtā iderdi.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Mıṣrāʿ-ı evvelde **vāv** ḥarf-i sektdir, yazılmaması evlādır, ([M+] ammā nüsḫalarda yazıldığıçün taḳlīd ile yazdıḳ.) **Ez-ġuṣṣa ḳıṣṣa'i, pāre-i dil**'i beyāndır. **Saṭrī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḫisāl-i tu** lāmiyye. **Ez-raḥmet āyetī, saṭr**'ı beyāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim göñlümden her bir pāre, ġuṣṣa ve ġamdan bir ḳıṣṣadır ve seniñ ḫūylarıñdan ve ʿādetleriñden her bir saṭır raḥmet-i Ḥaḳ'dan bir āyet ve bir ʿalāmetdir. Ḥāṣılı, seniñ her ḫūyuñ birer āyet-i raḥmetdir ve benim dilimden her bir pāre bir ġuṣṣa ḳıṣṣasıdır. Mıṣrāʿ-ı evvelde vāv'ı ḥarf-i ʿaṭf ẓann idüp maʿnāyı; benim göñlümden her bir pāre ve ġuṣṣadan bir ḳıṣṣa diyen rabṭ-ı kelāmdan bī-ḫaber imiş[1]. Ve mıṣrāʿ-ı ṣānīde vāv'a iḥtiyāc yoḳ iken vāv yazup maʿnāsını; seniñ ḫūylarından her bir saṭır ve raḥmetden bir āyet diyen meẕāḳ-ı Fārisīye miskīn mālik degil imiş[2].

کی عطرسای مجلس روحانیان شدی
گل را اگر نه بوی تو کردی رعایتی

Key ʿıṭr-sāy-ı meclis-i rūḥāniyān şudī
Gul-rā eger ne būy-ı tu kerdī riʿāyetī

ʿIṭr-sāy vaṣf-ı terkībīdir, sāyīden'den, ezmek maʿnāsına, ʿıṭır ezici dimekdir, ziyāde ḳoḳı virmekden kināyetdir, zīrā misk ü ʿanber u laḫlaḫa ve ġayrıları ezildikde ziyāde ḳoḳı virürler, **meclis**'e ve **rūḥāniyān**'a iżāfet lāmiyyelerdir. **Şudī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī maʿnāsını ifāde ider. **Gul-rā; rā** edāt-ı mefʿūl, ([M,S+] güle dimekdir. **Ne** edāt-ı nefy,) **kerdī** fiʿline muḳāyyeddir, **ne-kerdī** dimekdir, munfaṣıl yazıldigiçün hā-i resmīye muḥtāc oldı. **Kerdī** de ḥikāyet-i ḥāl-i māżī maʿnāsını ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳaçan rūḥānīler meclisiniñ **(486b)** ʿıṭr ezicisi olurdı eger güle seniñ būyuñ[3] riʿāyet eylemeyeydi. Yaʿnī güle seniñ būyuñ żamm oldı, ol cihetdendir ḫoş ḳoḳulı olduġı, ḥāṣılı, ḳoḳusı seniñ būyuñdan müsteʿārdır[4].

در آرزوی خاك ره یار سوختیم
یاد آور ای صبا که نکردی حمایتی

Der-ārzū-yı ḫāk-i reh-i yār sūḫtīm
Yād āver ey ṣabā ki ne-kerdī ḥimāyetī

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 S: rūyuñ.
4 S: müstefāddır.

Ārzū-yı ḫāk-i reh-i yār lāmiyyelerdir. **Yād, āver**'iñ mefʿūli. **Āver,** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, getür dimekdir, āverīden'den, gāhī vāv'ını ḥaẕf idüp **ār** dirler. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ne-kerdī** fiʿl-i nefy-i māżī müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāriñ ayaġı türābı ārzūsında yandıḳ, ey ṣabā, yādıña getür ki bize ḥimāyet eylemediñ. Yaʿnī yāriñ ḫāk-i rāhını gözümüze tūtiyālıġiçün getürmediginiñ ḫāṭırıñda olsun ki maḥalli geldikde seniñle söyleşevüz.

در آتش ار خیال رخت دست می‌دهد
ساقی بیا که نیست ز دوزخ شکایتی

Der-āteş er ḥayāl-i ruḫet dest mī-dehed
Sāḳī bi-y-ā ki nīst zi-dūzaḫ şikāyetī

Maḥṣūl-i Beyt: Āteş-i dūzaḫda eger seniñ ruḫuñ ([M,T+] ḥayāli el virürse, yaʿnī ḥayāliñ yādıma gelürse, ey sāḳī, gel ki cehennemden şikāyet yoḳdur, yaʿnī āteş-i dūzaḫda seniñ ruḫuñ) yādı baña taʿvīẕ olup beni yaḳdırmaz. Ḥāṣılı, ruḫuñ yādı beni āteşden ṣıyānet ider, pes, dūzaḫdan şikāyetimiz olmaz.

بوی دل کباب من آفاق را گرفت
وین سوز اندرون بکند هم سرایتی

Būy-ı dil-i kebāb-ı men āfāḳ-rā girift
V'īn-i sūz-ı enderūn bi-koned hem sirāyetī

Būy-ı dil-i kebāb-ı men lāmiyye ve beyāniyye ([M,T+] ve lāmiyyedir.) **Āfāḳ**'dan bunuñ gibi yerlerde eṭrāf u eknāf-ı ʿālem murāddır. **Sūz-ı enderūn**'dan murād sūz-ı dil ü cigerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim kebāb olmuş dilimiñ ḳoḳusı eṭrāf-ı ʿālemi ṭutdı, bu sūz-ı enderūn daḫi sirāyet ider, yaʿnī bu sūz-ı enderūn da ʿālemi yaḳar ve yandırır. Ḥāṣılı, kebāb olmuş dilimiñ ḳoḳusı ʿālemi ṭutduġı[1] gibi sūz-ı derūnum da ʿālemi ṭutar.

ای دل بهرزه دانش و عمرت ز دست رفت
صد مایه داشتی و نکردی کفایتی

Ey dil be-herze dāniş u ʿomret zi-dest reft
Ṣed māye dāştī vu ne-kerdī kifāyetī

1 T: ṭutdugi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, ʿilm ü ʿömrüñ ʿabeş yere eliñden gitdi, yüz sermāyeñ var idi, ammā anıñla iktifa eylemediñ. Yaʿnī ʿilm ü ʿömür taḥṣīl-i ʿışḳa sermāye idi, sen bunları ʿabeş yere ṣarf idüp vāsıṭa-i taḥṣīl-i ʿışḳ idemediñ, ḥāṣılı, murādıñ ḥuṣūline bunlar saña kifayet eylemedi, zīrā ʿabeş yere ṣarf olundı.

دانی مراد حافظ ازین درس غصه چیست
از تو گرشمهٔ و ز خسرو عنایتی

Dānī murād-ı Ḥāfıẓ ezīn ders-i ġuṣṣa çīst
Ez-tu girişme'i vu zi-ḫusrev ʿināyetī

Dānī fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭabdır, (M,T+ maʿnā-yı istifhāmı mutażammın, bilür misin dimekdir. **Ders-i ġuṣṣa** beyāniyye.) **Girişme'i; yā**[1] ḥarf-i vāhdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, senden bir girişme dimekdir, sāḳīye ḫiṭāb idüp buyurur:

Maḥṣūl-i Beyt: Bilür misin Ḥāfıẓ'ıñ murādı ġam u ġuṣṣa dersini oḳımaḳdan nedir? Senden bir nāz u şīve ve pādişāhdan bir luṭf u iḥsāndır. Yaʿnī ʿışḳ dersini oḳımaḳdan murādı senden bir iltifāt ve pādişāhdan luṭf u keremdir. Ḥāṣılı, sen ʿāşıḳımdır diyü girişme ve nāz eyleyesin ve pādişāh ʿāşıḳ şāʿirimdir diyü riʿāyet eyleye. (M,T+ Girişme'i'de olan hemze vaḥdet içündür diyen muḫālif söylemiş[2].)

1 S: yā-yı baṭnī.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

508

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün

این خرقه که من دارم در رهن شراب اولی
وین دفتر بی‌معنی غرق می ناب اولی

Īn ḫırḳa ki men dārem der-rehn-i şerāb evlī
V'īn defter-i bī-maʿnā ġarḳ-ı mey-i nāb evlī

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ḫırḳa ki ben ṭutarım, yaʿnī benim mālik olduġum ḫırḳa şarāb rehninde olmaḳ evlādır, yaʿnī merhūn-ı bāde olmaḳ yegdir, zīrā andan būy-ı riyā gelür. Ve bu maʿnāsız defter yaʿnī oḳuduġum[1] fā'idesiz kitāb şarāba ġarḳ **(487a)** olması evlādır, zīrā ders-i ʿışḳa andan fā'ide yoḳ.

چون عمر تبه کردم چندان که نگه کردم
در کنج خراباتی افتاده خراب اولی

Çun ʿomr tebeh kerdem çendān ki nigeh kerdem
Der kunc-i ḫarābātī uftāde ḫarāb evlī

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ʿömrümi ʿabeş yere fesāda virdim, ol ḳadar ki naẓar eyledim, bir meyḫāne bucaġında mest-i ḫarāb yıḳılmış olmaḳ evlādır. Yaʿnī çünki ʿömri ʿışḳ dersini taḥṣīl eylemeksiz żāyiʿ eyledim, baḳiyye-i ʿömri bir meyḫāne köşesinde mestāne geçürmek yegdir.

چون مصلحت اندیشی دورست ز درویشی
هم سینه پر آتش به هم دیده پرآب اولی

Çun maṣlaḥat-endīşī dūr'est zi-dervīşī
Hem sīne pur-āteş bih hem dīde pur-āb evlī

Maṣlaḥat-endīş vaṣf-ı terkībīdir, endīşīden'den, maṣlaḥat fikr idici dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdardır. **Dervīşī; yā** ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki maṣlaḥat-endīşlik, dervīşlik mertebesinden ıraḳdır, sīne pür-āteş ve dīde pür-āb olmaḳ ([M,T+] yegdir. Yaʿnī çünki umūr-ı dünyā fikri

1 T: oḳudigim.

dervīşlikden baʿīddir, derd-i ʿışḳ u muḥabbetle sīne pür-āteş ve dīde pür-āb olmaḳ) evlādır. Ḥāṣılı, ʿāşıḳ olup ehl-i sūz u girye olmaḳ yegdir.

من حالت زاهد را با خلق نخواهم گفت
کین قصه اگر گویم با چنگ و رباب اولی

Men ḥālet-i zāhid-rā bā-ḫalḳ ne-ḫāhem goft
K'īn ḳıṣṣa eger gūyem bā-çeng u rubāb evlī

Maḥṣūl-i Beyt: Ben zāhidiñ ḥālini ḫalḳa söylemeyiserem, yaʿnī ḫalḳ-ı ʿāleme ifşā eylemem, zīrā bu ḳıṣṣayı eger söylersem çeng u rübābla söylemek yegdir. ([M,T+] Yaʿnī bāde-nūş olup çeng u çeġāne ile söylemek yegdir ki) herkesiñ ʿaḳlında ve fikrinde merkūz u ṯābit olsun.

تا بی سر و پا باشد اوضاع فلك زین دست
در سر هوس ساقی در دست شراب اولی

Tā bī-ser u pā bāşed evżāʿ-ı felek zīn-dest
Der-ser heves-i sāḳī der-dest şerāb evlī

Tā mādām maʿnāsınadır. **Zīn-dest** bunuñ gibi dimekdir, niteki baʿżı nüsḫada **zīnsān** düşmüş, maʿnāları birdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Mādām ki evżāʿ-ı felek şimdiki gibi bī-ser u pā ola, yaʿnī bir muʿayyen vażʿ üzerine olmaya, belki gāh niʿmet ü gāh nıḳmet virür ola, pes, başda sāḳī ārzū ve hevesi ve elde ḳadeḥ-i bāde olmaḳ evlādır. Yaʿnī mādām ki felekden envāʿ-ı evżāʿ ṣādır olur, başda sāḳī muḥabbeti ve elde cām-ı bāde olmaḳ yegdir ki felegiñ evżāʿı hīç vechile maʿlūm olmaya, zīrā mest olan aḥvāl-i gerdūnden bī-ḫaber olur.

از همچو تو دلداری دل برنکنم آری
گر تاب کشم باری زان زلف بتاب اولی

Ez-hemçu tu dil-dārī dil ber-ne-konem arī
Ger tāb keşem bārī zān zulf-i be-tāb evlī

Ber-ne-konem ḳaldırmam dimekdir. **Ārī** eved dimekdir. **Tāb** bunda ḥarāret u ıżṭırāb maʿnāsınadır. **Zulf-i be-tāb** beyāniyye, büklümli zülf maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ gibi bir dildārdan göñlümi ḳaldırup anı terk eylemem, zīrā eger ʿışḳıñ ḥarāret u ıżṭırābını çekersem bārī ol büklümli zülfden

çekmek evlādır. Yaʿnī ʿışḳ u muḥabbet āteşini çekmek lāzım olunca cānānıń tāb-dār zülfinden çekmek yegdir ki bī-naẓīr-i ʿālemdir. Niteki Ḫāce Selmān buyurur:

Beyt: دل اگر بار کشد بار نگاری باری
ور کسی یار گزیند چو تو یاری باری

Dil eger bār keşed bār-ı nigārī bārī
V'er kesī yār guzīned çu tu yārī bārī[1]

چون پیر شدی حافظ از میکده بیرون آی
رندی و هوسناکی در عهد شباب اولی

Çun pīr şudī Ḥāfıẓ ez-meykede bīrūn āy
Rindī vu hevesnākī der-ʿahd-i şebāb evlī

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki pīr olduń, ey Ḥāfıẓ, meyḫāneden çıḳ, ṭaşra gel, yaʿnī meyḫāneyi terk eyle, zīrā rindlik ve hevesnāklik, civānlıḳ[2] zamānında olmaḳ evlādır. Yaʿnī hevā ve hevese ve ārzū-yı nefse civānlıḳ zamānı gerek, pīrlik zamānı münāsib degil.

1 Gönül şayet bir yükü taşıyacaksa aşk yükünü taşısın. Ve şayet bir kimse yâr seçecekse senin gibi bir yâr seçsin.

2 T: civānlik.

509

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

ای که در کشتن ما هیچ مدارا نکنی
سود و سرمایه بسوزی و محابا نکنی

Ey ki der-kuşten-i mā hīç mudārā ne-konī
Sūd u sermāye bi-sūzī vu muḥābā ne-konī

Kuşten-i mā maṣdarıñ mefʿūline **(487b)** iżāfetidir. **Mudārā** müfāʿale bābından maṣdardır ki bu bābın nāḳıṣından ʿAcem tā'yı ḥaẕf ider, niteki sābıḳan mufaṣṣal beyān olundı. **Muḥābā** da mudārā gibi maṣdardır, ([M,T+] nāḳıṣ, müfāʿale bābından,) bunuñ gibi yerlerde ḳayırmaḳ ([M,T+] ve pervā çekmek) maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol cānān ki bizi öldürmede hīç bir vecihle müdārā eylemezsin, belki murādıñca ḳatl idersin. Sūd u sermāye-i ʿömrümüzi yaḳarsın ve hīç ḳayırmaz ve pervā çekmezsin. Yaʿnī dil ü dīnimiz sermāyesini āteş-i ʿışḳıña yaḳup günāhdan ḳorḳmazsın[1]. Bu beytde ḫiṭāb ʿāmm olmaḳ rūşendir diyen ḫiṭāba ḳābil degil imiş[2].

دردمندان بلا زهر هلاهل دارند
قصد این قوم خطر باشد هان تا نکنی

Derdmendān-ı belā zehr-i helāhil dārend
Ḳaṣd-ı īn ḳavm ḫaṭar bāşed hān tā ne-konī[3]

Zehr-i helāhil beyāniyyedir, iżāfetü'l-ʿāmm ile'l-ḫāṣṣ ḳabīlindendir, zīrā **helāhil** yalñız, zehr-i kātil dimekdir, pes, **zehr** andan eʿammdır. **Dārend** ṭutarlar yaʿnī semm-i helāhilleri var, ḫāṣılı, zehr-nāk ṭā'ifedir, zīrā dā'imā zehr-i ʿışḳ u muḥabbet nūş iderler. **Ḳaṣd-i īn ḳavm** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, bu ḳavme ḳaṣd eylemek dimekdir. **Ḫaṭar** luġātda işrāf ʿale'l-mevtdir yaʿnī mevte ḳarīb olmaḳ. **Hān** edāt-ı tenbīh. **Tā** mā-ḳablini te'kīd ider.

1 S: ḳurtulmazsın.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 <[M+] Baʿżı dīvānlarda bāşed'den ṣoñra vāv yazmışlar velākin şerḥlerde yoḳdur.>

Maḥṣūl-i Beyt: Belā derdlileriniñ semm-i helāhili var, yaʿnī zehr-i ʿışḳ içmiş bir bölük tāʿīfedir, pes, zehr-nāk olmuşlar, imdi bunlara ḳaṣd eylemek ḫaṭar u ḫaṭādır, āgāh ol, ġāfil olma, bunlarıñ ʿaleyhine[1] yaʿnī żararlarına ḳaṣd eylemeyesin, zīrā mesmūmlardır. Niteki ʿulemā ḥaḳḳında *ʿLuḥūmü'l-ʿulemā'i mesmūmetun*[2] vāḳiʿ olmuş, pes, bunlarıñ da luḥūmı mesmūmedir, zīrā zehr-i ʿışḳ nūş iderler.

رنج ما را كه توان برد بيك گوشهٔ چشم
شرط انصاف نباشد كه مداوا نكنى

Renc-i mā-rā ki tuvān burd be-yek gūşe-i çeşm
Şarṭ-ı inṣāf ne-bāşed ki mudāvā ne-konī

Mudāvā maṣdardır, devā ve ʿilāc maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim marażımızı ki bir gūşe-i çeşmle iletmek mümkündür, yaʿnī marażımıza bir göz ucıyla ʿilāc eylemek ḳābildir, ḥāṣılı, ʿilācımız ednā iltifāta[3] mevṣūldür, pes, şarṭ-ı inṣāf degildir ki müdāva eylemeyesin. Yaʿnī ʿilācımız seniñ eliñde oldugı taḳdīrce ihmāl iderseñ şarṭ-ı inṣāf degildir.

دیدهٔ ما كه بامید تو درياست چرا
بتفرج گذرى بر لب دريا نكنى

Dīde-i mā ki be-ummīd-i tu deryā'st çi-rā
Be-teferruc guẕerī ber-leb-i deryā ne-konī

Dīde-i mā lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Be-ummīd-i tu** yaʿnī **be-ummīd-i viṣāl-i tu**. **Be-teferruc; bā** ḥarf-i sebeb. **Guẕerī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ber** ḥarf-i ṣıla, **leb-i deryā** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim gözümüz ki seniñ viṣāliñ ümīdiyle deryā oldı, yaʿnī girye sebeb-i viṣāl olmaḳ ümīdiyle aġlamaġla dīdemizi deryā eyledik, pes, niçün teferrüc sebebiyle deryā kenārından güẕer eylemezsin. Yaʿnī deryā seyri müferriḥdir, niçün dīdemiz (M,T+ deryāsı) kenārına seyr ṭarīḳiyle bir güẕer eylemezsin.

1 S, T: ʿaleyhisine.
2 Âlimlerin etleri zehirlidir.
3 S: iltifātla.

نقل هر جور که از خلق کریمت کردند
قول صاحب غرضانست تو آنها نکنی

Naḳl-i her cevr ki ez-ḫulḳ-ı kerīmet kerdend
Ḳavl-i ṣāḥib-ġarażān'est tu ānhā ne-konī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḫulḳ**, ([M,T+] ḫā'nıñ żammıyla,) ḫūy ve ʿādet maʿnāsınadır, **kerīm**'e iżāfet beyāniyyedir. **Ṣāḥib-ġarażān;** elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Ānhā; hā** edāt-ı cemʿdir, her cevrden ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ kerīm ü laṭīf ḫulḳuñdan her cevr u cefāyı ki naḳl eylediler, ṣāḥib-i ġarażlar ḳavlidir, sen naḳl eyledikleri cevri eylemezsin. Yaʿnī senden naḳl olunan **(488a)** cefālar aṣḥāb-ı aġrāż iftirāsıdır, senden kimse cevr u cefā görmez, zīrā sen laṭīfsin ve laṭīfden gelmez illā luṭf[1].

بر تو گر جلوه کند شاهد ما ای زاهد
از خدا جز می و معشوق تمنا نکنی

Ber-tu ger cilve koned şāhid-i mā ey zāhid
Ez-Ḫudā cuz mey u maʿşūḳ temennā ne-konī

Ber ḥarf-i ṣıla. **Temennā** tefaʿʿul bābından maṣdardır, tefaʿʿul ([S,T+] ve tefāʿul) bābınıñ nāḳıṣından maṣdarı ʿAcem böyle taṣarruf ider, yaʿnī āḫiriñ mā-ḳablini meftūḥ idüp lām'ı elife ḳalb iderler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zāhid, eger bizim maḥbūbumuz saña ʿarż-ı cemāl iderse Ḫudā'dan mey ü maʿşūḳdan ([M,T+] ġayrı) nesne istemezsin.

حافظا سجدهٔ ابروی چو محرابش کن
که دعایی ز سر صدق جز اینجا نکنی

Ḥāfiẓā secde-i ebrū-yı çu miḥrābeş kon
Ki duʿāyī zi-ser-i ṣıdḳ cuz īn-cā ne-konī

Secde-i ebrū maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, **çu miḥrāb**'a iżāfet beyāniyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Duʿāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, cānānıñ miḥrāb gibi ebrūsına secde eyle, zīrā ṣıdḳ cihetinden duʿāyı andan ġayrı yerde eylemezsin[2]. Yaʿnī müstecāb duʿā cānānıñ miḥrāb-ı ebrūsında olan duʿādır, pes, ʿibādet u duʿāyı miḥrāb-ı ebrūsında eyle ki maḳbūl ola.

1 S: laṭīfden cefā gelmez, illā luṭf.
2 S: eylemezler.

510

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

ای بی‌خبر بکوش که صاحب خبر شوی
تا راهرو نباشی کی راهبر شوی

Ey bī-ḫaber bi-kūş ki ṣāḥib-ḫaber şevī
Tā rāh-rev ne-bāşī [tu] key rāh-ber şevī[1]

Tā ḥarf-i tevḳīt. **Rāh-rev** vaṣf-ı terkībīdir, ([M,S+] sālik maʿnāsına. **Rāh-ber** daḫi vaṣf-ı terkībīdir,) ḳulaġuz[2] maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ey bī-ḫaber, saʿy eyle ki ṣāḥib-i ḫaber olasın, yaʿnī ṭarīḳ-ı ʿışḳdan āgāh olasın. Mādām ki yolcı olmayasın yaʿnī ṭarīḳ-i ([M,T+] ʿışḳa) sālik olmayasın, ([M,T+] ʿışḳ) yolına ḳulaġuz ve mürşid olımazsın. Ḥāṣılı, bir kimse bir yola gitmeyince ol yola ḳulaġuz olımaz. ʿIşḳ yolı da bir yoldur, pes, gerçekden ʿāşıḳ olmayınca ġayrıyı ʿışḳ yolına ḳulaġuzlayamaz.

در مکتب حقایق پیش ادیب عشق
هان ای پسر بکوش که روزی پدر شوی

Der-mekteb-i ḥaḳāyıḳ pīş-i edīb-i ʿışḳ[3]
Hān ey puser bi-kūş ki rūzī peder şevī

Mekteb-i ḥaḳāyıḳ beyāniyye. **Edīb-i ʿışḳ** da böyledir. **Hān** edāt-ı tenbīhdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Rūzī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥaḳāyıḳ mektebinde ʿışḳ müʾeddibi ḳatında āgāh ol ey oġul, saʿy eyle, tā ki bir gün ata olasın, yaʿnī ṭarīḳ-i ʿışḳda saʿy eyle ki mübtedīlikden ḫalāṣ olup pīr ü muḳtedā-yı ʿışḳ olasın.

خواب و خورت ز مرتبه خویش دور کرد
آن گه رسی بعشق که بی خواب و خور شوی

Ḫāb u ḫoret zi-mertebe-i ʿışḳ dūr kerd
Ān geh resī be-ʿışḳ ki bī-ḫāb u ḫor şevī

1 <[M+]Tā rāh-bīn ne-gerdī tu key rāh-ber şevī. Nüsḫa>
2 S: ḳulavuz.
3 Bu mısrada vezin problemi bulunmaktadır.

Ḫāb u ḫor uyḳu ve ekldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Uyḳu ile ekl ü şürb seni mertebe-i ʿışḳdan dūr eyledi, yaʿnī sañа ʿışḳ dersini taḥṣīl eylemege mānīʿ oldı, pes, ʿışḳa ol vaḳt irişirsin ki bī-ḫāb u ḫor olasın, yaʿnī ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ ol zamān olursın ki eklden ve uyḳudan āzād olasın. Ḥāṣılı, ʿāşıḳ-ı kāmilin mertebesi ekl ü şürbden berī olmaḳdır.

گر نور عشق حق بدل و جانت اوفتد
والله کز آفتاب فلك خوبتر شوی

Ger nūr-ı ʿışḳ-ı Ḥaḳ be-dil u cānet ūfted
Va'llāh k'ez-āftāb-ı felek ḫūbter şevī

([M,S+] **Nūr-ı ʿışḳ-ı Ḥaḳ** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ūfted** fiʿl-i muzarīʿ müfred ġā'ib, ūftāden maṣdarından, vāv ile ve vāv'sız lüġatdır.)

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Ḫudā'nıñ muḥabbeti nūrı seniñ dil ü cānıña düşerse, yaʿnī Ḫudā'yı cān u dilden severseñ Ḫudā ḥaḳḳiçün ki āfitābdan[1] güzelrek olursın, yaʿnī Ḫudā'nıñ muḥabbeti seni **(488b)** nūrānī ider.

دست از مس وجود چو مردان ره بشوی
تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی

Dest ez-mis-i vucūd çu merdān-i reh bi-şūy
Tā kīmyā-yı ʿışḳ bi-yābī vu zer şevī

Maḥṣūl-i Beyt: Elini vücūd baḳırından yol erleri gibi yu, yaʿnī vücūduña taʿalluḳ idüp ekl ü şürb ü ḫāb u ḫorla muḳḳayyed olma, tā kim ʿışḳ kīmyāsını bulup ḫāliṣ altun olasın. Yaʿnī ṭarīḳ-ı ʿışḳıñ mānīʿlerini gider ki ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ olasın.

از پای تا سرت همه نور خدا شود
در راه ذوالجلال چو بی پا و سر شوی

Ez-pāy tā seret heme nūr-ı Ḫudā şeved
Der rāh-ı Ẕü'l-celāl çu bī-pā vu ser şevī

Maḥṣūl-i Beyt: Başdan ayaġıña dek hep nūr-ı Ḫudā olur yaʿnī cemīʿ vücūduñ nūr-ı Ḥaḳ olur Ḫudā yolında eger bī-ser ü pā olursañ. Ḥāṣılı, ṭarīḳ-i ḥaḳda[2] ṭop gibi bī-ser ü pā olup yuvalanursañ Ḫudā'nıñ maḳbūli olup nūr-ı maḥż olursın.

1 M: āfitāb-ı felekden.
2 M, S: ʿışḳda.

يك دم غريق بحر خدا شو گمان مبر
كز آب هفت بحر بيك موى تر شوى

Yek dem ġarīḳ-i baḥr-i Ḫudā şev gumān me-ber
K'ez-āb-ı heft baḥr be-yek mūy ter şevī

Baḥr-i Ḫudā; taḳdīri **baḥr-i ʿışḳ-ı Ḫudā**'dır. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir nefes Ḥaḳḳ'ıń ʿışḳı baḥrine ġarḳ ol, ẓann eyleme[1] ki yedi deñiz ṣuyından bir ḳılca yaş olasın. Yaʿnī Ḫudā'ya ʿāşıḳ olan yedi deñize ṭalsa bir ḳılı ter olmaz, ḳanda ḳaldı ki kendi ġarḳ ola. Ḥāṣılı, ʿāşıḳ-ı Ḫudā'yı ne āteş yaḳar ve ne ṣu boġar.

وجه خدا اگر شودت منظر نظر
زين پس شكى نماند كه صاحب نظر شوى

Vech-i Ḫudā eger şevedet manẓar-ı naẓar
Zīn pes şekī ne-mānd ki ṣāḥib-naẓar şevī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫudā'nıń vechi eger seniń naẓarıńa manẓar olursa, yaʿnī rūy-ı Ḫudā eger seniń naẓargāhıń olursa, bundan ṣoñra şekk ḳalmadı ki ṣāḥib-i naẓar olursın. Yaʿnī sańa Ḫudā-bīnlik gözini virürlerse şekk yoḳ ki ṣāḥib-i naẓar olursın.

بنياد هستئ تو چو زير و زبر شود
در دل گمان مدار كه زير و زبر شوى

Bunyād-ı hestī-i tu çu zīr u zeber şeved
Der-dil gumān me-dār ki zīr u zeber şevī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń varlıġıń bünyādı, yaʿnī enāniyyet ü ġurūruń ki zīr u zeber ola, yaʿnī çünki enāniyyet ü ġurūruń gide[2], göñlüńde ẓann eyleme ki zīr u zeber olasın. Ḥāṣılı, varlıġıń fānī olıcaḳ sen fānī olmazsın, belki *'El-mu'minūne lā yemūtūne'*[3] ḥükmine dāḫil olursın[4].

1 M: iletme.
2 S: zīr u zeber ola ve gide.
3 Müminler ölmezler.
4 S: Ḥāṣılı, varlıġıń fānī olıcaḳ sen fānī olmazsın. Fenādan murād vücūdı gitmek degildir, belki *'El-mu'minūne lā yemūtūne'* ḥükmine dāḫil olmaḳdır.

گر در سرت هوای وصالست حافظا
باید که خاك درگه اهل بصر شوی

Ger der-seret hevā-yı viṣāl'est Ḥāfiẓā
Bāyed ki ḫāk-i dergeh-i ehl-i baṣar şevī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, eger başıńda viṣāl hevāsı[1] var ise yaʿnī ārzū-yı viṣāl-i cānān iderseń, gerekdir ki ehl-i baṣarıń dergāhı ṭopraġı olasın, ḥāṣılı, vāṣıl-ı cānān olan ʿuşşāḳıń ayaġı türābı olasın.

511

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

با مدعی مگویید اسرار عشق و مستی
تا بی‌خبر بمیرد در درد خود پرستی

Bā-muddeʿī me-gūyīd esrār-ı ʿışḳ u mestī
Tā bī-ḫaber bi-mīred der-derd-i ḫod-perestī

Maḥṣūl-i Beyt: Müddeʿīye söylemeń ʿışḳ u mestlik esrārını yaʿnī ʿışḳ u mestlik sırrından anı āgāh eylemeń, tā ki ḫod-perestlik derdinde bī-ḫaber ölsün, yaʿnī ġurūr u enāniyyet derdinde helāk olsun.

با ضعف و ناتوانی همچون نسیم خوش باش
بیماری اندرین ره خوشتر ز تن درستی

Bā-żaʿf u nā-tuvānī hemçun nesīm ḫoş bāş
Bīmārī enderīn reh ḫoşter zi-ten-durustī

Maḥṣūl-i Beyt: Żaʿf u nā-tuvānlikle[2] nesīm gibi ḫoş ol, yaʿnī ʿadem-i ḳudretle nesīm gibi ḳāniʿ u rāzī ol, zīrā nesīm żaʿīf eser. Zīrā bu yolda ḫastalıḳ[3] ten-dürüstlükden ḫoşraḳdır, yaʿnī ṭarīḳ-ı ʿışḳda żaʿf u bīmārlıḳ muʿteberdir, zīrā muḳteżā-yı (M,T+ ʿışḳ) böyledir.

1 S: sevdāsı.
2 M, S: nā-tuvānlıġla.
3 T: ḫastelik.

در گوشهٔ سلامت مستور چون توان بود
تا نرگس تو گوید با ما رموز مستی

Der-gūşe-i selāmet mestūr çūn tuvān būd
Tā nergis-i tu gūyed **(489a)** bā-mā rumūz-ı mestī

Tā ḥarf-i tevḳīt. **Nergis**'den murād çeşmdir. **Bā-mā; bā** ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Selāmet köşesinde mestūr olmaḳ nice mümkündür yaʿnī selāmet köşesinde ḥużūr eylemek nice mümkündür mādām ki seniñ çeşm-i mestiñ bize mestlik rumūzını söyler. Yaʿnī seniñ mestāne çeşmiñ bize mestlik esrārını mādām ki söyler, biz selāmet köşesinde mestūr olımazız, belki mestāne oluruz.

عاشق شو ار نه روزی کار جهان سر آید
نا خوانده نقش مقصود از کارگاه هستی

ʿĀşıḳ şev er ne rūzī kār-ı cihān ser-āyed
Nā-ḫānde naḳş-ı maḳṣūd ez-kārgāh-ı hestī

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳ ol, yoḳsa bir gün cihānıñ işi[1] dükenür ve nihāyete varır, yaʿnī ecel gelür varlıḳ kār-ḫānesinden maḳṣūd naḳşını oḳumamışken. Yaʿnī ʿāşıḳ ol, yoḳsa rūzgārdan murādıñ almaḳsızın ecel gelür ve seni nā-murād götürür.

در آستان جانان از آسمان میندیش
کز اوج سر بلندی افتی بخاك پستی

Der-āsitān-ı cānān ez-āsmān me-y-endīş
K'ez-evc-i ser-bulendī uftī be-ḫāk-i pestī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān āsitānında āsumāndan pervā çekme yaʿnī felekden ḳorḳma, zīrā ser-bülendlik evcinden yaʿnī kemāl-i rifʿatden alçaḳlıḳ türābına düşersin. ([M,S+] Yaʿnī āsitān-ı cānān ki felek-rifʿatlidir, andan meẕellet türābına düşersin) eger felekden pervā çekerseñ. Ḥāṣılı, āsitān-ı cānān gibi me'men variken felegiñ mekrinden ḳorḳmamaḳ[2] gerek. Cā'izdir ki bunda **ki, me-y-endīş** fiʿlini beyān ide, *fe-te'emmel*.

1 S: kārı.
2 T: ḳorḳmaḳ.

خار ار چه جان بکاهد گل عذر آن بخواهد
سهلست تلخئ می در جنب ذوق مستی

Ḫār er çi cān bi-kāhed gul ʿoẕr-i ān bi-ḫāhed
Sehl'est telḫī-i mey der-cenb-i ẕevḳ-i mestī

Maḥṣūl-i Beyt: Diken egerçi ki cāna elem ü miḥnet virür, ammā gül anıñ ʿöẕrini diler, yaʿnī dikeniñ virdigi cefāyı telāfī ve mükāfat ider, yaʿnī dikenden ḥāṣıl olan belāyı gül ʿivaż ider. Mıṣrāʿ-ı ṡānīyi buña meṡel idüp buyurur: Şarābın acılığı sehldir mestānelik ẕevḳi ḳatında. Ḥāṣılı, hār ḫumārdır ve gül ẕevḳ-i mestī[1], pes, nice ki gül dikenden nāşī olan elemi ʿivāż ider, şarābıñ acılığını ve ḫumārını mestlik ẕevḳi ʿivaż ider. ([S,F+] Ḫār mübtedā ve ḫumār ḫaber ve gül mübtedā ve ẕevḳ-i mestī ḫaber.)

صوفی پیاله پیما حافظ قرابه پرداز
ای کوته آستینان تا کی دراز دستی

Ṣūfī piyāle-peymā Ḥāfıẓ ḳırābe-perdāz
Ey kūteh-āstīnān tā key dirāz-destī

Piyāle-peymā vaṣf-ı terkībīdir, piyāle ölçüci yaʿnī piyāle içici[2]. **Ḳırābe-perdāz** da vaṣf-ı terkībīdir, ṣürāḥī boşaldıcı yaʿnī ṣürāḥī ṭolularını içici. **Kūteh-āstīn** de vaṣf-ı terkībīdir, ḳısa yeñli, ṣūfīden kināyetdir, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣūfī piyāle ile bāde-nūşdur ve Ḥāfıẓ ḳırābe ile. Ey ḳısa yeñli ṣūfīler, niçeye dek bu el uzunluġı. Yaʿnī yeñleriñiz ḳısa, ammā şarāba elleriñiz uzundur. Pes, ṣūfīlıġla şarāb içmek aḳbeḥ-i ṣıfātdır, niçeye dek bu işi işlersiz.

1 S: ḥāṣılı, ẕevḳ-i mestī ḫumār ve gül ḫār.
2 S: çekici.

512

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

ای دل مباش خالی یك دم ز عشق و مستی
آن گه برو که رستی از نیستی و هستی

Ey dil me-bāş ḫālī yek-dem zi-ʿışḳ u mestī
Ān-geh bi-rev ki rustī ez-nīstī vu hestī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, bir dem ḫālī olma ʿışḳ u mestlikden, andan ṣoñra var ki varlıḳdan ve yoḳluḳdan ḳurtulduñ. Yaʿnī ʿāşıḳ u mest olduḳdan ṣoñra dünyā ḳuyūdından ḳurtulduñ. Ān-geh evveline bir ([M,T+] ḥarf-i) zā īrād idenler zāʾid eylemişler[1].

گر خرقه پوش بینی مشغول کار خود باش
هر قبلهٔ که باشد بهتر ز خود پرستی

Ger ḫırḳa-pūş bīnī meşġūl-i kār-ı ḫod bāş
Her ḳibleʾi ki bāşed bihter zi-ḫod-perestī

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ḫırḳa-pūşı görürseñ kendi işiñe meşġūl ol, yaʿnī aldanup aña tābiʿ olma, zīrā ol ḫırḳa aña bütdür, aña tābiʿ olursañ büt- **(489b)** perest olursın. Pes, her ḳıble ki aṣḥāb-ı edyān-ı muḫtelifeniñ vardır, ol ḳıbleye tābiʿ olmaḳ ḫod-perest ṣūfīye tābiʿ olmaḳdan yegdir. Zīrā her diniñ ṣāḥibleri Ḫudāʾya ʿibādet ider, ammā ṣūfī-i mürāyī nefs ü şeyṭāna, imdi andan ictināb lāzımdır.

در مذهب طریقت خامی نشان کفرست
آری طریق رندی چالاکیست و چستی

Der-meẕheb-i ṭarīḳat ḫāmī nişān-ı kufrʾest
Ārī ṭarīḳ-i rindī çālākiyʾest u çustī

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭarīḳat meẕhebinde ve revişinde ḫāmlıḳ küfür ʿalāmetidir, yaʿnī dervīşlikden bī-behre olmaḳ nişān-ı inkārdır ve inkār ṭarīḳatda küfürdür.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Belī, rindlik ṭarīḳi çāpüklük ve çüstlükdır. Ḫāṣılı, ʿāşıḳlıḳ ve rindlik puḫteler kārıdır, ḫāmlar işi degildir.

تا عقل و فضل بینی بی‌معرفت نشینی
یك نکته‌ات بگویم خود را مبین که رستی

Tā ʿaḳl u fażl bīnī bī-maʿrifet nişīnī
Yek nukteet bi-gūyem ḫod-rā me-bīn ki restī

Tā edāt-ı tevḳīt. **Bīnī** cā'izdir ki fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab ola, cā'izdir ki **ʿaḳl u fażl**'ile vaṣf-ı terkībī ola. **Nukteet; tā**-yı ḫiṭāb maʿnāda **bi-gūyem** fiʿline muḳayyeddir. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Mādām ki ʿaḳl ü ʿilmiñi görürsin, yaʿnī kendiñi ʿāḳil ü fāżıl görürsin, yāḫud mādām ki ʿāḳil-bīn u fāżıl-bīnsin, maʿrifetsiz oturursın, ḫāṣılı, bunlar esbāb-ı ġurūrdandır ve maʿrifet-i cānāna māniʿdir. Saña bir nükte söyleyeyin. Kendiñi görmediñ, ḳurtulduñ, yaʿnī esbāb-ı ġurūrı ([M,T+] ki) refʿ eylediñ, ḫalāṣ bulduñ.

آن روز دیده بودم این فتنها که برخاست
کز سرکشی زمانی با ما نمی‌نشستی

Ān rūz dīde būdem īn fitnehā ki ber-ḫāst
K'ez-ser-keşī zamānī bā-mā ne-mī-nişestī

Maḥṣūl-i Beyt: Ol gün görmiş-idim bu fitneleri ki peydā oldı ki serkeşlikden bir zamān bizimle oturmadıñ. Yaʿnī kemāl-i istiġnāñdan bizimle oturup ṭurmadıġıñdan bu peydā olan bu fitneleri görüp bildimidi[1]. Yaʿnī bize her belā ki nāzil oldı, seniñ istiġnāñdan oldı.

سلطان من خدا را زلفت شکست ما را
تا کی کند سیاهی چندین دراز دستی

Sulṭān-ı men Ḫudā-rā zulfet şikest mā-rā
Tā key koned siyāhī çendīn dirāz-destī

Sulṭān münādā ve **men**'e iżāfet lāmiyyedir. **Ḫudā-rā; rā** edāt-ı ([M,T+] taḫṣīṣ) veyā ḳasem. **Siyāhī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

1 S: görüp bilmedi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey benim pādişāhım, Ḫudā içün meded eyle ki seniñ zülfüñ sevdāsı beni şikeste-ḥāl eyledi. Niçeye dek bir siyāh bu ḳadar dırāz-destlik eyleye? Yaʿnī ḥükmi seniñ eliñdedir, ḳoma ki bu ḳadar ẓulm ü teʿaddī eyleye.

دوش آن صنم چه خوش گفت در مجلس مغانم
با کافران چه کارت گر بت نمی پرستی

Dūş ān ṣanem çi ḫoş goft der-meclis-i muġānem
Bā-kāferān çi kāret ger but ne-mī-perestī

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice meclis-i muġānda ol ṣanem baña[1] ne ḫoş didi ḳatı güzel söyledi. Kāfirlerle ne kārın var yaʿnī ne işiñ var eger büte tapmazsañ. Yaʿnī büt-perest degil iseñ bunlarla[2] ne işiñ var didi.

از راه دیده حافظ تا دید زلف پستت
با جمله سر بلندی شد پایمال پستی

Ez-rāh-ı dīde Ḥāfiẓ tā dīd zulf-i pestet
Bā-cumle ser-bulendī şud pāy-māl-i pestī

Maḥṣūl-i Beyt: Göz yolından Ḥāfiẓ seniñ ([M,T+] pest) zülfüñi görelden, yaʿnī zülf-i dırāzıñı görelden kemāl-i ser-bülendlikle pestlik pāymāli oldı, yaʿnī ser-bülend-i ʿālī-ḳadr iken alçaḳlıḳ ve zebūnluḳ pāymāli oldı. Yanımızda olan dīvānlarda bu ġazeliñ ekşeri ebyātı ġazel-i sābıḳa dāḫil vāḳiʿ olmuş ve baʿżı ebyātınıñ hīç aṣlı yoḳdur, ol cihetdendir ki şerḥi icmāl üzre vāḳiʿ oldı.

1 S: dün gice ol ṣanem baña meclisde.
2 S: anlarla.

513

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilatün Feʿilün

بشنو این نکته که خود را ز غم آزاده کنی
خون خوری گر طلب روزئ ننهاده کنی

Bi-şnev īn nukte ki ḫod-rā zi-ġam āzāde konī
Ḫun ḫorī ger ṭaleb-i rūzī-i ne-nhāde koni **(490a)**

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Rūzī-i ne-nhāde** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu nükteyi işit, tā ki kendiñi ġamdan āzād eyleyesin. Nükte mışrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnıdır. Yaʿnī ḳan içersin eger konulmamış rızḳa ṭālib olursañ, yaʿnī muḳadder olmayan rızḳa ṭālib olursañ zaḥmet çekersin.

آخرالامر گل کوزه گران خواهی شد
حالیا فکر سبو کن که پر از باده کنی

Āḫiru'l-emr gil-i kūzegerān ḫāhī şud
Ḥāliyā fikr-i sebū kon ki pur ez-bāde konī

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀḳıbetü'l-emr bardaḳçılar balçıġı olısarsın, yaʿnī çüriyüp ṭopraḳ olısarsın ve ṭopraġıñdan desti ve bāde küplerini peydā idiserlerdir. Pes, şimdi ṣaġ iken desti fikrini eyle ki bādeden ṭopṭolu eyleyesin, yaʿnī ölmezden evvel bāde-nūş ol dimekdir.

گر از آن آدمیانی که بهشتت هوسست
عیش با آدمئ چند پری زاده کنی

Ger ez-ān ādemiyānī ki behiştet heves'est
ʿAyş bā-ādemī-i çend perī-zāde konī

Ādemiyānī; yā ḥarf-i ḫiṭāb. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ādem** ve **ādemī** māṣadaḳda birdir ve baʿżılar didiler ki **yā** ḥarf-i nisbetdir, Ādem'e mensūb maʿnāsına yaʿnī nesl-i Ādem. **Ādemī-i çend** beyāniyye ve **yā**-yı ṣānī ḥarf-i vaḥdet, **perī-zāde** ṣıfat-ı **ādemī**.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ol ādemlerden iseñ ki cennet hevesiñdir yaʿnī cennet ārzū eyleyen ādemlerden iseñ bir niçe perī-zāde ādemlerle ʿayş u nūş eylemek gereksin, yaʿnī ḥūr ṣıfatlı güzellerle ṣoḥbet eylemeñ gerek. Ḥāṣılı, cennet didikleri dilberlerle ṣoḥbetdir[1].

تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بگزاف
مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی

Tekye ber-cāy-ı buzurgān ne-tuvān zed be-guzāf
Meger esbāb-ı buzurgī heme āmāde konī

Tekye, ne-tuvān zed'e muḳayyeddir. **Zed** bunda zeden maʿnāsınadır. **Be-guzāf; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Guzāf**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniñ żammıyla,) aylaḳ maʿnāsınadır, taʿrīb idüp cuzāf dirler. **Esbāb-ı buzurgī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Āmāde** (M,T+ yaraḳlanmış,) müheyyā maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ekābir maḳāmını aylaḳ yere tekyelenmek olmaz yaʿnī ekābir mekānını[2] ḳolayına meclis eylemek mümkün degil, (M,T+ ḥāṣılı, ekābir maḳāmında oturmaḳ āsān degil,) meger ululuḳ esbābını cemīʿan ḥāżır u müheyyā eyleyesin.

خاطرت کی رقم فیض پذیرد هیهات
مگر از نقش پراگنده ورق ساده کنی

Ḫāṭıret key raḳam-ı feyż peẕīred heyhāt
Meger ez-naḳş-ı perāgende varaḳ sāde konī

Raḳam-ı feyż beyāniyye. **Varaḳ, varaḳ-ı ḫāṭıret** taḳdīrindedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Seniñ ḫāṭırıñ feyż raḳamını ḳaçan ḳabūl ider, heyhāt. Yaʿnī ḫāṭırıñ hergiz feyż ḳabūl eylemez, ḥāṣılı, hergīz müstefīż olmaz, meger varaḳ-ı ḫāṭırıñı nuḳūş-ı perākendeden sāde eyleyesin, yaʿnī muḫtelif evhāmdan ḫālī eyleyesin. Ḥāṣılı, ḫāṭırıñdan küdūrāt-ı dünyeviyyeyī gideresin, yaʿnī göñlüñde hīç bir nesneye taʿalluḳ olmamaḳ gerekdir ki nūr-ı rūy-ı cānāndan müstenīr u müstefīż olasın[3].

1 S: cennet didikleri dilberiñ ṣoḥbetidir.
2 S: maḳāmını.
3 S: nūr-ı rūy-ı cānāndan müstefīd u müstefīż u müstenīr olasın.

اجرها باشدت ای خسرو شیرین دهنان
گر نگاهی سوی فرهاد دل افتاده کنی

Ecrhā bāşedet ey ḫusrev-i şīrīn-dehenān
Ger nigāhī sūy-ı Ferhād-ı dil-uftāde konī

Ecrhā ecriñ cemʿidir, cezālar ve ʿivażlar dimekdir. **Bāşed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ibdir, fāʿili taḥtında müstetir **ecrhā**'ya rāciʿ żamīrdir ve **tā**-yı ḫiṭāb żamīr-i manṣūb muttaṣıl maʿnāsınadır, mefʿūl-i ṣarīḥi ve fiʿil fāʿiliyle ve mefʿūliyle ḫaber-i **ecrhā**'dır ve cümle-i ismiyye mıṣrāʿ-ı ṣānīde olan şarṭıñ cezāsıdır. **Ḫusrev-i şīrīn-dehenān** lāmiyye. **Şīrīn-dehen** vaṣf-ı terkībīdir, dadlı ağızlı maʿnāsına. ([M,T+] **Dehen** dehāndan muḫaffefdir ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir.) **Nigāhī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Sūy-ı Ferhād-ı dil-uftāde** lāmiyye ve beyāniyyedir. **(490b) Dil-uftāde** vaṣf-ı terkībī ḳabīlindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şīrīn dehenler pādişāhı, sañā ṣevāblar ḥāṣıl olur eger Ferhād-ı dil-üftādeniñ cānibine bir kerre naẓar eyleyesin. Yaʿnī ([S,T+] ben) ʿāşıḳ-ı dil-dāde cānibine bir kerre naẓar iderseñ sañā niçe niçe ḥasenāt müyesser olur dimekdir.

کار خود گر بکرم بازگذاری حافظ
ای بسا عیش که با بخت خدا داده کنی

Kār-ı ḫod ger be-kerem bāz guẕārī Ḥāfıẓ
Ey besā ʿayş ki bā-baḫt-i Ḫudā-dāde konī

Kār-ı ḫod lāmiyyedir, kendi işiñi yaʿnī ḥāliñi. **Be-kerem** yaʿnī **be-kerem-i Ḫudā**. **Bāz** edāt-ı teʾkīd. **Guẕārī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, **kār** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-kerem** ġayr-i ṣarīḥi. Cümle-i fiʿliyye cümle-i şarṭıyyedir. **Ḥāfıẓ** münādā. **Ey** ḥarf-i nidā ve münādā yine Ḥāfıẓ, taḳdīri ey Ḥāfıẓ[1]. **Besā** bisyār maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **baḫt-ı Ḫudā-dāde** beyāniyye. **Konī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, mā-ḳabliyle cümle-i cezāʾiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, kendi işiñi eger Allāh'ıñ keremine teslīm u tefvīż eylerseñ ne çoḳ ẕevḳ u ṣafālar ki Ḫudā'nıñ virdigi ṭāliʿle eylersin. Yaʿnī aḥvāliñi

1 S: Ey ḥarf-i nidā, ey Ḥāfıẓ taḳdīrinde.

Ḫudā'nıñ meşiyyetine ve irādetine ṭapşurursañ[1] manẓūr-ı Ḥaḳ olup her işiñde baḫtıñ saña muvāfıḳ ve müsāʿid olur. Zīrā kerīme kerem lāzımdır ki anıñla ḳā'imdir.

ای صبا بندگئ خواجه جلال الدین کن
تا جهان پرسمن و سوسن آزاده کنی

Ey ṣabā bendegī-i Ḫāce Celāleddīn kon
Tā cihān pur semen u sūsen-i āzāde konī

Bendegī, aṣlında bende idi, yā-yı maṣdarī gelmekle hā-yi resmīden bedel bir kāf-ı ʿAcemī īrād eylediler, bendegī didiler, bunda murād ḫidmet ve ḳulluḳdur. **Ḫāce Celāleddīn** Sulṭān Manṣūr'uñ defter-dārı ve muṣāḥibi idi. Pes, oġlı sancaġa çıḳdıḳda Celāleddīn'i ve Ḫāce Ḥāfiẓ'ı babasından diledi ki, Ḥāfiẓ'ı üstād-ı muʿallim ve Celāleddīn'i lālā ideyin diyü. Babası cevāb virür ki, ṣaġlığımda pādişāh mı olmaḳ istersin. Pes, ol da bunlardan el çeküp gitdi. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Cihān, konī** fiʿliniñ muḳaddem mefʿūlidir, taḳdīri **cihān-rā**'dır ve **semen u sūsen-i āzāde** mefʿūl-i ṣānī maḳūlesidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ġuluvv ṭarīḳiyle buyurur: Ey ṣabā, Ḫāce Celāleddīn'iñ ḫidmetini ve ḳulluġını eyle, tā kim añа ḫidmet sebebiyle cihānı ṭopṭolı semen ü sūsen eyleyesin, yaʿnī anıñ aḫlāḳ-ı ḥamīdesini ʿāleme neşr idüp cihānı pür-gül ü sūsen eyle.

1 S: yapışursañ.

514

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

بصوت بلبل و قمری اگر ننوشی می
علاج کی کنمت کآخرالدواء الکی

Be-ṣavt-i bulbul u ḳumrī eger ne-nūşī mey
ʿİlāc-ı key konemet k'āḫiru'd-devā' el-key

Be-ṣavt; bā ḥarf-i muṣāḥabet. **Ṣavt** āvāz maʿnāsınadır, **bulbul**'e iżāfet lāmiyye. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **ʿİlāc-ı key** iżāfeti lāmiyye ve **konemet**'iñ muḳaddem mefʿūli ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Āḫiru'd-devā** iżāfeti lāmiyye ve mübtedā ve **key** ḫaberi. İki **keyy** bile ʿArabīdir, dāġ maʿnāsınadır, żarūret-i vezniçün **yā** taḫfīf ḳılındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Eger bülbül ve ḳumrı āvāzıyla şarāb içmezseñ yaʿnī faṣl-ı bahārda eger bāde eylemezseñ saña dāġ ʿilācını eylerim. Zīrā ḥadīs̱-i şerīfde buyurur: *ʿĀḫiru'd-devā'i el-keyyu*[1] yaʿnī bedende bir maraż olsa ve envāʿ-ı edviye ile ʿilāc-peẕīr olmasa dāġ yaḳmaġla ʿilāc olunur. Pes, buyurur ki; eger faṣl-ı bahārda bāde içmezseñ dīvānesin, seni dāġlamaḳ gerek ki **(491a)** ʿaḳlıñ başıña gele, zīrā defʿ-i cünūn içün başda dāġ yaḳarlar. İmdi terkībin maʿnā-yı manṭūḳīsi[2] ṣoñ devā dāġdır dimekdir. Evvelki **key** lafẓını Fārisī ẓann idenler sehv eylemişler[3].

چو گل نقاب برافکند و مرغ زد هو هو
منه ز دست پیاله چه می‌کنی هی هی

Çu gul niḳāb ber-efkend u murġ zed hū hū
Me-nih zi-dest piyāle çi mī-konī hey hey

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki gül niḳābını bıraḳdı yaʿnī açıldı ve murġ-ı çemen yaʿnī bülbül feryād u fiġāna başladı, eliñden ḳadeḥi ḳoma, hey hey, ne işlersin? Yaʿnī elden piyāleyi ḳoma ki ṣoñra peşīmān olursın. Hey hey te'kīd-i lafẓī

1 Son çare dağlamaktır. Aslında bir Arap atasözü olan bu cümle kitaplarda sehven hadis olarak zikredilmektedir.

2 S: maʿnāsı.

3 <[T+] Redd-i Deḳāyıḳu'l-Ḥaḳāyıḳ ve Sürūrī>

ḳabīlindendir, maḳām-ı taḥassür ü teġābünde müstaʿmeldir. Türkī dilde de[1] hey, ne işlersin dirler. **Hey hey** ʿibāretlerini itme itme dimek ile tāʿbīr idenler ʿīndī söylemişler[2]. Hey hey itme itme maʿnāsına şerḥ olundı ve taḥassür içün daḫi gelür, maʿnā böyle olur; piyāleyi elden ḳoma, ne taḥassür idersin diyen bu ḫuṣūṣda ġabn-ı fāḥiş eylemiş[3].

چو هست آب حیاتت بدست تشنه ممیر
فلا تمت و من الماء کل شئ حی

Çu hest āb-ı ḥayātet be-dest teşne me-mīr
Fe-lā temut ve mine'l-mā'i kulle şey'in ḥay

Ḥayātet; tā'sı maʿnāda **dest**'e muḳayyeddir. **Me-mīr** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, mīrīden'den, ölme dimekdir. **Āb-ı ḥayāt**'dan murād bunda bādedir. **Fe-lā temut; fā** şarṭ-ı maḥẕūfın cevābına dāḫil olmış, ve **lā temut** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, ölme yaʿnī helāk olma dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ibtidā. **Mine'l-mā'i, ḥayy** lafẓına müteʿalliḳdir. **Kull** lafẓen merfūʿ mübtedā ve iżāfet beyāniyye ve **ḥayy** ḫaberi, żarūret-i vezniçün taḫfīf ḳılındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki elinde āb-ı ḥayāt var, yaʿnī āb-ı ḥayāt eserli bāde var, pes, ṣusuz ölme, yaʿnī bāde iç ḥayāt bulasın, zīrā her şey ābdan zindedir. Ḥāṣılı, āb sebeb-i ḥayāt-ı cemīʿ eşyādır, imdi bī-āb teşne helāk ([M,T+] olma), şarāb iç.

ذخیرهٔ بنه از رنگ و بوی فصل بهار
که می‌رسند ز پی رهزنان بهمن و دی

Ẕaḫīre'i bi-nih ez-reng u būy-ı faṣl-ı bahār
Ki mī-resend zi-pey reh-zenān-ı Behmen u Dey

Ẕaḫīre'i; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Bi-nih** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Pey**, bā-yı ʿAcemīniñ fetḥiyle, iz ve ard ve ṣoñ maʿnāsınadır. **Reh-zen** ([M,T+] vaṣf-ı terkībīdir, yol urıcı maʿnāsına ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir,) **Behmen**'e iżāfeti beyāniyyedir. Ve **Dey**, dāl'ıñ fetḥiyle, evvel ḳış ayı ve **Behmen** orta ḳış ayı.

Maḥṣūl-i Beyt: Faṣl-ı bahārıñ reng ü būyından bir zaḫīre ko, yaʿnī yazdan bir azıḳ ṣaḳla, zīrā yazdan ṣoñra ḳış ḥarāmīleri irişür ki ol zamān bahārıñ ne

1 M: Türkīde de.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

rengi ḳalur ne būyı. Ḥāṣılı, tedārük üzre olmaġa naṣīḥatdır. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ki irişürler ardça ḳış ve güz yol urucıları diyen ve Dey ḳış ve Behmen orta ḳış ayı diyenler ṣovuḳ söylemişler[1].

زمانه هیچ نبخشد که باز نستاند
مجو ز سفله مروت که شیئه لا شی

Zemāne hīç ne-baḫşed ki bāz ne-stāned
Me-cū zi-sifle muruvvet ki şey'uhu lā-şey

Şey'uhu; żamīri sifleye rāciʿdir. **Sifle**, sīn'iñ żammı ve kesriyle lüġatdır, alçaḳ ve denī maʿnāsına. **Lā-şey** ([M,T+] şey degil dimekdir, yaʿnī) hīç nesne degildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zamāne hīç bir nesne baġışlamaz ki gine almaya, yaʿnī virdüginiñ ʿivażın alur. Pes, alçaḳdan mürüvvet isteme ki virdügi hīç nesne degil. Yaʿnī alçaġıñ virdügi de alçaḳdır, kendi gibi. Pes, andan iḥsān u mürüvvet ricā eyleme.

شکوه سلطنت و حکم کی ثباتی داشت
ز تخت جم سخنی مانده است و افسر کی

Şukūh-ı saltānat u ḥukm key ṣebātī dāşt
Zī-taḫt-ı Cem suḫanī mānde-est u efser-i Key

Ṣebātī; yā ḥarf-i tenkīr. **Suḫanī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Efser-i Key** lāmiyyedir. **Key** bir pādişāh ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Salṭanat u ḥükm **(491b)** ʿaẓamet u şevketi ḳaçan ṣebāt ṭutdı? Yaʿnī pādişāhlıḳ ve ḥükūmet kimseye bāḳī ḳalmamışdır. Taḫt-ı Süleymān'dan ve efser-i Key'den bir söz ḳalmışdır ancaḳ, yaʿnī bunlarıñ ismi ḳalmışdır ve resmi münderis olmuşdur. Yaʿnī ʿālem ve ʿālemde vāḳiʿ olan hep fānīdir. Bāḳī hemān Ḫālıḳ-ı ʿālemdir ancaḳ.

خزینه دارئ میراث خوارگان کفرست
بقول مطرب و ساقی بفتوئ دف و نی

Ḫazīne-dārī-i mīrāṣ-ḫāregān kufr'est
Be-ḳavl-i muṭrıb u sāḳī be-fetvī-i def u ney

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Ḫazīne-dār vaṣf-ı terkībīdir, dārīden'den ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **mīrāṣ-ḫāregān**'a iżāfet ism-i fāʿiliń mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Mīrāṣ-ḫār** da vaṣf-ı terkībīdir, ([M,T+] mīrāṣ yiyici yaʿnī vāriṣ,) elif ve nūn edāt-ı cemʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Vāriṣleriń ḫazīne-dārlıġı küfürdür. Yaʿnī bir kimseniń ki mālı ve vereṣesi ola ve kendi mālını ḫasāsetinden yimeye ve baʿżı ḫayrāt u ḥasenāta ṣarf eylemeye, pes, vāriṣleriçün ḥıfẓ idüp anlarıń ḫazīne-dārlıġın eylemiş olur. İmdi küfr didügi bu imsāk ü ḫasāsetdir ki ḫazīne-dārlıġla taʿbīr eyledi. Pes, meẕkūr ḫasāset ü imsāk küfrdür muṭrib u sāḳī ḳavliyle ve def u ney fetvāsıyla. Yaʿnī ḥaḳīḳatde meẕmūm u maṭrūd ṣıfatdır, küfr degildir, ammā bunlarıń ḳavl ü fetvāsıyla küfrdür ve zümre-i rindān *ʿbi-esrihim*[1] küfrine şāhiddir.

نوشته‌اند بر ایوان جنة المأوی
که هر که عشوهٔ دنیی خرید وای بوی

Nuvişteend ber-eyvān-ı cennetu'l-me'vā
Ki her ki ʿişve-i dunyā ḫırīd vāy be-vey

Eyvān-ı cennetu'l-Me'vā iżāfeti beyāniyyedir. Bunda **eyvān**'dan murād ḳaṣr-ı cennetdir. **Me'vā** lüġatde her şey'iń ṣığınacaḳ yeri, gicede veyā gündüzde meṣelā ṭuyūruń ve vuḥūşuń her birisi bir yere me'men iʿtiḳādiyle gicede veyā gündüzde kendiye mekān idinür ki aña **me'vā** dirler[2]. Cennete de **me'vā** dikleri ehl-i īmān aña cehennem āteşinden penāh eyledigiçündür. **ʿİşve**, ʿayn'ıń kesriyle, ıṣṭılāḥāt-ı ʿAcemde göńül aldamaġa dirler, her ne vecihle olursa, **dunyā**'ya iżāfeti lāmiyyedir mecāzen. **Ḫırīd**, ḫā'nıń ve rā'nıń kesriyle, fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, ṣatun aldı dimekdir, bunda aldandı[3] maʿnāsınadır. **Vāy** ʿArabīde veyl maʿnāsınadır, cehenneme ve ʿaẕāba **veyl** dirler. **Be-vey; bā** ḥarf-i ṣıla. **Vey**, vāv'ıń fetḥiyle, żamīr-i ġā'ib merfūʿ munfaṣıl maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cennet-i me'vānıń ve Firdevs-i aʿlānıń ḳaṣrına yazmışlardır ki; her kimse ki dünyānıń firīb u ḫudʿasına aldandı, veyl anıń olsun veyā veyl aña olsun. Yaʿnī dünyā leẕẕātıyla maġrūr u ġāfil olan kimsenińdir veyl. Terk-i müzaḫrefāt-ı dünyeviyyeye terġīb u taḥrīżdir.

1 Bütünüyle, tamamen.
2 S: me'vā lüġatde her şey'iń ṣığınacaḳ yeri, me'men iʿtiḳādiyle gicede veyā gündüzde kendiye mekān idinür ki aña me'vā dirler.
3 T: aldanmaḳ.

سخا نماند سخن طی کنم شراب کجاست
بده بشادئ روح و روان حاتم طی

Seḫā ne-māND suḫan ṭay konem şerāb kucā'st
Bi-dih be-şādī-i rūḥ u revān-i Ḥātem-i Ṭay

Suḫan, konem'iñ mefʿūl-i evveli ve **ṭay** mefʿūl-i ṯānīsi. **Şerāb** mübtedā, **kucā'st** ḫaberi, bāde ḳandadır dimekdir. **Bi-dih; bā** ḥarf-i teʾkīd. **Dih**, dāl'ıñ kesriyle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, vir dimekdir, bunda ṣun maʿnāsınadır. **Be-şādī; bā** ḥarf-i taḥṣīṣ ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **rūḥ**'a iżāfet maṣdarıñ fāʿiline iżāfeti ḳabīlindendir. **Revān**'ıñ **rūḥ**'a ʿaṭfı ʿaṭfu'l-ḫāṣṣ ʿale'l-ʿāmm ḳabīlindendir, zīrā **revān** rūḥ-ı insāndır faḳaṭ ve **rūḥ** eʿammdır ve **revān**'ıñ **Ḥātem**'e iżāfeti lāmiyyedir, **Ḥātem**'iñ de **Ṭay**'a iżāfeti böyledir. **Ḥātem;** ʿArabīsi ism-i fāʿildir, vācib maʿnāsına, ṣoñra bir şaḫṣa ʿalem eylediler, ammā ʿAcem fāʿil vezni üzre olan baʿżı esmāda taṣarruf u taṭarruf ḳaṣd eylediler ve ʿayne'l-fiʿillerini meftūḥ oḳudılar, meṡelā ʿareż ve Ḥātem ve kāfer dirler, ʿayn'ıñ **(492a)** fetḥiyle, niteki *Ḥavāşī-i Risāle*'de mufaṣṣal beyān olunmuşdur. Baʿżıları **Ḥātem**'iñ tā'sında fetḥayı tecvīz eylemediler ḳavāfī-i eşʿāra şuʿūrı olmaduġından, niteki *Ḥavāşī-i Risāle*'de tebyīn olunmuşdur[1]. **Ṭay** bir ḳabīleniñ ismidir ki **Ḥātem** ol ḳabīledendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seḫā ve kerem ḳalmadı, sözi dürelim yaʿnī sözi dırāz eylemeyelim. Şarāb ḳandadır ey sāḳī, piyāle vir yaʿnī ḳadeḥ ṣun Ḥātem-i Ṭayy'ıñ rūḥ u revānı şādlığıçün. Zīrā ol esḫā-yı benī zamānı[2] idi. Pes, ġayrınıñ seḫā ve kereminden kelāmı dırāz eylemeyelim, zīrā Ḥātem'iñ seḫāsına nisbet hīç nesne degildir[3].

بخیل بوی خدا نشنود بیا حافظ
پیاله گیر و کرم ورز و الضمان علی

Bahīl būy-ı Ḫudā ne-şneved bi-y-ā Ḥāfiẓ
Piyāle gīr u kerem verz u eḍ-ḍamānu ʿaleyy

1 T: niteki *Ḥavāşī-i Risāle*'de mufaṣṣal beyān olunmuşdur. Baʿżılar Ḥātem'in tā'sında fetḥayı tecvīz görmediler ḳavāfī-i eşʿāra şuʿūrı olmaduġından, niteki *Ḥavāşī-i Risāle*'de tebyīn olunmuşdur. <F+ Redd-i Şemʿī>

2 S: esḫiyā-yı benī zamānı.

3 S: zīrā Ḥātem'iñ seḫāsıyla yaʿnī seḫāsına nisbet hīç degildir.

Maḥṣūl-i Beyt: Baḫīl Ḫudā'nıń ḳoḳusın işitmez, diñle ey Ḥāfıẓ, ḳadeḥ nūş eyle, kerem işle, ḍamān benim üzerime. Yaʿnī seniñ ʿiṣyānıńdan[1] Allāh'ıń baḥr-i raḥmeti[2] evsaʿdır. Pes, bāde içüp seḫā ve kerem idince Ḫudā günāhıńı ʿafv eyledigine ben kefīl. (M,T+ *'Ḍamānu ʿaleyye'* dimek kefālet benim üzerime, ḥāṣılı, ben kefīl dimekdir.)

515

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Feʿilātü Fāʿilātün Feʿilātü Fāʿilātün[3]

بفراغ دل زمانی نظری بماهرویی
به از آن که تاج شاهی همه عمر های و هویی

Be-ferāġ-ı dil zemānī naẓarī be-māh-rūyī
Bih ez-ān ki tāc-ı şāhī heme ʿomr hāy u hūyī

Be-ferāġ; bā ḥarf-i muṣāḥabet. **Ferāġ** maṣdardır, boş olmaḳ yaʿnī ḫālī olmaḳ maʿnāsına, **dil**'e iżāfet lāmiyyedir. **Zemānī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Naẓarī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Be-māh-rūyī; bā** ḥarf-i ṣıla. **Māh-rūy** vaṣf-ı terkībīdir, ay yüzli dimekdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bih**, (M,T+ bā'nıń kesri ve hā-yı aṣliyyeniń sükūniyle, yeg dimekdir,) **naẓar**'a maṣrūfdur. **Pādişāhī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Hāy u hūy** sāz āvāzlarına ve mestāneleriń çıġrışmasına[4] dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥużūr-ı ḳalb u ṣafā-yı ḫāṭırla bir zamān ve bir sāʿat bir māh-rūya naẓar eylemek kişiniń tamām ʿömrince pādişāhlıḳ ve hāy u hūy eylemekden yegdir. Zīrā māh-rū yarım cāndır, belki tamām cāndır, ammā meẕkūrlar cemād maḳūlesidir.

بخدا که رشگم آید برخت ز چشم خویشم
که نظر دریغ باشد بچنان لطیف رویی

Be-Ḫudā ki reşkem āyed be-ruḫet zi-çeşm-i ḫīşem
Ki naẓar dirīġ bāşed be-çunān laṭīf-rūyī

1 S: iḥsānından.
2 S, T: Allāḥ'ıń raḥmeti.
3 T: <Ez-Baḥr-i Mużāriʿ Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün>
4 M: çağrışmasına.

Be-Ḫudā; bā ḥarf-i ḳasem. **Ki** ḥarf-i beyān. **Reşkem; mīm** maʿnāda **āyed** fiʿline muḳayyeddir, **reşk āyedem** taḳdīrinde. **Reşk** lüġatde güni maʿnāsınadır yaʿnī ḳısḳanmaḳ. **Be-ruḫet; bā** ḥarf-i ṣıla, ruḫuñı dimekdir, **āyed**'iñ mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir. **Çeşm-i ḫīş** lāmiyye. Ḥarf-i **zā** āyed fiʿline müteʿalliḳdir ve **mīm**-i żamīr mīm-i sābıḳı teʾkīd ider. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Naẓar** mübtedā, **dirīġ bāşed** ḫaberi. **Be-çunān laṭīf; bā** ḥarf-i ṣıla, **çunān** işāretdir bir muḳaddere, **laṭīf-rūy** anı beyān ider. **Laṭīf-rūy** vaṣf-ı terkībīdir, güzel yüzli maʿnāsına, **yā** ḥarf-i vaḥdet, bir laṭīf yüzliye dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫudā ḥaḳḳıçün ki ruḫuñı günilerim kendi gözümden. Zīrā naẓar ẓulm u ḥayfdır ancılayın bir laṭīf yüzliye. Yaʿnī cānān gibi bir güzel yüzliye naẓar ṣalmaḳ ẓulümdür, zīrā nāzikdir, naẓara tāb u ṭāḳat getürmez. Pes, anıñiçün kendi çeşmimden günilerim anı ki naẓardan münfaʿil ü müteʾeṯṯir olmasun diyü.

دل من شد و ندانم که چه شد غریب ما را
که گذشت عمر و نامد خبری ز هیچ سویی

Dil-i men şud u ne-dānem ki çi şud ġarīb-i mā-rā
Ki guẕeşt ʿomr u nʾāmed ḫaberī zi-hīç sūyī

Dil-i men lāmiyye. **Şud** reft maʿnāsınadır. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Çi** edāt-ı istifhām. **Şud** bunda ṣayrūretiçündür, oldı **(492b)** maʿnāsına. **Ġarīb-i mā**'dan murād dildir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **N'āmed** aṣlında **ne-y-āmed** idi, yā ḥaẕf olundı. **Sūy** cānib ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Mā** ile **sū**[1] münāsebeti riʿāyet olundı, zīrā anlar āba su dirler, sīn'le.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim göñlümüz gitdi ve bilmezem ki bizim ġarīb göñlümüze ne oldı, yaʿnī ne yere vardı, ne ḥāl oldı. Zīrā bir zamān geçdi ve hīç bir cānibden bir ḫaber gelmedi. Ḥāṣılı, göñlümüz bilmeziz ne yere gitdi ve ne ḥāle uġradı ki ʿömrümüz geçdi ve ol ġarībden hīç bir kimse bir cānibden bir ḫaber getürmedi.

نفسم بآخر آمد نظرم ندید سیرت
بجز این نماند ما را هوسی و آرزویی

Nefesem be-āḫir āmed naẓarem ne-dīd sīret
Be-cuz īn ne-mānd mā-rā hevesī vu ārzūyī

1 T: Mā ile ṣu münāsebeti.

Be-āḫir āmed; bā ḥarf-i ṣıla, āḫire geldi yaʿnī dükendi. **Hevesī** ve **ārzūyī** yā'ları ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Nefesim ve ʿömrüm āḫire irişdi, seni ṭoyınca görmedim, bundan ġayrı bizim heves ü ārzūmuz ḳalmadı, yaʿnī ārzūm seni ṭoyınca görmekdir ancaḳ.

مکن ای صبا مشوش سر زلف آن پریوش
که هزار جان حافظ بفدای تار مویی

Me-kon ey ṣabā muşevveş ser-zulf-i ān perīveş
Ki hezār cān-ı Ḥāfıẓ be-fedā-yı tār-ı mūyī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣabā, ol perī gibi cānānıñ ser-i zülfini perīşān u müşevveş eyleme. Zīrā biñ Ḥāfıẓ gibiniñ cānı yaʿnī Ḥāfıẓ gibi ʿāşıḳıñ cānı cānānıñ bir tār-ı mūyına fedā olsun veyāḫud fedādır.

Bu ġazel onbir dīvānda bulunmadı, ammā bir dīvānda bulunduġıçün[1] bir miḳdār şerḥ olundı.

1 T: bulundugiçün.

516

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

بگرفت کار حسنت چون عشق من کمالی
خوش باش زان که نبود این حسن را زوالی

Bi-grift kār-ı ḥusnet çun ʿışḳ-ı men kemālī
Ḫoş bāş zān ki ne-bved īn ḥusn-rā zevālī

Kār-ı ḥusnet beyāniyye. **Kemālī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Zān** bunda edāt-ı taʿlīldir. **Zevālī** yā'sı da ḥarf-i tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ güzelligiñ ḥāli benim ʿışḳım ḥāli gibi[1] kemāl ṭutdı, yaʿnī seniñ ḥüsnüñ kāmil olduġı gibi benim ʿışḳım da kāmildir. Ḫāṣılı[2], sen ḥüsnde kāmil olduġuñ[3] gibi ben ʿışḳda kāmilim. Pes, ey cānān, ḫoş ol ki bu ḥüsnüñ zevāli olmaz, yaʿnī seniñ ḥüsnüñe zevāl ü noḳṣān gelmez, ḥāṣılı, ḥüsnüñ zevāl-peẕīr olmaz dimekdir. Kemālī ve zevālī yā'larını vaḥdetiçün ṭutanlarıñ meẕāḳ-ı Fārisīsi yoḳ imiş[4], *ʿafa'llāhu ʿanhumā.*

در وهم من نیاید کاندر تصور عقل
آید بهیچ معنی زین خوبتر جمالی

Der-vehm-i men ne-y-āyed k'ender taṣavvur-ı ʿaḳl
Āyed be-hīç maʿnī zīn ḫūbter cemālī

Vehm-i men lāmiyyedir. **K'ender; ki** ḥarf-i beyān. **Taṣavvur-ı ʿaḳl** maṣdarıñ fāʿiline iżāfeti ḳabīlindendir. **Taṣavvur** lafẓ-ı müşterekdir, idrāk maʿnāsına ve bir nesneniñ ṣūreti ḥāṣıl olmaḳ maʿnāsına. Pes, evvelkide binā-yı mefʿūl maṣdarıdır ve ṣānīde binā-yı fāʿil, *fe-te'emmel*. **Be-hīç maʿnī** be-hīç vech dimekdir. **Cemālī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

1 S: ʿışḳım gibi.
2 S: yaʿnī.
3 T: oldugüñ.
4 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Benim vehmime gelmez ki ʿaḳlıñ idrākine hīç bir vecihle bundan ḫūbraḳ bir cemāl gele, yaʿnī ʿaḳıl bundan güzel cemāl taṣavvur eylemege ḳādir degildir, zīrā cānānıñ cemāli ekmeldir. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; vehme ṣıġmaz ki ʿaḳıl taṣavvurında hīç maʿnāyla bundan ḫūbraḳ miṯāl gele diyen ve vehme ṣıġmaz ki ʿaḳıl taṣavvurında hīç maʿnāda bundan ḫūbraḳ[1] bir miṯāl gele diyen ġarīb taṣavvurlar[2] buyurmuşlar[3].

آن دم كه با تو باشم يك ساله هست روزى
وان دم كه بى تو باشم يك لحظه هست سالى

Ān dem ki bā-tu bāşem yek sāle hest rūzī
V'ān-dem ki bī-tu bāşem yek laḥẓa hest sālī

Maḥṣūl-i Beyt: (493a) Ol vaḳt ki seniñle olam, bir yıl baña bir gündür, ve ol dem ki sensiz olam, baña bir sāʿat bir yıldır. Zīrā zamān-ı viṣāl her ne ḳadar ṭavīl ise de ʿāşıḳa ḳaṣīr gelür, ammā zamān-ı firāḳ ne ḳadar ḳasīr ise de ṭavīldir. Beytde muḥtemelu'ż-żıddeyn ṣanʿatı var, meṣelā **yek sāle** mübtedā, **rūzī** ḫaberi ola veyā ʿaksince. **Yek laḥẓa** mübtedā ola ve **sālī** ḫaberi veyā ʿaksince ola.

شد حظ عمر حاصل گر زان كه با تو ما را
هرگز بعمر روزى روزى شود وصالى

Şud ḥaẓẓ-ı ʿomr ḥāṣıl ger zān ki bā-tu mā-rā
Hergiz be-ʿomr rūzī rūzī şeved viṣālī

Şud bunda cevāb-ı şarṭ vāḳiʿdir. Maʿlūm ola ki fiʿl-i māżī fiʿl-i şarṭ veyā cevāb-ı şarṭ vāḳiʿ olsa istiḳbāl maʿnāsına müteḥavvil olur. **Ḥaẓẓ-ı ʿomr** lāmiyye. **Ḥaẓẓ-ı ʿomr**'den murād fā'ide ve netīce-i ʿömrdür. **Ger zān-ki** eger şöyle ki dimekdir. **Bā-tu mā-rā** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Hergiz** iḥāṭa-i ezmine ifāde ider. **Be-ʿomr; bā** ḥarf-i ẓarf. **Rūzī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Rūzī**, yā-yı aṣliyye ile, rızıḳ ve naṣīb maʿnāsınadır. **Viṣālī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥaẓẓ-ı ʿömr ḥāṣıl olur eger şöyle ki seniñle cemīʿ ʿömürde bir gün viṣāl ḥāṣıl ola. Yaʿnī tamām ʿömürde bir kez seniñle viṣāl müyesser olursa baña ḥaẓẓ-ı ʿömr ḥāṣıl olur. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; ʿömür naṣībi ḥāṣıl olur eger seniñle bize bir zamānda ʿömürde bir gün rızıḳ olursa ([M,T+] bir

1 T: ḫūbrek.
2 S: taṣvīrler.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. <[F+] Redd-i Şemʿī ve Sürūrī>

viṣāl) diyen ve ʿömür ḥaẓẓı ḥāṣıl olur idi eger andan ki seniñle bize şöyle ki bir gün viṣāl naṣīb[1] ola diyen terzīḳ söylemede ʿaceb ʿömr ḥaẓẓın ḥāṣıl eylemişler[2].

چون من خیال رویت جانا بخواب بینم
کز خواب می‌نبیند چشمم بجز خیالی

Çūn men ḫayāl-i rūyet cānā be-ḫāb bīnem
K'ez-ḫāb mī-ne-bīned çeşmem be-cuz ḫayālī

Çūn, vāv-ı aṣliyye ile, nice dimekdir, keyfe maʿnāsına. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ḫāb** bunda düş maʿnāsınadır, ammā ikinci **ḫāb** uyḳu maʿnāsınadır. **Mī-ne-bī-ned**; taḳdīri **ne-mī-bīned**'dir, żarūret-i vezniçün taḳdīm u teʾḫīr ḳılındı. **Ḫayālī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ rūyuñ ḫayālini ben ḫābda nice görebilürem ki ḫābdan çeşmim ḫayālden ġayri nesne görmez. Yāḫud maʿnā; uyḳudan gözümüz ḫayālden ġayrı nesne görmez, yaʿnī gözümüz uyḳu görmez ki düş göre, zīrā düş uyumaḳdan ṣoñra olur, imdi gözümüz uyḳunuñ ḫayālini görür ancaḳ, uyḳuyı görmez, ḥāṣılı, gözime uyḳu girmez.

رحم آر بر دل من کز مهر روی خوبت
شد شخص ناتوانم باریك چون هلالی

Raḥm ār ber-dil-i men k'ez-mihr-i rūy-ı ḫūbet
Şud şaḫṣ-ı nā-tuvānem bārīk çun hilālī

Raḥm, ār'ıñ muḳaddem mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ber-dil-i men** ġayr-i ṣarīḥi. **Ber** ḥarf-i ṣıla, **dil-i men** lāmiyye. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bārīk** ince dimekdir. **Hilālī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim göñlüme raḥm getür yaʿnī göñlümi esirge, zīrā seniñ rūy-ı ḫūbuñ içün yaʿnī rūy-ı ḫūbuñ mihr u muḥabbetinden benim vücūd-ı nizār u nā-tuvānım hilāl gibi inceldi. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; benim żaʿīf cismim bir hilāl gibi ince oldı, diyen biri ikiyi farḳ eylemez imiş[3].

1 S: ḫāṣıl.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <[F+] Redd-i Şemʿī>

حافظ مکن شکایت گر وصل یار خواهی
زین بیشتر بباید بر هجرت احتمالی

Ḥāfiẓ me-kon şikāyet ger vaṣl-ı yār ḫāhī
Zīn bīşter bi-bāyed ber-hicret iḥtimālī

Ger vaṣl-ı yār ḫāhī mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur ve cāʾizdir ki siḥr-i ḥelāl ḳabīlinden ola, *teʾemmel.* **İḥtimālī; yā** ḥarf-i tenkīr[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, firāḳ-ı cānāndan şikāyet eyleme, **(493b)** eger vaṣl-ı yāri dilerseñ hicrāna bundan ziyāderek taḥammül gerekdir. Yaʿnī hicrān müstelzim-i viṣāldir. Pes, hicrāna ṣabr eyle ki viṣāle iresin. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; sañа firāḳa bundan ziyāderek bir taḥammül gerek diyen eski ḫaṭāları üzere muṣırr olmuş[2].

517

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

بلبل ز شاخ سرو بگلبانگ پهلوی
می‌خواند دوش درس مقامات معنوی

Bulbul zi-şāḫ-ı serv be-gulbāng-ı Pehlevī
Mī-ḫānd dūş ders-i maḳāmāt-ı maʿnevī

Bulbul mübtedā ve **mī-ḫānd** ḫaberi. **Şāḫ-ı serv** lāmiyye. **Be-gul-bāng; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Gul-bāng** bülend āvāz, **Pehlevī**'ye iżāfet beyāniyyedir. **Pehlevī** aṣlında pehle idi, yā-yı nisbet dāḫil olmaġla hā-yı resmī vāv'a ḳalb olmuşdur, zīrā Fārisīde ḳāʿide-i nisbet budur ki āḫiri hā-yı resmī olan isme yā-yı nisbī dāḫil olsa hā vāv'a ḳalb olunur, Edirnevī ve Bursevī gibi. Ve baʿżılar didiler ki vāv aṣıl kelimedendir, hā-yı resmīden mübdel degildir ve bu iki beytle istidlāl eylediler.

1 S: yā ḥarf-i tenkīr veyā ḥarf-i vaḥdet.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

Meṯnevī: همی بود تا یک زمان شهریار
ز پهلو برون شد ز بهر شکار

بدان گوهر خویش کیخسروش
که یک موی او بهتر از پهلو است

Hemī-būd tā yek zamān şehryār
Zi-Pehlev birūn şud zi-behr-i şikār

Bedān gevher-i ḫīş-i Keyḫusrev'est
Ki yek mūy-ı ū bihter ez-Pehlev'est[1]

Ammā Dehlevī'niñ aṣlı Dehle'dir ki Ḫusrev'iñ ve Ḥasan'ıñ şehirleridir ki dilleri zebān-ı Pehlevīdir. **Mī-ḫānd** oḳurdı. **Dūş** dün gice. **Ders-i maḳāmāt-ı maʿnevī** beyāniyyelerdir. **Maʿnevī** maʿnānıñ ism-i mensūbıdır, meṯnevī meṯnānıñ ism-i mensūbı oldūġı gibi, yaʿnī ḥālet-i nisbetde elif vāv'a ḳalb olunur, ictimāʿ-ı yā'āt lāzım gelmesün diyü. **Maḳāmāt-ı maʿnevī**'den murād ʿışḳdır, yaʿnī maʿnāya mensūb maḳāmāt, zīrā ʿışḳ emr-i maʿnevīdir, ʿışḳ ne keyfiyyet idügini ʿāşıḳ bilür ancaḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Bülbül serv budaġından Pehlevī āvāzile, yaʿnī Pehle veyā Pehlev lüġatıyla dün gice ders-i maḳāmāt-ı ʿışḳ oḳurdı, yaʿnī bu dilile bülend naġmeler iderdi. Ol oḳuduġı ders beyt-i ātīniñ mażmūnıdır. Pehlevī Fürs-ı ḳadīm maʿnāsına istiʿmāl olunur diyen iftirā eylemiş[2].

یعنی بیا که آتش موسی نمود گل
تا از درخت نکتهٔ توحید بشنوی

Yaʿnī bi-y-ā ki āteş-i Mūsā numūd gul
Tā ez-diraḫt nukte-i tevḥīd bi-şnevī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Yaʿnī gel ki āteş-i Mūsā'yı, yaʿnī āteş-i Ṭūr'ı gösterdi gül. Yaʿnī gül ġonçadan çıḳup ve açılup ḳıpḳızıl āteşe döndi, ḥāṣılı, ḳızıl gül açıldı, dimekdir. Tā kim Mūsā gibi dıraḫtdan nükte-i tevḥīdi işidesin, yaʿnī Mūsā gibi dıraḫtdan ﴿اِنِّي اَنَا اللهُ﴾ *'İnnī ene'llāh*[3] sözini işidesin, zīrā Mūsā'ya tecellī āteş şeklinde oldı, āteş ārzūsıyla vardıġıçün[4]. Bunda

1 Bir zaman hükümdar av için Pehlev'den dışarı çıktı. O Keyhüsrev'in cevheri aslındandır ki onun bir kılı Pehlev'den daha değerlidir.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. <[F+] Redd-i Sürūrī>
3 "Şüphesiz ki ben Allah'ım." Kasas 28/30.
4 T: vardıgiçün.

dıraḫtdan murād dıraḫt-ı güldür, yaʿnī dıraḫt-ı gülden ḫālıḳını tevḥīd eylemek işidesin. Ḫāṣılı, maṣnūʿ ṣāniʿini tevḥīd eyler, añlayasın, zīrā güle reng u būyı viren Ṣāniʿ-i muṭlaḳdır. Ḫāce güli āteş-i Mūsā'ya ve dıraḫt-ı güli dıraḫt-ı Mūsā'ya teşbīh buyurmuş. Meẕkūr beytiñ şerḥi ẕeylinde Şeyḫ Saʿdī ḥażretleriniñ meşhūr beytini yazup imlāyı böyle eyleyen, '**Her varaḳī defterī'st**', maʿnāda ve imlāda iṣābet eylememişdir[1].

مرغان باغ قافیه سنجند و بذله گوی
تا خواجه می خورد بغزلهای پهلوی

Murġān-ı bāġ ḳāfiye-senc'end u beẕle-gūy
Tā ḫāce mey ḫored be-ġazelhā-yı Pehlevī

Murġān-ı bāġ lāmiyye ve mübtedā. **Ḳāfiye-senc** vaṣf-ı terkībīdir ve ḫaber-i mübtedādır. **Ḳāfiye-senc** ḳāfiye ṭarṭıcı **(494a)** yaʿnī muḳaffā nāgmeler idici dimekdir, āḫirindeki nūn ve dāl, est'iñ edāt-ı cemʿidir. **Beẕle-gūy** ḳāfiye-senc'e maʿṭūf vaṣf-ı terkībīdir. **Beẕle**, ẕāl-i muʿceme ile, laṭīfe maʿnāsınadır. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ḫāce** mübtedā, **mey ḫored** ḫaberi. **Be-ġazelhā-yı Pehlevī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyye. **Ḫāce**'den bunda murād vezīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāġıñ murġları muḳaffā ve müseccaʿ naġāmāt idicilerdir ve laṭīfe söyleyiciler, tā kim vezīr bāde içe Pehlevī ġazellerle. Yaʿnī murġān Pehlevī gāzeller oḳurlar, ḫāce ḥaẓẓ idüp naġmelerle bāde-nūş ola. Bu beytin şerḥinde; Derī Fārisīniñ faṣīḥine dirler ve Pehlevī ġayr-i faṣīḥine diyen faṣīḥ söylememiş[2]. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını tā kişi Pehlevī ġazeller ile şarāb içe diyen ḫāceden murādı bilmezimiş[3] ve zebān-ı Pehlevī ṣuʿūbet üzre olduġından ıṣṭılāḥāt-ı meşāyiḫi añа teşbīh eylemişdir diyen ḫayli ṣuʿūbet çekmiş[4].

خوش وقت بوریای گدایی و خواب امن
کین عیش نیست درخور اورنگ خسروی

Ḫoş vaḳt-i būriyā-yı gedāyī vu ḫāb-ı emn
K'īn ʿayş nīst derḫor-ı evreng-i ḫusrevī

1 <T+ Redd-i Şemʿī>. M,F: maʿnāda ve imlāda iṣābet eylememişdir, *zāde'llāhu maʿrifetehu* . **Anlam**: Allah bilgisini artırsın.
2 <T+ Redd-i Sürūrī>
3 <T+ Redd-i Şemʿī>
4 <T+ Redd-i Şemʿī>

Ḫoş iḫbāra ve inşāya iḥtimāli var, yaʿnī ḫoşdur veyā ḫoş olsun dimekdir. **Vaḳt-i būriyā** lāmiyye. **Būriyā** bir dürli ḥaṣırdır ki ḳarġı ḳamışından olur, anı ekṯer fuḳarā istiʿmāl ider, zīrā ucuzdur maʿhūd ḥaṣırdan, **gedāyī**'ye iżāfet beyāniyyedir. Ve **ḫāb-ı emn** lāmiyye veyā beyāniyyedir, aṣlında **ḫāb-ı bā-emn** idi, emīnlikle uyḳu dimekdir. **K'īn** aṣlında **ki īn** idi, **ki** ḥarf-i taʿlīl, **īn** mıṣrāʿ-ı evveliñ mażmūnına işāretdir, **ʿayş** ol mażmūnı tefsīr ider. **Derḫor** lāyıḳ maʿnāsınadır, **evreng**'e iżāfet lāmiyyedir. **Evreng**, (M,T+ hemzeniñ ve rā'nıñ fetḥalarıyla,) bunda pādişāhlar taḫtı murāddır, **ḫusrevī**'ye iżāfet beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet

Maḥṣūl-i Beyt: Gedāya mensūb būriyānıñ ve emīnlikle uyḳunuñ vaḳti ḫoşdur, zīrā bu ʿayş u ṣafā pādişāha mensūb taḫta lāyıḳ degil. Yaʿnī gedānıñ būriyā üzerinde emīnlikle uyḳusı ḫoş mühennādır ki böyle uyḳu pādişāhlar taḫtına lāyıḳ degil. Zīrā selāṭīn ḥavfdan ḫālī degildir, anıñçün evvel zamān pādişāhları gicelerde kendiyi bekledirdi, niteki Ẓahīr'iñ bu beytinden mefhūmdur:

بعد از هزار سال به بام زحل رسد

گر پاسبان قصر تو سنگی کند رها

Baʿd ez-hezār sāl be-bām-ı Zuḥal resed
Ger pāsbān-ı ḳaṣr-ı tu sengī koned rehā[1]

Böyle beklenürken baʿżı fedāyīler kemendle sarāyına girüp bir pādişāhı ḳatl iderlerimiş. Pes, bu ḳorḳıdan selāṭīn taḫtında emn ile uyḳu uyumazimiş. Anıñçün būriyā üzre yatup uyuyan gedānıñ uyḳusını medḥ ider. Ḫoşluġı vaḳte isnād mecāz-ı ʿaḳlī ḳabīlindendir. Būriyā ile gedāyī'niñ arasına vāv-ı ʿāṭıfa īrād idenler meẕāḳ-ı Fārisīden bī-behre imişler[2]. Ve gedāyī yā'sını ḥarf-i vaḥdet ṭutan teferrüd eylemiş[3].

جمشید جز حکایت جام از جهان نبرد
زنهار دل مبند بر اسباب دنیوی

Cemşīd cuz ḥikāyet-i cām ez-cihān ne-burd
Zinhār dil me-bend ber-esbāb-ı dunyevī

Cemşīd cām-ı cihān-nümāyı iḫtirāʿ iden pādişāhdır. Baʿżılar didiler ki **Cem** ve **Cemşīd** Süleymān peyġamberdir ve **cām** da anıñ iḫtirāʿıdır, *ve'l-ʿilmu ʿinde'llāh*[4].

1 Senin sarayının muhafızı/bekçisi bir taşı serbest bıraksa bin yıl sonra Zühal'in damına ulaşır.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <T+ Redd-i Şemʿī>
4 İlim Allah katındadır/Doğrusunu Allah bilir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cemşīd bir ulu pādişāh iken esbāb-ı dünyeviyyeden ve umūr-ı salṭanatdan cām ḳıṣṣasından ġayrı cihāndan bir nesne iletmedi, yaʿnī dünyāda kendini añdıran iḫtirāʿ eyledigi **(494b)** cāmdır ancaḳ. Pes, zinhār göñlüñi esbāb-ı dünyeviyyeye taʿlīḳ eyleme, yaʿnī ḥuṭām-ı dünyāya göñül baġlama ki hīç nesne degildir. Zīrā her nesneye ki bunda mālik iseñ koyup gidisersin.

دهقان سالخورده چه خوش گفت با پسر
کای نور چشم من بجز از کشته ندروی

Dihḳān-ı sāl-ḫorde çi ḫoş goft bā-puser
K'ey nūr-ı çeşm-i men be-cuz ez-kişte ne-drevī

Dihḳān ekinci ve köyli ve köyüñ ulusı ([M,T+] yaʿnī büyügidir.) **Sāl-ḫorde** yaşamış yaʿnī pīr kişi[1]. **Bā-puser**; taḳdīri **bā-pusereş** idi, żarūret-i vezniçün żamīr ḥaẕf olundı. **K'ey; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir ve **ey** ḥarf-i nidādır. **Nūr-ı çeşm-i men** iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Ez-kişte** aṣlında **ez-kişteet** idi, żamīr żarūret-i vezniçün terk olındı. **Ne-drevī; nūn** ḥarf-i nefy ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb, yaʿnī **ne-direvī** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred muḫāṭab, biçmezsin dimekdir, aṣlında dāl'da fetḥa ve kesre cā'izdir, ammā bunda żarūret-i vezniçün sākin oḳunur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳoca dihḳān kendi oġlına ne ḫoş söz söyledi, yaʿnī eyi söyledi ki, ey benim gözüm nūrı, ekdigiñden ġayrı nesne biçmezsin, ḥāṣılı, ekdigiñi biçersin ancaḳ. Bu sözüñ maʿnā-yı lāzımīsi meşhūr kelāmdır ki *'En-nāsu mecziyyūne*[2] *bi-aʿmālihim in ḫayren fe-ḫayrun ve in şerren fe-şerrun*[3]. Türkīde de dirler, herkes ekdigin biçer.

چشمت بغمزه خانهٔ مردم سیاه کرد
مخموریت مباد که خوش مست می‌روی

Çeşmet be-ġamze ḫāne-i merdum siyāh kerd
Maḫmūriyet me-bād ki ḫoş mest mī-revī

Be-ġamze yaʿnī **be-tīr u tīġ-i ġamze**. **Maḫmūriyet me-bād**, yā'nıñ fetḥiyle, seniñ maḫmūrluġuñ olmasun, yaʿnī saña ġurūr ḫumārı ṭārī olmasun. **Ki** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i beyān. **Ḫoş** bunda muḥkem ve ziyāde maʿnāsınadır.

1 S: yaşamış pīr kişidir.
2 M, S: *mucerrebūne.*
3 İnsanlar amellerine göre karşılık görürler, hayır ise karşılığında hayır, şer ise karşılığında şer görürler.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ çeşmiñ ḫalḳıñ ḫānesini siyāh eyledi yaʿnī ḫāne-i mātem eyledi, ḥāṣılı, ḫalḳı ḳırup geçürdi. Hergiz saña ḫumār ṭārī olmasun ki ḳatı mest yürürsin. Yaʿnī bu ḳadar merdümüñ ḫānesini siyāh eyledigiñden saña nekbet ü nedāmet ḫumārı vāḳiʿ olmasun ki ziyāde mest-i ġurūr yürürsin[1], yaʿnī işlediginiñ işden bī-pervāsın.

این قصهٔ عجب شنو از بخت وازگون
ما را بکشت یار بانفاس عیسوی

Īn ḳıṣṣa-i ʿaceb şinev ez-baḫt-ı vāzgūn
Mā-rā bi-kuşt yār be-enfās-ı ʿĪsevī

Baḫt-ı vāzgūn beyāniyye. **Vāz** bāz maʿnāsınadır, zīrā vāv'la bā'nıñ beyninde tebādül ü tevāḫī vardır, muḳteżā-yı kelām **ki ez-baḫt-ı vāzgūn-ı mā**'dır rābıṭa-i **ki** ve **mā** żamīri żarūret-i vezniçün terk olundı ve bu ʿibāret mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Enfās-ı ʿĪsevī** beyāniyye. **Enfās** nefesiñ cemʿidir. **ʿĪsevī;** yā-yı nisbet gelmek sebebiyle elif vāv'a ḳalb olmuşdur, niteki maṭlaʿıñ şerḥinde beyānı geçdi.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ʿaceb ḳıṣṣayı işit ki benim başı aşaġa ve münʿakis ṭāliʿimden yār bizi ʿĪsā nefesleriyle ḳatl eyledi. Yaʿnī enfās-ı ʿĪsā iḥyā-yı mevtā iderken bizde ʿaksi ẓuhūr eyledi ki ḳatlimize sebeb oldı. Ḥāṣılı, yāriñ şīrīn tekellümi bizi helāk eyledi dimekdir, yaʿnī yāriñ ẕevḳ-i kelāmından öldük.

ساقی مگر وظیفهٔ حافظ زیاده داد
کاشفته گشت طرهٔ دستار مولوی

Sāḳī meger vaẓīfe-i Ḥāfiẓ ziyāde dād
K'āşufte geşt ṭurra-i destār-ı Mevlevī

K'āşufte; ki ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i **(495a)** beyān. **Āşufte** perīşān dimekdir. **Ṭurra** lüġatde ṣaçda müstaʿmeldir, niteki elif ḥarfinde beyānı geçdi, ammā bunda mecāzen dülbendiñ pīşinden ʿibāretdir ve **destār**'a iżāfet lāmiyyedir ve **Mevlevī**'ye beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳī ke'enne Ḥāfiẓ'ıñ bāde vaẓīfesini ziyāde virdi yaʿnī ehl-i meclisiñ sā'irinden Ḥāfiẓ'a bādeyi ziyāde içürdi. Zīrā Mevlevī dülbendiñ pīşi perīşān oldı. Yaʿnī Ḥāfiẓ'ıñ mollāyāne dülbendiniñ pīşi perīşān olduġından maʿlūm olur ki sāḳī ḳadeḥgārlıḳda ʿadālet eylememiş ola.

1 T: bulursın.

518

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿulün

بیا با ما مورز این کینه داری
که حق صحبت دیرینه داری

Bi-y-ā bā-mā me-verz īn kīne-dārī
Ki ḥaḳḳ-ı ṣoḥbet-i dīrīne dārī

Baʿżı nüshāda **bi-y-ā** yerine **butā** vāḳiʿdir. **Me-verz** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, verzīden'den, bir nesneyi ʿādet ve ḫūy idinmek. **Kīne-dār** vaṣf-ı terkībīdir, kīn ṭutıcı dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ḥaḳḳ-ı ṣoḥbet-i dīrīne** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Dārī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, ṭutarsın yaʿnī seniñ var dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, gel bizimle kīne-dārlıġı ʿādet idinme, yaʿnī bizimle kīne-dār olma, zīrā bizimle eski ṣoḥbet ḥaḳḳıñ vardır. Yaʿnī seniñle eskiden muṣāḥib u dōstız, pes, bizimle kīn-dār olma.

نصیحت گوش کن کین در بسی به
از آن گوهر که در گنجینه داری

Naṣīḥāt gūş kon k'īn dur besī bih
Ez-ān gevher ki der-gencīne dārī

K'īn; ki ḥarf-i taʿlīl, **īn** ism-i işāretdir **naṣīḥat**'a, ki **dur** andan kināyetdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Gencīne** ḫazīne maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Naṣīḥat diñle, zīrā bu incü seniñ ḫazīneñde olan cevherden yegdir, yaʿnī naṣīḥat incüsi seniñ ḫazīneleriñde olan cevherden enfaʿdır.

بفریاد خمار مفلسان رس
خدا را گر می دوشینه داری

Be-feryād-ı ḫumār-ı muflisān res
Ḫudā-rā ger mey-i dūşīne dārī

Be-feryād-ı ḫumār-ı muflisān; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Res** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, iriş dimekdir. **Ḫudā-rā; rā** ḥarf-i taḫṣīṣ. **Ger** edāt-ı şarṭ. **Mey-i dūşīne** beyāniyyedir. **Dūş** dün gice ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ve **hā** nisbeti teʾkīd ider. **Dārī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, fiʿl-i şarṭ, ([M,T+] yaʿnī mıṣrāʿ-ı ṯānī şarṭ) ve mıṣrāʿ-ı evvel cezādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Müflisleriñ ḫumārı feryādına iriş yaʿnī ḫumārlarına meded idüp dermān eyle Allāh içün eger dün giceki[1] şarābıñ var ise. Yaʿnī giceden ḳalmış bāde var ise Allāh içün fuḳarānıñ ḫumārına anıñla çāre eyle. ([M+] Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; Allāh içün eger dün gicelik şarāb ṭutar-iseñ diyenler edā-yı beyti eyice ṭutamamışlar[2].)

ولیکن کی نمایی رخ برندان
تو کز خورشید و مه آیینه داری

Velīkin key numāyī ruḫ be-rindān
Tu k'ez-hūrşīd u meh āyīne dārī

Numāyī fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab, **ruḫ** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-rindān** ġayr-ı sārihi. **K'ez; ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt beyt-i sābıḳa nāẓırdır. Yaʿnī saña müflisler ḫumārına dermān teklīf eyledik, ammā rindlere ḳaçan yüzüñ gösterirsin sen ki mihr ü mehden ([T+] āyīne ṭutarsın? Yaʿnī seniñ ki mihr ü mehden) āyīneleriñ vardır, yaʿnī mihr ü meh āyīneleriñdir, ḥāṣılı, seniñ ki bu ḳadar rifʿat-ı şānıñ vardır, rindler müflislerine ḳaçan yüz gösterirsin?

بد رندان مگو ای شیخ و هش دار
که با مهر خدایی کینه داری

Bed-i rindān me-gū ey şeyḫ u huş dār
Ki bā-mihr-i Ḫudāyī kīne dārī

Bed-i rindān lāmiyye ve **me-gū**'nuñ maḳūl-i ḳavli. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Huş** hūşdan muḫaffefdir, ʿaḳıl maʿnāsına ve **dār** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, **(495b)** ʿaḳlıñ ṭut yaʿnī ʿaḳlıñ cemʿ eyle dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Mihr** muḥabbet. **Ḫudāyī; yā** ḥarf-i nisbet, taḳdīri **bā-ṣāḥib-i mihr-i Ḫudāyī**'dir,

1 M: giceki gibi.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

żarūret-i vezniçün mużāf terk olundı. **Kīne, dārī** fiʿliniñ muḳaddem mefʿūlidir ve cāʾizdir ki **kīne-dār** vaṣf-ı terkībī ola ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şeyḫ, rindleriñ yaramazlıġını söyleme ve ʿaḳlıñ başıña cemʿ eyle ki Ḫudāʾyı sevenlere kīniñ var veyā Allāh dostlarına kīn-dārsın yaʿnī Allāh maḥbūblarına ʿadūsın. Ḫāṣılı, Ḫudā dostlarına ʿadāvet Ḫudāʾya ʿadāvetdir.

نمی‌ترسی ز آه آتشینم
تو دانی خرقهٔ پشمینه داری

Ne-mī-tersī zi-āh-ı āteşīnem
Tu dānī ḫırḳa-i peşmīne dārī

Ne-mī-tersī iḫbār ve inşāya müteḥammildir, yaʿnī ḳorḳmazsın veyā ḳorḳmaz mısın. **Ḫırḳa-i peşmīne** beyāniyye, taḳdīri **ki ḫırḳa-i peşmīne dārī** idi, żarūret-i vezniçün **ki** rābıṭası terk olundı. **Peşmīne; yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ve **hā** edāt-ı teʾkīd, yüñe mensūb ḫırḳa dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Beyt-i sābıḳda şeyḫe ḫiṭāb idüp buyurur: Ḳorkmazsın veyā ḳorḳmaz mısın benim āteşli ahımdan? Sen bilürsin ey şeyḫ ki peşmīne ḫırḳañ var. Yaʿnī ey şeyḫ, sen ki yüñden ḫırḳa giyersin, benim āteşli ahımdan ḳorḳ ki seni ve ḫırḳañı yaḳup yandırmasun. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; sen bilürsin, yüñ ḫırḳa ṭutarsın ki āteşe aṣlā taḥammüli yoḳdur diyen ʿacabā söyledügi sözüñ maʿnāsını kendi bilür mi[1]?

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ
بقرآنی که اندر سینه داری

Ne-dīdem ḫoşter ez-şiʿr-i tu Ḥāfıẓ
Be-Ḳurʾānī ki ender-sīne dārī

Bā ḥarf-i ḳasem ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, seniñ şiʿriñden ḫoşter şiʿr görmedim şol Ḳurʾān ḥaḳḳıçün ki sīneńde var. Yaʿnī seniñ sīneńde mestūr Ḳurʾān ḥaḳḳıçün ki seniñ şiʿriñden laṭīfrek[2] şiʿr görmedim.

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 T: laṭīfraḳ.

519

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

بچشم کرده‌ام ابروی ماه سیمایی
خیال سبزخطی نقش بسته‌ام جایی

Be-çeşm kerdeem ebrū-yı māh-sīmāyī
Ḫayāl-i sebz-ḫaṭī naḳş besteem cāyī

Be-çeşm kerdeem nişānlamışım dimekdir, rūz-merrelerindendir. **Ebrū-yı māh-sīmāyī** lāmiyye. **Māh-sīmā** vaṣf-ı terkībīdir, ay ʿalāmetli dimekdir ve **yā** ḥarf-i vāhdet. **Ḫayāl-i sebz-ḫaṭī** lāmiyyedir. **Sebz-ḫaṭ** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, tāze ṣaḳallı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḫayāl**, **beste**'niñ mefʿūl-i evveli ve **naḳş** mefʿūl-i ṣānīsi ve **cāy** mefʿūlün fīhi ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir māh-sīmā dilberiñ ebrūsını nişānlamışım ve bir sebz-ḫaṭṭıñ ḫayālini baġlamışım bir yerde. Yaʿnī bir māh-peyker ebrūsını nişānladım ve bir sebz-ḫaṭṭıñ naḳşını baġladım bir yerde, ḥāṣılı, yeñiden bir nev-ḫaṭ civān sevdim dimekdir. Naḳş baġlamaḳdan murād nişānlayup taʿyīn eylemekdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; gözde itmişim bir ay sīmālı ḳaşını ve bir māh yüzlünüñ ḳaşını gözde eylemişim, yaʿnī aña muḥabbet eylemişim diyenler ıṣṭılāḥāt-ı Aʿcāmdan bī-ḫaber imişler[1].

امید هست که منشور عشقبازیئ من
از آن کمانچهٔ ابرو رسد بطغرایی

Umīd hest ki menşūr-ı ʿışḳ-bāzī-i men
Ez-ān kemānçe-i ebrū resed be-ṭuġrāyī

Umīd mübtedā, **hest** ḫaberi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Menşūr** kāḍī mektūbı yaʿnī ḳużātdan alınan temessük, **ʿışḳ-bāz**'a iżāfet lāmiyye, **men**'e de böyledir. **(496a) ʿIşḳ-bāz** vaṣf-ı terkībīdir, maḥbūb-dost maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Kemānçe-i ebrū** beyāniyye. **Kemānçe** taṣġīr-i kemāndır, yaycuġaz maʿnāsına. **Be-tuġrāyī; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ṭuġrā** nişān-ı pādişāhī ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ümīdim vardır ki benim maḥbūb-dostluġum temessüki ol kemān-ı ebrū-yı cānāndan ṭuġrāya irişe, yaʿnī cānāndan nişān-ı şāhīye vaṣıl ola, ḥāṣılı, cānān ḳatında müsellem ü maḳbūl ola. Zīrā temessük ki üzerinde ḥākim nişānı olmaya, bī-iʿtibārdır. Kemānçe-i ebrūdan ṭuġrāya irişe diyü buyurduġı mecāz-ı mürsel ḳabīlindendir, ẕikr-i cüz' ve irāde-i küll ṭarīḳiyle, zīrā ebrūyı ([M,T+] şuʿarā) ṭuġrāya teşbīh eylemişlerdir.

سرم ز دست شد چشم از انتظار بسوخت
در آرزوی سر و چشم مجلس آرایی

Serem zi-dest şud u çeşm ez-intiẓār bi-sūḫt
Der-ārzū-yı ser u çeşm-i meclis-ārāyī

Şud bunda reft maʿnāsınadır. **Ārzū-yı ser** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Meclis-ārā** vaṣf-ı terkībīdir, ārāyīden'den, meclis bezeyici yaʿnī meclise zīnet virici ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Başım elimden gitdi ve gözüm intiẓārdan yandı bir meclis-ārā cānānıñ ser ü çeşmi ārzūsında. Yaʿnī bir cānān ārzūsında başdan ve gözden çıḳdım dimekdir.

مکدرست دل آتش بخرقه خواهم زد
بیا بیا که کرا می‌کند تماشایی

Mukedder'est dil āteş be-ḫırḳa ḫāhem zed
Bi-y-ā bi-y-ā ki kirā mī-koned temāşāyī

Mukedder'est muḳaddem ḫaber, **dil** muʿaḫḫar mübtedā. **Āteş** mübtedā, mā-baʿdi ḫaberi. **Be-ḫırḳa, ḫāhem zed**'e müteʿalliḳdir. **Zed** bunda zeden maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Kirā mī-koned** deger dimekdir, ıṣṭılāḥlārındandır ki **kirā koned** ve **kirā mī-koned**, yaʿnī lāyıḳdır diyecek yerlerde ([S+] istiʿmāl iderler.) **Temāşāyī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫırḳa-i riyādan göñül mükedderdir, añа āteş urısaram, yaʿnī ḫırḳamı yaḳup yandırmaḳ isterim. Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīkiyle buyurur: Gel gel ki temāşāya deger. Yaʿnī ḫırḳa-i riyāyı āteşe urıcaḳ[1] temāşāya lāyıḳdır. Ḫāṣılı, ḫırḳa-i riyāyı yaḳmaḳ bir emr-i ʿaẓīmdir, seyr ü temāşāya deger, yaʿnī

1 T: uricek.

temāşālanmaġa lāyıḳdır. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; gel gel ki bir mükerrem bir temāşā ider diyen ʿaẓīm temāşā eylemiş.[1]

در آن مقام که خوبان بغمزه تیغ زنند
عجب مدار سری اوفتاده در پایی

Der-ān maḳām ki ḫūban be-ġamze tīġ zenend
ʿAceb me-dār serī ūftade der-payī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ser, ʿaceb me-dār**'ıñ mefʿūli[2] ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Ūftāde** vāv'la ve vāv'sız lüġatdir. **Der-payī; der** ḥarf-i ṣıla. **Pāyī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol maḳāmda ki ḫūblar ġamze ile ḳılıç ururlar yaʿnī ʿāşıḳları ḳatl iderler, ʿaceb ṭutma ayaġa düşmüş başı. Yaʿnī şol yerde ki ʿuşşāḳ başları kesilür, ayaḳlara düşmüş kelleyi taʿaccüb eyleme, ḥāṣılı, böyle maḳāmda ʿuşşāḳ kelleleri ayaḳda yuvalandıġını ʿaceb utma. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ʿaceb ṭutma ki bir baş düşmüş ola bir ayaġa diyen ve bir ayaġa bir baş düşmüş olursa ʿaceb ṭutma diyen maʿnā-yı beyti ʿaceb ayaġa düşürmüşler[3].

مرا که از رخ او ماه در شبستانست
کجا بود بفروغ ستاره پروایی

Merā ki ez-ruḫ-ı ū māh der-şebistān'est
Kucā buved be-furūġ-ı sitāre pervāyī

Merā mıṣrāʿ-ı ṣānīye maṣrūfdur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Şebistān** giceleyecek yer. **Be-furūġ-ı sitāre; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Pervayī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ki cānān ruḫından **(496b)** şebistānımda māh var, yaʿnī benim ki cānān ruḫından evüm rūşendir, yıldız żiyāsına ḳanda pervām olur? Yaʿnī cānānıñ māh gibi ruḫı var iken sitāreye iḥtiyācım yoḳ. Sitāreden bunda murād māhdır. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; bańa ki anıñ yüzinden ay ḳış evindedir, ḳaçan olur yıldız żiyāsı pervāsı diyen ve mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; sitāreniñ fürūġına ḳanda bir pervā olur diyen terzīḳ maʿnā virmekde ʿaceb bī-pervādırlar[4].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 S: mefʿūl-i evveli.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 <[T+] Redd-i Sürūrī>. <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

زمام دل بکسی داده‌ام من درویش
که نیستش بکس از تاج و تخت پروایی

Zimām-ı dil be-kesī dādeem men-i dervīş
Ki nīsteş be-kes ez-tāc u taḫt pervāyī

Be-kesī; bā ḥarf-i ṣıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet-i nevʿiyye. **Men-i dervīş** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Be-kes; bā** ḥarf-i ṣıla. **Pervāyī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül dizginini bir nevʿ kimseye virmişim ben faḳīr ki tāc u taḫtdan kimseye raġbeti yoḳdur. ([S,F+] Yaʿnī bir ʿālī-cenāb kimseye göñül iḫtiyārını virdim ki salṭanat taḳayyüdinden kimseye raġbeti yoḳdur.) Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; göñül yuların bir kimseye virmişim ben dervīş ki yoḳdur añа bir kimseniñ tāc u taḫtı içün bir pervā diyen terzīḳ söz söylemede ʿaceb bī-pervādır[1].

فراق و وصل چه باشد رضای دوست طلب
که حیف باشد ازو غیر او تمنایی

Firāḳ u vaṣl çi bāşed rıżā-yı dōst ṭaleb
Ki ḥayf bāşed ezū ġayr-i ū temennāyī

Temennāyī; yā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Firāḳ u vaṣl nedir, yaʿnī firāḳ u vaṣla ne iʿtibār, dostuñ rıżāsını ṭaleb eyle. Zīrā ḥayfdır andan kendiden ġayri temennā ve ārzū. Ḥāṣılı, dostuñ firāḳ u viṣāliyle muḳayyed olmayup rıżāsıyla muḳayyed ol, zīrā dost rıżāsından ġayriyi dostdan temennā[2] eylemek ẓulümdür.

بروز واقعه تابوت ما ز سرو کنید
که میرویم بداغ بلند بالایی

Be-rūz-ı vāḳıʿa tābūt-ı mā zi-serv konīd
Ki mī-revīm be-dāġ-ı bulend-bālāyī

Rūz-ı vāḳıʿa lüġatde rūz-ı ḳıyāmete dirler, ammā bunda mevt u fevt maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bulend-bālā** vaṣf-ı terkībīdir, boyı yüce yaʿnī uzun boylı dimekdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 S: ṭaleb.

Maḥṣūl-i Beyt: Vāḳıʿa güninde benim tābūtumı serv aġacından eyleñ, zīrā bu uzun boylı maḥbūbuñ dāġıyla gideyorum. Yaʿnī bir bülend-ḳāmet dilberiñ ḥasretiyle öldügümiçün mergim güninde tābūtumı servden eyleñ.

درر ز شوق برآرند ماهیان بنثار
اگر سفینهٔ حافظ رسد بدریایی

Durer zi-şevḳ ber-ārend māhiyān be-niṡār
Eger sefīne-i Ḥāfıẓ resed be-deryāyī

Durer, dāl'ıñ żammı ve rā-yı evveliñ fetḥiyle, dürrüñ cemʿidir yaʿnī inciler. **Ber-ārend** çıḳarırlar dimekdir. **Māhiyān** cānlı olduġıçün[1] elif ve nūn'la cemʿ olındı. **Be-niṡār; bā** ḥarf-i taḫṣīṣ, niṡāriçün dimekdir. **Sefīne** lüġatde gemiye dirler, ammā bunda dīvān murāddır. **Be-deryāyī;** (M,T+ **bā** ḥarf-i ṣıla ve) **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Şevḳden māhīler niṡāriçün incüler çıḳarırlar eger Ḥāfıẓ'ıñ dīvānı deryāya vāṣıl olursa. Yaʿnī Ḥāfıẓ'ıñ dīvānı ki cevāhir-i maʿānīden[2] pürdür, eger deryāya vāṣıl olursa māhīler deryādan aña veyā dīvānına niṡār eylemekiçün inciler çıḳarırlar şevḳlerinden ve eşʿārını istiḥsānlarından.

1 T: oldugiçün.
2 S: maʿnādan.

520

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

بجان او که گرم دسترس بجان بودی
کمینه پیشکش بندگانش آن بودی

Be-cān-ı ū ki gerem dest-res be-cān būdī
Kemīne pīş-keş-i bendegāneş **(497a)** ān būdī

Be-cān-ı ū; bā ḥarf-i taḫṣīṣ veyā ḥarf-i ḳasem. **Ki** ḥarf-i beyān. **Gerem; ger** ḥarf-i şarṭ ve **mīm** żamīr-i mütekellim vaḥde, eger benim dimekdir. **Dest-res** terkīb-i mezcī[1], ḳudret ü vüsʿat maʿnāsınadır. **Be-cān; bā** ḥarf-i ṣıla. **Būdī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī. **Kemīne; kem** eksik ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ve **hā** edāt-ı teʾkīd, eñ eksik ve eñ az dimekdir. **Pīş-keş-i bendegāneş** iżāfet-i lāmiyye, bendegāndan murād ʿuşşāḳ olunca ʿāşıḳlarıñ aña pīş-keşi dimekdir, ammā cānānıñ ḳulları murād olunca ʿāşıḳlarıñ ḳullarına pīş-keşi dimekdir. **Ān** ism-i işāretdir meẕkūr **cān**'a.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ cānıçün ve beḳāsıçün ki eger benim cāna el irişmem olaydı yaʿnī cāna ḳādir olaydım, ḥāṣılı, cānım elimde olaydı, ḳullarına en kem pīş-keşim cānım olurdı, yaʿnī bendelerinden cān dirīġ eylemezdim.

اگر دلم نشدی پایبند طرهٔ او
کیم قرار درین تیره خاکدان بودی

Eger dilem ne-şudī pāy-bend-i ṭurra-i ū
Kiyem ḳarār derīn tīre-ḫākdān būdī

Keyem; mīm maʿnāda **ḳarār**'a muḳayyeddir. **Tīre** ḳarañlıḳ ve bulanıḳlıḳ. **Ḫākdān** çöplük.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger göñlüm cānānıñ ṭurrası pāy-bendi olmayaydı yaʿnī ṭurrasına muḳayyed olmayaydı, bu bulanıḳ çöplükde ḳaçan ḳarārım olurdı, yaʿnī dünyā çöplüginde ḳaçan ḳarār iderdim? Ḫāṣılı, cānān muḥabbeti olmayaydı dünyā evinde bir sāʿat ḳarār eylemezdim.

1 S: vaṣf-ı terkībīdir.

درآمدی ز درم کاشکی چو لمعهٔ نور
که بر دو دیدهٔ من حکم او روان بودی

Der-āmedī zi-derem kāşkī çu lemʿa-i nūr
Ki ber-du dīde-i men ḥukm-i ū revān būdī

Maḥṣūl-i Beyt: Kāşki ḳapımdan içeri gireydi nūr żiyāsı gibi, tā kim iki gözüm üzere anıń ḥükmi cārī olaydı, yaʿnī göz nūrı gibi iki gözüme ḥākim olaydı. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; ki anıń ḥükmi benim iki gözüme revān idi diyen beytiń maʿnāsını revān söylememiş[1].

برخ چو مهر فلك بی‌نظیر آفاقست
بدل دریغ که یك ذره مهربان بودی

Be-ruḫ çu mihr-i felek bī-naẓīr-i āfāḳ'est
Be-dil dirīġ ki yek ẕerre mihrbān būdī

Be-ruḫ; bā hārf-i muṣāḥabet. **Be-dil; bā** ḥarf-i ẓarf.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān ruḫıyla felegiń güneşi gibi bī-naẓīr-i āfāḳdır. Ḥayf ki göńlinde bir ẕerre deńli mihribān olaydı. Yaʿnī nolaydı göńlinde bir ẕerre ḳadar muḥabbeti olaydı. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; göńlüńe[2] ḥayf ki bir ẕerre mihribān olaydı diyenler ḥurūfuń maʿnāların bilmezler imiş[3].

بخواب نیز نمی‌بینمش چه جای وصال
چو این نبود و ندیدیم باری آن بودی

Be-ḫāb nīz ne-mī-bīnemeş çi cāy-ı viṣāl
Çu īn ne-būd u ne-dīdīm bārī ān būdī

Çi cāy-ı viṣāl ne viṣāl maḥallidir, yaʿnī viṣāl mümkün degil. **Īn** ism-i işāretdir **viṣāl**'e ve **ān** ism-i işāretdir **ḫāb**'da görmege.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānı ḫābda da görmezem, ḳanda ḳaldı ki bańa viṣāli müyesser ola. Çünki viṣāl olmadı ve andan nişān görmedik, bāri ol olaydı, yaʿnī çünki viṣāl müyesser olmadı, bārī anı düşde göreydim.

1 S: maʿnāsını revān eylemiş, yaʿnī revān söylememiş. <T+ Redd-i Şemʿī>
2 S: göńüle.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

ببندگئ قدش سرو معترف گشتی
اگر چو سوسن آزاده اش زبان بودی

Be-bendegī-i ḳadeş serv muʿterif geştī
Eger çu sūsen-i āzādeeş zebān būdī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ ḳulluġına serv muʿterif olurdı yaʿnī ḳulı olduġına[1] iḳrār iderdi eger sūsen-i āzāde gibi dili olaydı. Yaʿnī tekellüme mālik olaydı, bendesi olmaġa kā'il olurdı.

ز پرده نالهٔ حافظ برون کی افتادی
اگر نه همدم مرغان صبح خوان بودی

Zi-perde nāle-i Ḥāfiẓ birūn key uftādī
Eger ne hem-dem-i murġān-ı ṣubḥ-ḫān būdī

Perde īhām ṭarīḳiyle ẕikr olunmuşdur, yaʿnī naġme ve sāz u ʿırż perdeleri. **Hem-dem-i murġān-ı ṣubḥ-ḫān** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve beyāniyyedir. **Ṣubḥ-ḫān** ([M,T+] vaṣf-ı terkībīdir,) **(497b)** ṣabāḥ vaḳtinde oḳuyıcı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ'ıñ nālesi perdeden ṭaşra ḳaçan düşerdi yaʿnī ḳaçan meşhūr-ı ʿālem olurdı eger seḥer-ḫān ṭuyūrla hem-dem u hem-āvāz olmayaydı. Yaʿnī feryād u fiġānı ʿāleme dāstān olmazdı eger bülbüllere hem-āheng olmasaydı.

1 T: oldugine.

521

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

چه بودی ار دل آن یار مهربان بودی
که حال ما نه چنین بودی ار چنان بودی

Çi būdī er dil-i ān yār mihrbān būdī
Ki ḥāl-ı mā ne-çunīn būdī er çunān būdī

Maḥṣūl-i Beyt: Ne olaydı eger ol yāriñ göñli muḥabbetli ve şefḳatli olaydı. Zīrā bizim ḥālimiz böyle olmazdı eger öyle olaydı, yaʿnī ḥālimiz böyle müştedd olmazdı eger yār mihribān olaydı.

گرم زمانه سرافراز داشتی و عزیز
سریر عزتم آن خاك آستان بودی

Gerem zamāne ser-efrāz dāştī vu ʿazīz
Serīr-i ʿizzetem ān ḫāk-i āsitān būdī

Gerem; mīm maʿnā cihetinden **ser-efrāz**'a muḳayyeddir, **ser-efrāzem dāştī** taḳdīrinde. **Serīr-i ʿizzet** beyāniyye. **Ḫāk-i āstān** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger zamāne beni ser-efrāz u ʿazīz ṭutaydı yaʿnī zamāne beni muʿazzez u mükerrem ṭutaydı, ḥāṣılı, baña ʿizzet ü ḥürmet virmek murādı olaydı benim serīr-i ʿizzetim yaʿnī ʿazīz u şerīf serīrim cānānıñ eşigi ṭopraġı olurdı, zīrā ʿizzet ü şeref andadır.

عیان شدی که بها چیست خاك پایش را
اگر حیات گرانمایه جاودان بودی

ʿİyān şudī ki bahā çīst ḫāk-i pāyeş-rā
Eger ḥayāt-ı girān-māye cāvidān būdī

Maḥṣūl-i Beyt: Āşikāre olurdı ki ayaġı ṭopraġınıñ bahāsı nedir yaʿnī ḫāk-i pāyiniñ ḳıymeti maʿlūm olurdı eger aġır bahālı ḥayāt-ı ebedī olaydı. Yaʿnī ḫāk-i pāyiniñ bahāsı ʿömr-i ʿazīz olurdı eger bāḳī ve s̱ābit olaydı. Ḥāṣılı, ḫāk-i pāyiniñ bahāsı yoḳdur, zīrā ziyāde ʿazīzdir.

بگفتمی که چه ارزد نسیم طرۀ دوست
گرم بهر سر مویی هزار جان بودی

Bi-goftemī ki çi erzed nesīm-i ṭurra-i dōst
Gerem be-her ser-i mūyī hezār cān būdī

Bi-goftemī ḥikāyet-i ḥāl-i māżī. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavl. **Erzed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾibdir, erzīden'den, bahāya degmek maʿnāsınadır. **Nesīm-i ṭurra-i dōst** lāmiyyelerdir. **Gerem; mīm** maʿnāda **cān**'a muḳayyeddir, **cānem** taḳdīrinde. **Mūyī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben söylerdim ki ne deger dostuñ ṭurrası ḳoḳusı yaʿnī bahāsını taʿyīn iderdim eger her bir ḳılım ucında biñ cānım olaydı. Yaʿnī būy-ı ṭurrası niçe kerre yüz biñ cāna deger.

برات خوشدلئ ما چه کم شدی یا رب
گرش نشان امان از بد زمان بودی

Berāt-ı ḫoş-dilī-i mā çi kem şudī yā Rab
Gereş nişān-ı emān ez-bed-i zemān būdī

Berāt-ı ḫoş-dilī-i mā beyāniyye ve lāmiyyedir. **Çi kem şudī** ne eksik olurdı yaʿnī ne noḳṣān virürdi. **Yā Rāb** bunda iki maʿnāya müteḥammildir[1], münādāya ve ʿaceb maʿnāsına. **Gereş; şīn** maʿnāda **zemān**'a muḳayyeddir. **Nişān-ı emān** beyāniyye. **Bed-i zemān** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rab, bizim göñlümüz ḫoşluġı ve ṣafāsı ne eksildürdi[2], yaʿnī ne noḳṣān virürdi eger anıñ zamāne yaramazından emān ṭuġrası olaydı. Ḥāṣılı, ne ziyān olurdı eger bizim ṣafā-yı ḳalbimiz berātınıñ zamāne żararından emān ṭuġrası olaydı. Yaʿnī dāʾimā ṣafā-yı ḫāṭır üzre olsaḳ ne noḳṣān gelürdi. ([M,T+] Bu beytiñ maʿnāsında ṣuʿūbet olduġı ecilden bu vecihle şerḥ olundı diyen ḫūb-edāya mālik imiş[3].)

ز پرده کاش برون آمدی چو قطرۀ اشك
که بر دو دیدۀ ما حکم او روان بودی

Zī-perde kāş birūn āmedī çu ḳaṭre-i eşk
Ki ber-du dīde-i mā ḥukm-i ū revān būdī

1 M: muḥtemeldir.
2 T, F: eksilürdi.
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>. M,F: ḫūb-edāya mālik imiş, *ṭayyebe'llāhu enfāsehu*. (Allah nefesini mübarek kılsın.)

Kāş şīn'le ve cīm'le lüġatdır, kāşki maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Revān** cārī maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Kāşki cānān perdeden ṭaşra geleydi yaʿnī çıḳaydı ḳaṭre-i eşk gibi, yaʿnī ḳaṭarāt-ı eşk perde-i dīdeden ṭaşra çıḳdıġı gibi cānān ṭaşra çıḳsa ([M,T+] kendi sarāyından), tā kim iki gözümüz üzre **(498a)** ḥükmi revān u cārī olaydı. Yaʿnī ṭaşra çıḳsa ve bizim üzerimize ḥükmini icrā eylese kāşki.

اگر نه دائرهٔ عشق راه بر بستی
چو نقطه حافظ بی دل نه در میان بودی

Eger ne dāʾire-i ʿışḳ rāh ber-bestī
Çu noḳṭa Ḥāfıẓ-ı bī-dil ne der-miyān būdī

Eger ne; edāt-ı nefy maʿnāda **ber-bestī**'ye muḳayyeddir, **ber-ne-bestī** taḳdīrinde. **Ne der-miyān; ne** edāt-ı nefy, **būdī**'ye muḳayyeddir, **ne-būdī** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ʿışḳ dāʾiresi yolı baġlamayaydı yaʿnī dāʾireden ṭaşra çıḳmaġa mānīʿ olmayaydı, noḳṭa gibi Ḥāfıẓ-ı bī-dil dāʾire-i ʿışḳ ortasında olmazdı, yaʿnī dāʾire gibi kenārı çizerdi, yaʿnī noḳṭa gibi dāʾireniñ merkezi olmazdı. Ḥāṣılı, ʿışḳ belāsından ḫalāṣ olmaḳ mümkün olsa derdini çekmezdim, belki ḳaçup ḫalāṣ olurdum. Mıṣrāʿ-ı ṯānīyi '**Çu noḳṭa Ḥāfıẓ-ı bī-dil der-ān miyān būdī**' yazan yanımızda olan dīvānlarıñ cemīʿine muḫālif yazmış[1].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

522

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

تو مگر بر لب آبی بهوس ننشینی
ور نه هر فتنه که بینی همه از خود بینی

Tu meger ber-leb-i ābī be-heves ne-nşīnī
V'er ne her fitne ki bīnī heme ez-ḫod bīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Sen meger bir ṣu kenārında heves ü hevā ile oturmayasın, ve-illā her fitne ki görürsin, ([M,S+] cemīʿan kendiñden görürsin.) Yaʿnī ṣu kenārında oturup, her fitne ve ḥareket ki senden ṣādır olur, ṣuda münʿakis olur. Pes, ṣuda her vażʿı ki görürsin, kendiñden görürsin, zīrā ṣu āyine gibi ṣāfīdir. İmdi ḥiẓāsında ve izāsında her ne vażʿ ki vāḳiʿ olur, anıñ ʿaksini gösterir. Baʿżı nüshāda **bi-nişīnī** vāḳiʿdir, bā'yla, fiʿl-i müṡbet. Pes, maʿnā böyle olur ki; sen meger bir ṣu kenārında heves ü ġafletle oturasın, yaʿnī hīç kendi ḥāliñle muḳayyed olmayasın, ve-illā her vażʿı ki ṣuda görürsin, hep kendiñden görürsin. Beytiñ netīcesini; yaʿnī bu miḳdār heves ki ṣu kenārında oturmaḳdır, fitneye sebebdir diyen beytiñ netīcesinde ḫayli zaḥmet çekmişdir ve bu netīceden ṣoñra bī-netīce çoḳ kelimāt eylemiş[1], *ʿafa'llāhu ʿanhu.*

بخدایی که تویی بندهٔ بگزیده او
که برین چاکر دیرینه کسی نگزینی

Be-Ḫudāyī ki tuyī bende-i bi-gzīde-i ū
Ki berīn çāker-i dīrīne kesī ne-gzīnī

Be-Ḫudāyī ki; bā ḥarf-i ḳasem, **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Tuyī; yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Bende-i bi-gzīde-i ū** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Bi-gzīde; bā** ḥarf-i te'kīd, **guzīde** ism-i mefʿūl, üründilenmiş maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ḳasem. **Çāker-i dīrīne** beyāniyye. **Dīr** geç ve çoḳdan maʿnāsınadır, **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ve **hā** edāt-ı te'kīd-i nisbet. **Kesī, ne-gzīnī**'niñ muḳaddem mefʿūlidir. **Ne-gzīnī** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred muḫāṭab, üründirilemeyesin yaʿnī iḫtiyār eylemeyesin.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>. <[F+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Şol Allāh ḥaḳḳıçün ki sen anıñ muḫtār u güzīde ḳulısın, ki bu eski ḫidmetkārıñ üzerine kimseyi iḫtiyār eylemeyesin. Yaʿnī beni terk idüp ġayra iltifāt eylemeyesin, zīrā ekābir yanında ḳadīmī ḳuluñ iʿtibārı artıḳ olur.

بعد ازین ما و گدایی که بسر منزل عشق
رهروان را نبود چاره بجز مسکینی

Baʿd ezīn mā vu gedāyī ki be-ser-menzil-i ʿışḳ
Reh-revān-rā ne-buved çāre be-cuz miskīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra biz gedālıḳ ileyiz[1] yaʿnī gedālıḳ ideriz. Zīrā ʿışḳ ser-menzilinde reh-revlere[2] yaʿnī ʿāşıḳlara miskīnlikden ġayri çāre yoḳdur. Yaʿnī ṭarīḳ-i ʿışḳa giren ʿuşşāḳa cānāna meskenet ü tażarruʿ eylemek lāzımdır, tā ki ḥāline raḥm eyleye.

ادب و شرم ترا خسرو مه رویان کرد
آفرین بر تو که شایستهٔ صد چندینی

Edeb u şerm tu-rā ḫusrev-i meh-rūyān kerd
Āferīn ber-tu ki şāyeste-i **(498b)** ṣed çendīnī

Ḫusrev-i meh-rūyān lāmiyye. **Meh-rū** vaṣf-ı terkībīdir, ay yüzli dimekdir, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Ber** bunda ḥarf-i ṣıladır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Şāyeste**, yā'nıñ fetḥi ve kesriyle, lāyıḳ maʿnāsınadır, **ṣed**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir. **Çendīnī; çendīn** bu ḳadar dimekdir ve **yā** żamīr-i ḫiṭābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Edeble ḥayā seni meh-rūlar pādişāhı eyledi yaʿnī güzeller şāhı olduñ. Āferīn saña ki yüz bu deñlüye lāyıḳ u erzānīsin[3], ḥāṣılı, yüz bu deñliye lāyıḳsın. Edeb u şerme isnād mecāzīdir.

گر امانت بسلامت ببرم باکی نیست
بی دلی سهل بود گر نبود بی‌دینی

Ger emānet be-selāmet bi-berem bākī nīst
Bī-dilī sehl buved ger ne-buved bī-dīni

Emānet; taḳdīri **emānet-i īmān**'dır, żarūret-i vezniçün terk olundı. **Bākī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Bī-dilī** ve **bī-dīnī** yā'ları ḥarf-i maṣdardır.

1 S: gedāyīlıḳlayuz.
2 <[F+]Reh-rev vaṣf-ı terkībīdir, yola gidici maʿnāsına. Minhu *ʿufiye ʿanhu.*>
3 S: sezāvārsın.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger emānet-i īmānı selāmetle iledürsem bāk yoḳdur, bī-dillik sehldir eger bī-dīnlik olmazsa. Yaʿnī ʿışḳ yolında göñül aldırmaḳ kolaydır dīn ü īmān gitmeyince. Ḥāṣılı, dīn ü īmāna noḳṣān gelmesün, göñül giderse gitsün[1].

صبر بر جور رقیبت چه کنم گر نکنم
عاشقان را نبود چاره بجز مسکینی

Ṣabr ber-cevr-i raḳībet çi konem ger ne-konem
ʿĀṣıḳān-rā ne-buved çāre be-cuz miskīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ raḳībiñ cevrine nice ideyin eger ṣabr eylemeyeyim, yaʿnī cefāsına ṣabr eylememege ḳādir degilim. Zīrā ʿāşıḳlara meskenetden ġayri çāre yoḳdur. Ḥāṣılı, tevāżuʿ u meskenet gerek ki raḳībiñ göñline giresin. Bu beyt yanımızda olan dīvānlarda bulunmayup ḳāfiyesi mükerrer olduġından ẓann olunur ki Ḫāce'niñ olmaya.

سخنی بی‌غرض از بندهٔ مخلص بشنو
ای که منظور بزرگان حقیقت بینی

Suḫanī bī-ġaraż ez-bende-i muḫliṣ bi-şinev
Ey ki manẓūr-ı buzurgān-ı ḥaḳīḳat-bīnī

Suḫanī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Bende-i muḫliṣ** beyāniyye. **Ey** ḥarf-i nidā, münāda muḳadder cānāndır. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Manẓūr-ı buzurgān-ı ḥaḳīḳat-bīn** (M,T+ lāmiyye ve beyāniyyedir. **Ḥaḳīḳat-bīn** vaṣf-ı terkībīdir,) ḥaḳāyıḳ-ı eşyāya nāẓır olan ekābir dimekdir. **Bīnī**'de **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben bende-i muḫliṣden ġaraż̇sız ve ʿilletsiz bir söz işit ey cānān ki ḥaḳīḳat-bīn ekābiriñ manẓūrısın. Ol söz gelen beytiñ mażmūnıdır.

نازنینی چو تو پاکیزه دل و پاك نهاد
بهتر آنست که با مردم بد ننشینی

Nāzenīnī çu tu pākīze-dil u pāk-nihād
Bihter ān'est ki bā-merdum-i bed ne-nşīni

Nāzenīnī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Çu** edāt-ı teşbīh. **Pākize-dil** ve **pāk-nihād** vaṣf-ı terkībīlerdir.

1 T: gidsün.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ gibi pāk-ḫilḳat ü pākīze-dil bir nāzenīn, ol yegdir ki yaramaz merdümle oturmayasın, yaʿnī seniñ gibi bir pāk ü pākīze-dāmen civān olan yaramazlarla iḫtilāṭ eylememek evlādır ki[1], hīç żarar görmezse töhmet muḳarrerdir[2].

حیفم آید که خرامی بتماشای چمن
که تو خوشتر ز گل و تازه‌تر از نسرینی

Ḥayfem āyed ki ḫirāmī be-temāşā-yı çemen
Ki tu ḫoşter zi-gul u tāzeter ez-nesrīnī

Ḫirāmī; yā żamīr-i ḥiṭāb. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Nesrīn** aḳ gül.

Maḥṣūl-i Beyt: Bańa ḥayf gelür ki çemen temāşāsına ṣalınasın, zīrā sen gülden ḫoşraḳ[3] ve nesrīnden tāzereksin, ḥāṣılı, gülden ve nesrīnden sen yegreksin.

عجب از لطف تو ای گل که نشینی با خار
ظاهرا مصلحت وقت در آن می‌بینی

ʿAceb ez-luṭf-i tu ey gul ki nişīnī bā-ḫār
Ẓāhirā maṣlaḥat-ı vaḳt der-ān mī-bīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey gül, seniñ luṭfuńdan ʿacebdir ki ḫārla otururs ın, yaʿnī seniñ gibi bir nāzik ü nāzenīn, nā-sāz u nā-hemvārlarla iḫtilāṭ eylemek baʿīddir, ammā ẓāhir budur ki vaḳtiñ maṣlaḥatını **(499a)** anda görürsin. Yaʿnī nā-sezālarla oturup ṭurmada bir mülāḥaẓa ve fikriñ vardır, ḫālī degildir, ḥāṣılı, zamān bunı iktiżā ider.

شیشه بازئ سرشکم نگری از چپ و راست
گر برین منظر بینش نفسی بنشینی

Şīşe-bāzī-i sirişkem nigerī ez-çep u rāst
Ger berīn manẓar-ı bīniş nefesī bi-nşīnī

Şişe-bāz vaṣf-ı terkībīdir, şīşe oynadıcı maʿnāsına, **şīşe-bāz** ḥamāmda ṣabunı şişürüp uçuran kimseye dirler ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **sirişk**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ fāʿiline[4] iżāfeti ḳabīlindendir. **Nigerī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır,

1 S: ol yegdir ki civān olan yaramazlarla iḫtilāṭ eylememek evlādır ki.
2 S: ki żarar görmezsin, daḫi töhmet muḳarrerdir.
3 T: ḫoşrek.
4 S: mefʿūline.

cevāb-ı şarṭ vāḳiʿ olmuş, naẓar iderseñ ve görürseñ[1] dimekdir. **Ez-çep u rāst, nigerī** fiʿline müteʿalliḳdir. **Çep**, cīm ü bā-yı ʿAcemīyle, ṣol maʿnāsınadır ve **rāst** bunda ṣaġ maʿnāsınadır. Ḥāṣılı, mıṣrāʿ-ı ṯānī cümle-i şarṭiyye ve mıṣrāʿ-ı evvel cümle-i cezāʾiyyedir. **Manẓar-ı bīniş** beyāniyye. **Manẓar-ı bīniş**'den murād çeşmdir[2], zīrā **bīniş** ism-i maṣdardır, görüş maʿnāsına ve **manẓar** ism-i mekāndır, naẓargāh ve seyrāngāh maʿnāsına. **Nefesī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bi-nşīnī** fiʿl-i şarṭ müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim sirişkim şīşe-bāzlıġını görürsin, yaʿnī seyr idersin ṣoldan ve ṣaġdan yaʿnī eṭrāf u cevānibden. Ḥāṣılı, eger bu manẓar-ı bīniş üzre oturursañ yaʿnī çeşmim seyrāngāhı üzre ḳarār iderseñ sirişkim şīşe-bāzlıġını[3] ṣoldan ve ṣaġdan seyr idersin, yaʿnī girye-i çeşmim seyr idersin her yañeden.

سیل این اشك روان صبر دل حافظ برد
بلغ الطاقة یا مقلة عینی بینی

Seyl-i īn eşk-i revān ṣabr-ı dil-i Ḥāfiẓ burd
Beleġaʾṭ-ṭāḳatu yā muḳlete ʿaynī bīnī

Seyl-i īn eşk-i revān iżāfetleri beyāniyyelerdir. **Ṣabr-ı dil-i Ḥāfiẓ** lāmiyyelerdir. **Beleġa** fiʿl-i māżī (M,T+ müfred müẕekker ġāʾib, irişdi dimekdir, müteʿaddīdir.) **Ṭāḳat** (M,T+ lafẓen merfūʿ) fāʿili ve mefʿūli maḥẕūfdur, (M,T+ ḥadd u ġāyet ve bunlar gibi,) taḳdīri **beleġaʾṭ-ṭāḳatu el-ḥadde veʾl-ġāyete** dimekdir. **Ṭāḳat** ḳudret u vüsʿat maʿnāsınadır. **Yā** ḥarf-i nidā, münādā **muḳlete**, münādā mużāf, anıñçün manṣūbdur. **Muḳle** gözüñ aḳ ile[4] ḳarasına dirler, yaʿnī mecmūʿına **muḳle** dirler. **ʿAynī** taḳdīren mecrūr mużāfun ileyhdir, **yā** żamīr-i mütekellim. **Bīnī** fiʿl-i emr müfred müʾenneṯ muḫāṭabadır, bāne-yebīnuʾdan yaʿnī ḍarabe bābından, bīʿī gibi, bāʿe-yebīʿuʾdan, beynūnetdendir, benden ayrıl dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu eşk-i revān seyli, Ḥāfiẓʾıñ göñli ṣabrın iletdi yaʿnī göñlinde ṣabır ḳomadı. Ṭāḳat u ḳudret ḥadde ve ġāyete irişdi, ey gözümüñ muḳlesi, benden ayrıl yaʿnī benden müfārik ol, tā kim seyl-i eşk-i revāndan ḫalāṣ olayım, zīrā mādām ki sen mevcūdsın, eşkden ḫālī degilsin. **Bīnī** fiʿlini **beynī** ẓann idüp taḥḳīḳinde; lafẓ-ı beyn, fetḥ-i bā ile, firāḳ u vaṣl maʿnāsına gelür, bunda maʿnā-yı evvel murāddır ve mużāfdır yā-yı mütekellime, mefʿūlidir

1 T: naẓar idersin ve görürsin.
2 M, S, T: çemendir. F nüshası esas alındı.
3 S: şīşesini.
4 S, T: ağıla.

beleġa lafẓının, maʿnā-yı mıṣrāʿ budur ki; ṭāḳat irişdi, ey benim gözüm yaġı, firāḳa ṭāḳat u mecāl benden müfāraḳat itmelü oldı dimekdir diyen mıṣrāʿıń lafẓından ve maʿnāsından bir yıllıḳ yol miḳdārı müfāraḳat eylemişdir[1]. Ve beleġa fiʿl-i māżīdir, nihāyet buldı maʿnāsına diyen nā-bāliġ puserler sözin söylemiş[2].

تو بدین نازکی و دلکشی ای شمع چگل
لایق بزمگه خواجه جلال الدینی

Tu bedīn nāzikī vu dil-keşī ey şemʿ-i Çigil
Lāyıḳ-ı bezmgeh-i Ḫāce Celāleddīnī

Nāzikī; yā ḥarf-i maṣdar. **(499b) Dil-keşī** de böyledir. **Dil-keş** vaṣf-ı terkībīdir, keşīden'den, göńül çekici ([M,T+] yaʿnī göńül alıcı) maʿnāsına. **Şemʿ-i Çigil** lāmiyyedir. **Şem**ʿ'den murād cānāndır. Ve **Çigil**, cīm ü kāf-ı ʿAcemīniń kesrelerivle, serḥadd-i Hind'de Türkistān şehirlerinden bir şehriń ismidir ki erkegi ve dişisi aḳ yüzli ve ḳara gözli ve ḳara ḳaşlı ve ġāyet güzel olurmuş. Ḥattā şuʿarā-yı ʿAcem, maḥbūblarını ([M,S+] ġāyet) güzellikle vaṣf ide gelmişler, şöyle ki aralarında güzellikleri meṡel olmuşdur, aṣlında ol şehriń içinde bir kilīsanıń ismidir. **Lāyıḳ-ı bezmgeh-i Ḫāce** lāmiyyelerdir. **Bezm** ṣoḥbet ve **geh** gāhdan muḫaffef ẓarf-ı mekāndır. **Celāleddīnī; yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce maḥbūba ḫiṭāb buyurur ki; sen bu nāziklikle ve dilberlikle ey Çigil güzeli, Ḫāce Celāleddīn'iń meclisine lāyıḳsın. Sābıḳan bir ġazelde Celāleddīn ẕikri mürūr eylemişdir, ([M,S+] tekrāra iḥtiyāc yoḳdur.)

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

523

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

خوش کرد یاوری فلکت روز داوری
تا شکر چون کنی و چه شکرانه آوری

Ḫoş kerd yāverī feleket rūz-ı dāverī
Tā şukr çūn konī vu çi şukrāne āverī

Yāver, vāv'ıń fetḥiyle, yardımcı ve **yā** ḥarf-i maṣdardır. **Dāver** ḥākim ve **yā** ḥarfi maṣdar. **Tā** ʿacabā maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ġazel Şāh Manṣūr'uń Terekeme[1] ile muḥārebe ve muḳātele zamānında dinilmişdir. Buyurur ki; güzel yardım eyledi saña felek Terekeme[2] ile ḫuṣūmet güninde. ʿAcabā bu niʿmete nice şükr idersin ve Ḫudā'nıń bu luṭf u iḥsānına ne şükrāne getürürsin, yaʿnī ḥaṣmı ḥaḳladuġuńa[3] çoḳ ṣadaḳāt u şükrāneler virmek gereksin.

در کوی عشق شوکت شاهی نمی‌خرند
اقرار بندگی کن و دعوای چاکری

Der-kūy-ı ʿışḳ şevket-i şāhī ne-mī-ḫarend
İḳrār-ı bendegī kon u daʿvā-yı çākerī

Kūy-ı ʿışḳ beyāniyye. **Şevket-i şāhī** de böyledir. **İḳrār-ı bendegī** maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Daʿvā-yı çākerī** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ u muḥabbet kūyında şāha mensūb şevket ü ʿaẓameti ṣatun almazlar, yaʿnī anda kibriyā meẕmūmdur. Pes, Ḫudā'ya bendelik iḳrārını ve çākerlik daʿvāsını eyle, yaʿnī ʿubūdiyyet ü çākerlik dāʿvāsını idüp kibriyāyı terk eyle[4].

---

1 M, S: Terākime.
2 M, S: Terākime.
3 T: ḥaḳladugüne.
4 T: terk eyleme.

آن کس که اوفتاد خدایش گرفت دست
گو بر تو باد تا غم افتادگان خوری

Ān kes ki ūftād u Ḫudāyeş girift dest
Gū ber-tu bād tā ġam-ı uftādegān ḫorī

Gū fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle. **Ber-tu bād** seniñ üzeriñe vācib u lāzım olsun dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimse ki düşdi yaʿnī tevāżuʿ eyledi ve Ḫudā elin ṭutdı, yaʿnī tevāżuʿ eyledigiçün Ḫudā yāver u muʿīni oldı, sen ol kimseye söyle ki seniñ üzeriñe lāzımdır ki üftādeleriñ ġamın yiyesin, yaʿnī bunuñ şükrānesiçün üftādeleriñ ġamın yiyüp anlara merḥamet eyleyesin.

ساقی بمژدگانئ عیش از درم در آی
تا یك دم از دلم غم دنیا بدر بری

Sāḳī be-mujdegānī-i ʿayş ez-derem der-āy
Tā yek dem ez-dilem ġam-ı dunyā be-der berī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ʿayş u ṣafā müjdegānesiyle ḳapımdan içeri gir, yaʿnī baña ʿayş u ʿişrete muştuluḳ vir, tā kim bir sāʿat gönlümden dünyā ġamını çıḳarasın.

در شاهراه جاه و بزرگی خطر بسیست
آن به کزین گریوه سبکبار بگذری

Der-şāh-rāh-ı cāh u buzurgī ḫaṭar besī'st
Ān bih k'ezīn gerīve sebuk-bār bi-gẕerī

Şāh-rāh ulu yol, **cāh**'a iżāfet beyāniyyedir. **Besī'st; yā** ḥarf-i aṣlīdir. **Gerīve**, kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥi ve kesriyle, beleñe dirler yaʿnī taġ beleñine, ḥāṣılı, taġıñ ṣırtına. **Sebuk-bār** vaṣf-ı terkībīdir, yeyni yükli maʿnāsına. **(500a)**

Maḥṣūl-i Beyt: Manṣıb ve ululuḳ şāh-rāhında ḫavf u ḫaṭar çoḳdur, yaʿnī pādişāhlıḳ ve beglik manṣıbında bīm-i cān çoḳdur. Pes, ol yegdir ki bu beleñden sebük-bār giçesin, yaʿnī manṣıb u cān[1] u māl sevdāsından geçesin. Ḥāṣılı, taʿalluḳāt-ı dünyeviyeyi ḳaṭʿ eyleyesin ki āḫiretde suʾāl u ʿaẕābdan ḫalāṣ olasın.

1 T: cāh.

سلطان و فکر لشکر و سودای گنج و تاج
درویش و امن خاطر و کنج قلندری

Sulṭān u fikr-i leşker u sevdā-yı genc u tāc
Dervīş u emn-i ḫāṭır u kunc-i ḳalenderī

Fikr-i leşker maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Sevdā-yı genc u tāc** da böyledir. **Emn-i ḫāṭır** maṣdarıń fāʿiline iżāfetidir. **Vāv**'lar maʿiyyet maʿnāsını ifāde ider. **Kunc**, kāf-ı ʿArabīniń żammıyla, bucaḳ veyā kāf-ı ʿAcemīniń fetḥiyle, ḫazīne ve māl. **Ḳalender** ʿAcem abdāllarından bir nevʿi mübāḥī ṭā'ifedir, *ḫażelehumu'llāh*[1]. Ḫāce'niń murādı dervīşāndır, ḳāfiye żarūreti içün **ḳalender**'i ẕikr eylemişdir ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāh leşker fikriyle ve ḫazīne ve tāc u taḫt sevdāsıyladır, yaʿnī fikr u tedbīr-i umūr-ı salṭanatdan bir dem ārām u ḳarārı yoḳdur, ammā dervīş emn-i ḫāṭır ve ḳalenderlere mensūb bucaġladır[2] veyā ḳalendere mensūb fenā ḫazīnesiyledir. Ḥāṣılı, ehl-i fenā ẕevḳde ve pādişāhlar elem u teşvīş-i ([M,T+] ʿasker) u genc-i māl iledir.

Beyt: ʿĀlemiń ẕevḳ u ṣafāsın bir gedā sürer hemīn
Pādişāh-ı dehr olan ancaḳ ḳurı ġavġā çeker[3]

نیل مراد بر حسب فکر و همتست
از شاه نذر خیر و ز توفیق یاوری

Neyl-i murād ber-ḥaseb-i fikr u himmet'est
Ez-şāh neẕr-i ḫayr u zi-tevfīḳ yāverī

Neyl-i murād maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Neyl**, ([M,T+] nūn'uń fetḥiyle,) irişmek maʿnāsınadır. **Ḥaseb** miḳdārdır. **Tevfīḳ**'den bunda murād tevfīḳ-i Ḫudā'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Murāda irişmek fikr u himmet miḳdārıncadır, yaʿnī bülend-himmet ulu mertebeye ve murād-ı ʿaẓīme vāṣıldır. Pes, şāhdan ḫayr eylemegi neẕr eylemek gerek ve tevfīḳ-i Ḫudā'dan ʿivaż u nuṣret[4] ṭaleb eylemek. Yaʿnī pādişāhıń niyyeti ḫayr olunca Allāh'ıń tevfīḳi aña yār u yāver olur

1 Allah onları yardımcısız ve desteksiz bıraksın.
2 S: ḳalenderlere mensūb fenā ḫazīnesiyle, bucaġladır.
3 Halîlî'ye ait bir şiir. Eğridirli Hacı Kemal [yz.] Bayezid nr. 5782, 102a-b.
4 M, S: ʿavn u nuṣret.

dimekdir.

يك حرف صوفيانه بگويم اجازه هست
اى نور ديده صلح به از جنگ و داورى

Yek ḥarf-i ṣūfiyāne bi-gūyem icāze hest
Ey nūr-ı dīde ṣulḥ bih ez-ceng u dāverī

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣūfiyāne bir ḥarf söyleyeyin, yaʿnī bir naṣīḥat diyeyin icāzet var ise. Diyecegi mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnıdır. Ey nūr-ı dīde, ṣulḥ yegdir ceng u ḫuṣūmetden, yaʿnī ʿadāvet ü ḫuṣūmetden ve ceng u muḳāteleden barışıḳlıḳ evlā ve aḥrādır. Maʿlūm ola ki muḫtaṣar u müfīd naṣīḥatdan bir veyā iki ḥarfle taʿbīr iderler, niteki elif ḳāfiyesinde iki fıḳradan iki ḥarfle taʿbīr eylemiş, yaʿnī 'Bā-dōstān telaṭṭuf bā-duşmenān mudārā' diyü buyurmuş.

حافظ غبار فقر و قناعت ز رخ مشوى
كين خاك بهتر از عمل كيمياگرى

Ḥāfiẓ ġubār-ı faḳr u ḳanāʿat zi-ruḫ me-şūy
K'īn ḫāk bihter ez-ʿamel-i kīmyāgerī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, faḳr u ḳanāʿat ġubārını yüzüñden yuma, yaʿnī faḳr u ḳanāʿatdan iʿrāż idüp ġınāya ṭālib olma, zīrā bu ḫāk-i faḳr u ḳanāʿat kīmyāgerlik ʿamelinden yegdir. Yaʿnī ḥaḳīḳatda faḳr ġınādan evlā ve aḥrādır ki şiʿār-ı enbiyā ve evliyādır ve ġınā ve ṣervet kişiyi ekṣer āṣām u fusūḳa ulaşdırır. Ḥāṣılı, ġınā ve ṣervetle ḥaẓẓ-ı nefs ḥāṣıldır ve faḳr u ḳanāʿatle ḥaẓẓ-ı rūḥ. Saʿādet ol kimseye ki faḳr u ḳanāʿatden ḥaẓẓ ala, ammā bu mertebe degme kimseniñ ḥāli degildir, zīrā āteşden pīrehendir, meger ki göñlinde eṣer-i muḥabbet-i Ḥaḳ **(500b)** ṣābit ola.

524

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

دو یار زیرك و از بادهٔ کهن دو منی
فراغتی و کتابی و گوشهٔ چمنی

Du yār-ı zīrek u ez-bāde-i kuhen du menī
Ferāġatī vu kitābī vu gūşe-i çemenī

Du menī; aṣlında **menā**'dır, elifle, ʿAcem taṣarruf idüp nūn'ı meksūr oḳudılar, elif yā'ya münḳalib olmaġiçün. **Menā** iki baṭmāna dirler, nūn'uñ teşdīdiyle de lüġatdir, **menn** dirler, yine **menā** maʿnāsına. **Ferāġatī; yā** ḥarf-i tenkīr. Ve **kitābī; yā** ḥarf-i vaḥdet. Ve **gūşe-i çemenī** yā'sı da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce buyurur ki; iki zīrek muṣāḥib ola ve iki menā miḳdārı eski şarābdan ola, ferāġat-ı ḫāṭır da ola ve bir kitāb-ı şiʿr de ola ve bir çimen köşesi de ola, aḳar ṣu kenārı da ola. Bu beyt bundan ṣoñra gelen beyte merhūndur.

من این مقام بدنیا و آخرت ندهم
اگرچه در پیم افتند هر دم انجمنی

Men īn maḳām be-dunyā vu āḫiret ne-dehem
Egerçi der-peyem uftend her dem encumenī

Der-peyem uftend beni ġıybet ü mesāvī iderler dimekdir, rūz-merrelerinde bu ʿibāreti ġıybet ü meẕemmet maḳāmında istiʿmāl iderler. **Encumen** dirnekdir yaʿnī cemāʿat maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce buyurur ki; ben bu maṭlaʿda ẕikr eyledigim maḳāmı ve mertebeyi dünyā ve āḫirete virmem yaʿnī ʿāleme degişmem, egerçi ki her dem ve her sāʿat bir bölük ṭā'ife ġıybetime düşerler. Yaʿnī egerçi ki her dem bir bölük bī-meẕāḳ ṭaʿn u teşnīʿ iderler bu söziçün baña, ammā ben bu ḳavl üzre muṣırrım. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; egerçi benim ardıma düşerlerse her dem bir cemāʿat diyen ve egerçi her dem bir vāfir ḫalḳ benim ardıma düşeler yaʿnī ṭālib olalar diyen, bī-maʿnā söylemede biri biriniñ ardınca düşüp ([M,F+] ʿaceb) peyrevlik eylemişler[1].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

هر آن که کنج قناعت بگنج دنیا داد
فروخت یوسف مصری بکمترین ثمنی

Her ān ki kunc-i ḳanāʿat be-genc-i dunyā dād
Furūḫt Yūsuf-ı Mıṣrī be-kemterīn ṣemenī

Her ān ki aṣlında **her ān kes ki** idi, żarūret-i vezniçün ve ḳarīne ḳāʾim olduġıçün **kes** terk olundı. **Kunc**, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla, bucaḳ maʿnāsınadır ve kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥiyle ḫazīne maʿnāsınadır, bunda ikisi de cāʾizdir, **ḳanāʿat**'a iżāfet beyāniyyedir be-her ḥāl. **Be-genc-i dunyā; bā** ḥarf-i muḳābele ve iżāfet lāmiyyedir ve kāf ʿAcemīdir be-her ḥāl. **Yūsuf-ı Mıṣrī** iżāfet-i beyāniyyedir ve **furūḫt**'uñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve ([M,T+] **be-kemterīn** ġayr-i ṣarīḥi.) **Bā** ḥarf-i muḳābele ve **ter** edāt-ı tafḍīl, **kemter** eksikrek dimekdir, zīrā kem eksikdir ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ([M,T+] ḥarf-i teʾkīd.) **Ṣemenī; ṣemen** bahā ve ḳıymet maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Her ol kimse ki ḳanāʿat bucaġını veyā ḫazīnesini dünyā ḫazīnesine degişdi yaʿnī istibdāl eyledi, Ḥażret-i Yūsuf peyġamberi ziyāde azacıḳ bahāya ṣatdı. Yaʿnī bunı degişen, anı degişen gibidir. Mıṣrāʿ-ı ṣānī ﴿بِثَمَنٍ بَخْسٍ﴾[1] maʿnāsını mutażammındır.

بیا که فسحت این کارخانه کم نشود
بزهد همچو تویی یا بفسق همچو منی

Bi-y-ā ki fusḥat-i īn kār-ḫāne kem ne-şeved
Be-zuhd-i hemçu tuyī yā be-fısḳ-ı hemçu menī

Bi-y-ā ḫiṭāb-ı ʿāmmdır. **Fusḥat** üsʿat gibidir lafẓen ve maʿnen. **Īn kār-ḫāne** yaʿnī dünyā. **Kem** eksik maʿnāsına. **Tuyī** ve **menī** yāʾları ḥarf-i vaḥdetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ki bu kār-ḫāne-i ʿālemiñ üsʿatı eksik olmaz bir seniñ gibiniñ zühdi ve bir benim gibiniñ fısḳıyla. Yaʿnī dünyā bir seniñ gibiniñ zühdi sebebiyle revnaḳ u ṣafā bulmaz ve bir benim gibiniñ fısḳıyla niẓām u intiẓāmdan ḳalmaz. Ḥāṣılı, ʿālem bir seniñ gibi mürāyī **(501a)** zāhidiñ zühdiyle artmaz ve bir benim gibi fāsıḳıñ fısḳı sebebiyle eksilmez. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; bir sencileyin zühdi ile veyā bir bencileyin fısḳı ile diyenler ḥaḳ maʿnāyı edā idememişler[2].

1 "Onu/Yusuf'u düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar." Yusuf 12/20.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

بروز واقعه غم با شراب باید گفت
که اعتماد بکس نیست در چنین زمنی

Be-rūz-ı vāḳıʿa ġam bā-şerāb bāyed goft
Ki iʿtimād be-kes nīst der-çunīn zemenī

Vāḳıʿa bunda ḥādiṣe maʿnāsınadır. **Ġam, bāyed goft**'uñ muḳaddem mefʿūlidir. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Be-kes; bā** ḥarf-i ṣıla. **Zemen** zamān maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥādiṣe güninde ġamı şarāba söylemek gerek, zīrā buncılayın bir zamānda kimseye iʿtimād yoḳdur. Yaʿnī zamānımız bir zamāndır ki kimseye iʿtimād eylemek cā'iz degildir.

بگوشهٔ بنشین خوشدل و تماشا کن
که کس بیاد ندارد چنین عجب فتنی

Be-gūşe'i bi-nişīn ḫoş-dil u temāşā kon
Ki kes be-yād ne-dāred çunīn ʿaceb fitenī

Be-gūşe'i; bā ḥarf-i ẓarf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Fiten**, ([M,T+] fā'nıñ kesri ve tā'nıñ fetḥiyle,) fitneniñ cemʿidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir köşede göñül ḫoşluġıyla otur ve temāşa eyle, zīrā ([M,S+] kimseniñ yādında ve ḫāṭırında buncılayın bir ʿaceb fitne yoḳdur. Yaʿnī şimdi bizim şehrimizde bir fitne ẓuhūr eyledi ki) kimse buncılayın fitneyi ne görmüş ve ne işitmişdir.

نگار خویش بدست خسان همی بینم
چنین شناخت فلك حق خدمت چو منی

Nigār-ı ḫīş be-dest-i ḫesān hemī-bīnem
Çunīn şināḫt felek ḥaḳḳ-ı ḫidmet-i çu menī

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi nigārımı alçaḳlar elinde görürüm, yaʿnī nigārım edānī eline düşmüş görürüm, felek bir benim gibiniñ ḥaḳḳ-ı ḫidmetini buncılayın bildi, ʿaksi murāddır, yaʿnī benim ḥaḳḳ-ı ḫidmetimi riʿāyet eylemedi. Ve cā'izdir ki mışrāʿ-ı ṯānī maʿnā-yı istifhāmı mutażamın ola, yaʿnī buncılayın mı bildi felek benim gibiniñ ([M,S+] ḥaḳḳ-ı) ḫidmetini?

بصبر کوش تو ای دل که حق رها نکند
چنین عزیز نگینی بدست اهرمنی

Be-ṣabr kūş tu ey dil ki Ḥaḳ rehā ne-koned
Çunān ʿazīz-nigīnī be-dest-i ehrimenī

Be-ṣabr; bā ḥarf-i ṣıla. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Rehā ne-koned** ṣalıvirmez dimekdir yaʿnī ihmāl idüp terk eylemez. **Nigīn**, nūn'uñ ve kāf-ı ʿAcemīniñ kesriyle, lüġatde yüzük ḳaşıdır, ammā bunda mühr-i salṭanat murāddır. **Ehrimen** dīve dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, sen ṣabra saʿy eyle yaʿnī ṣābir ol ki Ḫudā ihmāl idüp terk eylemez ancılayın bir ʿazīz u şerīf mühr-i salṭanatı bir dīv elinde. Sābıḳan mürūr eylemişdir ki Terekeme[1] Şāh Manṣūr'uñ elinden salṭanat-ı Şīrāz'ı ḳahr ile almış idi, ṣoñra Şāh Manṣūr ʿaẓīm ʿasker cemʿ idüp iḳlīm-i Şīrāz'ı ellerinden almış. Pes, Ḫāce bu ġazeli ol ḥādiṯe zamānında buyurmuş. İmdi dir ki; ey göñül, bī-ḥużūr olma ki Ḫudā yine Şīrāz'ı Şāh Manṣūr'a iʿṭā ider, zīrā böyle laṭīf ü şerīf maḳām ol dīv-sīret Terekeme'ye[2] lāyıḳ degildir.

ز تند باد حوادث نمی‌توان دیدن
درین چمن که گلی بوده است یا سمنی

Zi-tund-bād-ı ḥavādiṯ ne-mī-tuvān dīden
Derīn çemen ki gulī būde-est yā semenī

Tund-bād-ı ḥavādiṯ beyāniyye. **Tund-bād** şidddetli yel maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Gulī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Semenī** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥavādiṯ tünd-bādından görmek mümkün degildir ki şehr-i Şīrāz'da erkekden ve dişiden bir güzel olduġını. Yaʿnī güzeller kimi esīr-i Terekeme[3] ve kimi cān ḳurtarmaġiçün şehirden firār eylemişdir. Gül ü semenden murād güzellerdir. Yaʿnī şimdi Şīrāz bir ḥāle varmışdır, gūyā ki hergiz anda bir güzel ẓuhūr eylememişdir.

1 M, S: Terākime.
2 M, S: Terākime'ye.
3 M, S: Terākime.

ازین سموم که بر طرف بوستان بگذشت
عجب که رنگ گلی ماند و بوی نسترنی

Ezīn semūm ki ber-ṭarf-ı bōstān bi-guẕeşt
ʿAceb ki reng-i gulī mānd u būy-ı nesterenī

Semūm bunda meẕkūr fitneden kināyetdir. **(501b) Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ṭarf-ı bōstān**'dan murād memleket-i Şīrāz'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu semūmdan ki ṭaraf-ı bostāndan geçdi yaʿnī bostāndan mürūr eyleyen semūmdan ʿacebdir ki bir gülüñ rengi veyā bir nestereniñ ḳoḳusı ḳalmışdır. Yaʿnī ʿacebdir ki meẕkūr fitneden güzellerde reng-i rū ve būy-ı zülf-i dil-āvīz ḳalmışdır. Ḥāṣılı, güzellerde güzellik eṣeri ḳalmamışdır bāġīler ḫavfından.

مزاج دهر تبه شد درین بلا حافظ
کجاست فکر حکیمی و رای برهمنی

Mizāc-ı dehr tebeh şud derīn belā Ḥāfiẓ
Kucā'st fikr-i ḥakīmī vu rāy-ı Berhemenī

Mizāc-ı dehr lāmiyyedir mecāzen. **Tebeh şud** fāsid oldı dimekdir. **Ḥakīmī** ve **Berhemenī** yā'ları vaḥdetiçündür. **Berhemen** Hindistān ḥakīmine ıṭlāḳ iderler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, dehriñ mizācı meẕkūr belādan fāsid oldı. Kandadır bir ḥakīm-i fā'iḳ-fikrī ve bir māhir Berhemen-rāyī ki mizāc-ı dehri ḥüsn-i tedbīrle ıṣlāḥ eyleyeler? Ḥāṣılı, üzerimizden bu belāyı refʿ eylemege ḥüsn-i tedbīr-i ʿuḳalā ve ʿulemā gerekdir.[1]

1 S: belāyı refʿ eylemege ʿaḳlen ve ʿilmen ḥüsn-i tedbīr gerekdir.

525

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

در همه دیر مغان نیست چو من شیدایی
خرقه جایی گرو باده و دفتر جایی

Der-heme deyr-i muġān nīst çu men şeydāyī
Ḫırḳa cāyī girev-i bāde vu defter cāyī

Şeydāyī ve **cāyī** yā'ları vaḥdet içündür. **Girev**, kāf-ı ʿAcemīniñ kesri ve rā'nıñ fetḥiyle, rehin maʿāsınadır yaʿnī ṭutı, **bāde**'ye iżāfet lāmiyyedir. **Defter**'den murād kitābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cemīʿ muġlar kilīsālarında benim gibi bir şeydā bāde-nūş yoḳdur. Mıṣrāʿ-ı ṯānī şeydālıġı beyān ider. Ḫırḳam bir yerde bādeye merhūndur ve kitābım bir yerde. Yaʿnī ḫālī olmayup dā'imā bade nūş iderim, şu mertebede ki esbābım cemīʿan bādeye merhūndur.

دل که آیینهٔ شاهیست غباری دارد
از خدا می طلبم صحبت روشن رایی

Dil ki āyīne-i şāhī'st ġubārī dāred
Ez-Ḫudā mī-ṭalebem ṣoḥbet-i rūşen-rāyī

Dil mübtedā. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Āyīne-i şāhī'st** beyāniyye ve **dil**'e ṣıfat ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Ġubārī dāred** ḫaber-i mübtedā ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Ṣoḥbet-i rūşen-rāyī** iżāfet-i lāmiyyedir. **Rūşen-rāy** vaṣf-ı terkībīdir, rūşen fikirli maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül ki pādişāha mensūb āyīnedir, ġubārı var yaʿnī mükedderdir. Pes, Ḫudā'dan bir rūşen-rāyıñ ṣoḥbetini ṭaleb iderim ki dilden ġubārı giderüp rūşen ü muṣayḳal eyleye. Ḥāṣılı, bir rūşen żamīrli kimse isterim ki dilimiñ kederini gidere.[1]

1 S: kimseye ṭālibim ki dilimden kederi gidere.

جویها بسته‌ام از دیده بدامن که مگر
در کنارم بنشانند سهی بالایی

Cüyhā besteem ez-dīde be-dāmen ki meger
Der-kenārem bi-nişānend sehī-bālāyī

Cüy ırmaḳ ve **hā** edāt-ı cemʿ. **Ez-dīde;** taḳdīri **ez-eşk-i dīde**'dir. **Be-dāmen**; taḳdīri **tā be-dāmen**'dir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Meger** edāt-ı temennī. **Der-kenārem** yanımda dimekdir. **Bi-nişānend; bā** ḥarf-i teʾkīd, **nişānend** fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i ġāʾibdir, dikeler dimekdir. **Sehī** ṭoġrı dimekdir, müstaḳīm maʿnāsına. **Bālā** bunda boy maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. Ve **sehī-bālā** vaṣf-ı terkībīdir, ṭoġrı ḳāmetli maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözüm yaşından etegime dek ırmaḳlar baġlamışım, ola ki yanımda ṭoġrı ḳāmetli ve servi boylı bir cānān dikeler yaʿnī yanımda vażʿ eyleyeler. Ḥāṣılı, ziyāde girye eylerem, ola kim bir sehī-bālā eşk-i çeşmime raḥm idüp yanıma gele. Mışrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ırmaḳlar baġlamışım gözümden etege ki meger diyen ve çeşmimden dāmende ırmaḳlar baġlamışım ki meger diyen ʿindiyyātı ḫūb **(502a)** baġlayamamışlar[1].

کشتئ باده بیاور که مرا بی رخ دوست
گشته هر گوشهٔ چشم از غم دل دریایی

Keştī-i bāde bi-y-āver ki merā bī-ruḫ-ı dōst
Geşte her gūşe-i çeşm ez-ġam-ı dil deryāyī

Keştī-i bāde lāmiyyedir, yaʿnī ḳadeḥ-i bāde dimekdir. **Bi-y-āver** getür dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Merā** benim dimekdir. **Gūşe-i çeşm** lāmiyye. **Ġam-ı dil** de böyledir. **Deryā, geşte**'niñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-ġam-ı dil** ġayr-i ṣarīḥi ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Bāde keştīsini getür, zīrā benim dost ruḫunsuz göñül ġamından gözümüñ her köşesi deryā olmuş. Ḥāṣılı, keşret-i giryesini ʿarż eyler. Keştīniñ bādeye iżāfeti iżāfet-i beyāniyye olmaḳ rūşendir diyen iżāfet maʿnālarını bilmez-imiş[2].

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

کرده‌ام توبه بدست صنم باده فروش
که دگر می نخورم بی رخ بزم آرایی

Kerdeem tovbe be-dest-i ṣanem-i bāde-furūş
Ki diger mey ne-ḫorem bī- ruḫ-ı bezm-ārāyī

Dest-i ṣanem-i bāde-furūş lāmiyye ve beyāniyyedir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ruḫ-ı bezm-ārā** lāmiyye veyā beyāniyyedir. **Bezm-ārā** vaṣf-ı terkībīdir, ārāyīden'den, bezm bezeyici yaʿnī meclise zīnet ü revnāḳ virici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde-furūş ṣanemiñ elinde tevbe eylemişim ki daḫi mey içmeyeyim bezme revnaḳ u zīnet virici bir dilber ruḫınsız. Yaʿnī maḥbūbsuz bāde içmege tevbe eylemişim. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; bir bāde-furūş maḥbūbuñ elinde yaʿnī anıñ sebebiyle tevbe eylemişim diyen ʿaceb bī-sebeb söz söylemiş[1]. Ve mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ki bir bezm-ārānıñ yüzinsiz girü şarāb içmeyem[2] diyen girüyi maḥallinde istiʿmāl eylememiş[3].

سر این نکته مگر شمع در آرد بزبان
ور نه پروانه ندارد بسخن پروایی

Sırr-ı īn nukte meger şemʿ der-āred be-zebān
V'er ne pervāne ne-dāred be-suḫan pervāyī

Nukte'den murād nükte-i ʿışḳdır. **Be-suḫan; bā** ḥarf-i ṣıla. **Pervā** bunda meyl ü raġbet maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ʿışḳ nüktesiniñ sırrını meger şemʿ diline getüre, yaʿnī meger şemʿ iẓhār idüp söyleye, yoḳsa pervāneniñ söze meyl ü raġbeti yoḳdur. Yaʿnī pervāne kātim-i sırr-ı nükte-i ʿışḳdır ki aġzından ḫaber alımaz. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; yoḳsa pervāne söze bir ṭāḳat ṭutmaz diyen edā-yı maʿnāda ʿaceb bī-ṭāḳat imiş ve minhusinde zebān fetḥ-i zā'yla faṣīḥdir diyen faṣīḥ söylememiş, efṣaḥdır dimek gerek-idi[4].

سخن غیر مگو با من معشوقه پرست
کز وی و جام میم نیست بکس پروایی

Suḫan-i ġayr me-gū bā-men-i maʿşūḳa-perest
K'ez-vey u cām-ı meyem nīst be-kes pervāyī

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 S: içmişim.
3 <T+ Redd-i Şemʿī>
4 <T+ Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Cānāndan ġayriniñ sözini ben maʿşūḳa-pereste söyleme, zīrā cānāndan ve cām-ı meyden ġayri kimse ile taḳayyüdum yoḳdur. Yaʿnī cānānla cām-ı meyedir meyl ü raġbetim, andan ġayra degildir. Pes, cānānıñ sözinden ġayrı sözi baña söyleme. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; zīrā andan ve cām-ı meyden baña kimse ile pervā yoḳdur diyen ḳatı bī-pervā söylemiş[1].

نرگس ار لاف زد از شیوهٔ چشم تو مرنج
نرود اهل نظر از پی نا بینایی

Nergis er lāf zed ez-şīve-i çeşm-i tu me-renc
Ne-reved ehl-i naẓar ez-pey-i nā-bīnāyī

Nā-bīnāyī; yā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Nergis eger seniñ çeşmiñ şīvesinden lāf urursa incinme, yaʿnī cānānıñ çeşmi şīvesi benim çeşmimde vardır dirse incinme, zīrā ehl-i naẓar yaʿnī ehl-i baṣar u baṣīret nā-bīnā ardınca gitmez, ḥāṣılı, nā-bīnāya tābiʿ olup sözin diñlemezler.

این حدیثم چه خوش آمد که سحرگه می‌گفت
بر در میکدهٔ با دف و نی ترسایی

Īn ḥadīṯem çi ḫoş āmed ki seḥergeh mī-goft
Ber-der-i meykede'i bā-def u ney tersāyī **(502b)**

Tersāyī; yā ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu söz baña ne ḫoş geldi ki seḥer vaḳtinde bir tersā def ü neyle bir meyḫāne ḳapusında söylerdi, yaʿnī sāz u söz ile āşikāre bī-pervā söylerdi. Söyledigi maḫlaṣ beytiniñ maʿnāsıdır. ([T,F+] Minhusinde) meykede'i'de olan hemze vaḥdetiçündür diyen eski ḫaṭāsı üzere muṣırr olmuş[2].

گر مسلمانی ازینست که حافظ دارد
آه اگر از پی امروز بود فردایی

Ger muselmānī ezīn'est ki Ḥāfiẓ dāred
Āh eger ez-pey-i imrūz buved ferdāyī

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Ezīn bunuñ gibi yerlerde edāt-ı teşbīhdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ferdā**'dan murād āḫiret ü ḳıyāmetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Tersā didi ki; eger müslümānlıḳ bunuñ gibi ise ki Ḥāfıẓ'ıñ vardır, yaʿnī müslümānlıḳ Ḥāfıẓ'ıñ müslümānlıġı gibi ise āh eger bugünden ṣoñra yaʿnī bugün ardınca irte olursa? Yaʿnī dünyādan ṣoñra āḫiret ü ḳıyāmet olduḳda nice olur Ḥāfıẓ'ıñ ḥāli, yaʿnī ṣırāṭda ve mīzānda başına ne gelecektir? Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; eger müslümānlıḳ ol üslūbdan ise ki Ḥāfıẓ'ıñ vardır, āh eger bugün içün olaydı yarınlıḳ[1] diyen ve eger müslümānlıḳ öyleyse ki Ḥāfıẓ'da vardır, āh eger bugün içün bir ferdā yaʿnī ḳıyāmet peydā ola diyen beytiñ maʿnāsına ḳıyāmet koparmışlar[2].

526

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

دیدم بخواب دوش که ماهی برآمدی
کز عکس روی او شب هجران سر آمدی

Dīdem be-ḫāb dūş ki māhī ber-āmedī
K'ez-ʿaks-i rūy-i ū şeb-i hicrān ser-āmedī

Be-ḫāb mużāf olmamaḳ evlādır, mużāf olmaḳ da cā'iz. **Māhī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber-āmedī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, ṭoġardı yaʿnī ṭulūʿ iderdi dimekdir. **K'ez; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. ʿ**Aks-i rūy-ı ū** lāmiyyelerdir. **Şeb-i hicrān** beyāniyye. **Ser-āmedī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, dükenürdi yaʿnī müntehī olurdı.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice düşümde gördüm ki bir māh ṭulūʿ iderdi, ancılayın māh ki yüzi ʿaksinden hicrān gicesi dükenürdi yaʿnī nihāyet bulup āḫir olurdı. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; dün gice düşümde gördüm bir ayı ṭoġdı ki anıñ yüzi ʿaksinden firāḳ gicesi başa geldi diyen ḫayli ḫūb edā eylemiş[3].

1 S: yazıḳlar.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <T+ Redd-i Şemʿī>

تعبیر چیست یار سفرکرده می‌رسد
ای کاج هر چه زودتر از در درآمدی

Taʿbīr çīst yār-ı sefer-kerde mī-resed
Ey kāc her çi zūdter ez-der der-āmedī

Taʿbīr çīst suʾāl, **yār-ı sefer-kerde mī-resed** cevāb. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūfdur, taḳdīri ey yār dimekdir. **Kāc** ve **kāş** kāşki dimekdir. **Her çi zūdter** her ne ki tīzrek ise, [**ez-der der-āmedī**] ḳapudan içeri geleydi. Ḥāṣılı, ziyāde iştiyāḳından tīz gelmesini temennī ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt maṭlaʿda gördigi düşi taʿbīrdir. Buyurur ki; ([M,T+] taʿbīr nedir, yaʿnī) meẕkūr düşüñ taʿbīri nedir, sefer eylemiş yār irişiyorır[1]. Ey [kāş], yār ne olaydı her ne deñli tīzrekise ḳapudan içeri gireydi, yaʿnī kāşki eglenmeyüp hemān ḳapudan içeri geleydi.

ذکرش بخیر ساقئ فرخنده فال من
کز در مدام با قدح و ساغر آمدی

Ẕikreş be-ḫayr sāḳī-i ferḫunde-fāl-i men
K'ez-der mudām bā-ḳadeḥ u sāġar āmedī

Ẕikreş; şīn iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle **sāḳī**'ye rāciʿdir. **Be-ḫayr**; taḳdīri **ẕikreş be-ḫayr bād**'dır, żarūret-i vezniçün **bād** terk olundı. **Ferḫunde-fāl** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, mübārek fāllı dimekdir ve **men**'e iżāfet lāmiyye. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Der** bunda ḳapu maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ẕikri ḫayırla olsun benim mübārek fāllı sāḳīmin, yaʿnī ḳademi ḳutlı ḳadeḥgārım ḫayırla añılsun, zīrā **(503a)** müdām ḳadeḥ u sāġarla içeri girerdi, yaʿnī tehī-dest gelmezdi, belki bāde ile gelürdi. Ve cāʾizdir ki şīn-i żamīr yār-ı sefer kerdeye rāciʿ ola ve sāḳī münādā ola, belki bu evlādır. Taḳdīri, yār-ı sefer-kerdeniñ ẕikri ḫayırla olsun, ey mübārek fāllı sāḳī, zīrā dāʾimā bize bāde ile gelürdi. Mudām ḳadeḥ u sāġar münāsebetiyle meẕkūrdur īhām ṭarīḳiyle.

خوش بودی ار بخواب بدیدی دیار خویش
تا یاد صحبتش سوی ما رهبر آمدی

Ḫoş būdī er be-ḫāb bi-dīdī diyār-ı ḫīş
Tā yād-ı ṣoḥbeteş sūy-ı mā reh-ber āmedī

1 M, S: irişiyor.

Tā ḥarf-i taʿlīl. **Yād-ı ṣoḥbet** lāmiyye ve **şīn** maʿnāda **reh-ber**'e muḳayyed-dir, **reh-bereş** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne ḫoş olurdı eger kendi diyārını düşinde göreydi, tā kim bizimle muṣāḥabet yādı bizim cānibimize aña ḳulaġuz geleydi. Yaʿnī ne olaydı ki şehr-i Şīrāz'ı düşinde göreydi, tā kim bizimle ṣoḥbet eyledigi yādına gelüp bizim cānibimize aña delīl geleydi yaʿnī gelmesine sebeb olaydı.

آن کو ترا بسنگدلی کرد رهنمون
ای کاشکی که پاش بسنگی برآمدی

Ān k'ū tu-rā be-seng-dilī kerd reh-numūn
Ey kāşkī ki pāş be-sengī ber amedī

Seng-dil vaṣf-ı terkībīdir, ṭaş yürekli dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Reh-numūn** ve **reh-numā** ḳulaġuza dirler. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā cānāndır. **Pāş; şīn**-i żamīr **reh-numūn** olan kimseye rāciʿdir. **Be-sengī; bā** ḥarf-i ṣıla ve **ber** bā'nıñ maʿnāsını te'kīd ider.

Maḥṣūl-i Beyt: O kimse ki sañā ṭaş yüreklilige rehber ü reh-nümūn oldı, yaʿnī sañā cefākārlıġa[1] ḳulaġuz oldı, ey cānān, kāşki ki anıñ ayaġı bir ṭaşa ṭoḳunaydı, yaʿnī sañā bu cānibe gelmege mānīʿ olanıñ kāşki ayaġı ṭaşa ṭoḳunup saḳaṭ olaydı.

فیض ازل بزور و زر ار آمدی بدست
آب خضر نصیبهٔ اسکندر آمدی

Feyż-i ezel be-zūr u zer er āmedī be-dest
Āb-ı Ḫıżır naṣībe-i İskender āmedī

Naṣībe'de **hā**-yı resmī, tā-yı naḳilden dönmedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Allāh'ıñ luṭf u feyż-i ezelīsi eger zūr u zerle ele geleydi, āb-ı ḥayāt İskender'e naṣīb olurdı. Zīrā tamām dünyāya mālik pādişāhidi ve zūr u zeri bī-ḥadd u bī-ḳıyās idi.

جانش نثار کردمی آن دل نواز اگر
چون روح محض جلوه کنان در بر آمدی

Cāneş nişār kerdemī ān dil-nevāz eger
Çun rūḥ-ı maḥż cilve-konān der-ber āmedī

1 T: cefākārlige.

Cāneş; şīn-i żamīr iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle **dil-nevāz**'a rāciʿdir. **Dil-nevāz** vaṣf-ı terkībīdir, göñül oḫşayıcı yaʿnī ḫāṭır riʿāyet idici. **Eger** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Rūḥ-ı maḥż** beyāniyye. **Cilve-kon** vaṣf-ı terkībīdir, cilve idici yaʿnī ʿarż-ı cemāl idici maʿnāsına, elif ve nūn edāt-ı mübālaġadır, ([S+] **cilve konān**) cilve iderek dimekdir. **Der** ḥarf-i ṣıla ve **ber** ḳat yaʿnī ʿinde maʿnāsına ismdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol dil-nevāza cānımı niṣār iderdim eger rūḥ-ı maḥż gibi cilve iderek yanıma geleydi. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; eger rūḥ-ı maḥż gibi cilve iderek sīneye geleydi diyenler, sīnede maḥż-ı ḫaṭā eylemişler[1].

آن عهد یاد باد که از بام و در مرا
دائم پیام یار و خط دلبر آمدی

Ān ʿahd yād bād ki ez-bām u der merā
Dā'im peyām-ı yār u ḫaṭ-ı dil-ber āmedī

Peyām-ı yār lāmiyye ve **ḫaṭ-ı dil-ber** lāmiyyeye ve beyāniyyeye muḥtemeldir. **Ḫaṭ-ı dil-ber**'de īhām var.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol zamān añılsun ki ḳapudan ve dāmdan baña dā'imā yāriñ ḫaberi ve dilber ḫaṭṭı gelürdi. Yaʿnī añılsun ol zamān ki aramızda mükātebāt u mürāselāt vāḳiʿ olurdı.

کی یافتی رقیب تو چندین مجال ظلم
مظلومی ار شبی بدر داور آمدی

Key yāftī raḳīb-i tu çendīn mecāl-i ẓulm **(503b)**
Maẓlūmī er şebī be-der-i dāver āmedī

Maẓlūmī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Er** eger'den muḫaffefdir. **Şebī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Dāver** ḥākime dirler, murād zamāne pādişāhıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ raḳībiñ ẓulme bu ḳadar ḳudret u mecāl ḳaçan bulurdı bir mazlūm bir gice eger ḥākim ḳapusına gelüp taẓallüm eylese? Yaʿnī feryād u fiġānı diñlenürdi[2] ve ḥākim ḳorḳusından kimse kimseye ẓulm idemezdi.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 T: dignenürdi.

خامان ره نرفته چه دانند ذوق عشق
دریا دلی بجوی و دلیری سرآمدی

Ḫāmān-ı reh ne-refte çi dānend ẕevḳ-i ʿışḳ
Deryā-dilī bi-cūy u dilīrī ser-āmedī

Dilī ve **dilīrī** ve **ser-āmedī** yā'ları vaḥdet içündür. **Dilīr** bahādır. **Ser-āmed** māhir ve kāmildir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ ṭarīḳine gitmemiş ḫāmlar yaʿnī ʿāşıḳ olmamış ve ʿāşıḳlıḳ eylememiş ḫāmlar ẕevḳ-i ʿışḳı ne bilür? Pes, bir deryā-dil ve bir bahādır ve bir māhir ü kāmil ʿāşıḳ iste muṣāḥabet-i ʿaşk eylemege dimekdir.

ور دیگری بشیوهٔ حافظ زدی رقم
مقبول طبع شاه هنر پرور آمدی

V'er dīgerī be-şīve-i Ḥāfıẓ zedī raḳam
Maḳbūl-ı ṭabʿ-ı şāh-ı huner-perver āmedī

Bu beyt **key yāftī** beytinden ṣoñra yazılmaḳ gerekidi, ammā şāriḥlere tābiʿ olup bu tertībi riʿāyet eyledik, lākin ṣoñra peşīmān olduḳ. **V'er** vu eger'den muḫaffefdir. **Dīgerī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-şīve; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Şīve** ṣanʿat, **Ḥāfıẓ**'a iżāfet lāmiyyedir. **Zedī** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, urdı idi[1] dimekdir, **raḳam** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-şīve** ġayr-i ṣarīḥidir. Mıṣrāʿ-ı ṯānī cevāb-ı şarṭ vāḳiʿdir. **Maḳbūl-ı ṭabʿ-ı şāh-ı huner-perver** lāmiyyeler ve beyāniyyedir[2]. **Huner-perver** vaṣf-ı terkībīdir, hüner besleyici maʿnāsına yaʿnī ehl-i hüner dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger bir ġayri kimse Ḥāfıẓ'ıñ ṭarz u ṭarīḳiyle raḳam uraydı yaʿnī naẓm-ı şiʿr idüp yazaydı, ḥāṣılı, eger Ḥāfıẓ gibi bir ġayri kimse böyle āb-dār, rūḥ-efzā şiʿre mālik olaydı, ehl-i hüner şāhıñ ṭabʿınıñ maḳbūli gelürdi Ḥāfıẓ'ıñ şiʿri maḳbūl geldigi gibi. Pādişāhını meḳādīr-i nāsı bilür dimekle taʿrīf ider.

1 M, S: uraydı. F: ura idi.
2 M, S: lāmiyye ve beyāniyyelerdir.

527

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilatun Feʿilātun Feʿilātün Feʿilün

روزگاریست که ما را نگران می‌داری
مخلصان را نه بوضع دگران می‌داری

Rūzgārī'st ki mā-rā nigerān mī-dārī
Bendegān-rā ne be-vażʿ-ı digerān mī-dārī

Rūzgārī'st; yā ḥarfi vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Mā-rā, mī-dārī**'niñ mefʿūl-i evveli ve **nigerān** mefʿūl-i ṣānīsi. **Nigerān** ṣıfat-ı müşebbehedir, muntaẓır maʿnāsına. **Bendegān-rā, mī-dārī**'niñ mefʿūl-i ṣarīḥi. **Ne** edāt-ı nefy, maʿnāda **mī-dārī**'ye muḳayyeddir, taḳdīri **ne-mī-dārī**'dir, żarūret-i vezn ü ḳāfiye içün hā-yi resmīyle munfaṣıl yazıldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur ki; bir zamāndır ki bizi muntaẓır ṭutarsın, ḳullarıñı ġayrılar vażʿ u tertībiyle ṭutmazsın, yaʿnī (M,T+ ʿuşşāḳ-ı) bī-dillere aġyāra eyledigiñ iltifāt u iʿtibārı eylemezsin. Ḫāce cānānına taʿrīż ṭarīḳiyle buyurur ki; meḳādīr-i nāsı bilmedigiñden aġyārı yār üzere tercīḥ idersin.

گوشهٔ چشم رضایی بمنت باز نشد
اینچنین عزت صاحب نظران می‌داری

Gūşe-i çeşm-i rıżāyī be-menet bāz ne-şud
Īnçunīn ʿizzet-i ṣāḥib-naẓarān mī-dārī

Gūşe-i çeşm-i rıżā lāmiyye ve beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Be-menet; bā** ḥarf-i ṣıla. Mıṣrāʿ-ı ṣānī maʿnā-yı istifhāmı mutażammındır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rıżān çeşmi köşesi baña açılmadı, yaʿnī baña rıżā gözi ile baḳmadıñ. Ṣāḥib-naẓar ʿāşıḳlarıñ ʿizzetini böyle mi ṭutarsın, yaʿnī ehl-i naẓar ʿāşıḳlara böyle mi iltifāt idersin? Rıżāyī yā'sını ḥarf-i nisbet ṭutup maʿnā-yı mıṣrāʿı; seniñ rıżāya mensūb gözüñ köşesi baña açılmadı diyen beytiñ maʿnāsına ʿayn-ı rıżā ile baḳmamış[1].

1 <T+ Redd-i Sürūrī>

نه گل از داغ غمت رست و نه بلبل در باغ
همه را جامه دران نعره زنان می‌داری

Ne gul ez-daġ-ı ġamet rest u ne bulbul der-bāġ
Heme-rā **(504a)** cāme-derān naʿre-zenān mī-dārī

Der-bāġ güle ve bülbüle ḳayddır[1]. **Cāme-der** vaṣf-ı terkībīdir, derīden'den ve elif ve nūn edāt-ı mübālaġadır, cāme yırtaġan dimekdir yaʿnī libāsını pāre-leyici. **Naʿre-zen** de vaṣf-ı terkībīdir ve elif ve nūn edāt-ı mübālaġadır, naʿra uraġan maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Leff ü neşr-i müretteb ṭarīḳiyle buyurur: Seniñ ġamıñ dāġından bāġda ne gül ḥalāṣ buldı ve ne bülbül, belki cemīʿini cāme-derān ve naʿra-zenān ṭutarsın. Yaʿnī seniñ dāġ-ı ġamıñdan gül cāmesin pāreler ve bülbül feryād u fiġān eyler, ḥāṣılı, ḳamusını āşüfte ve şeydā eylemişsin. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde taḳsīm-i[2] āḥād ile'l-āḥād ḳāʿidesi vardır diyen taḳsīmle leff ü neşri farḳ eylemez imiş ve taḳsīmi inḳisām maḥallinde istiʿmāl[3] eyledigi cehline delālet ider[4].

ساعد آن به که بپوشی تو چو از بهر نگار
دست در خون دل پر هنران می‌داری

Sāʿid ān bih ki bi-pūşī tu çu ez-behr-i nigār
Dest der-ḫūn-ı dil-i pur-hunerān mī-dārī

Sāʿid el bilegine dirler. **Nigār** bunuñ gibi yerlerde el ve ayaḳ boyadıḳları nes-neye dirler, ḥınā ([M,T+] ve ketem) ve ġayrısı gibi, niteki Ḫāce Selmān buyurur:

Beyt: آمد نگار من به چمن در نگار دست
شست از نگار سرو ز دست نگار دست

Āmed nigār-ı men be-çemen der-nigār-dest
Şust ez-nigār serv zi-dest-i nigār dest[5]

Ḫūn-ı dil-i pur-hunerān lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāʿidiñi ol yegdir ki örtesin, zīrā sen renkden ötüri eliñi pür-hünerler ḳanında ṭutarsın, yaʿnī elini renklemek içün ḥına ve ketem yerine

1 M, S: muḳayyeddir.
2 S: inḳısām-ı.
3 S: ẕikr.
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>
5 Sevgilim bahçeye eli boyalı olarak geldi. Servi sevgilinin nakışlı/boyalı elini görünce elini yıkadı (güzellik iddiasından vazgeçti).

pür-hünerleriñ ḳanına baturursın, ḥāṣılı, ḥınā yerine elini ʿāşıḳlarıñ yüregi ḳanıyla boyarsın. İmdi bu ḥālini kimse bilmemek içün sāʿidiñi pūşīde ṭutmaḳ yegdir ki saña ḳanlı dimeyeler. **Bi-pūşī**'de, bā yerine nūn yazup mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; bilegi ol yegdir ki örtmeyesin sen ki naḳş u renk içün eli çoḳ hünerlüleriñ göñli ḳanına ṭutarsın diyen ve ol yeg ki sāʿidiñi örtmeyesin, çünki sen ḥınādan ötüri pür-hünerleriñ göñli ḳanına el ṭutarsın diyen maʿnā-yı beyte ʿaceb renk virmişler[1], *ʿafa'llāhu ʿanhumā*.

پدر تجربه آخر تویی ای دل ز چه روی
طمع مهر و وفا زین پسران می‌داری

Peder-i tecrube āḫir tuyī ey dil zi-çi rūy
Ṭamaʿ-ı mihr u vefā zīn puserān mī-dārī

ʿArab bir maʿnāda mübālaġa ḳaṣd eylese eb-ile ve ümm-ile taṣdīr idüp ebu'l-filan ve ümmü'l-filan dirler, meṡelā, ebu'l-fesād ve ümmü'l-ḫabāyiṡ gibi. Pes, bunda **peder-i tecrube** tecrübe babası dimekdir, mübālaġa ṭarīḳiyle, yaʿnī mücerrib-i rūzgār. **Āḫir** edāt-ı te'kīddir. **Tuyī**, yā-yı ḫiṭābla, sensin dimekdir. **Ṭamaʿ-ı mihr** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Puserān**'dan murād dilberāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, tecrübe babası sensin. Pes, ne vecihden ve ne cihetden bu puserlerden mihr u vefā ümīdin ṭutarsın. Yaʿnī sen mücerrib-i ʿālemiken ne içün bī-vefā dilberlerden vefā-dārlıḳ ümīdini ṭutarsın.

کیسهٔ سیم و زرت پاك بباید پرداخت
زین طمعها که تو از سیمبران می‌داری

Kīse-i sīm u zeret pāk bi-bāyed perdāḫt
Zīn ṭamaʿhā ki tu ez-sīm-berān mī-dārī

Kīse-i sīm lāmiyye. **Perdāḫt** bunda perdāḫten maʿnāsınadır, zīrā fiʿl-i mużāriʿa muḳārindır, ḫālī ḳılmaḳ yaʿnī boşaltmaḳ maʿnāsına. **Sīm-berān;** taḳdīri **dil-berān-ı sīm-berān**'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Kīse-i sīm u zeriñi pāk boşaltmaḳ[2] gereksin bu ṭamaʿlardan ki sen sīm-ber dilberlerden ṭutarsın. Yaʿnī sīm-ber dilberler viṣāliçün aḳçe ve altunuñı oynatmaḳ gereksin. Ḥāṣılı, dilberlerden viṣāl ṭamaʿ iderseñ mā-melekiñ, yollarına beẕl eylemek gereksin.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 S: pāk itmek.

دل و دین رفت ولی راست نیارم گفتن
که من سوخته دل را تو بر آن می داری

Dil u dīn reft velī rāst ne-yārem goften
Ki men-i sūḫte-dil-rā tu ber-ān mī-dārī

Rāst bunda ṭoġrı ve gerçek maʿnāsınadır. **(504b) Ne-yārem** fiʿl nefy-i müstaḳbel mütekellim vaḥde, ḳādir degilim dimekdir, zīrā **yārā** ismidir, ḳudret maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ān** ism-i işāretdir **dil u dīn reft**'e.

Maḥṣūl-i Beyt: Dil ü dīn cānānıñ ʿışḳında gitdi yaʿnī telef oldı, ammā gerçek söylemege ḳādir degilim ki[1] ben sūḫte-dili sen bī-dil ü dīn üzre ṭutarsın. Yaʿnī egerçi ki dil ü dīn ʿışḳ-ı cānāna ṣarf oldı, ammā gerçek diyemezem ki ben sūḫte-dili sen ol bī-dil ü dīnlik[2] üzere ṭutarsın. Yaʿnī beni bī-dīn ü dil eylediñ diyü kimseye ifşā eylemezem, ḥāṣılı, şikāyete ḳādir degilim. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ki ben göñli yanmışı sen aña ṭutarsın diyen ([M,F+] ve ki ben sūḫte-dili sen anıñ üzerine ṭutarsın diyen) maʿnā-yı beyte vāṣıl olmadıḳlarından ibhām[3] eylemişler[4].

گرچه رندی و خرابی گنه ماست همه
عاشقی گفت که تو بنده بر آن می‌داری

Gerçi rindī vu ḫarābī guneh-i mā'st heme
ʿĀşıḳī goft ki tu bende ber-ān mī-dārī

Rindī ve **ḫarābī** yā'ları ḥarf-i maṣdardırlar.

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi rindlik ve ḫarāblıḳ bizim günāhımızdır cemīʿan. Bir ʿāşıḳ cānāna didi ki, ʿāşıḳ-ı bendeyi rindlik ve ḫarāblıḳ üzre sen ṭutarsın. Yaʿnī ʿāşıḳ hicrāna taḥammül idemediginden gāh bādeye ve gāh bir ġayri keyfiyyete düşer. Pes, rind u ḫarāb eyleyen ʿāşıḳı, maʿşūḳ firāḳıdır.

ای که در دلق ملمع طلبی ذوق حضور
چشم سری عجب از بی‌خبران می‌داری

Ey ki der-delḳ-i mulemmaʿ ṭalebī ẕevḳ-i ḥużūr
Çeşm-i sırrī ʿaceb ez-bī-ḫaberān mī-dārī

1 M, S: zīrā.
2 S: bī-dil ü dīn.
3 S: īhām.
4 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Delḳ-i mulemmaʿ delḳ-i muraḳḳaʿ gibi nice dürli pārelerden dikilmiş ḫırḳaya dirler. **Ṭalebī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, ṭaleb eylersin dimekdir. **Ẕevḳ-i ḥużūr;** taḳdīri **ẕevḳ-i ḥużūr-ı ḳalb u ṣafā-yı bāṭın** dimekdir. **Çeşm-i sırrī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Çeşm** ümīd maʿnāsınadır. **ʿAceb** sırr'a ṣıfatdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ol kimse ki delḳ-i mülemmaʿ ṣāḥibinden ẕevḳ-i ḥużūr-ı bāṭın ṭaleb eylersin, bir sırr-ı ʿaceb ümīdini bī-ḫaberlerden ṭutarsın. Yaʿnī muraḳḳaʿ ḫırḳa giyenler ẓāhir-perest mürāyīlerdir, anlarda ʿışḳ u muḥabbet-i cānān olmaz. Pes, ẕevḳ-i ḥużūr-ı bāṭına ḳanda mālik olurlar?

نرگس باغ نظر چون تویی ای چشم و چراغ
سر چرا با من دلخسته گران می‌داری

Nergis-i bāġ-ı naẓar çun tuyī ey çeşm u çerāġ
Ser çi-rā bā-men-i dil-ḫaste girān mī-dārī

Nergis-i bāġ-ı naẓar lāmiyye ve beyāniyyedir. **Tuyī; yā** żamīr-i ḫiṭāb, **tu**'yı te'kīd ider. **Çeşm u çerāġ** ʿaṭf-ı tefsīrī. **Ser** mefʿūl-i evvel-i ṣarīḥidir **mī-dārī**'niñ ve **girān** ṣānīsi ve **bā-men** ġayr-i ṣarīḥi ve **bā** ḥarf-i ṣıla. **Dil-ḫaste** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Naẓar bāġınıñ nergisi çünki sensin ey çeşm u çerāġ, ne içün ben dil-ḫastaya aġırbaşlılıḳ[1] gösterüp istiġnā ve tekebbür idersin? Yaʿnī çünki nergis gibi bāġ-ı naẓarıñ manẓūrısın, niçün iltifāt idüp ben dil-ḫastaya ʿayn-ı (M,T+ ʿināyetle) naẓar eylemezsin?

تا صبا بر گل و بلبل ورق حسن تو خواند
همه را شیفته حال و نگران می داری

Tā ṣabā ber-gul u bulbul varaḳ-ı ḥusn-i tu ḫānd
Heme-rā şīfte-ḥāl u nigerān mī-dārī

Tā ibtidā-yı ġāyet içündür, zamānda münẓü gibi ʿArabīde. **Ber** ḥarf-i ṣıla. **Varaḳ, ḫānd**'ıñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ber-gul** ġayr-i ṣarīḥi. **Şīfte** ve **āşufte** bir maʿnāyadır, bunuñ gibi yerlerde perīşān maʿnāsınadır ve **gul**'e maṣrūfdur ve **nigerān** bülbüle.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol vaḳtden beri ki ṣabā gül ü bülbüle seniñ ḥüsnüñ **(505a)** varaḳını oḳudı, yaʿnī anlara seniñ güzelligiñ ʿarż ideli cümlesini perīşān-ḥāl

1 T: ağırbaşlilik.

ü muntaẓır ṭutarsın. Yaʿnī gül ḥüsnüñ şevḳinden perīşān-ḥāl ve bülbül bāġa ḳudūmuña muntaẓırdır.

گوهر جام جم از کان جهانی دگرست
تو تمنا ز گل کوزه گران می‌داری

Gevher-i cām-ı Cem ez-kān-ı cihānī diger'est
Tu temennā zi-gil-i kūzegerān mī-dārī

Cihānī yā'sı ḥarf-i vaḥdet. **Gil-i kūzegerān** lāmiyyedir. **Kūzeger** bardaḳçı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cām-ı Cem'iñ aṣlı ve cevheri bir ġayri cihānıñ maʿdenindendir, sen ise ol cehveri bardaḳçılar balçığından temennī idersin. Bu beyt delḳ-i mülemmaʿ beytinden ṣoñra yazılmaḳ gerek idi, lākin şāriḥlere tābiʿ olup bunda yazdıḳ[1], egerçi ki bu maḥalle münāsebeti yoḳdur.

مگذران روز سلامت بملامت حافظ
چه توقع ز جهان گذران می‌داری

Me-gẕerān rūz-ı selāmet be-melāmet Ḥāfiẓ
Çi tevaḳḳuʿ zi-cihān-ı guẕerān mī-dārī

Me-gẕerān fiʿl-i nehy-i muḫāṭab, güẕerānīden'den, geçürme dimekdir. ([M,T+] **Rūz-ı selāmet** lāmiyye ve **me-gẕerān**'ıñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-melāmet** ġayr-i ṣarīḥi. **Ḥāfiẓ** münādā. **Tevakḳuʿ** tefaʿʿul bābından maṣdardır, ümīd maʿnāsına. **Guẕerān** ṣıfat-ı müşebbehedir, geçegen maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, selāmet günini melāmetle geçürme,) yaʿnī günüñi melāmet u meşaḳḳatle geçürme. Geçici cihāndan ne ümīd ṭutarsın, yaʿnī müteḳallib ü müteḥavvilü'l-umūr felekden ve cihāndan ne luṭf u iḥsān ümīd ṭutarsın? Pes, cihāndan ve felekden ki ḳaṭʿ-ı recā eylediñ, melāmetden ḫalāṣ bulduñ. Ḥāṣılı, selāmetle geçinmege ḳuyūd-ı dünyādan geçmek gerek, zīrā ötesi yoḳdur.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

528

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿilü Fāʿilün

رفتم بباغ صبحدمی تا چنم گلی
آمد بگوش ناگهم آواز بلبلی

Reftem be-bāġ ṣubḥ-demī tā çinem gulī
Āmed be-gūş nā-gehem āvāz-ı bulbulī

Ṣubḥ-demi; yā ḥarf-i vaḥdet ve **tā** ḥarf-i taʿlīl. **Çinem** aṣlında **çīnem**'dir, żarūret-i vezn içün **yā** ḥaẕf olındı. **Gulī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Nā-gehem; mīm** maʿnāda **gūş**'a muḳayyeddir. **Bulbulī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ṣabāḥ vaḳtinde bāġa vardım, tā ki gül divşirem, nā-gāh ḳulaġıma bir bülbül āvāzı geldi. Bu beyt mā-baʿdindeki beyte merhūndur.

مسکین چو من بعشق گلی گشته مبتلا
و اندر چمن فکنده ز فریاد غلغلی

Miskīn çu men be-ʿışḳ-ı gulī geşte mubtelā
V'ender-çemen fikende zi-feryād ġulġulī

Ġulġulī; yā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Miskīn bülbül benim gibi bir gülüñ ʿışḳına mübtelā olmuş, daḫi çemene feryād u fiġāndan ġulġul bıraḳmış, yaʿnī gülistānı feryād u fiġānla ṭoldurmuş.

می‌گشتم اندران چمن باغ دم بدم
می‌کردم اندران گل و بلبل تأملی

Mī-geştem enderān çemen-i bāġ dem-be-dem
Mī-kerdem enderān gul u bulbul te'emmulī

Maḥṣūl-i Beyt: Çigzinüp ṭolanurdum ol bāġıñ çemeninde dā'imā ve gül ü bülbülüñ ḥāline naẓar idüp mülāḥaẓa iderdim, yaʿnī gül ü bülbülüñ aḥvāline te'emmül iderdim ve ḥāllerini fikr iderdim. Bu beytiñ maʿnāsı da ebyāt-ı sābıḳaya maṣrūfdur.

گل یار خار گشته و بلبل قرین عشق
این را تغیری نه و آن را تبدلی

Gul yār-ı ḫār geşte vu bulbul ḳarīn-i ʿışḳ
Īn-rā taġayyurī ne vu ān-rā tebeddulī

Gul mübtedā, **yār-i ḫār** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **geşte** ile ḫaber-i mübtedādır. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **bulbul** mübtedāya maʿṭūf ve **ḳarīn-i ḫār** ḫabere, taḳdīri **bulbul ḳarīn-i ḫār geşte**'dir. **Īn** işāretdir bülbüle ve **ān** güle, leff ü neşr-i ġayr-i müretteb ṭarīḳiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül ü bülbülüñ ḥāline te'emmül idince gördüm gül dikene ve bülbül ʿışḳa ḳarīn olmuş, yaʿnī gül ḫār muṣāḥabetine ve bülbül ʿışḳ derdine mübtelā olmuş, ne bülbüle taġayyür ve ne güle tebeddül var. Ḥāṣılı, dünyānıñ evvelinden āḫirine ḳadar her faṣl-ı bahārda gül bir ṣūretde cilve ider ve bülbül bir şekilde naġme-serādır, yaʿnī ikisi bile bir ḥāl ve bir minvāl üzre gelüp gider. Bu beyt de mā-sebaḳa maṣrūfdur.

چون کرد در دلم اثر آواز عندلیب
گشتم چنان که هیچ نماندم تحملی

Çun kerd **(505b)** der-dilem eṣer āvāz-ı ʿandelīb
Geştem çunān ki hīç ne-māndem taḥammulī

Ne-māndem; mīm maʿnā cihetinden taḥammüle muḳayyeddir ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki göñlüme ʿandelībiñ āvāzı eṣer eyledi, ancılayın oldum ki hīç mecāl ü taḥammülüm ḳalmadı. Yaʿnī bülbülüñ āvāzı beni şīfte-ḥāl[1] eyledi, şöyle ki tāb u tuvānım ḳalmadı.

بس گل شکفته می‌شود این باغ را ولی
کس بی بلای خار نچیدست ازو گلی

Bes gul şukufte mī-şeved īn bāġ-rā velī
Kes bī-belā-yı ḫār ne-çīde'st ezū gulī

Maḥṣūl-i Beyt: Bu bāġ-ı ʿālemiñ güli çoḳ açılısardır, ammā hīç kimse belā-yı ḫārsız andan bir gül dirmemişdir. Yaʿnī dünyānıñ ẕevḳ u ṣafāsı eżdādıyla mütebeyyindir.

1 T: şīfte.

حافظ مدار امید فرح زین مدار کون
دارد هزار عیب و ندارد تفضلی

Ḥāfiẓ me-dār umīd-i feraḥ zīn medār-ı kevn
Dāred hezār ʿayb u ne-dāred tefaḍḍulī

Me-dār fiʿl-i nehy müfred muḫāṭabdır. **Umīd-i feraḥ** lāmiyye. **Medār-ı kevn** de lāmiyyedir. **Medār** ism-i mekān ve maṣdar-ı mīmī olmaġa ḳābildir. **Kevn**'den bunda murād felekdir. **Tefaḍḍul** bunda luṭf u iḥsān maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, bu çarḫıń devrinden feraḥ u ferec ümīdin ṭutma, yaʿnī felekden şādīlik ve şenlik ümīdin ṭutma, zīrā biń ʿaybı var ve bir hüner ü luṭf u iḥsānı yoḳ. Ḥāṣılı, biń derd ü belāsı var ve bir dermān u devāsı yoḳ.

529

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿülü Fāʿilatü Mefaʿīlü Fāʿilün

زین خوش رقم که بر گل رخسار می‌کشی
خط بر صحیفهٔ گل و گلزار می‌کشی

Zīn ḫoş raḳam ki ber-gul-i ruḫsār mī-keşī
Ḫaṭ ber-ṣaḥīfe-i gul u gulzār mī-keşī

Zīn aṣlında **ezīn** idi, taḫfīf idüp **zīn** didiler, bunda maḳām-ı taʿlīlde vāḳiʿdir. **Ḫoş** eyi dimekdir. **Raḳam** yazıdır, bunda ḫaṭṭ-ı cānāndan kināyetdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ber-gul-i ruḫsār, mī-keşī** fiʿline müteʿalliḳdir, **zīn ḫoş raḳam** da. **Ḫaṭ** bunda şol keşīdedir ki sehv ü ḫaṭā üzre çekerler, **mī-keşī** fiʿliniń mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **ber-ṣaḥīfe** ġayr-i ṣarīḥi, **gul**'e iżāfet beyāniyyedir ve **gulzār** gul'e maʿṭūf.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur ki; bu güzel raḳamdan ötüri ki ruḫsārıń güli üzre çekersin, yaʿnī gül gibi ruḫsārıń üzre benefşe gibi ḫaṭ iẓhār eyledigiñden gül ü gülzār ṣaḥīfesine ḫaṭṭ-ı buṭlān çekersin, yaʿnī bu var iken anlara iḥtiyāc yoḳ. Ḥāṣılı, ruḫsār-ı yār ḫaṭṭ-ı müşk-efşānla bunları nesḫ eyledi. **Mī-keşī** fiʿlini cānāna isnād eylemek iddiʿā ṭarīḳiyedir.

اشك حرم نشين نهانخانهٔ مرا
زان سوى هفت پرده ببازار مى‌كشى

Eşk-i ḥarem-nişīn-i nihān-ḫāne-i merā
Zān sūy-ı heft perde be-bāzār mī-keşī

Eşk-i ḥarem-nişīn-i nihān-ḫāne-i merā iżāfetleri beyāniyye ve lāmiyyelerdir[1]. **Ḥarem-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir, ḥaremde oturıcı dimekdir. **Nihān-ḫāne** maḫzene dirler, yaʿnī aḳçe ve altun ve ġayri nesne[2] yaʿnī muʿteber olan esbāb ḳoduḳları yer ki ʿArapça aña miḫdaʿ dirler, ism-i ālet vezni üzre. **Zān sūy-ı heft perde** iżāfet-i lāmiyyedir, yedi perdeniñ öte cānibinden ve öte yanından dimekdir. Maʿlūm ola ki sābıḳan ẕikr olınmışidi ki gözde yedi ṭabaḳa ve üç ṣu var. Pes, perde buyurdıġı[3] ol ṭabaḳalara işāretdir. **Be-bāzār; bā** ḥarf-i ṣıla. ([M,T+] **Bāzār** maʿhūd.)

Maḥṣūl-i Beyt: Benim nihān-ḫānemiñ ḥarem-nişīni olan eşkimi yaʿnī yedi göz perdelerinden içeri olan eşkimi yedi perdeniñ öte yanından bāzāra çekersin, yaʿnī eşkimi iẓhār idersin, ([M,T+] ḥāṣılı, beni giryān idersin.) Bāzāra çekmekden **(506a)** murād teşhīrdir. Yaʿnī beni aġladup sırr-ı ʿışḳımı āşikāre idersin. Mışrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ol yedi perde cānibinden bāzāra çekersin diyenler sū-i[4] ẓann eylemişler[5].

كاهل روى چو باد صبا را ببوى زلف
هر دم بقيد و سلسله در كار مى‌كشى

Kāhel-revī çu bād-ı ṣabā-rā be-būy-ı zulf
Her dem be-ḳayd u silsile der-kār mī-keşī

Kāhel, kāf-ı ʿArabīyle ve fetḥ-i hā'yla, ʿAcem bir maṣlaḥatda çüst ü çāpük olmayana dir, uya maʿnāsına. **Kāhel-rev** vaṣf-ı terkībīdir, süst yürüyüşli maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Çu** edāt-ı teşbīh. ([T,F+] **Bād-ı ṣabā** beyāniyye.) **Rā** edāt-ı mefʿūl. **Be-būy-ı zulf; bā** ḥarf-i sebeb ve iżāfet lāmiyyedir, mışrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ḳayd** lüġatde buḳaġıya dirler ve **silsile** zincīre. Baʿżı nüsḫada **ḳayd-ı silsile** iżāfetle vāḳiʿ olmuş, bu taḳdīrce **ḳayd** baġ maʿnāsına olur. **Be-ḳayd-ı silsile; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Der-kār; der** ḥarf-i ṣıla.

1 T: beyāniyyeler ve lāmiyyedir.
2 T: nesneyi.
3 T: buyurdugi.
4 S: sūy-ı.
5 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Bād-ı ṣabā gibi süst yürüyüşlüleri būy-ı zülf sebebiyle her sāʿat ḳayd u silsile ile veyā ḳayd-ı silsile ile işe çekersin. İşden murād, esmesidir ve silsile ile işe çekmekden murād āheste āheste esmesidir, zīrā muḳayyed u muḳarren olan, ḥareketi āheste āheste ider. Bād-ı ṣabānıñ żaʿīf esmesini eli ve ayaġı belki boynı da baġda olan kimseniñ ḥareketine teşbīh eylemiş. Zīrā ṣabā, āheste esmekle maʿrūf u mevṣūfdur. Niteki şāʿir buyurur:

Mıṣrāʿ: Ṣabā cān-baḫş olup her dem eser āheste āheste[1]

Ḫāce de ṣabāyı żaʿīf esdigiçün bīmāra teşbīh eylemiş, niteki dāl ḥarfinde buyurmuş:

Beyt: دل ضعیفم از آن میکشد به طرف چمن
که جان ز مرگ به بیماری صبا ببرد

Dil-i zāʿifem ez-ān mī-keşed be-ṭarf-ı çemen
Ki cān zi-merg be-bīmārī-i ṣabā bi-bered[2]

Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; lafẓ-ı kāhel-rev vaṣf-ı terkībīdir, yaʿnī bād-ı ṣabā gibi kāhil gidici, murād taʿbīr bi'n-naḳīz iʿtibārı ile bād-ı ṣabā gibi çāpükī dimekdir, yaʿnī anıñ gibi çāpükī zülf ḳoḳusı ile her dem zincīr baġı ile işe çekersin diyen, evṣāf-ı ṣabādan bī-ḫaber imiş[3]. Ve mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; murād böyle ola, bād-ı ṣabā gibi bir kāhil-revi esrārıñ eṣeri ile bend idüp her dem işe çekersin, yaʿnī işde aña şevḳ virürsin ki anıñ sebebiyle çāpük olur diyen beytiñ maʿnāsında ḫayli kāhil-revlik eylemiş. Meẕkūr taḳrīrden ṣoñra netīce virmede; ḥāṣıl-ı maʿnā budur ki, ṭāʿata şevḳ ve sürʿati olmayana esrārıñla şevḳ u sürʿat virürsin ki ṭāʿata cān u dilden saʿy ider diyen esrār-ı beytden bī-ḫaber imiş[4].

هر دم بیاد آن لب میگون و چشم مست
از خلوتم بخانهٔ خمار می‌کشی

Her dem be-yād-ı ān leb-i mey-gūn u çeşm-i mest
Ez-ḫalvetem be-ḫāne-i ḫammār mī-keşī

Be-yād-ı ān leb-i mey-gūn; bā ḥarf-i sebeb ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Çeşm-i mest** beyāniyye. Ve **be-ḫāne-i ḫammār; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Ḫammār** mübālaġayla ism-i fāʿildir, şarāb ṣatıcı yaʿnī meyḫāneci.

1 Baki Divanı G. 445/1. (Divanda mısra 'Nesīm-i ṣubḥ eser cān-baḫş olup āheste āheste' şeklinde geçmektedir.
2 201. gazel 4. beyit.
3 <T+ Redd-i Sürūrī>
4 <T+ Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Her dem ve her sāʿat ol mest çeşmiñ ve ol leb-i mey-gūnuñ yādı sebebiyle beni ḫalvetden meyḫāneye çekersin, yaʿnī levnde ve renkde bunlar şarāba beñzedigiçün bī-iḫtiyār meyḫāneye mā'il olurum. Bu beytiñ maʿnāsında ḫiṭāb Ḫudā'yadır diyen ḫiṭābı ḫilāfına ṣarf eylemiş.[1]

گفتی سر تو بستهٔ فتراك ما سزد
سهلست اگر تو زحمت این بار می‌کشی

Goftī ser-i tu beste-i fitrāk-i mā sezed
Sehl'est eger tu zaḥmet-i īn bār **(506b)** mī-keşī

Ser-i tu ve **beste-i fitrāk-i mā** lāmiyyelerdir. **Zaḥmet-i īn bār** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur ki; sen didiñ ki seniñ başıñ, ey Ḥāfıẓ, bizim fitrākimiziñ baġlısı olmaġa lāyıḳdır, yaʿnī terkimizde olmaġa münāsibdir. Ḫāce buyurur ki; bu maʿnā sehildir eger sen bu yüküñ zaḥmetini çekerseñ yaʿnī bu zaḥmeti iḫtiyār iderseñ, böyle eyle ki ben ḥaẓẓ iderim. Bu beytde de ḫiṭāb Ḫudā'yadır diyen (M,T+ söz) añlaması sehldir[2].

با چشم و ابروی تو چه تدبیر دل کنم
وه زین کمان که بر من بیمار می‌کشی

Bā-çeşm u ebrū-yı tu çi tedbīr-i dil konem
Veh zīn kemān ki ber-men-i bīmār mī-keşī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ çeşm u ebrūñla göñüle ne tedbīr ideyim. Vāh bu kemāndan ki ben bīmāra çekersin anı. Yaʿnī çeşm u ebrūñdan dād u feryād ki, her dem dilimi hedef-i tīr-i belā vü cefā iderler.

باز آ که چشم بد ز رخت دور می‌کنم
ای تازه گل که دامن ازین خار می‌کشی

Bāz ā ki çeşm-i bed zi-ruḫet dūr mī-konem
Ey tāze gul ki dāmen ezīn ḫār mī-keşī

Bāz bunda edāt-ı te'kīddir ve **ā**, elif-i memdūde ile, fiʿl-i emrdir, āyīden'den, gel dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān veyā ḥarf-i taʿlīl. **Çeşm-i bed** beyāniyye ve **mī-konem**'iñ mefʿūl-i evveli ve **dūr** mefʿūl-i ṣānīsi ve **zi-ruḫet** ġayr-i ṣarīḥi ve

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

bāz ā mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur[1] ve mā-baʿdi cümle-i muʿteriża, taḳdīri **bāz ā ey tāze gul**. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Dāmen, mī-keşī**'niñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ezīn ḫār** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ki seniñ ruḫuñdan yaramaz gözi ıraḳlaşdırayın, yaʿnī ʿayn-ı kemāl degmemekiçün saña baʿżı ḫavāṣṣ oḳuyayın ey tāze gül ki etegiñi bu dikenden çekersin. Yaʿnī ey benden iʿrāż eyleyen tāze gül, gel ki ruḫuñdan yaramaz (M,T+ göz) żararını defʿ ideyim.

حافظ دگر چه می‌طلبی از نعیم دهر
می می‌چشی و طرهٔ دلدار می‌کشی

Ḥāfiẓ diger çi mī-ṭalebī ez-naʿīm-i dehr
Mey mī-çeşī vu ṭurra-i dil-dār mī-keşī

Ḥāfiẓ münādā. **Mī-ṭalebī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab. **Naʿīm-i dehr** lāmiyye. **Mī-çeşī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab, dadarsın dimekdir, **mey** muḳaddem mefʿūli. Ve **ṭurra-i dil-dār** lāmiyye ve **mī-keşī**'niñ muḳaddem mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, dehr niʿmetinden daḫi ne ṭaleb idersin? Şarāb içersin, ṭurra-i dil-dārı çekersin. Yaʿnī hem bāde nūş idersin ve hem dil-dārı būs u kenār idersin. Pes, bundan ṣoñra dünyādan ne istersin?

1 S: maṣrūfdur.

530

Ve lehu eyżan
Ez Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

ز دلبرم که رساند نوازش قلمی
کجاست پیك صبا گر همی‌کند کرمی

Zi-dilberem ki resāned nevāziş-i ḳalemī
Kucā'st peyk-i ṣabā ger hemī-koned keremī

Ki bunda ismdir kim maʿnāsına, **resāned** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ibdir ve elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir, kim irişdirir dimekdir. **Nevāziş** ism-i maṣdardır, oḫşayış maʿnāsına ve **ḳalem**'e iżāfet lāmiyyedir mecāzen ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Peyk-i ṣabā** beyāniyye ve mu'aḫḫar mübtedā ve **kucā'st** muḳaddem ḫaber ve cümle-i ismiyye cezā-yı şarṭ. **Kerem, koned**'iñ mefʿūli ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Dilberden baña bir ḳalem nevāzişini kim irişdürür, yaʿnī bir ḳalem kitābetini, ḥāṣılı, dilberimden baña bir mektūbı kim īṣāl ider. Peyk-i ṣabā ḳandadır, eger kerem iderse? Yaʿnī peyk-i ṣabā dilberimden mektūb īṣāl eylemege ḳādirdir eger kerem iderse. Ḥāṣılı, cānāndan baña bir tesliye mektūbunı ol īṣāl eylemege mālikdir eger kerem iderse.

نمی‌کنم گلهٔ لیکن ابر رحمت دوست
بکشتزار جگرتشنگان نداد نمی

Ne-mī-konem gile'i līkin ebr-i raḥmet-i dōst
Be-kiştzār-ı ciger-teşnegān ne-dād nemī

Gile'i; yā ḥarf-i tenkīr ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ebr-i raḥmet-i dōst (507a)** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Kiştzār** ekinlik yaʿnī tarla. **Ciger-teşne** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, ṣusuz cigerli dimekdir ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Nemī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Şikāyet eylemem, ammā dostuñ ebr-i raḥmeti ṣusuz cigerliler kişt-zārına nem virmedi, yaʿnī ʿuşşāḳ-ı ciger-teşnelere iltifāt idüp merḥamet eylemedi. Pes, benim maḳṣūdum şikāyet degildir, ʿarż-ı ḥāldir ki,

ciger-teşneleriñ birisi de benim. Bu beytde yā'ları vaḥdete taḫṣīṣ eyleyenler ẕevḳ-i kelāmdan bī-ḫaber imişler[1].

قیاس کردم تدبیر عقل در ره عشق
چو شبنمیست که بر بحر می‌کشد رقمی

Ḳıyās kerdem tedbīr-i ʿaḳl der-reh-i ʿışḳ
Çu şebnemī'st ki ber-i baḥr mī-keşed raḳamī

Tedbīr-i ʿaḳl maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir ve **kerdem**'iñ mefʿūl-i evveli ve **ḳıyās** mefʿūl-i ṯānīsi ve **der-reh-i ʿışḳ** ẓarf-ı mekān. **Şebnem** gice yaġan çi ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Raḳamī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ yolında ʿaḳıl tedbīrini ḳıyās eyledim, bir ḳaṭre çi gibidir ki baḥr üzre raḳam çeke. Baḥr üzre raḳam çekmekden murād deryā üzre münteşir olup yayılmasıdır. Ḥāṣılı, ʿışḳa nisbet ʿaḳıl, deryāya nisbet şebnem gibidir. Kerdem fiʿlinden ṣoñra vāv īrād idenler maʿnā-yı beyte vāṣıl olmamışlar[2]. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; ḳıyās eyledim ([M,T+] ve ʿaḳl tedbīrin eyledim diyen ve ḳıyās eyledim) ve ʿaḳl tedbīri ʿışḳ yolında diyen maʿnāda tedbīr ve taṣarrufları yoḳ imiş[3]. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; bir şebnem gibidir ki deryā üzre bir raḳam çeker, yaʿnī aṣlā fā'idesi yoḳdur diyen fā'idesiz söylemiş[4].

بیا که خرقهٔ من گرچه رهن میکدهاست
ز مال وقف نبینی بنام من درمی

Bi-y-ā ki ḫırḳa-i men gerçi vaḳf-ı meykedehā'st
Zi-māl-ı vaḳf ne-bīni be-nām-ı men diremī

Bi-y-ā ḫiṭāb-ı ʿāmmdır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Direm**, ([M,T+] dāl'ıñ kesri ve rā'nıñ fetḥiyle,) aḳçeye dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ki, benim ḫırḳam egerçi ki meyḫāneler vaḳfıdır, vaḳf mālından benim adıma bir aḳçe görmezsin. Yaʿnī gerçi ki ḫırḳam vaḳf-ı meykedelerdir ve ben de bāde-nūşum, lākin vaḳf mālından benim nāmıma bir aḳçe bulmazsın. Ḥāṣılı, her ne ḥālim varise[5] vaḳf etmegin yimezem dimekdir.

1 <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>
5 S: her ne ḥālim var ise var.

چرا بیك نی قندش نمی‌خرند آن کس
که کرد صد شکر افشانی از نی قلمی

Çi-rā be-yek ney-i ḳandeş ne-mī-ḫarend ān kes
Ki kerd ṣed şeker-efşānī ez-ney-i ḳalemī

Be-yek; bā ḥarf-i muḳābele. **Ney-i ḳand** lāmiyye, şeker ḳamışı dimekdir ve **şīn** żamīri **kes**'e rāciʿdir iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Şeker-efşān** vaṣf-ı terkībīdir, şeker ṣaçıcı dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ney-i ḳalem** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimseyi niçün bir şeker ḳamışına ṣatun almazlar ki ḳalem ḳamışından yüz şeker-efşānlıḳ eyledi. Yaʿnī benim ki ney-i kilkimden bu ḳadar şeker gibi şīrīn ebyāt u eşʿār ṣādır olur, niçün baña riʿāyet idüp ednā nesne ile mütesellī eylemezler dimekdir. Ḥāṣılı, **ān kes**'den murād kendidir.

دلم گرفت ز سالوس و طبل زیر کلیم
بیا که بر در میخانه برکنم علمی

Dilem girift zi-sālūs u ṭabl-ı zīr-i kilīm
Bi-y-ā ki ber-der-i mey-ḫāne ber-konem[1] ʿalemī

Dilem mübtedā ve **girift** ḫaberi. **Sālūs** riyā. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ṭabl-ı zīr-i kilīm**'den murād mestūr rindlik ve evbāşlıḳ ve maḥbūb-dostluḳ ve bunlar gibi her ne ki var ise. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ber** bunda ẓarfiyyet maʿnāsınadır. **Ber-konem** refʿ ideyin yaʿnī ḳaldırayım dimekdir. **ʿAlemī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **ʿAlem** sancaḳ maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlüm riyādan ve mestūr u maḫfī rindlikden ve maḥbūb-dostluḳdan yigrendi ([M,T+] ve uṣandı. Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Gel ki meyḫāne ḳapusında sancaḳ ḳaldıralım,) yaʿnī maḫfī ve mestūr eyledigimiz işleri āşikāre idelim, ḥāṣılı, riyā ve sümʿadan ḫalāṣ olalım. **(507b)**

طبیب راه نشین درد عشق نشناسد
برو بدست کن ای مرده دل مسیح دمی

Ṭabīb-i rāh-nişīn derd-i ʿışḳ ne-şnāsed
Bi-rev be-dest kon ey murde-dil Mesīh-demī

1 Matbu divanlarda fiil 'berkeşem' şeklinde bulunmaktadır.

Ṭabīb-i rāh-nişīn beyāniyye, yolda oturıcı ṭabīb, yaʿnī yollarda bisāṭın yayup ṭabābet eyleyen, Sulṭān Bāyezīd ḥaremīniñ ṭabībleri gibi. **Derd-i ʿışḳ** lāmiyye ve **ne-şināsed**'iñ muḳaddem mefʿūli. **Be-dest kon** ele getür dimekdir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḫẕūf. **Murde-dil** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır. **Mesīḥ-demī** de böyledir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭabīb-i rāh-nişīn ʿışḳ derdini añlamaz. Pes, ey merd-i mürde-dil, var ʿĪsā nefesli bir cānān ele getür. Yaʿnī eṭibbā derd-i ʿışḳa çāre idemezler, belki ol derdiñ dermānı vuṣlat-ı cānāndır. Pes, ey ehl-i derd, var bir ʿĪsā nefesli cānān ele getür ki derdiñe dermān eyleye. Mürde-dilden murād ġamlı ve ġuṣṣalı göñüldür, yaʿnī ġam u ġuṣṣa öldürdügi göñül. Taḳdīri, ey ʿāşıḳ-ı maġmūm u mehmūm, bir cānān ele getür ki ġam u ġuṣṣañı gidere.

حدیث چون و چرا درد سر دهد ای دل
پیاله گیر و بیاسا ز عمر خویش دمی

Ḥadīṯ-i çūn u çi-rā derd-i ser dehed ey dil
Piyāle gīr u bi-y-āsā zi-ʿomr-i ḫīş demī

Çūn, vāv-ı aṣliyye ile, nice[1] dimekdir, **keyfe** maʿnāsına. Ve **çi-rā** niçün dimekdir, **lime** maʿnāsına. **Çūn u çi-rā** keyfe ve lime maʿnāsınadır. **Bi-y-āsā** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ḥużūr eyle ve rāḥat ol dimekdir. **ʿOmr-i ḫīş** lāmiyye. **Dem** nefes ü sāʿat maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çūn u çirā sözi baş aġrısını virür, yaʿnī ḫalḳıñ güft u gūsı, ṣudāʿ virür. Ey göñül, piyāle ṭut ve kendi ʿömrüñden bir nefes āsāyiş ü ḥużūr eyle. Yaʿnī ḫalḳıñ didisine ve ḳodısına muḳayyed olmayup ʿömrüñden bir dem āsūde-ḥāl ol dimekdir.

بیا که وقت شناسان دو کون بفروشند
بیك پیاله می صاف و صحبت صنمی

Bi-y-ā ki vaḳt-şināsān du kevn bi-frūşend
Be-yek piyāle mey-i ṣāf u ṣoḥbet-i ṣanemī

Vaḳt-şināş furṣatı ġanīmet bilen kimseye dirler. **Du kevn** iki ʿālem dimekdir, **bi-frūşend**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Be-yek; bā** ḥarf-i muḳābele. **Mey-i ṣāf** beyāniyye. **Ṣoḥbet-i ṣanemī** maṣdarıñ fāʿiline ve mefʿūline iżāfete taḥammüli var.

1 S: nite.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Gel ki vaḳt-şināslar iki ʿālemi bir piyāle ṣāfī şarāba ve bir dilber ṣoḥbetine ṣatarlar, yaʿnī iki ʿālemi, mey ü maḥbūba degişirler. Niteki şāʿir buyurur:

Mıṣrāʿ: Mey ü maḥbūbı olmazsa nesi var idi dünyānıñ[1]

دوام عیش و تنعم نه شیوهٔ عشقست
اگر معاشر مایی بنوش نیش غمی

Devām-ı ʿayş u tenaʿʿum ne şīve-i ʿışḳ'est
Eger muʿāşir-i māyī bi-nūş nīş-i ġamī

Devām-ı ʿayş maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Tenaʿʿum** niʿmet içinde olmaġa dirler. **Şīve-i ʿışḳ** lāmiyye. **Muʿāşir-i mā** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Nīş-i ġam** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Dā'ima ʿayşda ve niʿmetde olmaḳ ʿışḳ pīşesi degildir, eger bizimle hem-ṣoḥbet iseñ ġam nīşini nūş eyle. Yaʿnī pīşe-i ʿışḳ ẕevḳ u ṣafā degildir, eger bize yār-i muvāfıḳ iseñ ġam u ġuṣṣa çek ki muḳteżā-yı ʿışḳ u muḥabbet derd ü belādır.

سزای قدر تو شاها بدست حافظ نیست
جز از نیاز شبی و دعای صبحدمی

Sezā-yı ḳadr-i tu şāhā be-dest-i Ḥāfıẓ nīst
Cuz ez-niyāz-ı şebī vu duʿā-yı ṣubḥ-demī

Sezā lāyıḳ maʿnāsına ismdir, **ḳadr**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **tu**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Şāhā** münādā, elif ḥarf-i nidādır. ([M,T+] **Be-dest-i Ḥāfıẓ; bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyyedir.) **Niyāz-ı şebī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet veyā ḥarf-i tenkīr. ([M,T+] **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Duʿā-yı ṣubḥ-dem** iżāfeti fī maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i tenkīr.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, seniñ ḳadr-i **(508a)** bülendiñe lāyıḳ, Ḥāfıẓ'ıñ elinde nesne yoḳdur gice niyāzından ve ṣabāḥ vaḳti duʿāsından ġayri. Yaʿnī saña lāyıḳ tuḥfe ve hediye Ḥāfıẓ'ıñ elinde gicelerde ṣenā ve niyāzdır ve gündüzlerde duʿādır. Ḥāṣılı, Ḥāfıẓ rūz u şeb duʿā-gūyuñdur. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; giceye mensūb olan niyāzdan ve ṣabāḥ vaḳtine mensūb olan duʿādan ġayri diyen ʿilm-i ḳāfiyeden bī-behre imiş[2]. Zīrā yā-yı vaḥdet ve tenkīr, yā-yı nisbīyle cemʿ olmaḳ ʿuyūb-ı ḳāfiyedendir.

1 Necati Bey Divanı G. 212/1.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

531

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Hezec-i Müṣemmen-i Sālim
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

ز کوی یار می‌آید نسیم باد نوروزی
ازین باد ار مدد خواهی چراغ دل برافروزی

Zi-kūy-i yār mī-āyed nesīm-i bād-ı nev-rūzī
Ezīn bād er meded ḫāhī çerāġ-i dil ber-efrūzī

Kūy-i yār lāmiyye. **Nesīm-i bād** iżāfet-i ḫāṣ ile'l-ʿāmmdır, zīrā **nesīm** bunda būy-ı ḫoş maʿnāsınadır, **nev-rūzī**'ye iżāfet beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Çerāġ-ı dil** beyāniyye. **Ber-efrūzī; ber** ḥarf-i te'kīd. **Efrūzī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, yalıńlandırırsın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāriń maḥallesinden nevrūza mensūb bādıń nesīmi geliyorır[1], eger meded dilerseń bu bāddan göńül çerāġını yalıńlandırırsın, zīrā bād āteşi üfülemekle[2] çoġaldır yaʿnī ziyāde ider.

چو گل گر خردهٔ داری خدا را صرف عشرت کن
که قارون را غلطها داد سودای زر اندوزی

Çu gul ger ḫurde'i dārī Ḫudā-rā ṣarf-i ʿişret kon
Ki Ḳārūn-rā ġalaṭhā dād sevdā-yı zer-endūzī

Ḫurde'i; yā ḥarf-i tenkīr. **Ḫudā-rā; rā** ḥarf-i taḫṣīṣ. **Ṣarf-ı ʿişret** maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Kon** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, (M,T+ eyle dimekdir.) **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ḳārūn** maʿrūf ve **rā** edāt-ı mefʿūl, **dād**'ıń mefʿūl-i evveli ve **ġalaṭhā** ṣānīsi ve **sevdā** fāʿili. **Sevdā-yı zer-endūzī** iżāfeti maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Zer-endūz** vaṣf-ı terkībīdir, endūzīden'den, altun ḳazanıcı dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger gül gibi altun ḫurdesine mālik iseń Allāh-içün olsun ʿişrete ṣarf eyle. Zīrā Ḳārūn'a ġalaṭlar ve ḫaṭālar virdi altun ḳazanıcılıḳ sevdāsı. Yaʿnī gül gibi ḫurde-i zeriń varise ẕevḳ u ṣafāya ṣarf eyle, Ḳārūn gibi maḫzūn

1 M, S: geliyor.
2 T'de f harfinin üzerinde ötre hareke bulunmaktadır.

eyleme[1]. Zīrā māl ḳazanmaḳ sevdāsı Ḳārūn'ı ġalaṭa düşürdi. Yaʿnī mālım çoḳ olsun diyü ṣadaḳāt u zekāt[2] virmezdi, āḫiru'l-emr Ḫudā anı māl ü menāliyle ḳaʿr-ı zemīne baturdı. Pes, ʿāḳıl oldur kim Ḳārūn'dan pend alup mālını vereşe içün ḥıfẓ eylemeye ki ʿāḳıbeti ḥasret ü nedāmetdir. Maʿlūm ola ki gülüñ içinde ṣarı ḫurdeler var, anı altun ḫurdelerine teşbīh eylemişler.

میی دارم چو جان صافی و صوفی می‌کند عیبش
خدایا هیچ عاقل را مبادا بخت بد روزی

Meyī dārem çu cān ṣāfī vu ṣūfī mī-koned ʿaybeş
Ḫudāyā hīç ʿāḳil-rā me-bādā baḫt-ı bed rūzī

Meyī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Rūzī**, yā-yı aṣliyye ile, rızḳ u naṣīb maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cān gibi ṣafī ṣarābım var, ṣūfī aña ʿayb ider yaʿnī bahāne bulur. Yā Rab, hīç ʿāḳıla yaramaz ṭāliʿ naṣīb olmasun. Yaʿnī ṣūfī bedbaḫtlıġından[3] ṣāfī ṣarāba ʿayb ider. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; ey Ḫudā, hīç ʿāḳıla bed-rūzluḳ baḫtı olmasun diyen bed-rūzluḳ eylemiş[4].

طریق کام جستن چیست ترك کام خود کردن
کلاه سروری آنست کزین ترك بردوزی

Ṭarīḳ-i kām custen çīst terk-i kām-ı ḫod kerden
Kulāh-ı serverī ān'est k'ezīn terk ber-dūzī

Mıṣrāʿ-ı evvel su'āl u cevābı mutażammındır. **Ṭarīḳ-i kām custen (508b)** lāmiyye ve **kām, custen**'iñ muḳaddem mefʿūli. **Çīst** edāt-ı su'āl ve mā-baʿdi cevābı. **Terk-i kām** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **ḫod'**a iżāfet lāmiyyedir[5]. **Terk, kerden**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Kulāh-ı serverī** beyāniyye ve mübtedā ve **ān'est** ḫaberi. **K'ez; ki** ḥarf-i beyān, **īn terk** işāretdir **terk-i kām**'a. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **dūzī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, dūzīden'den, bunda dikesin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Murād istemek ṭarīḳi nedir diyü su'āl iderseñ kendi murādıñ terk eylemekdir, yaʿnī kendi murādıñdan ki geçesin, cemīʿ murādāt saña el

1 S: ṣarf eyle, maḫzen eyleme.
2 M, T: zekevāt.
3 T: bedbaḫtliginden.
4 <T+ Redd-i Şemʿī>
5 S: beyāniyyedir.

virür[1]. Pes, servere mensūb külāh oldur ki anı bu terkden dikesin, veyā serverlik külāhı oldur ki anı terk-i kāmdan dikesin, ḥāṣılı, serverlik dünyā murādātını terk eylemekdedir. Terk ve kulāh ve dūzī beyninde mürāʿāt-ı naẓīr ṣanʿatı var. Mışrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; serverlik külāhı oldur eger bu terki dikerseñ diyen müstaḳīm maʿnāyı terk eylemiş[2].

ندانم نوحهٔ قمری بطرف جویبار از چیست
مگر او نیز همچون من غمی دارد شبانروزی

Ne-dānem nevḥa-i ḳumrī be-ṭarf-ı cūybār ez-çīst
Meger ū nīz hemçun men ġamī dāred şebān-rūzī

Nevḥa, nūn'uñ fetḥiyle, ṣaġuya dirler, ekṯerī meyyit üzere olan girye ve bükāya dirler, **ḳumrī**'ye iżāfet lāmiyyedir. **Cūybār** ırmaḳ kenārı. **Meger** ke'enne maʿnāsınadır. **Ġamī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Şebān-rūzī** giceli ve gündüzli maʿnāsında müstaʿmeldir ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Bilmezem ırmaḳ kenārı ṭarafında ḳumrınıñ feryād u fiġānı nedendir? Meger ol daḫi benim gibi giceli ve gündüzli ġam ṭutar, yaʿnī ke'enne anıñ benim gibi ṯābit ü müstemirr ġamı vardır. Ḥāṣılı, ḳumrınıñ ḳu ḳu ḳu didigi yāriniñ firāḳından nāle ve enīndir, sürūrından degildir. Mışrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; var ise ol daḫi bencileyin giceler ve gündüzler bir ġam ṭutar diyen bir ([M,T+] ʿaceb) ġam ṭutarmış[3].

جدا شد یار شیرینت کنون تنها نشین ای شمع
که حکم آسمانست این اگر سازی و گر سوزی

Cudā şud yār-ı şīrīnet kunūn tenhā nişīn ey şemʿ
Ki ḥukm-i āsmān'est īn eger sāzī vu ger sūzī

([S,T+] **Yār-ı şīrīn** beyāniyye.) **Yār-i şīrīn**'den murād ʿaseldir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ḥukm-i āsmān** lāmiyye. **Eger sāzī** eger ḳāniʿ ve ṣābir olasın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şemʿe ḫiṭāb idüp buyurur: Yār-ı şīrīniñ senden cüdā oldı, şimdi tenhā otur ey şemʿ, zīrā bu cüdālıḳ ḥükm-i āsumānīdir, gerekse ḳāniʿ u ṣābir ol, gerekse yan ve yaḳıl. Yaʿnī firāḳ muḳteżā-yı felekdir, gerekse rāżī ol, gerekse par par yan, reddine çāre yoḳ çekmekden ġayri.

1 S: kendi murādıñdan ki geçdiñ, cemī murādāt saña el virdi.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>. <[F+] Redd-i Sürūrī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

سخن در پرده می‌گویم ز خود چون غنچه بیرون آی
که بیش از پنج روزی نیست حکم میر نوروزی

Suḫan der-perde mī-gūyem zi-ḫod çun ġonçe bīrun āy
Ki bīş ez-penc rūzī nīst ḥukm-i mīr-i nevrūzī

Suḫan der-perde, mī-gūyemiñ maḳūl-i ḳavlidir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bīş**, ([M,T+] bā-yı ʿArabīniñ kesriyle,) ziyāde maʿnāsınadır. **Penc rūz** azacıḳ zamāndan kināyetdir ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Ḥukm-i mīr-i nevrūzī** lāmiyye ve beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur ki; sözi perdede söylerim, yaʿnī sañа mestūr naṣīḥat eylerim, ġonça gibi kendiñden ([M+] ṭaşra) çıḳ yaʿnī tekebbür ü taʿaẓẓumı terk eyle, zīrā beş günden ziyāde degildir nevrūz-ı sulṭānīniñ ḥükmi. Yaʿnī ʿömr-i nāzenīne iʿtimād[1] idüp ġurūr u ġaflet eyleme. Beytden murād temsīldir. Ḥāṣılı, müddet-i ʿömr tīz geçer nevrūz-ı sulṭānī zamānı gibi. Pes, müddet-i ʿömre iʿtimād eylemeyüp ġonça-i ġafletden **(509a)** çıḳup gül gibi Cenāb-ı ʿİzzet-i Kibriyāʾya ʿarż-ı tażarruʿ ([M,T+] u niyāz) eyle.

بعجب علم نتوان شد ز اسباب طرب محروم
بیا ساقی که جاهل را مهینتر می‌رسد روزی

Be-ʿucb-i ʿilm ne-tvān şud zi-esbāb-ı ṭarab maḥrūm
Bi-y-ā sāḳī ki cāhil-rā mihīnter mī-resed rūzī

Be-ʿucb-i ʿilm; bā ḥarf-i sebeb ve **ʿucb** tekebbür ve iżāfet lāmiyyedir. **Ne-tvān şud** şuden maʿnāsınadır. **Esbāb-ı ṭarab** lāmiyye. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Cāhil-rā; rā** ḥarf-i mefʿūl. **Mihīn; mih**, mīm'iñ kesri ve hā-yı aṣliyye ile, ulu yaʿnī büyük ve kebīr maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i teʾkīd, büyükrek dimekdir yaʿnī artuḳraḳ. **Mī-resed** irişür dimekdir, fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾibdir. **Rūzī**, yā-yı aṣliyye ile, rızḳ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİlim tekebbüriyle esbāb-ı ṭarabdan maḥrūm olmaḳ cāʾiz degildir, yaʿnī ʿilim ġurūrı ile bādeden ve sāz u naġamātdan maḥrūm ḳalmaḳ maʿḳūl degildir, ḥāṣılı, ben ehl-i ʿilmim diyü şenlik esbābından bī-naṣīb olmaḳ ʿuḳalā işi degil. Pes, ey sāḳī, gel ki cāhile rızḳ ziyāde irişür ki zīrā *ʿEl-cāhilu*

1 S: iʿtibār.

merzūḳun[1] kelāmı meşhūrdur. İmdi çünkim cāhile rızḳ ziyāde vāṣıl olurmış, tekebbür-i ʿilmi terk idüp cehli iḫtiyār eyleyelim ve şenlik esbābından maḥrūm ḳalmayalım. Ve meẕkūr kelāma şāʿiriñ kelāmı da muvāfiḳ u muṭābıḳdır.

Ḳıṭʿa:

كم عاقل عاقل اعيت مذاهبه
وجاهل جاهل تلقاه مرزوقا

هذا الذى ترك الاوهام حائرة
وصير العالم النحرير زنديقا

و لما رأيت الجهل في الناس فاشياً
تجاهلت حتى ظن إني جاهل

Kem ʿāḳilin ʿāḳilin aʿyet meẕāhibuhu
Ve cāhilin cāhilin telḳāhu merzūḳā

Hāẕe'llezī tereke'l-evhāme ḥā'ireten
Ve ṣayyere'l-ʿālime'n-niḥrīre zındīḳā[2]

Ve lemmā ra'eytu'l-cehle fi'n-nāsi fāşiyen
Tecāheltu ḥattā ẓanne ennī cāhilün[3]

Meṯnevī:

اگر روزی به دانش در فزودی
ز نادان تنگ روزی تر نبودی

به نادانان چنان روزی رساند
که صد دانا درو حیران بماند

Eger rūzī be-dāniş der-fuzūdī
Zi-nā-dān teng-rūzīter ne-būdī

Be-nā-dānān çunān rūzī resāned
Ki ṣed dānā derū ḥayrān bi-māned[4]

---

1 Cahil rızıklanmışdır, yani cahilin rızkı daha çok olur.

2 Nice bilginler var ki yolunu şaşırmış, bitkin ve yorgun düşmüş. Nice cahiller var ki bol rızık içinde ömür sürüyor. Bu durum vehimleri bile hayret içinde bırakır da deha derecesindeki bilginleri (böyle bir kadere itiraz etmeleri sebebiyle) dinsiz yapar.

3 Cahilliğin insanlar arasında yaygınlaştığını görünce kendimi cahil olarak gösterdim. Öyle ki beni cahil zannetmeye başladılar.

4 Şayet rızık bilgi ile artsaydı dünyada cahilden daha dar rızıklı, geçim sıkıntısı çeken kimse olmazdı. Cahillere rızık o kadar bol bir şekilde akıyor ki yüzlerce bilgin bu hususta hayretler içerisinde kalıyor.

برو می نوش و رندی ورز و ترك زرق کن ای دل
کزین بهتر عجب دارم طریقی گر بیاموزی

Bi-rev mey nūş u rindī verz u terk-i zerḳ kon ey dil
K'ezīn bihter ʿaceb dārem ṭarīḳī ger bi-y-āmūzī

Rindī, verz'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Verz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, verzīden'den, ʿādet eylemek ve saʿy u kūşiş eylemek. **Terk-i zerḳ**; maṣdar mefʿūline mużāfdır ve **kon** fiʿliniñ muḳaddem mefʿūli. **K'ezīn; ki** ḥarf-i taʿlīl, ve **īn** ism-i işāretdir mışrāʿ-ı evvelde meẕkūrlara. **Ṭarīḳī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, var bāde iç ve rindlik eyle ve zerḳ u riyāyı terk eyle. Zīrā ʿaceb ṭutarım eger bundan yegrek ([S,T+] bir ṭarīḳ ögrenürseñ. Yaʿnī meẕkūr evżāʿdan ġayrı eger bir vażʿ-ı āḫer taʿallüm) iderseñ taʿaccüb iderim.

ببستان رو که از بلبل رموز عشق گیری یاد
بمجلس آ که از حافظ غزل گفتن بیاموزی

Be-bostān rev ki ez-bulbul rumūz-ı ʿışḳ-gīrī yād
Be-meclis ā ki ez-Ḥāfıẓ ġazel goften bi-y-āmūzī

Maḥṣūl-i Beyt: Göñline ḫiṭāb buyurur: Bostāna var ki bülbülden ʿışḳ rumūzını ezberleyesin, meclise gel ki Ḥāfıẓ'dan ġazel söylemek ögrenesin. Yaʿnī bülbül naġamātda nice ki üstād-ı māhirise, ġazel söylemede Ḥāfıẓ öyle üstād-ı kāmildir. Beyt-i sābıḳla bu beytiñ ḳāfiyesi bir olduġından bu dīvānlarda mevcūd olmaduġından maʿlūmdur ki beyt-i sābıḳ Ḫāce'niñ olmaya.

532

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

زان می عشق کزو پخته شود هر خامی
گرچه ماه رمضانست بیاور جامی

Zān mey-i ʿışḳ k'ezū puḫte şeved her ḫāmī
Gerçi māh-ı Ramażān'est bi-y-āver cāmī

Mey-i ʿışḳ beyāniyye. **K'ezū; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḫāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Cāmī** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ol ʿışḳ şarābından ki **(509b)** andan her bir ḫām puḫte olur yaʿnī hergiz ʿışḳdan ḫaber-dār olmayan ḫaber-dār olur, gerçi ki māh-ı Ramażān'dır, ol meyden baña bir cām getür. Yaʿnī Ramażān'da ʿışḳ u muḥabbet bādesini nūş eylemek mübāḥdır[1]. Pes, baña andan içür, muḥābā eyleme.

روزها رفت که دست من مسکین نگرفت
ساق شمشاد قدی ساعد سیم اندامی

Rūzhā reft ki dest-i men-i miskīn ne-girift
Sāḳ-ı şimşād-ḳadī sāʿid-i sīm-endāmī

Rūzhā reft eyyām gitdi yaʿnī nice zamān oldı. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dest-i men-i miskīn** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Sāḳ** ṭopuḳ ve incik. **Şimşād-ḳad** vaṣf-ı terkībīdir, şimşād boylı dimekdir, şīn'de fetḥa ve kesre cā'izdir, şimşir[2] aġacına dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Sāʿid-i sīm-endām** lāmiyyedir. **Sāʿid** el bilegine dirler. Ve **sīm-endām** vaṣf-ı terkībīdir, gümüş tenli[3] dimekdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Niçe eyyām gitdi ki ben miskīniñ eli bir şimşād ḳāmetli dilberiñ sāḳını ve bir sīm-endāmın sāʿidini ṭutmadı, yaʿnī niçe zamāndır ki bir cānānla ʿayş u ʿişret müyesser olmadı.

---

1 S: nūş eylemek münāsibdir ve mübāḥdır.
2 S: çimşir.
3 S: endāmlu.

روزه هر چند که مهمان عزیزست ای دل
صحبتش موهبتی دان و شدن انعامی

Rūze her çend ki mihmān-i ʿazīz'est ey dil
Ṣoḥbeteş mevhibetī dān u şuden inʿāmī

Rūze ṣavma dirler. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ṣoḥbeteş** muṣāḥabeteş ve muḳārenteş maʿnāsınadır. **Mevhibetī; mevhibet** baḫşiş ve **yā** ḥarf-i tenkīr. Ve **şuden** reften maʿnāsınadır[1]. **İnʿām** luṭf u iḥsān maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, ṣavm her ne ḳadar ki ʿazīz konuḳise, ṣoḥbetini mevhibet bil ve gitmesini inʿām. Yaʿnī niʿmetli ay olduġiçün ṣoḥbeti mevhibetdir ve bundan ṣoñra ʿayş u ʿişret günleri geldigiçün gitmesi luṭf u iḥsāndır.

مرغ زیرك بدر خانقه اکنون نپرد
که نهادست بهر مجلس وعظی دامی

Murġ-ı zīrek be-der-i ḫāneḳah eknūn ne-pered
Ki nihāde'st be-her meclis-i vaʿẓī dāmī

Murġ-ı zīrek beyāniyyedir. **Be-der-i ḫāneḳah; bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyye. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Nihāde'st** aṣlında **nihade-est**'dir, zīrā edāt-ı ḫaber isme dāḫil olur, fiʿle dāḫil olmaz, bunda ism-i mefʿūldur, ḳonulmuş maʿnāsına. **Meclis-i vaʿẓ** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Dāmī**'deki **yā** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Murġ-i zīrek şimdi ḫāneḳāh ḳapısında uçmaz yaʿnī ʿāḳıl kimse şimdi ḫāneḳāh ḳapısına uġramaz, zīrā her bir vaʿẓ meclisinde bir ṭuzaḳ konulmuşdur. Yaʿnī vuʿʿāz[2] bu ayda zerḳ u riyāyı çoḳ eyledigiçün naṣīḥatlerini[3] ʿuḳalā istimāʿ eylemezler, zīrā vaʿẓları müʾeṣṣir degil.

گله از زاهد بدخو نکنم رسم اینست
که چو صبحی بدمد در پیش افتد شامی

Gile ez-zāhid-i bed-ḫū ne-konem resm īn'est
Ki çu ṣubḥī bi-demed der-peyeş ufted şāmī

Gile şikāyet. **Zāhid-i bed-ḫū** beyāniyye. **Bed-ḫū** vaṣf-ı terkībīdir. **Resm īn'est** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ṣubḥī; yā** ḥarf-i tenkīr veyā

1 T: ve şuden yaʿnī reften.
2 M, S: vāʿiẓ.
3 M: nuṣḥlarını.

ḥarf-i vaḥdet. **Bi-demed** ṭulūʿ eyleye dimekdir. **Der-peyeş** ardınca. **Ufted** vāḳiʿ olur dimekdir. **Şāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Zāhid-i bed-ḫūydan gile eylemem, zīrā ḳāʿide budur ki çün ṣabāḥ ṭulūʿ eyleye, ardınca aḳşām vāḳiʿ olur. Yaʿnī ben ki ṣabāḥ maḳāmındayım ve zāhid-i bed-ḫū aḫşām maḳāmındadır[1]. Pes, benim ardıma düşüp[2] beni iġtiyāb iderse ġarīb degildir, zīrā her ṣabāḥdan ṣoñra bir aḫşām vāḳiʿ olur.

یار من چون بخرامد بتماشای چمن
برسانش ز من ای پیك صبا پیغامی

Yār-i men çun bi-ḫirāmed be-temāşā-yı çemen
Bi-resāneş zi-men **(510a)** ey peyk-i ṣabā peyġāmī

Maḥṣūl-i Beyt: Benim yārim çünki çemen temāşāsına ṣalına, ey peyk-i ṣabā, benden añа bir ḫaber īṣāl eyle.

گو حریفی که شب و روز می صاف کشد
بود آیا که کند یاد ز درد آشامی

Gū ḥarīfi ki şeb u rūz mey-i ṣāf keşed
Buved āyā ki koned yād zi-durd-āşāmī

Gū, kāf-ı ʿAcemīyle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, söyle ey peyk-i ṣabā dimekdir. **Ḥarīfi; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḥarīf**'den murād yār-i meẕkūrdur. **Durd-āşām**'dan murād Ḫāce kendidir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Peyġām buyurduġı[3] bu beytiñ mażmūnıdır. Pes, peyk-i ṣabāya ḫiṭāben buyurur ki; ey peyk-i ṣabā, yāre söyle, bir ḥarīf ki gice ve gündüz ṣāfī bāde çeker, ʿacabā olur mı ki bir dürd-āşāmdan yād eyleye. Yaʿnī cānān ki ṣāfī bāde içer ve ben ki dürd içerim, ʿacabā beni hīç yād ider mi? Ḫāṣılı, cānān ki ẕevḳ u ṣafādadır ve ben ki elem ü belādayım, ʿacabā beni hīç añar mı dimekdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; di şol ḥarīfe ki şeb u rūz ṣāfī bāde çeker yaʿnī nūş ider diyen ʿaceb ḥarīf imiş[4]. Minhusinde bir ḥarīf ki şeb u rūz ṣāfī şarāb nūş eyler, ey ʿaceb, olur mı ki bir dürd-āşāmdan yād ide, ([M,T+] bu vech üzre) kū,

1 M: zāhid-i bed-ḫū aḫşām vāḳiʿ olur yaʿnī aḫşām maḳāmındadır.
2 T: benim adıma düşüp.
3 T: buyurdugi.
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>

kāf-ı ʿArabī ile, ḳanı maʿnāsına olup mıṣrāʿ-ı ṯānīye maṣrūf olur [diyen] iki vech üzre bile maʿnā-yı beyte vāṣıl olmamış[1].

حافظا گر ندهد داد دلت آصف عهد
کام دشوار بدست آوری از خود کامی

Ḥāfiẓā ger ne-dehed dād-ı dilet Āṣaf-ı ʿahd
Kām-ı duşvār be-dest āverī ez-ḫod-kāmī

Dād bunda ʿadl maʿnāsınadır. **Ḫod-kām** vaṣf-ı terkībīdir, kendi murādlı maʿnāsına, aralarında ṣıfat-ı meẕmūmedir, ḫod-rāy u ḫod-pesend u ḫod-bīn gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, eger seniñ göñlüñ ʿadāletini Āṣaf-ı dehr virmezse yaʿnī göñlüñ dilegini virmezse kendi ḫod-rāy u ḫod-kāmlıġından[2] murādını müşkil ele getürürsin, yaʿnī ele getüremezsin. Ḥāṣılı, murādıñı vezīr-i aʿẓam virmezse, sen ḫod-kāmlıġından[3] fużūlen murādıña vāṣıl olımazsın dimekdir. Murād ḥüsn-i ṭalebdir[4].

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 T: ḫod-kāmliginden.
3 T: ḫod-kāmliginden.
4 S: Murād ḥüsn-i ṭalebdir ki maʿlūmdur.

533

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

سحرگه رهروی در سر زمینی
همی‌گفت این معما با قرینی

Seḥergeh reh-revī der-ser-zemīnī
Hemī-goft īn muʿammā bā-ḳarīnī

Seḥergeh seḥer vaḳtinde. **Reh-rev** vaṣf-ı terkībīdir, yola gidici maʿnāsına, revīden'den ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ser-zemīnī** serḥadd maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Hemī-goft** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir, söylerdi dimekdir. **Īn muʿammā** beyt-i ṯānīye işāretdir. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Ḳarīn** yoldaşa dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde bir yolcı bir serḥadde bu muʿammāyı bir muṣāḥibine söylerdi. Muʿammā buyurduġı[1] beyt-i ātīniñ mażmūnıdır.

که ای صوفی شراب آن گه شود صاف
که در شیشه برآرد اربعینی

Ki ey ṣūfī şerāb ān geh şeved ṣāf
Ki der-şīşe ber-ared erbaʿīnī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Ber-ared erbaʿīnī** bir erbaʿīn çıḳara dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣūfī, şarāb ol vaḳt ṣāf olur ki şīşe içinde bir erbāʿīn çıḳara, yaʿnī engūr henüz ʿaṣr olduḳdan ṣoñra[2] ḳırk gün geçmek gerek ki şıra köpük ata ve ḫamr-ı ṣāfī ola, ammā bu müddeʿā şīşeye maḥṣūṣ degildir, belki küplerde ve fuçılarda olur, ([M,T+] egerçi ki şīşede olmaġa da mümkündür.)

گر انگشت سلیمانی نباشد
چه خاصیت دهد نقش نگینی

Ger enguşt-i Süleymānī ne-bāşed **(510b)**
Çi ḫāṣiyyet dehed naḳş-ı nigīnī

1 T: buyurdugi.
2 S: engūr ʿayn olunduḳdan ṣoñra.

Enguşt barmaḳdır, **Süleymānī**'ye iżāfeti beyāniyye[1]. **Ḫāṣiyyet**, yā'nıń teşdīdiyle, ḫāṣṣa maʿnāsınadır. **Naḳş-ı nigīn** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Süleymān peyġamberiń barmaġı olmasa yaʿnī Ḥażret-i Süleymān'ıń barmaġında olmasa bir nigīniń naḳşı ne ḫāṣiyyet virürdi? Yaʿnī Ḥażret-i Süleymān'ıń mührinde olan ḫāṣṣa Süleymān'da olmaḳ sebebiyledir, ġayrıda ol ḫāṣṣayı virmez. Ḥattā dīv ol mühri aldıḳdan ṣoñra anda ol ḫāṣṣayı virmezimiş.

خدا زان خرقه بیزارست صد بار
که صد بت باشدش در آستینی

Ḫudā zān ḫırḳa bīzār'est ṣed bār
Ki ṣed but bāşedeş der-āstīnī

Āstīn yeń ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫudā ol ḫırḳadan yüz kerre bīzārdır ki yeńinde yüz büt ola, bütden murād riyādır. Yaʿnī şol ḫırḳa ki riyāyla giyile, Ḫudā andan yüz mertebe bīzārdır, ẕikr-i maḥall ve irāde-i ḥālldir, ḫāṣılı, ḫırḳayı giyen mürāyī murāddır, yaʿnī riyā esbābını giyenlerden Ḫudā bīzārdır.

درونها تیره شد باشد که از غیب
چراغی برکند خلوت نشینی

Derūnhā tīre şud bāşed ki ez-ġayb
Çerāġī ber-koned ḫalvet-nişīnī

Derūnhā derūnuń cemʿidir, iç maʿnāsına yaʿnī bir nesneniń içerüsi, meṡelā, evin ve mescidiń içerisi, bunda murād ḳulūbdur ([M+] yaʿnī göńüller). **Tīre** ḳarańlıḳ ve bulanıḳ maʿnāsınadır. **Bāşed ki ez-ġayb** mıṣrāʿ-ı ṡānīye merhūndur. **Çerāġī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber-koned** ([S+] kāf-ı ʿArabīniń żammıyla) uyara yaʿnī yalıńlandıra dimekdir. **Ḫalvet-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir, ḫalvetde oturıcı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Göńüller ḳarardı, ola ki ġaybdan bir çerāġ uyara bir ḫalvet-nişīn. Yaʿnī ʿuşşāḳ göńülleri fırāḳ-ı cānāndan ḳarardı, ola ki bir müstecābu'd-daʿve himmetle[2] viṣāl-i cānāna sebeb ola.

1 S: lāmiyyedir.
2 F: müstecābu'd-daʿvet himmeti.

مروت گرچه نامی بی‌نشانست
نیازی عرضه کن بر نازنینی

Muruvvet gerçi nāmī bī-nişān'est
Niyāzī ʿarża kon ber-nāzenīnī

Muruvvet lüġatde erlikdir, ammā bunda seḫā ve kerem murāddır. **Nāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Niyāzī** yā'sı da böyledir. **Nāzenīnī** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Mürüvvet gerçi nişānsız bir addır, yaʿnī ismi var, resmi yoḳdur, ammā sen bir nāzenīne ʿarż-ı niyāz eyle, gerekse niyāzını ḳabūl eylesün, gerekse eylemesün. Ḥāṣılı, egerçi ḳaḥṭ-ı mürüvvet zamānıdır, ammā sen ʿarż-ı niyāzı elden ḳoma, bāşed ki cānān göñline te'ṯīr eyleye.

ثوابت باشد ای دارای خرمن
اگر رحمی کنی بر خوشه چینی

Ṯevābet bāşed ey dārā-yı ḫirmen
Eger raḥmī konī ber-ḫūşe-çīnī

Dārā-yı ḫirmen ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Dārā** ṣıfat-ı müşebbehedir, ṭutaġan maʿnāsına, ammā bunuñ gibilere ism-i fāʿil maʿnāsını virürler, yaʿnī dārende, ṭutıcı maʿnāsına. **Raḥmī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ḫūşe-çīn** vaṣf-ı terkībīdir, çīnīden'den, başaḳ divşirici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫarman ṭutıcı yaʿnī ey ḫarman ṣāḥibi ve māliki, saña ṯevāb ḥāṣıl olur eger ḫūşe-çīne raḥm eylerseñ. Yaʿnī ey ḥüsn ü cemāl ṣāḥibi cānān, saña ṯevāb u ḫayr ḥāṣıl olur eger ʿāşıḳ-ı dīdār olan derdmendlere iltifāt iderseñ dimekdir.

نمی‌بینم نشاط و عیش در کس
نه درمان دلی نه درد دینی

Ne-mī-bīnem neşāṭ u ʿayş der-kes
Ne dermān-ı dilī ne derd-i dīnī

Neşāṭ, nūn'uñ **(511a)** fetḥiyle, sevinmek ve şenlik maʿnāsınadır, ammā nūn'uñ kesriyle nāşıṭıñ ([M,F+] yaʿnī ism-i fāʿiliñ) cemʿidir. **Dermān-ı dil** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir. **Derd-i dīn** lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Hīç kimsede şenlik ve ẕevḳ u ṣafā görmezem, yaʿnī kimsede sürūr-ı ḳalb u ṣafā-yı bāṭın görmezem ve ne derdli göñül[1] dermānı ve ne dīn ü islām derdi, ḥāṣılı, herkes başı ḳaydına düşmüş. Ḫāce kendi zamānı ādemīsinden şikāyet ider.

نه همت را امید سر بلندی
نه نقش عشق بر لوح جبینی

Ne himmet-rā umīd-i ser-bulendī
Ne naḳş-ı ʿışḳ ber-levḥ-i cebīnī

Himmet-rā; rā edāt-ı taḫṣīṣ. **Umīd-i ser-bulendī** lāmiyyedir. **Ser-bulend** ʿālī-cenāb ve refīʿü'l-mertebe maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Naḳş** bunda ʿalāmet ü nişān maʿnāsınadır, **ʿışḳ**'a iżāfet lāmiyyedir mecāzen. **Levḥ-i cebīn** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne himmetiñ ser-bülendlik ümīdin görürüm, yaʿnī kimseniñ himmeti ser-bülend olmaḳ ümīdi yoḳdur, ḥāṣılı, ümīd yoḳdur ki bir kimse ʿālī-himmet olısardır diyü. Ne bir levḥ-i cebīnde ʿışḳ nişānını görürüm, yaʿnī kimsede ʿışḳ u muḥabbet eṣerin görmem. ([S,T+] Ḥāṣılı, zamānımız bir ḥāle vardı ki kimsede ʿışḳ u muḥabbet eṣerini görmem.) Bu ẕikr eyledigi aḥvāl yā inḳırāż-ı salṭanat sebebiyledir veyā bir sulṭān-ı cā'ir teʿaddīsiyle olur[2] veyā bir ʿaẓīm ḳaḥṭla. Niteki *Bostān*'da buyurmuş:

Beyt:

چونان قحط شد سالی اندر دمشق
که یاران فراموش کردند عشق

Çunān ḳaḥṭ şud sālī ender-Dımışḳ
Ki yārān ferāmūş kerdend ʿışḳ[3]

نه حافظ را حضور درس و خلوت
نه دانشمند را علم الیقینی

Ne Ḥāfiẓ-rā ḥużūr-ı ders u ḫalvet
Ne dānişmend-rā ʿilmu'l-yaḳīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Ne Ḥāfiẓ'ıñ ders u ḫalvet ḥużūrın görürüm ve ne dānişmendiñ ʿilmü'l-yaḳīnini görürüm, yaʿnī zamānımızda bunlar cemīʿan mürtefiʿ

1 M, S: derd-i dil.
2 M, S: ola.
3 Bir sene Şam'da o kadar kıtlık oldu ki dostlar aşkı/sevmeyi unuttular.

oldı, şöyle ki ism ü resmini kimsede müşāhede eylemem. Ḥāṣılı, *ʻEl-ʻālemu müteġayyirun*[1] ḳavli ẓāhir oldı.

در میخانه بنما تا بپرسم
مآل خویش را از پیش بینی

Der-i mey-ḫāne bi-nmā tā bi-pursem
Me'āl-i ḫīş-rā ez-pīş-bīnī

Tā edāt-ı taʻlīl. **Tā bi-pursem** mıṣrāʻ-ı ṯānīye merhūndur. **Me'āl**, mīm'iñ ve elif-i memdūdeniñ fetḥalarıyla, merciʻ maʻnāsınadır, yaʻnī ʻāḳıbet ve ṣoñ maʻnāsınadır, **ḫīş**'e iżāfet lāmiyyedir, **rā** edāt-ı taḥṣīṣ. **Pīş-bīn** vaṣf-ı terkībīdir, bīnīden'den, ilerisin görici maʻnāsına, yaʻnī ṣoñın fikr idüp mülāḥaẓa idici maʻnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʻāmm ṭarīḳiyle buyurur: Çünki aḥvāl-i ʻālem böyle müteġayyir ü müteḥavvildir, baña meyḫāne ḳapısını göster, tā ki kendi ʻāḳıbet-i kārımı bir pīş-bīn mubaṣṣırdan su'āl ideyim. ([M,F+] Yaʻnī inḳılāb-ı devrānla aḥvālim nice olacaġın ṣorayım,) ḥāṣılı, pīr-i muġāndan ʻāḳıbet-i emrimi istifsār ideyin, zīrā bu eṭvārı andan eyi bilür yoḳdur.

اگرچه رسم خوبان تند خوییست
چه باشد گر بسازی با غمینی

Egerçi resm-i ḫūbān tund-ḫūyī'st
Çi bāşed ger bi-sāzī bā-ġamīnī

Tund ([M,T+] iti yaʻnī) keskin maʻnāsına. **Tund-ḫū** vaṣf-ı terkībīdir, iti ḫūylı[2] dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Bi-sāzī**, bā'yla mü'ekked, fiʻl-i mużāriʻ müfred muḫāṭab, müttefiḳ ve muḫteliṭ olsañ dimekdir. **Bā** maʻa maʻnāsınadır. **Ġamīn**; **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te'kīd, ġamlı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi ḫūblarıñ **(511b)** ʻādeti tund-ḫūyluḳdır, ammā ne olurdı eger bir ġamnākle muṣāḥib u muvāfiḳ olsañ. Yaʻnī her ne ḳadar ki ḫūblarıñ şānındandır bed-ḫūyluḳ, nesne lāzım gelmez eger bir ġam-dīde[3] ʻāşıḳa raḥm idüp iltifāt eyleseñ. **Ġamīn**'den murād kendidir.

1 Âlem sürekli değişmektedir.
2 S: yiti ḫūylu.
3 S, T: ġaminde.

534

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

سلیمی منذ حلت بالعراقی
الاقی من هواها ما الاقی

Suleymā munẕu ḥallet bi'l-ʿIrāḳī
Ulāḳī min hevāhā mā ulāḳī

Suleymā taḳdīren merfūʿ mübtedā, taṣġīr-i (T+ Selmā'dır ve Selmā bir maḥbūbeniñ ismidir Leylā) vezni üzre. Ve **munẕu** ibtidā-yı ġāyet içündür zamānda. **Ḥallet** fiʿl-i māżī müfred münnes ġā'ibe, ḥulūlden, konmaḳ maʿnāsınadır, nüzūl gibi, fāʿili taḥtında **Suleymā**'ya rāciʿ żamīrdir. **Bi'l-ʿIrāḳī; bā** ḥarf-i ṣıla ve **ʿIrāḳ**'dan bunda murād ʿIrāḳ-ı ʿAcemdir ki Iṣfahān'dır ve ʿIrāḳ-ı ʿArab Baġdād'dır. Bu cihetdendir ki Sulṭān Süleymān'ıñ Ḳızılbaş'a İbrāhīm Paşa'yla olan seferine Sefer-i ʿIrāḳeyn dirler ki bir yazda iki ʿIrāḳ'ı bile ṭolaşdı ve Baġdād'ı ol seferde fetḥ eyledi. **ʿIrāḳ** lüġatde çuḳur maʿnāsınadır. Ḥattā ʿavām Baġdād çuḳurı dimekle taʿbīr iderler. Ve āḫirindeki **yā** ḳāf'ıñ kesresinden mütevelliddir ki fenn-i ḳāfiyede añа ḥarf-i ıṭlāḳ diyü ıṣṭılāḥ iderler. (S,T,F+ Üslūb-ı ʿArab ʿIrāḳī yā'sını kitābetde iṣbāt eylememekdir,) (T,F+ zīrā iṣbāt eyledikleri yā kelimeniñ lāme'l-fiʿli veyā żamīr-i mütekellim olan yā'dır, kesreniñ işbāʿından olan yā'yı kitābetde iṣbāt eylemezler,) (S,T,F+ ammā ʿAcem iṣbāt iderler muṭlaḳā, *fe-te'emmel.*)[1] **Ulāḳī** fiʿl-i mużāriʿ nefs-i mütekellim vaḥde, müfāʿale bābından, taḳdīren merfūʿ ḫaber-i mübtedādır mā-baʿdiyle, buluşurum (M,T+ ve ṣataşırım) dimekdir. **Min** ḥarf-i cerr, **ulāḳī**'ye müteʿalliḳ. **Hevā** muḥabbet u ārzū maʿnāsınadır ve żamīr-i teʾnīṯ **Süleymā**'ya rāciʿdir. Baʿżı nüsḫada **hevā** yerinde **nevā** vāḳiʿdir (T+ ki buʿd u firāḳ maʿnāsınadır, bu maḳāmda ikisi de cā'izdir,) belki ṯānī evvelkiden evlā ve aḥrādır. **Mā** ism-i mevṣūl, **ulāḳī**'niñ mefʿūl-i ṣarīḥidir ve ḳāfiyede vāḳiʿ olan **ulāḳī**'niñ ṣılası ve **mā**'ya rāciʿ olan żamīr maḥẕūfdur, (M,T+ mefʿūl) żamīri olduġiçün, taḳdīri **mā ulāḳīhi**'dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Süleymā ʿIrāḳ'a nāzil olaldan beri anıñ muḥabbetinden veyā firāḳından buluşurum ve ṣataşırım ol nesneye ki buluşurum, yaʿnī elem ü

1 'Üslūb-ı 'Arab' ile başlayan bu kısmın tamamı T ve F'de derkenarda yazılmıştır.

belāya mülāḳāt iderim. İki fiʿl-i mużāriʿ żarūret-i vezn ü ḳāfiye içündür, ve-illā **ḥallet** fiʿline nisbet, fiʿl-i māżī maḳāmı idi. Mışrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; Selmācıḳ ʿIrāḳ'a gelelden beri diyen maʿnāyı murādça getürememiş[1].

الا ای ساربان محمل دوست
الی رکبانکم طال اشتیاقی

Elā ey sārbān-ı maḥmil-i dōst
İlā rukbānikum ṭāle'ştiyāḳī

Elā ḥarf-i tenbīh. **Ey** ḥarf-i nidā. **Sārbān** deveci, bā ile vāv'ıñ beyninde tebādül ve tevāḫī olduġiçün sārvān da dirler, **maḥmil**'e iżāfet lāmiyyedir. **Maḥmil**, mīm-i evveliñ fetḥi ve s̱ānīniñ kesriyle, yüke dirler, **dōst**'a iżāfet lāmiyyedir. **İlā** ḥarf-i cerr, **ṭāle**'ye müteʿalliḳ. **Rukbān**, rā'nıñ żammı ve kāf'ıñ sükūniyle, deveye rākib olan cemāʿatiñ ismidir, **kum** żamīr-i mecrūr muttaṣıl, **sārbān**'a rāciʿdir taʿẓīm ṭarīḳiyle. **Ṭāle** fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, uzadı dimekdir, yaʿnī ziyāde oldı ve artdı. **İştiyāḳī** taḳdīren merfūʿ fāʿilidir, zīrā **yā** żamīr-i mecrūr-ı muttaṣıldır, taḳdīren mecrūr mużāfun ileyh. **İştiyāḳ** ārzū maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: (512a) Ey cānān maḥmiliniñ sārvānı, āgāh ol ki siziñ rükbānıñıza ārzūm artdı, yaʿnī meyl ü muḥabbetim ziyāde oldı, ḥāṣılı, çoġaldı[2]. Mışrāʿ-ı s̱ānīniñ maʿnāsında; rükbān cemʿ-i rākibdir diyüp maʿnā-yı mışrāʿ; siziñ rākibleriñize var idi iştiyāḳım dimekdir diyen rükbānı bilmez imiş[3].

درونم خون شد از نادیدن دوست
الا تعسا لایام الفراقی

Derūnem ḫūn şud ez-nā-dīden-i dōst
Elā taʿsen li-eyyāmi'l-firāḳī

Taʿsen, tā'nıñ fetḥi ve ʿayn'ıñ sükūniyle, maṣdar-ı muṭlaḳdır, feteḥa bābından, helāk olmaḳ maʿnāsına, ammā aṣlında yüzi üzre düşmekdir, ([M,T+] fiʿli) vücūben ve semāʿan maḫẓūf olan meṣādirdendir. **Li-eyyām; lām** ḥarf-i cerr, **taʿsen** maṣdarına müteʿalliḳ, **firāḳ**'a iżāfet lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Dostı görmemekden derūnum ḫūn oldı, yaʿnī cānān firāḳından yüregim ḳan oldı. Āgāh ol ki firāḳ eyyāmına helāklik olsun, yaʿnī

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 S: ziyāde oldı ve çoġaldı.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī>

firāḳ günleri helāk olsun ki dünyāda vücūdı ḳalmasun. Mışrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; āgāh ol, firāḳ eyyāmı içün taʿs olsun diyen maʿnāyı taʿs eylemiş[1].

خرد در زنده رود انداز و می نوش
بگلبانگ جوانان عراقی

Ḫired der-Zinderūd endāz u mey nūş
Be-gul-bāng-ı civānān-ı ʿIrāḳī

Zinderūd, zā'nıñ kesriyle, Iṣfahān ırmaġı, zīrā rūd ırmaḳ maʿnāsınadır. **Endāz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, at dimekdir. **Be-gul-bāng-i civānan-ı ʿIrāḳī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **gul-bāng** maḳbūl ve ulu āvāza dirler, **yā** ḥarf-i nisbet ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: ʿAklıñı Zinderūd'a at ve bāde iç, yaʿnī muḳteżā-yı ʿaḳlı terk eyle ve bāde nūş eyle ʿIrāḳ'a mensūb civānlarıñ maḳbūl ü bülend āvāzlarıyla.

بساز ای مطرب خوشخوان و خوشگوی
بشعر فارسی صوت عراقی

Bi-sāz ey muṭrib-i ḫoş-ḫān u ḫoş-gūy
Be-şiʿr-i Fārisī ṣavt-ı ʿIrāḳī

Bi-sāz; bā ḥarf-i te'kīd. **Sāz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, düz yaʿnī uydur dimekdir. **Be-şiʿr-i Fārisī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyyedir ve **bi-sāz**'ıñ mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥi ve **ṣavt** ṣarīḥi ve **ʿIrāḳī**'ye iżāfet beyāniyye ve **ʿIrāḳ**'dan bunda murād naġme-i ʿIrāḳ'dır ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫoş-ḫān u ḫoş-gūy muṭrib, şiʿr-i Fārisī ile ṣavt-ı ʿIrāḳī'yi uydur, yaʿnī eşʿār-ı Fārisīyi naġme-i ʿIrāḳī'de oḳu dimekdir.

جوانی باز می‌آرد بیادم
سماع چنگ و دست افشان ساقی

Civānī bāz mī-ārad be-yādem
Semāʿ-ı çeng u dest-efşān-ı sāḳī

Civānī; yā ḥarf-i maṣdar. Ve **bāz** edāt-ı te'kīd. **Be-yādem; bā** ḥarf-i ṣıla. **Semāʿ, mī-ārad**'iñ fāʿili ve **çeng**'e iżāfet lāmiyye. **Semāʿ**'dan bunda murād

1 <T+ Redd-i Şemʿī>

āvāz-ı çengdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Dest-efşān** vaṣf-ı terkībīdir, efşānīden'den, el ḳarşmaḳ maʿnāsına ki ḫānendeler şānıdır ki el uṣūlin ṭutduḳları vaḳt ayayı ayaya çalarlar, **sāḳī**'ye iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çeng āvāzı ve sāḳīniñ el uṣūlin dutması civānlıġı[1] ḫāṭırıma getürür, yaʿnī bańa civānlik[2] hevā ve hevesin virür. **Bāz** lafẓını girü maʿnāsına ṭutup mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; çeng semāʿı ve sāḳīniñ el silkmesi diyen ve çeng semāʿı ve sāḳīniñ raḳṣ eylemesi **(512b)** diyen maʿnā-yı ṣaḥīḥden girü ḳalmışlar[3].

می باقی بده تا مست و خوشدل
بیاران برفشانم عمر باقی

Mey-i bāḳī bi-dih tā mest u ḫoş-dil
Be-yārān ber-feşānem ʿomr-i bāḳī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Bāḳī şarābı vir, tā kim mest ü ḫoş-dil yārāna ʿömr-i bāḳīyi beẕl ideyim yaʿnī fedā eyleyeyin, ḥāṣılı, niṣār ideyin dimekdir.

بیا ساقی بده رطل گرانم
سقاك الله من كأس دهاقی

Bi-y-ā sāḳī bi-dih rıṭl-ı girānem
Seḳāke'llāhu min ke'sin dihāḳī

Rıṭl, rā'nıñ fetḥi ve kesriyle ve ṭā'nıñ sükūnıyla, nıṣf-ı baṭmāndır, ammā bunda murād yarım baṭmān şarāb alan ḳadeḥdir, **girān**'a iżāfet beyāniyyedir **Ke's** içinde şarāb olan ḳadeḥe dirler ve **dihāḳ**, dāl'ıñ kesriyle, memlū maʿnāsınadır ([M,T+] yaʿnī ṭopṭolı,) **ke's**'e ṣıfatdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gel bańa aġır ḳadeḥ vir. Allāhu Teʿālā seni şarābdan ṭolı ḳadeḥden veyā ṭolı ḳadeḥle ṣuvarsun. Dihāḳı muʿarref bi'l-lām īrād idüp ke'si aña iżāfet eyleyen ne ke'si bilürmiş, ne dihāḳı[4]. Dihāḳī yā'sı ḥarf-i ıṭlāḳdır.

1 T: civānligi.
2 M, S: civānlıġıñ.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>

دمی با نیکخواهان متفق باش
غنیمت دان امور اتفاقی

Demī bā-nīk-ḫāhān muttefiḳ bāş
Ġanīmet dān umūr-ı ittifāḳī

Dem nefes ü sāʿat maʿnāsınadır. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Nīk-ḫāh** vaṣf-ı terkībīdir, ḫāhīden'den, dilemek yaʿnī istemek maʿnāsına, eylik dileyici maʿnāsınadır ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Bāş** fiʿl-i emr müfred nuḫāṭab, bāşīden'den, ol dimekdir. **Ġanīmet, dān**'ıń mefʿūl-i evveli ve **umūr** ṣānīsi. **Umūr-ı ittifāḳī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb beyt-i sābıḳdaki sāḳīyedir, buyurur ki; bir sāʿat dostlarla müttefiḳ ol yaʿnī hem-meşreb ol ve umūr-ı ittifāḳīyi ġanīmet bil, yaʿnī dostlarla müttefiḳ olmaġı muġtenem ṣay. Mışrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; ittifāḳlıḳ[1] emirlerin ġanīmet bil diyen rāst maʿnāyla[2] müttefiḳ olmamış[3].

ربیع العمر فی مرعی حماکم
حماك الله یا عهد التلاقی

Rebīʿu'l-ʿomri fī merʿa himākum
Ḥamāke'llāhu yā ʿahde't-telāḳī

Baʿżı nüsḫada **rebīʿu'l-ʿomr** yerine **raʿeyne'l-ʿaşbe** vāḳiʿdir. **Rebīʿ** bunda rebīʿu'l-ezmineniń evvelkisidir ki çayır ve çimen ve çiçek zamānıdır, lafẓen merfūʿ mübtedā ve **ʿomr**'e iżāfet beyāniyyedir. **Fī** ḥarf-i cerrdir, muḳadder ḥāṣıla müteʿalliḳ. **Merʿā** taḳdīren mecrūr **fī** ile, otlaḳ maʿnāsına[4]. **Ḥimā**, ḥā'nıń kesriyle, ḳorı maʿnāsınadır, yaʿnī ḳorunan yer, taḳdīren mecrūr mużāfun ileyhdir, **kum** żamīrine iżāfet lāmiyyedir ve cānāna rāciʿdir taʿẓīm ṭarīḳiyle ve cārr ve mecrūr iʿrābdan maḥallen merfūʿ ḫaber-i mübtedādır. **Ḥamā** fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġā'ib ve **kāf** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl, mefʿūl-i ṣarīḥi ve lafẓatu'llāh[5] fāʿili ve cümle-i fiʿliyye iʿrābdan maḥalli yoḳ cümle-i duʿā'iyye. **Yā** ḥarf-i nidā.

1 S: ittifāḳilen.
2 S: maʿnāyılan.
3 <T+ Redd-i Şemʿī>
4 M, S, T: otlaḳ maʿnāsına ve ʿomre iżāfet beyāniyyedir. T nüshasında 've ʿomre iżāfet beyāniyyedir' kısmının sehven yazıldığının belirtilmesi için üzeri çizilmiş. Çünkü metinde geçen merʿā kelimesi ʿomr'e değil ḥimā kelimesine muzaftır, ayrıca tamlama da beyâniyye değil lâmiyyedir. F nüshasında diğer nüshalarda sehven yazılan bu kısım yoktur.
5 M: lafẓa-i Celāl. T, F: ve Celāle.

ʿ**Ahd** zamān maʿnāsınadır, bunda mużāfdır **telāḳī**'ye, anıńçün manṣūbdur. **Telāḳī** tefāʿul bābından maṣdardır, ḳāf'da kesre yā'yı ṣıyānet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿÖmrüń bahārı yaʿnī ṭarāveti ve tāzeligi siziń ḳorıńız otlaġındadır, yaʿnī ʿömrimüzüń ẕevḳ u ṣafāsı siziń viṣāliñiz otlaġındadır, ḥāṣılı, viṣāliñizdedir. Ey zamān-ı telāḳī yaʿnī ey zamān-ı viṣāl, Allāhu Teʿālā seni āfāt u ʿahātdan ḥıfẓ eyleye. Yaʿnī ʿömrüń ṣafāsı oldur ki siziń viṣāliñizde vāḳiʿ ola. Ey viṣāl-i **(513a)** cānān, Ḫudā seni zevāldan ṣaḳlaya.

Ammā meẕkūr nüsḫanıń maʿnāsı; **Raʿaynā** fiʿl-i māżī mütekellim maʿa ġayrihidir, feteḥa bābından, otardıḳ dimekdir. ʿ**Aşb** tāze ve yaş ot, **raʿaynā**'nıń mefʿūl-i ṣarīḥidir ve mā-baʿdi ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Mıṣrāʿ[1]**:** Tāze çayır ve çimen otardıḳ siziń ḥimāńız otlaġında, yaʿnī siziń viṣāliñiz çemeninde tāze ṣafālar sürdük. Beytde ṣanʿat-ı iltifāt var.

مضت فرص الوصال و ما شعرنا
و انی الآن فی عین الفراقی

Meḍat furaṣu'l-viṣāli ve mā ṣaʿarnā
Ve īnni'l-āne fi ʿayni'l-firāḳī

Meḍat fiʿl-i māżī müfred mü'enneẕ ġā'ibedir, ḍarebe bābından. **Furaṣ**, fā'nıń żammı ve rā'nıń fetḥiyle, furṣatıń cemʿidir, **viṣāl**'e iżāfeti lāmiyyedir. **Vāv** ḥarf-i ḥāl ve **mā** ḥarf-i nefy, **şaʿarnā**, şīn'ıń ve ʿayn'ıń fetḥiyle, fiʿl-i māżī mütekellim maʿa'l-ġayrdır feteḥa bābından, ḥālbuki bilmedik dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ibtidā. **İnnī; inne** ḥarfdır ḥurūf-ı müşebbehe-i bi'l-fiʿlden ve **yā** żamīr-i mütekellim vaḥde, maḥallen manṣūb ismi. **El-ān** içinde olduġuń[2] zamānıń ismidir yaʿnī zamān-ı ḥāżırıń ismidir ki maʿrife vāḳiʿ olmuş ẓarf-i ġayr-i mütemekkindir ve elif ve lāmı tāʿrīf içün degildir, belki vażʿı böyledir. **Fī** ḥarf-i cerr, muḳadder kā'ine müteʿalliḳ, ʿ**ayni** mecrūrdur **fi** ile, **firāḳ**'a iżāfet lāmiyyedir ve **yā**'sı ḥarf-i ıṭlāḳ ve cümle-i ẓarfiyye ḫaber-i **inne** ve **inne** ismiyle ve ḫaberiyle iʿrābdan maḥalli yoḳ cümle-i müste'nife.

Maḥṣūl-i Beyt: Viṣāl furṣatları mürūr eyledi, ḥālbuki ḳadrini bilmedik ve ben el-ān ʿayn-i firāḳdayın, yaʿnī furṣat-ı viṣāl ḳadrini bilmedigim eclinden şimdi firāḳdayın.

1 M, S: Maḥṣūl-i Beyt.
2 T: oldügüń.

عروس بس خوشی ای دختر رز
ولی گه گه سزاوار طلاقی

ʿArūs-ı bes ḫoşī ey duḫter-i rez
Velī geh geh sezāvār-ı ṭalāḳī

Ekser nüsḫada **ʿarūsī**, yā-yı ḫiṭābla, yazar, ammā biz bu nüsḫayı iḫtiyār eyledik, pes, mā-bāʿdine iżāfet beyāniyye olur. **Ḫoşī**'de **yā** żamīr-i ḫiṭābdır. **Sezāvār-ı ṭalāḳ** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindedir ve **yā** żamīr-i ḫiṭābdır. **Sezāvār-ı ṭalāḳ**'dan murād gāh gāh içilmemekdir, meselā Ramażān'da ve baʿżı eyyām-ı şerīfde gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey duḫter-i rez, ziyāde güzel gelinsin, ammā gāh gāh ṭalāḳa ve infiṣāle lāyıḳsın, yaʿnī içilmemege lāyıḳsın. Bu kelām iddiʿā'īdir, ammā ḥaḳīḳatde hīç içilmemege lāyıḳdır[1].

مسیحای مجرد را برازد
که با خورشید سازد هم وثاقی

Mesīḥā-yı mucerred-rā berāzed
Ki bā-ḫurşīd sāzed hem-viṡāḳī

Mesīḥā ve **Mesīḥ** Ḥażret-i ʿĪsā'nıñ Süryānīce ism-i şerīfidir, **mucerred** ṣıfatıdır, yaʿnī iżāfet beyāniyyedir ve **rā** ḥarf-i ṣıla. ʿĪsā ḥażretlerini tecrīdle vaṣf iderler, zīrā te'ehhül eylememişdir ve umūr-ı dünyeviyyeden hīç bir nesneye mālik olmamışdır, ḥattā felege ʿurūc eyledikde bir sūzenden ġayri nesne bile götürmedi, yaʿnī bir igne bile götürdi eskilerin[2] yamamaġiçün[3]. Ḥattā dirler ki ol igneye taʿalluḳ sebebiyle çarḫ-ı çārumda ḳarār eyledi, ve-illā Ḥażret-i Muḥammed gibi ʿarşa ʿurūc iderdi. Necātī buyurur ki;

Beyt: Sūzen-i dil-dūz-ı ġamzeñdir baña ḥā'il olan
Yoḳsa eylerdim tecerrüd ḳaṣdını ʿĪsā gibi[4]

Berāzed, bā'nıñ fetḥiyle ve żammıyla, fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, yaraşur dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Sāzed** eyleye maʿnāsına. **Viṡāk**, vāv'ıñ kesriyle, ḳaṣr maʿnāsınadır yaʿnī köşk ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **(513b)**

1 S: ammā içilmemege lāyıḳdır ḥaḳīḳatde.
2 S: eskilerden.
3 T: yamamakiçün.
4 Hayâlî Dîvânı G. 57/4. Beyit sehven Necâtî'ye ait olarak gösterilmiştir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĪsā-yı mücerrede yaraşur ki güneş ile hem-viṣāk ola yaʿnī çardaḳdaş ola, yaʿnī cānānla odaşıḳlıḳ[1] eylemege ārzū-yı ṭabʿ u hevā-yı nefisden ʿĪsā gibi mücerred olmaḳ gerek, ve-illā her nā-pāk anıń viṣāline berāzende degildir. Ḫurşīdle hem-viṣāḳ buyurduġı[2] anıńçündır ki ʿĪsā da ḫurşīd de çarḫ-ı çārumdadır.

نهانی الشیب من وصل العذاری
سوی تقبیل وجه و اعتناقی

Nehānī'ş-şeybu min vaṣli'l-ʿiẕārā
Sivā taḳbīli vechin ve'tināḳī

Nehā fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, nehy eyledi dimekdir ve **nūn** ḥarf-i viḳāye ve **yā** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl, **eş-şeybu** lafẓen merfūʿ fāʿili. **Şeyb**, (M,T+ şīn'ıń fetḥi ve yā'nıń sükūnıyle,) pīrlik maʿnāsınadır. **Min** ḥarf-i cerr, **nehā**'ya müteʿalliḳdir. **Vaṣli'l-ʿiẕārā** lāmiyye. ʿ**İẕārā**, rā'nıń fetḥi ve kesriyle, ʿaẕrā'nıń cemʿidir, ḳız oġlana dirler. **Sivā** ġayr maʿnāsına (M,T+ olıcaḳ ve) sīn meksūr veyā mażmūm olıcaḳ āḫirinde elif-i maḳṣūredir, ammā meftūḥ olıcaḳ[3] elif-i memdūdedir, **taḳbīl**'e iżāfet lāmiyyedir ve **taḳbīl**'iń **vech**'e maṣdarıń mefʿūline iżāfetidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **iʿtināḳ** iftiʿāl bābından maṣdardır, bir kimseniń boynına kol ṭolamaḳ, ḥāṣılı, ḳucmaḳ, teʿānuḳ da muʿānaḳa da dirler, maʿṭūfdur **taḳbīl**'e ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Pīrlik beni nehy eyledi ḳız oġlanlar viṣālińden yüz öpmek ve muʿānaḳa eylemekden ġayri. Yaʿnī pīrlik beni ḳız oġlanlarıń būs u kenārından ġayrısından nehy eyledi.

دموعی بعدکم لا تحقروها
فکم بحر جمعن من السواقی

Dumūʿī baʿdekum lā taḥḳırūhā
Fe-kem baḥrin cumiʿne mine's-sevāḳī[4]

Dumūʿ demʿiń cemʿidir, gözyaşları dimekdir, taḳdīren merfūʿ mübtedā, **baʿde** muḳadder kā'in'e müteʿalliḳ ḫaber-i mübtedādır ve **kum**, (M+ kāf'ıń żammiyle) żamīr-i mecrūr-ı muttaṣıl, cānāna rāciʿdir taʿẓīm ṭarīḳiyle. **Lā** edāt-ı

1 S: oṭaşıḳlıḳ.
2 T: buyurdügi.
3 Bu cümlede geçen üç adet 'olıcaḳ' kelimesi T'de 'olicek' olarak yazılmıştır.
4 Dijital ortamda bu mısra 'Fe-kem baḥrin 'amīḳin min sevāḳī' şeklindedir.

nehy, **taḥḳırū** lā ile menhī ve ʿalāmet-i cezm nūn-ı cemʿiñ suḳūṭı, ḥāṣılı, fiʿl-i nehy cemʿ-i muḫāṭabdır, ḍarabe bābından, bir nesneyi ṣaġīr u ḥaḳīr iʿtibār eylemek ve **hā** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl, **dumū**'a rāciʿdir ve cümle-i fiʿliyye cevāb-ı şarṭ-ı maḫẕūfdur. **Fe-kem; fā** ḥarf-i taʿlīl ve **kem**-i ḫaberiyye[1] maḥallen merfūʿ mübtedā, **baḥrin** lafẓen mecrūr mümeyyizi. **Cumiʿne** fiʿl-i māżī cemʿ-i mü'enneṯ ġā'ibe mebniyyun li'l-mefʿūl, müctemiʿ oldı dimekdir. **Min** ḥarf-i cerr, **cumiʿne** fiʿline müteʿalliḳ. **Sevāḳī** sāḳiyeniñ ([M,T+] cemʿidir,) ṣu dolabı ve küçük ırmaḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim gözümüñ yaşları siziñ ardıñızcadır. Pes, anları ṣaġīr u ḥaḳīr ṣaymañ yaʿnī azacıḳ ve cüz'ī iʿtibār eylemeñ, zīrā sāḳiyelerden niçe deryā ḥāṣıl olur. Yaʿnī benim gözüm yaşını ṣaġīr u ḥaḳīr ʿadd eylemeñ, zīrā irkilmekle deñiz olur.

وصال دوستان روزیئ ما نیست
بگو حافظ غزلهای عراقی

Viṣāl-ı dōstān rūzī-i mā nīst
Bi-gū Ḥāfiẓ ġazelhā-yı ʿIrāḳī

Mıṣrāʿ-ı evvelde olan iżāfetler lāmiyyelerdir. **Rūzī** bunda rızḳ u naṣīb maʿnāsınadır ve **ʿIrāḳī**'den murād, Şeyḫ İbrāhim ʿIrāḳī ḥażretleridir ki şiʿri sūznāklikle meşhūrdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Dostlarıñ viṣāli bizim naṣībimiz degildir. Pes, ey Ḥāfiẓ, ʿIrāḳī ġazelleri gibi sūz-nāk ġazeller söyle ki, dostlar saña mā'il olup viṣāl müyesser ola. Ve cā'izdir ki bunda ey Ḥāfiẓ, ʿIrāḳī ġazellerini oḳu dimek ola, yaʿnī ḫānendelik ve gūyendelik eyle dimek ola. Maʿlūm ola ki bu ġazeliñ Fārisī naẓmı baḥr-i hezec-i müseddes-i **(514a)** maḫẕūf şeklindedir ve ʿArabī naẓmı baḥr-i vāfir şeklinde. Baʿżı eczası sālim ve baʿżısı maʿṣūb ve baʿżısı maḳṭūf[2]. Maḫlaṣ ([M,T+] beytiniñ) ikinci mıṣrāʿınıñ maʿnāsını; ey Ḥāfiẓ, ʿIrāḳ'a[3] mensūb ġazeller di, yaʿnī firāḳa mensūb ġazeller di, zīrā seniñ ḥāline münāsibdir diyen ġalaṭ eylemiş[4].

1 M, S: kem ḫaberiyle.
2 S: maʿṭūf.
3 M, S, T: firāḳa. (Bu kelimenin sehven böyle yazıldığını düşünmekteyiz.)
4 <[T+] Redd-i Şemʿī>

535

Ve lehu eyżan
Baḥr-i Hezec-i Müṯemmen-i Sālim[1]
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

سحر با باد می‌گفتم حدیث آرزومندی
خطاب آمد که واثق شو بالطاف خداوندی

Seḥer bā-bād mī-goftem ḥadīṯ-i ārzūmendī
Ḫiṭāb āmed ki vāṯıḳ şev be-elṭāf-ı Ḫudāvendī

Seḥer ẓarf-ı zamān. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Mī-goftem** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir. **Ārzūmend; ārzū** iştiyāḳ ve **mend** edāt-ı nisbetdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ki** ḥarf-i beyān. **Vāṯıḳ** ism-i fāʿildir, ḥasibe bābından, müʾtemin ü muʿtemid ol dimekdir. **Şev**, şīn'iń fetḥiyle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, şevīden'den, ol dimekdir. **Be-elṭāf; bā** ḥarf-i ṣıla. **Elṭāf** luṭfuń cemʿidir, iḥsān maʿnāsına, aṣlında mülāyemet yaʿnī yumuşaḳlıḳ maʿnāsınadır. **Ḫudāvendī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde bāda iştiyāḳ u ārzūmendlik[2] sözini söylerdim, yaʿnī cānāna ʿarż-ı iştiyāḳ u muḥabbet ile dirdim. Ḫiṭāb ve nidā geldi ki Ḫudāʾnıń elṭāf-ı bī-nihāyesine müʾtemin ü muʿtemid ol, yaʿnī Ḫudāʾnıń luṭf u iḥsānına dayan ki seni müştāḳ olduġuńa[3] īṣāl ider.

Baʿżı nüsḫada mıṣrāʿ-ı ṯānī 'Be-vaṣlem mujdegānī dād elṭāf-ı Ḫudāvendī' düşmüş. **Be-vaṣlem; bā** ḥarf-i ṣıla. **Mujdegānī** ve **mujdegāne** muştuluḳ içün[4] virilen nesne.

Maḥṣūl-i mıṣrāʿ: Bańa vaṣla müjdegāne virdi Ḫudāʾnıń elṭāf-ı bilā-ġāyesi.

قلم را آن زبان نبود که سر عشق گوید باز
ورای حد تقریرست شرح آرزومندی

Ḳalem-rā ān zebān ne-bved ki sırr-ı ʿışḳ gūyed bāz
Verā-yı ḥadd-i taḳrīr'est şerḥ-i ārzūmendī

---

1 M: Baḥr-i Hezec-i Sālim.
2 T: ārzūmendlıḳ.
3 T: oldugüńe.
4 S: muştuluḳ.

Ḳalem-rā; rā ḥarf-i taḫṣīṣ. **Ki** ḥarf-i beyān. **Sırr-ı ʿışḳ** lāmiyye ve **gūyed**'iñ maḳūli. **Bāz** edāt-ı teʾkīd ve cāʾizdir ki bunda vāżıḥ u rūşen maʿnāsına ola. **Verā** bir nesneniñ ardı ve añarısı dimekdir. **Verā-yı ḥadd-i taḳrīr'est** iżāfetleri lāmiyyelerdir. **Şerḥ-i ārzūmendī** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳalemiñ ol dili yoḳdur ki sırr-ı ʿışḳı söyleye, zīrā ārzūmendlik[1] şerḥ u beyānı ḥadd-i taḳrīrden añarıdır, yaʿnī bī-ḥadd u bī-pāyāndır.

دل اندر زلف لیلی بند و کار از عقل مجنون کن
که عاشق را زیان دارد مقالات خردمندی

Dil ender-zulf-i Leylī bend u kār ez-ʿaḳl-ı Mecnūn kon
Ki ʿāşıḳ-rā ziyān dāred maḳālāt-ı ḫiredmendī

Dil, bend'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Ender** edāt-ı ṣıla. **Zulf-i Leylī** lāmiyye. **Bend** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, baġla dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ez** bunda bā-yı muṣāḥabet maʿnāsınadır. **Kār, kon** fiʿliniñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-ʿaḳl-ı Mecnūn** ġayr-i ṣarīḥi ve iżāfet lāmiyye veyā beyāniyyedir mecāzen. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **ʿĀşıḳ-rā, dāred**'iñ mefʿūl-i evveli ve **ziyān** ṣānīsi ve **maḳālāt** fāʿili. **Ḫiredmend** uslı ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñli Leylā zülfine baġla ve işiñi Mecnūn ʿaḳlıyla eyle, yaʿnī ʿāşıḳ ol ve ʿaḳl-ı Mecnūn ile ʿamel eyle, zīrā ʿāşıḳ olan kimseye uslılıḳ ziyān dutar yaʿnī ziyān eyler. Ḥāṣılı, ʿāşıḳ (S+ muḳteżā-yı) ʿışḳla ʿamel eylemek gerek ve ʿaḳla uymamaḳ gerek.

الا ای یوسف مصری که کردت سلطنت مشغول
پدر را باز پرس آخر کجا شد مهر فرزندی

Elā ey Yūsuf-ı Mıṣrī ki kerdet **(514b)** salṭanat meşġūl
Peder-rā bāz purs āḫir kucā şud mihr-i ferzendī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Kerdet; tā** żamīr-i ḫiṭāb, yaʿnī żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl maʿnāsınadır ve **salṭanat, kerd**'iñ fāʿili ve **meşġūl** mefʿūl-i ṣānīsi. **Peder-rā; rā** edāt-ı mefʿūl. **Bāz** edāt-ı teʾkīd. **Purs** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ṣor dimekdir. **Āḫir** edāt-ı teʾkīd. **Kucā;** taḳdīri **tā-kucā**'dır, ve-illā maʿnā müstaḳīm olmaz. **Şud** bunda reft maʿnāsınadır. **Mihr-i ferzend** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

1 T: ārzūmendlıḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Āgāh ol ey Yūsuf-ı Mıṣrī ki salṭanat seni kendiye meşġūl eyledi. Babaña ṣor ki oġulluḳ muḥabbeti ne ḥadde ve ne mertebeye vardı. Yaʿnī babaña suʾāl eyle ki oġul firāḳı seni ne ḥālete iletdi ve ḥāliñ ol muḥabbetile nedir? Mıṣrāʿı ṣānīniñ maʿnāsını; pederi girü ṣor, āḫir ferzendlik muḥabbeti ḳanda gitdi diyen beytden maḳṣūda vāṣıl olmamış[1].

بسحر غمزهٔ فتان دوا بخشی و درد انگیز
بچین زلف مشك افشان دل آرامی و دلبندی

Be-sihr-i ġamze-i fettān devā-bāḫşī vu derd-engīz
Be-çīn-i zulf-i muşk-efşān dil-ārāmī vu dil-bendī

Be-sihr-i ġamze-i fettān lāmiyye ve beyāniyyedir. **Devā-baḫş** vaṣf-ı terkībīdir, devā baġışlayıcı ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Derd-engīz** de vaṣf-ı terkībīdir, engīzīden'den, derd koparıcı yaʿnī peydā idici maʿnāsına ve **yā**-yı ḫiṭāb muḳadderdir. **Çīn-i zulf-i muşk-efşān** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Dil-ārām** da vaṣf-ı terkībīdir, ārāmīden'den, diñlenmek maʿnāsına, göñül diñlendirici yaʿnī göñle ḥużūr u ṣafā virici ve ([M,T+] **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Dil-bend** de vaṣf-ı terkībīdir, göñül baġlayıcı, yaʿnī göñli kendiye taʿlīḳ idici.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġamze-i fettān siḥriyle ʿāşıḳ) derdine devā baġışlayıcısın ve derd peydā idici. Yaʿnī ġamze-i fettānıñ şöyle seḥḥārdır ki eżdādı cemʿ idicidir. Çīn-i müşk-efşānla da dil-arām u dil-bendsin, yaʿnī ([M,T+] göñüle) hem ārām virici ve hem kendiñe baġlayıcısın.

جهان پیر رعنا را ترحم در جبلت نیست
ز مهر او چه می جویی درو همت چه می‌بندی

Cihān-ı pīr-i raʿnā-rā teraḥḥum der-cibillet nīst
Zi-mihr-i ū çi mī-cūyī derū himmet çi mī-bendī

Cihān-ı pīr-i raʿnā-rā beyāniyyelerdir. **Raʿnā**, rāʾnıñ fetḥiyle, iki yüzli dimekdir ve **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Cibillet** ḫilḳat maʿnāsınadır. **Mihr-i ū** maṣdarıñ mefʿūline ([M,T+] ve fāʿiline) iżāfete taḥammüli var. Ve **der** ḥarf-i ṣıla ve **ū** żamīri **cihān**'a rāciʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: İki yüzli pīr-i cihānıñ ḫilḳatinde raḥm yoḳdur, yaʿnī yaradılışı ḫıyānet u vefāsızlıḳ üzredir. Pes, anıñ muḥabbetinden ne dilersin ve aña ne himmet baġlarsın, yaʿnī andan ne recā idersin.

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>

درین بازار اگر سودیست با درویش خرسندست
خدایا منعمم گردان بدرویشی و خرسندی

Derīn bāzār eger sūdī'st bā-dervīş-i ḫorsend'est
Ḫudāyā munʿimem gerdān be-dervīşī vu ḫorsendī

Īn bāzār'dan murād dünyā bāzārıdır. **Sūdī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Dervīş-i ḫorsend** beyāniyye. **Munʿimem; mīm**-i żamīr maʿnādā **gerdān**'a muḳayyeddir, **munʿim gerdānem** taḳdīrinde, elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir, zīrā **gerd** aṣlında lāzımdır, ol maʿnāsına. **Be-dervīşī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ḫorsend** ḳāniʿ dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu dünyā bāzārında eger bir fā'ide var ise ḳāniʿ dervīşledir. İmdi yā Rab, beni ṣāḥib-i niʿmet eyle **(515a)** dervīşlikle ve ḳanaʿatle, yaʿnī yā Rab, beni dervīş-i ḳāniʿ eyle. Munʿam ism-i mefʿūldur ki munʿamun ʿaleyh taḳdīrindedir ki cārr maʿa'l-mecrūruñ ḥaẕfi semāʿīdir diyen cāhil, lüġat-i ʿArabda ġarīb[1] mutasarrıf imiş[2].

دعای صبح و آه شب کلید گنج مقصودست
بدین راه و روش می‌رو که با دلدار پیوندی

Duʿā-yı ṣubḥ u āh-ı şeb kilīd-i genc-i maḳṣūd'est
Bedīn rāh u reviş mī-rev ki bā-dil-dār peyvendī

Duʿā-yı ṣubḥ iżāfeti fī maʿnāsınadır ve mübtedā ve **āh-ı şeb** de böyledir. **Kilīd-i genc-i maḳṣūd** ḫaber-i mübtedā ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Bedīn**; dāl hemzeden münḳalibdir. **Reviş** ism-i maṣdardır, yüriyiş maʿnāsına. **Mī-rev; mī** ḥarf-i teʾkīd ve **rev** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, git[3] maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Dil-dār** vaṣf-ı terkībīdir, maḥbūb maʿnāsına. **Peyvendī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, ulaşasın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabāḥ duʿāsı ve gice āhı maḳṣūd ḫazīnesiniñ miftāḥıdır. Bu ṭarīḳle ve üslūbla git, tā kim dil-dāra ulaşasın, yaʿnī ṣabāḥ duʿāsına ve āh-ı şebe meşġūl ol ([M,T+] ki cānāna vāṣıl olasın) ki genc-i maḳṣūd oldur.

همایی چون تو عالی قدر حرص استخوان تا کی
دریغ آن سایهٔ دولت که بر نا اهل افکندی

Humāyī çun tu ʿālī-ḳadr ḥırṣ-ı ustuḫān tā key
Dirīġ ān sāye-i devlet ki ber-nā-ehl efkendī

1 S: ʿaceb.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 T: gid.

Humāyī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ḥırs-ı ustuḫān** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Tā** intihā-yı ġāyet içündür, ilā maʿnāsına. **Sāye-i devlet** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Efkendī** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, bıraḳdıñ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ gibi bir ʿālī-ḳadr hümāy, ustuḫāna ḥırṣ niçeye dek? Yaʿnī sen ʿālī-miḳdār bir hümā olasın, ustuḫāna ḥarīṣ olmaḳ ḳaçana dek? Dirīġ ol sāye-i devlete ki nā-ehl üzerine ṣaldıñ. Yaʿnī sen ki bir şerīf cānān olasın ve edānīye meyl eyleyesin, ḥayf ki sāye-i hümāyūnuñı nā-ehl üzerine ṣalarsın.

بخوبان دل مده حافظ ببین آن بی وفاییها
که با خوارزمیان کردند ترکان سمرقندی

Be-ḫūbān dil me-dih Ḥāfıẓ bi-bīn ān bī-vefāyīhā
Ki bā-Ḫārezmiyān kerdend Türkān-ı Semerḳandī

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Bā** ḥarf-i ṣıla. **Ḫārezm** Semerḳand'dan öte bir şehriñ ismidir ve **yā** ḥarf-i nisbet ve elif ve nūn edāt-ı cemʿ. **Türk** Tatar cinsine[1] dirler. **Semerḳandī; yā** ḥarf-i nisbet. Maʿlūm ola ki bu beyt telmīḥdir ol ḳıṣṣaya ki Semerḳandīler, Ḫārezmīlere eylediler. Aṣl-ı ḳıṣṣa budur ki; Hülāgū ḫurūcından ṣoñra Semerḳand pādişāhıyle Ḫārezm pādişāhı ([M,T+] beyninde şiḳāḳ u ḫilāf vāḳiʿ oldı. Baʿdehu Semerḳand pādişāhı) ṣulḥ iḫtiyār eyledi. Meger ġarażı ḥīle imiş. Tamām-ı muṣālaḥadan ṣoñra bir gün ılġar ṣalar ve Ḫārezm pādişāhı ġāfiliken başup başın kesüp memleketini ġāret ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Maḥbūblara göñül virme ey Ḥāfıẓ ve ol vefāsızlıḳları gör ki Semerḳand Türkleri Ḫārezmīlere eylediler. Yaʿnī sen de Şīrāz Türklerine göñül virme ki bunlar ġaddār ve bī-vefālardır, saña Semerḳand Türkleri Ḫārezmīlere eyledikleri bī-vefālıḳları ve ġaddārlıḳları eylerler. Baʿżı nüsḫada maḫlaṣ beyti böyle vāḳiʿdir:

بشعر حافظ شیراز می رقصند و می غلطند
سیه چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی

Be şiʿr-i Ḥāfıẓ-ı Şīrāz mī-raḳṣend u mī-ġalṭend
Siyeh-çeşmān-ı Keşmīrī vu Türkān-ı Semerḳandī

Keşmīr bir memleket ismidir ki güzelleri ḳara gözli ve ḳara ḳaşlı olurmuş. **(515b)**

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ-ı Şīrāz'ıñ şiʿri sebebiyle raḳṣ iderler ve yuvalanurlar Keşmīr'e mensūb ḳara gözliler ve Semerḳand'a mensūb Türkler. Yaʿnī Ḥāfıẓ'ıñ şiʿri bunlara bir ceẕbe ṣalar ki bī-iḫtiyār kimi raḳṣ ider ve kimi yuvalanur.

1 S: Tatar cinsinden olana.

536

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

ساقیا سایهٔ ابرست و بهار و لب جوی
من نگویم چه کن ار اهل دلی خود تو بگوی

Sāḳiyā sāye-i ebr'est u bahār u leb-i cūy
Men ne-gūyem çi kon er ehl-i dilī ḫod tu bi-gūy

Sāḳiyā münādā. **Sāye-i ebr** lāmiyye. Maʿlūm ola ki sābıḳan işāret olmuş idi ki *Maḳāmāt-ı Harīrī*'niñ yigirmi dördünci maḳāmesinde[1] işāret vardır ki faṣl-ı rebīʿde ki gün bulutlı ola ve buludı da bülend ola, belki beyāż da ola ki bārān iḥtimāli olmaya, bāde nūş eylemek muʿteberdir[2]. Ḫāce'niñ de **sāye-i ebr u bahār** ẕikri meẕkūr maʿnāyı müşʿirdir ve **leb-i cūy** bu ḫuṣūṣda teraḳḳīdir. **Ḫod** cā'izdir ki bunda te'kīd ifāde eyleye ve cā'izdir ki kendi maʿnāsına ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bulut gölgesidir ve bahār güni ve ırmaḳ kenārı, böyle olıcaḳ ben sańa dimezem ki ne işle. Eger ehl-i dil iseń sen kendiń söyle ne eyleyecegiñi. Yaʿnī böyle günde ve böyle yerde bāde içmegi söyle, ḥāṣılı, bāde içmeniń vaḳti ve günidir di[3].

بوی یك رنگی ازین نقش نمی‌آید خیز
دلق آلودهٔ صوفی بمی ناب بشوی

Būy-ı yek-rengī ezīn naḳş ne-mī-āyed ḫīz
Delḳ-i ālūde-i ṣūfī be-mey-i nāb bi-şūy

Būy-ı yek-rengī beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Naḳş**'dan murād ṣūretdir. **Ḫīz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ḫīzīden'den, ḳalḳ dimekdir, mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Delḳ-i ālūde-i ṣūfī** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Be-mey-i nāb; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yek-renklik ve sādelik ḳoḳusı bu naḳışdan ve ṣūretden

1 S: Maḳāmāt-ı Harīrī'niñ dördünci maḳāmesinde.
2 S: nūş eylemek gerek, pek muʿteberdir.
3 S: bādeniñ içmesi vaḳti ve günidir.

gelmez. Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ḳalḳ, ṣūfīniñ riyā ile mülevveş delḳini bāde-i ḫāliṣle yuyup taṭhīr eyle. Yaʿnī şarāb egerçi ki ḥarāmdır, mürāyī ṣūfīniñ riyāsından evlādır, belki aṭhardır, zīrā riyā küfürdür ve bāde içmek fısḳdır[1].

سفله طبعست جهان بر کرمش تکیه مکن
ای جهان دیده ثبات قدم از سفله مجوی

Sifle ṭabʿest cihān ber-keremeş tekye me-kon
Ey cihān-dīde ṣebāt-ı ḳadem ez-sifle me-cūy

Sifle, sīn'iñ żammı ve kesresiyle ve fā'nıñ sükūnıyla, ʿulv'uñ, ʿayn'ıñ żammı ve kesriyle, ([M,T+] ve lām'ıñ sükūnıyla,) naḳīżidir[2], bunda alçaḳ dimekdir, denī maʿnāsına. **Ey cihān-dīde** mışrāʿ-ı evvele ve ṣānīye ṣarf eylemege ḳābildir siḥr-i ḥelāl ṭarīḳi üzre. **Ṣebāt-ı ḳadem** maṣdarıñ ([M,T+] fāʿiline) iżāfetidir ve **me-cūy**'uñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-sifle** ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Cihān sifle ṭabīʿatlıdır, anıñ keremine iʿtimād eyleme ey cihān görmüş. Yaʿnī ey seyyāḥ-ı ʿālem, alçaḳdan ṣebāt-ı ḳadem[3] dileme, yaʿnī kerem iderse de keremde ṣābit-ḳadem olmaz, zīrā ġaddār u bī-vefādır. Ḫāṣılı, sifle-ṭabʿdan kerem u iḥsān gelmez, gelürse de keremde ṣābit-ḳadem olmaz.

گوش بگشای که بلبل بفغان می‌گوید
خواجه تقصیر مفرما گل توفیق ببوی

Gūş bi-gşāy ki bulbul be-fiġān mī-gūyed
Ḫāce taḳṣīr me-fermā gul-i tevfīḳ bi-būy

Gūş, bi-gşāy'ıñ muḳaddem mefʿūli. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bulbul** mübtedā. **Be-fiġān; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **mī-gūyed**'e müteʿalliḳdir ve cümle-i **(516a)** fiʿliyye ḫaber-i mübtedādır. **Ḫāce** münādā[4]. **Taḳṣīr, me-fermā**'nıñ muḳaddem mefʿūli. ([T,F+] **Gul-i tevfīḳ** beyāniyye ve **bi-būy'**uñ muḳaddem mefʿūli.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ḳulaġıñ aç ki bülbül fiġānla söyler yaʿnī bülbül terennümātla ve naġamātla söyler ki, ey ḫāce, taḳṣīr buyurma, gül-i tevfīḳ koḳla, ḥāṣılı, saʿy idüp ihmāl eyleme, tevfīḳ u feyż-i Ḫudā'ya[5] maẓhar düş.

1 S: bāde içmez her fısḳdır. T: bāde içmek fısḳ dimekdir.
2 S: żıddıdır ve naḳīżidir.
3 T: ṣebāt-ı ḳalem.
4 S: mübtedā.
5 S: tevfīḳ-i feyż-i Ḫudā'ya.

دو نصیحت کنمت بشنو و صد گنج ببر
از در عیش درآ و بره عیب مپوی

Du naṣīḥat konemet bi-şnev u ṣed genc bi-ber
Ez-der-i ʿayş der-ā vu be-reh-i ʿayb me-pūy

Maḥṣūl-i Beyt: Sañа iki naṣīḥat ideyin, işit ve iki yüz genc ü ḫazīne getür, yaʿnī iki yüz ḫazīneye mālik ol. Ol iki naṣīḥat, mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ mażmūnıdır ki; ʿayş ḳapusından içeri gir ve ʿayıb yolına gitme, yaʿnī ẕevḳ u ṣafāda ol, kimseyi ([M,T+] taʿyīb) eyleme, yaʿnī kendi ḥużūruñda ol ve ʿayb-bīn olma. Settār-ı[1] ʿuyūb-ı nās ol ki sañа bundan enfaʿ nesne yoḳdur ʿālemde.

روی جانان طلبی آینه را قابل ساز
ور نه هرگز گل و نسرین ندمد ز آهن و روی

Rūy-ı cānān ṭalebī āyine-rā ḳābil sāz
V'er ne hergiz gul u nesrīn ne-demed z'āhen u rūy

Ṭalebī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, maʿnā-yı şarṭı mutażammın, ṭaleb iderseñ dimekdir. **Āyine-rā** yaʿnī **āyine-i dil-rā**. **Ne-demed** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel, bitmez dimekdir. **Āhen** demür. **Rūy** tuca dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ rūyını ṭaleb iderseñ āyīne-i diliñi ḳābil-i rü'yet-i rūy-ı cānān eyle, ve-illā āhen ü rūydan gül ü nesrīn bitmez. Yaʿnī seniñ göñlüñ ki ḳara demir ve tuc gibi ola, anda cānān yüz göstermez, belki āyīne-i polād gibi pāk ü mücellā olmaḳ gerek ki ḳābil-i feyż ü istifāża ola.

پیشتر زان که شوی خاك در میکدها
یك دو روزی بسرا پردهٔ میخانه بپوی

Pīşter zān ki şevī ḫāk-i der-i meykedehā
Yek du rūzī be-serā perde-i mey-ḫāne bi-pūy

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Meyḫāne ḳapusınıñ ṭoprağı olmazdan öñdin[2] bir iki gün meyḫāne serā-perdesinde yil, yaʿnī ölmezden öñdin[3] meyḫāneye mülāzım ol.

1 S: sātir-i.
2 M: evvel.
3 M: evvel.

شکر آن را که دگر بار رسیدی ببهار
بیخ نیکی بنشان و گل توفیق ببوی

Şukr-i ān-rā ki diger bār resīdī be-bahār
Bīḫ-i nīkī bi-nişān u gul-i tevfīḳ bi-būy

Şukr-i ān lāmiyye ve **rā** ḥarf-i taʿlīl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bīḫ** kök. **Nīkī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Bi-nişān**, bā-yı teʾkīd ile, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, dik dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Anıń şükrānesiçün ki bir daḫi bahāra irişdiń, eylik kökini dik ve tevfīḳ gülini koḳla, yaʿnī eylik üzere ol[1] ve Ḫudāʾdan tevfīḳ-i kerem ṭaleb eyle. Maʿlūm ola ki bu iki beyt bir nüsḫada mevcūd olduġiçün yazıldı, egerçi kim ḳāfiyeleri mükerrer vāḳiʿdir.

گفتی از حافظ ما بوی ریا می‌آید
آفرین بر نفست باد که خوش بردی بوی

Goftī ez-Ḥāfiẓ-ı mā būy-ı riyā mī-āyed
Āferīn ber-nefeset bād ki ḫoş burdī būy

Āferīn maḳām-ı taḥsīn ü istihzāda müstaʿmel lafıẓdır. Türkī dilde de bu iki vecihle müstaʿmeldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur ki[2]; sen didiń ey cānān, bizim Ḥāfiẓ'ımızdan riyā ḳoḳusı gelür. Āferīn seniń nefesińe olsun ki ḫoş iletdiń ḳoḳuyı, yaʿnī taḥsīn sańa ki **(516b)** ḳoḳuyı güzel duyarsın. Āferīn bunda iki ($^{M,T+}$ veche bile) müteḥammildir, *teʾemmel*.

1 S: yaʿnī eylik eyle.
2 S: hitab-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur ki.

537

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

سلام الله ما كر الليالى
و جاوبت المثانى و المثالى

Selāmu'llāhi mā kerre'l-leyālī
Ve cāvebeti'l-meṣānī ve'l-meṣālī

Selām lafẓen merfūʿ mübtedā ve lafẓā-i Celāl[1] mecrūr mużāfun ileyh. **Mā** ḥarf-i devām. **Kerre** fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġā'ibdir, naṣara bābından, **mā'**yla rücūʿ eyledikçe dimekdir. **Leyālī** leyliñ cemʿidir, taḳdīren merfūʿ, **kerre**'niñ fāʿili. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Cāvebet** fiʿl-i māżī müfred mü'enneṯ ġā'ibedir, müfāʿale bābından, maʿṭūfdur **kerre** fiʿline. **Mucāvebet** muḥāveret maʿnāsınadır, yaʿnī müşāreket beyne'l-iṯneyn içündür, iki kimse birbiriyle cevāblaşmaġa[2] mücāvebe dirler. **Meṯānī** meṯnānıñ cemʿidir, ikişer ḳıllı sāzdır, ṭanbūr gibi. **Meṯālī;** aṣlı meṯāliṯ idi, ṯā-yı müṯelleṯe yā'ya ibdāl olmuşdur, müfredi ([M,T+] meṯleṯ) idi, üç ḳıllı sāzlar, yine iri ṭanbūrlar gibi[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt beyt-i ātīye merhūndur. Mādām ki giceler birbiri ardınca gele ve mādām ki ikişer ve üçer ḳıllı sāzlar cevāblaşa, yaʿnī öte ve āvāz vire, Allāh'ıñ selāmı ve selāmeti,

على وادى الاراك و من عليها
و دار باللوى فوق الرمالى

ʿAlā vādi'l-erāki ve men ʿaleyhā
Ve dārun bi'l-livā fevḳa'r-rimālī

Vādi'l-erāk iżāfeti lāmiyyedir. **Vādī** dere, **erāk** misvāk aġacı, misvāk aġacı deresi dimekdir. **Vādī-i erāk** bir muʿayyen dereniñ ismidir. Cārr maʿa'l-mecrūr müteʿalliḳdir **kāne** fiʿline veyā kā'in ismine, iʿrābdan maḥallen merfūʿ ḫaber-i mübtedādır. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Men** ism-i mevṣūl, ẕāt-ı ẕevi'l-ʿuḳūle delālet ider,

1 T, F: Celāle.
2 S, T: cevābleşmege.
3 S: iri ṭanbūra.

vādī'ye maʿṭūf. ʿ**Aleyhā** muḳadder ḥaṣale'ye müteʿalliḳdir ve cümle-i fiʿliyye ṣıladır. **Selām** teslīm maʿnāsına ismdir, kelām teklīm maʿnāsına ism olduġı gibi. **Ve dārun**; **vāv** ḥarf-i ʿaṭf, **dār** ev maʿnāsınadır. **Bi'l-livā; bā** ḥarf-i ẓarf. **Livā**, lām'ıñ kesri ve vāv'ıñ fetḥiyle, ḳum yıġınınıñ ucı ki egrice ola, aña dirler. Cārr maʿa'l-mecrūr müteʿalliḳdir kā'in lafẓına, iʿrābdan maḥallen mecrūr ṣıfatıdır **dār**'ıñ, bunda bir muʿayyen **livā**'nıñ ismidir ki eşʿār-ı ʿArabda meẕkūrdır. **Fevḳa** ẓarfiyyetle manṣūb, müteʿalliḳdir muḳadder kā'ine, iʿrābdan maḥallen mecrūr ṣıfat baʿde'ṣ-ṣıfatıdır[1] **dār**'ıñ, **rimāl**'e iżāfeti lāmiyyedir. **Rimāl**, rā'nıñ kesriyle, remliñ cemʿidir, ḳum dimekdir. Ḫāce'niñ bu kelāmı delālet ider ki cānānı misāfir olmuş ola, yā ḥac ṭarīḳiyle veyā bir ġayrı ṭarīḳle.

Maḥṣūl-i Beyt: Allāh'ıñ selāmı olsun Vādī-i Erāk'e ve mā-baʿdinde olana, yaʿnī Vādī-i Erāk'da olana ve rimālden yuḳarı livāda olan dāra. Bu iki beyt eşʿār-ı ʿArab üslūbı üzre vāḳiʿ olmuş. Pes, bu ṭarz u ṭarīḳayı bilmeyenler, bunı muḥaḳḳaḳu'l-vuḳūʿ ẓann idüp iṭnāb eyleyenleriñ teksīr-i kelimātına iʿtibār olunmasun[2].

دعاگوی غریبان جهانم
و ادعو بالتواتر و التوالی

Duʿā-gūy-ı ġarībān-ı cihānem
Ve edʿū bi't-tevātur ve't-tevālī

Duʿā-gūy vaṣf-ı terkībīdir, **ġarībān**'a iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline **(517a)** iżāfetidir ve **cihān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Edʿū** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, naṣara bābından, duʿā iderim dimekdir. **Bi't-tevātur; bā** bunda ʿalā maʿnāsını mutażammınıdır. **Tevātur** tefāʿul bābından maṣdardır, tetābuʿ maʿnāsına, yaʿnī biri biri ardınca gelmeye dirler. **Ve't-tevālī; vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Tevālī** de tefāʿul bābından maṣdardır ve lām'da kesre ṣıyānet-i yā içündür. İki maṣdar ʿaṭf-ı tefsīrī ṭarīḳiyle vāḳiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cihānıñ ġarīblerine duʿā-gūyum ʿale't-tevālī ve't-tevātür, ḥāṣılı, ʿālem misāfirlerine duʿā iderim dā'imā. Zīrā cānān misafirdir. Pes, ḫāṣṣı ʿāmm taḥtına derc idüp duʿā iderim, yaʿnī cānāna duʿā iderim dimekdir.

1 S: ṣıfatu'ṣ-ṣıfatıdır.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

بهر منزل که روی آرد خدایا
نگه دارش بحفظ لایزالی

Be-her menzil ki rūy ārad Ḫudāyā
Nigeh dāreş be-ḥıfẓ-ı lā-yezālī

Be-her; bā ḥarf-i ṣıla. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Rūy, ārad**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Ḫudāyā** münādā. **Nigeh dāreş; şīn**-i żamīr misāfir cānāna rāciʿdir, ol cānānı ḥıfẓ eyle dimekdir. **Be-ḥıfẓ-ı lā yezālī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyye. **Lā-yezālī** yā'sı ḥarf-i nisbet, ebedī yā'sı gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rab, misāfir cānān her menzile ki yüz getüre yaʿnī teveccüh eyleye, anı lā-yezālī ḥıfẓıñla ḥıfẓ eyle, yaʿnī her nereye giderse anı ḫaṭādan ṣaḳla.

منال ای دل که در زنجیر زلفش
همه جمعیتست آشفته حالی

Me-nāl ey dil ki der-zincīr-i zulfeş
Heme cemʿiyyet'est āşufte-ḥālī

Me-nāl fiʿl-i nehy-i muḫāṭab, nālīden'den, iñleme dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Zincīr-i zulf** beyāniyye, **şīn**-i żamīr cānāna rāciʿdir. **Heme** bunda edāt-ı teʾkīddir. **Cemʿiyyet'est** muḳaddem ḫaber, **āşufte-ḥālī** muʾaḫḫar mübtedā. **Āşufte-ḥāl** vaṣf-ı terkībīdir, perīşān-ḥāl maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, cānānıñ zincīr-i zülfinde iñleme, zīrā anıñ zincīr-i zülfinde āşüfte-ḥāllıḳ maḥż-ı cemʿiyyetdir, yaʿnī cānānıñ zincīr-i zülfinde maḥbūsluḳ, āzādelik[1] ve maḥż-ı ḥużūrdur.

اموت صبابة یا لیت شعری
متی نطق البشیر عن الوصالی

Emūtu ṣabābeten yā leyte şaʿrī
Metā neṭaḳa'l-beşīru ʿani'l-viṣālī

Emūtu fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, öliyorum[2] dimekdir. **Ṣabābet** ārzū ve iştiyāḳ maʿnāsınadır, lafẓen mansūb temyīzidir ene'niñ[3]. **Yā** ḥarf-i nidā, münādā maḥẓūf, taḳdīri **yā ṣāḥ**'dır. **Leyte** ḥarfdir ḥurūf-ı müşebbehe-i

1 T: āzādelıḳ.
2 M, S: ölürüm.
3 S: temyīzidir ene'niñ, yaʿnī emūtu fāʿilinden.

bi'l-fiʿlden. **Şaʿr** taḳdīren manṣūb ismidir **leyte**'niñ ve **yā** żamīr-i mütekellim maḥallen mecrūr mużāfun ileyhidir **şaʿr**'iñ. **Metā** ẓarfdır zamānda. **Neṭaḳa** fiʿl-i māżī, ḍarabe bābından, **el-beşīru** lafẓen merfūʿ fāʿili. Müjde getürene **beşīr** dirler[1]. **ʿAn** (M,T+ ḥarf-i cerr,) **beşīr**'e ve **neṭaḳa**'ya müteʿalliḳ olmaġa ḳābildir. (M,T+ **Viṣāl** ʿan ile lafẓen mecrūr) ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: İştiyāḳ cihetinden öliyorum, yaʿnī ārzū-yı cānāndan helākim. Ne olaydı ʿilmim olaydı müjdeci ḳaçan viṣālden nuṭḳ ider, yaʿnī cānānıñ seferden ḳudūminiñ muştuluġını ne vaḳt getürür?

فحبك راحتی فی کل حین
و ذکرك مونسی فی کل حالی

Fe-ḥubbuk rāḥatī fī kulli ḥīnin
Ve ẕikruk mūnisī fī kulli ḥālī

Feḥubbuke; fā ḥarf-i taʿlīldir, beyt-i sābıḳda meẕkūr iştiyāḳa ve temennī-i viṣāle. **Ḥubb**, (M,T+ ḥā'nıñ żammıyla,) maṣdardır, muḥabbet maʿnāsına, (M,T+ iʿrābdan lafẓen merfūʿ mübtedā, mużāfdır **kāf**'a ve **kāf** maḥallen mecrūr mużāfun ileyhidir.) **Rāhatī** taḳdīren merfūʿ ḫaber-i mübtedā ve **yā** żamīr-i mütekkelim, maḥallen mecrūr **(517b)** mużāfun ileyh, **fī** ḥarf-i cerr, müteʿalliḳdir **rāḥat**'a, cārr maʿa'l-mecrūr maḥallen manṣūb mefʿūlün bih ġayr-i ṣarīḥidir **rāḥat**'ıñ. (M,T+ **Ḥīn** de mużāfun ileyhidir **kull**'üñ, lākin ḥarf-i cerr taʿyīn eylemede nevʿan ṣuʿūbet var veya **ḥīn**'de tenvīnden mübdeldir ḥālet-i vaḳfda, ammā mā-baʿdine vaṣl olsa yine münevven oḳunur.) **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ẕikruke mūnisī** cümle-i ismiyyesi **ḥubbuke rāḥatī** cümle-i ismiyyesine maʿṭūf ve iʿrābı ol minvāl üzredir. **Fī kulli ḥālī** iʿrābı da **fī külli ḥīnin** iʿrābı gibidir bilā-tefāvüt.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, saña müştāḳ olup beşīriñ ḫaberini temennī eyledigim anıñçündür ki, seniñ muḥabbetiñ rāḥatımdır her ḥīnde ve her vaḳtde ve seni añmam mūnis u yārimdir her ḥālde ve her ṭavırda. Ḥāṣılı, saña muḥabbet u iştiyāḳ ifrāṭladır. Ḫāce ġaybetden ḫiṭāba iltifāt eyledi.

سویدای دل من تا قیامت
مباد از سوز و سودای تو خالی

Suveydā-yı dil-i men tā ḳıyāmet
Me-bād ez-sūz u sevdā-yı tu ḫālī

1 S: beşīr muştucı.

Suveydā taşġīr-i sevdādır, yüregiñ ortasında uyuşmuş ḳara ḳana dirler, **dil**'e ve **men**'e iżāfet lāmiyyelerdir. **Tā** intihā-yı ġāyetiçündür, ilā maʿnāsına. **Me-bād** fiʿl-i nehy müfred ġā'ib. **Sevdā** bunda muḥabbet maʿnāsınadır ve **suveydā** ile ṣanʿat-ı iştiḳāḳ vāḳiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim dilimiñ içi ḳıyāmete dek seniñ sūz u sevdāndan ḫālī olmasun, yaʿnī ʿışḳıñ göñlümden ḫālī ve göñlüm ʿışḳıñdan tehī olmasun. Ḥāṣılı, göñlinde merkūz olan cānān-ı misāfiri menzile-i ḥużūrda tenzīl idüp buyurur ki, ḳıyāmete dek göñlümden muḥabbetiñ zā'il olmasun. Baʿżı nüsḫada **ez-ser-i sevdā-yi tu** vāḳiʿ olmuş, iżāfetle, *ve li-kullin vechun*[1].

کجا یابم وصال چون تو شاهی
من بد نام رند لاابالی

Kucā yābem viṣāl-i çun tu şāhī
Men-i bed-nām-ı rind-i lā-ubālī

Yābem fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ibdir, yābīden'den ve **mīm**-i żamīr fāʿil, [**kucā yābem**] ḳanda bulurum dimekdir. **Viṣāl-i çun tu** iżāfeti lāmiyyedir. **Şāhī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Men-i bed-nām** beyāniyye[2]. **Bed-nām** vaṣf-ı terkībīdir, yaramaz adlı dimekdir, **rind**'e iżāfet beyāniyyedir, (M,T+ **rind**'iñ **lā-ubālī**'ye de böyledir.) **Lā-ubālī** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl mütekellim vaḥde, mufāʿale bābından, mużāriʿi yubālī ve maṣdarı mubālāt gelür, lüġat-i ʿArabda ben ḳayırmam dimekdir, ammā ıṣṭılāḥda ḳayırmaz maʿnāsınadır, lākin bunuñ gibi maḳāmātda bī-pervā maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ gibi bir pādişāhıñ viṣālini ḳanda (M,S+ bulurum, yaʿnī ḳanda) bulabilürem ben lā-ubālī ve bī-pervā bed-nām rind? Yaʿnī ben bed-nāmıñ ol nīk-nāmla münāsebeti yoḳdur, zīrā tamām naḳīżī vāḳiʿ olmuşum. Mıṣrāʿ-ı ṯānīde iki vāv-ı ʿāṭıfa īrād idenler nā-murādlar imiş[3].

ز خطت صد جمال دیگر افزود
که عمرت باد صد سال جلالی

Zi-ḫaṭṭet ṣed cemāl-i dīger efzūd
Ki ʿomret bād ṣed sāl-i Celālī

1 M, S: vichetun.
2 S: lāmiyyedir.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Ḫaṭṭet tā'sı maʿnāda **cemāl**'e muḳayyeddir, **zi-ḫaṭṭ ṣed cemālet** taḳdīrinde. **Dīger** bunda daḫi ve ġayri maʿnāsına müteḥammildir. **Efzūd** fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, efzūden'den, lāzımla müteʿaddī beyninde müşterekdir, ammā bunda lāzımdır, ([M,T+] artdı yaʿnī) ziyāde oldı maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı duʿā. **ʿOmret; tā** maʿnāda **bād**'a muḳayyeddir. **Sāl-i Celālī** iżāfet-i beyāniyyedir. Celālī; yā ḥarf-i nisbet.

Maʿlūm ola ki Cemşīd zamānından beri her ʿaẓīmü'ş-şān pādişāh ki taḫt-ı salṭanata cülūs iderdi, ol güni tārīḫ iderlerdi Yezdcurd bin Şehryār bin Kisrā'ya gelince ki ([M,T+] āḫir-i) mülūk-ı ʿAcemdir ki taḫt-ı salṭanata **(518a)** cülūs eylemesi hicret tārīḫiniñ on birinci senesiniñ Rebīʿü'l-evvel'iniñ yigirmi ikinci[1] güni imiş ve bu tārīḫ müstemirr oldı Sulṭān Celāleddīn Melikşāh Selçuḳī ki Alparslan oġlıdır, anıñ cülūs-ı salṭanatına dek. Pes, ʿulemā-yı irṣād mübārek-bād'a vardılar. Cümleden birisi ʿÖmer Ḫayyām idi ki aṣḥāb-ı ezyācıñ birisidir ve ittifāḳ eylediler ki bunuñ cülūsını tārīḫ eyleyeler. Şems de ol gün noḳṭa-i Ḥamel'e dāḫil olmış imiş ve ittifāḳ eylediler ki her senede ol gün şenlikler ve sürūr u şādmānlıḳlar ola. Bu tārīḫ sene-i şemsiyye üzre vażʿ oldı ki üçyüz altmışbeş gün ve rubʿ-ı yevmdir ve aylarınıñ esmāsı Yezdcürd aylarınıñ esmāsı gibidir. Pes, güneş ki re's-i Ḥamel'e dāḫil oldı, Ferverdīn-māh'ıñ evvelini andan iʿtibār eylediler, andan ṣoñra Urdībehişt-māh'ıñ, *ʿilā āḫir*[2]. Niteki naẓmla īrād eylemişler.

Naẓm:

ز فروردین چو بگذشتی مه اردیبهشت آید
بمان خرداد و تیر آنگه که مردادت همی باید
پس از شهریور و از مهر و آبان، آذر و دی دان
که بر بهمن جز اسفندارمز ماهی نیفزاید

Zi-Ferverdīn çu bi-gẕeştī meh-i Urdībehişt āyed
Bi-mān Ḫordād u Tīr ān-geh ki Mordādet hemī-bāyed[3]
Pes ez-Şehriver u ez-Mihr u Ābān, Āzer u Dey dān
Ki ber-Behmen cuz İsfendārmez-māhī ne-y-efzāyed[4]

1 M: yigirminci.
2 T'de (ا) kısaltmasıyla gösterilmiştir.
3 S: hemī-āyed.
4 <[M+] Ferhengde İsfendārmed, şerḥlerde İsfendārmez> **Şiirin anlamı:** Ferverdîn geçince Urdibehişt ayı gelir. Sonra Hordâd ve Tîr, arkasından da Mordâd gelir. Şehrîver, Mihr, Âbân'dan sonra gelen ayları Âzer ve Dey olarak bil. Behmen ayından sonra da İsfendarmez/İsfend ayından başkasını ekleme.

Pes, Ḫāce'niñ **sāl-i Celālī** buyurduġı devr-i şems[1] üzre mevżūʿ olan sāl-i Celālī'dir ve bu tārīḫe Celālī ve Melikşāhī ve Ḫānī ve Cedīd diyü tesmiye iderler ve ol birine Yezdcurdī ve Ḳadīm diyü nām iderler. Pes, Celālī ḳaydı iḥtirāz içündür Yezdcurdī'den.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ ḫaṭṭı geldigine duʿā ider, buyurur ki; ḫaṭdan yüz güzelligiñ artdı, yaʿnī ḥüsnüñ niçe ḳat ziyāde oldı, ḥāṣılı, ḫaṭṭıñ yüz vecihle esbāb-ı ḥüsnüñden oldı, inşā'a'llāh[2] ʿömrüñ yüz sene-i Celālī olsun. Cānānına ṭūl-ı beḳāyla duʿā buyurur, yaʿnī ([M+] cānān) muʿammer olsun dimekdir.

بر آن نقاش قدرت آفرین باد
که گرد مه کشد خط هلالی

Ber-ān naḳkāş-ı ḳudret āferīn bād
Ki gird-i meh keşed ḫaṭṭ-ı hilālī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ rūyını māha ve ḫaṭṭını hilāle teşbīh idüp buyurur: Ol ḳudret naḳḳāşına yüz āferīn olsun ki māh gibi ruḫsār eṭrāfına hilāl gibi ḫaṭ çeker, yaʿnī cānān sāde-rū iken ḫaṭṭ-āver eyledi anı. Bu iki beyt delālet ider ki, cānān sefere ([M,S+] sāde-rū) gidüp ḫaṭṭ-āver gelmiş ola.

تو می‌باید که باشی ور نه سهلست
زیان مایهٔ جاهی و مالی

Tu mī-bāyed ki bāşī v'er ne sehl'est
Ziyān-ı māye-i cāhī vu mālī

Mī-bāyed fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, gerek dimekdir. **Bāşī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, olasın dimekdir. **V'er ne** ve-illā maʿnāsınadır. **Sehl** āsān maʿnāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde cüz'ī murāddır. **Ziyān-ı māye-i cāhī** lāmiyye ve beyāniyyedir ve **mālī** maʿṭūfdur **cāhī**'ye ve iki **yā** ḥarf-i nisbetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna buyurur ki; şāyeste ve bāyeste oldur ki, sen olasın yaʿnī seniñ vücūduñ ṣaġ ola, ve-illā māl ü manṣıb ser-māyesi ziyānı cüz'īdir. Ḫāṣılı, seniñ ḥayātıñ gerek, māl ü cāh ziyānı ḥayyiz-i iʿtibārda degil. Bu beyt delālet ider ki cānān vardıġı seferde bir ḫasāret görmüş ola[3].

1 M: Ḫāce'niñ tārīḫ yaʿnī sāl-i Celālī buyurduġı, devr-i şems.
2 T'de 'inşā'a'llāh' (شاله) kısaltmasıyla gösterilmiştir.
3 T: vardıġı sefere bir ḫasāret götürmiş ola.

خدا داند که حافظ را غرض چیست
و علم الله حسبی من سؤالی

Ḫudā dāned ki Ḥāfıẓ-rā ġaraż çīst
Ve ʿilmu'llāhi ḥasbī min su'ālī

Ki ḥarf-i beyān ve **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Vāv** ḥarf-i ibtidā. **(518b) ʿİlmu'llāhi** lāmiyye ve mübtedā, **ḥasbī** ḫaber-i mübtedā, esmā-i efʿāldendir, yekfīnī ve kāfiyyi[1] maʿnāsınadır. **Min su'ālī;** cārr maʿa'l-mecrūr **ḥasbī**'ye müteʿalliḳ ve **yā** żamīr-i mütekellim, maḥallen mecrūr mużāfun ileyhidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna buyurur ki; Ḫudā bilür ki senden Ḥāfıẓ'ıñ ġaraži nedir ve su'ālimden Allāh'ıñ ʿilmi kāfīdir. Yaʿnī benim ne diledigimden Ḫudā'nıñ ʿilmi kifāyet ider, ḥāṣılı, murādım Allāh'ıñ maʿlūmıdır.

538

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müteḳārib
Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün

سلامی چو بوی خوش آشنایی
بدان مردم دیدهٔ روشنایی

Selāmī çu būy-i ḫoş-i āşināyī
Bedān merdum-i dīde-i rūşenāyī

Selāmī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Būy-i ḫoş-ı āşināyī** beyāniyyelerdir. **Āşināyī**; ([M,T+] **yā** ḥarf-i maṣdar.) **Bedān;** dāl hemzeden mübdeldir ve **bā** ḥarf-i ṣıla. **Merdum-i dīde-i rūşenāyī** lāmiyyelerdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Āşināliḳ güzel ḳoḳusı gibi selām irsāl iderim ol aydınlıḳ[3] göz merdümine. Yaʿnī güzel selām iderim ol gözüm merdümi olan āşinā cānāna.

1 F'de yâ'nın üzerine şedde konulmuş.
2 Bu cümle S'de Maḥṣūl-i Beyt'ten sonra yazılmış.
3 T: aydinlik.

درودی چو نور دل پارسایان
بدان شمع خلوتگه پارسایی

Durūdī çu nūr-ı dil-i pārsāyan
Bedān şemʿ-i ḫalvetgeh-i pārsāyī

Durūd, ([M,T+] dāl'ıń ve rā'nıń żammeleriyle, ʿArabīde taḥiyyet maʿnāsınadır ki) Türkçe esenlik dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Nūr-ı dil-i pārsāyān** lāmiyyelerdir. **Pārsā** ʿābide dirler ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Şemʿ-i ḫalvetgeh-i pārsāyī** lāmiyyelerdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Pārsālarıń göńli nūrı gibi muḥabbet u dürūd irsāl iderim ol pārsālıḳ ḫalvet-ḫānesiniń şemʿine, yaʿnī ol ʿābid u zāhid cānāna dürūd u taḥiyyet iderim. Cā'izdir ki bu ġazel ġazel-i sābıḳda meẕkūr olan misāfir cānāna irsāl oluna.

نمی‌بینم از همدمان هیچ بر جای
دلم خون شد از غصه ساقی کجایی

Ne-mī-bīnem ez-hemdemān hīç ber-cāy
Dilem ḫūn şud ez-ġuṣṣa sāḳī kucāyī

Sāḳī münādā. **Kucāyī; yā** żamīr-i ḫiṭāb[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Muṣāḥiblerden hīç birisini yerinde görmem, yaʿnī yārān bizi koyup gitdiler. Yüregim ḳan oldı tenhālıḳdan ve ġamdan, ey sāḳī, ḳandasın, gel bize hem-demlik eyle.

می صوفی افکن کجا می‌فروشند
که در تابم از دست زهد ریایی

Mey-i ṣūfī-efken kucā mī-furūşend
Ki der-tābem ez-dest-i zuhd-i riyāyī

([M+] **Mey-i ṣūfī-efken** beyāniyye[2].) **Ṣūfī-efken** vaṣf-ı terkībīdir, efkenīden'den, ṣūfīyi yıḳıcı şarāb. **Mī-furūşend** fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i ġā'ibdir, ṣatarlar maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Tāb** ḥarāret u ıżṭırāb maʿnāsınadır. **Zuhd-i riyāyī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet.

1 M: ḥarf-i ḫiṭāb.
2 S: Mey-i ṣūfī-efken lāmiyye ve beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣūfīyi yıḳıcı yaʿnī mest-i evkār[1] idici şarābı ḳanda ṣatarlar, bańa delālet eyleń. Zīrā ḥarāret u ıżṭırābdayım riyāya mensūb zühdden. Pes, bāde nūş ideyin ki riyām āşikāre olsun, zīrā bāde-nūşluġla zühd eżdāddandır.

رفیقان چنان عهد صحبت شکستند
که گویی نبودست خود آشنایی

Refīḳān çunān ʿahd-i ṣoḥbet şikestend
Ki gūyī ne-būde'st ḫod āşināyī

Maḥṣūl-i Beyt: Refīḳler ʿahd-i ṣoḥbeti söyle ṣıdılar ki diyeydiń ki hergiz āşinālıḳ olmamışdır. Yaʿnī bir mertebe bed-ʿahdlik eylediler, ke'enne ki aramızda hīç āşinālıḳ yoḳdur.

ز کوی مغان رخ مگردان که آنجا
فروشند مفتاح مشکل گشایی

Zi-kūy-ı muġān ruḫ me-gerdān ki ān-cā
Furūşend miftāḥ-ı muşkil-guşāyī

Ki ān-cā mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **(519a) Miftāḥ-ı muşkil-guşāyī** beyāniyye, murād şarābdır. ([M,T+] **Muşkil-guşā** vaṣf-ı terkībīdir, müşkil açıcı maʿnāsına.)

Maḥṣūl-i Beyt: Kūy-ı muġāndan yüzüńi döndürme ki anda müşkil açıcılıḳ[2] miftāḥını ṣatarlar. Yaʿnī şarāb ki müşkil-küşādır, anda beyʿ olur. Pes, andan iʿrāż eyleme.

عروس جهان گرچه در حد حسنست
ز حد می برد شیوهٔ بی‌وفایی

ʿArūs-i cihān gerçi der-ḥadd-i ḥusn'est
Zi-had mī-bered şīve-i bī-vefāyī

ʿArūs-i cihān beyāniyye. **Ḥadd-i ḥusn** lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Cihān gelini gerçi ḥadd-i ḥüsndedir, yaʿnī kemāl-i cemāldedir, lākin vefāsızlıġı ḥadden aşırır, yaʿnī ziyāde bī-vefādır ki, kimseye merḥameti olmaz.

1 S: mest u evkār.
2 T: açıcilik.

دل خستهٔ من گرش همتی هست
نخواهد ز سنگین دلان مومیایی

Dil-i ḫaste-i men gereş himmetī hest
Ne ḫāhed zi-sengīn-dilān mūmyāyī

Dil-i ḫaste-i men beyāniyye ve lāmiyyedir. **Himmetī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir. **Sengīn-dilān** elif ve nūnla cemʿ olmuş vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i teʾkīd, ṭaş yürekliler dimekdir. **Mūmyā** insān ḳadīdi yaʿnī basdırması ve **yā** ḥarf-i maṣdar, bunda murād devā ve dermāndır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḫasta ve mecrūḥ gönlümüñ eger himmeti ve ġayreti var ise ṭaş yürekli ve merḥametsiz kimselerden mūmyālıḳ dilemez, yaʿnī eḫissā ve nā-kesāndan devā ve dermān istemez. Ḥāṣılı, benim mecrūḥ gönlüm eger bülend-himmet ise erāzil ü esāfilden merhem istemez dimekdir. Mumyāyī yāʾsını vaḥdet içün ṭutanlar ḥurūf-ı ḳāfiyeden bī-ḫaber olduḳlarından ġayri müstaḳīm maʿnāya da vāṣıl degiller imiş[1].

بیاموزمت کیمیای سعادت
ز همصحبت بد جدایی جدایی

Bi-y-āmūzemet kīmyā-yı saʿādet
Zi-hem-ṣoḥbet-i bed cudāyī cudāyī

Bi-y-āmūzemet; bā ḥarf-i teʾkīd ve **āmūzem** fiʿl-i mużāriʿ, iḫbāra ve inşāya müteḥammildir ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Kīmyā-yı saʿādet** beyāniyye. **Hem-ṣoḥbet-i bed** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Cudāyī cudāyī** teʾkīd-i lafẓī ḳabīlindendir bir fiʿil taḳdīriyle, yaʿnī **cudāyī kon**.

Maḥṣūl-i Beyt: Saña ögredeyim veyā ögredeyim mi saʿādet kīmyāsını? Yaramaz hem-ṣoḥbetden cüdālıḳ eyle cüdālıḳ eyle. Yaʿnī kīmyā-yi saʿādet yaramaz muṣāḥibden ictināb u iḥtirāzdır.

مرا گر تو بگذاری ای نفس طامع
بسی پادشاهی کنم در گدایی

Merā ger tu bi-gẕārī ey nefs-i ṭāmiʿ
Besī pādişāhī konem der-gedāyī

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṭamaʿkār nefis, eger sen beni kendi ḥālime ḳorsañ çoḳ pādişāhlıḳ iderim gedālıḳ ṣūretinde. Yaʿnī nefs-i ṭāmiʿ[1] baña mānīʿ u ḥāʾil olmazsa gedālıḳda çoḳ pādişāhlıḳ eylerim[2], ammā nefs gedālıġa rāżī degil.

مکن حافظ از جور دوران شکایت
چه دانی تو ای بنده کار خدایی

Me-kon Ḥāfıẓ ez-cevr-i devrān şikāyet
Çi dānī tu ey bende kār-ı Ḫudāyī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, devrān u zamān cevrinden şikāyet eyleme, sen ne bilürsin ey bende Ḫudālıḳ işini. Yaʿnī cevr u cefā ve mihr u vefā Ḫudāʾnıñ irādetiyledir. Pes, devrāndan şikāyetiñ fāʾidesi yoḳdur.

539

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

سحرم هاتف میخانه بدولت خواهی
گفت باز آی که دیرینهٔ این درگاهی

Seḥerem hātif-i mey-ḫāne be-devlet-ḫāhī
Goft bāz āy ki dīrīne-i īn dergāhī

Devlet-ḫāh vaṣf-ı terkībīdir, ḫāhīdenʾden, devlet dileyici maʿnāsına, **bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Bāz** bunda edāt-ı teʾkīd ifāde ider. **Āy**, elif-i memdūde ile, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Dīrīne-i īn dergāh** iżāfeti **(519b)** lāmiyyedir. **Dīrīne; yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ve **hā** edāt-ı teʾkīd. **Dergāhī** yāʾsı żamīr-i ḫiṭāb

Maḥṣūl-i Beyt: Seḥer vaḳtinde hātif-i meyḫāne baña devlet-ḫāhlıġla yaʿnī dostluḳ cihetiyle didi. Gel beri ki bu dergāhıñ eskilerindensin, yaʿnī meyḫāneye çoḳdan mülāzemet eylersin, ḥāṣılı, ḳadīmī bendelerindensin.

1 T: nefs-i ṭammāʿ.
2 S: yaʿnī ey nefs-i ṭāmiʿ, baña mānīʿ ve ḥāʾil olmazsañ gedālıḳda çoḳ pādişāhlıḳ eylerim.

همچو جم جرعهٔ می کش که ز سر ملکوت
پرتو جام جهان بین دهدت آگاهی

Hemçu Cem curʿa-i mey keş ki zi-sırr-ı melekūt
Pertev-i cām-ı cihān-bīn dehedet āgāhī

ʿĀlem-i emr ve **ʿālem-i melekūt**, ʿālem-i ervāḥ ve rūhaniyyāt ve ʿālem-i melāʾikeye ıṭlāḳ iderler ve bu ʿālemiñ ʿālem-i mülk gibi mâddeye ve müddete tevaḳḳufı yoḳdur, belki Ḫudāʾnıñ emriyle bilā-vāsıṭa vü sebeb mevcūd olmuşdur. Şeyḫ Kemāleddīn ʿAbdurrezzaḳ Kāşī kendi ıṣṭılāḥātında buyurmuşdur ki, bu ʿāleme anıñçün ʿālem-i emr dirler, zīrā mücerred kün emriyle mevcūd olmuşdur. Ve Şeyḫ Muḥyiddīn-i ʿArabī[1] buyurmuşdur ki, bu ʿāleme anıñçün ʿālem-i emr dirler ki, bu ʿālemde ṣāfī emrdir ve hīç nehy yoḳdur, zīrā bu ʿālem ehliniñ istiʿdādı bir vecihledir ki anda muḫālefete yol yoḳdur ki aña nehy müterettib olmaḳ lāzım gele. **Pertev-i cām-ı cihān-bīn** lāmiyye ve beyāniyye, taḳdīri **pertev-i cām-ı cihān-bīn-i mā**'dır, żarūret-i vezniçün **mā** terk olunmuşdur. **Pertev** mübtedā ve **dehed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib, ḫaber-i mübtedā ve fāʿili taḥtında **pertev**'e rāciʿ żamīr ve **tā** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl, mefʿūl-i evveli ve **āgāhī** ṣānīsi ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **zi-sırr-ı melekūt** mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥi.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt tetimme-i maḳūl-i ḳavl-i hātifdir. Cem gibi mey cürʿasını çek, tā ki saña esrār-ı melekūtdan bizim cām-ı cihān-bīnimiziñ pertevi āgāhlıḳ vire. Yaʿnī bizim cāmımız cürʿasını nūş eyle, tā kim seni cām-ı cihān-nümā gibi esrār-ı ġaybiyyeden āgāh eyleye. Baʿżı nüsḫada **mey** yerine **mā** düşmüş. Pes, maʿnā; Cem gibi bizim cürʿamızı çek, tā ki *ilā āḫir*[2]. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; Cem gibi bizim ḳadeḥimiz çek ki melekūt sırrından cām-ı cihān-bīn żiyāsı saña ḫaber-dārlıḳ vire diyen ve Cem gibi bizim cürʿamızı çek ki, melekūt sırrından cihān-bīn cāmıñ pertevi gibi saña ([M,T+] āgāhlıḳ) vire diyen bī-maʿnā söylemede biribiriniñ iṣrince gitmişler[3].

بر در میکده رندان قلندر باشند
که ستانند و دهند افسر شاهنشاهی

Ber-der-i meykede rindān-ı ḳalender bāşend
Ki sitānend u dehened efser-i şāhenşāhī

1 M, S: Muḥyiddīn-i ʿArabī *ḳuddise sırruhu*.
2 T'de (اه) kısaltmasıyla gösterilmiş.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Ḳalender'i rindāna ḳıyās idicek ḳalenderān dimek gerek idi, lākin vezin żarūretinden **rindān** cemʿiyle iktifā eyledi ve iżāfet beyāniyyedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Sitānend** fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i ġā'ib, alurlar dimekdir. **Dehend** de fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i ġā'ibdir, virürler maʿnāsına. **Efser-i şāhenşāhī; yā** ḥarf-i nisbet olunca iżāfet beyāniyye olur, ammā maṣdariyye olunca lāmiyyedir ve iki fiʿil **efser**'de tenāzuʿ eyledi.

Maḥṣūl-i Beyt: Meykede ḳapusında ḳalender rindler olur ki, pādişāhlara tācı anlar virürler ve anlar alurlar. Yaʿnī ʿālem-i mülkde taṣarruf eyleyen ʿışḳ meyḫānesiniñ bāde-nūş ʿāşıḳlarıdır. Ḫāṣılı, begligi ve pādişāhlıġı virüp alan ([M,S+] anlardır, yaʿnī) ʿuşşāḳ-ı cānāndır **(520a)** cānān emriyle.

خشت زیر سر و بر تارك هفت اختر پای
دست قدرت نگر و منصب صاحب جاهی

Ḫişt zīr-i ser u ber-tārek-i heft aḫter pāy
Dest-i ḳudret niger u manṣıb-ı ṣāḥib-cāhī

Bu beyt rindān-i ḳalender[1] aḥvālin beyān ider. **Ḫişt** kerpiç. **Zīr-i ser** lāmiyye. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Tārek**, rā'nıñ fetḥiyle, depe maʿnāsınadır, **heft aḫter**'e iżāfet lāmiyyedir. **Heft aḫter**'den murād, sebʿa-i seyyāredir. **Pāy**; taḳdīri **sereşān** ve **pāyeşān**'dır, żarūret-i vezniçün żamīrler terk olundı. **Dest-i ḳudret** beyāniyyedir ve **niger**'iñ muḳaddem mefʿūli. **Niger**, ([M,T+] nūn'uñ kesri ve kāf'ıñ fetḥiyle,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, naẓar eyle dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Manṣıb-ı ṣāḥib-cāh** lāmiyye. **Ṣāḥib** bā'sı żarūret-i vezniçün sākin oḳunur, ḫuṣūṣā ki dillerinde bā'yı sākin oḳumaḳ cārīdir. **Cāhī** yā'sı ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Meẕkūr ḳalenderleriñ kemāl-i fenādan başları altında yaṣdıḳ yerine kerpiçdir, ḥālbuki ayaḳları sebʿa-i seyyāre üstindedir, yaʿnī ṭaş yaṣdanup ṭopraḳ döşenirler, ammā seyrāngāh u cevelāngāhları yedi felekden yuḳarıdır. Dest u yed-i ḳudreti gör ve ṣāḥib-i manṣıb manṣıbını, yaʿnī bunlarıñ ʿālī-miḳdār u bülend mertebelerini gör, ḥāṣılı, ẓāhirleri ṣūret-i gedāda ve bāṭınları fevḳ-ı semāda. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; kerpiç baş altında ve yedi yıldız depesi üzere ayaḳ, ḳudret elin gör ve ṣāḥib-i manṣıb manṣıbını diyen ʿaceb perīşān söylemiş[2]. Ve mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ḳudret elini ve ṣāḥib-i cāhlıḳ manṣıbını gör diyen yā-y maṣdarīde ḫūb iṣābet eylemiş[3].

1 S: rindān ve ḳalenderān.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

سر ما و در میخانه که طرف بامش
بفلك بر شده دیوار بدین کوتاهی

Ser-i mā vu der-i mey-ḫāne ki ṭarf-ı bāmeş
Be-felek ber-şude dīvār bedīn kūtāhī

Ser-i mā vu der-i mey-ḫāne; vāv ḥarf-i maʿa. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ṭarf-ı bām** lāmiyye, rā'yı sākin oḳumaḳ taṣarrufāt-ı ʿAcemdendir. **Bām** dam maʿnāsınadır yaʿnī ev üsti[1], **şīn**-i żamīr **mey-ḫāne**'ye rāciʿdir. **Be-felek; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ber-şu-de** çıḳmış dimekdir. **Dīvār** mübtedā, **bedīn kūtāhī** ḫaberi, taḳdīri **dīvāreş**'dir, żarūret-i vezniçün terk olındı. Cümle-i ismiyye **mey-ḫāne**'den ḥāl vāḳiʿ olmuş. **Kūtāhī** yā'sı ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim başımız meyḫāne ḳapusıyladır, yaʿnī ańa mülāzımuz, zīrā damınıń cānibi felege çıḳmış, ḥālbuki dīvārı bu ḳısalıḳdadır. Yaʿnī der u bām-ı meyḫāne-i ʿışḳ gerçi ẓāhiren pest görinür, ammā ḥaḳīḳaten ʿayyūḳa çıḳmış. Mecmūʿ-ı beytiń maʿnāsını; bizim başımız ve meyḫāne ḳapusı ki ol meyḫāne ṭamınıń kenārı felek üzre olmuş bu alçaḳlıḳla diyen ve bizim başımız ve meyḫāneniń ḳapusı ki anıń ṭamınıń kenārı felek üzre gitmişdir dīvārı bu alçaḳlıḳda diyen ḳatı alçaḳ gitmişler[2].

با گدایان در میکده ای سالك راه
بادب باش گر از سر خدا آگاهی

Bā-gedāyān-ı der-i meykede ey sālik-i rāh
Be-edeb bāş ger ez-sırr-ı Ḫudā āgāhī

Maḥṣūl-i Beyt: Meyḫānede ḳapusınıń gedālarıyla ey ʿışḳ yolunuń sāliki, edeble ol eger sen sırr-ı Ḫudā'dan āgāh iseń. Yaʿnī ʿāşıḳ-ı sāliklere taʿẓīm u tebcīl üzre ol eger esrāru'llāhdan **(520b)** ḫaber-dār iseń. Ḥāṣılı, ẓāhir ḥāllerine nāẓır olma ki bāṭınları özge ʿālemdedir[3], yaʿnī Ḫudā'yla muʿāmillerdir.

اگرت سلطنت فقر ببخشند ای دل
کمترین ملك تو از ماه بود تا ماهی

Egeret salṭanat-ı faḳr bi-baḫşend ey dil
Kemterīn mulk-i tu ez-māh buved tā māhī

1 S: bām ṭam ve ev üsti.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 S: ʿālemdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, eger sañа faḳr salṭanatını bağışlarlarsa, yaʿnī seni ʿālem-i fenāya īṣāl iderlerse seniñ eksikrek mülküñ yaʿnī memleketiñ māhdan māhīye dek olur, yaʿnī tamām dünyāya pādişāh olursın.

قطع این مرحله بی همرهیٔ خضر مکن
ظلماتست بترس از خطر گمراهی

Ḳaṭʿ-ı īn merḥale bī-hem-rehī-i Ḫıżr me-kon
Ẓulumāt'est bi-ters ez-ḫaṭar-ı gum-rāhī

Ḳaṭʿ-ı īn merḥale iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Merḥale** (M,T+ konacaḳ yer,) menzil maʿnāsınadır, ammā bunda göçecek yer murāddır (T,F+ yaʿnī ṭarīḳ.) **Hem-rehī-i Ḫıżr** lāmiyye, ve yā ḥarf-i maṣdar. **Ḫaṭār** işrāf ʿale'l-helākdir yaʿnī helāklige yaḳın[1] olmaḳdır. **Gum-rāhī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ʿışḳ merḥalesini Ḫıżır yoldaşlığınsız yaʿnī Ḥażret-i Ḫıżır sañа yoldaş olmayınca ʿışḳ merḥalesini ḳaṭʿ eylemege ḳaṣd eyleme, zīrā bu ṭarīḳ-i ẓulümātdır, azġunluḳ ḫaṭarından ṣaḳın. Ḥāṣılı, ʿışḳ yolına ḳulaġuzsuz girme, zīrā ötesi ḳarañlıḳdır[2], yoldan azarsın, ġāfil olma.

حافظ خام طمع شرمی ازین قصه بدار
عملت چیست که مزدش دو جهان می‌خواهی

Ḥāfiẓ-ı ḫām-ṭamaʿ şermī ezīn ḳıṣṣa bi-dār
ʿAmelet çīst ki muzdeş du cihān mī-ḫāhī

Ḥāfiẓ münādā ve iżāfet beyāniyye. **Ḫām-ṭamaʿ** vaṣf-ı terkībīdir. **Şermī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ezīn; īn** işāretdir **muzd-i du cihān** ṭalebine. **Muzd**, mīm'iñ żammıyla, ücret yaʿnī kirā maʿnāsınadır[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫām ṭamaʿlu Ḥāfiẓ, bu ḳıṣṣadan şerm ṭut yaʿnī utan. ʿAmeliñ nedir ki añа iki cihānı ücret dilersin, yaʿnī ne iş işlediñ ki añа iki ʿālemi cezā ve ʿivaż istersin. Pes, bu işden utan.

تو در فقر ندانی زدن از دست مده
مسند خواجگی و مجلس توران شاهی

Tu der-i faḳr ne-dānī zeden ez-dest me-dih
Mesned-i ḫācegī vu meclis-i Tūrān Şāhī

1 M, T: ḳarīb.
2 M: ḳarañuluḳdur.
3 S: muzd ücret.

Der-i faḳr lāmiyyedir mecāzen. **Ne-dānī** bunuñ gibi yerlerde **ne-tuvānī** maʿnāsınadır[1], yaʿnī ḳādir degilsin. **Ez-dest me-dih** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Mesned** ism-i mekāndır, tekyegāh maʿnāsına yaʿnī söykenecek yer. **Ḫācegī**'den murād vezāretdir. **Mesned-i ḫācegī** iżāfeti beyāniyyedir. **Tūrān Şāh** Şāh Şucāʿ'ıñ vezīr-i aʿẓamı olmuşdur. Niteki risālede mufaṣṣal beyān olunmuşdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce tenezzül ṭarīḳiyle nefsine ḫiṭāb buyurur: Sen faḳr ḳapusını kaḳmaġa ḳādir degilsin, yaʿnī faḳr çekmege müteḥammil olımazsın. Pes, eliñden vezāret mesnedini ve Turan-şāh meclisini virme. Yaʿnī ey Ḥāfiẓ, sen faḳr u fenāya ṭāḳat getüremezsin, imdi vezīriñ mülāzemetini terk eyleme ki saña ġınā ḥāṣıl ola. Ḫāce'niñ murādı ḥüsn-i ṭalebdir. Maḳṣūd-ı Ḫāce'ye vāṣıl olmayanlar, maḫlaṣ beytini meẕkūr beytden mu'aḫḫar īrād eylemişler, *ʿafa'llāhu Teʿālā ʿanhum*[2].

540

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

سینه مالامال دردست ای دریغا مرهمی
دل ز تنهایی بجان آمد خدایا همدمی

Sīne mālāmāl-i derd'est ey dirīġā merhemī
Dil zi-tenhāyī be-cān āmed Ḫudāyā hem-demī

Mālāmāl ṭopṭolu dimekdir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, ey yārān dimekdir. **Dirīġ** ḥayf maʿnāsınadır yaʿnī edāt-ı tegābün ve **elif** ḥarf-i nudbe. Ve cā'izdir ki münādā ([M,T+] **dirīġā**) ola mendūb ṭarīḳiyle, **ey dirīġa (521a)** dimek ola, pes, **ey** ʿArabīde **vā** maʿnāsına olur. **Merhemī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Dil** mübtedā, **be-cān āmed** ḫaberi. **Zi-tenhāyī** ve **be-cān, āmed**'e müteʿalliḳdir. **Ḫudāyā** münādā. **Hem-dem** muṣāḥib maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. Ḫudā'ya[3] nidā eylemekden murād temennīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sīne derdle mālāmāldır. Ey dirīġ, bu derde bir merhem olsa yaʿnī dermān olsa. Göñül tenhālıḳdan cāna geldi, yaʿnī cāndan yigrendi

1 S: bunuñ gibi yerlerde ne-tānī ve ne-tuvānī maʿnāsınadır.
2 T: īrād eylemişler. <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 T: Ḫudā'yı.

ve usandı, yā Rab, bańa bir hem-dem ki beni tenhālıḳdan ḫalāṣ eyleye. Ḫāce ([M,T+] elem-i) ʿışḳ ve derd-i firāḳdan şikāyet ider.

چشم آسایش که دارد از سپهر تیز رو
ساقیا جامی بیاور تا بیاسایم دمی

Çeşm-i āsāyiş ki dāred ez-sipihr-i tīz-rev
Sāḳiyā cāmī bi-y-āver tā bi-y-āsāyem demī

Çeşm-i āsāyiş lāmiyye. **Çeşm** ümīd maʿnāsınadır. **Āsāyiş** ism-i maṣdardır, āsāyīden'den. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Sipihr-i tīz-rev** beyāniyye. **Tīz-rev** vaṣf-ı terkībīdir, revīden'den, tīz yüriyici maʿnāsına. **Cāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Bi-y-āsāyem** fiʿl-i mużāriʿ nefs-i mütekellim vaḥde. **Demī; dem** bunda nefes ü sāʿat maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sipihr-i tīz-revden āsāyiş ü rāḥat ümīdin kim ṭutar, yaʿnī kimse andan ḥużūr ümīdin ṭutmaz. Pes, ey sāḳī, bir ḳadeḥ bāde getür, tā kim bir nefes ve bir sāʿat āsāyiş ü ḥużūr ideyin.

خیز تا خاطر بدان ترك سمرقندی دهیم
کز نسیمش بوی جوی مولیان آید همی

Ḫīz tā ḫāṭır bedān Türk-i Semerḳandī dehīm
K'ez-nesīmeş būy-ı cuy-i Mūliyān āyed hemī

Ḫīz ḫiṭāb-ı ʿāmm, ḳalḳ dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Ḫāṭır, dehīm**'iń mefʿūl-i ṣarīḥi ve **bedān** ġayr-i ṣarīḥi. **Türk-i Semerḳandī** beyāniyye. **Semerḳandī** buyurduġı[1] teşbīh ṭarīḳiyle olmaḳ cā'iz ([M,T+] ve ḥaḳīḳaten olmaḳ cā'iz.) **Dehīm** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa ġayrih veyā fiʿl-i emr mütekellim maʿa ġayrih. **K'ez; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Nesīm** bunda yildir, bād maʿnāsına, ve **şīn**-i żamīr Türk'e rāciʿdir veyā Semerḳand'a. **Būy-i cūy-ı Mūliyān** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Cūy** ırmaḳ ve **Mūliyān** bir muʿayyen ırmaġıń ismidir. **Āyed hemī** aṣlında **hemī-āyed** idi, żarūret-i vezn ü ḳāfiye içün taḳdīm u te'ḫīr olundı. Niteki Rūdekī, Sulṭān Naṣr bin Aḥmed-i Sāmānī'ye söyledügi ġazelde vāḳiʿdir.

Beyt:[2] باد جوی مولیان آید همی
بوی یار مهربان آید همی

Bād-ı[3] cūy-ı Mūliyān āyed hemī
Būy-i yār-ı mihrbān āyed hemī[4]

1 T: buyurdugi.
2 S: maṭlaʿ.
3 M, S: Yād-ı.
4 Mûliyân ırmağının rüzgârı ve sevgili yarin kokusu geliyor.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳalk, tā ḫāṭırımızı ol Semerḳandī maḥbūba virelim ki anıñ nesīminden Mūliyān ırmaġı ḳoḳusı gelür.

زیرکی را گفتم این احوال بین خندید و گفت
صعب کاری بوالعجب حالی پریشان عالمی

Zīrekī-rā goftem īn aḥvāl bīn ḫandīd u goft
Ṣaʿb kārī bu'l-ʿaceb ḥālī perīşān ʿālemī

Zīrekī-rā; yā ḥarf-i vaḥdet ve **rā** edāt mefʿūl. **Īn aḥvāl** buyurdugi aḥvāl-i ʿışḳ u muḥabbete işāretdir[1]. **Bīn** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, gör dimekdir. **Ḫandīd u goft** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur[2]. Maḳūl-i ḳavl de mıṣrāʿ-ı ṯānīdir. **Ṣaʿb** çetiñdir, müşkil maʿnāsına[3]. **Kārī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bu'l-ʿaceb** mübālaġa ile ʿacebden kināyetdir, ebu'l-ʿacebden muḫaffefdir, ʿaceb babası dimekdir. **Ḥālī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **ʿĀlemī** yā'sı da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir zīreke didim ki, bu aḥvāl-i ʿışḳı gör seyr eyle. Ol da güldi ve didi; bir müşkil iş ve bir bu'l-ʿaceb ḥāl[4] ve bir perīşān ʿālemdir bu aḥvāl-i **(521b)** ʿışḳ buyurduġuñ[5]. Yaʿnī ʿışḳ derd ü belā ve miḥnet[6] u elemden kināyetdir ki aña mübtelā olan hergiz ḥużūr u ḥubūr görmez, belki dā'imā gözi yaşlı ve baġrı başlıdır.

سوختم در چاه صبر از بهر آن شمع چگل
شاه ترکان غافلست از حال ما کو رستمی

Sūḫtem der-çāh-ı ṣabr ez-behr-i ān şemʿ-i Çigil
Şāh-ı Türkān ġāfil'est ez-ḥāl-i mā kū Rustemī

Çah-ı ṣabr beyāniyye. **Şemʿ-i Çigil** lāmiyye. **Şāh-ı Türkān** da lāmiyyedir. **Şāh-ı Türkān**'dan murād Efrāsiyāb'dır. Bu beyt telmīḥdir Şāh-nāme ḳıṣṣalarınıñ birine ki sābıḳan mīm kāfiyesinde mufaṣṣal ẕikrī geçmişdir şol ġazelde ki maṭlaʿı budur:

Maṭlaʿ:

بی تو ای سرو روان با گل و گلشن چه کنم
زلف سنبل چه کشم عارض سوسن چه کنم

Bī-tu ey serv-i revān bā-gul u gulşen çi konem
Zulf-i sunbul çi keşem ʿāreż-ı sūsen çi konem[7]

Bu ġazelde bir beytle bu ḳıṣṣaya telmīḥ buyurmuşdur.

1 M, S: Īn aḥvāl ʿışḳ u muḥabbete işāretdir.
2 S: merhūndur ve maʿṭūfdur.
3 S: ṣaʿb müşkil dimekdir.
4 S: kār.
5 T: buyurdugüñ.
6 M, S: muḥabbet.
7 376. gazel 1. beyit.

Beyt: شاه ترکان چو پسندید و به چاهم انداخت
دستگیر ار نشود دست تهمتن چه کنم

Şāh-ı Türkān çu pesendīd u be-çāhem endāḫt
Dest-gīr er ne-şeved dest-i Tehemten çi konem[1]

Maḥṣūl-i Beyt: Ol Çigil maḥbūbından ötüri ṣabr çāhında yandım, yaʿnī cānāniçün ṣabr ide ide helāk oldum. Şāh-ı Türkān yaʿnī cānān bizim aḥvālimizden ġāfildir. Kanı bir Rüstem yaʿnī ḳanı bir yār-i müşfiḳ ki bizi elem-i firāḳdan ḫalāṣ idüp viṣāl-i ([M,T+] cānāna sebeb ola, Rüstem Bījenī çāhdan ḫalāṣ idüp viṣāl-i) sürūra sebeb olduġı gibi. Maḥbūbı Çigil'e taḥṣīṣ buyurdı, zīrā şehr-i Çigil Türkistān'dadır ve Efrāsiyāb Türkistān pādişāhı idi.

در طریق عشقبازی امن و آسایش بلاست
ریش باد آن دل که با درد تو خواهد مرهمی

Der-ṭarīḳ-i ʿışḳ-bāzī emn u āsāyiş belā'st
Rīş bād ān dil ki bā-derd-i tu ḫāhed merhemī

Ṭarīḳ-ı ʿışḳ-bāzī beyāniyye. **ʿIşḳ-bāz** maḥbūb-dost maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Rīş** yaradır, ammā bunda mecrūḥ maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Merhemī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Maḥbūb-dostluḳ ṭarīḳinde emn ü āsāyiş belādır, yaʿnī bu ṭārīḳde ḥużūr u ṣafā yoḳdur, belki hemān derd ü belādır. Pes, mecrūḥ olsun ol göñül ki seniñ derdiñe merhem ister, yaʿnī ʿışḳıñ derdine dermān isteyen göñül derdden ḫalāṣ bulmasun[2].

اهل کام و ناز را در کوی رندی راه نیست
رهروی باید جهان سوزی نه خامی بی‌غمی

Ehl-i kām u nāz-rā der-kūy-i rindān rāh nīst
Reh-revī bāyed cihān-sūzī ne ḫāmī bī-ġamī

Nāz-rā; rā edāt-ı ṣıla ve **der** bā-yı ṣıla maʿnāsınadır. **Reh-rev** vaṣf-ı terkībīdir, ([M,T+] yola gidici yaʿnī) sālik-i ʿışḳ ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Cihān-sūz** da vaṣf-ı terkībīdir, cihān yandırıcı dimekdir, yaʿnī cihāndan müstaġnī, ḫāṣılı, tārik-i dünyādan

1 376. gazel 5. beyit.
2 S: olmasun.

ʿibāretdir[1] ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḫāmī** ve **bī-ġamī** yā'ları da vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Murād u nāz ehline rindler maḥallesine yol yoḳdur, yaʿnī bunlar rindlere yār u yoldaş olımazlar, ḥāṣılı, rindler başḳa fırḳa ve bunlar başḳadır. Pes, ṭarīḳ-i ʿışḳa bir ʿāşıḳ-ı sālik-i cihān-sūz gerek. Yaʿnī dünyādan geçmiş bir ʿāşıḳ gerek, bir ġamsız ḫām gerekmez, yaʿnī ʿışḳıñ derd ü ġamını iḫtiyār eylemeyen ḫām gerekmez. Mıṣrāʿ-ı ṣānīde yā'ları ḥarf-i maṣdar ṭutup maʿnāsını, sāliklige cihān terk idicilik gerek, ḫāmlıḳ, ġamsızlıḳ[2] gerekmez diyen maʿnā-yı **(522a)** beytden ve ḳāfiyeden bī-ḫaber imiş[3].

آدمی در عالم خاکی نمی‌آید بدست
عالمی دیگر بباید ساخت و از نو آدمی

Ādemī der-ʿālem-i ḫākī ne-mī-āyed be-dest
ʿĀlemī dīger bi-bāyed sāḫt u ez-nev ādemī

Ādemī; yā ḥarf-i vaḥdet. **ʿĀlem-i ḫākī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet. **ʿĀlemī; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **ez-nev ādemī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀlem-i ḫākīde bir ādem ele gelmez yaʿnī eyi kimse ele gelmez, ḥāṣılı, eyi ādem bulunmaz. Pes, bir ġayri ʿālem ḫalḳ eylemek gerek ve yeñiden bir ġayri ādem. Ḫāce merdümlük ve kerem gelür ādem bulunmaduġından şikāyet ider, yaʿnī eylik gelür kimse nā-yābdır. ([M,S+] Minhusinde evvelki Ādemī'de yā ḥarf-i nisbetdir diyen iṣābet eylememiş[4].)

گریهٔ حافظ چه سنجد پیش استغنای عشق
کاندرین طوفان نماید هفت دریا شبنمی

Girye-i Ḥāfıẓ çi senced pīş-i istiġnā-yı ʿışḳ
K'enderin ṭūfān numāyed heft deryā şebnemī

Girye-i Ḥāfıẓ lāmiyye. **Senced** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, tartar dimekdir, yaʿnī ne vezn getürür ve ne te'ṣīr ider. **İstiġnā-yı ʿışḳ** lāmiyye. **K'enderīn; ki** ḥarf-i taʿlīl ve **īn, istiġnā-yı ʿışḳ**'a işāretdir. **Ṭūfān** ṣuyuñ ṭaşması. **Şebnemī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ istiġnāsı ḳatında Ḥāfıẓ'ıñ giryesi ne vezn getürür yaʿnī ne iʿtibārı var? Zīrā bu ṭūfān-ı istiġnā-yı cānānda yedi deryā bir şebnem görinür.

1 S: cihāndan müstaġnī olup tārik-i dünyādan ʿibāretdir.
2 T: ġamsızlik.
3 <[F+] Redd-i Şemʿī>
4 <[F+] Redd-i Şemʿī>

Yaʿnī deryā-yı istiġnā-yı cānān ḳatında Ḥāfıẓ'ıñ giryesiniñ bir ḳaṭrece ḥayyiz ü iʿtibārı yoḳdur, ḥāṣılı, Ḥāfıẓ'ıñ aġlaması, istiġnā-yı cānāna te'ṯīr eylemez.

541

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilatü Mefāʿīlü Fāʿilün

ساقی بیا که شد قدح لاله پر ز می
طامات تا بچند و خرافات تا بکی

Sāḳī bi-y-ā ki şud ḳādeh-i lāle pur zi-mey
Ṭāmāt tā be-çend u ḫurāfāt tā be-key

Sāḳī münādā. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḳadeḥ-i lāle** beyāniyye. **Ṭāmāt** rüsūm u ʿādāt-ı ṣūfiyyeye dirler. **Tā** bunda ilā maʿnāsınadır. **Ḫurāfāt**, ḫā'nıñ żammıyla, gicelerde söyleşilen ḳıṣṣalara ve ḥikāyelere dirler, bunda murād budur, bir maʿnāsı daḫi vardır ki sābıḳan mīm ḳāfiyesinde ẕikri geçmişdir.

خیز تا خرقهٔ صوفی به خرابات بریم
شطح و طامات به بازار خرافات بریم

Ḫīz tā ḫırḳa-i ṣūfī be-ḫarābāt berīm
Şaṭḥ u ṭāmāt be-bāzār-ı ḫurāfāt berīm[1] didüginde

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gel ki lāle ḳadeḥi meyden ṭoptolı oldı, yaʿnī faṣl-ı bahār geldi, lāleniñ ḳızarmasını şarābla ṭolı ṣırça ḳadeḥe beñzetmiş. Rüsūm u ʿādāt-ı ṣūfiyye niçeye dek ve gice ḳıṣṣaları ve efsāneleri ḳaçana dek[2]? Yaʿnī olur olmaz nesnelerle ʿömür[3] geçürmek niçe bir? Pes, bāde getür ki ʿışḳ u muḥabbetden muṣāḥabet idelim.

بگذر ز کبر و ناز که دیدست روزگار
چین قبای قیصر و ترك کلاه کی

Bi-gẕer zi-kibr u nāz ki dīde'st rūzgār
Çīn-i ḳabā-yı Ḳayser u terk-i kulāh-i Key

1 388. gazel 1. beyit. Beyitte 'şaṭḥ' yerine 'delḳ' yazılmaktadır.
2 S: niçeye dek.
3 M: ʿömrüñi.

Bi-gzer ḫiṭāb-ı (M,T+ ʿāmm) veyā meẕkūr-ı sāḳīye ḫiṭāb ola. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Dīde'st** aṣlında **dīde-est**'dir, niteki nice kerre mürūr eylemişdir, **rūzgār** fāʿili. **Çīn-i ḳabā-yı Ḳayser** lāmiyyelerdir ve **çīn** mefʿūl-i **dīde'st**'dir, büküm ve büklüm maʿnāsınadır. **Terk-i kulāh-ı Key** lāmiyyelerdir. Rūm pādişāhlarına **Ḳayser** ıṣṭılāḥ iderler ve **Key** bir ulu pādişāhıñ ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kibr u nāzdan geç, yaʿnī kibr u nāzı terk eyle, zīrā rūzgār Ḳayser pādişāhıñ ḳaftānı bükümini **(522b)** yaʿnī dürüldügini ve Key pādişāhıñ külāhı terkini görmüşdür. Yaʿnī dünyā niçe pādişāhlar görmüş ḳoca ḳarıdır, ḥāṣılı, çoḳ güyegiden artmış ʿacūzedir.

هشیار باش که مرغ چمن مست گشت هان
بیدار شو که خواب عدم در پیست هی

Huşyār bāş[1] ki murġ-i çemen mest geşt hān
Bīdār şev ki ḫāb-ı ʿadem der-pey'est hey

Hey ḥāżır ol yaʿnī ġāfil olma.

Maḥṣūl-i Beyt: Muḫāṭab-ı sābıḳa ḫiṭāb buyurur: Hüşyār ol yaʿnī ayıl, zīrā murġ-ı çemen yaʿnī bülbül gül ʿışḳıyla mest oldı. Āgāh ol ve ḫāb-ı ġafletden uyan, zīrā ḫāb-ı ʿadem girüdedir. Yaʿnī bülbül şarāb-ı ʿışḳ-ı gülle mest olmuş, yaʿnī bir ḥayvāniken ʿışḳ u muḥabbetden ḫālī degildir. Pes, āgāh ol, bāde-i ʿışḳ mesti olmaḳdan ġāfil olma ve bīdār ol ki ʿadem uyḳusı ardımızdadır[2]. Pes, ʿömrüñi ḥayvānāt gibi ġafletle geçürme, bülbül gibi muḥabbet-i cānānda geçür.

خوش نازکانه می‌چمی ای شاخ نوبهار
کآشفتگی مبادت از آسیب باد دی

Ḫoş nāzikāne mī-çemī ey şāḫ-ı nev-bahār
K'āşuftegī me-bādet ez-āsīb-i bād-ı Dey

Çemī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, ṣalınursın dimekdir. **Şāḫ-ı nev-bahār** lāmiyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı duʿā. **Āşufte** perīşān (M+ ve ḳarış murış dimekdir,) kāf hā-yı resmīden bedeldir yā-yı maṣdariyye içün. **Me-bādet; tā** żamīr-i ḫiṭābdır **şāḫ-ı nev-bahār**'a. **Āsīb** lüġatde yanbaşı gelmege dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde ıżṭırāb u meşaḳḳat murāddır. **Bād-ı Dey** lāmiyye. Tarīḫ-i Celālī'de **Dey**

1 M: şev.
2 S: aramızdadır.

ḳışıñ evvel ayınıñ ismidir, ammā bunda murād ḳışdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey nevbahār şāḫı, ḫoş nāzikāne ṣalınursın, ḳış yeli şiddetinden saña żarar u perīşānlıḳ olmasun. Bād-ı Dey'i taḫṣīṣ şāḫ iʿtibāriyledir ki murād cānāndır, ve-illā cānāna duʿā ʿumūm üzre olmaḳ lāzımdır.

بر مهر چرخ و شیوهٔ او اعتماد نیست
ای وای بر کسی که شد ایمن ز مکر وی

Ber-mihr-i çarḫ u şīve-i ū iʿtimād nīst
Ey vāy ber-kesī ki şud īmin zi-mekr-i vey

Mihr-i çarḫ lāmiyye, muḥabbet-i çarḫ dimekdir. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, ey yār dimekdir. **Vāy** Fārisīde, ʿArabīde veyl maʿnāsınadır[1], ʿaẕāb u cehennem dimekdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Īmin**, hemzeniñ ve mīm'iñ kesriyle, emīn maʿnāsınadır. **Mekr-i vey** lāmiyyedir. **Vey**, vāv'ıñ fetḥiyle, żamīr-i ġā'ibdir, **ū** gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Çarḫıñ muḥabbetine ve şīvesine iʿtimād yoḳdur yaʿnī iʿtimād cā'iz degil. Ey yārān, vāy bir kimseye ki anıñ mekrinden emīn oldı.

فردا شراب کوثر و حور از برای ماست
و امروز نیز ساقیٔ مه رو و جام می

Ferdā şerāb-ı Kevṡer u ḥūr ez-berā-yı mā'st
V'imrūz nīz sāḳī-i meh-rū vu cām-ı mey

Maḥṣūl-i Beyt: İrte cennetde şarāb-ı Kevṡer ve ḥūr bizim içündür, bugün daḫi ay yüzli sāḳī ve cām-ı mey bizim içündür. Yaʿnī dünyā ve āḫiret ẕevḳ u ṣafāsı mü'minler içündür, ḥāṣılı, mü'minleriñ ḥaḳḳıdır.

باد صبا ز عهد صبی یاد می‌دهد
جان دارویی که غم ببرد در ده ای صبی

Bād-ı ṣabā zi-ʿahd-i ṣıbā yād mī-dehed
Cān-dārūyī ki ġam bi-bered der-dih ey ṣubey

ʿ**Ahd** bunda zamān maʿnāsınadır. **Ṣıbā**, ṣād'ıñ kesriyle, ṣabvetdendir, meyl maʿnāsına, ammā bunuñ gibi yerlerde oġlanlıḳ[2] murāddır. **Cān-dārū** cān otı

1 M: vāy Fārisīde ve ʿArabīde veyl maʿnāsınadır.
2 S: oġlancıḳ.

dimekdir yaʿnī cān ʿilācı, **(523a)** aṣlında **dārū-yı cān** idi iżāfetle, taḳdīm u teʾḫīrle terkīb-i mezcī eylediler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ṣubey**, ṣād'ıń żammı ve bā'nıń fetḥiyle, ṣabīniń taṣġīridir, oġlancıḳ[1] maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Bād-ı ṣabā zamān-ı ṣıbādan yād virür yaʿnī tāzelik zamānını añdırır, ḥāṣılı, tāze bahār zamānıdır. Pes, ey oġlancıḳ, bir cān otı ki ġam u ġuṣṣayı giderir, vir. Yaʿnī bāde ṣun içelim ki ġam u ġuṣṣamızı gidersün.

حشمت مبین و سلطنت گل که گسترد
فراش باد هر ورقش را بزیر پی

Ḥışmet me-bīn u salṭanat-ı gul ki gustered
Ferrāş-ı bād her varaḳaş-rā be-zīr-i pey

Taḳdīr-i kelām **ḥışmet u salṭanat-ı gul me-bīn**'dir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Gustered** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, döşer dimekdir. Baʿżı nüsḫada **gustered** yerine **bi-spered** düşmüş, bā'nıń żammı ve kesriyle lüġatdır, çigner maʿnāsına, iki veche bile ḳarīne var, *fe-teʾemmel*. **Ferrāş-i bād** beyāniyye. **Her varaḳeş; şīn**-i żamīr güle rāciʿdir, **rā** edāt-ı mefʿūl. **Be-zīr-i pey; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Pey** pāydan muḫaffefdir, ayaḳ maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Gülüń ḥaşmet ü salṭanatına baḳma ki ferrāş-ı bād anıń her varaḳını ayaḳ altına döşer veyā ayaḳ altında çigner, yaʿnī ẓāhiren iltifāt u ṣafāsına baḳma, ziyāde serīʿü'z-zevāldir.

درده بیاد حاتم طی جام یك منی
تا نامهٔ سیاه بخیلان کنیم طی

Der-dih be-yād-ı Ḥātem-i Ṭay cām-ı yek menī
Tā nāme-i siyāh-ı baḫīlān konīm ṭay

Der-dih; der ḥarf-i teʾkīd, **dih**, dāl'ıń kesriyle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, vir dimekdir. **Yek menī**; sābıḳan beyān olundı ki aṣlında menā idi, elifle, ʿAcem taṣarruf idüp menī didi, ʿĪsā'ya ʿĪsī ve Mūsā'ya Mūsī didikleri gibi, ḥāṣılı, **cām-ı yek menī** iki baṭman miḳdārı şarāb alan ḳadeḥe dirler. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Nāme-i siyāh-ı baḫīlān** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Nāme-i siyāh** defter-i aʿmāl-i seyyi'ātdan kināyetdir. **Baḫīlān** bunda ḫasīsān maʿnāsınadır. **Nāme, konīm**'iń mefʿūl-i evveli ve **ṭay** mefʿūl-i ṣānīsidir, **ṭayy** dürmek maʿnāsınadır.

1 S: oġlancıḳlıḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ḥātem-i Ṭay yādına cām-ı yek menīyi vir yaʿnī iki baṭmān şarāb alur ḳadeḥi vir, tā kim buḫalānıñ ve eḫissānıñ ḳara defterini ṭayy idelim, yaʿnī anlara ʿarż-ı ḥāceti terk idelim, yaʿnī ol mücrimlere iḥtiyāc göstermeyelim. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; vir Ḥātem-i Ṭay yādına bir baṭmānlıḳ ḳadeḥi diyen ve Ḥātem-i Ṭay'ıñ şevḳine bir baṭmān cām vir diyenler ḥaḳḳ-ı edāyı virmemişler[1].

آن می که داد رنگ و لطافت بارغوان
بیرون فکند لطف مزاج از رخش بخوی

Ān mey ki dād reng u leṭāfet be-erġuvān
Bīrūn fikend luṭf-ı mizāc ez-ruḫeş be-ḫey

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Be-erġuvān; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ān mey** mübtedā, **bīrūn fikend** ḫaberi. **Luṭf-ı mizāc** lāmiyye ve **fikend**'iñ fāʿili ve mefʿūli muḳadder **reng u leṭāfet**. **Ruḫeş; şīn**-i żamīr **erġuvān**'a rāciʿdir. **Be-ḫey; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Ḫey**, vāv-ı resmīyle, derdir, ʿaraḳ maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol mey ki erġuvāna reng ü leṭāfet virdi, ol mey erġuvānıñ ruḫından luṭf-ı mizācıyla reng ü leṭāfeti ʿaraḳla ṭaşra bıraḳdı, yaʿnī ter ile[2] ṭaşra dökdi. Yaʿnī erġuvānıñ reng **(523b)** ü leṭāfeti ki var, içdigi bādeniñ luṭf-ı mizācıyla ʿaraḳla ṭaşra çıḳmışdır. Ḥāṣılı, erġuvānıñ reng ü leṭāfeti içdigi bādeniñ eṣeridir ki ter ile[3] ruḫından ẓāhir olmuşdur.

مسند بباغ بر که بخدمت چو بندگان
استاده است سرو و کمر بسته است نی

Mesned be-bāġ ber ki be-ḫidmet çu bendegān
İstāde-est serv u kemer beste-est ney

Mesned tekyegāh maʿnāsınadır. **Be-bāġ; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ber** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ilet dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Be-ḫidmet; bā** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i ẓarf. **Çu bendegān** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **İstāde** fiʿl-i māżīden ḳısımdır, ṭurmuş maʿnāsına. **Kemer** bunda ḳuşaḳ maʿnāsınadır, bil maʿnāsına da olmaġa ḳābildir. **Ney** ḳamışdır.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 M, T: derle.
3 M, T: derile.

Maḥṣūl-i Beyt: Tekyegāhını bāġa ilet ki seniñ ḫidmetiñ içün veyā seniñ ḫidmetiñde ḳullar gibi serv ayaġ üzre ṭurmuş ve ney kemer baġlamış, yaʿnī seniñ ḳudūmuña muntaẓırlardır.

بشنو که مطربان چمن راست کرده اند
آهنگ چنگ و بربط و آواز عود و نی

Bi-şnev ki muṭribān-ı çemen rāst kerdeend
Āheng-i çeng u barbaṭ u āvāz-ı ʿūd u ney

Rāst kerdeend yaʿnī uydurmuşlar ve düzen virmişler.

Maḥṣūl-i Beyt: İddiʿā ṭarīḳiyle buyurur: İşit ki çemen muṭribleri uydurmuşlar ve düzen virmişler çeng ü kopuz āhengine ve ʿūd u ney āvāzına. Yaʿnī murġān-ı çemen herbirisi bir dürli naġme idüp hem-sāz u hem-āvāz olmuş. Hemān semʿ-i ʿibret gerek ki işidüp pend ala. Muṭribān-ı çemeni nebātāt maʿnāsına aḫẕ eyleyen muʾāḫeẕe olunmaḳ gerek[1].

حافظ حدیث سحرفریب خوشت رسید
تا حد مصر و چین و باقصای روم و ری

Ḥāfiẓ ḥadīṯ-i siḥr-firīb-i ḫoşet resīd
Tā ḥadd-i Mıṣr u Çīn u be-aḳṣā-yı Rūm u Rey

Ḥāfıẓ münādā. **Ḥadīṯ-i siḥr-firīb-i ḫoşet** beyāniyyelerdir. **Siḥr-firīb** vaṣf-ı terkībīdir, firībīden'den, siḥir aldayıcı maʿnāsına, yaʿnī siḥir seniñ sözünüñ[2] mesḥūrı ve firīftesidir. **Resīd** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Tā** intihā-yı ġāyeti-çündür, ilā maʿnāsına. **Be-aḳṣā; bā** ḥarf-i ṣıla ve **Rūm**'a iżāfet lāmiyyedir ve **Rey** bir şehriñ ismidir, **Rūm**'a maʿṭūfdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, seniñ siḥri firīb idüp aldayıcı güzel sözüñ[3] Mıṣır ve Çīn serḥaddine dek ve Rūm ve Rey ġāyetine dek irişdi, yaʿnī tamām-ı ʿāleme münteşir oldı.

1 <T+ Redd-i Sürūrī>
2 S: gözüñüñ.
3 S: gözüñ.

542

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

شهریست پرظریفان وز هر طرف نگاری
یاران صلای عشقست گر می‌کنید کاری

Şehrī'st pur-ẓarīfān v'ez-her ṭaraf nigārī
Yārān ṣalā-yı ʿışḳ'est ger mī-konīd kārī

Ḫāce şehr-i Şīrāz'ıñ ādemlerini ẓarāfetle vaṣf ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Şehrimiz ẓürafādan ṭopṭolı bir şehirdir ve her cānibden bir nigār peydādır. Ey yārān, ʿışḳa ṣalādır eger bir iş işlerseñiz, yaʿnī eger ʿāşıḳlıḳ iderseñiz maḥallidir.

چشم جهان نبیند زین تازه‌تر جوانی
در دست کس نیفتد زین خوبتر نگاری

Çeşm-i cihān ne-bīned zīn tāzeter civānī
Der-dest-i kes ne-y-ufted zīn ḫūbter nigārī

Çeşm-i cihān lāmiyye, taḳdīri **çeşm-i ehl-i cihān**'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i cihānıñ gözi bundan tāzerek bir civān görmez, bir maʿhūd civāna işāret ider ve kimseniñ eline girmez ve düşmez bundan ḫūbrek bir nigār.

جسمی که دیده باشد از روح آفریده
زین خاکیان مبادا بر دامنش غباری

Cismī ki dīde bāşed ez-rūḥ-ı **(524a)** āferīde
Zīn ḫākiyān me-bādā ber-dāmeneş ġubārī

Cismī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Ḫākiyān**'dan murād ḫākda ḳarār eyleyenlerdir, zīrā **yā** ḥarf-i nisbetdir ve elif ve nūn edāt-ı cemʿ, hāke mensūblar dimekdir. **Me-bādā**, elifle, ve **me-bād**, elifsiz, lüġatdır, olmasun dimekdir, duʿāda müstaʿmel nehy-i ġā'ib şeklidir. **Ġubārī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Rūḥdan yaradılmış bir cismi kim görmüş ola, yaʿnī kim gördi bu ḫākīlerden dāmeninde ġubār olmasun, yaʿnī dāmen-i pākine aġyār-dan toz konmasun. ʿAdem-i telvīṣden kināyetdir.

چون من شکستهٔ را از پیش خود چه رانی
کم غایت توقع بوسیست یا کناری

Çun men şikesteʾi-rā ez-pīş-i ḫod çi rānī
K'em ġāyet-i tevaḳḳuʿ būsīʾst yā kenārī

Şikesteʾi; yā ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül ve **rā** edāt-ı mefʿūl. **Rānī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, sürersin dimekdir, rānīdenʾden. **K'em; ki** ḥarf-i taʿlīl ve **mīm**-i mütekellim maʿnāda **tevakḳu**ʿa muḳayyeddir, **tevaḳḳuʿem** taḳ-dīrinde. **Būsī** yāʾsı ḥarf-i vaḥdet. **Yā** bunda ḥarf-i ʿaṭfdır, ʿArabīde **ev** ve **em** maʿnāsına. **Kenārī** yāʾsı da vaḥdetiçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim gibi bir şikesteyi kendi yanıńdan ne sürersin, yaʿnī beni yanıńdan sürme. Zīrā ġāyet-i tevakḳuʿum ve ümīdim senden bir būsedir veyā bir kenār. Pes, bu ḳadar cüzʾī nesne içün beni yanıńdan sürmek inṣāf degildir.

می بی‌غشست بشتاب وقتی خوشست دریاب
سالی دگر که دارد امید نوبهاری

Mey bī-ġeş'est bi-ştāb vaḳtī ḫoş'est der-yāb
Sālī diger ki dāred ummīd-i nev-bahārī

Ġışş, ġaynʾıń kesri ve şīn-i müşeddedle, çirk maʿnāsına ismdir, naṣara bā-bından, maṣdarı ġışāş gelür, ġaynʾıń kesriyle, ammā ʿAcem **ġeş** oḳur, ġaynʾıń fetḥiyle, gine çirk maʿnāsına. **Vaḳtī** yāʾsı ḥarf-i tenkīrdir. **Der-yāb** ańla ve tedā-rük eyle maʿnāsınadır. **Sālī diger; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Nev-bahārī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Mey ṣāfīdir, pes, içmege ʿacele eyle, vaḳt de ḫoşdur, tedārük üzere ol, yaʿnī vaḳtiń ḳadrini bil. Bir yıl daḫi nev-bāhar ümīdīn kim ṭutar, yaʿnī bir nevbahāra daḫi irişmege kimiń ümīdi var? Pes, bu yıl nev-bahārda mey-i bī-ġışşı nūş eylemegi ġanīmet bilmek gerekdir.

در بوستان حریفان مانند لاله و گل
هر یك گرفته جامی بر یاد روی یاری

Der-bōstān ḥarīfān mānend-i lāle vu gul
Her yek girifte cāmī ber-yād-ı rūy-i yārī

Cāmī ve **yārī** yā'ları vaḥdetiçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Bostānda bāde-nūşlar lāle ve gül gibi her birisi bir yāriñ rūyı yādına bir cām ṭutmuş, yaʿnī her birisi bir nigārıñ rūyı şevḳine piyāle-nūş-dur. Lāleyi ayaḳlı ḳadeḥe ve güli ayaḳsız ḳadeḥe teşbīh eylemişler[1].

چون این گره گشایم وین راز چون نمایم
دردی و سخت دردی کاری و صعب کاری

Çūn īn girih guşāyem v'īn rāz çūn numāyem
Derdī vu saḫt derdī kārī vu ṣaʿb kārī

Çūn, vāv-ı aṣliyye ile, nice[2] dimekdir, keyfe maʿnāsına. **Girih**, (M,T+ kāf-ı ʿAcemīniñ ve rā'nıñ kesriyle,) dügüm maʿnāsınadır, bunda müşkil-i ʿışḳdan ʿibāretdir[3]. **Rāz**'dan da murād, rāz-ı ʿışḳdır. **Derdī** ve **kārī** yā'ları vaḥdetiçündür. **Vāv**'lar ḥāliyyet ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ʿışḳ dügümini nice açayın ve bu ʿışḳ sırrını nice göstereyin? Bu bir derddir ammā ḳatı derd **(524b)** ve bu bir işdir ammā müşkil iş, yāḫud; ḥālbuki ḳatı derd ve ḥālbuki müşkil iş. Yaʿnī dünyāda ʿışḳ müşkili gibi muḥkem müşkil olmaz.

هر تاره موی حافظ در دست زلف شوخیست
مشکل بود نشستن در اینچنین دیاری

Her tāre-mūy-i Ḥāfıẓ der-dest-i zulf-i şūḫī'st
Muşkil buved nişesten der īnçunīn diyārī

Tāre, hā-yi resmīyle, ve **tār**, hā'sız, ḳıl ve tel[4] maʿnāsınadır. **Şūḫī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ'ıñ ṣaçınıñ her bir ḳılı, bir şūḫuñ zülfi elindedir. Pes, buncılayın diyārda oturmaḳ müşkil olur. Yaʿnī buncılayın ġāretgeri ve yaġmācısı çoḳ memleketde oturmaḳ ziyāde müşkildir, Allāh ḳurtara.

1 M, S: teşbīh eylemiş.
2 S: nite.
3 S: kināyetdir.
4 T: til.

543

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

صبا تو نکهت آن زلف مشك بو داری
بیادگار بمانی که بوی او داری

Ṣabā tu nekhet-i ān zulf-i muşk-bū dārī
Be-yādgār bi-mānī ki būy-ı ū dārī

Ṣabā münādā. **Nekhet** aṣlında aġzın ṭatlı ḳoḳusıdır, bunda muṭlaḳ güzel ḳoḳu murāddır. **Zulf-i muşk-bū** vaṣf-ı terkībīdir. **Be-yādgār; bā** muḳḥamdır teʾkīd içün. **Yādgār** kendini añdırıcıdır, tuḥfe maʿnāsına. **Bi-mānī; bā** ḥarf-i teʾkīd. **Mānī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab, ḳalasın dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Būy-ı ū** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣabā, sen ol müşk ḳoḳulı zülfüñ būyın ṭutarsın yaʿnī anıñ būyı var sende. Rūzgārda tuḥfe ḳalasın ki anıñ ḳoḳusın ṭutarsın yaʿnī anıñ ḳoḳusı var sende. Yāḫud rūzgārda tuḥfe ḳalursın, zīrā anıñ būyı var sende[1], yaʿnī zamān-ı medīd ḳalasın veyā ḳalursın dimekdir. Ḥāṣlı, **mānī** fiʿli iḫbāra ve inşāya mütehammildir. Mānī fiʿlini beñzersin maʿnāsına aḫẕ eyleyen maʿnāyı beñzedememiş[2].

دلم که گوهر اسرار حسن و عشق در اوست
توان بدست تو دادن گرش نکو داری

Dilem ki gevher-i esrār-ı ḥusn u ʿışḳ derūʾst
Tuvān be-dest-i tu dāden gereş nikū dārī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Gereş; şīn** dilʾe rāciʿdir. **Gevher-i esrār-ı ḥusn** beyāniyye ve lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim göñlüm ki esrār-ı ḥüsn ü ʿışḳ cehveri andadır, anı saña virmek olur eger eyi ṭutarsañ. Yaʿnī ([M,T+] göñlüm) ḥüsn ü ʿışḳ esrārı cevāhirini şāmildir, yaʿnī ikisi de anda ḥāṣıldır, anı saña virmek mümkün ve cāʾizdir eger riʿāyetin iderseñ.

1 S: yāḫud rūzgārda, zīrā anıñ ḳoḳusı var sende.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>

قبای حسن فروشی ترا برازد و بس
که همچو گل همه آیین رنگ و بو داری

Ḳabā-yı ḥusn-furūşī tu-rā berāzed u bes
Ki hemçu gul heme āyīn-i reng u bū dārī

Ḳabāy-ı ḥusn-furūşī beyāniyyedir. **Ḥusn-furūş** vaṣf-ı terkībīdir, furūşī-den'den, güzellik ṣatıcı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Berāzed** fiʿl-i mużāriʿ müfred-ġā'ib, yaraşır ve yaḳışır maʿnāsınadır, berāzīden'den. **U bes,** vāv'la, ancaḳ maʿnāsınadır ʿArabīde faḳaṭ gibi. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Āyīn** ḳānūn ve üslūb maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥüsn ṣatıcılıḳ ḳabāsı sañа yaraşır ancaḳ, yaʿnī güzellik ʿarż eylemek sañа lāyıḳdır. Zīrā gül gibi tamām reng ü bū üslūb u ḳānūnın ṭutarsın. Yaʿnī gül gibi başdan başa reng ü būsın. Pes, güzellik ṣatmaḳ sañа şāyeste ve lāyıḳdır.

دم از ممالك خوبی چو آفتاب زدن
ترا رسد که غلامان ماه رو داری

Dem ez-memālik-i ḫūbī çu āftāb zeden
Tu-rā resed ki ġulāmān-ı māh-rū dārī

Dem nefes. **Memālik-i ḫūbī** beyāniyye. **Resed** bunuñ gibi yerlerde lāyıḳ maʿnāsınadır. Niteki Bostān'da vāḳiʿdir:

Beyt: مر او را رسد کبریا و منی
که ملکش قدیمست و ذاتش غنی

Mer-ū-rā resed kibriyā vu menī
Ki mulkeş **(525a)** ḳadīm'est u ẕāteş ġanī[1]

Ki ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Āfitāb gibi güzellik memālikinden nefes urmaḳ sañа lāyıḳdır ki ay yüzli ḳullarıñ vardır. Yaʿnī āfitāb gibi güzellik daʿvāsını eylemek sañа yaḳışır ki[2] maḥbūb ḳullara māliksin.

1 Büyüklük ve izzet sadece Allah'a yaraşır. Çünkü hâkimiyeti ezelidir ve yüce zatının hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.
2 S: lāyıḳdır ki.

در آن شمایل مطبوع هیچ نتوان گفت
جز این قدر که رقیبان تند خو داری

Der-ān şemāyil-i maṭbūʿ hīç ne-tvān goft
Cuz īn ḳadar ki raḳībān-ı tund-ḫū dārī

Şemāyil şemāliñ cemʿidir, aḫlāḳ maʿnāsına, **maṭbū**ʿ'a iżāfeti beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Ol şemāyil-i maṭbūʿda hīç söz söylemek olmaz, yaʿnī ol aḫlāḳ-ı ḥamīdeye daḫl ü taʿarruż cā'iz degil, bu miḳdārdan ġayrı ki yavuz ḫūylı raḳībleriñ vardır ki kimseyi yanıña yaḳlaşdırmazlar.

نوای بلبلت ای گل کجا پسند افتد
که گوش هوش بمرغان هرزه گو داری

Nevā-yi bulbulet ey gul kucā pesend ufted
Ki gūş-ı hūş be-murġān-ı herze-gū dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey gül, bülbülüñ nevā ve naġmesi saña ḳaçan maḳbūl düşer, yaʿnī bülbülüñ terennümatını ḳanda begenürsin ki ʿaḳıl ḳulaġını zevā'id söyleyici ḳuşlara ṭutarsın. Ḥāṣılı, Ḥāfıẓ'ıñ naġamāt u terennümātını ḳanda begenürsin ki gūş-ı hūşuñı bed-gū raḳīblere ṭutarsın, yaʿnī anlarıñ ḳavlini istimāʿ idersin.

بجرعهٔ تو سرم مست گشت نوشت باد
خود از کدام خمست این که در سبو داری

Be-curʿa-i tu serem mest geşt nūşet bād
Ḫod ez-kudām ḫum'est īn ki der-sebū dārī

Be-curʿa-i tu; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet lāmiyyedir. **Nūşet bād** ḥaşv-i melīḥ ḳabīlindendir. **Ḫod** bunda taʿaccüb maʿnāsını mutażammındır ve cā'izdir ki bunda maḥż-ı te'kīd ifāde ide. **Īn** işāretdir **sebū**'da olan bādeye.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ cürʿañla başım mest oldı, içdiginñ bāde saña nūş olsun. ʿAceb ḳanḳı[1] küpdendir bu bāde ki destiñde var? Yaʿnī sebūñda olan bāde ḳanḳı[2] küpdendir? Bize taʿyīn eyle ki andan gāhī nūş idelim.

1 M: ḳanġı.
2 M: ḳanġı.

بسرکشئ خود ای سرو جویبار مناز
که گر باو رسی از شرم سر فرو داری

Be-ser-keşī-i ḫod ey serv-i cūybār me-nāz
Ki ger be-ū resī ez-şerm ser furū dārī

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Be-ū; bā** ḥarf-i ṣıla ve żamīr dilde merkūz olan cānāna rāciʿdir. **Resī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, irişürseñ dimekdir, zīrā fiʿl-i şarṭ vāḳiʿdir. **Furū dārī**; bu terkīb iki veche müteḥammildir, yaʿnī **vāv** ebyāt-ı sābıḳadaki gibi ḥarf-i revī ola ve **dārī** redīf ola ve cāʾizdir ki ḳāfiye maʿmūle ola, yaʿnī **fürūd**'la **ārī** lafẓından mürekkeb ola. Pes, **ārī**'niñ hemzede vāḳiʿ olan fetḥası **furūd**'uñ dāl'ına müntaḳil olmaġla **furūd-ārī** şekli olur. Bu üslūbda vāḳiʿ olan maʿmūle ṭarīḳ-i tecziye dirler. Niteki Necātī bir ġazelde īrād eylemişdir ki maṭlaʿı budur.

Maṭlaʿ: Bir ālāy oldı perī şīveli āhū begler
Gözi āhularıñ ālāyına yāhū begler

Ve bu ġazelde dimişdir.

Beyt: Raḫt u baḫtım götüri oda urursañ ṭutmaz
Bir iki gün beni[1] bu dünyede maḥbūb egler[2]

Maḥbūbuñ bā'sını egler lafẓıyla terkīb idüp maḥbūbegler olmuş.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey serv-i cūybār, kendi ser-keşligiñle faḫr eyleme, zīrā ol cānāna irişürseñ başını aña indirirsin, yaʿnī ser-fürū idersin, ḥāṣılı, nāzikligine[3] teslīm idersin. **(525b)**

دعاش کردم و خندان بزیر لب می کفت
که کیستی تو و با من چه گفت و گو داری

Duʿāş kerdem u ḫandān be-zīr-i leb mī-goft
Ki kīstī tu vu bā-men çi guft u gū dārī

Mī-goft mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavl. **Kīstī; yā** żamīr-i ḫiṭāb, sen kimsin dimekdir. **Vāv**'lar ḥarf-i ʿaṭfdır. **Guft u gū** söz ve ṣav dimekdir.

1 M, T: bizi. (*Necâtî Dîvânı*'nda 'beni' şeklinde geçmektedir.)
2 Necati Bey Divanı G. 67/1, 5.
3 M, S: nāzluluġuñı.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna duʿā eyledim, ol da dudaḳ altından gülerek söyledi ki. Sen kimsin ve benimle ne sözüñ ṣavıñ var? Yaʿnī benimle münāsebetiñ yoḳ, baña duʿā eylemeñ neden gelür?

ز کنج صومعه حافظ مجوی گوهر عشق
قدم برون نه اگر میل جست و جو داری

Zi-kunc-i ṣavmaʿa Ḥāfiẓ me-cūy gehver-i ʿışḳ
Ḳadem birūn nih eger meyl-i custucū dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, ṣavmaʿa bucaġından ʿışḳ cevherini isteme, yaʿnī ṣavmaʿa-dārlar ʿışḳa mālik degillerdir, pes, anlardan ʿışḳa ṭālib olma. İmdi ḳademiñ ṭaşra ko yaʿnī ṣavmaʿadan çıḳ eger ʿışḳı arayup irdemege[1] meyliñ var ise. Yaʿnī ṭālib-i taḥṣīl-ı ʿışḳ iseñ ṣavmaʿadan çıḳup meykedeye var ki cevher-i ʿışḳ anda bulınur.

544

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

طفیل هستئ عشقند آدمی و پری
ارادتی بنما تا سعادتی ببری

Ṭufeyl-i hestī-i ʿışḳ'end ādemī vu perī
İrādetī bi-numā tā saʿādetī bi-berī

Ṭufeyl ve **ṭufeylī**, ṣūret-i tasġīrde, (M,T+ lüġatde) daʿvetsiz żiyāfete varan kimseye dirler, ammā istiʿmālde żiyāfete daʿvet olunan kimseye uyana dirler, tābiʿ maʿnāsına. **Hestī** varlıḳdır, ammā bunda vücūd murāddır. **ʿIşḳ'end;** nūn ve dāl est'iñ cemʿidir. **Ādemī** mübtedā ve **perī** aña maʿṭūf ve **ṭufeyl** mużāfun ileyhleriyle muḳaddem ḫaber ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **İrādetī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr ve **bi-numā**'nıñ muḳaddem mefʿūlidir ve **bi-numā**, bā-yı te'kīdle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, irādet göster dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Saʿādetī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Bi-berī**, bā-yı te'kīdle, fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab.

1 M, S: irmege.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ vücūdınıń ṭufeylidir insān ve perī, yaʿnī bunlar muḥabbetu'llāh içün ḫalḳ olmuşdur. Ḫāṣılı, insān ve cin ʿışḳiçün ḫalḳ olmuşdur, ʿālemde ʿışḳ u muḥabbet olmasa bunlar olmazdı. Pes, Ḫayālī'niń bu beyti meẕkūr müddeʿāya muḫālifdir.

Beyt: Kelle-i ʿuşşāḳ ṣatılmaz kesādı var ḳatı
İşlemez oldı maḥabbet şehriniń ser-ḫānesi[1]

Muḥabbet işlemese kā'ināt fenāya varırdı. Cemīʿ ḥayvānātda[2] muḥabbet vardır, tenhā, insāna maḥṣūṣ degil. İmdi bu müddeʿāya irādet getür, tā saʿādet iledesin, yaʿnī ehl-i ʿışḳ ol, tā ṣāḥib-i saʿādet olasın.

چو مستعد نظر نیستی وصال مجوی
که جام جم نکند سود وقت بی‌بصری

Çu mustaʿidd-i naẓar nīstī viṣāl me-cūy
Ki cām-ı Cem ne-koned sūd vaḳt-i bī-baṣarī

Mustaʿidd ism-i fāʿildir, istifʿāl bābından, ḳābiliyyet ṣāḥibine **mustaʿidd** dirler, **naẓar**'a iżāfeti ism-i fāʿiliń mefʿūline iżāfetidir. **Me-cūy** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, isteme dimekdir, **viṣāl** muḳaddem mefʿūlidir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki naẓara ḳābil degilsin yaʿnī çünki naẓarıń yoḳdur, viṣāl-i cānāna ṭālib olma. Zīrā cām-ı Cem baṣarsızlıḳ ve gözsüzlük[3] vaḳtinde fā'ide eylemez. Yaʿnī cām-ı Cem āyīne gibi baṣar ister ki gösterdigini görebile. İmdi ehl-i naẓar olmayan **(526a)** viṣāl-i cānāna ṭālib olmaḳ gözsüz kimesne āyīneye ve cām-ı Cem'e naẓar eylemek gibidir, yaʿnī fā'idesi yoḳdur.

می صبوح و شکرخواب صبحدم تا چند
بعذر نیم شبی کوش و گریهٔ سحری

Mey-i ṣabūḥ u şeker-ḫāb-ı ṣubḥ-dem tā çend
Be-ʿoẕr-i nīm-şebī kūş u girye-i seḥerī

Şeker-ḫāb ṭatlı uyḳudan kināyetdir. **Şebī** ve **seḥerī** yā'ları ḥarf-i nisbetdir.

1 Hayali Divanı G. 67/3. <T+ Ḫayālī'niń ḳaṣdı belki fenn-i ʿışḳda kāmil olan ʿāşıḳāndır, ve-illā cümle yeksān olurlar idi, fe'fhem, li-muḥarririhi.>
2 S: mevcūdātda.
3 T: gözsüzluḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabāḥ vaḳtinde içilen bāde ve ṣubḥ[1] vaḳtinde dadlı uyḳu niçeye dek? Pes, dün yarısına mensūb ʿöẕre ve seḥere mensūb giryeye kūşiş eyle, yaʿnī nıṣf-ı leylde ol eyledigiñ maʿāṣīye ʿöẕr ü istiġfār eyle ve seḥer vaḳtinde giryeye meşġūl ol.

بیا و سلطنت از ما بخر بمایهٔ حسن
وزین معامله غافل مشو که حیف خوری

Bi-y-ā vu salṭanat ez-mā bi-ḫir be-māye-i ḥusn
V'ezīn muʿāmele ġāfil me-şev ki ḥayf ḫorī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb idüp buyurur: Gel ve bizden salṭanat al hüsün sermāyesiyle ve bu muʿāmeleden ġāfil olma ki ḥayf yersin. Yaʿnī gel ve güzelligiñ bizimle muṣāḥabete ṣarf eyle ve pādişāh ol ve bu beyʿ u şirādan ġāfil olma ki, ḥayf ve peşīmānlıḳ yersin.

بکوش خواجه و از عشق بی‌نصیب مباش
که بنده را نخرد کس بعیب بی‌هنری

Bi-kūş ḫāce vu ez-ʿışḳ bī-naṣīb me-bāş
Ki bende-rā ne-ḫired kes be-ʿayb-ı bī-hunerī

Ḫāce münādā.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫāce, saʿy eyle ve ʿışḳdan naṣībsiz olma, zīrā bendeyi hünersizlik ʿaybıyla kimse ṣatun almaz. Yaʿnī ʿışḳ bir ʿaẓīm hünerdir, andan ḫālī olma ki muʿazzez u mükerrem olasın.

چو هر خبر که شنیدم دری بحیرت داشت
ازین سپس من مستی و وضع بی خبری

Çu her ḫaber ki şenīdem derī be-ḥayret dāşt
Ezīn sipes men-i mestī vu vaż'-ı bī-ḫaberī

Derī; yā ḥarf-i tenkīr. **Be-ḥayret; bā** ḥarf-i ṣıla. **Sipes**, sīn'iñ fetḥi ve kesriyle, ard ve ṣoñ maʿnāsınadır, (M+ pes gibi.) **Vāv**'lar maʿiyyet maʿnāsını ifāde ider, niteki mükerrer beyān olunmuşdur. **Mestī** ve **bī-ḫaberī** yā'ları maṣdariyyelerdir.

1 M: ṣabāḥ.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki her ḫaber ki işitdim, ḳapısı ḥayretde idi, yaʿnī çünki ʿışḳ ḫuṣūṣında işitdigim[1] ḫaberler ḥayret virür, şimden girü ben mestlik ve ḫabersizlik vażʿıylayın. Ḥāṣılı, çünki ötesi ḥayretdir, pes, ben mest u bī-ḫaber olayın, yaʿnī bī-ḫaberlik iḫtiyār ideyin.

تو خود چه لعبتی ای نازنین شعبده باز
نه در برابر چشمی نه غائب از نظری

Tu ḫod çi luʿbetī ey nāzenīn-i şaʿbede-bāz
Ne der-berāber-i çeşmī ne ġāʾib ez-naẓarī

Luʿbet, lām'ıń żammıyla, ḳuḳla ve küçük ḳız oġlancıḳlar peydā eyledikleri bibicıḳlar[2] ve **yā** ḥarf-i ḫiṭāb. **Şaʿbede-bāz** ḳuḳlacı ve ḥoḳḳa-bāz maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen ne luʿbetsin ey ḥoḳḳa-bāz nāzenīn ki ne göz ḳarşusındasın ve ne naẓardan ġāʾibsin. Ḥāṣılı, seḥḥārlıḳ fenniyle bir ḥālet eylemişsin ki, ne göz ḳarşusındasın ve ne naẓardan ġāʾibsin. Baʿżı nüsḫada mıṣrāʿ-ı evvel böyle vāḳiʿdir: **Zi hecr u vaṣl-ı tu der-ḥayretem çi çāre konem**. Maʿnā ẓāhirdir.

هزار جان مقدس بسوخت زین غیرت
که هر صباح و مسا شمع مجلس دگری

Hezār cān-ı muḳaddes bi-sūḫt zīn ġayret
Ki her ṣabāḥ u mesā şemʿ-i meclis-i digerī

Meclis-i digerī beyāniyye veyā lāmiyyedir, yaʿnī bir ġayri meclisiń veyā bir ġayriniń meclisiniń dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Biń cān-ı pāk bu ġayretden yandı ki her ṣabāḥ ve aḫşām bir ġayri **(526b)** meclisiń şemʿisin veyā bir ġayriniń meclisiniń şemʿisin, yaʿnī tāze tāze meclisleri rūşen ü münevver idersin.

دعای گوشه نشینان بلا بگرداند
چرا بگوشهٔ چشمی بما نمی‌نگری

Duʿā-yı gūşe-nişīnān belā bi-gerdāned
Çi-rā be-gūşe-i çeşmī be-mā ne-mī-nigerī

Çeşmī; yā ḥarf-i vaḥdet ([M,T+] veyā tenkīr.) **Ne-mī-nigerī** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred muḫāṭab, baḳmaz ve naẓar eylemezsin dimekdir.

1 T: işitdim kim.
2 T: bıncıḳlar. M, S: boncuḳlar. F nüshası esas alındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce kendini gūşe-nişīn iddiʿā idüp buyurur: Gūşe-nişīnleriñ duʿāsı gelecek belāyı Allāh'ıñ emriyle döndürür, yaʿnī nüzūl idecek ḳażāyı defʿ ider, yaʿnī ʿavn-i Ḫudā ile ḳażāya siper olur. Pes, cānāna ḫiṭāb buyurur: Çünki ḥāl böyledir, niçün bir göz ucıyla bize naẓar eylemezsin. Ḫāṣılı, belādan sālim olmaḳ isterseñ, bizden ʿayn-ı ʿināyetiñi dirīġ buyurma.

ز من بحضرت آصف که می‌برد پیغام
که یاد گیر دو مصرع ز من بنظم دری

Zi-men be-ḥażret-i Āṣaf ki mī-bered peyġām
Ki yād gīr du mıṣraʿ zi-men be-naẓm-ı Derī

Āṣaf bunda vezīr-i aʿẓamdır. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Peyġām, mī-bered**'iñ mefʿūlidir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Yād, gīr**'iñ mefʿūl-i ṯānīsidir ve **du mıṣraʿ** mefʿūl-i evveli. **Be-lafẓ-ı Derī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet beyāniyyedir. **Derī** Fārisī dimekdir. **Du mıṣraʿ** buyurduġı ([M,T+] gelecek beytiñ iki mıṣrāʿıdır. **Mıṣrāʿ**,) elifle ve elifsiz, nıṣf-ı beyt maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benden ḥażret-i vezīre kim ḫaber iledür ki, ey vezīr, ezberle benden iki mıṣrāʿı Fārisī nazımla. Yaʿnī benden bir beytiñ mażmūnını ezberle ki ol beyt budur:

بیا که وضع جهان را چنان که من بینم
گر امتحان بکنی می خوری و غم نخوری

Bi-y-ā ki vażʿ-ı cihān-rā çunān ki men bīnem
Ger imtiḥān bi-konī mey ḫorī vu ġam ne-ḫorī

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ki, cihānıñ vażʿ u ṭavrını ancılayın ki ben görürürüm, eger imtiḥān iderseñ bāde içersin ve ġam u ġuṣṣa yimezsin. Ḫāṣılı, cihānı ben gördügüm gibi imtiḥān iderseñ mey nūş idüp ġam yimezsin.

کلاه سروریت کج مباد بر سر حسن
که زیب بخت و سزاوار تخت و تاج زری

Kulāh-ı serveriyyet kec me-bād ber-ser-i ḥusn
Ki zīb-i baḫt u sezāvār-ı taḫt u tāc-ı zerī

Kulāh-ı serveriyyet beyāniyyedir, ([M,T+] ve **yā** ḥarf-i nisbet veyā ḥarf-i maṣdar, ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Kec** egri. **Kec me-bād ber-ser-i ḥusn** ḥaşv-i melīḥdir. **Ki** ḥarf-i beyān.) **Zīb-i baḫt** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Sezāvār-ı taḫt** ism-i

fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir, lāyıḳ-ı taḫt maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Tāc-ı zerī** beyāniyye ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥüsnüñ üzerinde servere mensūb külāhıñ kec olmasun yaʿnī rūzgārdan külāhıña ḫalel gelmesün, zīrā ṭāliʿiñ zīneti ve taḫtıñ lāyıḳı ve tāc-ı zeriñ sezāvārısın. Ḥāṣılı, saña duʿā eylemek lāzımdır, zīrā vezāret-i salṭanata lāyıḳsın ki hem ʿādil ü hem saḫī ve kerīmsin.

طریق عشق طریقی عجب خطرناکست
نعوذ بالله اگر ره بمأمنی نبری

Ṭarīḳ-i ʿışḳ ṭarīḳī ʿaceb ḫaṭarnāk'est
Neʿūẕu bi'llāh eger reh be-me'menī ne-berī

Ṭarīḳ-ı ʿışḳ lāmiyye. **Ṭarīḳī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Reh** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-me'men** ġayr-i ṣarīḥidir **ne-berī**'niñ. **Ne-berī** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl, fiʿl-i şarṭ. Ve **neʿuẕu** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim maʿa'l-ġayrdır, naṣara bābınıñ ecvefinden, muḳaddem (M,T+ cevāb) ve cezā-yı şarṭdır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳıñ ṭarīḳī bir ʿaceb ḳorḳunç ṭarīḳdir. Neʿūẕu billāh[1] eger bir me'mene yol iletmezseñ. Yaʿnī ṭarīḳ-i ʿışḳı tekmīl idüp maḳām-ı emne vāṣıl olmazsañ neʿūẕu bi'llāh[2]. Ḥāṣılı, **(527a)** bu noḳṣānla giderseñ ġabn-i fāḥiş eylemiş olursın. Zīrā ʿışḳını tekmīl eyleyen ḫavfdan berīdir ki, viṣāl-i cānāna lāyıḳdır.

ببوی زلف و رخت می‌روند و می‌آیند
صبا بغالیه سایی و گل بجلوگری

Be-būy-ı zulf u ruḫet mī-revend u mī-āyend
Ṣabā be-ġāliye-sāyī vu gul be-cilvegerī

Be-būy-ı zulf u ruḫet; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet lāmiyyedir ve **būy** ümīd maʿnāsınadır. **Ġāliye-sā** vaṣf-ı terkībidir, sāyīden'den, ġāliye ezici dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. Maʿlūmdur ki misk ü ʿanber ü ġāliye ve laḫlaḫa ve bunlar gibi ḫoş ḳoḳulı nesneler ezildikde ziyāde ḳoḳı virür. İki yerde bile **bā** ḥarf-i muṣāḥabetdir. **Cilveger** ṣalınıcı maʿnāsına ve ʿarż-ı cemāl eylemege dirler ve **yā** ḥarf-i maṣdardır.

1 Allah'a sığınırız.
2 S: maḳām-ı emne vāṣıl olmazsaḳ neʿūẕu bi'llāh, eger bir me'mene yol iletmezsek.

Maḥṣūl-i Beyt: Beytde leff ü neşr-i müretteb riʿāyet idüp buyurur: Seniñ zülf ü ruḫuñ ümīdiyle gelürler ve giderler ṣabā ġāliye ezicilikle ve gül ṣalınup ʿarż-ı cemāl eylemekle. Yaʿnī ṣabā zülfüñe öykünmekiçün ([T+] ġāliye-sāydır ve gül ruḫuña öykünmekiçün) ṣalınup ʿarż-ı cemāl idicidir. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ṣabā ġāliye-sāylıġa ve gül cilvegerlige[1] diyen beytiñ maʿnāsına vāṣıl olmamış[2].

بیمن همت حافظ امید هست که باز
اری اسامر لیلای لیلة القمری

Be-yumn-i himmet-i Ḥāfıẓ umīd hest ki bāz
Erā usāmiru Leylāye leylete'l-ḳamerī

Ki ḥarf-i beyān. **Bāz** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Erā** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde ṣīġasıdır, feteḥa bābından, bunda görem dimekdir. **Usāmiru** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir, mufāʿale bābından, müsāmere gice aydınlığında[3] muṣāḥabete dirler. **Leylā** bir meşhūr maʿşūḳadır, taḳdīren manṣūb mefʿūl-i **usāmiru**'dur. **Leylete** lafẓen manṣūb mefʿūlün fīh-i **usamiru**'dur, ([M,S+] **ḳamer**'e iżāfeti lāmiyye) ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓ'ıñ himmeti bereketiyle ümīd vardır ki gine aydınlıḳ[4] gicede Leylā'ma musāḥib olam, yaʿnī gice aydınında[5] cānānla musāḥabetim ümīdi vardır Ḥāfıẓ'ıñ yümn-i himmetiyle. Ḥāṣılı, ümīdim vardır ki böyle gicede kendimi Leylā'ma müsāmir görem.

1 S: cilvelige. T: cilvegerlıġa.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 S: giceyle aydınlıḳda. T: gice aydinliginde.
4 T: aydinlik.
5 M: gice aydınlığında. S: ay aydınında.

545

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

ای با غم تو ما را پیوند لا یزالی
قد ضاع فی هواکم عمری و لا ابالی

Ey bā-ġam-ı tu mā-rā peyvend-i lā-yezālī
Ḳad ḍāʿe fī hevākum ʿomrī ve lā-ubālī

Ey ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, ey cānān dimekdir. **Bā-ġam-i tu; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet lāmiyyedir. **Peyvend-i lā-yezālī** beyāniyye. **Lā-yezāl** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred ġā'ib, zā'il olmaz dimekdir ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Lā-yezālī** ebedī maʿnāsınadır. **Ḍāʿe** fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġā'ib, żāyiʿ oldı dimekdir. **Fī** ḥarf-i cerr, **hevā** taḳdīren mecrūr **fī** ile, mużāfdır **kum**'e ve **kum** żamīr-i cemʿ-i muḫāṭab, maḥallen mecrūr mużāfun ileyhidir **hevā**'nıñ. **ʿOmrī** taḳdīren merfūʿ fāʿildir **ḍāʿe**'niñ ve **yā** żamīr-i mütekellim vaḥde. **Vāv** ḥarf-i ḥāl yā ḥarf-i ʿaṭf **ḍāʿe**[1] üzre. **Lā-ubālī** fiʿl-i müstaḳbel mütekellim vaḥdedir, müfāʿale bābından, mübālāt eylemem yaʿnī ḳayırmam dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ ġamıñla bizim peyvendimiz ve vuṣlatımız ezelīdir ve ebedī olsa gerekdir, yaʿnī hergiz ġamıñdan müfāraḳat eylemem. Taḥḳīḳ, muḥabbetiñizde ʿömrüm żāyiʿ oldı, **(527b)** lākin ḳayırmam. Ḫāce'ye **ḳad ḍāʿe** buyurdığında[2] iʿtirāż eylemişlerdir ki cānān muḥabbetinde geçen ʿömür żāyiʿ degildir, belki anıñ hevāsında geçen ʿömür eʿazz u eşref-i ʿömrdür[3]. Meger kim **ḍāʿe**'ye merre maʿnāsını taẕmīn eyleye, mürūr eyledi maʿnāsına, yaʿnī geçdi.

عیش سگان کویت هر بی خبر چه داند
یا لیت لی مجالا فی ذلك الحوالی

ʿAyş-ı segān-ı kūyet her bī-ḫaber çi dāned
Yā leyte lī mecālen fī ẕālike'l-ḥavālī

1 M.S, T: ḍaʿf.
2 T: buyurdüginde.
3 S: aʿmārdır.

ʿAyş-ı segān-ı kūyet lāmiyyelerdir. **Yā** ḥarf-i nidā, münādā maḫẕūfdur, **yā ṣāḥ** dimekdir. **Leyte** ḥarfdir ḥurūf-ı müşebbehe-i bi'l-fiʿlden. **Lī;** cārr maʿa'l-mecrūr iʿrābdan maḥallen merfūʿ muḳaddem ḫaberi ve **mecālen** lafẓen manṣūb mu'aḫḫar ismi. **Fī** ḥarf-i cerr, **ẕālike** ism-i işāret, maḥallen mecrūr **fī** ile, cārr maʿa'l-mecrūr müteʿalliḳdir **mecāl**'e. **Ḥavālī** taḳdīren mecrūr ṣıfatı veyā ʿaṭf-ı beyānıdır **ẕālike**'niñ, eṭrāf u cevānib maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ maḥalleñ itleriniñ ʿayş u ṣafāsını her bī-ḫaber ne bilür? Ey yārān, ne olaydı benim mecālim olaydı ol eṭrāfda. Yaʿnī ne olaydı kūyuñ eṭrāfında segān-ı kūyuñla benim cevelāngāhım olaydı ki ʿayş u ṣafāda anlarla bile maḥṣūr olaydım.

از آب دیده یارا شد رازم آشکارا
ارحم علی دموعی یا من علمت حالی

Ez-āb-ı dīde yārā şud rāzem āşkārā
İrḥam ʿalā dumūʿī yā men ʿalimte ḥālī

Yārā münādā. **Dumūʿ** demʿiñ cemʿidir, gözyaşları dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey yār, āb-ı dīdeden rāz-ı ʿışḳım āşikāre oldı, gözlerim yaşına raḥm eyle ey şol kimse ki benim ḥālim bildiñ. Mıṣrāʿ-ı evvelde yārā'yı yārān ẓann eyleyen ẓanda ḳalmışdır[1].

خوبان وفا ندارند ای جمع پاکبازان
لا ترقبوا وفاء عن صاحب الجمالی

Ḫūbān vefā ne-dārend ey cemʿ-i pāk-bāzān
Lā terḳubū vefā'en ʿan ṣāḥibi'l-cemālī

Pāk-bāz ʿışḳ-ı pāk ṣāḥibine dirler. **Lā terḳubū** fiʿl-i nehy cemʿ-i müẕekker muḫāṭab, ümīd eylemeñ yaʿnī ummañ, **vefā'en** mefʿūl-i ṣarīḥi, **ʿan ṣāḥibi** ġayr-i ṣarīḥi, **cemāl**'e iżāfet lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pāk-bāzlar cemʿi, ḫūblarıñ vefāsı olmaz. Pes, ṣāḥib-i cemālden vefā ümīdin eylemeñ[2].

1 <F+ Redd-i Şemʿī>
2 M: vefā ümīdin eylemeñ ve ummañ.

ما تشنه لب گذشتیم بر آب زندگانی
یا ساقیا اغثنی من شربة الزلالی

Mā teşne-leb guẕeştīm ber-āb-ı zindegānī
Yā sāḳiyen eġiṯnī min şerbeti'z-zülālī

Sāḳiyen münādā-yı nekre. ([M,T+] **Eġiṯnī**) fiʿl-i emr müfred müẕekker muḫāṭab, bañа meded eyle dimekdir, eġāṯe-yüġīṯu'dan, yaʿnī ifʿāl bābınıñ ec-vef-i vāvīsinden. **Min şerbeti, eġiṯnī**'ye müteʿalliḳ mefʿūlün bih ġayr-i ṣarīḥi-dir, **zülāl**'e iżāfet lāmiyyedir. **Zülāl** dadlı ṣuya dirler, bunda murād bādedir ve **yā** ḥarf-i ıṭlāk.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz āb-ı ḥayvāndan teşne-leb yaʿnī ṣusuz geçdik. Ey sāḳī, bañа meded eyle şerbet-i zülālden. Yaʿnī beni āb-ı ḥayāt gibi bāde ile ḳandı-rup teşne-leblikden ḫalāṣ eyle. Zülāl şerbet-i leẕīẕ maʿnāsınadır diyen zülāli bilmez imiş[1].

من ترك دين و دنيا كردم ز آرزويت
جاوزت فی هواكم عن حب جاه و مالی

Men terk-i dīn u dunyā kerdem zi-ārzūyet
Cāveztu fī hevākum ʿan ḥubbi cāh u mālī

Cāveztu fiʿl-i māżī mütekellim vaḥdedir, müfāʿale bābından, geçdim di-mekdir. **Fī hevākum, cāveztu**'ya müteʿalliḳ, muḥabbetiñizde dimekdir. **ʿAn ḥubbi** de **cāveztu**'ya müteʿalliḳdir, **cāh**'a iżāfet lāmiyyedir ve **mālī; yā** ḥarf-i ıṭlāḳ. **(528a) Vāv**-ı ʿaṭfı üslūb-ı ʿAcemde īrād eyledügine iʿtirāż eylemişler ve fi'l-vāḳiʿ maḥall-i iʿtirāżdır ki defʿine hīç çāre yoḳdur, *fe-te'emmel*.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben dīn ü dünyāyı seniñ ārzūñdan terk eyledim, yaʿnī se-niñ muḥabbetiñ sebebiyle dīn ü dünyādan geçdim. Siziñ muḥabbetiñizde cāh u māl sevdāsından geçdim, yaʿnī her nesneden geçdim.

حافظ اگر بمیرد بر خاك آستانت
قد صار ذا حياة كانت بلا زوالی

Ḥāfiẓ eger bi-mīred ber-ḫāk-i āstānet
Ḳad ṣāre ẕā ḥayātin kānet bilā-zevālī

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Ṣāre'niñ ismi taḥtında **Ḥāfıẓ**'a rāciʿ żamīrdir, **ẕā** lafẓen manṣūb ḫaberi, **ḥayātin** lafẓen mecrūr mużāfun ileyh-i **ẕā**'dır. **Kānet;** ismi taḥtında müstetir **ḥayāt**'a rāciʿ żamīrdir. **Bilā-zevāl;** cārr maʿa'l-mecrūr iʿrābdan maḥallen manṣūb ḫaberidir ve cümle-i fiʿliyye iʿrābdan maḥallen mecrūr, ṣıfat-ı **ḥayāt**'dır ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥafıẓ eger seniñ ḫāk-i āsitānıñda ölürse taḥḳīḳ zevālsiz ḥayāt ṣāḥibi olur. Yaʿnī seniñ āsitānıñda ölmek dirilmekdir.

546

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

ای ز شرم عارضت گل غرق خوی
پر عرق پیش عقیقت جام می

Ey zi-şerm-i ʿāreżet gul ġarḳ-ı ḫey
Pur-ʿaraḳ pīş-i ʿaḳīḳet cām-ı mey

Şerm-i ʿāreż lāmiyye ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Gul** mübtedā, **ġarḳ-ı ḫey** ḫaberi. **Ḫey,** ḫā'nıñ fetḥi ve vāv-ı resmīyle, ʿaraḳ maʿnāsınadır ([M,T+] yaʿnī der.) ʿ**Aḳīḳ**'den murād lebdir teşbīh-i ([M,T+] kināye) ṭarīḳiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ ʿārıżıñ şerminden gül ʿaraḳa ġarḳdır, anıñçün andan ʿaraḳ alurlar yaʿnī gül-āb. Cām-ı mey de seniñ lebiñ ḳatında pür-ʿaraḳdır, anıñçün andan ʿaraḳ alurlar.

ژاله بر لالست یا بر گل گلاب
یا بر آتش آب یا بر روت خوی

Jāle ber-lāle'st yā ber-gul gul-āb
Yā ber-āteş āb yā ber-rūt ḫey

Rūt aṣlında **rūyet**'dir, żarūret-i vezniçün ḥaẕf olmuşdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Tecāhül ṭarīḳiyle buyurur: Lāle üzre jāle midir, yoḳsa gül üzre gül-āb mıdır? Yā ateş üzre ṣu mıdır, yoḳsa seniñ ruḫuñ üzre ʿaraḳ mıdır?

Ḥāṣılı, seniñ ruḫsār-ı ʿaraḳnākiñ, üstine jāle ḳonmış lāleye ve gül-āb ḳonmış güle ve āb düşmüş āteşe beñzer.

می شد از چشم آن کمان ابرو و دل
از پیش می رفت و گم می کرد پی

Mī-şud ez-çeşm ān kemān-ebrū vu dil
Ez-peyeş mī-reft u gum mī-kerd pey

Mī-şud mī-reft maʿnāsınadır. **Kemān-ebrū** vaṣf-ı terkībīdir, yay ḳaşlı maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **dil** mübtedā ve mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur ve mā-baʿdi ḫaberi. **Gum mī-kerd** yitürürdi dimekdir. **Pey** iz maʿnāsınadır ve **mī-kerd**'iñ mefʿūl-i evveli ve **gum** mefʿūl-i ṯānīsidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kemān-ebrū gözden giderdi ve göñlüm ardınca giderdi ve izin yitürürdi, tā kim cānān ardınca gitdügini kimse bilmesün.

امشب از زلفش نخواهم داشت دست
رو مؤذن بانگ می زن گو که حی

İmşeb ez-zulfeş ne-ḫāhem dāşt dest
Rev mu'eẕẕin bāng mī-zen gū ki ḥay

Ḥay'dan murād mü'eẕẕiniñ *ḥayye ʿale'ṣ-ṣalāh* ve *ḥayye ʿale'l-felāḥ* didügidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu gice cānānıñ zülfinden elim ṭutmayısaram, yaʿnī zülfini elden ḳomayısaram. Ey mü'eẕẕin, var sen *ḥayye ʿalā* bāngını söyle, yaʿnī eẕānıñ-la ḫābda olanları bīdār eyle ki ben bīdārım, tenbīhe iḥtiyācım yoḳdur.

چنگ را در دست مطرب نه دمی
گو رگش بخراش و بخروشش ز پی

Çeng-rā der-dest-i muṭrib nih demī
Gū regeş bi-ḫrāş u bi-ḫrūşeş **(528b)** zi-pey

Nih fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ko dimekdir. **Demī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Gū** muṭribe söyle. **Regeş; reg**, rā'nıñ ve kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥalarıyla, ṭamar maʿnāsınadır, bunda murād **çeng**'iñ ḳılıdır, **şīn**-i żamīr **çeng**'e rāciʿdir. **Bi-ḫrāş**, bā-yi te'kīdle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ṭırmala maʿnāsına, yaʿnī düzen virüp çal. **Regeş, bi-ḫrāş**'ıñ muḳaddem mefʿūlidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Bi-ḫrūşeş; şīn**-i

żamīr maʿnāda **pey**'e muḳayyeddir, **zi-peyeş** taḳdīrinde. Bunda **ḫurūş**'dan murād terennümāt ve naġamātdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çengi bir nefes muṭribiñ eline ko yaʿnī eline vir ve muṭribe di ki ṭamarını ṭırmala yaʿnī düzen virüp çal, andan ṣoñra ḫurūş eyle yaʿnī ırla. Ḥāṣılı, muṭribe di ki, çengi çal ve yanınca ırla. Pey bunda īhāmdan ḫālī degil, zīrā siñire de pey dirler.

عود بر آتش نه و منقل بسوز
غم مدار از شدت سرمای دی

ʿŪd ber-āteş nih u manḳal bi-sūz
Ġam me-dār ez-şiddet-i sermā-yı dey

ʿŪd (M,T+ her) aġaca dirler ve Hind'den gelen ḫoş ḳoḳulı aġaca ʿalem olmuşdur. **Sermā-yı dey** lāmiyyedir. **Dey** bunda ḳış maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿŪdı āteş üzere ko ve manḳalı yaḳ ve ġam ṭutma[1] ḳış ṣovuġınıñ şiddetinden. ʿŪd bunda īhām ṭarīḳiyle vāḳiʿdir.

با تو زین پس گر فلك خواری کند
باز گو در حضرت داراب ری

Bā-tu zīn pes ger felek ḫārī koned
Bāz gū der-ḥażret-i dārā-yı Rey

Bā-tu; bā bunda ḥarf-i ṣıladır. **Ḫārī; yā** ḥarf-i maṣdardır. **Bāz** edāt-ı te'kīd. **Dārā** ḥākim ve **Rey** bir meşhūr şehriñ ismidir, nisbetinde Rāzī dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra eger felek saña ḥaḳāret ü cefā iderse, ḥażret-i dārā-yı Rey'e yaʿnī Rey ḥākimine felekden şikāyet eyle, seniñ intiḳām u intiṣāfıñ alsun.

خسرو آفاق بخش آن کز سخاش
نامهٔ حاتم و نامش گشت طی

Ḫusrev-i āfāḳ-baḫş ān k'ez-seḫāş
Nāme-i Ḥātem u nāmeş geşt ṭay

Ḫusrev-i āfāḳ-baḫş beyāniyye. **Āfāḳ-baḫş** vaṣf-ı terkībīdir, (M,T+ āfāḳ baġışlayıcı yaʿnī) memleket iḥsān idici dimekdir, ḥāṣılı, pādişāhlıḳlar iʿṭā idici. **K'ez;**

1 M: ġam ve ġuṣṣa ṭutma.

ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Seḫāş; şīn**-i żamīr **ḫusrev**'e rāciʿdir. **K'ez-sehāş** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Dārā-yı Rey āfāḳ-baḫş bir pādişāhdır ol ki anıñ seḫā ve kereminden Ḥātem'iñ nāmesi yaʿnī ṣıyt u ṣadāsı ve adı ṭayy oldı. Ḥāṣılı, seḫāvet-nāmesi ve nāmı bunuñ zamānında dürildi ki hīç añılmaz oldı. Yaʿnī dārā-yı Rey esḫā-yı[1] ʿālemdir.

آن که بهر جرعهٔ جان می دهد
جان او بستان و جامی ده بوی

Ān ki behr-i curʿa'i cān mī-dehed
Cān-ı ū bi-stān u cāmī dih be-vey

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥākim-i Rey'e ḫiṭāb buyurur ki; ol ki bir cürʿa içün sañā cān virür, yaʿnī ednā iltifātiçün cān u göñülden sañā bende-i fermān olur, anıñ cān u göñülden bendeligini ḳabūl idüp ḥāline naẓar eyle. Cān alup cām[2] virmekden murād anı ḫidmetiñe ḳabūl idüp iltifāt eylemegiñdir[3].

جام می پیش آر و چون حافظ مخور
غم که جم کی بود یا کاوس کی

Cām-ı mey pīş ār u çun Ḥāfıẓ me-ḫor
Ġam ki Cem key būd yā Kāvūs key

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāh-ı Rey'e ḫiṭāb buyurur: Cām-ı meyi ileri getür, yaʿnī öñüñe getür ve Ḥāfıẓ gibi ġam yime ki Cem bu ʿāleme ḳaçan geldi **(529a)** ve Kāvūs ḳaçan? Yaʿnī eslāf-ı selāṭīn ne zamānda ve ne vaḳt geldi diyüp bilmekiçün Ḥāfıẓ gibi ġam yime. Ḥāṣılı, Ḥāfıẓ bu maʿnā içün ġam yimedügi gibi sen de ġam yime ki naḳd-i vaḳtiñe keder virmesün.

1 S: esḫiyā-yı
2 S: cān.
3 S: eylemedüginden.

547

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

بیار باده و بازم رهان ز مخموری
که هم بباده توان کرد دفع رنجوری

Bi-y-ār bāde vu bāzem rehān zi-maḫmūrī
Ki hem be-bāde tuvān kerd defʿ-i rencūrī

Vāv ḥarf-i ʿaṭf. **Bāz** edāt-ı teʾkīd ve **mīm** maʿnāda **rehān**'a muḳayyeddir, **rehānem** taḳdīrinde. Ḳāfiyede vāḳiʿ olan **yā**'lar maṣdariyyelerdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Defʿ-i rencūrī** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Kerd** bunda kerden maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Bāde getür ve beni maḫmūrluḳdan ḫalāṣ eyle. Zīrā hem bāde ile defʿ eylemek olur rencūrluġı yaʿnī bī-ḥużūrluġı. Rencūrluḳdan murād maḫmūrluḳdur.

بهیچ وجه نتابد چراغ مجلس انس
مگر بروی نگار و شراب انگوری

Be-hīç vech ne-tābed çerāġ-ı meclis-i uns
Meger be-rūy-i nigār u şerāb-ı engūrī

Ne-tābed fiʿl-i nefy-i istiḳbāl müfred ġāʾib, yalabımaz[1] yaʿnī żiyā virmez. **Çerāġ-ı meclis-i uns** lāmiyyelerdir ve **ne-tābed**'iñ fāʿili. **Meger** bunda edāt-ı istis̱nādır, illā maʿnāsına. **Engūrī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Hīç bir vecihle meclis-i ünsüñ çerāġı żiyālanmaz, meger rūy-i nigārla ve üzüm şarābıyla. Yaʿnī revnaḳ u sürūr-ı meclise sebeb bunlardır ve bunlarsız meclis gülmez.

بسحر غمزهٔ فتان هیچ غره مباش
که آزمودم سودی نداشت مغروری

Be-siḥr-i ġamze-i fettān hīç ġarre me-bāş
Ki āzmūdem sūdī ne-dāşt maġrūrī

1 T: yalabumaz. (b harfinin üzerine ötre hareke konulmuş.)

Be-siḥr-i ġamze-i fettān; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Fettān** mübālaġayla ism-i fāʿildir, fitneci maʿnāsına. **Ġırre**, ġayn'ıñ kesriyle, ʿArabīde ismdir maġrūr maʿnāsına, ammā ʿAcem ġayni meftūḥ oḳur yine bu maʿnāya. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Āzmūdem** fiʿl-i māżī mütekellim vaḥdedir, mefʿūli maḥẕūf, yaʿnī ġurūr u ġaflet. **Sūdī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Maġrūrī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānına ḫiṭāb buyurur: Ġamze-i fettān siḥriyle yaʿnī siḥri sebebiyle maġrūr olma, zīrā ben tecrübe eyledim ki maġrūrluḳ hīç fā'ide virmedi. **Āzmūdem**'den ṣoñrā vāv yazanlar vezinden ve maʿnādan ġāfil imişler[1].

ادیب چند نصیحت کنی که عشق مباز
که هیج نیست ادیب این سخن بدستوری

Edīb çend naṣīḥat konī ki ʿışḳ me-bāz
Ki hīç nīst edīb īn suḫan be-dustūrī

Edīb münādā, ḥarf-i nidā maḥẕūf. **Ki** ḥarf-i beyān. **ʿIşḳ me-bāz** ʿāşıḳ olma dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Edīb** yine münādā. **Dustūr**, dāl'ıñ żammı ve sīn'iñ sükūnıyla, ḳānūn defterine yaʿnī ḳānūn-nāmeye dirler, ammā ʿAcem ekẕer üslūb u ḳānūn maʿnāsında istiʿmāl ider, lākin bunda ḳānūn-nāme murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey edīb, niçe bir naṣīḥat idersin ki ʿāşıḳlıḳ eyleme diyü, yaʿnī beni ʿışḳdan menʿ eyleme. Zīrā ey edīb, bu söz hīç bir ḳānūn-nāmede yoḳdur, yaʿnī ʿuşşāḳı ʿışḳ u muḥabbetden menʿ eylemek ḳānūn-nāmelerde yazmaz. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; egerçi edeb degildir bu söz bir vezīre diyen ve zīrā bu söz hīç bir ḳānūnda edeb u maʿḳūl degildir diyen beyte ḳānūn üzre maʿnā virmemişler[2]. **(529b)**

بعشق زنده بود جان مرد صاحب دل
اگر تو عشق نداری برو که معذوری

Be-ʿışḳ zinde buved cān-ı merd-i ṣāḥib-dil
Eger tu ʿışḳ ne-dārī bi-rev ki maʿẕūrī

Maʿẕūrī yā'sı żamīr-i ḫiṭābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr edībe ḫiṭāb idüp buyurur: Merd-i ṣāḥib-diliñ cānı ʿışḳla zinde olur. Ey edīb, eger seniñ ʿışḳıñ yoġise var git ki söylediginiñ sözde maʿẕūrsın. Zīrā *'Men lem yeẕuḳ lem yaʿrif'*[3].

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 Tatmayan bilmez.

بیك فریب نهادم صلاح خویش از دست
دریغ آن همه زهد و صلاح و مستوری

Be-yek firīb nihādem ṣalāḥ-ı ḫīş ez-dest
Dirīġ ān heme zuhd u ṣalāḥ u mestūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıń bir fırībiyle elden ṣalāḥımı ḳodum, yaʿnī bir ʿişvesiyle zühd ü taḳvāyı[1] terk eyledim. Ḥayf ol ([M,T+] cemīʿ) zühd ü ṣalāḥ u mestūrluḳ. Yaʿnī dīn yolunda çekdigim emeklere ḥayf ki żāyiʿ oldı.

رسید دولت وصل و گذشت محنت هجر
نهاد کشور دل باز رو بمعموری

Resīd devlet-i vaṣl u guẕeşt miḥnet-i hecr
Nihād kişver-i dil bāz rū be-maʿmūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Devlet-i vaṣl irişdi ve miḥnet-i hecr ([M,T+] geçdi) gitdi. Göńül mülki yine maʿmūrluġa yüz ṭutdı, yaʿnī şenelmege[2] başladı.

بهر کسی نتوان گفت درد او حافظ
بدان بگو که کشیدست محنت دوری

Be-her kesī ne-tuvān goft derd-i ū Ḥāfıẓ
Bedān bi-gū ki keşīde'st miḥnet-i dūrī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, herkese cānānıń derdini dimek olmaz. Ol kimseye söyle ki ıraḳlıḳ miḥnetini çekmiş ola. Yaʿnī derd-i cānānı[3] bir kimseye söyle ki hicrān elemin çekmiş ola, miḥnet-i firāḳı çekmeyen nā-puḫte ḫāma söyleme.

1 S: ṣalāḥımı.
2 S: şenlige. M: şenlenmege.
3 S: hicrānı.

548

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlün Feʿūlün

ای باد نسیم یار داری
زان نفحهٔ مشکبار داری

Ey bād nesīm-i yār dārī
Zān nefḥa-i muşk-bār dārī

Nesīm bunda ḫoş ḳoḳu maʿnāsınadır. **Nefḥa** da ḫoş ḳoḳu maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey bād, sende nesīm-i yār vardır, yaʿnī nesīm-i yāre māliksin. Sende ol müşk yaġdırıcı nefḥa vardır, yaʿnī ol nefḥadan bir miḳdāra māliksin. Cāʾizdir ki dārī fiʿilleri maʿnā-yı istifhāmı mutażammın ola.

زنهار مکن دراز دستی
با طرهٔ او چه کار داری

Zinhār me-kon dirāz-destī
Bā-ṭurra-i ū çi kār dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Bāda ḫiṭāb idüp buyurur: Zinhār el uzunluġını[1] eyleme, cānānıñ ṭurrasıyla ne işiñ vardır? Yaʿnī cānān ṭurrasına ṭolaşma ki seniñ anıñla maṣlaḥatıñ yoḳ.

ای گل تو کجا و روی زیباش
او مشك و تو بار خار داری

Ey gul tu kucā vu rūy-i zībāş
Ū muşk u tu bār-i ḫār dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey gül, sen ḳandasın ve anıñ rūy-ı zībāsı ḳanda? Yaʿnī arañızda münāsebet yoḳ, zīrā ol müşk gibi zülf ṭutar, yaʿnī zülf-i müşk-dāra mālikdir ([M,T+] ve sen ḫār yükini. Yaʿnī rūyı müşk yükini ṭutar) ve sen ḫār yükini ṭutarsın, ḥāṣılı, ol pür-müşk ve sen pür-ḫārsın.

1 T: uzunlügini.

ریحان تو کجا و خط سبزش
او تازه و تو غبار داری

Reyḥān tu kucā vu ḫaṭṭ-ı sebzeş
Ū tāze vu tu ġubār dārī

Reyḥān münādā.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey reyḥān, sen ḳanda ve cānānıñ ḫaṭṭ-ı sebzi ḳanda? Yaʿnī arañızda nisbet[1] yoḳ. Zīrā ol ḫaṭṭ-ı sebz tāzedir ve seniñ ġubārıñ var. Ḥāṣılı, ol ṭarī vü tāzedir[2], sen ise ġubār-dārsın.

نرگس تو کجا و چشم مستش
او سرخوش و تو خمار داری

Nergis tu kucā vu çeşm-i mesteş
Ū ser-ḫoş u tu ḫumār dārī

Nergis münādā.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey nergis, sen ḳandasın ve çeşm-i mest-i cānān ḳanda? Yaʿnī arañızda **(530a)** buʿd var[3]. Zīrā ol serḫoşdur ve seniñ ḫumārıñ vardır, yaʿnī ol mestānedir ve sen ise ḫumār-dārsın, yaʿnī bādeye mālik degilsin ki ḫumārıñ refʿ eyleye[4].

ای سرو تو با قد بلندش
در باغ چه اعتبار داری

Ey serv tu bā-ḳad-i bulendeş
Der-bāġ çi iʿtibār dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey serv, anıñ ḳadd-i bülendiyle bāġda ne iʿtibārıñ var? Yaʿnī anıñ ḳadd-ı bülendi var iken bāġda seniñ gibi oduna kim baḳar.

ای عقل تو با وجود عشقش
در دست چه اختیار داری

Ey ʿaḳl tu bā-vucūd-ı ʿışḳeş
Der-dest çi iḫtiyār dārī

1 M: münāsebet.
2 M: ter ü tāzedir.
3 M, S: buʿd-ı mesāfe var.
4 S: defʿ idesin.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ʿaḳıl, sen anıñ ʿışḳı vücūdıyla yaʿnī anıñ ʿışḳı var iken elinde ne iḫtiyār ṭutarsın? Yaʿnī eliñde iḫtiyārıñ yoḳdur, ḥāṣılı, anıñ ʿışḳına maġlūbsın.

روزی برسی بوصل حافظ
گر طاقت انتظار داری

Rūzī bi-resī be-vaṣl Ḥāfiẓ
Ger ṭāḳat-ı intiẓār dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Bir gün vaṣl-ı cānāna irişürsin ey Ḥāfiẓ eger intiẓāra ṭāḳat getürürseñ. Yaʿnī hicrāna taḥammül iderseñ bir gün viṣāle irüşürsin.

549

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

پدید آمد رسوم بی وفایی
نماند از کس نشان آشنایی

Pedīd āmed rusūm-ı bī-vefāyī
Ne-mānd ez-kes nişān-ı āşināyī

Pedīd; ʿAcem bā-yı ʿAcemīyle ve Rūmīler bā-yı ʿArabīyle oḳurlar. **Rusūm** resmiñ cemʿidir, ʿādet maʿnāsına. Ḳāfiyede vāḳiʿ olan **yā**'larıñ ekşeri maṣdariyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Āşinālıḳ ʿādetleri gidüp vefāsızlıḳ ʿādetleri ẓāhir ü āşikāre oldı, kimseden āşinālıḳ nişānı ḳalmadı, yaʿnī vefā-dār kimse ḳalmadı, ḫalḳ-ı ʿālem hep cefākār oldı.

برند از فاقه نزد هر خسیسی
کنون اهل هنر دست گدایی

Berend ez-fāḳa nezd-i her ḫasīsī
Kunūn ehl-i huner dest-i gedāyī

Mıṣrāʿ-ı evvel ṣānīye merhūndur. **Fāḳa** faḳr maʿnāsınadır. **Ḫasīs** alçaġa dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ehl-i huner, berend**'iñ ([M,S+] fāʿilidir ve **dest**) mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-fāḳa** ġayr-i ṣarīḥi. **Dest-i gedāyī** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Faḳr u fāḳadan ehl-i hüner her alçaġıñ yanına dilencilik elini iledürler, yaʿnī iḥtiyāclarından her denīye cerr elini uzadurlar, ḥāṣılı, her nā-kese ʿarż-ı iḥtiyāc iderler.

کسی کو فاضلست امروز در دهر
نمی بیند ز غم یکدم رهایی

Kesī k'ū fāżıl'est imrūz der-dehr
Ne-mī-bīned zi-ġam yek-dem rehāyī

Rehāyī ḳurtulmaḳ yaʿnī ḫalāṣ olmaḳ maʿnāsınadır. Mıṣrāʿ-ı evvel ṣānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Şol bir kimse ki bu gün ʿālemde fāżıl u dānādır, bir sāʿat ġamdan ḫalāṣ görmez, yaʿnī dā'imā ġam-nāk ü ġam-bīndir.

ولیکن جاهلست اندر تنعم
متاع او چو هست این دم بهایی

Velīkin cāhil'est ender tenaʿʿum
Metāʿ-ı ū çu hest īn dem behāyī

Behāyī yā'sı ḥarf-i nisbetdir, bahālı maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Fāżıl ẕikr oldığı gibidir. Ammā cāhil dā'imā tenaʿʿumdadır, zīrā anıñ ḳumāşı bahālıdır, yaʿnī cehl ʿālemi iḥāṭa eyledügiçün herkes cehle mā'ildir, ol cihetden metāʿ-ı cehl rāyicdir.

و گر شاعر بگوید شعر چون آب
که دل را زان فزاید روشنایی

Vu ger şāʿir bi-gūyed şiʿr-i çun āb
Ki dil-rā zān fezāyed rūşenāyī

Ki ḥarf-i rābıṭ-sıfāt.

Maḥṣūl-i Beyt: Metāʿ-ı cāhil her vecihle iʿtibārdadır. Ammā eger bir şāʿir āb-ı revān[1] gibi selīs şiʿr söylese ki göñüle andan ṣafā **(530b)** ve żiyā ziyāde ḥāṣıl olsa, yaʿnī göñüle ṣafā-baḫş u nūr-efzā olsa[2],

نبخشندش جوی از بخل و امساك
اگر خود فی المثل باشد سنایی

Ne-baḫşendeş cevī ez-buḫl u imsāk
Eger ḫod fi'l-meṣel bāşed Senāyī

Senāyī Sulṭān Maḥmūd-ı Gaznevī ʿaṣrında olan şuʿarādandır ve *Ḥadīkā*-nām kitāb anıñ taṣnīfidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Böyle şiʿr söyleyen şāʿire kemāl-i buḫl u imsāklarından bir arpaca cāʾize virmezler eger ḫod Senāyī de olursa. Yaʿnī Senāyī ki bir metīn şāʿirdir, aña beñzer bir şāʿir olsa ve zamāne erbāb-ı devletine şiʿr söylese hīç nesne iḥsān eylemezler.

خرد در گوش هوشم دی همی گفت
برو صبری بکن در بی نوایی

Ḫired der-gūş-ı hūşem dī hemī-goft
Bi-rev ṣabrī bi-kon der-bī-nevāyī

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl hūşum gūşına dün didi. Var nevāsızlıḳda ve faḳīrlikde[3] ṣabr eyle, yaʿnī faḳr u fāḳaya taḥammül idüp ṣābir ol.

قناعت را بضاعت ساز و می سوز
درین درد و عنا چون بی نوایی

Ḳanāʿat-rā biḍāʿat sāz u mī-sūz
Derīn derd u ʿinā çun bī-nevāyī

Biḍāʿat sermāye. **Nevāyī** yāʾsı żamīr-i ḫiṭābdır. Bu beyt de maḳūl-i ḳavl-i ḫireddir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanāʿatı sermāye eyle ve yan ve yaḳıl bu faḳr derd ü ʿināsında, çünki bī-nevāsın. Yaʿnī çünki faḳīrsin, ḳanāʿatı sermāye idinüp yan ve yaḳıl ve ṣabr eyle, Ḫudā kerīmdir, sezmediginñ yerden fetḥ-i bāb eyler.

1 S: āb-ı aḳarsu.
2 M, S: ḥāṣıl olur, yaʿnī göñüle ṣafā-baḫş ve nūr-efzā olur.
3 T: faḳīrlıḳda.

بیا حافظ بجان این پند بشنو
که گر از پا در افتی با سر آیی

Bi-y-ā Ḥāfıẓ be-cān īn pend bi-şnev
Ki ger ez-pā der-uftī bā-ser āyī

([M,T+] **Bā-ser āyī;**) **bā** ḥarf-i ṣıla, başa gelürsin dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey Ḥāfıẓ, cānla benim naṣīḥatımı işit ki, eger ayaḳdan düşerseñ başa çıḳarsın. Yaʿnī benim naṣīḥatımı ḳabūl eyle ki mezlaḳa-i ḳadem vāḳiʿ olursa, davranup[1] ḳalḳmaġa ḳādir olasın dimekdir. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; ki eger ayaḳdan düşerseñ başın aşaġa gelüp[2] daḫi bed-ter ḥāle giriftār olursın diyen bir ḥāle düşmüşdür, Allāh beterinden ṣaḳlasun[3].

550

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

برو زاهد بامیدی که داری
که دارم همچو تو امیدواری

Bi-rev zāhid be-ummīdī ki dārī
Ki dārem hemçu tu ummīdvārī

Be-ummīdī; bā ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i taḫṣīṣ, mīm'de teşdīd żarūret-i vezniçündür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Dārī** fiʿl-i mużāriʿ muḫāṭab. **Ki** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i ṣıla. **Ummīdvār; vār** bunuñ gibi yerlerde nisbet maʿnāsını ifāde ider ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Var ey zāhid, ṭutduġuñ ümīdile, yaʿnī şol ümīdiñ ki vardır ümīdiñe git, beni incitme. Veyā, var ey zāhid ümīdiñiçün, yaʿnī ṭutduġuñ[4] ümīdiñiçün dimek ola. Ḥāṣılı, baña zaḥmet virme, var ümīdiñe git, zīrā benim

1 T, F: darvanup.
2 T: düşersen başa çıḳar aşaġa gelüp.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī>
4 T: ṭutdugüñ.

de seniñ gibi ümīdvārlıġım vardır. Ḥāṣılı, seniñ ümīdiñ oldıġı gibi benim de ümīdim vardır. Pes, baña daḫl ü taʿarruż eyleme, kendi ümīdiñde ol. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; yüri ey zāhid, şol ümīd ḥaḳḳiçün ki ṭutarsın diyen ümīdi muḳsemun bih ṭutmaḳda teferrüd eylemiş[1].

بجز ساغر چه دارد لاله در دست
بیا ساقی بیاور آن چه داری

Be-cuz sāġar çi dāred lāle der-dest
Bi-y-ā sāḳī bi-y-āver ān çi dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Sāġardan ġayri lāleniñ elinde ne var? İmdi, gel ey sāḳī, getür ol **(531a)** nesneyi ki māliksin, yaʿnī meye ḳādiriseñ getür ki lāle ḳadeḥiyle nūş idelim.

مرا در رستهٔ دیوانگان کش
که مستی خوشترست از هوشیاری

Merā der-reste-i dīvānegān keş
Ki mestī ḫoşter'est ez-hūşyārī

Reste, rā'nıñ fetḥiyle, ṣıra ṣıra bāzār dükkānlarına dirler, erler ṣırasına da dirler, meṣelā mescidde olan ṣufūf gibi, bunda da murād er ṣırasıdır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Mestī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Hūşyārī** yā'sı da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳīye ḫiṭāb buyurur: Ey sāḳī, beni dīvāneler ṣırasına çek, yaʿnī beni mest-i müdām eyle. Zīrā mestlik ayıḳlıḳdan yegrekdir ki mest dünyā ġamını bilmez.

بپرهیز از من ای صوفی بپرهیز
که کردم توبه از پرهیزگاری

Bi-perhīz ez-men ey ṣūfī bi-perhīz
Ki kerdem tovbe ez-perhīzgārī

Perhīz bunuñ gibi yerlerde fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, ṣaḳın maʿnāsına, ve **bā** ḥarf-i teʾkīd ve tekrār teʾkīd-i lafẓī ḳabīlindendir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Perhīzgārī; yā** ḥarf-i maṣdar.

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣaḳın benden ey ṣūfī, ṣaḳın. Zīrā perhīzkārlıḳdan tevbe eyledim, yaʿnī şimden girü mestāne yürüsem gerek[1]. Ṣaḳın saña żararım doḳunmaya dimekdir.

بیا دل در خم گیسوی او بند
اگر خواهی خلاص و رستگاری

Bi-y-ā dil der-ḫam-ı gīsū-yi ū bend
Eger ḫāhī ḫalāṣ u restgārī

Restgārī, rāʾnıń fetḥi ve sīn ve tāʾnıń sükūnıyla, ḫalāṣ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Gel göńlüńi cānānıń gīsūsı büklümine baġla, yaʿnī göńlüńi cānāna baġla, ẕikr-i cüzʾ ve irāde-i küll ḳabīlindendir, böyle eyle eger fevz u necāt dilerseń. Yaʿnī āzādelik ve necāt dilerseń ḫam-ı gīsū-yi yāre muḳayyed ol.

بدور گل خدا را توبه بشکن
که عهد گل ندارد استواری

Be-devr-i gul Ḫudā-rā tovbe bi-şken
Ki ʿahd-i gul ne-dāred ustuvārī

Ḫudā-rā; rā ḥarf-i taḫṣīs. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ustuvār** muḥkem dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Allāh içün gül devrinde tevbeńi ṣı yaʿnī şikest eyle. Zīrā gül zamānınıń istiḥkāmı olmaz, yaʿnī eyyām-ı gül tīz geçer, eglenmez.

عزیزان نوبهار عمر بگذشت
چو از طرف چمن باد بهاری

ʿAzīzān nev-bahār-ı ʿomr bi-gẕeşt
Çu ez-ṭarf-ı çemen bād-ı bahārī

ʿAzīzān münādā. **Nev-bahār-ı ʿomr** beyāniyye. **Bahārī** yāʾsı ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ʿazīzler, ʿömür nev-bahārı çemen cānibinden bahār yeli gibi geçdi. Yaʿnī şöyle tīz geçdi ki duyulmadı, ḥāṣılı, yel gibi sürʿatle geçdi.

1 S: mestane yürürüm.

بیا حافظ شراب لعل کن نوش
چرا عمرت بغفلت می گذاری

Bi-y-ā Ḥāfiẓ şerāb-ı laʿl kon nūş
Çi-rā ʿomret be-ġaflet mī-guẕārī

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey Ḥāfiẓ, şarāb-ı laʿl nūş eyle. Niçün ʿömrüñi ġafletle geçürürsin? Yaʿnī bāde-nūşluġla geçmeyen ʿömür żāyiʿdir. Pes, ʿömr-i nāzenīniñi żāyiʿ yere ṣarf eyleme.

551

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

ترا که هر چه مرادست در جهان داری
چه غم ز حال ضعیفان ناتوان داری

Tu-rā ki her çi murād'est der-cihān dārī
Çi ġam zi-ḥāl-i żaʿīfān-ı nā-tuvān dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ki her ne ki murādıñdır, cihānda ṭutarsın, yaʿnī her ne ki cihānda murādıñdır, saña ḥāṣıldır ve seniñ vardır, ḥāṣılı, dünyevī murādātın ḥāṣıldır.Pes, nā-tuvān żuʿafānıñ[1] ḥālinden ne ġamıñ vardır? Yaʿnī seniñ murādātıñ ḥāṣıl olduġiçün ġayri nā-tuvānlarıñ murādātıyla taḳayyüd eylemezsin.

بخواه جان و دل از بنده و روان بستان
که حکم بر سر آزادگان روان داری

Bi-ḫāh cān u dil ez-bende vu revān bi-sitān **(531b)**
Ki ḥukm ber-ser-i āzādegān revān dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ben bendeden cān u dili dile ve fevrī al, yaʿnī teʾennī ve tevaḳḳufsuz cān u dili benden ḳabż eyle. Zīrā āzādeler üzre ḥükmüñ cārīdir. Yaʿnī ben āzādelerdenim, benim üstüme emriñ revāndır, ḥāṣılı, baña emriñ nāfiẕdir.

1 M, S: żaʿīfānıñ.

میان نداری و دارم عجب که هر ساعت
میان مجمع خوبان کنی میانداری

Miyān ne-dārī vu dārem ʿaceb ki her sāʿat
Miyān-ı mecmaʿ-ı ḫūbān konī miyān-dārī

Miyān-dār miyāncı didikleridir ve **yā** ḥarf-i maṣdar, miyāncilik[1] dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Miyānıñ yoḳdur yaʿnī maʿdūmdur, ḥālbuki taʿaccüb iderim ki her dem ve her sāʿat maḥbūblar mecmaʿı arasında miyāncilik[2] idersin. Yaʿnī miyān olmayıcaḳ[3] miyāndārlıḳ ġarībdir. Baʿżılar didiler ki miyān-dār ḥaḳem ve muṣliḥ-i ḳavm maʿnāsınadır, ʿalā külli ḥāl ṣadr-nişīn maʿnāsına degildir[4].

بیاض روی ترا نیست نقش درخور از آنك
سوادی از خط مشکین بر ارغوان داری

Beyāż-ı rūy-ı tu-rā nīst naḳş-ı derḫor ez-ān-k'
Sevādī ez-ḫaṭ-ı muşkīn ber-erġuvān dārī

Beyāż aḳ ve kāġıda dirler, bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, pes, **rūy**'a iżāfet beyāniyyedir ve **rūy**'uñ **tu-rā**'ya lāmiyye. **Derḫor**, vāv-ı resmīyle, lāyıḳ maʿnāsınadır. **Ezān-k'** edāt-ı taʿlīl, mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Sevādī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ḫaṭ-ı muşkīn** beyāniyye. **Erġuvān**'dan murād ruḫsārıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rūyuñ beyāżına naḳş lāyıḳ degildir, anıñçün ki ruḫuñ erġuvānı üzre ḫaṭṭ-ı müşkīnden sevādıñ yaʿnī raḳamıñ vardır. Pes, raḳam var iken ġayri naḳşa iḥtiyāc yoḳdur. Ḥāṣılı, rūyuñ beyāżında ḫaṭṭ-ı ḳudret yazılmış dururken naḳş-ı ʿārıżī aña lāyıḳ degil.

بنوش می که سبك روحی ای ظریف مدام
علی الخصوص درین دم که سر گران داری

Bi-nūş mey ki sebuk-rūḥī ey ẓarīf mudām
ʿAle'l-ḫuṣūṣ derīn dem ki ser-girān dārī

1 M: miyāncılıḳ.
2 M: miyāncılıḳ.
3 T: olmayicek.
4 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ẓarīf, bāde iç ki dā'imā sebük-rūḥsın, ḫuṣūṣā bu demde ki ḫumārdan ser-girānsın. Yaʿnī her dem[1] saña bāde içmek münāsibdir, ḫuṣūṣā şimdi ki başıñ ḫumārdan aġırlanmışdır.

مکن عتاب ازین بیش و جور بر دل من
بکن هر آن چه توانی که جای آن داری

Me-kon ʿitāb ezīn bīş u cevr ber-dil-i men
Bi-kon her ān çi tuvānī ki cāy-i ān dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan artıḳ baña ʿitāb ve göñlüme cevr eyleme ve her nesneye ki ḳādirsin, işle ki maḥallidir. Yaʿnī ʿuşşāḳa ḳādir olduġuñı işle ki aña lāyıḳsın.

باختیارت اگر صد هزار تیر جفاست
بقصد جان من خسته در کمان داری

Be-iḫtiyāret eger ṣed hezār tīr-i cefā'st
Be-ḳaṣd-i cān-ı men-i ḫaste der-kemān dārī

Cefā'st; sīn ve **tā** maʿnā cihetinde **iḫtiyār**'a muḳayyeddir, **be-iḫtiyār-i tu'st** taḳdīrindedir, muḳaddem cezā vāḳiʿ olmuşdur[2] mu'aḫḫar şarṭıyyeye. **Ḳaṣd**'ıñ **cān**'a iżāfeti maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **cān**'ıñ **men**'e lāmiyye ve **men**'iñ **ḫaste**'ye beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ iḫtiyārıñladır eger yüz biñ cefā oḳını ben ḫastanıñ cānı ḳaṣdına kemānda ṭutarsañ. Yaʿnī ben ḫastanıñ cānı ḳaṣdına yüz biñ cefā oḳını gezlediñ ise[3] iḫtiyār seniñdir. İsterseñ cān-ı nā-şādımı oḳla ve isterseñ ferāġat eyle, iḫtiyār seniñdir.

بکش جفای رقیبان مدام و خوش دل باش
که سهل باشد اگر یار مهربان داری

Bi-keş cefā-yı raḳībān **(532a)** mudām u ḫoş-dil bāş
Ki sehl bāşed eger yār-ı mihrbān dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ruḳabānıñ cevr u cefāsını çek ve dā'imā ḫoş-dil ol, zīrā sehldir eger yār-ı mihribānıñ varise. Yaʿnī

1 T: her demde.
2 M, S: muḳaddem ḫaber olmuşdur.
3 S: kemān oḳını cānda gezlediñ ise.

muḥabbetli ve şefḳatli yāriñ var ise raḳībleriñ cevr u cefāsı żarar virmez, çekmek ([M,T+] gerek.)

بوصل دوست گرت دست می‌رسد یك دم
برو که هر چه مرادست در جهان داری

Be-vaṣl-ı dōst geret dest mī-resed yek-dem
Bi-rev ki her çi murād'est der-cihān dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Dostuñ viṣāline eger bir nefes eliñ irişürse yaʿnī dosta bir dem vāṣıl olursañ var ki her ne ki murādıñ ise cihānda māliksin. Ḥāṣılı, vaṣl-ı cānāna mālik olmaḳ dünyā murādātına mālik olmaḳdır.

چو ذکر لعل لبش می کنی و می شنوی
حدیث با شکرست آن چه در دهان داری

Çu ẕikr-i laʿl-i lebeş mī-konī vu mī-şinevī
Ḥadīṯ-i bā-şeker'est ān çi der-dehān dārī

Çu ḥarf-i taʿlīl. **Ẕikr-i laʿl** iżāfeti maṣdarıñ mefʿūlinedir ve **leb**'e iżāfet beyāniyye. **Ḥadīṯ-i bā-şeker** de beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Çünki cānānıñ laʿl-i lebi ẕikrini idüp[1] işidirsin, yaʿnī hem söyler ve hem diñlersin, şekerli sözdür ol ki aġzıñda ṭutarsın. Yaʿnī çünki cānānıñ laʿl-i lebi ẕikrini diyüp işidirsin, dehānıñda olan kelām sükkerī olmaḳ gerek, ḥāṣılı, kelām-ı leẕīẕden kināyetdir.

چو گل بدامن ازین باغ می‌بری حافظ
چه غم ز ناله و فریاد باغبان داری

Çu gul be-dāmen ezīn bāġ mī-berī Ḥāfiẓ
Çi ġam zi-nāle vu feryād-ı bāġbān dārī

Çu edāt-ı taʿlīl, çünki maʿnāsınadır. **Be-dāmen; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Ezīn bāġ**'dan murād viṣāl-i cānāndır[2]. **Bāġbān**'dan murād raḳībdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, çünki bāġ-ı viṣāl-i cānāndan güli etekle iledürsin, yaʿnī çünki gül-i viṣāl-i cānāndan murādıñca behremend olursın, raḳībiñ feryād u fiġān u nālesinden ne ġam ṭutarsın, yaʿnī anıñ şikāyetinden ne ġamıñ var?

1 S: diyüp.
2 S, F: bāġ-ı viṣāl-i cānāndır.

552

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

چو سرو اگر بخرامی دمی بگلزاری
خورد ز غیرت روی تو هر گلی خاری

Çu serv eger bi-ḫirāmī demī be-gulzārī
Ḫored zi-ġayret-i rūy-i tu her gulī ḫārī

Bi-ḫirāmī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır. **Demī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-gulzārī; bā** ḥarf-i ṣıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḫored** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib-dir, bunda yimekden murād sancılmaḳdır. **Gulī** ve **ḫārī** yāʾları vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Serv gibi eger bir nefes ve bir sāʿat bir gülzāra ṣalınursañ seniñ rūyuñ ġayretinden her bir gül bir diken yer, yaʿnī her bir gül, bir dikene sancılur. Ḫāṣılı, her bir gül pāre pāre olup perīşān-ḥāl[1] olur.

ز کفر زلف تو هر حلقهٔ و آشوبی
ز سحر چشم تو هر گوشهٔ و بیماری

Zi-kufr-i zulf-i tu her ḥalḳaʾi vu āşūbī
Zi-sihr-i çeşm-i tu her gūşeʾi vu bīmārī

Ḥalḳāʾi; yā ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Vāv** ḥarf-i maʿa. **Āşūbī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Gūşeʾi** ḥalḳaʾi gibidir. **Bīmārī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ küfr-i zülfüñden her bir ḥalḳa ile bir āşūb u fitne var, yaʿnī her bir ḥalḳasında bir fitne ve ġavġā var. Seniñ çeşmiñ siḥrinden her bir köşe ile bir bīmār var, yaʿnī her köşede bir bīmār yatur.

مرو چو بخت من ای چشم مست یار بخواب
که در پیست ز هر سوی آه بیداری

Me-rev çu baḫt-ı men ey çeşm-i mest-i yār be-ḫāb
Ki der-peyʾest zi-her sūy āh-ı bīdārī **(532b)**

1 S: perīşān.

Çeşm-i mest-i yār beyāniyye ve lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Pey** bunda ard maʿnāsınadır. **Āh-ı bīdārī** lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey çeşm-i mest-i yār, benim baḫtım gibi ḫāba varma, zīrā seniñ ardıñcadır her cānibden bir bīdār āhı. Yaʿnī her cānibden bir ʿāşıḳ-ı bīdār seniñçün āh çeker. Pes, bīdār ol ve tīr-i āh-ı ʿāşıḳdan ṣaḳın.

نثار خاك رهت نقد جان من هر چند
كه نيست نقد روان را بر تو مقدارى

Niṯār-ı ḫāk-i rehet naḳd-i cān-ı men her çend
Ki nīst naḳd-i revān-rā ber-i tu miḳdārī

Niṯār-ı ḫāk maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **reh**'e iżāfet lāmiyyedir. **Naḳd-i cān** beyāniyye ve muʾaḫḫar mübtedā ve **niṯār** muḳaddem ḫaber, **naḳd-i cān niṯār-ı ḫāk-i rehet bād** taḳdīrindedir, **men**'e iżāfet lāmiyyedir. **Her çend** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Naḳd-i revān** beyāniyye ve **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Naḳd-i revān** bunda īhām ṭarīḳiyle ẕikr olmuşdur, cān ve rāʾic maʿnāsınadır, *fe-teʾemmel*. **Ber-i tu** iżāfeti lāmiyyedir, seniñ ḳatıñda dimekdir. **Miḳdārī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Cān naḳdi seniñ ḫāk-i rehiñe niṯār u fedā olsun, her ne ḳadar ki naḳd-i rāʾiciñ ve naḳd-i cānıñ seniñ ḳatında miḳdārı yoḳ ise. Ḥāṣılı, yoluñ ṭopraġına ben cānımı niṯār ideyin, gerek ḳabūl eyle ve gerekse eyleme.

دلا همیشه مزن رای زلف دلبندان
چو تیره رای شدی کی گشایدت کاری

Dilā hemīşe me-zen rāy-ı zulf-i dil-bendān
Çu tīre-rāy şudī key guşāyedet kārī

Rāy fikir. **Rāy-i zulf** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **dil-bendān**'a iżāfet lāmiyyedir. **Dil-bend** vaṣf-ı terkībidir, göñül baġlayıcı maʿnāsına, yaʿnī ʿuşşāḳ dilini kendiye taʿlīḳ idici ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Tīre** bunda ẓulmetdir yaʿnī ḳarañlıḳ[1]. **Tīre-rāy** ẓulmet fikirli dimekdir, ḥāṣılı, ḳara fikirli dimekdir. **Kārī; yā** ḥarf-i tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey göñül, dāʾimā maḥbūblarıñ zülfi fikrini urma, yaʿnī anlarıñ zülfini fikr eyleme. Çünki tīre-rāy olduñ, işiñ ḳaçan açılur? Yaʿnī dilberler

1 S: tīre ḳarañlıḳ ve ẓulmet maʿnāsınadır.

zülfini fikr eylemek, tīre-rāylıḳdır ve tīre-rāy olanıñ kārı küşāyiş bulmaz, sen anlarıñ zülfi fikrini terk eyle ki kārın küşāyiş bula. **Rāy-ı zulf** yerine **lāf-ı zulf** yazanlar **tīre-rāy** münāsebetinden ġaflet eylemişler[1].

سرم برفت و زمانی بسر نشد این کار
دلم گرفت و نبودت غم گرفتاری

Serem bi-reft u zemānī be-ser ne-şud īn kār
Dilem girift u ne-būdet ġam-ı giriftārī

Zemānī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Be-ser ne-şud** başa varmadı yaʿnī nihāyet bulmadı. **Īn kār** yaʿnī ʿışḳ u muḥabbet. **Girift** bunda münḳabıż oldı maʿnāsınadır. **Girift-ār** vaṣf-ı terkībīdir, ārīden'den, ṭutsaḳ ve ṭutḳun maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿIşḳ u muḥabbet yolında başım gitdi, ḥālbuki bir zamān ʿışḳ u muḥabbet nihāyet bulmadı yaʿnī müntehī olmadı. Göñlüm giriftār oldı, ḥālbuki bir giriftāra ġamıñ olmadı, yaʿnī göñlüm ʿışḳ derdine giriftār oldı ve saña bu giriftār ġamı olmadı. Ḥāṣılı, giriftār olan göñlümüñ ġamın yimediñ ve ḥālin tedārük eylemediñ. **Dilem girift** yerine **dilem bi-reft** yazanlar **giriftar** ile münāsebetinden ġaflet eylemişler[2]. **(533a)**

چو نقطه گفتمش اندر میان دائره آی
بخنده گفت که حافظ تو در چه پرگاری

Çu noḳṭa goftemeş ender-miyān-i dā'ire āy
Be-ḫande goft ki Ḥāfiẓ tu der-çi pergārī

Āy, elif-i memdūde ile, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, gel dimekdır. **Der-çi pergārī**; bu terkībin maʿnā-yı lāzımīsi ne ḥayretde ve ne ser-gerdānlıḳdasın dimekdir, zīrā pergārın ser-gerdānlıḳ umūr-ı lāzımesindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna çünki didim, noḳṭa gibi dā'ire ortasına gel, yaʿnī ḥalḳa-i ʿuşşāḳa dāḫil ol, ḫande ile didi ki, ey Ḥāfiẓ, sen ne ser-gerdānlıḳdasın. Yaʿnī vādī-i ḥayrete düşüp ser-gerdān u bī-ḳarār olmışsın, ol ḥalḳa ortası benim maḳāmım degildir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīyi '**Be-ḫande goft ki Ḥāfiẓ īn çi pergārī**' böyle yazan nā-mevzūn yazduġından ġayri hīç maʿnāsı yoḳdur[3].

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
3 <F+ Redd-i Şemʿī>

553

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

جان فدای تو که هم جانی و هم جانانی
سر فدای تو و گر نه من و سرگردانی

Cān fedā-yı tu ki hem cānī vu hem cānānī
Ser fedā-yı tu vu ger ne men u ser-gerdānī

Cānī ve **cānānī** yā'ları żamīr-i ḫiṭābdır ve **ser-gerdānī** yā'sı ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Cān saña fedā olsun ki hem cān u hem cānānsın. Başım da saña fedā olsun, ve-illā ben ser-gerdānlıḳlayım, yaʿnī başım saña fedā olmayıcaḳ[1] bāña ḥayret u ser-gerdānlıḳ el virür.

سرسری از سر کوی تو نیارم برخاست
کار دشوار نگیرند بدین آسانی

Serserī ez-ser-kūy-i tu ne-yārem ber-ḫāst
Kār-ı duşvār ne-gīrend bedīn āsānī

Serserī ḳolayına dimekdir. **Ne yārem** fiʿl-i nefy-i istiḳbāl mütekellim vaḥde. **Kār-ı duşvār** beyāniyye. **Āsānī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ maḥalleñ ucından kolayına ḳalḳmaġa ḳādir degilim yaʿnī āsān vecihle ḳalḳamazam. Zīrā müşkil işi bu kolaylıġla ṭutmazlar, yaʿnī güç işi böyle asānlıġla ṭutmazlar. Ḫāṣılı, seniñ ser-i kūyuñdan ḳalḳmaḳ güçdür. Pes, böyle çetiñ iş āsān vecihle ṭutulmaz. Mıṣrāʿ-ı evvelde, **ne-yārem** yerine **ne-ḫāhem** yazan maʿnā-yı beyte vāṣıl olmamış[2].

خام را طاقت پروانهٔ پر سوخته نیست
نازکان را نرسد شیوهٔ جان افشانی

Ḫām-rā ṭāḳat-i pervāne-i per-sūḫte nīst
Nāzikān-rā ne-resed şīve-i cān-efşānī

1 T: olmayicek.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

Ḫām-rā; rā edāt-ı taḥṣīṣ. **Ṭāḳat-i pervāne-i per-sūḫte** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Per-sūḫte** ḳanadı yanmış. **Nāzikān-rā; rā** edāt-ı mefʿūl. **Ne-resed** lāyıḳ degil maʿnāsınadır. **Şīve-i cān-efşānī** beyāniyye. **Cān-efşān** vaṣf-ı terkībīdir, cān niṯār idici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫām kimsenin, ḳanadı yanmış pervāne gibi ṭāḳatı yoḳdur, yaʿnī pervāne yandıġı āteşe taḥammül idemez, zīrā nāziklere cān fedā eylemek şīvesi irişmez. Ḫāṣılı, nāzikler cānān yolına cān beẕl idemez, yaʿnī ʿāşıḳlıḳ ehl-i nāz u tenaʿʿum pīşesī degildir, belki belā-keş miḥnet-zedeler işidir.

بی تو آرام گرفتن بود از نا کامی
با تو گستاخ نشستن بود از حیرانی

Bī-tu ārām giriften buved ez-nā-kāmī
Bā-tu gustāḫ nişesten buved ez-ḥayrānī

Nā-kāmī ve **ḥayrānī** yā'ları maṣdariyyelerdir. **Nā-kāmī** lüġatde murādsızlıḳdır, ammā bunuñ gibi yerde żarūretden ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, sensiz ārām u ḳarār ṭutmaḳ żarūretden olur, yaʿnī senden dūr u mehcūr olmaḳ iḫtiyārī degildir, iżṭırārīdir. Ve seniñle küstāḫ u bī-pervā oturmaḳ ḥayrānlıḳdandır, yaʿnī seniñle küstāḫāne mücālese eylemek ziyāde ḥayret-i ʿışḳdandır. Ḫāṣılı, **(533b)** ʿāşıḳ efʿālinde bī-iḫtiyār olduġından cānānına taḳarrub ider, ve-illā efʿālinde muḫtār olan taḳarruba taḥammül idemez.

فاش کردند رقیبان تو سر دل من
چند پوشیده بماند سخن پنهانی

Fāş kerdend raḳībān-ı tu sırr-ı dil-i men
Çend pūşīde bi-māned suḫan-ı pinhānī

Pinhānī; yā ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ raḳībleriñ benim göñlüm sırrını āşikāre eylediler. Pes, niçeye dek örtüli ḳala gizlü söz? Āḫir fāş olması żarūrīdir.

تا بماند تر و شاد آب نهال قد تو
واجب آنست که بر چشم منش بنشانی

Tā bi-māned ter u şād-āb nihāl-i ḳad-i tu
Vācib ān'est ki ber-çeşm-i meneş bi-nşānī

Tā ḥarf-i taʿlīl. **Şād-āb** bunda tāze maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḳaddiñ nihāli tāze ve ter ḳalmaḳiçün vācib oldur ki añı benim gözüme dikesin. Zīrā dā'imā nem-nākdir.

در خم زلف تو دیدم دل خود را روزی
گفتمش چونی و چون می زیی ای زندانی

Der-ḫam-ı zulf-i tu dīdem dil-i ḫod-rā rūzī
Goftemeş çūnī vu çūn mī-ziyī ey zindānī

Mī-ziyī fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, nice dirilirsin dimekdir. **Zindānī** yā'sı ḥarf-i nisbetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir gün göñlümi seniñ ḫam-ı zülfüñde gördüm, añа didim. Nicesin ve nice dirilürsin, yaʿnī ḥāliñ nedir nice geçinürsin ey zindānlı gönül?

گفت آری چه کنی گر نبری رشك بمن
هر گدا را نبود مرتبهٔ سلطانی

Goft ārī çi konī ger ne-berī reşk be-men
Her gedā-rā ne-buved mertebe-i sulṭānī

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül didi ki; neyleyesin eger bañа reşk eylemeyesin, yaʿnī bañа reşk eylememege ḳādir degilsin. Zīrā her gedānıñ salṭanat mertebesi olmaz, ([M,T+] yaʿnī her gedā sulṭān olmaz,) ben ḫod ḫam-ı zülf-i cānānda pādişāhım.

راستی حد تو حافظ نبود صحبت ما
پس اگر بر سر این کوی کنی سگبانی

Rāstī ḥadd-i tu Ḥāfiẓ ne-buved ṣoḥbet-i mā
Pes eger ber-ser-i īn kūy konī segbānī

Rāstī gerçek ve muḥaḳḳaḳ maʿnālarında müstaʿmeldir. **Ṣoḥbet-i mā** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Segbān** köpekçi dimekdir, zīrā **bān** edāt-ı fāʿildir, -ci maʿnāsına, ([M,T+] derbān ḳapıcıya) ([M+] ve şuturbān deveciye) didikleri gibi) ve **yā** ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, muḥaḳḳaḳ ve muḳarrer bizim ṣoḥbetimiz seniñ ḥaddiñ degildir, yaʿnī bizimle hem-ṣoḥbet olmaḳ sañа lāyıḳ degil. Bu kāfīdir eger bu maḥalle ucında segbānlıḳ idersen, yaʿnī itlerimle hem-ṣoḥbet olmaḳ sañа kifāyet ider.

554

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

چون در جهان خوبی امروز کامگاری
شاید که عاشقان را کامی ز لب بر آری

Çun der-cihān-ı ḫūbī imrūz kāmgārī
Şāyed ki ʿāşıḳān-rā kāmī zi-leb ber-ārī

Cihān-ı ḫūbī beyāniyye. **Kāmgār; kām** murāddır ve **gār**, kāf-ı ʿĀcemīyle, edāt-ı fāʿildir, -ci maʿnāsına, sitemgār sitemci ve cefāgār cefācı dimekdir, gāh olur ki elifini ḥaẕf idüp sitemger ve cefāger dirler ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Şāyed** lāyıḳ maʿnāsınadır, fiʿl-i mużāriʿ müfred ġa'ib. **Ki** ḥarf-i beyān. **Kāmī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ber-ārī; ber** edāt-ı istiʿlādır ve **ārī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, ikisiniñ terkībinden ḥāṣıl eyleyesin maʿnāsı müstefād olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki güzellik ʿāleminde bugün kāmgārsın yaʿnī ṣāḥib-i murādsın, ḥāṣılı, çünki murādıncasın, lāyıḳdır ki ʿāşıḳlarıñ murādını lebiñden ḥāṣıl eyleyesin, yaʿnī ʿuşşāḳıñ murādını lebiñden viresin.

با عاشقان بی دل تا چند ناز و عشوه
بر بی دلان مسکین تا کی جفا و خواری

Bā-ʿāşıḳān-ı bī-dil tā çend nāz u ʿişve
Ber-bī-dilān-ı miskīn tā key cefā vu ḫārī

Bā ḥarf-i ṣıla. **ʿĀşıḳān-ı bī-dil** beyāniyye. **Tā** intihā-yı ġāyetiçündür, ilā maʿnāsına. ([M,T+] **Ber** edāt-ı ṣıla. **Bī-dilān-ı miskīn** beyāniyye.) **(534a) Tā** sābıḳ gibidir. **Ḫārī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Bī-dil ʿāşıḳlara niçeye dek nāz u şīve? Miskīn bī-dillere niçeye dek cefā ve ḥaḳāret?

تا چند همچو چشمت در عین ناتوانی
تا چند همچو زلفت در تاب و بی قراری

Tā çend hemçu çeşmet der-ʿayn-ı nā-tuvānī
Tā çend hemçu zulfet der-tāb u bī-ḳarārī

Tā sābıḳ gibidir. **ʿAyn-ı nā-tuvānī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Tāb** bunda bükülüp burulmaḳ maʿnāsınadır, yaʿnī ıżṭırāb dimekdir. **Bī-ḳarārī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Niçeye dek çeşmiñ gibi ʿayn-ı żaʿfda olam, niçeye dek zülfüñ gibi ıżṭırāb u bī-ḳarārlıḳda olam? Yaʿnī niçeye dek beni belā ve miḥnetde ṭutasın[1]. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; tā niçeye dek gözüñ gibi nā-tuvānlıḳ ʿaynındasın, tā niçeye dek zülfüñ gibi büklümdesin ve bī-ḳarārsın diyen hergiz şiʿr leẕẕeti dimāġına düşmemiş[2].

دردی که از تو دارم جوری که از تو بینم
گر شمهٔ بدانی دانم که رحمت آری

Derdī ki ez-tu dārem cevrī ki ez-tu bīnem
Ger şemme'i bi-dānī dānem ki raḥmet ārī

Derdī; yā ḥarf-i vaḥdet, **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Cevrī ki** de böyledir. **Şemme'i; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir derdim ki senden vardır, bir cevri ki senden görürüm, eger bir şemmesini bilseñ bilürem ki baña merḥamet idersin. Yaʿnī senden ve muḥabbetiñden çekdigim cevr ü cefāyı bilseñ elbette baña merḥamet idüp meyl iderdin.

اسباب عاشقی را بسیار مایه باید
دلهای همچو آتش چشمان رود باری

Esbāb-ı ʿāşıḳī-rā bisyār māye bāyed
Dilhā-yı hemçu-āteş çeşmān-ı rūd-bārī

ʿĀşıḳī-rā; rā edāt-ı mefʿūl. **Māye** bunda sermāye maʿnāsınadır. **Rūd-bār** lüġatde ırmaḳ kenārıdır, ammā bunda vaṣf-ı terkībīdir, ırmaḳ yaġdırıcı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳlıḳ esbābına çoḳ sermāye gerekdir. Mıṣrāʿ-ı ṯānī esbābı beyān ider. Āteş gibi yürekler, ırmaḳ yaġdırıcı gözler. Yaʿnī ʿışḳ āteşiyle yanmaḳ ve çoḳ gözyaşların dökmek esbāb-ı ʿāşıḳlıḳdan baʿżıdır.

1 S: niçeye dek beni zülfüñ gibi belā ve miḥnetde ṭutasın.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>

در هجر مانده بودم باد صبا رسانید
از بوستان وصلت بوی امیدواری

Der-hecr mānde būdem bād-ı ṣabā resānīd
Ez-bōstān-ı vaṣlet būy-ı umīdvārī

Bād-ı ṣabā resānīd mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Hicrānda ḳaldım idi, ammā bād-ı ṣabā seniñ viṣāliñ bostānıñdan ümīdvārlıḳ ḳoḳusını irişdirdi, yaʿnī beni viṣāliñden ümīdvār eyledi.

گرچه بر بوی وصلت در حشر زنده گردم
سر بر نیارم از خاك از روی شرمساری

Gerçi ber-būy-ı vaṣlet der-ḥaşr zinde gerdem
Ser ber-ne-y-ārem ez-ḫāk ez-rūy-ı şermsārī

Gerdem, kāf-ı ʿĀcemīyle, fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir, olurum dimekdir. **Ber-ne-y-ārem** ḳaldırmam dimekdir. **Şermsārī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi vaṣlıñ ümīdiyle veyā ḳoḳusıyla ḥaşirde zinde olurum, lākin ḫākden başım ḳaldırmam şermsārlıḳ cihetinden. Yaʿnī ʿışḳıñ yolında noḳṣānımdan şermsārım.

از بادهٔ وصالت گر جرعهٔ بنوشم
تا زنده ام نورزم آیین هوشیاری

Ez-bāde-i viṣālet ger curʿa'i bi-nūşem
Tā zindeem ne-verzem āyīn-i hūşyārī

Tā edāt-ı tevḳīt. **Ne-verzem** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel, saʿy eylemem dimekdir, **āyīn** mefʿūli, **hūşyārī**'ye iżāfet lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ viṣāliñ bādesinden **(534b)** eger bir cürʿa içersem mādāmki zindeyim, ayıḳlıḳ āyīnine saʿy eylemem. Yaʿnī ölince ol mestlikden ayılmam.

ما بنده ایم و عاجز تو حاکمی و قادر
گر می کشی بزورم ور می کشی بزاری

Mā bendeīm u ʿāciz tu ḥākimī vu ḳādir
Ger mī-keşī be-zūrem v'er mī-kuşī be-zārī

Maḥṣūl-i Beyt: Biz bendeyiz ve ʿāciz, sen ḥākimsin ve ḳādir eger ḳuvvetle beni kendiñe çekerseñ ve eger zārlıġla ḳatl iderseñ. Yaʿnī bu maʿnālarda ḥākim-i ḳādirsin.

آخر ترحمی کن بر حال زار حافظ
تا چند نا امیدی تا چند خاکساری

Āḫir teraḥḥumī kon ber-ḥāl-i zār-ı Ḥāfıẓ
Tā çend nā-umīdī tā çend ḫāksārī

Āḫir edāt-ı teʾkīd. **Teraḥḥumī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ḥāl-i zār-ı Ḥāfıẓ** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Nā-umīdī** ve **ḫāksārī** yāʾları maṣdariyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, Ḥāfıẓʾıñ ḥāl-i ẕelīline teraḥḥum eyle. Niçeye dek ümīdsizlik çeke ve niçeye dek ḫāksārlıḳ çeke? Yaʿnī niçeye dek viṣāliñden nā-ümīd ü meʾyūs ola ve niçeye dek ḥaḳīr u ẕelīl ola, ḥāṣılı, niçeye dek ḥaḳāret ü ẕillet çeke?

555

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün

ساقی اگرت هواست با می
جز باده میار پیش ما هی

Sāḳī egeret hevāʾst bā-mey
Cuz bāde me-y-ār pīş-i mā hey

Sāḳī münādā. **Egeret; tā** maʿnāda **mey**'e muḳayyeddir. **Bā-mey; bā** ḥarf-i ṣıla. **Hey** edāt-ı tenbīh.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, eger meye muḥabbetiñ varise bizim öñümüze bādeden ġayrı nesne getürme, āgāh ol ġāfil olma.

سجاده و خرقه در خرابات
بفروش و بیار جرعهٔ می

Seccāde vu ḫırḳa der-ḫarābāt
Bi-frūş u bi-y-ār curʿa-i mey

Maḥṣūl-i Beyt: Seccāde ve ḫırḳayı ḫarābātda ṣat ve mey cürʿasın getür.

گر زنده دلی شنو ز مستان
در گلشن جان ندای یا حی

Ger zinde-dilī şinev zi-mestān
Der-gulşen-i cān nidā-yı yā Ḥayy

Maḥṣūl-i Beyt: Eger zinde-dil iseñ cān gülşeniñde mestlerden yā Ḥayyu yā Ḳayyūm nidāsın işit.

با درد در آ بسوی درمان
کونین نگر بعشق لا شی

Bā-derd der-ā be-sūy-ı dermān
Kevneyn niger be-ʿışḳ lā-şey

Maḥṣūl-i Beyt: Dermān cānibine derdle gel, yaʿnī dermān isterseñ derd peydā eyle. Andan ṣoñra kevneyni ʿışḳla lā-şey gör, yaʿnī ʿışḳa nisbet iki ʿālem lā-şeydir.

اسرار دلست در ره عشق
آواز رباب و نالهٔ نی

Esrār-ı dil'est der-reh-i ʿışḳ
Āvāz-ı rubāb u nāle-i ney

Maḥṣūl-i Beyt: Tarīk-i ([M,T+] ʿışḳda) rübāb āvāzı ve ney nālesi esrār-ı dildir, yaʿnī esrār-ı dilden ḫaber virür. Ḥāṣılı ehl-i ʿışḳıñ derdini artırır.

يك مفلس پاك در ره عشق
بهتر ز هزار حاتم طی

Yek muflis-i pāk der-reh-i ʿışḳ
Bihter zi-hezār Ḥātem-i Ṭay

Maḥṣūl-i Beyt: Bir pāk müflis ʿışḳ yolında bin Ḥātem-i Ṭay'dan yegdir. Yaʿnī ṭarīḳ-i ʿışḳda bir ʿāşıḳ-ı pāk biñ nā-pāk ġanīden yegrekdir. Minhusinde Ḥātem tā'nıñ kesriyledir diyen ıṣṭılāḥāt u taṣarrufāt-ı ʿAcem'den āgāh degil imiş[1].

1 <[F+] Redd-i Şemʿī>

سلطان صفت آن بت پری رو
می آید و خلق شهر در پی

Sulṭān-sıfat ān but-i perī-rū
Mī-āyed u ḫalḳ-ı şehr der-pey

Maḥṣūl-i Beyt: Ol perī yüzli büt pādişāh gibi gelür ve şehir ḫalḳı ardınca gelürler.

مردم نگران بروی خوبش
وز شرم گرفته عارضش خوی

Merdum nigerān be-rūy-ı ḫūbeş
V'ez-şerm girifte ʿāreżeş ḫey

Maḥṣūl-i Beyt: Halk-ı ʿālem rūy-ı ḫūbına ([M,S+] nāẓırlardır, anıñ ise utanduġından ʿārıżı ḫey tutmuş. Yaʿnī merdüm rūy-ı ḫūbına) nāẓır u nigerān olduġından utanup **(535a)** ʿārıżı derlemiş.

حافظ ز غم تو چند نالد
آخر دل من شکسته تا کی

Ḥāfıẓ zi-ġam-ı tu çend nāled
Āḫir dil-i men şikeste tā key

Maḥṣūl-i Beyt: Ġaybetden tekellüme iltifāt idüp buyurur: Ḥāfıẓ seniñ ġamıñdan niçeye dek iñleye, yaʿnī niçe bir iñleye benim göñlüm senden? Ḳaçana dek[1] şikeste ola, yaʿnī göñlümi ḳaçana dek şikeste idersin?

1 S: niceye dek.

556

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

خوشتر از کوی خرابات نباشد جایی
که بپیرانه سرم دست دهد مأوایی

Hoşter ez-kūy-ı ḫarābāt ne-bāşed cāyī
Ki be-pīrāne-serem dest dehed meʾvāyī

Pīrāne-ser pīrlik vaḳti ve zamānı dimekdir. **Meʾvā** ism-i mekāndır, sığınacaḳ yere dirler. **Cāyī** ve **meʾvāyī** yā'ları vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Meyḫāne maḥallesinden ḫoşraḳ bir yer olmaz eger pīrlik vaḳtinde anda bir meʾvā el virürse. Yaʿnī pīrlikde meyḫāne maḥallesinde bir mesken el virürse andan eyi bir yer olmaz baña.

آرزو می کندم از تو چه پنهان دارم
شیشهٔ باده و جایی نزه و زیبایی

Ārzū mī-konedem ez-tu çi pinhān dārem
Şīşe-i bāde vu cāyī nezih u zībāyī

Mī-koned; dāl żarūret-i vezn içün ṣābitdir, zīrā ʿālāmet-i ġaybetdir, maḳām ise tekellüm maḳāmıdır ki **mīm** żamīri ana delālet ider, taḳdīri **konem**'dir. **Şīşe-i bāde** iżāfeti lāmiyyedir ednā mülābese ile, bāde içinde olduġıçün, ([M,S+] ammā evlā budur ki mużāf olmaya ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül ola.) **Cāyī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Nezih**, nūn'uñ fetḥi ve zā'nıñ kesri ve hā-yı aṣliyye ile ʿArabīdir, aṣlında ṣudan ve çemenden ıraḳ yere dirler, ammā ʿAcem pāk ü ḫurrem maʿnāsında istiʿmāl ider, bunda **cāy**'a ṣıfat vāḳiʿ olmuşdur, cāy-ı ḫurrem maʿnāsınadır. **Vāv**'lar ḥarf-i ʿaṭfdır. **Zībāyī** yā'sı ḥarf-i vaḥdet, mevṣūf maḥẕūfdur, taḳdīri maḥbūb-ı zībāyī'dir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīde meẕkūrlar **ārzū mī-konem**'iñ mefʿūlleridir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Senden ne gizleyeyin, bir şīşe-i bāde ve bir cāy-ı ḫurrem ve bir zībā maḥbūb ārzū iderim, Allāh müyesser eyleye.

جای من دیر مغانست مروح وطنی
رای من رای بتانست مبارك رایی

Cāy-ı men deyr-i muġān'est murevvih vaṭanī
Rāy-ı men rāy-ı butān'est mubārek rāyī

Cāy-ı men lāmiyye ve mübtedā. **Deyr-i muġān** da lāmiyye ve ḫaber-i mübtedādır. **Murevviḥ** ism-i fāʿildir tefʿīl bābından, rāḥatlıḳ[1] virici maʿnāsına ve muḳaddem ḫaber. **Vaṭānī; yā** ḥarf-i tenkīr ([M,S+] ve **vaṭan** muʾaḫḫar mübtedā ve cümle-i ismiyye **deyr-i muġān**'ı medḥ içün gelmişdir. **Rāy-ı men** lāmiyye ve mübtedā. **Rāy-ı butān'est** de lāmiyye ve ḫaber-i mübtedā. **Rāyī** muʾaḫḫar mübtedā ve **yā** ḥarf-i tenkīr) ve **mubārek** muḳaddem ḫaber ve cümle-i ismiyye **rāy-ı butān**'ı medḥ içün gelmişdir. Ve cāʾizdir ki bu iki cümle-i muʿteriżanıń evvellerine bir **çi** lafẓı taḳdīr ola, taḳdīri **çi murevviḥ vaṭanī** ve **çi mubārek rāyī** ola, yine māsebaḳlarını medḥ ifāde iderler, *ve li-kullin vechun*[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Benim yerim deyr-i muġāndır, zīrā vaṭan-ı müferriḥ u mürevviḥdir ve benim fikrim maḥbūblar fikridir ki ([M,T+] fikr-i) mübārek ü meymūndur. Yāḫud, ne vatān-ı müferriḥ u mürevviḥdir ve ne fikr-i mübārek ü meymūndur. Bu taḳdīrce cümle-i inşāʾiyeler olur.

چه کنی نوش که در دیر چو من شیدا نیست
نیست این جز سخن بو الهوس رعنایی

Çi konī nūş ki **(535b)** der-deyr çu men şeydā nīst
Nīst īn cuz suḫan-i bu'l-heves-i raʿnāyī

Ki ḥarf-i beyān. **Suḫan-i bu'l-heves-i raʿnāyī** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Bu'l-heves** mübālaġayla ehl-i heves dimekdir. **Raʿnā** ikiyüzliye dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne nūş idersin ki daʿvā idersin ki deyr-i muġānda benim gibi yoḳdur? Bu bir raʿnā-yı bu'l-hevesiń sözinden ġayrı degildir. Yaʿnī böyle söz söyleyen bir maġrūr-ı bu'l-hevesdir, yoḫsa ehl-i inṣāf böyle söz söylemez. Ḥāṣılı, ne bāde nūş idersin ki senden böyle sözler ṣādır olur?

1 T: rāḥatlik.
2 M, S: vichetun.

بادب باش که هر کس نتواند گفتن
سخن پیر مگر برهمنی یا رایی

Be-edeb bāş ki herkes ne-tuvāned goften
Suḫan-ı pīr meger Berhemenī yā Rāyī

Mıṣrāʿ-ı ṯānī maḳūl-i ḳavl vāḳiʿ olmuş. **Berhemen** ıṣṭılāḥlarında Hind ḥakīminde istiʿmāl iderler yaʿnī aña dirler ve **Rāy** ıṣṭılāḥ-ı tevārīḫde Hind pādişāhına dirler ve **yā**'lar vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Edeble ol ki herkes pīr sözini söylemege ḳādir degildir, yaʿnī pīrāne kelimāt eylemege ḳādir olmaz, meger bir Hind ḥakīmi ola veyā bir Hind ḥākimi, ve-illā ġayrı kimselere bu söz düşmez. **Yā Rāyī** ʿibāretini bir kelime ẓann idüp meger bir ḥakīm ola, ḳudretli diyen **yā** ḥarf-i ʿaṭf olduġını bilmeyüp ḥikmetsüz söylemiş[1].

صنما غیر تو در خاطر ما کی گنجد
که مرا نیست بغیر از تو بکس پروایی

Ṣanemā ġayr-i tu der-ḫāṭır-ı mā key gunced
Ki merā nīst be-ġayr ez-tu be-kes pervāyī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣanem, senden ġayri kimse ([M,S+] benim ḫāṭırımda ḳaçan sıġar, yaʿnī sıġmaz, istifhām-ı inkāridir. Zīrā benim senden ġayri kimse) ile pervām yoḳdur. Yaʿnī ḫāṭırımı seniñ muḥabbetiñ istīʿāb u iḥāṭa eylemiştir, pes, anda ġayriye güncāyiş yoḳdur.

رحم کن بر دل مجروح و خراب حافظ
زان که هست از پی امروز یقین فردایی

Raḥm kon ber-dil-i mecrūḥ u ḫarāb-ı Ḥāfiẓ
Zān ki hest ez-pey-i imrūz yaḳīn ferdāyī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānına ḫiṭāb idüp buyurur: Ḥāfiẓ'ıñ mecrūh u ḫarāb[2] göñline raḥm eyle. Zīrā bugünden ṣoñra elbette yarın var, yaʿnī āḫiret vardır ki herkesin ḥaḳḳı anda alınur. Pes, baña raḥm eyle ki anda senden intiṣāf eylemeyeler dimekdir.

1 <[F+] Redd-i Sürūrī>
2 <[F+] Selīḳa-i ʿAcem mecrūḥ'ı ḫarāb'a iżāfetle oḳumaḳdır, ammā Rūmīlerin ʿaṭfla. Minhu *ʿufiye ʿanhu.*>

557

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

صبحست و ژاله می‌چکد از ابر بهمنی
برگ صبوح ساز و بده جام یك منی

Ṣubḥ'est u jāle mī-çeked ez-ebr-i Behmenī
Berg-i ṣabūḥ sāz u bi-dih cām-ı yek menī

Ṣubḥ'est mübtedā-yı maḫẕūfa ḫaberdir, taḳdīri **īn vaḳt ṣubḥ'est**'dir. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Jāle** mübtedā ve **mī-çeked** ḫaberi. **Ebr-i Behmen** beyāniyye. **Behmen**, bā'nıń ve mīm'iń fetḥalarıyla ve hā'nıń sükūnıyla, orta ḳış ayı ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Berg-i ṣabūḥ** lāmiyye ve mübtedā, ṣabāh vaḳtinde içilen şarābıń yaraġı yaʿnī esbābı dimekdir. **Sāz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ḫaber-i mübtedā. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Bi-dih** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, dihīden'den, vir dimekdir. **Cām-ı yek menī** beyāniyye ve mefʿūl-i **bi-dih**'dir. **Menī**'niń maʿnāsı sābıḳan mükerrer beyān olunmuştur.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳīye ḫiṭāb buyurur: Bu vaḳt-i ṣubḥdur, ḥālbuki ebr-i Behmen'den ḳıraġı yaġar. İmdi, ṣabūḥ esbābını tedārük **(536a)** eyle ve bir baṭman alur ḳadeḥ vir. Yaʿnī içki zamānıdır, bize esbāb-ı ʿişret tedārük eyle. Ḫāṣılı bezm esbābı ki meze ve bādedir, iḥżār eyle. Ẓāhir budur ki māh-ı Behmen'de berf yaġar, jāle yaġmaz, meger mecāzen jāle ile berfden taʿbīr ola, zīrā memleket-i Şīrāz ziyāde ḳış yeridir.

خون پیاله خور که حلالست خون او
در کار باده باش که کاریست کردنی

Ḫūn-ı piyāle ḫor ki ḥelāl'est ḫūn-ı ū
Der-kār-ı bāde bāş ki kārī'st kerdenī

İki yerde bile **ki** taʿlīl içündür. **Kārī** yā'sı ḥarf-i vaḥdet. **Kerdenī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Piyāleniń ḳanını iç ki ḳanı ḥelāldir. Bāde işinde ol ki bir işlemeli işdir. Ḫūndan murād bādedir ve helāl buyurduġı[1] iddiʿā'īdir, yaʿnī

1 T: buyurdugi.

bu dīnden ġayrı edyānda ḥelāl olduġıçün. Baʿżı nüsḫada mıṣrāʿ-ı ṣānī böyle vāḳiʿdir: "Der-kār-ı yār bāş ki kārī'st kerdenī". Maʿnā ẓāhirdir.

گر صبحدم خمار ترا درد سر دهد
پیشانئ خمار همان به که بشکنی

Ger ṣubḥ-dem ḫumār tu-rā derd-i ser dehed
Pīşānī-i ḫumār hemān bih ki bi-şkenī

Pīşānī alın maʿnāsınadır. **Bi-şkenī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ṣubḥ vaḳtinde ḫumār saña baş aġrısı virürse ḫumārıñ pīşānīsini ol yegdir ki kesr eyleyesin, ([M,T+] yaʿnī ḫumārı bāde ile defʿ eyleyesin.)

ساقی بدست باش که غم در کمین ماست
مطرب نگاه دار همین ره که می‌زنی

Sāḳī be-dest bāş ki ġam der-kemīn-i mā'st
Muṭrib nigāh dār hemīn reh ki mī-zenī

Sāḳī münādā. **Be-dest bāş** tīz ol dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Kemīn** pusı. **Reh**'den bundan murād perdedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı sıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, tīz ol ki ġam bizim pusımızdadır. Ey muṭrib, riʿāyet eyle bu perdeyi ki çalarsın. Yaʿnī bu çaldıġıñ[1] perdeden çıḳma, ḥāṣılı, bu perdeyi çal, bundan ġayrı perdeyi çalma.

می ده که سر بگوش من آورد چنگ و گفت
خوش بگذران و بشنو ازین پیر منحنی

Mey dih ki ser be-gūş-ı men āverd çeng u goft
Ḫoş bi-gẕerān u bi-şnev ezīn pīr-i munḥanī

Bi-gzerān; elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir ve mefʿūli maḫẕūfdur, taḳdīri **ḫoş bi-gzerān rūzgār**'dır. **Pīr-i munḥanī** beyāniyye. **Munḥanī** ism-i fāʿildir infiʿāl bābından, egilmiş ve bükilmiş maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāḳīye ḫiṭāb buyurur: Bāde vir, zīrā çeng başını benim ḳulağıma getürdi ve didi: Eyyām u evḳātıñı ḫoş geçür ve bu bili bükilmiş pīrden işit yaʿnī bāde iç kelāmını işit, ḥāṣılı, bu sözini ḳabūl eyle[2].

1 T: çaldigiñ.
2 M: Ḥāṣılı, bu sözini ḳabūl eyle pīr-i münhanīniñ dimekdir.

حافظ ببی‌نیازیئ رندان که می بخور
تا بشنوی ز صوت مغنی هوالغنی

Ḥāfıẓ be-bī-niyāzī-i rindān ki mey bi-ḫor
Tā bi-şnevī zi-savt-ı muġannī huve'l-ġanī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, rindler niyāzsızlığı ḥaḳḳıçün ki şarāb iç, tā kim muġannī ṣavtından huve'l-ġanī lafẓını işidesin, yaʿnī Allāh ġanīdir dimekdir.

558

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

عمر بگذشت ببی‌حاصلی و بوالهوسی
ای پسر جام میم ده که بپیری برسی

ʿOmr bi-gẕeşt be-bī-ḥāṣılī vu bu'l-hevesī
Ey puser cām-ı meyem dih ki be-pīrī bi-resī

Bu'l-heves ebu'l-hevesden muḫaffefdir, mübālaġa ṭarīḳiyle heves babası dimekdir, ziyāde hevā ve hevesden taʿbīrdir. Üç **yā** bile ḥurūf-ı maṣdariyyelerdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı duʿādır. **Bi-resī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿÖmür ḥāṣılsızlikle ve bu'l-heveslikle[1] **(536b)** geçdi yaʿnī żāyiʿ yere geçdi. Pes, ey puser, bańa cām-ı mey vir ki pīrlige irişesin. Yaʿnī içkisiz geçen ʿömür żāyiʿdir. İmdi cām-ı mey vir ki baḳiyye-i ʿömr żāyiʿ yere geçmeye, ki ([M,T+] inşā'a'llāh[2]) pīrliġe irişesin, yaʿnī pīr olasın.

لمع البرق من الطور و آنست به
فلعلی لك آت بشهاب قبسی

Lemeʿa'l-berḳu mine'ṭ-ṭūri ve ānestu bihi
Fe-leʿallī leke ātin bi-şihābin ḳabesī[3]

1 S: ḥāṣılsızlığla ve bu'l-heveslığla.
2 M ve T'de (شاله) şeklinde yazılmıştır.
3 İkinci mısrada geçen kelimeler âyette geçen farklı kelimelerden alınmıştır. (bk. Neml 27/7.) ﴿إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾

Lemeʿa fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġaʾib, yalabıdı ve yaldıradı dimekdir, **berḳ** lafẓen merfūʿ fāʿilidir, şimşek maʿnāsına. **Mineʾṭ-ṭūr** min-cānibiʾṭ-ṭūr taḳdirinde. Bunda **ṭūr**'dan murād kūy-ı cānāndır ve **berḳ**'den eṣer-i viṣāldir. Cārr maʿaʾl-mecrūr **lemeʿa**'ya müteʿalliḳ mefʿūlun bih ġayr-i ṣarīḥidir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ānestu** fiʿl-i māżī nefs-i mütekellim vaḥdedir ifʿāl bābından, gördüm dimekdir, **ebṣartu** maʿnāsına. **Ānestuhu** ve **ānestu bihi** dirler, yaʿnī bāʾyla da bāʾsız da müstaʿmeldir. **Fe-leʿallī; fā** rābıṭ-ı cezā-yı şarṭ-ı maḥẕūfdur, taḳdīri **iẕā ānestu bihi fe-leʿallī**'dir. **Leʿalle** ḥarf-i tereccīdir ḥurūf-ı müşebbehun bil-fiʿlden ve **yā** żamīr-i muttaṣıl, maḥallen manṣūb ismi ve **leke,** cārr maʿaʾl-mecrūr, muḳaddem ḫaber ve **ātin** ism-i fāʿil nefs-i mütekellim vaḥde, taḳdīren merfūʿ muʾaḫḫar mübtedā, cümle-yi ismiyye iʿrābdan maḥallen merfūʿ ḫaber-i **leʿalle**'dir ve **leʿalle** mā-baʿdiyle iʿrābdan maḥalli yoḳ, cevāb-ı şarṭ-ı maḥẕūfdur. **Bi-şihābin; bā** ḥarf-i taʿdiyedir, zīrā etā-yeʾtī ḍarebe bābından fiʿl-i lazımdır, imdi **ātin, şihāb**'a **bā** ile taʿdiye eylemişdir ve **şihāb**, lafẓen mecrūr bā ile, **ātin** lafẓına müteʿalliḳdir. **Şihāb**, şīn'iñ kesriyle, āteş şuʿlesine dirler ve **ḳabes** yanan odun pāresinde yaʿnī egside olan āteş şuʿlesine dirler, ki ʿādeten bir yerden āteş alınmalı olsa egsiyle alınur. **Ḳabes** şihāb'dan bedeldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kūy-ı cānāndan eṣer-i viṣāl ẓāhir u bāhir oldı, ben de anı gördüm. Böyle olınca ümīd iderim ki şihāb-ı ḳabes getürici olam. Yaʿnī ümīdim var ki eṣer-i viṣāl-i cānān baña gele, ḥāṣılı, umarım ki baña viṣāl-i cānān müyesser ola. Ḳabesī'de yā ḥarf-i ıṭlāḳdır. Bu beyt Ḳurʾān-ı şerīf'de Ḥażret-i Mūsāʾnıñ[1] ḳıṣṣasına telmīḥdir.

چه شکرهاست درین شهر که قانع شده‌اند
شاهبازان طریقت بمقام مگسی

Çi şekerhāʾst derīn şehr ki kāniʿ şudeend
Şāh-bāzān-ı ṭarīḳat be-maḳām-ı megesī

Şekerhā, şīn'iñ fetḥiyle, şekeriñ cemʿidir, leẕīẕ eşyādan kināyetdir. **Şehr**'den murād şehr-i Şīrāz'dır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḳāniʿ şudeend** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Şāh-bāzān-ı ṭarīḳat** lāmiyyedir. **Be-maḳām; bā** ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ẓarf[2], **meges**'e iżāfet lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i maṣdar, megeslik maḳāmıyla veyā maḳāmında.

1 M, S: Ḥażret-i Mūsā *ʿaleyhi's-selām*ıñ
2 S: ve yā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne şekerler ve ne leẕẕetler, yaʿnī ne ẕevḳ u ṣafālar ḥāṣıldır bu şehr-i Şīrāz'da ki ṭarīḳat şāh-bāzları megeslik maḳāmıyla ḳāniʿ olmuşlardır. Yaʿnī ne ṣafā var bu şehirde ki ʿāşıḳlar cānānıñ ednā iltifātıyla ḳāniʿ olmuşlardır.

دوش در خیل غلامان درش می‌رفتم
گفت کای بی کس بیچاره تو باری چه کسی

Dūş der-ḫayl-i ġulāmān-ı dereş mī-reftem
Goft k'ey bī-kes-i **(537a)** bī-çāre tu bārī çi kesī

Dūş dün gice. **Der-ḫayl-i ġulāmān-ı dereş** ḳapısı ḳullarınıñ arasında dimekdir. **Mī-reftem** giderdim, ḥikāyet-ḥāl-i māżīdir. **K'ey; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Bī-kes-i bī-çāre** beyāniyyedir. **Bārī** hele dimekdir. **Çi kesī; çi** edāt-ı istifhām ve **yā** żamīr-i ḫiṭābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice cānānıñ ḳapısı ḳulları arasında giderdim. Didi ki, ey bīçāre bī-kes, hele sen kimsin ki benim ḳullarım arasında gidersin? Ḥāṣılı, cānān tecāhül ṭarīḳiyle buyurur ki ben seni bilmem, sen kimsin? **Der** lafẓını bā-yı ṣıla maʿnāsına aḫẕ eyleyen bilmez imiş[1].

تا چو مجمر نفسی دامن جانان گیریم
جان نهادیم بر آتش ز پی خوش نفسی

Tā çu micmer nefesī dāmen-i cānān gīrīm
Dil nihādīm ber-āteş zi-pey-i ḫoş-nefesī

Tā edāt-ı taʿlīldir. **Micmer** ism-i āletdir cemreden ki āteş ḳorına dirler, ḥāṣılı, buḫurdān dimekdir. **Nefesī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Pey** bunda edāt-ı taʿlīldir. **Hoş-nefes** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Tā kim micmer gibi bir nefes cānānıñ etegini tutavuz diyü göñlümüzi āteş üzre ḳoduḳ ḫoş-nefes olmaġiçün. Yaʿnī cānānıñ dāmenine teşebbüs eylemekiçün, göñlümüzi ḫoş-nefes olmaġiçün yaʿnī ʿūd u ḥaṣalbān gibi ḫoş ḳoḳulı olmaġiçün āteş-i ʿışḳ üzre ḳoduḳ. Maʿlūmdur ki micmeri etek altına alurlar içinde olanıñ ḳoḳusı eṣvābına[2] siñmek içün, ammā bunda āteş-i ʿışḳa yanmaḳdan kināyetdir.

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 S, T: esbābına.

با دل خون شده چون نافه خوشش باید بود
هر که مشهور جهان گشت بمشکین نفسی

Bā-dil-i ḫūn-şude çun nāfe ḫoşeş bāyed būd
Her ki meşhūr-ı cihān geşt be-muşkīn nefesī

Ḫoşeş; żamīri mısraʿ-ı ṣānīde **ki**'ye rāciʿdir iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Nāfe gibi ḳan olmuş yürekle ḫoş olmaḳ gerek her ol kimse ki meşhūr-ı cihān oldı müşkīn nefeslikle. Yaʿnī maʿrifet ü kemāl ile meşhūr olanlar ekṣer pāy-māl-i ḥavādiṣ-i rüzgārdırlar. Zīrā ehl-i fażl maḥrūmdur. Nite-ki Ḫāce niçe yerde bu maʿnāyı taṣrīḥ eylemişdir. Ḫāce'niñ bu ġazelinde ḳāfiye mükerrer vāḳiʿ olmuş. Pes maʿlūmdur ki bu ġazeli sekr ḥāletinde[1] söylemişdir. Zīrā ḥālet-i ṣaḥvda söylese ḳāfiyeyi tekrār eylemezdi.

کاروان رفت و تو در جای کمینگاه بخواب
وه که بس بی‌خبر از غلغل چندین جرسی

Kārvān reft u tu der-cāy-ı kemīngāh be-ḫāb
Veh ki bes bī-ḫaber ez-ġulġul-i çendīn ceresī

Maḥṣūl-i Beyt: Kārvān gitdi, ḥālbuki sen puṣı yerinde uyḳudasın. Veh ki ziyāde bī-ḫabersin bu ḳadar ceresiñ ġulġulından. Yaʿnī bu ḳadar nüfūs āḫirete gitdi, sen ise ([M,T+] ḫāb-ı ġafletdesin. Ḫayf ki bu ḳadar mürşidiñ kelāmından) bī-ḫabersin. Ḫāṣılı, bunlar dā'imā tenbīh iderler ki zād-ı āḫirete muḳayyed oluñ, sen ise ziyāde ġafletiñden mütenebbih[2] olmazsın.

بال بگشا و صفیر از شجر طوبی زن
حیف باشد چو تو مرغی که اسیر قفسی

Bāl bi-gşā vu ṣafīr ez-şecer-i Ṭūbā zen
Ḥayf bāşed çu tu murġī ki esīr-i ḳafesī

Ṣafīr sıḳlıḳdır ve ṭoġan cinsiniñ āvāzı[3]. **Şecer-i Ṭūbā** beyāniyye. **Zen** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ur dimekdir. **Murgī; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **ḳafesī**'de **yā** żamīr-i ḫiṭābdır.

1 S: ḥālet-i sekrde.
2 S: muḳayyed.
3 M, S: Ṣafīr sıḳlıḳdır, ṭoġan āvāzı gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Himmet ḳanadını aç ve Ṭūbā şeceriñden sıḳlıḳ ur. Ḥayfdır **(537b)** seniñ gibi bir murġ ki esīr-i ḳafes olasın. Yaʿnī seniñ maḳāmıñ ʿālem-i bālādır. Sen ise bu süflīde ḳarār eylemişsin. Ḥayfdır ki seniñ gibi bir murġa bu maḳām ola.

چند پوید بهوای تو بهر سو حافظ
یسر الله طریقا بك یا ملتمسی

Çend pūyed be-hevā-yı tu be-her-sū Ḥāfıẓ
Yessere'llāhu ṭarīḳen bike yā multemesī

(M,T+ **Yessere** fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġa'ib tefʿīl bābından, ḳolay eylesün dimekdir, **Allāh** lafẓen merfūʿ fāʿili,) **ṭarīken** lafẓen manṣūb mefʿūl-i ṣarīḥi (M,T+ ve **bike**, cārr maʿa'l-mecrūr, mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥi. **Yā** ḥarf-i nidā.) **Multemesī** ism-i mefʿūldür (M+ iftiʿāl bābından,) münadā ve **yā** żamīr-i mütekellim vaḥde, maḥallen mecrūr mużāfun ileyh.

Maḥṣūl-i Beyt: Niçeye dek Ḥāfıẓ seniñ muḥabbetiñ sebebiyle her cānibe yiler yopurur. Allāhu Teʿālā Ḥāfıẓ'a seniñ cānibiñe bir yol müyesser eyleye ey benim maṭlūbum. Yaʿnī Allāh aña saña vüṣūl yolını müyesser eyleye ey benim murādım (M,S+ olan cānān.)

559

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

کتبت قصة شوقی و مدمعی باکی
بیا که بی تو بجان آمدم ز غمناکی

Ketebtu ḳıṣṣate şevḳī ve medmaʿī bākī
Bi-y-ā ki bī-tu be-cān āmedem zi-ġamnākī

Ketebtu fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde ve **tā** fāʿili ve **ḳıṣṣate**, ḳāf'ıñ kesriyle, lafẓen manṣūb mefʿūli, mużāfdır **şevḳ**'e, **şevḳ** de żamīr-i mütekellime. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Medmaʿ**, iki mīm'iñ fetḥasıyla, ism-i mekāndır, demʿ yaʿnī göz yaşı duracaḳ yer, ḥāṣılı, göz murāddır, mużāf olmuşdur żamīr-i mütekellime ve

taḳdīren merfūʿ mübtedā ve **bākī** ism-i fāʿildir, bekā-yebkī'den, aġlayıcı maʿnāsına, taḳdīren merfūʿ ḫaber-i mübtedādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna şevḳim ḳıṣṣasını yazdım, ḥālbuki gözüm aġlayıcı idi, yaʿnī aġlarken yazdım. Ol ḳıṣṣa mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ mażmūnıdır. Gel ki sensiz cāna geldim ġam-nāklikden, yaʿnī seniñ firāḳıñdan cāndan uṣandım.

بسا که گفته‌ام از شوق با دو دیدهٔ خویش
ایا منازل سلمی فاین سلماکی

Besā ki gofteem ez-şevḳ bā-du dīde-i ḫīş
Eyā menāzile Selmā fe-eyne Selmākī

Besā, bā-yı ʿArabīniñ fetḥiyle, bisyār maʿnāsınadır. **Bā-du; bā** ḥarf-i ṣıla. **Dīde-i ḫīş** lāmiyye. **Eyā** ḥarf-i nidā. **Menāzil** mesācid gibi müntehā-yı cümūʿdur, lafẓen manṣūb münadā-yı mużāf. **Selmā** taḳdīren mecrūr mużāfun ileyh. **Fe-eyne**; bu **fā**'ya fā-yı zāyid dirler, her bārī ki ḫaber-i mübtedā maʿnā-yı şarṭı mutażammın olsa bu **fā** ḫabere dāḫil olur. Pes, bunda **eyne** ḫaber ve **Selmākī** taḳdīren merfūʿ muʾaḫḫar mübtedādır, kāʾide-yi ʿArābiyyet üzre mużāf olmuşdur żamīr-i ḫiṭāba ki **menāzil**'e rāciʿdir ve **yā** kāf-ı żamīriñ kesresinden mütevellid ḥarf-i ıṭlāḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çoḳ ki şevḳ ve iştiyāḳdan iki gözüme söylemişim. Ey Selmāʾnıñ menzilleri, nice oldı Selmāʾñız? Yaʿnī iki gözüm ki Selmāʾnıñ menzilleridir, añlara didim, nice oldı Selmāʾñız? Ḥāṣılı, her dem sizde ḳarār idüp ṣābit olan cānāne nice oldı? Ḫāce kināyetle firāḳ-ı cānāndan şikāyet ider. **Menāzil**'e rāciʿ olan żamīr müʾenneṯ żamīri olduġı *'Kullu cemʿin muʾenneṯun'*[1] iʿtibāriyledir[2].

عجیب واقعهٔ و غریب حادثهٔ
انا اصطبرت قتیلا و قاتلی شاکی

ʿAcīb vāḳıʿaʾi vu ġarīb ḥādiṯeʾi
Eneʾṣṭabertu ḳatīlen ve ḳātilī şākī

Ḥādiṯeʾi ve **vāḳıʿaʾi** yāʾları ḥarf-i vaḥdet, **hemze** ḥarf-i tevessül[3]. **Ene** żamīr-i merfūʿ munfaṣıl, maḥallen merfūʿ mübtedā. **Iṣṭabertu** fiʿl-i māżī mütekellim

1 Bütün çoğullar müennesdir. (Arap gramerinde mükesser çokluk şekilleri müennes kabul edilmektedir.)
2 S: żamīr müʾenneṯ żamīri olduġundan maʿlūmdur ki *'Kullu cemʿin muʾenneṯun'* iʿtibār olunmuşdur.
3 M, S: Vāḳıʿaʾi; yā ḥarf-i vaḥdet. Ḥādiṯeʾi; yā ḥarf-i vaḥdet ve hemze ḥarf-i tevessül.

vaḥdedir, iftiʿal bābından, aṣlı ıṣtebertudur, ṣād ḥurūf-ı müstaʿliyeden olduġı-çün tā ṭā'ya mübdel olmuşdur, niteki kütüb-i ṣarfiyyede masṭūrdur. Cümle-i fiʿliyye iʿrābdan maḥallen merfūʿ ḫaber-i mübtedādır. **Ḳatīlen,** faʿīl bi-maʿnā mefʿūl, lafẓen manṣūb ḥāldir **ıṣṭabertu (538a)** fāʿilinden. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Ḳātilī** taḳdīren merfūʿ mübtedā, **yā**-yı mütekellime iżāfet lafẓiyedir, beni ḳātil dimekdir. **Şākī** ism-i fāʿildir şekā-yeşkū'dan yaʿnī naṣara bābınıñ nāḳıṣ-ı vāvīsinden, şikāyetçi dimekdir, taḳdīren merfūʿ ḫaber-i mübtedādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ʿaceb vāḳıʿa ve bir garīb ḥādiṣedir bu kim ben maḳtūl olduġum[1] ḥālde ṣābirim ve ḥālbuki beni ḳātil olan şikāyetçidir[2]. Yaʿnī ben maḳtūl iken sābirim ve ḳātilim şākīdir. Pes, bu istiʿcāb u istiġrāb maḥallidir.

کرا رسد که کند عیب دامن پاکت
که همچو قطره که بر برگ گل چکد پاکی

Ki-rā resed ki koned ʿayb-ı dāmen-i pāket
Ki hemçu ḳaṭre ki ber-berg-i gul çeked pākī

Ki-rā resed kime lāyıḳdır dimek olur. **Ki** ḥarf-i beyān. **ʿAyb-ı dāmen** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **pāk**'e iżāfet beyāniyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Hemçu** edāt-ı teşbīh. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Berg-i gul** lāmiyye. **Çeked** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, ṭamar dimekdir. **Pākī; yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Kime lāyıḳdır ki seniñ pāk dāmeniñe ʿayb eyleye? Yaʿnī kimseye lāyıḳ degil, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle. Zīrā gül yapraġı gibi ki üzerine şebnem ḳatresi ṭamar, pāksin. Yaʿnī üzerine ḳatre-i şebnem yaġan gül yapraġı gibi pāksin.

ز خاك پای تو داد آب روی لاله و گل
چو کلك صنع رقم زد بر آبی و خاکی

Zi-ḫāk-i pāy-ı tu dād āb-ı rūy-ı lāle vu gul
Çu kilk-i ṣunʿ raḳam zed ber-ābī vu ḫākī

Ḫāk-i pāy-ı tu lāmiyyelerdir. **Āb-ı rūy-ı lāle, dād**'ıñ mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **zi-ḫāk-i pāy-ı tu** ġayr-i ṣarīḥi. **Kilk-i ṣunʿ** lāmiyyedir mecāzen ve mübtedā, **raḳam zed** ḫaberi. **Ābī** ve **ḫākī** yā'ları ḥarf-i tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Lāle ve güle āb-ı rūyı yaʿnī leṭāfet u ṣafāyı seniñ ḫāk-i

1 T: oldugüm.
2 Bu cümlenin 'ben maḳtūl'den sonraki kısmı T'de iki kere yazılmış.

pāyiñden virdi çünki kilk-i ṣunʿ āb u ḫāke raḳam urdı. Yaʿnī ʿanāṣır-ı erbaʿaya nuḳūş-ı garībe urup her bir mahlūḳa bir nevʿ şekil virdikde āb-ı rūy-ı lāle vü güli seniñ ḫāk-i pāyiñden virdi.

صبا عبیرفشان گشت ساقیا برخیز
و هات شمسة کرم مطیب زاکی

Ṣabā ʿabīr-feşān geşt sāḳiyā ber-ḫīz
Ve hāti şemsete kermin muṭayyebin zākī

Ṣabā mübtedā. **ʿAbīr-feşān geşt** ḫaberi. **Sāḳiyā ber-ḫīz** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Hāti**, tā'nıñ kesriyle, ism-i fiʿldir, getür dimekdir. **Şemsete kermin** lāmiyye ve **hāti**'niñ mefʿūli. **Şemsete kerm**'den murād şarābdır. **Muṭayyeb** ism-i mefʿūldür tefʿīl bābından, lafẓen mecrūr, **kerm** lafẓına ṣıfattır, ([M,T+] ammā ḳıyās **şemse**'ye ṣıfat olmaḳ idi. **Zākī** ism-i fāʿildir, pāk maʿnāsına, **kerm**'iñ) ṣıfat baʿde'ṣ-sıfatıdır ve **yā** tenvīnden mübdeldir vaḳf ḥāletinde gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabā ʿabīr saçıcı oldı, yaʿnī bahār zamānıdır. Ey sāḳī, ḳalḳ, ([M,T+] daḫi pāk ve) ḫoş ḳoḳulı aşma şemsesini getür, ḥāṣılı, bahār geldi bāde getür. Mıṣrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; daḫi getür üzümüñ güneşde olmuş gökçek ḳoḳulı pākiñ[1] diyen şemse-i kermi bilmez imiş[2].

دع التکاسل تغنم فقد جری مثل
که زاد راهروان چستیست و چالاکی

Daʿ'i't-tekāsüle teġnem fe-ḳad cerā meṯelun
Ki zād-ı rāh-revān çustiy'est u çālākī

Daʿ, ([M+] dāl'ıñ fetḥiyle,) ism-i fiʿldir, terk eyle maʿnāsına. **Tekāsül** tefāʿul bābından maṣdardır, kāhillik maʿnāsına. **Teġnem** ʿalime bābından fiʿl-i muż̇āriʿ müfred muḫāṭab, emrin cevābında meczūm olmuşdur, ġanīmet bul dimekdir. **Fe-ḳad; fā** ḥarf-i taʿlīl, **ḳad** ḥarf-i taḥḳīḳ. **Cerā** fiʿl-i māżī müfred müẕekker ġa'ib, cārī oldı dimekdir. **Meṯelun** lafẓen merfūʿ fāʿilidir **cerā**'nıñ. **Ki** ḥarf-i beyān. **Zād-ı rāh-revān** lāmiyye ve mübtedā ve **çustiy'est (538b)** ḫaberi, çüstlük çeviklik[3] maʿnāsınadır. **Çālākī** ʿaṭf-ı tefsīrīdir ve **yā**'lar ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Tekāsüli terk eyle yaʿnī ihmāli terk idüp muḳdim ol, muġtenim olasın yaʿnī ġanīmet bulasın. Zīrā meṯel cārī ve meşhūr olmuşdur ki sālikleriñ

1 S: pākīze.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>
3 S: çāpüklük.

ve ʿāşıḳlarıñ ṭarīḳ-i ʿışḳda zādı ve sermāyesi çüstlük ve çeviklikdir[1]. Ḥāṣılı, tekāsüli terk idüp ṭarīḳ-i ʿışḳda çāpük olmaḳ gereksin ki murādıña vāṣıl olasın.

اثر نماند ز من بی شمایلت آری
اری مآثر محیای من محیاکی

Eṯer ne-mānd zi-men bī-şemāyilet ārī
Erā meʾāṯire meḥyāye min muḥayyākī

Şemāyil cemʿ-i şemāldir ki ḫulḳ u ḫūy maʿnāsınadır. **Ārī** belī ve neʿam maʿnāsınadır, mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Erā** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir, efʿāl-i ḳulūbdan, añlarım dimektir. **Meʾāṯir** cemʿ-i meʾṯeredir, maṣdar-ı mīmīdir, mekrumet maʿnāsına yaʿnī eylikler, mefʿūl-i evvelidir **erā**'nıñ. **Meḥyā**, mīm'iñ fetḥiyle, ḥayāt maʿnāsınadır, taḳdīren mecrūr mużāfun ileyhdir ve **yā**-yı mütekellim maḥallen mecrūr mużāfun ileyh-i **meḥyā**'dır. **Min muḥeyyā**; cārr maʿa'l-mecrūr iʿrābdan maḥallen manṣūb mefʿūl-i ṯānī-i **erā**'dır. **Muḥayyā**, mīm'iñ żammıyla ve ḥā'nıñ fetḥi ve yā-yı müşeddedle, yüze dirler, rūy maʿnāsına, ve **kāf**-ı meksūre maḥallen mecrūr mużāfun ileyh-i **muḥayyā**'dır ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ. Ḫitāb maḫbūbeye olduġıçün **kāf**-ı żamīr meksūr oldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ şemāyiliñsiz benim vücūdumdan eṯer ḳalmadı. Belī, ḥayātımıñ eyliklerini seniñ yüzüñden añlarım, yaʿnī ḥayātıma sebeb seniñ rūyuñı görmekdir. Mısraʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsında; muḥayyā yüz maʿnāsınadır, āḫirinde olan kāf-ı ḫiṭāb yā-yı işbāʿdan ötüri meksūr olmuşdur diyen kimse devr maʿnāsını bilmez imiş[2]. Zīrā yā'nıñ vücūdı kesreye mevḳūfdur. Pes, kesre yā'ya mevkūf olunca devr lāzım gelür.

ز وصف حسن تو حافظ چه گونه نطق زند
که چون صفات الهی ورای ادراکی

Zi-vaṣf-ı ḥusn-i tu Ḥāfiẓ çi gūne nuṭḳ zened
Ki çun sıfāt-ı ilāhī verā-yı idrākī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ seniñ ḥüsnüñ vaṣfından nice nuṭuḳ urur, yaʿnī seniñ ḥüsnüñi nice vaṣf idebilür? Yaʿnī vaṣf idemez, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle. Zīrā sıfāt-ı ilāhī gibi idrākden añarısın, ḥāṣılı, idrāk ü ʿaḳl dāiresinden bīrūnsın. Pes, ʿaḳılla seniñ ḥüsnüñ vaṣf eylemek mümkün degil.

1 S: çāpüklükdür.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

560

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Feʿilātü Fāʿilātün Feʿilātü Fāʿilātün

که برد بنزد شاهان ز من گدا پیامی
که بکوی می فروشان دو هزار جم بجامی

Ki bered be-nezd-i şāhān zi-men-i gedā peyāmī
Ki be-kūy-ı mey-furūşān du hezār Cem be-cāmī

Ki ismdir kim maʿnāsına. **Bered** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġa'ib, iledür dimekdir, yaʿnī kim iledür. **Be-nezd-i şāhān; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Men-i gedā** beyāniyye. **Peyāmī; peyām** ḫaber ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ki** ḥarf-i beyān-ı **peyām**'dır. **Be-kūy-ı mey-furūşān; bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyyedir. **Mey-furūş** vaṣf-ı terkībīdir, şarāb ṣatıcı dimekdir ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Du hezār Cem be-cāmī** iki biñ Cem bir ḳadeḥe dimekdir[1]. **Be-cāmī; bā** ḥarf-i muḳābele ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben gedādan pādişāhlar ḳatına **(539a)** bir ḫaber kim iledür, yaʿnī selāṭīne benim ḫaberimi kim īṣāl ider ki mey-fürūşlar maḥallesinde iki biñ Cem bir ḳadeḥedir. Yaʿnī anda rind-i ʿāşıḳlar vardır ki dünyā pādişāhlarını bir ḳadeḥ bādeye almazlar. Ḥāṣılı, dünyā selāṭīni yanlarında ḥayyiz-i iʿtibārda degil. Birḳaç yerde geçmişdir ki Cem'den murād Ḥażret-i Süleymān peyġamberdir. Pes, bu kelāmda nevʿan seḫāfet var, meger ki murād selāṭīn-i dünyā ola ẕikr eyledigimiz gibi.

شده‌ام خراب و بدنام و هنوز امید دارم
که بهمت عزیزان برسم بنیکنامی

Şudeem ḫarāb u bed-nām u henūz umīd dārem
Ki be-himmet-i ʿazīzān bi-resem be-nīk-nāmī

Baʿżı nüsḫada **umīdvārem** düşmüşdür, vāv'la, maʿnāları muteḳāribdir. **Nīk-nām** vaṣf-ı terkībīdir, eyi adlı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

1 T: Du hezār Cem iki biñ Cem.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫarāb u bed-nām olmuşum ve henüz ümīdim vardır ki[1] ʿazīzler himmetiyle bir nīk-nāma irişem. Yaʿnī her ne ḳadar ki bed-nām isem bir müstecābu'd-daʿvete vāṣıl olmaġa recām vardır. Nīk-nāmī yā'sını ḥarf-i maṣdar iʿtibār idenler ḥurūf-ı ḳāfiyeden āgāh degillerdir[2].

تو كه كيميا فروشى نظرى بقلب ما كن
كه بضاعتى نداريم و فكنده‌ايم دامى

Tu ki kīmyā-furūşī naẓarī be-ḳalb-i mā kon
Ki biḍāʿatī ne-dārīm u fikendeīm dāmī

Kīmyā-furūş vaṣf-ı terkībīdir, kīmyā satıcı ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Naẓarī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Be-ḳalb-i mā; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Ḳalb** bunda īhām ṭarīḳiyle vāḳiʿ olmuş, deġal ve dil maʿnāsına. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Biḍāʿat**, bā'nıń kesriyle, sermāye maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Fikendeīm**, māżīniń bir ḳısmından, mütekellim maʿa ġayrihidir, bıraḳmışız ve salmışız dimekdir. **Dāmī ; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen ki kīmyā ṣatıcısın, yaʿnī ṣāḥib-i iksīr ü ḥacer-i mükerremsin, bizim ḳalbimize naẓar eyle. Ḥāṣılı, bizim maġṣūş u nā-sezā ḥālimize iltifāt eyle, zīrā sermāyemiz yoḳ ve tuzaḳ salmışız. Bunda dāmdan murād ḥīledir. Yaʿnī kīmyāgerlik esbābımız yoḳ ve kimyāgerlik gibi ḥīle duzaġını ḳurmışız ḫalḳı aldamaḳ içün.

ز رهم ميفكن اى شيخ بدانهاى تسبيح
كه چو مرغ زيرك افتد نفتد بهيچ دامى

Zi-rehem me-y-efken ey şeyḫ be-dānehā-yı tesbīḥ
Ki çu murġ zīrek ufted ne-futed be-hīç dāmī

Be-dānehā-yı tesbīḥ; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet lāmiyyedir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Murġ** mübtedā, **zīrek ufted** ḫaberi. Bunda **ufted** vāḳiʿ ola dimekdir. **Ne-futed** fiʿl-i nefy-i istikbāl, düşmez dimekdir. **Dāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şeyḫ, beni tesbīḥ dāneleriyle yoldan bıraḳma yaʿnī iḍlāl eyleme, zīrā çünki murġ zīrek vāḳiʿ ola, hīç bir dāma düşmez. Yaʿnī ben murġ-ı zīrekim, seniń zerḳ u riyāńa aldanmam. Ḥāṣılı, degme ḥīle ve ḫudʿa ile maġrūr

1 S: henüz ümīdvārım yaʿnī ümīdim vardır ki.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

olup saña muṭīʿ olmam dimekdir. Evvelki dāmdan murād ḥīledir ve ikinciden tuzaḳ ki tekrār-ı ([M,T+] ḳāfiye) lāzım gelmeye.

برويد پارسايان كه برفت پارسايى
مى ناب در كشيدم و نماند ننگ و نامى

Bi-revīd pārsāyān ki bi-reft pārsāyī
Mey-i nāb der-keşīdem u ne-mānd neng u nāmī

Bi-revīd fiʿl-i emr cemʿ-i muḫāṭab, gidiñ dimekdir, yaʿnī beni kendi ḥālime ḳoyuñ[1]. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Bi-reft** gitdi. **Pārsāyī; (539b) yā** ḥarf-i maṣdar, yaʿnī ʿābidlik ve zāhidlik gitdi. **Neng u nāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pārsālar, varıñ gidiñ, beni ḳoyuñ kendi ḥālime[2], zīrā pārsālıḳ gitdi, yaʿnī zühd ü taḳvāyı terk eyledim. Zīrā ḫālis bāde çekdim yaʿnī nūş eyledim ve neng ü nām ḳalmadı, yaʿnī ʿār u nāmūs ḳalmadı.

عجب از وفاى جانان كه تفقدى نفرمود
نه بخامهٔ سلامى نه بنامهٔ پيامى

ʿAceb ez-vefā-yı cānān ki tefaḳḳudī ne-fermūd
Ne be-ḫāme-i selāmī ne be-nāme-i peyāmī

Tefaḳḳudī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Be-ḫāme-i selām; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet lāmiyyedir. **Be-nāme-i peyāmī** de böyledir ve **yā**'lar ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ vefā-dārlıġından ʿacebdir ki bendesini tefaḳḳud eylemedi yaʿnī yoḳlamadı ne bir selām ḫāmesiyle ne bir peyām nāmesiyle. Yaʿnī beni ne selāmla mütesellī ḳıldı ve ne peyāmla, ḥāṣılı, hīçbir vecihle ([M,T+] ḥālimi) tefaḥḥuṣ eylemedi.

سر خدمت تو دارم بخرم بلطف و مفروش
كه چو بنده كمتر افتد بمباركى غلامى

Ser-i ḫidmet-i tu dārem bi-ḫirem be-luṭf u me-frūş
Ki çu bende kemter ufted be-mubārekī ġulāmī

1 S, T, F: ḳoñ.
2 S: beni ḳoñ kendime. T: beni ḳoñ kendi ḥālime.

Ser-i ḫidmet-i tu lāmiyyelerdir. **Bi-ḫir; bā** ḥarf-i te'kīd. **Ḫir**, ḫā'nıñ kesriyle, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır ve **mīm**-i mütekellim żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl, mefʿūli. **Be-luṭf, bi-ḫirem**'e müteʿalliḳ mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥi. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Me-furūş** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Çu** edāt-ı teşbīh. **Bende**'den murād Ḫāce kendidir. **Kemter ufted** hīç düşmez dimekdir. **Be-mubārekī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ẓarf ve **yā** ḥarf-i maṣdardır. **Ġulāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫidmetiñ sevdāsın tutarım, yaʿnī seniñ ḫidmetiñi ārzū iderim, beni luṭfuñla ṣatun al ve ṣatma. Zīrā bu ḳuluñ gibi mübāreklikle veyā mübāreklikde hīç bir ḳul vāḳiʿ olmaz. Ḫāṣılı, beni giderme, zīrā benim gibi ferḫunde ḳul[1] eliñe girmez. Ġulāmla mübārek ẕikri luṭfdan ḫālī degildir. **Kemter ufted**'iñ maʿnāsını azraḳ[2] düşer diyenler ıṣṭılāḥdan kemter āgāh imişler[3].

بکجا برم شکایت بکه گویم این حکایت
که لبت حیات ما بود و نداشتی دوامی

Be-kucā berem şikāyet be-ki gūyem īn ḥikāyet
Ki lebet ḥayāt-ı mā būd u ne-dāştī devāmī

Ki ḥarf-i beyān. **Ne-dāştī** fiʿl-i nefy-i māżī müfred muḫāṭabdır, ṭutmadıñ maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Şikāyeti nereye iledeyim ve bu ḥikāyeti kime söyleyeyim ki seniñ lebiñ bizim ḥayātımız idi, ammā devām tutmadıñ, yaʿnī lebiñi bizden tīz aldıñ, eglendirmediñ. Ḫāṣılı, ḥayāt gibi lebiñ ẕevḳi serīʿü'z-zevāl oldı.

اگر این شراب خامست و گر این حریف پخته
بهزار بار بهتر ز هزار پخته خامی

Eger īn şerāb ḫām'est u ger īn ḥarīf puḫte
Be-hezār bār bihter zi-hezār puḫte ḫāmī

Ḫām şol şarāba dirler ki küpde veyā fuçıda ḳaynayup köpük atması geçmemiş ola yaʿnī henüz ḳaynamaḳda ola. **Ḥarīf**'den murād bāde muṣāḥibidir. **Be-hezār; bā** muḳḥamdır żarūret-i vezniçün. **Bār** bunda kerre maʿnāsınadır.

1 M, T: ġulām.
2 M, T: azrek.
3 S: ıṣṭılāḥ-ı kemterden āgāh degil imişler. <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Puḫte bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, zīrā **puḫte** pişmiş maʿnāsına ve ḳaynaması tamām olmuş şarāba dirler, yaʿnī **ḫām** muḳābili. **Ḫāmī** yāʾsı ḥarf-i vaḥdetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger bu şarāb ḫām ise ve eger bu ḥarīf puḫte ise biñ kerre bir ḫām biñ puḫteden yegdir. **(540a)** Yaʿnī bir şarāb-ı ḫām biñ puḫte şarābdan yegdir veyā puḫte bāde-nūşdan yegrekdir. Ẓāhiren ḫāmdan deli şıra murāddır ki Ḫāce iddiʿā ṭarīḳiyle anı eski şarābdan tercīḥ ider. Zīrā ṣūfīler ṭatlı şıra diyü anı içüp mest-i evkār olurlar. Bunda ḫāmdan murād āteş görmemiş şarābdır[1] diyen ḫām ḫāmı ve puḫteyi bilmez-imiş[2].

بگشای تیر مژگان و بریز خون حافظ
که چنین کشندهٔ را نکند کس انتقامی

Bi-guşāy tīr-i mujgān u bi-rīz ḫūn-ı Ḥāfıẓ
Ki çunīn kuşendeʾi-rā ne-koned kes intiḳāmī

Bi-guşay fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, be-ḥaseb-i lüġat aç dimekdir, ammā ıṣṭılāḥda küşād vir dimekdir ([M,T+] ki oḳda müstameldir,) atmaḳ maʿnāsına. ([M,T+] **Tīr-i mujgān** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i talil. **Kuşende**, kāf-ı ʿArabīniñ żammiyle, ism-i fāʿildir, kuşīdenʾden, depeleyici maʿnāsına.) **İntiḳāmī** yāʾsı ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Tīr-i müjgānıña küşād vir ve Ḥāfıẓʾıñ ḳanın dök, zīrā buncılayın ḳātilden kimse intiḳām almaz, yaʿnī böyle ḳātilden[3] diyet ü ḳıṣāṣ alınmaz, belki ḳatl eyledigi heder olur.

1 T: ābdır.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 T: kimse intiḳām almaz, yaʿnī böyle ḳātili kimse intiḳām eylemez, ḥāṣılı böyle ḳātilden.

561

Ve lehu eyżan
Ez-Bahr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

گفتند خلایق که تویی یوسف ثانی
چون نیك بدیدم بحقیقت به از آنی

Goftend ḫalāyıḳ ki tuyī Yūsuf-ı ṯānī
Çun nīk bi-dīdem be-ḥaḳīḳat bih ez-ānī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Tuyī** sensin dimekdir. **Yūsuf-ı ṯānī** beyāniyye. **Ez-ānī** üç kelimeden mürekkebdir, **ez**'den ve **ān**'dan ve **yā**-yı ḫiṭābdan. **Ān** ism-i işaretdir **Yūsuf**'a.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalāyıḳ didiler ki sen Yūsuf-ı ṯānīsin. Çünki eyi naẓar idüp gördüm ḥaḳīḳatle yā ḥaḳīḳatde, sen andan eyisin, yaʿnī Yūsuf'dan aʿlāsın. Niteki şāʿir dir:

Mıṣrāʿ: Yūsuf'ı bilmezem ammā seni aʿlā bilürem[1]

شیرینتر از آنی بشکرخنده که گویند
ای خسرو خوبان که تو شیرین زمانی

Şīrīnter ez-ānī be-şeker-ḫande ki gūyend
Ey ḫusrev-i ḫūbān ki tu şīrīn-i zemānī

Maḥṣūl-i Beyt: Şeker-ḫande sebebiyle andan şīrīnreksin ki dirler, yaʿnī didiklerinden şīrīnreksin ey güzeller pādişāhı ki sen zamānıñ şīrīnisin, Ḫüsrev ü Şīrīn münāsebetinden ġayri. Şīrīn-i zemānīde īhām var, *te'emmel tedrī*[2].

تشبیه دهانت نتوان کرد بغنچه
هرگز نبود غنچه بدین تنگ دهانی

Teşbīh-i dehānet ne-tuvān kerd be-ġonçe
Hergiz ne-būd ġonçe bedīn teng dehānī

1 Baki Divanı G. 363/2 (ikinci mısra) S: ($^{S+}$ Seni Yūsuf'la güzellikde ṣorarlarsa bañā) / Yūsuf'ı bilmezin ammā seni raʿnā bilürin.

2 M: tedebber.

Dehānī yā'sı ḥarf-i tenkīr veyā ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ dehānıñı ġonçaya teşbīh eylemek olmaz, zīrā ġonça hergiz bu dar aġızla olmaz. Yaʿnī ġonça böyle teng-dehān olmaz ki sensin, yāḫud böyle teng dehānlıḳla[1] olmaz.

گر سرو بماند از قد و رفتار تو بر جای
بخرام که از سرو گذشتی بروانی

Ger serv bi-mānd ez-ḳad u reftār-ı tu ber-cāy
Bi-ḫrām ki ez-serv guzeştī be-revānī

Be-revānī; bā ḥarf-i sebeb ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger serv seniñ ḳadd ü reftārıñdan yerinde ḳaldıysa yaʿnī ḥayretden pā-ber-cā ḳaldıysa ḫırāmān ol ki servden revānlıḳda[2] geçdiñ. Yaʿnī serv ḫırāmāndır ancaḳ, ammā sen hem revān u hem ḫırāmānsın. Pes, servi reftār-ı ḳāmetde geçdiñ.

صد بار بگفتی که دهم زین دهنت کام
چون سوسن آزاده چرا جمله زبانی

Ṣed bār bi-goftī ki dehem zīn dehenet kām
Çun sūsen-i āzāde çi-rā cumle zebānī

Maḥṣūl-i Beyt: Yüz kerre didiñ ki bu dehānımdan saña kām vireyim. Sūsen-i āzāde gibi niçün başdan başa dilsiñ? Yaʿnī **(540b)** ḳavli fiʿle getürmezsin, yaʿnī dehānıñdan baña kām virmezsin. Kām bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, *fe-te'emmel*.

گفتی بدهم کامت و جانت بستانم
ترسم ندهی کامم و جانم بستانی

Goftī bi-dihem ḳāmet u cānet bi-sitānem
Tersem ne-dihī kāmem u cānem bi-sitānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, didiñ ki saña kām virürem ve cānıñı aluram. Ḳorḳarım ki cānımı alasın ve kāmım virmeyesin. Ḥāṣılı, ḳorḳarım ki bu beyʿ u şirāda beni aldayasın.

1 T: dehānlikle.
2 T: revānlikde.

چشم تو خدنگ از سپر جان گذراند
بیمار که دیدست بدین سخت کمانی

Çeşm-i tu ḫadeng ez-siper-i cān guẕerāned
Bīmār ki dīde'st bedīn saḫt-kemānī

Ḫadeng lüġatde ḳayın aġacına dirler, ṣoñra andan düzilen oḳa **ḫadeng** didiler, gez oḳına da **ḫadeng** didiler, yaʿnī ḳuşa atılan oḳa. **Siper-i cān** beyāniyye. **Guẕerāned** geçürür dimekdir, fiʿl-i müteʿaddīdir, guẕerānīden'den, elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir. **Ki** ismdir kim maʿnāsına. **Dīde'st** aṣlında **dīde-estdir**, niteki mükerrer ẕikri geçmişdir, **bīmār** muḳaddem mefʿūlidir. **Saḫt-kemān** vaṣf-ı terkībīdir, pek yaylı dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ çeşmiñ ḫadeng oḳını cān siperinden geçürür. Böyle pek yaylı bīmār kim görmüşdür? Ḥāṣılı, böyle pek yay çeker ḫasta görülmüş degildir, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle.

چون اشك بیندازیش از دیدهٔ مردم
آن را که دمی از نظر خویش برانی

Çun eşk bi-y-endāziyeş ez-dīde-i merdum
Ān-rā ki demī ez-naẓar-ı ḫīş bi-rānī

Bi-y-endāziyeş fiʿl-i müstaḳbel müfred muḫāṭab, **yā**-yı ḫiṭāb meftūh olmaḳ żarūret-i vezniçündür ve **şīn**-i żamīr iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle mıṣrāʿ-ı ṣānīde **ān** lafẓına rāciʿdir ve **rā** edāt-ı mefʿūl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Demī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Eşk gibi dīde-i merdümden atarsın yaʿnī ḫalḳıñ gözinden düşürürsin ol kimseyi ki bir dem kendi naẓarıñdan sürersin. Ḥāṣılı, seniñ merdūduñ olan ḫalḳıñ da merdūdıdır.

در راه تو حافظ چو قلم کرد ز سر پا
چون نامه چرا یك دمش از لطف نخوانی

Der-rāh-ı tu Ḥāfıẓ çu ḳalem kerd zi-ser pā
Çun nāme çi-rā yek demeş ez-luṭf ne-ḫānī

Ne-ḫānī fiʿl-i nefy-i istikbāl müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ yoluñda Ḥāfıẓ ḳalem gibi başdan ayaḳ eyledi, yaʿnī seniñ ʿışḳıñ yolunda kemāl-i taʿẓīminden ḳalem gibi başı üzre yürür. Pes, nāme gibi niçün luṭfuñdan anı bir dem oḳumazsın, yaʿnī bir nefes yanıña daʿvet eylemezsin?

562

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

لبش می‌بوسم و در می‌کشم می
بآب زندگانی برده‌ام پی

Lebeş mī-būsem u der-mī-keşem mey
Be-āb-ı zindegānī burdeem pey

Lebeş; żamīri dilde merkūz olan cānāna rāciʿdir, **mī-būsem**'iñ muḳaddem mefʿūli. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Der** ḥarf-i teʾkīd. **Mī-keşem** fiʿl-i ḥāl mütekellim vaḥde, çekerim dimekdir yaʿnī nūş iderim, **mey** mefʿūli. **Be-āb-ı zindegānī; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Pey** bunda yol ve iz maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ lebin öperim ve bāde içerim, ḥāṣılı, āb-ı ḥayāta yol iletmişim. Yaʿnī lebi ve bāde āb-ı ḥayātdır, ikisine bile vüṣūl[1] bulmışım.

نه رازش می‌توانم گفت با کس
نه کس را می‌توانم دید با وی

Ne rāzeş mī-tuvānem goft bā-kes
Ne kes-rā mī-tuvānem dīd bā-vey

Maḥṣūl-i Beyt: (541a) Ne kimseye rāzını dimege ḳādirim, ne kimseyi anıñla görmege ḳādirim, ḥāṣılı, bu iki maʿnāda ʿācizim.

لبش می‌بوسد و خون می‌خورد جام
رخش می‌بیند و گل می‌کند خوی

Lebeş mī-būsed u ḫūn mī-hored cām
Ruḫeş mī-bīned u gul mī-koned ḫey

1 S: yol.

Maḥṣūl-i Beyt: Cām lebini öper ve ḳan içer. Gül ruhsārını görür ve ʿaraḳ döker. Yaʿnī cām lebi hasretinden ḳan yudar ve gül ruḫsārından şerm idüp ʿaraḳ döker.

گل از خلوت بباغ آورد مسند
بساط زهد را چون غنچه کن طی

Gul ez-ḫalvet be-bāġ āverd mesned
Bisāṭ-i zuhd-rā çun ġonçe kon ṭayy

Maḥṣūl-i Beyt: Gül ḫalvetden bāġa getürdi mesnedini, yaʿnī ketm-i ʿademde iken ġonça olup ve açılup gül olup mevcūd oldı, ḥāṣılı, faṣl-ı bahārda gül ẓuhūr eyledigine işāretdir. Pes, zühd bisāṭını ġonça gibi ṭayy eyle, yaʿnī gül zamānıdır, zühdi terk idüp bāde nūş eyle[1] dimekdir.

بده جام می و از جم مکن یاد
که می‌داند که جم کی بود و کی کی

Bi-dih cām-ı mey u ez-Cem me-kon yād
Ki mī-dāned ki Cem key būd u Key key

Evvelki **ki** ismdir kim maʿnāsına ve ikinci ḥarf-i beyāndır ve evvelki **Key** bir pādişāhıñ ismidir ve ikinci ḳaçan maʿnāsınadır[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bańa cām-ı mey vir ve Cem'den yād eyleme yaʿnī Cem'i añma. Zīrā kim bilür ki Cem ḳaçan idi ve Key sulṭān ḳaçan? Yaʿnī selāṭīn-i eslāfıñ ẕikrini terk idüp bāde nūş eyle ki anları ẕikr eylemede sańa fā'ide-i muʿteddun bihā[3] müterettib olmaz.

بزن در چنگ چنگ ای ماه مطرب
رگش بخراش تا بخروشم از وی

Bi-zen der-çeng çeng ey māh-ı muṭrib
Regeş bi-ḫrāş tā bi-ḫrūşem ez-vey

Evvelki **çeng** sāz olan çengdir, ikincisi yırtıcı ḥayvānāt ḳaynaġı, ammā bunda el murāddır. **Māh-ı muṭrib** beyāniyye. **Regeş; şīn**-i żamīr **çeng**'e rāciʿdir.

1 S: bāde-nūş ol.
2 S: ikinci Key bir pādişāhıñ ismidir ve üçünci ḳaçan maʿnāsınadır.
3 S: fā'ide-i müteʿaddiye.

Bi-ḫrāş fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ṭırmala dimekdir, bunda murād çengiñ ḳıllarına mesāsdır, yaʿnī kirişlerini ötdürmek. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Bi-ḫurūşem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, çoḳrayam yaʿnī fiġān u nāle eyleyem dimekdir, ḥāṣılı çengiñ yanınca ırlayam. **Vey** żamīri cānāna rāciʿ olunca[1] **ez** ḥarfi ibtidā içündür, ammā **çeng**'e rāciʿ olunca sebebiyyet maʿnāsını ifāde ider min-i ecliyye gibi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey māh-ı muṭrib, çenge çengiñ ur yaʿnī çal. Mıṣrāʿ-ı ṯānī çenge çeng urmaġı beyān ider. Ṭamarını ṭırmala yaʿnī ḳıllarını ötdür, tā kim cānān derdinden nāle ve efġān ideyin. Yāḫud, çengiñ feryādıçün nāle ideyim, ḥāṣılı, anıñ āvāzıyla nāle ideyin.

چو چشمش مست را مخمور مگذار
بیاد لعلش ای ساقی بده می

Çu çeşmeş mest-rā maḫmūr me-gẕār
Be-yād-ı laʿleş ey sāḳī bi-dih mey

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, cānānıñ çeşmi gibi mesti maḫmūr ḳoma, belki anıñ laʿli yādına bāde vir. Yaʿnī biz ki anıñ çeşmi gibi mest-i maḫmūrız, anıñ leb-i laʿli yādıyla yaʿnī anıñ lebi şevḳine bize bāde ṣun.

نجوید جان از آن قالب جدایی

که باشد خون جامش در رگ و پی

Ne-cūyed cān ez-ān ḳāleb cudāyī
Ki bāşed ḫūn-ı cāmeş der-reg u pey

Ḳāleb ʿArabda ve ʿAcemde lām'ıñ fetḥiyle müstaʿmel lafıẓdır. Bunda ḳālıb-ı insān murāddır ki ʿAcem aña **kālebed** dir, lām'ıñ fetḥiyle. **Cudāyī; yā** ḥarf-i maṣdar. **(541b) Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḫūn-ı cām**'dan murād bādedir. **Reg**, rā'nıñ fetḥi ve kāf-ı ʿAcemiyle, ṭamar maʿnāsınadır ve **pey** siñir maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ḳālıbdan cān ayrılmaḳ istemez ki cāmıñ ḳanı yaʿnī bāde ol ḳālıbıñ reg u peyinde ola. Ḥāṣılı, bir ten ki bāde ile mürebbā ola, cān ol tenden ayrılmaḳ istemez.

1 S: rāciʿdir, böyle olunca.

چو مرغ صبح می گوید که هو هو
منه از دست جام باده هی هی

Çu murġ-ı ṣubḥ mī-gūyed ki hū hū
Me-nih ez-dest cām-ı bāde hey hey

Murġ-ı ṣubḥ lāmiyyedir. **Hū hū** bunda aṣvāt-ı ṭuyūrdan kināyetdir ve **hey hey** edāt-ı tenbīhlerdir ve tekrār te'kīd içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ṣubḥ murġı aṣvāt-ı naġamāta başlaya yaʿnī terennümāt eyleye, cām-ı bādeyi elden ḳoma elbette elbette. Bahār faṣlında ṭuyūruñ naġamāt u terennümātıyla bāde içmege terġībdir.

زبانت درکش ای حافظ زمانی

زبان بی زبانان بشنو از نی

Zebānet der-keş ey Ḥāfıẓ zemānī
Zebān-ı bī-zebānān bi-şnev ez-ney

Maḥṣūl-i Beyt: Zebānıñı çek ey Ḥāfıẓ, bir zamān. Pes, dilsizler dilini neyden ögren. Yaʿnī ẓāhiren bī-zebāndır, ammā güft ü gūdan ḫālī degildir. Ḥāṣılı, ḫavāṣṣ-ı insanıñ baʿżısı ki nuṭuḳdur, anı baʿżı cemādātdan taḥṣīl eylemege işāretdir.

563

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

مخمور جام عشقم ساقی بده شرابی
پر کن قدح که بی می مجلس ندارد آبی

Maḫmūr-ı cām-ı ʿışḳem sāḳī bi-dih şerābī
Pur kon ḳadeḥ ki bī-mey meclis ne-dāred ābī

Maḫmūr-ı cām-ı ʿışḳem lāmiyye ve beyāniyyedir. **Sāḳī** münādā. **Şerābī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr içündür. ([M,T+] **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ābī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr, bunda **āb**'dan murād revnākdır. Niteki lüġat-i ʿArabda *ʿrevnaḳu's-seyfi mā'uhu*[1] dirler.)

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAşk cāmınıñ maḫmūrıyım ey sāḳī, şarāb vir. Ḳadeḥi pür eyle ki bādesiz meclisiñ revnāḳı yoḳdur, yaʿnī bādesiz meclis ṣafā virmez.

عشق رخ چو ماهش در پرده راست ناید
مطرب بزن نوایی ساقی بده شرابی

ʿIşḳ-ı ruḫ-ı çu māheş der-perde rāst n'āyed
Muṭrıb bi-zen nevāyī sāḳī bi-dih şerābī

Bunda **ʿışḳ** muḥabbet maʿnāsınadır, **ruḫ**'a iżāfet maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir ve **çu māh**'a iżāfet beyāniyyedir. **Muṭrib** münādā. **Nevā** bir naġmeniñ ismidir, bir nevʿi sāza da **nevā** dirler, bunda ikisine de müteḥammildir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Sāḳī** münādā. **Şerābī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ māh gibi ruḫınıñ ʿışḳı ve muḥabbeti perdede olmaḳ rāst gelmez, yaʿnī aña gizli muḥabbet eylemek münāsib degil, ḥāṣılı, ʿışḳı fāş olmaḳ gerek. Ey muṭrib, anıñ ʿışḳına nevā naġmesini veyā nevā sāzını çal. Ve ey sāḳī, şarāb vir, anıñ ʿışḳına nūş idelim. Ḥāṣılı, ʿışḳ-ı cānān mestūr ḳalmasun fāş olsun. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; anıñ māh gibi ruḫınıñ ʿışḳı perdede rāst gelmez yaʿnī mestūr olmaz diyen ziyāde mestūr söylemiş[2].

---

1 Kılıcın revnakı/parlaklığı onun suyudur/suyundandır.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

شد حلقه قامت من تا بعد ازین رقیبت
زین در دگر نراند ما را بهیچ بابی

Şud ḥalḳa ḳāmet-i men tā baʿd ezīn raḳībet
Zīn der diger ne-rāned bā-mā be-hīç bābī

([M,T+] **Be-hīç bābī; bā** ḥarf-i sebeb veyā ḥarf-i ṣıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.)

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḳāmetim ḥalḳa oldı, tā kim bundan ṣoñra seniñ raḳībiñ bu ḳapıdan beni hīç bir vecihle sürmeye, yāḫud bu ḳapıdan hīç bir ḳapuya sürmeye. Ḥāṣılı, ḳāmetim ḥalḳa olmaḳdan ġaraz ḳapıñdan ayrılmamaḳdır ḳapu ḥalḳası gibi.

در انتظار رویت ما و امیدواری
در عشوهٔ وصالت ما و خیال و خوابی

Der-intiẓār-ı rūyet mā vu umīdvārī **(542a)**
Der-ʿişve-i viṣālet mā vu ḫayāl u ḫābī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ rūyuñ intiẓārında biz ümīdvārlikleyiz yaʿnī ümīdimiz vardır ki seni görevüz. Viṣāliñ ʿişvesinde de biziz ḫayāl ü ḫābla. Yaʿnī seniñ viṣāliñden bize ḫāb u ḫayāldir ḥāṣıl olan. Ḥāṣılı, viṣāliñi meger düşümüzde görevüz veyā viṣāliñ ḫayāliñi görevüz, yoḳsa viṣāl ḳanda müyesser olur? Mıṣrāʿ-ı evveli '**Der-intiẓār-ı rūyet mā-rā umīdvārī**' yazanlar ṣaḥīḥ nüsḫalara muḫālif yazmışlar[1].

مخمور آن دو چشمم آخر کم از سؤالی
بیمار آن دو لعلم آخر کم از جوابی

Maḫmūr-ı ān du çeşmem āḫir kem ez-suʾālī
Bīmār-ı ān du laʿlem āḫir kem ez-cevābī

İki mıṣrāʿda bile **āḫir** edāt-ı teʾkīddir. **Kem ez-suʾālī** ve **kem ez-cevābī;** bunlarıñ maʿnāları suʾālden ve cevābdan da eksik miyim, yaʿnī bir suʾāle ve bir cevāba degmez miyim, ḥāṣılı, bir suʾāle ve bir cevāba lāyıḳ degil miyim dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol iki çeşmiñ maḫmūrıyım. Pes, ḥālimi sormaġa degmez miyim? Ol iki laʿl lebiñ bīmārıyım, bir cevāba degmez miyim? Yaʿnī degerim ve

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

lāyıḳım, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle. Ḥāṣılı, su'āle ve cevāba her vecihle sezāvārım dimekdir.

حافظ چه می‌نهی دل تو در خیال خوبان
کی تشنه سیر گردد از لمعهٔ سرابی

Ḥāfıẓ çi mī-nihī tu dil der-ḫayāl-i ḫūbān
Key teşne sīr gerded ez-lemʿa-i serābī

Der-ḫayāl-i ḫūbān; der ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Sīr** ṭoḳ maʿnāsınadır. **Gerded** olur dimekdir, fiʿl-i lāzımdır olur maʿnāsına, yaʿnī ṣayrūret maʿnāsını ifāde ider. **Lemʿa-i serābī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, bir serābıñ yalabıması yaʿnī parlaması.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, maḥbūblar ḫayāline niçün göñül ḳorsın, yaʿnī niçün göñül baġlarsın? Bir serāb lemaʿānından teşne[1] ḳaçan ḳana? Yaʿnī dilberleriñ ḫayāli lemaʿān-ı serāba beñzer ki andan teşneye ḫayāl-i ābdan ġayri nesne ḥāṣıl olmaz.

564

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün

می خواه و گل افشان کن از دهر چه می‌جویی
این گفت سحرگه گل بلبل تو چه می‌گویی

Mey ḫāh u gul efşān kon ez-dehr çi mī-cūyī
Īn goft seḥergeh gul bulbul tu çi mī-gūyī

Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur; **mey ḫāh** şarāb iste. **Gul efşān kon**; **gul** muṭlaḳā çiçekdir, **efşān kon** saç dimekdir, yaʿnī niṡār eyle yaʿnī meclise çiçek ṣaçup bāde nūş eyle. **Kon** fiʿliniñ mefʿūl-i evveli **gul** ve mefʿūl-i ṡānīsi **efşān**'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde iste ve gül saç, dehrden ve rüzgārdan ne dilersin, yaʿnī dehrden ve rüzgārdan ne şikāyet idersin? Seḥer vaḳtinde gül bunı söyledi, ey bülbül, sen ne dersin, yaʿnī bu söze sen de ḳā'il misin?

1 S: serāb.

مسند بگلستان بر تا شاهد و ساقی را
لب گیری و رخ بوسی می نوشی و گل بویی

Mesned be-gulistān ber tā şāhid u sāḳī-rā
Leb gīrī vu ruḫ būsī mey nūşī vu gul būyī

Ber fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ilet dimekdir, berīden'den, **mesned** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **be-gulistān** ġayr-i ṣarīḥi. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Şāhid** ve **sāḳī** mışrāʿ-ı ṯānīye merhūndur ve **rā** edāt-ı mefʿūl.

Maḥṣūl-i Beyt: Tekyegāhıńı gülistāna ilet, tā kim şāhidiń lebini ṭutasın yaʿnī emesin ve sāḳīniń ruḫını būs idesin ve şarāb içüp gül ḳoḳlayasın. Ḥāṣılı, mesnedi gülistāna naḳl eylemekden bu ḳadar fā'ideler müterettib olur.

تا غنچهٔ خندانت دولت بکه خواهد داد
ای شاخ گل رعنا از بهر که می‌رویی

Tā ġonçe-i ḫandānet devlet be-ki ḫāhed dād **(542b)**
Ey şāḫ-ı gul-i raʿnā ez-behr-i ki mī-rūyī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur: ʿAcabā seniń ġonça-i ḫandānıń yaʿnī dehānıń, devleti kime viriserdir, ḥāṣılı, kimiń olup ve kime naṣīb olısardır? Ey gül-i raʿnā budaġı, kimińiçün bitersin, yaʿnī büyüyüp boy çekdigiń kimiń içündür?

شمشاد خرامان کن و آهنگ گلستان کن
تا سرو بیاموزد از قد تو دلجویی

Şimşād ḫırāmān kon v'āheng-i gulistān kon
Tā serv bi-y-āmūzed ez-ḳadd-i tu dil-cūyī

Maḥṣūl-i Beyt: Şimşād gibi ḳāmetińi ḫırāmān eyle yaʿnī ṣalın ve gülistāna ḳasd eyle, tā kim serv seniń ḳaddińden dil-cūluḳ[1] ögrene, yaʿnī göńül almaġı taḥṣīl eyleye.

امروز که بازارت پرجوش خریدارست
دریاب و بنه زادی از مایهٔ نیکویی

İmrūz ki bāzāret pur-cūş-ı ḫarīdār'est
Der-yāb u bi-nih zādī ez-māye-i nīkūyī

1 T: dil-cūlük.

Ki ḥarf-i beyān. **Cūş-ı ḫarīdār** iżāfeti lāmiyyedir. **Ḫarīd-ār** vaṣf-ı terkībīdir, ṣatun alıcı maʿnāsına ([M,T+] yaʿnī müşterī.) **Der-yāb** añla ve tedārük eyle dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Zādī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Māye-i nīkūyī** lāmiyye. **Māye** sermāye maʿnāsınadır ve **nīkūyī**, yā-yı maṣdariyye ile, eylik dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bugün ki bāzārıñ müşterī cūşından yaʿnī keṯretinden ṭopṭolıdır, tedārük eyle ve eylik sermāyesinden bir azıḳ ḳo. Yaʿnī bugün ki herkes saña rāġib u ṭālibdir. Pes, her kimse ile luṭf üzre ol ki ḫaṭṭıñ geldikde herkes senden iʿrāż eylemeye ve seniñle luṭf u iḥsān üzere ola. Ḥāṣılı, güzelligi eyilerle geçür ki yarın peşīmān u nedmān olmayasın.

چون شمع نکورویی در رهگذر بادست
طرفی هنری بربند از مایهٔ نیکویی

Çun şemʿ-i nikū-rūyī der-reh-guẕer-i bād'est
Ṭarfī hunerī ber-bend ez-māye-i nīkūyī

Şemʿ-i nikū-rūyī beyāniyye, güzellik şemʿi dimekdir. **Reh-guẕer-i bād** lāmiyye, yol uġraġı dimekdir. **Ṭarfī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Hunerī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ber-bend** fiʿl-i emr-i muḫāṭab, baġla dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki güzellik şemʿi bād reh-güẕerindedir, eylik sermāyesinden bir miḳdār hüner baġla. Yaʿnī güzellik güẕerān u serīʿü'z-zevāldir. Pes, güzellikden saḳallılıḳ zamānına[1] bir miḳdār hüner iddiḫār eyle. Yaʿnī tāze iken bir hüner kesb eyle ki ḫaṭṭıñ geldikde sebeb-i maʿāşıñ ola dimekdir.

آن طره که هر جعدش صد نافهٔ چین ارزد
خوش بودی اگر بودی بوییش ز خوش خویی

Ān ṭurra ki her caʿdeş ṣed nāfe-i çīn erzed
Ḫoş būdī eger būdī būyīş zi-ḫoş-ḫūyī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Caʿd** büklüm, **şīn**-i żamīr **ṭurra**'ya rāciʿdir. **Erzed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, deger dimekdir. **Būyī; būy** bunda naṣīb maʿnāsınadır, niteki risālemizde taḥḳīḳ eylemişüz ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ḫoş-ḫūy** vaṣf-ı terkībīdir, eyi ḫūylı dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ṭurra ki her bir büklümi yüz nāfe-i Çīn'e deger, ziyāde ḫoş olurdı eger ḫoş-ḫūyluḳdan bir miḳdār naṣībi ve ḥiṣṣesi olaydı. Ṭurraya

1 S: ṣaḳallu olınca. T: ṣaḳallilik zamānına.

ḫoş-ḫūyluġı isnād mecāz-ı mürsel ṭarīḳiyledir, yaʿnī ẕikr-i cüz' ve irāde-i küll vechiyledir, ḥāṣılı, maḳsūd cānāndır.

هر مرغ بدستانی در گلشن شاه آمد
بلبل بنوا سازی حافظ بدعا گویی

Her murġ be-destānī der-gulşen-i şāh āyed
Bulbul be-nevā-sāzī Ḥāfıẓ be-duʿā-gūyī

Be-destānī; bā ḥarf-i muṣāḥabet. **Destān** bunda ḥikāyet maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Der-gulşen-i şāh**; **(543a) der** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Bulbul** murġ'dan bedel ve mübtedā. **Be-nevā-sāzī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **nevā-sāz** vaṣf-ı terkībīdir, nevā düzici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve mecmūʿ-ı terkīb ḫaber-i **bulbul**'dur. **Ḥāfıẓ** da murġ'dan bedel mübtedādır. **Be-duʿā-gūyī** be-nevā-sāzī gibidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her murġ bir ḥikāye ve ḳıṣṣa ile şāhıñ gülşenine gelür, bülbül naġme-perdāzlıġla yaʿnī terennümātla ve Ḥāfıẓ duʿā-gūyluġla. Ḥāṣılı, Ḥāfıẓ şāhıñ duʿā-gūyıdır, pādişāha duʿā-gūyluġın ʿarż ider. Maḳsūd ḥüsn-i ṭalebdir.

565

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

نوبهارست در آن کوش که خوشدل باشی
که بسی گل بدمد باز و تو در گل باشی

Nev-behār'est der-ān kūş ki ḫoş-dil bāşī
Ki besī gul bi-demed bāz u tu der-gil bāşī

Maḥṣūl-i Beyt: Zamān-ı nev-bahārdır, añа düriş ki ḫoş-dil olasın, yaʿnī nev-bahārda göñül ḫoşluġına saʿy eyle. Zīrā gine gül çoḳ bitüp açılur ve sen gilde olursın. Yaʿnī dünyā durduḳça bahār ve gül zamānı gelür ve sen ölüp ṭopraḳ altında olısarsın. Pes, ṣaġ olduġuñca nev-bahārda bir ḥālet eyle ki ḫoş-dil olasın.

چنگ در پرده همین می‌دهدت پند ولی
وعظت آن گاه کند سود که قابل باشی

Çeng der-perde hemīn mī-dehedet pend velī
Vaʿẓet ān gāh koned sūd ki ḳābil bāşī

(S+ **Çeng** bir maʿrūf sāzıñ ismidir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Çeng perdede yaʿnī ḫufyeten meẕkūr beytiñ mażmūnını sañа pend virür, ammā sañа vaʿẓ ol vaḳt fāʾide virür ki ḳābil olasın. Yaʿnī sañа pend ol vaḳt teʾşīr ider ki pende müstaʿid olasın. Çengle perde ẕikrinde luṭf-ı ḫafī var.

من نگویم که کنون با که نشین و چه بنوش
که تو خود دانی اگر زیرك و عاقل باشی

Men ne-gūyem ki kunūn bā-ki nişīn u çi bi-nūş
Ki tu dānī ki eger zīrek u ʿāḳil bāşī

Maḥṣūl-i Beyt: Ben sañа şimdi dimezem ki kimiñle otur ve ne iç. Yaʿnī bu zamānda ben sañа filānla iḫtilāṭ eyle ve filān nesneyi iç dimezem. Zīrā sañа diyecegim sen bilürsin eger zīrek ü ʿāḳıl[1] olursañ.

در چمن هر ورقی دفتر حالی دگرست
حیف باشد که ز حال همه غافل باشی

Der-çemen her varaḳī defter-i ḥālī diger'est
Ḥayf bāşed ki zi-ḥāl-i heme ġāfil bāşī

Varaḳī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Defter-i ḥāl** lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Çemende her bir varaḳ bir özge ṣūret u ḥāl defteridir. Yaʿnī her bir yapraḳ Ṣāniʿiñ bir nevʿi ṣunʿını beyān ider[2] defterdir. (M,T+ Ḥāṣılı, her bir yapraḳ Allāh'ıñ ṣunʿından bir defterdir. Niteki Şeyḫ Saʿdī ḥażretleri buyurmuşdur:

Beyt: برگ درختان سبز در نظر هوشیار
هر ورقي دفتر معرفت کردگار

Berg-i dıraḫtān-ı sebz der-naẓar-ı hūşyār
Her varaḳī defter-i maʿrifet-i Kerdgār[3]

1 S, F: ḳābil.
2 S: bir nev ṣunʿını delālet ider.
3 Dikkatli bi bakış sahibi için yeşil ağacın yapraklarından her biri onları yaratan zatın marifet defterinin bir yaprağıdır.

Pes, çünki çemende her bir varaḳ Ṣāniʿiñ bir ṣunʿına delālet ider defterdir.) Ḥayfdır ki sen cemīʿiniñ ḥālinden ġāfil olasın, yaʿnī Ṣāniʿiñ maṣnūʿātından āgāh olmayasın. Şeyḫ'iñ beytinde varaḳī yā'sı ḥarf-i vaḥdetdir ve defter-i maʿrifet-i Kerdgār iżāfetleri beyāniyye ve lāmiyyedir. Taḳdīr-i kelām '**Her varaḳī defter-i maʿrifet-i Kerdgār'est**'dir, żarūret-i vezniçün sīn ve tā terk olundı. Maʿlūm ola ki mıṣrāʿ-ı ṯānīyi '**Her varaḳī defterī'st**'yazanlar defter-i dāniş-lerinde meẕāḳ-ı Fārisī yazılmamışdır[1], (M,T+ *te'emmel*.)

گرچه راهیست پر از بیم ز ما تا بر دوست
رفتن آسان بود ار واقف منزل باشی

Gerçi rāhī'st pur ez-bīm zi-mā tā ber-i dōst
Reften āsān buved er vāḳıf-ı menzil bāşī

Rāhī'st; yā ḥarf-i vaḥdet. **Tā** intihā-yı ġāyetiçündür, ilā maʿnāsına. **Ber-i dōst** iżāfeti lāmiyyedir, dostuñ ḳatına dek dimekdir. **Vāḳıf-ı menzil** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi ḳorḳıdan ṭolu bir yoldur bizden dostuñ ḳatına dek, yaʿnī kūy-ı cānānla bizim aramızda ruḳabā ve aġyār **(543b)** ḫavfı çoḳdur. Ammā gitmek āsān olur eger vāḳıf-ı menzil olursañ. Yaʿnī menzil-i kūy-ı cānāna gerçekden vuḳūfuñ var ise aña varmaḳ ḳolay olur.

نقد عمرت ببرد غصهٔ دنیا بگزاف
گر شب و روز درین قصهٔ مشکل باشی

Naḳd-i ʿomret bi-bered ġuṣṣa-i dunyā be-guzāf
Ger şeb u rūz derīn ḳıṣṣa-i muşkil bāşī

Naḳd-i ʿomr beyāniyye ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb. **Bi-bered** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, iledür dimekdir, **ġuṣṣa** fāʿilidir ve **dunyā**'ya iżāfeti lāmiyyedir. **Naḳd-i ʿomr, bi-bered**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **be-guzāf** ġayr-i ṣarīḥi. **Guzāf** aylaḳ maʿnāsınadır, ʿArablar taʿrīb idüp cuzāf dirler. **Derīn; der** edāt-ı ẓarfiye ve **īn** ism-i işāretdir **ġuṣṣa-i dunyā**'ya.

Maḥṣūl-i Beyt: Mıṣrāʿ-ı ṯānī cümle-i şarṭiyye ve mıṣrāʿ-ı evvel cezā'iyye vāḳiʿ olmuş. Buyurur ki; seniñ ʿömrüñ naḳdini dünyā ġuṣṣası aylaḳ iledür yaʿnī ʿömrüñ żāyiʿ yere geçer eger gice ve gündüz bu müşkil ḳıṣṣada olursañ. Ḥāṣılı, gice ve gündüz dünyā içün ġam u ġuṣṣa çekerseñ ʿömr-i nāzenīniñ yoḳ yere geçer.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

حافظا گر مدد از بخت بلندت باشد
صید آن شاهد مطبوع شمائل باشی

Ḥāfiẓā ger meded ez-baḫt-ı bulendet bāşed
Ṣayd-ı ān şāhid-i maṭbūʿ-şemāʾil bāşī

Ṣayd-ı ān şāhid maṣdarıń fāʿiline iżāfetidir ve **maṭbūʿ**a iżāfet beyāniyyedir. **Şemāʾil** maṭbūʿuń nāʾib ʿaniʾl-fāʿilidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, eger baḫt-ı bülendińden meded olursa yaʿnī ṭāliʿ-i bülendiń yār u yāver olursa ol maṭbūʿ-şemāʾil şāhidiń yaʿnī aḫlāḳı güzel cānānıń ṣayd u şikārı olursın. Ḥāṣılı, seni kendiye taḫṣīṣ idüp bende-i mükerrem u muʿazzezi olursın. Naẓar hemān ṭāliʿiń ʿavn u ʿināyetindedir.

566

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilātün

نسیم صبح سعادت بدان نشان که تو دانی
گذر بکوی فلان کن در آن زمان که تو دانی

Nesīm-i ṣubḥ-ı saʿādet bedān nişān ki tu dānī
Guẕer be-kūy-ı filān kon der-ān zamān ki tu dānī

Nesīm münādā, **ṣubḥ**'a iżāfet lāmiyyedir ve **saʿādet**'e iżāfet beyāniyyedir. **Bedān; bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Ki** ḥarf-i beyān veyā ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat, āḫir-i ġazele dek böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey saʿādet ṣabāhınıń nesīmi, ol nişānla ki sen bilürsin, cānān kūyına güẕer eyle yaʿnī uġra ol zamānda ki sen bilürsin. Yaʿnī kūy-ı cānāna varacaḳ zamānı sen bilürsin, pes, ol zamānda var.

تو پیك خلوت رازی و دیده بر سر راهست
بمردمی نه بفرمان چنان بران که تو دانی

Tu peyk-i ḫalvet-i rāzī vu dīde ber-ser-i rāh'est
Be-merdumī ne-be-fermān çunān bi-rān ki tu dānī

Rāzī yā'sı żamīr-i ḫiṭāb. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Ser-i rāh** iżāfeti lāmiyyedir, yol ucı ve yol başı dimekdir. **Be-merdumī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Bi-rān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, sür maʿnāsına, yaʿnī tīz git dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Nesīme ḫiṭāb buyurur ki; sen rāz ḫalvetiniñ peykisin, ḥālbuki gözümüz de yol ucında muntaẓırdır. Pes, merdümlükle, buyruḳla degil, şöyle git ki sen bilürsin, Yaʿnī çünki rāz ḫalvetinin peykisin, imdi cānāndan bize ḫaberi tīz getür ki ser-i rāhda muntaẓırız, ammā bu ḫuṣūṣda sañā emir degildir murādımız, belki minnetdir.

بگو که جان ضعیفم ز دست رفت خدا را
ز لعل روح فزایت ببخشش آن که تو دانی

Bi-gū ki cān-ı żaʿīfem zi-dest reft Ḫudā-rā
Zi-laʿl-i rūḥ-fezāyet bi-baḫşeş ān ki tu dānī

Ḫudā-rā mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur ve **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Laʿl-i rūḥ-fezā** beyāniyye. **Rūḥ-fezā** vaṣf-ı terkībīdir, rūḥ artırıcı dimekdir. **(544a) Bi-baḫşeş; şīn**-i żamīr Ḫāce'ye rāciʿdir iltifāt ṭarīḳiyle. **Żaʿīfem**'de **mīm**-i żamīr yerine **şīn**-i żamīr olsa enseb idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Nesīme ḫiṭāb buyurur: Ey nesīm, cānāna söyle ki cān-ı żaʿīfim elden gitdi, Ḫudā içün rūḥ-efzā laʿliñden añā baġışla ol nesneyi ki bilürsin, yaʿnī laʿliñden şeker būseler baġışla.

من این حروف نوشتم چنان که غیر ندانست
تو هم ز روی کرامت چنان بخوان که تو دانی

Men īn ḥurūf nuviştem çunān ki ġayr ne-dānist
Tu hem zi-rūy-ı kerāmet çunān bi-ḫān ki tu dānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ben bu ḥurūfı yazdım şöyle ki kimse bilmedi, sen de kerāmet ü luṭf cihetinden şöyle oḳı ki sen bilürsün, yaʿnī kimseye ifşā ve iẓhār eyleme. Ḫiṭāb nesīme ve cānāna olmaḳ mümkündür.

امید در کمر زرکشت چه گونه ببندم
دقیقه‌ایست نگارا در آن میان که تو دانی

Umīd der-kemer-i zer-keşet çi gūne ne-bendem[1]
Daḳīḳaï'st nigārā der-ān miyān ki tu dānī

1 S: bi-bendem.

Der-kemer; der ḥarf-i ṣıla, kemer bunda ḳuşaḳ maʿnāsınadır, **zer-keş**'e iżāfet beyāniyyedir, altun çekilmiş ḳuşaḳ yaʿnī altunlı ḳuşaḳ. **Daḳīḳaī'st; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ zer-keş ḳuşaġıña ne vecihle ([M,T+] ümīd) baġlamayam[1] ki ol ortada ey nigār, bir daḳīḳa vardır ki sen bilürsin. Yaʿnī miyānıñ bir ince ḫayāldir, anı gine sen bilürsin ancaḳ. Bunda daḳīḳa ince miyāndan kināyettir. Kemer ve miyān ve daḳīḳa mürāʿāt-ı naẓīr şeklidir.

خیال تیغ تو با ما حدیث تشنه و آبست
اسیر خویش گرفتی بکش چنان که تو دانی

Ḫayāl-i tīġ-i tu bā-mā ḥadīṯ-i teşne vu āb'est
Esīr-i ḫīş giriftī bi-kuş çunān ki tu dānī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ tīġiñ ḫayāli bize teşne ile āb sözidir, yaʿnī teşne āba nice rāġıb ise biz seniñ tīġıña anıñ gibi rāġıb u ṭālibiz. Kendi esīriñi ṭutduñ, anı bildigiñ gibi öldür, yaʿnī ben seniñ esīriñim, bildigiñ gibi beni ḳatl eyle. Ḥāṣılı, tīġıñ ḳatımda bir içim ṣudur, anı benden dirīġ eyleme, nice ki bilürsin, baña anı içür.

یکیست ترکی و تازی درین معامله حافظ
حدیث عشق بیان کن بهر زبان که تو دانی

Yekī'st Türkī vu Tāzī derīn muʿāmele Ḥāfiẓ
Ḥadīṯ-i ʿışḳ beyān kon be-her zebān ki tu dānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfiẓ, bu ʿışḳ muʿāmelesinde Türkī dil ve ʿArabī dil birdir. İmdi ʿışḳ sözini beyān eyle her dille ki bilürsin. Yaʿnī iʿtibār maʿnāyadır, elfāẓa degil. Pes, esrār-ı ʿışḳı her zebānla beyān eylemek mümkündür. Ḥāṣılı, sırr-ı ʿışḳ emr-i maʿnevīdir, her dille beyān olur, ʿArabīye ve Fārisīye maḫṣūṣ degil[2].

1 S: baġlayayım.
2 M: ʿArabīye ve Türkīye ve Fārisīye maḫṣūṣ degil.

567

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

نوش کن جام شراب یك منی
تا بدان بیخ غم از دل برکنی

Nūş kon cām-ı şerāb-ı yek menī
Tā bedān bīḫ-i ġam ez-dil ber-kenī

Cām-ı şerāb-ı yek menī lāmiyye ve beyāniyyedir, bir baṭmān şarāb alur cām dimekdir. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Bedān; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **ān** ism-i işāretdir **cām-ı şerāb**'a. **Bīḫ-i ġam** beyāniyyedir. **Ber-kenī** ḳoparasın dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir baṭmān şarāb alur cāmı nūş eyle, tā kim anıñ sebebiyle ġam kökini göñlüñden ḳoparasın, yaʿnī anı nūş eylemekle ġamdan ḫalāṣ bulasın.

دل گشاده دار چون جام شراب
سر گرفته چند چون خم دنی

Dil guşāde dār çun cām-ı şerāb
Ser-girifte çend çun ḫum-ı denī

Ser-girifte başı tutulmuş ve berkimiş[1] maʿnāsınadır. Maʿlūm ola ki tāze şırayı küpe ṭoldurduḳdan[2] ṣoñra aġzını muḥkem kerpiçle ve balçıḳla sıvarlar, tā kim **(544b)** ḳaynadıḳda ṭaşup ṭaşra dökülmeye[3], ol küpe **ḫum-ı ser-girifte** dirler. **Ḫum-ı denī** beyāniyye. **Ḫum** ʿAcemde muṭlaḳ küpe dirler. Ammā **denn**, nūn'uñ teşdīdiyle, ʿArabda aşaġası sivri, müzeffet yaʿnī içi sırçalı küpe dirler, pes, iżāfet-i ʿāmm ile'l-ḫāṣṣ ḳabīlinden olur ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Cām-ı şarāb gibi göñlüñi küşāde ṭut. Niceye dek ḫum-ı den gibi ṭoñġun[4] başlı olasın? Ḫāṣılı niçe bir başı ṭutḳun ve münḳabıż-ḫāṭır olasın. Bunda denī denā'et maʿnāsına alup denī küp gibi yaʿnī alçaḳ küp diyenler alçaḳ ḳaçmışlar, *fe-te'emmel*[5].

1 M, S: berkinmiş.
2 T: ṭoldurdükden.
3 T: tā kim ḳaynadikde ṭaşup ṭaşra dökülmeye. S: tā kim ḳaynaduġı vakit ḳaynayup ṭaşup ṭaşra dökülmeye.
4 S: ṭutġun.
5 S: alçaḳ küp diyenler alçaḳ ḳaçmışlar. <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

چون ز خم بیخودی رطلی کشی
کم زنی از خویشتن لاف منی

Çun zi-ḫumm-ı bī-ḫodī rıṭlī keşī
Kem zenī ez-ḫīşten lāf-ı menī

Ḫumm-ı bī-ḫodī beyāniyye. **Ḫum**'da teşdīd żarūret-i vezniçündür. **Rıṭlī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Keşī** çekesin yaʿnī içesin.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki bī-ḫodluḳ küpinden bir baṭmān bāde içesin, hergiz kendiñden benlik lāfını urmazsın. Ḥāṣılı, çünki bī-ḫodluḳ[1] şarābını nūş eyleyesin, enāniyyet ü ġurūr lāfını külliyyen terk idersin.

سنگسان شو در قدم نی همچو آب
جمله رنگ آمیزی و تر دامنی

Seng-sān şev der-ḳadem nī hemçu āb
Cumle reng-āmīzī vu ter-dāmenī

Sān edāt-ı teşbīhdir, ṭaş gibi dimekdir. **Şev**, ([M+] şīn'iñ fetḥiyle,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ol dimekdir. **Reng-āmīz** vaṣf-ı terkībīdir, reng ḳarışdırıcı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar. Ṣuyuñ gāh bulanıḳ gāh ṣāfī olmasından kināyetdir. **Ter-dāmen** vaṣf-ı terkībīdir, be-ḥaseb-i lüġat yaş etekli maʿnāsınadır, ammā ıṣṭılāḥlarında denāʾet ve alçaḳlıḳdan kināyet iderler[2] ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭaş gibi ayaḳda ol, ṣu gibi olma ki başdan başa reng-āmīzlik ve ter-dāmenlik ṣıfatıyla muttasıf ola. Yaʿnī ṣu gibi envāʿ-ı renklere girüp ter-dāmen olma, belki ṭaş gibi ayaḳlarda ḳalup burd-bār ve her cefāya ṣābir ü müteḥammil ol ki kemāl-i kesr-i nefs bundadır.

دل بمی دربند تا مردانه وار
گردن سالوس و تقوی بشکنی

Dil be-mey der-bend tā merdāne-vār
Gerden-i sālūs u taḳvī bi-şkenī

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlüñi bādeye veyā bādeyle muḳayyed ḳıl, tā kim merdler gibi sālūs u taḳvā gerdenini kesr eyleyesin, yaʿnī zerḳ u riyā ʿırżını ṣıyasın[3].

1 T: bī-ḫodlük. (İki yerde de bu şekilde yazılmış.)
2 S: ıṣṭılāḥlarında denāʾet ve yine ıṣṭılāḥlarında alçaḳlıḳdan kināyetdir.
3 M: ḳırasın.

خیز و جهدی کن چو حافظ تا مگر
خویش را در پای معشوق افکنی

Ḫīz u cehdī kon çu Ḥāfıẓ tā meger
Ḫīş-rā der-pāy-i maʿşūḳ efkenī

Ḫīz fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ḳalḳ dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Cehdī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Tā meger** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳalk ve cehd eyle ki Ḥāfıẓ gibi kendiñi cānān ayaġına bıraġasın yaʿnī cānān yolında ḫāk olasın.

568

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Fāʿilün Mefāʿīlün Fāʿilün Mefāʿīlün[1]

وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی
حاصل از حیات ای جان این دمست تا دانی

Vaḳt-rā ġanīmet dān ān ḳadar ki bi-tvānī
Ḥāṣıl ez-ḥayāt ey cān īn dem'est tā dānī

Vaḳt, dān'ıñ mefʿūl-i evveli ve **ġanīmet** mefʿūl-i ṯānīsi ve **rā** edāt-ı mefʿūl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Tā** bunda edāt-ı tenbīhdir. **Dānī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣıḥḥat vaḳtini ġanīmet bil ol ḳadar ki ḳādirsin. **(545a)** Zīrā ḥayātdan ḥāṣıl bu demdir, tā bilesin. Yaʿnī ḥayātdan maḳṣūd ṣıḥḥatdir, şöyle bilesin.

کام بخشئ گردون عمر در عوض دارد
جهد کن که از دولت داد عیش بستانی

Kām-baḫşī-i gerdūn ʿomr der-ʿivaż dāred
Cehd kon ki ez-devlet dād-ı ʿayş bi-stānī

1 <S: Faʿilātün Mefʿūlün Faʿilātün Mefʿūlün>

Kām-baḫş vaṣf-ı terkībīdir, murād bağışlayıcı maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **gerdūn**'e iżāfet lāmiyyedir[1]. **Kām** mübtedā ve **ʿomr** mā-baʿdiyle ḫaberi. **Dād-ı ʿayş** lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Felegiñ murād bagışlayıcılığı[2], ʿivażında ʿömür ṭutar, yaʿnī bir kimseye murādın virse ardınca helāk idüp ʿömrin alur. Ḥāṣılı, kimseye rāyegān nesne virmez. Niteki Şeyḫ ʿAṭṭār[3] buyurur:

Beyt:

چرخ مردم خوار اگر روزی دو مردم پرورست
نیست از شفقت مگر پرواری او لاغرست

Çarḫ-ı merdum-ḫār eger rūzī du merdum-perver'est
Nīst ez-şefḳat meger pervāre-i ū lāġer'est[4]

Pes, böyle olıcaḳ cehd eyle ki devletden ʿayş dādını alasın yaʿnī ʿayş u ṣafāya ʿadālet viresin, ḥāṣılı, devletden ẕevḳ alasın dimekdir. Yaʿnī ʿömürde bekā olmayıcaḳ[5] bārī ẕevḳ u ṣafāya ṣarf olmaḳ gerek.

پند عاشقان بشنو و از در طرب باز آی
کین همه نمی‌ارزد شغل عالم فانی

Pend-i ʿāşıḳān bi-şnev v'ez-der-i ṭarab bāz āy
K'īn heme ne-mī-erzed şuġl-i ʿālem-i fānī

Pend-i ʿāşıḳān lāmiyye. **Der-i ṭarab** beyāniyye. **Bāz** ḥarf-i te'kīd. **Āy** elif-i memdūde ile fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, gel dimekdir. **K'īn; ki** ḥarf-i taʿlīl ve **īn heme** işāretdir gerdūnuñ kām-baḫşlığına[6]. **Ne-mī-erzed** degmez dimekdir. **Şuġl-i ʿālem** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, fī maʿnāsına ve **fānī**'ye iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀşıḳlar pendini işidüp ḳabūl eyle ve ṭarab ḳapusından gel, yaʿnī şenlik ve şādīlik eyle, ḥāṣılı, dünyā içün ġam u ġuṣṣa çekme. Zīrā bu felek virdügi devlet ʿālem-i fānīniñ şuġline degmez. Yaʿnī gerdūn-ı dūn virdügi rifʿat ü ʿizzet ʿālem-i fānīde taḥṣīlinde çekdigiñ meşaḳḳate degmez.

---

1 S: Kām-baḫşī-i gerdūn lāmiyye.
2 T: bağışlayıciligi.
3 M, S: Şeyḫ ʿAṭṭār ḥażretleri.
4 İnsan yiyen/öldüren gaddar felek şayet iki günlük hayat müddetince insana nimet veriyor ve onu besliyorsa bu onun şefkatinden değildir. Onun hâli boğazlayacağı hayvanı semiz yapmak için besleyen kimse gibidir.
5 T: olicek (...) olmeyicek.
6 T: kām-baḫşligine.

پیش زاهد از رندی دم مزن که نتوان گفت
با طبیب نامحرم حال درد پنهانی

Pīş-i zāhid ez-rindī dem me-zen ki ne-tvān goft
Bā-ṭabīb-i nā-maḥrem ḥāl-i derd-i pinhānī

Dem, me-zen fiʿliniñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-rindī** ġayr-i ṣarīḥi ve **pīş-i zāhid** mefʿūlün fīh. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ne-tvān goft** (M,T+ mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur, **goft**) bunda goften maʿnāsınadır. **Bā-ṭabīb-i nā-maḥrem; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfet beyāniyyedir ve cümlesi **goft**'uñ mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir ve **ḥāl-i derd-i pinhānī** ṣarīḥi ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Pinhānī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Zāhid öñinde rindlikden dem urma, yaʿnī ḳatında rindlik muṣāḥabetini eyleme. Zīrā ṭabīb-i nā-maḥreme pinhānī olan derdi söylemek olmaz. Yaʿnī zāhide rindlikden muṣāḥabet açmaḳ nā-maḥrem ṭabībe gizli aġrıyı ʿarż eylemek gibidir. Ṭabīb yerine ṭabībān īrād eyleyen mevzūn u nā-mevzūnı farḳ ider degil imiş[1].

باغبان چو من زین جا بگذرم حرامت باد
گر بجای من سروی غیر دوست بنشانی

Bāġbān çu men zīn cā bi-gẕerem ḥarāmet bād
Ger be-cāy-ı men servī ġayr-i dōst bi-nşānī

Bāġbān münādā. **Ḥarāmet bād** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. (S+ Baʿżı nüsḫada **be-cāy** yerine **be-ḫāk** vāḳiʿdir[2].)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey bāġbān, çünki ben bu dünyādan geçem yaʿnī fevt olam, saña ḥarām olsun eger benim yerime yaʿnī maḳberime[3] dostdan ġayri bir serv dikerseñ, yaʿnī ḳabrim üstine dostdan ġayri bir serv dikilmesün. Ḥāṣılı, mezārım üzre aḥyānen cānān gelüp oturup bir miḳdār ḳarār eyledigi **(545b)** serv yerine kā'im olur. **Ġayr-i dōst** yerine **be-ġayr-i dōst** yazan ʿaceb (M,T+ ḫūb) mevzūn imiş[4].

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 T ve F nüshasında ikinci mısrada geçen 'be-cāy' kelimesinin altına 'be-ḫāk' yazılmış.
3 S: ḳabrime.
4 <T+ Redd-i Şemʿī>

خم شکن نمی‌داند این قدر که صوفی را
جنس خانگی باشد همچو لعل رمانی

Ḫum-şiken ne-mī-dāned īn ḳadar ki ṣūfī-rā
Cins-i ḫānegī bāşed hemçu laʿl-i rummānī

Ḫum-şiken vaṣf-ı terkībīdir, şikenīden'den, küp ḳırıcı yaʿnī kesr idici. Maʿlūm ola ki niçe kerre beyān olmuşdur ki emr-i maʿrūf ve nehy-i münkeri ʿAcem diyārında muḥtesibler iderler. Pes **ḫum-şiken** anlarda muḥtesib olur. Bizim diyārımızda bu ḫidmeti ṣubaşılar işler ve muḥtesibler narḫa müteʿallik maşlaḥatdan ġayri işe ḳarışmaz. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ṣūfī-rā** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur ve **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Cins-i ḫānegī**; taḳdīri **cins-i şerāb-ı ḫānegī**'dir, evde ḥāṣıl olan nesnelere **ḫānegī** dirler ve **yā** ḥarf-i nisbetdir. **Laʿl-i rummānī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet, enār dānesi gibi laʿl dimekdir. Laʿli rümmānīlıġla vaṣf eyledi, zīrā bu rengi muʿteberdir ġayrı renklerden.

Maḥṣūl-i Beyt: Muḥtesib bu ḳadar bilmez ki ṣūfīniñ laʿl-i rümmānī gibi şarāb-ı ḫānegīsi var, yaʿnī evde ḥāṣıl olmuş aʿlā ḳırmızı şarābı var idügini bilmez. Ṣūret-perest mürāyī ṣūfīlere taʿrīżdir.

میروی و مژگانت خون خلق می‌ریزد
تند میروی جانا ترسمت فرو مانی

Mī-revī vu mujgānet ḫūn-ı ḫalḳ mī-rīzed
Tund mī-revī cānā tersemet furū mānī

Tund lüġatde iti maʿnāsınadır yaʿnī keskin, bunda murād tīzlikdir. **Tersemet; tā** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıldır, ammā maʿnāda żamīr-i merfūʿ-ı munfaṣıl maḳāmındadır. **Furū mānī; furū** edāt-ı teʾkīddir, **mānī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, ḳalasın ve ḳalursın maʿnāsınadır, bunda yorulup ḳalmaḳdan ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur: Sen gidersin ve kirpikleriñ ḫalḳıñ ḳanını döker. Ḳatı tīz yürürsin ey cānān, ḳorḳarım ki ([M,T+] yorulup ḳalasın. Yaʿnī şimdi dilberligiñ ḥükmi ziyāde nāfiẓdir, ḳorḳarım ki) ḫaṭṭıñ gelicek bu revnāḳı bulamayasın ve ʿāciz ḳalasın dimekdir. Yaʿnī şimdi ġurūr-ı ḥüsnle gidersin, ḳorḳarım ki ḥüsnüñe zevāl gelicek bu revişe ve ṭarz u ṭarīḳa[1] mālik olmayasın.

1 S: bu yüriyişe ve bu ṭarīḳa ve ṭarza.

با دعای شبخیزان ای شکردهان مستیز
در پناه یك اسمست خاتم سلیمانی

Bā-duʿā-yı şeb-ḫīzān ey şeker-dehān me-stīz
Der-penāh-ı yek ism'est ḫātem-i Süleymānī

Bā bunda maʿa maʿnāsınadır. **Duʿā-yı şeb-ḫīzān** lāmiyyedir. **Şeb-ḫīz** vaṣf-ı terkībīdir, ([M,T+] gice ḳalḳıcı maʿnāsına,) murād ihyā-yı leyl idenlerdir, elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Şeker-dehān** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, şeker aġızlı yaʿnī dadlı aġızlı maʿnāsına. **Me-stīz** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, ʿinād etme dimekdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānī maḳām-ı taʿlīldedir. **Penāh-ı yek ism** lāmiyyedir ve muḳaddem ḫaber ve **ḫātem-i Süleymānī** beyāniyye ve mübtedā. **Yek ism**'den murād İsm-i Aʿẓam'dır ki nigīn-i ḫātem-i Süleymān'da menḳūş idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şeker-dehān cānān, şeb-ḫīzler duʿāsına ʿinād eyleme, yaʿnī ʿazīzlerden ḫayır duʿā al. Zīrā Süleymān peyġamberiñ ḫātemi ve salṭanatı İsm-i Aʿẓam'ıñ penāhındadır. Ḥāṣılı, ḫātem u salṭanat-ı Süleymān bir ismiñ ḥıfẓında olduġı gibi sen de **(546a)** ʿazīzler duʿāsını alursañ ol duʿānıñ ḥıfẓında cemīʿ āfāt u ʿāhātdan sālim olursın dimekdir.

دل ز ناوك چشمت گوش داشتم لیکن
ابروی کماندارت می‌برد بپیشانی

Dil ez-nāvek-i çeşmet gūş dāştem līkin
Ebrū-yı kemān-dāret mī-bered be-pīşānī

Gūş dāştem ([M,T+] ṣaḳladım yaʿnī) ḥıfẓ eyledim. **Ebrū-yı kemān-dār** beyāniyye. **Kemān-dār** vaṣf-ı terkībīdir, yay ṭutıcı maʿnāsına, ḥāṣılı, muḳavves ebrūdan taʿbīrdir. **Pīşānī** lafẓ-ı müşterekdir, bunda mekr u ḥīle maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlümi seniñ çeşmiñ oḳından ḥıfẓ u ṣıyānet eyledim, ammā kemān-dār ebrūñ anı ḥīle ve mekr ile benden alup iledür. Yaʿnī ebrūlarıñdan dili ḥıfẓ idemedim, benden zorla aldılar ve götürdiler.

یوسف عزیزم رفت ای برادران رحمی
کز غمش عجب دیدم حال پیر کنعانی

Yūsuf-ı ʿazīzem reft ey birāderān raḥmī
K'ez-ġameş ʿaceb dīdem ḥāl-i pīr-i Kenʿānī

Yūsuf-ı ʿazīz beyāniyye. **Raḥmī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr, bir muḳadder fiʿliñ mefʿūlidir[1], taḳdīri **raḥmī konīd**'dir. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Ġameş; şīn**-i żamīr **Yūsuf**'a rāciʿdir. **Ḥāl-i pīr-i Kenʿānī** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Pīr-i Kenʿānī** Ḥażret-i Yaʿḳūb nebīdir, bunda kendiden kināyet ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Yūsuf-ı ʿazīzim gitdi yaʿnī cānānım sefere gitdi. Ey ḳarındaşlar, baña raḥm eyleñüz ki anıñ firāḳı ġamından pīr-i Kenʿānī ḥālini ʿaceb gördüm, yaʿnī firāḳında bī-ḳarār u bī-iḫtiyār gördüm, ḥāṣılı, maḥzūn u ġamnāk gördüm.

زاهد پشیمان را ذوق باده خواهد کشت
عاقلا مکن کاری کاورد پشیمانی

Zāhid-i peşīmān-rā ẕevḳ-i bāde-ḫāhed kuşt
ʿĀḳılā me-kon kārī k'āvered peşīmānī

Zāhid-i peşīmān beyāniyye ve **rā** edāt-ı mefʿūl. **Ẕevḳ-i bāde** lāmiyye. **Kuşt** bunda kuşten maʿnāsınadır. **ʿĀḳılā** münādā. **Kārī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **K'āvered; ki** ḥarf-i beyān veyā rābıṭ-ı ṣıfat. **Peşīmānī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Tevbe eylemekden peşīmān olan zāhidi mey ẕevḳi öldüriserdir. Pes, ey ʿāḳıl, bir iş işleme ki peşīmānlıḳ getürür, yaʿnī peşīmānlıḳ virecek işi işleme. Yaʿnī ey zāhid, çünki peşīmān olısar idiñ[2], niçün tevbe iderdiñ.

از درم در آ روزی تا زنم ز شادی دست
روشنی بمن پیوست راستی بمهمانی

Ez-derem der-ā rūzī tā zenem zi-şādī dest
Rūşenī be-men peyvest rāstī be-mihmānī

Ez-derem; mīm-i żamīr-i mecrūr-ı muttaṣıl, manṣūb-ı munfaṣıl maʿnāsınadır. **Der-ā; der** edāt-ı teʾkīd ve **ā,** elif-i memdūd ile, gel dimekdir, niteki tekrār gelmişdir. **Rūzī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Tā** ḥarf-i taʿlīl. **Zenem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥdedir. **Zi-şādī; yā** ḥarf-i maṣdar. **Dest, zenem**'iñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **zi-şādī** ġayr-i ṣarīḥi. **Rūşenī** mā-baʿdiyle maḳām-ı taʿlīlde yāḫud maḳām-ı beyāndadır. **Be-men; bā** ḥarf-i ṣıla. **Peyvest** vāṣıl oldı dimekdir. **Rāstī** muḥaḳḳaḳ dimekdir. **Be-mihmānī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr veyā ḥarf-i maṣdar.

1 S: maʿmūlidir.
2 S: peşīmān olurduñ.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir gün bañа ḳapudan içeri gir, tā kim şenlikden el uram ve diyem; bañа bir mihmānla veyā mihmānlıḳla[1] rūşenlik vāṣıl oldı. Yaʿnī seniñ gelmeñle bañа nūr u sürūr vāṣıl oldı diyü şenlikden el ḳarṣam. Mıṣrāʿ-ı s̱ānīniñ maʿnāsını; (T+ gelmegiñle) (M,S+ rūşenlik bañа ulaşdı istiḳāmet **(546b)** ḳonuḳluġıyla diyen ve) bañа istiḳāmet ḥuṣūliyle rūşenlik ulaşdı, yaʿnī rāstlıḳ[2] sebeb-i sürūr olur diyen rāst maʿnā virmemişler[3].

جمع کن باحسانی حافظ پریشان را
ای شکنج گیسویت مجمع پریشانی

Cemʿ kon be-iḥsānī Ḥāfiẓ-ı perīşān-rā
Ey şikenc-i gīsūyet mecmaʿ-ı perīşānī

Be-iḥsānī; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, taḳdīri ey cānāndır. **Şikenc-i gīsū** lāmiyye ve mübtedā. **Mecmaʿ-ı perīşānī** de lāmiyye ve ḫaber ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfiẓ-ı perīşānı iḥsānıñla cemʿ eyle ey şikenc-i gīsūñ mecmaʿ-ı perīşānī olan cānān.

گر تو فارغی از ما ای نگار سنگین دل
حال خود بخواهم گفت پیش آصف ثانی

Ger tu fāriġī ez-men ey nigār-ı sengīn-dil
Ḥāl-i ḫod bi-ḫāhem goft pīş-i Āṣaf-ı s̱ānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey nigār-ı sengīn-dil, eger sen benden fāriġ iseñ kendi ḥālimi söyleyiserem Āṣaf-ı s̱ānī ḳatında. Yaʿnī benden fāriġ u āzād olursañ vezīr-i aʿẓama senden şikāyet idiserem[4] ki senden intiṣāf eyleye.

1 T: mihmānlikle.
2 T: rāstlik.
3 <F+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 S: iderim.

569

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

هواخواه توام جانا و می‌دانم که می‌دانی
که هم نادیده می‌بینی و هم ننوشته می‌خوانی

Hevā-ḫāh-ı tuem cānā vu mī-dānem ki mī-dānī
Ki hem nā-dīde mī-bīnī vu hem ne-nvişte mī-ḫānī

Hevā-ḫāh-ı tuem lāmiyyelerdir, seniñ hevāñı isteyiciyim yaʿnī muḥibbiñim. ([M,T+] **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ muḥibbiñim) ve bilürem ki sevdigimi bilürsin. Zīrā hem görülmemiş nesneleri ([M,T+] görürsin ve hem yazılmamış nesneleri oḳursın.) Yaʿnī sende istiʿdād u ḳābiliyyet bir mertebededir ki muḥibbiñi yek naẓarda[1] bilürsin.

ملك در سجدهٔ آدم زمین بوس تو نیت کرد
که در حسن تو چیزی یافت بیش از طور انسانی

Melek der-secde-i Ādem zemīn-būs-ı tu niyyet kerd
Ki der-ḥusn-i tu çīzī yāft bīş ez-ṭavr-ı insānī

Maḥṣūl-i Beyt: Melek secde-i Ādem'de seniñ zemīn-būsluġuña[2] niyyet eyledi, yaʿnī Ādem'e secdeden murād ḥaḳīḳatde saña secde idi. Zīrā seniñ ḥüsnüñde bir nesne buldı ṭavr u ʿādet-i insāndan ziyāde. Yaʿnī sende bir nesne buldı ki ol nesne nevʿ-i insānda bulunmaz, ammā Ādem'de mevcūd idi. Pes, bu vecihle aña secde eyledi.

خم جعدت بنامیزد کنون مجموعهٔ دلهاست
از آن باد ایمنی بادت که انگیزد پریشانی

Ḫam-ı caʿdet benāmīzed kunūn mecmūʿa-i dilhā'st
Ez-ān bād īminī bādet ki engīzed perīşānī

1 T, F: yek naẓardan.
2 S, T: seniñ zemīn-būsuñ.

Ḫam-ı caʿd lāmiyyedir, zīrā **caʿd** şikenc ve şikenden tecrīd olunup zülf maʿnāsınadır. **Benāmīzed** maḳām-ı duʿā ve taḥsīnde müstaʿmel lafıẓdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ḫam-ı zülfüñ, Allāhu Teʿālā yaramaz gözden saḳlasun, şimdi göñüller mecmūʿasıdır yaʿnī diller ḳarārgāhıdır. Ol yelden saña emīnlik olsun ki perīşānlıḳ ḳoparır, yaʿnī perīşānlıḳ īrāẕ eyleyen bāddan Ḫudā ḫam-ı zülfüñi ve seni emīn ṭutsun.

امید از بخت می دارم که بگشایم کمر بندش
خدا را ای فلك با من گره بگشا ز پیشانی

Umīd ez-baḫt mī-dārem ki bi-gşāyem kemer-bendeş
Ḫudā-rā ey felek bā-men girih bi-gşā zi-pīşānī

Girih bi-gşā zi-pīşānī yaʿnī baña heşāşet u beşāşet göster, zīrā alın buruşdurmaḳ bir nesneyi kerīh görmekden olur, ḥāṣılı, ʿadem-i rıżādan taʿbīrdir, yaʿnī benimle ʿadāveti terk eyle dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭāliʿimden ümīd vardır ki ḳuşaġını çözem, yaʿnī baña viṣāli naṣīb ola. Pes, Allāh içün ey felek, benimle ʿadāvet ü kerāhet üzre olma, yaʿnī anıñ viṣāliçün baña ḥased eyleme. **(547a)**

بیفشان زلف و صوفی را ببازی و برقص آور
که از هر رقعهٔ دلقش هزاران بت بر افشانی

Bi-y-efşān zulf u ṣūfī-rā be-bāzī vu be-raḳṣ āver
Ki ez-her ruḳʿa-i delḳeş hezārān but ber-efşānī

Maḥṣūl-i Beyt: Zülfüñi silk ve ṣūfīyi raḳṣa ve luʿbe getür, tā kim ḫırḳasınıñ her bir yamasından niçe biñ büt silkesin, yaʿnī seniñ sevdāña düşüp rüsvāy ola ve cemīʿ[1] eyledügi zerḳ u riyā ẓuhūra gele.

چراغ افروز چشم ما نسیم زلف خوبانست
مباد این جمع را یا رب غم از باد پریشانی

Çerāġ-efrūz-ı çeşm-i mā nesīm-i zulf-i ḫūbān'est
Me-bād īn cemʿ-rā yā Rab ġam ez-bād-ı perīşānī[2]

1 M, S, T: cemʿ. F nüshası esas alındı.
2 Buraya kadar yukardaki üç beyit ve şerhi T'de sehven atlanıldığı için derkenarda yazılmıştır.

Çerāġ-efrūz vaṣf-ı terkībīdir, çerāġ uyarıcı dimekdir, **çeşm**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir ve **mā**'ya iżāfet lāmiyyedir. **Çerāġ-efrūz** mübtedā ve **nesīm** ḫaberi. **Nesīm-i zulf-i ḫūbān** lāmiyyelerdir. **Me-bād** fiʿl-i nehy-i ġa'ib ṣūretinde duʿādır. **Īn cemʿ, zulf-i ḫūbān**'a işāretdir. **Bād-ı perīşānī** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim gözümüz çerāġını rūşen eyleyen güzelleriñ zülfiniñ nesīmidir. Yā Rab, bu cemʿe perīşānlıḳ bādından ġam olmasun, yaʿnī hergiz perīşān olmasun, mecmūʿ olsun.

ملامتگو چه در یابد ز راز عاشق و معشوق
نبیند چشم نا بینا خصوص اسرار پنهانی

Melāmet-gū çi der-yābed zi-rāz-ı ʿāşıḳ u maʿşūḳ
Ne-bīned çeşm-i nā-bīnā ḫuṣūṣ esrār-ı pinhānī

Melāmet-gū vaṣf-ı terkībīdir, azarlayıcı maʿnāsına. **Çi der-yābed** ne añlar dimekdir. Zīrā **yābed** der'le müstaʿmel olsa fehm ü idrāk maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Melāmet-gū rāz-ı ʿāşıḳ u maʿşūḳdan ne añlar, yaʿnī ʿışḳ u muḥabbeti ol ne bilür? Zīrā körüñ gözi nesne görmez, ḫuṣūṣā ki gizli rāzı. Ḥāṣılı, āşikāreyi görmez, ḳanda ḳaldı ki gizli nesneleri göre.

ملول از همرهان بودن طریق کاردانی نیست
بکش دشوارئ منزل بیاد عهد آسانی

Melūl ez-hem-rehān būden ṭarīḳ-i kār-dānī nīst
Bi-keş duşvārī-i menzil be-yād-ı ʿahd-i āsānī

Maḥṣūl-i Beyt: Yoldaşlardan melūl olmaḳ iş bilicilik ṭarīḳi degil, yaʿnī kār-dān olan, yoldaşlardan melūl olmaz. Pes, menziliñ düşvārlıġını çek āsānlıḳ zamānı yādıyla. Ḥāṣılı, varacaġıñ yerde zamān-ı ḥużūr u ṣafāyı fikr eylemek sebebiyle menziliñ ṣuʿūbetini çek.

دریغ آن عیش شبگیری که چون باد سحر بگذشت
بدانی قدر وصل ای دل چو در هجران فرو مانی

Dirīġ ān ʿayş-ı şeb-gīrī ki çun bād-ı seḥer bi-gzeşt
Bi-dānī ḳadr-i vaṣl ey dil çu der-hicrān furū mānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥayf ol gicede olan ʿayş u ʿişret ki bād-ı seḥer gibi geçdi. Ey göñül, vaṣl ḳadrini bilürsin çünki hicrānda ʿāciz ḳalasın. Ḥāṣılı, firāḳ elemin çekdigiñde viṣāl ḳadrini bilürsin. Yaʿnī ʿayş-ı şeb-gīriñ ḳadrini ol vaḳt bilürsin ki şeb-i firāḳ elemine düşesin.

خیال چنبر زلفش فریبت می‌دهد حافظ
نگر تا حلقهٔ اقبال نا ممکن نجنبانی

Ḫayāl-i çenber-i zulfeş firībet mī-dehed Ḥāfiẓ
Niger tā ḥalḳa-i ikbāl-i nā-mumkin ne-cunbānī

Ḫayāl-i çenber-i zulfeş lāmiyye ve beyāniyyedir. **Niger** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, naẓar eyle dimekdir. **Tā** edāt-ı taʿlīldir. **Ḥalḳa-i ikbāl-i nā-mumkin** beyāniyyelerdir. **Ne-cunbānī** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel müfred muḫāṭab, depretmeyesin[1] dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ zülfi çenberi ḫayāli saña firīb virür ey Ḥāfiẓ, yaʿnī seni aldar. Naẓar eyle, mümkün olmayan devletiñ ḥalḳasını depretmeyesin, yaʿnī ḥāṣıl **(547b)** olmaz devlete kūşiş eylemeyesin. Ḥāṣılı, anıñ ḥalḳa-i zülfi ḥāṣıl olmaz devletiñ ḥalḳasıdır, imdi aña yapışma ki saña andan fetḥ-i bāb müyesser olmaz.

1 S: depretmezsin.

570

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

هزار جهد بکردم که یار من باشی
مرادبخش دل بی‌قرار من باشی

Hezār cehd bi-kerdem ki yār-i men bāşī
Murād-baḫş-i dil-i bī-ḳarār-ı men bāşī

Murād-baḫş vaṣf-ı terkībīdir, **dil**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **bī-ḳarār**'a iżāfet beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Hezār saʿy eyledim ki benim yārim olasın, bī-ḳarār göñlüme murād baġışlayıcı olasın, yaʿnī göñlümüñ murādını viresin.

دمی بگلبهٔ احزان عاشقان آیی
شبی انیس دل سوگوار من باشی

Demī be-gulbe-i aḥzān-ı ʿāşıḳān āyī
Şebī enīs-i dil-i sūgvār-ı men bāşī

Demī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Be-gulbe; bā** ḥarf-i ṣıla ve **gulbe**, kāf-ı ʿAcemīniñ żammıyla, bunda ḥücre maʿnāsınadır, **aḥzān**'a iżāfet lāmiyyedir mecāzen ve **ʿāşıḳān**'a iżāfet lāmiyyedir taḥḳīḳen. **Āyī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, gelesin dimekdir. **Şebī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Enīs-i dil** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **sūgvār**'a iżāfet beyāniyyedir. **Sūgvār** mātem-zede yaʿnī yaṣlı kimse.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt beyt-i sābıḳdan bedeldir. Yaʿnī hezār cehd eyledim ki bir dem ʿāşıḳlarıñ kulbe-i aḥzānına gelesin, bir gice benim mātem-zede göñlümüñ enīsi olasın, yaʿnī bir gece[1] baña yār u muṣāḥib olasın.

چراغ دیدهٔ شب زنده دار من گردی
انیس خاطر امیدوار من باشی

Çerāġ-ı dīde-i şeb-zinde-dār-ı men gerdī
Enīs-i ḫāṭır-ı ummīdvār-ı men bāşī

1 T: bir niçe.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim şeb-zinde-dār dīdeme çerāġ olasın, yaʿnī gice uyumayan[1] gözüme çerāġ u żiyā olasın. Benim ümīdli ḫāṭırımıñ enīsi olasın, (M,T+ yaʿnī hezār cehd eyledim ki böyle olasın.)

من این مراد ببینم بخواب نیم شبی
بجای اشك روان در کنار من باشی

Men īn murād bi-bīnem be-ḫāb-ı nīm-şebī
Be-cāy-ı eşk-i revān der-kenār-ı men bāşī

Bi-bīnem istifhām maʿnāsını mutażammındır, görem mi dimekdir. (S,T+ Cā'izdir ki **ḫāb** nīm-şeb'e mużāf ola ve **yā** ḥarf-i nisbet ola ve cā'izdir ki mużāf olmayup **yā** ḥarf-i vaḥdet ola, *te'emmel*.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ben bu murādı görem mi ʿaceb dün yarısında düşümde ki eşk-i revān yerinde kenārımda olasın. Yaʿnī ʿaceb baña bu murād el vire mi ki gözüm yaşı yerinde sīnemde olasın.

از آن عقیق که خونین دلم ز عشوهٔ او
اگر کنم گلهٔ راز دار من باشی

Ez-ān ʿaḳīḳ ki ḫūnīn-dilem zi-ʿişve-i ū
Eger konem gile'i rāz-dār-ı men bāşī

ʿ**Aḳīḳ**'den murād lebdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ʿaḳīḳ lebden ki anıñ ʿişvesinden ḫūnīn-dilim, eger şikāyet idersem rāz-dārım olasın. Yaʿnī bu maʿnāyı da dün yarısında düşümde görem mi?

چو خسروان ملاحت ببندگان نازند
تو در میانه خداوندگار من باشی

Çu ḫusrevān-ı melāḥat be-bendegān nāzend
Tu der-miyāne ḫudāvendgār-ı men bāşī

Be-bendegān; bā ḥarf-i ṣıla veyā ḥarf-i muṣāḥabet.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki melāḥat pādişāhları bendeleriyle veyā bendelerine faḫr iderler, sen aralarında benim ḫudāvendigārım yaʿnī efendim olasın[2].

1 T: uyumayasın.
2 Bu beyit ve şerhi S'de bulunmamaktadır.

شود غزالهٔ خورشید صید لاغر من
گر آهویی چو تو یك دم شکار من باشی

Şeved ġazāle-i ḫurşīd ṣayd-ı lāġer-i men
Ger āhūyī çu tu yek dem şikār-ı men bāşī

Ġazāle-i ḫurşīd iżāfetü'l-ʿāmm ile'l-ḫāṣṣdır, zīrā **ġazāle** lafẓ-ı müşterekdir, niçe maʿnāya gelür, bunda **ḫurşīd**'e iżāfetle taḫṣīṣ kesb eyledi, zīrā güneşe de ʿArab **ġazāle** dir. **Ṣayd-ı lāġer** beyāniyye. **Āhūyī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġazāle-i ḫurşīd benim lāġar ṣaydım olur yaʿnī cüz'ī ṣaydım olur eger seniñ gibi bir āhū benim şikārım olursa[1]. Yaʿnī sen benim şikārım olursañ ġazāle-i ḫurşīd **(548a)** benim kemter şikārım olur. Ġazāle ve ṣayd ve āhū ve şikār ẕikri mürāʿāt-ı naẓīrdir.

سه بوسه کز دو لبت کردهٔ وظیفهٔ من
اگر ادا نکنی قرض دار من باشی

Se būse k'ez-du lebet kerde'i vāzīfe-i men
Eger edā ne-konī ḳarż-dār-ı men bāşī

Maḥṣūl-i Beyt: Üç būse ki iki lebiñden baña vaẓīfe eylemişsin, eger edā eylemezseñ benim ḳarż-dārım yaʿnī borçlum olursın. Ḥāṣılı, baña üç būse ki iki lebiñden taʿyīn buyurmışsın, edā eylemezseñ üstüñe ḥesāb iderim ki maḥallinde alam.

در آن چمن که بتان دست عاشقان گیرند
گرت ز دست برآید نگار من باشی

Der-ān çemen ki butān dest-i ʿāşıḳān gīrend
Geret zi-dest ber-āyed nigār-ı men bāşī

Maḥṣūl-i Beyt: Ol çemende ki dilberler ʿāşıḳlarınıñ ellerin tutarlar, eger eliñden gelürse benim nigārım olasın. Yaʿnī şol maḳāmda ki maʿşūḳlar ʿāşıḳlarına luṭf u iḥsān üzre olalar, ḳādir iseñ sen de baña luṭf u iḥsān üzre ol[2].

من ار چه حافظ شهرم جوی نمی‌ارزم
مگر تو از کرم خویش یار من باشی

Men er çi Ḥāfiẓ-ı şehrem cevī ne-mī-erzem
Meger tu ez-kerem-i ḫīş yār-ı men bāşī

1 S, T: olasın.
2 M: sen de baña luṭf u iḥsān üzre olup tesellī-i ḫāṭır eyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Gerçi ben Ḥāfıẓ-ı şehrim, bir arpa degmem, meger sen kendi keremiñden baña yār olasın, yaʿnī ben seniñle olunca ḥayyiz-i ḳabūldeyim, ve-illā ki sensiz olam, bir arpaca raġbetim olmaz.

571

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

یا مبسما یحاکی درجا من اللآلی
یا رب چه درخور آمد گردت خط هلالی

Yā mebsimen yuḥākī durcen mine'l-le'ālī
Yā Rab çi derḫor āmed girdet ḫaṭ-ı hilālī

(M+ **Yā** ḥarf-i nidā,) **mebsimen** münādā-yı nekre. **Mebsim**, mīm'iñ fetḥi ve bā'nıñ sükūnı ve sīn'iñ kesriyle, aġıza dirler yaʿnī dehāna[1], aṣlında ism-i mekāndır, tebessüm yeri dimekdir. **Yuḥākī** fiʿl-i mużāriʿ müfred müẕekker ġa'ib, mufāʿale bābından, yüşābihu maʿnāsına (M,T+ yaʿnī beñzer dimekdir,) fāʿili taḥtında müstetir (M,S+ **mebsim**'e rāciʿ żamīrdir.) **Durcen** mefʿūl-i ṣarīḥidir **yuḥākī**'niñ ve **mine'l-le'ālī** ġayr-i ṣarīḥi. Ve cā'izdir ki **mine'l-le'ālī** bir maḥẕūf ṣıfata müteʿalliḳ ola, taḳdīri **durcen memlū'en mine'l-le'ālī** ola. **Durc** cevāhir ḥoḳḳasına yaʿnī cevāhir duran ḥoḳḳaya dirler. Ve **le'ālī** lü'lü'üñ cemʿidir, inci maʿnāsına. **Yā Rab** lafẓ-ı müşterekdir, yā Allāh ve ʿacabā maʿnāsına müstaʿmeldir, bunda iki maʿnāya bile taḥammüli vardır. **Derḫor** lāyıḳ maʿnāsınadır. **Girdet; gird** eṭrāf maʿnāsınadır ve żamīr-i ḫiṭāb **mebsim**'e rāciʿdir. **Ḫaṭ, āmed**'iñ fāʿilidir ve **hilāl**'e iżāfet beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey incüden memlū dürce müşābih dehān, yā Rab, ne lāyıḳ u sezāvār geldi seniñ etrāfıñda hilālī ḫaṭṭ. Cānānıñ lebi üstinde ḫaṭṭ yaraşduġını istiġrāb ider, yaʿnī bıyıġı yaḳışdıġını maḳbūl ṭutar, ḥāṣılı, bıyıġını hilāle teşbīh ider[2]. **Yā mebsimen yuḥākī**'yi **yā mubsimen bi-ḥālī** çıḳarup maʿnāsını; ey güldürici kimse, benim ḥālime incülerden bir dürci diyen ġarīb müstaḫric vücūd-ı şerīf imiş[3].

1 S: mebsimen münādā, aġıza dirler.
2 T: yaraşdügini istiġrāb ider, yaʿnī biyüġi yaḳışdugini maḳbūl ṭutar, ḥāṣılı, biyügini hilāle teşbīh ider. S: yaraşduġını (...) biyügi yaḳışduġını (...) biyügini hilāle teşbīh ider.
3 <T+ Redd-i Sürūrī>

حالی خیال وصلت خوش می‌دهد فریبم
تا خود چه نقش بازد این صورت خیالی

Ḥālī ḫayāl-i vuṣlat ḫoş mī-dehed firībem
Tā ḫod çi naḳş bāzed īn ṣūret-i ḫayālī

Ḥālī ve **ḥāliyā** şimdiki ḥālde maʿnāsında istiʿmāl iderler. **Ḫayāl-i vuṣlat** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir, taḫayyül maʿnāsına. **Tā** żamīr-i ḫiṭābdır cānāna. **Mī-dehed**'iñ fāʿili taḥtında **ḫayāl**'e rāciʿ żamīrdir ve **firīb** mefʿūli. **Tā** bunda ʿacabā maʿnāsınadır. **Çi naḳş bāzed** ne naḳş gösterir ve ne şekl iẓhār ider dimekdir. **Īn ṣūret-i ḫayālī** beyāniyyedir ve ḫayāl-i **(548b)** vaṣla işāretdir ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur ki; şimdi vaṣlıñ taḫayyüli baña ḫoş firīb virür yaʿnī beni güzel aldar. ʿAcabā bu taḫayyüle nensūb ṣūret ne şekl gösterir ve ne ḥāl iẓhār ider? Yaʿnī şimdiki ḥālde vaṣlıñ ḫayāliniñ aldamasıyla eglenürüz[1], ʿacabā ṣoñ ucı nereye varır ve ne ṣūret gösterir dimekdir.

دل رفت و دیده خون شد تن خست و جان زبون شد
فی العشق معجبات یأتین بالتوالی

Dil reft u dīde ḫūn şud ten ḫest u cān zebūn şud
Fi'l-ʿışḳı muʿcibātun ye'tīne bi't-tevālī

Ḫest fiʿl-i māżī müfred ġa'ib, mecrūh oldı dimekdir, lāzımla müteʿaddī beyninde müşterekdir, bunda lāzım vāḳiʿdir. **Muʿcibātun** lafẓen merfūʿ mu'aḫḫar mübtedā ve **fi'l-ʿışḳı** muḳaddem ḫaber ve cümle-i ismiyye ([M,T+] iʿrābdan maḥalli yoḳ cümle-i) taʿlīliyye. **Muʿcib** ism-i fāʿildir ifʿāl bābından, ʿacebe getürici ve göñüle ḫoş gelici maʿnāsına. Baʿżı nüsḫada **muʿcibāt** yerine **mūbiḳāt** düşmüş, mūbiḳ'ıñ cemʿidir ifʿāl bābından, mühlik maʿnāsına. **Ye'tīne** fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i mü'enneṯ ġa'ibe, etī-ye'tī'den, ḍarebe bābından, gelürler dimekdir, **nūn**-ı żamīr **muʿcibāt**'a rāciʿdir. **Bi't-tevālī; bā** ḥarf-i cerr, **ye'tīne** fiʿline müteʿalliḳdir. **Tevālī** tefāʿul bābından maṣdardır, *ṣıyāneten li'l-yā'i*[2] lām meksūr ḳılındı.

Maḥṣūl-i Beyt: Göñül ʿışḳ-ı cānān yolında gitdi, dīde de anda ḫūn oldı ve ten mecrūh ve cān zebūn oldı. Zīrā ʿışḳ ṭarīḳinde ʿacāyibāt vardır ki biribiri ardınca gelür, yaʿnī ʿışḳ u muḥabbet içinde ʿāşıḳa envāʿ-ı belāya ve esnāf-ı rezāyā gelür.

1 M, S: eglenür.
2 yâ harfini korumak için.

دل خون شدم ز دستش وز یاد چشم مستش
اوذیت بالرزایا ما للهوی و ما لی

Dil ḫūn şudem zi-desteş v'ez-yād-ı çeşm-i mesteş
Ūẕītu bi'r-rezāyā mā li'l-hevā ve mā lī

Dil ḫūn şudem zi-desteş; mīm-i żamīr maʿnāda **dil**'e muḳayyeddir, taḳdīri **dilem ḫūn şud**'dur. **Ūẕītu** fiʿl-i māżī mütekellim vaḥde, mebniyyun li'l-mefʿūl, ifʿāl bābından maṣdarı īẕā gelür, īẕā olundum dimekdir. **Bi'r-rezāyā; bā** ḥarf-i cerr, **ūẕītu**'ya müteʿalliḳdir. **Rezāyā**, reziyyeniñ cemʿidir, muṣībet maʿnāsına. **Mā** ism-i taʿaccüb veyā ism-i istifhām. **Li'l-hevā; lām** bā-yı ṣıla maʿnāsınadır, muḳadder ḥaṣale'ye müteʿalliḳdir ve **hevā** muḥabbet dimekdir, muḥabbete ne oldı maʿnāsına. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **mā** sābıḳ gibi ve cārr maʿa'l-mecrūr gine ḥaṣale'ye müteʿalliḳdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ elinden ve mest çeşminiñ nāzından yüregim ḫūn oldı, pes, muṣībetlerle īẕā olundum. Böyle olınca muḥabbete ve baña ne oldı ki muḥabbet ucından bunca belā ve meşaḳḳat çekerim. Yaʿnī muḥabbet sebeb-i rezāyā ([M,S+] ve belāyā) oldugı ġarībdir.

خوی تو گر نگردد هرگز دگر نگردد
عاشق درین جوانب عارف درین حوالی

Ḫūy-ı tu ger ne-gerded hergiz diger ne-gerded
ʿĀşıḳ derīn cevānib ʿārif derīn ḥavālī

Diger ne-gerded mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. Evvelki **ne-gerded** taġayyürden ʿibāretdir ve ikincisi çigzinmek maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger seniñ ḫūyuñ dönmezse yaʿnī mülāyim ve yavaş olmazsa hergiz ʿāşıḳ bu cevānibde ve ʿārif bu eṭrāfda çigzinmez. Yaʿnī sen hemān ʿāşıḳ u ʿārife mülāyim olup güler yüz göstermeyesin, hergiz anlar seniñ kūyuñ etrāfında çigzinmezler, belki ser-i kūyuña gelmezler.

یا راکبا تبری عن موثقی و هادی
ان تلق اهل نجد کلم بحسب حالی

Yā rākiben teberrā ʿan mevṯiḳī ve hādī
İn telḳa ehle Necdin kellim bi-ḥasbi ḥālī **(549a)**

Teberrā fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır, tefaʿʿul bābından, tā'nıñ birisi maḫẕūfdur, aṣlı teteberrā idi, fāʿili taḥtında **rākib**'e rāciʿ żamīrdir ve cümle-i fiʿliyye ṣıfat-ı **rākib**'dir. Ve cā'izdir ki **teberrā** fiʿl-i māżī müfred ġa'ib ola ve cümle-i fiʿliyye **rākib**'e ṣıfat ola, *fe-te'emmel*. ʿ**An** ḥarf-i cerr, **teberrā**'ya müteʿalliḳ. **Mevsiḳ** maṣdar-ı mīmīdir, veṣāk maʿnāsına yaʿnī ʿahd, **yā**-yı mütekellime iżāfetle iʿrābı taḳdīrī olmuşdur. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **hādī** maʿṭūfdur **mevsiḳī**'ye ve iʿrābı gine taḳdīrīdir. **Hādī** ism-i fāʿildir, ḳulaġuz maʿnāsına. ([M,T+] **İn** ḥarf-i şarṭ. **Telḳa** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, mülāḳī olursañ dimekdir. Aṣlı **telḳā** idi, yā'nıñ ḥaẕfı ʿalāmet-i cezmdir.) **Ehle Necdin** iżāfeti lāmiyyedir ve **telḳa**'nıñ mefʿūli. **Necd** Baṣra ile Mekke arasında bir yeriñ ismidir, Baṣra ḥācıları añа[1] uġramayınca olmaz. **Kellim** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, tefʿīl bābından, tekellüm eyle yaʿnī söyle dimekdir. **Bi-ḥasb; bā** ḥarf-i ṣıla. **Ḥasb**, ḥā'nıñ fetḥi ve sīn'iñ sükūnıyla, endāze ve miḳdār maʿnāsınadır, **kellim**'iñ mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir ve **ḥāl**'e iżāfet lāmiyyedir ve **yā**-yı mütekellime iżāfet sebebiyle iʿrābı taḳdīrī olmuşdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol rākib ki iʿrāż eylediñ veyā iʿrāż eylersin benim veṣāḳımdan ve delīlimden, ehl-i Necd'e mülāḳī olursañ añlara ḥasb-i ḥālimi söyle. Ḫāce kendi şehrini diyār-ı Necd'e teşbīh idüp üslūb-ı ʿArab üzre tekellüm buyurur.

دلبر بعشقبازی خونم حلال دانست
فتوای عشق چونست ای زمرهٔ موالی

Dil-ber be-ʿışḳ-bāzī ḫūnem ḥelāl dānist
Fetvā-yı ʿışḳ çün'est ey zumre-i mevālī

Zumre bölük maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Dilber maḥbūb-dostluġum sebebiyle ḳanımı ḥelāl bildi. Ey mevālī zümresi, ʿışḳıñ fetvāsı nicedir? Yaʿnī cānāna ḳanım ḥelāl midir, ḥāṣılı, beni ḳatl idince diyet veyā ḳıṣāṣ düşer mi? Cevāp virüp müṣāb olasız.

العین ما تنامت شوقا لاهل نجد
والقلب ذاب وجدا فی دائه العضالی

El-ʿaynu mā tenāmet şevḳan li-ehli Necdin
Ve'l-ḳalbu ẕābe vecden fī dā'ihi'l-ʿuḍālī

1 T, F: anda.

El-ʿaynu lafẓen merfūʿ mübtedā. **Mā** ḥarf-i nefy. **Tenāmet** fiʿl-i māżī müfred müʾenneṯ ġaʾibe, uyumadı dimekdir. Cümle-i fiʿliyye iʿrābdan maḥallen merfūʿ ḫaber-i mübtedādır. **Şevḳan** fiʿl-i menfīniñ mefʿūlun lehidir[1]. **Li-ehli Necdin; lām** ḥarf-i cerr, **şevḳ**'a müteʿalliḳ ve iżāfet lāmiyye. **Ve'l-ḳalbu** lafẓen merfūʿ mübtedā. **Ẕābe** fiʿl-i māżī müfred müẓekker ġaʾib, eridi dimekdir. **Vecden** lafẓen manṣūb temyīzidir **ẕabe** fāʿiliniñ. Cümle-i fiʿliyye iʿrābdan maḥallen merfūʿ ḫaber-i mübtedādır. **Fī dāʾihi**; cārr maʿaʾl-mecrūr **ẕābe** fiʿline müteʿalliḳdir. **Dāʾ** derd ve eleme dirler ve żamīri **ḳalb**'e rāciʿdir, **ʿUḍāl** lafẓen mecrūr ṣıfat-ı **dāʾ**'dır. **ʿUḍāl**, ʿayn'ıñ żammıyla, lüġatde çözülmeyen düğüme dirler, ammā istiʿmālde meşaḳḳatde meşhūrdur, ḥattā oñulmaz derde **dāʾun ʿuḍāl** dirler, āḫirindeki **yā** ḥarf-i ıṭlāḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözüm uyumadı ehl-i Necd'e şevḳ içün, yaʿnī şehr-i Şīrāz'a iştiyāḳımdan gözüm uyumadı. Göñlüm de eridi ġuṣṣa ve ḳayġudan, ʿışḳ u muḥabbetiñ oñulmaz derd u belāsından, yaʿnī göñlüm ġam-nāk ü derdnākdir. Ḥāṣılı, şehrimize iştiyāḳdan gözüm bī-ḫāb ḳaldığı gibi göñlüm de **(549b)** ġamda ve derdde erimededir.

لله ذات رمل كان الحبيب فيها
طار العقول طرا من نظرة الغزالى

Li'llāhi Ẕātu Remlin kāne'l-ḥabību fīhā
Ṭāre'l-ʿuḳūlu ṭurren min naẓrati'l-ġazālī

Li'llāhi; cārr maʿaʾl-mecrūr muḳaddem ḫaber. **Ẕātu Remlin** muʾaḫḫar mübtedā. **Ẕātu Reml** Necd ile Medīne arasında bir ḳum depesiniñ ismidir. Bunun gibi cümleler maḳām-ı mediḥde müstaʿmeldir, *'Li'llāhi derru ḳā'il'*[2] gibi. **El-ḥabību** kāne'niñ ismi ve **fī-hā,** cārr maʿaʾl-mecrūr, ḫaberi ve cümle **Ẕātu Reml**'iñ ṣıfatı. **Ṭāre** fiʿl-i māżī müfred müẓekker ġaʾibdir, **el-ʿuḳūl** fāʿili. **Ṭurren** ḥāldir **ʿuḳūl**'den. **Min naẓrati'l-ġazālī**; cārr maʿaʾl-mecrūr **ṭāre**'ye müteʿalliḳdir. **Naẓra** binā-i merre, **el-ġazāl**'e iżāfet lāmiyyedir ve āḫirinde **yā** ḥarf-i ıṭlāḳdır. Mıṣrāʿ-ı ṣānī medḥiñ maḳām-ı taʿlīlinde vāḳiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şol Ẕātu Reml ki ḥabīb andadır, Allāh'ıñdır, yaʿnī Ḫudā'nıñ ʿayn-ı ʿināyetiyle manẓūrıdır. Zīrā cemīʿ ʿuḳūl bir ġazālıñ naẓrasından uçdı, yaʿnī bir naẓar ile ʿuḳalāyı dīvāne eyledi. Ẕātu Reml'den murādı kendi

1 S: Şevḳan fiʿl-i menfīniñ mefʿūlun lehidir. Tenāmet şüẓūẓ ṭarīḳiyle iʿlāl olmuşdur, zīrā bunuñ gibiler iʿlāl olmaz.

2 Muhteva olarak 'Aferin, ne güzel söylemiş' şeklinde tercüme edilebilir.

şehridir ve ʿuḳūlden murād ʿuḳūl-i ʿuşşāḳdır ve ġazālden murād cānānıdır, zīrā güzelleri āhūya teşbīh idegelmişlerdir, ḫuṣūṣen ki ġazāl yavrısıdır.

گر عاقلی و زیرك از چار چیز مگذر
امن و شراب بی غش معشوق و جای خالی

Ger ʿāḳilī vu zīrek ez-çār çīz me-gẕer
Emn u şerāb-ı bī-ġeş māʿşūk u cāy-ı ḫālī

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ʿāḳıl ü zīrek iseñ dört nesneden geçme. Emīn yer ve ṣāfī şarāb ve maʿşūḳ ve ḫālī köşe ki aġyār engel olmaya. Ḥāṣılı, ʿāḳıl iseñ bu dört nesneden münfekk olma.

می ده که گرچه گشتم نامه سیاه عالم
نومید کی توان بود از لطف لایزالی

Mey dih ki gerçi geştem nāme-siyāh-ı ʿālem
Nevmīd key tuvān būd ez-luṭf-ı Lā-yezālī

Nāme-siyāh ve **siyāh-nāme** mücrim ü günāhkāra dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde vir ey sāḳī, egerçi ki ʿālemiñ günāhkārı ve rüsvāyı[1] oldum, Allāh'ıñ luṭf-ı ezelīsinden ḳaçan nā-ümīd olmaḳ olur. Yaʿnī her ne ḳadar mücrim ü günāhkār isem Allāh'ıñ raḥmetinden ümīdimi ḳaṭʿ eylemem.

ساقی بیار جامی وز خلوتم برون کن
تا در بدر بگردم قلاش و لاابالی

Sāḳī bi-y-ār cāmī v'ez-ḫalvetem birūn kon
Tā der-be-der bi-gerdem ḳallāş u lā-ubālī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bir ḳadeḥ getür ve beni ḫalvetden ṭaşra eyle yaʿnī beni ḫalvetden sür, tā kim ḳapı ḳapı ḳallāş u lā-ubālī çigzinem gedālar gibi. Ḳallāş müflise dirler ve lā-ubālī bī-pervā kimseye dirler. Yaʿnī beni mest eyle, tā kim ʿālemi mest ü bī-pervā seyr ideyin.

چون نیست نقش دوران بر هیچ حال ثابت
حافظ مکن شکایت تا می خوریم حالی

Çun nīst naḳş-ı devrān ber-hīç ḥāl ṯābit
Ḥāfiẓ me-kon şikāyet tā mey ḫorīm ḥālī

1 T: rüsvāyīsi.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki naḳş-ı devrān hīçbir vech[1] üzre ṣābit degildir, ey Ḥāfıẓ, devr-i gerdūndan ve naḳş-ı devrāndan şikāyet eyleme, tā kim ḥāliyā bāde içüp rüzgārı ferāġatla geçürelim. Yaʿnī çünki ḥāl-i ʿālem bir ḳarār üzre ṣābit degil, pes, ne iltifātından mesrūr ve ne istiġnāsından maġmūm ol.

صافیست جام خاطر در دور آصف عهد
قم فاسقنی رحیقا اصفی من الزلالی

Ṣāfī'st cām-ı ḫāṭır der-devr-i Āṣaf-ı ʿahd
Ḳum fe'sḳınī raḥīḳan aṣfā mine'z-zulālī

Sāfī'st muḳaddem ḫaber. **Cām-ı ḫāṭır** beyāniyye ve mu'aḫḫar mübtedā. **Devr-i Āṣaf-ı ʿahd** lāmiyyelerdir. **Ḳum** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ḳāme-yeḳūmu'dan, ḳalḳ dimekdir. **Fā** ḥarf-i ʿaṭf. **İsḳınī** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, seḳā-yesḳī'den, **(550a)** beni ṣuvar ve baña içür[2] dimekdir. **Raḥīḳan** mefʿūl-i **isḳınī**'dir, **nūn** ḥarf-i viḳāye ve **yā** żamīr-i mütekellim. **Aṣfā** ism-i tafḍīldir, ṣafā-yeṣfū'dan, ṣāfīrek maʿnāsına. **Mine'z-zulāl**; cārr maʿa'l-mecrūr **aṣfā**'ya müteʿalliḳdir. **Zulāl** dadlı ṣuya dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Zamāne vezīr-i aʿẓamınıñ devrinde cām-ı ḫāṭırımız ve piyāle-i ḳalbimiz ṣāfī ve pākdir, yaʿnī eyyām-ı saʿādetinde aḥvāl-i ʿālemden ve eṭvār-ı devrāndan göñlümüzde keder yoḳ. Pes, ḳalḳ ey sāḳī, baña zülālden ṣāfīrek bāde içür ki ʿahdinde ʿişret ideyin. **Raḥīk** cennet şarābına dirler. **Zulālī** yā'sı ḥarf-i ıṭlāḳdır.

الملك قد یباهی من وجده و جده
یا رب که جاودان باد این قدر و این معالی

El-mulku ḳad yubāhī min vecdihi ve ceddih
Yā Rab ki cāvidān bād īn ḳadr u īn maʿālī

El-mulku mübtedā. **Ḳad yubāhī** cümle-i fiʿliye maḥallen merfūʿ ḫaberi. **Yubāhī** fiʿl-i mużāriʿdir müfāʿale bābından, **mubāhāt** müfāḫaret maʿnāsınadır, **min**, **yubāhī**'ye müteʿalliḳdir. **Vecd** bunda iştiyāḳ ve ārzū ve muḥabbet maʿnāsınadır. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Cedd** baḫt maʿnāsınadır. **Maʿālī** ʿulā'nıñ ve ʿalā'nıñ cemīʿidir, rifʿatler ve şerefler dimekdir.

1 S: ḥāl.
2 S: beni içür.

Maḥṣūl-i Beyt: Memleket vezīriñ muḥabbet u iştiyāḳıyla ve ṭāliʿ u devletiyle faḫr ider. Yā Allāh ki ebedī olsun bu ḳadr u bu rifʿatler ve şerefler. Yaʿnī ʿālemde vücūdı rifʿat u şerefden münfekk olmasun ebedā.

مسند فروز دولت کان شکوه و هیبت
برهان ملك و ملت بو نصر بوالمعالی

Mesned-furūz-ı devlet kān-ı şukūh u heybet
Burhān-ı mulk u millet Bū Naṣr-i Bu'l-Maʿālī

Mesned-furūz vaṣf-ı terkībīdir, **devlet**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Kān-ı şukūh** lāmiyye. **Burhān-ı mulk** lāmiyye. **Bū Naṣr-i bu'l-Maʿālī**; taḳdīri Bū Naṣr bin Bu'l-Maʿālī'dir, Ebu'l-Maʿālī oġlı Ebū Naṣr dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr vezīr devlet taḫtına żiyā ve nūr viricidir ve şükūh u heybet maʿdenidir, mülk ü milletiñ bürhānıdır, Ebu'l-Maʿālī oġlu Ebū Naṣr'dır. Ḥāṣılı, bir vezīrdir ki bu evṣāfla mevṣūf ve bu elḳābla maʿrūfdur.

572

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

سبت سلمی بصدغیها فؤادی
و روحی کل یوم لی ینادی

Sebet Selmā bi-ṣudġeyhā fu'ādī
Ve rūḥī kulle yevmin lī yunādī

Baʿżı nüsḫada **lī yunādī** yerine **fī tenādī** vāḳiʿdir. **Tenādī** tefāʿul bābından maṣdardır, ṣıyāneten li'l-yā dāl meksūr ḳılınmışdır, ṣülāṣīsi nidādır, çıġırmaḳ[1] maʿnāsına. **Sebet**, fiʿl-i māżī müfred mü'enneṣ ġa'ibe, seby eyledi yaʿnī esīr eyledi[2], sebā-yesbī'den yaʿnī ḍarebe bābından. **Selmā** taḳdīren merfūʿ fāʿilidir. **Bi-ṣudġeyhā; ṣudġ** ṣād'ıñ żammı ve ġayn-ı muʿceme ile, zülf maʿnāsınadır, bunda teṣniye vāḳiʿ olmuş, iżāfetle nūn-ı teṣniye sāḳıṭ olmuş ve żamīr **Selmā**'ya

1 T: çaġırmak. S: çıḳırmaḳ.
2 S: seby ḳapmaḳ ve esīr eylemek.

rāciʿdir, cārr ve mecrūr mefʿūl-i ġayr-i ṣarīḥidir **sebet** fiʿliniñ ve **fuʾādī** taḳdīren manṣūb mefʿūl-i ṣarīḥidir. **Fuʾād** göñüldür, ḳalb maʿnāsına ve **yā** żamīr-i mütekellim. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Rūḥī** taḳdīren merfūʿ mübtedā. **Kulle yevmin** lāmiyye, ẓarfiyyetle manṣūbdur. **Lī;** cārr ve mecrūr[1] **yunādī**'ye müteʿalliḳdir. **Yunādī** fiʿl-i mużāriʿ müfred müẓekker ġaʾib, mufāʿale bābından, nidā ider yaʿnī çıġırır[2], feryād u fiġān ider. Cümle-i fiʿliyye iʿrābdan maḥallen merfūʿ **(550b)** ḫaber-i mübtedādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Selmā iki zülfiyle göñlümi esīr eyledi yaʿnī göñlümi aldı, ḥālbuki rūḥum hergün baña zülf-i Selmā'dan şikāyet idüp nidā ider, yāḫud tenādīdedir.

خدا را بر من بی‌دل ببخشای
و واصلنی علی رغم الاعادی

Ḫudā-rā ber-men-i bī-dil bi-baḫşāy
Ve vāṣılnī ʿalā raġmi'l-eʿādī

Ḫudā-rā; rā edāt-ı taḫṣīṣ, Allāh içün dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Vāṣıl** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, mufāʿale bābından, **nūn** ḥarf-i viḳāye ve **yā** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl, beni vāṣıl ḳıl dimekdir. **ʿAlā raġm**; cārr maʿa'l-mecrūr **vāṣıl**'a müteʿalliḳdir. **Raġm** reşk maʿnāsınadır ki Türkīde körlükle taʿbīr iderler, **eʿādī**'ye iżāfet lāmiyyedir, ʿadū'nuñ cemʿidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, Ḫudā içün ben bī-dile teraḥḥum eyle ve beni kendüñe, ʿadūlar[3] körlügine, īṣāl eyle, yaʿnī baña vāṣıl ol.

ا من انکرتنی عن عشق سلمی
تزاول رو یکی لولی بوادی

E-men enkertenī ʿan ʿışḳı Selmā
Tuzevvel rū-yekī lūlī buvādī

E-men; **hemze** ḥarf-i nidā, **men** ism-i mevṣūl münādā. **Enkerte** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab, ifʿāl bābından, **nūn** ḥarf-i viḳāye ve **yā** żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl. **ʿAn ʿışḳı Selmā**; cārr ve mecrūr **enkerte** fiʿline müteʿalliḳdir, **Selmā**'ya iżāfet lāmiyyedir. Bu ġazel ʿArabīyle ve Şīrāz'a maḫṣūṣ bir dilile mülemmaʿdır. **Tuzevvel**, tā'nıñ żammıyla **tu** maʿnāsınadır, Fārisīsi **tu zi-evvel**'dir, sen

1 S: cārr ve mecrūr.
2 M: çaġırır. S: çıḳırır.
3 S: ʿadū. M: ʿadūlarıñ.

evvelden dimekdir. **Rūyekī** aşlında **rūy-ı yekī** idi. **Lūlī** bir ṭā'ifedir ki anlara lūliyān dirler müfredi **lūlī**'dir, sābıḳan mükerrer beyānı geçmişdir. **Buvādī**, bā'nıñ żammıyla, **buvā**[1] bi-bāyed maʿnāsınadır, ve **dī** dīd maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol kimse ki Selmā'nıñ ʿışḳından baña münkir olduñ, yaʿnī Selmā'ya benim ʿışḳ u muḥabbetimi inkār eylediñ, sen evvelden bir lūlīniñ rūyını görmek gerek idiñ. Yaʿnī evvelden ʿışḳ keyfiyyetiyle ālūde olmaḳ gerekidiñ ki benim ʿışḳıma inkār eylemeyeydiñ.

که همچون مت ببوتن دل و ایره
غریق العشق فی بحر الودادی

Ki hemçun met bubutin dil veīre
Ġarīkü'l-ʿışḳı fī baḥri'l-vedādī

Met, mīm'iñ fetḥiyle, **mīm** żamīr-i mütekellim ve **tā** żamīr-i ḫiṭāb, benim gibi seniñ dimekdir. **Bubutin**, iki bā'nıñ żammı ve tā'nıñ kesriyle, **bi-bāyed şud** maʿnāsınadır, olmaḳ gerek idi dimekdir. **Veīre**, vāv'ıñ fetḥi ve hemzeniñ kesri ve yā'nıñ sükūnı ve rā'nıñ fetḥiyle, **yek-bāre** yaʿnī bir kereden ve bir uġurdan maʿnāsınadır. **Ġarīḳu'l-ʿışḳ** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir, ʿışḳa ġarīk maʿnāsına. **Fī bahri'l-vedād**; cārr ve mecrūr **ġarīḳ**'a müteʿalliḳdir, **vedād**'a iżāfet beyāniyyedir. **Vedād**, vāv'ıñ fetḥiyle, muḥabbet maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ki benim gibi seniñ göñlüñ bir kereden ve bir uġurdan olmaḳ gerek idi ʿışḳa ġarīk muḥabbet deñizinde. Yaʿnī ey benim ʿışḳıma inkār eyleyen, benim gibi seniñ göñlüñ muḥabbet deryāsında ʿışḳa ġarīk olmaḳ gerek idi ki ʿāşıḳ olduġum[2] ve ṭarīḳ-i ʿışḳda ne çekdigim bileydiñ.

بپی ما چان غرامت بسپریمن
غرت یك دی روشتی تزا ما دی

Be-pey[3] mā çān ġarāmet bispurīmen
Ġeret yek dī riviştī tuzā-mā dī

Şīrāz dilinde **pey** pāy maʿnāsınadır, Fārisīdir. **Çān**, üç noḳṭa ile, cān maʿnāsınadır. **(551a) Ġarāmet** ʿArabīdir, cezā ve ʿivaż maʿnāsınadır. **Bispurīmen** bi-sipārem[4] maʿnāsınadır. **Ġeret; ġer** eger maʿnāsına edāt-ı şarṭdır ve **tā** żamīr-i

1 F nüshası esas alındı.
2 T: oldugüm.
3 S: ne pey.
4 M: bi-sipārīm.

ḫiṭāb. **Yek** Fārisī. **Dī riviştī**, dāl'ıń ve rā'nıń ve vāv'ıń kesreleriyle, reviş̧sizlik[1] maʿnāsınadır, terk-i edebden kināyedir. **Tuzā-mā** ez-mā maʿnāsınadır, yaʿnī bizden dimekdir. **Dī**, dāl'ıń kesriyle, **dīdī** dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Biz cānımızı cezā ve ʿivaż ṭarīḳiyle saña sipāriş ideriz. Eger sen bizden bir ḥayāsızlıḳ[2] gördüń ise yaʿnī eger sen bizden bir ḫilāf-ı (M,T+ vażʿ) gördüń ise anıń ʿivaż u cezāsına ayaġıña cān sipāriş idelim[3].

غم این دل بواتت خورد ناچار
و غر نه وا بنی آنچت نشادی

Ġam-ı īn dil buvātet ḫord nā-çār
Vu ġer ne vā-binī ānçet neşādī

Buvātet, bā'nıń żammıyla, **bi-bāyed tu-rā** maʿnāsınadır, saña gerekdir dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Ġer** eger maʿnāsıdır, edāt-ı şarṭdır. **Ne** Fārisīdir, ve-illā maʿnāsına. **Vābinī** vā-bīnī maʿnāsınadır. **Ānçet** Fārisīde **ān çi tu-rā** dimekdir. **Neşādī**, nūn'uń fetḥi ve kesriyle, Şīrāz dilidir, **ne-şāyed dīd** dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu göńlüń ġamını sen yimeń gereksin nāçār, ve-illā görürsin ol nesneyi ki saña anı görmek lāyıḳ degil. Yaʿnī göńlüń ḳaydını gör, yoḳsa saña görmesi lāyıḳ olmayanı görürsin.

نگارا در غم سودای عشقت
توکلنا علی رب العبادی

Nigārā der-ġam-ı sevdā-yı ʿışḳet
Tevekkelnā ʿalā Rabbi'l-ʿibādī

El-ʿibād ʿabdiń cemʿidir, ḳullar dimekdir. Suyūṭī *Telḫīṣ* manẓūmesiniń şerḥinde yigirmi cemʿini īrād eylemiş, ammā bu maḳām istīfāsı degil ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey nigār, seniń ʿışḳıń sevdāsı ġamında ḳulların efendisine tevekkül eyledik yaʿnī Ḫudā'ya mütevekkil olduḳ. Ḥāṣılı, seniń ʿışḳıń ġamında ḥālimizi Allāh'a ṭapşurduḳ[4].

1 M, T: rūşensizlik.
2 S: żiyāsızlıḳ.T: żiyāsizlik.
3 S: ideyin.
4 T: ṭapşurdük.

دل حافظ شد اندر چین زلفت
بلیل مظلم و الله هادی

Dil-i Ḥāfiẓ şud ender-çīn-i zulfet
Bi-leylin muẓlimin ve'llāhu hādī

Şud bunda reft maʿnāsınadır. **Ender** bā-yı ṣıla maʿnāsınadır. **Bi-leylin; bā** ḥarf-i ẓarf, **hādī**'ye müteʿalliḳdir. **Muẓlimin**, ([M,T+] mīm'iñ żammıyla,) ism-i fāʿildir ([M,T+] ifʿāl bābından.) ʿArab *'Aẓleme'l-leylu'* dir gice ḳarañlıġı[1] ḳapladı diyecek yirde. **Vāv** ḥarf-i ibtidā. **Allāhu**[2] lafẓen merfūʿ mübtedā ve **hādī** taḳdīren merfūʿ ḫaberi. **Hādī** ism-i fāʿildir, hedā-yehdī'den yaʿnī ḍarebe bābınıñ nāḳıṣ-ı yāyīsinden, delīl yaʿnī ḳulaġuz maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānına ḥiṭāb buyurur: Ḥāfiẓ'ıñ göñli seniñ zülfüñ çinine gitdi, yaʿnī zülfüñde güm oldı ḳarañlıḳ gicede, Allāhu Teʿālā delīldir. Ḥāṣılı seniñ zülfüñ ki leyl-i muẓlimdir yaʿnī ḳarañlıḳ gicedir, göñlüm anda güm oldı, Ḫudā aña ol leyl-i muẓlimden reh-nümādır. Bunda iḫbār maḳām-ı inşāda vāḳiʿdir, yaʿnī anı ol ẓulmetden Allāh ḳurtara dimekdir.

Ġazeliyyāt bunda ḫatm oldu.

Beyt:

خاتم الله و لنا بالحسنی
و هو مولانا نعم المولی

Ḫateme'llāhu lenā bi'l-ḥusnā
Ve huve mevlānā niʿme'l-Mevlā[3]

Temmet

Şāriḥleriñ rubāʿiyyāt şerḥleriniñ arasında bu ġazel bulundı ki rubāʿī diyü yazmışlar, ammā ʿaceb ḫaṭā eylemişler.[4]

1 T: ḳarañılıġı.
2 S: Lafẓatu'llāh.
3 S: niʿme'l-vekīl. Beytin anlamı: Allah en güzel bir şekilde tamamlamamızı nasip etti. (Allah sonumuzu hüsnâ/cennet eylesin.) O bizim Mevlâmızdır ve o ne güzel mevlâdır/vekildir.
4 <[S+] Rubāʿiyyāt>. <[F+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

573

Ve lehu eyżan
Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün

نور خدا نمایدت آینهٔ مجردی
از در ما در آ اگر طالب عشق سرمدی

Nūr-ı Ḫudā numāyedet āyine-i mucerredī
Ez-der-i mā der-ā eger ṭālib-i ʿışḳ-ı sermedī **(551b)**

Numāyedet; tā-yı żamīr **numāyed**'iñ mefʿūl-i evveli ve **nūr-ı Ḫudā** mefʿūl-i ṯānīsi ve **āyine** fāʿili, **mucerredī**'ye iżāfet beyāniyyedir ([M+] ve **yā** ḥarf-i maṣdardır.) **Der-i mā** lāmiyyedir. **Der-ā; der** edāt-ı teʾkīd ve **ā**, elif-i memdūdla, gel dimekdir, pes, **der-ā**'nıñ maʿnāsı[1] içeri gir dimekdir. **Ṭālib-i ʿışḳ** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **sermed**'e iżāfet beyāniyye ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Mücerredlik āyinesi saña nūr-ı Ḫudā'yı gösterir. Pes, bizim ḳapumuzdan içeri gir eger sermedī ʿışḳa ṭālib ([M+] u rāġib) iseñ. Yaʿnī devlet-i sermedīye vāṣıl olmaḳ isterseñ bizim āsitānemize mülāzım ol.

باده بده که دوزخ ار نام گناه ما برد
آب زند بر آتشش معجزهٔ محمدی

Bāde bi-dih ki dūzaḫ er nām-ı gunāh-ı mā bered
Āb zened ber-āteşeş muʿcize-i Muḥammedī

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur ki; bāde vir ki dūzaḫ eger bizim günāhımız adını iledürse yaʿnī sen bāde içdiñ sezāvār-ı dūzaḫsın dirse anıñ āteşine muʿcize-i Muḥammedī ṣu urur. Yaʿnī ḫaṭāyāmıza şefīʿ olup bizi āteş-i dūzaḫdan ḫalāṣ ider dimekdir.

شعبده بازیئ کنی هر دم و نیست این روا
قال رسول ربنا ما انا قط من ددی

Şaʿbede-bāzī'i konī her dem u nīst īn revā
Ḳāle resūlu Rabbinā mā ene ḳaṭṭu min dedī

1 M: der-ā.
2 M: nisbet.

Şaʿbede-bāz vaṣf-ı terkībīdir, ḥoḳḳa-bāz maʿnāsına, bunuñ beyānı mükerrer mürūr eylemişdir, **yā**-yı evvel ḥarf-i maṣdar ve **yā**-yı ṯānī ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf veyā ḥarf-i ḥāl. **Revā** cevāz maʿnāsınadır. Mıṣrāʿ-ı ṯānī maḳām-ı taʿlīlde vāḳiʿdir. **Resūlu Rabbinā** lāmiyyedir. **Mā** ḥarf-i nefydir, leyse maʿnāsına. **Ded** laʿb maʿnāsınadır, ([M,T+] yaʿnī oyun, taḳdīri **ẕī-dedin**) ve **yā** ḥarf-i ıṭlāḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmmla buyurur: Sen ḥoḳḳa-bāzlıḳ idersin hemīşe, ammā bu cāʾiz degil. Zīrā Rabbimiziñ resūli buyurdı[1]; ben hergiz oyun ṣāḥibi degilim yaʿnī laʿbe meşġūl degilim. Pes, ümmetim de oyuna meşġūl olmamaḳ gerek.

گر تو بدین جمال و فر سوی چمن کنی گذر
سوسن و سرو و گل بتو جمله شوند مقتدی

Ger tu bedīn cemāl u fer sūy-ı çemen konī guẕer
Sūsen u serv u gul be-tu cumle şevend muḳtedī

Maḥṣūl-i Beyt: Eger sen bu cemāl ü revnaḳla çemen cānibine güẕer iderseñ sūsen u serv u gül cümlesi saña iḳtidā iderler, yaʿnī hep saña tābiʿlerdir, ḥāṣılı, seniñ fermānıña muṭīʿlerdir.

مرغ دل تو حافظا بستهٔ دام آرزوست
ای متعلق خجل دم مزن از مجردی

Murġ-i dil-i tu Ḥāfiẓā beste-i dām-ı ārzūʾst
Ey muteʿalliḳ-i ḫacil dem me-zen ez-mucerredī

Murġ-i dil-i tu beyāniyye ve lāmiyyedir. **Beste-i dām-ı ārzū** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Muteʿalliḳ-i ḫacil** beyāniyyedir, taḳdīri ey dünyāya müteʿalliḳ **ḫacil**'dir[2]. **Ḫacil** ṣıfat-ı müşebbehedir, utanaġan dimekdir. **Mucerredī** yāʾsı ḥarf-i maṣdardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey Ḥāfıẓ, seniñ murġ-ı diliñ ārzū ṭuzaġınıñ baġlısıdır, yaʿnī pā-bend-i ʿalāyıḳdır[3]. Ey ḥuṭām-ı dünyāya müteʿalliḳ şermsār, mücerredlikden dem urma[4], yaʿnī ben mücerredim diyü daʿvā eyleme.

Temme'l-ġazel.[5]

---

1 T: didi.
2 S: ey ḫacil-i müteʿalliḳ-i dünyāʾdır.
3 S: pā-bend-i ʿalāyıḳdır, ḥāṣılı, ārzū-yı nefsānīde pā-bestedir cümlesi.
4 M, T: nefes urma.
5 Gazeller tamamlandı.

[KITʿALAR]

Ve lehu eyżan fi'l-Muḳaṭṭaʿāt[1]

1

Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

دل منه بر دنیی و اسباب او
زان که از وی کس وفا داری ندید

Dil me-nih ber-dunyī vu esbāb-ı ū
Zān ki ez-vey kes vefā-dārī ne-dīd

Maḥṣūl-i Beyt: Dünyā ve esbābına göñül ḳoma yaʿnī baġlama, zīrā kimse andan vefā-dārlıḳ görmedi. Ḥāṣılı, dünyāya taʿalluḳı **(552a)** terk eyle ki kimseye vefā eylemedi ki saña eyleye.

کس عسل بی‌نیش ازین دکان نخورد
کس رطب بی‌خار ازین بستان نچید

Kes ʿasel bī-nīş ezīn dukkān ne-ḫord
Kes ruṭab bī-ḫār ezīn bostān ne-çīd

Nīş arınıñ ve ġayrınıñ soḳduġı ʿużvına dirler. **Ruṭab**, rā'nıñ żammıyla ve ṭā'nıñ fetḥiyle, tāze ḫurma.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu dünyā dükkānıñdan kimse nīşsiz ʿasel yimedi ve bu bostān-ı dünyādan kimse dikensiz ruṭab divşirmedi, yaʿnī kimse elemsiz ẕevḳine mālik olmadı[2].

هر بایامی چراغی بر فروخت
چون تمام افروخت بادش دردمید

Her be-eyyāmī çerāġī ber-furūḫt
Çun tamām efrūḫt bādeş der-demīd

1 M: Fi'l-Muḳaṭṭaʿāt. Ve lehu eyżan. S: El-Muḳaṭṭaʿāt ve ʿadeduhu 38. F: El-Muḳaṭṭaʿāṭ ve ʿadeduhu iḥdā ve erbaʿīn. (41 rakamı F'de sehven yazılmış. Çünkü en son kıtanın başında 42 rakamı konulmuştur.)

2 S: yaʿnī elemsiz ẕevḳine mālik oldı.

Be-eyyāmī; bā ḥarf-i ẓarf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Çerāġī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber-furūḫt; ber** ḥarf-i te'kīd, **furūḫt** fiʿl-i māżī müfred ġa'ib[1], efrūḫten'den, hemze ile ve hemzesiz lüġatdir, lāzımla müteʿaddī beyninde müşterekdir, bunda müteʿaddīdir, yalıñlandırdı[2] maʿnāsına, fāʿili taḥtında dünyāya rāciʿ żamīrdir. **Bādeş** żamīri de dünyāya rāciʿdir. **Der-demīd; der** ḥarf-i te'kīd. **Demīd** fiʿl-i māżī müfred ġa'ib, bunda esdi dimekdir, fāʿili taḥtında **bād**'a rāciʿ żamīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her bir eyyāmda ki bir çerāġ yalıñlandırdı, çün tamām yalıñlandı yel esdi ve çerāġı söyündürdi[3]. Yaʿnī bir niçe gün ki bir kimseye ʿizzet ü ḥürmet idüp ẕirve-i kemāle irişdürdi, tamām kemāl bulduḳda anı yere çalup fenāya virdi.

Beyt:

چرخ مردم خوار اگر روزی دو مردم پرورست
نیست از شفقت مگر پرواری او لاغرست

Çarḫ-ı merdum-ḫār eger rūzī du merdum-perver'est
Nīst ez-şefḳat meger pervāre-i ū lāġer'est[4]

بی تکلف هر که دل بر وی نهاد
چون بدیدی خصم خود می‌پرورید

Bī-tekelluf her ki dil ber-vey nihād
Çun bi-dīdī ḫaṣm-ı ḫod mī-perverīd

Maḥṣūl-i Beyt: Tekellüfsüz her kimse ki göñlini aña ḳoyup baġladı, çünki imʿān-ı naẓar eylediñ[5] kendi ḥaṣmını terbiye eyledi. Yaʿnī dünyāya taʿalluḳ eyleyen düşmenine taʿalluḳ eyler, zīrā ʿāḳibet anı fenāya virür.

شاه غازی خسرو گیتی‌ستان
آن که از شمشیر او خون می‌چکید

Şāh-ı ġāzī ḫusrev-i gītī-sitān
Ān ki ez-şimşīr-i ū ḫūn mī-çekīd

1 S: müfred mü'enneṯ ġā'ib.
2 S: yalıñlandı.
3 S: yili esdi ve çerāġı söyündi.
4 İnsan yiyen/öldüren gaddar felek şayet iki günlük hayat müddetince insana nimet veriyor ve onu besliyorsa bu onun şefkatinden değildir. Onun hâli boğazlayacağı hayvanı semiz yapmak için besleyen kimse gibidir.
5 S: imʿān-ı naẓar idüp.

Şāh-ı ġāzī'den murād Şāh Manṣūr'dur ve iżāfet beyāniyyedir. **Ḫusrev-i gītī-sitān** şāh-ı ġāzī'den bedeldir ve iżāfet beyāniyye. **Gītī-sitān** vaṣf-ı terkībīdir, sitānīden'den, cihān alıcı ḫüsrev dimekdir. **Mī-çekīd** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, ṭamardı[1] dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġāzī şāh, cihān alıcı pādişāh, ol şāh ki anıń şimşīrinden ḳan ṭamardı[2], yaʿnī ziyāde şecīʿ u bahādır idi.

گه بیك حمله سپاهی می‌شکست
گه بهویی قلبگاهی می‌درید

Geh be-yek ḥamle sipāhī mī-şikest
Geh be-hūyī ḳalbgāhī mī-derīd

Sipāh'dan bunda ʿasker murāddır. **Mī-şikest** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir, kesr iderdi yaʿnī ṣırdı dimekdir. **Be-hūyī; bā** ḥarf-i muṣāḥabetdir ki sebebiyyet maʿnāsını ifāde ider. **Hūy**'dan murād naʿradır. **Ḳalbgāh** ʿaskeriń ortasına dirler ki pādişāh[3] ve serdārlar maḳāmıdır. **Mī-derīd** ḥikāyet-i ḥāl-i māżīdir, derīden'den, yırtardı yaʿnī alaylar ṭaġıdırdı. **Yā**'lar cemīʿan vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr şāh-ı ġāzī gāh bir ḥamle ile bir ʿaskeri ṣırdı, ve gāh bir naʿra ile bir ḳalbgāhı yırtardı, ḥāṣılı, ziyāde bahādır idi.

سروران را بی‌سبب می‌کرد حبس
گردنان را بی‌گنه سر می‌برید

Serverān-rā bī-sebeb mī-kerd ḥabs
Gerdenān-rā bī-guneh ser mī-burīd

Serverān'dan murād ekābir-i nāsdır **(552b)** ve **gerdenān**'dan murād ʿalī-miḳdār ṣāḥib-i cāhlardır, ikisi de erbāb-ı devlet ü erkān-ı ḥażretden ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh-ı ġāzī serverleri sebebsiz ḥabs iderdi, ʿālī-cenāblarıń günāhsız başın keserdi. Ḥāṣılı, her vażʿı ḫilāf-ı ʿaḳl ü ʿādet idi.

از نهیبش بچه می‌افکند شیر
در بیابان نام او چون می‌شنید

Ez-nehībeş beççe mī-efkend şīr
Der-beyābān nām-ı ū çun mī-şenīd

1 M: ṭamlardı.
2 M: ṭamlardı.
3 T: pādişāhlar.

Nehīb, nūn'uñ fetḥiyle, ḳorḳıdır. **Beççe** yavrıdır, teşdīd żarūret-i vezniçündür. **Mī-efkend** ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, bıraġurdı dimekdir, **şīr** fāʿili.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr şāhıñ ḫavfından arslan yavrısın bıraġurdı beyābānda çünki adın işidirdi. Mıṣrāʿ-ı evvelde beççe yerine pençe yazup maʿnāsında; ḫavfından arslan pençesin bıraġurdı diyen beççe ile pençeyi[1] farḳ eylemez imiş[2].

عاقبت شیراز و تبریز و عراق
چون مسخر کرد وقتش در رسید

ʿĀḳıbet Şīrāz u Tebrīz u ʿIrāḳ
Çun musaḫḫar kerd vaḳteş der-resīd

Şīrāz u Tebrīz u ʿIrāḳ, **kerd**'iñ mefʿūlleridir ve **musaḫḫar** ṣānīsi. **Vaḳteş der-resīd** beyt-i ātīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh-ı ġāzī ʿāḳıbet Şīrāz u Tebrīz u ʿIrāḳ'ı çünki musaḫḫar eyledi, vaḳti daḫi irişdi.

آنکه روشن بد جهان‌بینش ازو
میل در چشم جهان‌بینش کشید

Ān ki rūşen bud cihān-bīneş ezū
Mīl der-çeşm-i cihān-bīneş keşīd

Cihān-bīneş; taḳdīri **çeşm-i cihān bīneş**'dir, żarūret-i vezniçün çeşm ḥaẕf olundı. **Cihān-bīn** vaṣf-ı terkībīdir, cihān görici maʿnāsına. **Der-çeşm; der** edāt-ı ṣıladır, bā maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimse ki Şāh Manṣūr'uñ cihān görici gözi andan rūşen idi, yaʿnī ol ki oġlı idi, Şāh Manṣūr'uñ cihān görici gözine mīl çekdi, ḥāṣılı, oġlı babasınıñ gözine mīl çekdi. Maʿlūm ola ki oġlı da bahādır idi, ammā babası gibi ẓālim degil idi ve oġlınıñ bahādırlıġına ḳaṣīde-i mīmiyyede şiblu'l-esed dimekle işāret buyurmışdı. Ḥāṣılı, babası bī-raḥm olduġıçün oġlı aña ẓafer bulınca[3] raḥm eylemedi, zīrā *'Men lā yerḥam lā yurḥam'*[4]dır.

1 T: beççeyi pençeyi.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>
3 S: bulup.
4 Merhamet etmeyene merhamet olunmaz. Hadis.

2

Ve lehu eyżan
Ḳıṭʿa
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

ساقیا باده که اکسیر حیاتست بیار
تا تن خاکئ من عین بقا گردانی

Sāḳiyā bāde ki iksīr-i ḥayāt'est bi-y-ār
Tā ten-i ḫākī-i men ʿayn-i beḳā gerdānī

İksīr-i ḥayāt lāmiyyedir. **Ten-i ḫākī** ve **ʿayn-i beḳā** beyāniyyelerdir. **Gerdānī** eyleyesin dimekdir, ([M,T+] iki mefʿūl alur, ṣayyere gibi).[1]

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bāde ki iksīr-i ḥayāttır, getür, tā kim benim ḫāke mensūb tenimi ʿayn-ı beḳā eyleyesin, yaʿnī beḳā bıñarı eyleyesin. Ḥāṣılı, bāde āb-ı ḥayātdır, baña añı içür ki Ḫıżır gibi zinde-i cāvīd olayın.

چشم بر دور قدح دارم و جان بر کف دست
بسر خواجه که تا آن ندهی نستانی

Çeşm ber-devr-i ḳadeḥ dārem u cān ber-kef-i dest
Be-ser-i ḫāce ki tā ān ne-dihī ne-stānī

Be-ser; bā ḥarf-i taḥṣīṣ, **ḫāce**'ye iżāfet lāmiyyedir. **Ne-stānī**; taḳdīri **īn ne-sitānī**'dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gözüm devr-i ḳadeḥedir ve cānım avucumda, ḫāceniñ başıçün, mādāmki ḳadeḥi virmeyesin, avucumdaki cānı alamazsın[2]. Yaʿnī ḳadeḥ-i bādeyi vir ve cān-ı ʿazīzi al.

همچو گل در چمن از باد میفشان دامن
زانکه در پای تو دارم سر جان افشانی

Hemçu gul der-çemen ez-bād me-y-efşān dāmen
Zān-ki der-pāy-ı tu dārem ser-i cān-efşānī

---

1 Maḥṣūl-i Beyt'te geçen bazı cümleler S'de burada da yazılmış.
2 S: almayasın.

Me-y-efşān fiʿl-i nehy-i **(553a)** muḫāṭab, silkme dimekdir. **Zān** edāt-ı taʿlīl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ser** hevā ve sevdā maʿnāsınadır, **cān-efşānī**'ye iżāfet beyāniyyedir. **Cān-efşān** vaṣf-ı terkībīdir, cān niṯār idici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül çemende bāddan etegin silkdigi gibi sen benden etegiñ silkme, zīrā ki seniñ ayaġıña cān-niṯārlıḳ[1] sevdāsındayım. Yaʿnī benden iʿrāż eyleme ki seniñ ḫidmetiñde cān beẕl eylemek ārzūsındayım.

بر مثانی و مثالث بنواز ای مطرب
وصف آن ماه که در حسن ندارد ثانی

Ber-meṯānī vu meṯāliṯ bi-nevāz ey muṭrib
Vaṣf-ı ān māh ki der-ḥusn ne-dāred ṯānī

Meṯānī meṯnā'nıñ cemʿidir ve **meṯāliṯ** meṯleṯiñ, bunda iki ḳıllı ve üç ḳıllı sāz maʿnāsınadır ki sābıḳan beyānı geçmişdir. **Bi-nevāz** bunda çal dimekdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muṭrib, iki ḳıllı ve üç ḳıllı sāzla ol ṯānīsi olmayan māhıñ vaṣfını ırla. Yaʿnī şol bī-mānend cānānıñ ḥüsni vaṣfını sāzla ırla, diñleyelim ve ṭarab u şādlıḳ eyleyelim.

1 T: cān-niṯārlik.

3

Ve lehu eyżan[1]
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

بگوش هوش رهی منهیئ ندا در داد
ز حضرت احد لا اله الا الله

Be-gūş-ı hūş-ı rehī munhī'i nidā der-dād
Zi-ḥażret-i Eḥad-i lā ilāhe ille'llāh

Be-gūş-ı hūş-ı rehī; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Rehī**, rā'nıń fetḥi ve hā'nıń kesriyle, yumuş oġlanına dirler ki Rūm ilinde aña der[2] oġlanı dirler, bunun gibi yerlerde murād ḳuldur, aṣlında **yā** ḥarf-i nisbetdir, **reh**'e mensūb dimekdir, (M,T+ ḫidmetiçün) yola yumuşa gitdigiçün **rehī** didiler. **Munhī** ism-i fāʿildir ifʿāl bābından, maṣdarı inhā gelür, muḫbir maʿnāsına, bunda murād hātifdir, **yā**-yı s̱ānī ḥarf-i vaḥdetdir, baʿżı nüsḫada hātifī vāḳiʿ-dir. **Nidā der-dād**; **nidā** çıġırmaḳdır[3], **der** ḥarf-i te'kīd, **dād** verdi yaʿnī nidā verdi, ḥāṣılı, çıġırdı[4]. **Zi-ḥażret-i Eḥad; zi** ḥarf-i ibtidādır, min maʿnāsına ve iżāfet beyāniyye, **Eḥad**'iń mā-baʿdine iżāfeti de böyledir. **Lā ilāhe ille'llāh**; bu kelāmıń beyānında niçe resā'il yazılmışdır, maʿnāsı andan görile, bu maḳām istīfāsına müteḥammil degil.

Maḥṣūl-i Beyt: Bendeniń ʿaḳlı ḳulaġına bir hātif nidā virdi Ḥażret-i Eḥad-i Lā ilāhe ille'llāh'dan. Yaʿnī cānib-i Ḫudā'dan baña ilhām oldı. İlhām olan beyt-i s̱ānīniń mażmūnıdır[5].

که ای عزیز کسی را که خواریست نصیب
حقیقت آن که نیابد بزور منصب و جاه

Ki ey ʿazīz kesī-rā ki ḫāriy'est naṣīb
Ḥaḳīḳat ān ki ne-yābed be-zūr manṣıb u cāh

1 S: Ve lehu.
2 S: ter.
3 S: nidā der-dād nidā çıḳırdı dimekdir.
4 S: çıḳırdı.
5 Bu paragraf S'de yoktur.

Ki ḥarf-i beyān-ı inhādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ʿazīz, bir kimseniñ ki naṣībi hevān u ḥaḳāretdir, ḥaḳīḳat-i kelām oldur ki zorla manṣıb u cāh bulmaz. Yaʿnī cānib-i Ḥaḳ'dan virilmeyince zorla iş bitmez (M+ ve ḥāṣıl olmaz.)

باب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد
کلیم بخت کسی را که بافتند سیاه

Be-āb-ı Zemzem u Kevṡer sefīd ne-tvān kerd
Kilīm-i baḫt-ı kesī-rā ki bāftend siyāh

Sefīd ve **sepīd** beyāż maʿnāsınadır, fa'yla bā'nıñ tebādüliyle. **Kilīm-i baḫt-ı kesī** beyāniyye ve lāmiyyedir ve **rā** edāt-ı mefʿūl. **Bāftend** fiʿl-i māżī cemʿ-i ġa'ib, ṭoḳıdılar dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Āb-ı Zemzem ü Kevṡer'le aġartmaḳ olmaz bir kimseniñ ki ṭāliʿi kilīmini siyāh ṭoḳıdılar. Yaʿnī bir kimse ki bed-baḫt ḫalḳ oldı, saʿy u kūşiş ile nīk-baḫt olmaz. Ḥāṣılı, naẓar taḳdīr-i ezelīyedir.

4

Ve lehu eyżan[1]
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilāt

دل مبند ای مرد بخرد بر سخای عمرو و زید
کس نمی داند که کارش از کجا خواهد گشاد

Dil me-bend ey merd-i biḫred ber-seḫā-yı ʿAmr u Zeyd
Kes ne-mī-dāned ki kāreş ez-kucā ḫāhed guşād

Merd-i biḫred beyāniyye. **Biḫred**, bā'nıñ **(553b)** kesri ve ḫā'nıñ sükūnı ve rā'nıñ fetḥiyle, ʿāḳıl maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey merd-i ʿāḳıl, göñlüñi Zeyd u ʿAmr'ıñ seḫā ve keremine baġlama, yaʿnī hīç kimseniñ iḥsānına taʿalluḳ eyleme. Zīrā kimse bilmez ki işi ne yerden açılısardır. Yaʿnī sezmediginiñ yerden Allāhu Teʿālā fetḥ-i bāb ider.

1 S: Ve lehu.

رو توکل کن نمی دانی که نوك کلك من
نقش هر صورت که زد رنگ دگر بیرون فتاد

Rev tevekkul kon ne-mī-dānī ki nūk-ı kilk-i men
Naḳş-ı her ṣūret ki zed reng-i diger bīrūn futād

Rev fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, var dimekdir, revīden'den. **Ne-mī-dānī** istifhām-ı inkārīdir, bilmez misin yaʿnī bilürsin dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Nūk-ı kilk-i men** lāmiyyelerdir. **Nūk**, nūn'uñ fetḥi ve żammıyle, her nesneniñ sivri ucı[1]. **Kilk** mükerrer beyān olınmışdır. **Naḳş-ı her ṣūret** lāmiyye. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Reng-i diger** beyāniyye. **Bīrūn futād** ṭaşra düşdi yaʿnī ẓāhir oldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Var tevekkül eyle, bilmez misin ki benim ḳalemimiñ ucı her ṣūretin naḳşını ki urdı, bir ġayrı renk ẓāhir oldı. Yaʿnī ṣıla ve cā'ize ümīdiyle niçe ṣāḥib-i saʿādete eşʿār yazdım, ʿāḳıbet andan bir fā'ide görmedim. Sezmedigim yerden niçe inʿām u iḥsānlar ($^{M+}$ ve keremler) gördüm. Niteki gelecek beyt anı[2] beyān ider.

شاه هرموزم ندیده بی سخن صد لطف کرد
شاه یزدم دید و مدحش کردم و هیچم نداد

Şāh-ı Hurmūzem ne-dīde bī-suḫan ṣed luṭf kerd
Şāh-ı Yezdem dīd u medḥeş kerdem u hīçem ne-dād

Hurmūz'de vāv żarūret-i naẓmiçündür, ($^{S,F+}$ aṣlı vāv'sızdır. Lār memleketiniñ bir cānibinde deryā-yı Hind kenārında bir şehriñ ismidir, ʿaẓīm ḥiṣārı var. Kızılbaş Lār'ı fetḥ ideli Firengle iştirāk üzere taṣarruf ider.) **Ne-dīde**'de **hā**-yı resmī ḥarf-i terettübdür, görmeyüp ve görmedin dimekdir. **Bī-suḫan** bilā-kelām dimekdir, yaʿnī adına şiʿr u medḥ söylemeksizin[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh-ı Hürmüz beni görmedin yaʿnī görmeksizin bilā-kelām yüz luṭf eyledi. Ammā şāh-ı Yezd beni gördi ve anı medḥ eyledim, yaʿnī adına şiʿr söyledim ve baña hīç nesne virmedi. Ḥāṣılı, ümīd eyledigim yerden gelmedi ve eylemedigim yerden geldi[4].

---

1 S: her nesneniñ ucına ve sivrisine dirler.
2 S: beyt-i ātī.
3 S: şiʿir diyüp ve medḥ itmeksizin.
4 M, S: ve ammā ümīd eylemedigim yerden geldi.

کار شاهان اینچنین باشد تو ای حافظ مرنج
داور روزی رسان توفیق و نصرتشان دهاد

Kār-ı şāhān īnçunīn bāşed tu ey Ḥāfıẓ me-renc
Dāver-i rūzī-resān tevfīḳ u nuṣret'şān dihād

([M,T+] **Kār-ı şāhān** lāmiyye. **Me-renc** fiʿl-i nehy-i muḫāṭab, incinme dimekdir.) **Dāver-i rūzī-resān** beyāniyye. **Dāver** ḥākime dirler. **Rūzī**, yā-yı aṣliyye ile, rızıḳ maʿnāsınadır. **Rūzī-resān** vaṣf-ı terkībīdir, rızıḳ yetişdirici maʿnāsına. **Nuṣret'şān**; tā'da sükūn żarūret-i vezniçündür, ẓamāyiriñ mā-ḳabli bu dilde meftūḥ olur. **Dihād** fiʿl-i emr-i ġa'ib şeklinde duʿādır, virsün dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāhlarıñ işi buncılayın olur, sen ey Ḥāfıẓ, incinme, rızıḳ yetişdirici ḥākim anlara tevfīḳ-i nuṣret vire. Yaʿnī gāh olur ki şiʿrle ve medḥ-ile ṣıla ve cā'ize virmezler ve gāh olur ki rāyegān inʿām u iḥsānlar iderler, belki sögüş sebebiyle ḫilʿatlar giydirirler[1].

5

Ve lehu eyżan[2]
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün

روح القدس آن سروش فرخ
بر قبهٔ طارم زبرجد

Rūḥu'l-Ḳudus ān surūş-ı ferruḫ **(554a)**
Ber-ḳubbe-i ṭārum-ı zeberced

Ḳudus dāl'ıñ żammıyle ve sükūnıyla lüġatdir. **Rūḥu'l-Ḳudus** Ḥażret-i Cibrīl-i Emīn'e dirler. **Surūş** ferişteye dirler. **Ferruḫ** mübārek maʿnāsınadır. **Ṭārum** rā'nıñ żammı ve fetḥiyle lüġatdir, derim evine dirler ki göçer evli Terekeme'niñ[3] ḫānesidir. **Zeberced** bir yeşil cevherdir, niçe ḫāṣṣası var, ammā bu maḳām beyānı degil, iżāfetler beyāniyyelerdir.

1 S: sögmek sebebiyle ḫilʿatlar virürler. F'de sögüş kelimesi harekeli.
2 S: Ve lehu.
3 M, S: Terākime.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol mübārek ferişte Cibrīl-i Emīn zeberced-renk ṭārumuñ ḳubbesi üzre yaʿnī yeşil felek ḳubbesi üzerinde,

می‌گفت سحر گهان که یا رب
در دولت و حشمت مخلد

Mī-goft seḥergehān ki yā Rab
Der-devlet u ḥışmet-i muḫalled

Mī-goft söylerdi yaʿnī Rūḥu'l-Ḳudüs. **Seḥergehān;** elif ve nūn muḳḥamdır, żarūret-i vezniçün gelmişdir, *Gülistān*'da **bāmdādān** gibi. **Ki yā Rab** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Muḫalled** mü'ebbed maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Rūḥu'l-Ḳudüs seḥer vaḳtinde söylerdi ki; yā Rab, ([M,S+] mü'ebbed) devlet u ḥaşmetde yaʿnī ebedī devlet ü ʿaẓametde,

بر مسند خسروی بماناد
منصور مظفر محمد

Ber-mesned-i ḫusrevī bi-mānād
Manṣūr-ı Muẓaffer-i Muḥammed

Mesned-i ḫusrevī beyāniyye. **Bi-mānād** fiʿl-i emr şeklinde duʿādır. Manṣūr bin Muẓaffer bin Muḥammed.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt Rūḥ-ı Ḳudüs'üñ maḳūlinden baʿżıdır. Yaʿnī ebedī devletde pādişāhlıḳ taḫtında ḳalsun Manṣūr bin Muẓaffer bin Muḥammed.

6

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

بعهد سلطنت شاه شیخ ابواسحاق
بپنج شخص عجب ملك فارس بود آباد

Be-ʿahd-i salṭanat-ı şāh Şeyḫ Ebū İsḥāḳ
Be-penc şaḫṣ ʿaceb mulk-i Fārs būd ābād

Be-ʿahd-i salṭanat-ı şāh; bā ḥarf-i ẓarf ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Şeyḫ Ebū İsḥāḳ** şāhıń ʿaṭf-ı beyānıdır ve **Ebū İsḥāḳ** künyet-i şeyḫ. Ḥāṣılı, Şīrāz pādişāhlarınıń birine **Şeyḫ Ebū İsḥāḳ** dirler, niteki dāl ḥarfinde beyānı geçmişdir. **Şaḫṣ** ʿaceb'e mużāf olsa **ʿaceb** şaḫṣa ṣıfat olur ve mużāf olmasa **ābād**'a ḳayd olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh Şeyḫ Ebū İsḥāḳ salṭanatı zamānında mülk-i Fārs beş şaḫıṣla ʿaceb maʿmūr idi.

نخست پادشهی همچو او ولایت بخش
که جان خویش بپرورد و داد عیش بداد

Nuḫust pādişehī hemçu ū vilāyet-baḫş
Ki cān-ı ḫīş bi-perverd u dād-ı ʿayş bi-dād

Pādişāhī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Vilāyet-baḫş** vaṣf-ı terkībīdir, memleket bağışlayıcı dimekdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Cān-ı ḫīş** lāmiyye. **Bi-perverd; bā** ḥarf-i te'kīd. **Perverd** fiʿl-i māżī müfred ġa'ib, besledi dimekdir. **Dād-ı ʿayş** lāmiyyedir, ʿayş u ṣafāya tamām niẓām virdi dimekdir, yaʿnī ([M,T+] ʿayyāş) bir pādişāh idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol beş şaḫṣıń evvelkisi memleket bağışlayıcı Şeyḫ Ebū İsḥāḳ gibi bir pādişāhdır ki kendi cānını güzel niʿmetlerle besledi ve ʿayş u ṣafāya tamām niẓām virdi, yaʿnī ʿömrini ʿayş ü ʿişretle geçürdi.

دگر مربئ اسلام شیخ مجدالدین
که قاضیئ به ازو آسمان ندارد یاد

Diger murebbī-i İslām Şeyḫ Mecduddīn
Ki ḳāḍī'i bih ezū āsmān ne-dāred yād

Murebbī-i İslām ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir, yaʿnī ehl-i İslāmı veyā İslāmı[1] terbiye idici idi. **Şeyḫ Mecduddīn** ʿaṭf-ı beyānıdır **murebbī-i İslām**'ıñ. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ḳāḍī'i; yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ne-dāred yād** ḫāṭırında yoḳ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol beşiñ birisi de mürebbī-i İslām şeyḫ Mecdüddīn'dir ki andan eyi ḳāḍī āsumānıñ ḫāṭırında yoḳdur. Yaʿnī dünyāya bundan eyi **(554b)** ḳāḍī gelmemişdir.

دگر بقیهٔ ابدال شیخ امین الدین
که یمن همت او کارهای بسته گشاد

Diger baḳiyye-i ebdāl Şeyḫ Emīnuddīn
Ki yumn-i himmet-i ū kārhā-yı beste guşād

Yumn, ([M,T+] yā'nıñ żammı ve mīm'iñ sükūnıyla,) bereket dimekdir, **himmet**'e iżāfet lāmiyyedir. **Kārhā-yı beste** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Birisi de ebdāl-ı Ḥaḳḳ'ıñ baḳiyyesi Şeyḫ Emīnüddīn'dir ki anıñ himmeti bereketi baġlı işleri açardı, yaʿnī müstecābu'd-daʿve bir velī idi.

دگر شهنشه دانش عضد که در تصنیف
بنای کار مواقف بنام شاه نهاد

Diger şehenşeh-i dāniş ʿAḍud ki der-taṣnīf
Binā-yı kār-ı Mevāḳıf be-nām-ı şāh nihād

Şehenşeh-i dāniş lāmiyyedir. **Dāniş** ism-i maṣdardır, biliş maʿnāsına, ammā bunda murād nefs-i ʿilimdir. **ʿAḍud** ʿaṭf-ı beyān yaʿnī ism-i muṣannif-i metn-i Mevāḳıf'dır[2]. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfatdır. **Der-tasnīf** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Binā-yı kār-ı Mevāḳıf** lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt[3]: Biri de ʿilim pādişāhı ʿAḍud'dur ki taṣnīfde *Mevāḳıf*'ıñ kārı bināsını Şeyḫ Ebū İsḥāḳ adına ḳodı. Yaʿnī *Mevāḳıf*'ı bu pādişāhıñ nāmına söyledi. Niteki *Mevāḳıf*'ıñ dībācesinde buyurur: *'Muḥrizu memāliki'l-ekāsireti bi'l-irṯi ve'l-istiḥḳāḳ, cemālu'l-milleti ve'd-dunyā ve'd-dīni Ebū İsḥāḳ'*[4].

1 S: ehl-i İslām.
2 S: ʿAḍud ʿaṭf-ı beyān, metn-i Mevāḳıf muṣannifiniñ ismidir.
3 S'de bundan sonra 'Maḥṣūl-i beyt' yerine sadece 'Maḥṣūl' yazılmaktadır.
4 Kisra ülkelerinin hükümdarlığını hem miras hem de liyakat yoluyla elde eden ve millet, dünya ve dinin güzelliğine sebep olan Ebû İshak'tır.

دگر کریم چو حاجی قوام دریا دل
که نام نیك ببرد از جهان ببخشش و داد

Diger kerīm-i çu Ḥācī Ḳıvām-ı deryā-dil
Ki nām-ı nīk bi-burd ez-cihān be-baḫşiş u dād

Kerīm-i çu Ḥācī Ḳıvām-ı deryā-dil beyāniyyelerdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Nām-ı nīk** beyāniyye ve **bi-burd**'uñ muḳaddem mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Biri de Ḥācı Ḳıvām gibi deryā-dil kerīmdir ki cihāndan baḫşiş u dādla eyi ad iletdi, yaʿnī āḫirete eyü adla vardı.

نظیر خویش بنگذاشتند و بگذشتند
خدای عز و جل جمله را بیامرزاد

Naẓīr-i ḫīş ne-bi-gẕāştend u bi-gẕeştend
Ḫudā-yı ʿazze ve cell cumle-rā bi-y-āmurzād

Naẓīr-i ḫīş lāmiyyedir. **Ne-bi-gẕāştend; nūn** ḥarf-i nefy ([M,T+] ve **bā** ḥarf-i te'kīd, ḥāṣılı, fiʿl-i nefy-i müstaḳbeldir.) **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Bi-gẕeştend** fiʿl-i māżī cemʿ-i ġā'ibdir. **Bi-y-āmurzād** fiʿl-i emr-i ġā'ib şeklinde duʿādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr beş kimse kendi naẓīrlerini dünyāda ḳomadılar ve gitdiler. Ḫudā-yı *ʿazze ve celle* cümlesini yarlıġasun, yaʿnī Allāhu Teʿālā cemīʿine raḥmet eylesün.

7

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

گدا اگر گهر پاك داشتی در اصل
بر آب نقطهٔ شرمش مدار بایستی

Gedā eger guher-i pāk dāştī der-aṣl
Ber-āb noḳṭa-yı şermeş medār bāyistī

Āb bunda ʿırż maʿnāsınadır yaʿnī āb-ı rūy, żarūret-i vezniçün taḫfīf ḳılındı. **Noḳṭa-yı şerm** iżāfet-i beyāniyyedir. **Medār** ism-i mekāndır, devr idecek yer maʿnāsına. **Bāyistī**, ḥikāyet-i ḥāl-i māżī, gerek idi dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gedānıń eger aṣlında güher-i pāki olaydı yaʿnī aṣīl olaydı ḥayā noḳṭası ʿırżı üzre medārı gerek idi. Ḥāṣılı, utanup dilenmezdi, yaʿnī nās-dan dilenmegi terk idüp ḥayā ve edeb üzre ḳarār iderdi.

ور آفتاب نکردی فسوس جام زرش
چرا تهی ز می خوشگوار بایستی

V'er āftāb ne-kerdī fusūs cām-ı zereş
Çi-rā tehī zi-mey-i ḫoş-guvār bāyistī

Fusūs mezelenmek ve temesḫur eylemege dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger āfitāb füsūs u masḫaralıḳ eylemeyeydi, cām-ı zeri yaʿnī altun ḳadeḥi niçün mey-i ḫoş-güvārdan boş gerekidi. Yaʿnī āfitāb sā'ir kevākibi żiyāda begenmeyüp mezelenmeyeydi anıń altun ḳadeḥi bāde-i ḫoş-gü-vārdan pür gerekidi, ammā bu ḥālinden ötüri ḳadeḥine kimse bāde ṭoldurmaz.

وگر سرای جهان را سر خرابی نیست
بنای او به ازین استوار بایستی

Vu ger sarāy-ı cihān-rā ser-i ḫarābī nīst
Binā-yı ū bih ezīn ustuvār bāyistī

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger cihān sarāyınıń ḫarāb **(555a)** olmaġa meyli yoġise anıń bināsı bundan muḥkem gerekidi, yaʿnī ḥaḳḳında *ʿEl-ʿālemu muteġayyirun*[1] dinilmezdi. Ḥāṣılı, cihānda envāʿ-ı aḥvāl ü eṭvār ẓuhūr eylemezdi, yaʿnī anda bu ḳadar aḥvāl-i müteżādde ẓāhir olmazdı.

زمانه گر نه سر قلب داشتی کارش
بدست آصف صاحب عیار بایستی

Zamāne ger ne ser-i ḳalb dāştī kāreş
Be-dest-i Āṣaf-ı ṣāḥib-ʿiyār bāyistī

Ḳalb'den murād deġaldir yaʿnī nā-sere. **Kāreş** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Be-dest-i Āṣaf-ı ṣāḥib; bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **ʿİyār**, ʿayn'ıń kesriyle, müfāʿale bābından maṣdardır, ammā bunuń gibi yerlerde Türkīce dara didikleridir, yaʿnī bir nesneniń ḳanṭār ile veyā terāzū ile ṯiḳletini ve ḫiffetini[2] bilmege dirler. **Ṣāḥib-ʿiyār** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Eger zamāneniń ḳalb u deġal sevdāsı ve aña meyli olmayaydı anıń işi yaʿnī cemīʿ aḥvāli Āṣaf-ı ṣāḥib-ʿiyār vezīriń elinde gerek idi. Yaʿnī zamāne ḳalb u deġal olmasa Āṣaf'ıń taṣarrufında olmaḳ gerekidi.

چو روزگار جز این یك کریم بیش نداشت
بعمر مهلتی از روزگار بایستی

Çu rūzgār cuz īn yek kerīm bīş ne-dāşt
Be-ʿomr muhletī ez-rūzgār bāyistī

Baʿżı nüsḫada **kerīm** yerine **ʿazīz** vāḳiʿdir, ikisi de müteḳāribu'l-maʿnādır. **Be-ʿomr; bā** ḥarf-i ẓarf veyā ḥarf-i ṣıla. **Muhletī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki rūzgārıń bu bir kerīmden veyā bir ʿazīzden ġayrı yoḳ idi, yaʿnī rūzgār buña münḥaṣırdır ve bundan ġayrı kerīme ve ʿazīze mālik degil, imdi bu kerīmiń veyā bu ʿazīziń ʿömrinde mühlet gerekidi, yaʿnī bir zamān yaşayup ölmemek gerekidi[4]. Meşhūr meṯeldir "Eyiler ölmemek[5] gerek

1 Âlem değişicidir.
2 S: ṣaḳīlini ve ḫafīfini.
3 S: vaṣf-ı terkībīdir yaʿnī terkīb aḳsāmındandır.
4 S: yaşayup vefāt itmek gerek idi.
5 S: ölmek.

idi.” dirler. Ḫāce bir kimseyi reṣā[1] ider, ammā nāmını yād eylemez. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; çünki zamāne bir kerīmden ġayrı artuḳ ṭutmayaydı diyen ṭoġrı ([M,T+] maʿnāyı) üstāddan ṭutmamış[2].

8

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mücteẕ
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

بسمع خواجه رسان ای ندیم وقت شناس
بخلوتی که درو اجنبی صبا باشد

Be-semʿ-i ḫāce resān ey nedīm-i vaḳt-şinās
Be-ḫalvetī ki derū ecnebī ṣabā bāşed

Be-semʿ; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Resān** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, irişdir dimekdir, elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir. **Nedīm-i vaḳt-şinās** ([M,T+] iżāfet-i beyāniyyedir. **Vaḳt-şinās**) vaṣf-ı terkībīdir, vaḳt bilici dimekdir. **Be-ḫalvetī; bā** ḥarf-i ẓarf, mıṣrāʿ-ı evvelde **resān**’a müteʿalliḳ ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfatdır ve żamīr-i ġāʾib ḫalvete rāciʿdir. **Ṣabā** mübtedā ve **bāşed** ḫaberi, ismi taḥtında **ṣabā**’ya rāciʿ żamīrdir ve ḫaberi **ecnebī**’dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey vaḳt bilici nedīm, ḫāceniñ semʿine irişdir bir ḫalvetde ki anda ṣabā ecnebī ola, yaʿnī şöyle tenhā ola ki ṣabā anda engel[3] ola, ḥāṣılı, anda ṣabā da olmaya. Zīrā ṣabā neşr-i aḫbārla maʿrūf u mevṣūfdur. Mıṣrāʿ-ı ẕānīniñ maʿnāsını; bir ḫalvetde ki ecnebī ṣabā ola, yaʿnī şöyle tenhā ola ki ṣabādan ġayri kimse ecnebī olmaya diyen ecnebī söz söylemiş[4].

لطیفهٔ بمیان آر و خوش بخندانش
بنکتهٔ که دلش را در آن رضا باشد

Laṭīfe’i be-miyān ār u ḫoş bi-ḫandāneş
Be-nukte’i ki dileş-rā der-ān rıżā bāşed

1 S: ẕenā.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 T, F: (عنکل). (‘engel’ kelimesinin ‘ecnebi’ anlamında kullanılması doğru görünmemektedir. T’de ise yazılışı bu şekilde olan bir kelime bulunmaktadır.
4 <[T+] Redd-i Sürūrī>

Laṭīfe'i; yā ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Be-miyān; bā** ḥarf-i ṣıla, **ār**'a müteʿalliḳdir ve **ār**, elif-i memdūde ile, fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, getür dimekdir, ārīden'den ki muḫaffefdir āverīden'den. **Vāv (555b)** ḥarf-i ʿaṭf. **Ḫoş** bunda güzel maʿnāsınadır. **Bi-ḫandāneş; bā** ḥarf-i te'kīd, elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir ve **şīn**-i żamīr ḫāceye rāciʿdir, ḫāceyi güldür dimekdir. **Be-nukte; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **bi-ḫandān**'a müteʿalliḳ. **Nukte** kelām-ı daḳīḳa dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i beyān. **Dileş**; żamīr ḫāceye rāciʿdir ve **rā** ḥarf-i taḫṣīṣ. **Ān** ism-i işāretdir **nukte**'ye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey nedīm, bir laṭīfe ortaya getür ve ḫāceyi ḫoş güldür. Bir nükte eyle ki göñliniñ anda rıżāsı ola.

پس آنگهش ز کرم این قدر بلطف بپرس
که گر وظیفه تقاضا کنم روا باشد

Pes ān-geheş zi-kerem īn ḳadar be-luṭf bi-purs
Ki ger vaẓīfe teḳāżā konem revā bāşed

Ān-geheş; żamīr ḫāceye rāciʿdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Revā bāşed** istifhām maʿnāsını mutażammındır, revā olur mı yaʿnī cā'iz mi dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Andan ṣoñra ḫāceye keremiñden bu ḳadar luṭfla sor ki eger vaẓīfemi teḳāżā idersem revā mıdır? Ḫāceden murād vezīr-i aʿẓamdır ki Ḳıvāmuddīn'dir ki Ḫāce içün bir medrese bünyād eylemişidi. Pes, bu ḳıṭʿada Ḫāce andan tedrīs vaẓīfesini ṭaleb buyurur.

9

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müteḳārib
Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿul

تو نیك و بد خود هم از خود بپرس
چرا دیگری بایدت محتسب

Tu nīk u bed-i ḫod hem ez-ḫod bi-purs
Çi-rā dīgerī bāyedet muḥtesib

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Sen kendiñiñ eyü hasletiñi ve yaramaz hasletiñi yine kendiñden sor, yaʿnī kendü aḥvāliñi kendiñden añla[1]. Niçün bir ġayrı kimse saña muḥtesib olmaḳ gerek? Yaʿnī seniñ ʿaybıñı ve hüneriñi sen kendiñden bilmek gereksin, saña ḫalḳ söylemek lāzım degil.

و من یتق الله یجعل له
و یرزقه من حیث لا یحتسب

Ve men yetteḳi'llāhe yecʿal lehu
Ve yerzuḳhu min ḥayṯu lā yeḥtesib[2]

Men ism-i şarṭ. **Yetteḳi** fiʿl-i şarṭ, aṣlı yevteḳī idi, iʿlāl ile **yetteḳī** oldı, lāme'l-fiʿliñ suḳūṭı ʿalāmet-i cezimdir, fāʿili taḥtında **men**'e rāciʿ żamīrdir ve mefʿūli ism-i Celāle'dir. **Yecʿal** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ib, cezmi cevāb-ı şarṭ olmaġladır, fāʿili taḥtında **Allāh**'a rāciʿ żamīrdir ve mefʿūl-i evveli **maḫrecen**'dir[3] ve ṯānīsi **lehu**'dur yaʿnī cārr ve mecrūr. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Yerzuḳhu** yecʿal fiʿline maʿṭūfdur, ḳāf'ıñ sükūnı cezm içündür. **Lehu** ve **yerzuḳhu** ve **yeḥtesibu** żamīrleri beyt evvelinde **men**'e rāciʿdir. **Min ḥayṯu;** cārr ve mecrūr **yerzuḳu** fiʿline müteʿalliḳdir. **Ḥayṯu** bunuñ gibi yerlerde cihet ve mekāndan ʿibāretdir. **Lā-yeḥtesib** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel, ẓann eylemez dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki Allāh'dan ḳorḳar, Allāh añа bir maḫrec ḳılur ve añа rızḳ virür sezmedigi yerden. Yaʿnī Ḫudā'dan ḳorḳanıñ işini Ḫudā eyser-i vücūhla ḳılur. Baʿżılar bu maʿnāyı bundan āsān vechile naẓm eylemişlerdir.

1 M, S: kendi aḥvāliñi yine kendiñden şor ve añla.
2 Talak 65/2-3: Şiirde vezni korumak için âyette geçen 'maḫrecen' kelimesi hazf edilmiştir.
3 Bu kelime şiirde geçmediği hâlde âyetin tamamı dikkate alınarak bu tahlil yapılmıştır.

Ḳıṭʿa[1]:

چه نادان بود مردم مکتسب
که از بهر روزی شود مضطرب

نداند که دادار هفت آسمان
﴿وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبْ﴾

Çi nā-dān buved merdum-i muktesib
Ki ez-behr-i rūzī şeved mużṭarib

Ne-dāned ki dādār-ı heft āsmān
Ve yerzuḳhu min ḥayṯu lā-yeḥtesib[2]

10

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Ḫafīf
Fāʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

بر تو خوانم ز دفتر اخلاق
آیتی در وفا و در بخشش

Ber-tu ḫānem zi-defter-i aḫlāḳ
Āyetī der-vefā vu der-baḫşiş

Defter-i aḫlāḳ'dan murād kütüb-i aḫlāḳdır. **Āyetī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Āyet** nişān maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Saña kitāb-ı aḫlāḳdan bir āyet oḳuyayın vefā **(556a)** ve baḫşiş bābında.

هر که بخراشدت جگر بجفا
همچو کان کریم زر بخشش

Her ki bi-ḫrāşedet ciger be-cefā
Hemçu kān-ı kerīm zer baḫşiş

1 T: Rubāʿī.
2 Rızık için çalışan kimse şayet rızık hususunda endişeye kapılıp ızdıraba düşerse ne kadar da cahillik etmiş olur. O kimse yedi kat göğün rabbi olan "Allah'ın hiç ummadığı yerden kendisini rızıklandıracağını" bilmiyor mu? Bkz. Talak 65/3.

Bi-ḫrāşedet; bā ḥarf-i teʾkīd. **Ḫirāşed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib, ṭırmalaya dimekdir, **tā** maʿnāda **ciger**'e muḳayyeddir, **cigeret** taḳdirinde. **Be-cefā; bā** ḥarf-i muṣāḥabet, **ḫirāşed**'e müteʿalliḳdir. **Kān-ı kerīm** beyāniyye. **Zer, baḫşiş**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. Maʿlūm ola ki bu ḳıṭʿanıñ üç beytinde **şīn**-i żamīriñ māḳabili meksūr oḳunur żarūret-i ḳāfiye içün, fenn-i ḳāfiyede bu üslūba maʿmūl dirler, niçe nevʿ olur. Pes, bu ḳāʿideyi bilmeyüp bir fiʿil taḳdīr idenler fenn-i ḳāfiyeden ʿārī imiş[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki cigeriñi cefā ile ṭırmaladı, kerīm maʿden gibi aña altun baġışla, niteki kānıñ içerisini[2] külünk ve ḳazma ile ḫırāş iderler ve altun iḫrāc iderler. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; kerīm maʿdeni gibi diyen kān-ı murāda vāṣıl olmamış.

کم مباش از درخت سایه فکن
هر که سنگت زند ثمر بخشش

Kem me-bāş ez-diraḫt-i sāye-fiken
Her ki senget zened ṣemer baḫşiş

Diraḫt-i sāye-fiken beyāniyyedir. **Sāye-fiken** vaṣf-ı terkībīdir, gölge salıcı dimekdir. **Senget** tāʾsı maʿnāda **zened**'e muḳayyeddir, **zenedet** taḳdīrinde. **Zened** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib, ura dimekdir. **Ṣemer**, ṣāʾnıñ ve mīmʾiñ fetḥalarıyla, meyve maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sāye salıcı dıraḫtdan eksik olma yaʿnī andan ḳalma. Mıṣrāʿ-ı ṣānī mübeyyin-i evveldir. Ḥāṣılı, her kimse ki saña ṭaş urursa aña meyve baġışla. Niteki dıraḫta ṭaş veyā aġaç atsalar meyvesi yere dökülür. Yaʿnī saña cefā idene sen vefā eyle dimekdir.

از صدف یاد گیر نکتهٔ حلم
هر که برد سرت گهر بخشش

Ez-ṣedef yād gīr nukte-i ḥilm
Her ki burred seret guher baḫşiş

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣadefden ḫāṭırıñda ṭut ḥilm nüktesini, yaʿnī cefāya taḥammüli andan ögren. Her kimse ki başıñ keserse aña güher baġışla, zīrā ṣadefiñ başını kesmeyince içinden incü alınmaz. Ḥāṣılı, ṣadef başından açılur, eteginden açılmaz.

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 S: içini.

11

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt[1]

سرای مدرسه و بحث علم و طاق و رواق
چه سود چون دل دانا و چشم بینا نیست

Serāy u medrese vu baḥs̱-i ʿilm u ṭāk u revāk
Çi sūd çun dil-i dānā vu çeşm-i bīnā nīst

Dānā ve **bīnā** ṣıfat-ı müşebbehedir, bilegen ve göregen maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Sarāy u medrese ve ʿilm baḥs̱i ve kemer ü çārdāk, yaʿnī bunlarıñ vücūdı olmaḳ ne fāʾide ider çünki ṣāḥibinde dil-i dānā ve çeşm-i bīnā olmaya? Yaʿnī bunlara mālik olmaḳ fāʾide eylemez çünki kişide ʿaḳl u baṣīret olmaya.

سرای قاضئ یزد ار چه منبع فضلست
خلاف نیست که علم نظر در آنجا نیست

Serāy-ı ḳāḍī-i Yezd er çi menbaʿ-ı faẓl'est
Ḫilāf nīst ki ʿilm-i naẓar der ān-cā nīst

Serāy-ı ḳāḍī-i Yezd lāmiyyelerdir. **Menbaʿ-ı faẓl** lāmiyye. **Menbaʿ** aṣlında ṣu çıḳdıġı[2] yire dirler, meṣelā bıñar başları gibi, ṣoñra muṭlaḳ maḥall maʿnāsına istiʿmāl eylediler. **Ki** ḥarf-i beyān. **ʿİlm-i naẓar** iżāfet-i ʿāmm ileʾl-ḫāṣṣdır, **ʿilm-i naẓar**'dan murād ʿilm-i cedeldir ki ḫilāfiyyātdan baḥs̱ ider, **ḫilāf** ẕikri buña ḳarīnedir ve cāʾizdir ki **ʿilm-i naẓar**'dan baṣar u baṣīret murād ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Yezd şehriniñ ḳāḍīsı evi egerçi menbaʿ-ı faẓldır[3], ammā ḫilāf yoḳ ki ʿilm-i naẓar anda yoḳdur. Yaʿnī kādī fāẓıl kimsedir, ammā ḫilāfiyyātdan baḥs̱e mālik[4] degildir. Beytiñ netīcesinde; bunda murād budur ki Yezd şehriniñ **(556b)** kādīsınıñ gözi ṣaḥīḥ degil imiş, aña taʿrīż ider diyen ve murād ẓarāfetle Yezd kādīsınıñ çeşmine daḫl itdügin beyāndır diyen ʿilm-i naẓarı bilmezler-imiş[5].

1 T: Ez-Baḥr-i Remel: Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt.
2 T: çıḳdigi.
3 S: şehriniñ ḳāḍīsı maḥall-i faẓldır.
4 S: ḳādir.
5 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

12

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

حسود خواجهٔ ما را بگو که بد مپسند
و گر نه دور زمان جز بدت جزا ندهد

Ḥasūd-ı ḫāce-i mā-rā bi-gū ki bed me-pesend
Vu ger ne devr-i zamān cuz bedet cezā ne-dehed

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim ḫācemiziñ ḥasūdına söyle ki ḥaḳḳına yaramaz lāyıḳ görme, yaʿnī ḥaḳḳında yaramaz söyleme ve aña yaramaz iş lāyıḳ görme, ḥāṣılı, ḫāceye düşmanlıḳ eyleme, ve-illā devr-i zamān saña yaramazdan ġayrı cezā virmez.

مکن ستیز که هرگز بعقل و فکر فضول
فلك زمام تصرف بدست ما ندهد

Me-kon sitīz ki hergiz be-ʿaḳl u fikr-i fużūl
Felek zimām-ı taṣarruf be-dest-i mā ne-dehed

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİnād u ser-keşlik eyleme ki ziyāde ʿaḳl u fikrile, yaʿnī ʿaḳl u fikr çoḳluġı sebebiyle felek taṣarruf zimāmını bizim elimize virmez. Ḥāṣılı, ʿaḳl u fikr izdiyādı sebeb-i devlet olmaz. Pes, filāndan ʿāḳilim, anıñ manṣıbı baña lāyıḳdır dimek cāʾiz degil.

بآن که در نظر جم جهان بیارایند
بترك جوهر جام جهان نما ندهد

Be-ān ki der-naẓar-ı Cem cihān bi-y-ārāyend
Be-terk-i cevher-i cām-ı cihān-numā ne-dehed

Be-ān; bā ḥarf-i sebeb. **Be-terk; bā** ḥarf-i zāʾid, żarūret-i vezniçün gelmiş.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol sebebile ki Cem'iñ naẓarında cihānı bezeyeler, yaʿnī naẓarında cihānı müzeyyen eylemek sebebiyle cām-ı cihān-nümā cevheriniñ terkini virmez. Ḥāṣılı, cihānı tezyīn idüp virseler cām-ı cihān-nümā cevherini aña degişmez, yaʿnī hezār mekr u ḥīle eyleseñ ḫāce iḫtiyārıyla saña manṣıbın virmez.

نعوذ بالله اگر تیر ز آسمان بارد
که بار در حرم کبریای ما ندهد

Neʿūẕu bi'llāh eger tīr z'āsmān bāred
Ki bār der-ḥarem-i kibriyā-yı mā ne-dehed

([M,T+] **Ki** ḥarf-i beyān. **Bār** icāzet ve yol maʿnāsınadır bunda, taḳdīr-i kelām **Ki bār-ı mā der-ḥarem-i kibriyā ne-dehed**.)

Maḥṣūl-i Beyt: Allāh ṣaḳlasun, eger āsumāndan oḳ yaġarsa ki ḫāceniñ ḥarem-i kibriyāsına bize yol virmese, yaʿnī anda varmaġa bize mānīʿ olsa.

بحق نعمت حاجی قوام ما کز قدر
ز بهر مصلحت خود بدین رضا ندهد

Be-ḥaḳk-ı niʿmet-i Ḥācī Ḳıvām-ı mā k'ez-ḳadr
Zi-behr-i maṣlaḥat-ı ḫod bedīn rıżā ne-dehed

Maḥṣūl-i Beyt: Beyt-i sābıḳa müteʿalliḳdir. Bizim Ḥācı Ḳıvām'ıñ niʿmeti ḥaḳḳıçün ki rifʿat-i ḳadrinden ve ʿulvv-i himmetinden kendi maṣlaḥatı içün ḥarem-i kibriyāsına varmamaġa[1] rıżā virmez. Yaʿnī bize ḥarem-i kibriyāsına varmaġa bir mānīʿ ẓuhūr eylese ve kendiniñ maṣlaḥatına muvāfiḳ olsa ol buña rıżā virmez, yaʿnī bizim ḥarem-i kibriyāsına varmadıġımıza[2] rāzī degil. Bu iki beyt ki biribirine merbūṭ u menūṭdur, şāriḥler maʿnālarına ve bunlardan şāʿiriñ murādına hīç vāṣıl olmamışlar, anıñçün taḳrīrlerini yazmayup terk eyledim[3].

1 M, S, F: varmaġa. F nüshası esas alındı.
2 T: varmadigimize.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

13

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilāt

شاها مبشری ز بهشتم رسیده است
رضوان سریر و حوروش و سلسبیل موی

Şāhā mubeşşirī zi-behiştem resīde-est
Rıḍvān-serīr u ḥūrveş u selsebīl-mūy

Mubeşşir ism-i fāʿildir tefʿīl bābından, müjdeci maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Zi-behişt**; taḳdīri **zi-behişt-i ṭabʿem**'dir. **Mubeşşir**'den murād şiʿridir. **Rıḍvān-serīr** vaṣf-ı terkībīdir, Rıḍvān taḫtlı, yaʿnī şiʿrimiñ cennetde Rıḍvān'ıñ serīri gibi serīri var. **Ḥūrveş** ḥūr gibi güzeldir dimekdir. **Selsebīl-mūy** vaṣf-ı terkībīdir, selsebīl saçlı dimekdir. Ḫāce bu teşbīhde muḫteriʿdir. Zīrā kimse **mūy**'ı āba teşbīh **(557a)** eylememişdir, ve-illā *Enīs-i ʿUşşāḳ* ṣāḥibi ẕikr iderdi. Pes, **selsebīl-mūy** mucaʿʿad u müselsel mūy maʿnāsınadır, zīrā ṣu aḳdığı ḥīnde zincīr-şekl olur[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, baña cennetden bir müjdeci irişmişdir Rıḍvān serīrli yaʿnī muraṣṣaʿ ve mücevher serīri var ki benim ʿulūm u maʿārifle müzeyyen göñlümdür ve ḥūr-i cennet gibi maḳbūl ü maṭbūʿdur ve müselsel ü mucaʿʿad-mūydur. Yaʿnī suṭūr-ı şiʿrim zincīr-mūy dilbere beñzer. Ḫāṣılı, cennet-i ṭabʿımdan bir laṭīf maḥbūba beñzer şiʿr ẓuhūra geldi.

خوش لفظ و پاك معنی و موزون و دل پذیر
صاحب جمال و نازك و بکر و لطیفه گوی

Ḫoş-lafẓ u pāk-maʿnā vu mevzūn u dil-peẕīr
Ṣāḥib-cemāl u nāzik u bikr u laṭīfe-gūy

Maḥṣūl-i Beyt[2]: Meẕkūr mübeşşir ḫoş-lafẓdır ve pāk maʿnāludur ve mevzūn u dil-peẕīrdir, yaʿnī anı göñül ḳabūl idicidir. Ṣāḥib-i cemāldir ve nāzik ü bikr u laṭīfe-gūydur. Şiʿrine laṭīfe-gūy didi mecāz-ı mürsel ṭarīḳiyle kendi laṭīfe-gūy olduġıçün ve bikr buyurduġı tāze ẓuhūra geldigiçündür.

1 S: zincīr olur.
2 S: Ḫulāṣa-i maʿnā.

گفتم بدین سراچه ز بهر چه آمدی
گفتا ز بهر مجلس شاه فرشته خوی

Goftem bedīn serāçe zi-behr-i çi āmedī
Goftā zi-behr-i meclis-i şāh-ı ferişte-ḫūy

Maḥṣūl-i Beyt: Mübeşşire didim ki bu sarāycıġa ne içün geldiñ, yaʿnī ʿālem-i ġaybdan ʿālem-i ẓuhūra kimiñ içün geldiñ? Didi ki, melek ḫūylı pādişāhıñ meclisi içün[1], yaʿnī anıñ bezminde beni oḳuyup yazalar diyü geldim.

اکنون ز صحبت من مفلس بجان رسید
نزدیك خویش خوانش و کام دلش بجوی

Eknūn zi-ṣoḥbet-i men-i muflis be-cān resīd
Nezdīk-i ḫīş ḫāneş u kām-ı dileş bi-cūy

Maḥṣūl-i Beyt: Şimdi meẕkūr mübeşşir ben müflisiñ ṣoḥbetinden cānından usandı, yaʿnī ziyāde mużṭarr u mużṭarib oldı, yaʿnī iflāsımdan riʿāyetine ḳādir olmaduġumdan[2] benden nefret eyledi. Pes, saʿādetli pādişāhım, kendi ḳatıña anı daʿvet idüp göñli murādını su'āl eyle. Ḥāṣılı, nām-ı şerīfiñe söyledigim şiʿri istidʿā buyur ve göñlüm murādını (M+ andan) iẕʿān eyle. Selsebīl-mūy yerine selsebīl-būy yazan mūyla būyı farḳ eylemezimiş[3] ve mübeşşirden murād ḳalbdir diyen murāda vāṣıl olmamış[4]. Mecmūʿ-ı ebyātıñ āḫirinde, murād ilhām-ı İlāhī veyā melekī gelüp veyā bir melek-ṣıfat kimesne şāha naṣīḥat itmek istedigin taʿrīżdir diyen ilhām-ı İlāhī ile söylememiş[5]. Ḥāṣıl-ı maʿnā, kendisi ziyāde perīşān-dil ve perākende-ḫāṭır olduġından pādişāhdan riʿāyet u iḥsān ṭaleb ider diyen ziyāde perīşān söylemiş[6].

1 S: pādişāh ecli içün.
2 T: olmadugümden.
3 <T+ Redd-i Sürūrī>
4 <T+ Redd-i Şemʿī>
5 <T+ Redd-i Sürūrī>
6 <T+ Redd-i Şemʿī>

14

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

بدین ظلمت سرا تا کی ببوی دوست بنشینم
گهی انگشت در دندان گهی سر بر سر زانو

Bedīn ẓulmet-serā tā key be-būy-ı dōst bi-nşīnem
Gehī enguşt der-dendān gehī ser ber-ser-i zānū

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ẓulmet evinde ki dünyādır[1], niçeye dek dost ümīdiyle oturam, gāhī barmaġım dendānımda ve gāhī başım dizim üzerinde? Yaʿnī ḥasret-i cānān elinden niçeye dek gāh barmaġım ışıram ve gāh ġam u ġuṣṣadan başım dizime indirem?

تناهی الصبر مذ حلت بمأوی الاسد سرحان
و طار العقل اذ غنت بمغنی الورق غربان

Tenāhe'ṣ-ṣabru muẕ ḥallet bi-me've'l-usdi sirḥānu
Ve ṭāre'l-ʿaḳlu iẕ ġannet bi-meġne'l-vurḳi ġirbānu

Tenāhā fiʿl-i māżī müfred müẕeker ġā'ib, tefāʿul bābından, nihāyet buldı yaʿnī dükendi dimekdir, **eṣ-ṣabru** (M,T+ lafẓen merfūʿ) fāʿili. **Muẕ** ibtidā-yı ġāyet içündür **(557b)** zamānda. **Ḥallet** fiʿl-i māżī müfred mü'enneṣ ġā'ibedir, nüzūl eyledi yaʿnī ḳondı dimekdir. **Be-me'vā; bā** ḥarf-i ẓarf. **Me'vā** ism-i mekāndır, (M,T+ sıġınacaḳ yer maʿnāsına, mużāf olmuşdur) **usd**'e ki cemʿ-i eseddir yaʿnī arslan[2]. **Sirḥān**, (M+ sīn'iñ kesriyle,) ḳurda dirler, **ḥallet**'iñ fāʿilidir. Ve **ṭāre** maʿṭūfdur **tenāhā**'ya, uçdı dimekdir, **ʿakl** lafẓen merfūʿ fāʿilidir. **İẕ** edāt-ı taʿlīl. **Ġannet** fiʿl-i māżī müfred mü'enneṣ ġā'ibedir tefʿīl bābından, (M,T+ teġannī eyledi yaʿnī) ırladı dimekdir. **Bi-meġnā; bā** ḥarf-i ẓarf. **Meġnā** mekān maʿnāsınadır yaʿnī duracaḳ yer. **Vurḳ**, vāv'ıñ żammıyla, verḳā'u'nuñ cemʿidir, ḥamrā'u vezni üzere, taḫta gügercinine dirler. **Ġirbān** ġurābıñ cemʿidir ḳarġaya dirler. Bu beyt Tenūḫī'niñ bir ḳıṭʿasınıñ iki beytidir baḥr-i hezecden ki bunuñ (M,T+ her) mıṣrāʿı anıñ bir beytidir.

1 S: Bu dünyā evinde ki ẓulmetden murād dünyā evidir.
2 S: Usd esed'iñ cemʿidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabrım mütenāhī oldı yaʿnī dükendi arslan yerine ḳurd nüzūl idüp ḳonalı. ʿAḳlım da uçdı, gügercin yerinde ḳarġalar ötdügiçün[1]. Yaʿnī eşrāf u aʿyān-ı nās yerini erāzil ü esāfil ṭutduġıçün ṣabrım dükendi ve ʿaḳlım ṭaġıldı. ([M,T+] Ḥāṣılı, eʿālī yerini edānī ṭutduġıçün ḥālim diger-gūn oldı dimekdir.)

بیا ای طائر فرخ بیاور مژدۂ دولت
عسی الایام ان یرجعن قوما کالذی کانوا

Bi-y-ā ey ṭā'ir-i ferruḫ bi-y-āver mujde-i devlet
ʿAse'l-eyyāmu en yurciʿne ḳavmen ke'lleẕī kānū

Tā'ir-i ferruḫ beyāniyye. **Mujde-i devlet** lāmiyye. **ʿAsā** fiʿildir efʿāl-i muḳārebeden, bir ḫaberiñ recā ve ümīd cihetinden yaḳınlığına delālet ider bundaki[2] gibi. **El-eyyāmu** lafẓen merfūʿ ismi ve **en yurciʿne** maḥallen manṣūb ḫaberi. **Ḳavmen, yurciʿne**'niñ mefʿūlidir, **en yerdudne ḳavmen** dimekdir, yaʿnī ḳavmi döndüre. **Ke'lleẕī;** mevṣūli maḥẕūfdur, taḳdīri **ke'l-ītilāfi ve'l-ittifāḳi'l-leẕī**. **Kānū** ([M,T+] fiʿl-i māżī cemʿ-i müẕekker ġā'ib, efʿāl-i nāḳıṣadan,) ismi **vāv**-ı żamīr, ḫaberi maḥẕūfdur, taḳdīri **kānūhu** idi, yaʿnī **kānū ʿaleyhi min ḳablu** dimekdir. Bu mıṣrāʿ tamām bir beytdir baḥr-i hezeciñ evvel vezninden, niteki beyt-i sābıḳ iki beyt idi bu baḥirden. Bu beyt Find-i Zimmānī'niñdir ki *Ḥamāse*'niñ ikinci ḳıṭʿasıdır ki ḥarbu'l-Besūs ḳıṣṣasında dimişdir ki ʿArab arasında meşhūr ḥarbdir[3] ki ḳırk yıl miḳdārı mümtedd olmuşdur. Niteki *Ḥamāse* şerḥlerinde ve *Maḳāmāt-ı Ḥarīrī* şerḥlerinde mufaṣṣal beyān olunmuşdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey murġ-ı ferruḫ gel ve devlet müjdesin getür. Ümīd vardır ki eyyām u zamān, ḳavmi evvelki ītilāf u ittifāḳ üzerine döndüre. Bu beyt mā-ḳablindeki beyte merbūṭdur.

Beyt: صفحنا عن بني ذهل
و قلن القوم اخون

Ṣafeḥnā ʿan Benī Ẕühlin
Ve ḳulne'l-ḳavmu iḫvānu[4]

Benī Ẕühl'den murād Benī Taġlib'dir ki mezkūr Find'iñ ḳabīlesiyle ḳırk yıl miḳdārı ṣavaş eyledi, ammā gine biribirine ḫıṣım ve ḳavm idi. İmdi Find dir

1 T: ötduġiçün.
2 S: bundaġı.
3 S: ki ḥarb-i meşhūrdur ʿArab beyninde.
4 Benî Zühl'ün yaptıklarından vazgeçtik ve dedik ki bu kavim kardeşimizdir.

ki Benī Taġlib ḥarbinden iʿrāż eyledik ve ḳavm-i Taġlib ḳardaşlarımızdır didik, ümīd vardır ki eyyām anları evvelki ītilāf u ittifāḳ üzere döndüre, yaʿnī muḳāteleden ferāġat idüp muṣālaḥa ideler dimekdir.

15

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

ساقیا پیمانه پر کن زانکه صاحب مجلست
آرزو می‌بخشد و اسرار می‌دارد نگاه

Sāḳiyā peymāne pur kon zān-ki ṣāḥib-mecliset
Ārzū mī-baḫşed u esrār mī-dāred nigāh

Mecliset tā'sı maʿnāda **baḫşed**'e muḳayyeddir. **Ārzū** murād maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, peymāneyi ṭoldur, zīrā ki ṣāḥib-i meclis murādıñı baġışlar ve esrārıñı ṣaḳlar.

جنت نقدست اینجا عیش و عشرت تازه کن
زانکه در جنت خدا بر بنده ننویسد گناه

Cennet-i naḳd'est īn-cā ʿayş u ʿişret tāze ḳon
Zān-ki der-cennet Ḫudā ber-bende ne-nvīsed gunāh **(558a)**

Maḥṣūl-i Beyt: Bunda cennet hāzırdır ʿayş u ʿişreti tāze eyle, yaʿnī ẕevḳ u ṣafāyı tāzele. Zīrā cennetde Ḫudā ḳul üzere günāh yazmaz, yaʿnī cennetde her kişi ne işlerse aña ḥesāb u ʿaẕāb olmaz.

ساز چنگ آهنگ عشرت صحن مجلس جای رقص
خال جانان دانهٔ دل زلف ساقی دام راه

Sāz-ı çeng āheng-i ʿişret ṣaḥn-ı meclis cāy-ı raḳṣ
Ḫāl-i cānān dāne-i dil zulf-i sāḳī dām-ı rāh

Sāz-ı çeng lāmiyye ve mübtedā, **āheng-i ʿişret** lāmiyye ve ḫaberi. **Āheng** īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, *fe-teʾemmel*. ([M,T+] **Ṣaḥn-ı meclis** de lāmiyye ve mübtedā, **cāy-ı raḳṣ** lāmiyye ve ḫaberi.) Mıṣrāʿ-ı ṯānī de bu minvāl üzeredir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çengiñ düzeni ve āvāzı ʿişrete āhengdir, yaʿnī ʿişrete daʿvet ider, ṣaḥn-ı meclis de raḳṣ yeridir. Cānān ḫāli de dāne-i dildir, sāḳī zülfi de dām-ı rāhdır. Yaʿnī bu mecmūʿ evsāf-ı meclis-i meẕkūrdur.

دوستداران دوستکامند و حریفان باادب
پیشگاران نیکنامند صف‌نشینان نیکخواه

Dōst-dārān dōst-kām'end u ḥarīfān bā-edeb
Pīşgārān nīk-nām'end ṣaf-nişīnān nīk-ḫāh

Dōst-dār vaṣf-ı terkībīdir, ādemi dost ṭutıcı dimekdir, ḥāṣılı, muḥibb ve elif ve nūn edāt-ı cemʿ, muḥibler dimekdir. **Dōst-kām** dost murādlı yaʿnī dostuñ murādınca olıcı, ḥāṣılı, dostlar istedigi gibi olıcı. **Ḥarīfān bā-edeb** bāde-nūşlar da mü'eddebdir. **Pīşgār** sadr-ı meclisde oturanlara dirler ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Nīk-nām** vaṣf-ı terkībīdir, eyi adlı dimekdir ve nūn ve dāl ([M,T+] est'iñ) edāt-ı cemʿidir. **Ṣaf-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir, meclisiñ ṣaffında oturıcı ve elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. **Nīk-ḫāh** vaṣf-ı terkībīdir, muḥibb maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Dost-dārlar dost-kāmdırlar ve bāde-nūşlar mü'eddeb, ṣadr-ı meclisde olanlar da nām-dār ve eyi adlı kimselerdir ve ṣufūf-ı meclisde oturanlar hep muḥibb u dostlardır[1].

دور ازین بهتر نگردد ساقیا عشرت گزین
حال ازین خوشتر نباشد حافظا ساغر بخواه

Devr ezīn bihter ne-gerded sāḳiyā ʿişret guzīn
Ḥāl ezīn ḫoşter ne-bāşed Ḥāfiẓā sāġar bi-ḫāh

Maḥṣūl-i Beyt: Devr-i zamān bundan yegrek dönmez, ey sāḳī, ʿayş u ʿişret iḫtiyār eyle, yaʿnī ẕevḳ u ṣafāya meşġūl ol. Ḥāl-i ʿālem de bundan ḫoşraḳ[2] olmaz ey Ḥāfıẓ, sāġar iste. Mīm ḳāfiyesinde bu ḳıṭʿaya müteḳārib bir beyt sābıḳ olmuşdur.

1 S: muḥibb dostlardır.
2 M: ḫoşrek.

Beyt: صفنشینان نیکخواه و پیشگاران با ادب
دوستداران صاحب اسرار و حریفان دوست کام

Ṣaf-nişīnān nīk-ḫāh u pīşgārān bā-edeb
Dōst-dārān ṣāḥib-esrār u ḥarīfān dōst-kām[1]

16

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

پادشاها لشکر توفیق همراه تو اند
خیز اگر بر عزم تسخیر جهان ره می‌کنی

Pādişāhā leşker-i tevfīk hem-rāh-ı tuend
Ḫīz eger ber-ʿazm-i tesḫīr-i cihān reh mī-konī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, tevfīḳ-i Ḫudā leşkeri sañа yoldaşdır, yaʿnī Ḫudā sañа muʿīn u ẓahīrdir. Ḳalk, eger cihān tesḫīri niyyetine yol iderseñ. Yaʿnī eger taṣarrufuña cihānı getürmege ḳaṣdıñ var ise ḳalḳ git, żabṭıña al.

با چنین اوج جلال از پیشگاه مسکنت
آگهی و خدمت دلهای آگه می‌کنی

Bā-çunīn evc-i celāl ez-pīşgāh-ı meskenet
Āgehī vu ḫidmet-i dilhā-yı āgeh mī-konī

Evc-i celāl'den murād evc-i salṭanatdır yaʿnī rifʿat-i salṭanat. **Pīşgāh-ı meskenet** ([M,T+] beyāniyye,) ṣadr-ı meskenet dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Buncılayın rifʿat ü ʿazametle ṣadr-ı meskenetden āgehsin ve āgeh dillere de ḫidmet idersin, ([S,T+] yaʿnī hem faḳr u meskenetden āgehsin ve hem ehlu'llāha ḫidmet idersin.) Pes, nuṣret u furṣat seniñdir, fetḥ-i **(558b)** memālik eyle.

1 412. gazel 5. beyit.

با فریب رنگ این نیلی خم ژنگارفام
کار بر وفق مراد صبغة الله می‌کنی

Bā-firīb-reng-i īn nīlī-ḫum-ı jengār-fām
Kār ber-vefḳ-i murād-ı ṣıbġatu'llāh mī-konī

Bā-firīb-i reng-i īn; bā muṣāḥabetiçündür ve iżāfetler lāmiyyelerdir. **Reng**'den bunda murād ḥīle ([M,S+] ve mekrdir.) ([S+] **Nīlī; yā** ḥarf-i nisbet.) **Nīlī-ḫum** terkīb-i mezcīdir, **jengār-fām**'a iżāfet beyāniyyedir. **Jengār-fām** vaṣf-ı terkībīdir, jengār levnli[1] dimekdir, murād felekdir. **Kār** mübtedā ve mā-baʿdi ḫaberi. **Vefḳ-i murād-ı ṣıbġatu'llāh** lāmiyyelerdir. Bunda **ṣıbġa**'dan murād fıṭratdır, egerçi ki lüġatde levn ü renk maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu jengār-fām çivitli küp ḥīlesi firībiyle yaʿnī bu çivit renkli felegiñ ḥīlesi aldamasıyla, ḥāṣılı, bu jengār-gūn ḫum-ı nīlīniñ ḥīlesi ve aldamasıyla aldanmayup işiñi Allāh'ıñ fıṭratına muvāfiḳ işlersin. Yaʿnī seni ḫalḳ eylemekden murādına muvāfiḳ işlersin, ḥāṣılı, irādetu'llāha muvāfiḳ işlersin. Yaʿnī felegiñ dürli dürli ḥīlesine firīfte olmayup Ḫudā'nıñ irādetine muvāfiḳ u muṭābıḳ iş işlersin dimekdir.

آن که ده با هفت و نیم آورد بس سودی نکرد
فرصتت بادا که هفت و نیم با ده می‌کنی

Ān ki deh bā-heft u nīm āverd bes sūdī ne-kerd
Furṣatet bādā ki heft u nīm bā-deh mī-konī

Bu beyt semāʿīdir, yaʿnī evvel zamānda aḥvāl-i ticāreti herkes duymazdan evvel yedi buçuḳ aḳçe ile on aḳçe fā'ide eyleseler yaʿnī yedi buçuḳ aḳçe on olsa ki iki buçuḳ aḳçe fā'ide olur, tamām fā'idedir dirlerdi, ([M,T+] ammā Hind'e sefer eyleseler on aḳçe yedi buçuḳ aḳçe ribḥ eylese ziyāde fā'idedir dirlerdi.) Zīrā Şīrāzīleriñ Hind'e ticāreti Hürmüz'den olurdı ki Hind deryāsınıñ bir iskelesidir ve andan Hind'e ticāret āsān idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Pādişāhını fetḥ-i memālike taḥrīż idüp buyurur: Ol bāzergānıñ ki ticāretde yedi buçuḳ aḳçesi on aḳçe oldı, ziyāde fā'ide eylemedi, zīrā üç aḳçe altı pul ile bir aḳçe iki pul fā'ide ider. Ammā fetḥ-i memālikde seniñ

1 S: gūnlu.

furṣatıñ olsun ki on aḳçe ile yedi buçuḳ fā'ide idersin Hind'e sefer iden tācir gibi ki iki aḳçe, bir aḳçe ile iki pul fā'ide ider. Ḥāṣılı, fetḥ-i memālike ḳalḳ ki eż'āf-ı mużā'af fā'ide idesin. Zīrā fetḥ-i memleketde egerçi ḫazā'in ṣarf olur, ammā irtifā'-ı memālikde nice dürli fā'ideler melḥūẓdur.

17

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilāt

ای معرا اصل عالی جوهرت از حقد و حرص
وی مبرا ذات میمون اخترت از زرق و ریو

Ey mu'arrā aṣl-ı 'ālī-cevheret ez-ḥıḳd u ḥırṣ
V'ey muberrā ẕāt-ı meymūn-aḫteret ez-zerḳ u rīv

Mu'arrā ism-i mef'ūldür tef'īl bābından, ta'riyyedendir ki çıplaḳ ma'nāsınadır, bunda ḫālī ma'nāsınadır. **Aṣl-ı 'ālī-cevheret** beyāniyyedir, bunda ([M,T+] **cevher**'den) murād nesebdir, 'ālī-neseb aṣlıñ dimekdir. **Ḥıḳd**, ([M,T+] ḥā'nıñ kesri ve ḳāf'ıñ sükūnıyla,) kīn ma'nāsınadır. **Muberrā** da tef'īl bābından ism-i mef'ūldür, tebri'edendir, berī ve sālim olmaḳ ma'nāsına. **Ẕāt-ı meymūn-aḫter** beyāniyye, **meymūn-aḫter** vaṣf-ı terkībīdir, mübārek aḫterli zāt dimekdir. **Rīv** ḥīle ma'nāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey aṣl-ı 'ālī-nesebi ḥıḳd u ḥırṣdan[1] mu'arrā ẕāt-ı şerīf ve ey zerḳ u ḥīleden müberrā mübārek aḫterli zāt. Bu beyt mā-ba'dindeki beyte merhūndur.

در بزرگی کی روا باشد که تشریفات را
از فرشته بازگیری و آنگهی بخشی بدیو

Der-buzurgī key revā bāşed ki teşrīfāt-rā
Ez-ferişte bāz gīrī **(559a)** v'ān-gehī baḫşī be-dīv

Teşrīfāt teşrīfiñ cem'idir bunda iḥsānāt u 'aṭāyā murāddır.

1 S: ḥıḳd u kīn u ḥırṣdan.

Maḥṣūl-i Beyt: Ekābirlikde ḳaçan cā'iz ola ki teşrīfātı ferişteden alasın ve dīve baġışlayasın. Bu beyt delālet ider ki bir kimse iḥsānātını bir ṣāliḥ kimseden alup ṭāliḥe ve bir ʿābidden alup fāsıḳ u fācire vire.

18

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilāt

حسن این نظم از بیان مستغنیست
با فروغ خور کسی جوید دلیل

Ḥusn-i īn naẓm ez-beyān mustaġniy'est
Bā-furūġ-ı ḫur[1] kesī cūyed delīl

Ḫāce bu ḳıṭʿayı bir kimseniñ naẓmınıñ maḳbūllügine imżā ṭarīḳiyle buyurur.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu naẓmıñ ḥüsn ü ṣafāsı beyāndan müstaġnīdir. Hīç güneş żiyāsına bir kimse delīl ü bürhān ister mi? Yaʿnī istemez, istifhām-ı inkārī ṭarīḳiyle. Ḫāṣılı, bu naẓmıñ leṭāfeti ẓāhir u bāhirdir dimekdir.

آفرین بر کلك نقاشی که داد
بکر معنی را چنین حسن جمیل

Āferīn ber-kilk-i naḳkāşī ki dād
Bikr-i maʿnā-rā çunīn ḥusn-i cemīl

Maḥṣūl-i Beyt: Āferīn bir naḳkāşıñ ḳalemine ki ([M,S+] bikr maʿnāya buncılayın güzel ḥüsn virdi. Yaʿnī āferīn şol şāʿire ki) bikr maʿnāyı buncılayın laṭīf u maḳbūl ṣūretde iẓhār eyledi.

عقل در حسنش نمی یابد بدل
طبع در لطفش نمی بیند بدیل

ʿAḳl der-ḥusneş ne-mī-yābed bedel
Ṭabʿ der-luṭfeş ne-mī-bīned bedīl

1 S: meh.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl ḥüsn ü leṭāfetde ol naẓmıñ bedelini bulmaz yaʿnī bī-bedel naẓımdır. Ṭabʿ daḫi luṭf u ṣafāda aña bedīl ü naẓīr görmez, ḥāṣılı, bī-naẓīr naẓımdır.

معجزست این نظم یا سحر حلال
هاتف آورد این سخن یا جبرئیل

Muʿciz'est īn naẓm yā siḥr-i ḥelāl
Hātif āverd īn suḫan yā Cebre'īl

Maḥṣūl-i Beyt: Bu naẓm muʿcize midir yoḫsa siḥr-i ḥelāl mi? Bu sözi hātif mi getürdi yoḳsa Cebrā'īl mi? Yaʿnī ṭavḳ-i beşerden ḫāric naẓmdır bu naẓm.

کس نیارد گفت رمزی زین نمط
کس نداند سفت دری زین قبیل

Kes ne-yāred goft remzī zīn nemeṭ[1]
Kes ne-dāned suft durrī zīn ḳabīl

Maḥṣūl-i Beyt: Kimse ḳādir degildir bu üslūbdan bir remz söylemege, zīrā siḥr-i ḥelāl mertebesindedir. Ve kimse bunuñ gibi dürri delebilmez, zīrā ser-ḥadd-i iʿcāza ḳarībdir. Ḥāṣılı, bir şāʿir buncılayın naẓma mālik degil dimekdir.

19

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

خسروا دادگرا بحرکفا شیر دلا
ای جلال تو بانواع هنر ارزانی

Ḫusrevā dādgerā baḥr-kefā şīr-dilā
Ey celāl-i tu be-envāʿ-ı huner erzānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫüsrev, ey ʿādil, ey deñiz ayalı, ey arslan yürekli, ey ʿaẓamet ü celāliñ envāʿ-ı hünere lāyıḳ pādişāh.

1 S: nemed.

همه آفاق گرفت و همه اطراف گشاد
صیت مسعودی و آوازهٔ شه سلطانی

Heme āfāk girift u heme eṭrāf guşād
Ṣıyt-ı Mesʿūdī vu āvāze-i Şeh Sulṭānī

Mesʿūd bir pādişāhıñ ismidir ve **Şeh Sulṭān** laḳabı.

Maḥṣūl-i Beyt: Cemīʿ āfāḳı tutdı ve cemīʿ eṭrāfı fetḥ eyledi Mesʿūd'a mensūb ṣıyt ve Şāh Sulṭān'a mensūb āvāze. Yaʿnī ism-i şerīfiñ ṣıytı ve laḳab-ı meymūnuñ āvāzesi tamām ʿāleme fāş olup dünyāyı ṭutdı. Yā'ları ḥarf-i maṣdar ṭutanlar iṣābet eylememişler[1].

گفته باشد مگرت ملهم غیب احوالم
این که شد روز منیرم چو شب ظلمانی

Gofte bāşed megeret mulhim-i ġayb aḥvālem
Īn ki şud rūz-ı munīrem çu şeb-i ẓulmānī

Mulhim-i ġayb ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **gofte**'niñ fāʿili ve **aḥvāl** maḳūl-i ḳavli, mıṣrāʿ-ı ṯānī **aḥvāl**'i beyāndır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Rūz-ı munīr** beyāniyye. **Munīr** rūşen maʿnāsınadır. **Şeb-i ẓulmānī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Saña mülhim-i ġayb aḥvālimi dimiş ola, bu ki rūz-ı rūşenim şeb-i ẓulmānī gibi oldı. Yaʿnī ʿālem başıma şeb-i tār olduġını mülhim-i ġayb saña dimiş **(559b)** ola.

در سه سال آنچه بیندوختم از شاه و وزیر
همه بربود بیك دم فلك چوگانی

Der se sāl ān-çi bi-y-endūḫtem ez-şāh u vezīr
Heme bi-rbūd be-yek dem felek-i çevgānī

Maḥṣūl-i Beyt: Üç yılda ol nesneyi ki şāh u vezīrden ḳazandım[2], cemīʿini bir saʿatde felek çevgānı ḳapdı. Ḥāṣılı, üç yıllıḳ maḥṣūlümi ġaṣb eyledi. Çevgānī'de yā ḥarf-i nisbetdir, esb-i çevgānī dirler çevgān oyınını oynadıḳları ata, ammā felege çevgānī dimek çevgān-bāz maʿnāsınadır. Zīrā esbābınıñ ḳapmasını aña isnād ider.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 M, S: şāh ve vezīrden ḳazandım yaʿnī kesb eyledim.

دوش در خواب چنان دید خیالم که سحر
گذر افتاد بر اصطبل شهم پنهانی

Dūş der-ḫāb çunān dīd ḫayālem ki seḥer
Guẕer uftād ber-ıṣṭabl-ı şehem pinhānī

Ber-ıṣṭabl; ber ḥarf-i ṣıla. **Iṣṭabl** at aḫurı. **Pinhānī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Dün gice düşümde ḫayālim şöyle gördi ki seḥer vaḳtinde şāhıñ aḫūrına güẕerim vāḳiʿ oldı pinhānī, yaʿnī hīç kimseniñ ḫaberi yoġiken.

بسته در آخور او استر من جو می‌خورد
تبره افشاند بمن گفت مرا می‌دانی

Beste der-āḫur-i ū ester-i men cev mī-ḫored
Tubre efşānd u be-men goft merā mī-dānī

Bu beyt **çunān dīd**'iñ mefʿūlidir. **Ester** ḳatır. **Āḫur**, elif-i memdūdla ve ḫā'nıñ żammıyla āḫūrdan muḫaffefdir, aḫır maʿnāsına. **Tubre** de, tā'nıñ żammı ve bā'nıñ sükūnıyla, **tūbre**'den muḫaffefdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫayālim düşde gördi ki benim ḳatırım şehiñ āḫurında baġlı arpa yerdi. Tūbresin silkdi ve baña didi ki beni bilür misin? Āḫūr Türkī ve āḫur Fārisīdir diyen ḥayvān, āḫūrı bilmez-imiş[1].

هیچ تعبیر نمی‌دانمش این خواب که چیست
تو بفرمای که در فهم نداری ثانی

Hīç taʿbīr ne-mī-dānemeş īn ḫāb ki çīst
Tu bi-fermāy ki der-fehm ne-dārī ṯānī

Maḥṣūl-i Beyt: Hīç bu düşüñ taʿbīrini bilmezem ki nedir? Pādişāhım, sen buyur ki fehm u ferāsetde naẓīriñ yoḳdur, yaʿnī fehm u idrākde saña ṯānī yoḳdur. Yaʿnī maġṣūb olan ḳatırım seniñ āḫūruñda baġlı durur, iḥsānıñdan buyur ki ḳatırım baña virsünler. Bu ḳıṭʿanıñ mażmūnı budur ki nehb[2] olan esbābımdan birisi de ḳatırımdır ki seniñ āḫūruñdadır, iḥsān buyur ki ḳaṭırım baña virsünler.

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 M: nehīb. S: ġaṣb.

20

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

قوت شاعرهٔ من سحر از فرط ملال
متنفر شده از بنده گریزان میرفت

Ḳuvvet-i şāʿire-i men seḥer ez-farṭ-ı melāl
Muteneffir şude ez-bende gurīzān mī-reft

Farṭ ifrāṭ maʿnāsınadır yaʿnī ziyāde[1]. **Muteneffir** tefaʿʿul bābından ism-i fāʿildir, nefret idici maʿnāsına. **Gurīzān** ṣıfat-ı müşebbehedir, ḳaçaraḳ[2] maʿnāsına. **Mī-reft** giderdi.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim şāʿirligim ḳuvveti seḥer vaḳtinde ziyāde ıżṭırāb u melālden benden müteneffir olup ḳaçaraḳ giderdi.

نقش خوارزم و خیال لب جیحون می‌بست
با هزاران گله از ملك سلیمان می‌رفت

Naḳş-ı Ḫārezm u ḫayāl-i leb-i Ceyḥūn mī-best
Bā-hezārān gile ez-mulk-i Süleymān mī-reft

Naḳş'dan bunda murād taṣavvurdur. **Ḫārezm** Türkistānda bir ʿaẓīm şehriñ ismidir ki ekābir-i ʿulemā andan çoḳ gelmişdir. **Ceyḥūn** Semerḳand'la Ḫorāsān beyninde bir ʿaẓīm ṣuyuñ ismidir. **Mulk-i Süleymān**'dan murād memleket-i Şīrāz'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim ḳuvvet-i şāʿirem Ḫārezm taṣavvurını ve Ceyḥūn kenārı ḫayālini baġlardı, yaʿnī ol cāniblere gitmek fikrin iderdi. Niçe biñ şikāyetle mülk-i Süleymān'dan ($^{S+}$ yaʿnī şehr-i Şīrāz'dan) giderdi.

می‌شد آن کس که جز او جان سخن کس نشناخت
من همی‌دیدم و از کالبدم جان می‌رفت

Mī-şud ān kes ki cuz ū cān-ı suḫan kes ne-şināḫt
Men hemī-dīdem u ez-kālebedem cān mī-reft

1 S, F: ziyāde müteneffir dimekdir.
2 T: ḳaçarek.

Kālebed cismdir yaʿnī ten.

Maḥṣūl-i Beyt: Gitdi ol kimse ki söz cānını yaʿnī rūḥ-ı kelāmı andan ġayrı **(560a)** kimse añlamadı. Ben gitdügini görürdüm ve bedenimden cānım giderdi, ḥāṣılı tenimden cānım gitdügini gördüm.

چون همی‌گفتمش ای مونس دیرینهٔ من
سخت می‌گفت و دل آزرده و گریان می‌رفت

Çun hemī-goftemeş ey mūnis-i dīrīne-i men
Saḫt mī-goft u dil-āzurde vu giryān mī-reft

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ḳuvvet-i şāʿireme didim, ey benim eski mūnisim, pek söyledi ve dil-āzurde ve giryān gitdi.

گفتم اکنون سخن خوش که بگوید با من
کان شکر لهجهٔ خوشخوان سخندان می‌رفت

Goftem eknūn suḫan-i ḫoş ki bi-gūyed bā-men
K'ān şeker-lehce-i ḫoş-ḫān-ı suḫan-dān mī-reft

Şeker-lehce vaṣf-ı terkībīdir, şeker dilli dimekdir, ḥāṣılı, ṭatlı dilli maʿnāsına. **Ḫoş-ḫān** vaṣf-ı terkībīdir, ([M+] güzel oḳuyıcı maʿnāsına).[1]

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳuvvet-i şāʿireme didim ki; şimdi güzel sözi baña kim söyler? Zīrā ol şeker dilli güzel oḳuyıcı söz bilici[2] gitdi. Yaʿnī ḳuvvet-i şāʿire idi benimle her vecihle muṣāḥabet eyleyen, şimdi ise ol gitdi, imdi benimle güzel muṣāḥabeti kim eyler?

لابه بسیار نمودم که مر او سود نداشت
زانکه کار از نظر رحمت سلطان می‌رفت

Lābe bisyār numūdem ki mer ū sūd ne-dāşt
Zān-ki kār ez-naẓar-ı raḥmet-i sulṭān mī-reft

Lābe yalvarmaġa dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Çoḳ lābe ve minnet gösterdim ki gitme diyü, fā'ide ṭutmadı, zīrā işi pādişāhıñ naẓar-ı raḥmetinden gitdi, yaʿnī sulṭān merḥamet naẓarıyla iltifāt eylemez oldı, anıñçün gitdi.

1 S'de cümle sıralaması farklı.
2 S: söyleyici.

پادشاها ز سر لطف و کرم بازش خوان
چه کند سوخته از غایت حرمان می‌رفت

Pādişāhā zi-ser-i luṭf u kerem bāzeş ḫān
Çi koned sūḫte k'ez-ġāyet-i ḥirmān mī-reft

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, luṭf u kerem cihetinden ḳuvvet-i şāʿiremi daʿvet eyle, ne eylesün sūḫte ki ġāyet-i ḥırmāndan gitdi. Ḫāce pādişāhıñ kemāl-i istiġnāsından belki ʿadem-i ḳadr-şināslığından şikāyet idüp istiʿṭāf buyurur. Ḥāṣılı, yā beni riʿāyet eyle veyā terk-i diyār iderin dimekdir.

21

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

فساد چرخ نبینند و نشنوند همی
که چشمها همه کورست و گوشها همه کر

Fesād-ı çarḫ ne-bīnend u ne-şnevend hemī
Ki çeşmhā heme kūr'est u gūşhā heme ker

Fesād-ı çarḫ maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **Ne-bīnend** ve **ne-şnevend** fiʿl-i nefy-i müstaḳbellerdir, görmezler ve işitmezler dimekdir. **Hemī** ʿalā sebīli'l-bedel her bir fiʿile muḳayyeddir, maḥż-ı teʾkīd ifāde ider. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Çeşmhā** ve **gūşhā** leff ü neşr-i müretteb ṭarīḳiyle meẕkūrdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫalḳ-ı ʿālem yaʿnī ġāfiller ve maġrūrlar çarḫıñ fesādını görmezler ve işitmezler. Zīrā gözleri kör ve ḳulaḳları kerdir. Ḥāṣılı başīretlerin hevā-yı nefsānī setr eylemiş ki taġayyürāt-ı ʿālemi müşāhede idemezler.

بسا کسا که مه و مهر باشدش بالین
بعاقبت ز گل و خشت گرددش پستر

Besā kesā ki meh u mihr bāşedeş bālīn
Be-ʿāḳıbet zi-gil u ḫişt gerdedeş[1] pister

1 S: bāşedeş.

Besā bisyār maʿnāsına lüġatdır. **Kesā;** elif edāt-ı mübālaġadır, ne çoḳ kimse dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bāşedeş; şīn**-i żamīr **kesā**'ya rāciʿdir. **Bālīn** yasdıḳ. **Be-ʿāḳıbet; bā** ḥarf-i teʾkīd. **Gil**, kāf-ı ʿAcemīniñ kesriyle, balçıḳ maʿnāsınadır. ([M,T+] **Ḫişt**, ḫā-yı muʿcemeniñ kesri ve şīn'iñ sükūnıyla, kerpiç maʿnāsınadır. **Gerded**, kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥiyle ve rā'nıñ sükūnı ve dāl-ı evveliñ fetḥiyle, fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib, olur dimekdir,) **şīn**-i żamīr yine ʿayn-ı sābıḳdır. **Pister** döşekdir, bunda murād ḳabirdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳatı çoḳ kimse ki meh u mihrden bālīni olur, ʿāḳibet gil ü ḫiştden pisteri olur. Meh u mihrden bālīni olmaḳ rifʿat-i şāndan kināyetdir, yaʿnī altunlı yaṣdıḳ yaṣdanmaḳdan ʿibāretdir.

چه فائده ز زره با گشاد تیر قضا
چه منفعت ز سپر با نفاذ حکم قدر

Çi fāʾide zi-zirih bā-guşād-ı tīr-i ḳażā
Çi menfaʿat zi-siper bā-nefāẕ-ı ḥukm-i ḳader

Guşād-i tīr-i ḳażā lāmiyyelerdir mecāzen. **Guşād** bunda oḳ yaydan çıḳmaḳdır. **Nefāẕ**, nūn'uñ fetḥiyle, **(560b)** geçmek dimekdir, meṣelā oḳ bir nesneden geçmek[1] ve buyruḳ geçmede de müstaʿmeldir, **nefāẕ-ı ḥukm-i ḳader** bu ḳabīldendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Tīr-i ḳażā küşādına zırhdan ne fāʾide ḥāṣıldır? Yaʿnī tīr-i ḳażā ki bir kimseye atıla, aña zırh māniʿ olmaz, ḥāṣılı, tīr-i ḳażāya nesne māniʿ u ḥāʾil olmaz dimekdir. ([M,T+] Ḥükm-i ḳaderiñ nüfūẕına da siper fāʾide eylemez, yaʿnī ḥükm-i ḳażāyı nesne māniʿ u dāfiʿ olımaz,) ḥāṣılı, emr-i Ḫudāʾya hīç nesne māniʿ olmaz[2].

اگر ز آهن و پولاد سور حصن کنی
حواله چون برسد زود اجل بکوبد در

Eger zi-āhen u pūlād sūr-ı ḥıṣn konī
Ḥavāle çun bi-resed zūd ecel bi-kūbed der

Sūr dīvār, **ḥıṣn**'a iżāfet lāmiyyedir. **Ḥıṣn**, ([M,T+] ḥā'nıñ kesri ve ṣād'ıñ sükūnıyla,) ḥiṣār maʿnāsınadır. **Ḥavāle**'den murād Ḫudā'nıñ emri ve ḥükmidir ve

1 M, S: meṣelā oḳ yaydan ve bir nesneden daḥi geçmek.
2 S: hīç nesne māniʿ ve dāfiʿ olmaz dimekdir.

ecel'den Ḥażret-i ʿAzrāʾīl. **Bi-kūbed** fiʿl-i müstaḳbel müfred ġāʾib, döger yaʿnī ḳaḳar dimekdir. **Der** ḳapu, **bi-kūbed**'iñ mefʿūli.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ḥiṣārıñ dīvārını ḳara demirden ve çelikden eylerseñ çünki ḥükm-i Ḫudā irişe ʿAzrāʾīl ḳapı ḳaḳar, yaʿnī ḳabż-ı rūḥ eylemege gelür.

دری که بر تو گشایند در هوا مگشای
رهی که با تو نمایند در هوس مسپر

Derī ki ber-tu guşāyend der-hevā me-guşāy
Rehī ki bā-tu numāyend der-heves me-siper

Derī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ber-tu; ber** ḥarf-i ṣıla. **Der-hevā; der** ḥarf-i ṣıla. **Rehī; yā** ḥarf-i vaḥdet. ([M,T+] **Bā** ḥarf-i ṣıla.) **Der-heves; der** ḥarf-i ṣıla. **Me-siper** fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, siperīden'den, bir nesneyi ayaḳla basmaḳ ve çignemek maʿnāsınadır, bunda murād gitmekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ḳapıyı ki saña açalar, sen anı hevāya açma, ([M,T+] yaʿnī saña ki cānib-i Ḥaḳ'dan bir ḳapı açıla, sen ol ḳapıyı hevāya açma,) yaʿnī ol ḳapıdan hevā-yı nefsānī cānibine varma. Ve bir yolı ki saña göstereler, ol yola nefs hevesiyle gitme, ḥāṣılı, ḥaẓẓ-ı nefsle ol yola varma. Mışrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; bir yol ki saña gösterirler, hevese ışmarlama diyen eyi yola gitmemiş[1].

غبار چرخ ببین و نهاد دور نگر
بساط حرص نورد و لباس آز بدر

Ġubār-ı çarḫ bi-bīn u nihād-i devr niger
Bisāṭ-ı ḥırṣ neverd u libās-ı āz bi-der

Ġubār-ı çarḫ lāmiyyedir mecāzen, küdūret ü elem-i çarḫ dimekdir. **Nihād** bunda ismdir, ṭabʿ u hilḳat maʿnāsına, **devr**'e iżāfet lāmiyyedir mecāzen. **Niger**, ([M,T+] nūn'uñ kesri ve kāf-ı ʿAcemīniñ fetḥiyle,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, naẓar eyle dimekdir. **Bisāṭ-ı ḥırṣ** beyāniyye. **Neverd**, nūn'uñ fetḥi ve żammıyle ([M,T+] ve vāv'ıñ fetḥiyle ve rā'nıñ sükūnıyla,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, dür ve divşir maʿnāsınadır, meṣelā ḳumāş ve baʿżı esbāb[2] dürmek gibi. **Libās-ı āz** da beyāniyyedir. **Āz**, elif-i memdūde ile, ḥırṣ maʿnāsınadır. **Bi-der; bā** ḥarf-i teʾkīd ve **der**, ([M+] dāl'ıñ fetḥiyle,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır, derīden'den, yırt yaʿnī çāk eyle dimekdir.

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 M: eṣbāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Çarḫıñ kederini gör ve devr-i zamānıñ ṭabʿına naẓar eyle. Pes, ḥırṣ bisāṭını dür ve divşir ve āz u ṭamaʿ libāsını çāk eyle. Ḥāṣılı, çarḫıñ taġayyürāt u taḳallübātını[1] seyr idüp ḥırṣ u ṭamaʿı terk eyle dimekdir. Beyt āḫirinde **bi-der** lafẓını, kesr-i bāʾyla, **be-der** çıḳarup, fetḥ-i bāʾyla, maʿnāsını çıḳar diyen maʿnāyı eyi çıḳarmamış[2].

22

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

بمن پیام فرستاد دوستی دی روز
که ای نتیجهٔ کلکت سواد بینایی

Be-men peyām firistād dōstī dī rūz
Ki ey netīce-i kilket sevād-ı bīnāyī

Be-men; bā ḥarf-i ṣıla. **Firistād** fiʿl-i māżī müfred ġāʾib, gönderdi dimekdir. **Dōstī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Netīce** deve doġurmaḳ ve deve köşegi, **kilk**'e iżāfet lāmiyyedir. **Sevād** ḳaraltı. **Bīnā** ṣıfat-ı müşebbehedir, göregen dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar, göregenlik **(561a)** dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dünki gün bir dost baña ḫaber gönderdi ki ey Ḥāfiẓ, seniñ ḳalemiñ netīcesi göregenlik sevādıdır, yaʿnī merdüm-i çeşmdir, ḥāṣılı, göz ḳarasıdır.

پس از دو سال که بختت بخانه باز آورد
چرا ز خانهٔ خواجه بدر نمی‌آیی

Pes ez-du sāl ki baḫtet be-ḫāne bāz āverd
Çi-rā zi-ḫāne-i ḫāce be-der ne-mī-āyī

Ki ḥarf-i beyān. **Baḫtet; tā**-yı ḫiṭāb maʿnāda **bāz**'a muḳayyeddir, **bāzet** taḳdīrinde.

1 S: tebeddülātını.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>

Maḥṣūl-i Beyt: İki yıldan ṣoñra ki baḫt seni girü eviñe getürdi, niçün ḫāceniñ sarāyından ṭaşra gelmezsin yaʿnī çıḳmazsın?

جواب دادم و گفتم بدار معذورم
که این طریقه نه خود کامیست و خود رایی

Cevāb dādem u goftem bi-dār maʿẕūrem
Ki īn ṭarīḳa ne ḫod-kāmiy'est u ḫod-rāyī

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr dosta cevāb virdim ve didim: Beni maʿẕūr ṭut ki bu ḫāceniñ sarāyından çıḳmamaḳ ṭarīḳi ḫod-kāmlıḳ ve ḫod-rāylıḳ degildir, yaʿnī tekebbürümden ve ġurūrumdan degildir, ḥāṣılı, ḫalḳ ḫāceye intisābı ziyādedir dimek içün degildir.

وکیل قاضیم اندر گذر کمین کردست
بکف قبالهٔ دعوی چو مار شیدایی

Vekīl-i ḳāḍiyem ender-guẕer kemīn kerde'st
Be-kef ḳabāle-i daʿvā çu mār-ı şeydāyī

Vekīl-i ḳāḍī'dan bunda murād muhżırdır, **mīm**-i żamīr maʿnāda **kemīn**'e muḳayyeddir. **Ḳabāle** ḳāḍī temessüki. **Mār-ı şeydāyī** engerek yılanı. **Kemīn, kerde'st**'e müteʿālliḳdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kāḍī muhżırı geçidimde ve uġraġımda puşı ḳurmuşdur engerek yılanı gibi, elinde daʿvā hücceti, çıḳduġum[1] gibi beni kāḍī ḥużūrına iledür.

که گر برون نهم از آستان خواجه قدم
بگیردم سوی زندان برد برسوایی

Ki ger birūn nihem ez-āsitān-ı ḫāce ḳadem
Bi-gīredem sūy-ı zindān bered be-rusvāyī

Maḥṣūl-i Beyt: Ki eger ḫāce āsitānından ṭaşra ḳadem ḳoyam yaʿnī taşra çıḳam, beni vekīl tutar ve zindāna iledür rüsvāylıġla.

جناب خواجه حصار منست گر آنجا
کسی نفس زند از مردم تقاضایی

1 T: çıḳdugüm.

Cenāb-ı ḫāce ḥiṣār-ı men'est ger ān-cā
Kesī nefes zened ez-merdum-i teḳāżāyī

Tekāżāyī; yā ḥarf-i nisbet ve iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cenāb-ı ḫāce benim ḥiṣārımdır, eger mütekāżī merdümden bir kimse anda nefes urursa, yaʿnī baña deyn içün zaḥmet virürse,

بعون قوت بازوی بندگان وزیر
بسیلیش بشکافم دماغ سودایی

Be-ʿavn-ı ḳuvvet-i bāzū-yı bendegān-ı vezīr
Be-sīliyeş bi-şikāfem dimāġ-ı sevdāyī

ʿ**Avn** yardımdır, iżāfetler lāmiyyelerdir. **Sīlī** ṭabanca ki Türkçe sille ([M,T+] ve hapaz) dirler. **Dimāġ-ı sevdāyī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Vezīriñ ḳulları bāzūsı ḳuvveti ʿavniyle sille ile sevdāyī dimāġını şikāf iderim yaʿnī başın yararım.

چه جای این که ز پیوند کاف و نون ما را
بجز ملازمتش نیست علت غایی

Çi cāy-ı īn ki zi-peyvend-i kāf u nūn mā-rā
Be-cuz mulāzemeteş nīst ʿillet-i ġāyī

Peyvend-i kāf u nūn'dan murād emr-i kün'dür. **Mā-rā; rā** edāt-ı taḫṣīṣ, bizim dimekdir. ʿ**İllet-i ġāyī** āḫir-i ʿileldir, meṣelā pādişāhıñ oturdığı taḫtıñ ʿillet-i māddīsi taḫtalar ve aġaçlardır ve ʿillet-i fāʿilīsi neccārdır yaʿnī dülger ve ʿillet-i ṣūrīsi taḫtıñ tamām olduḳdan ṣoñra olan şeklidir ve ʿillet-i ġāʾīsi pādişāhlarıñ üzerinde oturmasıdır. Maṣnūʿātıñ cemīʿ işleriniñ aḥvāli hep bu böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne bunuñ yeridir. Yaʿnī ḫāceniñ sarāyını dāʾin ḳorḳusından beklemezem, belki kāf u nūn terkībinden beri yaʿnī ʿālem ḫalḳ olalı ḫāceye **(561b)** mülāzemetden ġayri ʿillet-i ġāʾīmiz yoḳdur. Ḥāṣılı, sāʾir ʿilel birer bahānedir, ʿillet-i ġāʾiye cenābına mülāzemetdir.

همیشه باد گشاده درش بکام و ز مهر
کمر ببندگیش بسته چرخ مینایی

Hemīşe bād guşāde dereş be-kām u zi-mihr
Kemer be-bendegiyeş beste çarḫ-ı mīnāyī

Zi-mihr mıṣrāʿ-ı ṡānīye merhūndur. **Çarḫ-ı mīnāyī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Mīnā** lafẓ-ı müşterekdir, bunda yeşil ṣırça murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ḳapısı dā'imā murādınca açıḳ ola, yaʿnī murādınca açılsun ve kemāl-i muḥabbetinden çarḫ-ı mīnāyī ḳulluġında kemer-beste olsun, yaʿnī felek dā'imā ḫidmetinde olsun. Ṣanʿat-ı ġuluvv riʿāyet eyledi. Ḫāce bir miḳdār diyār-ı ġurbetde eglenüp şehrine geldikden ṣoñra Ḳıvāmuddīn Ḥasan bunı sarāyına alup bir zamān ṭaşra çıḳmaġa māniʿ olur, zīrā aralarında ziyāde teveddüd var idi. Ḥattā Ḫāce içün bir medrese bünyād eylemişidi, niteki sābıḳan tafṣīli mürūr eyledi. Pes, dā'in ḫavfından taşra çıḳmazam buyurdıġı[1] ḥüsn-i ṭalebdir ki Ḫāce Ḳıvām deynini edā eylesün diyü.

23

Ve lehu eyżan
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

گلقند شعر من ز بنفشه شکر رباست
زان غیرت طبر زد و کعب الغزال شد

Gul-ḳand-i şiʿr-i men zi-benefşe şeker-rubā'st
Zān ġayret-i ṭeber-zed u kaʿbu'l-ġazāl şud

Gul-ḳand ve gül-şeker ve gül-be-şeker ve gül-bā-şeker bir maʿnāyadır, **şiʿr**'e iżāfet beyāniyyedir ve **men**'e iżāfet lāmiyye. **Zi-benefşe**; taḳdīri **zi-şerāb-ı benefşe**'dir, żarūret-i vezniçün şarāb terk olundı. **Şeker-rubā** vaṣf-ı terkībīdir, rubāyīden'den, şeker ḳapıcı dimekdir, rā'da fetḥa ve żamme cā'izdir. **Zān** edāt-ı taʿlīldir, anıñçün dimekdir. **Ġayret-i ṭeber-zed** maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **Ṭeber-zed** şeker-barmaḳ didikleri şekeriñ ismidir, ziyāde muḥkem olduġından balta ile keserler, aṣlında **teber-zed** idi, balta ile kesdikleriçün, ṣoñra tā'yı ṭā'ya ḳalb eylediler. **Kaʿbu'l-ġazāl** şeker-penīr didikleridir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim şiʿrim gülşekeri şarāb-ı benefşeden şeker ḳapıcıdır yaʿnī andan aʿlādır, anıñçün şiʿrim teber-zediñ ve kaʿbü'l-ġazāliñ reşki oldı. Yaʿnī leẕẕetde ve ḥalāvetde ([M,S+] ve leṭāfetde) bunlar benim şiʿrime reşk iderler.

1 T: buyurdügi.

بادا دهانش تلخ که عیب نبات کرد
خاکش بسر که منکر آب زلال شد

Bādā dehān'ş telḫ ki ʿayb-ı nebāt kerd
Ḫākeş be-ser ki munkir-i āb-ı zulāl şud

Dehān'ş, nūn'uñ sükūnıyla żarūret-i vezn içündür. **Ki ʿayb-ı nebāt kerd**; taḳdīri **ān ki ʿayb-ı nebāt kerd**'dir. **Şīn**-i żamīr muḳadder olan **ān** lafẓına rāciʿdir iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle. **Ki munkir** aṣlında **ān ki munkir** idi, gine żamīr iżmār ḳable'ẕ-ẕikr ṭarīḳiyle **ān**'a rāciʿdir. **Munkir-i āb** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **zulāl**'e iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dehānı acı olsun ol ki nebāta ʿayb eyledi. Bed-duʿādır, zīrā dehān yā emrāżdan veyā ġumūm u humūmdan acı olur. Āb-ı zülāle münkir olanıñ da ṭopraḳ başına olsun. Yaʿnī benim şiʿrimi ʿayıblamaḳ şekeri ve āb-ı zülāli ʿayb idüp münkir olmaḳdır. Şeker muḳābili acı ẕikri teżād ṭarīḳiyledir. Āb-ı zülāl ekṣer ṭopraḳ altından çıḳar.

هر کس که کور زاد ز مادر بعمر خویش
کی مشتریٔ شاهد صاحب جمال شد

Her kes ki kūr zād zi-māder be-ʿomr-i ḫīş
Key muşterī-i şāhid-i **(562a)** ṣāḥib-cemāl şud

Be-ʿomr-i ḫīş mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Muşterī-i şāhid** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Şāhid-i ṣāḥib-cemāl** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki anasından kör doġdı, kendiniñ ʿömrinde ḳaçan ṣāḥib-i cemāl maḥbūbuñ müşterisi oldı? İmdi benim şiʿrim maḥbūbdur, ammā kūr-i māder-zād görmez.

24

Ve lehu eyżan
Mefʿūlü Mefāʿīlü Feʿūlün

بگذشتن فرصت ای برادر
در گرم روی چو میغ باشد

Bi-gẕeşten-i furṣat ey birāder
Der-germ-revī çu mīġ bāşed

Maḥṣūl-i Beyt: Ey birāder furṣatıñ geçmesi tīz yüriyicilikde bulut gibidir, yaʿnī furṣat tīz geçmekde bulut gibidir.

دریاب که عمر بس عزیزست
گر فوت شود دریغ باشد

Deryāb ki ʿomr bes ʿazīz'est
Ger fevt şeved dirīġ bāşed

Maḥṣūl-i Beyt: Tedārik eyle ve añla ki ʿömür ziyāde ʿazīzdir. Eger żāyiʿ yere fevt olursa ḥayfdır. Ḥāṣılı, ʿömriñi żāyiʿ yere geçürme dimekdir.

25

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

صباح جمعه بد و سادس ربیع نخست
که از دلم رخ آن ماه روی شد زائل

Ṣabāḥ-ı cumʿa bud u sādis-i rebīʿ-i nuḫust
Ki ez-dilem ruḫ-ı ān māh-rūy şud zā'il

Bud bunda būd'dan muḫaffefdir. **Rebīʿ-i nuḫust** rebīʿü'l-evvel dimektir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ruḫ-i ān māh-rūy** lāmiyye. **Māh-rūy** vaṣf-ı terkībīdir, ay yüzli maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Cumʿa güni ṣabāhı[1] idi ve Rebīʿü'l-evveliñ altıncı güni ki ol māh-rūyuñ yüzi göñlümden ve gözümden zā'il oldu. Bu ḳıṭʿa Ḫāce'niñ oġlına merṣiyesidir. Ruḫ yerine ġam yazan kimseniñ hīç maʿnāya vuṣūli yoḳ imiş[2].

بسال هفت صد و ششت و جهار از هجرت
چو آب گشت بمن حل حکایت مشکل

Be-sāl-i heft ṣed u şeşt u çehār ez-hicret
Çu āb geşt be-men ḥal ḥikāyet-i muşkil

Maḥṣūl-i Beyt: Yedi yüz altmış dört senede hicretden, baña ṣu gibi ḥall oldı müşkil ḥikāyet.

دریغ و درد و تأسف کجا دهد سودی
کنون که عمر ببازیچه رفت بی حاصل

Dirīġ u derd u te'essuf kucā dehed sūdī
Kunūn ki ʿomr be-bāzīçe reft bī-ḥāṣıl

Sūdī; yā ḥarf-i tenkīr. **Bāzīçe** taṣġīr-i bāzīdir, oyuncaḳ dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Dirīġ u derd ü te'essüf ḳanda fā'ide virür şimdi ki ʿömür oyuncaġla ḥāṣılsız gitdi. Bu ḳıṭʿa oġlınıñ vefātına tārīḫdir.

26

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün

آن میوهٔ بهشتی کآمد بدستت ای جان
در دل چرا نکشتی از کف چرا بهشتی

Ān mīve-i behişti k'āmed be-destet ey cān
Der-dil çi-rā ne-kişti ez-kef çi-rā bi-hişti

Behişti; yā ḥarf-i nisbet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ ṣıfat. **Ne-kişti** fiʿl-i nefy-i māżī müfred muḫāṭab, ([S,T+] ekmediñ dimekdir. **Bi-hişti** fiʿl-i māżī müfred muḫāṭab,) ṣalıvirdiñ yaʿnī terk eylediñ.

1 S: ṣabāḥ vaḳti.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cān, ol behişte mensūb meyve ki eliñe geldi idi yaʿnī mālik olduñ, göñlüñde anı niçün ekmediñ, yaʿnī ketm eylediñ? Eliñden niçün ṣalıvirdiñ, yaʿnī eliñden niçün ḳoduñ?

تاریخ این حکایت گر از تو باز پرسند
سرجمله‌اش فرو خوان از میوهٔ بهشتی

Tārīḫ-i īn ḥikāyet ger ez-tu bāz pursend
Ser-cumleeş furū ḫān ez-mīve-i behiştī

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ḥikāyetiñ tārīḫini eger senden ṣorarlarsa cemīʿini mīve-i behiştīden oḳu, yaʿnī ḥurūf-ı ebced üzere ki aña cümel-i kebīr dirler, yediyüzyetmişṭoḳuz olur. Bunda murād budur ki mīve-i behiştīniñ ḥarfleri ki cümel-i ṣaġīr iʿtibāriyle yediyüzaltmışdört[1] olur diyen iki yerde ḫaṭā eylemiş[2], *te'emmel tedebber*. Ve murād budur ki mīve-i behiştī lafẓınıñ ḥarfleri cümel-i ṣaġīr iʿtibāriyle ḥesāb olıcaḳ cemīʿen yediyüzyetmişdört olur diyen, meẕkūr gibi iki yerde ḫaṭā eylemiş[3], *te'emmel tedri*[4]. **(562b)**

27

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün[5]

برادر خواجه عادل طاب مثواه
پس از پنجاه و نه سال از حیاتش

Birāder Ḫāce ʿĀdil ṭābe meṡvāh
Pes ez-pencāh u nuh sāl ez-ḥayāteş

Ḫāce ʿĀdil birāderiñ ʿaṭf-ı beyānıdır. **Ṭābe meṡvāh** cümle-i duʿā'iyyedir, meṡvā ve maḳāmı ṭayyib olsun, yaʿnī cennet duraġı olsun dimekdir.

1 M, S, T: yediyüzaltmış. F nüshası esas alındı.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>
3 <T+ Redd-i Sürūrī>
4 M, S: *te'emmel tedebber.*
5 T: Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ʿĀdil-nām birāderim elli ṭoḳuz yıl ḥayātından ṣoñra yaʿnī elli ṭoḳuz yaşından sonra. Minhusinde birāder mużāf olmaḳdan ḳaṭʿ olunmuşdur[1] vezinden ötüri diyen ʿaceb ne mülāḥaẓa eylemişdir[2].

بسوی روضهٔ رضوان روان شد
خدا راضی ز افعال و صفاتش

Be-sūy-ı ravża-ı Rıḍvān revān şud
Ḫudā rāżī zi-efʿāl u ṣıfāteş

Birāder mübtedā ve mıṣrāʿ-ı evvel ḫaberi. **Be-sūy; bā** ḥarf-i ṣıla ve **ravża**'ya iżāfet lāmiyye, **Rıḍvān**'a iżāfet de böyledir. Mıṣrāʿ-ı ṣānī cümle-i duʿā'iyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce ʿĀdil bu ḳadar yaşından ṣoñra ravża-i Rıḍvān cānibine revān oldı. Ḫudā anıñ efʿāl ü ṣıfātından rāżī olsun.

خلیل عادلی پیوسته بر خوان
وز آنجا فهم کن سال وفاتش

Ḫalīl-i ʿādilī peyveste ber-ḫān
V'ez ān-cā fehm kon sāl-i vefāteş

ʿĀdilī; yā ḥarf-i tenkīrdir, tārīḫ ḥesābına dāḫil degildir. Ḥāṣılı, **ḫalīl-i ʿādil** tārīḫdir ki yediyüzyetmiş beşdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Birāderime dā'imā ḫalīl-i ʿādil oḳu, yaʿnī anı bu ismle daʿvet eyle, andan ṣoñra bu ismden fehm eyle sāl-i vefātını.

1 M, T: ḳaṭʿ-ı naẓar olunmamışdır.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

28

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātu Mefāʿīlü Fāʿilāt

رحمن لایموت چو این پادشاه را
دید آنچنان کزو عمل الخیر لایفوت

Raḥmān-ı lā-yemūt çu īn pādişāh-rā
Dīd ānçunān k'ezū ʿamelu'l-ḫayri lā-yefūt

Maḥṣūl-i Beyt: Ebedī ḥayāt ṣāḥibi olan Allāh çünki bu pādişāhı gördi ancılayın ki andan ʿamel-i ḫayr fevt olmaz, yaʿnī çünki gördi ki ḫayrāta sāʿīdir.

جانش قرین رحمت خود کرد تا شود
تاریخ این معامله رحمن لایموت

Cāneş ḳarīn-i raḥmet-i ḫod kerd tā şeved
Tārīḫ-i īn muʿāmele Raḥmān-ı lā-yemūt

Maḥṣūl-i Beyt: Cānını kendi raḥmetine ḳarīn eyledi, tā kim bu muʿāmeleniñ tārīḫi Raḥmān-ı lā-yemūt ola ki yedi yüz seksen beşdir. Beytiñ netīcesinde, murād budur ki; Raḥmān-ı lā-yemūt lafẓınıñ ḥurūfı cümel-i ṣaġīr ile yedi yüz seksen beş[1] olur diyen cümel-i ṣaġīri ve kebīri bilmez imiş[2]. Ve bu muʿāmeleniñ tārīḫi Raḥmān-ı lā-yemūt ḥarfleridir ki cümel-i ṣaġīr hesābı üzere yedi yüz seksen beş olur diyen de ([M,T+] cümel-i) ṣaġīri ve kebīri bilmez-imiş[3].

1 S: yedi yüz beş.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī>
3 <[T+] Redd-i Şemʿī>

29

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

آصف دور زمان جان جهان توران شاه
که درین مزرعه جز دانهٔ خیرات نکشت

Āṣaf-ı devr-i zamān cān-ı cihān Tūrān Şāh
Ki derīn mezraʿa cuz dāne-i ḫayrāt ne-kişt

Maḥṣūl-i Beyt: Devr-i zamānıñ Āṣaf'ı, cihānıñ cānı Turan Şāh ki bu dünyā mezraʿasında dāne-i ḫayrātdan ġayrı ekmedi.

ناف هفته بد و از ماه رجب کاف و الف
که بگلشن شد و این گلخن پر دود بهشت

Nāf-ı hefte bud u ez-māh-ı Receb kāf u elif
Ki be-gulşen şud u īn gulḫan-ı pur-dūd bi-hişt

Nāf-ı hefte lāmiyye, hafta ortası dimekdir. **Kāf u elif** yigirmi birdir. **Be-gulşen; bā** ḥarf-i ṣıla, **gulşen**'den murād cennetdir. **Şud** reft maʿnāsınadır. **Gulḫan-ı pur-dūd** beyāniyyedir. **Gulḫan** kāf-ı ʿAcemīniñ żammıyladır. **Gulḫan-ı pur-dūd**'dan murād dünyādır. **Bi-hişt; bā** ḥarf-i te'kīd, **hişt** fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, ḳodı dimekdir yaʿnī terk eyledi.

Maḥṣūl-i Beyt: Hafta ortası idi ve māh-ı Receb'den yigirmi birinci gün ki cennete gitdi ve bu pür-dūd külḫanı terk eyledi.

آنکه میلش سوی حق‌بینی و حق‌گویی بود
سال تاریخ وفاتش طلب از میل بهشت

Ān ki meyleş sūy-ı ḥaḳ-bīnī vu ḥaḳ-gūyī būd
Sāl-i tārīḫ-i vefāteş ṭaleb ez-meyl-i behişt **(563a)**

Bīnī ve **gūyī** yā'ları ḥarf-i maṣdardır. **Ḥaḳ-bīn** ve **ḥaḳ-gūy** vaṣf-ı terkībīdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol Āṣaf ki meyli ḥaḳ-gūyluḳ ve ḥaḳ-bīnlik cānibine idi, anıñ vefātı tārīḫiniñ sālini ve senesini meyl-i behiştden ṭaleb eyle ki, yedi yüz seksen yedidir.

30

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

بهاء الحق و الدین طاب مثواه
امام سنت و شیخ جماعت

Bahāʾu'l-ḥaḳki ve'd-dīn ṭābe meṡvāh
İmām-ı sunnet u şeyḫ-i cemāʿat

Bunuñ gibi yerlerde **ḥaḳ** lafẓını taʿẓīmen īrād iderler, ismi Bahāʾüddīn'dir. **İmām-ı sunnet** ve **şeyḫ-i cemāʿat** laḳablardır.

Maḥṣūl-i Beyt: İmām-ı sünnet ve şeyḫ-i cemāʿat Bahāʾuddīn, cennet durağı olsun.

چو می‌رفت از جهان این بیت می‌خواند
بر اهل فضل و ارباب براعت

Çu mī-reft ez-cihān īn beyt mī-ḫānd
Ber-ehl-i fażl u erbāb-ı berāʿat

Bahāʾu'l-ḥaḳḳ mübtedā ve **īn beyt** ḫaberi[1]. **Berāʿat** aḳrān arasında fāyıḳlıġa dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki Bahāʾuddīn dünyādan giderdi, erbāb-ı fażl u berāʿata da bu beyti oḳurdı ki,

بطاعت قرب ایزد می‌توان یافت
قدم در نه گرت هست استطاعت

Be-ṭāʿat ḳurb-ı Īzed mī-tuvān yāft
Ḳadem der-nih geret hest istiṭāʿat

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭāʿat sebebiyle ḳurb-ı Ḫudāʾyı bulmaḳ olur. Pes, ṭāʿate ḳadem ḳo eger istiṭāʿatıñ var-ise.

1 T: bu beyit ḫaberi.

بدین دستور تاریخ وفاتش
برون آر از حروف قرب طاعت

Bedīn dustūr tārīḫ-i vefāteş
Birūn ār ez-ḥurūf-ı ḳurb-ı ṭāʿat

Maḥṣūl-i Beyt: Vefātı tārīḫini bu ḳānūnla iḫrāc eyle ḥurūf-ı ḳurb-ı ṭāʿat-den ki yedi yüz seksen iki olur.

31

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilāt

مجد دین سرور سلطان قضات اسماعیل
که زدی کلك زبان آورش از شرع نطق

Mecd-i dīn server-i sulṭān-ı ḳuḍāt İsmāʿīl
Ki zedī kilk-i zebān-āvereş ez-şerʿ nataḳ

Ḳuḍāt ḳāḍī'nıń cemʿidir, **İsmāʿīl** ʿaṭf-ı beyān. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Zedī** ḥikāyet-i ḥāl-i māzī. **Kilk-i zebān-āver** beyāniyye. **Zebān-āver** vaṣf-ı terkībī-dir, mütekkellim ve faṣīḥ kimseye dirler, **şīn**-i żamīr **İsmāʿīl**'e rāciʿdir. **Naṭaḳ**, nūn'uń ve tā'nıń fetḥalarıyla, kelām ve tekellüm maʿnāsınadır, ḥāṣılı, nuṭḳa dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳāḍīlar sulṭānınıń serveri mecd-i dīn İsmāʿīl ki anıń ze-bān-āver ḳalemi şerʿden nutḳ ururdı, yaʿnī ḳıbel-i şerʿden tekellüm iderdi. Ḳa-leme isnād mecāzīdir, murād kendidir.

ناف هفته بد و از ماه رجب پنج و سه روز
که برون رفت ازین خانهٔ بی‌وضع و نسق

Nāf-ı hefte būd u ez-māh-ı Receb penc u se rūz
Ki birūn reft ezīn ḫāne-i bī-vażʿ u nesaḳ

Maḥṣūl-i Beyt: Hafta ortası idi ve māh-ı Receb'den beşle üç gün idi, ki mecmūʿı sekiz gün olur, ki ṭaşra gitdi bu ḫāne-i bī-vażʿ u nesaḳdan, yaʿnī bu ḳānūnsuz ve üslūbsuz ḫāneden ki dünyādır, çıḳdı.

کنف رحمت حق منزل او دان و آنگه
سال تاریخ وفاتش طلب از رحمت حق

Kenef-i raḥmet-i Ḥaḳ menzil-i vey dān v'ān-geh
Sāl-i tārīḫ-i vefāteş ṭaleb ez-raḥmet-i Ḥaḳ

Kenef, kāf'ıń ve nūn'uń fetḥalarıyla, ṣığıncaḳ[1] maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥaḳḳıń raḥmeti ṣığıncaġını aña menzil bil, andan ṣoñra vefātı tārīḫiniń sālını raḥmet-i Ḥaḳ'dan ṭaleb eyle. Yaʿnī tārīḫ-i vefātı raḥmet-i Ḥaḳ'dır ki yediyüzellialtıdır. Bu tārīḫlerde cümel-i kebīr yerine cümel-i ṣaġīr īrād idenler ḥesāb-ı nücūmīden[2] külliyyen bī-behre imişler[3].

32

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Fāʿilāt

اعظم قوام دولت و دین آنکه بر درش
از بهر خاکبوسی نمودی فلك سجود

Aʿẓam Ḳıvām-ı devlet u dīn ān ki ber-dereş
Ez-behr-i ḫāk-būsī numūdī felek sucūd **(563b)**

Aʿẓam Ḳıvām buyurdıġı[4] Ḳıvāmuddīn Ḥasan'dan evvel vezīr-i aʿẓam idi. **Ḫāk-būs** vaṣf-ı terkībīdir, ṭopraḳ öpici dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Devlet u dīniń aʿẓam Ḳıvām'ı ol ki ḳapusında ṭopraġın öpmekiçün felek sücūd gösterdi, yaʿnī sücūdı bahāne iderdi ṭopraġın öpmege.

1 M: ṣığıncaḳ yer.
2 S: nücūmdan.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 T: buyurdugi.

با آن جلال و آن عظمت زیر خاك شد
در نصف ماه ذی‌القعده از عرصهٔ وجود

Bā-ān celāl u ān ʿaẓamet zīr-i ḫāk şud
Der-nıṣf-ı māh-ı Ẕi'l-ḳaʿde ez-ʿarṣa-i vucūd

Maḥṣūl-i Beyt: Ol celāl ü ʿaẓametle ḫāk altına gitdi ʿarṣa-i vücūddan nıṣf-ı māh-ı Ẕi'l-ḳaʿdede, yaʿnī nıṣf-ı māh-ı Ẕi'l-ḳaʿde'de vefāt itdi.

تا کس امیذ جود ندارد دگر ز کس
آمد حروف سال وفاتش امیذ جود

Tā kes umīz-i cūd ne-dāred diger zi-kes
Āmed ḥurūf-ı sāl-ı vefāteş umīz-i cūd

Maḥṣūl-i Beyt: Tā daḫi kimse kimseden cūd u seḫā ümīdin ṭutmaya, vefātı sālınıñ ḥurūfı ümīz-i cūd geldi, yaʿnī tārīḫ-i vefātı ümīz-i cūd ḥarfleridir. Ümīziñ ẓālı ḥarf-i muʿceme olduġını bilmeyenler cūdı seḫā ile te'vīl idüp tārīḫ eylediler[1]. Pes, ümīz-i cūd ḥesābda yediyüzaltımışdörtdür.

33

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

ایام بهارست و گل و لاله و نسرین
از خاك بر آیند و تو در خاك چرایی

Eyyām-ı bahār'est u gul u lāle vu nesrīn
Ez-ḫāk ber-āyend u tu der-ḫāk çirāyī

Mıṣrāʿ-ı evvel şānīye merhūndur. **Ber-āyend** çıḳarlar. **Çirāyī; yā** żamīr-i ḫiṭāb. Bu ḳıṭʿa da Ḫāce'niñ oġlına merşiyesidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bahār eyyāmıdır, ḥālbuki gül ü lāle vü nesrīn ḫākden çıḳar ve sen niçün ḫākdesin?

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

چون ابر بهاران بروم زار بگریم
بخاك تو چندان كه تو از خاك بر آیی

Çun ebr-i bahārān bi-revem zār bi-girīm
Be-ḫāk-i tu çendān ki tu ez-ḫāk ber-āyī

Maḥṣūl-i Beyt: Bahārlar buludı gibi varup seniñ ḳabriñ üzre aġlayayım ol ḳadar ki ḫākden çıḳasın. Yaʿnī giryemden türābını ol ḳadar nem-nāk ideyim ki lāle ve nesrīn gibi ḫākden çıḳasın.

34

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

آن كیست تا بحضرت سلطان ادا كند
كز جور دور گشت شترگربها پدید

Ān kīst tā be-ḥażret-i sulṭān edā koned
K'ez-cevr-i devr geşt şutur-gurbehā pedīd

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimdir ki ḥażret-i pādişāha edā eyleye, yaʿnī taḳrīr u taʿyīn eyleye ki devr-i felek cevrinden şütür-gürbeler āşikāre oldı, yaʿnī nā-sezāvār u nā-sāz işler ẓuhūra geldi. Şutur-gurbe eyü ile yaramaz ḳarışıḳ olmaġa dirler, ekṣer şiʿrde müstaʿmeldir, yaʿnī bir şiʿriñ ki baʿzı ebyātı aʿlā ve baʿżısı ednā vāḳiʿ olsa añа şutur-gurbe dirler, deve-kedi dimekdir.

رندی نشسته بر سر سجادهٔ قضا
حیزی دگر بمرتبهٔ سروری رسید

Rindī nişeste ber-ser-i seccāde-i ḳażā
Ḥīzī diger be-mertebe-i serverī resīd

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ebyāt şutur-gurbeleri beyān ider. Bir rind-i bāde-nūş ḳażā seccādesi üzre oturmuş, yaʿnī bir fāsıḳ kāḍī olmuş. Bir ḥīz daḫi ekābirlik mertebesine irişmiş, yaʿnī ekābir-i şehrden olmuş.

آن رند گفت چشم و چراغ جهان منم
وان حیز گفت نطفهٔ دارایم و فرید

Ān rind goft çeşm u çerāġ-ı cihān menem
V'ān ḥīz goft nuṭfe-i Dārāyem u ferīd

Maḥṣūl-i Beyt: Ol rind didi ki cihānıñ çeşm u çerāġıyım. Ve ol ḥīz didi ki ben Dārā evlādındanım ve ferīd-i zamānım. Dārā ibn-i Behmen İskender-i Filiḳus'uñ babasıdır[1], niteki tevārīḫde müṣbetdir.

ای آصف زمانه ز بهر خدا بگو
با خسروی که دولت او باد بر مزید

Ey Āṣaf-ı zamāne zi-behr-i Ḫudā bi-gū
Bā-ḫusrevī ki devlet-i ū bād ber-mezīd

Maḥṣūl-i Beyt: Ey zamāne vezīri, Allāh-içün söyle bir pādişāha ki anıñ devleti ziyāde ola.

شاها روا مدار که مفعول من اراد
گردد بروزگار تو فعال ما یرید

Şāhā revā me-dār ki mefʿūl-i men erād
Gerded be-rūzgār-ı tu faʿʿāl-i mā yurīd

Maḥṣūl-i Beyt: (564a) Maḳūl-i ḳavl-i vezīrdir. Ey pādişāh, revā görme ki her isteyeniñ mefʿūli ([M+] yaʿnī her bir ḥīz) seniñ eyyāmıñda her istedigin işleye.

1 S: Dārā ibn-i İskender Filikus'uñ babasıdır.

35

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün

زان حبهٔ خضرا خور كز روى سبك هضمى
هر كو بزند يك جو بر سيخ زند سى مرغ

Zān ḥabbe-i ḫaḍrā ḫor k'ez-rūy-ı sebuk-hażmī
Her k'ū bi-zened yek cev ber-sīḫ zened sī murġ

Ḥabbe-i ḫaḍrā beyāniyye. **Ḫaḍrā** aḫḍarıñ mü'enneṣidir, yeşil dimekdir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Rūy-ı sebuk-hażmī** lāmiyye. **Sebuk-hażm** vaṣf-ı terkībīdir, yeyni hażımlı yaʿnī tīz hażm olıcı dimekdir, **yā** ḥarf-i maṣdar. ([M,T+] **Cev**, cīm'iñ fetḥiyle, arpa. **Sīḫ** şiş.) **Sīmurġ** īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, yaʿnī otuz ṭavuḳ ve ʿAnḳā, ([S,T+] anıñiçün) **sī** ile **murġ** terkīb olındı. **Ḥabbe-i ḫaḍrā**'dan murād esrārdan düzilen ḥabdır[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Ol yeşil ḥabdan[2] yi ki tīz hażm olmaḳdan, her kimse ki arpa miḳdārı andan çala[3], şişe otuz ṭavuḳ ṣancar.

زان لقمه كه صوفى را در معرفت اندازد
يك ذره و صد مستى يك دانه و صد سيمرغ

Zān loḳma ki ṣūfī-rā der-maʿrifet endāzed
Yek ẕerre vu ṣed mestī yek dāne vu ṣed sīmurġ

Maḥṣūl-i Beyt: Ol loḳmadan ki ṣūfīyi maʿrifete bıraġa, andan bir ẕerre ve yüz mestlik, bir dāne ve yüz sīmurġ. Yaʿnī ḥabbe-i ḫaḍrādan ṣūfī bir ẕerre miḳdārı ekl eylese dürli dürli ḫayālāta düşüp maʿrifet söylemege başlar ve bir dāne ol ḥabdan yudsa[4] sīmurġ-ı lāf u güzāfa Ḳāf olur. Ḥāṣılı, anı ekl eylemek sebebiyle gömgök evliyā olup velāyet u kerāmet ṣatmaġa başlar. Beng yiyen ṣūfīlere taʿrīżdir, şuʿarānıñ de'bindendir ṣūfīlere her vecihle taʿrīż eylemek, niteki sābıḳan beyān olındı.

1 M, S: ḥabbedir.
2 M, S: ḥabbeden.
3 M: yiye.
4 M, S: ḥabbeden yutsa.

36

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

سال و فال و حال و مال و اصل و نسل و تخت و بخت
بادت اندر شهریاری برقرار و بر دوام

Sāl u fāl u ḥāl u māl u aṣl u nesl u taḫt u baḫt
Bādet ender-şehryārī ber-ḳarār u ber-devām

Bu sekiz nesne ki ẕikr olındı, pādişāhlıḳda ber-ḳarārıń ve ber-devāmıń olsun.

سال خرم فال نیکو حال سالم مال پر
اصل ثابت نسل باقی تخت عالی بخت رام

Sāl ḫurrem fāl nīkū ḥāl sālim māl pur
Aṣl ṯābit nesl bāḳī taḫt ʿālī baḫt rām

Sālıń ḫurrem ve fālıń eyü ola ve ḥāliń kederden ve ġam u ġuṣṣadan sālim ola ve mālıń çoḳ ola. Ve aṣlıń ṯābit ola ve nesliń bāḳī ola ve taḫt-ı salṭanatıń ʿālī ola ve baḫt u ṭāliʿıń sańa rām ola. Ḫāce bu iki beytde tefsīr-i celī ṣanʿatını riʿāyet eylemiş.

37

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

سرور اهل عمایم شمع بزم انجمن
صاحب صاحبقران خواجی قوام الدین حسن

Server-i ehl-i ʿamāyim şemʿ-i bezm-i encumen
Ṣāḥib-i ṣāḥib-ḳırān Ḥācī Ḳıvāmuddīn Ḥasan

Ehl-i ʿamāyim ekṣer ʿulemāda müstaʿmeldir, ammā bunuñ gibi maḳāmda ehl-i ḥükm bezminiñ ekābiri[1] murāddır. **ʿAmāyim** ʿamāmeniñ cemʿidir, ʿayn'da fetḥa ve kesre lüġatdir. **Şemʿ-i bezm-i encumen** lāmiyyelerdir, taḳdīri **şemʿ-i bezm-i encumen-i İslām**'dır, İslām cemāʿatiniñ meclisi şemʿi dimekdir. **Ṣāḥib-i ṣāḥib-ḳırān** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Ṣāḥib** bunda muḳārin u muṣāḥib maʿnāsınadır. **Ṣāḥib-ḳırān** şol kimsedir ki vücūda geldikde sebʿa-i seyyāreniñ ikisi bir burcda ve bir derecede ve bir daḳīḳada buluna. Nihāyeti, ḳanġı[2] ikisi cemʿ olursu aña göre ḥükmin virürler. Meṣelā Zuḥal'le Mirrīḫ cemʿ olursa ziyāde şecīʿ u bahādır olur, şöyle ki muḳābelesine kimse ḳādir olmaya ve Müşterī ile ʿUṭārid cemʿ olursa ziyāde ehl-i ʿilm ü kātib olur, sā'iri de buña göredir. **(564b) Server-i ehl-i ʿamāyim** mübtedā ve ḳıṭʿanıñ āḫir-i beyti ḫaberi ve mābeynleri elḳāb u tārīḫdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i ʿamāyimiñ serveri ve ṣāḥib-ḳırān olan Şāh Şucāʿ'ıñ vezīri Ḳıvāmuddīn Ḥasan ki Ḫāce Ḥāfıẓ'ıñ mürebbīsidir.

هفتصد و پنجاه و چار از هجرت خیرالبشر
مهر را جوزا مکان و ماه را خوشه وطن

Heft-ṣed[3] u pencāh u çār ez-hicret-i Ḫayru'l-beşer
Mihr-rā Cevzā mekān u māh-rā Ḫūşe vaṭan

1 S: ehl-i ḥükm bir mübeyyen ve muʿayyen ekābir.
2 S: ḳanḳı.
3 S: hef-ṣed.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥażret-i Ḫayru'l-beşer hicretinden yediyüzellidört tārīḫinde güneşiñ mekānı burc-ı Cevzā ki faṣl-ı bahār burclarınıñ üçüncisidir ve māhıñ vaṭanı burc-ı Sünbüle'dir ki yay faṣlınıñ bürūcının üçüncisidir.

سادس ماه ربیع الاخر اندر نیم روز
روز آذینه بحکم کردگار ذوالمنن

Sādis-i māh-ı rebīʿu'l-āḫir ender nīm-rūz
Rūz-ı āẕīne be-ḥukm-i Kerdgār-ı ẕu'l-minen

Maḥṣūl-i Beyt: Rebīʿü'l-āḫir ayınıñ altıncı güni gün ortasında[1] Cumʿa güni minnetler ṣāḥibi Fāʿil-i Muṭlaḳ'ıñ ḥükmiyle,

مرغ روحش کو همای آسمان قدس بود
شد سوی باغ بهشت از دام این دار المحن

Murġ-i rūḥeş k'ū humā-yı āsmān-ı ḳuds būd
Şud sūy-ı bāġ-ı behişt ez-dām-ı īn dāru'l-miḥan

Murġ-i rūḥeş beyāniyye. **K'ū; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat ve żamīr-i ġā'ib **murġ-i rūḥ**'a rāciʿdir. **Humā-yı āsmān-ı ḳuds** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Şud** reft maʿnāsınadır. **Miḥan** miḥnetiñ cemʿidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Murġ-ı rūḥı ki āsumān-ı ḳuds hümāsı idi, bāġ-ı behişt cānibine gitdi. ([S,T+] Bu miḥnet evi ṭuzaġından) yaʿnī bu miḥnet-ḫāne-i ʿālemden cennete vardı.

1 T: ayının altıncısı gün ortasında.

38

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Mużāriʿ
Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

کو فرصتی که خدمت پیر مغان کنم
وز پند پیر دولت خود را جوان کنم

Kū furṣatī ki ḫidmet-i pīr-i muġān konem
V'ez-pend-i pīr devlet-i ḫod-rā civān konem

Bunuñ gibi naẓma ḳıṭʿa dimek mecāzīdir, zīrā ḳıṭʿa şol şiʿre dirler ki maṭlaʿı olmaya. Pes, bu iʿtibārla muḳaṭṭaʿāt ḳırḳbir olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanı bir furṣat ki pīr-i muġāna ḫidmet idem ve pīr-i muġānıñ pendinden ([M+] yaʿnī naṣīḥatinden) kendi devletimi civān idem, yaʿnī ḳanı bir furṣat böyle idem?

من سالها مجاور میخانه بوده ام
باقیٔ عمر خدمت آن آستان کنم

Men sālhā mucāvir-i mey-ḫāne būdeem
Bāḳī-i ʿomr ḫidmet-i ān āsitān konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben yıllarla meyḫāne mücāviri olmuşum, ʿömrüñ bāḳīsinde ol āsitāneye ḫidmet iderim.

دی شیشه دید با من و بشکست محتسب
می بعد ازین بزیر مرقع نهان کنم

Dī şīşe dīd bā-men u bi-şkest muḥtesib
Mey baʿd ezīn be-zīr-i muraḳḳaʿ nihān konem

Maḥṣūl-i Beyt: Dün muḥtesib benimle şīşeyi gördi ve ṣıdı, şimden girü bādeyi muraḳḳaʿ altında nihān ideyin[1].

1 M: nihān iderim yaʿnī ṣaḳlarım.

39

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

حکیم فکر من از عقل دوش کرد سؤال
که ای یگانهٔ الطاف خالق رحمن

Ḥakīm-i fikr-i men ez-ʿaḳl dūş kerd suʾāl
Ki ey yegāne-i elṭāf-ı Ḫālıḳ-ı Raḥmān

Ḥakīm-i fikr-i men beyāniyye ve lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim fikrim ḥakīmi dün gice ʿaḳlımdan suʾāl eyledi ki ey Ḫālıḳ-ı Raḥmān'ıñ elṭāf-ı yegānesi.

کدام گوهر نظمست در جهان که ازو
شکست قیمت بازار لؤلوی عمان

Kudām gevher-i naẓm'est der-cihān ki ezū
Şikest ḳıymet-i bāzār-ı luʾlu-yi ʿummān

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanḳı naẓm gevheridir ki cihānda andan lüʾlüʾ-i ʿummān bāzārı şikest buldı, yaʿnī bahāsı ve ḳıymeti şikest oldı?

جواب داد که بشنو ز من ولی مشنو
که این قصیده فلان گفت و این غزل بهمان

Cevāb dād ki bi-şnev zi-men velī me-şinev
Ki īn ḳaṣīde filān goft u īn ġazel be-hemān

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAḳıl cevāb virdi ki; sözüñ gerçegini benden işit, velī bu sözi işitme ki bu ḳaṣīdeyi filān söyledi ve bu ġazeli fisṭān[1] söyledi.

سر آمد فضلای زمانه دانی کیست
ز روی صدق و یقین نه ز راه کذب و گمان

Ser-āmed-i fużalā-yı zamāne dānī kīst
Zi-rūy-ı ṣıdḳ u yaḳīn ne zi-rāh-ı kiẕb u gumān

1 F: feseṭān. (kelime harekeli)

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt maḳūl-i **(565a)** ḳavl-i ʿaḳldandır. Zamāne fużalāsınıń serveri ve ser-āmedi bilür misin kimdir ṣıdḳ u ṣafā cihetinden, ne kiẕb u gümān ṭarīḳinden?

شهنشه فضلا پادشاه ملك سخن
جمال ملت و دين خواجهٔ جهان سلمان

Şehenşeh-i fużalā pādişāh-ı mulk-i suḫan
Cemāl-i millet u dīn ḫāce-i cihān Selmān

Maḥṣūl-i Beyt: Şehenşeh-i fużalā yaʿnī ser-āmed-i fużalā, pādişāh-ı mülk-i süḫān, millet u dīniń cemāli, cihānıń ḫācesi Selmān'dır, yaʿnī Selmān-ı Sāvecīdır ki selāṭīn-i İlḫāniyeniń meddāḥıdır. Ḫāce'niń taʿrīfinden Selmān'ıń rifʿat-i maḳāmını bilmek mümkündür.[1]

40

Ve lehu eyżan
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

دریغا خلعت روز جوانی
گرش بودی طراز جاودانی

Dirīġā ḫilʿat-i rūz-ı civānī
Gereş būdī ṭırāz-i cāvidānī

Dirīġā ḥayfā dimekdir. **Ḫilʿat-i rūz-ı civānī** beyāniyyedir. **Gereş; şīn**-i żamīr **ḫilʿat**'e rāciʿdir. **Ṭırāz**, ([M,T+] ṭā'nıń kesriyle,) ʿalem ve nişān maʿnāsınadır. **Cāvidānī** ṭırāz'ıń mużāfun ileyhidir beyāniyye ile, ebedī dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥayfā, civānlıḳ güni ḫilʿatiniń eger ṭırāz-ı cāvidānīsi olaydı, yaʿnī civānlıḳ zamānı mü'ebbed olaydı. Bu ḳıṭʿayı rubāʿīler arasında yazup buña rubāʿī diyenler ʿaceb bī-temyīz ve bī-teşḫīṣ vücūdlar-imiş[2].

1 S'de bu cümleden sonra 'Fi'r-rubāʿiyyāt' yazmaktadır.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

دریغا حسرتا دردا کزین جوی
بخواهد رفت آب زندگانی

Dirīġā ḥasretā derdā k'ezīn cūy
Bi-ḫāhed reft āb-ı zindegānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dirīġ u ḥasret u derd ki dünyā cūyından veyā beden cūyından ḥayātımız ābı gitse gerekdir, yaʿnī fevt olısarız[1].

همی باید برید از خویش و پیوند
چنین رفتست حکم آسمانی

Hemī-bāyed burīd ez-ḫīş u peyvend
Çunīn refte'st ḥukm-i āsmānī

Maḥṣūl-i Beyt: Dirīġ ki ḳavm u ḳabīleden kesilmelidir. Böyle vāḳiʿ olmuş-dur ḥükm-i āsumānī, yaʿnī dünyāda kimse bāḳī ḳalmaz.

و کل اخ مفارقه اخوه
لعمر ابیك الا الفرقدان

Ve kullu eḫin mufariḳuhu ehūhu
Le-ʿamru ebīke ille'l-Ferḳadāni

Kullu aḫin beyāniyye ve mübtedā, **mufārik** ḫaberi, **hā**-yı żamīr **eḫ**'a rāciʿ-dir. **Eḫūhu** lafẓen merfūʿ **mufāriḳ**'iń fāʿili ve żamīr yine **eḫ**'a rāciʿdir. **Le-ʿamru ebīke; lām** edāt-ı ḳasemdir, ʿayn meftūḥ oḳunur ve iżāfet lāmiyyedir, babań ʿömri ve beḳāsı ḥaḳḳıçün dimekdir. **İllā** edāt-ı istiṡnā. **Ferḳadān** ḳutb-ı şimālī ḳurbında iki kevkebdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Beyt-i sābıḳıń mażmūnını tenvīr ider buyurur ki; her ḳardaş ḳardaşdan ayrılıcıdır baban ʿömri ve beḳāsı ḥaḳḳıçün, ancılayın her ḳardaş ki Ferḳadān'dan ġayrıdır. Yaʿnī ḳıyāmete dek Ferḳadān biri birinden ayrılmaz, ammā sā'ir ḳardaşlar her gün ayrılmadadır, ḥāṣılı, biri birinden ayrılışmadadır.

1 S: fevt olsaḳ gerekdir.

41

Ve lehu eyżan ḳıṭʿa[1]
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün

ای باد صبا اگر توانی
از راه و وفا و مهربانی

Ey bād-ı ṣabā eger tuvānī
Ez-rāh u vefā vu mihrbānī

([M,S+] **Maḥṣūl-i Beyt:** Ey bād-ı ṣabā, eger ḳādir iseñ vefā ve şefḳat cihetinden.

از من ببری خبر بیارم
کان سوختهٔ تو در نهانی

Ez-men bi-berī ḫaber be-yārem
K'ān sūḫte-i tu der-nihānī)

Maḥṣūl-i Beyt: Benden yārime ḫaber iledesin ki seniñ sūḫte ʿāşıḳıñdır gizleyin[2].

می مرد و ز اشتیاق می گفت
کای بی تو حرام زندگانی

Mī-murd u zi-iştiyāḳ mī-goft
K'ey bī-tu ḥarām zindegānī

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ sūḫte ʿāşıḳıñ[3] ölürdi ve iştiyāḳdan söylerdi ki, ey cānān, sensiz baña dirlik ḥarām olsun.

1 T'de hem rubāʿī yazılmış, hem de üst tarafına küçük harflerle ḳıṭʿa yazılmıştır.
2 M: ʿāşıḳıñdır gizlice.
3 M, T: seniñ sūḫteñ.

42

Ve lehu eyżan ḳıṭʿa[1]
Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

بعلمست آدمی انسان مطلق
چو علمش نیست شد حیوان مطلق

Be-ʿilm'est ādemī insān-ı muṭlaḳ
Çu ʿilmeş nīst şud ḥayvān-ı muṭlaḳ

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİlimle ādemī insān-ı muṭlaḳdır, çünki ʿilmi olmaya ḥayvān-ı muṭlaḳdır. Mıṣrāʿ-ı evvelde muṭlaḳ yerine munṭaḳ yazup minhusinde munṭaḳ ism-i mefʿūldur diyen bu beyti muṭlaḳ bilmemiş[2]. **(565b)**

عمل بی علم باشد جهل مطلق
بجهل ای جان نشاید یافتن حق

Amel bī-ʿilm bāşed cehl-i muṭlaḳ
Be-cehl ey cān ne-şāyed yāften ḥaḳ

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİlimsiz ʿamel cehl-i muṭlaḳdır. Ey cān, ḥaḳḳı cehlile bulmaḳ olmaz, yaʿnī her nesneye ʿilim lāzımdır. Bu ḳıṭʿa da rubāʿīdir diyü rubāʿiyyāt arasında yazanlarıñ ġarīb teşḫīṣleri var imiş.

1 T'de hem rubāʿī yazılmış, hem de üst tarafına küçük harflerle ḳıṭʿa yazılmıştır.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

[RUBÂʿÎLER]

Ve lehu fi'r-Rubāʿiyyāt[1]

1

Mütekārib

من حاصل عمر خود ندارم جز غم
در عشق ز نیك و بد ندارم جز غم

Men ḥāṣıl-ı ʿomr-i ḫod ne-dārem cuz ġam
Der-ʿışḳ zi-nīk u bed ne-dārem cuz ġam

Ḥāṣıl-ı ʿomr-i ḫod lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt[2]: Benim ʿömrüm ḥāṣılı, ġamdan ġayrı yoḳdur. ʿIşḳ içinde eyiden ve yaramazdan nesnem yoḳ ġamdan ġayrı.

يك همدم دمساز ندارم نفسی
يك مونس نامزد ندارم جز غم

Yek hem-dem-i dem-sāz ne-dārem nefesī
Yek mūnis-i nām-zed ne-dārem cuz ġam

Hemdem-i dem-sāz beyāniyye, yār-ı muvāfiḳ dimekdir. **Nefesī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Mūnis-i nām-zed** beyāniyye. ([M,T+] **Mūnis** ġam-küsār.) **Nām-zed** nişānlı yaʿnī muʿayyen.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir nefes yār-ı muvāfiḳ hem-demim yoḳdur. Ġamdan ġayrı bir muʿayyen mūnisim yoḳdur.

---

1 M: Ve lehu eyżan fi'r-Rubāʿiyyāt. S: Fi'r-Rubāʿiyyāt.
"Ve lehu eyżan" ibaresi sadece S nüshasında; "Rubāʿī" ibaresi ise sadece M ve T nüshalarında bulunmaktadır.
2 S'de rubâ'îlerde de 'Maḥṣūl-i Beyit' yerine sadece 'Maḥṣūl' yazılmaktadır.

2

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

مردی ز کنندۀ در خیبر پرس
و اسرار کرم ز خواجۀ قنبر پرس

Merdī zi-kenende-i der-i Hayber purs
V'esrār-ı kerem zi-ḫāce-i Ḳanber purs

Merdī; yā ḥarf-i maṣdar. **Kenende** ism-i fāʿildir, ḳoparıcı maʿnāsına. **Der-i Ḫayber** lāmiyye. **Ḫayber** Ḥicāz'da bir memleketiñ ismidir ki niçe ḳalʿayı şāmildir. Ḥażret-i Peyġamber[1] yedi ḳalʿasını fetḥ eylemişidi. (M,T+ **Kenende-i**) **der-i Ḫayber** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Purs**, (M,T+ bā-yı ʿAcemīniñ żammıyla ve rā'nıñ sükūnıyla,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ṣor dimekdir, mefʿūl-i ṣarīḥi **merdī**'dir ve ġayr-i ṣarīḥi **zi-kenende**. **V'esrār-ı kerem; vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve iżāfet lāmiyye. **Ḫāce-i Ḳanber** lāmiyyedir, murād İmām ʿAlīdir. Bunda da **esrār-ı kerem** purs fiʿliniñ mefʿūl-i ṣarīḥidir ve **zi-ḫāce-i Ḳanber** ġayr-ı ṣarīhi.

Maḥṣūl-i Beyt: Merdligi Ḫayber ḳalʿasınıñ ḳapısını ḳoparıcıdan ṣor. Esrār-ı keremi de Ḳanber'iñ efendisiniden ṣor.

گر تشنۀ فیض حق بصدقی حافظ
سر چشمۀ آن ز ساقئ کوثر پرس

Ger teşne-i feyż-i ḥaḳ be-ṣıdḳī Ḥāfıẓ
Ser-çeşme-i ān zi-sāḳī-i Kevṯer purs

Teşne ʿaṭşān maʿnāsınadır, pes, **feyż**'e iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir ve **feyż**'iñ **ḥaḳḳ**'a iżāfeti maṣdarıñ fāʿiline iżāfetidir. **Be-ṣıdḳī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Ḥāfıẓ** münādā. **Ser-çeşme-i ān** lāmiyye. **Ser-çeşme** bıñar başı ve **purs**'uñ mefʿūl-i ṣarīḥi ve **zi-sāḳī** ġayr-i ṣarīḥi. **Sāḳī-i Kevṯer** ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ṣıdḳile feyż-i ḥaḳḳa teşne iseñ ey Ḥāfıẓ, anıñ ser-çeşmesini sāḳī-i Kevṯer'den ṣor, yaʿnī bu meẕkūrları Ḥażret-i (M+ ʿAliyy-i) Murtażā'dan ṣor.

1 M, S: Ḥażret-i Peyġamber *ʿaleyhi's-selām.*

3

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

گر همچو من افتادهٔ این دام شوی
ای بس که خراب باده و جام شوی

Ger hemçu men uftāde-i īn dām şevī
Ey bes ki ḫarāb-ı bāde vu cām şevī

Dām'dān murād dām-ı ʿışḳdır. **Ey** ḥarf-i nidā, münādā maḥẕūf, ey yār dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger benim gibi bu dām-ı ʿışḳa üftāde olursañ ([M,T+] yaʿnī giriftār olursañ) ey yār, çoḳ ki bāde ve cāmıñ ḫarābātı olursun, ([S,T+] yaʿnī ziyāde bāde-nūş olursun.)

ما مست و خراب و رند عالم سوزیم
با ما منشین و گر نه بد نام شوی

Mā mest u ḫarāb u rind-i ʿālem-sūzīm
Bā-mā me-nişīn u ger ne bed-nām şevī

Maḥṣūl-i Beyt: Biz mestiz ve ḫarāb u rind-i ʿālemsūzız. Pes, bizimle oturma, yoḳsa bed-nām olursın, yaʿnī biz bed-nām olduġumuz[1] gibi sen de bed-nām olursın.

1 T: oldugümüz.

4

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

در سنبلش آویختم از روی نیاز
گفتم من سودا زده را چاره بساز

Der-sunbuleş āvīẖtem ez-rūy-i niyāz
Goftem men-i sevdā-zede-rā çāre bi-sāz

Āvīẖtem lüġatde lafẓ-ı müşterekdir, aṣdım ve aṣıldım dimekdir, ammā bunuñ gibi yerlerde yapışmaḳ maʿnāsınadır. **Der-sunbuleş; der** ḥarf-i ṣıla.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānānıñ sünbül zülfine **(566a)** yapışdım niyāz cihetinden. Didim ki ben sevdā-zedeye çāre eyle.

گفتا که لبم بگیر و زلفم بگذار
در عیش خوش‌آویز نه در عمر دراز

Goftā ki lebem bi-gīr u zulfem bi-guẕār
Der-ʿayş-ı ẖoş āvīz ne der-ʿomr-i dirāz

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān didi ki lebim ṭut ve zülfüm terk eyle. Eyi ʿayş u ṣafāya yapış, ʿömr-i dırāza yapışma, yaʿnī eyi dirlige heves eyle, ʿömr-i dırāza heves eyleme.

5

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

چون غنچهٔ گل قرابه پرداز شود
نرگس بهوای می قدح ساز شود

Çun ġonçe-i gul ḳırābe-perdāz şeved
Nergis be-hevā-yı mey ḳadeḥ-sāz şeved

Ḳırābe-perdāz vaṣf-ı terkībīdir, ḳırābe boşaldıcı yaʿnī ġonça şeklinden çıḳup muṭabbaḳ gül olıcı ola. **Ḳırābe** ḳabaḳulaḳ didikleri büyük destidir, ṣürāḥīye de dirler. **Ḳadeḥ-sāz** vaṣf-ı terkībīdir, ḳadeḥ düzici maʿnāsına, yaʿnī nergis açılup ḳadeḥ şeklinde ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki gül ġonçası ḳırābe-perdāz ola yaʿnī muṭabbaḳ gül ola, nergis daḫi mey ārzūsıyla ḳadeḥ-sāz ola, yaʿnī açılup ḳadeḥ gibi ola.

فارغ دل آن کسی که مانند حباب
هم با سر می خانه بر انداز شود

Fāriġ dil-i ān kesī ki mānend-i ḥabāb
Hem bā-ser-i mey ḫāne-ber-endāz şeved

Fāriġ boş dimekdir, ḫālī maʿnāsına. **Dil-i ān** lāmiyye. **Kesī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat veyā ḥarf-i beyān. **Mānend-i ḥabāb** lāmiyye. **Ḥabāb**, ḥāʾnıñ fetḥiyle, ṣu ḳabarcıġı. **Ser-i mey** lāmiyye. **Ḫāne-ber-endāz** vaṣf-ı terkībīdir, ḫāne yıḳıcı yaʿnī ḫarāb idici maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ġonça-i gül ü nergis meẕkūr ḥāle girdikde ol kimseniñ göñli ġam u ġuṣṣadan fāriġdir ki ḥabāb gibi mey sevdāsıyla ḫāne-ber-endāz ola, yaʿnī ḫāne-ḫarāb ola, ḥāṣılı, ol zamānda ḫānesini beyʿ idüp şarāba vire.

6

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

زان بادهٔ دیرینهٔ دهقان پرورد
در ده که طراز عمر نو خواهم کرد

Zān bāde-i dīrīne-i dihḳān-perverd
Der-dih ki ṭırāz-ı ʿomr nev ḫāhem kerd

Bāde-i dīrīne-i dihḳān-perverd beyāniyye ve lāmiyyedir. **Dīrīne** eski. **Dihḳān-perverd** vaṣf-ı terkībīdir, dihḳān terbiye eyledigi[1] bāde dimekdir, (M,T+ **dihḳān** ekinci ve köyli dimekdir.) **Der-dih; der** edāt-ı teʾkīdiñ bir nevʿi-dir ve **dih**, (M,T+ dāl'ıñ kesriyle,) fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, vir dimekdir, maṣ-darında ve sāʾir müştaḳḳātda dāl'ı meftūḥ oḳumaḳ da cāʾizdir. **Ṭırāz-ı ʿomr** beyāniyye. **Ṭırāz** ʿalem maʿnāsınadır ki zamān-ı sābıḳda libāsda olurdı, ammā bu zamānda mehcūr u metrūkdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Ol dihḳān terbiye eyledigi eski bādeyi bañā vir ki ʿömür ṭırāzını yeñilesem gerek, ḥāṣılı, tāze civān olmaḳ isterim.

مستم کن و بی خبر ز احوال جهان
تا سر جهان بگویمت ای سره مرد

Mestem kon u bī-ḫaber zi-aḥvāl-i cihān
Tā sırr-ı cihān bi-gūyemet ey surre-merd

Surre-merd eyi kişi dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Beni mest ü bī-ḫaber eyle aḥvāl-i cihāndan, tā kim sañā sırr-ı cihānı söyleyeyim ey yaḫşı kişi, yaʿnī lā-yaʿḳıl olup bī-pervā esrār-ı kāʾinātı fāş ideyin.

1 S: ekinci ve köylü terbiye eyledigi.

7

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ای آن که نهند مهر و ماه از سر تمکین
بر خاك جناب تو شب و روز جبین

Ey ān ki nihend mihr u māh ez-temkīn[1]
Ber-ḫāk-i cenāb-ı tu şeb u rūz cebīn

Temkīn ḳudret u ʿaẓamet maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol kimse ki kemāl-i temkīn u ḳudretiñden gice ve gündüz mihr ü māh (M,T+ ḫāk-i) cenābıña cebīn ḳorlar, yaʿnī saña taʿẓīm idüp yüzlerini āsitānıñ türābına sürerler.

با دست و زبان و دل تنگم منشان
بر آتش انتظار و فارغ منشین

Bā-dest u zebān u dil-i tengem me-nişān **(566b)**
Ber-āteş-i intiẓār u fāriġ me-nişīn

Teng lafẓı **dest**'e ve **zebān**'a ve **dil**'e ḳayd vāḳiʿdir. **Me-nişān**; elif ve nūn edāt-ı taʿdiyedir, oturtma. Mıṣrāʿ-ı (M,T+ evvel) ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Dest-i tengle ve zebān-ı tengle, yaʿnī dest-i ḳāṣır u dil-i tengle yaʿnī dil-i pür-ġamla[2] beni āteş-i intiẓār üzre oturtma ve fāriġ oturma. Yaʿnī beni ıżṭırāba ṣalup fāriġ oturma.

1 S: ez-ser-i temkīn.
2 T: yaʿnī ḳāṣırla ve dil-i pür-ġamla.

8

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

با دوست نشین و بادهٔ جام طلب
بوس از لب آن سرو گل اندام طلب

Bā-dōst nişīn u bāde-i cām ṭaleb
Būs ez-leb-i ān-serv-i gul-endām ṭaleb

Maḥṣūl-i Beyt: Dostla otur ve bāde-i cām ṭaleb eyle. Ol serv-i gül-endām-dan būse-i leb ṭaleb eyle, yaʿnī dudaġından būse dile.

مجروح چو راحت جراحت طلبد
گو از سر نیش ابن حجام طلب

Mecrūḥ çu rāḥat-ı cirāḥat ṭalebed
Gū ez-ser-i nīş-i İbn-i Ḥaccām ṭaleb

Cirāḥat, (M,T+ cīm'iñ kesriyle,) yaraya dirler. (M,T+ **Ḥaccām** lüġatde mübālaġa ile ism-i fāʿildir, ḳan alıcı maʿnāsına. **İbn-i Ḥaccām** Ḥaccām oġlı dimekdir ki) Ḫāce'niñ zamānında ʿÖmer-nām bir maḥbūbuñ laḳabı idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Mecrūḥ kimse çünki cirāḥatına rāḥat ṭaleb eyleye, sen ol mecrūḥa di ki rāḥatı İbn-i Ḥaccām'ın neşteri ucından[1] ṭaleb eyle.

1 M, T, F: neşter-i cevrinden.

9

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

تا حکم قضای آسمانی باشد
کار تو همیشه کامرانی باشد

Tā ḥukm-i ḳażā-yı āsmānī bāşed
Kār-ı tu hemīşe kām-rānī bāşed

Tā edāt-ı tevḳītdir, mādām maʿnāsına. **Ḥukm-i ḳażā-yı āsmānī** beyāniyye ve lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Kām-rān** vaṣf-ı terkībīdir, (M,T+ rānīden'den,) murād sürici dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Bāşed** fiʿl-i mużāriʿ şeklinde duʿādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Mādām ki ḥükm-i ḳażā-yı āsumānī ola, seniñ işin dā'imā kām-rānlıḳ ola, yaʿnī hemīşe kām-rān[1] olasın.

جامی که ز دست تقتمر می نوشی
سرمایهٔ عیش جاودانی باشد

Cāmī ki zi-dest-i Tuḳtemur[2] mī-nūşī
Ser-māye-i ʿayş-i cāvidānī bāşed

Tuḳtemur, tā'nıñ żammı ve ḳāf'ıñ sükūnı ve tā-yı ṣānīniñ fetḥi ve mīm'iñ żammıyla, Şāh Şucāʿ'ın sāḳīsidir, evlād-ı Türk'den ġāyetde güzel civānimiş, hem ḫānende ve hem sāzende imiş. **Ser-māye-i ʿayş-i cāvidānī** lāmiyye ve beyāniyyedir ve **yā** ḥarf-i nisbet. Ve **bāşed** yine fiʿl-i mużāriʿ şeklinde duʿādır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir cāmı ki Tuḳtemur elinden nūş eylersin, ʿayş u ṣafā-yı cāvidānīye sermāye ola.

1 M: kām-rānlıḳda.
2 Bu beyitte ve şerhinde geçen bütün Tuḳtemur kelimesi M'de Tuḳtemun olarak yazılmıştır.

10

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

نی دولت دنیا بستم می‌ارزد
نی لذت هستی‌بالم می‌ارزد

Nī devlet-i dunyā be-sitem mī-erzed
Nī leẕẕet-i hestī be-elem mī-erzed

Mıṣrāʿlar evvelinde edāt-ı nefyler redīf vāḳiʿ olan fiʿile muḳayyeddir, **ne-mī-erzed** taḳdīrinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Dünyā devleti sitemine degmez. Varlıḳ ve vücūd leẕẕeti de elemine degmez. Yaʿnī dünyāda birḳaç gün mevcūd olup varlıḳ ḥükmine dāḫil olmaḳ ([M+] anıñ) elemine degmez.

نی هفت هزار ساله شادئ جهان
این محنت هفت روزهٔ غم می‌ارزد

Nī heft-hezār-sāle şādī-i cihān
Īn miḥnet-i heft-rūze-i ġam mī-erzed

Dünyānıñ ʿömrine yaʿnī beḳā ve ṣübūtuna yedi biñ yıl miḳdārı ʿömür virmişler, mıṣrāʿ-ı evvel aña işāretdir. **Miḥnet-i heft-rūze-i ġam** lāmiyyelerdir, azacıḳ müddetden taʿbīrdir, gāh **penc rūz** ve gāh **şeş rūz** ve gāh **heft rūz**'la taʿbīr iderler.

Maḥṣūl-i Beyt: Yedi biñ yıllıḳ cihān sürūrı ve ḥubūrı bu yedi günlük ʿömrüñ ġam u ġuṣṣasına degmez, yaʿnī tamām-ı müddet-i dünyā bir iki gün çekdigiñ ġumūm u humūmına degmez.

11

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

امشب ز غمت میان خون خواهم خفت
وز پستر عافیت برون خواهم خفت

İmşeb zi-ġamet miyān-ı ḫūn ḫāhem ḫuft
V'ez-pister-i ʿāfiyet birūn ḫāhem ḫuft

Maḥṣūl-i Beyt: Bu gice seniñ ġamıñdan ḳan arasında yatsam gerek, yaʿnī miḥnet **(567a)** u elemle gicelesem gerek. Daḫi ʿāfiyet ü zühd ü taḳvā pisterinden ṭaşra yatsam gerek, yaʿnī zühd ü perhīzden ayrılsam gerek.

باور نکنی خیال خود را بفرست
تا در نگرد که بی‌تو چون خواهم خفت

Bāver ne-konī ḫayāl-i ḫod-rā bi-firist
Tā der-nigered ki bī-tu çun ḫāhem ḫuft

Bāver kerden inanmaḳdır. **Bāver ne-konī** maʿnā-yı şarṭı mutażammındır, inanmazsañ dimekdir. **Tā** edāt-ı taʿlīl. **Der** edāt-ı teʾkīd, **nigered** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾibdir. **Ki** ḥarf-i beyān.

Maḥṣūl-i Beyt: Beyt-i sābıḳda meẕkūrları inanmazsañ kendi ḫayāliñi gönder, tā kim naẓar eyleye ki sensiz nice ve ne vecihle yatısaram, yaʿnī giceyi seniñ firāḳıñda nice geçürürüm, taḥkīk eylesün.

12

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

در آرزوی بوس و کنارت مردم
وز حسرت لعل آبدارت مردم

Der-ārzū-yı būs u kenāret murdem
V'ez-ḥasret-i laʿl-i āb-dāret murdem

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń būs u kenārıń ārzūsında öldüm. Daḫi āb-dār leb-i laʿliń ḥasretinden öldüm.

قصه چه کنم دراز کوتاه کنم
باز آی که باز ز انتظارت مردم

Ḳıṣṣa çi konem dirāz kūtāh konem
Bāz āy ki bāz zi-intiẓāret murdem

Bāz āy; bāz bunda te'kīd ifāde ider ve ikinci **bāz** cā'izdir ki te'kīd içün ola ve cā'izdir ki gine maʿnāsını ifāde eyleye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳıṣṣayı ne uzadayım, kūtah ideyin. Gel gel ki intiẓārıńdan öldüm.

13

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

جانا چو شبی با تو بروز آوردم
گر بی تو دمی بر آورم نا مردم

Cānā çu şebī bā-tu be-rūz āverdem
Ger bī-tu demī ber-āverem nā-merdem

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cān, çünki bir giceyi seniñle ṣabāḥa dek getürdüm, yaʿnī bir gice ki saña vāṣıl oldum, eger sensiz bir nefes çıḳarsam nā-merdim, yaʿnī sensiz bir sāʿat[1] ʿömür sürersem nā-merdim.

از مرغ نترسم پس ازین کاب حیات
از چشمهٔ نوش آبدارت خوردم

Ez-murġ ne-tersem pes ezīn k'āb-ı ḥayāt
Ez-çeşme-i nūş-ı āb-dāret ḫordem

K'āb; ki ḥarf-i taʿlīl. **Āb-ı ḥayāt** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur. **Çeşme-i nūş-ı āb-dār** beyāniyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bundan ṣoñra ölümden ḳorḳmazam, zīrā seniñ āb-dār dadlı lebiñ çeşmesinden āb-ı ḥayāt içdim veyā leb-i laʿliñ ṭatlı çeşmesinden nūş eyledim. Āb-ı ḥayāt içen ḫod ölmez, pes, ben de ölmem. Mıṣrāʿ-ı ṯānīyi '**Ez-çeşme-i nūş-ı leb-i laʿl-i tu ḫordem**' diyen ʿaceb nā-mevzūn çeşmeden nūş eylemiş[2].

1 S: nefes.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

14

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

تا کی بود این جور و جفا کردن تو
بیهوده دل خلایق آزردن تو

Tā key buved īn cevr u cefā kerden-i tu
Bīhūde dil-i ḫalāyıḳ āzūrden-i tu

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳaçana dek olur seniñ bu cevr ü cefā eylemegiñ, zāyid yere ḫalāyıḳıñ göñlin incitmegiñ?

تیغیست بدست اهل دل خون آلود
گر بر تو رسد خون تو در گردن تو

Tīġī'st be-dest-i ehl-i dil ḫūn-ālūd
Ger ber-tu resed ḫūn-ı tu der-gerden-i tu

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i dil elinde ḫūn-ālūd bir ḳılıç var, eger saña irişürse ḳanıñ boynuña. Niteki Türkīde maẓlimeñ boynuña dirler.

15

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

لب باز مگیر یك زمان از لب جام
تا بر داری کام جهان از لب جام

Leb bāz me-gīr yek-zamān ez-leb-i cām
Tā ber-dārī kām-ı cihān ez-leb-i cām

Maḥṣūl-i Beyt: Lebiñi bir zamān leb-i cāmdan ḳaldırma yaʿnī bāde içmegi terk eyleme, tā kim leb-i cāmdan cihānıñ murādını ḥāṣıl eyleyesin, yaʿnī cihānıñ murādına vāṣıl olasın.

در جام جهان چو تلخ و شیرین بهمست
این از لب یار خواه و آن از لب جام

Der-cām-ı cihān çu telḫ u şīrīn behem'est
Īn ez-leb-i yār ḫāh u ān ez-leb-i cām

Cām-ı cihān beyāniyye. **Behem'est** biledir maʿnāsına. **Īn** ism-i işāretdir **şīrīn**'e ve **ān** ism-i işāretdir **telḫ**'e ki bādedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cām-ı cihānda çünki telḫ ü şīrīn biledir. Pes, şīrīni leb-i yārden iste, ve telḫi leb-i cāmdan, yaʿnī cāmdan bāde iste[1].

16

Ve lehu eyżan (567b)
Rubāʿī

گفتی که ترا شوم مدار اندیشه
دل خوش کن و بر صبر گمار اندیشه

Goftī ki tu-rā şevem me-dār endīşe
Dil ḫoş kon u ber-ṣabr gumār endīşe

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur: Didiñ ki seniñ olurum, endīşe ṭutma yaʿnī ḳayırma. Göñlüñi ḫoş eyle ve endīşe ve fikriñi ṣabra ḥavāle eyle yaʿnī ṣābir ol.

کو صبر و چه دل کانچه دلش می‌خوانی
یك قطرهٔ خونست و هزار اندیشه

Kū ṣabr u çi dil k'ān-çi dileş mī-ḫānī
Yek ḳaṭre-i ḫūn'est u hezār endīşe

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanı ṣabır[2] ve göñül ne yaʿnī dil yoḳdur. Zīrā ol nesneyi ki sen göñül oḳursın bir ḳaṭre ḳandır ve hezār endīşe. Ḥāṣılı, bir ḳaṭre ḳandır ve biñ dürli fikir, zīrā göñlüñ ḥāli böyledir.

1 S: yaʿnī bādeden iste.
2 S: ṣabır di.

17

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

عشق رخ یار بر من زار مگیر
بر خسته دلان خرده بیکبار مگیر

ʿIşḳ-ı ruḫ-ı yār ber-men-i zār me-gīr
Ber-ḫaste-dilān ḫurde be-yek-bār me-gīr

Maḥṣūl-i Beyt: Yāriñ ruḫı ʿışḳ u muḥabbetini ben zārıñ üzerine ṭutma, yaʿnī baña sen ruḫ-ı yāre ʿāşıḳsın dime. Ḫasta diller üzerine bir uġurdan ḫurde ṭutma, yaʿnī ʿışḳ ḫurdelerini baña isnād eyleme. Ḥāṣılı, sen ʿāşıḳsın diyü baña daḫl ü taʿarruż eyleme.

صوفی چو تو رسم رهروان می‌دانی
بر مردم رند نکته بسیار مگیر

Ṣūfī çu tu resm-i reh-revān mī-dānī
Ber-merdum-i rind nukte bisyār me-gīr

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣūfī, çünki sen sālikler resm ü rāhını bilirsin, rind-i merdüm üzerine çoḳ nükte ṭutma, yaʿnī rindleri ʿışḳ ʿaybı ile müttehem eyleme. Egerçi ki rindler ḳatında ʿışḳ ʿayb degildir, ammā ifşāsı ʿaybdır, pes, ʿışḳ u muḥabbetlerini ifşā eyleme.

18

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

نی قصهٔ آن شمع چگل بتوان گفت
نی حال دل سوخته دل بتوان گفت

Nī ḳıṣṣa-i ān şemʿ-i Çigil bi-tuvān goft
Nī ḥāl-i dil-i sūḫte-dil bi-tuvān goft

Şemʿ-i Çigil lāmiyye. **Çigil** Çīn vilāyetinde bir kilīsānıń ismidir ki Mānī-i Naḳḳāş anı kendi istiḫrāc eyledigi nuḳūş-ı ġarībe ile naḳş eylemiş. Her bārī ki **şemʿ-i Çigil** diseler, iżāfetle, murād ol vaḳt ol kilīsānıń ḫademesi olan tāze keşiş dilberlerdir, ammā bunuń gibi yerlerde teşbīh ṭarīḳiyle dilberler murād olur. Ammā **Çīn u Çigil** diseler ol vaḳt **Çigil**'den murād ol kilīsā olan memleketdir. **Ḥāl-i dil-i sūḫte-dil** lāmiyyelerdir, yüregi yanmışıń göńli ḥālini dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne ol şemʿ-i Çigil'iń ḳıṣṣasın söylemek olur, (M,T+ yaʿnī anıń cevr ü cefāsın añmaḳ olmaz. Ve ne yüregi yanmışıń göńli ḥālini söylemek olur,) yaʿnī cānāna ʿarż-ı (M,T+ ḥāl) eylemek mümkün degil.

غم در دل تنگ من از آنست که نیست
یك دوست که با وی غم دل بتوان گفت

Ġam der-dil-i teng-i men ez-ān'est ki nīst
Yek-dōst ki bā-vey ġam-ı dil bi-tuvān goft

Dil-i teng-i men beyāniyye ve lāmiyyedir[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Benim dil-i tengimde ġam anıńçündür ki bir dost yoḳdur ki añа göńül ġamını dimek ola. Yaʿnī ʿālemde bir yār-ı ṣādıḳ bulunmaz ki ʿāşıḳ añа derdini[2] iẓhār eyleye.

1 S: lāmiyye ve beyāniyyedir.
2 S: derūnı.

19

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

خوبان جهان صید توان کرد بزر
خوش خوش بر ایشان بتوان خورد بزر

Ḫūbān-ı cihān ṣayd tuvān-kerd be-zer
Ḫoş ḫoş ber-i īşān bi-tuvān-ḫord be-zer

Ber-i īşān lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cihān ḫūblarını altunla ṣayd eylemek olur, güzel güzel anlarıñ meyvesini altunla yimek olur, yaʿnī māl ḳuvvetiyle vuṣlatlarına mālik olmaḳ mümkündür[1].

نرگس که کله دار جهانست ببین
کو نیز چه گونه سر درآورد بزر

Nergis ki kuleh-dār-ı cihān'est bi-bīn
K'ū nīz çi gūne ser der-āverd be-zer

Maḥṣūl-i Beyt: Nergis ki cihānıñ külāh-dārı ve serveridir, gör seyr eyle ki ol daḫi ne vechile baş indirdi zere. Yaʿnī nergis anda olan rifʿat-i şānla zere mā'il olup aña ser-fürū eyledi. Nergisiñ içindeki ṣarıca ḳadeḥe zer ıṭlāḳ eylemiş. **Ser der-āverd** yerine **ser ber-āverd (568a)** yazup maʿnāsını; ol daḫi nice baş ḳaldırdı ve teveccüh eyledi altuna diyenler nüsḫalara muḫālif yazmaḳdan ġayrı ıṣṭılāḥdan ġāfiller imiş[2].

1 S: mālik olmaḳ olur ve mümkündür.
2 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

20

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ماهی که قدش بسرو می‌ماند راست
آیینه بدست و روی خود می‌آراست

Māhī ki ḳadeş be-serv mī-māned rāst
Āyīne be-dest u rūy-ı ḫod mī-ārāst

Maḥṣūl-i Beyt: Bir māh ki ḳaddi muḥaḳḳaḳ serve beñzer, āyine elinde ve kendi yüzin bezerdi, yaʿnī eline āyine alup kendi rūyını tezyīn iderdi dimekdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; āyīne elinde, āyīne kendi yüzini bezerdi diyen[1] maʿnāyı eyice bezeyememiş[2].

دستارچهٔ پیشکشش کردم گفت
وصلم طلبی زهی خیالی که تراست

Destārçe'i pīş-keşeş[3] kerdem goft
Vaṣlem ṭalebī zihī ḫayālī ki tu-rā'st

Destārçe taṣġīr-i destārdır ki dülbende ve yaġlıġa dirler. **Ṭalebī** fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭabdır maʿnā-yı şarṭı mutażammın. ([M,T+] **Zihī** aṣlında edāt-ı taḥsīndir, ammā bunuñ gibi yerlerde taḥsīn istihzāyı mutażammın olur.) **Ḫayālī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Ki tu-rā'st** ki seniñdir dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol māha bir dülbendcik veyā bir yaġlıcıḳ pīş-keş eyledim, ol da didi. Eger vaṣlım ṭaleb iderseñ āferīn bir ḫayāle ki seniñdir. Yaʿnī bu miḳdārlı cüz'ī nesne ile vaṣl-ı dilbere ṭālibseñ zihī fikr u ferāset ki seniñdir. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsını; zihī bir ḫayāl ki sañadır diyen, ve zihī bir ḫayāl ki seniñiçündür diyen ḥaḳḳ-ı edāyı ḫayāle getürmemişler[4].

1 M: eline āyīne kendi yüzini bezerdi diyen.
2 T, F: bezememiş. <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 M: pīş-keşī.
4 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

21

Rubāʿī

قسام بهشت و دوزخ آن عقده گشای
ما را نگذارد که درآییم ز پای

Ḳassām-ı behişt u dūzaḫ ān ʿuḳde-guşāy
Mā-rā ne-guẕāred ki der-āyīm zi-pāy

Maḥṣūl-i Beyt: Cennet ve cehennem ḳassāmı ol müşkil açıcı bizi ḳomaz ki ayaḳdan gelevüz, yaʿnī bizi ḥıfẓ idüp ḳomaz[1] ki ayaḳdan sürçüp düşevüz, ḥāṣılı, bizi zelletden[2] ṣaḳlar. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsında ʿindiyyāt söyliyenleriñ ʿindiyyātına iʿtibār olunmasun ki jāj-ı Bāḳıl'dır[3].

تا کی رود این گرگ ربایی بنمای
سر پنجهٔ دشمن افکن ای شیر خدای

Tā key reved īn gurg-rubāyī bi-numāy
Ser-pence-i duşmen-efken ey şīr-i Ḫudāy

Reved bunuñ gibi yerlerde ṣādır ve vāḳiʿ ola dimekdir. **Gurg-rubāy** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i masdār, ḳurt ḳapıcılıḳ[4] dimekdir, ẓulm ü teʿaddīden kināyetdir. **Bi-numāy** mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Ser-pence-i duşmen-efken** beyāniyye. **Ser-pence** ḳuvvet u ḳudretden kināyetdir. **Duşmen-efken** vaṣf-ı terkībīdir, düşmen yıḳıcı dimekdir. **Şīr-i Ḫudāy**'dan Ḥażret-i İmām ʿAlī murāddır[5].

Maḥṣūl-i Beyt: Zamānınıñ ẓulminden şikāyet idüp buyurur: Ḳaçana dek bu gürg-rubālıḳ ṣādır u vāḳiʿ ola, yaʿnī ʿālemde bu ẓulüm ḳaçana dek yüriye? Düşmen yıḳıcı (M,T+ ḳahr) ser-pençesini göster ey şīr-i Ḫudāy, yaʿnī ẓuhūra gel ve bu ʿālemi ẓulümden ḫalāṣ eyle ve ʿadāletle pür eyle[6].

1 S, T: ḥıfẓ ider ḳomaz.
2 S: ẕilletden.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
4 T: ḳapıcılık.
5 S: Ḥażret-i İmām ʿAlī murāddır *raḍiye'llāhu ʿanhu*.
6 S: ẓuhūra gel ve bu ʿālemi ʿadāletle pür eyleyüp ẓulümden ḫalās eyle, ʿadāletle.

22

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

جز نقش تو در نظر نیاید ما را
جز کوی تو رهگذر نیاید ما را

Cuz naḳş-ı tu der-naẓar ne-y-āyed mā-rā
Cuz kūy-ı tu reh-guẕer ne-y-āyed mā-rā

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ naḳşıñdan ġayrı bizim naẓarımıza gelmez, yaʿnī gözümüze senden ġayrı güzel görünmez. Seniñ maḥalleñden ġayrı reh-güẕer gelmez bize, yaʿnī bizim naẓargāh u seyrāngāhımız seniñ kūyuñdur ancaḳ, andan ġayrıya uġramazız.

خواب ار چه خوش آید همه را در عهدت
حقا که بچشم در نیاید ما را

Ḫāb er çi ḫoş āyed heme-rā der-ʿahdet
Ḥaḳḳā ki be-çeşm der ne-y-āyed mā-rā

Maḥṣūl-i Beyt: Egerçi uyḳu **(568b)** herkese ḫoş gelür seniñ zamānıñda, ammā ḥaḳ budur ki bizim gözümüze gelmez, yaʿnī uyḳu uyumazız. Yāḫud seniñ ḫayāliñle gözümüze uyḳu girmez, yaʿnī uyḳuya baḳmazız.

23

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

چشمت که فسون و رنگ می‌بارد ازو
زنهار که تیر جنگ می‌بارد ازو

Çeşmet ki fusūn u reng mī-bāred ezū
Zinhār ki tīġ-i ceng mī-bāred ezū

Reng bunuñ gibi yerlerde ḥīle maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ gözüñ ki siḥr ü ḥīle yaġar andan. Amān ki tīġ-i ceng yaġar andan.

بس زود ملول گشتی از همنشینان
آه از دل تو که سنگ می‌بارد ازو

Bes zūd melūl geştī ez-hem-nişīnān[1]
Āh ez-dil-i tu ki seng mī-bāred ezū

Maḥṣūl-i Beyt: Ziyāde tīz melūl olduñ muṣāḥibleriñden. Āh seniñ göñlüñden ki andan ṭaş yaġar. Yüregi bī-rahm olmaḳdan kināyetdir.

1 S, T: hem-nefesān.

24

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

هر دوست که دم زد ز وفا دشمن شد
هر پاکروی که بود تر دامن شد

Her-dōst ki dem-zed ez-vefā duşmen şud
Her pāk-rūy ki būd ter-dāmen şud

Ter-dāmen nā-pākdan kināyetdir, **pāk-rūy** anıñ muḳābilidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her dost ki vefādan nefes urdı, düşmen oldı, yaʿnī vefā-dārlıḳ lāfını uran bī-vefā olup düşmen oldı. Her bir pāk-rū ki varidi, ter-dāmen oldı, yaʿnī pāk-dāmen geçinenler ter-dāmen çıḳdı.

گویند شب آبستن غیبست عجب
چون مرد ندید از که آبستن شد

Gūyend şeb ābisten-i ġayb'est ʿaceb
Çun merd ne-dīd ez-ki ābisten şud

Maḥṣūl-i Beyt: Dirler ki gice aḥvāl-i ġaybla yüklidir, bu ʿacebdir ki (M,T+ çün) er görmedi, kimden yüklü oldı? ʿArab *ʿel-Leylu ḥublā*[1] dir. Niteki şāʿir dimiş:

Dünyā ki hādisātla her gice yüklüdür[2]
Gün ṭoġmadan[3] neler ṭoġa kim bile nā-gehan

Er görmedi dimekden ġarażı, yaʿnī bir merd-i kerīm[4] görmedi dimekdir.

1 Gece yüklüdür.
2 F: Her gice ḥādiṣātla çün yüklidir cihān
3 S: ṭoġmadın. T: doġmadın.
4 S: merd-i kāmil.

25

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ای باد حدیث من نهانش می‌گو
سوز دل من بصد زبانش می‌گو

Ey bād ḥadīṯ-i men nihāneş mī-gū
Sūz-ı dil-i men be-ṣed zebāneş mī-gū

Maḥṣūl-i Beyt: Ey bād, cānāna benim sözümi nihān söyle, āşikāre söyleme. Benim göñlüm yanġınını yüz dille söyle ve yüz dürlü beyān eyle[1].

می‌گو نه بدانسان که ملالش گیرد
می‌گو سخنی و در میانش می‌گو

Mī-gū ne bedānsān ki melāleş gīred
Mī-gū suḫanī vu der-miyāneş mī-gū

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna söyle, ammā ancılayın söyleme ki anı melāl ṭuta, yaʿnī ancılayın söyleme ki incine. Bir söz söyle, ammā muṣāḥabet arasında söyle, şöyle ki alınmaya, ḥāṣılı, bir vechile söyle ki sözüñden incinmeye.

1 T: yüz dürli dille ve beyānla söyle.

26

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

گفتم که لبت گفت لبم آب حیات
گفتم دهنت گفت زهی حب نبات

Goftem ki lebet goft lebem āb-ı ḥayāt
Goftem dehenet goft zihī ḥabb-ı nebāt

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna didim ki lebiñ nedir? Didi ki āb-ı ḥayātdır. Didim deheniñ nedir? Didi aʿlā ḥabb-ı nebātdır.

گفتم سخن تو گفت حافظ گفتا
شادئ همه لطیفه گویان صلوات

Goftem suḫan-ı tu goft Ḥāfıẓ goftā
Şādī-i heme-laṭīfe-gūyān ṣalāvāt

İki kimesne bir söz söyleseler, yaʿnī sözleri müttefiḳ ve biri birine muvāfiḳ olsa dirler: '**Şādī-i heme-laṭīfe-gūyān ṣalavāt**'. Pes, bunda vaḳtā ki cānān lebim āb-ı ḥayāt ve dehenim ḥabb-ı nebātdır didiyse Ḫāce buyurdı ki, Ḥāfıẓ da seniñ sözüñ söyler, yaʿnī lebiñe āb-ı ḥayāt ve deheniñe ḥabb-ı nebāt dir. Cānān didi ki. 'Şādī-i *ilā āḫirihi'*.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna didim ki Ḥāfıẓ da seniñ sözüñ söyler. Ol da didi. Şādī-i *ilā āḫirihi*[1]. Minhusinde goft-ı ṣāliṣ mużāfdır diyen yaʿnī goft Ḥāfıẓ'a mużāfdır dimekdir, söz añlayana maʿlūmdur ki zāʾid söylemiş[2].

1 T'de iki yerde de (اه) kısaltmasıyla gösterilmiştir.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

27

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ماهم که رخش روشنئ خور بگرفت
گرد خط او دامن کوثر بگرفت

Māhem ki ruḫeş rūşenī-i ḫur bi-girift
Gerd-i ḫaṭ-ı ū dāmen-i Kevṯer bi-girift **(569a)**

Māh mübtedā ve **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat ve mıṣrāʿ-ı ṯānī ḫaber-i mübtedādır ki cümle-i ismiyyeden mürekkebdir, *teʾemmel tedri*[1]. **Māh rūşenī-i ḫur bi-girift** iki maʿnāyadır. Birisi güneşiñ rūşenligini ṭutdı, yaʿnī güneş gibi mużī ve tābān oldı. Birisi de güneşin żiyāsına mānīʿ oldı, yaʿnī cānānıñ ruḫı żiyāsı güneşin żiyāsına ġālib u bāhir oldı, *teʾemmel*. **Gerd-i ḫaṭ** iżāfeti beyāniyyedir. **Gerd**, kāf'ıñ fetḥiyle, toz maʿnāsınadır. **Kevṯer**'den murād yüzidir ki rūy-ı cānānı āba[2] teşbīh eylemişler.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim māhım ki yüzi güneş żiyāsını ṭutdı, anıñ gerd-i ḫaṭṭı dāmen-i Kevṯer'i ṭutdı, yaʿnī āb-ı Kevṯer gibi pāk-rūyını gerd-i ḫaṭṭ ṭutdı. Bunda terkībi taġyīr idüp nüsḫalara muḫālif yazanlar ve gerd'i kāf-ı ʿAcemīniñ kesriyle oḳuyup maʿnāsını eṭrāf diyenler maʿnānıñ eṭrāfında çigzinmişler[3].

دلها همه در چاه زنخدان انداخت
وآنگاه سر چاه را بعنبر بگرفت

Dilhā heme der-çāh-ı zeneḫdān endāḫt
V'ān-gāh ser-i çāh be-ʿanber bi-girift

Dilhā mübtedā ve mā-baʿdi ḫaberi ve cümle-i ismiyye ḫaber baʿde'l-ḫaberidir mübtedā-yı evveliñ. Ve cā'izdir ki **gerd-i ḫaṭ, ruḫeş** lafẓından bedel ola ve meẕkūr cümle-i ismiyye ḫaber-i mübtedā ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Benim māhım ʿuşşāḳ dillerini hep çāh-ı zeneḫdānına bıraḳdı, andan ṣoñra çāhıñ başını ʿanberle ṭutdı yaʿnī ʿanberle baġladı. ʿAnberden murād ḫaṭṭıdır ki çāh-ı zeneḫdānını örtmüşdür. Ḫāce'niñ bundan nāzik rubāʿīsi daḫi gelmedi.

1 M: *teʾemmel tedebber.* S: *teʾemmel.*
2 M: aya.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

28

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

چون جامه ز تن برکشد آن مشکین خال
ماهی که نظیر خود ندارد بجمال

Çun cāme zi-ten ber-keşed ān muşkīn-ḫāl
Māhī ki naẓīr-i ḫod ne-dāred be-cemāl

Ber-keşed iḫrāc eyleye yaʿnī çıḳara. **Māhī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Be-cemāl; bā** ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ẓarf.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ol müşkīn-ḫāl teninden cāmesini çıḳara, bir māh ki cemālde kendiniń naẓīri yoḳdur. Bu mıṣrāʿ beyt-i ātīye merhūndur.

در سینه دلش ز نازکی بتوان دید
مانندۀ سنگ خاره در آب زلال

Der-sīne dileş zi-nāzikī bi-tuvān dīd
Mānende-i seng-i ḫāre der-āb-ı zulāl

Maḥṣūl-i Beyt: Ol māhıń sīnesinde kemāl-i nezāketinden dilini görmek olur āb-ı ṣāfīnıń içinde ḳara ṭaş gibi, yaʿnī āb-ı ṣāfīde ḳara ṭaş göründügi gibi anıń gümüş gibi ṣāfī teninde ṭaş gibi yüregi ancılayın görinür.

29

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

سیلاب گرفت گرد ویرانهٔ عمر
وآغاز پری نهاد پیمانهٔ عمر

Seylāb girift gird-i vīrāne-i ʿomr
V'āġāz-ı purī nihād peymāne-i ʿomr

Maḥṣūl-i Beyt: (M,T+ ʿÖmür) vīrānesiniñ eṭrāfını seylāb-ı miḥnet ü belā ṭutdı ve daḫi ṭolmaġa başladı (M,S+ ʿömür peymānesi.) Yaʿnī ḫāne-i ʿömr ḫarāba ve peymāne-i ʿömr ṭolmaġa yüz ṭutdı, ḥāṣılı, ʿömr āḫir olmaġa başladı.

هشیار شو ای خواجه که خوش خوش بکشد
حمال زمانه رخت از خانهٔ عمر

Huşyār şev ey ḫāce ki ḫoş ḫoş bi-keşed
Ḥammāl-ı zamāne raḫt ez-ḫāne-i ʿomr

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḫāce, huşyār ol ki güzel güzel (M,T+ çeker) zamāne ḥamālı ḫāne-i ʿömrden raḫtıñı. Yaʿnī zamāne ḥamālı niçe kimseniñ ḫāne-i ʿömrinden raḫt u baḫtını bād-ı fenāya virmiş, seniñ de raḫt u baḫtıñı bād-ı fenāya virür dimekdir.

30

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

از چرخ بهر گونه همی‌دار امید
وز گردش روزگار می‌لرز چون بید

Ez-çarḫ be-her gūne hemī-dār ummīd
V'ez-gerdiş-i rūzgār mī-lerz çun bīd

Be-her-gūne; bā ḥarf-i ṣıla veyā ḥarf-i muṣāḥabet, her veche ve her vecihle dimekdir. **Hemī-dār; hā** ḥarf-i teʾkīd ve **mī-dār** fiʿl-i emr müfred nuḫāṭab, **ummīd** mefʿūl-i ṣarīḥi ve **ez-çarḫ** ve **be-her gūne** ġayr-i ṣarīḥleri. **V'ez-gerdiş-i rūzgār; vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **zā** ḥarf-i ibtidā ve iżāfet lāmiyye. **Mī-lerz** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, **(569b)** ditre dimekdir. **Bīd** sögüt aġacı.

Maḥṣūl-i Beyt: Felekden her vechile ümīd ṭut yaʿnī felekden hergiz meʾyūs olma. Daḫi gerdiş-i rūzgārdan sögüt gibi ditre yaʿnī ḫavf üzre ol. Ḥāṣılı, felekden ḳaṭʿ-ı recā eyleme, ḫavfdan da ḫālī olma, yaʿnī beyneʾl-ḫavfi veʾr-recā ol.

گفتی که پس از سیاه رنگی نبود
پس موی سیاه من چرا گشت سپید

Goftī ki pes ez-siyāh rengī ne-būd
Pes mūy-ı siyāh-ı men çi-rā geşt sepīd

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ([M,T+] ʿāmm) ṭarīḳiyle buyurur: Sen didiñ ki siyāhdan aʿlā renk olmaz, yaʿnī siyāh renkleriñ sulṭānıdır. Çünki böyledir, benim ḳara ṣaçım niçün aġardı, yaʿnī siyāh ḳalup aġarmamaḳ gerek-idi.

31

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

چشم تو که سحر بابلست استادش
یا رب که فسونها مرواد از یادش

Çeşm-i tu ki siḥr-i Bābil'est ustādeş
Yā Rab ki fusūnhā me-revād ez-yādeş

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Siḥr-i Bābil** lāmiyye, yaʿnī mülk-i Bābil'de vāḳiʿ olan siḥir ki Hārūt ve Mārūt'dan anda ḳalmışdır. **Yā Rab** bunda yā Allāh dimekdir, maḳām-ı tażarruʿdur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Fusūnhā** efsūnhā'dan muḫaffefdir, bügiler **v**e mekr ü ḥīleler dimekdir. **Me-revād** fiʿl-i nehy müfred ġā'ib, maḳām-ı duʿāda vāḳiʿdir, yaʿnī gitmeye dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānāna ḫiṭāb buyurur: Seniñ çeşmiñ ki üstādı siḥr-i Bābil'dir, yaʿnī seḥḥārlıġı[1] anıñ seḥeresinden[2] taʿallüm eylemişdir. Yā Rab, senden tażarruʿ iderim ki ḫāṭırından efsūnları gitmeye yaʿnī seḥḥārlıġı[3] unutmaya. Baʿżı nüsḫada **bi-revād** vāḳiʿdir, bā-yı istiḳbāl ile, gitsün maʿnāsına. Bi-revād'ı bi-reved yazup maʿnāsını, ʿaceb efsūnlar gider mi anıñ yādından diyen siḥr eylemiş[4].

وان گوش که حلقه کرد در گوش جمال
آویزه ز در نظم حافظ بادش

V'ān gūş ki ḥalḳa kerd der-gūş-ı cemāl
Āvīze zi-durr-i naẓm-ı Ḥāfıẓ bādeş

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Āvīze** ṣalḳım küpeye dirler. **Durr-i naẓm-ı Ḥāfıẓ** beyāniyye ve lāmiyyedir. **Bādeş; şīn**-i żamīr **gūş**-ı evvele rāciʿdir[5].

Maḥṣūl-i Beyt: Daḫi ol gūş ki gūş-ı cemāle ḥalḳa geçürdi, yaʿnī cemāli ḥalḳa-be-gūşı ve bendesi eyledi, ḥāṣılı, güzellik aña muṭīʿ u munḳād oldı, ol

1 T: seḥḥārligi.
2 S: seḥḥārligi seḥereden.
3 S, T: seḥḥārligi.
4 <T+ Redd-i Sürūrī>
5 S: bādeş, żamīr evvele rāciʿ.

gūşuñ küpesi dürr-i naẓm-ı Ḥāfiẓ'dan olsun, yaʿnī hemīşe dürr-i naẓm-ı Ḥāfiẓ ḳulaġında küpe olsun. Ḥāfiẓ'ıñ kelāmını istimāʿdan ʿibāretdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsı taḥḳīḳinde; yaʿnī ol ḳulaḳ ṣāḥibi ki güzel ḳulaġına ḥalḳa ḳıldı diyen üstāddan maʿnāyı ḳulaġına eyi ṭaḳmamış[1]. Tamām beytiñ maʿnāsı taḥḳīḳinde; murād budur ki ṣāḥib-i ḥüsn olanlar ġurūrı terk idüp naṣīḥat-peẕīr olsalar evlādır diyen beytiñ maʿnāsını taḥḳīḳ idememiş[2].

32

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

با می بکنار جوی می‌باید بود
وز غصه کناره‌جوی می‌باید بود

Bā-mey be-kenār-ı cūy mī-bāyed būd
V'ez-ġuṣṣa kenāre-cūy mī-bāyed būd

Be-kenār-ı cūy; bā ḥarf-i ẓarf. **Kenār-ı cuy** lāmiyye. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Kenāre-cūy** vaṣf-ı terkībīdir, kenār isteyici maʿnāsına, bir ṣaḥrā kenārına ṭālib olmaḳdan kināyetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde ile ırmaḳ kenārında olmaḳ gerek, yaʿnī ırmaḳ kenārında bāde içmek gerek. Daḫi ġuṣṣadan kenāre-cūy olmaḳ gerek, yaʿnī bāde içüp ġam u ġuṣṣadan ber-ṭaraf olmaḳ gerek, ([M,T+] ḥāṣılı, ġamdan ḫalāṣ olmaḳ gerek.)

این مدت عمر ما چو گل ده روزست
خندان لب و تازه روی می‌باید بود

Īn muddet-i ʿomr-i mā çu gul deh rūz'est
Ḫandān-leb u tāze-rūy mī-bāyed būd

Deh rūz'est aṣlında **deh rūze-est**'dir, żarūret-i vezniçün taḫfīf ḳılındı. **Ḫandān-leb** vaṣf-ı terkībī **(570a)** aḳsāmındadır, gülegen dudaḳlı dimekdir. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf. **Tāze-rūy** da vaṣf-ı terkībīdir.

1 S: eyi almamış, ṭaḳmamış. <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Bizim bu ʿömrümüzüñ müddeti ve zamānı on günlükdür yaʿnī azdır, ḥāṣılı, ḳıllet-i müddetden kināyetdir. Pes, böyle olunca ḫandān-leb u tāze-rūy olmaḳ gerek, yaʿnī bu azacıḳ ʿömri ġam u ġuṣṣa ile geçürmeyüp heşāşet u beşāşetle geçürmek gerek.

33

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ای شرمزده غنچهٔ مستور از تو
حیران و خجل نرگس مخمور از تو

Ey şerm-zede ġonçe-i mestūr ez-tu
Ḥayrān u ḫacil nergis-i maḫmūr ez-tu

Ġonçe-i mestūr beyāniyye, ġonçaya mestūrluḳ ṣıfatı yeşil ẓarf içinde olduġıçündür. **Nergis-i maḫmūr** beyāniyye, nergise maḫmūrluḳ ṣıfatı ser-fürū eyledigiçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, ġonça-i mestūr senden şerm-zededir yaʿnī şermendedir. Nergis-i maḫmūr da senden ḥayrān u ḫacildir. Yaʿnī ġonça dehānıñdan şermendedir, yaʿnī ġonça şermende oldıġıçün perdeden ṭaşra çıḳmaz ve nergis, çeşmiñden ḥayrān u ḫacildir.

گل با تو برابری کجا یارد کرد
کو نور ز مه دارد و مه نور از تو

Gul bā-tu berāberī kucā yāred kerd
K'ū nūr zi-meh dāred u meh nūr ez-tu

Maḥṣūl-i Beyt: Gül seniñle berāberlige ḳanda ḳādir olur? Zīrā ol nūrı mehden alur ve meh senden. Yaʿnī gülüñ ve ve sā'ir şükūfeniñ rengi mehden müstefāddır ve mehiñ nūr u żiyāsı seniñ rūyuñdan.

34

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

اول بوفا می وصالم در داد
چون مست شدم جام جفا بر سر داد

Evvel be-vefā mey-i viṣālem der-dād
Çun mest şudem cām-ı cefā ber-ser dād

Maḥṣūl-i Beyt: Evvel vefā ile bańa bāde-i viṣāl virdi, çünki mest oldum cām-ı cefā üst virdi, yaʿnī mey-i viṣāl üzerine cām-ı cefā içürdi. Ḥāṣılı, evvel bańa muḥabbet gösterdi göńlüm alınca, ṣońra cefāya başladı, niteki maḥbūblarıń ʿādeti böyledir.

با آب دو دیده و دل پر آتش
خاك ره او شدم ببادم در داد

Bā-āb-ı du dīde vu dil-i pur-āteş
Ḫāk-reh-i ū şudem be-bādem der-dād

Mıṣrāʿ-ı evvel ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Dil-i pür-āteş ü āb-ı du dīde ile cānānıń ḫāk-i rehi oldum, beni bāda virdi. Beytde ṣanʿat-ı teżādd u ṭıbāḳ riʿāyet olmuşdur.

35

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

با مردم نیك بد نمی باید بود
در بادیه دیو و دد نمی باید بود

Bā-merdum-i nīk bed ne-mī-bāyed būd
Der-bādiye dīv u ded ne-mī-bāyed būd

Maḥṣūl-i Beyt: Eyi adamlarla yaramaz olmaḳ gerekmez. Ṣaḥrāda dīv u ded olmaḳ gerekmez. **Ded**, dāl-ı evveliñ fetḥiyle, yırtıcı ḥayvānāt, arslan ve ḳaplan ve ḳurd gibi. Ḥāṣılı, insān mülāyim ü ādemī-sīret gerek, yırtıcı ḥayvān gibi mūẕī gerekmez.

مفتون معاش خود نمی باید شد
مغرور بفضل خود نمی باید بود

Meftūn-ı maʿāş-ı ḫod ne-mī-bāyed şud
Maġrūr be-fażl-ı ḫod ne-mī-bāyed būd

Meftūn-ı maʿāş ism-i mefʿūlüñ ḳā'im-maḳām fāʿiline iżāfetidir ve **ḫod**'a iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Kişi kendi maʿāşına meftūn olmamaḳ gerek ve kendi fażlına maġrūr olmamaḳ gerek. Ḥāṣılı, kişi kendi maʿāşıyla taḳayyüd idüp ʿulūm u maʿārifi ve ṣalāḥ u taḳvāyı terk eylememek gerek. Mecmūʿ-ı beytiñ maʿnāsını; murād ḫalḳıñ iḫtilāṭından ḥāṣıl olan şe'āmeti ve bed-ḫūyluġuñ ḳabāḥati żarar-ı maḥż idügin beyāndır diyen beytiñ maʿnāsını eyi beyān eylememiş[1]. Meẕkūr rubāʿīde **şud** ve **būd** lafıẓları maṣdar maʿnāsınadır.

1 <T+ Redd-i Şemʿī>

36

Ve lehu eyżan (570b)
Rubāʿī

ای سایهٔ سنبلت سمن پرورده
یاقوت لبت در عدن پرورده

Ey sāye-i sunbulet semen perverde
Yāḳūt-ı lebet durr-i ʿAden perverde

Sunbul'den murād zülfdür, ve **semen**'den ʿārıż ve **durr-i ʿAden**'den dendān.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ sāye-i sünbülüñ semen terbiye eylemişdir, yaʿnī sāye-i sünbülüñde semen mürebbā olmuşdur. Yāḳūt lebiñ de dürr-i ʿAden terbiye eylemişdir, yaʿnī yāḳūt gibi lebiñde dürr-i ʿAden gibi dendānıñ mürebbā olmuşdur.

همچون لب خود مدام جان می‌پرور
زان راح که روحیست بدن پرورده

Hemçun leb-i ḫod mudām cān mī-perver
Zān rāḥ ki rūḥī'st be-den perverde

Mī-perver fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır. **Be-den perverde; bā** ḥarf-i ẓarf. **Den** küp, aṣlı nūn'uñ teşdīdiyledir, sābıḳan denn'iñ maʿnāsını mufaṣṣal beyān eylemişiz.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi lebiñ gibi müdām cān besle ol bādeden ki küpde beslenmiş bir rūhdur. Yaʿnī cānını bāde ile besle dā'imā[1].

1 S: besle dimekdir.

37

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

هر روز دلم بزیر باریئ دگرست
در دیدهٔ من ز هجر خاریئ دگرست

Her rūz dilem be-zīr-i bārī-i diger'est
Der-dīde-i men zi-hecr ḫārī-i diger'est

Maḥṣūl-i Beyt: Her gün benim göñlüm bir ġayrı yüküñ altındadır, yaʿnī dilim derd-i ʿışḳdan her gün bir belā ve meşaḳḳatdedir. Benim gözümde de hecrden bir özge ḫār vardır, yaʿnī gözüm hicrāndan miḥnet ü elemdedir.

من جهد همی‌کنم قضا می‌گوید
بیرون ز کفایت تو کاری دگرست

Men cehd hemī-konem ḳażā mī-gūyed
Bīrūn zi-kifāyet-i tu kārī diger'est

Maḥṣūl-i Beyt: Men[1] cehd eylerim ki ḫār-ı hicrānı defʿ idem, ammā ḳażā ve ḥükm-i Ezelī dir: Seniñ saʿy u kifāyetiñden ṭaşra bir iş vardır, yaʿnī ḫār-ı hicrānı çekmek saña ḥükm-i ezelīdir, seniñ saʿy u cehdiñle mündefiʿ olmaz dimekdir.

1 M: Ben.

38

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

چون باده ز غم چه بایدت جوشیدن
با لشگر غم نمی توان کوشیدن

Çun bāde zi-ġam çi bāyedet cūşīden
Bā-leşker-i ġam ne-mī-tuvān kūşīden

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde gibi ġamdan saña ne ḳaynamaḳ gerek, yaʿnī bāde gibi ġamdan ṭaşup köpürmek gerekmez. Ġam leşkeriyle muḳābele idüp çalışmaḳ olmaz, ḥāṣılı, ġamla muʿāraża cāʾiz degil.

سبزست لبت ساغر ازو دور مدار
می بر لب سبزه خوش بود نوشیدن

Sebz'est lebet sāġar ezū dūr me-dār
Mey ber-leb-i sebze ḫoş būd nūşīden

Maḥṣūl-i Beyt: Lebiñ sebzdir, andan sāġarı ıraḳ ṭutma, yaʿnī lebiñ bıyıġıñ-la yeşerdi[1], bāde içmekden ḫālī olma, zīrā sebze kenārında bāde nūş eylemek ḫoşdur.

1 T, F: yaşardı.

39

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ایام شبابست شراب اولیتر
هر غمزدهٔ مست خراب اولیتر

Eyyām-ı şebāb'est şerāb evlīter
Her ġam-zede'i mest-i ḫarāb evlīter

Maḥṣūl-i Beyt: Eyyām-ı civānīdir, şarāb evlādır, yaʿnī yigitlik zamānıdır, şarāb içmemekden içmek evlādır. Her bir ġam-nāk ü ġam-zede mest-i ḫarāb olmaḳ evlādır, yaʿnī ġamdan ḫalāṣ olmaġiçün mest-i ḫarāb olmaḳ yegrekdir.

عالم همه سر بسر خرابست و یباب
در جای خراب هم خراب اولیتر

ʿĀlem heme ser-be-ser ḫarāb'est u yebāb
Der-cāy-ı ḫarāb hem ḫarāb evlīter

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀlem başdan başa ḫarāb u yebābdır. Pes, ḫarāb yerde ḫarāb olmaḳ yegrekdir. Rubāʿīniñ netīcesi budur ki ġam-ı ʿışḳ u muḥabbetden ḫalāṣ olmaġiçün bāde içmek gerek.

40

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

باز آی که جانم بجمالت نگرانست
باز آی که دل در غم هجرت بفغانست

Bāz āy ki cānem be-cemālet nigerān'est
Bāz āy ki dil der-ġam-ı hecret be-figān'est

Bāz bunuñ gibi yerlerde teʾkīd ifāde ider ancaḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān gel ki cānım cemāliñe nāẓırdır. **(571a)** Gel ki göñül ġam-ı hecriñde fiġānladır, ḥāṣılı, nālān u giryāndır.

باز آی که بی روی تو ای یار عزیز
سیلاب ز چشم من سرگشته روانست

Bāz āy ki bī-rūy-ı tu ey yār-ı ʿazīz
Seylāb zi-çeşm-i men-i ser-geşte revān'est

Maḥṣūl-i Beyt: Ey yār-ı ʿazīz gel ki seniñ rūyuñsuz ben ser-geşteniñ çeşminden seylāb revāndır, yaʿnī dāʾimā giryān u nālānım.

41

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

بر گیر شراب طرب انگیز و بیا
پنهان ز رقیب سفله مستیز و بیا

Ber-gīr şerāb-ı ṭarab-engīz u bi-y-ā
Pinhān zi-raḳīb-i sifle me-stīz u bi-y-ā

Ber-gīr; ber ḥarf-i teʾkīd. **Gīr** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ṭut dimekdir. **Şerāb-ı ṭarab-engīz** beyāniyye. **Ṭarāb-engīz** vaṣf-ı terkībīdir, (M,T+ engīzīden'den,) ṭarab ḳoparıcı yaʿnī şenlik peydā idici. **Raḳīb-i sifle** (M,T+ beyāniyye.) **Zi-raḳīb, pinhān**'a müteʿalliḳ ve **pinhān, bi-y-ā** fiʿline ve **me-sitīz** cümle-i muʿteriża.

Maḥṣūl-i Beyt: Şarāb-ı ṭarab-engīzi al ve gel yaʿnī şarābla gel, ʿinād eyleme ve alçaḳ raḳībden pinhān gel yaʿnī gizli gel.

مشنو سخن خصم که بنشین و مرو
بشنو ز من ای نگار که برخیز و بیا

Me-şnev suḫan-ı ḫaṣm ki bi-nşīn u me-rev
Bi-şnev zi-men ey nigār ki ber-ḫīz u bi-y-ā

Me-şnev fiʿl-i nehy müfred muḫāṭab, işitme ve diñleme dimekdir. **Suḫan-ı ḫaṣm** lāmiyye ve mefʿūl-i[1] **me-şnev**'dir. **Ki** ḥarf-i beyāndır iki yerde bile.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, ḫaṣmıñ sözini diñleme ki otur ve gitme, yaʿnī ḳarār eyle gitme didigi sözini işitme. Benden işit ey nigār ki ḳalḳ ve gel, yaʿnī ṭur gel[2]. Ḥāṣılı, benim sözümi diñle, raḳīb sözini diñleme dimekdir.

1 S: maḳūl-i ḳavl-i.
2 M: ṭuru gel.

42

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

هجرت که بجان من درویش آمد
گویی نمکی بر جگر ریش آمد

Hecret ki be-cān-ı men-i dervīş āmed
Gūyī nemekī ber-ciger-i rīş āmed

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Be-cān-ı men-i dervīş; bā** ḥarf-i ṣıla ve iżāfetler lāmiyye ve beyāniyyedir. **Gūyī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭab, diyeydiñ dimekdir. **Nemekī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ber-ciger-i rīş; ber** bunda bā-yı ṣıla maʿnāsınadır ve iżāfet beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ hicrānıñ ki ben dervīşiñ cānına geldi yaʿnī cānına kār eyledi, gūyā ki mecrūḥ cigere tuz geldi, yaʿnī dil-i mecrūḥumı tāzeledi.

ترسیدمی من کز تو شوم روزی دور
دیدی که همان روز بدم پیش آمد

Tersīdemī men k'ez-tu şevem rūzī dūr
Dīdī ki hemān rūz-ı bedem pīş āmed

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳorḳaridim ben ki senden ıraḳ olam, yaʿnī fırāḳıñdan ḳorḳardım. Gördüñ mi ki hemān yaramaz gün öñüme geldi. Yaʿnī senden dūr u mehcūr düşdüm, ḥāṣılı, ḳorḳduġuma[1] uġradım. Mıṣrāʿ-ı evvelde **men** lafẓını terk idenler ḫūb nā-mevzūn imişler[2].

1 T: ḳorḳdugüme.
2 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

43

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

شیرین دهنان عهد بپایان نبرند
صاحب نظران ز عشقی جان نبرند

Şīrīn-dehenān ʿahd be-pāyān ne-berend
Ṣāḥib-naẓarān zi-ʿışḳī cān ne-berend

Maḥṣūl-i Beyt: Şīrīn-dehen maḥbūblar ʿahdlerini pāyāna iletmezler yaʿnī ʿahde vefā eylemezler. Ṣāḥib-naẓar ʿāşıḳlar da ʿāşıḳlıḳdan cān iletmezler, yaʿnī derd-i ʿışḳdan cān ḫalāṣ idemezler, ḥāṣılı, ʿömürleri ʿışḳ u muḥabbetde geçer.

معشوقه چو بر مراد رای تو بود
نام تو میان عشقبازان نبرند

Maʿşūḳa çu ber-murād-ı rāy-ı tu būd
Nām-ı tu miyān-ı ʿışḳ-bāzān ne-berend

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān çünki seniñ re'yiñ ve murādıñ üzre ola, ʿışḳ-bāzlar arasında seniñ adıñ iletmezler, yaʿnī ʿuşşāḳ arasında seniñ adıñ añılmaz. Zīrā ʿāşıḳ ārzū-yı ṭabʿ u hevā-yı nefsānīden geçmek gerek ki aña ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ diyeler.

44

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

زلفین تو پیچ و خم و تاب از چه گرفت
وان چشم خمارین تو خواب از چه گرفت

Zulfeyn-i tu pīç u ḫam u tāb ez-çi girift
V'ān çeşm-i ḫumārīn-i tu ḫāb ez-çi girift **(571b)**

Ḫumārīn; yā ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i teʾkīd.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ iki zülfüñ pīç ü ḫam u tābı neden ṭutdı, yaʿnī neden büklüm büklüm oldı? Ve seniñ ol maḫmūrāne çeşmiñ ḫābı neden ṭutdı, yaʿnī neden uyudı? Ḥāṣılı, çeşmiñ fitnegerdir, ḫāba neden vardı?

چون هیچ کسی برگ گلی بر تو نزد
سر تا قدمت بوی گلاب از چه گرفت

Çun hīç kesī berg-i gulī ber-tu ne-zed
Ser-tā-ḳademet būy-ı gul-āb ez-çi girift

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki hīç bir kimse bir gül yapraġını saña urmadı, ser-tā-ḳademiñ yaʿnī başdan ayaġa dek cismiñ neden gül-āb ḳoḳusın ṭutdı, ḥāṣılı, teniñdeki gül ḳoḳusı nedendir?

45

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

راه طلب تو خار غمها دارد
کو راهروی که این قدمها دارد

Rāh-ı ṭaleb-i tu ḫār-ı ġamhā dāred
Kū rāh-revī ki īn ḳademhā dāred

Rāh-ı ṭaleb-i tu; rāh'ıń **ṭaleb**'e iżāfeti lāmiyyedir ve **ṭaleb**'iń **tu**'ya maṣdarıń mefʿūline. **Ḫār-ı ġamhā** beyāniyye. **Rāh-revī** vaṣf-ı terkībīdir, yol eri dimekdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān veyā ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Seni ṭaleb eylemek yolınıń ġam dikenleri var, yaʿnī seni aramaḳda ġam u ġuṣṣa çoḳ çekilür. Ḳanı bir yol eri ki anda bu ḳademler ola, yaʿnī seni aramaḳ ḳademleri ola?

دانی که روشناس عشقست آن کو
بر چهرهٔ جان چراغ دمها دارد

Dānī ki ki rū-şinās-ı ʿışḳ'est ān k'ū
Ber-çihre-i cān çerāġ-ı demhā dāred

Rū-şinās meşhūr maʿnāsınadır, **ʿışḳ**'a iżāfet lāmiyyedir. **Çihre-i cān** beyāniyye. **Çerāġ-ı demhā** da beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Bilür misin ki ʿışḳıń meşhūrı ve nām-dārı kimdir? Ol kimsedir ki cānı çehresinde ʿāşıḳlar nefesi çerāġı ola, yaʿnī çehre-i cānında ʿāşıḳlar himmeti ve nefesi nişānı ola, ḥāṣılı, ʿāşıḳlar aña himmet eylemiş olalar dimekdir.

46

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

بر دار دل از مادر دهر ای فرزند
با نصف اخیر شوهرش در پیوند

Ber-dār dil ez-māder-i dehr ey ferzend
Bā-nıṣf-ı aḫīr-i şevhereş der-peyvend

Maḥṣūl-i Beyt: Dehr anasından göñlüñi ḳaldır ey oġul, yaʿnī dehre ve rūzgāra ḳalbiñi ʿaḳd eyleme, zīrā kimseye vefā eylememişdir ki sañа eyleye. Anıñ güyegisiniñ nıṣf-ı aḫīrine vāṣıl ol, yaʿnī ṣoñını gör ki hīç iʿtibārı yoḳdur, zīrā şevherine düşmendir, elbette ifnā ider.

بی قلب ندانی اینچنین شخصی را
چون حافظ اگر شوی برویش خرسند

Bī-ḳalb ne-dānī īnçunīn şaḫṣī-rā
Çun Ḥāfıẓ eger şevī be-rūyeş ḫorsend

Be-rūyeş; żamīri **māder-i dehr**'e rāciʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şevher-i māder-i dehri ṣāḥib-i ḳalb olmayınca bilmezsin, yaʿnī māder-i dehrden munḳaṭıʿ olmayınca ṭālibi ve şevheri kim olduġını bilmezsin eger Ḥāfıẓ gibi rūyiyle ḳāniʿ olursañ. Yaʿnī Ḥāfıẓ gibi ẓāhiriyle firifte olursañ şevher u ṭālib-i dünyā kimdir ve kim degildir bilmezsin.[1]

1 Bu beyit ve şerhi S'de bulunmamaktadır.

47

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

من باکمر تو در میان کردم دست
پنداشتمش که در میان چیزی هست

Men bā-kemer-i tu der-miyān kerdem dest
Pendāştemeş ki der-miyān çīzī hest

Pendāştemeş; şīn-i żamīr maʿnāda **der-miyān**'a muḳayyeddir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ben seniñ miyānıñda ḳuşaġıña el urdum, ṣandım ki miyānında bir nesne vardır, yaʿnī kemeriñ miyānında bir nesne vardır ṣandım.

پیداست کز آن میان چو بربست کمر
تا من ز کمر چه طرف بر خواهم بست

Peydā'st k'ez-ān miyān çi ber-best kemer
Tā men zi-kemer çi ṭarf ber-ḫāhem best

Maḥṣūl-i Beyt: Ẓāhirdir ki ol miyāndan kemer ne fā'ide baġladı, tā ben kemerden ne fā'ide baġlasam gerek. Yaʿnī kemer miyāndan bir fā'ide eylemek gerekdir ki ben daḫi kemerden bir fā'ide eyleyem.

48

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

مقبول دل خواص و مشهور عوام
خوش لهجه و موزون حرکت بدر تمام

Maḳbūl-i dil-i ḫavāṣṣ u meşhūr-ı ʿavām
Ḫoş-lehce vu mevzūn-ḥareket bedr-i tamām

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫavāṣṣ gönliniñ maḳbūli ve ʿavāmıñ meşhūrı, lehcesi güzel, ḥareketi mevzūn, bedr-i tamām.

در خطهٔ شیراز بنامست و نشان
رود آور حاجی حافظ احمد نام

Der-ḫıṭṭa-i Şīrāz be-nām'est u nişān
Rūd-āver Ḥācī Ḥāfıẓ Aḥmed-nām

Rūd-āver vaṣf-ı terkībīdir, sürūd-āver maʿnāsına, ır getürici, ḥāṣılı, ırlayıcı[1], Ḥācı Ḥāfıẓ laḳabı ve Aḥmed ismi.

Maḥṣūl-i Beyt: (572a) Ḫıṭṭa-i Şīrāz'da nām u nişānladır ır getürici Aḥmed-nām Ḥācı Ḥāfıẓ. Yaʿnī Aḥmed-nām Ḥācı Ḥāfıẓ ki rūd-āverlikle meşhūrdur, Ḫıṭṭa-i Şīrāz'da nām-dār u nişānmenddir.

1 S, T: ırlanġıç.

49

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

آواز پر مرغ طرب می شنوم
یا نفحهٔ گلزار ارب می شنوم

Āvāz-ı per-i murġ-ı ṭarab mī-şinevem
Yā nefḥa-i gulzār-ı ereb mī-şinevem

Āvāz-ı per-i murġ-ı ṭarab lāmiyyeler ve beyāniyyedir[1]. **Nefḥa** ḫoş ḳoḳu. (M,T+ **Gulzār-ı ereb** beyāniyye.) **Ereb**, hemzeniñ ve rā'nıñ fetḥalarıyla, ḥācetdir, irb ve irbe ve me'rebe (M,T+ ve me'rube) daḫi ḥācet maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭarab murġınıñ ḳanadı āvāzını işidirim, (M,T+ yā ḥācet gülzārınıñ ḫoş ḳoḳusını işidirim,) yaʿnī ḥuṣūl-i ḥācet āṯārını işidirim.

یا باد حدیثی ز لبش می گوید
القصه روایتی عجب می شنوم

Yā bād ḥadīṯī zi-lebeş mī-gūyed
El-ḳıṣṣa rivāyetī ʿaceb mī-şinevem

Maḥṣūl-i Beyt: Yoḳsa lebinden bād bir ḥadīṯ mi söyler? El-ḳıṣṣa, ʿaceb rivāyet işidirim.

1 M, S: lāmiyye ve beyāniyyelerdir.

50

(S+ **Ve lehu**) [**eyżan**]
Rubāʿī[1]

با شاهد شوخ شنگ و با مطرب و نی
کنجی و فراغتی و یك شیشه می

Bā-şāhid-i şūḫ u şeng u bā-muṭrib u ney
Kuncī vu ferāġatī vu yek şīşe mey

Şāhid-i şūḫ beyāniyye. **Şāhid** maḥbūb. **Şūḫ** bunda ısıcaḳ ḳanlı maʿnāsınadır ve **şeng** maṭbūʿ u maḳbūl maʿnāsınadır. **Kuncī** ve **ferāġatī** yā'ları ḥarf-i vaḥdetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şūḫ u şeng maḥbūbla ve muṭrib u neyle bir bucaḳ ve bir ferāġat-ı ḫāṭır ve bir şīşe bāde.

چون گرم شود ز باده ما را رگ و پی
منت نبرم بیك جو از حاتم طی

Çun germ şeved zi-bāde mā-rā reg u pey
Minnet ne-berem be-yek cev ez-Ḥātem-i Ṭay

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki bizim ṭamarımız ve siñirimiz bādeden germ ola yaʿnī ḳıza, Ḥātem-i Ṭay gibi saḫīye bir arpaca minnet iletmem, yaʿnī hīç kimseye seḫasiçün minnet eylemem dimekdir.

1 T'de kırmızı hatla 'Ḳıṭʿa', üzerinde ise siyah hatla 'Rubāʿī' yazılmaktadır.

51

Ve lehu eyżan
Rubāʿī[1]

در هجر تو من ز شمع افزون گریم
دائم چو صراحی اشك گلگون گریم

Der-hecr-i tu men zi-şemʿ efzūn giriyem
Dā'im çu ṣurāḥī eşk-i gulgūn giriyem

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ hecriñde ben şemʿden ziyāde aġlarım. Dā'im ṣürāḥī gibi eşk-i gülgūn aġlarım yaʿnī ḳan aġlarım.

چون ساغر باده ام که از دلتنگی
چون نالهٔ چنگ بشنوم خون گریم

Çun sāġar-ı bādeem ki ez-dil-tengī
Çun nāle-i çeng bi-şnevem ḫūn giriyem

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde sāġarı gibiyim ki göñül darlığından çünki çeng āvāzını işidem, ḳan aġlarım.

52

Ve lehu eyżan
Rubāʿī[2]

عیبیست عظیم بر کشیدن خود را
وز جملهٔ خلق برگزیدن خود را

ʿAybī'st ʿaẓīm ber-keşīden-i ḫod-rā
V'ez-cumle-i ḫalḳ ber-guzīden-i ḫod-rā

Maḥṣūl-i Beyt: Bir ʿaẓīm ʿaybdır kendiyi yuḳarı çekmek, yaʿnī kendiyi yuḳardan ṭutmaḳ ve cemīʿ ḫalḳdan kendiyi muḫtār u rācih ṭutmaḳ, ḥāṣılı, ḫalḳdan kendiyi aʿlā ṭutmaḳ ʿayb-ı ʿaẓīmdir.

1 T'de kırmızı hatla 'Ḳıṭʿa', üzerinde ise siyah hatla 'Rubāʿī' yazılmaktadır.
2 T'de kırmızı hatla 'Ḳıṭʿa', üzerinde ise siyah hatla 'Rubāʿī' yazılmaktadır.

از مردمك دیده بباید آموخت
دیدن همه کس را و ندیدن خود را

Ez-merdumek-i dīde bi-bāyed āmūḫt
Dīden heme kes-rā vu ne-dīden ḫod-rā

Maḥṣūl-i Beyt: Merdümek-i dīdeden ögrenmek gerek herkesi görüp ve kendini görmemegi. Yaʿnī dīde herkesi ve her nesneyi görür, ammā kendini görmez, meger āyīnede.

53

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

جانم بفدای آن که او اهل بود
سر در قدمش اگر نهی سهل بود

Cānem be-fedā-yı ān ki ū ehl būd
Ser der-ḳademeş eger nihī sehl būd

Bu rubāʿī Ḫayyām'ıńdır ki bilmeyenler bunda yazmışlar[1].

Maḥṣūl-i Beyt: Cānım ol kimseniń fedāsı olsun ki ehil ola, ḥāṣılı, cānım ehle fedā olsun. Eger ehliń ayaġına baş ḳorsań sehldir, yaʿnī ehliń ayaġını öpmek tenezzül degildir, tereffuʿdur. **Be-fedā**'nıń bā'sı ḥarf-i zā'iddir, żarūret-i vezniçün gelmişdir.

خواهی که بدانی بیقین دوزخ را
دوزخ بیقین صحبت نا اهل بود

Ḫāhī ki bi-dānī be-yaḳīn dūzaḫ-ra
Dūzaḫ be-yaḳīn ṣoḥbet-i nā-ehl būd

Ṣoḥbet-i nā-ehl maṣdarıń fāʿiline veyā mefʿūline iżāfetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Diler misin ki gerçekden dūzaḫı bilesin. Dūzaḫ cihānda nā-ehliń ṣoḥbetidir, **(572b)** ḥāṣılı, nā-ehliń iḫtilāṭı cehennemdir. Bu rubāʿīde **būd** lafẓı edāt-ı ḫaberdir.

1 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

54

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

سر تا سر آفاق بهاون سودن
نه طاق فلك بخون دل اندودن

Ser-tā-ser āfāḳ be-hāven sūden
Nuh ṭāḳ-ı felek be-ḫūn-ı dil endūden

Sūden sürtmek ve ezmek maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Başdan başa āfāḳı havanda dögüp ezmek ve ṭoḳuz felegi yürek ḳanıyla ṣıvamaḳ. Tamām meşaḳḳat u elemden kināyetdir.

صد سال دگر اسير زندان بودن
به زان كه دمى همدم نادان بودن

Ṣed sāl diger esīr-i zindān būden
Bih zān ki demī hem-dem-i nā-dān būden

Maḥṣūl-i Beyt: Yüz yıl daḫi zindānda esīr olmaḳ nādānla bir nefes hem-dem olmaḳdan yegdir, yaʿnī cemīʿ meẕkūr miḥnetlerden bir dem nādānla muṣāḥabet artuḳdur[1]. Bu rubāʿī Ḫusrev dīvānında mevcūddur.

55

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

تا كار بكام دل مجروح بود
تا ملك تنم بى ملك روح بود

Tā kār be-kām-ı dil-i mecrūḥ buved
Tā mulk-i tenem bī-melik-i rūḥ buved

Maḥṣūl-i Beyt: Mādām ki dünyā işi mecrūḥ göñlümüñ murādınca ola ve mādām ki mülk-i tenim sulṭān-ı rūḥsuz ola, yaʿnī ölünce,

1 S: meẕkūr miḥnetlerden nā-dānla muṣāḥabet miḥneti artuḳdur.

امید من آنست ز درگاه خدا
کابواب سعادت همه مفتوح بود

Ummīd-i men ān'est zi-dergāh-ı Ḫudā
K'ebvāb-ı saʿādet heme-meftūḥ buved

Maḥṣūl-i Beyt: Dergāh-ı Ḫudā'dan benim ümīdim oldur ki cemīʿ saʿādet ḳapıları meftūḥ ola, yaʿnī raḥmet-i Ḫudā'dan me'yūs degilim.

56

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ای دوست دل از جفای دشمن درکش
با روی نکو شراب روشن درکش

Ey dōst dil ez-cefā-yı duşmen der-keş
Bā-rūy-ı nikū şerāb-ı rūşen der-keş

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dost, göńlüńi düşmene cefā eylemekden çek, yaʿnī düşmene cefā eylemekden fāriġ ol. Rūy-ı nīkū ile şarāb-ı rūşen çek, yaʿnī ṣafā-yı çehre ile aʿlā bāde nūş eyle.

با اهل هنر گوی گریبان بگشای
وز نااهلان تمام دامن درکش

Bā-ehl-i huner gūy-ı girībān bi-guşāy
V'ez-nā-ehlān tamām-ı dāmen der-keş

Gūy-ı girībān yaḳa oymasıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i hünere gūy-ı girībānıńı aç, yaʿnī anlara iltifāt u iʿtibār eyle ve nā-ehl olanlardan tamām etegiń çek, yaʿnī iltifāt u iʿtibār eyleme.

57

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ای کاج که بخت سازگاری کردی
با دور زمانه باز یاری کردی

Ey kāc ki baḫt sāzgārī kerdī
Yā devr-i zamāne bāz yārī kerdī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey yār, kāşki ki baḫt muvāfaḳat ideydi, yā devr-i zamān yoldaşlıḳ ideydi, yaʿnī muʿāvenet ideydi. Ḥāṣılı, yā baḫt baña muvāfāḳat ideydi, yā devr-i zamān muʿāvenet.

از دست جوانیم چو بربود عنان
پیری چو رکاب پایداری کردی

Ez-dest-i civāniyem çu bi-rbūd ʿinān
Pīrī çu rikāb pāy-dārī kerdī

Bi-rbūd'uñ fāʿili **pīrī**'dir, siḥr-i ḥelāl ṭarīḳi üzre. **Rikāb** üzengi.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki pīrlik civānligim elinden ʿinānı ḳapdı, nolaydı rikāb gibi pāy-dārlıḳ ideydi. Yaʿnī çünki civānligim gitdi, bārī pīrligim ṯābit olaydı. Deste nisbet ʿinān ve pāya nisbet rikāb ḫūb vāḳiʿ olmuş. Dest ve pāy ve ʿinān ve rikāb ṣanʿat-ı tenāsüb ṭarīḳiyle vāḳiʿdir. Mıṣrāʿ-ı evveliñ maʿnāsını; civānlıḳ çünki ʿinānı elimden ḳapdı diyen maʿnā-yı murādı elinden ḳapdırmış[1].

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>

58

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

عمری ز پی مراد ضایع دارم
وز دور فلك چیست که نافع دارم

ʿOmrī zi-pey-i murād żāyiʿ dārem
V'ez-devr-i felek çīst ki nāfiʿ dārem

ʿOmrī; yā ḥarf-i tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿÖmri murād içün żāyiʿ ṭutarım, yaʿnī murādım elime girmek içün ʿömrümi żāyiʿ iderim. Daḫi devr-i felekden nedir ki fā'ideli ṭutarım, yaʿnī murādım elime girmek içün ne fā'ide iderim[1]?

با هر که بگفتم که ترا دوست شدم
شد دشمن من وه که چه طالع دارم

Bā-her ki bi-goftem ki tu-rā dōst şudem
Şud duşmen-i men veh ki çi ṭāliʿ dārem

Maḥṣūl-i Beyt: Her kime ki sañа dost oldum **(573a)** didimse bañа düşmen oldı. Veh ki ne yaramaz ṭāliʿim vardır.

1 S: yaʿnī devr-i felekden ne fā'ide iderim.

59

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

یاران چو بهم دست در آغوش کنید
این گردش چرخ را فراموش کنید

Yārān çu behem dest der-āġūş konīd
Īn gerdiş-i çarḫ-rā ferāmūş konīd

Yārān münādā. **Konīd** fiʿl-i mużāriʿ cemʿ-i muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey yārān, çünki biri biriñizle ḳocuşasız yaʿnī muʿānaḳa idişesiz, bu gerdiş-i çarḫı ferāmūş idesiz.

چون دور بمن رسد نمانم بر جای
بر یاد من آن دور بقا نوش کنید

Çun devr be-men resed ne-mānem ber-cāy
Ber-yād-ı men ān devr-i beḳā nūş konīd

Ne-mānem ber-cāy yaʿnī ölem gidem. **Beḳā** maṣdardır, bāḳī maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki devr baña irişe yerimde ḳalmayam yaʿnī ölem gidem, ([M,T+] benim şevḳime) devr-i bāḳīyi nūş eyleñ. **Konīd** bunda fiʿl-i emr cemʿ-i muḫāṭabdır, eyleñ dimekdir.

60

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

امروز درین زمانهٔ عهد شکن
کو دوست که عاقبت نگردد دشمن

İmrūz derīn-zemāne-i ʿahd-şiken
Kū dōst ki ʿāḳıbet ne-gerded duşmen

Zemāne-i ʿahd-şiken beyāniyye. **ʿAhd-şiken** vaṣf-ı terkībīdir, ʿahd ṣıyıcı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bugün bu ʿahd-şiken zamānede ([M,T+] ḳanı) bir dost ki ʿāḳıbet düşmen olmaya?

تنهایی را ازان گرفتم دامن
تا دوست نبیندم بکام دشمن

Tenhāyī-rā ezān giriftem dāmen
Tā dōst ne-bīnedem be-kām-ı duşmen

Tenhāyī; yā ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Tenhālıġıñ anıñiçün dāmenin ṭutdum yaʿnī yalñızlıġıñ etegini anıñiçün iḫtiyār eyledim, tā kim dostum beni düşmen murādınca görmeye.

61

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

ای دوست بکام دشمنانم کردی
بودم چو بهار چون خزانم کردی

Ey dōst be-kām-ı duşmenānem kerdī
Būdem çu bahār çun ḫazānem kerdī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey dost, beni düşmenleriñ murādınca eylediñ. Bahār gibi idim, beni ḫazān gibi eylediñ, yaʿnī civān iken beni pīr eylediñ.

در کیش تو من راست بودم همچون تیر
قربان شومت چرا کمانم کردی

Der-kīş-i tu men rāst būdem hemçun tīr
Ḳurbān şevemet çi-rā kemānem kerdī

Kīş bunda īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, yaʿnī meẕheb ve millet ve tīrkeş[1]. **Ḳurbān** da īhām ṭarīḳiyle meẕkūrdur, maʿrūf[2] ve yay duran ẓarf yaʿnī ṣadaḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ meẕhebiñde ben oḳ gibi ṭoġrı idim, ḳurbānıñ olayım, niçün beni yay eylediñ? Yaʿnī müstaḳīm-ḳāmet iken beni münḥanī-ḳāmet eylediñ, ḥāṣılı, ḳahrile belim bükdüñ.

1 S: terkeş.
2 M: maʿrūfdur.

62

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

از عاجزی و سلیمی و مسکینی
وز کبر و بزرگواری و خود بینی

Ez-ʿācizī vu selīmī vu miskīnī
V'ez-kibr u buzurgvārī vu ḫod-bīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Leff ü neşr-i müretteb ṭarīḳiyle buyurur: ʿĀcizlikden ve selīmlikden[1] ve miskīnlikden ve tekebbürlükden ve ululuḳdan ve ḫod-bīnlikden.

بر آتش اگر نشانیم بنشینم
بر اسب اگر نشانمت ننشینی

Ber-āteş eger nişāniyem bi-nşīnem
Ber-esb eger nişānemet ne-nşīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Mıṣrāʿ-ı evvel mıṣrāʿ-ı evvele ve ṣānī ṣānīye maṣrūfdur. Yaʿnī ʿaczimden, *'ilā āḫirihi'*, beni āteş üzre oturdursañ[2] otururum. Ve kemāl-i tekebbürden, *'ilā āḫirihi'*[3], seni at üzerine diksem oturmazsın, yaʿnī ata bin disem binmezsin.

1 T: selīmlıḳdan.
2 M, T: otur diseñ.
3 T'de iki yerde de *ilā āḫirihi ibaresi* (ا) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

63

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

غافل منشین ای یار از تیزیئ آه
کاتش رسدت ز آتش انگیزیئ آه

Ġāfil me-nişīn ey yār ez-tīzī-i āh
K'āteş resedet zi-āteş-engīzī-i āh

Maḥṣūl-i Beyt: Ey yār, āhın itiliginden[1] yaʿnī keskinliginden ġāfil oturma, yaʿnī āh-ı ʿāşıḳdan ġāfil olma, zīrā āhıń āteş peydā eylemesinden sańa āteş irişür, ḥāṣılı, āh seni yaḳar[2].

تا در سر کوی خود نپنداری سهل
شبگردیئ گریه و سحر خیزیئ آه

Tā der-ser-i kūy-ı ḫod ne-pindārī sehl
Şeb-gerdī-i girye vu seḥer-ḫīzī-i āh **(573b)**

Tā ḥarf-i tenbīh. **Ne-pindārī** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel müfred muḫāṭab, ṣanmayasın dimekdir. ([M,T+] **Sehl** ḳolay dimekdir.) **Şeb-gerd** vaṣf-ı terkībīdir, gice çigzinici maʿnāsına ve **yā** ḥarf-i maṣdar ve **girye**'ye iżāfet lāmiyyedir. **Seḥer-ḫīz** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar, **āh**'a iżāfetler lāmiyyelerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Mıṣrāʿ-ı evvel ṣānīye merhūndur. Āgāh ol, ṣaḳın ser-i kūyuńda cüzʾī ẓann eylemeyesin girye şeb-gerdligini ve āh seḥer-ḫīzligini. Yaʿnī ser-i ([M,T+] kūyuńda) gice ʿuşşāḳ girye idüp āh çekdiklerinden ġāfil olma.

1 S: yitiliginden.
2 M: āh seni yaḳup yandırır.

64

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

بر دل غم روزگار تا کی داری
بگذار جهان و هر چه در وی داری

Ber-dil ġam-ı rūzgār tā key dārī
Bi-gẕār cihān vu her çi der-vey dārī

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlüñde rūzgār ġamını niçeye dek ṭutarsın, yaʿnī göñlüñi niçe bir ġam-nāk ṭutarsın? Terk eyle cihānı ve her neye ki cihānda mālik iseñ[1]. Yaʿnī dünyā ve māfīhāyı terk eyle ki ġam çekmeyesin.

یاری و شرابی طلب و پای گلی
در دست کنون که جرعهٔ می داری

Yārī vu şerābī ṭaleb u pāy-ı gulī
Der-dest kunūn ki curʿa-i mey dārī

Yārī; yā ḥarf-i vaḥdet ve **şerābī; yā** ḥarf-i tenkīr. **Ṭaleb** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, iste dimekdir. **Pāy-ı gulī** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Curʿa-i mey** beyāniyye. **Dārī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir yār ve bir şarāb ve bir gül dibini ṭaleb eyle şimdi ki eliñde cürʿa-i mey[2] vardır.

1 S: māliksin.
2 S: cürʿa-i cām-ı mey.

65

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

من جای غم تو در دل خویش کنم
درد تو دوای جگر ریش کنم

Men cāy-ı ġam-ı tu der-dil-i ḫīş konem
Derd-i tu devā-yı ciger-i rīş konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben kendi göñlümde seniñ ġamıña yer iderim, yaʿnī ġamıñı göñlümde ṣaḳlarım. Seniñ derdiñi mecrūḥ cigerime devā iderim[1].

چندان که تو بر دلم جفا بیش کنی
من بر سر آنم که وفا بیش کنم

Çendān ki tu ber-dilem cefā bīş konī
Men ber-ser-i ānem ki vefā bīş konem

Maḥṣūl-i Beyt: Ol ḳadar ki sen göñlüme cefāyı ziyāde idersin, ben ol hevā ve sevdā üzreyim ki vefāyı ziyāde idem.

66

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

گفتم که چه خالست بدین شیرینی
گفتا تو سلیم و ساده و مسکینی

Goftem ki çi ḫāl'est bedīn şīrīnī
Goftā tu selīm u sāde vu miskīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Didim ki ne ḫāldir böyle şīrīnlikle? ([M,T+] Yaʿnī bu leẕẕet ü şīrīnlikle) beñ görmedim. Didi ki sen selīm ü sāde ve mīskīnsin, yaʿnī sen mīskīn ü sāde-dilligiñden anı ḫāl ṣanursın.

1 S: dermān iderim ve devā.

در آینهٔ جمال ما خالی نیست
تو مردم چشم خود را در آن می بینی

Der-āyine-i cemāl-i mā ḫālī nīst
Tu merdum-i çeşm-i ḫod der-ān mī-bīnī

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān didi ki, bizim āyīne-i cemālimizde ḫāl yoḳdur, belki sen kendi gözüñ merdümini āyīne-i cemālimizde görürsin ve anı ḫāl ṣanursın.

67

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

اشکم چو رخ نگار من گلگون شد
وز خون دلم خانهٔ چشمم خون شد

Eşkem çu ruḫ-ı nigār-ı men gulgūn şud
V'ez-ḫūn-ı dilem ḫāne-i çeşmem ḫūn şud

Maḥṣūl-i Beyt: Benim eşkim nigārımıñ ruḫı gibi gülgūn oldı yaʿnī ḳızıl oldı. Daḫi ḫūn-ı dilimden ḫāne-i çeşmim ḫūn oldı, yaʿnī ḫūn-i dilim ḫāne-i çeşmime çıḳup ḫūn-ālūd eyledi.

محبوب من از ناز چنین گفت مرا
کای یار عزیز حال چشمت چون شد

Maḥbūb-ı men ez-nāz çunīn goft merā
K'ey yār-ı ʿazīz ḥāl-i çeşmet çūn şud

Maḥṣūl-i Beyt: Benim maḥbūbum nāzından baña böyle didi ki; ey yār-ı ʿazīz, gözüñ ḥāli nice oldı, yaʿnī ḫūndan gözüñ ḥāli niçe oldı? Bu rubāʿī ol maʿnāyı gösterir ki **(574a)** Ḫāce'niñ gözleri remed-dār olmuş ola ve cānān, gözleri aḥvālinden su'āl eylemiş ola.

68

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

در غربت اگر کسی بماند ماهی
گر کوه بود ازو نماند کاهی

Der-ġurbet eger kesī bi-māned māhī
Ger kūh buved ezū ne-māned kāhī

Maḥṣūl-i Beyt: Bir kimse ġurbetde eger bir ay[1] ḳalsa, eger ṭaġ gibi ḳavī olsa andan bir ṣamanca ḳuvvet ḳalmaz, yaʿnī bī-tāb u tuvān olur.

بیچاره غریب اگرچه ساکن باشد
چون یاد وطن کند بر آرد آهی

Bī-çāre ġarīb egerçi sākin bāşed
Çun yād-ı vaṭan koned ber-ārad āhī

Maḥṣūl-i Beyt: Bī-çāre ġarīb egerçi bir şehirde veyā bir köyde sākin de olursa[2] çünki vaṭanın yād eyleye, āh getürür, yaʿnī vaṭanın añınca bir āh çeker ḥasretinden.

69

Ve lehu eyżan
Rubāʿī

یا رب چو بر آرندهٔ حاجات تویی
هم قاضی و کافیئ مهمات تویی

Yā Rab çu ber-ārende-i ḥācāt tuyī
Hem ḳāḍī vu kāfī-i muhimmāt tuyī

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Allāh, çünki ḥācāt-ı ḫalḳı ḥāṣıl idici sensin. ([M,T+] Hem kāḍī ve mühimmāta kifāyet idici sensin,) yaʿnī ḳażā-yı evṭār-ı ḫalāyıḳ eyleyen sensin.

1 T: bir ān.
2 S: sākin olsa.

من سر دل خویش بتو کی گویم
چون عالم اسرار خفیات تویی

Men sırr-ı dil-i ḫīş be-tu key gūyem
Çun ʿālim-i esrār-ı ḫafiyyāt tuyī

Maḥṣūl-i Beyt: Ben kendi ([M,T+] göñlüm) sırrını saña ḳaçan söylerim? Çün sen esrār-ı ḫafiyyāta ʿālimsin. Yaʿnī çünki sen gizli esrāra vāḳıf u ʿālimsin, ben saña göñlüm esrārını ʿarż eylemem, zīrā terk-i edeb ü taḥṣīl-i ḥāṣıldır.

[MESNEVÎLER]

FİʾL-MEŞNEVİYYĀT

1

Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

الا ای آهوی وحشی کجایی
مرا با تست بسیار آشنایی

Elā ey āhū-yı vaḥşī kucāyī
Merā bā-tuʾst bisyār āşināyī

Elā ḥarf-i istiftāḥ. **Āhū-yı vaḥşī** beyāniyye. **Kucāyī; yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Merā** benim dimekdir. **Bā-tuʾst; sīn** ve **tā** maʿnāda **āşinā**'ya ḳayddır. **Āşināyī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt[1]**:** Ey vaḥşī āhū, ḳandasın ki benim seniñle āşinālığım çoḳdur. Cānānına ḫiṭāb buyurur.

دو تنها رو دو سرگردان دو بیکس
دد و دام در کمین از پیش و از پس

Du tenhā-rev du ser-gerdān du bī-kes
Ded u dām der-kemīn ez-pīş u ez-pes

Tenhā-rev vaṣf-ı terkībīdīr, revīden'den, iki tenhā yüriyici maʿnāsına. **Ded u dām** yırtıcı ḥayvānātda müstaʿmeldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñle iki tenhā yüriyici, iki ser-gerdān, iki bī-kes, ded ü dām pusımızdadır öñden ve artdan[2].

---

1 S'de bütün mesnevilerde 'Maḥṣūl-i Beyt' yerine sadece 'Maḥṣūl' yazılmaktadır.
2 M: arddan.

بیا تا حال یکدیگر بدانیم
مراد هم بجوییم ار توانیم

Bi-y-ā tā ḥāl-i yekdīger bi-dānīm
Murād hem bi-cūyīm er tuvānīm

Maḥṣūl-i Beyt: Āhū-yı vaḥşīye ḫiṭāb buyurur: Gel ki biri birimiziñ ḥālini bilelim, biri birimiziñ murādını isteyelim ḳādir olursak, yaʿnī biri birimiziñ murādını ḥāṣıl idelim ḳādir olursak[1].

که می‌بینم که این دشت مشوش
چراگاهی ندارد خرم و خوش

Ki mī-bīnem ki īn deşt-i muşevveş
Çerāgāhī ne-dāred ḫurrem u ḫoş

Ki beyt-i sābıḳa ḥarf-i taʿlīldir. **Mī-bīnem** şimdiki ḥālde görürüm dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dest-i muşevveş** beyāniyye. **Muşevveş** perīşān ve nā-hemvār dimekdir. **Çerāgāh** otlaḳ ve **yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey āhū-yı vaḥşī, gel ki görürüm ki bu deşt-i müşevveş didigiñ dünyānıñ ḫurrem u ḫoş bir çerāgāhı yoḳdur. Yaʿnī dünyā āsūde-ḥāl olacaḳ maḳām degildir[2].

که خواهد شد بگویید ای رفیقان
رفیق بیکسان یار غریبان

Ki ḫāhed şud bi-gūyīd ey refīḳān
Refīḳ-i bī-kesān yār-i ġarībān

Ki ismdir kim maʿnāsına. **Ḫāhed şud** olısardır dimekdir, fāʿili **(574b) refīḳ**'dir, **bī-kesān**'a iżāfet ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfetidir. **Yār-ı ġarībān** da böyledir ve taʿaddüd-i ḫaber ḳabīlindendir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey refīḳler, söyleñ ki, bī-keslere refīḳ yaʿnī yoldaş ve ġarīblere yār yaʿnī muṣāḥib kim olısardır, yaʿnī bī-kesleri ve ġārībleri kim tefaḳḳud ider?

1 İki yerde de (اولورسك) 'kef' harfiyle yazılmış. Şiirde geçen fiiller 1. çoğul şahıs olduğu için 'olursak' şeklinde okunmuştur.

2 S: dünyāda āsūde-ḥāl olacaḳ maḳām bulunmaz ve yoḳdur.

مگر خضر مبارك پی درآید
ز یمن همتش کاری بر آید

Meger Ḫıżr-ı mubārek-pey der-āyed
Zi-yumn-i himmeteş kārī ber-āyed

Ḫıżr-ı mubārek-pey beyāniyyedir. **Mubārek-pey** vaṣf-ı terkībīdir, mübārek izli dimekdir. **Yumn-i himmet** lāmiyyedir ve **şīn**-i żamīr **Ḫıżr**'a rāciʿdir. **Kārī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ber-āyed** ḥāṣıl ola dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bī-keslere kimse refīḳ ve yār olmaz, meger mübārek izli Ḫıżır gele ki yümn-i himmetinden bir kār ḥāṣıl ola. Yaʿnī meẕkūr ṣaḥrā-yı müşevveş meger Ḫıżır'ın yoldaşlığıyla ḳaṭʿ ola, ve-illā ġarībler anda azar.

مگر وقت عطا پروردن آمد
که فالم لا تذرنی فردا آمد

Meger vaḳt-i ʿaṭā perverden āmed
Ki fālem 'lā-teẕernī ferden' āmed

Meger bunda ke'enne maʿnāsınadır. **Vaḳt-i ʿaṭā perverden** lāmiyyedir. **ʿAṭā, perverden**'iñ muḳaddem mefʿūlidir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i beyān. **Fālem** mübtedā ve mā-baʿdi ḫaberi. **Lā-teẕernī; lā-teẕer** fiʿl-i nehy-i muḫāṭabdır ve **nūn** ḥarf-i viḳāye ve **yā** żamīr-i mütekellim vaḥde, yaʿnī żamīr-i manṣūb-ı muttaṣıl. **Ferden** münferiden[1] maʿnāsına ḥāldir żamīr-i mütekellimden.

Maḥṣūl-i Beyt: Gūyā ki ʿaṭā ve vefā terbiye idecek vaḳt geldi ki benim fālım ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِی فَرْدًا﴾[2] āyet-i kerīmesi geldi. Āyet-i kerīmeniñ maʿnāsı beni yalñız ḳoma dimekdir. Pes, delālet ider ki Allāhu Teʿālā aña bir yār u yāver gönderecekdir.

بوقتی رهروی در سر زمینی
بلطفش گفت رندی ره نشینی

Be-vaḳtī reh-revī der-ser-zemīnī
Be-luṭfeş goft rindī reh-nişīnī

1 M: münferid.
2 "Rabbim, beni yapayalnız, bir başıma bırakma." Enbiya 21/89.

Be-vaḳtī; bā ḥarf-i ẓarf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Reh-revī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ser-zemīn** serḥad dimekdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-luṭfeş; şīn**-i żamīr **reh-rev**'e rāciʿdir. **Rind, goft** fiʿliniñ fāʿili ve maḳūl-i ḳavli bundan ṣoñra gelen beytdir. **Reh-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, ekṣer dilencilerde istiʿmāl iderler, ammā bunuñ gibi yerlerde rind-i lā-ubālīden kināyetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir vaḳtde bir ʿāşıḳ-ı sālik bir serḥadde aña luṭfile bir rind-i reh-nişīn su'āl eyledi.

که ای سالك چه در انبانه داری
بیا دامی بنه گر دانه داری

Ki ey sālik çi der-enbāne dārī
Bi-y-ā dāmī bi-nih ger dāne dārī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldir. **Enbāne** ve **enbān** ṭaġarcıġa dirler. **Dāmī; yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bi-nih** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ḳo dimekdir. **Enbāne**'den murād göñlidir ve **dāne**'den murād toḫum-ı maʿrifetdir ki anıñ vāsıṭasıyla ḫalḳı kendine meyl itdirir ki andan **dām**'la taʿbīr ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Rind-i reh-nişīn didi ki. Ey sāliki-i ʿışḳ, göñlüñ ṭaġarcığında neñ var, gel ṭuzaḳ ḳo eger dāne ṭutarsañ. Yaʿnī eger sermāye-i maʿrifetiñ varise iẓhār eyle, ḫalḳ müntefiʿ olsun.

جوابش داد و گفتا دانه دارم
ولی سیمرغ می‌باید شکارم

Cevābeş dād u goftā dāne dārem
Velī Sīmurġ mī-bāyed şikārem

Cevābeş; şīn-i żamīr rinde rāciʿdir ve **dād**'ıñ fāʿili **reh-rev**. **Vāv** ḥarf-i ʿaṭf ve **goftā, dād**'a maʿṭūfdur. **Dāne** āḫir-i beyte dek **(575a)** maḳūl-i ḳavldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Rinde cevāb virdi ve didi ki. Dāne-i maʿrifetim vardır, velī şikārım Sīmurġ gerekdir. Yaʿnī dāne-i maʿrifetimle ḳābiller ve müstaʿidler şikārım olmaḳ gerek, her nā-ḳābile ʿarż-ı maʿrifet eylemem. Yaʿnī kevdenlere iẓhār-i maʿārif idüp kendime mā'il ü rāġıb eylemezem. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniñ maʿnāsında; Sīmurġ'dan murād Bārī Teʿālādır teşbīh ṭarīḳiyle diyen teşbīhde ḫaṭā eylemiş[1]. Ve mıṣrāʿ-ı ṣānīde **dāne** yerine **dām** yazan sibāḳ-ı kelāmdan āgāh degil imiş[2].

1 <T+ Redd-i Şemʿī>
2 <T+ Redd-i Sürūrī>

بگفتا چون بدست آری نشانش
که از ما بی‌نشانست آشیانش

Bi-goftā çun be-dest ārī nişāneş
Ki ez-mā bī-nişān'est āşiyāneş

Bi-goftā; ḳā'il rind-i reh-nişīndir. **Nişāneş; şīn**-i żamīr Sīmurġ'a rāciʿdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Āşiyāneş** żamīri de Sīmurġ'a rāciʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Rind didi ki. Niçe ele getürürsin nişān-ı ʿAnḳā'yı ki bizden bī-nişāndır. Yaʿnī ʿAnḳā mevcūdü'l-ism maʿdūmü'l-cismdir, ([T+] pes anı nice ele getürürsin.)

مده جام می و پای گل از دست
ولی غافل مباش از دهر بد مست

Me-dih cām-ı mey u pāy-ı gul ez-dest
Velī ġāfil me-bāş ez-dehr-i bed-mest

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki meẕkūr gibidir, yaʿnī çünki ʿAnḳā nā-pedīddir. Pes, aña ṭālib olmayup cām-ı meyi ve pāy-ı güli elden virme, ḥāṣılı, ʿayş u ṣafāya muḳayyed ol, ammā dehr-i bed-mestden īmin olma. Yaʿnī her ne ḳadar ki ẕevḳ u ʿişrete meşġūl olursañ rūzgārıñ ġaddārlıġından[1] ġāfil olma ki ziyāde bī-rahmdır ki hīç kimseye şefḳat eylemez, belki seni bir gün nā-gehānī fetk ider yaʿnī ḳatl ider.

چو آن سرو سهی شد کاروانی
ز شاخ سرو می‌کن دیدبانی

Çu ān serv-i sehī şud kārvānī
Zi-şāḫ-ı serv mī-kon dīdebānī

Serv-i sehī beyāniyye. **Kārvānī; yā** ḥarf-i nisbet. **Şāḫ-ı serv** lāmiyye. **Dīdebān** gözci maʿnāsınadır ve **yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ol serv-i sehī kārvānī oldı, serv dalından ve budaġından gözcilik eyle, yaʿnī bir bülend maḳāmdan nāẓır ol ki ne cānibe gitdi. Mışrāʿ-ı ṯānīniñ maʿnāsını; yüksek yere çıḳup anıñ ḳudūmına muntaẓır ol diyen geleni gidenden farḳ eylemezmiş[2]. ([M,T+] **Zi-şāḫ-ı serv** yerine **çu şāḫ-ı**

1 T: ġaddārliginden.
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>

serv yazup maʿnāsını; serv budaġı gibi gözcilik eyle diyen eyice dīdebānlıḳ eylememiş[1].)

برفت و طبع خوش باشم حزین کرد
برادر با برادر کی چنین کرد

Bi-reft u ṭabʿ-ı ḫoş-bāşem ḥazīn kerd
Birāder bā-birāder key çunīn kerd

Ḫoş-bāş vaṣf-ı terkībīdir, ḫoş olıcı maʿnāsına, yaʿnī ġam ve ġuṣṣasız geçinici, ḥāṣılı, ẕevḳ ([M,T+] u ṣafā ile) olucı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān gitdi ve benim ḫoş-bāş ve bī-ġam u ġuṣṣa ṭabʿımı ḥazīn eyledi. Ḳardaş ḳardaşa ḳaçan böyle eylemişdir? Yaʿnī beni ḳoyup gitdi.

چنان بیرحم زد تیغ جدایی
که گویی خود نبودست آشنایی

Çunān bī-rahm zed tīġ-i cudāyī
Ki gūyī ḫod ne-būde'st āşināyī

Tīġ-i cudāyī beyāniyye, **yā**'lar ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān sefere gitmekle cüdālıḳ ḳılıcını raḥmsız şöyle urdı ki gūyā hergiz āşinālıḳ olmamışdır, yaʿnī beni hīç esirgemedi gitdi.

نثار من چه وزن آرد بدین ساز
که خورشید غنی شد کیسه پرداز

Niṯār-ı men çi vezn āred bedīn sāz
Ki ḫurşīd-i ġanī şud kīse-perdāz

Maḥṣūl-i Beyt: Benim niṯārım ne vezn u miḳdār getürür bu ṭarz u ṭarīḳle, zīrā ḫurşīd-i ġanī kīse-perdāz oldı. Yaʿnī cānān yolına benim niṯārımıñ bu vecihle ne iʿtibārı **(575b)** var ki ġanī ḫurşīd kīsesini tehī eyledi niṯār ide ide. Ḥāṣılı, ḫurşīd bu ḳadar sīm ü zere mālik iken cānāna niṯār iderek düketdi[2]. Pes, benim niṯārımıñ ne miḳdārı var ki dükenmeye[3]. **Kīse-perdāz** kīse boşaldıcı dimekdir, perdāḫten ve perdāzīden bir nesneyi tamām eylemek ve ḫālī eylemek yaʿnī boşaltmaḳ[4].

1 <[T+] Redd-i Sürūrī>
2 T: ṭuketdi.
3 T: ṭukenmeye.
4 M: perdāḫten ve perdāzīden bir nesneyi boşaltmaġa dirler.

لب سر چشمه و یك طرف جویی
نم اشکی و با خود گفت و گویی

Leb-i ser-çeşme vu yek ṭarf-ı cūyī
Nem-i eşkī vu bā-ḫod guft u gūyī

Yā'lar ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki cānān sefere gitdi, ṣabra ise çāre yoḳ, imdi sańa bir bıńar başı kenārı ve bir ırmaḳ ṭarafı ve göz yaşı nemi ve kendińle güft ü gū gerek, yaʿnī firāḳ-ı cānānda bunlarla eglenmek gerek.

بیاد رفتگان و دوستداران
موافق گرد با ابر بهاران

Be-yād-ı reftegān u dōst-dārān
Muvāfiḳ gerd bā-ebr-i bahārān

Be-yād-ı reftegān; bā ḥarf-i ṣıla ve iżāfet lāmiyyedir. **Dōst-dār** vaṣf-ı terkībīdir, muḥibb maʿnāsına. **Gerd** fiʿl-i emr müfred muḫāṭab, ol dimekdir, fiʿl-i mużāriʿi gerded gelür, kāf-ı ʿAcemīniń fetḥiyle, olur maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Sefere gidenler yādına ve dost-dārlar şevḳine muvāfiḳ ol bahārlar buludıyla. Yaʿnī çoḳ giryān u nālān ol bahār bulutları[1] gibi.

چو نالان آیدت آب روان پیش
مدد بخشش ز آب دیدهٔ خویش

Çu nālān āyedet āb-ı revān pīş
Meded baḫşeş zi-āb-ı dīde-i ḫīş

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki āb-ı revān öńüńe nālān ([M,T+] gele, yaʿnī çaġlayı gele[2],) kendi āb-ı dīdeńden aña meded baġışla, yaʿnī gözüńden ırmaḳ gibi yaşlar aḳıt ki āb-ı revāna meded ola.

نکرد آن همدم دیرین مدارا
مسلمانان مسلمانان خدا را

Ne-kerd ān hemdem-i dīrīn mudārā
Muselmānān muselmānān Ḫudā-rā

1 M: bahārlar buludı.
2 T: çaḳlayı gele.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol hemdem-i dīrīn ve ol yār-ı ḳadīm müdārā eylemedi. Ey müslümānlar ([M+] ey müslümānlar,) Allāh içün baña dermān eyleñ.

مرا بگذشت آب فرقت از سر
بدین حالم مدارا نیست درخور

Merā bi-gẕeşt āb-ı firḳat ez-ser
Bedīn ḥālem mudārā nīst derḫor

Maḥṣūl-i Beyt: Ey müslümānlar, āb-ı firḳat başımdan aşdı, bu ḥālde baña müdārā lāyıḳ degildir. Yaʿnī firḳat baña kemāl-i mertebe teʾṯīr eyledi, şimden girü müdārāya mecāl ḳalmadı.

مگر خضر مبارك پی تواند
که این تنها بدان تنها رساند

Meger Ḫıżr-ı mubārek-pey tuvāned
Ki īn tenhā bedān tenhā resāned

Tenhā iki yerde bile yalñız dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Meger mübārek izli Ḫıżır ḳādirdir ki bu yalñızı ol yalñıza irişdire, yaʿnī viṣālimize sebeb ola.

چرا با بخت خود چندین ستیزم
چرا از طالع خود می گریزم

Çi-rā bā-baḫt-ı ḫod çendīn sitīzem
Çi-rā ez-ṭāliʿ-i ḫod mī-gurīzem

Maḥṣūl-i Beyt: Niçün kendi ṭāliʿimle bu ḳadar ʿinādlaşam, yā niçün kendi ṭāliʿimden ḳaçam, yaʿnī muḳadder olan aḥvālden niçün iʿrāż idem?

هم اکنون راه کوی دوست گیرم
اگر میرم هم اندر راه میرم

Hem eknūn rāh-ı kūy-ı dōst gīrem
Eger mīrem hem ender-rāh mīrem

Maḥṣūl-i Beyt: Şimdi hemān dostuñ maḥallesi yolın ṭutarım, yaʿnī ol cānibe giderim, eger ölürsem bārī maḥallesi[1] yolında öleyin.

1 M: yāriñ maḥallesi.

غریبانی که حال من ببینند
زمانی بر سر خاکم نشینند

Ġarībānī ki ḥāl-i men bi-bīnend
Zemānī ber-ser-i ḫākem nişīnend

Maḥṣūl-i Beyt: Şol ġarībler ki benim ḥālim görürler, bir zamān ḳabrim ucında oturalar, yaʿnī **(576a)** ben şehīdiñ başı ucında Ḫudā içün bir nesne oḳuyalar.

غریبان را غریبان یاد دارند
که ایشان یکدگر را یادگارند

Ġarībān-rā ġarībān yād dārend
Ki īşān yek-diger-rā yādgārend

Maḥṣūl-i Beyt: Ġarībleri ġarībler añarlar, zīrā bunlar biri biriniñ yādigārıdır. **Yādgār** añıcı ve añdırıcı maʿnāsınadır, zīrā yād añmaḳdır ve gār edāt-ı fāʿildir, yādcı dimekdir.

خدایا چارهٔ بیچارگانی
مرا و جز مرا چاره تو دانی

Ḫudāyā çāre-i bī-çāregānī
Merā vu cuz merā çāre tu dānī

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rab, sen bī-çārelere çāresin, bāna ve benden ġayrıya çāreyi sen bilürsin, ḥāṣılı, bizim ve bizim gibiniñ dermānı sendendir.

چنان کز شب بر آری روز روشن
ازین انده بر آری شادئ من

Çunān k'ez-şeb ber-ārī rūz-ı rūşen
Ezīn enduh ber-ārī şādī-i men

Maḥṣūl-i Beyt: Ancılayın ki giceden rūz-ı rūşeni çıḳarırsın, bu ġuṣṣadan benim şādlıġımı çıḳarırsın, yaʿnī aña ḳādir olduġuñ gibi buña ḳādirsin.

ز هجرانش بسی دارم شکایت
نمی گنجد درینجا این حکایت

Zi-hicrāneş besī dārem şikāyet
Ne-mī-gunced derīn-cā īn ḥikāyet

Maḥṣūl-i Beyt: Cānān hicrānından şikāyetim çoḳdur, bu ḥikāyet bu maḳāma ṣıġmaz yaʿnī bu deftere ṣıġmaz.

تو گوهر بین و از خر مهره بگذر
ز طرزی کان نگردد شهره بگذر

Tu gevher bīn u ez-ḫar-muhre bi-gẕer
Zi-ṭarzī k'ān ne-gerded şohre bi-gẕer

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ıʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Sen gevheri gör, eşek boncuġından geç. Bir ṭarz u ṭarīḳ ki meşhūr olmaya, aña uġrama, belki andan geç[1].

چو من ماهیٔ کلك آرم بتحریر
تو از نون والقلم می‌پرس تفسیر

Çu men māhī-i kilk ārem be-taḥrīr
Tu ez-'nūn ve'l-ḳalem' mī-purs tefsīr

Nūn lüġat-i ʿArābīde balıġa dirler[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ben ḳalemim balıġını taḥrīre getürem, sen ﴿نٓ وَالْقَلَمِ﴾ *'Nūn ve'l-ḳalem'*[3]den su'āl eyle bunuñ tefsīrini, ḥāṣılı, taḥrīrim āyet-i kerīmeye muvāfiḳ ve muṭābıḳdır.

رفیقان قدر یکدیگر بدانید
چو معلومست شرح ازبر بخوانید

Refīḳān ḳadr-i yek-dīger bi-dānīd
Çu maʿlūm'est şerḥ ezber bi-ḫānīd

Maḥṣūl-i Beyt: Ey refīḳler, biribiriñiziñ ḳadrin biliñ, çünki şerḥ maʿlūmuñuzdur, mefhūmı ezber oḳuyuñ[4].

مقالات نصیحت گو همینست
که حکم انداز هجران در کمینست

Maḳālāt-ı naṣīḥat-gū hemīn'est
Ki ḥukm-endāz-ı hicrān der-kemīn'est

1 M: aña uġrama, andan geç, belki aña uġrama.
2 S'de bu cümle Maḥṣūl-i Beyt'ten sonra yazılmış.
3 "Nûn, kaleme ve onun yazdıklarına kasem olsun." Kalem 68/1.
4 S, T, F: oḳuñ.

Maḳālāt-ı naṣīḥat-gū lāmiyyedir. **Naṣīḥat-gū** vaṣf-ı terkībīdir. **Hemīn'est** budur ancaḳ dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥukm-endāz-ı hicrān** ([M,T+] beyāniyye.) **Ḥukm-endāz** vaṣf-ı terkībīdir, ol tīr-endāza dirler ki ḥükm eyledigi yere ura.

Maḥṣūl-i Beyt: Naṣīḥat-gūyuñ maḳālātı hemān budur ki hicrān ḥükm-endāzı pusıdadır, yaʿnī viṣāle maġrūr olmayup firāḳı ḥāżır bilmek gerek.

روان را با خرد درهم سرشتیم
وز آن تخمی که حاصل گشت کشتیم

Revān-rā bā-ḫired derhem siriştīm
V'ez-ān toḫmī ki ḥāṣıl geşt kiştīm

Maḥṣūl-i Beyt: ʿAklı cānla bir yerde yoġurduḳ ve andan bir toḫum ki ḥāṣıl oldı ekdik, yaʿnī ʿaḳılla rūḥuñ ictimāʿından ḥāṣıl olan netīceyi ḥıfẓ eyledik. Ḥāṣılı, ʿaḳl u rūḥ cānibine meyl eyledik.

فرحبخشی درین ترکیب پیداست
که مغز شعر و مغز جان و اجزاست

Feraḥ-baḫşī derīn terkīb peydā'st
Ki maġz-ı şiʿr u maġz-ı cān u eczā'st

Feraḥ-baḫş vaṣf-ı terkībīdir, feraḥ baġışlayıcı. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Maġz-ı şiʿr** lāmiyyedir mecāzen. **Maġz-ı cān** da böyledir. **Vāv**'lar ḥarf-i ʿaṭfdır. **Eczā**'dan murād aʿżādır, niteki baʿżı nüsḫada vāḳiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr beytde ʿaḳılla **(576a)** rūḥ ictimāʿından ḥāṣıl olan terkībde bir feraḥ-baḫş ḥāṣıldır, yaʿnī bir ṣafā peydādır. Zīrā bu terkīb maġz-ı şiʿr ü maġz-ı cān u maġz-ı aʿżādır, ḥāṣılı, bunlardan mürekkeb olduġıçün feraḥ-baḫşdır.

بیا وز نکهت این طیب امید
مشام جان معطر ساز جاوید

Bi-y-ā v'ez-nekhet-i īn ṭīb-i ummīd
Meşām-ı cān muʿaṭṭar sāz cāvīd

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿāmm ṭarīḳiyle buyurur: Gel ve bu ṭīb-i ümīdiñ güzel ([M,S+] ve ḫoş) ḳoḳusından cān damaġını ebedī muʿaṭṭar eyle.

که این نافه ز چین جیب حورست
نه آن آهو که از مردم نفورست

Ki īn nāfe zi-çīn-i ceyb-i ḥūr'est
Ne zān āhū ki ez-merdum nefūr'est

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Nāfe**'den murād meẕkūr ṭībdir. **Çīn-i ceyb** lāmiyyedir, yaḳa büklümi dimekdir, **ḥūr**'a iżāfet lāmiyyedir. **Nefūr**; faʿūl bi-maʿnā fāʿildir, nefret idici maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā bu ṭīb-i ümīd nāfesi ḥūruñ yaḳası çīnindendir[1]. Ol āhūdan degildir ki merdümden nefret idicidir.

درین وادی ببانگ سیل بشنو
که صد من خون معصومان بیك جو

Derīn vādī be-bāng-ı seyl bi-şnev
Ki ṣed men ḫūn-ı maʿṣūmān be-yek cev

Vādī'den bunda murād vādī-i ʿışḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu vādī-i ʿışḳda seyl bāngıyla işit ki yüz batman maʿṣūmlar ḳanı bir arpa dānesinedir. Maʿṣūmdan murād muḥarremātdan ictināb idenlerdir.

پر جبریل را اینجا بسوزند
بدان تا کودکان آتش فروزند

Per-i Cibrīl-rā īn-cā bi-sūzend
Bedān tā kūdekān āteş furūzend

Per-i Cibrīl-rā; per ḳanat ve yelek ve iżāfet lāmiyyedir ve **rā** edāt-ı taḫṣīṣ. **Īn-cā bi-sūzend; īn-cā**'dan murād vādī-i ʿışḳdır. **Tā kūdekān bedān āteş furūzend**; **tā** ḥarf-i taʿlīl, **kūdekān** kūdekiñ cemʿidir, oġlancıḳlar dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu vādī-i muḥabbet u ʿışḳda Cibrīl-i Emīn'iñ ḳanadını yaḳarlar, tā kim ʿāşıḳlar anıñla āteş yalıñlandıralar. Baʿżı nüsḫada mıṣrāʿ-ı ṡānī böyle vāḳiʿdir: "Ki tā zān kūdekān āteş furūzend".

1 S: ceybindendir.

سخن گفتن کرا یارست اینجا
تعالی الله چه استغناست اینجا

Suḫan goften ki-rā yārest īn-cā
Teʿāleʾllāh çi istiġnāʾst īn-cā

Maḥṣūl-i Beyt: Bunda söz söylemege kimiñ ḳudreti vardır? Münezzeh Allāh, ne istiġnādır bunda? Yaʿnī ziyāde istiġnāsı var Ḫudāʾnıñ.

برو حافظ درین معرض مزن دم
سخن کوتاه کن والله اعلم

Bi-rev Ḥāfiẓ derīn maʿriż me-zen dem
Suḫan kūtāh kon vʾallāhu aʿlem

Maḥṣūl-i Beyt: Var ey Ḥāfiẓ, bu maḳāmda söz söyleme, zīrā ḳavlile maslaḥat bitmez, ʿamel gerek. Pes, imdi sözi kūtāh eyle, yaʿnī ḳıṣṣayı uzatma, Allāh aʿlemdir her ʿālimden. Pes, saña bunda söz söylemek lāyıḳ u sezāvār degil.

2

Ve lehu eyżan der-Saḳī-nāme[1]
Baḥr-i Müteḳārib
Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl

بیا ساقی آن می که حال آورد
کرامت فزاید کمال آورد

Bi-y-ā sāḳī ān mey ki ḥāl āvered
Kerāmet fezāyed kemāl āvered

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol mey ki ḥāl getürür, kerāmet ziyāde ider ve kemāl getürür.

1 S: Ve lehu eyżan fī-Sāḳī-nāme.

بمن ده که بس بی‌دل افتاده‌ام
وزین هر دو بی‌حاصل افتاده‌ام

Be-men dih ki bes bī-dil uftādeem
V'ezīn her du bī-ḥāṣıl uftādeem

Her du'dan murād kerāmet ü kemāldir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, meẕkūr bādeyi bañа vir ki ziyāde bī-dil düşmüşüm ve bu ikisinden bile bī-ḥāṣıl düşmüşüm.

بیا ساقی آن کیمیای فتوح
که با گنج قارون دهد عمر نوح

Bi-y-ā sāḳī ān kīmyā-yı futūḥ
Ki bā-genc-i Ḳārūn dehed ʿomr-i Nūḥ

(M,T+ **Maḥṣūl-i Beyt:** Gel ey sāḳī, ol kīmyā-yı fütūḥı ki genc-i Ḳārūn ile ʿömr-i Nūḥ virür, yaʿnī içeni aġniyādan ider.

بده تا برویت گشایند باز
در کامرانی و عمر دراز

Bi-dih tā be-rūyet guşāyend bāz
Der-i kām-rānī vu ʿomr-i dirāz)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, kīmyā-yı fütūḥı vir, tā kim seniñ rūyuña kāmrānlıḳ ḳapısını ve ʿömr-ı Nūḥ'ı açalar ki[1] ʿömr-i dırāz andan ʿibāretdir.

بیا ساقی آن آتش تابناك
که زردشت می جویدش زیر خاك

Bi-y-ā sāḳī ān āteş-i tābnāk **(577a)**
Ki Zerduşt mī-cūyedeş zīr-i ḫāk

Zerduşt āteş-perestligi peydā iden ḥakīmdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol tāb-nāk āteşi ki Zerdüşt anı ṭopraḳ altında arar.

1 S: açar ki.

بمن ده که در کیش رندان مست
چه آتش پرست و چه دنیا پرست

Be-men dih ki der-kīş-i rindān-ı mest
Çi āteş-perest u çi dunyā-perest

Maḥṣūl-i Beyt: Bañа vir ki mest rindler meẕhebinde āteş-perest ne, dünyā-perest ne? Yaʿnī ikisi de ḍalāletdedir.

بیا ساقی آن می کزو جام جم
زند لاف بینایی اندر عدم

Bi-y-ā sāḳī ān mey k'ezū cām-ı Cem
Zened lāf-ı bīnāyī ender-ʿadem

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol mey ki andan cām-ı Cem bīnālıḳ lāfını urur ʿademde.

بمن ده که باشم بتأیید جام
چو جم آگه از سر عالم مدام

Be-men dih ki bāşem be-teʾyīd-i cām
Çu Cem āgeh ez-sırr-ı ʿālem mudām

Maḥṣūl-i Beyt: Bañа vir ki teʾyīd ü taḳviyet-i cāmla Cem gibi sırr-ı ʿālemden müdām āgāh olam.

بیا ساقی آن جام جم ده مرا
تعلل مکن دمبدم ده مرا

Bi-y-ā sāḳī ān cām-ı Cem dih merā
Taʿallul me-kon dem-be-dem dih merā

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol cām-ı Cem'i vir bañа, taʿallül eyleme, dem-be-dem ṣun bañа.

چه خوش گفت جمشید با تاج و گنج
که یك جو نیرزد سرای سپنج

Ki ḫoş goft Cemşīd bā-tāc u genc
Ki yek cev ne-y-erzed serāy-ı sipenc

Maḥṣūl-i Beyt: Ki tāc u genc ṣāḥibi olan Cemşīd didi ki; bir arpa dānesine degmez bu iki ḳapulı sarāy yaʿnī dünyā[1].

بیا ساقی آن جام چون سلسبیل
که دل را بفردوس باشد دلیل

Bi-y-ā sāḳī ān cām-ı çun selsebīl
Ki dil-rā be-firdevs bāşed delīl

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol selsebīl gibi cāmı ki göñüle cennete delīl olur.

بمن ده که طنبور خوش گفت و نی
که یك جرعه می به ز دیهیم کی

Be-men dih ki ṭanbūr ḫoş goft u ney
Ki yek curʿa mey bih zi-dīhīm-i Key

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cāmı baña vir ki ṭanbūr u ney güzel didiler ki, bir cürʿa mey Key pādişāhıñ tācından yegdir, yaʿnī salṭanat-ı Key'den yegdir.

بیا ساقی آن بکر مستور مست
که اندر خرابات دارد نشست

Bi-y-ā sāḳī ān bikr-i mestūr-ı mest
Ki ender-ḫarābāt dāred nişest

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol bikr-i mestūr-ı mesti ki ḫarābātdadır nişesti yaʿnī ḳarārı.

بمن ده که بدنام خواهم شدن
خراب می و جام خواهم شدن

Be-men dih ki bed-nām ḫāhem şuden
Ḫarāb-ı mey u cām ḫāhem şuden

Maḥṣūl-i Beyt: Ol bikr-i mestūrı baña vir ki bed-nām olısaram, mey ü cāmıñ ḫarābı olısaram.

1 S: bu iki ḳapulı sarāy yaʿnī dünyā. İlki ḳapu didügi anıñçündür ki bir ḳapudan gelür ve bir ḳapudan gider.

بیا ساقی آن آب اندیشه سوز
که گر شیر نوشد شود بیشه سوز

Bi-y-ā sāḳī ān āb-ı endīşe-sūz
Ki ger şīr nūşed şeved bīşe-sūz

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol fikir yaḳıcı ābı ki eger arslan içerse ([M,T+] mīşeyi yaḳıcı olur, yaʿnī şevḳinden) mīşeye āteş urur.

بده تا روم بر فلك شیر گیر
بهم بر زنم دام این گرگ پیر

Bi-dih tā şevem ber-felek şīr-gīr
Behem ber-zenem dām-ı īn gurg-i pīr

Şīr-gīr vaṣf-ı terkībīdir, bahādır maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol āb-ı endīşe-sūzı bańa vir ki tā felege bahādır gidem, bu pīr ḳurduń ṭuzaġını ḳarış murış ideyin, yaʿnī eflāk u burūcı biribirine urayın. Mışrāʿ-ı evveliń maʿnāsını; vir tā arslan ṭutıcı felek üzere gidem diyen ẓāhirdir ki feleki şīr-gīre mużāf idüp mışrāʿı nā-mevzūn ider[1]. Ve mışrāʿıń taḥḳīḳinde; felegiń şīr-gīr olması Esed burcı olması iʿtibārıyladır diyen ḳavl-i evvelini taḥḳīḳ eylemişdir[2].

بیا ساقی آن می که حور بهشت
عبیر ملائك درو می سرشت

Bi-y-ā sāḳī ān mey ki ḥūr-ı behişt
ʿAbīr-i melāʾik derū mī-sirişt

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol mey ki cennet ḥūrı, ʿabīr-i melāʾiki anda yoġurdı, yaʿnī melekleriń ḫoş **(577b)** ḳoḳusını ol meyde[3] terbiye eyledi.

بده تا بخوری بر آتش نهم
دماغ خرد تا ابد خوش کنم

Bi-dih tā baḫūrī ber-āteş nihem
Dimāġ-ı ḫired tā ebed ḫoş konem

1 <[T+] Redd-i Şemʿī>
2 <[T+] Redd-i Şemʿī>
3 M, T: meyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol bādeyi vir, tā āteş üzre buḫūr ḳoyam, ʿaḳıl dimāġını ebede dek ḫoş idem, yaʿnī dimāġ-ı ʿaḳlı müʾebbed muʿaṭṭar ideyin.

بیا ساقی آن می که عکسش ز جام
بکیخسرو و جم فرستد پیام

Bi-y-ā sāḳī ān mey ki ʿakseş zi-cām
Be-Keyḫusrev u Cem firisted peyām

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol mey ki cāmdan anıń ʿaksi Keyḫusrev'e ve Cem'e ḫaber gönderir.

بده تا بگویم بآواز نی
که جمشید کی بود و کاوس کی

Bi-dih tā bi-gūyem be-āvāz-ı ney
Ki Cemşīd key būd u Kāvūs key

Maḥṣūl-i Beyt: Ol bādeyi vir ki āvāz-ı neyle söyleyeyim ki Cemşīd ḳaçan idi ve Kāvūs ḳaçan?

دم از سیر این دیر دیرینه زن
صلایی بشاهان پیشینه زن

Dem ez-seyr-i īn deyr-i dīrīne zen
Ṣalāyī be-şāhān-i pīşīne zen

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bu deyr-i dīrīneniń seyrinden söyle, evvelki pādişāhlara ṣalā eyle, yaʿnī anlar geçdi gitdi, biz daḫi anların ardınca gideriz[1].

بیا ساقی آن می که شاهی دهد
بپاکئ او دل گواهی دهد

Bi-y-ā sāḳī ān mey ki şāhī dehed
Be-pākī-i ū dil guvāhī dehed

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol mey ki şāhlıḳ virür, anıń pākligine ([M,T+] göńül) güvāhlıḳ virür[2].

1 M: ardınca elbette gideriz.
2 M: güvāhlıḳ virür yaʿnī ṭanıḳlıḳ.

بمن ده که سلطان دل بوده ام
کنون دورم از وی که آلوده ام

Be-men dih ki sulṭān-ı dil būdeem
Kunūn dūrem ez-vey ki ālūdeem

Maḥṣūl-i Beyt: Bañа vir ki göñül sulṭānı olmuşum, ammā şimdi göñülden ırağım ki dünya telvīṣiyle mülevveṣim[1].

میم ده مگر گردم از عیب پاك
شوم ایمن از فکرت هولناك

Meyem dih meger gerdem ez-ʿayb pāk
Şevem īmin ez-fikret-i hevlnāk

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bañа mey vir, ola ki meẕkūr telvīṣden pāk olam ve fikr-i hevl-nākdan emīn olam, yaʿnī telvīṣden ḥāṣıl olan ʿaybdan pāk olup ḳorḳunç fikirden ḳurtulam.

شرابم ده و روی دولت ببین
خرابم کن و گنج حکمت ببین

Şerābem dih u rūy-ı devlet bi-bīn
Ḫarābem kon u genc-i ḥikmet bi-bīn

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bañа şarāb vir ve devlet yüzini gör yaʿnī devlete vāṣıl ol. Beni bāde ile ḫarāb eyle ve genc-i ḥikmeti seyr eyle. Zīrā genc ḫarābede olur, yaʿnī ben ḫarāb olunca genc-i ḥikmet ẓuhūr ider.

چو شد باغ روحانیان مسکنم
درینجا چرا تخته بند تنم

Çu şud bāġ-ı rūḥāniyān meskenem
Derīn-cā çi-rā taḫta-bend-i tenem

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki meskenim bāġ-ı rūḥāniyān oldı yaʿnī ʿālem-i melekūt oldı, bu ʿālem-i kevn u fesādda niçün ten taḫta-bendiyim[2], yaʿnī niçün ḳayd-ı bedenle muḳayyedim.

---

1 T: ırağın, zīrā dünyā televvüṣiyle mülevveṣim. S: ırağın, zīrā dünyā telvīṣiyle mülevveṣim.
2 T: niçün taḫta-bendim.

من آنم که چون جام گیرم بدست
ببینم در آن آینه هر چه هست

Men ānem ki çun cām gīrem be-dest
Bi-bīnem der-ān āyine her çi hest

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ol kimseyim ki çünki cām-ı bāde ele alam, ol āyīnede her ne ki ʿālemde var ise görürüm[1], zīrā gitī-nümādır.

بمستی دم پارسایی زنم
دم خسروی در گدایی زنم

Be-mestī der-i pārsāyī zenem
Dem-i ḫusrevī der-gedāyī zenem

Be-mestī; bā ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ẓarf. **Der-i pārsāyī** iżāfeti lāmiyyedir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Zenem** fiʿl-i mużāriʿ mütekellim vaḥde, uram (M,T+ yaʿnī ḳaḳam.) **Dem-i ḫusrevī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet veyā ḥarf-i maṣdar. (M,T+ **Gedāyī; yā** ḥarf-i maṣdar.)

Maḥṣūl-i Beyt: Mestlikde pārsālıḳ ḳapısını ḳaḳarım, gedālıḳda pādişāhlıḳ sözini söylerim, yaʿnī elime cām alınca böyle eylerim.

که حافظ چو مستانه سازد سرود
ز چرخش دهد رود زهره درود

Ki Ḥāfiẓ çu mestāne sāzed surūd
Zi-çarḫeş dehed rūd-ı Zuhre durūd

Bu beyt beyt-i sābıḳa maḳām-ı taʿlīlde vāḳiʿdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Surūd** ırdır. **Rūd** bunda sāz maʿnāsınadır ve **durūd** taḥiyyet ve esenlikdir, **(578a)** bunda murād taḥsīndir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ki Ḥāfiẓ çünki mestāne ır peydā eyler, felekden Zühre'niñ sāzı aña taḥsīn virür yaʿnī āferīn dir. Ḥāṣılı, çünki Ḥāfiẓ mestāne ḫānendelik eyleye, Zühre pesend idüp aña taḥsīn ider.

بیا ساقی از بی وفایئ عمر
بترس و ز می کن گدایئ عمر

1 S: ol āyīnede görürüm her ne ki ʿālemde vardır.

Bi-y-ā sāḳī ez-bī-vefāyī-i ʿomr
Bi-ters u zi-mey kon gedāyī-i ʿomr

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ʿömür vefāsızlığından ḳorḳ ve şarābdan ʿömür dilenciligin eyle, yaʿnī şarāb içüp andan tāze ʿömür taḥṣīl eyle, zīrā şarāb-ı ʿışḳ cāna cān ḳatar.

که می عمر را می بیفزایدت
دری هر دم از غیب بگشایدت

Ki mey ʿomr-rā mī-bi-y-efzāyedet
Derī herdem ez-ġayb bi-gşāyedet

Ki ḥarf-i taʿlīl. **Rā** edāt-ı mefʿūl. **Mī** ḥarf-i teʾkīd, **bi-y-efzāyed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġāʾib, artırır dimekdir, **tā** żamīr-i ḫiṭāb maʿnāda **ʿomr**'e muḳayyeddir, **ʿomret-rā** dimekdir. **Derī; yā** ḥarf-i vaḥdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Meyden ʿömür gedālığını[1] eyle, zīrā mey ʿömri ziyāde eyler, her dem saña ġaybdan bir ḳapı açar, ḥāṣılı, meyden tāze ʿömür taḥṣīl olunur ve tāze feyż ḥāṣıl olur.

بیا ساقی از می بنه مجلسی
که دنیا ندارد وفا با کسی

Bi-y-ā sāḳī ez-mey bi-nih meclisī
Ki dunyā ne-dāred vefā bā-kesī

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, meyden bir meclis ḳo yaʿnī bir bezm ḳur, zīrā dünyānıñ kimseye vefāsı yoḳdur, yaʿnī kimseye bāḳī degildir, pes, yiyüp içmek gerek.

حباب میت داد ازین نکته یاد
که چون برد باد افسر کیقباد

Ḥabāb-ı meyet dād ezīn nukte yād
Ki çūn burd bād efser-i Keyḳubād

Ḥabāb-ı mey lāmiyye ve **tā**-yı żamīr maʿnāda **yād**'a muḳayyeddir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Çūn**, vāv-ı aṣliyye ile, keyfe maʿnāsınadır. **Efser-i Keyḳubād** lāmiyye. **Keyḳubād** bir pādişāhıñ ismidir.

1 T: ʿömür gedālıḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Şarābın ḥabābı sañа bu nükteden yād virdi yaʿnī sañа bu nükteyi añdırdı ki bād efser-i Keyḳubād'ı nice iletdi, yaʿnī Keyḳubād'ıñ tāc u taḫtı nice fenā olup yele vardı. Ḥāṣılı, ḥabāb ki tāca beñzer ve anı yel götürür ʿāḳıbet yel anı fenāya virür, niteki taḫt-ı Süleymān'ı ve efser-i Keyḳubād'ı fenāya virdi.

بیا ساقی از می طلب کام دل
که بی می ندیدم من آرام دل

Bi-y-ā sāḳī ez-mey ṭaleb kām-ı dil
Ki bī-mey ne-dīdem men ārām-ı dil

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, göñül murādını meyden ṭaleb eyle, zīrā meysiz ārām-ı dil görmedim, yaʿnī ṣafā-yı ḳalb u ārām-ı ḫāṭır şarābladır, pes, içmek gerek.

گر از وصل جان تن صبوری کند
دل از می تواند که دوری کند

Ger ez-vaṣl-ı cān ten ṣabūrī koned
Dil ez-mey tuvāned ki dūrī koned

Maḥṣūl-i Beyt: Eger cāna vāṣıl olmaḳdan ten ṣabūrluḳ iderse, yaʿnī ten cānsız ṣabr iderse göñül şarābdan ıraḳlıḳ eylemege ḳādir olur. Yaʿnī iki ḥāl bile ḥayyiz-i imkānda degil.

بیا ساقی این جام پر کن ز می
که گویم ترا حال کسری و کی

Bi-y-ā sāḳī īn cām pur kon zi-mey
Ki gūyem tu-rā ḥāl-i Kisrā vu Key

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, bu cāmı meyden pür eyle ki sañа ḥāl-i Kisrā ve Key'i söyleyeyin, yaʿnī seni anlarıñ ḥālinden āgāh ideyin.

بیا ساقی ایمن چه باشی ز دهر
بر آنست کت خون بریزد بقهر

Bi-y-ā sāḳī īmin çi bāşī zi-dehr
Ber-ān'est k'et ḫūn bi-rīzed be-ḳahr

K'et, ki ile **tā**-yı żamīrden mürekkebdir, kāf'da fetḥa ve kesre cā'izdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gel, **(578b)** dehrden niçün emīn olursın, zīrā dehr ol hevā üzeredir ki ḳanıńı ḳahrile döke. Pes, andan emīn olmamaḳ gerek.

بای ساقی با ما مکن سر کشی
که از خاکی آخر نه از آتشی

Bi-y-ā sāḳī bā-mā me-kon ser-keşī
Ki ez-ḫākī āḫir ne ez-āteşī

Yā'lar żamīr-i ḫiṭābdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, bizimle ʿinād u serkeşlik eyleme, zīrā ḫākdensin, āteşden degilsin şeyṭān[1] gibi.

قدح پر کن از می که می خوش بود
خصوصا که صافی و بی غش بود

Ḳadeḥ pur kon ez-mey ki mey ḫoş buved
Ḫuṣūṣā ki ṣāfī vu bī-ġaş buved

Maḥṣūl-i Beyt: Meyden ḳadeḥi pür eyle ki mey ḫoşdur, ḫuṣūṣā ki ṣāfī ve bī-ġışş ola. Yaʿnī mey muṭlaḳā ḫoşdur ve aʿle'l-ḫuṣūṣ ki ṣāfī ve ḫāliṣ ola.

بیل ساقی آن راح ریحان نسیم
بمن ده که نه زر بماند نه سیم

Bi-y-ā sāḳī ān rāḥ-ı reyḥān-nesīm
Be-men dih ki ne zer bi-māned ne sīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gel ol reyḥān ḳoḳulı rāḥı bańa vir ki ne altun ḳala, ne gümüş. Yaʿnī mest olup zer ü sīmi bezl ideyin. Mıṣrāʿ-ı ṣānīniń maʿnāsını; bańa vir ki ol şarāb ne zere ve ne sīme beńzer diyen maʿnāyı eyice beńzedememiş[2]. **Māned** bunda mānisten'den olmaḳ ziyāde rūşendir diyen maʿnā-yı beyti rūşen bilmez-imiş[3].

بیا ساقی آن بادهٔ لعل صاف
بده تا کی از شید و تزویر و لاف

Bi-y-ā saḳī ān bāde-i laʿl-i ṣāf
Bi-dih tā key ez-şeyd u tezvīr u lāf

1 S: sulṭān.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>
3 <T+ Redd-i Şemʿī>

Şeyd mekr u ḥīle maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol laʿl gibi ḳırmızı ṣāfī şarābı bañа vir. Niçeye dek mekr ü ḥīle ve tezvīr ü lāfdan, yaʿnī niçe bir tezvīrle lāf urursın?

ز تسبیح و خرقه ملولم تمام
بمی رهن کن هر دو را والسلام

Zi-tesbīḥ u ḫırḳa melūlem tamām
Be-mey rehn kon her-du-rā ve's-selām

Maḥṣūl-i Beyt: Tesbīḥ u ḫırḳadan tamām melūlum, ikisin bile şarāba rehn eyle ve's-selām.

بیا ساقی از کنج دیر مغان
مشو دور کاینجاست گنج روان

Bi-y-ā sāḳī ez-kunc-i deyr-i muġān
Me-şev dūr k'īn-cā'st genc-i revān

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, deyr-i muġān bucaġından dūr olma ki genc-i revān bundadır, yaʿnī künc-i deyr-i muġāna mülāzemet eyle ki genc-i revāna mālik olasın.

ورت کس بگوید مرو سوی دیر
جوابش چه گویی بگو شب بخیر

V'eret kes bi-gūyed me-rev sūy-ı deyr
Cevābeş çi gūyī bi-gū şeb be-ḫayr

V'eret vu egeret taḳdīrindedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ve eger sañа kimse deyr cānibine gitme dirse añа cevāb ne dirsin? Di ki **şeb be-ḫayr** yaʿnī giceñ ḫayırla olsun dimekdir. Bu ʿibāret maḳām-ı vedāʿda müstaʿmeldir, yaʿnī böyle diyene vedāʿ idüp mükāleme eyleme.

بیا ساقی ان ارغوانی قدح
که دل زو طرب یابد و جان فرح

Bi-y-ā sāḳī ān erġuvānī ḳadeḥ
Ki dil z'ū ṭarab yābed u cān feraḥ

Ḳadeḥ'e **erġuvānī** didigi içinde ḳırmızı şarāb olmaḳ iʿtibāriyledir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol erġuvānī ḳadeḥi ki göñül andan ṭarab u şenlik bulur ve cān feraḥ ve şādlıḳ[1].

بمن ده که از غم خلاصم دهد
نشان ره بزم خاصم دهد

Be-men dih ki ez-ġam ḫalāṣem dehed
Nişān-ı reh-i bezm-ı ḫāṣem dehed

Maḥṣūl-i Beyt: Ol erġuvānī ḳadeḥi baña vir ki ġamdan baña ḫalāṣ vire, yaʿnī beni ġuṣṣadan ḳurtara. Baña ḫāṣ bezmiñ yolına nişān vire, yaʿnī meclis-i ḫāṣṣa ḳulavuzlaya.

بیا ساقی آن می که جان پرورست
دل خسته را همچو جان درخورست

Bi-y-ā sāḳī ān mey ki cān-perver'est
Dil-i ḫaste-rā hemçu cān derḫor'est **(579a)**

Derḫor lāyıḳ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol mey ki cān besleyicidir, yaʿnī cāna cān ḳatar ve ḫasta göñüle cān gibi lāyıḳdır.

بده کز جهان خیمه بیرون زنم
سراپرده بالای گردون زنم

Bi-dih k'ez-cihān ḫayme bīrūn zenem
Serā-perde bālā-yı gerdūn zenem

Ḫayme; taḳdīri **ḫayme-i ten**'dir yaʿnī ḫayme-i vücūd. **Serā-perde**'den de murād budur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol cān-perver meyi baña vir ki ḫayme-i vücūdumı bu cihāndan ṭaşra ḳuram, yaʿnī mestāne olup bir özge ʿāleme varam. Serā-perde-i vücūdı felek üzre ḳuram, ḥāṣılı, ʿālem-i bālāya ʿurūc ideyin.

1 S: şāẕīlıḳ. T: şādlik.

بیا ساقی آن جام چون مهر و ماه
بده تا زنم بر فلك بارگاه

Bi-y-ā sāḳī ān cām-ı çun mihr u māh
Bi-dih tā zenem ber-felek bārgāh

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gel ol mihr u māh gibi cāmı baña vir, tā bārgāhı felek üzre ḳuram, yaʿnī anıñ şevḳiyle felege ʿurūc idem.

بیا ساقی از بادهای کهن
بجامم پیاپی مرا مست کن

Bi-y-ā sāḳī ez-bādehā-yı kuhen
Be-cāmem pey-ā-pey merā mest kon

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, eski bādelerden beni cām-ı pey-ā-peyle mest eyle, yaʿnī mükerrer ḳadeḥle serḫoş eyle, ḥāṣılı, biri biri ardınca ḳadeḥ içürmekle beni lā-yaʿḳıl eyle.

چو مستم کنی از می بی غشت
بمستی بگویم سرود خوشت

Çu mestem konī ez-mey-i bī-ġeşet
Be-mestī bi-gūyem surūd-i ḫoşet

Bī-ġeş çirksiz, ṣāfī ve ḫāliṣ maʿnāsınadır. **Be-mestī; bā** ḥarf-i muṣāḥabet veyā ḥarf-i ẓarf. **Surūd** ır maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ṣāfī şarābından beni mest eyleyesin, serḫoşluḳda veyā serḫoşluġla saña bir ḫoş ır ırlayayım, ḥāṣılı, saña ḳavl ü ġazel oḳuyayım.

بیا ساقی اکنون که شد چون بهشت
ز روی تو این بزم عنبر سرشت

Bi-y-ā sāḳī eknūn ki şud çun behişt
Zi-rūy-ı tu īn bezm-i ʿanber-sirişt

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, şimdi ki cennet[1] gibi oldı seniñ rūyundan bezm-i ʿanber-sirişt. Yaʿnī bizim ʿanber ḫilḳatli meclisimiz seniñ rūyuñ ṣafāsından cennet gibi oldı.

1 S: ʿanber.

خذ الجام لا تخش فيه الجناح
كه در باغ جنت بود می مباح

Ḫuẕi'l-câme lā taḫşe fīhi'l-cunāḥ
Ki der-bāġ-ı cennet buved mey mubāḥ

Ḫuẕ, ḫā'nıń żammıyla ve ẕāl'ıń sükūnıyla, fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır. **El-câme** lafẓen manṣūb mefūʿli. **Lā taḫşe** fiʿl-i neyh müfred muḫāṭab, ḳorḳma dimekdir[1]. **Fīhi;** cārr maʿa'l-mecrūr iʿrābdan maḥallen manṣūb mefʿūlün bih ġayr-i ṣarīḥidir **lā-taḫşe**'niń. **El-cunāh** nezʿ-i ḫāfıżlıġla manṣūb mefʿūl-i ṣarīḥidir **lā-taḫşe**'niń, nihāyeti, vezin ve ḳāfiye żarūretiçün āḫiri sākin oḳunur. **Cunāḥ** günāh maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Mubāḥ** bunda ḥelāl maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Cāmı elińe al, ḳorḳma anda günāhdan, yaʿnī bizim cennet gibi bezmimizde bāde nūş eyelemek mübāḥdır, zīrā bāġ-ı cennetde mey mübāḥdır, yaʿnī cennetde içilen şarāb ḥelāldir.

بیا ساقی از می ندارم گزیر
بیك جام باقی مرا دست گیر

Bi-y-ā sāḳī ez-mey ne-dārem guzīr
Be-yek cām-ı bāḳī merā dest gīr

Guzīr, kāf-ı ʿAcemīniń żammı ve ([M,T+] zā-yı muʿcemeniń) kesriyle, ʿArabīde büdd maʿnāsınadır yaʿnī żarūrī. **Nā** dāḫil olmaġla nā-guzīr olur, ʿArabīde lā-büd maʿnāsına. Bu lafẓıń maʿnāsını tamām *Gülistān*'ıń '**Çu ceng āverī**' beytiniń risālesinde taḥḳīḳ eylemişiz, anda naẓar oluna.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī ki meyden büddüm yoḳdur, yaʿnī bańa mey lāzımdır. **(579b)** Pes, bir cām mey-i bāḳīyle benim elim ṭut, yaʿnī bir ḳadeḥ meyle bańa muʿīn ol.

كه از دور گردون بجان آمدم
روان سوی دیر مغان آمدم

Ki ez-devr-i gerdūn be-cān āmedem
Revān sūy-ı deyr-i muġān āmedem

1 <[F+] Lā taḫşe ḥaşiye-yeḫşā'dan yaʿnī ʿalime bābınıń nāḳış-ı yā'īsinden müştaḳdır. Minhu, *ʿufiye ʿanhu.*>

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bir ḳadeḥ bāde ile dest-gīrīm ol, zīrā devr-i gerdūn-dan cānā geldim, yaʿnī cāndan bī-zār oldum. Pes, fevrī deyr-i muġān cānibine geldim ki mest olup cevr-i devr-i gerdūnı ṭuymayayım[1].

بیا ساقی آن بادۀ ذوق بخش
بده تا نشینیم بر پشت رخش

Bi-y-ā sāḳī ān bāde-i ẕevḳ-baḫş
Bi-dih tā nişīnīm ber-puşt-i raḫş

Bāde-i ẕevḳ-baḫş beyāniyye. **Ẕevḳ-baḫş** vaṣf-ı terkībīdir, baḫşīden'den, ẕevḳ bağışlayıcı maʿnāsına. **Puşt-i raḫş** lāmiyye. **Raḫş** Rüstem-i Zāl atlarından biriniñ ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol ẕevḳ-baḫş bādeyi vir, tā raḫş arḳasına otura-lım, yaʿnī bāde içüp süvār olalım, ḥāṣılı, raḫş-ı bādeye süvār olalım[2].

تهمتن صفت رو بمیدان کنم
بکام دل آهنگ جولان کنم

Tehemten-ṣıfat rū be-meydān konīm
Be-kām-ı dil āheng-i cevlān konīm

Tehemten Rüstem-i Zāl'ıñ ismidir. Baʿzılar didiler ki Rüstem'iñ efendisi oğlınıñ ismidir, *Ve'l-ʿilmu ʿinde'llāh*[3].

Maḥṣūl-i Beyt: Raḫşa binüp meydāna teveccüh idelim, göñül murādınca cevelāna ḳaṣd idelim, yaʿnī raḫş-ı bādeye süvār olup ʿazm-i meydān idelim.

بیا ساقی آن جام یاقوت وش
که بر دل گشاید در وقت خوش

Bi-y-ā ṣāḳī ān cām-ı yāḳūtveş
Ki ber-dil guşāyed der-i vaḳt-i ḫoş

Cām-ı yāḳūtveş beyāniyyedir. **Vaḳt-i ḫoş**; bu da beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, ol yāḳūt gibi olan ḳırmızı şarābıñ cāmını[4],

1 M, S, T: ṭutmayayım. F nüshası esas alındı.
2 S: raḫş arḳasına oturalım, yaʿnī bāde içün su'āl olalım.
3 İlim Allah katındadır/Doğrusunu Allah bilir. S: Va'llāhu aʿlem. (En iyi/en doğru bilen Allah'tır.)
4 S: ḳırmızı cāmıñ şarābını.

ancılayın cām-ı bāde ki göñüle ḫoş vaḳt ḳapısını açar, yaʿnī dile bāb-ı sürūr u ḥubūr fetḥ ider.

بده تا خرد را قلم درکشم
ز مستی بعالم علم درکشم

Bi-dih tā ḫired-rā ḳalem der-keşem
Zi-mestī be-ʿālem ʿalem der-keşem

Maḥṣūl-i Beyt: Ol yāḳūtveş cāmı baña vir, tā kim ʿaḳla ḳalem çekeyin, yaʿnī ʿuḳalā defterinden anı ṭarḥ idüp iḫrāc ideyin[1]. Mestlik sebebiyle ʿāleme ʿalem çeküp meşhūr olayım, yaʿnī mestlikle dāstān olayım.

ز جام دمادم دمی دم زنیم
ز می آب بر آتش غم زنیم

Zi-cām-ı demādem demī dem zenīm
Zi-mey āb ber-āteş-i ġam zenīm

Cām-ı demādem'den murād peyāpey cāmdır. **Demī; yā** ḥarf-i vaḥdet, bir sāʿat dimekdir. **Dem** nefes, bunda murād tekellümdür. **Āteş-i ġam** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Yāḳūtveş cāmı vir ki cām-ı demādemden bir nefes nefes uralım[2], yaʿnī bir sāʿat cāmdan muṣāḥabet idelim. Meyden āteş-i ġam üzre āb uralım, yaʿnī ġam āteşine meyden ṣu sepelim.

که امروز با یکدگر می خوریم
چو فرصت نباشد دگر کی خوریم

Ki imrūz bā-yekdiger mey ḫorīm
Çu furṣat ne-bāşed diger key ḫorīm

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī ki bugün biri birimizle mey içelim, çünki bugün furṣat olmaya mey içmege, daḫi ḳaçan içelim? Yaʿnī vaḳti bugündür, hemān içmek gerek.

که آنان که بزم طرب ساختند
ببزم طرب هم بپرداختند

Ki ānān ki bezm-i ṭarab sāḫtend
Be-bezm-i ṭarab hem bi-perdāḫtend

1 Y ṭarḥ ideyin ve iḫrāc ideyin.
2 M, S: bir nefes teneffüs uralım.

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā anlar ki şenlik meclisini düzdiler, hem bezm-i ṭarabla ḳāniʿ oldılar, yaʿnī dünyā ẕevḳine muḳayyed oldılar.

ازین دامگه دیولاخ مغاك
برفتند و بردند حسرت بخاك

Ezīn dāmgeh-i dīvlāḫ-meġāk
Bi-reftend u burdend ḥasret be-ḫāk

Dīvlāḫ dīvlik dimekdir, **lāḫ** mübālaġā içündür.

Maḥṣūl-i Beyt: (580a) Bu dīvlik çuḳurı ṭuzaġından yaʿnī dünyādan gitdiler ve ṭopraġa ḥasret iletdiler, yaʿnī ḥasret ile öldiler.

برین تخت پیروزه پیروز کیست
برین کاخ ده روزه بهروز کیست

Berīn taḫt-ı pīrūze pīrūz kīst
Berīn kāḫ-ı deh-rūze bih-rūz kīst

Pīrūze ve **fīrūze** bir gök gevherdir ki felegi añа teşbīh iderler. **Deh-rūze** on günlük dimekdir, **hā**-yı resmī bunuñ gibi yerlerde nisbet ve taḫṣīṣ ifāde ider.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu taḫt-ı fīrūzede murādına ẓafer bulmuş kimdir, yaʿnī bu ʿālemde murādına kim vāṣıl oldı? Bu on günlük köşkde saʿādetmend ü bihrūz kimdir, yaʿnī dünyā evinde bihrūz u behremend kim olmuşdur? İstifhām-ı inkārīdir. Bihrūz güni günden yeg olana dirler.

دریغا جوانی که بر باد رفت
خنك آن که با دانش و داد رفت

Dirīġā civānī ki ber-bād reft
Ḫunuk ān ki bā-dāniş u dād reft

Mıṣrāʿ-ı ṣānī *Bostān*'dan tażmīndir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥayf ki civānlıḳ yele gitdi. Saʿādetli ol ki ʿilm u ʿadlile gitdi. **Ḫunuk** saʿādetli maʿnāsınadır.

بده ساقی آن می که تا دم زنیم
قدم بر سر هر دو عالم زنیم

Bi-dih sāḳī ān mey ki tā dem zenīm
Ḳadem ber-ser-i her du ʿālem zenīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol meyi vir ki nefes urınca yaʿnī bir içim içince iki ʿālem üzre ḳadem uravuz, yaʿnī iki ʿāleme puşt-ı pā urup, ḥāṣılı, andan geçüp anı terk idelim[1].

سبك باش و رطل گرانم بده
و گر فاش نتوان نهانم بده

Sebuk bāş u rıṭl-ı girānem bi-dih
Vu ger fāş ne-tvān nihānem bi-dih

Maḥṣūl-i Beyt: Tīz ol, bańa rıṭl-ı girān vir, yaʿnī bir baṭmān bāde alur ḳadeḥ vir[2]. Ve eger āşikāre ḳādir degil iseń gizli vir. **Sebuk** bunuń gibi yerlerde tīz maʿnāsınadır.

کسی کو زدی کوس بر پشت پیل
زدندش بناکام کوس رحیل

Kesī k'ū zedī kūs ber-puşt-i pīl
Zedendeş be-nā-kām kūs-ı raḥīl

Hind pādişāhları ve Sulṭān Maḥmūd-ı Ġaznevī ṭabl-ḫānelerini fīl üzre yükledüp çalarlardı.

Maḥṣūl-i Beyt: Şol kimse ki kūsı fīl arḳası üzre çalardı, bi'ż-żarūrī ańa kūs-ı raḥīli çaldılar, yaʿnī āḫirete göçmek kūsını çaldılar, yaʿnī öldi gitdi[3].

تباشیر صبح از طبقهای نور
بگوش آیدم هر دم از لفظ حور

Tebāşīr-i ṣubḥ ez-ṭabaḳhā-yı nūr
Be-gūş āyedem her dem ez-lafẓ-ı ḥūr

(S,F+ **Tebāşīr** derziler istiʿmāl eyledikleri aḳ nesnedir, taḥrīf idüp tebeşir dirler.) (M,S,F+ **Tebāşīr-i ṣubḥ** iżāfeti beyāniyyedir,) **tebāşīr-i ṣubḥ**'dan murād ṭańı aḳlığıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Nūr ṭabaḳlardan ṭańı aḳlığında her dem ḳulaġıma ḥūr lafẓı gelür, yaʿnī ṣabāḥ vaḳtinde ilhām-ı Rabbānī ve hātif-i ġaybī āvāzı ḳulaġıma gelür.

1 M, S: iki ʿāleme puşt-ı pā uravuz, ḥāṣılı, andan geçüp anı terk idelüm.
2 M: ḳadeḥi bāde ile vir.
3 S: yaʿnī öldi gitdi, uġrı ḫayr olsun.

که ای خوش نوا مرغ شیرین نفس
بجنبان پر و بال و بشکن قفس

Ki ey ḫoş-nevā murġ-ı şīrīn-nefes
Bi-cunbān per u bāl u bi-şken ḳafes

Lafẓ-ı ḥūr'dan gelen bu beytiñ mażmūnıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ki ey ḫoş naġmeli şīrīn-nefes murġ, perr ü bāliñi depret ve ḳafesi kesr eyle, yaʿnī vücūduñ ve ġurūruñ ḳafesini kesr idüp cānib-i Mevlā'ya müteveccih ol.

بر ایوان شش طاق اخضر نشین
بمنزلگه جان نشیمن نشین

Ber-eyvān-ı şeş-ṭāḳ-ı aḫḍar nişīn
Be-menzilgeh-i cān-nişīmen nişīn

Eyvān-ı şeş-ṭāḳ-ı aḫḍar beyāniyyelerdir, nüsḫalarda **şeş** mevcūddur, ammā ḳıyās heft olmaḳ idi, zīrā eflāk ehl-i şerʿ ḳavli üzre yedidir, altı degildir. **Be-menzilgeh-i cān-nişīmen; (580b) bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfet beyāniyyedir. **Cān-nişīmen** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındadır, cān oturaġı dimekdir, zīrā **nişīmen** oturacaḳ yire dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Murġ-i şīrīn-nefese ḫiṭāb buyurur ki, ḳafes-i teni kesr idüp altı kemerli yeşil köşk üzre otur. Cān oturaġı menzilgehde otur, yaʿnī maḳām-ı ervāḥ-ı şühedāda ḳarār eyle.

که فروز روزی منوچهر چهر
شنیدی که در عهد بزرجمهر

Ki fīrūz-rūzī Minūçihr-çihr
Şenīdī ki der-ʿahd-i Buzurcmihr

Ki ḥarf-i taʿlīl veyā ḥarf-i beyān. **Fīrūz-rūzī** münādā, ḥarf-i nidā maḥẕūfdur, ey rızḳ ẓaferli yaʿnī rızḳına ẓafer bulmuş. **Minūçihr-çihr** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındadır, Minūçihr ṣūretli dimekdir. **Minūçihr** bir meşhūr maḥbūbuñ ismidir. **Buzurcmihr** Nūşīrevān[1] vüzerāsından biriniñ ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ki ey rızḳına ẓafer bulmuş Minūçihr ṣūretli, işitdiñ mi Buzurcmihr zamānında,

1 S, T: Enūşirvān.

نوشتند بر جام نوشیروان
از آن پیش کز ما نیابی نشان

Nuviştend ber-cām-ı Nūşīrevān
Ez-ān pīş k'ez-mā ne-yābī nişān

Maḥṣūl-i Beyt: Buzurcmihr zamānında Nūşīrevān'ıñ ḳadeḥine yazdılar. Yazılan bundan ṣoñra gelendir, yaʿnī '**ez-ān-pīş** *ilā āḫirihi',* andan evvel ki bizden nişān bulmazsın, yaʿnī biz ölmezden evvel.

ز ما بشنو این پند و آموز کار
یکی نکته از گردش روزگار

Zi-mā bi-şnev īn pend u āmūz kār
Yekī nukte ez-gerdīş-i rūzgār

Maḥṣūl-i Beyt: Bu naṣīḥatı bizden işit ve iş ögren, yaʿnī bu naṣīḥatle münteşıḥ[1] ol ve gerdiş-i rūzgārdan bir iş ve ([M,T+] bir nükte ögren.) Nükte buyurduġı[2] gelen beytdir.

که این منزل درد و جای غمست
درین دامگه شادمانی کمست

Ki īn menzil-i derd u cāy-ı ġam'est
Derīn dāmgeh şādmānī kem'est

Ki ḥarf-i beyān. **Īn** ism-i işāretdir dünyāya.

Maḥṣūl-i Beyt: Ki bu dünyā derd u belā menzilidir ve ġam u ġuṣṣa yeridir. Bu ṭuzaḳlıḳda ve bu mehlikede şādmānlıḳ ve sürūr azdır, yaʿnī kem-yābdır.

بدین شادمانیم کز درد و غم
نداریم غم گر نداریم هم

Bedīn şādmānīm k'ez-derd u ġam
Ne-dārīm ġam ger ne-dārīm hem

Maḥṣūl-i Beyt: Bunuñla şādmānız ki derd u ġamdan ġamımız yoḳdur eger hīç nesnemiz yoġise. Yaʿnī hīç esbāb-ı dünyādan nesnemiz yoġise hele ġamdan ġamımız yoḳdur, yaʿnī çekdigimiz elemden ġam çekmeziz.

1 M, S: mütenaṣṣıḥ.
2 T: buyurdügi.

کدامست جام جم و جم کجاست
سلیمان کجا رفت و خاتم کجاست

Kudām'est cām-ı Cem u Cem kucā'st
Süleymān kucā reft u ḫātem kucā'st

Maḥṣūl-i Beyt: Cām-ı Cem ḳanḳısıdır ve Cem ḳandadır? Süleymān ḳanda gitdi ve ḫātemi ḳandadır. ʿĀlemiñ ʿumūm ([M,T+] üzre) fenāsın beyān buyurur, yaʿnī bu ʿālem-i fānīde kimse bāḳī degil.

که می داند از فیلسوفان حی
که جمشید کی بود و کاوس کی

Ki mī-dāned ez-feylesofān-ı Ḥay
Ki Cemşīd key būd u Kāvūs key

Feylesof zīrek ḥakīme dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥay feylesoflardan kim bilür ki Cemşīd ḳaçan idi ve Kāvus ḳaçan? Yaʿnī zamān-ı ḳadīmde vākīʿ olan aḥvālden kimse ḫaber-dār degil. ([S,F+] Ḥay lafẓ-ı müşterekdir diriyle ḳabīle beyninde.)

چو سوی عدم گام برداشتند
درین بقعه جز نام نگذاشتند

Çu sūy-ı ʿadem gām ber-dāştend
Derīn buḳʿa cuz nām ne-gẕāştend

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ʿadem cānibine adım ḳaldırdılar yaʿnī āḫirete gitdiler, bu ʿālem buḳʿasında addan ġayrı nesne ḳomadılar, yaʿnī öldükden ṣoñra adlarıdır añılan ancaḳ.

چه بندی دل اندر سپنجی سرای
که چون بگذری باز نایی بجای

Çi bendī dil ender-sipencī-serāy
Ki çun bi-gẕerī bāz n'āyī be-cāy

Ender edāt-ı ṣıla. **Sipenc[ī-serāy]** iki ḳapılı ev ve fenā ḳabūl ider nesne ve ḫarāba müşrif olmuş **(581a)** nesne ve **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne göñül baġlarsın bu sipencī sarāya, yaʿnī dünyāya ne taʿalluḳ idersin? Zīrā bundan ki bir kerre gitdiñ bir daḫi yeriñe gelmezsin ki ḥuṭām-ı dünyāya göñül baġlayasın.

درو بستن دل ز دیوانگیست
بدو آشنایی ز بیگانگیست

Derū besten-i dil zi-dīvānegī'st
Bedū āşināyī zi-bīgānegī'st

Maḥṣūl-i Beyt: Dünyāya göñül baġlamaḳ dīvānelikdendir, buña āşinālıḳ bīgānelikdendir[1], yaʿnī dünyāya taʿalluḳ iden Ḫudā'dan bīgāne dīvānedir.

درین دار شش در نیابی بکام
محل سرور و مقام مرام

Derīn dār-ı şeş-der ne-yābī be-kām
Maḥall-i surūr u maḳām-ı merām

Maḥṣūl-i Beyt: Bu altı ḳapulı evde yaʿnī altı cihetli dünyāda murādıñca maḥall-i sürūr u mekān-ı merām[2] bulmazsın. Ḫāṣılı, murād sürecek maḳām dünyāda yoḳdur.

بده ساقی آن آب آتش خواص
کز آن آب یابم ز آتش خلاص

Bi-dih sāḳī ān āb-ı āteş-ḫavāṣ
K'ez-ān āb yābem zi-āteş ḫalāṣ

Āb-ı āteş-ḫavāṣ buyurdıġı[3] ḥarāreti ġālib oldıġıçündür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol āteş ḫāṣṣalı ābı vir ey sāḳī, ki ol ābdan cehennem veyā ġuṣṣa āteşinden ḫalāṣ bulayın, yaʿnī içince baña ġuṣṣa ṭārī olmaz.

که در آتشست این دل روشنم
همانا که آبی بر آتش زنم

Ki der-āteş'est īn dil-i rūşenem
Hemānā ki ābī ber-āteş zenem

1 T: dīvānelıḳdandır, (…) bīgānelıḳdandır.
2 M, S: maḳām-ı merām.
3 T: buyurdügi.

Ki ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā benim rūşen göñlüm āteşdedir, ola ki āteşime ṣu sepem. Ḥāṣılı, ola ki āb-ı āteş-ḫavāṣla āteş-i ġam-ı dili söyündürem[1].

بده ساقی آن آب یاقوت رنگ
که برد از رخ لعل و یاقوت رنگ

Bi-dih sāḳī ān āb-ı yāḳūt-reng
Ki burd ez-ruḫ-ı laʿl u yāḳūt reng

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol yāḳūt renkli ābı vir, ancılayın āb ki laʿl ü yāḳūtuñ yüzinden rengi iletdi, yaʿnī bunlarıñ revnaḳ u yüzi ṣuyını aldı.

روان در ده آن آب عین روان
نه آب روان کافتاب روان

Revān der-dih ān āb-ı ʿayn-ı revān
Ne āb-ı revān k'āftāb-ı revān

Revān-ı evvel fevrī maʿnāsınadır yaʿnī tīz. **Revān**-ı ṯānī rūḥ-ı insānī maʿnāsınadır. **Revān**-ı ṯāliṯ carī maʿnāsınadır. **Revān**-ı rābiʿ[2] tīz yüriyici dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, tīz vir ol ʿayn-ı rūḥ ol ābı. Āb-ı revān degil, belki āfitāb-ı revān.

برین سقف نه پایهٔ پنج طاق
توان زد بیك جام می چار طاق

Berīn saḳf-ı nuh-pāye-i penc-ṭāḳ
Tuvān zed be-yek cām-ı mey çār-ṭāḳ

Saḳf tavan. **Nuh-pāye** ṭoḳuz ḳademeli, ṭoḳuz ḳat felekden[3] ʿibāretdir, **penc** yerine çār getürse evlā idi ki ʿanāṣıra işāret olurdı. **Cām-ı mey** lāmiyye. **Çār-ṭāḳ**'dan murād köşkdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ṭoḳuz ḳat beş kemerli saḳfıñ üzerinde bir ḳadeḥ meyle köşk yapmaḳ olur, yaʿnī bir ḳadeḥ mey nūş iden köşklerde oturan pādişāh olur.

1 T: ṣoyündürem.
2 M, T: dördünci.
3 T: ṭoḳuz ḳademeli, ḳat felekden. S: ṭoḳuz ḳademeli, ṭoḳuz felekden.

که بر دام نه قبهٔ بیستون
توان شد گر از خود توان شد برون

Ki ber-dām-ı nuh-ḳubbe-i bī-sutūn
Tuvān şud ger ez-ḫod tuvān şud birūn

Bu beyt beyt-i sābıḳa ʿilletdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā direksiz ṭoḳuz ḳubbeniñ ṭamı üzerinde gitmek olur eger kişi kendiden gitmek mümkün ise. Yaʿnī enāniyyet u ġurūrı terk iderse eflāke ʿurūc eylemege ḳādir olur[1], ḥāṣılı, ʿālī mertebe bulur.

تو گر عاقلی خیز و دیوانه شو
مریز آب خود خاك میخانه شو

Tu ger ʿāḳilī ḫīz u dīvāne şev
Me-rīz āb-ı ḫod ḫāk-i mey-ḫāne şev

Maḥṣūl-i Beyt: Eger sen ʿāḳiliseñ ḳalḳ ve dīvāne ol, kendi yüzüñ ṣuyın dökme, meyḫāne ṭopraġı ol, **(581b)** yaʿnī mest olup ḫāk-i meyḫāne ol.

مشو قید این دیر خاکی مباد
که ناگه دهد همچو خاکت بباد

Me-şev ḳayd-ı īn deyr-i ḫākī me-bād
Ki nā-geh dehed hemçu ḫāket be-bād

Me-bād mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu deyr-i ḫākīye muḳayyed olma, olmaya ki seni nāgehān ḫāk gibi bāda vire. Yaʿnī bu dünyāya ([M,S+] çoḳ) muḳayyed olma ki seni bāda virür yaʿnī fenā eyler[2].

بده ساقی آن خسروانی قدح
که دل را بیفزاید و جان فرح

Bi-dih sāḳī ān ḫusrevānī ḳadeḥ
Ki dil-rā bi-y-efzāyed u cān feraḥ

1 M: ʿurūc eylemege ḳādir olur Ḫaḳ Teʿālā'nıñ ʿināyetiyle.
2 S: bāda virür fenā ider.

Ḫusrevānī; yā ḥarf-i nisbet, pādişāhāne dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol pādişāhāne ḳadeḥi vir, ancılayın ḳadeḥ ki cān u dile ferāh virür, yaʿnī cān u diliñ feraḥın arturur.

مراد از قدح بادهٔ سرمدیست
وزین باده مقصود ما بی خودیست

Murād ez-ḳadeḥ bāde-i sermedī'st
V'ezīn bāde maḳṣūd-ı mā bī-ḫodī'st

Bāde-i sermedī'den murād bāde-i ʿışḳdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳadeḥden murādımız bāde-i ʿışḳdır ve bu bādeden murādımız bī-ḫodluḳdur, yaʿnī ʿışḳ bādesinden mest olmaḳdır.

جوانی چو برق یمانی گذشت
چو باد صبا زندگانی گذشت

Civānī çu berḳ-i Yemānī guẕeşt
Çu bād-ı ṣabā zindegānī guẕeşt

Civānī; yā ḥarf-i maṣdar. **Berḳ-i Yemānī** beyāniyye, Yemen'e mensūb berḳ dimekdir. **Yemānī** ẕikri ḳāfiye żarūretiçündür, ve-illā berḳiñ aña iżāfete iḥtiyācı yoḳdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Civānlıḳ berḳ-i Yemānī gibi geçdi, dirlik de bād-ı ṣabā gibi tīz geçdi, yaʿnī ḥayāt u ʿömr bād-ı ṣabā gibi tīz geçdi.

برو ترك این دار شش در بگوی
بیا دست ازین مار نه سر بشوی

Bi-rev terk-i īn dār-ı şeş-der bi-gūy
Bi-y-ā dest ezīn mār-ı nuh-ser bi-şūy

Maḥṣūl-i Beyt: Yüri, bu altı ḳapulı evi terk eyle, yaʿnī bu şeş cihet dünyāyı terk eyle. Gel beri, eliñi bu ṭoḳuz başlı yılandan[1] yu. Ḥāṣılı, ṭoḳuz felegi ve bu dünyā-yı denīyi terk eyle ki rāḥat bulasın.

1 T: ilandan.

سر و زر درین رهروان برفشان
ور از رهروانی روان برفشان

Ser u zer derīn reh-revān ber-feşān
V'er ez-reh-revānī revān ber-feşān

Revān-ı evvel fevrī yaʿnī tīz maʿnāsınadır ve ṣānīsi yüriyici maʿnāsınadır, ve ṣāliṣi rūḥ-ı insānī maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Başıñı ve mālıñı bu ʿışḳ yolında tīz beẓl eyle. Ve eger reh-revāndan iseñ yaʿnī eger ʿāşıḳ-ı ṣādıḳlardan iseñ cānıñ niṣār eyle, zīrā ʿışḳ bunı iktiżā eyler.

روان شو روان سوی دار البقا
فنا دان همه شی بغیر خدا

Revān şev revān sūy-ı dāru'l-beḳā
Fenā dān heme-şey be-ġayr-i Ḫudā

İkinci **revān** cā'izdir ki te'kīd içün ola ve cā'izdir ki her biri bir ġayri maʿnāya ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Tizcek dār-ı beḳā cānibine revān ol, yaʿnī āḫiret cānibine meyl eyle, cemīʿ eşyāyı fenā bil Ḫudā'dan ġayrı. Yaʿnī bāḳī Ḫudā'dır ancaḳ, ġayrısı hep fānīdir[1].

بده ساقی آن گوهر روح بخش
دوای دل ریش مجروح بخش

Bi-dih sāḳī ān gevher-i rūḥ-baḫş
Devā-yı dil-i rīş-i mecrūḥ baḫş

Mıṣrāʿ-ı ṣānīde **baḫş** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol rūḥ baġışlayıcı gevheri vir, mecrūḥuñ[2] dil-i rīşine devā baġışla, yāḫud dil-i rīş-i mecrūḥa devā baġışla.

1 T: bāḳī hep fânidir. ('bāḳī' kelimesi geriye kalan / başkası anlamındadır.)
2 S: mecrūḥ.

که دوران چو جام از کف جم ربود
اگر عالمی باشدش زان چه سود

Ki devrān çu cām ez-kef-i Cem rubūd
Eger ʿālemī bāşedeş zān çi sūd

Ki ḥarf-i taʿlīl. **ʿĀlemī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Ki devrān çünki cāmı Cem elinden ḳapdı, eger ʿālem anıń olursa andan aña ne fā'ide? Yaʿnī Cem'iń iʿtibārı cāmladır, cām gidicek, **(582a)** Cem'e ne iʿtibār var?

بده ساقی آن آب افسرده را
بمی زنده ساز این دل مرده را

Bi-dih sāḳī ān āb-ı efsurde-rā
Be-mey zinde sāz īn dil-i murde-rā

Āb-ı efsurde'den murād şīşedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol āb-ı efsürdeyi vir, meyle zinde eyle bu dil-i mürdeyi.

که هر پاره خشتی که بر منظریست
سر کیقبادی و اسکندریست

Ki her pāre ḫiştī ki ber-manẓarī'st
Ser-i Keyḳubādī vu İskenderī'st

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā her pāre kerpiç ki bir köşkdedir, bir Keyḳubād'ıń ve bir İskenderʿiń kellesidir, yaʿnī ʿālemde kesilen kerpiç hep türāb olan insān aʿżāsıdır.

بجز خون شاهان درین طشت نیست
بجز خاك خوبان درین دشت نیست

Be-cuz ḫūn-ı şāhān derīn ṭeşt nīst
Be-cuz ḫāk-i ḫūbān derīn deşt nīst

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ṭeşt-i ʿālemde şāhlar ḫūnından ġayrı nesne yoḳdur. ([M,S+] Ve daḫi bu deşt-i ʿālemde maḥbūblar ḫākinden ġayrı bir nesne yoḳdur.)

شنیدم که شوریدهٔ می پرست
بمیخانه می گفت جامی بدست

Şenīdem ki şūrīde'i mey-perest
Be-mey-ḫāne mī-goft cāmī be-dest

Cāmī be-dest cümle-i ḥāliyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: İşitdim ki bir mey-perest şūrīde meyḫānede ḳadeḥ elinde iken söyledi. Maḳūl-i ḳavl bundan ṣoñra gelen beytdir. Yaʿnī,

که گردون گردان که دون پرورست
ازو شادتر هر که نادانترست

Ki gerdūn-ı gerdān ki dūn-perver'est
Ezū şādter her ki nā-dānter'est

Maḥṣūl-i Beyt: Ki gerdūn-ı gerdān ki dūn-perverdir yaʿnī sifle-nevāzdır, andan şādīrek nādānrek olan kimsedir, yaʿnī dünyāda ehl-i sürūr ehl-i cehl olan kimsedir, niteki niçe kerre mürūr eylemişdir.

بده ساقی آن تلخ شیرین گوار
که شیرین بود باده از دست یار

Bi-dih sāḳī ān telḫ-i şīrīn-guvār
Ki şīrīn buved bāde ez-dest-i yār

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ol güzel hażm olıcı acıyı vir, zīrā bāde yāriñ elinden şīrīndir, yaʿnī yāriñ elinden her acı ṭatlıdır.

که دارا که دارای آفاق بود
بدارندگی در جهان طاق بود

Ki Dārā ki dārā-yı āfāḳ būd
Be-dārendegī der-cihān ṭāḳ būd

Maḥṣūl-i Beyt: Ki Dārā ki ʿālem pādişāhı idi, ḥükūmetde cihānda ṭāḳ idi, yaʿnī pādişāhlıḳda bī-miṡāl idi.

بدست اجل این فلك در ربود
که پنداری هرگز در اینجا نبود

Be-dest-i ecel īn felek der-rubūd
Ki pindārī hergiz der-īn-cā ne-būd

Maḥṣūl-i Beyt: Ecel eliyle bu felek anı ḳapdı ki, ṣanursın ki hergiz bu ʿālemde olmamış, yaʿnī gūyā ki bu dünyāya gelmemişdir.

بیا ساقی از من برو پیش شاه
بگو این سخن کای شه جم کلاه

Bi-y-a sāḳī ez-men bi-rev pīş-i şāh
Bi-gū īn suḫan k'ey şeh-i Cem-kulāh

Maḥṣūl-i Beyt: Gel ey sāḳī, benden git şāh ḳatına bu sözi söyle ve di ki[1] ey Cem külāhlı pādişāh.

دل بی نوایان مسکین بجوی
پس آنگاه جام جهانبین بجوی

Dil-i bī-nevāyān-ı miskīn bi-cūy
Pes ān-gāh cām-ı cihān-bīn bi-cūy

Maḥṣūl-i Beyt: Bī-nevā miskīnleriñ göñlini ele getürüp tesellī eyle, andan ṣoñra cām-ı cihān-bīnle bāde iste, yaʿnī andan ṣoñra cām-ı cihān-bīn ile bāde-peymā ol.

غم این جهان را کزو نیست نفع
بمی می توان کردن از خویش دفع

Ġam-ı īn cihān-rā k'ezū nīst nefʿ
Be-mey mī-tuvān kerden ez-ḫīş defʿ

Maḥṣūl-i Beyt: Bu cihānıñ ġamını ki andan hīç nefʿ yoḳdur, ol ġamı kişi kendiden meyle defʿ eylemek olur, yaʿnī dāfiʿ-i ġumūm bādedir.

باقبال دارای دیهیم و تخت
بهین میوهٔ خسروانی درخت

Be-iḳbāl-i dārā-yı dīhīm u taḫt
Bihīn mīve-i ḫusrevānī diraḫt

1 S: bu sözi ki. T: bu sözi söyle ki.

Bu beyt beyt-i sābıḳa nāẓırdır. **Be-iḳbāl; bā** ḥarf-i ẓarf, **Dārā**'ya iżāfeti lāmiyyedir, **dīhīm**'e iżāfeti de böyledir. **Dīhīm** tāca dirler. **Bihīn** yegrek dimekdir. **Mīve-i ḫusrevānī (582b)** lāmiyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Meyle ġamı defʿ eylemek olur tāc u taḫt ṣāḥibi olan pādişāhıñ devletinde ki ḫüsrevānī dıraḫtıñ yegrek meyvesidir, yaʿnī selāṭīniñ güzīdesi ve muḫtārıdır.

خدیو زمین پادشاه زمان
مه برج دولت شه کامران

Ḫidīv-i zemīn pādişāh-ı zamān
Meh-i burc-ı devlet şeh-i kām-rān

Ḫidīv, ḫā-yı muʿcemeniñ ve dāl'ıñ kesriyle, ulu pādişāh, **zemīn**'e iżāfet lāmiyyedir. **Meh-i burc-ı devlet** lāmiyye ve beyāniyyedir. **Şeh-i kāmrān** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr dārā-yı tāc yeryüziniñ sulṭānı, zamānıñ pādişāhıdır. Burc-ı devletiñ māhı şeh-i kām-rāndır.

که تمکین اورنگ شاهی ازوست
تن آسانئ مرغ و ماهی ازوست

Ki temkīn-i evreng-i şāhī ezū'st
Ten-āsānī-i murġ u māhī ezū'st

Temkīn ḳudret, **evreng**'e iżāfet lāmiyye ve **şāhī**'ye beyāniyye. **Ten-āsānī; yā** ḥarf-i maṣdar, ten-āsānlıḳ ḥużūr ve rāḥatdan kināyetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ancılayın ḫidīv ki pādişāha mensūb taḫtıñ ḳudret u ḳuvveti andandır. Murġ u māhīniñ ḥużūr u rāḥatı andandır.

فروغ دل و دیدهٔ مقبلان
ولینعمت جمله صاحب دلان

Furūġ-ı dil u dīde-i muḳbilān
Velī-niʿmet-i cumle-ṣāḥib-dilān[1]

Maḥṣūl-i Beyt: Muḳbilleriñ dil ü dīdesiniñ żiyāsı ve nūrıdır, cümle ṣāḥib-dilleriñ velī-niʿmetidir, ḥāṣılı, cemīʿ eşyā andan rāżīdır.

1 S: ḳırān.

جهان دار و دین پرور و دادگر
کزو تخت کی گشت با زیب و فر

Cihān-dār u dīn-perver u dādger
K'ezū taẖt-ı Key geşt bā-zīb u fer

Cihān-dār ve **dīn-perver** vaṣf-ı terkībīlerdir, cihān ṭutıcı ve dīn besleyici dimekdir. **Dādger** ʿādil dimekdir. ([T,F+] Selīḳa-i ʿAcem mışrāʿ-ı evveli iżāfetlerle oḳumaḳdır.) **K'ezū; ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Taẖt-ı Key** lāmiyyedir. **Zīb** zīnet ve **fer** revnaḳ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr ḫidīv cihān-dār u dīn-perver u dādgerdir ki andan taẖt-ı Key zīb ü zīnet ṣāḥibi oldı.

چه گویم دهم شرح آثار او
که عقلست حیران در اطوار او

Çi gūyem dehem şerḥ-i āṯār-ı ū
Ki ʿaḳl'est ḥayrān der-eṭvār-ı ū

Maḥṣūl-i Beyt: Ne söyleyem ki anıñ āṯārı şerḥini diyem, yaʿnī ḥaḳīḳatiyle anı medḥ eylemege[1] ḳādir degilim. Zīrā ʿaḳıl ḥayrāndır anıñ eṭvār u aḥvālinde.

چو قدر وی از حد وصفست بیش
سر اندازم از عجز و تشویر پیش

Çu ḳadr-i vey ez-ḥadd-i vaṣf'est bīş
Ser endāzem ez-ʿacz u teşvīr pīş

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki anıñ ḳadri ḥadd-i vaṣfdan ziyādedir, ʿacz ü ẖacāletden başım öñüme bıraġurum. Yaʿnī anı aña lāyıḳ mediḥle medḥ eylemege ḳādir olmaduġum[2] ẖacāletinden başımı öñüme ṣalarım[3], ḥāṣılı, utanduġumdan[4] başımı ḳaldırup ẖalḳ yüzine baḳamazam.

1 M, S: medḥ u ṣenā eylemeğe.
2 T: olmadugüm.
3 S: ṣaluram.
4 T: utandugümden.

بر آرم باخلاص دست دعا
کنم روی در حضرت کبریا

Ber-ārem be-iḫlāṣ dest-i duʿā
Konem rūy der-Ḥażret-i Kibriyā

Maḥṣūl-i Beyt: Duʿā elini iḫlāṣla ḳaldırırım, yüzümi Ḥażret-i Kibriyā'ya eylerim, yaʿnī Ḫudā'ya tażarruʿ eylerim.

که یا رب بآلا و نعمای تو
باسرار اسمای حسنای تو

Ki yā Rab be-ālā vu naʿmā-yı tu
Be-esrār-ı Esmā-yı ḥusnā-yı tu

Ālā, elif-i memdūde ile, **ilā**'nıń cemʿidir, elif-i maḳṣūre ile[1]. ([T,F+] **İlā**, hemzenin fetḥi ve kesriyle niʿmet maʿnāsınadır, cemʿi **ālā** gelür.) Ve **naʿmā**, nūn'uń fetḥi ile, niʿmetiń cemʿidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rab, seniń ālā ve naʿmāń ḥaḳḳıçün ve seniń esmā-i ḥüsnāń esrārı ḥaḳḳıçün.

بحق کلامت که آمد قدیم
بحق رسول و بخلق عظیم

Be-ḥaḳḳ-ı kelāmet ki āmed ḳadīm
Be-ḥaḳḳ-ı Resūl u be-ḫulḳ-ı ʿaẓīm

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rāb, seniń kelāmıń ḥaḳḳıçün ki ḳadīmdir ve ([M,T+] seniń Resūlüń ḥaḳḳıçün ve) anıń ḫulḳ-ı ʿaẓīmi ḥaḳḳıçün. Resūlden murād **(583a)** Ḥażret-i Muḥammed'dir[2]. Meẕkūr ḳasemler gelecek ebyāta merhūndur.

که شاه جهان باد فیروز بخت
باقبالش آراسته تاج و تخت

Ki şāh-ı cihān bād fīrūz-baḫt
Be-iḳbāleş ārāste tāc u taḫt

1 S: elā'nıń cemʿidir, elif-i maḳṣūre ile, niʿmet maʿnāsına.
2 S: Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā *ṣalle'llāhu ʿaleyhi ve sellem*dir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yā Rab, şāh-ı cihān fīrūz-baḫt olsun, yaʿnī ṭāliʿi muẓaffer u ġālib olsun. Anıń devlet ü iḳbāliyle tāc u taḫt müzeyyen ü mükerrem olsun.

زمین تا بود مظهر عدل و جور
فلك تا بود مرتع جدی و ثور

Zemīn tā buved maẓhar-ı ʿadl u cevr
Felek tā buved mertaʿ-ı Cedy u Ṣevr

Tā ḥarf-i tevḳītdir iki mıṣrāʿda bile. **Mertaʿ** ism-i mekāndır, reteʿa-yertaʿu'dan yaʿnī feteḥa bābından, otlaḳ yaʿnī (M,T+ tavar) otlayacaḳ yer. **Cedy** lüġatde oġlaḳdır, ammā bunda burc-ı **Cedy** murāddır. **Ṣevr** lüġatde öküzdür, ammā bunda burc-ı **Ṣevr** murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: Mādām ki yeryüzi ʿadl ü ẓulmüń[1] maẓharıdır, yaʿnī yeryüzinde ʿadl ü ẓulm olduḳça. Ve felek-i ṣāminde burc-i Cedy u Ṣevr olduḳça, yaʿnī yevm-i ḳıyāmete dek.

خدیو جهان شاه منصور باد
غبار غم از خاطرش دور باد

Ḫidīv-i cihān Şāh Manṣūr bād
Ġubār-ı ġam ez-ḫāṭıreş dūr bād

Ḫidīv-i cihān lāmiyye ve mübtedā, **Şāh Manṣūr bād** ḫaberi. **Ġubār-ı ġam** beyāniyye ve mübtedā ve mā-baʿdi ḫaberi.

Maḥṣūl-i Beyt: Tamām cihānıń ulu pādişāhı Şāh Manṣūr olsun, ġam ġubārı ḫāṭırından dūr olsun, yaʿnī ġam göńline gelmesün, ḥāṣılı, hergiz ġam-nāk olmasun.

بحمدالله ای خسرو جم نگین
شجاعی بمیدان دنیا و دین

Bi-ḥamdi'llāh ey ḫusrev-i Cem-nigīn
Şucāʿī be-meydān-ı dunyā vu dīn

Cem-nigīn; [**Cem**] Süleymān peyġamberden kināyetdir, Süleymān nigīnli dimekdir. **Şucāʿ** bahādıra dirler ve **yā** żamīr-i ḫiṭābdır.

1 S: cevriń.

Maḥṣūl-i Beyt: El-ḥamduli'llāh ey Cem nigīnli pādişāh, dünyā ve dīn meydānında bahādırsın, yaʿnī ḥıfẓ-ı dīn ü salṭanatda şecīʿsin, ḥāṣılı, dīn-i İslām'ı riʿāyetde ve umūr-ı salṭanatı riʿāyetde bahādırsın.

بمنصوریت شد در آفاق نام
که منصور بودی بر اعدا مدام

Be-manṣūriyyet şud der-āfāḳ nām
Ki Manṣūr būdī ber-aʿdā mudām

Be-manṣūriyyet; yā ḥarf-i maṣdardır. **Şud** reft maʿnāsınadır. **Āfāḳ**'dan murād ʿālemdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀlemde nāmıń nuṣretle meşhūr oldı, zīrā aʿdā üzerine dā'imā manṣūr olduń, yaʿnī adıń Manṣūr oldıġı gibi ẕātıń da manṣūrdur, zīrā ismiń müsemmāda te'ṯīri olur.

فریدون شکوهی در ایوان بزم
تهمتن نبردی بمیدان رزم

Ferīdūn-şukūhī der-eyvān-ı bezm
Tehemten-neberdī be-meydān-ı rezm

Ferīdūn-şukūh vaṣf-ı terkībī aḳsāmındadır, Ferīdūn heybetli dimekdir ve **yā** żamīr-i ḫiṭābdır. **Eyvān-ı bezm** beyāniyye. **Tehemten-neberd** vaṣf-ı terkībī aḳsāmındadır, Rüstem ṣavaşlı maʿnāsına ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb. **Be-meydān-ı rezm; bā** ḥarf-i ẓarf ve iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ferīdūn heybetlisin bezm eyvānında, Rüstem ṣavaşlısın ṣavaş meydānında. Yaʿnī bezmde Ferīdūn, cengde Rüstem'sin.

فلك را گهر در صدف چون تو نیست
فریدون و جم را خلف چون تو نیست

Felek-rā guher der-ṣedef çun tu nīst
Ferīdūn u Cem-rā ḫalef çun tu nīst

Ḫalef, ḫā'nıń ve lām'ıń fetḥalarıyla, eyü oġula dirler, ammā ḫā'nıń fetḥi ve lām'ıń sükūnıyle yaramaz oġula dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Felek ṣadefinde seniń gibi gevher yoḳdur. Ferīdūn ve Cem'iń seniń gibi ḳā'im-maḳām olacaḳ oġlı yoḳdur.

نه تنها خراجت دهند از فرنگ
که مهراج باجت فرستد ز زنگ

Ne tenhā ḫarācet dehend ez-Fireng
Ki Mihrāc bācet **(583b)** firisted zi-zeng

Mihrāc ḳaralar pādişāhına dirler, **zeng**'den murād ḳaralar vilāyetidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Yalñız Fireng'den saña ḫarāc göndermezler, belki zengistān-dan Mihrāc saña bāc gönderir, ḥāṣılı, tamām-ı ʿālem saña muṭīʿdir.

اگر ترك و هندست و گر روم و چين
چو جم جمله داری بزير نگين

Eger Türk u Hind'est u ger Rūm u Çīn
Çu Cem cumle dārī be-zīr-i nigīn

Maḥṣūl-i Beyt: Eger Türk ü Hind u eger Rūm u Çīndir, Süleymān peyġam-ber gibi cümlesi nigīniñ altındadır, yaʿnī hep seniñ emriñe muṭīʿdir.

زحل كمترين هندويت در رواق
سپهرت غلامی مرصع نطاق

Zuḥal kemterīn hinduyet der-revāḳ
Sipihret ġulāmī muraṣṣaʿ-niṭāḳ

Hindūyet; taḳdīri **ġulām-ı hindūyet**'dir. **Revāḳ** eyvān yaʿnī köşk. **Niṭāḳ**, nūn'uñ kesriyle, ḳuşaḳ maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Züḥal yıldızı eyvānıñda en alçaḳ hindū ḳuluñdur. Felek de muraṣṣaʿ ḳuşaḳlı bir ḳuluñdur.

همايیست چترت همايون اثر
كه دارد بسيط زمين زير پر

Humāyī'st çetret humāyūn-eṯer
Ki dāred basīṭ-i zemīn zīr-i per

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ çetriñ mübārek eṯerli bir hümādır ki yeryüzini ḳana-dı altında ṭutar, yaʿnī tamām-ı ʿālem ʿadāleti ḳanadı altındadır.

سکندر صفت روم تا چین تراست
گر او داشت آیینه آیین تراست

Sikender-ṣıfat Rūm tā Çīn tu-rā'st
Ger ū dāşt āyīne āyīn tu-rā'st

Maḥṣūl-i Beyt: Sikender gibi Rūm Çīn'e dek seniñdir. Eger anıñ āyīnesi var ise āyīn-i salṭanat u ḳānūn-ı ḥikmet seniñdir.

بجای سکندر بمان سالها
بدانا دلی کشف کن حالها

Be-cāy-ı Sikender bi-mān sālhā
Be-dānā-dilī keşf kon ḥālhā

Maḥṣūl-i Beyt: Yıllarla Sikender yerinde salṭanatda ḳal, yaʿnī Sikender gibi dünyā eliñ altında ola. Göñül dānālıġıyla[1] aḥvāl-i ʿālemi kāşif ol, yaʿnī göñül ʿilmiyle müşkilāt-ı ʿālemi keşf eyle.

چو دریای وصفت ندارد کنار
مدیحت کنم بر دعا اختصار

Çu deryā-yı vaṣfet ne-dāred kenār
Medīḥet konem ber-duʿā iḫtiṣār

(S,T+ **Medḥ** ve **medīḥ** ve **midḥat**, mīm'iñ kesriyle, bir maʿnāyadır, ṣenā-yı ḥasen dimekdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki vaṣfıñ deryāsınıñ kenārı yoḳdur, yaʿnī vaṣfıña ḥadd u pāyān yoḳdur, medḥiñi duʿā ile iḫtiṣār ideyin, yaʿnī duʿāña meşġūl olayım.

ز نظم نظامی که چرخ کهن
ندارد چو او هیچ زیبا سخن

Zi-naẓm-ı Nizāmī ki çarḫ-i kuhen
Ne-dāred çu ū hīç zībā-suḫan

Maḥṣūl-i Beyt: Naẓm-ı Nizāmī'den ki çarḫ-ı küheniñ anıñ gibi zībā süḫanı yoḳdur, yaʿnī ʿāleme buncılayın güzel sözli kimse gelmemişdir.

1 T: dānāligiyle.

بیارم بتضمین سه بیت متین
که نزد خرد به ز در ثمین

Bi-y-ārem be-tażmīn se beyt-i metīn
Ki nezd-i ḫired bih zi-durr-i ṣemīn

Maḥṣūl-i Beyt: Naẓm-ı Nizāmī'den tażmīn ṭarīḳiyle üç muḥkem beyt getürürüm ki ʿaḳıl ḳatında ḳıymetli incüden yegdir. Ḥāṣılı, Nizāmī'niñ *İsken-der-nāme*'sinden üç beyt tażmīn iderim[1].

از آن بیشتر کاوری در ضمیر
ولایت ستان باش و آفاق گیر

Ez-ān bīşter k'āverī der-żamīr
Vilāyet-sitān bāş u āfāḳ-gīr

Bīş, bā-yı ʿArabīyle, ziyāde maʿnāsınadır. **K'āverī; ki** ḥarf-i beyān. **Vilā-yet-sitān** vaṣf-ı terkībīdir, memleket alıcı dimekdir. **Āfāḳ-gīr** de vaṣf-ı terkībī-dir, āfāḳ ṭutıcı dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Żamīriñe getürdügüñden ziyāderek vilāyet alıcı ve āfāḳ ṭutıcı ol, yaʿnī ḫāṭırıña getürdügüñden ziyāde fetḥ-i memālik eyle.

زمان تا زمان از سپهر بلند
بفتح دگر باش فیروزمند

Zemān tā zemān ez-sipihr-i bulend
Be-fetḥ-i diger bāş fīrūzmend

Maḥṣūl-i Beyt: Zamān tā zamān yaʿnī dā'imā sipihr-i bülendden bir ġayri mükerrer fetiḥle manṣūr u mużāffer ol, yaʿnī dā'imā manṣūr u mużāffer ol.

از آن می که جان داروی هوش داد
مرا شربت و شاه را نوش باد

Ez-ān mey ki cān-**(584a)** dārū-yı hūş dād
Merā şerbet u şāh-rā nūş bād

Maḥṣūl-i Beyt: Ol meyden ki cān-ı ʿaḳla dārū yaʿnī devā virdi, baña şerbet ve şāha nūş-dārū olsun, yaʿnī baña ṣafā ve şāha ẕevḳ u rāḥat virsün. Mıṣrāʿ-ı evvelde **cān-dārū-yı hūş**'ı cān-dār yaʿnī silāh-dār maʿnāsına ḥükm eyeleyen vehm-i fāḥiş eylemiş[2].

1 T: tażmīn ider.
2 <T+ Redd-i Şemʿī>

Ve lehu eyżan der-Muġannī-nāme

3

Baḥr-i Müteḳārib
Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl

مغنی کجایی بگلبانگ رود
بیاد آور آن خسروانی سرود

Muġannī kucāyī be-gulbāng-ı rūd
Be-yād āver ān ḫusrevānī surūd

Be-gulbāng-ı rūd mıṣrāʿ-ı ṣānīye merhūndur. **Rūd** ḳıl ve bir sāz ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ḳandasın? Rūduñ bülend āvāzıyla ḫāṭırımıza getür pādişāhlara lāyıḳ sürūdı yaʿnī ırı.

بمستان نوید سرودی فرست
بیاران رفته درودی فرست

Be-mestān nevīd-i surūdī firist
Be-yārān-ı refte durūdī firist

Nevīd müjde maʿnāsınadır. **Surūdī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Yārān-ı refte** beyāniyyedir. **Durūdī; yā** ḥarf-i vaḥdet veyā tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, mestlere sürūd müjdesini gönder, gitmiş yārāna taḥiyyet u selām gönder.

مغنی نوای طرب ساز کن
بقول وغزل قصه آغاز کن

Muġannī nevā-yı ṭarab sāz kon
Be-ḳavl u ġazel ḳıṣṣa āġāz kon

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, şenlik nevāsını sāz eyle, ḳavl ü ġazelle ḳıṣṣaya āġāz eyle. Ḳavl ü ġazel fenn-i naġmeden[1] birer nevʿiñ ismidir.

1 S: fen naġmesinden.

که بار غمم بر زمین دوخت پای
بضرب اصولم برآور ز جای

Ki bār-ı ġamem ber-zemīn dūḫt pāy
Be-ḍarb-ı uṣūlem ber-āver zi-cāy

Bār-ı ġamem beyāniyye, **mīm**-i mütekellim maʿnāda **pāy**'a muḳayyeddir. **Be-ḍarb-ı uṣūl; bā** ḥarf-i muṣāḥabet ve iżāfet lāmiyyedir ve **mīm** maʿnāda **cāy**'a muḳayyeddir.

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā ġam yüki ayaġımı yere mıḫladı. Pes, ḍarb-ı uṣūl ile beni yerimden çıḳar, yaʿnī şevḳe gelüp raḳṣ ideyin.

مغنی از آن پرده نقشی بیار
ببین تا چه گفت از حرم پرده دار

Muġannī ez-ān perde naḳşī bi-y-ār
Bi-bīn tā çi goft ez-ḥarem perde-dār

Perde-dār ḳapıcıya dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ol perde-i ʿışḳdan bir naḳş getür yaʿnī bir naḳş ırla. Gör ki ḥarem-i ʿışḳ perde-dārı ne söyledi yaʿnī ʿışḳdan ne ḫaber virdi.

چنان برکش آواز خنیاگری
که ناهید چنگی برقص آوری

Çunān ber-keş āvāz-ı ḫunyāgerī
Ki Nāhīd-i çengī be-raḳṣ āverī

Ḫunyāger ırlanġıç[1] ve **ḫunyā** ır ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Ki** ḥarf-i taʿlīl. **Nāhīd** Zühre yıldızı. **Nāhīd-i çengī** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ırlanġıçlıḳ[2] āvāzını ([M,S,F+] çek yaʿnī ḳaldır ki Nāhīd-i çengī raḳṣa getüresin. Yaʿnī ırlanġıçlıḳ[3] āvāzını) ref[c] idince Zühre şevḳe gelüp raḳṣ ider.

مغنی دف و چنگ را ساز ده
بیاران خوش نغمه آواز ده

1 M: ırlayıcı.
2 S: ırlanḳıclıḳ. M: ırlayıcılı
3 S: ırlanḳıclıḳ.

Muġannī def u çeng-rā sāz dih
Be-yārān ḫoş-ı naġme āvāz dih

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, def u çenge düzen vir, yaʿnī biri birine uydur. Ḫoş naġmeler ile yārāna āvāz vir, ḫaber-dār olsunlar ki def u çenge āhenk ṭutsunlar.

رهی زن که صوفی بحالت رود
وصالش بمستی حوالت رود

Rehī zen ki ṣūfī be-ḥālet reved
Viṣāleş be-mestī ḥavālet reved

Reh'den murād perde ve naġmedir. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **Ṣūfī** mübtedā, **be-ḥālet reved** ḫaberi. **Viṣāleş** mübtedā ve mā-baʿdi ḫaberi.

Maḥṣūl-i Beyt: Bir perde çal ki ṣūfī ḥālete ve vecde vara, viṣāli mestlige ḥavāle ola, yaʿnī mest olup cānāna vāṣıl ola, ḥāṣılı, **(584b)** viṣāli mestlikle ola.

مغنی بزن چنگ در ارغنون
ببر از دلم فکر دنیای دون

Muġannī bi-zen çeng der-erġanūn
Bi-ber ez-dilem fikr-i dünyā-yı dūn

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, eliñi erġanūna ur yaʿnī erġanūn çal. Göñlümden dünyā-yı dūn fikrini ilet.

مگر خاطرم یابد آسایشی
چو نبود ز غم با وی آلایشی

Meger ḫāṭırem yābed āsāyişī
Çu ne-bved zi-ġam bā-vey ālāyişī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, erġanūn çal, ola ki ḫāṭırım bir āsāyiş u rāḥat bula çünki ġamdan anıñla ālāyiş olmaya. ([M,T+] Yaʿnī ḫāṭırda ki ġamdan ālāyiş olmaya, āsāyiş bulur.)

مغنی بیا با منت جنگ نیست
کفی بر دفی نه گرت چنگ نیست

Muġannī bi-y-ā bā-menet ceng nīst
Kefī ber-defī nih geret çeng nīst

Kefī; yā ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Defī; yā** ḥarf-i vāhdet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, gel, benimle seniñ cengiñ ([M,T+] ve ṣavaşıñ) yoḳdur. Eliñi bir defe ḳo eger çeng ü çeġānıñ yoġise. Yaʿnī çenge mālik degil iseñ defle sürūd eyle.

شنیدم که چون می رساند گزند
خروشیدن دف بود سودمند

Şenīdem ki çun mey resāned gezend
Ḫurūşīden-i def buved sūdmend

Maḥṣūl-i Beyt: İşitdim ki çünki şarāb żarar irişdürür, defiñ çoḳraması fāʾideli olur, yaʿnī żarar-ı ḫumārı defʿ ider.

مغنی کجایی که وقت گلست
ز بلبل چمنها پر از غلغلست

Muġannī kucāyī ki vaḳt-i gul'est
Zi-bulbul çemenhā pur ez-ġulġul'est

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ḳandasın ki gül vaḳtidir, yaʿnī ʿayş u nūş zamānıdır. Bülbülden çemenler ġulġuldan pürdür, yaʿnī bülbül āvāzından çemenler ṭopṭoludur.

همان به که خونم بجوش آوری
دمی چنگ را در خروش آوری

Hemān bih ki ḫūnem be-cūş āverī
Demī çeng-rā der-ḫurūş āverī

Maḥṣūl-i Beyt: Ol yegdir ki ḳanımı cūşa getüresin yaʿnī ḳanım ḳaynadasın. Bir nefes çengi ḫurūşa getüresin, yaʿnī çengi çalmaġla ẕevḳ u şevḳden ḫūnum cūşa gelür.

مغنی بیا عود بر ساز کن
نو آیین نوایی نو آغاز کن

Muġannī bi-y-ā ʿūd ber-sāz kon
Nev-āyīn-nevāyī nev āġāz kon

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, gel, ʿūdı düzen üzre eyle yaʿnī ʿūduña düzen vir, yeñi üslūblı bir ṣavt-ı[1] cedīde āġāz eyle.

1 M, S, F: ṣūret-i. F nüshası tercih edildi.

بیك نغمه درد مرا چاره ساز
دلم نیز چون خرقه صد پاره ساز

Be-yek naġme derd-i merā çāre sāz
Dilem nīz çun ḫırḳa ṣed pāre sāz

Maḥṣūl-i Beyt: Bir naġme ile benim derdime çāre eyle, göñlümi ḫırḳam gibi yüz pāre eyle. Yaʿnī bir naġme eyle ki şevḳden ḫırḳamı pāre pāre ideyin.

مغنی چه باشد که لطفی کنی
ز نی بازم آتش بدل افکنی

Muġannī çi bāşed ki luṭfī konī
Zi-ney bāzem āteş be-dil efkenī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ne olur ki bir luṭf eyleseñ, neyden göñlüme āteş bıraḳsañ. Yaʿnī nāy çalup göñlüme şevḳ āteşini bıraḳsañ luṭf iderdiñ.

برون آری از فکر خود یك دمم
بهم بر زنی خانمان غمم

Birūn ārī ez-fikr-i ḫod yek demem
Behem ber-zenī ḫānumān-ı ġamem

Maḥṣūl-i Beyt: Beni ṭaşra çıḳarsañ kendi fikrimden bir sāʿat, ġamım ḫānumānını ḳarış murış idüp fenāya virseñ luṭf iderdiñ. Yaʿnī benden ġamı giderseñ ziyāde iḥsān iderdiñ.

مغنی کجایی نوایی بزن
بما بی نوایان صلایی بزن

Muġannī kucāyī nevāyī bi-zen
Be-mā bī-nevāyān ṣalāyī bi-zen

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ḳandasın? Bir nevā ve perde çal, biz bī-nevālara bir ṣalā eyle, yaʿnī sāz diñlemege[1] bir ḫaber eyle.

چو خواهد شدن عالم از ما تهی
گدایی بسی به که شاهنشهی

Çu ḫāhed şuden ʿālem ez-mā tehī
Gedāyī besī bih ki şāhenşehī

1 T: dignemege.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ʿālem bizden ḫālī olısardır yaʿnī çünki öliseriz[1], gedālıḳ çoḳ yegdir pādişāhlıḳdan. Zīrā gedānıñ dünyāda nesnesi ḳalmaz ki anıñiçün ḥasret çeke, ammā pādişāhlarıñ bunuñ ʿaksincedir, yaʿnī ḥasret u nedāmet çekecekleri **(585a)** bī-nihāyedir.

مغنی بگو قول و بر دار ساز
که بیچارگان را تویی چاره ساز

Muġannī bi-gū ḳavl u ber-dār sāz
Ki bī-çāregān-rā tuyī çāre-sāz

Ḳavl bu fenniñ bir ḳısmıdır. **Çāre-sāz** vaṣf-ı terkībīdir, çāre idici maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ḳavl oḳu ve sāzı ḳaldır yaʿnī sāzı ele al. Zīrā bī-çāreleriñ çāre-sāzı sensin.

تو بنمای راه عراقم برود
که بنمایم از دیده من زندرود

Tu bi-nmāy rāh-ı ʿIrāḳem be-rūd
Ki bi-nmāyem ez-dīde men Zinderūd

Be-rūd; bā ḥarf-i muṣāḥabet ve **rūd** ırmaḳ ve sāz ḳılı ve bir sāzıñ ismidir ve **Zinderūd** Iṣfahān ırmaġı. **Be-rūd** īhām ṭarīḳiyle vāḳiʿdir, zīrā Şīrāz'dan Iṣfahān'a bir ırmaḳ kenārıyla gidilür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, sen baña Iṣfahān yolını rūdla göster, yāḫud naġme-i ʿIrāḳ'ı rūd sāzıyla göster, tā kim ben gözümden Zinderūd ırmaġını göstereyin, yaʿnī çoḳ girye ve bükā eyleyeyin.

مغنی بیا بشنو و کار بند
ز قول من این پند دانا پسند

Muġannī bi-y-ā bi-şnev u kār bend
Zi-ḳavl-i men īn pend-i dānā pesend

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, gel işit ve iş idin benim ḳavlimden bu dānā begenecek ḳavli ve pendi. Yaʿnī benim sözümden bu pendi ḳabūl eyle.

چو غم لشکر آرد بیارا صفی
بچنگ و ربابی و نای و دفی

Çu ġam leşker āred bi-y-ārā ṣafī
Be-çeng u rubābī vu nāy u defī

1 S: ölürüz.

Rubābī yā'sı ḥarf-i tenkīrdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ġam leşker getüre yaʿnī çünki sañа ġamlar üşüp yüz göstere[1], sen de ṣaf zīnet eyle çengle ve rübābla ve nāy u defle, yaʿnī ġumūmı bunlarla defʿ eyle.

مغنی تو سر مرا محرمی
زمانی بنی زن دم همدمی

Muġannī tu sırr-ı merā maḥremī
Zamānī be-ney zen dem-i hem-demī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, sen benim sırrıma maḥremsin, bir zamān neyle hem-demlik demini ve nefesini ur, yaʿnī neyle nālemize hem-dem u yār ol.

بمی دور کن از دلت گر غمیست
دمی در نیی زن که عالم دمیست

Be-mey dūr kon ez-dilet ger ġamī'st
Demī der-neyī zen ki ʿālem demī'st

Maḥṣūl-i Beyt: Bāde ile dūr eyle yaʿnī ıraḳlaşdır eger gönlüñde bir ġam var ise. Bir neye bir nefes ur yaʿnī üfle ki ʿālem bir demdir yaʿnī bir nefesdir, ḥāṣılı, kimseye pāy-dār degildir[2].

مغنی کجایی بزن بربطی
بیا ساقی از باده پر کن بطی

Muġannī kucāyī bi-zen barbaṭī
Bi-y-ā sāḳī ez-bāde pur kon baṭī

Barbaṭ, iki bā'nıñ fetḥalarıyla, ḳopuza dirler ve **baṭ** şarāb yatuġı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ḳandasın, ḳopuz çal. Ey sāḳī, sen de gel bādeden yatuġı pür eyle yaʿnī destiyi ve yatuġı ṭoldur.

که باهم نشینیم و عیشی کنیم
دمی خوش بر آریم و طیشی کنیم

Ki bāhem nişīnīm u ʿayşī konīm
Demī ḫoş ber-ārīm u ṭayşī konīm

1 S, T: ġamlar üşe ve yüz göstere.
2 M: ḥāṣılı, bu dünyā ʿālemi kimseye pāy-dār değildir.

Ṭayş sevinmekden ḥāṣıl olan ḫıffete dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, yatuġı ṭoldur ki biri birimizle oturalım ve ʿayş u ṣafā idelim. Bir ḫoş nefes çıḳaralım ve şenlik idelim, yaʿnī şenlik idüp ʿayş u ʿişret idelim, ḥāṣılı, ḥużūrla teneffüs idelim.

مغنی ز اشعار من یك غزل
بآهنگ چنگ آور اندر عمل

Muġannī zi-eşʿār-ı men yek ġazel
Be-āheng-i çeng āver ender-ʿamel

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, benim eşʿārımdan bir ġazeli çeng āhengiyle ([M,S+] ʿamele getür, yaʿnī çeng āhengiyle[1]) bir ġazelimi ırla.

که تا وجد را کارسازی کنم
برقص آیم و خرقه‌بازی کنم

Ki tā vecd-rā kār-sāzī konem
Be-raḳṣ āyem u ḫırḳa-bāzī konem

Maḥṣūl-i Beyt: Böyle eyle ki vecd u ḥālete kār-sāzlıḳ ideyim. Raḳṣa gelem ve ḫırḳa-bāzlıḳ idem, yaʿnī ḫırḳayı ([M,T+] çıḳarup) yabana atayım.

بمستی توان در اسرار سفت
که در بیخودی راز نتوان نهفت

Be-mestī tuvān durr-i esrār suft
Ki der-bī-ḫodī rāz ne-tvān nuhuft **(585b)**

Maḥṣūl-i Beyt: Mestlikle dürr-i esrār delmek mümkündür, zīrā bī-ḫod-luḳda[2] rāz gizlemek mümkün olmaz, yaʿnī mestiñ ḫāṭırına her ne kim gelse gizlemeyüp söyler.

مغنی ملولم دوتایی بزن
بیکتایئ او سه تایی بزن

Muġannī melūlem du tāyī bi-zen
Be-yektāyī-i ū se tāyī bi-zen

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, melūlüm, iki ḳıllı sāz çal. Allāh'ıñ birligi ḥaḳḳiçün üç ḳıllı sāz çal. Ḥāṣılı, iki ḳıllı ve üç ḳıllı sāz eliñe girerse çal.

1 S: ʿamele getür, yaʿnī.
2 T: bī-ḫodlükde.

مغنی بزن آن نوآیین سرود
بگو با حریفان بآواز رود

Muġannī be-sāz īn nev āyīn surūd
Bi-gū bā-ḥarīfān be-āvāz-ı rūd

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, bu yeñi üslūblı ıra düzen vir ve ḥarīflere āvāz-ı rūdla söyle.

روان بزرگان ز خود شاد کن
ز پرویز و از باربد یاد کن

Revān-ı buzurgān zi-ḫod şād kon
Zi-Pervīz u ez-Bārbed yād kon

Pervīz'den murād Ḫüsrev'dir ve **Bārbed**, bā-yı s̱ānīniñ fetḥiyle, Ḫüsrev'iñ meşhūr sāzendesidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey muġannī, ekābiriñ rūḥını şād eyle, Ḫüsrev'den ve Bārbed'den yād eyle, yaʿnī geçen selāṭīn ü sāzendelerini yād eyle ki dünyāda kimse bāḳī degil. Ḥāṣılı, dünyā kimseye vefā eylememişdir, bize de eylemez dimekdir.

سر فتنه دارد دگر روزگار
من و مستی و فتنهٔ چشم یار

Ser-i fitne dāred diger rūzgār
Men u mestī vu fitne-i çeşm-i yār

Maḥṣūl-i Beyt: Gine rūzgārıñ fitne sevdāsı var yaʿnī fitneye meyli var. Pes, ben ve mestlik ve fitne-i çeşm-i yārdır. Yaʿnī ben mestlikden ve fitne-i çeşm-i yārdan ayrılmam.

درین خونفشان عرصهٔ رستخیز
تو خون صراحی و ساغر بریز

Derīn ḫūn-feşān ʿarṣa-i rust-ḫīz
Tu ḫūn-ı ṣurāḥī vu sāġar bi-rīz

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ḳan ṣaçıcı ḳıyāmet meydānı içinde yaʿnī meydānında sen ṣürāḥīniñ ve sāġarıñ ḳanını dök. Bu edā iki maʿnāya müteḥammildir. Ṣürāḥī ve sāġarın ḳanın dök yaʿnī bunlarıñ şarābını iç dimek ola, veyāḫud ḳanın dök yaʿnī bunları kesr eyle ki şarābı yabana dökülsün.

همی‌بینم از دور گردون شکفت
ندانم کرا خاك خواهد گرفت

Hemī-bīnem ez-devr-i gerdūn şikift
Ne-dānem ki-rā ḫāk ḫāhed girift

Şikift bunda şīn'iń ve kāf-ı ʿArabīniń kesriyledir, şīn'iń ve kāf-ı ʿArabīniń żammıyla da lüġatdir, ḥāṣılı, ḥareketleri ḳāfiyeye tābiʿdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Devr-i gerdūndan ʿaceb ṭutarım yaʿnī taʿaccüb iderim. Bilmezem kimi ḫākde ṭutmaḳ ister, yaʿnī kimi öldürüp der-gūr idiserdir[1], ḥāṣılı, herkese fenā tārīdir, ammā maʿlūm degildir ki kim ne vaḳt ölür.

فریب جهان قصهٔ روشنست
ببین تا چه زاید شب آبستنست

Firīb-i cihān ḳıṣṣa-i rūşen'est
Bi-bīn tā çi zāyed şeb ābisten'est

Maḥṣūl-i Beyt: Cihānıń firībi ve mekri rūşen ḳıṣṣadır, yaʿnī cihān ḥīlekār oldıġı herkese maʿlūmdur. Gör ne ṭoġurur, gice yüklidir. Bu mażmūn *Sāḳī-nāme*'de mürūr eyledi.

بیا در جهان دل منه زینهار
کسی بر سر پل ندارد قرار

Bi-y-a der-cihān dil me-nih zīnhār
Kesī ber-ser-i pul ne-dāred ḳarār

Maḥṣūl-i Beyt: Gel, bu cihāna zīnhār göńül baġlama, zīrā kimse köpri üzerinde ḳarār ṭutmaz. Yaʿnī cihān ḳarār idecek yer degildir, elbette gelen gider.

همان منزلست این جهان خراب
که دیدست ایوان افراسیاب

Hemān menzil'est īn cihān-ı ḫarāb
Ki dīde'st eyvān-ı Efrāsiyāb

Maḥṣūl-i Beyt: Ol menzildir bu ḫarāb cihān ki eyvān-ı Efrāsiyāb'ı görmüşdür, yaʿnī bu cihān çoḳ pādişāhlar görmüşdür.

1 S: dirgüriserdir.

همان منزلست این بیابان دور
که گم شد درو لشکر سلم و تور

Hemān menzil'est īn beyābān-ı dūr
Ki gum şud derū leşker-i Selm u Tūr **(586a)**

Maḥṣūl-i Beyt: Ol menzildir bu beyābān-ı baʿīd yaʿnī bu uzun, uzaḳ menzil oldur ki anda Selm u Tūr'uñ leşkeri güm oldı. Selm u Tūr u Īrec evlād-ı Ferīdūn'dandır, ammā Īrec ḳamusından yaşlı idi ve taḫt-ı Ferīdūn'a ol elyaḳ idi iki birāderinden. Pes, ḥased idüp Selm ve Tūr Īrec'i ḳatl eylediler, ammā Īrec'iñ ḳızından Minūçihr-nām bir veledi ḳaldı ve ʿāḳıbet babasını ḳatl idenleri ḳatl eyledi. Baʿżı tevārīḫde böyle yazar.

کجا رای پیران لشکرکشش
کجا شیدهٔ ترك خنجرکشش

Kucā rāy-ı Peyrān-ı leşker-keşeş
Kucā Şīde-i Türk-i ḫancer-keşeş

Peyrān pehlivānlardan biriniñ ismidir. **Efrāsiyāb** ʿaskerine ser-dār olana[1] **peyrān** dirler ve **Şīde** Efrāsiyāb'ıñ bir bahādır oġlınıñ ismidir.

Maḥṣūl-i Beyt: Leşker çekici Peyrān'ıñ rāyı ve tedbīri ḳanda gitdi? Ḫançer çekici Türk Şīde ḳanda gitdi? Yaʿnī cemīʿi fānī oldılar[2], hīç kimse cihānda bāḳī ḳalmadı.

نه تنها شد ایوان و قصرش بباد
که کس دخمه اش هم ندارد بیاد

Ne tenhā şud eyvān u ḳaṣreş be-bād
Ki kes daḫmeeş hem ne-dāred be-yād

Daḫme ʿArabīde laḥd maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūrlardan herbiriniñ yalñız eyvān u ḳaṣrı yele gitmedi, ki hīç kimse ḳabrini hem yādında ṭutmaz, yaʿnī hīç biriniñ ḳabrini kimse bilmez ne yerdedir.

1 M, T: Efrāsiyāb ʿaskerine de.
2 T: fenā oldılar.

یکی را قلمزن کند روزگار
یکی را دهد تیغ در روز کار

Yekī-rā ḳalem-zen koned rūzgār
Yekī-rā dehed tīġ der-rūz-i kār

Rūz-i kār iş güni yaʿnī ṣavaş güni.

Maḥṣūl-i Beyt: Rūzgār birini ḳalem-zen ider yaʿnī kātib ü münşī ider ve birine ṣavaş güni ḳılıc virür, yaʿnī herkes bir nesne içün maḫlūḳdur. Ḫāṣılı, Ḫudā ḫalḳı biri birine ḫidmetkār eylemişdir, yaʿnī kimini derzi ve kimini başmaḳçı ve kimini etmekci ve aşçı yaratmışdır[1].

Ve lehu eyżan Meṣnevī[2]

4

Ez-Baḥr-i Ḫafīf
Fāʿilātün Mefāʿilün Feʿilāt

سگ بر آن آدمی شرف دارد
که دل دوستان بیازارد

Seg ber-ān ādemī şeref dāred
Ki dil-i dōstān bi-y-āzāred

Maḥṣūl-i Beyt: İtiñ ol insānıñ üzerine şerefi vardır ki dostlarıñ göñlini incidür.

این سخن را حقیقتی باید
تا معانی بدل فرود آید

Īn suḫan-rā ḥaḳīḳatī bāyed
Tā maʿānī be-dil furūd āyed

Maḥṣūl-i Beyt: Bu sözüñ ḥaḳīḳati ve māhiyeti gerekdir, tā kim maʿānī göñle inüp[3] yaḳışa.

1 M, T, F: ve aşçı, ilā āḫirihi.
2 S: Ve lehu fi'l-meṣneviyyāt. T: Meṣnevī.
3 S: düşüp.

کآدمی با تو دست در مطعوم
سگ ز بیرون بر آستان محروم

K'ādemī bā-tu dest der-maṭʿūm
Seg zi-bīrūn ber-āsitān maḥrūm

Maḥṣūl-i Beyt: Zīrā ādemī seniñle yemegi bile yer, ammā seg ṭaşrada eşigiñde maḥrūmdur. Eger bir ustuḫan virürseñ yer, virmezseñ ṣabr ider, ʿalā külli ḥāl āsitānıñ ḳoyup gitmez.

حیف باشد که سگ وفا دارد
و آدمی دشمنی روا دارد

Ḥayf bāşed ki seg vefā dāred
V'ādemī duşmenī revā dāred

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥayfdır ki segiñ vefāsı ola ve ādemī düşmenligi revā ṭuta. Yaʿnī ḥayfdır ki seg vefā-dār ola ve ādemī bī-vefā ola.

Ve lehu eyżan Meṯnevī[1]

5

Ez-Baḥr-i Hezec
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

ایا ریح الصبا قلبی کئیب
مشامی من بخورك یستطیب

Eyā rīḥa's-ṣabā ḳalbī ke'ību
Meşāmī min baḫūrik yesteṭību

Ke'īb; faʿīl bi-maʿnā fāʿildir, ġamlı ve ġuṣṣalı dimekdir. **Ḳalbī** taḳdīren merfūʿ mübtedā ($^{M+}$ ve **ke'īb** lafẓen merfūʿ ḫaberi. **Meşāmī** taḳdīren merfūʿ mübtedā) ve **yesteṭību** ḫaberi ve **min baḫūrike, yesteṭību**'ye müteʿalliḳ.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣabā yeli, benim göñlüm ġuṣṣa-dār u ġam-nākdir. Damaġım seniñ baḫūruñdan ḫoş ḳoḳulıdır. **Baḫūr** fetḥ-i bā iledir, **(586b)** żammıyla yañlışdır.

1 S: Ve lehu fi'l-meṯneviyyāt. T: Meṯnevī

گذاری کن سحر بر طرف گلزار
بسرو و گل ز ما پیغام بگذار

Guẕārī kon seḥer ber-ṭarf-ı gulzār
Be-serv u gul zi-mā peyġām bi-gẕār

Maḥṣūl-i Beyt: Ey bād-ı ṣabā, seḥer vaḳtinde ṭaraf-ı gülzāra uġra, serv ü güle bizden peyġām edā eyle. Peyġām buyurduġı[1] bundan ṣoñra gelen iki beytdir leff ü neşr ṭarīḳiyle.

تو با رویش ز حسن ای گل مزن لاف
که زر دوزی نداند بو ریا باف

Tu bā-rūyeş zi-ḥusn ey gul me-zen lāf
Ki zer-dūzī ne-dāned būriyā-bāf

Maḥṣūl-i Beyt: Ey gül, sen cānānıñ rūyıyla güzellikden lāf urma yaʿnī ben anın gibi güzelim[2] dime. Zīrā būriyā ṭoḳıyan zer-dūzluḳ bilmez. Yaʿnī sen būriyā-bāf ve cānān zer-dūz gibidir.

مناز ای سرو با بالاش از قد
که با قدش یقین می افتی از حد

Me-nāz ey serv bā-bālāş ez-ḳadd
Ki bā-ḳaddeş yaḳīn mī-uftī ez-ḥadd

Maḥṣūl-i Beyt: Ey serv, anıñ ḳaddiyle ve bālāsıyla ḳadd u ḳāmetden faḫr eyleme, yaʿnī anıñ mevzūn ḳaddi var ise benim de var dime. Zīrā yaḳīn budur ki anıñ ḳaddiyle ḥadden düşersin, yaʿnī miḳdārıñ bilmediginden maḳām-ı iʿtidālden sāḳıṭ olursın.

بیا ساقی که ایام بهارست
برغم او که او پرهیزگارست

Bi-y-ā sāḳī ki eyyām-ı bahār'est
Be-raġm-ı ū ki ū perhīzgār'est

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, gel ki eyyām-ı bahārdır, ol kimseniñ raġmına ki ol perhīzkārdır.

1 T: buyurdugi.
2 S: andan güzelim.

شراب ارغوانی با غوانی
همی خور تا توانی می توانی

Şerāb-ı erġuvānī bā-ġevānī
Hemī-ḫor tu tevānī mey tevānī

Şerāb-ı erġuvānī beyāniyye. **Bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Ġevānī** gāniye'niñ cemʿidir, nazik-endām ʿavrata dirler, ḥāṣılı, güzelliginden zīnete muḥtāc olmayan ʿavrat. **Hemī-ḫor** fiʿl-i emr müfred muḫāṭabdır. **Tā** ḥarf-i tevḳīt. **Mey tevānī** tevānī'den bedeldir, iki **tevānī** fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭablardır, **yā**'lar żamīr-i ḫiṭāblardır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳırmızı şarābı, mādemki ḳādirsin, nāzik-endām nigārlarla nūş eyle. Ġevānī cemʿ-i ġāniyedir ki ırlayıcı maḥbūbe ʿavratlar ($^{S+}$ maḥbūbe) maʿnāsınadır diyen vehm eylemiş[1].

مده در گوش ره پند ادیبان
چه پندشان چه آواز خطیبان

Me-dih der-gūş reh pend-i edībān
Çi pendeşān çi āvāz-ı ḫaṭībān

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, ġevānīyle bāde iç, ḳulaġıña edībler pendine yol virme yaʿnī sözlerin diñleme. Zīrā anlarıñ pendi ne ve ḫaṭībleriñ āvāzı ne? Yaʿnī ḫaṭībler āvāzını ḳulaġıña ḳomaduġuñ[2] gibi pend-i edībānı da ḳoyma ḳulaġıña dimekdir.

همین می گویدت در باغ بلبل
که جام از کف منه در موسم گل

Hemīn mī-gūyedet der-bāġ bulbul
Ki cām ez-kef me-nih der-mevsim-i gul

Maḥṣūl-i Beyt: Bāġda bülbül sañа hemān bunı söyler ki mevsim-i gülde cām-ı bādeyi elden ḳoma, yaʿnī gül mevsiminde bāde-nūş ol.

غنیمت دان وصال گل غنیمت
بمی خوردن مصمم کن عزیمت

Ġanīmet dān viṣāl-i gul ġanīmet
Be-mey ḫorden muṣammem kon ʿazīmet

1 S: maḥbūbe ʿavratlar, maḥbūbe maʿnāsınadır diyen fehm eylememiş. <$^{T+}$ Redd-i Şemʿī>
2 T: ḳoymadügüñ.

Maḥṣūl-i Beyt: Viṣāl-i güli ġanīmet bil, ġanīmet. Mey içmege niyyetiñi muṣammem u muḳarrer eyle, yaʿnī elbette mey iç dimekdir.

مشو غافل که فرصت می شود فوت
دمادم وقت عشرت می شود فوت

Me-şev ġāfil ki furṣat mī-şeved fevt
Dem-ā-dem vaḳt-i ʿişret mī-şeved fevt

Maḥṣūl-i Beyt: Ġāfil olma ki furṣat fevt olur, dāʾimā vaḳt-i ʿayş u ʿişret fevt olur. Yaʿnī vaḳt-i ʿişret dāʾimī degil, furṣatı fevt eylememek gerek.

ز حافظ گوش کن این پند یکدم
همی زن جام می والله اعلم

Zi-Ḥāfıẓ gūş kon īn pend yek-dem
Hemī-zen cām-ı mey vaʾllāhu aʿlem

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥāfıẓʾdan bu pendi bir sāʿat işit yaʿnī ḳabūl eyle, bāde ḳadeḥin ur, Allāh aʿlemdir. Yaʿnī bāde iç **(587a)** ki esrār-ı ḫafīye Ḫudā aʿlemdir, kim maġfūr olur ve kim olmaz, Allāh aʿlemdir.

Ve lehu eyżan Meṣnevī[1]

6

Ez-Baḥr-i Remel
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

هر که آمد در جهان پر ز شور
عاقبت می بایدش رفتن بگور

Her ki āmed der-cihān-ı pur zi-şūr
ʿĀḳıbet mī-bāyedeş reften be-gūr

Maḥṣūl-i Beyt: Her kim ki bu ġavġā ve fitne ṭolu ʿāleme geldi, ʿāḳıbet aña gūra gitmek gerek, yaʿnī ʿāḳıbet ölüp ḳabre girse gerek.

1 T: Meṣnevī.

در ره عقباست دنیا چون پلی
بی بقا جایی و ویران منزلی

Der-reh-i ʿuḳbā'st dunyā çun pulī
Bī-beḳā cāyī vu vīrān menzilī

Maḥṣūl-i Beyt: Āḫiret yolında dünyā köpri gibidir. Bir beḳāsız yer ve bir vīrān menzildir. Yaʿnī köpri ḳarārgāh olmadıġı[1] gibi bu dünyā da dār-ı ḳarār[2] degildir.

دل منه بر این پل پر ترس و بیم
برگ ره ساز و مشو اینجا مقیم

Dil me-nih ber īn pul-i pur-ters u bīm
Berg-i reh sāz u me-şev īn-cā muḳīm

Maḥṣūl-i Beyt: Göñlüñi bu ḳorḳu ile ṭopṭolı köpriye ḳoma yaʿnī göñül baġlama. Yol yaraġı tedārük idüp bunda muḳīm olma. Ḥāṣılı, zād-ı āḫirete muḳayyed ol ki dünyā ziyāde fānīdir.

نزد اهل معنی این کاخ سپنج
هست چون ویرانهٔ خالی ز گنج

Nezd-i ehl-i maʿnī īn kāḫ-ı sipenc
Hest çun vīrāne-i ḫālī zi-genc

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i maʿnā ḳatında bu iki ḳapulı ʿāriyetī sarāy ki dünyādır, genc ü māldan ḫālī vīrāne gibidir.

راستی در حقیقت سفته اند
عارفان کین خانه را خان گفته اند

Rāstī durr-i ḥaḳīḳat sufteend
ʿĀrifān k'īn ḫāne-rā ḫān gofteend

Maḥṣūl-i Beyt: Taḥḳīḳ, dürr-i ḥaḳīḳat delmişlerdir, yaʿnī gevher gibi söz söylemişlerdir ʿārifler ki bu ḫāne-i dünyāya ḫān dimişlerdir, yaʿnī dünyā evini ḫāna teşbīh idenler ḫūb buyurmuşlar.

1 T: olmadigi.
2 S: ḳarārgāh.

خان اقامت را نشاید در گذر
این جهان با کس نماند در گذر

Ḫān iḳāmet-rā ne-şāyed der-guẕer
Īn cihān bā-kes ne-māned der-guẕer

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt beyt-i sābıḳa ḥükm-i taʿlīldedir. Geçid yerlerde ḫān iḳāmete lāyıḳ degil, yaʿnī mürūr maḳāmında ḫān iḳāmete yaramaz. Bu cihān kimseye bāḳī ḳalmaz, bundan geç, yaʿnī bunda ḳarār fikrini eyleme ki maḳām-ı ḳarār u ṡebāt degildir.

دور باش از دوستیٔ مال و جاه
زان که مالت مار و جاهت هست چاه

Dūr bāş ez-dōstī-i māl u cāh
Zān ki mālet mār u cāhet hest çāh

Maḥṣūl-i Beyt: Māl ü manṣıb dostluġından geç, yaʿnī bu sevdāyı terk eyle. Zīrā māl saña mārdır ve manṣıb çāhdır yaʿnī zindān.

من گرفتم خود تویی بهرام گور
خواهی افتاد آخر اندر دام گور

Men giriftem ḫod tuyī Behrām-ı gūr
Ḫāhī uftād āḫir ender-dām-ı gūr

Maḥṣūl-i Beyt: Ben ṭutayım ki sen Behrām-ı Gūr'sun, yaʿnī farż ideyim bir ulu pādişāhsın, ʿāḳıbet ḳabir ṭuzaġına düşseñ gerek, yaʿnī ʿāḳıbet ölmeñ muḳarrerdir.

گر نه کوری گور می بین گفتمت
یك زمان بی کار منشین گفتمت

Ger ne kūrī gūr mī-bīn goftemet
Yek zamān bī-kār me-nşīn goftemet

Maḥṣūl-i Beyt: Eger kör degil iseñ ḳabri gör seyr eyle didim saña, yaʿnī ʿāḳıbet varacaġıñ yeri fikr eyle. Bir zamān bī-kār oturma didim saña, yaʿnī zād-ı āḫirete meşġūl ol, tek ṭurma[1] dimekdir.

1 S: oturma.

هیچ کس را نیست زین منزل گزیر
از گدا و شاه و از برنا و پیر

Hīç kes-rā nīst zīn menzil guzīr
Ez-gedā vu şāh u ez-bernā vu pīr

Maḥṣūl-i Beyt: Hīç kimseniñ bu menzil-i ḳabirden büddi yoḳdur, yaʿnī lā-büd herkes bu menzil-i ḳabre nüzūl ider, eger gedā ve eger pādişāh ve eger yigit ve eger pīrdir güzīr yoḳ, yaʿnī nā-güzīrdir, ḥāṣılı, lā-büd dimekdir. *Gülistān* beytiniñ risālesinde **guzīr**'i ve **nā-guzīr**'i ḫūb taḥḳīḳ eylemişim, dileyen anda görsün.

ای که بر ما بگذری دامن کشان
حافظ الحمدی همی خواهد بخوان

Ey ki ber-mā bi-gẕerī dāmen-keşān
Ḥāfiẓ el-ḥamdī hemī-ḫāhed bi-ḫān

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol **(587b)** kimse ki bizim ḳabrimiz üzerinden etegiñ çekerek ekābirāne geçersin, Ḥāfiẓ senden bir fātiḥa diler, ḳabri üzre bir fātiḥa oḳu, yaʿnī rūḥıçün fātiḥa di.

[KASÎDELER]

Ve lehu eyżan fi'l-Ḳaṣīde[1]

1

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

Ḫāce bu ḳaṣīdeyi Şāh Şucāʿ'ıñ medḥinde buyurmuşdur.

شد عرصهٔ زمین چو بساط ارم جوان
از پرتو سعادت شاه جهان ستان

Şud ʿarṣa-i zemīn çu bisāṭ-i İrem civān
Ez-pertev-i saʿādet-i şāh-ı cihān-sitān

ʿArṣa-i zemīn beyāniyye. **Bisāṭ-ı İrem** lāmiyye. **Şāh-ı cihān-sitān** beyāniyye. **Cihān-sitān** vaṣf-ı terkībīdir, sitānīden'den, cihān alıcı yaʿnī cihānı fetḥ idici.

Maḥṣūl-i Beyt[2]: Meydān-ı zemīn bisāṭ-ı İrem gibi civān oldı, yaʿnī bahār geldi ve yeryüzi yeşerdi cihān alıcı şāhıñ saʿādeti pertevinden. Yaʿnī āṯār-ı saʿādeti yeryüzine revnaḳ u fer virdi.

خاقان شرق و غرب که در شرق و غرب اوست
صاحب قران خسرو و شاه خدایگان

Ḫāḳān-ı şark u ġarb ki der-şarḳ u ġarb ū'st
Ṣāḥib-ḳırān u ḫusrev u şāh-ı ḫudāygān

Iṣṭılāḥ-ı tevārīḫde **ḫāḳān** Çīn pādişāhına dirler, Rūm pādişāhına ḳayṣer didikleri gibi ve ḫusrev ʿAcem pādişāhına didikleri gibi. **Şāh-ı ḫudāygān** beyāniyye. **Ḫudāygān** ulu maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr pādişāh ḫāḳān-ı şarḳ u ġarbdır ki şarḳ u ġarbda oldur ṣāḥib-ḳırān ḫusrev ve ulu pādişāh, yaʿnī tamām ʿālemde bir ulu pādişāhdır.

---

1 T: Ḳaṣīde.

2 S'de bütün kasidelerde 'Maḥṣūl-i Beyt' yerine sadece 'Maḥṣūl' yazılmaktadır.

خورشید ملك پرور و سلطان دادگر
دارای دادگستر و کسریئ کی نشان

Ḫurşīd-i mulk-perver u ṣulṭān-ı dādger
Dārā-yı dād-guster u kisrī-i Key-nişān

Ḫurşīd-i mulk-perver beyāniyyedir. **Mulk-perver** vaṣf-ı terkībīdir, mülk besleyici yaʿnī memleket terbīye idici. **Sulṭān-ı dādger** beyāniyye. **Dādger** ʿādil dimekdir. **Dārā-yı dād-guster** beyāniyyedir. **Dārā** bunda ḥākim maʿnāsınadır, egerçi ki selef pādişāhlarından bir pādişāhıñ ismidir. **Dād-guster** vaṣf-ı terkībīdir, ʿadl döşeyici maʿnāsına yaʿnī ʿādil dimekdir. **Kisrī-i Key-nişān** beyāniyye. **Kisrī** ḫusrev'iñ muʿarrebidir, rā'yı meksūr oḳumaḳ üslūb-ı ʿAcemdir, ammā ʿArab fetḥ-i rā'yla oḳur. **Key-nişān** vaṣf-ı terkībīdir, Key nişānlı dimekdir. **Key** bir pādişāhıñ ismidir. Cā'izdir ki **nişān** bunda nişānīden'den ola, taḫta oturdıcı maʿnāsına ola, yaʿnī pādişāhlıḳ virici.

Maḥṣūl-i Beyt: Mülk-perver ḫurşīddir ve ʿādil pādişāh, ʿadl döşeyici dārādır ve Key-nişān[1] kisrādır.

سلطان نشان عرصهٔ اقلیم سلطنت
بالا نشین مسند ایوان کن فکان

Ṣulṭān-nişān-ı ʿarṣa-i iḳlīm-i salṭanat
Bālā-nişīn-i mesned-i eyvān-ı kun-fekān

Sulṭān-nişān vaṣfı terkībīdir, pādişāh naṣb idici yaʿnī pādişāhlıḳ virici dimekdir, mā-baʿdine iżāfeti lāmiyyedir. **ʿArṣa-i iḳlīm-i salṭanat** beyāniyyelerdir[2]. **Bālā-nişīn** vaṣf-ı terkībīdir, ṣadr-ı meclisde oturıcı, **mesned**'e iżāfeti ism-i fāʿiliñ mefʿūline iżāfeti ḳabīlindendir, **eyvān**'a iżāfeti lāmiyyedir ve **kun-fekān**'a iżāfet beyāniyye. **Kun-fekān** ʿanāṣır u eflākden ʿibāretdir.

Maḥṣūl-i Beyt: İklīm-i salṭanat ʿarṣasınıñ sulṭān-nişānıdır. Eyvān-ı kün-fekān mesnediniñ ṣadr-nişīnidir.

اعظم جلال دنیی و دین آن که رفعتش
دارد همیشه توسن ایام زیر ران

Aʿẓam celāl-i dunyī vu dīn ān ki rifʿāteş
Dāred hemīşe tevsen-i eyyām zīr-i rān

1 M: Key nişānlı.
2 S: beyāniyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: (588a) Dünyā ve dīniñ aʿẓam Celālidir ki anıñ rifʿati tevsen-i eyyāmı dāʾimā uyluġı altında ṭutar, yaʿnī tevsen-i eyyām maġlūbıdır, Celāleddīn laḳabı ve Şucāʿ ismidir.

دارای دهر شاه شجاع آفتاب ملك
خاقان کامگار و شهنشاه نوجوان

Dārā-yı dehr Şāh Şucāʿ āftāb-ı mulk
Ḫāḳān-ı kāmgār u şehenşāh-ı nev-civān

Maḥṣūl-i Beyt: Dehr ḥākimi Şāh Şucāʿ āfitāb-ı ([M,T+] mülk,) ḫāḳān-ı kāmkār u şehenşāh-ı nev-civāndır, yaʿnī meẕkūr elḳābla mülaḳḳab Şāh Şucāʿdır.

ماهی که شد بطلعتش افروخته زمین
شاهی که شد بهمتش افراخته زمان

Māhī ki şud be-talʿāteş efrūḫte zemīn
Şāhī ki şud be-himmeteş efrāḫte zamān

Maḥṣūl-i Beyt: Şāh Şucāʿ bir māhdır ki ṭalʿatiyle yaʿnī rūyıyla yeryüzi rūşen oldı. Bir şāhdır ki himmetiyle zamān rifʿat buldı yaʿnī aʿlā oldı[1].

سیمرغ وهم را نبود قوت عروج
آنجا که باز همت او سازد آشیان

Sīmurġ-ı vehm-rā ne-buved ḳuvvet-i ʿurūc
Ān-cā ki bāz-ı himmet-i ū sāzed āşiyān

Sīmurġ-ı vehm beyāniyye. **Ḳuvvet-i ʿurūc** maṣdarıñ mefʿūline iżāfetidir. **Bāz-ı himmet** beyāniyye.

Maḥṣūl-i Beyt: Vehm ʿAnḳāʾsına ʿurūc ḳuvveti olmaz ol yere ki anıñ himmeti bāzı anda āşiyān eyler, yaʿnī anıñ himmetine ḳuvvet-i vāhime vāṣıl olımaz.

حکمش روان چو باد باطراف بر و بحر
مهرش نهان چو روح در اعضای انس و جان

Ḥukmeş revān çu bād be-eṭrāf-ı berr u baḥr
Mihreş nihān çu rūḥ der-aʿżā-yı ins u cān

1 S: rifʿat bulup aʿlā oldı.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥükmi bād gibi berr u baḥrde cārīdir. Muḥabbeti rūḥ gibi ins ü cānnıń aʿżāsında nihāndır, yaʿnī herkesiń ḳalbinde muḥabbeti mużmerdir, ḥāṣılı, herkes anı sever.

ای صورت تو ملك جمال و جمال ملك
وی طلعت تو جان جهان و جهان جان

Ey ṣūret-i tu mulk-i cemāl u cemāl-i mulk
V'ey ṭalʿat-ı tu cān-ı cihān u cihān-i cān

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, seniń ṣūretiń mülk-i cemāldır ve cemāl-i mülkdür, yaʿnī güzellik memleketidir ve salṭanat cemālidir. Ve seniń ṭalʿatıń cihānıń cānı ve cānıń cihānıdır, ḥāṣılı, cān-ı cihān u cihān-ı cānsın.

تخت تو رشك مسند جمشید و کیقباد
تاج تو غبن افسر دارا و اردوان

Taḫt-ı tu reşk-i mesned-i Cemşīd u Keyḳubād
Tāc-ı tu ġabn-ı efser-i Dārā vu Erdevān

(S+ **Erdevān** bir pādişāhıń ismidir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Seniń taḫtıń Cemşīd u Keyḳubād mesnediniń reşkidir, yaʿnī anlarıń tekyegāhı seniń taḫtıńa reşk ider, zīrā anlarıń taḫtından aʿlā ve zībādır. Ve seniń tācıń Dārā ve Erdevān tācınıń ziyānıdır, yaʿnī seniń tācın anlarıń tācına revnaḳ u fer ḳomadı, yaʿnī iʿtibārdan ḳaldılar.

گر در خیال چرخ فتد عکس تیغ او
از یکدگر جدا فتد اجزای توأمان

Ger der-ḫayāl-i çarḫ futed ʿaks-i tīġ-i tu
Ez-yek-diger cudā futed eczā-yı Tev'emān

Tev'emān burc-ı Cevzā'dır.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger çarḫıń ḫayāline seniń ḳılıcıń ʿaksi düşerse Cevzā'nıń eczāsı biri birinden cüdā düşer ḫavfdan. Cevzā ḳuşakdan yuḳarı iki gövdeli bir şaḫṣa beńzer, niteki sābıḳan taḥḳīḳ olundıydı. Murād, pādişāhıń ḳuvvet-i kāhiresini beyāndır. Fi'l-vāḳiʿ bahādır pādişāh imiş, niteki sābıḳan beyān olundıydı.

تو آفتاب ملکی و هر جا که می روی
چون سایه از قفای تو دولت بود دوان

Tu āftāb-ı mulkī vu her cā ki mī-revī
Çun sāye ez-ḳafā-yı tu devlet buved devān

Devān ṣıfat-ı müşebbehedir, devīden'den, yilegen[1] maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen mülküñ āfitābısın ve her ne yere ki gidersin, sāye gibi devlet seniñ ardınca yilerek gider, yaʿnī devlet senden münfekk olmaz.

ارکان نپرورد چو تو گوهر بهیچ قرن
گردون نیاورد چو تو اختر بصد قران

Erkān ne-pervered çu tu gevher be-hīç ḳarn
Gerdūn ne-y-āvered çu tu aḫter be-ṣed-ḳırān **(588b)**

Erkān'dan murād ʿanāṣır-ı erbaʿadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Hīç bir ḳarnda erkān seniñ gibi gevher terbiye eylemez. Felek de seniñ gibi aḫteri yüz ḳırānda getürmez, ḥāṣılı, her ḫuṣūṣda sen bī-miṡāl ü bī-naẓīrsin.

بی طلعت تو جان نگراید بکالبد
بی نعمت تو مغز نبندد در استخوان

Bī-ṭalʿat-ı tu cān ne-gerāyed be-kālebed
Bī-niʿmet-i tu maġz ne-bended der-ustuḫān

Ne-gerāyed fiʿl-i nefy-i müstaḳbel müfred ġāʾibdir. **Kālebed** ḳalıbdır yaʿnī cism. **Maġz** beyni ve ilik. **Ne-bended** fiʿl-i nefy-i müstaḳbel müfred ġāʾibdir, baġlanmaz yaʿnī ḥāṣıl olmaz dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ yüzüñsüz cān cesede meyl eylemez. Seniñ niʿmetiñsiz kemikde ilik baġlanmaz[2].

هر دانشی که در دل دفتر نیامدست
دارد جواب خامهٔ تو بر سر زبان

Her dānişī ki der-dil-i defter ne-y-āmede'st
Dāred cevāb ḫāme-i tu ber-ser-i zebān

1 S: yilmek.
2 S: kemik de ilik baġlamaz.

Dāniş ism-i maṣdardır, biliş maʿnāsına, bunda murād ʿilimdir. **Defter**'den murād kitābdır, niteki birḳaç kerre mürūr eylemişdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Her ʿilim ki kitābda gelmemişdir, seniñ ḳalemiñ cevābı anı[1] dili ucunda ṭutar yāḫud seniñ ḳalemiñ anıñ cevābını dili ucunda ṭutar, ḥāṣılı, ḳalemiñ ucında cevābı ḥāżırdır.

دست ترا بابر که یارد شبیه کرد
چون قطره قطره این دهد و بدره بدره آن

Dest-i tu-rā be-ebr ki yāred şebīh kerd
Çun ḳaṭre ḳaṭre īn dehed u bedre bedre ān

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ eliñi buluda kim ḳādirdir teşbīh eylemege, yaʿnī kimse ḳādir degildir. Zīrā bulut ḳaṭre ḳaṭre virür, ammā seniñ eliñ bedre bedre virür, yaʿnī kīselerle virür. Bedre on biñ aḳçeye dirler.

با پایهٔ جلال تو افلاك پایمال
وز بحر جود دست تو در دهر داستان

Bā-pāye-i celāl-i tu eflāk pāy-māl
V'ez-baḥr-i cūd-ı dest-i tu der-dehr dāstān

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ʿaẓametiñ[2] pāye ve mertebesiyle eflāk pāymāldir, yaʿnī seniñ celāliñ mertebesi eflākden yücedir. Ve seniñ eliñ seḫāsı deryā ve baḥrinden dehrde dāstān ḥāṣıldır. Yaʿnī pāye-i celāliñ eflākden aʿlā ve cūd u seḫāvetin deryādan ezyed u eşherdir.

بر چرخ علم مهری و بر فرق عقل تاج
در چشم فضل نوری و در جسم ملك جان

Ber-çarḫ-ı ʿilm mihrī vu ber farḳ-ı ʿaḳl tāc
Der-çeşm-i fażl nūrī vu der-cism-i mulk cān

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİlim felegi üzre güneşsin ve ʿaḳıl depesi üzre yaʿnī kellesi üzre tācsın. Fażl gözinde nūrsın, cism-i salṭanat u memleketde cānsın. **Mulk**, mīm'iñ żammıyla ve lām'ıñ sükūnıyla, lafẓ-ı müşterekdir, pādişāhlıḳ ve memleket beyninde.

1 M, S: seniñ ḳalemiñ cevabını.
2 S: celāliñ.

علم از تو با کرامت و عقل از تو با فروغ
شرع از تو در حمایت و دین از تو در امان

ʿİlm ez-tu bā-kerāmet u ʿaḳl ez-tu bā-furūġ
Şerʿ ez-tu der-ḥimāyet u dīn ez-tu der-emān

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİlim senden kerāmetlidir, yaʿnī seniñ sebebiñle mükerrem ü muʿazzezdir. ʿAḳıl da senden fürūġladır, yaʿnī senden münevver ü żiyā-dārdır. Şerʿ de senden ḥimāyetdedir, yaʿnī şerʿi ḥāmīsin. Dīn-i İslām da senden emn ü emāndadır, yaʿnī senden [dolayı] taġayyür ü tebeddülden maṣūn u maḥfūẓdur.

ای خسرو منیع جناب رفیع قدر
وی داور عدیم مثال و عظیم شان

Ey ḫusrev-i menīʿ-i cenāb u refīʿ-i ḳadr
V'ey dāver-i ʿadīm-i miṯāl u ʿaẓīm-i şān

Menīʿ bunda bülend maʿnāsınadır, **pāye-i menīʿ** ve **pāygāh-ı menīʿ** dirler, bülend maʿnāsına, **cenāb**'a iżāfeti ism-i fāʿiliñ fāʿiline[1] iżāfetidir. ([M,T+] **Refīʿ-i ḳadr** de böyledir. **Dāver-i ʿadīm-i miṯāl** beyāniyye, **ʿadīm-i miṯāl** de ism-i fāʿiliñ fāʿiline iżāfetidir,) **ʿaẓīm-i şān** da böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cenābı menīʿ ve ḳadri refīʿ pādişāh ve ey ʿadīm-i miṯāl ve ʿaẓīm-i şān ḥākim.

ای آفتاب ملك که در جنب همتت
چون ذرهٔ حقیر بود گنج شایگان

Ey āftāb-ı mulk ki der-cenb-i himmetet
Çun ẕerre-i ḥaḳīr buved genc-i şāygān

Zamān-ı **(589a)** ḳadīmde bir ʿaẓīm defīne ([M,T+] ẓāhir) olur bir yerde, aña **genc-i şāygān** dirler. Andan ṣoñra her ʿaẓīm māla teşbīh ṭarīḳiyle **genc-i şāygān** didiler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey mülküñ güneşi ki seniñ himmetiñ ḳatında genc-i şāygān ḥaḳīr ẕerre gibidir yaʿnī hīç iʿtibārı yoḳdur. Genc-i şāygān pādişāhlara lāyıḳ olan gence dirler yaʿnī vāfir ḫazīneye ([M,T+] genc-i şāygān) dirler diyenler[2] genc-i şāygānı bilmez-imiş[3].

1 S: mefʿūline.
2 T: dirler diyen.
3 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

در جنب بحر جود تو از ذره کمترست
صد گنج شایگان که ببخشی برایگان

Der-cenb-i baḥr-i cūd-i tu ez-ḳaṭre kemter'est
Ṣed genc-i şāygān ki bi-baḫşī be-rāygān

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ seḫāñ deryāsı ḳatında ḳaṭreden kemterdir yüz genc-i şāygān ki rāygān baġışlarsın, yaʿnī yüz ulu ḫazīne ki müft baġışlarsın, seniñ cūd u seḫāñ ḳatında ḳaṭreden eksikrekdir.

عصمت نهفته رخ بسرا پرده ات مقیم
دولت نهاده رخت بقا زیر کندلان

ʿİsmet nuhufte ruḫ be-serā-perdeet muḳīm
Devlet nihāde raḫt-ı beḳā zīr-i kundelān

ʿİsmet pāklik ve perhīzkārlıḳ. **Kunde** ve **kundelān** omca[1] maʿnāsınadır ki Rūm'da aña ṭomruḳ dirler. Ammā **gundelān**, kāf-ı ʿAcemīniñ żammıyla, yük yaʿnī örti döşek yıġacaḳ[2] yere dirler[3].

Maḥṣūl-i Beyt: ʿİsmet seniñ serā-perdeñde ruḫın gizleyüp muḳīmdir, yaʿnī seniñ serā-perdeñde dāʾimā ʿiṣmet u ʿiffet muḳīmdir, ḥāṣılı, serā-perdeñden ʿiṣmet münfekk olmaz. Devlet de beḳā raḫtını seniñ bār-ı ḫāneñ altına komış, yaʿnī devletiñ bāḳīdir ki ḫānedānıñdan münfekk olmaz.

گردون برای خیمهٔ خورشید فلکه ات
از کوه و ابر ساخته نازیر و سایه بان

Gerdūn berāy-ı ḫayme-i ḫurşīd-i fulkeet
Ez-kūh u ebr sāḫte nāzīr u sāyebān

Fulke, ([S,F+] fāʾnıñ żammı ve lāmʾıñ sükūnıyla,) bunda çādır depesinde çādır diregi geçdigi degirmi taḫtadır ki aña çādır göbegi dirler. **Nāzīr** iskemle[4] ki üstinde otururlar ve cācim ki ḫaṣır üstine, ḳalı altına döşerler.

1 S: örümcek.
2 T: yıġacek.
3 ([S+] Ve kunde, kāf-ı ʿArabīyle, omca ve ṭutsaḳlar ellerine urduḳları kilīd ki aġaçdan olur, bend-i çūbīn dirler. Kundelān, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla, bezden bir sāyebāndır, ʿalāda Sulṭān Meḥmed [cāmiʿi] miḳdārınca ve vücūdda ve cirmde cāmiʿ-i şerīfiñ ṭaşra ḥaremi miḳdārınca var imiş, iki yanında iki diregi olur imiş, ibtidā anı ḳurarlar imiş, andan şoñra altına nice ḫayme ve nice ḫargāh ḳurarlar imiş. (ناتا) Hind ve Özbek pādişāhlarına maḫṣūṣ imiş. ʿAcem seyyāḥlarından bir dervīş böyle taḥḳīḳ eyledi, *el-ʿuhdetu ʿale'r-rāvī.*)
4 T, F: iskemli.

Maḥṣūl-i Beyt: Felek seniñ ḫurşīd fülkeli çādırıñiçün kūhdan iskemle[1] ve bulutdan sāyebān eylemiş[2]. Ḥāṣılı, felek seniñ çādırıñ mihteridir, her ne ki buyursañ anı işler dā'imā.

وین اطلس منقش نه تویی زرنگار
چتر بلند بر سر خرگاه خویش دان

V'īn aṭlas-ı munaḳḳaş-ı nuh-tūy-ı zer-nigār
Çetr-i bulend ber-ser-i ḫirgāh-ı ḫīş dān

Atlas-ı munaḳḳaş-ı nuh-tūy'dan murād eflāk-ı nühgānedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu ṭoḳuz ḳat zer-nigār munaḳḳaş aṭlası kendi ḫirgāhıñ üzerinde bülend çetr bil ki ḫirgāhıña sāye ṣalar.

بعد از کیان بملك سلیمان نیافت کس
این ساز و این خزینه و این لشکر گران

Ba'd ez-Keyān be-mulk-i Süleymān ne-yāft kes
Īn sāz u īn ḫazīne vu īn leşker-i girān

Keyān Key'iñ cem'idir. 'Acem pādişāhlarına Keyḳubād'dan Filiḳus'a gelince **Keyān** dirler, meṡelā Keykāvus ve Keyḫusrev ve Keyḳubād, bunlara Keyān dirler. **Mulk-i Süleymān**'dan memleket-i Şīrāz murāddır.

Maḥṣūl-i Beyt: (589b) Keyān'dan ṣoñra mülk-i Süleymān'da bu yaraġı ve bu ḫazīneyi ve bu aġır 'askeri kimse bulmadı, ḥāṣılı, saña müyesser olan salṭanat kimseye müyesser olmamış selāṭīnden.

بودی درون گلشن و از پردلان تو
در هند بود غلغل و در زنگ بد فغان

Būdī derūn-ı gulşen u ez-pur-dilān-ı tu
Der-Hind būd ġulġul u der-Zeng bud fiġān

Pur-dil bahādıra dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen gülşen içinde ẕevḳ u ṣafāda idiñ ki seniñ bahādırlarıñdan Hindistān'da ġulġule ve feryād ve Zengistān'da fiġān u ġirīv var-idi, ya'nī tamām-ı 'ālem senden ḫavf üzredir.

1 T, F: iskemli.
2 S: kūhdan ve bulutdan sāyebān eylemiş.

در دشت روم خیمه زدی و غریو کوس
تا دشت هند رفت و بیابان سیستان

Der-deşt-i Rūm ḫayme zedī vu ġirīv-i kūs
Tā deşt-i Hind reft u beyābān-ı Sīstān

Maḥṣūl-i Beyt: Sen Rūm ṣaḥrāsında çādır ḳurduñ ve kösüñ feryād u fiġānı Hind ṣaḥrāsına dek ve Sīstān beyābānına dek gitdi. Sīstān bir memleket ismidir. Ḥāṣılı, seniñ ṣıyt u ṣadāñ tamām ʿālemi ṭutdı.

تا قصر زرد ساختهٔ لرزه اوفتاد
در قصرهای قیصر و در خانهای خان

Tā Ḳaṣr-ı zerd sāḫte'i lerze ūftād
Der-ḳaṣrhā-yı ḳayser u der-ḫānehā-yı ḫān

Tā ibtidā-yı zamāniçündür. **Ḳaṣr-ı Zerd** Şāh Şucāʿ'ın Behişt-nām bāġçesinde olan köşkdür ki örtüsi[1] ṣarıdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen Ḳaṣr-ı zerdi peydā ideli lerze ve zelzele düşdi ḳayşer köşklerine ve Tatar Ḫān ḫānelerine, yaʿnī reşk ü ḥasedden bunlar mütezelzil oldı.

آن کیست تا بملك کند باتو همسری
از مصر تا بروم و ز چین تا بقیروان

Ān kīst tā be-mulk koned bā-tu hem-serī
Ez-Mıṣr tā be-Rūm u zi-Çīn tā be-Ḳayrevān

Ḳayrevān iki şehriñ ismidir ki biri maşrıḳda ve biri maġribdedir.

Maḥṣūl-i Beyt: Ol kimdir ki mülkde seniñle berāberlik[2] eyleye Mıṣır'dan Rūm'a dek ve Çīn'den Ḳayrevān'a dek. Yaʿnī tamām-ı dünyāda saña hem-ser yoḳdur. **Ḳayrevān**'dan murād maġribdir diyen Ḳayrevān'ı bilmez imiş[3].

سال دگر ز قیصرت آرند تاج سر
وز چینت آورند بدرگه خراج خان

Sāl-ı diger zi-ḳayṣeret ārend tāc-ı ser
V'ez-Çīnet āverend be-dergeh ḫarāc-ı ḫān

1 S: ortası.
2 T: berāberlıḳ/barābarlıḳ.
3 <T+ Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>

Maḥṣūl-i Beyt: Gelecek yıl sañа ḳayserden başı tācını getürürler ve Çīn'den dergāhına ḫarāc-ı ḫānı. Ḫāṣılı, cemīʿ ʿālem sañа muṭīʿ u munḳād olur.

تو شاکری ز خالق و خلق از تو شاکرند
تو شادمان بدولت و خلق از تو شادمان

Tu şākirī zi-Ḫālıḳ u ḫalḳ ez-tu şākir'end
Tu şādmān be-devlet u ḫalḳ ez-tu şādmān

Maḥṣūl-i Beyt: Sen Ḫālıḳdan şākirsin, ḫalḳ da senden şākirlerdir. Sen devletiñle şādmānsın ve ḫalḳ senden şādmāndır.

اینك بطرف گلشن و بستان همی روی
با بندگان سمند سعادت بزیر ران

Īnek be-ṭarf-ı gulşen u bostān hemī-revī
Bā-bendegān semend-i saʿādet be-zīr-i rān

Maḥṣūl-i Beyt: İşte şimdi bostān u gülşen cānibine ḳullarıñla gidersin, ḥālbuki semend-i devlet uyluġuñ altındadır, yaʿnī semend-i devlete süvār gidersin.

ای ملهمی که از صف کروبیان قدس
فیضی رسد بخاطر پاکت زمان زمان

Ey mulhemī ki ez-ṣaf-ı kerrūbiyān-ı ḳuds
Feyżī resed be-ḫāṭır-ı pāket zemān zemān

Mulhem ism-i mefʿūldür, ifʿāl bābından, ilhām olunan kimse. **Zemān zemān** yaʿnī her zamān.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey şol bir mülhem ki ḳuds melekleri ṣafından seniñ ḫāṭırıña her dem bir tāze feyż irişür, yaʿnī seniñ pāk ḫāṭırıña dā'imā melā'ik-i muḳarrebīnden feyż-i cedīd irişür. **Kerrūbī**, ([M,T+] kāf'ıñ fetḥi ve rā-yı mażmūmuñ teşdīdiyle,) melā'ike-i[1] muḳarrebīne dirler.

ای آشکار پیش دلت هرچه کردگار
دارد همی بپردهٔ غیب اندرون نهان

Ey āşkār pīş-i dilet her çi Kerdgār
Dāred hemī be-perde-i ġayb enderūn nihān

1 T: melā'ik-i.

Ey ḥarf-i nidā, münādā muḳadder, ey pādişāh dimekdir. **Kerdgār**, ([M,T+] kāf-ı evvel ʿArabī ve meftūḥdur ve rā ve dāl sākinlerdir ve **gār** kāf-ı ʿAcemīyle -ci maʿnāsınadır, pes, **kerdgār**) be-ḥaseb-i lüġat işçi **(590a)** dimek oldı, ammā istiʿmālde Fāʿil-i muṭlaḳ maʿnāsınadır, ([M,F+] ḥāṣılı, Perverdgār'dan ʿibāretdir.)

Maḥṣūl-i Beyt: Ey pādişāh, seniñ göñlüñ ḳatında āşikāredir her nesneyi ki Ḫudā perde-i ġayb içinde gizli ṭutar, yaʿnī ḫalḳdan nihān eyledigi nesneyi seniñ göñlüñ öñinde āşikār ider[1].

داده فلك عنان ارادت بدست تو
يعنى كه من كيم بمراد خودم بران

Dāde felek ʿinān-ı irādet be-dest-i tu
Yaʿnī ki men kiyem be-murād-ı ḫodem bi-rān

Maḥṣūl-i Beyt: Felek ʿinān-ı irādeti seniñ eliñe virmiş. Yaʿnī ki ben kimim, beni kendi murādıñca sür, yaʿnī beni kendi murādıñca istiḫdām eyle, ḥāṣılı, iḫtiyār seniñ eliñdedir dimekdir.

گر كوششيت افتد پر داده ام بتير
ور بخششيت بايد زر داده ام بكان

Ger kūşişīt ufted per[2] dādeem be-tīr
V'er-baḫşişīt bāyed zer dādeem be-kān

Bunda **kūşiş**'den murād ṣavaşdır.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu beyt maḳūl-i felekdir[3]. Eger düşmānla cengiñ vāḳiʿ olursa ceng u rezmi tīr u tīġiñe virmişim, yaʿnī ʿadūya anlar kāfīdir, sen hīç zaḥmet çekme. Ve eger saña baḫşişş lāzım olursa kāna zer virmişim, andan al ve ṣarf eyle.

خصمت كجاست در كف پاى خودش فكن
يار تو كيست بر سر و چشم منش نشان

Ḫaṣmet kucā'st der-kef-i pāy-ı ḫodeş fiken
Yār-ı tu kīst ber-ser u çeşm-i meneş nişān

1 T: seniñ göñlüñ öñinde āşikāredir.
2 M, S, T: ber.
3 S: maḳūl-i ḳavl-i felekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bu da maḳūl-i felekdir. Dir ki; seniñ ḫaṣmıñ ḳandadır? Anı ayaġıñ ṭabanı altına bıraḳ, yaʿnī pāymāl ü helāk olsun[1]. Ve seniñ yār u yāverin kimdir? Anı benim başım ve gözüm üzre naṣb eyle, yaʿnī başım ve gözüm üzre yeri var, ḥāṣılı, añа taʿẓīm iderim.

هم کام من بخدمت تو گشت منتظم
هم نام من بمدحت تو گشت جاودان

Hem kām-ı men be-ḫidmet-i tu geşt muntaẓam
Hem nām-ı men be-midḥat-ı tu geşt cāvidān

Maḥṣūl-i Beyt: Ḫāce buyurur: Benim murādım sañа ḫidmet eylemek sebebiyle muntaẓam oldı. Benim nāmım da seni medḥ eylemek sebebiyle ebedī oldı. Yaʿnī seniñ nāmıñа eşʿār söylemek sebebiyle adım ʿālemde bāḳī ḳaldı ve cemīʿ murādātım muntaẓam oldı. Ḥāṣılı, seniñ medḥiñle ʿālemde dāstān olup şöhret buldum.

Ve lehu eyżan Ḳaṣīde

2

Ez-Baḥr-i Müctes̱
Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

Bu ḳaṣīdeyi Ḳıvām-ı Ekber ki Muḥammed bin ʿAlī'dir, anıñ nāmına dimişdir.

ز دلبری نتوان لاف زد بآسانی
هزار نکته درین کار هست تا دانی

Zi-dil-berī ne-tuvān lāf zed be-āsānī
Hezār nukte derīn kār hest tā dānī

Tā ḥarf-i tenbīhdir[2].

Maḥṣūl-i Beyt: Dilberlikden āsanlıġla lāf urmaḳ olmaz, yaʿnī ben göñül alıcıyım dimek āsān degil. Zīrā bu işde hezār nükte var, elbette bilmek gerek. Yaʿnī ʿuşşāḳıñ göñlin yalñız güzellik almaz, andan ġayrı niçe ḥālet var.

1 S: yaʿnī pāymāl ve helāk eyle, yā olsun.
2 S: taʿlīldir.

بجز شکردهنی مایه هاست خوبی را
بخاتمی نتوان زد دم سلیمانی

Be-cuz şeker-dehenī māyehā'st ḫūbī-rā
Be-ḫātemī ne-tuvān zed dem-i Süleymānī

Be-ḫātemī; yā ḥarf-i vaḥdet. **Süleymānī; yā** ḥarf-i maṣdar.

Maḥṣūl-i Beyt: Şeker-dehenlikden ġayrı ḫūbluġuñ sermāyeleri var, bir ḫātemle faḳaṭ Süleymānlıḳ sözini söylemek olmaz. Yaʿnī Süleymān'ıñ cemīʿ eşyāda taṣarrufı yalñız ḫātemle degildir, belki bu kendiye maḫṣūṣ bir ḥāletdir, ḥattā ol ḫātemi dīv aldıḳda ol taṣarruf aña müyesser olmadı dirler. Dehān ẕikri ḫātem iʿtibārıyledir, zīrā dehānı ḫāteme teşbīh eylemişlerdir.

هزار سلطنت دلبری بدان نرسد
که در دلی بهنر خویش را بگنجانی

Hezār salṭanat-ı dil-berī bedān ne-resed
Ki der-dilī be-huner ḫīş-rā bi-guncānī

Maḥṣūl-i Beyt: Biñ dilberlik salṭanatı aña irişmez, yaʿnī aña berāber degildir ki bir ʿāşıḳ göñlinde **(590b)** hünerle kendiñi ṣıġındırasın. Yaʿnī bir ʿāşıḳ göñline girmek biñ dilberlikden evlādır[1].

چه گردها که برانگیختی ز هستئ من
مباد خسته سمندت که تیز می رانی

Çi gerdhā ki ber-engīḫtī zi-hestī-i men
Me-bād ḫaste semendet ki tīz mī-rānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ne mübālaġa ṭozlar ki benim vücūdumdan ḳopardıñ, ([T,F+] yaʿnī vücūdumı fenaya virdin,) semendiñ ḫasta olmasun ki tīz sürersin, yaʿnī pek yürürsin. Tīz yürümek tekebbür ü ġurūrdan ʿibāretdir.

بهمنشینئ رندان سری فرود آور
که گنجهاست درین بی سری و سامانی

Be-hem-nişīnī-i rindān serī furūd āver
Ki genchā'st derīn bī-serī vu sāmānī

1 M, S: evlā ve aḥrādır.

Serī; yā ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Rindler hem-nişīnligine baş indir, yaʿnī muṣāḥabetlerine tenezzül eyle. Zīrā bu sersizlikde ve sāmānsızlıḳda niçe ḫazīneler var, yaʿnī bunlarla ṣoḥbetde[1] çoḳ fevāʾid var, ḥāṣılı, bunlarla iḫtilāṭda niçe nefʿ var.

بیار بادۀ رنگین که یك حکایت خاص
بگویم و نکنم رخنه در مسلمانی

Bi-y-ār bāde-i rengīn ki ṣed ḥikāyet-i ḫāṣ
Bi-gūyem u ne-konem raḫne der-muselmānī

Maḥṣūl-i Beyt: Rengīn bāde getür ki yüz ḫāṣ ḥikāyet söylerim ve müslümānlıḳda raḫne eylemezem, yaʿnī müslümānlıġa żarar virmem.

بخاك پای صبوحی کنان که تا من مست
بکوی میکده استاده ام بدربانی

Be-ḫāk-i pāy-ı ṣabūḥī-konān ki tā men-i mest
Be-kūy-ı meykede istādeem be-derbānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ṣabūḥı idicileriñ ayaġı ṭopraġı ḥaḳḳiçün ki tā ben mest meyḫāne maḥallesinde derbānlıġla durmuşum, yaʿnī meykededе derbān olalı,

بهیچ زاهد ظاهر پرست نگذشتم
که زیر خرقه نه زنار داشت پنهانی

Be-hīç zāhid-i ẓāhir-perest ne-gzeştem
Ki zīr-i ḫırḳa ne zunnār dāşt pinhānī

Maḥṣūl-i Beyt: Meykededе derbān olalı hīç bir zāhid-i ẓāhir-pereste uġramadım ki ḫırḳa altında gizli zünnārı olmaya. Yaʿnī meyḫāne derbānı olalı ẓāhir-perest zāhidleriñ gizli küfrine muṭṭaliʿ oldum.

بنام طرۀ دلبند خویش خیری کن
که تا خدات نگه دارد از پریشانی

Be-nām-ı ṭurra-i dil-bend-i ḫīş ḫayrī kon
Ki tā Ḫudāt nigeh dāred ez-perīşānī

1 S: bunlar ṣoḥbetinde.

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi göñül baġlayıcı ṭurrañ adına bir ḫayr eyle, tā ki Ḫudā seni perīşānlıḳdan ḥıfẓ eyleye, yaʿnī Allāhu Teʿālā ṭurrañ gibi perīşān olmaḳdan ṣıyānet eyleye.

مگیر چشم عنایت ز حال حافظ باز
وگرنه حال بگویم بآصف ثانی

Me-gīr çeşm-i ʿināyet zi-ḥāl-i Ḥāfıẓ bāz
Vu ger ne ḥāl bi-gūyem be-Āṣaf-i ṯānī

Maḥṣūl-i Beyt: Iṣṭılāḥda bu üslūba teşbīb dirler, yaʿnī ḳaṣīde evvelinde ġazel īrād eylemege, ḥāṣılı, güzele şiʿr söylemege teşbīb de tesbīb de dirler, şīn'la ve sīn'le. Ḫāce buyurur: Ḥāl-i Ḥāfıẓ'dan ʿayn-i ʿināyeti girü ṭutma yaʿnī dirīġ eyleme, ve-illā Āṣaf-ı ṯānīye ḥālimi söylerim, yaʿnī ʿarż-ı ḥāl eylerim. Iṣṭılāḥlarında böyle beyte girīzgāh dirler, yaʿnī teġazzülden elkāb-ı memdūḥa[1] ʿudūl eylemege girīzgāh dirler.

وزیر شاه نشان خواجهٔ زمین و زمان
که خرمست بدو حال انسی و جانی

Vezīr-i şāh-nişān ḫāce-i zemīn u zamān
Ki ḫurrem'est bedū ḥāl-i insī vu cānī

Vezīr-i şāh-nişān beyāniyye. **Şāh-nişān** vaṣf-ı terkībīdir, pādişāh naṣb idici maʿnāsına yaʿnī salṭanat virici. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat. **İnsī vu cānī** yā'ları ḥarf-i nisbetdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr Āṣaf-ı ṯānī vezīr-i şāh-nişāndır[2] ve ḫāce-i zemīn ü zamāndır ki anıñla ins ü cānnıñ ḥāli ḫurremlerdir.

قوام دولت و دینی محمد بن علی
که می درخشدش از چهره فر یزدانی

Ḳıvām-ı devlet u dīnī Muḥammedi'bn-i ʿAlī
Ki mī-dıraḫşedeş ez-çihre ferr-i Yezdānī

Maḥṣūl-i Beyt: Meẕkūr vezīr Ḳıvāmuddīn laḳablı Muḥammed bin ʿAlī'dir ki çehresinden nūr u ferr-i Yezdānī yaldırar.

1 S: memdūḥuña. M, T: memdūḥaya. F nüshası esas alındı.
2 S: şāh-ı cihāndır.

زهی حمیده خصالی که گاه فکر صواب
ترا رسد که کنی دعوئ جهانبانی

Zihī ḥamīde-ḫiṣālī ki gāh-ı fikr-i ṣavāb **(591a)**
Tu-rā resed ki konī daʿvī-i cihānbānī

Resed bunuñ gibi yerlerde liyākāt maʿnāsınadır. **Cihānbān** ḥāfiẓ-ı cihān maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Ne ḫoş ḥamīde-aḫlāḳsın ki fikr-i ṣavāb maḥallinde sañа lāyıḳdır ki cihānbānlıḳ daʿvāsını eyleyesin. Yaʿnī ḥāmī ve ḥāfiẓ-ı ʿālemim diyü daʿvā eyleseñ sañа lāyıḳdır[1].

طراز دولت باقی ترا همی زیبد
که همتت نبرد نام عالم فانی

Ṭirāz-ı devlet-i bāḳī tu-rā hemī-zībed
Ki himmetet ne-bered nām-ı ʿālem-i fānī

Ṭirāz ʿalem maʿnāsınadır, **devlet-i bāḳī**'ye iżāfet lāmiyyedir mecāzen ve **devlet-i bāḳī** beyāniyye. **Hemī-zībed** fiʿl-i mużāriʿ müfred ġā'ibdir, yaraşur dimekdir. **Ki** ḥarf-i taʿlīl.

Maḥṣūl-i Beyt: Devlet-i bāḳī nişānı ve ʿalāmeti sañа yaraşur, zīrā himmetiñ ʿālem-i fānī nāmını yād eylemez, yaʿnī yanıñda ḥükm-i iʿtibārda degil.

اگر نه گنج عطای تو دستگیر شود
همه بسیط زمین رو نهد بویرانی

Eger ne genc-i ʿaṭā-yı tu dest-gīr şeved
Heme basīṭ-i zemīn rū nihed be-vīrānī

Maḥṣūl-i Beyt: Eger seniñ iḥsānıñ ḫazīnesi dest-gīr u muʿīn olmasa cemīʿ yeryüzi ḫarāba yüz ḳordı, yaʿnī ([M,T+] ḫarāba) müteveccih olurdı.

توی که صورت جسم ترا هیولا نیست
ز جوهر ملکی در لباس انسانی

Tuyī ki ṣūret-i cism-i tu-rā heyūlā nīst
Zi-cevher-i melekī der-libās-ı insānī

1 S: lāyıḳdır sañа.

Heyūlā bunda mādde-i cism maʿnāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt: Sen şol ẕāt-ı şerīf u ʿunṣur-ı laṭīfsin ki seniñ ṣūret-i cismiñiñ heyūlāsı yoḳdur. Yaʿnī sā'ir eşyāda ṣūret heyūlāya[1] ʿārıżdır, ammā sen böyle degilsin, belki sen insāna mensūb libāsda cevher-i melekdensin. Yaʿnī sā'ir ecsām heyūlā[2] ve ṣūretden mürekkebdir, ammā seniñ cismiñ mādde-i melekdendir, ṣūret ʿārıż olur heyūlāsı yoḳdur, ḥāṣılı, sen melek-ḫilḳatsin beşer şeklinde.

کدام پایهٔ تعظیم نصب باید کرد
که در مسالك فکرت نه برتر از آنی

Kudām pāye-i taʿẓīm naṣb bāyed kerd
Ki der-mesālik-i fikret ne berter ez-ānī

Mesālik meslekiñ cemʿidir, sülūk idecek maḥaller yaʿnī maḳāmāt. **Ānī; ān** ism-i işāretdir baʿīde ve **yā** żamīr-i ḫiṭāb.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanḳı taʿẓīm mertebesini naṣb eylemek gerek ki fikir mesleklerinde andan ber-ter ve bālā-ter degilsin. Yaʿnī seniñçün bir pāye-i taʿẓīm taʿyīn olunsa ki ol pāyeye ([M,T+] müsteḥaḳsın diyü, fikir mesālikinde andan bülend pāyeye) müsteḥaḳ bulunursın, yaʿnī fikir ḥükm ider ki andan yücerek mertebeye müsteḥaḳsın diyü.

درون خلوت کروبیان عالم قدس
صریر کلك تو باشد سماع روحانی

Derūn-ı ḫalvet-i Kerrūbiyān-ı ʿālem-i ḳuds
Ṣarīr-i kilk-i tu bāşed semāʿ-ı rūḥānī

Semāʿ bunda āvāz maʿnāsınadır, niteki mükerrer meẕkūrdur. **Rūḥānī; yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: ʿĀlem-i ḳuds ferişteleri ḫalveti içinde seniñ ḳalemiñ ṣarīri ve āvāzı rūḥānī āvāzdır, ḥāṣılı, ervāḥ andan ḥaẓẓ ider.

ترا رسد شکر آویز خواجگی کز جود
دو آستین بکریمان عالم افشانی

Tu-rā resed şeker-āvīz-i ḫācegī k'ez-cūd
Du āstīn be-kerīmān-ı ʿālem efşānī

1 M, S, T: ṣūret heyūlāsı. F nüshası esas alındı.
2 S: heyūlānī.

Resed lāyıḳ maʿnāsınadır. **Şeker-āvīz** vaṣf-ı terkībīdir, ([M,T+] lüġatde) şeker asıcı dimekdir, ammā ıṣṭılāḥda bir kimse bir hüner işlerse ki maḥall-i taḥsīn olsa, aña şeker aṣdı dirler, **ḫāce**'ye iżāfet beyāniyyedir, **kāf** ḥarf-i tavassuṭ ve **yā** ḥarf-i nisbet. **K'ez; ki** ḥarf-i taʿlīl. **Zi-cūd** mıṣrāʿ-ı ṯānīye merhūndur.

Maḥṣūl-i Beyt: Vezāret şeker-āvīzi saña lāyıḳdır ki seḫā ve keremden iki āstīniñi ʿālem kerīmlerine silkersin, yaʿnī anlarıñ keremlerine iʿtibār eylemezsin. Ḥāṣılı, keremde[1] anlara ġālibsin dimekdir. **(591b)**

سوابق کرمت را چه گونه شرح کنم
تبارك الله از آن کارساز رحمانی

Sevābıḳ-ı keremet-rā çi gūne şerḥ konem
Tebāreke'llāh ez-ān kār-sāz-ı Raḥmānī

Sevābıḳ sābıḳanıñ cemʿidir, **kerem**'e iżāfet lāmiyyedir.

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,T+] Ey vezīr,) seniñ keremiñ sābıḳalarını ne vecihle şerḥ idebilirim. Tebāreke'llāh bu Raḥmān'a mensūb kār-sāzdan. Ḥāṣılı, āferīn senden ẓuhūra gelen seḫā ve kereme ki ḥadd-i beşer degildir. Yaʿnī sen Ḫudā'ya lāyıḳ kār-sāzsın, zīrā bu kereme ancaḳ Ḫudā mālikdir.

صواعق سخطت را بیان چه گونه کنم
نعوذ بالله از آن فتنهای طوفانی

Ṣavāʿiḳ-i saḫaṭet-rā beyān çi gūne konem
Neʿūẕu bi'llāh ez-ān fitnehā-yı ṭūfānī

Ṣavāʿiḳ ṣāʿiḳānıñ cemʿidir, yıldırım maʿnāsına ve iżāfet beyāniyyedir. **Saḫaṭ** ġażab dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ ġażabın yıldırımını niçe beyān ideyin? Neʿūẕu bi'llāh ol ṭūfāna mensūb fitnelerden. Yaʿnī ġażabıñ ḳıyāmetdir, andan istiʿāẕe iderim.

کنون که شاهد گل شد بحجلگاه چمن
جز از نسیم صبا نیست همدم جانی

Kunūn ki şāhid-i gul şud be-ḥaclegāh-ı çemen
Cuz ez-nesīm-i ṣabā nīst hem-dem-i cānī

Şāhid-i gul beyāniyye, **ḥaclegāh-ı çemen** de böyledir, **nesīm-i ṣabā** da böyledir, ([M,S+] **hem-dem-i cānī** de böyledir) ve **yā** ḥarf-i nisbet.

1 M: keremde ve iḥsānda.

Maḥṣūl-i Beyt: Şimdi ki şāhid-i gül çemen gerdek-ḫānesine gitdi, yaʿnī çemen seyrāngāhına vardı, nesīm-i ṣabādan ġayri hemdem-i cānīsi yoḳdur, yaʿnī yār-ı cānīsi ve hemdem-i mūnisi nesīm-i ṣabādır.

شقایق از پی سلطان گل بسازد باز
بدست باد صبا کله های نعمانی

Şaḳāyıḳ ez-pey-i sulṭān-i gul bi-sāzed bāz
Be-dest-i bād-ı ṣabā killehā-yı Nuʿmānī

Şaḳāyıḳ lāle-i Nuʿmān'a dirler. Nuʿmān bin Münẕir ʿArab beglerinden bir ḳahhār bege dirler. Ḥikāyet olunur ki anıñ bir gün ki sürūr günidir, ol gün yanına gelene (M,T+ elbette) iḥsān iderdi ve bir gün ki saḫṭ u ġażabı günidir, ol gün yanına geleni elbette ḳatl iderdi. Ve gezdigi yerde bir güzel çayırlı ve çemenli yere uġrasa bu benim ḳorum olsun dir idi. Pes, hīç kimse ol yerde ne (M,T+ ṣayd) eylemege ḳādir idi ve ne aġac kesmege ve ne otın[1] otlatmaġa. Pes, meẕkūr lāle anıñ ḳorılarında çoḳ oldugıçün[2] aña iżāfet idüp lāle-i Nuʿmān didiler, yaʿnī ʿArab **şaḳāyıḳu Nuʿmān** didi. **Killehā-yı Nuʿmānī** beyāniyyedir. **Kille**, kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle ve lām-ı müşedded ile, lüġatde perdedir[3], ammā bunuñ gibi yerlerde hevdeclerine ve maḥfelerine[4] (M,T+ örtdükleri) ḳara alacalı ḳırmızı kilīmlerdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Şaḳāyıḳ gül sulṭānıçün ṣabā eliyle Nuʿmānī perdeler peydā ider ki gül ol perde içinde āsāyiş ü ḥużūr eyleye diyü[5].

بدان رسید ز سعی نسیم باد بهار
که لاف می زند از لطف روح حیوانی

Bedān resīd zi-saʿy-i nesīm-i bād-ı bahār
Ki lāf mī-zened ez-luṭf-i rūḥ-ı ḥayvānī

Saʿy-i nesīm-i bād lāmiyye ve beyāniyyedir. **Bahār, resīd**'iñ fāʿilidir veyā **bahār** mübtedā ve **bedān resīd** *ilā āḫir* muḳaddem ḫaberi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Mī-zened**'iñ fāʿili taḫtında **bahār**'a rāciʿ żamīrdir. **Luṭf-i rūḥ-ı ḥayvānī** lāmiyye ve beyāniyyedir.

1 S: atın.
2 T: oldugiçün.
3 S: lüġatde perde ve serā-perdedir.
4 T: maḥiffelerine. (kelime Arapça telaffuzuna göre harekeli olarak yazılmış.)
5 M: ḥużūr eyleyüp rāḥat ola diyü.

Maḥṣūl-i Beyt: Nesīm-i bād-ı ṣabānıń saʿyinden faṣl-ı bahār veyā ([M,T+] nefes-i) bahār ol mertebeye irişdi ki rūḥ-ı ḥayvānī luṭfından lāf urur, yaʿnī ben rūḥ-ı ḥayvānī gibi laṭīfim ki iḥyā-yı mevtā iderim diyü daʿvā ider, ḥāṣılı, rūḥ-baḫşım diyü daʿvā ider. Mecmūʿ-ı beytiń maʿnāsını; aña irişdi bahār yeliniń gökçek ḳoḳulı saʿyinden ki lāf urur luṭfdan ruḥ-ı ḥayvānī diyen ve bahārıń nesīmi saʿyinden aña irişdi ki bir ḥayvān rūḥ **(592a)** leṭāfetinden lāf ura diyen mażmūn-ı beyte vāṣıl olmayup lāf-ı zāʾid urmuşlar[1].

سحرگهم چه خوش آمد که بلبلی گلبانگ
بغنچه می زد و می گفت در سخنرانی

Seḥergehem çi ḫoş āmed ki bulbulī gulbāng
Be-ġonçe mī-zed u mī-goft der-suḫan-rānī

Suḫan-rān vaṣf-ı terkībīdir, söz sürici ve **yā** ḥarf-i maṣdar, söz süricilik dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Bańa seḥer vaḳtinde ne ḫoş geldi ki bir bülbül ġonçaya gülbāng ururdı ve sevḳ-i kelāmda dirdi[2].

که تنگدل چه نشینی ز پرده بیرون آی
که در خمست شرابی چو لعل رمانی

Ki teng-dil çi nişīnī zi-perde bīrūn āy
Ki der-ḫum'est şerābī çu laʿl-i rummānī

Maḥṣūl-i Beyt: Bülbül ġonçaya didi ki; teng-dil ne otururs̱ın? Perdeden ṭaşra gel ki küpde laʿl-i rümmānī gibi bir ḳırmızı şarāb var ki[3] seni teng-dillikden ḫalāṣ ider.

مکن که می نخوری بر جمال گل یك ماه
که باز ماه دگر می خوری پشیمانی

Me-kon ki mey ne-ḫorī ber-cemāl-i gul yek māh
Ki bāz māh-ı diger mī-ḫorī peşīmānī

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,T+] Bu beyt) maḳūl-i bülbüldendir, ġonçaya dir ki; gülüń cemāli şevḳine bir ay bāde içmemek eyleme, yaʿnī bāde iç gül şevḳine, zīrā

1 <[T+] Redd-i Sürūrī ve Şemʿī>
2 S: dirlerdi.
3 S: bir ḳızıl ve ḳırmızı şarāb var ki.

içmezseñ, ol bir ay yaʿnī gelecek ay peşīmānlıḳ yersin. Yaʿnī gül zamānında içmezseñ anıñ ardınca gelecek ayda gül zamānında içmedigiñe nedāmet çekersin.

بشکر تهمت تکفیر کز میان برخاست
بکوش کز گل و مل داد عیش بستانی

Be-şukr tohmet-i tekfīr k'ez-miyān ber-ḫāst
Bi-kūş k'ez-gul u mul dād-ı ʿayş bi-stānī

Maḥṣūl-i Beyt: Töhmet-i tekfīr ki aradan ḳalḳdı, anıñ şükrānesiçün saʿy eyle ki gül ü mülden ʿayş u ṣafā dādını alasın, ḥāṣılı, saʿy eyle ki[1] ẕevḳ-i kāmil eyleyesin.

جفا نه شیوهٔ دین پروران بود حاشا
همه کرامت و لطفست شرع یزدانی

Cefā ne şīve-i dīn-perverān buved ḥāşā
Heme kerāmet u luṭf'est şerʿ-i Yezdānī

Maḥṣūl-i Beyt: Dīn-perverler şīvesi cefā degildir, ḥāşā, yaʿnī ḥāşā ki ehl-i dīn u diyānet cāfī ve cevvār ola. Zīrā şerʿ-i Yezdānī hep kerāmet u luṭfdur, cevr ü cefā degildir.

رموز سر اناالحق چه داند آن غافل
که منجذب نشد از جذبهای سبحانی

Rumūz-ı sırr-ı ene'l-ḥaḳ çi dāned ān ġāfil
Ki munceẕib ne-şud ez-ceẕbehā-yı Subḥānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ene'l-ḥaḳ sırrınıñ rumūzını ol ġāfil ne bilür ve ne añlar ki Allāh'ıñ ceẕbeleriyle münceẕib olmadı. Yaʿnī ceẕbe-i Ḫudā'ya maẓhar düşmeyen ene'l-ḥaḳ sırrınıñ rumūzından ḫaber-dār degil.

درون پردهٔ گل غنچه بین که می سازد
ز بهر دیدهٔ خصم تو لعل پیکانی

Derūn-ı perde-i gul ġonçe bīn ki mī-sāzed
Zi-behr-i dīde-i ḫaṣm-ı tu laʿl-peykānī

Laʿl-peykānī vaṣf-ı terkībīdir, laʿl demrenli yaʿnī ḳırmızı demrenli dimekdir ([M,T+] ve **yā** ḥarf-i maṣdar, ḳırmızı demrenlilik dimekdir.)

1 M: saʿy u cidd eyle ki.

Maḥṣūl-i Beyt: Gül perdesi içinde ġonçayı gör ki seniñ ḫaṣmıñ dīdesiçün laʿl-peykānlıḳ işler, yaʿnī seniñ ʿadūñ göziçün ḳırmızı peykān işler.

طرب سرای وزیرست ساقیا مگذار
که غیر جام می آنجا کند گرانجانی

Ṭarab-serāy-ı vezīr'est sāḳiyā me-guẕār
Ki ġayr-ı cām-ı mey ān-cā koned girān-cānī

Ṭarab-serāy şenlik evi dimekdir, **vezīr**'e iżāfet lāmiyyedir. **Girān-cān** aġır cānlı dimekdir ve **yā** ḥarf-i maṣdar. **Cām**'ı cesede ve **şerāb**'ı cāna[1] teşbīh eylemiş. Pes, ḳadeḥ ki şarābla ṭolı ola **girān-cān** olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey sāḳī, bu, vezīriñ şenlik evidir, ḳoma ki bunda cām-ı meyden ġayrısı ([M,S+] aġır cānluluḳ eyleye, yaʿnī ḳoma ki bunda cām-ı meyden ġayrısı) ṣıḳlet eyleye. Ḳadeḥiñ ṭolı olmasından kināyetdir, yaʿnī hemān ḳadeḥ aġır cānlı gerekdir[2].

تو بودی ای دم صبح امید کز سر مهر
برآمدی و سر آمد شبان ظلمانی

Tu būdī ey dem-i ṣubḥ-ı umīd k'ez-ser-i mihr
Ber-āmedī vu ser-āmed şebān-ı ẓulmānī **(592b)**

Dem-i ṣubḥ-ı umīd beyāniyyelerdir. **Şebān-ı ẓulmānī** beyāniyye, **yā** ḥarf-i nisbet.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ümīd ṣabāḥınıñ[3] nefesi, sen idiñ ki muḥabbet cihetinden ṭulūʿ ediñ ve ẓulmet giceleri dükendi. Yaʿnī seniñ ẓuhūruñ sebebiyle ẓulümāt-ı ẓulm ʿālemden refʿ oldı. Bu beyt delālet ider ki vezīr seferde ola ve ẓulüm ʿālemi ṭuta ve gelmesi sebebiyle[4] ẓulmet-i ẓulm refʿ ola.

شنیده ام که ز من یاد می کنی گه گاه
ولی بمجلس خاص خودم نمی خوانی

Şenīdeem ki zi-men yād mī-konī geh gāh
Velī be-meclis-i ḫāṣ-ı ḫodem ne-mī-ḫānī

1 S: cānı şarāba.
2 S: hemān ḳadeḥ aġır cānlı gerekdir, ġayrısı gerekmez.
3 T: ṣubḥınıñ.
4 M: gelmesiyle.

Maḥṣūl-i Beyt: Vezīre ḫiṭāb buyurur: İşitmişim[1] ki beni gāh gāh añarsın, ammā beni meclis-i ḫāṣṣıña daʿvet eylemezsin.

طلب نمی کنی از من سخن جفا اینست
وگرنه با تو چه بحثست در سخندانی

Ṭaleb ne-mī-konī ez-men suḫan cefā īn'est
Vu ger ne bā-tu çi baḥṣ'est der-suḫan-dānī

Maḥṣūl-i Beyt: Benden söz ṭaleb eylemezsin, cefā budur, yoḳsa seniñle ne baḥṣim vardır süḫan-dānlıḳda. Yaʿnī benimle söyleşmezsin, yoḳsa göreydiñ ki sözde baḥṣ nice olur.

ز حافظان جهان کس چو بنده جمع نکرد
لطائف حکمی با نکات قرآنی

Zi-ḥāfiẓān-ı cihān kes çu bende cemʿ ne-kerd
Leṭā'if-i ḥikemī bā-nikāt-ı Ḳur'ānī

Ḥāfiẓān'dān cā'izdir ki Ḥāfiẓ maḫlaṣıyla müteḫalliṣ olanlar murād ola ve cā'izdir ki ḥuffāẓ-ı Ḳur'ān olanlar murād ola. **Leṭā'if-i ḥikemī** beyāniyyedir, **yā** ḥarf-i nisbetdir. **Nikāt-ı Ḳur'ānī** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Cihān ḥāfiẓlarından bende gibi kimse leṭā'if-i ḥikemīyi Ḳur'ān nükteleriyle cemʿ eylemedi.

هزار سال بقا بخشدت مدایح من
چنین متاع نفیسی بچون تو ارزانی

Hezār sāl beḳā baḫşedet medāyiḥ-i men
Çunīn metāʿ-ı nefīsī be-çun tu erzānī

Metāʿ-ı nefīs beyāniyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-çun; bā** ḥarf-i ṣıla. **Erzānī;** taḳdīri **erzānī'st**, żarūret-i ḳāfiye içün[2] **sīn** ve **tā** terk olundı.

Maḥṣūl-i Beyt: Biñ yıl saña beḳā bağışlar benim mediḥlerim. Yaʿnī mādām ki benim şiʿrim oḳunur, seniñ nāmıñ ḥayāt bulur, zīrā memdūḥumsın ve şiʿrimde nāmıñ masṭūr u meẕkūrdur. Pes, buncılayın bir nefīs metāʿ seniñ gibiye lāyıḳdır. Yaʿnī benim medāyiḥim saña lāyıḳdır ve ben senden ġayrıyı medḥ eylemem dimekdir.

1 T: İşidmişim.
2 S: żarūret-i vezn ü ḳāfiye içün.

سخن دراز کشیدم ولی امیدم هست
که ذیل عفو برین ماجرا بپوشانی

Suḫan dirāz keşīdem velī umīdem hest
Ki ẕeyl-i ʿafv berīn mācerā bi-pūşānī

Maḥṣūl-i Beyt: Sözi uzatdım, ammā ümīdim vardır ki ʿafv etegini bu mācerāya örtesin, yaʿnī ümīdim vardır ki bu günāhımdan geçesin.

همیشه تا ببهاران صبا بصفحهٔ باغ
هزار نقش نگارد ز خط ریحانی

Hemīşe tā be-bahārān ṣabā be-ṣafḥa-i bāġ
Hezār naḳş nigāred zi-ḫaṭṭ-ı reyḥānī

Maḥṣūl-i Beyt: Mādām ki dāʾimā bahārlarda yaʿnī fuṣūl-i bahārlarda ṣabā bāġ ṣafḥasına biñ dürli naḳış yazar reyḥānī ḫaṭdan. Bāġa reyḥān ziyāde münāsib vāḳiʿ olmuş.

بباغ ملك ز شاخ امل بعمر دراز
شکفته باد گل دولتت بآسانی

Be-bāġ-ı mulk zi-şāḫ-ı emel be-ʿomr-i dirāz
Şukufte bād gul-i devletet be-āsānī

Bāġ-ı mulk beyāniyyedir, **şāḫ-ı emel** de böyledir, **ʿomr-i dirāz** da böyledir, **gul-i devlet** de böyledir.

Maḥṣūl-i Beyt: Salṭanat bāġında veyā memleket bāġında ümīd şāḫından ʿömr-i dırāzla gül-i devletiñ āsānlıġla şüküfte olsun, yaʿnī devlet ü saʿādetiñ āsānlıġla mürūr eylesün, hergiz rūzgārdan teşvīş görmiyesin.

[MUHAMMES]

Ve lehu eyżan fi'l-Muḫammes

[**Mefʿūlü Mefāʿilü Feʿūlün**]

در عشق تو ای صنم چنانم
کز هستئ خویش در گمانم

Der-ʿışḳ-ı tu ey ṣanem çunānem
K'ez-hestī-i ḫīş der-gumānem

Maḥṣūl-i Beyt[1]**:** Ey ṣanem, seniñ ʿışḳında şöyleyim ki kendi varlığımdan gümāndayım, yaʿnī seniñ muḥabbetiñ ġalebesinden vücūdumdan ḫaber-dār **(593a)** degilim.

هر چند که زار و نا توانم
گر دست دهد هزار جانم
در پای مبارکت فشانم

Her çend ki zār u nā-tuvānem
Ger dest dehed hezār cānem
Der-pāy-ı mubāreket feşānem

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki zār u nā-tuvān isem eger biñ cān elime girerse cemīʿini seniñ mübārek ayaġıña niṡār ideyin[2].

کو بخت که از سر نیازی
در حضرت چون تو دلنوازی

Kū baḫt ki ez-ser-i niyāzī
Der-ḥażret-i çun tu dil-nevāzī

Bu bendde ḳāfiye **yā**'ları ḥarf-i vaḥdetdir.

1 S'de 'Maḥsūl-i Beyit' yerine bu muhammeste çoğunlukla sadece 'Maḥṣūl' yazılmıştır.
2 M: iderim.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḳanı ol ṭāliʿ ki bir niyāz cihetinden seniñ gibi bir dil-nevāzıñ ḥużūrında,

معروض کنم نهفته رازی
هیهات که چون تو شاهبازی
تشریف دهد بآشیانم

Maʿrūż konem nuhufte rāzī
Heyhāt ki çun tu şāh-bāzī
Teşrīf dehed be-āşiyānem

Maʿrūż maṣdardır, ʿarż maʿnāsına.

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ gibi bir dil-nevāzıñ ḥużūrında bir gizli rāzı ʿarż idem. Heyhāt ki seniñ gibi bir şāh-bāz benim āşiyānıma teşrīf vire, yaʿnī ḫānemi müşerref eyleye.

هر چند ستمگری ترا خوست
کم کن تو بدی که آن نه نیکوست

Her çend sitemgerī tu-rā ḫū'st
Kem kon tu bedī ki ān ne nīkū'st

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki ẓālimlik[1] seniñ ḫūyuñdur, yaramazlıġı terk eyle ki yaramazlıḳ eyi degildir.

گر زان که دلت نه ز آهن و روست
آخر بسرم گذر کن ای دوست
انگار که خاك آستانم

Ger zān ki dilet ne z'āhen u rū'st
Āḫir be-serem guẕer kon ey dōst
Engār ki ḫāk-i āsitānem

Maḥṣūl-i Beyt: Eger şöyle ki göñlüñ demirden ve tūcdan degil ise elbette başım üzre uġra ey dost, farż eyle ki āsitānıñ ṭopraġıyım. Yaʿnī āsitānıñ türābını çignerseñ[2] beni ol türāb[3] (M,T+ ẓann) eyle ve pāy-māl eyle.

1 T: ẓālımlıḳ.
2 S: çigersin. T: çignersin.
3 M: beni gūyā ol türāb.

گفتم که چو کشتیم بزاری
زین پس ره مرحمت سپاری

Goftem ki çu kuştiyem be-zārī
Zīn pes reh-i merḥamet sipārī

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki beni zārlıġla ḳatl eylediñ, didim ki bundan ṣoñra merḥamet yolına gidersin, yaʿnī ḳatlden ṣoñra beni esirgersin didim.

بر دل رقم وفا نگاری
تو خود سر وصل ما نداری
من طالع و بخت خویش دانم

Ber-dil raḳam-ı vefā nigārī
Tu ḫod ser-i vaṣl-ı mā ne-dārī
Men ṭāliʿ u baḫt-i ḫīş dānem

Maḥṣūl-i Beyt: Didim ki göñlüñe vefā rakamını yazarsın, sen ḫod bizim vaṣlımız sevdāsın ṭutmazsın, yaʿnī bize vāṣıl olmazsın. Ben ṭāliʿ u baḫt-ı güm-rāhımı bilirim, yaʿnī vāṣıl olmadıġıñı[1] ṭāliʿimden bilirim.

ای بسته کمر ز دور و نزدیك
بر هیچ بخون ترك و تاجیك

Ey beste kemer zi-dūr u nezdīk
Ber-hīç be-ḫūn-ı Türk u Tācīk

Tācīk ʿAceme dirler.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ıraḳdan ve yaḳından Türk ü Tācīk'iñ bilā-sebeb ḳanına bel baġlayan[2] cānān.

گر خانه محقرست و تاریك
در مسکن اخلص الممالك
بر دیدهٔ روشنت نشانم

Ger ḫāne muḥaḳḳar'ast u tārīk
Der-mesken-i aḫlaṣu'l-memālīk
Ber-dīde-i rūşenet nişānem

1 M: olmaduġumı. T: olmadügüñi.
2 S: ḳanına bil baġlayan. T: ḫūnına bil bağlayan.

Memālīk memlūküñ cemʿidir, ḳullar dimekdir.

Maḥṣūl-i Beyt: Eger ḫānemiz muḥaḳḳar u tārīk ise aḫlaṣu'l-memālīkiñ meskeninde seni kendi aydın gözüm üzre naṣb ideyin.

من از تو بجز وفا نجویم
بیرون ز گل وفا نبویم

Men ez-tu be-cuz vefā ne-cūyem
Bīrūn zi-gul-i vefā ne-būyem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben senden vefādan ġayri nesne istemem, seniñ vefāñ gülinden ġayriyi ḳoḳlamam, yaʿnī saña vefādan ġayri işim yoḳ.

الا ره بندگی نپویم
اسرار تو پیش کس نگویم
و اوصاف تو پیش کس نخوانم

İllā reh-i bendegī ne-pūyem
Esrār-ı tu pīş-i kes ne-gūyem
V'evṣāf-ı[1] tu pīş-i kes ne-ḫānem

Maḥṣūl-i Beyt: Seniñ vefā-dārıñım, illā ḳulluḳ yolından ġayri yola yilmem, seniñ esrārıñı kimse ḳatında söylemem ve seniñ evṣāfıñı kimse öñinde oḳumam.

گیرم نه در وفا گشودیم
نه مهر بمهر بر فزودیم

Gīrem ne der-i vefā guşūdīm
Ne mihr be-mihr ber-fuzūdīm

Maḥṣūl-i Beyt: Ṭutayım ki vefā ḳapusını açmamışuz ve muḥabbeti muḥabbet üzere arturmamışuz. Yaʿnī farż idelim ki vefā-dār olup muḥabbetimiz günden güne ziyāde degil imiş.

نبود هر آنچه می نمودیم
آخر نه من و تو یار نبودیم
عهد تو شکست و من همانم

Ne-būd her ān-çi mī-numūdīm
Āḫir ne men u tu yār būdīm **(593b)**
ʿAhd-i tu şikest u men hemānem

1 S: evṣāf-ı.

Maḥṣūl-i Beyt: Olmadı her ol nesne ki gösterdiñ, yaʿnī saʿy u kūşiş gösterdiñ, ammā murād ḥāṣıl olmadı. Hele ben seniñle yār u yoldaş degil miydik? Seniñ ʿahdiñ şındı, ammā ben evvelki gibiyim, yaʿnī vefā-dārım.

گر سر ببری بتیغ تیزم
از کوی وفات بر نخیزم
ور زان که کنند ریزه ریزم

Ger ser bi-burī be-tīġ-i tīzem
Ez-kūy-ı vefāt ber-ne-ḫīzem
V'er zān ki konend rīze rīzem

Rīzem aṣlında **rīze-em**'dir[1], żarūret-i vezn ü ḳāfiye içün hā-yı resmī terk olındı.

Maḥṣūl-i Beyt: ([M,S+] Eger başımı keskin ḳılıçla kesersen) seniñ vefāñ maḥallesinden ḳalḳmam yaʿnī vefāñı terk eylemem eger şöyle ki beni rīze rīze ideler.

من مهرهٔ مهر تو نریزم
الا که بریزد استخوانم

Men muhre-i mihr-i tu ne-rīzem
İllā ki bi-rīzed ustuḫānem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben seniñ muḥabbetiñ mührini dökmem yaʿnī żāyiʿ eylemem, meger ki ustuḫānım döküle, yaʿnī meger ki ölem.

آنها که نشان عشق جویند
جز راه مزار من نپویند

Ānhā ki nişān-ı ʿışḳ cūyend
Cuz rāh-ı mezār-ı men ne-pūyend

Nüsḫalarda **ānhā** vāḳiʿdir ammā ḳıyās **ānān** idi.

Maḥṣūl-i Beyt: Şunlar ki ʿışḳ nişānın isterler, benim mezārım yolından ġayrı yola yilüp gitmesünler.

1 M, S, T: rīze'dir.

خاك من زار چون ببويند
گر نام تو بر سرم بگويند
فرياد بر آيد از روانم

Ḫāk-i men-i zār çun bi-būyend
Ger nām-ı tu ber-serem bi-gūyend
Feryād ber-āyed ez-revānem

Maḥṣūl-i Beyt: Ben zārıñ ḫākini çünki ḳoḳlayalar, eger seniñ nāmıñı başım üzre söyleyeler, benim revānımdan feryād ([M+] u fiġān) çıḳar.

گر بگذردم ز پيش خيلی
هر يك با صفا به از سهيلی

Ger bi-gẕeredem zi-pīş ḫaylī
Her yek be-ṣefā bih ez-Suheylī

Maḥṣūl-i Beyt: Eger öñümden bir bölük cemāʿat geçerse ki her birisi Süheyl'den ṣafāda yeg ola.

از تو نكنم بغير ميلی
مجنونم اگر بهای ليلی
ملك عرب و عجم ستانم

Ez-tu ne-konem be-ġayr meylī
Mecnūnem eger bahā-yı Leylī
Mulk-i ʿArab u ʿAcem sitānem

Be-ġayr; bā ḥarf-i ṣıla. **Meylī; yā** ḥarf-i tenkīr.

Maḥṣūl-i Beyt: Senden ġayra meyl eylemezem, dīvāneyim eger Leylā bahāsına mülk-i ʿArab u ʿAcem'i alursam.

گشتم صنما در آرزويت
آشفته و تيره دل چو مويت

Geştem ṣanemā der-ārzūyet
Āşufte vu tīre-dil çu mūyet

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ṣanem, seniñ ārzūñda mūyuñ gibi āşüfte ve tīre-dil oldum.

هر چند نمی رسد بکویت
شب نیست که از فراق رویت
زاری بفلك نمی رسانم

Her çend ne-mī-resed be-kūyet
Şeb nīst ki ez-firāḳ-ı rūyet
Zārī be-felek ne-mī-resānem

Maḥṣūl-i Beyt: Her ne ḳadar ki seniñ maḥalleñe irişmezsem, gice yoḳdur ki rūyuñ fırāḳından feryād u fiġānı feleke irişdirmeyem, yaʿnī rūyuñ fırāḳından her gice feryād u fiġānım[1] göge irişür.

ای وصل تو اصل شادمانی
مانی بنشاط شادمانی

Ey vaṣl-ı tu aṣl-ı şādmānī
Mānī be-neşāṭ-ı şādmānī

Maḥṣūl-i Beyt: Ey cānān, seniñ vaṣlıñ şādmānlıġıñ aṣlı ve ser-māyesidir, ebedī neşāṭ u sürūrla ḳalasın, yaʿnī dāʾimā sürūr u neşāṭla olasın ʿālemde.

بر حافظ خود چه می فشانی
هر حکم که بر سرم برانی
سهلست ز خویشتن مرانم

Ber-Ḥāfiẓ-ı ḫod çi mī-feşānī
Her ḥukm ki ber-serem bi-rānī
Sehl'est zi-ḫīşten me-rānem

Maḥṣūl-i Beyt: Kendi Ḥāfiẓ'ıñ üzre ne niṯār idersin, her ḥükmi ki başım üzre sürersin, ḳolaydır, hemān beni kendiñden ([M,T+]sürme.)

([M,S+] Temmet el-kitābu bi-ʿavni'llāhi'l-Meliki'l-Vehhāb[2].) ([M,T+] El-ḥamdu li'llāhi ʿale'l-iḫtitām ve'ṣ-ṣalātu ʿalā efḍali'l-enām ve ʿalā ʿitretihi ṯumme's-selām ilā ḳıyāmi's-sāʿati ve sāʿati'l-ḳıyām[3].)

1 T: feryādım.

2 Kitap lütf u ihsanı çok bir melik olan Allah'ın yardımıyla tamamlandı. F: Temmet el-kitābu bi-ʿavni'l-Meliki'l-Vehhāb fī yevmi'l-eḥad fī şehri Recebi'l-müreccheb min şuhūri sene sittun ve elf.

3 Bu eserin tamamlanmasını lütf eden Allah'a hamd olsun. İnsanların en faziletlisi olan Hz. Muhammed'e ve onun al ve ashabına kıyamete ve haşre kadar salat ve selam olsun

(M,S+ Şu dem ki şerḥine dil buldı furṣat
Ġac[1] idi ṣorar iseñ sāl-i hicret
Murādın bulsun oḳuyup yazanlar
Daḫi sehv u ḫaṭāsını düzenler)

(+S خدایا بیامرز آن بنده را
[که] الحمد خواند نویسنده را
نوینده را هر که گوید دعا
الهی بکن حاجت او روا

Ḫudāyā bi-y-āmurz ān bende-rā
[Ki] el-ḥamd ḫāned nuvīsende-rā
Nuvīsende-rā her ki gūyed duʿā
İlāhī bi-kon ḥācet-i ū revā)[2]

(T+ Ḥarrerehu el-ʿabdu'd-dāʿī bi'l-ebkāri ve'l-ʿaşiyyi Şemseddīn bin Üveys el-Merʿaşī ʿafā ʿanhumā er-Rabbu'l-ʿaliyyu bi-luṭfihi'l-ḫafiyyi ve'l-celiyyi fī beldeti Ḳosṭanṭiniyyeti'l-maḥmiyye ṣīnet ʿani'l-āfāti ve'l-beliyye ve iḫtitāmuhu fī sābiʿi şehri Şaʿbān sene sebʿ ve elf mine'l-hicreti'n-Nebeviyye ʿaleyhi efḍalu't-teslīmi ve't-taḥiyye.)

1 S: ḳāc.

2 **Anlamı**: Allahım, bunu yazana fâtiha okuyanı bağışla. Kim bunu yazana dua ederse, İlâhî, sen de onun ihtiyaçlarını yerine getir.

EKLER

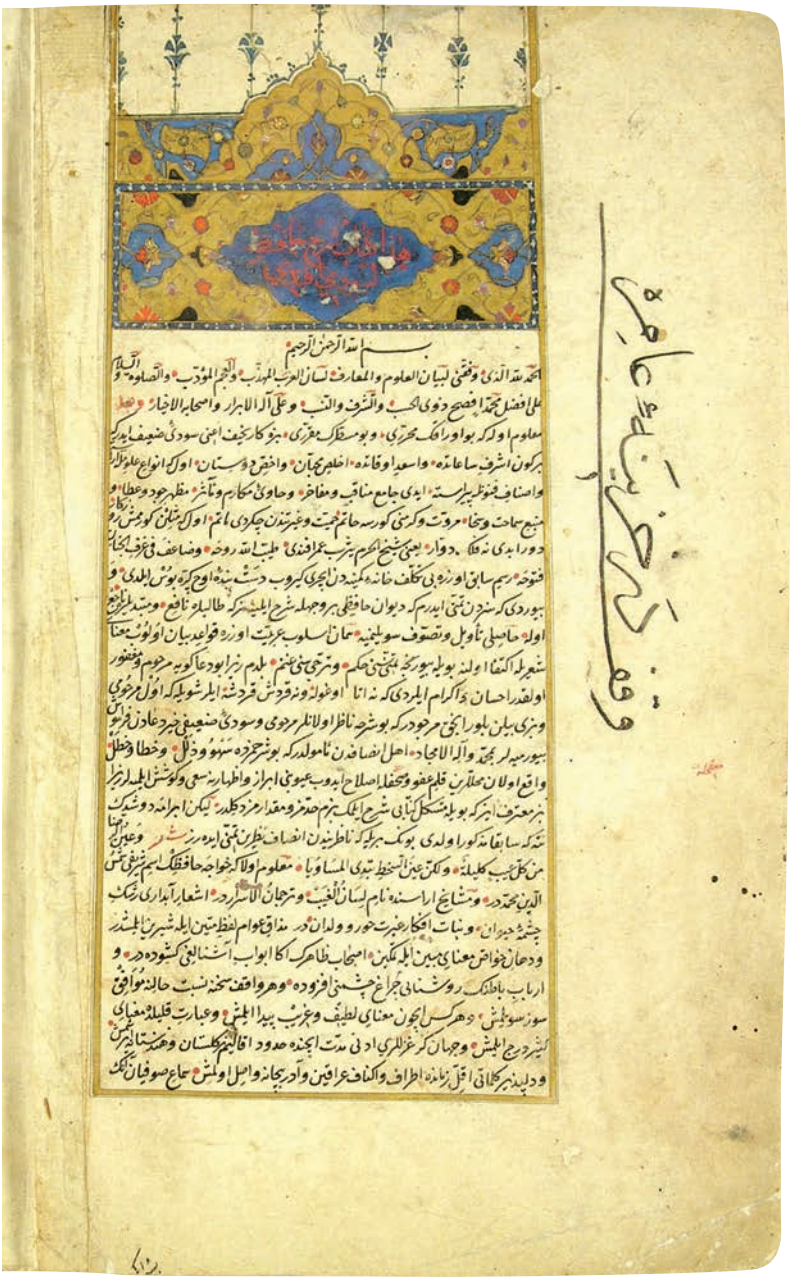

EK 1: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Koğuşlar, nr. 933'te kayıtlı *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*'ın başı

EK 2: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Koğuşlar, nr. 934'te kayıtlı *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*'ın sonu

EK 3: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Laleli, nr. 1739'da kayıtlı *Hâfiz Dîvânı* nüshasından bir tasvir

EK 4: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye nr. 3816M-1'de kayıtlı *Hâfız Dîvânı*

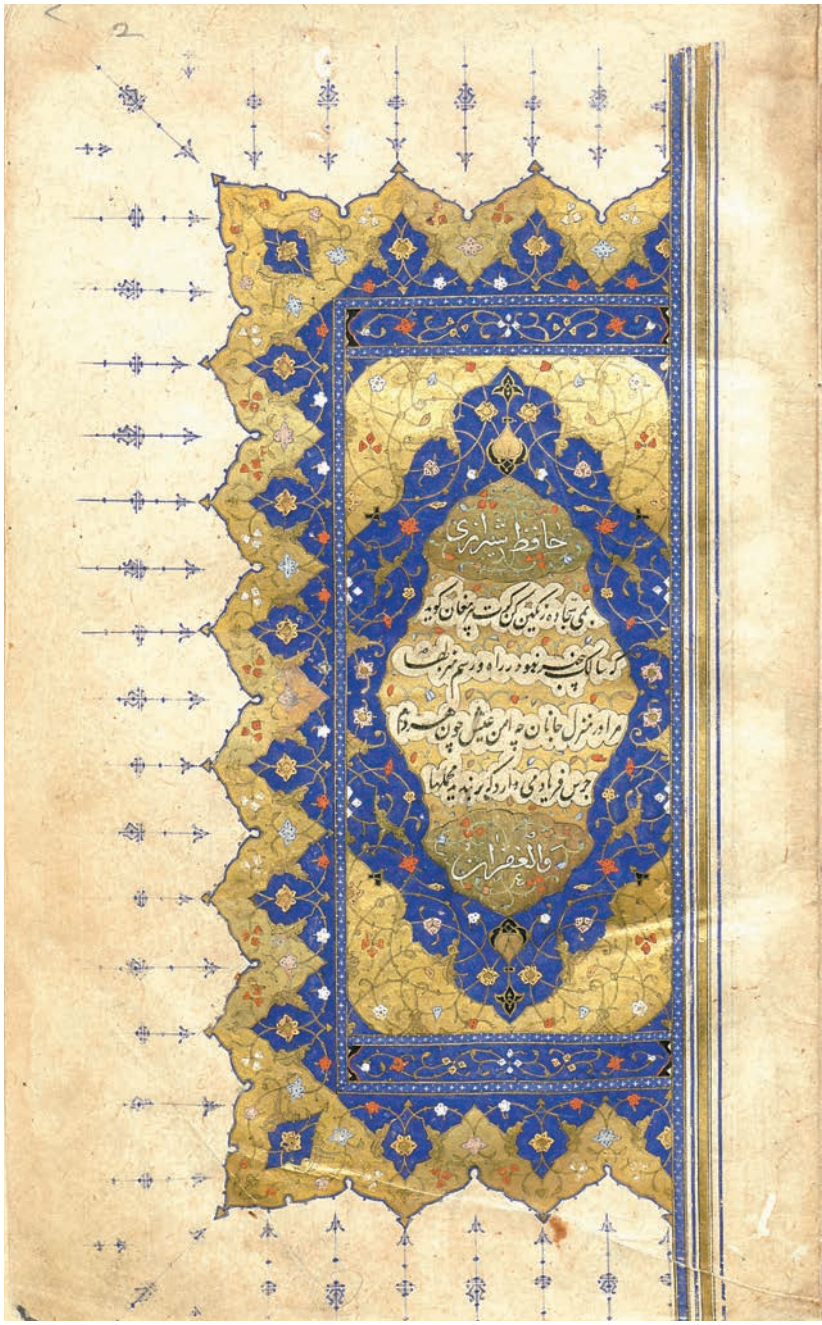

EK 5: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Laleli, nr. 1739'da kayıtlı *Hâfız Dîvânı*

الا یا ایها الساقی ادر کاسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
ببوی نافه کاخر صبا زان طره بکشاید
ز تاب جعد مشکینش چه خون افتاد در دلها
علیه الرحمة

EK 6: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Laleli, nr. 1739'da kayıtlı *Hâfız Dîvân*'ında top ve çevgan oyunu tasviri